# MECHILTA

## de-Rabbi Ismaël,

*der älteste halachische und hagadische Midrasch zu Exodus.*

Nach den ältesten Druckwerken herausgegeben,

mit

**kritischen Noten, Erklärungen, Indices**

und einer

ausführlichen Einleitung

versehen

von

M. FRIEDMANN,

**Bibliothekar und Lector am Bet ha-Midrasch in Wien.**

Subventionirt vom Bet ha-Midrasch und dem „Verein zur Förderung jüd. Literatur“ in Wien.



**WIEN, 1870.**

Selbstverlag des Herausgebers.

Buchdruckerei J. Holzwarth.

ספר

# מכילתא

## דרבי ישמעאל

על ספר שמות

## עם תוספות מאיר עין

א) להאיר על הבבלי והירושלמי תוספתא ספרא וספרי מדרשים והתרגומים
ב) להגיה על הנוסחאות והגירסאות ולהעיר על התיקונים שבפנים הספר
ג) להפיץ אור על המאמרים הקשים והזרים ולפרש אותם בדרך קצרה

הכל עפ"י דפוסים שונים וישנים והקשת דברי מחברים רבים כמבואר בהקדמת הספר

ועם

## מבוא גדול

בביאור שם הספר ומחברו ועניניו ומחלקותיו ובצירוף אלו הענינים ידובר על הרבית
ספרא וספרי בכלל ומכילתא דרשב"י בפרט

ונתוספו לו עוד הוספות שונות

ובפרט

## מפתח לפסוקי תנ"ך

סדרתיו וערכתיו הגהתיו ופרשתיו

אני

## מאיר איש שלום

בבית המדרש

פה

## ווינא

ובשנת תר"ל לפ"ק

נדפס בהוצאתי בסיוע מקופת חברת בית המדרש ובסיוע החברה הנוסדה מחדש בשם

תומכי התורה והחכמה

בדפוס של האדון האלצווארטה.

# מכתב

לכבוד גבר חכם בעוז אשר יצאו לו מוניטין בתרגומו לספר חובת הלבבות
מו"ה מנחם מענדל בוימגארטען הי"ו הכי שמו מנחם הנה רבים
יאמרו עליו זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו:

ידיד ה' וידיד נפשי!

אתה האיש אשר לך גליתי מצפוני לבבי למבראשונה טרם גשתי אל המלאכה לערוך הספר הזה אשר כהיום כיד ה' הטובה עלי ערוך מסודר מוגה ומבואר נגד עיניך. ועתה ככלותי את אשר היה עם לבבי היה נא כעת גם אתה האיש אשר עמך אשיחה כנפשי וירוח לי.

ואולם אל תתמה על חפצי ותשוקתי זאת. כי היא רק מדרך רוב המחברים ואורחותם אם שהם מדברים אדות ספרם גלגולו סבתו כוונתו ותכליתו או שהם מדברים אדות נפשם ממסבותיהם וממקריהם מיחוסיהם וממכיריהם ממטיביהם וממריעיהם או שהם כוללים שתי הענינים האלה כאחת. ומדרכי המחברים להגיע אל מחוז חפצם זה כאחת משתי דרכים אם שיקדימו אל הספר מאמר כולל אלו הענינים או שהם מיחסים ספרם אל איש מן האנשים אשר על ידי זה יגיעו אל מגמתם.

אמנם ראיתי מטובי המחברים אשר יבחרו לשון ערומים כי ימנעו מהדרך הראשון באשר כי איננו מחוק הענוה לעמוד על הפרק ולקרא בקול אל הקורא לך ולך כתבתי את ספרי לך אף לך לא כתבתיהו כלו נאה כלו יאה אך כה וכה תשפטהו ולפנה זאת כוננתיהו ואף כי להלאות את הקורא בעניני מקרי נפשם והיתם על כן יבחרו טובי המחברים בדרך השני. ד"מ רבינו משה לא כתב את ספרו מורה הנבוכים שיקראו בו חכמים בעיניהם וישפטו עליו גלל כן יחסו לתלמידו והוא הולך ומספר במכתבו אליו משבחי מעלותיו ומדותיו ומה שהניעהו לכתוב לו את ספרו. ובזה הודיע הר"מ ז"ל את מי יחפוץ שיקרא את ספרו. וכמו כן אם יאבה מחבר אשר עדן לא נודע שמו להודיע מעניניו מי הוא ומה טיבו וכשרונו לקרבה אל מלאכה כזו אשר לפניו הנה ייחס ספרו לאיש ממכיריו אשר כבר נודע שמו וטבעו בעולם. וזה הדרך בחרתי גם אני בהוציאי לאור ספר ספרי דבי רב שיחסתיו להתייר הגדול והמפורסם בישראל מוהר"א יעללינעק הי"ו. — אמנם לא אכלול בזה יחוסי ממון ויחוסי כבוד ר"ל מה שמיחסים איזה מן המחברים את ספרם לאיש מן האנשים כדי להשיג בזה בצע כסף או כדי לכבד איש ממכיריהם. כי המין הראשון הוא מגונה שאין צורך לדבר בגנותו שכבר אמרו חז"ל ולא קרדום לחפור בהם וקורא אני עליהם יודע כמביא למעלה בסבך עץ קרדומות הללו משכן שמך. והמין הב' היא יאות בדברי שירים וסיפורים וכיוצא בהם אבל לא יאות בדברי תורה וחכמה לעשותם אמצעי לכבד בהם אדם אחד יהיה מי שיהיה והוא חולף ובטל והתורה והחכמה תעמודנה לדורי דורים. —

אולם לאחרוני המחברים מצאתי ראיתי דרך חדש ונכון להגיע אל הכוונות שהזכרתים והוא דרך המכתבים ר"ל שכותב לרעו ומכירו כל מה שלבו חפץ לגלותו וכל הרוצה לקרותו יקרא ומי שאינו חפץ אלא בעצמות הספר יניח המכתב ולא יקראהו ועכ"פ לא יגיע להפסד ע"י זה כיון שאינו אלא טפל אל הספר.

ועתה ידידי היקר. הנה אחפוץ גם אני להמנע ממה שנמנעו טובי המחברים על כן הרשיני נא לשום אליך דברתי וענות נפשך אשר תכתיר כל מעשיך תרהיבני לבא עדיך בכמו אלה.

דע ידידי. כי תכלית מה שאכוון בחיבוריי הוא להיישיר דרכי הלימוד ע"י שאסקל

אבני הטעות והשבושים ממקורי ההלכה וארמז על דוגמאות המאמרים וארדוף בפירושיהן אחרי פירושים גלוים ופשוטים. ובזה אחפוץ להסיר מעלי התלונה שהשיג עלי אדם גדול בדורינו שהחשיתי במקום שראוי לדבר וכסיתי מה שהיא חובה לגלות כי באמת על פי מה שכוונתי הנה יפה עשיתי. ואמנם יגיע הקורא הנבון גם אל הפנה שכוון אליה האדם הגדול הזה בדרך ארוכה וקצרה אשר לפי דעתי טוב לבחור בה מלבחור בדרך קצרה וסוף סוף היא ארוכה —. ולא אעלים לי שלא אועיל למי שהוא משוקע בדרכי הפלפול אבל אקוה שאועיל למי שחפץ לעמוד על הענינים בפשוטן וידמה שכבר עמד על זה במרוצה ובהשקפה מועטת. או למי שכבר עמד על ההכרח בחקירה ובחיפוש כדי להגיע אל אמתת כוונת המאמרים אבל נעלמו ממנו הנתיבות הנכוחות והוא בברחו מדרכי הפלפול עדיין סביך וסריך בהם. לכיוצא באלו אנכי עמל. ואקוה שיגיע להם תועלת מחבוריי. ואינני אומר שאני הוא שהשגתי בדרכי השלמות היותר אפשרי בזה הענין כי ידעתי גם אני אשר כזה וכזה הנחתי עוד להתגדר בו למי שיבא אחרי. אך את אשר היה לאל ידי הכינותי ועשיתי כחפץ לבבי ובאמונת כפי.

ואתה ידידי. ידעת גם ידעת כי כל עבודתי היא פרי גנובת עתות יום וגנובת עתות לילה כי מקרי דרדקי אני וכמעט מצאת השמש עד בואה ואשמורה בלילה אסובבה בעיר ואתהלך מבית לבית לראות היכן התנוקת קוראין כדי להמציא טרף ביתי. ולולי כי הסתופפתי בבית המדרש הזה אשר גם אתה אחד מראשיו ואשיג ע"י חלק גדול מכלכלת ביתי כבר לא הותה בידי להוציא לאור אף זה המעט אשר הכינותי בעניי. ולבבי ירחיש תודה לך ולאנשי גיליך ראשי בית המדרש ופרנסיו בראש הדרשן המפורסם מוהר"א יעללינעק. ואחריו הקצינים החשובים והנכבדים כמוהר"ר זאב וואלף גוטמאן. ומהור"ר מאיר הלוי ווייס. וכ"מר ר' שמשון אפפעל הי"ו. כי הוספתם עמדי חסד לתמוך את ידי בהוצאת זה הספר בפרט. יהי שכרכם כפול מן השמים. סוף סוף אם אומר עוד להגדיל ולהוסיף החיבור להגיע בו אל השלמות היותר אפשרי הנה יתרבו עלי היציאות הדפוס וכאשר תרבנה כן תתמעטנה ההכנסות במכירת הספרים כי אמנם מבקשי ספרים כאלה מעטים וגם אלה המעטים שוכנים בצל החכמה ולא בצל הכסף והנה הספרים מונחים בקרן זויות שנים רבות עדי ימכרו. ואתה ידעת כי אף מחיבורי הראשון לא הכנסתי מה שהוצאתי. אולם בכל זאת כל עוד אשר תהיה לאל ידי לא אשקוט ולא אניח את ידי מעבודת כרם ישראל.

הנה רבו דברי למכביר. אולם מלאתי עוד מלים אליך על חסדך אשר הוספת עמדי. אמנם אשים מחסום לדברי כעצת החכם מברך רעהו בקול גדול וגו'. ואתה הנה את אשר עשית לא מפני הפרסום ורדיפת הכבוד עשית על כן אשים קנצי למלין. ואחתום בברכה הקצובה לך בתורה ברוך אתה בצאתך —.

המוקירך ידידך ברע באח בלב ונפש.

המחבר

# תשובת החכם הנ״ל.

**אל ידידי הרב המבאר והמו״ל ס׳ מכילתא החכם מו״ה מאיר איש שלום נ״י!**

זה כמשלש שנים נועצתי ממעכ״ת בדבר הדפסת ס׳ מכילתא עם פירושך אשר עודנו
היה בכתובים אתך באמרך אלי: „הן מורא יעלה על ראשי להוציא מחשבתי זאת מכח אל
הפועל מפני סבות שתים: א) לא ארכו הימים והרב החכם מו״ה איצק הירש וויים נ״י הוציא
לאור ספר הנ״ל עם ביאורו „מדת סופרים״ ומי יודע אם לא אהיה בעיניו כמשיג גבולו *)
אם אאחוז בזה וידי תהיה בו אשר כבר עשהו; ב) כדי לי דאבון נפש בהדפסת ס׳ ספרי
אשר בעדה הזלתי מעט הכסף אשר היה לי ואיך אוכל וראיתי עוד הפעם באבדן יגיעת
כפי אשר למענה אשים לי היום למלאכה והלילה למשמר״. ואני השבתי לך על הראשון
ראשון ועל האחרון אחרון.

ידוע תדע כי לא כדרך המחבר דרך המבאר ספר. המחבר יחשוב מחשבות אשר
חנן לו אלהים באלה ובתבונתו יחבק זרועות הענין אשר אליו תשוקת חקירתו ידרוש ויחקור
כל צדדיו מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור עד אשר נגלו לפניו כל תעלומות
הענין וישים מחשך לאור ומעקשים למישור לכן אל תתמה אם קנאת סופרים תאכלהו
וכבודו לאחר לא יתן אשר תדרוך כף רגל דרישתו במקום הענין אשר הוא בעצמו ובכבודו
נתן מושב מחקרו בו. לא כן המבאר: הוא ירד אל מצולת ים מחשבות בלב איש אחד
להוציא כאור משפט המחבר מה ראה על ככה לדבר אודות ומהות הענין כזה או כזה ולא
נקל הדבר בשגם האדם יראה לעינים ולא ללבב ומי יאמר מצאתי ראיתי מה בקרב לב איש
אחר הומה וכל מעיניו בו. ומה טוב ומה נעים אשר דבר בענין זה ר׳ יהודה אבן תבון
בהקדמתו לס׳ ח״ה „שמא לא יבינו דברי המחבר כאשר היה עם לבבו והם מפרשים כפי
הבנתם ודעתם על דרך אחרת ולא כדעת המחבר״ כי כל עוד אשר ישתגה מצב המחקר
ודרך הלמוד של המבאר גם כלי הביאור מכלי הביאור שונים. ולדעתי אלה הדברים אשר
דבר ר׳ שמעון בן פזי (מגילה) כל דבריך אחד הם ואנו יודעים לדורשם. ר״ל בוראי כל
אשר דבר ה׳ אחד הוא כאשר הוא אחד ושמו אחד לא יְשַׁנֶה ולא ישתנה רק בהגיוננו בו
יומם ולילה וברצוננו לדעת ולהודיע מה ה׳ דורש מאתנו האחד ידרשהו באופן זה והשני
באופן אחר את אשר יהיה שם רוח דעתו ללכת ילך כמו שאמרו כפטיש יפוצץ סלע מה
פטיש זה יפוצץ לכמה נצוצות כך ד״ת וכו׳ ר״ל ע״י החקירה אשר היא כפטיש כל אחד
ממבארי ומפרשי התורה אל עבר פניו ילך זה אומר בכה וזה אומר בכה הללו אוסרים והללו
מתירים ומי מכל אלה יאמר האמת תלין אתי ואני ואפסי עוד קלעתי כאבן בינתי אל שערת
תוכן הדבר ולא חטאתי — לכן אל תירא ואל תחת להדפיס ביאורך באשר חדשות תדבר
בו והאמת תקובל ממי שאמרה. ועוד זאת שהמבאר הראשון הרב החכם הנ״ל נתן עדות
ברבים שהניח בפירושו מקום להתגדר בו — ויען אשר דרכת דרך המבארים ולא דרך המחברים
הנה גם על אשר דבר עליך הרב החכם איש גדול בענקים מוה׳ אברהם גייגער נ״י שהחשית
במקום שהיה ראוי לדבר בו רחש לבי שטוב עשית באשר כל מגמת פניך היה לבאר דברי
המחבר ולא עליך המלאכה לגמור כי לחכימא די ברמיזא להוציא דבר מדבר.

ועל סבה שנית הנני אומר לך אמת הדבר כי מאז אשר דורשי התורה מעטו ופסו
אמוני החכמה גם תומכיה אך זעיר שם כי הכל כאשר לכל אחד בצע כסף ילכו

---

*) פליטת הקולמוס הוא זה כי רק על פגיעה בכבוד החכם הנזכר נדברנו וכאשר הוא לקמן במאסף המכתב כי לא באתי אני בגבולו אחר שכבר בשנת תרכ״ג הודעתי ופרסמתי שאדפיס את המכילתא.

ורק בכים יתנו עינם ומי אין כמו אלה כי ספר החשבונות יש לו בעיניהם יתר שאת ויתר עז מכל ספרי תורה וספרי חכמיה וזה דבר המשורר הגדול החוקר האלהי ר' שלמה ן' גבירול „הכסילים התפארותם בממון וגנותם החכמה" — אמנם בכל זאת אין אתה בן חורין מהדפסת פירושך אם בעבודת האמת קרבת אל מלאכתך כי דע ידידי כאשר יש אב אחד לכלנו והוא אבינו שבשמים כן אֵם אחת לכלנו אשר באהבתנו אליה נעבדנה בכל נפשנו ובכל מאודנו והיא האמת אשר לדגלה החכמה פונה — ועד דבר החכם מכל אדם: „כי לא לחכמים לחם" כי כעתה גם אז לחכמים לא נפל חבל בנעימים ולא לנבונים עושר ומי יספור וימנה את המון הספרים אשר בהם חכמי התורה מאז ועד עתה הפיצו אור על פני חצות המדע והתושיה אם גם שכר הכסף לא היה להם הרבה מאד — על כן ידידי קרב אל המלאכה מלאכת החכמה אל תפן ימין ושמאל והיה אם תהיה שלמה גם משכורתך תהיה שלמה ורוח המקום ורוח הבריות תהיה נוחה ממך — —.

כאלה דברתי כאשר יחדיו המתקנו סוד עתה ככלות מעשיך כאשר הודעתני באגרתך הצרופה אלי אברכך בברכת נעים זמירות ישראל: ויהי נועם ה' עליך ומעשי ידך יכונן וכאשר בצל החכמה התלוננת גם בצל הכסף תתלונן ושמש ההצלחה עליך תזרח כספיר ויהלום יברכך ה' וישים לך שלום אתה שלום ושמך שלום וכל אשר לך שלום.

ידידך הדורש בשלומך הטוב כל הימים.

מענדל בר"מ בוימנארטען.

---

# הקדמה

אמר מאיר איש שלום בשנת תרכ״ג בהודיעי כי הבאתי ספר ספרי דבי רב תחת מכבש הדפוס הבטחתי בזה״ל ואני הכנותי את לבבי להוציא ג״כ את המכילתא ושאר ספרים כאלו רק אוחיל עד יבחנו דברי ואראה אם ימצאו חן בעיני בני עמי. והנה אשר הוחלתי מצאתי ראיתי כי קמו גדולי נבוני עמי ויהללו את מעשה ידי הן במכתביהם אלי והן בכתבי העתים המודיעים לחדשות והרהיבו בזה עוז בנפשי לקרבה שנית אל המלאכה ולמלאות את מוצא פי:

ועתה הורי ומורי הנה הבאתי לפניכם היום **מדרש מכילתא דרבי ישמעאל** ערוך ומסודר מוגה ומפורש כיד ה׳ הטובה עלי:

ורואה אני שראוי לי להקדים איזה דברים על דרכי אשר דרכתי בה בהוצאה הזאת ועל איזה ענינים ששתי עיני בהערכת הספר · אמנם דרכי היא הדרך אשר תרתי לי מאז בהוצאת מדרש ספרי דבי רב. ר״ל בהראות מקום למקורי המאמרים ודוגמאותיהם ובדקדוק הנוסחאות והגירסאות ובהשלמת הפסוקים שעליהם נקודת הדרוש והרמז על מקומם בתנ״ך ובפירוש המאמרים הקשים וכן בסידור הספר בעצמו בהפסק המאמרים וההבדל באותיות וכיוצא באילו. והקורא יעמוד על תכלית עבודתי ועל מטרת מגמתי בקראו ההקדמה לספרי דבי רב. כי שם נתתי דין וחשבון על פעלי ועל מעשה ידי:

אולם בדבר אחד נטיתי ממעגל אשר פלסתי לי אז. והיא כי לא כוונתי בהוצאת המכילתא להיות רק כסופר העוסק במלאכתו באמונה ומגיה ומתקן כפי דעתו וחכמתו אבל כוונתי ג״כ לפרש המאמרים ועל כן הארכתי עתה בתוספותי יותר ממה שעשיתי בתוספות אל ספרי דבי רב: ואשר הביאני לזה היא. ראשונה אחרי אשר נפל חבלי בנעימים להיות מורה לתלמידים בבית מדרשינו ראיתי לערוך את הספר באופן שיוכל להשתמש בו ג״כ תלמיד שנמצא בו סימן ברכה ומזה הטעם בחרתי כמה פעמים סגנון לשוני כמדבר אל התלמידים. וזאת שנית כי בהוציאי ספרי דבי רב לא היו לפני פרושים רבים ולא מצאתי הכרח לפרש ולבאר פשטיות המאמרים כי אמנם כל קורא מבין יעמוד עליהם אם ממקומם בעיון קצת או ממקומות אחרים אשר רמזתי עליהם ורק באיזה מקומות מצאתי עצמי מוכרח לחוות דעתי בפירושם או להודות שלא איתפריש לי המאמר ולא בושתי והודית עליהם · ומזה ידין הקורא שעכ״פ בכל מקום שלא אמרתי כן כבר עמדתי על פשטות המאמר. לא כן עתה בהוציאי את מדרש מכילתא אשר לפני פירושים רבים כאשר אפרט אותם בזה המאמר ומצאתים שהם נוטים מדרך הפשוט והישר הם הכריחוני ע״ז להיות מפרש ומבאר לתועלת התלמידים שלא יבואו לידי טעות. ועוד שלישית כי שמעתי תלונת רבים עלי כי קצרתי בפירוש המאמרים אף במקום שהיה ראוי להאריך בהם קצת עכ״פ. ובחפשי הדבר עמדתי על אמתת זאת התלונה כי אני בהיותי הוגה ועוסק בענין וספרים פתוחים לפני היה הדבר נקל בעיני עד שחשבתי שאין צריך רק לרמז בעלמא ובאמת שאין הדבר כן אבל צריך הקורא שישקיע עצמו בדבר עד שיעמוד על מטרת רמיזותי.

ואביא כאן שתי דוגמאות לדבר. אחת מה שראיתי לשואל אחד ששאל פירוש על המאמר בספרי פ׳ שלח פי׳ קי״ג ששנינו שם. וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע אתה אומר תולש מן הקרקע או איש עצמו ושמו מקושש ת״ל ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים הא מה ת״ל וימצאו איש מקושש עצים תולש מן הקרקע ע״כ· ושאל השואל על פירוש זה המאמר והוסיף בשאלתו שאם תמצי לומר שאיש עצמו שמו מקושש כה יהיה פירוש מלת עצים · ואנכי בהוצאתי הבדלתי מלות אותו מקושש

בפירוד האותיות להעיר שעליהן יסוב הדרש ורמזתי במ"ע שם אות ב' עיין שבת צ"ו ע"ב ובירושלמי סנהדרין פ"ה ה"א. ונסמכתי בזה וכביוצא בזה על מה שהודעתי שם בהקדמה בז"הל אבל אם מצאתי שכוונת המאמר מתפרשת ממקום אחר וכו' אז הוספתי מלת עיין. ובאמת שהמאמר הנזכר הוא מתפרש משם וכאשר דקדקתי בלשוני לומר מתפרשת ולא אמרתי מפורשת.

וארחיב כאן בביאור זה המאמר כאשר הוא מתפרש משם. דשם איפלגי בההוא מקושש ר"י אמר שמואל אמר מקושש מעביר ד' אמות בר"ה הוה במתניתא תנא תולש הוה ר' אחא בר יעקב אמר מעמר הוה עיי"ש. והעומד על טעם אלו החולקים כבר יתפרש לו המאמר הנזכר ולתועלת התלמידים אאריך קצת בפירושו. והוא כי המקרא וימצאו איש מקושש עצים אפשר שיפורש על ב' פנים. א) שמלת איש הוא נושא המאמר ומלות מקושש עצים הם נשואו. וכבר ידענו מה עשה זה האיש ר"ל שקשש עצים. ב) שמלות מקושש עצים הם תאר למלת איש ר"ל איש שאומנתו קשישת עצים. ולא הספיק הכתוב לתארו איש מקושש לבד לפי שפעולת הקשישה תפול ג"כ על התבן והוכרח לסמן מהות אומנתו דמיון אמרו חרשי אבן וחרשי עץ. ואמנם לא ידענו מה עשה האיש המקושש עצים הזה. וזהו טעם החולקים בההוא מקושש במאי איחייב. אולם במאמר הנזכר הוכיחו ממקרא המצאים אותו מקושש עצים שמלות מקשש עצים במקרא שקודם לו הם נשוא המאמר. לפי שמלת אותו היא יחס הפעול אבל בגמרא הבבלית לא ירדו לראיה זו לפי שהם השתמשו במלת אותו לכינוי הרומז דמיון מלת זה. כאמרם אותו האיש אותו מקום אותו היום וכדומה. וכבר נמצא לאחד מגדולי בעלי הלשון האחרונים שאמר שעיקר מלת את הוא כמו שימוש מלת זה ורק ע"ז יפורשו ב' מקראות י"ז וי"ח דיחזקאל מ"ז עיי"ש. ולפ"ז יפורש המקרא המצאים המקושש עצים הזה ועדיין לא ידענו מה עשה ובמאי איחייב ואיפלגי בזה. זהו לדעתי פירוש המאמר ועליו רמזתי. ולא נכחד ממני שכבר נמצאה בישראל משפחת מקושש והיא שהזכירו ביבמות ט"ו ע"ב ב' משפחות גדולות שהיו בירושלים משפחת בית צבועים מבן עכמאי ומשפחת בית קופאי מבן מקושש וכו'. אבל אמתת הפירוש הוא שלא כוונו באמרם ושמו מקושש לשם פרטי אלא לשם התאר וכמ"ש:

דוגמא ב'. שנינו בספרי במדבר פי' ל"ו ולקח הכהן את הזרוע בשלה אין בשלה אלא שלמה רשב"י אומר אין בשלה אלא שנתבשלה עם האיל ע"כ: ורמזתי במ"ע עיין חולין צ"ח ע"ב בתרגום יונתן בירושלמי נזיר פ"ו ה"ט וברבה ע"כ. ובאלו הרמיזות כוונתי לנקודה נפלאה. והיא שבחולין שם הובאה ברייתא זו ונדחקו המפורשים בפירושה. רש"י ז"ל כתב אין בשלה אלא שלמה לא נתפרש באיזה לשון. והתו' כתבו ונ"ל דמשמע בשלה כמו בשל לה למ"ד דגושה ומפיק ה"א כמו שיש לה כלו' כמו שהיא. ומעתה צא ועיין במקומות שרמזתי ותמצא שיונתן תרגם ויסב כהנא ית אדרועא דמבשלא שלימא מן דיכרא. הרי אחר שתרגם בשלה דמיבשלא הוסיף שלימא וא"כ אין בשלה בשום לשון שלמה אלא מיבשלא וכן אינו כמו בשל לה אלא הוסיף שלימא עפ"י דעת הת"ק שבספרי. אבל מה־כא ילפת לה. אולם בא וראה בירושלמי דגרם התם אי בשלה יכול בפ"ע ת"ל מן האיל הא כיצד חותכה עד שהיא מניח בה כשעורה ולא הקודש בולע מן החול ולא החול בולע מן הקודש. וברבה גרים לה הכי אין בשלה אלא שלמה ד"א ולקח הכהן את הזרוע יכול חיה ת"ל בשלה אי בשלה יכול בפ"ע ת"ל מן האיל מלמד שנתבשלה עם האיל כיצד הוא עושה חותכה עד שהוא מניח כשערה לא הקדש וכו'. מעתה עיקר הדרוש הוא

ממלות מן האיל ורשב"י אמר שאין בשלה האמור כאן אלא שנתבשלה עם האיל ות"ק אמר שאין בשלה האמור כאן אלא שנתבשלה שלמה עם האיל. וסגנון אין בשלה דרשב"י נמי מוכיח על סגנון אין בשלה דת"ק שאין פירושו כמו שפירשוהו רש"י ותוספות אלא עיקר הדרוש הוא ממן האיל. אמנם נאדו בבבל מהא שאמרו בירושלמי הא כיצד וכו' ופירשו לפלוגתתם ללישנא קמא מר סבר (היינו רשב"י וכפי' התו' שם) מחתך לה והדר מבשל לה ומ"ס (היינו ת"ק) מבשל לה והדר מחתך לה. וללישנא בתרא דלכ"ע מחתך לה והדר מבשל לה מיהו מר סבר (היינו רשב"י) בהדי איל מבשל לה ומ"ס (היינו ת"ק) בקדרה אחרת מבשל לה והוסיף לך הכתוב מן האיל לומר שתתבשל שלמה כמו שה"א באה מן האיל לאפוקי שלא יחתכנה לחתיכות. הנה הראיתי באלו שתי הדוגמאות שצריך הקורא להשקיע עצמו בדבר ויעמוד על רמיזותי ומאלו השתים צא והקש על השאר.

והנה אחר שעמדתי על אמתת הדברים שחזכרתים נעניתי והרחבתי קצת בתוספותי בחיבורי זה בפירוש המאמרים אם כי שעדיין איני זז ממה שאמרתי שם שרוב הפירושים והביאורים אינם רק סברות השערות והמצאות כדי לשכך את הלב אמנם חובה עלינו עכ"פ לתור אחר פירוש פשוט וישר ומתקבל על הלב וכך חובתנו וכך יפה לנו.

גם רואה אני להעיר כאן שהמפורשים שקדמוני העמידוני יותר ויותר על הכרח השמירה וההזהרה בהגהת הספרים שלא לקפוץ ולהגיה מברייתא לברייתא או מן הגמרות לברייתות וכמו שעשה הגאון ר' אליהו ווילנא ז"ל ברוב הגהותיו. שכבר היו לחז"ל ג"כ כת"י שונים ונוסחאות שונות וכאמרם תני חרא תניא אידך איכא דאמרי לישנא אחרינא במערבא מתני לה הכי וכדומה. וכבר רמזתי על זה בהקדמה לספרי דבי רב. ואפילו בתיקון והגהת מלה שאינה משנית כוונת המאמר צריך להזהר שלפעמים אף שנראה שזו המלה אינה כתיקונה לא באה כך משיבוש הסופרים והמעתיקים אלא כך נאמרה בעצם וראשונה והתלמידים דקדקו לאומרה בלשון רבם. ונמצא לחז"ל שכבר טרחו לפרש מלות כאלה ולקיימם אמרו בב"ק ו' ע"ב חב המזיק חייב המזיק מבעי ליה אר"י א"ר האי תנא ירושלמי הוא דתני לישנא קלילא ובע"ז פ"ג ג' במשנה אר"ע אני אובין ואדון לפניך וכו' ובמשנה שבירושלמי ג' אני אהיה אובין לפניך וכו' וגרסינן שם בירושלמי אנן תנינן אובין אית תני אוביל לפניך מ"ד וכו'. ובירושלמי ריש פ' כיצד מעברין מביא כמה שינויי מלות שבין רב לשמואל מאברין מעברין יאותו יעותו אידיהן עידיהן. נמצינו למדין שממלות כאילו אפשר לפעמים לעמוד על בעל המאמר. ומזה אתה דן כנגד אלו הקופצין ומגיהין המלות חזרות מלשון יונית ורומית עפ"י דקדוק אותן הלשונות כי באמת אף שהטעות שכיח במלות שאינן מורגלות מ"מ אין לתקנן בלא עיון רב וראיות הרבה. שכבר אפשר שכבר השתמשו כך חז"ל בעצם וראשונה בשיבוש זו המלה אם בכוונה או במקרה ולא שנשתבשה אח"כ ע"י הסופרים והמעתיקים. ואולי ע"י שיבוש זו המלה נוכל לעמוד על בעל המאמר אם היה מגליל או מיהודה או מבבל. והיה בידי להביא ראיות ע"ז הענין רק שאינו יאות לי להאריך בדבר שדי ההערה עליו.

אבל בעיקר הערכת הספר ודרכי בתוספותי לא נטיתי מהדרך אשר תרתי לי אז בהוצאתי ספרי דבי רב. ואיני אומר בזה שלא עמדתי באילו הענינים על דברים שנעלמו ממני קודם לכן. ארבה הקורא בעין פקוחה ימצא שעמדתי על הרבה ענינים חדשים בדרכי הברייתות הן בסידורם והן בסגנון לשונם. אולם עיקר דרכי במקומה קיימת ע"כ על הקורא היא לקרא ההקדמה הנזכרת לידע ערך החיבור על בריו מבלי שאצטרך אני להכפיל כאן מה שכבר אמרתיו שם. אולם אחת היא שראיתי להכפיל כאן. והיא שבכל מקום שאני מרמז לעיין על מפרשי הספר כוונתי בזה שאין דעתם נכונה בעיני. אלא שלא רציתי להאריך בפתירת

דבריהם אם לא על צד ההכרח לפי שראוי לחוס על כבוד חכמי ישראל אפילו במקום שלא ירדו לאמתת הענינים כיון שנתינעו עכ"פ באמונת לבבם לעמוד על האמת. וכבר אמרו חז"ל לפום צערא אגרא. גם הוא הבל ורעות רוח להשיב את הארי אחר המיתה וק"ו בן בנו של ק"ו לפגוע בכבודם כדרכי הכסילים:

זהו מה שיש לי להעמיד את הקורא עליו בעיקר סידור המכילתא ותוספותי שהשלמתים בשנת תרכ"ח לפ"ק.

אמנם אירע הדבר שהגיעו לידי עוד הוצאות ממכילתא שלא היו לפני במהדורא זו והוכרחתי עי"ז להוסיף עוד מהדורא תניינא. וכיון שבאתי לידי כך שמתי עוד עיני על הרבה ספרים שלא השתמשתי כהם במהדורא קמא וכאשר הודעתי כל אלה בהקדמה להוספה זו.

וכבר ידוע למעיינים שהמחברים הביאו כמה וכמה דיבורים בשם המכילתא שאינם נמצאים במכילתא שלנו ע"כ יצאתי ללקטם כפי אשר תשיג ידי ואספתים והוספתים הוספה שניה אל החיבור. אמנם הרבה מאילו הדיבורים כבר הבאתים בתוספותי וכאשר הודעתי כל זאת בהקדמה להוספה שניה. עוד עלי להעיר על הוספה קטנה אחת שבסוף פ' בא שהיא ליקוט הגהות בעל אות אמת שלא הגיע לידי קודם לכן:

ועוד לו הוספה שלישית אשר נענה לי רעי כלבבי האברך מוה' יהושע גראאג וטרח ועמל בשקידה רבה והוסיף מפתח הפסוקים שבתנ"ך הבאים במכילתא.

גם ראיתי להקדים אל החיבור מבוא בביאור כמה וכמה דברים מועילים ומוכרחים בידיעת הברייתות והמדרשים בכלל ובידיעת המכילתא בפרט ויכלול ג"כ דברים נכונים בענין מכילתא דרשב"י והוספה רביעית לקוטים מאותה המכילתא שהביאום המחברים יעמוד עליהם הקורא בהשקפת עינו על ציון ראשי הפרקים:

ומעתה אערוך הספרים אשר היו לפני למלאכתי זאת ואדבר עליהם.

א) מכילתא דפוס וויניציאה בבית דניאל בומבורגי משנת הש"ה:

ב) מכילתא דפוס קושטנטינא וכתוב בה בפתח השער. ספר מכילתא נדפס בעיר קונשטנטינא רבתי שנת האלהים הרעה אותי על יד המחוקק צעיר המחוקקים אשטרוק דטולון מפרובינציאה. ושתי ההוצאות אלו הם בלי שום פירוש וכבר דברתי על אודותן בהקדמה להוספה ראשונה. ואוסיף כאן רק ראיה אחת למה שאמרתי שם שאף שהם נפרדות זו מזו בשינוים ונוסחאות מ"מ עיקרם בראשונה מכת"י אחד שנתשבש כבר בימים הקדמונים. והיא שההוספה מגליון במס' דבחודש פ"ג בד"ה כי סקול יסקל המתחלת הגי' במס' סנהדרין וכו' היא נמצאת בשתיהן:

ומוצא אני כאן מקום להעיר על דבר גדול בענין המדרשים שהודפסו ששמעתיו מפי התייר הגדול מהור"א יעללינעק. והוא שדפוסי מזרח קונסטאנטינא וסאלוניק ובמערב דפוס וויניציא הם כשני נהרות המושכות בשרמות הספרים. כי בראשית ההדפסה נדפסו הרבות והילקוט באלו המקומות מכת"י שונים והם נפרדים זה מזה בנוסחאות. אבל מה שהודפס אח"כ רק עפ"י אחד מאלו הודפס אם עפ"י דפוס קונסטאנטינא או סאלוניק או עפ"י דפוס וויניציא ומזה באה התחלפות הנוסחאות בספרי המחברים שהעתיקו איזה מדרש מהם שכל אחד העתיק כפי הדפוס שהשתמש בו. וכמעט נוכל לדון עפ"י מקומות המחברים ומושבותם על שורש ומוצא נוסחתו. ד"מ אלו שבערי מערב ודאי שהשתמשו על הרוב בדפוסי וויניציא ואלו שבערי המזרח ודאי שהשתמשו על ארוב בדפוסי סאלוניק וקונסט'. וכן אתה דן במה שהודפס אח"כ עפ"י הדפוסים הנ"ל. ומעלת כבודו הגיד לי שטרח והקיש הדברים ומצאום נכונים ואמתים:

ג) מכילתא דפוס אמשטרדם שנת תע"ב עפ"י דפוס וויניציא עם פירוש זה ינחמנו לר' משה בן ר' שמעון פראנקפורט· ודרכי פירושו כדרך אלו הדורות לכלכל יחד פירושים ותוספות וחידושים בפלפולים קושיות ותירוצים. גם הכנים בפירושו הגהותיו שהגיה לתקן הנוסחאות ויצא ללחום בהקדמתו כנגד בעל אות אמת באשר שרוב הגהותיו הם עפ"י גירסת הילקוט אמנם הילקוט עצמו מלא טעות ולכך אין פעולתו תיקון בשלימות. ולדעתי טענה זו אינה אמתית מכל צד וכבר דברתי בהשתמשות הילקוט לתיקון הנוסחאות בהקדמה לספרי דבי רב ובכמה מקומות בתוספותי לזה החיבור. ומכילתא זו ר"ל דפוס אמשטרדם עפ"י דפוס וויניציא היתה ליסוד הוצאתי זו ועל פיה הדפסתי:

ד) מכילתא עם פירוש שבות יהודה לר' יהודה נגא"ר דפוס ליוורנו משנת תקס"א חסרה השער ובסוף החיבור הוסיף עוד השמטות לפירושו. וכבר דברתי על אודותיו בהקדמה להוספה א'. בדרכי פירושו הולך בעקבות בעלי דורו כמו הרב זה ינחמנו והוא יורד ג"כ בכמה מקומות בנתיבות בעלי הסוד והמקובלים אמנם ימצאו בו הרבה והרבה פירושים פשוטים ומתקבלים על הדעת:

ה) מכילתא עם פירוש ברורי המדות ומצוי המדות לר' יצחק אליהו לנדא והגהות איפת צדק מיוחסות להגאון ר' אליהו ווילנא דפוס ווילנא שנת תר"ט· הוצאה הזאת תוארה משחת והיא קטועה הרבה ומשובשת בכמה מקומות מפני חמת הפקידים ובתוספותי רמזתי על זה כמה פעמים· בענין פירושיו הנה חלק מצוי המדות אינו פירוש כלל למכילתא אלא ילקוט לדרושים שונים במקראות ובמדרשים אמנם גם בחלק ברורי המדות אף כי חתר ללכת בעקבות מפרש לא עלתה בידו כי עפ"י נטיתו לדרך הדרשנים הוא עושה דרשות תחת אשר בקש לפרש. ובענין הגהות איפת צדק שהדפיס עמה הודיע לנו בהקדמתו שפעם נתארח לו נכד הגאון ר' אליהו ווילנא ובידו מכילתא כתיבת יד מזקינו הגאון ותאורנה עיניו בהגהות דבר קדשו אך לזמן לא כביר נדרש להשיב המחברת ולא עלתה בידו רק להעתיק ממנו דברי המכילתא על פרשת שמות וארא המיוחסים להעתקת כת"י הגאון ר' אברהם הלחמי ואח"כ דרש מר' יעקב מסלאנים הוא נכד הגאון למלאות ידו במכילתא זו והשיב לו כי חפץ הוא לשלוח לו ההעתקה הנ"ל אולם אשתקד מסר העתק הגהות המכילתא להרב מהר"ל עם רשיון להדפיסן ואירע ששמע כי בעיר מולאט נמצאה מכילתא מוגהת מהגאון ז"ל וטרח ועמל והשיגה ומצא באותן ההגהות עצמן אשר ראה מקדם בכ"י המכילתא אמנם איננו יכול לכנותם הגהות הגר"א לפי שלא עלתה בידו להשיג רשיון היורשים וקרא מטמוני הגהות ממולאט בשם איפת צדק: והנה הכנסתי אלו ההגהות כולם בתוספותי אמנם דרכם נסתרה שעל הרוב הם עפ"י נוסחת תלמוד בבלי והרבה בהם שאי אפשר למצא להם יסוד וראיה· ואולי נעשו עפ"י איזה כת"י ואולי עפ"י אותו כת"י המיוחס לר' אברהם הלחמי. גם הרבה בהם משובשים בעצמם. והעירני הרב המפורסם החכם הכולל איש חמודות מוהר"ם גידעמאן דרשן ואב"ד בעדתנו שבספר קריה נאמנה מסופר שביד הרד"ל נמצאו ג"כ הגהות הגר"א על המכילתא ונדפסו בשם אגרת הצופה וא"כ יש לעמוד על טיב אלו ההגהות אם מכוונות הן או לא.

ו) מכילתא דפוס ווין שנת תרכ"ה עם פירוש מדות סופרים להרב המפואר מוהרא"ה וויס. והנה לפי דרכי היה לי לחרוץ משפט גם על ההוצאה הזאת. אולם יען כי הרב המחבר הוא רעי ועמיתי בבית מדרשנו וביען כי הוציאה בהיותי עסוק אני בה — כי קודם שעלה על דעתי להוציא ספרי דבי רב כבר נתעסקתי בפירוש המכילתא ורק ע"י סבות שונות נתפתיתי להקדים הוצאת ספרי דבי רב כאשר ידועים הדברים להדרשן המפורסם מוהר"א יעללינעק כי הוא היה הראשון אשר הניעני למלאכה זו והוא ראה כמה וכמה קונטרסין מתוספותי אל

המכילתא. וכאשר ידועים הדברים גם להרב מוהרא"ה ווייס עצמו כי אחר ששמעתי שהוא עסוק בהדפסת המכילתא הראיתי לו אותן הקונטרסין ומסרתים בידו לראות באיזה דרך דרכתי אני בה. כי לדעתי אין סחרנות ותגרנות בדברי תורה וחכמה ובמדבר ניתנה בדימוס בפרהסייא ובמקום הפקר ואין אדם רשאי לומר בגבולי ובתחומי ניתנה. — לזאת מצאתי ששתיקתי יפה מדיבורי. והקורא לא יפסיד בזה כי כבר ימצא שבכל מקום שישרו דברי המחבר הזה בעיני העתקתים כולם והזכרתים על שמו כפי דרכי עם המפורשים כולם. והנה כי לא דרכיו דרכי ומחשבותיו מחשבותי ע"כ מצאתי ראיתי כי חובה עלי שלא להניח ידי מאשר החלותי כי הי נפשי שסידור הגון בפתיחות וסילוקים וכהשתנות תמונת האותיות ובפירוד האותיות במלות העקריות הוא חצי פירוש ומקל הקריאה וההבנה יותר מפירוש ארוך ברוב דברים. לזאת את מוצא פי שמרתי וכאשר בשרתי להוציא את המכילתא כן עשיתי. והיה כי ישלים ה' חפצי אמלא ג"כ את אשר אמרתי להוציא ספרים אחרים כאילו ותהיה ראשית מלאכתי הוצאת הספרא כדי שיושלמו שלשת הספרים האלה עפ"י הדרך אשר תרתי לי.

אלה הם הפירושים אשר היו לנגד עיני ואמנה עוד עמהם ספר אות אמת בהגהותיו על המכילתא וספר זית רענן בפירושו על הילקוט וספר המזרחי בפירושו על רש"י. אולם מרבית החיבורים בין בהלכה בין בהגדה ובין בפירושים שחפשתי ובדקתי בהם לא ראיתי לפורטם שאין אני רואה שום תועלת בזה אל הקורא:

מאלה החיבורים שהזכרתים ושלא הזכרתים כאן לקטתי ואספתי ושמתי בתוספותי כל אשר מצאתי פשוט ומתקבל על הלב כפי מיעוט דעתי וחכמתי והזכרתי תמיד דבריהם על שמם. אולם מי שמצאתיו אומר דבר מה שקדמוהו אחר בדבר זה לא הזכרתי רק את הראשון כדי להחזיר דבר לבעליו. אמנם בהגהות הזכרתים כולם ד"מ אני אומר וכן הגיה הא"א והזי"נ והא"צ וכ"ה בילקוט. ועשיתי כן כדי להרבות עדים לאמת ההגהה.

עוד אני רואה לרשום כאן כל נוטריקון ראשי תיבות שאינן מורגלות שהשתמשתי בהם בתוספותי. ואלו הם.

| | | |
|---|---|---|
| א"א. אות אמת: | א"צ. איפת צדק. אין צורך: | בד"ו. בדפוס ויניציא: |
| בד"ל. בדפוס ליוורנו: | בד"ק. בדפוס קונסטאנטינא: | בה"מ. ברורי המדות: |
| בל"ס. בלי ספק: | בעה"ת. בעלי התוספות: | ג'. גרס: |
| ז"ינ. זה ינחמנו: | זמ"ק. ז' מסכת קטנות: | ז"ר. זית רענן: |
| לל"צ. ל"א צורך: | מ"ס. מדות סופרים: | מ"ע. מגדול עוז: מאיר עין. |
| סה"מ. ספר המצות: | עה"ת. על התורה: | רא"מ. ר' אליהו מזרחי: |
| ש"י. שבות יהודה. | ת"י. תרגום יונתן: | ר"ע. רעי עמיתי: |

זהו אשר ראיתי להעמיד עליו את הקורא בשימוש זה החיבור. וידעתי גם אני כי בלי ספק השארתי גם אני למי שיבא אחרי הן בפירושים והן בהגהות והן במראה מקומות. אולם זאת נחמתי כי כוונתי רצויה וכפי תבונת לבבי עשיתי בחפץ כפי ובאמונת רוחי ולא עלי המלאכה לגמור יבואו עוד אחרים ויגמרוה ותקרא על שמם:

# מבוא

אמר מאיר איש שלום כרם זכור אותו האיש לטוב מוהרי"ט צונץ שמו שעשה אזנים לתורה בספרו על הדרשות. ולזאת אעתיק ראשונה את דבריו מה שיגיע מהם לענינו ואח"כ אוסיף עליהם מה שמצאתי בדברי הראשונים והאחרונים ומה שהעליתי במצודתי כפי סדר וטבע הענין שאני בו. אמר בספרו צד מ"ו מ"ז ומ"ח. אחר המשנה נתחברו אלה המדרשים. ספרא שנקרא ג"כ ספרא דבי רב ותורת כהנים והוא כולל ספר השלישי מתורת משה. ספרי או ספרי דבי רב ויש ממחברים קדמונים שקראוהו וישלחו והוא על ספר הרביעי והחמישי מתורת משה. מכילתא על קצת מספר שני של תורת משה. בשלשה ספרים האלה תוכר דרך הקדמונים במדרש. והמדרש הוא לפי הזדמנות המקרא שעליו נדרש אם מדרש הלכה או מדרש הגדה וכו'. ספרא וספרי הוזכרו הרבה פעמים בתלמוד והעתיק דבריהם. החכמים שנזכרו בהם אינם מאוחרים מב' מאות אחר החורבן. ונראה שהמכילתא נתחברה בזמן מאוחר להם הרבה.

וברמיזותיו והערותיו כתב. ספרא עיין ברכות מ"ז ע"ב. עירובין צ"ו ע"ב. קידושין מ"ט ע"ב. סנהדרין פ"ו ע"א. שבועות י"ג ע"א ומ"א ע"ב. מגילה כ"ח ע"ב: ספרא דבי רב (הוא ספרא של ישיבת רב) ברכות י"א ע"ב וי"ח ע"ב (ושם הדבר בספק). רשב"ם ב"ב קכ"ד ע"ב. ולפי שרב הוא שפרסם זה החיבור או עניניו ראשונה בבבל נקרא ג"כ תנא דבי רב חולין ס"ו ע"א: ספרי ברכות קידושין סנהדרין שבועות י"ג ע"א ומגילה כדלעיל בספרא: ספרי דבי רב שם זה נמצא ברי"ף בערוך וברש"י: שאר ספרי דבי רב יומא ע"ד ע"א. וב"ב קכ"ד. והוא אותו הספר בעצמו וכו' ולדעת קצת (צדה לדרך בהקדמתו) היה מחברו ג"כ רב: מכילתא היא שיעור ודפוס וכלה"ק מדה. ירושלמי ב"ב סוף פ"ח ומתורגמן ערך כל. ועיין רמב"ן פ' תרומה כ"ה כ"ט. לכן מכלא הוא נרדף קצת עם סדר עיין תרגום ירושלמי ויקרא כ"ו מ"ג מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין. וההלכות המיוסדות במקרא או מדרש הלכה נקראו מכילתא תמורה ל"ג ע"א. גיטין מ"ד ע"א. ונקראו מדות מנחות י"ח ע"א. ואדר"נ ריש פי"ד. ועיין בערוך ערך כל וערך מד וערך מכל. והראיה המוכחת פירוש זה נמצא בויקרא רבה פ"ג ומקצתו במדרש קהלת ד'. ושם נמנו שלש מדרגות בלימוד ההלכה ואלו הם הלכות (דהיינו משנה). מדות. ותלמוד. ומי שרגיל בראשונות נקרא בר הילכן ובשניות נקרא בר מכילאן ומי שיודע ורגיל בשלישיות נקרא בר אולפן. וזה המדרש לספר שמות לפי שהוא כולל הרבה מזה המין של משא ומתן של הלכות נקבעלו זה השם — ר"ל מכילתא — ובזה השם הזכירוהו הערוך ורש"י ביצה ה' ע"ב תמורה ד' ע"א ובכמה מקומות. ולפעמים יובא בלשון רבים מכילתין עיין רש"י נחום א' ז' סוטה י"ג ע"ב זבחים קט"ו ע"ב. ור"מ מקוצי בסמ"ג — לדוגמא דף קכ"ב עמוד ד' — הוא כותב מכילתיה עפ"י התרגום שמות כ"ה כ"ט:

ובסוף מאמרו על אודות המכילתא העיר שבקידושין י"ח ע"א הובא מאמר שהוא במכילתא אבל לא הוזכרה בשמה. והוסיף עוד וכתב. ולדעת הרמב"ם כוללת מכילתא דרבי ישמעאל ד' ספרים דהיינו שמות ויקרא במדבר ודברים עיין בהקדמתו ליד החזקה. ולפי היוחסין חבר בן עזאי ג"כ מכילתא. ואותן המחברים הזכירו ג"כ מכילתא דר' עקיבא: ונקראת מכילתא דר' ישמעאל לפי שמתחלת במאמר של ר' ישמעאל. והתחלתה בספר שמות י"ב. ונראה שכך היתה התחלתה לפני ר' נסים עיין ערוך ערך טמא. אמנם לפי בעל הלכות גדולות נראה שהמכילתא תכלול כל ספר שמות כולו. ור' שם טוב במגדל עוז העתיק

ממכילתא לספר דברים שנאבדה מאתנו. ונדפסה המכילתא ראשונה בקונסטאנטינא שנת הרעה ובוויניציאה שנת הש"ה. וכתוב בכל בו סימן נ"א פירוש ההגדה והיא במכילתא ושאלתי על זה את פי ראפאפורט והשיבני שאם לא כיון המחבר על מכילתא שלמה שאינה מקוטעת כמכילתא שלנו אפשר שכוון על פ"י דפסחים:

ע"כ דברי מוהרי"ט כפי מה שתרגמתים מלשון אשכנז שכתב בה ספרו. ואשובה אני לחפש ולחקור אחר אלו הענינים עד מקום שידי מגעת. ולפי שהתמיהה העקרית המבהלת את הקורא היא למה לא הוזכרה המכילתא בתלמוד כמו שהוזכרו בו ספרא וספרי ראיתי ליחד

## פרק א' בדיבור על ספרא וספרי

שהרי אם יגיע בידינו לומר שהמכילתא הוא נכללת בשם ספרי כבר התמיהה בטלה.

גרסינן בסנהדרין פ"ו ע"א דאמר ר' יוחנן סתם מתני' ר' מאיר סתם תוספתא ר' נחמיה סתם ספרא ר' יהודה סתם ספרי ר' שמעון וכולהו אליבא דר' עקיבא: ולפי שמנה ר' יוחנן סתם מתני' ר"מ בהדייהו נראה שלא בא לומר מי סדרן וחברן שהרי המשנה ר' סדרה וחברה אלא בא לומר שאלה הסתמות הבאות בתוכן אליבא מי סדרן המסדר. ותפסו רוב האחרונים שספרא וספרי רב חברם וסדרם ולדעת מוהרי"ט יהיה עכ"פ רב הראשון שפרסמם בבבל ונקראו על שמו. ואולם אמרתי רוב האחרונים לפי שראיתי להרמ"ל מלבי"ם שמיחס חבור הספרא לר' חייא והחכם אזולאי הביא בספרו ערך ספרא שקצת אמרו דבאמת ר' יהודה חברו וטרח הוא שם לסתור הדבר. וסמכו האחרונים את דעתם על הרמב"ם שכפי מה שהבינוהו כתב כן מפורש וגלוי בהקדמתו לפירוש המשנה ובהקדמתו לספר יד החזקה. ועוד שהרי כך הזכירוהו בגמרא ספרא דבי רב וכן תנא דבי רב. ולזאת אציע כאן אלו המקומות שבגמרא שהזכירו כן ואולם שיטת הרמב"ם אבאר לקמן בפרק ד' בע"ה.

גרסינן בברכות י"א ע"ב א"ר הונא למקרא צריך לברך ולמדרש אין צריך לברך ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה אין צריך לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך אבל לתלמוד א"צ לברך ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך דאמר ר' חייא בר אשי זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקי בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומשני לן פרקין. ופרש"י מדרש הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי המקראות. גמרא היינו סברת טעמי משנה ותרוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מיחסרא: ושם י"ד ע"ב גרסינן והאמר ר' חייא בר אשי זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פרקין ומנח תפילין והדר קרי ק"ש וכו מאי אסהדותיה דר"ח בר אשי לאפוקי ממ"ד למשנה א"צ לברך קמ"ל דאף למשנה נמי צריך לברך. ומריהטא דסוגיא משמע דחדא עובדא נינהו וא"כ שתי הגמרות סותרות זו את זו דבהדא קחשיב האי פירקא דשני רב בכלל משנה ובחדא קחשיב ליה ליה בכלל תלמיד. ורבו הנוסחאות באלו הגמרות והאריכו בהם בעל ספר בית נתן ומוהר"ר ראבינאוויץ בדקדוקי סופרים שלו. ולרוב הנוסחאות הוה האי ספרא דבי רב או בכלל תלמוד או בכלל משנה חוץ מנוסחת הרי"ף וגי' הגליון בכת"י ראבינאוויץ דגרסי אף למדרש צריך לברך דא"ר חייא בר אשי וכו'. אבל גירסא זו סותרת הגמרא דף י"ד ועוד דבירושלמי שם הלכה ה' מפורש אמר ר' חייא בר אשי נהגין הוין יתבין קומי רב ובין מדרש בין הלכות זקיקין למברכה. ע"כ נראה שנוסחת בעל הלכות גדולות עדיפא מכלהו שגורס ורב אמר אף למשנה צריך לברך דא"ר חייא בר אשי וכו' ולגירסא זו ב' הגמרות והירושלמי מסכימים כאחד. סוף סוף ספרא דבי רב המוזכר כאן הוא או בכלל תלמוד או בכלל

משנה. ולדעת בה"ג עכ"פ הוא ודאי בכלל משנה ואינו בכלל מדרש ולפ"ז לאו איהו ספרא דילן דאיהו בכלל מדרש הוא וכמ"ש רש"י:

עוד הוזכר ספרא דבי רב בירכית י"ח ע"ב דדריש שם ובניהו בן יהוידע וגו' והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא. ופירש"י תורת כהנים. וכבר העיר החכם מוהרי"ט ע"ז שהדבר ספק — הבאתיו לעיל בתחלת המאמר — וכוונתו הוא דאיך אפשר לומר שבניהו בן יהוידע היה שונה ספר שחברו רב. אמנם מצינו דוגמתו סוכה כ"ה ע"א שאמרו על ריב"ז שלמד הויות דאביי ורבא וזו הוא דרך הפלגה לומר שכבר חידש וידע כל מה שחידשו בדורות האחרונים. אולם מה שיחסו לו תו"כ דוקא הנה מצינו כיוצא בו בפ' חלק ק"ג ע"ב ת"ר מנשה היה שונה נ"ה פנים בתורת כהנים כנגד שני מלכותו אחאב פ"ה ירבעם ק"ג. ופירש"י ספר ויקרא היה מחרש בו כל שנה ושנה ודורשו מפלפולו. ויתבאר לנו להלן בפרק ו' מחשיבות זה הספר ושהיה עיקר למודם בו על כן יחסוהו להם. ועכ"פ תהיה ראיה מכאן שספרא דבי רב הוא על תורת כהנים וכדפירש"י חדא שבו זה ולמד על זה ר"ל מדרשתם על מנשה ראיה על דרשתם על בניהו בן יהוידע ועוד כדפירשו התוספות שכתבו מהארי דריש שהוא חמור שבספרים א"נ כפירוש מהרש"א בח"א דמלשון ארי דרש תו"כ שכל דיניו במקדש הנקרא אריאל. אבל אין מכאן ראיה שכוונו על ספרא שהוא בכלל מדרש שהרי אפשר שכוונו על ספרא דבי רב שהזכרנוהו לעיל ובארנו שהוא בכלל משנה.

ולא מצינו תו בגמרא שהוזכר בה ספרא דבי רב אבל מצינו תנא רבי רב בחולין ס"ו ע"א שרמז עליו מוהרי"ט שהעתקנוהו בתחלת המאמר והוא שאמרו שם במאי קא מפלגי תנא דבי רב ותנא דבי ר' ישמעאל וכו'. אמנם כד 'מעיינת תמצא דבספרא דילן תנא להו לתרווייהו בין הא דתנא דבי רב ובין הא דתנא דבי ר' ישמעאל ותהיה א"כ ארדבה מהא ראיה דספרא דילן לאו איהו הא דקרו ליה תנא דבי רב. ורש"י ז"ל פירש שם וז"ל תנא דבי רב קרי לברייתא קמייתא ששנויה בתו"כ דמקרא ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בבית המדרש בפי כולם אבל בברייתא דתנא ר' ישמעאל לא היתה שגורה אלא בפי תלמידיו עכ"ל. ויראה מלשונו דשם דבי רב הוא נרדף עם בית המדרש וכל ששגור בבית המדרש מקרי תנא דבי רב או ספרא דבי רב ובאמת שלשון בי רב הוא נמצא נרדף עם בית המדרש בש"ס בכמה מקומות והוא מפורסם שאין צריך ראיה. אמנם אף דברי רש"י צריכין ביאור שהרי בתו"כ שלנו שנויה אף הא דתנא דבי ר"י עיי"ש בפי' הראב"ד. וצריך לומר דה"ק דתו"כ מקרי ספרא דבי רב לפי שהיה בכללו שגור בביה"מ אבל לא כל הברייתות שנשנו שם היו שגורין בפי כולם ולהנהו דשגורין קרי להו תנא דבי רב והנהו שלא היו שגורין אלא בפי תלמידי השונה אותן קרי להו על שם בית המדרש שנשנו שם. וממה שיבא לפנינו בפ"ב ובפ"ז יתבאר הכרח זה הפירוש ואמתתו:

עוד מצאתי אני שהוזכר בגמרא תנא דבי רב והוא בזבחים מ"א ע"ב דגרסינן התם תנאי הוא תנא דבי רב מרבי הכי תנא דבי ר' ישמעאל לא מרבי הכי. ופרש"י שם תנא דבי רב מרבי הכי כל ת"ר קרי תנא דבי רב ההוא מתניתין קמייתי לא מרבי ליה וכו' — ר"ל ברייתא דדף ל"ט ע"א המתחלת ת"ר ועשה כאשר וכו' — ותנא דבי ר' ישמעאל הך תנא בתרא דאמר לכל האמור בענין — שם מ' ע"ב — מתניתין דבי ר' ישמעאל היא שנשנית ונסדרה בבית מדרשו של ר' ישמעאל וסידרו בה תנאים הרבה כמו שסידרו רבי חייא ורבי אושיעא עכ"ל. ואיברא דברייתא קמא דהתם היא שנויה בתו"כ שלנו אבל בתרייתא לא. אבל בכל זאת אין יוצאת לנו מזה שום ראיה אלא דהנהו ברייתות שמתחילות תנו

רבנן הם הם שנקראים תנא דבי רב· ובאמת שאף ברייתא קמייתא דחולין מתחלת תנו רבנן ואין כל הברייתות שהועתקו בגמרא מתחילות ת"ר אלא מהם מתחלת תניא או תני פלוני. ויצא לנו מזה ראיה למה שפירשנו בדברי רש"י. איברא שבש"ס שלפני מצאתי מוגה בגליון כל ת"כ קרי וכו'. אמנם נ"ל דהגהה זו מוטעת היא שהמגיה נסמך לדעתו על דברי רש"י בחולין לפי מה שהבינם אולם אנחנו כבר בארנו דברי רש"י מסכימים אלו עם אלו. ובאמת שאין זה סגנון לשון לומר כל תורת כהנים קרי תנא דבי רב דמאי כל אלא וודאי נוסחת כל ת"ר עיקר· עוד יש להעיר בזה שהרב המאירי היה גורס בחולין תנא דבי רבינו כלו' ר' חייא ואעתיק את דבריו לקמן בפ"ז ומינה דאף בזבחים היה גורס כן ולפום גירסא זו נפיל פיתא בבירא:

סוף סוף מהנהו מקומות אינו מוכח כלל שרב חבר הספרא· אמנם מוכח שכל הברייתות ששגורין בבית המדרש קרי להו תנא דבי רב וכן מוכח שספרא דבי רב שהוזכר בגמרא אף שהוא מחובר ומסודר על סדר המצות שבספר ויקרא לאו בכלל מדרש הוא אלא הוא או בכלל תלמוד או בכלל משנה וא"כ לאו איהו ספרא דילן שזהו ודאי בכלל מדרש הוא וכדכתב רש"י ז"ל.

ואחר שדברנו על המקומות שהוזכר בהם דבי רב נבא אל המקומות שהוזכר בהם ספרא סתם בלא שם לווי והם שבת קל"ז ע"ב. עירובין צ"ו ע"ב. יומא מ"א ע"א. קידושין נ"ג ע"א. שבועות י"ג ע"א. בכורות ס"א ע"א. כריתות כ"ב ע"א. ובאילו המקומות הביאו בגמ' ברייתות וקאמר עלייהו דרבי יהודה נינהו דסתם ספרא ר' יהודה הוא· והנה כל אלו הברייתות נמצאות בספרא שלנו חוץ מהא דיומא ואפשר שנקטעה וחסירה. וראיתי שרש"י שם מאריך בלשונו וכתב סתם ספרא תורת כהנים רבי יהודה הוא הכי קאמרינן בסנהדרין והא בתורת כהנים היא דהא קרא בספר ויקרא כתיב עכ"ל. ובכל אינך מקומות לא האריך כך. ונראה שהוכרח לזה לפי שלא נמצאה לו ברייתא זו בספרא. ואחר כתבי זאת ראיתי בציוני מהרי"ד בספרא הנדפס בווארשא תרכ"ו שעמד ע"ז והאריך בדבר ולבסוף מסיק ג"כ כמו שפירשתי וז"ל אלא צ"ל שרש"י כוון שבודאי היתה בנוסחת התו"כ שלפני הגמרא· והדברים נראים שהרי דוגמתו מצינו כמה וכמה ברייתות במכילתא ספרא וספרי דהוין לקמאי וקטועות לפנינו וכן נוסחייתא דגמרא לאו לגמרי כנוסחייתא דילן. לדוגמא הא דכריתות דבספרא דילן מפורש דברי ר' יהודה ובגמרא מוכיח לה משום דסתם ספרא ר"י הוא· וזה כא להם משום דנוסחאות נוסחאות שונות הויין נמי לדידהו וכמו שהארכתי והוכחתי דבר זה בראיות בהקדמה לספרי דבי רב.

ועכ"פ איכא לאוכיחי מהנהו מקומות שבכל מקום שהוזכר בגמרא ספרא סתם בלא שם לוי הוא ספרא דילן. ולפ"ז ספרא וספרא דבי רב ספרים שונים הם לא ראי זה כראי זה וספרא לחוד וספרא דבי רב לחוד דקמא הוא בכלל מדרש ובתרא הוא בכלל משנה או תלמוד. והדברים מוכיחין דאי חדא נינהו אמאי קרי ליה הכא ספרא וקרי ליה הכא ספרא דבי רב. ועוד אני אומר דאפילו אי לא הוה מצינו בתלמוד רק ספרא דבי רב לחוד הוה למשמע מינה דספרא אחר הוה להו דאי לאו הכי לא הוי יהבו ליה שם לוי שלא מצינו דכוותיה בשם לוי אלא היכא דאיכא תו דכוותיה דוק ותשכח כי כן· והא דקרו ליה ספרא דבי רב אפשר שיחסוהו לרב שהוא סדרו וחברו וכבר יש ראיות בידינו שרב קבץ ברייתות וסדרם אביאם לקמן בפרק ב' ואפשר שהיה כולל קובץ ברייתות שהיו שגורין בבית המדרש וכעין דעת רש"י בפירוש תנא דבי רב וכאשר אאריך ע"ז הענין לקמן בפ"ז. אולם על ספרא סתם יש לנו להביא ראיה דרב לא הוה בקי ביה שהרי בקידושין שם נחלקו ר' יוחנן

ורב אליבא דר' יהודה אי חזר בו אי לא חזר בו ומייתי אביי ראיה מהא דספרא כוותיה דר' יוחנן משום דסתם ספרא ר"י הוא ואי רב הוה ידע מהא ברייתא היכא הוה מצי אמר עדיין הוא מחלוקת שא"ב קשיא דר"י אדר"י ורבא נמי שהשיב לאביי אמאי לא השיב לו ותסברא מבדי מאן סדר"ה לספרא רב וכו' אלא על כרחך דרב לא ידע מינה ולקמן בפרק ג' אוסיף ראיות שרב לא חבר את הספרא.

אולם על שם ספרי לא מצאנו בתלמוד שהביאו ברייתא וקמפרשי עלה שהיא מן ספרי אלא בסנהדרין פ"ו ע"א וההיא ברייתא ליתא בספרי דילן. ובאמת שאף שם האריך רש"י וכתב סתם ספרי ספר וידבר ומשנה תורה והאי סתמא דכי ימצא איש במשנה תורה הוא עכ"ל הנה האריך כן לפי שלא נמצאת לו בספרי דילן. אבל מספרא נשמע אל ספרי שבכל המקומות הוזכרו בהדדי ונאמר כי היכא דספרא ספרא דילן הוא ה"נ ספרי ספרי דילן נינהו והאי ברייתא היא שנקטעה והסירה וכמ"ש לעיל בהא דיומא. וכבר מצאנו לרש"י שכתב בפ' ויקרא ט' כ"ג מצאתי בפ' מלואים בברייתא הנוספת על תורת כהנים שלנו וכו'. הוסיף מלת שלנו לומר שכבר נשתנו הברייתות ממה דהויין לקמאי בתוספות וקטיעות.

אמנם שם ספרי דבי רב לא נמצא בתלמוד אלא הוא נמצא בגדולי הראשונים כמו שרמז ע"ז החכם מוהרי"ט הבאתיו בתחלת המאמר. אבל נמצא בתלמוד שם שאר ספרי דבי רב והוא ביומא ע"ד ע"א דגרסינן התם דתני רבה ורב יוסף בשאר ספרי דבי רב מנין ליוה"כ שאסור ברחיצה וכו'. ופרש"י שאר ספרי דלאו תורת כהנים ספר וידבר אלה הדברים. וכן הוא נמצא בב"ב קכ"ד ע"ב דגרסינן התם תני רב נחמן בשאר ספרי דבי רב בכל אשר ימצא לו פרט לשבח שהשביחו יורשין לאחר מיתת אביהן. וגרסינן תו התם תני רמי בר חמא בשאר ספרי דבי רב בכל אשר ימצא לו פרט לשבח ששבחו נכסים לאחר מיתת אביהן וכו'. ופירש שם הרשב"ם ספרי דבי רב היינו תורת כהנים ברייתא של ספר ויקרא שאר ספרי דבי רב קרי למדרש של ספר במדבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספר אלה הדברים וכו' ומכילתא היינו מדרש אלה שמות מהחודש הזה לכם עד סוף הספר כולהו איקרי שאר ספרי דבי רב והיינו דאמרינן בעלמא סתם מתני' ר"מ סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש וכו'. ויראה מדיוק לשונו שהוא כבר עמד על התמיהה שהזכרנו מהא דברכות דחשיב ליה לספרא דבי רב בכלל משנה ולכך קאמר דספרא ברייתא הוא אלא דאיהו ס"ל דספרא סתם וספרא דבי רב חדא נינהו וכן ספרי ושאר ספרי דבי רב חדא נינהו.

אמנם כד מעיינת תמצא דהא דיומא ליתא בספרי דילן ואיתא לה בספרא בפ' אחרי מות ובפ' אמור ובאמת שעיקר ענין דרשא דהתם היא לספר ויקרא. וכן הא דב"ב ליתא בספרי דילן וכי מעיינת בסגנון לשון הגמרא משמע נמי דהנהו ברייתות שונות נינהו ולאו חדא ברייתא בנוסחאות שונות הויא דאלו הכי הוה אמר ורמי בר חמא תני לה וכו' אלא ברייתות שונות מקיבוצים שונים נינהו דקרי להו שאר ספרי דבי רב. ועוד תמצא שכל הסגנון הוא זר הא דתני רבה ור"י בשאר ספרי וכו' דיומא. וכן הא דתני ר"נ בשאר ספרי וכו' ותני רב"ח בשאר ספרי וכו' דב"ב. דמאי האי דאינהו תני בגווייהו וכולי עלמא לא תנו להו. ואי שאר ספרי דבי רב ספרי סתם נינהו הא כולי עלמא מצו תני להו וכדאמר בקידושין מ"ט ע"ב ואי אמר תנא אנא עד דתני הילכתא ספרא וספרי ותוספתא. ועוד מאי האי דבכולא תלמודא קרי להו ספרי סתם בלא שם לוי והכא קרי להו שאר ספרי דבי רב. ע"כ נראה דספרי לחוד ושאר ספרי דבי רב לחוד ולאו חדא נינהו אלא הנהו שאר ספרי דבי רב קיבוצים שונים הוו ונקראו כן אי משום דרב חברם וסדרם אי משום

דאיתניין בבי מדרשא אלא שלא היו שגורין בפי כל בני בית המדרש ולכך נקראו שאר ספרי ומשום הכי נמי נקט דהאי או האי אמורא תני בגווייהו.

תכלית זה הפרק דספרא וספרי בלא שם לוי לאו אינון ספרא דבי רב ושאר ספרי דבי רב. וספרא וספרי ודאי דבכלל מדרש אינהו. אולם ספרא דבי רב הוא בכלל משנה או בכלל תלמוד. וגם אינם מיוחסים לרב כלל ואדרבה עלתה בידנו ראיה דרב לא הוה בקי בספרא. ולפי שראיתי בין האחרונים מי שמביא ראיות ליחס חבור תורת כהנים לרב אחבר כאן

## פרק ב׳ בסילוק הטענות ליחס חיבור הספרא לרב.

אבל קודם שאבא אל אלו הטענות אעתיק כאן מה שכתב ר׳ שרירא גאון באגרתו — הנדפסת ביוחסין — בענין אלו הברייתות. וז״ל — דף פ״ג — וספרא וספרי דרשי דקראי אינון והיכא רמיזי הלכתא בקראי ומעיקרא במקדש שני ביומי דרבנן קמאי לפום הדין אורחא הוו תני להון וכד חזו רבנן דברייתא אחריני דלא הוו מר׳ חייא ור׳ אושיעא דאית בהו שבשתא וכו׳ והני ברייתא דתרצי ר״ח ור״א עדיפי מדכולהו ולקטינהו רבנן ותננהו בי רבנן ועליהון אמרינן בגמרא תנו רבנן ואעפ״כ הוו שכיחי ברייתא אוחרני וגרסי רבנן להו כל חד וחד מאי דאוטריה רביה וכו׳ והויין נמי ברייתא לראשוני ראשונים וכו׳ וכולהו הנך ברייתא לא קבעינן למגרסינהו כולי עלמא כדאקבעון ברייתא דר׳ חייא ור״א ולא אמרינן מינייהו תנו רבנן אלא תניא ותנא תונא. וספרא וספרי נמי לאו מתחלה פשטו רבנן בהו כמשנתינו דמשעת תקנה פשטה בכל ישראל אלא קלי קלי כדאמרינן ביבמות — ע״ב ע״ב — א״ל ר׳ יוחנן לר״ל ראיתי לבן פדת שיושב ודורש כמשה מפי הגבורה וא״ל לאו דידיה הוא מתניתא הוא — בגמרא שלנו איתא מתניתין ועיקר כנוסחת הרש״ג — והיכא תני לה בתורת כהנים נפק ר״י תנייא בתלתא יומי וסברה בתלתא ירחי. ובתר הכי אקבעון ספרא וספרי ותוספתא וכולי תלמודא וכו׳.

וקודם לזה — דף פ״ב — אחר שהוכיח דאף לראשוני ראשונים הוו נמי משניות ומסכתות מסודרות ורבי אוספם וסדרם כתב וז״ל. אית מנייהו דהוו תני להו כלשון הראשון ואית מנייהו דהוה תני להו כדחזי וסתם מתני׳ ר״מ ולא אמרן מלבו אלא ההוא אורחא דגמריה דר׳ מאיר היה גמיר ובאותו הדרך דהוה מתני ר״מ לתלמידיו אותה גמרא אחז ר׳ וקבעיה לאתנויי לכולי עלמא. ור״מ אחז דרך הגמרא שלו מר״ע רבו וכו׳ דאמרינן אר״י סתם מתני׳ ר״מ וכו׳. והנהו ברייתא ותוספתא וספרא וספרי אילין ברייתא כולהו הוו תני להו רבנן קמאי ואתי ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ור״ש ולקטינון כל חד מנייהו דיליה תוספתא ר״נ ספרא ר״י ספרי ר״ש ומתני׳ ר״מ וכולהו אליבא דר״ע וכו׳. אבל ברייתא אחרנייתא לא איכפת לן בהו משום דהנהו מובחרין דרבנן הוו וכו׳ וכן א״ר שמעון לתלמידיו בני שנו מדותי שמדותי תרומות הן מתרומות מדותיו של ר״ע.

עוד כתב — דף פ״ג ע״ב ופ״ד ע״א — ורבנן אמוראי דבתר רבי הווי צריכין טובא להלין ברייתא וכו׳ ראה ר׳ חייא ותרצינון לברייתא דיליה דאינון השתא הנך דר׳ חייא בלחוד דמתנייא ביה רבנן וכו׳ ואע״ג דברייתא דרב ושמואל דהוות בבבל דייקא ותריצא דאמרינן בסדר יומא — ע׳ ע״א — אמר רבא לא משכחת מתרצתא אלא אי ר״א דבי שמואל או ר״ע דתוספתא ואעפ״כ אישתביקא הך דבי שמואל וכד משכחינן נסחי דברייתא לא סמכינן עלייהו וכו׳ אלא הנך דר׳ חייא בלחוד הוו גריסן בי רבנן וכו׳ עכ״ל.

למדנו מדבריו. ה) דברייתות דספרא וספרי מהוי הוי ביומי דרבנין קמאי ור"י ור"ש לקטינון כל חד מנייהו דיליה. ו) דלא פשטו בהו רבנן אלא קלי קלי ור' יוחנן גופיה דאיהו הוא דאמר דסתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש לא הוה בקי בהו שלא הוקבעו בבית המדרש. ז) דרב ושמואל חברו נמי ברייתות בבבל וברייתא דילהון דייקא ותריצא. ואוסיף לזה ראיה שכמדרש תהלים אמרו אלו המסכתות דבר קפרא ור' חייא ודרב ודרבנן בבלאי ואעתיקהו לקמן פ"ח. ד) ההבדל הנפלא שבין ברייתא שנעתקת בגמרא בשם תנו רבנן לשנעתקת בשם תניא או תני וכדומה דקמאי הם מברייתות שהוקבעו בבית המדרש ובתראי לא הוקבעו בבית המדרש אלא יחידאי הוה תני או הוה מתני להון. ס) נ"ל ראיה שהרש"ג כולל מדרש ס' שמות — דהיינו מכילתא — בכלל ספרי מדלא הזכירו. דעל כרחך אף ספר שמות הוו תני רבנין קמאי מעיקרא במקדש שני דהא אית ביה כמה הלכתא ובעי למדרשינהו אלא ודאי דלרש"ג מדרש שמות בכלל ספרי איהו.

ואחר שהצעתי דברי הגאון אשוב אל כונת זה הפרק. אמנם מי שראיתיו שהטריח על עצמו להביא ראיות שרב חבר הספרא הוא הרב מוהר"אה וויים בהקדמתו אל הספרא הוצאת שלאסבערג. כתב שם וז"ל. ונתתי את לבי לדרוש על אודות מחברו כי ראיתי להרמב"ם בהקדמתו לספרו יד החזקה החליט שמחברו היה רב ובלי ספק סמך בזה על קבלת הגאונים שכן כתב רבינו שרירא גאון בפירוש עכ"ל: אבל הוא מחריש ולא הודיע לנו היכן כתב כן הגאון בפירוש. ואנהנו ראינו בדברי הגאון דאדרבה שכתב בפירוש דספרא וספרי מדורות קמאי נינהו ור"י ור"ש לקטינהו.

אח"ז כתב. בעזרת החונן לאדם דעת עלתה בידי למצא רמזים מעולים לשטת הרמב"ם הן בספרא פ' ויקרא מכילתא דנדבה פ"ה אמרו על ירך המזבח צפונה שהירך בצפון ר"י אומר ומעלותיהו וכו' ובזבחים ס"ב ע"ב הביאו מדרש זה של הת"ק בשם ר' הונא ואמרו עליו ותנא מייתי לה מהכא ומביא דרישת ר"י שבת"כ וזה תמוה מאוד שהביא מקצת הברייתא מת"כ ומקצתה הביא בשם ר' הונא ואומר עליה ותנא מייתי לה מהכא ואין לסגנון זה רע בתלמוד אשר ע"כ נ"ל שדרשת הת"ק במקום הזה הוא שטת המחבר והוא רב רבו של ר' הונא וע"כ מצאנו מאמר זה בפי ר' הונא התלמיד המובהק של רב ויצדק היטב לשון ותנא מייתי לה מהכא עכ"ל: הנה מ"ש שאין לסגנון זה דמיון בתלמוד. גברא חזינא וראיה לא חזינא דלאו כל כמיניה פוק חזי מה שכתב ר"ת בהקדמתו לספר הישר וז"ל וגם תמצא ברייתות קטועות בתלמוד ומפרשי בה וראשי הברייתות לא ידעו — ועיין במה שהעתקתי לקמן בשם התוספות ומ"ש בזה לקמן בפ"ז —. ובעיקר דבריו פלפולא חזינא ודרכי הגיון לא חזינא שהוא אוחז את החבל בשני ראשיו. תחלה הציב יסודו שרב חבר הספרא והוציא מזה שמה שאמר ר' הונא הוא הברייתא הסתמית דרב שבתו"כ ומשמיה דרב אמר לה אע"ג שלא הזכירו ואח"כ החזיר התולדה ליסוד והוכיח מרב הונא תלמידיה דרב שברייתא סתמית זו שבתו"כ ודאי דרב היא ורב חברה אתמהה.

אח"כ כתב. עוד מצאתי הוכחה ברורה מברייתא בפ' צו פי"ז ר"א בר"ש אומר בא טבול יום וכו' וכל יודע סגנון לשון חז"ל ימצא בזה זרות נפלאה שמביא דין טבול יום ואונן ומחוסר כפרה בדרך משא ומתן של טענות שבין בני אדם מתוארים בשיר שיחת חולין ומשוחים בששר מילי דבדיחותא לא בדרך הלכה ולא בדרך מדרש אך אם נתבונן בגמרא זבחים ק"כ ע"ב יותר לנו הספק ששם נאמר שרב אמר האי דינא מר"א ב"ש גמירנא דאמר בבי"הכס דנתה בא ט"י וכו' מזה נראה שרין זה רב קבלו ובחר האומר לשון שאינו דרך הלכה או מדרש יען שהיה זה בבי"הכס ע"כ שמר פיו ולשונו מלדבר בלשון הלכה

ואמנם בכל זאת שאלו היך עביד ראב״ש הכי והתיר לנפשו לרבר דבר בבי״הכס שמתוכו יוצאת הלכה בסמיכתו על שנותו את טעמה ובחר לשון שאינו של הוראה והלכה ממש הלא עכ״פ אסור מצד הרהורו יהיה הלשון איזו שיהיה הלא צריך להרהר ומה תועלת בהערמתו כנ״ל פי׳ השמועה מ״מ יוצא מזה שעיקר ברייתא זו רב שמעה מראב״ש והביאה לבי״המ ושנאה בלשון ששמעה והכניסה בספרא עכ״ל:

הנה מ״ש וכל יורע סגנון לשון חז״ל וכו׳. אין לו קיום שכבר נמצאי הרבה דוגמאות לדבר. ד״מ ספרי במדבר פי׳ ד׳ בר״ה לכהן. ולהלן שם בר״ה מלבד. ובמס׳ פרה פ״ח ובתוספתא שם. ובמשנה ב׳ דריש ב״ק. וכבר אמרו בויקרא רבה פ׳ אמור בפ׳ ולקחתם ובפסיקתא בפ׳ ולקחתם על ראב״ש שהיה פייטן: ומ״ש ובחר האומר לשון וכו׳ יען שהיה זה בבי״הכס וכו׳. הנה מלבד מה שהוא נגד פשטות סוגית הש״ס שם איננו רואה מה יועיל לו בשינוי לשון ההלכה והוא מזכיר מקראות שבתורה וכבר פירשוהו יפה בעל ברכת הזבח והצאן קדשים שהיה רב גמיר מראב״ש בבית המדרש מה שהיה ראב״ש מהרהר בבי״הכס עיי״ש. אבל ניהב ליה למר כל זה ונבא אל ראייתו ונשאל מאן יימר שרב הוא שאמר זה המאמר הרי בגמרא דילן הגי׳ אמר רבא האי דינא וכו׳ אלא שבא בעל ברכת הזבח והגיה רב. וז״ל אמר רב האי דינא וכו׳ כצ״ל ול״ג רבא דלא היה בזמן ראב״ש שהיה תנא וכ״ה בילקוט רמז תפ״ח עכ״ל. ואנחנו כשעיינינו בילקוט מצאנוהו ברוב ספרי הילקוט ברמז תפ״ט והגי׳ רבא רק בדפוס סאלוניקי הוא ברמז תפ״ח ושם מלת רב בסוף השטה ונקטע קו סימן הנוטריקון ובאמת שאף בזה הדפוס אין הגי׳ רב אלא רבא בקו סימן נוטריקון שנקטע יהיה איך שיהיה הוא אחוזת עינים לשתוק מכל זה ולומר בפשיטות להוכחה ברורה שרב אמר האי דינא.

אמנם לדעתי אם באנו להגיה בגמרא ובילקוט מכח קושית בעל ברכת הזבח יותר נכון להגיה רבי שכבר למר עמו גם סידר הלכותיו במשנה — עיין סדר הדורות ערך ראב״ש —. ואל תתמה שנשנו דברי רבי בלשון מימרא שכבר כייל הגאון בעל הלכות קטנות דבר זה בכלליו אות ה׳ וז״ל אשכחן גבי רבי שבא בברייתות ומעט במשנה וזימנין מייתי גמרא דבריו בלשון אמורא והאריך בראיות ע״ז עיי״ש. ורואה אני להזכיר כאן מה ששמעתי מזה הרב פה אל פה והנאני. והוא דגרסינן בירושלמי ברכות פ״ג ה״ד. מהו להרהר בבי״הכס חזקיה אמר מותר ר׳ יסא אמר אסור א״ר זעירא כל סבר׳ קשי׳ דהוה לי תמן סבירתיה א״ר אלעזר ב״ר שמעון כל ההיא סברא קשיא דטבול יום תמן סבירתיה ע״כ. ופירש לי דראב״ש כוון הכא להאי ברייתא דתו״כ. ואיישר חיליה שכוון אל האמת. אמנם מההוא ירושלמי גופיה תברא לגזיזיה שמכאן ראיה גדולה למה שפירשו בעל ברכת הזבח והצ״ק שהעתקתים לעיל. ובאמת שרק עפ״י הירושלמי הזה נבין מה רצה בעל המאמר ומה בא להשמיענו בזה אלא ודאי דדינא קמ״ל דמותר להרהר א״נ דלאנסו עכ״פ מותר כשיטת הבבלי. אולם ניהב ליה למר הגי׳ רב וכל פירושיו אכתי מאי הוכחה ברורה איכא שרב חבר התו״כ וכי בשביל שנתוסף מאמר בתו״כ מתנא מאוחר ורב ידע מזה המאמר הוא הוכחה ברורה שרב חבר כל התו״כ אתמהה: ואולי הוא בעצמו חזר בו שבפ׳ צו פי״ז שם כתב בהערותיו. ועיין בפתיחתנו לספרא שמצאנו בזה ראיה קצת שרב חבר הספרא וכו׳. והנה הפך ההוכחה הברורה לראיה קצת.

אח״ז כתב. ובפ׳ שמיני פ״י תניא וכי ימות מן הבהמה מקצת בהמה מטמא ומקצתה אינו מטמא פרט לטריפה. וברייתא זו מובאת בחולין ע״ד ע״א ובכמה מקומות ובזבחים ס״ט ע״ב על שם ר״י אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והנה אין ספק שהספרא בשלימותו

היה גלוי לפני מסדרי הבבלי ואף שבתחלת התגלותו לא היה נפרץ כאמור ביבמות ע"ב ע"ב מכל זאת בימי רבינא ור"א ושאר אמוראי זמניהם ודאי שהיו רגילין בו וכמ"ש רש"ג באגרתו הידועה ובהיות כן מה ראו על ככה להסתפק אם רב הוא אבי הדרשה או אם הוא ברייתא הלא הספרא לפניהם. ובתשובת שאלה זו אמרתי שהספק נולד מפני שהברייתא נשנית סתמא ואמרו מקצת חכמים שהיא ברייתא קדומה אך מקצתם חשבו שהיא דרשת המחבר. טעם ושרש לספק זה מפני קושי ההשואה בין ברייתא לשיטת ר' יהודה כמבואר בחולין ע"ד ע"ב ואם נאמר שהיא ברייתא קדומה בהכרח צריכים להחליט שהוא שיטת ר' יהודה עפ"י הכלל שסתם ספרא ר"י וזה מן הקושי להצדיק יחד הברייתא ההיא עם דעת ר"י וע"כ חשבו שהיא מאמר רב מחבר הספרא. מכל זה נראה ששטת הרמב"ם בזה היא היותר קרובה אל האמת עכ"ל:

הנה מ"ש. אין ספק שהספרא בשלימותו וכו' וכמ"ש רש"ג באגרתו וכו'. ייחד לו את הרש"ג גם כאן לשית ידו עמו לעדות כמה שלא נמצא באגרתו ואדרבה דברי הגאון מפורשין דהנהו ברייתות שהביאו בשם תנו רבנן אינון הווין קבועין בבי מדרשא אבל אינך ברייתות איכא דידיע להו ואיכא דלא שמיע להו. והרבה ברייתות נמצאות במכילתא ספרא וספרי דלא ידעי להו אמוראי מארי דתלמודא משום דלא איתניין בבי מדרשא וזהו מן המפורסמות שאינן צריכין לראיה. — ואאריך בזה הענין לקמן בפ"ז — ואותו המחבר גופיה הוא להוט בכמה מקומות בספריו להראות באצבע עליהם. א"כ קושיתו מה ראו על ככה להסתפק אם רב הוא וכו' מעיקרא ליתא משום דאיכא למימר דהאי ברייתא לא הוה ידיע להו. אולם התוספות שם בד"ה ולהאי תנא וכו' הקשו אותה קושיא בענין אחר וז"ל קצת תימא דכולא חדא ברייתא הוא בתו"כ וידע רישא ולא ידע סיפא עכ"ל — ועיין במה שרמז מוהרי"ב שם על הגליון —. אמנם על בעלי התוספות גופיהו איכא לאקשויי כה"ג דידעי סיפא ולא ידעי רישא שהרי רישא דברייתא דתו"כ מתחלת בהאי דרשא דמן הבהמה ומקשה עלה והלא דין הוא וכו' ומסיק בן שמונה חי יוכיח וכו' והדר לדרשא דמן הבהמה עיי"ש. אמנם האמת בכל זה דברייתא דתו"כ לא הוה ידיע להו והאי והתניא בן שמונה חי וכו' וכן האי במתניתא תנא וכו' לאו מברייתא דתו"כ דילן שמיע להו אלא מאיזה קובץ ברייתות או איזה אמורא אייתי מקצת הברייתא לבי מדרשא ולא סיימה. אבל עיקר הברייתא כמו שהיא בתו"כ לא הוי ידעי: ומ"ש וטעם ושרש לספק זה מפני קושי ההשואה וכו' כמבואר בחולין ע"ד ע"ב וכו'. לא ביאר את דבריו וכתב כמבואר בחולין וכו' ושם אינו מבואר כלום ואפילו רמז בעלמא ליכא. אבל אפילו אי ניהב ליה כל זה הנה דרך זה הפירוש הוא רחוק וזר אפילו בדרך הפלפול וק"ו בן בנו של ק"ו למבקר ומחפש אחר אמתת הענינים. סוף סוף דרכי אלו הראיות אינן נכוחות ועדיהם מכחשין אותן: הנה הועלנו בזה הפרק במה שהעתקנו דברי רש"ג והעמדנו את דבריו. אולם לפי שהרבה מהמחברים נגררו אחר סתימת לשון הרמב"ם ותפשו שרב חבר ספרא וספרי רואה אני להוסיף כאן

## פרק ג' בהבאת ראיות שרב לא חבר את הספרא.

והנה בפרק א' הבאתי כבר ברייתא שהביאוה בקידושין על שם הספרא ורב לא ידע ממנה. אמנם מברייתות דלא אסהדו עלייהו בגמרא שהם מן הספרא יש להוסיף כמה וכמה מנייהו שהם בספרא דילן דלאו רב סדרנהו·

בשבת כ' ע"א פליגי רב ושמואל מאי רובן ומייתי סייעתא לשמואל מברייתא השנויה בתו"כ פ' אמור ועיין ברש"י שם.

ביומא ס"ז ע"א פליגי רב ושמואל באיבוי שעיר המשתלח ח"א מותרין בהנאה וח"א

אסורין מ"ד מותרין דכתיב במדבר ומ"ד אסורין דכתיב גזרה ומ"ד אסורין האי במדבר מבעיא ליה לכדתניא המדברה וכו' לרבות נוב וגבעון וכו'. והיא ברייתא בתו"כ פ' אחרי ריש פ"ו. ואי רב סדרה לתו"כ צ"ל דאיהו הוא דס"ל אסורין ולפ"ז יש לתמוה אמאי לא ברירא ליה לתלמודא התם וכן במעילה י"א ע"ב מאן איהו דס"ל מותרין ומאן איהו דס"ל אסורין תסתיים דרב אסורין ס"ל. וגם הלכתא קשיא שהרי הלכתא כרב באיסורי ואנן פסקינן מותרין אתמהה.

בב"ק מ' ע"ב פליגי רב ושמואל בשור האיצטדין אי כשר למזבח ומקשי בגמרא אשמואל מברייתא דתו"כ ומשני לה ומסיק דה"נ מסתברא דברייתא כשמואל ס"ל ודלא כרב. וצריך לומר דרב לא חש לה דרב תנא הוא ופליג. ועכ"פ יהיה מן הזרות שיהא רב המסדרה והמחברה והיא דלא כוותיה.

בסנהדרין פ"ב ע"א בעא מיניה רב כהנא מרב לא פגעו בו קנאין מהו איגשייה רב לגמריה וכו' בגדה יהודה זו ע"א וכו' לא יהיה לו ער בחכמים וכו' והוא בשבת נ"ה ע"ב ג"כ בשם רב. והנה סוף זה הכאמר לא ער בחכמים ולא עונה בתלמידים וכו' היא ברייתא בתו"כ פ' אחרי פרק י"ג. ומדקרי לה גמריה דרב היה אפשר להביא ראיה שרב סדר וחבר הספרא. אבל באמת שראיות כאלו אינן ראיה דאפשר דאיתרמי דרב אמר לה ואיתא נמי בברייתא ולא ירע מנה. ועל כיוצא בזה אמרו בב"ב י"ב ע"א חכם עדיף מנביא דאמר גברא רבה מילתא ומתאמרא משמיה דר"ע בן יוסף כוותיה. אמנם חוץ מזה כד מעיינת בתו"כ שם תמצא שאלו הברייתות שם מסימן ג' עד סימן ט"ז אינם מעיקר תו"כ וגם לא היו בנוסחאות העתיקות — עיי"ש בהערות ע"ז הענין והר"ש משנ"ץ לא גרים להו אבל הראב"ד גרים להו — וסדר המקראות מוכיחות שאינם מעיקר תו"כ. ולפ"ז אפשר דאיתוספו מקובץ ברייתות שסדרם רב על ספר ויקרא וכדבעינן למימר לקמן בפ"ד בביאור שיטת הרמב"ם. — ועיין מ"ש לקמן בפ"י בענין אלו הברייתות — אולם רש"י פירוש לגמריה שכח מה שגמר מרבו בדבר זה ע"כ. וממילא אין כאן שום ראיה.

בזבחים מ"ו ע"ב מפרש ר"י אמר רב ברייתא דתו"כ השנויה בויקרא סוף פ"ו ופ"ז ופ"ט ואי רב סדרה הוה אמר בגמרא הוא תני לה כדרך הש"ס במקומות רבים.

שם נ"ג ע"ב פליגי רב ושמואל בפירושא דדמה טעון שתי מתנות שהן ארבע ואמר בגמרא שהוא כתנאי ושמואל כסתמא דתו"כ ויק"א פ"ד וכר' ישמעאל שם ואי רב חבר התו"כ היכי סתם כשמואל ואיהו כר"י ס"ל. ועוד אי הוו ידעו להא ברייתא היכי פליגי בדבר שכבר איפלגי תנאי ביה לימא מר מתני' ת"ק הוא ומר לימא מתני' ר"י הוא. אלא ודאי דלא ידיע להו האי ברייתא כלל.

במנחות ה' ע"ב גרסינן לברייתא דתו"כ ויקרא פ"ב ואיפלגי בפירושה רב וריש לקיש מר בריה דרבינא רב אדא בר אבא רב שישא בריה דרב אידי ורב אשי ומסיק בגמרא כוותיה. וזהו מן הזרות עכ"פ שיהא רב המסדרה ופירושו דחוי.

בחולין קכ"ב ע"ב פירש רב לברייתא השנויה בתו"כ פ' שמיני פרק ז' ומסיק שם בתר הכי דרב תנא הוא ופליג עלה ועל מתני' וחשיב נמי תנשמת עיי"ש — ומ"ש בתוספות שם ד"ה כר"י דהא תנא דברייתא כוותיה חמעיין בתו"כ יראה דליתא —. וזהו ג"כ מן הזרות שיהיה רב מחבר התו"כ ופליג עליה וישתיק מזה אתמהה.

שם קל"א ע"ב אמרינן דמספקא ליה לרב אי לוים בכלל עם אי לא מדאיפלגי ברייתות אהדדי אמנם ברייתא קמאי שם דגרס בה יכפר אלו הלוים היא בתו"כ פ' אחרי פ"ח ואי רב סדר אותה וחברה א"כ היכי סדר התם כהאי ברייתא ואיהו גופיה מספקא ליה כאידך ברייתא דלא סדרה כלל אתמהה.

ובכמה מקומות בש"ס מקשה לרב מברייתא דתו"כ ומשני לה לדוגמא פסחים ט"ז ע"ב. יומא י"ח ע"ב. סוכה כ"ח ע"ב. יבמות פ"ד ע"ב. ופ"ח ע"ב. סנהדרין ס"ג ע"ב. ושם נ"ד ע"ב פליגי רב ושמואל בפירוש ברייתא דתו"כ. ואפשר רב חברה וסדרה ולא אישתמיט בשום מקום בגמרא לומר מכדי מאן סדרה לתו"כ רב וכו' כדאמר ביבמות ס"ד ע"ב מכדי מתני' מאן תקון רבי וכו'.

ועוד מצאנו בהרבה מקומות בתו"כ משניות שלימות מסודרות בלי שום תוספות לדוגמא משנה עבירות שבין אדם לחבירו דיומא פ"ה ע"ב היא בתו"כ פ' אחרי ריש פ"ט אלא שהיא בשינוי סגנון לשון קצת דומה לסגנון משנה שבירושלמי. משנה משקרב העומר דמנחות ס"ז ע"ב וכשנה דשם ס"ח ע"א כולא בתו"כ אמור פרשה י'. משנה האשה דכריתות ח' ע"א היא בתו"כ פ' תזריע סוף פ"ג. וכולא משניות שם מן אר"ע שאלתי וכו' שם ט"ו ע"א וע"ב וט"ז ע"א הן כתו"כ דבורא דחובה פ"א. וכן משנה רש"א כבשים וכו' שם כ"ה ע"א היא בתו"כ ריש קדושים. ומעתה אפשר רב חברה וסדרה וכולל בה משניות שלימות שכבר נסדרו במשנה מכלי הכרח אתמהה.

ותו דבקידושין ל"ג ע"א גרסינן ותו בר קפרא ואמרו לה ר' שמואל בר ר' יוסי הוה יתיב בי מסחותא על ואזיל ר"ש בר רבי ולא קם מקמיה ואיקפד ואתא א"ל לאבוה שני שלישי שליש שניתי לו בתו"כ ולא עמד מפני וכו'. ופרש"י תו"כ ספר ויקרא שניתי לו בברייתא של מדרש הספר ע"כ. ופירוש זה מוכרח מדנקט לשון שניתי. מעתה הגע בעצמך דר"ש בר רבי היה שונה עם מדרש שחברו רב שהיה תלמיד תלמידו של רבי שהרי רב עיקר תלמידו של ר' חייא היה אתמהה.

ועוד דכל עצמה של סברא זו שיהא רב מחבר הספרא היא נסמכת על שם ספרא דבי רב ואנחנו מצאנו שמה שחברו רב הוא נקרא על שמו בלא תוספות מלת דבי כמ תקיעתא דרב בפסיקתא חדתא פ' כ"ג דתניא בתקיעתא דרב ובירושלמי ר"ה פ"א ה"ג דתני בתקיעתא דרב וברבה פ' אמור דתנינן בתקיעתה דרב וכו'. אולם השם בי רב הוא נמצא גם במקום אחר במה שאין ליחסו לרב. והוא דגרסינן בסנהדרין נ"ז ע"ב אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב בן נח נהרג וכו' — ובכל ספרי הילקוט הגי' בפ' נח בספר אגדת דבי רב —. והנה ר' יעקב בר אחא גדול הדור בימי רבי היה כדאיתא במ"ק כ"ב ע"ב — וע"ע שבת ל"א ע"ב — ואין לך זרות יותר מזו לומר דר"י בר אחא אשכח בספר שכתבו רב. וכשתסתכל בב"ר שלנו תמצא אותו המאמר שם אלא שהוא בשנוי קצת ובסגנון אחר. ואולי שהיה קוראין מדרש ספר בראשית ספר אגדתא דבי רב כמו דקרו אינך ספרים ספרא דבי רב וספרי דבי רב. והיה נקרא ספר אגדתא לפי שבזה הספר ההלכה מועטת והגדה מרובה: וראיתי להרב מוהרא"ה וייס בהקדמתו שדבר על האגדות והזכיר וספר דאגדתא שכתב רב. ודבור זה הוא עכ"פ שלא בדקדוק כי אפי' זה המחבר עצמו טרח להביא ראיות שרב חבר הספרא ולא הספיק לו מה שנמצא בגמרא ספרא דבי רב וכאן הוא עושה את רב לכותב ספר אגדתא בלי שום ראיה.

והנה בענין אמרם בגמרא אמרי בי רב קבץ בעל סדר הדורות בערך רב כל הדעות בזה אי משמיה דרב הוא אי לא והביא בשם בעל הליכות עולם אמרי בי רב לאו רב ממש אלא בית המדרש. וראיתי אני בספרו ומצאתי שכתב וכל היכא דאיתמר בי רב לאו רב ממש אלא בית המדרש הוא והכי מפרשי' בקידושין עכ"ל — אלא שלא רמז היכא הוא שם —. וע"ע בזה הענין בהגהת ר"ב רנשבורג בסנהדרין י"ז ע"ב. אולם אפי' היו אמרי דבי רב משמיה דרב גופיה אין מזה ראיה לספרא וספרי דבי רב וק"ו בן בנו של ק"ו לספרא וכפרי סתם שיהיה המחברם רב.

אחר הדברים והאמת האלה רואה אני להעתיק כל הדעות שמצאתים ע״ז הענ כדי להעמיד את הקורא על הדבר לראות שאין להתיחסות זו שום שורש מפורש בגמו או מקובל מפי הגאונים אלא שהכל נסמכין על הרב הגדול בעל היד החזקה לפי מה שהב את דבריו ואיחד לזה

## פרק ד׳ בקיבוץ הדעות על חיבור הברייתות ובביאור דברי הרמב״ם.

רבי שמואל הנגיד במבוא הגמרא שלו כתב. והברייתא כל הספרים שהעת אחר המשנה כמו משנת רבי חייא. ומשנת ר׳ אושיעא. ומשנת ר׳ אליעזר בן יעק ומכילתא דרבי ישמעאל. ואותיות דר״ע. ותו״כ הוא ספרא והוא ספר ויקרא לבד. ס במדבר סיני ואלה הדברים. וכיוצא בהם. וסימן הברייתא תנו רבנן ותני חדא ותניא א וכו׳ ע״כ: הנה שתק מן מסדרי ספרא וספרי ולא גלה לנו מי היו. אבל גלה דעתו של הברייתות הועתקו אחר המשנה ואחריו נמשך מוהרי״ט צונץ:

בסדר תנאים ואמוראים — העתיקו בעל שם הגדולים בחלק ועד לחכמים א סמ״ך סימן כ״ו — כתוב. תוספתא אינו אלא דבר קצוב ולא מסויים וכן תו״כ שה ספרא דבי רב ולא מכילתא שהיא ספר ואלה שמות מן החודש הזה לכם עד סוף ספ ולא ספרי שהיא ספר במדבר מן וישלחו מן המחנה עד סוף משנה תורה ושמן של א מדרש ונקראים בלשון התלמוד ברייתא ע״כ: ושתק ג״כ מן המסדרים ודבריו סתומים מ ואבארם לקמן בפרק ז׳ בע״ה:

בעל הלכות גדולות סדר בסוף ספרו מערכת הספרים ואחר שסדר ספרי ת ומשנה כתב. וששה סדרי תוספות ותשעת דבורים תורת כהנים וארבעה מדרש סופרים ספ וספרי שהן ארבעה ספרי ואלו הן בראשית רבא ומכילתא דואלה שמות וספר וידבר וא הדברים וכלהו פירושם בתורת כהנים וחיצונות וקטנות אין מספר הילכות דקדוקי תורה ו ע״כ: ושתק ג״כ מן המסדרים ודבריו חידות פליאות ואבארם לקמן בפרק ח׳ בע״ה:

דברי ר׳ שרירא גאון בענין הברייתות כבר העתקתים לעיל בפרק ב׳:

הראב״ד בספר הקבלה בסוף סדר התנאים כתב. בר קפרא כתב התוספתא ור׳ ח ור׳ אושיעא בר׳ ור׳ שמעון בר׳ כתבו הברייתות והמכילתות ע״כ. הנה גלה דעתו המסדרים. גם יש ללמוד מדבריו שהיו לפניו מכילתות רבות ואדבר בזה לו בפרק ט׳ בע״ה:

הרב דון יצחק אברבנאל בהקדמת פירושו למסכת אבות אחר שדבר על המש כתב. ולכיכך ראה ר׳ חייא תלמידו לחבר התוספתא לבאר עניני המשנה ורב חבר ספ וספרי ור׳ אושיעא ור׳ שמעון הכרו הברייתות ע״כ. ומלשונו מבואר שדבריו לקוחים הראב״ד והרמב״ם:

הרב המאירי בהקדמתו למס׳ אבות כתב. אחר שרבינו הקדוש חבר המשנה ור׳ ח הברייתא ומשכו אחריו קצת חכמים וחבר רב חיבור בספר ויקרא וקראו ספרא להיותו מח הזה אל תורת כהנים להיות כל ענייני הקרבנות וסדר העבודה וראיית הנגעים נכללים הספר ועוד חבר חיבור אחר בספר במדבר סיני ואלה הדברים וגילה בהם מצפוני המשנ שבאותם הענינים ואז ירד לבבל וכו׳ ור׳ חייא ורבי אושיעא חברו הברייתות ושאר החיבו שזכרנו ונתחברו שאר חיבורים שלא הוזכרו כגון מכילתא ופסיקתא ומדרש השכם וכ המדרשות כגון רבה ותנחומא ומדרש תהלים ומדרש חזית ומדרש נחמות ומדרש תמו וס׳ הבהיר וכו׳:

הרשב״ץ בספרו מגן אבות על מס׳ אבות ריש פ״ב אחר שהזכיר את רבי כו

ותלמידיו כולם היו תנאים שחיברו הברייתות תוספתא ספרא וספרי ושאר הברייתות והתלמוד הירושלמי והם שני בניו גמליאל ושמעון ורבי חנינא בר חמא ורבי אפס ורבי ינאי ורבי חייא ורבי אושיעא ובר קפרא ולוי וקטנים שבהם היו רב ושמואל ור' יוחנן ואחרים:

הרב ר' מאיר אבן אל דבי בספרו שבילי אמונה נתיב ח' אחר שדבר על המשנה כתב. ור' חייא חבר התוספתא לבאר ענייני המשנה ורב חבר ספרי וספרא לבאר ולהודיע עקרי המשנה כיצד הם תלויין במקרא:

הרב ר' מנחם ן' זרח בהקדמת ספרו צדה לדרך כתב. ור' חייא ור' הושיעא חברו הברייתות ותוספות והם עקריות והיו אלה תלמידי רבינו הקדוש ורב חבר מכילתא ספרא וספרי:

הרב ר' ישועה הלוי בספרו הליכות עולם כתב. הא דאמרינן בהרבה מקומות בגמרא תני פלוני בישאר ספרי דבי רב היינו ספר וידבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספר כולהו מקרו שאר ספרי דבי רב וספרי דרב גופיה היינו תורת כהנים:

ואחרי שהעתקתי מסורת המחברים ר"ל שמסרו לנו הדברים בלי חקירה וחיפוש על יסודו אעתיק ג"כ איזה מן האחרונים שכבר עמדו לחקור הדבר לבא עד תכונתו וארמז על האחרים:

בעל צמח דוד כתב בספרו. ספרא וספרי אלו שני ספרים נתייחסו לרב כך כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים גם דון יצחק אברבנאל וכו' ונראה שרב חבר ספרא אליבא דר"י בר אילעאי כמו רבי שסתם המשניות אליבא דר"מ ובספר הליכות עולם כתב סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר' ישמעאל וצל"ע:

הרב בעל קרבן אהרן כתב בהקדמה לספר מדות אהרן. ובידיעת מחבר הספר הזה מצאתי להרמב"ם ז"ל שייחס אותו לרב וכו' ואחר דעתו זה נמשך בעל צדה לדרך ונ"ל שלמדו זה ממה ששנינו בברכות פ' מי שמתו דף י"ח ע"ב הוא הכה וכו' דתנא ספרא דבי רב וכו' ומזה באו לומר דרב היה מחבר הספר הזה כי פירשו שאמרו ספרא דבי רב שר"ל שנתחבר בבי רב ורש"י ז"ל לא כך סבר שהוא פירש וכו' במסכת חולין ס"ו ע"א תנא דבי רב קרו לברייתא וכו' — וכבר העתקתיו לעיל בפ"א — הרי משמע מדברי רש"י ז"ל שלא אמר ספרא דבי רב מפני שחברו רב אלא לפי שהיה שגור בפי כל תלמידי בית מדרשו ומדבריו ז"ל במס' גיטין ס"ז ע"א נראה דסבר שר' עקיבא חברו דאמר שם ר"ע אוצר בלום וכו' כך ר"ע כשנעשה חכם גדול עשה כל התורה מטבעות מטבעות סדר מדרש ספרי וספרא לבדם וכו' נראה מכאן שר"ע הוא אשר סדרו ושנאו לתלמידיו אבל לא ביאר מי כתבו וחברו ובסנהדרין וכו' סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש וכולהו אליבא דר"ע ומזה רצו ללמוד קצת מחחכמים שמחברו היה ר' יהודה ולדעתי טעו בזה שצריך לפרש סתם ספרא ר"י כמו שאנו מפרשים סתם מתני' ר"מ וכו' וכן אנו צריכין לפרש באמרו סתם ספרא ר"י שמחבר הספר כששנה הברייתא סתמית שנאה אליבא דר"י ור"י אמרה אליבא דר"ע וזה אצלי הכרח גמור להכריע שרב היה מחבר הספר:

ויש לי להעיר על דבריו שאנחנו כשעמדנו על דברי רש"י לא כך הבינונו כמו שכתב הוא ז"ל שהיה שגור בפי כל תלמידי בית מדרשו אבל הבינונו שבי רב הוא שם לבית המדרש בכלל וכמו שהוא נמצא בש"ס לאין מספר יהיה בית מדרשו של מי שיהיה ועיין במ"ש לעיל בפרק א': גם מ"ש על דברי רש"י במס' גיטין דבריו אינם נכונים שאנחנו כשעיינינו בדבר מצאנו שרש"י נסמך שם על האדר"נ שנזכרו שם ר"ט ור"ע וראב"ע וחכמים אחרים ומסופר מענינן איך היה למירם במקרא משנה מדרש הלכות והגדות והוסיף רש"י על זה ביאורו על מלת מדרש שהוא ספרא וספרי כדרכו בכמה מקומות בש"ס אבל יראה עיקר שדברי רש"י הם עפ"י שיטת רש"ג שהובאה לעיל פרק ב':

ועוד ארמז כאן על האחרים שראיתים שעמדו על הדבר והעתיקו ושני ושלשו הדברים ואלו הם הרב בעל שם הגדולים בחלק מערכת ספרים אות ספרא· הרב בעל שפתי ישינים אות סמ"ך סימן מ"א· הרב בעל סדר הדורות בערך אבא ובערכים שרמז שם. ובערך ר' יהודה בר אילעאי ובמערכת ספרים ערך ספרא: ואדם גדול בדורינו הוא הרב מוהרמ"ל מלבי"ם בהקדמתו לתו"כ יצא בדרך חדש וכתב. לדעתי נסדר הספרא ע"י ר' חייא הגדול בעל הברייתות כי מצאתי במקומות רבות במדרש ובירושלמי שהובאו ברייתות בשם תני ר' חייא ומקודם מן הספרא — ועיין לקמן מ"ש בזה בפרק ז' — : והעתיק אח"כ דברים שהוקדמו בזה הענין· וממה שכתבתי כבר ימצא הקורא מה שיש להעיר על שאר דבריו.

ורואה אני להעיר על מה שהניח בעל צמח דוד בצ"ע. שבעל סדר הדורות דבר ע"ז באריכות קצת בערך ר' ישמעאל וז"ל ומ"ש בעל הליכות עולם סתם ספרי ר' ישמעאל וכולהו אליבא דר"ע טעה כי ר"י לא היה תלמיד ר"ע וכן מפורש בתמורה וכ"כ רמב"ם בתשובותיו עיין רשב"י עכ"ל· ובערך רשב"י הכפיל את דבריו: ואזכיר דבר זה לפי שראיתי להרב החכם מוהר"ז פראנקל בספרו דרכי המשנה צד ש"ט דברים בזה הענין שהם נוגעים למכילתא שכתב וז"ל. סתם ספרי ר"ש ואליבא דר"ע כן איתא בסנהדרין פ"ו בהגירסאות שלפנינו אבל להר"ש מקינון בס' כריתות לשון למודים שער ב' כלל י"ג הגי' סתם ספרי ר' ישמעאל ואפשר שהוא ע"י הטעות והחילוף השגור להסופרים בין ר' שמעון ור' ישמעאל אבל יותר נראה שגם הגי' ר"ש גם הגי' ר"י הן ישנות ולהרמב"ם היה בבירור הגי' ר"י ובח"ג נבאר שבאמת היו ב' מחברים להספרי ר"י (כלו' תלמידי ר"י) ור"ש. והספרי אשר בידינו מורכב משני חיבורים של שני מחברים וזהו מקור ב' הגירסאות סתם ספרי ר"י סתם ספרי ר"ש. ובהערה שם הוסיף וז"ל. ובספרי של ר"י כללו ג"כ המכילתא ולכן לא זכרו בשום מקום בש"ס המכילתא וכו' והרמב"ם אסף בהיפך כל ספריו של ר"י בשם מכילתא ולכן כתב ר"י פירש מאלה שמות עד סוף התורה (ולא כלל בזה הספרא) ואפשר שהספרי דר"י היה נקרא בשם מכילתא ויבואר כל זה בח"ג וכו' ויהיה איך שיהיה הגי' סתם ספרי ר"י וכולהו אליבא דר"ע היא טעות אף שניחס הספרי גם לר"י עכ"ל: והנה נסבך זה הרב החכם בין שתי נוסחאות שסותרות זא"ז לקיימם כאחת והרחיק לנו עדיו וראיותיו ובסוף הודה בע"כ שנוסחת ר"י היא שיבוש והאמת תורה דרכה שכן היא שהרי בגמרא שם אדלעיל מניה קאי אברייתא דר"ש אומר מאחיו וכו' עיי"ש. ולא אסתפק אני במרייהו דתלמודא בעל הכריתות ובעל ה"ע שלא הוציאו מתחת ידיהם דבר שאינו מתוקן שהרי בגמרא שם אי אפשר לטעות ולהחליף כמו שאמרתי אלא ודאי שספריהם נשתבשו לנו. ותמה אני על בעל סה"ד שתלה הטעות בבה"ע הלא הוא קרוב יותר לומר שספרו נשתבש· אמנם מה שנוגעים דברי הרב החכם מוהר"ז פראנקל למכילתא אף שהשתיק לנו ראיותיו נחזיק את דבריו במה שמחזק ששתנו שאנו עתידין לבארה שכבר נצנצה להרב החכם הזה רוח האמת אלא שלא הגיע עד סופה והניח לנו מקום להתגדר בו:

אחרי הדברים והאמת האלה ראו ראינו שהראשון אשר ייחס הספרא והספרי לרב יהיה רבינו משה בר מיימון ז"ל והבאים אחריו נסמכו עליו כפי מה שהבינוהו. ואנחנו אחרי שעמדנו על דבריו דרשנום וחקרנום ומצאנו שלא עלה על דעתו מעולם לומר דבר זה לחלוק על רביתיו רש"ג ור' האי גאון ולסכל פשטיות הגמרות שהזכרנום בפרקים הקודמים: ואלו הם דברי הרב ז"ל בהקדמתו לפירוש המשנה· לפיכך ראה אחד מתלמידיו והוא ר' חייא לחבר ספר וכו' והיא התוספתא וכו' וכן עשה רבי אושעיה ורב חבר ברייתא והיא ספרא וספרי ורבים זולתם כמו שאמרו כי אתא ר' פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה עכ"ד. והנה ראיתי

להרב החכם מוהר"ז פראנקל בדרכי המשנה שלו צד שי"ג בהערה שם שהעיר וז"ל אך מה שכתב שם ורב חבר ברייתא וכו' הוא קצת שלא בדיוק דמלת ברייתא היא כוללת ולא נאמרה אספר מיוחד וכמו שזכרנו ודבריו מדויקים יותר בפתיחתו לס' יד החזקה עיי"ש עכ"ל: ובאמת שאין זו השגה שהרי אף ששם ברייתא הוא כללי מ"מ יתכן לומר על מי שחבר איזה קובץ ברייתות פרטות שחבר ברייתא כאמרך פלוני חבר תפלה אף שהשם תפלה הוא כללי לכל התחנונים· אמנם הזכרנו זאת ההשגה משום מרגניתא דאשכחנא שהרמב"ם הוסיף בכאן בכוונה מלת ברייתא שנראית כמיותרת וכמו שנבאר את דבריו אחר שנעתיק מ"ש בהקדמתו לס' יד החזקה וז"ל שם. רב חבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עקרי המשנה ור' חייא חבר התוספתא לבאר עניני המשנה וכן ר' הושעיה ובר קפרא חיברו ברייתות לבאר דברי המשנה וכו': הנה עשה הרב ג' חלוקים באלו החיבורים מצד עניניהם והם· שהתוספתא היא לבאר ענ"י המשנה ומצד זה שמגמתה לבאר הענינים היא נקראת תוספתא שהיא מוספת על המשנה לבאר הענינים שבאו בתוכה. אולם ברייתות דר' אושיעא ובר קפרא הם מבארות דברי המשנה בעצמם ואולי משום זה נקרא ר' הושיעא בירושלמי קידושין פ"א, ובירושלמי כתובות פ"ט אבי המשנה (ועיין מ"ש הרב החכם מוהרז"פ שם צד ש"ז)· אמנם רב בא להודיע עקרי המשנה ולבארם· והרחיב בעל שבילי אמונה את דבריו ופירש לבאר ולהודיע עקרי המשנה כיצד הם תלוין במקרא: אבל לא בא רב לפרש המקראות ולדרשם כדי לעשות מדרש למקרא אלא תכ.יתו היתה לחבר ברייתא ומטעם זה הוסיף הר"מ מלת ברייתא בהקדמת פירושו אל המשנה· ואלו הברייתות שקבצם רב ואספם וסדרם על סדר התורה סדרם כדי שיתבארו עיקרי המשנה היאך הם תלוין במקרא, וע"כ נקראו ספרא וספרי שספרי כוללין שאר הספרים חוץ מספר ויקרא וכמו שאנו עתידין לבאר· והלך הר"מ בזה בעקבית הרש"ג שאמר ואע"ג דברייתא דרב ושמואל דהות בבבל דייקא ותריצא וכו' שהעתקנום לעיל בפ"ב והבאנו ראיה לדבר ממדרש תהלים. אמנם מה שאמר הר"מ על קיבוצי ברייתות של רב שהם ספרא וספרי ר"ל שהיו מסודרים על סדר התורה ודאי שיצא לו זה ממה שמצא בגמרות ספרא דבי רב ושאר ספרי דבי רב· אבל אין אלו הם שנקראים ספרא וספרי סתם בלא שם לוי שהם מדרש ולא נתקנו להודיע ולבאר עקרי המשנה אלא לבאר ולפרש דברי התורה: וצא ולמד הבדל זה הענין ממ"ש הרמב"ם בהקדמתו זו אח"כ וז"ל וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה רבי הושיעא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית ור' ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא וכן ר"ע חיבר מכילתא וחכמים אחרים אחריהם חברו מדרשות וכו'. הנה דקדק הרב לחלק ולהבדיל בין הברייתות ובין המדרשות שהברייתא היא משנה חיצונה ועקרה היא מסתעפת מן המשנה אולם המדרש עיקרו לפרש המקרא.

ואם אמנם שדברי הרמב"ם אלו צריכים פירוש רחב וכבר נשתברו עליהם כמה קולמוסין ונשתפכו עליהם כמה דיות הנה נבארם אנחנו בע"ה להלן בפרק י"א. מ"מ יצא מזה שמכילתא ספרא וספרי דילן שרובן ככולן הם מדרש ביאור ופירוש על התורה לא עלה על דעת הרמב"ם מעולם ליחסם לרב אבל יחסם לר"י ולר"ע וכמו שנבאר עוד להלן בביאורנו דבריו האחרונים שהעתקנום.

תכלית אלו הפרקים לסלק התיחסות הספרא והספרי דילן לרב שהן מדרש ביאור ופירוש על התורה ואינן בכלל משנה או תלמוד ופתחנו לנו בזה פתח גדול למה שאנו צריכין לדבר על המכילתא. ומעתה נציע כאן

פרק ה' ביאור השם מכילתא ומושגו.

והנה כבר העתקנו בראש המאמר דברי מוהרי"ט ורמזיו ונשוב כאן אל דבריו לבאר את רמזיו ולהעיר עליהם.

אמר מכילתא היא שיעור ודפוס ובלה"ק מדה ירושלמי ב"ב סוף פ"ה וכו'. כוון בזה למאי דאיתא התם לענין מעוול במדות והוה מחי על מכילתא וכו'. אולם הי' ראיה שאינה צריכה דמושג מדה לבלי מדידה הוא בלשון ארמי מכילא או מכילתא בכמה מקומות.

אמר. ועיין רמב"ן פ' תרומה וכו'. כוון למ"ש שם על רש"י בפירושו על התרגום שתרגם ומנקיותיו ומכילתיה וכתב שם שאין מכילתיה בלשון ארמי אלא שם למדות וכו' אבל דעתו של אונקלוס לא נתברר ואולי מנקיותיו שם למדות וכו' והנכון בעיני כי בדעתו המכילתא הוא הדפוס העשוי לבצק וכו' עכ"ל. ומדבריו למד זה החכם לפרש מלת מכילתא במושג דפוס:

אמר. וע"כ מכלא הוא נרדף קצת עם סדר עיין תרגום ירושלמי וכו'. ז"ל התרגום שם מכלא חלף מכלא וסדרין חלף סדרין ית סדר דיני מאסו. ויונתן תרגם שם מיכלא כל קביל מיכלא מטול דהינון בסדרי דיני קצו. אולם ענינו הוא הסגנון הרגיל מדה כנגד מדה ואין מזה ראיה להיותו נרדף עם מושג סדר.

אמר. וההלכה המיוסדת או מדרש הלכה נקרא מכילתא תמורה ל"ג גיטין מ"ד. כוון למאי דגרסינן בתמורה ריש לקיש מפיך אפיך והכי מותיב ממכילתא אחריתי וכו'. ופירש"י דאשכח ברייתא אחריתי דמהפך לה. ובגיטין גרסינן א"ל רבי ירמיה לרבי זריקא פוק עיין במכילתך נפק דק ואשכח דתנא וכו'. ופרש"י במכילתך במשנה הסדורה לך לידע מה נשוב: ואנו נוסיף עוד שמצאנוה בפסחים מ"ח ע"א אלא שתק ליה בברייתא ומהדר ליה במתניתין ה"נ אימור שתק ליה במתניתין ואהדר ליה במכילתא אחריתי. וכן בירושלמי דע"ז פ"ד ה"ח גרסינן שמעון בר חייא הוה מתני לחייא בר רב נכרי מאימתי עושה יי"נ א"ל וכו' אפיק רב יאשיה מכילתא א"ל וכו'. וכבר רמזתי ע"ז במ"ע משפטים פ"כ אות קכ"ז ע"ש:

אמר. נקרא מכילתא וכו' או מדות מנחות י"ח ע"א אדר"נ ריש פי"ד וכו'. כוון למאי דגרסינן במנחות אמר רבי כשהלכתי למצות מדותי אצל ר' אלעזר בן שמוע ואמרו לה למצית מדותיו של ר' אלעזר בן שמוע וכו'. ופרש"י למצות מדותי לידע מיצוי תלמודי ולשאול ספקותי למצות מדותיו ללמד ולמצות מה שר"א חכם ממני. ובאדר"נ שם גרסינן אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא ומשנה וכו' וכל המדות של חכמים וכל דבר ודבר שבתורה לא הניח שלא למד.

אח"ז כתב. ועיין ערוך ערך כל וערך מד וערך מכל. שם בערך מד כתוב בזה"ל. גמרא דפרק האומר התקבל גט בגיטין ס"ז ע"א א"ר שמעון לתלמידיו שנו מדותי שהן תרומות מתרומות מדותיו של ר' עקיבא (ורש"י פירש שם למדו תורותי בחרתים ותרמתים מתוך עקרי משניותיו של ר"ע). בריש ויקרא רבה טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא שונה הלכות ומדה ורגיל ממי ששונה הלכות ומדה ותלמוד ואינו רגיל. פירוש טוב מי ששונה משניות ומכילתות כלו' מדרשות כעין מכילתא ומרגילן בפיו עכ"ל: ובערך מכל כתוב בזה"ל. מכל בפרק השולח גט בגיטין פוק עיין במכילתך. אימור אהדר ליה במכילתא אחריתי (ונראה שכוון להא דפסחים שהבאתי לעיל). בראש ויקרא רבה פרשת טוב מלא כף נחת ריעותיה מיתקרי בר מכללא (ונוסחתנו שם בר מכילאן). פירוש מכילתא ברייתא

שהיו בה טעמי התנאים. רבי ניסים זצ"ל פירש מכילתא מגילתא ג' בכ' מתחלפין כמו מכורותיך מגורותיך. פירוש אחר מכילתא מדה כדמתרגמינן משורה מכילתא וגרסו בני מערבא במסכת (שבועות ובפרק) [שביעית בפרק] אחרון אמר ר' יוסי חד בר נש דתני חדא מיכלא [וכו'. חדא מיכלא] מסכתא אחת דהיינו מכילתא. אי נמי מדת חכמה אחת מהחכמות דהיינו מכילתא:

עוד כתב. והראיה המוכחת על זה הפירוש נמצא בויקרא רבה פ"ג ומקצתו במדרש קהלת ד' וכו'. כוון בזה אל המדרש שהביאו הערוך. ואעתיק כאן לשון המדרש כולו וז"ל ר' יצחק פתח טוב מלא כף נחת ממלא חפנים עמל ורעות רוח טוב מי ששונה ב' סדרים ורגיל בהם ממי ששונה הלכות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר הילכן טוב מי ששונה הלכות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו רגיל בהם אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר מכילאן טוב מי שהוא שונה הלכות ומדות ורגיל בהן ממי שהוא שונה הלכות ומדות ותלמוד ואינו רגיל בהן אלא ורעות רוח רעותיה דמתקרי בר אולפן. ובקהלת שם גרים לה הכי טוב מלא כף נחת טוב מי שהוא שונה הלכות ורגיל בהם ממי שהוא שונה הלכות ומדות ואינו חוזר ורגיל בהם מתלא אמר טבא חדא ציפרא כפותא מן מאה פרחיין ורעות רוח רעותיה דיהוי מרי מכילאן.

אח"ז כתב. והמדרש לספר שמות כולל הרבה מזה המין של משא ומתן של הלכות ונקבע לו זה השם וכו'. אמנם לא ביאר לנו החכם מוהרי"ט למה נתייחד זה השם לספר שמות לבד הלא נשתוו לו בענין זה גם מדרש ספרא וספרי. אולם בכלל אחז זה החכם בביאור הערוך ולא נתרחק מנתיבת האמת. ולתשלום הדעות ע"ז הענין אעתיק ג"כ מה שראיתי עוד מדברים עליו.

בעל ברורי המדות בהקדמתו העתיק ג"כ לשון הערוך ערך מכל והחליט עפ"י המדרש כי מכילתא היא מדה. אולם נתן טעם לדבר וז"ל וטעם הדברים שקראו המדרש בשם מכילתא לשון מדה יתכן עפ"י מה דאיתא בב"מ העוסק במקרא מדה ואינו מדה בגמרא אין לך מדה גדולה מזו לכן כאשר דרשו התנאים באלו הפסוקים ואסמכינהו אקרא קראו המחברת מכילתא שמעתה אין לך מדה גדולה הימנה עכ"ל.

ובכרם חמד מכתב ל"ד ראיתי לחכם אחד שכתב ונראה לנו הטעם שנקראת מכילתא דר' ישמעאל לפי שמתחלת ר"י אומר בי"ג מדות וכו'. אולם אין אלו אלא דברי נביאות ואולי כוון למה שכתב הרב החכם מוהר"ז פראנקל במכתביו לשנה שניה צד שצ"ב ואלו דבריו (כפי מה שאתרגמם). ויש להסתפק מאד אם כינה ר"י את ספרו בשם מיוחד והיותר נראה שהשם מכילתא היא מזמן מאוחר ומכילתא ענינו מדה ואולם ר"י היה מפורסם למחבר הי"ג מדות על כן קראו גם זה הספר מכילתא דר"י כלו' מדה דר"י עכ"ד. ובהמשך הפרק יראה הקורא כמה רחוקים כל אלו הדברים מקו האמת.

מעתה נשוב אל עובי קורת הענין ואומר. אין ספק שהשתמשו במלת מכילתא תמורת מגילתא כמ"ש ר' ניסים שהרי נמצא בראשוני המפירשים שכותבים ד"מ תמורת לקמן בסוגיא לקמן במכילתין וכדומה בזה. ונראה שמזה הענין היא מלת מכילתא בירושלמי אפיק ר' יאשיה מכילתא וכן פוק עיין במכילתך שהעתקנום לעיל. אולם כמו כן אין להסתפק שהשתמשו במלת מכילתא לתרגום מלת מדות ועל כן עיקר דרישתנו תהיה לבאר כאן למה השתמשו בזו המלה ר"ל במלת מדה ובאיזו ענין השתמשו בה: אבל קודם שנבא לביאור דבר זה נוסיף עוד איזו דוגמאות על אלו שהביא הערוך ושרמז עליהם החכם מוהרי"ט בשימוש מלת מדה. בפסחים י"ד ע"א גרסינן א"ר יוסי אינה היא המדה.

פירוש אין זו אותה ההלכה כלו' הפרש בין זו לזו ואין למידין הימנה. וכן הוא בשקלים פ"ד מ"ו א"ל בן עזאי אינה היא המדה — עיי"ש בפירוש הר"מ —. וכן שם מ"ז ר"ע אומר רואה אני את דברי ר"א מדברי ר' יהושע שר"א השוה את מדתו. כלו' השוה הלכתו. ובספרי במדבר פי' קנ"ח אלא החוקים וגו' ע"כ אתה מקיש את האב לבעל ואת הבעל לאב בכל מדות שאמרנו. פירוש בכל החוקים או בכל ההלכות שאמרנו. ומפורש מצינו מלת מדות נרדף עם מלת חוקים בברכות ל"ג ע"ב דהאא דתנן האומר על קן צפור וכו'. גרסינן בגמרא פליגי בה תרי אמוראי וכו' וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות. ופרש"י מדותיו מצוותיו והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל חוקי גזירותיו וכו'. וגרס לה נמי בירושלמי שם: נמצינו למידין שהשם מדות הוא נופל ג"כ על חוקים והוא נרדף עמו. וטעם הדבר הוא שהחוק הוא המדה להנהגת האדם: וכשנדקדק במקראות נמצא שמלת חוק כבר הוא נרדף עם מלת מדה אף במקרא. אמר לבלי חק ישעיה ה' י"ד. הטרפני לחם חקי משלי ל' ה'. ואגרע חקך יחזקאל ט"ז כ"ז. מדוע לא כליתם חקכם שמות ה' י"ד. ומזה הענין שבעות חקות קציר ירמיה ה' כ"ד. ואולי יהיה מזה הענין ירחק חק מיכה ז' י"א כלו' בלא מצרים. וכן וחק השמן יחזקאל מ"ה י"ד. וחק עולם ירמיה ה' כ"ב. וכן כי ישלים חקי איוב כ"ג י"ד: וכשנתבונן בטיב המדרש ר"ל מדרש ההלכה נמצא שענינו להגביל מדת ההלכה עפ"י המקרא אם לישדה כמשמעות המקרא או להרחיבה על משמעות המקרא או לגרעה ממשמעות המקרא. והנה יהיה המדרש מצד זה מדת ההלכה ושיעורה שעל ידו תוגבל. ואמנם ההלכה בעצמה היא מדה וגבול למעשה האדם והנהגתו. וכן אתה אומר שהכללים שעל פיהם התורה נדרשת הם מדות המדרש. נמצאת אומר ששם מדות שהשתמשו בו חז"ל חוץ ממה שהוא שם הנאמר בכלל לכמה ענינים ד"מ לכלי מדידה ולתארי השי"ת עוד היא שם הנאמר בכלל ובפרט לפי מה שהשתמשו הם בו ר"ל בשימיש ההלכה. יאמר בכלל על כללי המדרש כאמרך בי"ג מדות התורה נדרשת. ועל המדרש כפי מה שאנו בביאיו. ועל תולדת המדרש ר"ל ההלכה כפי הראיות שהבאנו. ומזה אמרם וכל המדות של חכמים באדר"נ. וכן שנו מדותי בגיטין. וכן למצית מדותיו במנחות. שכוונו שם על כל אלו הג' ענינים ר"ל דרכי הדרשה והמדרש והנדרש. אמנם בפרט יאמר על המדרש המגביל את ההלכה ומזה אמרם במדרש שהזכרנו שונה הלכות ומדות וכו' דמתקרי בר מכילאן.

וכשנתבונן בדברי חז"ל נמצא שהם פירשו שם חוק בכ"מ פועל ולא פעול ר"ל שאינו דבר וענין חקיק נקצב ונגבל אלא הוא דבר וענין חוקק קוצב ומגביל. וכן שם מדה לפי שימושם זה שאנו בו הוא ג"כ פועל ולא פעול ר"ל דבר מודד ולא דבר מדוד. ושני אלו השמות אצלם נרדפים ושווים. ועל כן נמצא שהם פירשו מלת חוקים הבא בתורה שהם המדרשים המגבילים ההלכה והמעשה. אמרו במכילתא ריש יתרו פ"ב והזהרת אתהם את החקים אלו מדרשות (וכצ"ל במס' ד' פ"א וכבר רמזתי ע"ז במ"ע שם אות נ"ז). ואמרו בתו"כ. ולהורות וגו' את כל החקים אלו המדרשות. וכ"ה בכריתות י"ג ע"ב. ועוד שם בפ' אחרי. ושמרתם את חוקותי אלו המדרשות. ואמרו שם בפ' בחוקותי אם בחוקותי תלכו מלמד שהמקום מתאוה שיהו ישראל עמלים בתורה וכו'. וזה מיוסד על מה שפירשו מלת בחוקותי שהיא מורה על המדרשות. ואמרו בספרי דברים פי' נ"ח. את כל החקים אלו המדרשות. ושם פי' נ"ט. אלה החקים אלו המדרשות: מעתה זכינו לדין שהמדרשות קרויין חוקים וחק נרדף עם מדה ומדה תרגומו מכילא וכיון שכן הנה השם מכילתא הוא שם כולל לכל מדרשי ההלכה ובאמרך ספר מכילתא הוא כאמרך ספר החוקים או ספר מדרש ההלכות.

וראוי לי לדבר עוד על כתיבת זה השם וביטויו כלפי מ"ש החכם מוהרי"ט ולפעמים יובא בלשון רבים מכילתין וכו' ור"מ מקוצי וכו' הוא כותב מכילתיה עפ"י התרגום וכו'. ואומר זה השם ר"ל השם מדה הוא בארמית כלשון יחיד מְכִילָא (ולפי הירושלמי שהבאתיו לעיל מיכלא) או כַּיְילָא או מְכִילְתָּא כמו שערכם המתורגמן ערך כל. וכולם לשון נקבה והרבות מן מכילא הן מְכִילָן או מְכִילָאן וכלשון המדרש בר מכילאן ובתמורת ה"א הידיעה מְכִילָתָא. והרבות מן מכילתא תהיינה מְכִילָתָן או מְכִילְתָאָן. ועכ"פ מלת מכילתין ביו"ד נחה היא טעות. ויראה לי דעיקר השם שלפנינו הוא מְכִילָתָא והיא הרבות בה"א הידיעה מן מכילא ואמרנו ספר מכילתא הוא כאמרנו ספר המדות. וכן תרגם המתרגם מלת המנקיות במדבר ד' ז' וירמיה נ"ב י"ט מְכִילָתָא אולם מלת ומנקיותיו שהוא בסמיכות אל הכינוי תרגם וּמְכִילָתֵיה כמו שרמז עליו החכם מוהרי"ט. וראיתי להרב מוהרא"ה וויס שכתב בהקדמתו על הערת מוהרי"ט ז"ל ואינני מבין דבריו כי מכילתיה הוא בכינוי כמו מכילתא שלו וזהו משמעות המלה בתרגום שם עכ"ל. אולם דעת לנבון נקל שבכת"י שלפני הסמ"ג היה כתוב מכילתיה דר' ישמעאל בכפילות היחס וע"כ כשהעתיק ממנה קיצר וכתב מכילתיה ר"ל דר"י. ולפ"ז בספרים שאין היחוס כתוב בהן כמו בדפוס קונסט' ודפוס וויניציאה עיקר קריאת המלה היא מְכִילָתָא ואם באנו ליחסה אל השם נייחסה אם בכפילות היחס כמו שהיה בכת"י של הסמ"ג ר"ל מכילתיה דר"י או נאמר מכילתן או מכילתאן דר"י. אמנם אעפ"כ הנחתי את השם הרשום בפתח שער הספר כמו שהוא נמצא בספרי הראשונים מכילתא דר"י לפי שכבר הורגל כך ואמרתי לי וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה.

ואחרי הדברים והאמת הזאת עלינו לבאר למה נתייחד זה השם למדרש שמות לבד והוא השם הראוי לכל מדרשי ההלכה על ההורה ר"ל גם לספרא וספרי. אמנם ביאור דבר זה הוא נתלה בסדר לימודם בכלל ובלימוד המדרשים בפרט על כן ראיתי לחבר כאן

פרק ו' בסדר הלימוד והדרגתו וביאור מושג משנה ומושג הלכה לפי שמצאתי שנבוכו בזה גדולי המחברים וכל שכן קטניהם.

החכם מוהרי"ט כתב — לפי מה שהעתקנו דבריו בתחלת המאמר —. ונמנו שם שלש מדרגות בלימוד ההלכה והם הלכות (משנה) מדות ותלמוד וכו'. אמנם לא דקדק בלשון המדרש שדבר בו וע"כ החליף מושג הלכות במושג משנה. אולם המדקדק בלשון המדרש ימצא שהוזכרו שם ד' מדרגות שהרי אמר טוב מי ששונה ב' סדרים וכו' דהיינו משנה. והמדרגות הם משנה הלכה מדרש ותלמוד:

וכמו כן ראיתי להרב מוהרא"ה וויס שפשט ידו לשבש כל הגמרות ולהגיה בהם מכילתא בכל מקום שהוזכר בם הילכתא: וז"ל בהקדמתו למדות סופרים שלו. ראשונה שאמרנו שלא נזכרה המכילתא בתלמוד עדין בספק אצלנו כי אולי נפל טעות בספרים בכ"מ שנזכר בש"ס הילכתא ספרא וספרי אולי צ"ל מכילתא במקום הילכתא וטעות זה ודאי אפשר באותיות הדומות. ומה שהביאני להסתפק בזה היא מפני שמצאנו בחגיגה ג' ע"א בהני תרי אלמי דאשתכח דהוו גמירי הלכתא ספרא וספרי וכילא הש"ס. ועתה מה המכוון במלת הלכתא אם על המשניות כפרש"י זה הוא כולא ש"ס שהרי בזמן רבי היו ולא היה נקרא ש"ס כי אם המשניות. ועוד למה הפריד בין הלכתא ובין ש"ס בספרא וספרי היה לו להשוב ספרא וספרי ס"נ אחד והלכתא וש"ס סוג שני. אמנם אם נגרוס מכילתא הדברים מכוונים. וכן מונה בקידושין מ"ט ע"ב הילכתא ספרא וספרי ותוספתא ג"כ שלא כסדרן. וג"כ הלכתא היינו תוספתא. ובברכות מ"ז ע"ב אמרו רמי בר חמא לא אזמין על ר'

מנשיא בר תחליפא דתני ספרא וספרי והלכתא וטעמא משום שלא שמש תלמידי חכמים. והנה באמרו הלכתא לא ידעתי על מה כוון אם על המשנה למה אינו קורא אותה בשמה כמו שקורא ספרא וספרי בשמם ע"כ כשנגרוס מכילתא אז נכון מאד שאף שלא למד אצל רב למד אלה הספרים מתוך הספר שספרי המדרש ודאי שנתפשטו אצל רוב החכמים וכמו שכתבתי במבוא לספרא עכ"ל:

הנה זה המחבר מלבד מה שנשתבש לו מושג הילכתא גלה חסרון ידיעתו בחקירת דברים אלו עד מאד. אמר ועתה מה המכוון במלת הילכתא וכו' שהרי בזמן רבי היו ולא היה נקרא ש"ס כ"א המשניות עכ"ל. וחי נפשי שדברים של תוהו הם. ועפר אני תחת כפות רגלי ר' מנשיא בר תחליפא ואם עליה דידיה לא אזמין רמי בר חמא מה יענה למי דתני מכילתא וספרא ולא שמש את רבינו רש"י ז"ל שכתב בסוכה כ"ח ע"א על הא דאמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה גמרא וכו' וז"ל גמרא זו היא סברא שהיו התנאים אחרונים מדקדקים בדברי הראשונים הסתומים לפרשם וליתן בהם טעם כמו שעשו האמוראים אחר התנאים שפירשו דברי התנאים שלפניהם וקבעו בהון גמרא ואותו דיוק שמימי התנאים נקרא הש"ס עכ"ל. ור' שרירא הגאון באגרתו — יוחסין פ"ד ע"א — האריך והרבה ראיות דאפילו ראשוני ראשונים אית להון תלמוד. וההיא דתרי אלמי הביאה — דף פ"ג ע"א — וגריס בה וכולא תלמודא עיי"ש: ועוד אני תמה על זה המחבר למה לא הוקשה לו דלא נקט משנה בפשיטות כדאקשה ליה הכי על הא דברכות: גם מה שאמר על הא דברכות ע"כ כשנגרוס מכילתא אז נכון מאד וכו'. באמת כשנגרוס כן יוקשה לנו סידורו דתפסה לבסוף והיא קודמת לספרא וספרי אתמהה:

ורואה אני להוסיף כאן על אלה הגמרות שהביא זה המחבר. הא דשביעות מ"א ע"ב דקאמר ר' נחמן הא אנא ור' ששת דתנינא הילכתא וספרא וספרי ותוספתא וכולא הגמרא. וכן במגילה כ"ח ע"ב ההוא דהוה תני הילכתא ספרא וספרי ותוספתא ואמרו ליה לר' נחמן לספדיה מר אמר היכי נספדיה הי צנא דמלי ספרי דחסר:

ולהבין דברי חכמים וחדותם צריך שנעמוד על סדר לימודם: אמנם מהמדרש שהבאנוהו ראינו שסדר למודם היה משנה הלכות מדות (והיינו מדרש) ותלמוד. ולבא עד תכלית ענין זה אעתיק עוד כאן מדרש תנחומא שהעתיקו בעל אור זרוע באלפא ביתא אות י"ט (ובמדרש תנחומא דילן ליתא) ולמעלת ענינו אפרשנו בפרטיו. וז"ל האו"ז שם. ואמר בתנחומא בפ' אתם נצבים לא נפלאת היא ממך ואם נפלאת היא ממך שאין אתה עמל בה כל צרכך אמר שלמה ראמות לאויל חכמות הטפש הזה עם שהיא בשער הוא בורח הוא אומר מה אתון יהבון לי למילף קודמוי ואינון אמרין ליה לוחא וכתר לוחא מה אתון יהבון מגילתא ובתר מגילתא מה בראשית ובתר בראשית מה כל המקרא ובתר כן מה ששה סדרים ואח"כ תורת כהנים ואח"כ מה מכילתא ואח"כ תוספתא ואח"כ מה תלמוד ואח"כ מה אגדתא והוא אמר מי יש בו כח כל כך וכו'. וביאור זה המאמר לפי סידורו כך הוא:

לוחא. הוא לוח שהיו כותבין עליו אותיות ומלות כדי ללמד קריאתן וכתיבתן והוא הפנקס שהוזכר בכלים פכ"ד מ"ז. אמנם חשיב ההוא לוחא בין אינון דיהבון למילף אף שנראה שהוא דבר קל שאין צריך לחשבו לפי שבאמת לימודם האותיות לא היה דבר נקל כל כך לפי שהיו דורשים את האותיות וכן צירפו את האלפא ביתא בצירופים שונים ודרשו אלו הצירופים ג"כ כמוזכר בשבת ק"ד ע"א ובריש בראשית רבה. והרבה אגדות לחז"ל

שיסודן בדרשות האלפא ביתא. וארמוז כאן רק על אחת והיא בב"ק נ"ה ע"א שאל ר' חנינא בן עגיל את ר' חייא בר אבא מ"מ בדברות הראשונות לא נאמר בהן טוב וכו' א"ל עד שאתה שואלני למה נאמר בהן טוב שאלני אם נאמר בהן טוב אם לאו שאיני יודע אם נאמר בהן טוב אם לאו וכו'. שיסוד שאלה זו היא לפי שהוזכרו כל אותיות האלפא ביתא בי' הדברות חוץ מאות ט"ת וזו האות דרשוהו טוב בשבת שם. ורמזתי על זה כלפי המלגלגים על דברי חכמים למיהב להון לוחא. ועוד נאמר להם שפיל לסיפא דגמרא דגרסינן שם משום ריב"ל הרואה ט"ת בחלום סימן יפה לו. וכבר פירשו כן המפורשים הקדמונים.

ובתר לוחא וכו' מגילתא וכו'. החיא מגילה היא דבעי עלה בגיטין ס' ע"א אי כותבין מגילה לתינוק להתלמד בה ואיפלגי בה תנאי התם ור' יהודה אמר כותבין בבראשית עד דור המבול בתו"כ עד ויהי ביום השמיני. ונקט הנהו תרתי לפי שמקצתם היו מתחילין בתו"כ כדאיתא במדרשים ומקצתם היו מתחילין בבראשית. וכמדרש עשרת הדברות — הוציאו החכם מוהר"א יעללינעק בבית המדרש שלו — ספרו במצות כבד את אביך מאחד שהביא את בנו למלמד תנוקת וישאלו באיזה ספר יתחיל עמו והשיב לו בספר ויקרא ובקש ממנו שלא יתחיל עמו אלא בספר בראשית. ומהם שהיו מתחילין בפסיקים פסוקים כדאיתא בסוכה מ"ב ע"א. ובב"ב י"ד ע"א אמרו דרבי אמי כתב ד' מאה ספרי תורה והיינו תורה צוה לנו משה וגו'. והם הם הא מגילתא שהוזכרה כאן.

ובתר כן ששה סדרים ואח"כ תורת כהנים וכו'. מכאן למדנו שתחלת לימודם אחר המשנה היה מדרש תורת כהנים דהיינו ספרא. ואמנם בחרו זה המדרש ראשונה וקבעו עיקר לימודם בו לפי שרוב מצות התורה תלויין בו. אמרו בב"ר פ"ג וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות רבות. ובשה"ש רבה פ"ה אמרו מעיו עשת שן זו תו"כ מה הכרם הזה הלב מכאן והכרעים מכאן והיא בתווך כך תו"כ שני ספרים מכאן ושנים מכאן והיא באמצע עשת שן מה עשת שן זה אחה עושה ממנה כמה יתדות כמה ומחים כך תו"כ יש בה כמה מצות כמה דקדוקין כמה קלים וחמורים כמה פיגילים כמה נותרות כתובות בתו"כ: ועוד לפי שעיקר התורה מאוהל מועד היא. אמרו בויקרא רבה פ"א ובשה"ש רבה פ"ב. מאוהל מועד א"ר אלעזר אעפ"י שנתנה תורה סייג לישראל מסיני לא נענשו עליה עד שנשנית באוהל מועד משל לדיוטגמא שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה אין בני המדינה נענשים עליה עד שתתפרש להם בדימוסיא של מדינה כך אעפ"י שנתנה תורה לישראל מסיני וכו. וכבר העתקתי לעיל פ"א דברי התו' שכתבו שלכך נקרא ארי שהוא חמור שבספרים.

ואח"כ מה מכילתא וכו'. לפי מה שבארנו בפ"ה מושג זה השם יתבאר שבאמרו כאן מכילתא כוון לכל מדרשי שאר הג' ספרים שמות במדבר ודברים ועל כרחך אתה אומר כן דאי לא תימא הכי הגע בעצמך למה לא הוזכרו כאן ספרי. ורואה אני כאן מקום לבאר חלוקת מדרשי ההלכה ר"ל שנחלקו לג' ספרים. מכילתא לספר שמות. ספרא לספר ויקרא. ספרי לספר במדבר וספר דברים. שלדעתי לא נפל דבר זה במקרה שנתקבצו שני ספרים האחרונים לחיבור אחד אלא בכוונה נתחברו כך. והיא כי אמנם נתנה התורה מג' מקומות מסיני מאוהל מועד ומערבות מואב. ובחגיגה ו' ע"א נחלקו אבות העולם ר' ישמעאל ור"ע בענין נתינתה ר"א כללות נאמרו בסיני ופרטות באוהל מועד ונשנית בערבות מואב ור"ע אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באוהל מועד (פרש"י ונישנו פעם שנית וכל מה שנאמר כאן נאמר כאן ואעפ"י שלא נכתב) ונשתלשו בערבות מואב. ופלוגתא זו מיוסדת על סתירת המקראות שבתורה בענין קבלת המצות דוק ותשכח. וכשנשקיף בתורה

נמצא שספר שמות כולל המצות שמסיני. וספר ויקרא כולל המצות שמאוהל מועד. אולם ספר במדבר וספר דברים כוללים המצות שמערבות מואב. שהרי ספר במדבר מסיים אלה המצות וגו' אשר צוה ה' וגו' בערבות מואב וגו': ואומר אני שעל זה כוון ההוא גלילאה דדריש עליה דרב חסדא — בשבת פ"ח ע"א — בריך רחמנא דיהב לן אורין תליתאי וכו'. ופירוש זה הוא קרוב יותר מפרש"י ור' ניסים שפירשו תורה נביאים וכתובים: והנה מטעם זה נתחברו אלו הב' ספרים לאחד ונהיו מדרשי ההלכה ג' ספרים והיינו למצות שמסיני ולמצות שמאוהל מועד ולמצות שמערבות מואב: ועכ"פ עיקר התורה והמצות הם מאוהל מועד אם לר"י ששם נאמרו פרטותיה ואם לר"ע ששם נשנית ומשם נצטוו על ההוראה כדברי המדרש שהעתקנוהו שהוא תופס ג"כ בשיטת ר"ע כמ"ש לא נענשו עד שנשנית מאוהל מועד. ומזה הטעם היה סדר לימודם ספרא וספרי או אם תרצה אמור ספרא ומכילתא שאלו השמות ר"ל ספרי ומכילתא כוללים הג' ספרים שמות במדבר ואלה הדברים כאשר בארנו וכאשר יבואר עוד בהמשך מאמרנו זה.

ואח"כ תוספתא ואח"כ תלמוד ואח"כ מה אגדתא. הנה מזה למדנו שסדר לימודם היה מקרא. משנה. מדרש או מדות שהם ספרא וספרי או מכילתא. תוספתא. תלמוד ואגדות. וסידור זה הוא מסכים עם סידור המדרש שהתחלנו בו שהוא משנה. הלכות. מדות או מדרש. ותלמוד. אלא שבסידור התנחומא ההלכה נכללת במשנה ובסידור המדרש התוספתא נכללת בתלמוד. וזה הסידור הוא מסכים ג"כ עם מה שהוזכר בחגיגה דהוו גמירי הילכתא ספרא וספרי וכולא הש"ס. והיינו משנה (וכפרש"י במלת הילכתא) מדרש ותלמוד אמנם התוספתא היא נכללת באמרו וכולא הש"ס. ואמרם ספרא וספרי לפי שעל זה הסדר היה דרך למודם. וכן בקידושין ובמגילה דנקט הילכתא ספרא וספרי ותוספתא ובשבועות דנקט הילכתא ספרא וספרי ותוספתא וכולא הגמרא הם ג"כ ע"ז הסדר אלא שהרחיב ר"נ לפרש התוספתא ולא כללה עם כולא הגמרא כדי להפליג את עצמו. ולא נמצא שזזו מזה הסדר אלא בהא דר' מנשיא בברכות דאמר דתני ספרא וספרי והילכתא וחשבוהו בכלל עם הארץ. ולהבין זה ראיתי לבאר כאן מושג משנה ומושג הלכה.

אמנם הראיות שהם מושגים שונים הם רבות ואזכיר איזו מהם לדוגמא. בשבת קל"ח ע"ב תניא רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל וכו' שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד: בסוכה כ"ח ע"א. ובאדר"נ פי"ד אמרו עליו על ריב"ז שלא הניח מקרא משנה גמרא הלכות ואגדות: בירושלמי שקלים פ"ה לכן אחלק לו ברבים וגו' זה ר"ע שהתקין משנה ומדרש הלכות ואגדות: באדר"נ פי"ח טונה שבחן של חכמים בשעה שת"ח נכנס אצלו וא"ל שנה לי מביא לו מקרא ומשנה ומדרש הלכות והגדות: בירושלמי ב"ק פ"ז ה"ג מעשה ששלחה המלכות וכו' ולמדו ממנו מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות. ובספרי דברים פי' שמ"ד גרם לה וקראו את המקרא ושנו את המשנה מדרש הלכות ואגדות: בכריתות י"ג ע"ב אשר דבר ה' זו הלכה ביד משה זה גמרא יכול אף המשנה ת"ל ולהורות: בתמורה י"ד ע"ב א"ר יוחנן כותבי הלכות כשורף התורה והלמד מהן אינו נוטל שכר. מעתה הגע בעצמך להנך דעות שכבר כתב רבי את המשנה איך יאמר ר"י הכי אלא ע"כ שמשנה והלכה הם מושגים שונים.

וראיתי בערך ערך הלך שכתב וז"ל. פירש הלכתא דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף או שישראל מתהלכין בו כאשר תאמר בלשון ישמעאל אלסי"רה. ור"ב מוספיא כתב עליו תרגום כמשפט הבנות כהלכתא בנת ישראל ובלשון גמרא אומרים סוגיא תרגם הלך סגי ע"כ. ויראה שהרב ר"ב רצה להשיג על הערוך שעל ענין הליכה ותנועה נאמר בלשון

הגמרא סוגיא אבל מלת הלכתא הוא תרגום מלת משפט. ואנחנו כאשר חפשנו בתרגומו של אונקלוס מצאנו שהוא מתרגם תמיד מלת משפט במלת דינא. אולם כשבאה מלת משפט כענין מלת ראוי הוא מתרגם כדחזי ד״מ ואת השני יעשה עולה כמשפט ויקרא ה׳. וכן כל במספרם כמשפט שבבמדבר כ״ט. וכן וזה יהיה משפט הכהנים דברים י״ח שתרגם ודין יהי דחזי. אמנם במלת הלכתא לא תרגם רק כמשפט הראשון בראשית מ׳. כמשפט הבנות שמות כ״א. את המשכן כמשפטו שם כ״ו. וא״כ לפי תרגומו של אונקלוס מלת משפט הוא נרדף עם מלת דין ומלת ראוי ומלת מנהג. וכשיבא ענינה נרדף עם מלת מנהג הוא מתרגם במלת הלכתא. ומעתה מתרגומו של אונקלוס ראיה לפירושו של הערוך. ועוד מצאנו ראיה לפירושו הראשון שהוא עיקר. והיא בספרי במדבר פי׳ ס״ט רשב״י אומר הלכה בידוע שעשו שונא ליעקב וכו׳ והעתיקו רש״י עה״ת בראשית ל״ג ד׳ הלכה היא בידוע וכו׳. ולפ״ז מלת הלכה היא נרדפת עם מלת מנהג. אלא שחז״ל הבדילו להם בשימוש אלו הב׳ מלות ואמרו בתענית כ״ו ע״ב הלכה דרשינן לה בפירקא. מנהג אוריי מורינן מידרש לא דרשינן. נהגו העם אוריי לא מורינן ואי עביד ולא מהדרי ליה.

ובערך משנה כתב. למה נקראת משנה שהיא שנייה לתורה וכו׳ פירוש אחר הוא לשון שינון כמו ושננתם ובלשון רבותינו שנה פרק אחד כלו׳ קרא פרק אחד ע״כ. ואמנם פירושו האחרון הוא עיקר כאשר הסכימו ע״ז כל החכמים האחרונים והראיה ע״ז היא שזה השם נוטה בסמיכתו משנת משנתינו. אולם בכל זאת לא נתבאר לנו מושג זה השם וגדרו. שעל כרחך לא נתייחד זה השם לששה סדרים דוקא כשם פרטי שהרי מצינו משנת דר״ע ומשנת דראב״י וכדומה. ומהו ההבדל שבין משנה לבין הלכה.

וראיתי להרב החכם מוהר״ז פראנקל בספרו דרכי המשנה צד ז׳ וח׳ שדבר ע״ז הענין ואחר שהעתיק דברי הערוך ודברי ר״ב ערך הלך כתב עליהם וז״ל. אבל יותר מהדרכים אלה נאמר מלת הלכה על מאמר הבא בפני עצמו לפרש ענין מעניני התורה בלתי לסמוך על הקרא או לעשות עצמו סניף להמקרא ונכנה זאת ההלכה בשם הלכה מופשטת עכ״ל. ואח״כ האריך בדוגמאות ומשלים ע״ז הענין.

והנה יובן מלשונו שבא לגדר מלת הלכה שנכללו בה דינים חתוכים מבלי דרישתם מן המקראות. אבל אינני רואה מה הועיל יותר בביאור לשון מלת הלכה עד שאמר אבל יותר מהדרכים אלה וכו׳ הלא הערוך ור״ב באו לפרש לשון המלה שרשה וערכה והוא לא בא אלא להשמיענו שמושה וענינה ומה היא כוללת מה שכבר ידעוהו הם ז״ל ודבריו בכלל דבריהם. אמנם אף בביאור שימושה וענינה לא הספיק לנו שהיא מגרע ענינה ומעמיד אותה על דין חתוך בענין מעניני התורה ואנחנו כבר מצאנו שימוש מלת הלכה אף בענינים שאינם מעניני התורה כלל גם לא ילמדו ממנה לא בדרך דרוש ולא בדרך אסמכתא כמו שמצינו הלכות יצירה סנהדרין ס״ז ע״ב. והלכות כשפים ג״כ שם ור״ל דרכי כשפים ותהלוכותיהם כמ״ש שם ס״ח ע״א שלשת אלפים הלכות בנטיעת קישואין. וכן הלכות דרך ארץ ברכות כ״ב ע״ב. והלכות מדינה ב״מ צ״ג ע״א. והלכות רופאים בספרי דברים פי׳ רמ״ז ובירושלמי יבמות פ״ח ה״ב. מעתה הפירוש הראשון שפירשה הערוך עיקר וגדרה נרדף עם מלת מנהג אמנם כשהשתמשו במלות אלו לענין דינים הבדילו בהם כמו שהזכרתי.

ובביאור מושג משנה כתב שם הרב החכם הנזכר וז״ל. ופירוש מלת מלת משנה היא כמו שהביא הערוך מלשון שינון כמו ושננתם עיי״ש והוא שם נרדף לשם הלכה אבל מלת משנה נאמר על הלכה קצרה ופסוקה בלתי נתינת טעם וכמו שהוא לרוב במשנה

הסדורה עתה לפנינו ומלת הלכה נאמרה גם על הלכה קצרה גם על הלכה מפורשת. עוד נאמרה מלת משנה על קיבוץ סדרי המשנה כאשר היא היום בידינו. ובהערה שם כתב. ובקידושין מ"ט איתא איזו היא משנה ר' מאיר אומר הלכות ר' יהודה אומר מדרש. ונראה שזה השם משנה נתחדש בימי התנאים אלה או זמן מעט קודם להם ולא היה עוד מוסכם מכל החכמים על מה הונח וכו' עכ"ד.

והנה מה שאמר שמושג משנה היא הלכה קצרה ופסוקה בלתי נתינת טעם הוא ג"כ בלתי נתינת טעם שלא הביא לנו שום ראיה על זה ואדרבה הוא מודה שמשנתנו תכחישהו, שבאו בה הלכות ארוכות ומפורשות גם הרבה דרשות ויכוחים ומחלוקת ופירושים לדברים שקדמו לה ודברי מוסר וכבר הרגיש בעצמו חולשת גדרו בספרו שם צד ר"ו ונדחק שם להעמיד דבריו. ובאמת שכבר נחלקו ר"מ ור"י בענין המשנה כמו שהזכיר בהערתו אבל בפירושו בזו המחלוקת לא מצאנו בו שום קורת רוח.

ואני רמזתי על ביאור גדרה בריש משפטים במ"ע אות ג' וארחיב כאן קצת הדיבור בו כפי ההכרח ואומר. עיקר זה השם הוא משעה שנפסק השם סופרים ונשתנה לשם שונים בעברית או תנאים בארמית. והוא לדעתי מאותו הזמן שהוזכר במגילת תענית פ"ד. בי"ד בתמוז עדא ספר גזירתא. ומאותו הזמן נצחו הפרושים שלא יהא מורין הלכות מתוך הספר אלא שתהיה עיקר ההוראה בעל פה וכמו שאמרו שם וכשהיו כותבין אדם שואל והולך ורואה בספר וכו' עיי"ש. ונצחום שאין כותבין הלכות בספר וכמו שמסיים שם. ולמדה זה מקרא שימה בפיהם אלו הלכות כלו' שההלכות צריכין שיהיו בפה ומאותו הזמן נשתנה השם סופרים כלו' הלומדים מתוך הספר לשם שונים או תנאים כלו' הלומדים בעל פה. אמנם הראיות ע"ז ופירוש ברייתא זו יארכו למאוד עד שיצטרכו מאמר ארוך לעצמם והדברים עתיקים. והשתמשו בשרש שנה בלשון חכמים שהוא שרש שנן בלשון תורה ללימוד בעל פה. ומזה אמרו במכילתא שם יכול למדין ולא שונין תלמוד לומר שימה בפיהם וכמו שפירשתי שם במ"ע. ובעירובין נ"ד ע"ב אמר ר"ע ומניין עד שתהא סדורה בפיהם שנאמר שימה בפיהם כלו' שיהא יודעין אותה על פה. וזהו שדרשו בקידושין ל' ע"א ושננתם שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך וכו'. ובספרי דברים פי' ל"ד גרים שיהיו מסודרים בתוך פיך וכו'. וכשתסתכל במה שסיימו שם מה שכר יש לך לזה עמים תחתיך יפלו וגו' כהצים ביד גבור וגו' לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער תמצא שרומזים שם על נצוחם בזה כנגד הצדוקים. ודרשו בספרי שם פי' נ"ח ושמרתם זו משנה כלו' שע"י כך שהיא נלמרת בעל פה היא נשמרת. וכן דרשו שם פי' ע"ט שמור ושמעת כל שאינו בכלל משנה אינו בכלל עשייה.

ומעתה אני אומר שכל מה שהוקבע להיות שונין אותה בעל פה תהיה הלכה ארוכה או קצרה מפורשת או סתומה או אפילו דברי יחיד שהוזכרו כדי לבטלן או אפי' הלכה דחויה שעדין לא זזה ממקומה או מעשה או מדרש כיון שהוקבעו להיות שונין אותן בעל פה הם נקראים משנה. ועל זה אמרו באבות פ"ג כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו וכו'; וההיא משנה לאו בכל דרא ודרא בחדא אורחא ובחדא גוונא הוות אלא לפי מה שהוקבעה באותו הדור. וכבר אמרו בחגיגה י"ד ע"א פליגי בה רב פפא ורבנן חד אמר ת"ר סדרי משנה וח"א שבע מאות סדרי משנה ופרש"י היו בימיהן. וכך היו הדברים מתגלגלין ובאין עד שבא רבי וסדר למשנתנו וקבעה להיות למדין אותה בעל פה ושקע בה כמה וכמה הלכות ומשניות שקדמו לו ומנהון איתאמר משנה ראשונה וכל הלין לישנא במה אמרו למה אמרו. והנהו תנאי דמיתנייתא עתיקא איקרון חכמים סתם.

ואמרו בירושלמי פאה פ"ב ה"ו אהא דתנן התם מעשה כשזרע ר"ש איש המצפה לפני ר"ג ועלו ללשכת הגזית ושאלו וכו'. אמר ר' זעירא בשם ר' יוחנן אם באת הלכה תחת ידיך ואין את יודע מה טיבה אל תפליגינה לדבר אחר שהרי כמה הלכות נאמרו למשה בסיני וכולהון משוקעות במשנה כלו' שכבר שיקע רבי במשנתנו כמה וכמה הלכות שלא היו במשנה הראשונה: וכבר כשעמד ר"ע ועשה כל התורה כולה מטבעות מטבעות עמדו תלמידיו אחריו לקבוע סדר הלימוד ואיפלגי ר"מ ור"י דלר"מ אין צריך שיהו שונין בעל פה אלא הלכות ולר"י צריך לשנות בע"פ אף המדרש. ולשטתם אחזו דרכם וע"כ סתם משנה ר"מ וסתם ספרא שהוא היה להם עיקר המדרש כמו שבארתי הוא ר' יהודה. אמנם ר' יהודה הנשיא בחר לו דרך לעצמו וקבע במשנתו להיות שונין על פה אם מן ההלכות קצרות וארוכות סתומות ומפורשות ואם מן המדרש וקבע בה אפילו מדרשי אגדה ודברי מוסר כפי אשר ראה שיאות לבני דורו להיות התלמידים שגורין בהם.

נמצאת אומר שאילו השני שמות ר"ל משנה והלכה אינן נרדפין זה עם זה שמושג הלכה אינו אלא כמושג מנהג ומהם שהוקבעו להיות משנה ומהם שלא הוקבעו. ומושג משנה הוא כל מה שהוקבע בבית המדרש להיות שונין בעל פה יהיה דין או מעשה או דברי אגדה ודברי מוסר. אמנם לפי שהמשנה תיישר מנהגיהן של ישראל שיהו מתהלכין בהן היא נקראת ג"כ הילכתא.

אולם היה להם טופסי הלכות הנמסרים לכל אדם ואפי' לעמי הארץ. ר"ל קבוצי דינים ומנהגים בלשון העם שיבינום הכל. וכאותה דגרסינן בשבת ל"ב ע"א תניא רשב"ג אומר הלכות הקדש תרומות ומעשרות הן גופי תורה ונמסרו לעמי הארץ כלו' שמלמדין אותן הלכות לע"ה שיהיו בקיאין בהן כדי לסמוך עליהן. וכן גרסינן התם קל"ט ע"א שבר ה' מטה רשעים שבט מושלים מר זוטרא אמר אלו ת"ח שמלמדים הלכות צבור לדייני בור. וכאותה ששנינו בכתובות ק"ו ע"א ת"ח המלמדין הלכות שחיטה וכו' הלכות קמיצה וכו'. והם הם שנקראו על הרוב הלכות סתם בלא שם לווי ונסמכו על הרוב עם אגדות לפי שרובן מהלכות צבור דברים הנשמעים לכל העם. ועל אלו ההלכות אמר רשב"י במאמר שהזכרתיו שלא ימצאו הלכה ברורה. וכן ר' יוחנן בתמורה במאמר שהזכרתיו שהקפיד ואמר כותבי הלכות כשורף התורה עיקרו על אלו ההלכות הוא שהקפיד לפי שדייני בור למדין ומורין מהן. וחי נפשי כשנסתכל בדורנו נמצא אמתת הדברים שכותבי הלכות הם כשורפי תורה.

מעתה יובן לך שכשאמרו בחגיגה בהנהו תרי אלמי דאשתכח דהוו גמירי הלכתא ספרא וכו' כיון שלא הזכירו משנה והקדימו מלת הילכתא לספרא וספרי ע"כ כוונו במלת הילכתא אל המשנה כפרש"י והוו גמירי כסדר הלימוד משנה מדרש ותלמוד. אולם בר' מנשיא בהא דברכות שהזכירו הילכתא לבסוף ספרא וספרי והילכתא על הלכות צבור כוונו לומר שהיה בקי בפסקי דינים אלו וחשבוהו כעם הארץ.

אמנם אמתת סדרן של אלו ההלכות שאינן נכללין בתוך המשנה לא היה קבוע. מהם שחברום עם המשנה לפי שהם דומים לה בענין וכמו שסדרם המדרש בר הילכן בר מכילאן וכו' ומהם שחברום עם האגדות לסוף כל הסדר לפי שרובן של אלו ההלכות הם מהלכות צבור דבר השוה לכל העם.

אלם כל זה הוא כשידובר על הסדר בפרוטרוט אבל בכלל יקיפו המדרש והתוספתא וההלכות במושג תלמוד ואמרו מקרא משנה ותלמוד ברוב המקומות. ודבר זה מפורסם שאינו צריך לראיה.

*

והנה אחרי שבארנו סדר לימודם בכלל נשוב אל סדר לימוד המדרש בפרט כמו שבארנוהו. ואומר התחלתם ועיקר לימודם היה בספר תורת כהנים כמו שבארנו ולכך קראו זה הספר ספרא סתם. אמנם שאר הספרים כללו בשם ספרי לשון רבים. וכבר פירש בעל היוחסין שזה השם הוא לשון רבים וז"ל בדף י"ג ע"ב. ולא נמצא בידי עתה בתוני"ם כי אם ספרא שהוא תו"כ ספר ויקרא וכן ספרי שהם שאר ספרי דרב שהם ספר במדבר סיני ואלה הדברים ולכן נקרא ספרי לשון רבים וכו': אולם לדעתי שבזה השם נכלל אף ספר שמות וכמו שאבאר עוד. גם כללו אלו הג' ספרים בשם מכילתא שם שהוא כולל לכל מדרשי ההלכה. וזהו ההבדל שבין מדרש לשם מכילתא או מדות שהשם מדרש כולל בין הלכה ובין הגדה ולכן יפול על כל ספר מספרי תנ"ך אבל השם מכילתא אינו נופל אלא על ספר שעיקרו הלכה עכ"פ כארבעה חומשי תורה חוץ מספר בראשית. וכיון שנתייחד ספר תורת כהנים בשם מיוחד ספרא כללו בשם מכילתא סתם מדרש של ג' ספרים שמות במדבר ודברים. ולכוונה זו נשתמש בו התנחומא שהעתיקו האור זרוע ולכן לא הזכיר ספרי כמו שבארנו. אמנם כשנתחברו במדבר ודברים לספר אחד ונתייחד להם השם ספרי זכה לו ספר שמות לשם הכלל מכילתא סתם כאמרך מדרש סתם ר"ל מדרש שמות.

מעתה אתה אומר ששמות ספרא וספרי עיקרם בהשקפה על חומשי התורה ואין שמם כולל ענינם. ונתייחד השם ספרא לספר תו"כ ואישתייר השם ספרי לאינך חומשי התורה ולכוונה זו השתמשו בהם בגמרות באמרם ספרא וספרי. אמנם השם מכילתא עיקרו בהשקפה על ענינו שהוא מדרש הלכה יהיה על איזה ספר מחומשי התורה שיהיה. אולם אחר שנתאחדו ב' ספרים האחרונים לאחד נתייחד להם השם ספרי ואישתייר השם מכילתא לספר שמות: ורואה אני כאן מקום להוסיף עוד

## פרק ז' בענין לימוד המדרשים והברייתות והעסק בהם

לפי שהוא מביא הארת ענינים לכמה ענינים שהם נכנסים בהקיפן. ובזה נבא לביאור דברי בעל סדר התנאים והאמוראים שכתב תוספתא איננו אלא דבר קצוב ולא דבר מסויים וכן תורת כהנים שהוא ספרא דבי רב ולא מכילתא וכו' ולא ספרי וכו' שהעתקתיו לעיל פ"ד.

גרסינן בקידושין מ"ט ע"א על מנת שאני שונה חזקיה אמר הלכות ור' יוחנן אמר תורה וכו' מאי תורה מדרש תורה וה"מ דא"ל תנינא אבל אמר לה תנא אנא עד דתני הילכתא ספרא וספרי ותוספתא. נשמע מזה שמי שרצה לזכות בשם תנא הוכרח להיות בקי במדרשי ההלכה והתוספתות. ונמצאו יחידים שהפליגו עליהם על בקיאותם ד"מ שקראו לר' יוסף סיני ולרבה עוקר הרים. ופרש"י בסוף הוריות ר"י קרו ליה סיני לפי שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני אבל לא היה מפולפל כרבה. וכן פירש בסוף ברכות וכמ"ק י"ב ע"א עיי"ש. ואמרו שם בהוריות א"ר יוחנן פליגי בה רשב"ג ורבנן ח"א סיני עדיף וח"א עוקר הרים עדיף. ופרש"י עוקר הרים עדיף דחריף ומפולפל בתורה אעפ"י שאין משנה וברייתא סדורין לו כל כך: ור"י קאי התם אמאי דקאמר לעיל מיניה ביני רשב"ג נשנית משנה זו דלא הוה לרשב"ג מסכת עוקצין דאיהו סביר עוקר הרים עדיף. ומסופר בהוריות ובברכות שם דשלחו לתמן על רבה ור' יוסף לשאול איזה מהם קודם והשיבו סיני עדיף דאמר מר הכל צריכין למרי חטיא. ואעפי"כ מלך רבה וסוגיא דגמרא בבלית אזלה כוותיה ורבה ור"י הלכתא כרבה חוץ מג' מקומות (עיין ב"ב קמ"ג ע"ב ברשב"ם. וקי"ד ע"ב בתוספות ד"ה והילכתא). נשמע מזה דבא"י הוה להו סיני עדיף ובבבל הוה להו עוקר הרים עדיף.

וגרסינן בב"ב קמ"ה ע"ב. ת"ר עתיר עתיר נכסין עתיר פומבי זה הוא בעל הגדות. עתיר סלעים עתיר תקוע זהו בעל פלפול. עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות: ופירוש ברייתא זו היא שבעל הגדות הוא עשיר בגלוי ובפומבי והוא עשיר בנכסים. או כמו שפירש הרשב"ם וז"ל. עתיר בנכסין עשיר משדות וכרמים וזתים הנראין לבריות וגם עתיר פומבי עושר הגלוי כגון רוב בהמות שהכל יודעין בהן שדורש בכל מקום ברבים בבתי משתאות שדורש בימים טובים והכל נאספין לשמוע ויש לו קול חכמה ובא להשמיענו שאין אגדות צריכין עיון ויכול לדרוש בכל מקום. אי נמי כמו שפירשה הערוך. עשיר בסחורות שיש בהן נפח כגון צמר גפן וכיוצא בו. וכההוא דאמרינן בריש ב"ב י' בעלי הגדה דכתיב וכבוד ופרש"י מתוך שהן דרשנין ומושכין את הלב הכל מכבדין אותן: עתיר סלעים עתיר תקוע זהו בעל פלפול. פי' הרשב"ם עתיר סלעין שולחני שמשתכר תמיד במיני מטבעות. עתיר תקוע יש מפרשים שיש לו בתים הרבה ומשתכר בהן תדיר ומקרי הכי על שם ויעקב תקע את אהלו ולי נראה כדאמרינן במנחות תקוע אלפא לשמן עיר היא ומשם מביאין שמן למנחות ודימה למטבעות ולשמן את הפלפול על שם שמרויח יום יום תדיר בפלפולו טעמים הרבה כשאר המטבעות וטעמי השמן שמביאין מתקוע עכ"ל: אמנם פירושו זה אינו נראה עיקר דמשיטת הברייתא משמע דלמעט חשיבותו נגד בעל שמועות אשמעינן וכדאסיק לקמן. ע"כ אומר אני עתיר סלעין פירוש שנוחין לאבד וזכר לדבר ממה ששנינו בספרי דברים פי' מ"ח שכשם שאדם צריך להזהר בסלעו שלא תאבד כך יהא אדם צריך להזהר בתלמוד. ועוד אמרו כספים אין להם שמירה אלא בקרקע ב"מ מ' ע"א. ועוד אמרו שם וצרת הכסף בידך אעפ"י שצרורין יהיו בידך. ועתיר תקוע הוא מלשון ושונא תוקעים בוטח כלו' עשיר שמערב בעד אחרים וידו תקועה להם ופעמים הרבה שמאבד ממונו ע"י זה אף כך בעל פלפול זה הוא תוקע עצמו לדבר הלכה להעמידה לפי שאינו בעל שמועה ואילו הוה גמיר הזה ידע אי הלכה מקויםת אי הלכה דחוייה היא. וכמו שמצינו הרבה פעמים דקמותיב מברייתא וא"ל אי תניא תניא. וראיה לפירוש זה מיבמות ק"ט ע"ב דדריש התם רע ירוע כי ערב זר ושונא תוקעים בוטח לתוקע עצמו לדבר הלכה וכדמסיק התם בדיינא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל: עתיר משח עתיר כמס זהו בעל שמועות. פי' הרשב"ם עתיר משח אנשי מדות מתרגמינן אינשי משחן עתיר בדבר המדור כגון תבואה שאין משתכרין בה תדיר אלא מכניסין אותה לאוצר ולכשתגיע עת מכירה אז ימכרנה וישתכר והיינו נמי עתיר כמס כמו כמוס עמדי וגו' דבר שמכניסין לאוצר עכ"ל: וגם פירושו זה אינו עולה יפה שמלת משח הוא למדת האורך כמדידת האמה ולא לדבר הנמדד בכלי כגון תבואה צא ודוק בערוך ובמתורגמן ערך משח. אבל מלת משח כאן הוא שמן (עיי"ש באותו הערך) שבעל שמועה הוא עשיר בשמן ובאוצרות וכוונו למאמר הכתוב אוצר נחמד ושמן בנוה חכם (משלי כ"א) וע"ז מסיק שם הכל צריכין למרי חטיא גמרא. ופי' מלת גמרא בכאן הוא קבלת השמועות כמו אגמריה סמך דחולין מ"ד ע"ב ודוגמתו הרבה. אבל מה שפי' הרשב"ם גמרא סוגית גמרא ותירוצי משניות וכו' אינו מסכים אל ענין הברייתא. והנה לשטת ברייתא זו סיני עדיף.

וגרסינן עוד התם אמר ר' זירא אמר רב מאי דכתיב כל ימי עני רעים זה בעל גמרא וטוב לב משתה תמיד זה בעל משנה רבא אמר איפכא והיינו דאמר ר' משרשיא משמיה דרבא מאי דכתיב מסיע אבנים יעצב בהם בוקע עצים יסכן בם מסיע אבנים יעצב בהם אלו בעלי משנה בוקע עצים יסכן בם אלו בעלי גמרא. פירוש מלת גמרא כאן הוא סוגית

גמרא ותירוצי משניות, ובסנהדרין ק׳ ע״א גריס לה כל ימי עני רעים אלו בעלי תלמוד וכו׳ יסכן בם אלו בעלי הש״ס. והנה רב שעיקר תורתו מא״י סבר סיני עדיף. ומר׳ זירא גופיה מספר בב״מ פ״ה ע״א כי סליק לארעא דישראל יתיב מאה תעניתא דלשתכח גמרא כבלאה מניה כי היכי דלא נטרדיה. ופרש״י שם דאמוראין דא״י מישבין את הטעמים בלא קושיות ופירוקין עיי״ש. ואולם רבא שהוא מרא דבבל סבירא ליה עוקר הרים עדיף.

וזהו ההפרש הגדול שבין תלמודא דא״י ובין תלמודא דבבל דבא״י הקפידו על השמועות ובבבל הוה מחדדן טובא ומתעסקין בהויות. וכבר ידועים המאמרים שבאו על זה הענין להקטין מעלת תלמודא של בבל נגד תלמודא של א״י ואין צורך לרמז עליהן. ולזה נמצא אומרים כי אתא ר׳ פלוני אתא ואייתי מיתניתא בידיה כלו׳ כשבא מא״י הביא שמועה בידו שבא״י קבלו השמועות. ואמנם אחת מהסבות הגורמות לזה הענין היתה לפי שמסדרי הברייתות עיקרן היו בא״י. והיו בני בבל מקטינים מעלת בעלי השמועות כל כך עד שחשבו לר׳ מנשיא כע״ה ור״נ לא בעי למספדיה לההיא תנא והוה קרי עלויה הי צנא מלא ספרי דחסר כמו שהזכרתים לעיל בפ״ו: ואותן האמוראים שהיו יודעין השמועות היו נקראים ת נ א י ם וכדמוכח מהא דקידושין שהבאתי. וכן כתב בעל הליכות עולם וז״ל, הא דאיתמר בכמה דוכתי תני ת נ א קמיה דרבא וכו׳ ר״ל ת נ א בכאן א מ ו ר א ע״ש שקבל האי מתניתא מרבו ובא וספרה ש ה ב ר י י ת ו ת ל א ה י ו ש ג ו ר ו ת ב פ י ה כ ל כמו שנודע וכדאמרינן בעלמא פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה וכן הוא תני לה והוא אמר לה בהרבה מקומות כלו׳ הוא קבלה מרבו והוא פרשה מסברתו וכן פרש״י ז״ל פ״ק דחולין כ״ב ע״ב. וכן כתב בעל תחלת חכמה בפ״א משער ג׳ כלל כ״א ומסיים וכן אנו אומרים תני ר׳ יוסף תני דבי פלוני.

ורואה אני כאן מקום לבאר כלל חדש בסוגית הגמרא מה שנראה למיעוט ידיעתי ברור ולא קדמני בו אדם מעולם. והוא שמצינו סגנון לשון בתלמוד ו ת נ א מ י י ת י ל ה מ ה כ א וכו׳ ביצה ט״ו ע״ב. חגיגה ט׳ ע״א. יומא פ״א ע״א. קידושין ד׳ ע״ב. חולין כ״ז ע״א וקל״ד ע״ב. והאריכו על סגנון זה בעל יד מלאכי והר״ר ינו״ן והר״י בן סאמון ביד מלאכי כלל רנ״ו עיין עליהם. אמנם לדעתי לאו על תנא דברייתא קאמר הכי דעל תנא דברייתא הוה אמר ו ה א י ת נ א מ י י ת י ל ה מ ה כ א כדאיתא בב״ב ק״א ע״ב אלא על תנא דבית המדרש על ההיא צנא מלי ספרא קאמר הכי וכמו שמצינו תני תנא קמיה דרבא וקמיה דר״נ. וכלו׳ דתנא דבי״הם מייתי ההיא ברייתא. וא״כ אין נפקותא בדבר אם השיטות שקדמו הם מפי האמוראים או מן התנאים וסרה בזה תמיהת החכמים הנ״ל עיי״ש דוק ותמצא כי כן.

ומבואר מזה דבני בבל לא הוה בקיאי בברייתות וכאשר רמזתי ע״ז לעיל פ״ב וכן כתב הרשב״א בפ׳ בהמה המקשה בחולין ע״ג ע״ב וז״ל ואולי הברייתא לא היתה נודעת להן שהברייתות לא היו רגילות בבית המדרש עכ״ל. והעתיק היד מלאכי שם הדבר וז״ל וצא ולמד עוד כן ממ״ש הרשב״א בהמה המקשה הביא דבריו מהוריק״א בכלליו דף קמ״ז ע״א וז״ל ומכאן יש ללמוד שאין כל בעלי הגמרא שונין ס פ ר א ושמע השומע מקצתה ולא שמע סופה וכו׳. ובתחלת חכמה שער ג׳ כלל נ״א כתב אין חיוב שידע האמורא הברייתא לפיכך אמרינן תניא כוותיה דפלוני ולא פרכינן ליה תנינא אבל המשנה חיוב על האמורא לידע אותה עיי״ש. והועתקו אלו הדברים בקצור כללי הש״ס הנדפסים עם מס׳ ברכות. וג״כ עיין רש״י שבת פ״א ע״א ד״ה התם וחולין י״ג ע״ב ד״ה ולא. וכוון בזה למ״ש רש״י בשבת שם התם מתני׳ וכו׳ והכא ברייתא ויש הרבה תלמידים שלא שנאוה וכו׳. ובחולין שם כתב ואע״ג דבהדיא תנא לה בהא מתניתין ליכא למיפרך תנינא משום דלאו

לכולי עלמא שמיע להו מתניתא אבל במידי דתנא במתניתין כי אמר לה אמורא פריך עליה מאי קמ"ל תנינא.

ויתבאר לנו מכל זה הבדל סגנון הלשונות שנמצאו בגמרות בהבאת הברייתות וכמו שאבאר. אמנם הבדל שבין תניא ובין תנו רבנן כבר העתקנו לעיל בפ"ב דבר ר' שרירא גאון דלברייתא דאקבעון בבי מדרשא כברייתא דר"ח ור' אושיעא גרסינן לה בשם ת"ר ודלא אקבעון למגרסינהו כולי עלמא לא אמרינן מנייהו ת"ר אלא תניא ותנא תונא. ובכללי הש"ס הנדפסים במס' ברכות ק' ע"ב העתיקו. כתב בספר גופי הלכות סי' פ"ז ברייתא שכתב בה בלשון ת"ר ידועה לכל כמו משנה.

ורואה אני להרחיב כאן קצת הדיבור בזה הענין ואומר. בספר כריתות חלק לשון לימודים אות ע"ג וע"ד כתב וז"ל. כל תנא תוספתא היא שנתוספה על המשנה לפיכך אינה כתובה לא בלשון תניא ולא בלשון תנו רבנן. ונ"ב הג"ה כלו' שיור המשנה לא כמו שמובן מתחלת הדעת ע"כ. ואח"כ בסימן ע"ד כתב כל תנו רבנן או תניא ממנה אתה למד שהיא בתורת כהנים ע"כ: ובספר שלפני — הוא מאוצר הספרים של בי תנוקת של בית רבן בעדת ווינא — נ"ב על הגליון בכת"י לא נודע לי למי מהחכמים בזה"ל. ואני הנה מצאתי בש"ס דע"ז דף ע"ג ע"ב תניא נמי הכי במה אמרו טבל וכו' ורמז כן הר"ש סוף פ"ג דחלה דהש"ס מרמז על מתני' דחלה הנ"ל גם בשבת דף פ"ו ע"א איתא ת"ר פולטת וכו' והיא מתני' מקוואות פ"ח מ"ג ודברי רש"י דשבת ד"ה רישא שכתב ברייתא דלקמן צ"ע עכ"ל: והנה בש"ס שלפנינו הגיהו בע"ז שם בגליון צ"ל ותנן. ובאמת שמלשון הר"ש מוכח שגירסתו היתה תניא שז"ל והא דמייתי התם תניא נמי הכי היינו מתני' דהכא. ובלא זאת הגהה זו אינה מיושבת דאי גרסינן ותנן מפי תקשה דמייתי ראיה לר"י ור"ל ממשנה פשוטה וידועה. ובהא דשבת באמת העתיקו בגמרא שם תוספת התוספתא וכבר נדפס בגליון שם ע"כ במשנה מכאן ואילך בתוספתא. ונדבר עוד על זה בהמשך המאמר: ור' שמואל הנגיד במבוא התלמוד שלו כתב. התוספתא היא שיור המשנה וסימנא תאנא וכו' והברייתא כל הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה כמו משנת ר' חייא וכו' ומכילתא דר"י וכו' ותו"כ וכו' וסימן הברייתא תנו רבנן תני חדא ותניא אידך וכו': ולשון בעל הליכות עולם כל תאנא ותני עלה היא התוספתא שנתוספה על המשנה כאשר כתבתי בפ"א מהשער הא' וכל תניא ות"ר ברייתא היא: ובתשובות מנחם עזריה תשובה כ"ה כתב בדיק לן מר וכו' מה בין תניא לת"ר. תשובה גם אני הייתי מסופק בדבר הזה ימים רבים ושאלתי לחכמים ואין מגיד לי זולתי מה שראיתי בלקוטים שכל תניא הוא מתו"כ ופשפשתי ומצאתי דלאו כללא הוא וספיקא דילן אעקריה קאי. ואתבונן אליו סוף פ"ה דעדיות וראיתי ההבדל שלמדנו עקביא בן מהללאל בין הנשמע מפי המרובים לנשמע מפי היחיד ומשם יש לי ללמוד שכל ת"ר הוא ברייתא שגורה בפי הכל מקובלת מפי המרובים וכל תניא ברייתא ששנאה יחיד בבית המדרש דאייתי מתניתא בידיה וקבל זה מניה. והא ודאי כללא הוא לפי סברתי דחזינן לברייתא דסדר עולם שהכל בקיאין בה ובפ' במה מדליקין איתא מאי חנוכה דת"ר וכו' וכן פעמים אין מספר ואשכחן נמי בכולא גמרא תנינא להא דת"ר ר"ל שבכלל דברי המשנה דברי אותה הברייתא השנויה בפי הכל. וכל היכא דמקשי והא תנא אינה אלא להבחין מה ששונה היחיד אי קיימא אי לא קיימא וזמנין נוקים ליה בפלוגתא כגון תניא כוותיה דרב תניא כוותיה דשמואל דפ' מי שהוציאוהו ובמקומות אחרים רבים. וזמנין נעמיד את שתיהן באיזה חילוק כגון דפ' יציאות השבת תני חדא שמש בודק וכו' ספ"ג שאכלו תני חדא בולען וכו' ולפעמים בברייתא אחת השנויה לעצמה

גרס בה ת״ר ובמקום אחר מייתי לה לאקשויי מנה או לאתויי סייעתא וגרס בה תניא ואפשר דמאן דמייתי לה שמעה מפי היחיד. וזו לפי דעתי אינה צריכה לפנים עכ״ד. ובאמת שאריכות דבריו הם בכלל קיצור דברי רש״ג: ועיין עוד ביד מלאכי שם כלל רנ״ו וע״ע בספר שב שמעתתא שער י״ב אות י״ז שהאריך בכלל זה: ולתשלום זה הענין אעתיק עוד כאן מ״ש הרב המאירי בפתיחה למס׳ אבות עם תוספות הגהות מוהר״ח פאלאגי שאחר שהאריך על הברייתות כתב וז״ל. וכן נתחברו באותן הזמנים ברייתות אחרות שלא נודעו לנו וכן בר קפרא חידש תוספתא בכל שיתא סדרי כעין ברייתות של ר׳ חייא ור׳ הושיעא אין בהם הפרש כלל אלא בלשון לא בסידור ולא בענין זולתי בקצת מקומות מועטים. והוא הסבה שלא נמצאו אותם התוספתות בשלימות בידינו היום. וכן זו היא הסבה שהרבה פעמים אנו מוצאים קצת ברייתות בש״ס שלא נמצאו בברייתות של ר״ח ור׳ הושיעא ולא ידענו איזהו מקומן. וגם במשניות אירע כן בקצת מקומות והוא שהדבר מקובל שכל שמצינו בו תנן הוא משנה וכל שנאמר בו תניא או ת״ר ורמינהו הוא ברייתא וכל שנאמר בו תנא או תני פלוני הוא תוספתא. ובקצת מקומות אנו מוצאים תנן שלא נזכר ולא נמצא במשנה ואחת מהם דתנן מחיצת הכרם שנפרצה וכו׳ (א״ה הלא היא ברפ״ק דב״ב ועיין שם בתו׳ ובחי׳ הרמב״ן ועיין במ״ש אנן יד עני בהגהות לשו״ת הרשב״א ח״ה העולים כעת על מזבח הדפוס בסי׳ מ׳ ע״ש). וכן נאמר תמיד בתלמוד ותניא שאין אנו מוצאים בברייתא. ואף לפעמים מצינו ת״ר שאינו בברייתא של ר׳ חייא כמו שתמצא בשלישי של חולין (דף ס״ה ע״א) ת״ר ארבה זה גובאי וכו׳ וקורא לה באותה סוגיא תנא דבי רבינו (א״ה ובגרסתינו היא תנא דבי רב וע״ש ברש״י ז״ל) הוא שאותה ברייתא הוא בתורת כהנים בפ׳ שמיני ולא בברייתא של ר׳ חייא כלל. וכן מצינו תנא שלא נודע לנו מקומה. מפני שהרבה מן החכמים היו עושים משניות וברייתות מעצמן אנו קורים אותם תוספתא מהם במסכיות מפורדות ומהם בשמועות מיוחדות הן קודם זמנו של ר׳ חייא כמו שאתה רואה תמיד. תנא דבי ר׳ אמי. תנא רב שרביא בקידושין דבי לוי. תנא דבי ר׳ ישמעאל. תני רבה בר מרי. בדקה לוי במתניתיה. ובכלל תני תנא קמיה דפלוני. וכן היו שואלין זה לזה תנית מידי במילתא פלוני כמ״ש אשכחיה ר׳ ששת לרבה בר שמואל א״ל מי תנית מידי בשכיר א״ל תנינא וכו׳. וכן תמיד איתמר בש״ס ר׳ פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה וכל אילו וכיוצא בהם הם ברייתות שלא הוקבעו ולא נתפרסמו אלא שהיה כל אחד מהם כותבם כמו שהיה מקובל מרבו או ממה שהיה למד בעצמו עכ״ד. וגם אריכות דבריו אלו כבר הם נכללים בקוצר דברי רש״ג דוק ותשכח כי כן:

ומדבריו למדנו דבר חדש והוא שלדעתו שגם במשניות אירע כן שנאבדו מאתנו. ועפ״י דרכו זה כמו כן יש מקום לומר שנתוספו בה דברים ונתישבה בזה תמיהת בעל הגליון לספר הכריתות. אמנם באמת שהנפש סולדת בישוב הדברים על דרך זה. ומצינו בתוספות ב״מ קי״ד ע״ב שכתבו ה״ג דתניא רשב״י וכו׳ דאינה משנה בשום מקום ועוד דמשניות אף של זרעים וטהרות היו שגורות להם כדמשמע בכמה דוכתין והא דקאמר בארבע לא מצינא בשיתא מצינא היינו בתוספתא ע״כ. פי׳ לדבריהם כיון דמשניות שגורות להם א״כ ע״כ האי בשיתא לא מצינא הוא בתוספתא וממילא דיש לגרוס דתניא. (ועיין חולין ק״י ע״ב ד״ה דתנן). ובהא דב״ב בספרים שלנו גרים כדתניא והתוספות הביאו יש ספרים דגרסי דתנן ואומר ר״ת שאינה משנה בשום מקום וכו׳. א״כ דעת התוספות שבכיוצא באילו המקומות הוא שבוש וצריך תיקון. ואוסיף לזה הא דאיתא בספרים שלנו בברכות כ״ז

ע"א דתנן וחם השמש ונמס וכו' רצ"ל דתניא. אבל כבר שדינן נרגא בדבר מהא דע"ז שהביא בעל הגליון ואין הדברים נראים להגיה שם ותנן. אמנם גם בההוא כללא שכתבו התוספות בב"מ ובחולין שמשניות אף של זרעים וטהרות היו שגורין להם כבר שדי ר"ת ביה נרגא והעתקתי דבריו בפ"ב בהקדמה לספרי דבי רב עיי"ש ובהערה שם אות כ"ב ודעתו הוא שלא היו שגורין בהם. ועיין במ"ק ה' ע"א בתוספות ד"ה לאתויי ובנסמן בגליון שם. וביד מלאכי אות רצ"ט. ולפ"ז כבר היה מקום לומר דנקיט דתנן לגבי ברייתא לפי שהיתה שגורה בפיהם כמשנה ואולם נקיט דתניא במשניות דזרעים וטהרות לפי שאין הכל שונין אותם אלא שאין לי ראיה ברורה על זה להחליט הדבר.

גם יש להעיר על מה שהוקשה לו הא דחולין ת"ר ארבה זה גובאי וכו' שלפי נוסחתנו ודרכנו בפרקים דלעיל אין כאן מקום לתמיהה זו. אולם אפילו לפי נוסחת הרב ופירושו דהאי רבינו הוא ר' חייא. נ"ל כיון שעיקר לימודם היה בתו"כ וכמו שבארתי בפ"ו א"כ ע"כ דאיתנייא בבי ר"ח ור' הושיעא והגיהו אותה דתהוו מתרצתא ולא משבשתא ולכך נקראת על שמו. א"נ דבאמת ר' חייא סדרה וכמ"ש הרמ"ל מלבי"ם העתקתי דבריו לעיל בפ"ד. ומה שמחזקני בדבר הוא שמצינו בכמה מקומות בירושלמי ובמדרשים תני ר"י תני רשב"י תני ר"ח תני ר' הושיעא תני ראב"י וכיוצא באילו ולא אישתמיט לפי ידיעתי אפי' חדא זימנא דליתא תני ר' יהודה אע"ג דקאמרינן דסתם ספרא ר"י הוא אבל מצינו בהרבה מקומות תני ר' חייא והוא ברייתא בתו"כ כמו שהזכרנו בשם הרמ"ל וכן העיר על זה החכם מוהר"ש באבר בפסיקתא דולקחתם אות ס"ח עיי"ש. והיא היא לדעתי שגרם לו לבעל הכריתות לומר כל ת"ר או תנא מטנה אתה למד שהוא בתו"כ. אע"ג דודאי לאו כללא היא וכמו שכתב גם היד מלאכי אות שט"ו מ"מ אמת היא שרוב הברייתות הם מן תו"כ שהיא היתה עיקר לימודם.

וראיתי להרב החכם מוהר"ז פראנקל בספרו דרכי המשנה צד שי"ב הערה ט' שהביא דברי ר' שמואל הנגיד בענין סימן התוספתא. וכתב עליו נראה שלא יצא מפי ר"ש הנגיד כ"א מאיזה תלמיד טועה ומצינו בכל מסכתא ומסכתא הרבה ת"ר אמאמרי התוספתא ולדוגמא נעבור פה על מס' פסחים וכו': והביא דוגמאות רבות לזה ואח"כ כתב: וכן מה שכתב בכללי הגמרא למהר"י קארו הביאו בעל עץ חיים שהתוספתא אינה כתובה לא בלשון תניא ולא בלשון ת"ר ע"כ. נראה שלא יצא מהרב הגדול. בענין ת"ר הוא מופרך מעצמו וכמו שכתבנו ובענין תניא עיין כתובות וכו': והביא דוגמאות רבות ומסיים. ובמקומות אחרים אין מספר בכולם נאמר תניא על התוספתא. והירושלמי דהוריות שהביא הר"ש מקינון אינו סותר לדברי רש"י כי מה שנאמר שם וכבוד זה תוספתא קאי אתוספתא דר' נחמיה כי הוא היה המחבר הראשון והירושלמי מילי מילי קחשיב נגד דרשת המקרא עכ"ל:

אמנם שותא דמר לא ידענא הנה מ"ש איננו סותר לדברי רש"י ודאי שכוון לדברי רש"י שרמז עליהם שם צד ש"ו וז"ל. ולדעת רש"י עירובין י"ט ע"א. כתובות ס"ט ע"ב. ב"מ פ"ה ע"ב מתניתא הוא תוספתא: ולתוספת הבנת הענין אעתיק לשון רש"י דב"מ שם וז"ל. מתניתא דמר קמתנינא תוספתא של אדוני שסידר לששה סדרים אני שונה תמיד דר' חייא סדרה לתוספתא כדאמרינן בעלמא וכו'. ועתה נפן נא לדברי הר"ש והם בכריתות חלק ימות עולם אות י"ב וז"ל ומה שקראו בגמרא תוספתא אין זה מה שאנו קוראין תוספתא אלא תוספות שהוסיפו לבאר המשנה כמו ותני עלה וכיוצא בזה וראיה מהא דתנן בירושלמי דהוריות ובמדרש קהלת ר' אבא אזל לחד אתר אשכחיה לרבי לוי דיתיב ודריש איש אשר יתן לו אלהים עושר זה מקרא ונכסים אלו הלכות וכבוד זה תוספתא לעשות מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנת ר' חייא ור' אושיעא

ומשנת בר קפרא וכו' חזינא דתוספתא ומשנת דר' חייא ור' אושיעא הוו תרי מילי עכ"ל ולזה כוון בעל הגהה שהעתקנוהו לעיל שכתב כלו' שיור המשנה לא כמו שמוב מתחלת הדעת. מבואר מדבריו דעיקר ראיתו מדקרי ליה לדרבי חייא וו אושיעא משניות ש"מ דלאו אינהו תוספתא שהוזכרה בגמרא ובאמת דבגמרא נמי מתניתא קרי להון ובוודאי אינו סותר לדברי רש"י שהרי הוא מוד לו שאנו קוראין גם לאלו המשניות תוספתות אבל בעלי הגמרא לא הוו קרי להו תוספת וכמו שכתב המאירי העתקנוהו לעיל עיי"ש. ובאמת כשמצינו ביומא ע' ע"א דקאמר א לר"ע דתוספתא. אין דברי התוספתא שם אלא פירוש למשנה ותיקון לשונה עיי"ש וכן הר"ש הנגיד מונה בברייתא משנת ר"ח ור' אושיעא כמו שהעתקנוהו ודבו מהר"י קארו הובאו דבריו בקיצור כללי הגמרא אחר מס' ברכות צ"ד ע"א הם מבואר עיי"ש. ומפי מארייהו דתלמודא יצא הדבר ולא מפי תלמוד טועה.

איברא דבהא דתנו רבנן שדי ביה יד מלאכי נרגא באות תרנ"ח. שאחר שהבי דברי רמ"ע בתשובותיו ודברי בעל גופי הלכות והעיד שמצא כן בכת"י על ב"ק בש תוספות שאנ"ץ והביא גם דברי ר' שרירא גאון כתב וז"ל. ומיהו בתוספות מנחות ו' ע"ב ד" אלא אף בתניא כתבו דשמא שגורה היתה בפי הכל עיי"ש. ואיך שיהיה לרידי המך לא מילתא פסיקתא היא דהא אשכחן בפ' מי שאחזו דף ע"ג ע"א דעל ברייתא השנויה שו בלשון ת"ר קאמר שם תלמורא דכיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתו היא ע"ש. וגם מדאמרינן בכולא תלמודא תנינן להא דת"ר דמינה שמעינן דההיא ברייתו עיקר כמ"ש רש"י בפ"ק דב"ק י"ר ע"ב ובפ"ק דחולין י"ג ע"א אלמא דבלאו הכי הוה שיי לומר שאינה עיקר אף ששנויה בת"ר עכ"ל:

אמנם אני המך גאוני ורברבי חזינא ולישנא מסייעא להון ואדרבא הא גופא תקש ליה אמרת תנו רבנן כלו' שהחכמים שנאוה והדר אמרת לא איתמר בי מדרש ואימא דלאו מתרצתא הוא ומשבשתא הוא. אולם כד דייקת אינו צריך לכל זה ובמו דסיים נפתח ונאמר. כל מה שחלקנו בין ת"ר ובין אינך לשני הוא דהני אקבעון בב מדרשא ובני הישיבה היו מחויבין ללמדם וממילא רגילין בהו והנך נמי דאקבעון בבי מדרש חדא אכתי לא אקבעון בבי מדרשא אוחרנא ומש"ה מצינו דבחדא ברייתא גרים בה במקו אחד ת"ר ובמקום אחר תניא וכמו שהעיר ע"ז הרמ"ע בתשובותיו. מעתה מאי איכפת ל בהא דאמרינן תנינא להא דת"ר עכ"פ האי ברייתא הות קבועה בבי מדרשא ומייתי לו סייעתא ממתניתין. וכן בהא דמנחות שכתבו התו' דשמא שגורה היתה בפי הכל בהא לא אמרי אכתי דקבועה הוה בבי מדרשא ואטו משום דלא הוקבעה בבי מדרשא אי אפשו שתהיה שגורה בפי הכל ובוודאי מראקשי הכי התם הוו ידעי ששגורה הוא. אמנם בהא דגיטין כד דייקת תמצא דבאמת ברייתא מתרצתא היא וכמו שכתבו התוספות שם בד"ו מ"ש רישא וכו'. שכתבו בירושלמי מפרש טעמא רבה איכא וכו'. וסוגיא דגמרא שם הכ אזלא א"ל רב אחא בר תחליפא לרבינא אונסא וכו' איגלגל מילתא ומטא לקמיה דרבא א"ל וכו' איתביה רבינא לרבא אם לא אעמוד וכו' א"ל רבא ואימא מרישא וכו' א"ל ר אחא מדפתי לרבינא ומשום דקשיא רישא לסיפא לא מותבינן תיובתא מינה א"ל אין כיון דקשיא רישא אסיפא לא איתמר בי מדרשא ומשבשתא היא. פי' רבינא שקבל תשובה זו מרבא השיב כך לר"א מדפתי. וכלומר דבבי מדרשא דרבא לא איתמר וס"ל דמשבשתא הוא. אבל באמת דבבית המדרש אחר הוה קבועה ושפיר מתרצי לה. והוה לה ההוא ברייתא ככל שאר ברייתות דגרים בהו בחד אתרא ת"ר ובאוחרא תניא.

קנצי למילין כל תנו רבנן הוא ברייתא שהוקבעה באיזה בית המדרש. וכל תניא לא הוקבעה בבית המדרש ואיכא דרגילין בה ואיכא דלא ידעי לה. וכל תנא ותני עלה היא הוספה והיא עיקר התוספתא. וכל תני פלוני או האי פלוני תנא הוא בברייתות שסדר איהו קאמר. ואי אמורא הוא בברייתות שקבל הוא קאמר משום דלדידיה הוא שגורה ולא לאחריני. ובא״י לפי שהיה רוב לימודם הברייתות והשמועות לכך לא נמצא בירושלמי לשון תנו רבנן אלא שמביאין הברייתא בלא שום סימן כלל או בלשון תני הוא שוה להם למשנה ולברייתא. אבל בבבל היה עיקר עסקם בהויות ובפלפול ואפילו כולא שיתא סדרי לא הוה מתני ובשני דר״י כולא תנויי בנזיקין הוה (ברכות כ׳ ע״א) ולא אקבעון בבי מדרשא אלא ברייתות ושמועות מיוחדות ובהנך דאיקבעון גרס בהו תנו רבנן. עיקר אלו הברייתות שקבעו הם מתוספתא ר״ל ממשנת דר״ח ור׳ אושיעא ומת״כ אבל מאינך לא קבעו. וזהו פירוש דברי בעל סדר התנאים והאמוראים שכתב. תוספתא אינו אלא דבר קצוב ולא דבר מסויים וכן תו״כ וכו׳ ולא מכילתא וכו׳. כלו׳ שהתוספתא וכן התו״כ היו קצובין ללמוד בבית המדרש אבל לא לסיים בולא דרק במשנה היו מחויבין התלמידים שתהא שגורה כולא בפיהם ולא בכל התוספתא התו״כ. אבל מכילתא וספרי לא הוו קצובין כלל אלא קלי קלי הוו תנו מינייהו. כנ״ל בפירוש הדברים.

אמנם הארכתי יותר מדאי בדברים אלו לפי שראיתי להרב החכם מוהר״ז פראנקל במכתביו לשנה שלישית שיצא להאריך בראיות על הרבה מאמרים במכילתא שהם מזמן מאוחר ומראיותיו הן שכבר מצינו בה דברים שנאמרו במקום אחר בשם חכמים מאוחרים והביא שם צד קצ״ג דוגמאות לדבר מריש יתרו פ״ב מן הבקר עד הערב וכו׳ ובשבת י׳ ע״א גרסינן תנא להו רב חייא בר רב מדפתי ויעמד העם וכו׳. וכן שם באותה פרשה והודעת להם הודע להם בית חייהם ובב״ק צ״ט ע״ב גרס לה באיזה שינוים כדתני רב יוסף והודעת להם וכו׳: ובאמת אלו הראיות מוכיחות להפך דסגנון תנא להו וכדתני גבי אמוראי מוכח דשמועה הוה בידייהו אלא שלא הוקבעה בבית המדרש ולא היתה שגורה בפי אחרים. גם ראיתי לאותו החכם שם בענין הברייתות שמתנגדות אל הגמרות או שעניניהם מוכיחין שלא ידעו מינייהו מארי דגמרא דברים שאני קוהה בהם ובא אחריו הרב מוהרא״ה וויים והכפיל את הדברים בהקדמתו בענין ייחוס המכילתא לשאר ספרי תורה שבע״פ על כן הארכתי בדבר. ולפנים רמזתי בכמה מקומות דלא איתנייא בבי מדרשא או דלא איתנייא הכי בבי מדרשא. וכרם אחד הוא אברהם הוא החכם מוהר״א גייגר מצאתיו שדבר נכוחות בזה הענין בהערה לאגרת ג׳ לכ״ח מחברת ט׳ אם כי דרכינו נוטות קצת זו מזו יעוי״ש.

ואחרי הדברים והאמת האלה אבא כאן לפרש דברי בעל הלכות גדולות שהעתקתים לעיל פ״ד שכל דבריו כדברי הספר החתום. וכבר ראיתי להרב החכם מוהר״ז פראנקל בספרו דרכי המשנה צד ש״ח בהערה ה׳ שכתב עליהם. ויש בזה ט״ס ואין פה המקום להאריך בזה. ובמכתביו לשנה שלישית צד ק״נ בהערה ד׳ כתב. דלדעת בה״ג ספרא ותו״כ ספרים שונים הם על כן נייחד

## פרק ח׳ בביאור דברי בעל הלכות גדולות.

אמנם פירוש דבריו בכללן הם כך. שבתחלה כתב שהספרים הם משנה ותוספתא ותשעת דיבורים תו״כ וד׳ מדרש סופרים. ואח״כ הוא מפרש שאילו התשעת דיבורים וד׳ מדרש סופרים הם ספרא וספרי. וחוזר ומפרש שספרי הם בראשית רבא ומכילתא דואלה שמות וספר וידבר ואלה הדברים.

ועתה אשוב לפרש דבריו בפרטן. אמר וששה סדרי תוספות היא התוספתא המצויה לנו שעיקרה היא משנת דר"ח ור' אושיעא.

ותשעת דיבורים תו"כ. כבר הבין ופירש אותן יפה הרב מוהרא"ה ווייס בהקדמתו לספרא שהיתה עיקר חלוקת הספרא לתשעת דיבורים ורמז שם על מדרש רבה פ' קרח ועל גמרא דקידושין ל"ג ע"א. ובאמת המעיין בחלוקת פרשיות הספרא ימצא שעדיין נשאר רושם וזכר לחלוקה זו. ואמנם הגמרא שרמז עליה כבר העתקתיה לעיל פ"ג. וזה לשון הרבה שם. שר חמשים כ"ד ספרים הוסף עליהם י"א מן תרי עשר חוץ מן יונה שהוא בפני עצמו וששה סדרים וט' פרקים דתו"כ הרי חמשים ששים המה מלכות ס' מסכתות וכו' ועלמות אין מספר משנה החיצונה ע"כ. ואולם במדרש שה"ש גרים לה הכי ר' יצחק פתר קריה בפרשיותיה של תורה ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות של הלכות ושמונים פלגשים אלו שמונים פרשיות שבתו"כ ועלמות אין מספר אין קץ לתוספתות וכו'. וצריך לומר שהיה התו"כ נחלק לתשעה פרקים ואלו התשעה פרקים נחלקו לשמונים פרשיות. ובמדרש קרח דומיא דששה סדרים נקט ובמדרש שה"ש דומיא דס' מסכתות נקט. ואמנם נקטו הנך לפי שבהם היה עיקר לימודם וכמו שבארתי:

וארבעה מדרש סופרים. הוא כמו שמפרש אח"כ דתו"כ ואלו הארבעה הם ספרא וספרי. וקרו להו מדרש סופרים אולי משום דבזמן הסופרים קודם זמן המשנה כך היה עיקר לימודם וכמו שכתב ר' שרירא גאון ומעיקרא במקדש שני ביומי דרבנין קמאי לפום הדין אורחא הוו תני להון וכו' העתקתיו לעיל פ"ב. ויותר נ"ל דמלת סופרים הכא כמו מלת מלמדים דאלת"ה אמאי לא כלל גם הספרא במדרש סופרים. וביאור הענין כך הוא. שכשהיו מתחילין ללמד עם התינוקת היה רובם מתחילין בספר ויקרא כמו שכתבתי לעיל בפרק ו' ובאותו הפרק עדיין לא היה אפשר ללמדם רק פירוש המלות ופשטות הכתובים והיו נסמכין שלכשיגדילו וילמדו המשנה ילמדו אח"כ עוד תו"כ. אבל באינך ד' ספרים שכבר הגדילו התלמידים קצת פירשו לחם הענין עפ"י אלו המדרשים שהם היו להם עיקר פירוש התורה. ובאמת כשנדקדק על טיב אלו המדרשים כמו שהיו בעיקרן מבלי תוספות נמצא שהיו פירוש על התורה כדרך שהלכו בו האחרונים שנטו אחריהם רש"י ובעל לקח טוב. אבל בספרא ההלכה מרוחת יותר מאד והלכותיו חמורות ומתרחקים מדרך הפירוש. וע"כ נקראו אלו הד' מדרש סופרים ולא התו"כ: ורואה אני כאן לבאר קצת זה השם ר"ל שם סופרים ואומר. אלו המלמדים שהיו למידין מתוך הספר היו נקראים סופרים ובית הלימוד שהיו למידין שם היה נקרא בית הספר ואלו שהיו מלמדין המשנה שהיו למידין אותה בעל פה היו נקראים משנים ובית הלימוד היה נקרא בית התלמוד. ואביא איזה ראיות ע"ז הענין. בירושלמי חגיגה פ"א ה"ז תני רשב"י אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בא"י דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים וכו'. ולשון זה נמצא במדרשים ובפסיקתות בכמה מקומות ובארמית קרו להו התם ספרין ומתניינין. וכן בבבלי קרי ליה למלמד תנוקת סופר בשבת ל"א ע"א. ובב"ב כ"א ע"א. וכן הא דסופרין מקרין דגיטין כ"ד ע"א פירש בירושלמי מלמדי תנוקת. ובענין שמות בתי הלימוד מצינו בירושלמי כתובות ריש פי"ג ת"ס בתי כנסיות היו בירושלים וכל אחת ואחת היה לה בית ספר ובית תלמוד בית ספר למקרא ובית תלמיד למשנה וכו'. ובירושלמי דמעשרות פ"ג ה"ז גרסינן לענין קביעת טבל תני בית ספר ובית תלמוד טובלין לספר ולא למשנה אבל לא לאחרים. והוא משובש קצת וצ"ל לספר ולמשנה. והמפרש שם הגיה לבעל הספר ולבעל המשנה ואין להגהה זו שום טעם אבל הוא לשון יחיד מן סופרים ומשנים. ואמנם עיקר השם סופרים הוא לפי

שלומדים מתוך הספר ושם משנים לפי שלומדים בשינון בעל פה. וזהו ההבדל ג"כ בין דורן של סופרים לדורן של שונים או תנאים וכמו שכתבתי לעיל בפ"ו. ולפ"ז אפשר לומר דמשום הכי הוה קרי להנך מדרשים ספרא וספרי לפי שהיו למידין אותן מתוך הספר. אמנם הנהו דהוה ס"ל כר"י דמדרש היא בכלל משנה הבאתיו לעיל פ"ו הוה קרו להו תו"כ ומכילתא. ע"כ מצאנו להם כפילת אלו השמות אבל לא מצאתי שום ראיה על זה להחליט הדבר שהוא כן:

וספרי ואלו הן בראשית רבא ומכילתא דואלה שמות וספר וידבר ואלה הדברים. ר"ל מדרש בראשית רבא ומכילתא של ג' ספרים דהיינו שמות במדבר דברים. ולא חשיב רק מדרש בראשית רבא שטיבו ועקרו הוא פירוש על התורה. אולם אינך מדרשים מאוחרים נינהו והבקי בסגנון וטיב המדרשים ימצא אמתת אלו הדברים. ואח"כ חשיב מכילתא של ג' ספרים ר"ל מדרש הלכה של אלו ג' ספרים וכמו שבארנו זה השם לעיל בפ"ה. אמנם הוסיף מלת וספר בין שמות לבמדבר. אי משום דמלת וידבר לאו שם מסויים הוא או משום שהוכרח להשמיט ספר ויקרא הוסיף מלת וספר לפי שאינן כסדרן. ומה שמכריחני לפירוש זה הוא משום דלא קאמר וספר דוידבר וכו':

וכולהו פירושם בתו"כ. יש לפרשו בשני פנים. אם שכוון על י"ג מדות דר"י השנויין בריש תו"כ וקרי להו פירוש לפי שעל ידם יבוארו אלו המדרשים או שכוון להא דר"י שהבאתי לעיל בפ"ו שפרטי המצות ופירושיהם מאוהל מועד. וכבר הזכרנו לעיל שרוב ההלכות הם בתו"כ:

וחיצונות וקטנות אין מספר. ר"ל ברייתות ומדרשי זוטי כגון ספרי זוטא ואלה הדברים זוטא וכיוצא בהן. ודכוותיה איתא במדרש תהלים סימן ק"ד שם רמש ואין מספר אלו המסכתות דבר קפרא ור' חייא ודרב ודרבנן בבלאי:

הילכות וכו'. כוון לקיבוצי דינים והלכות צבור כמו שבארנום בפ"ו: ולפי דרכנו למדנו שבה"ג כולל מדרש ד' ספרים חוץ מספר ויקרא בשם ספרי. והוא קורא למדרש של ג' ספרים שמות במדבר דברים בשם מכילתא מסכים למה שבארנו לעיל בפ"ה: ואחר שהצענו כל אלה ראוי לנו לפרש דברי הרמב"ם בענין המכילתות לפי שדבריו מיוסדים קצת על דברי בה"ג. אמנם כדי לעמוד על סוף דבריו בענין המכילתות שהזכיר נוסיף עוד פרק ט' בזכרון דברי המחברים בענין המכילתות ומחבריהם בכלל ומכילתא דרשב"י בפרט.

ואומר. התנחומא בהעתקותיו כתב ממכילתא דר' ישמעאל. ובתנחומא שהעתיקו האור זרוע נזכרה המכילתא וכבר בארנו דעתנו שבלל בזה השם גם ספרי דילן מדלא הזכירם. אולם ר' שרירא גאון לא הזכירה כלל ובארנו דעתו שכללה בשם ספרי. בה"ג הזכירה ולדעתנו כלל בזה השם גם ספרי דילן שלא כהבנת החכם מוהרי"ט שהעתקנוהו בתחלת המאמר. ר' ניסים בספרו המפתח מס' שבת פרק ר"א הזכירה במאמר משום ר"י אמר תלמוד אחד וכו' וכתב ועיקר זו הברייתא בסוף מכילתא דר"י. ולמדנו מזה שמכילתא דידן היא שקראה כן ושהיתה מסיימת לפניו כמו שהיא לפנינו. וכן נלמד מדבריו שהעתיקם הערוך ערך טמא שהתחילה לפניו כמו שהיא לפנינו כמו שהעיר ע"ז החכם מוהרי"ט שהעתקנוהו בתחלת המאמר. והוא נמשך בקביעת שמה בלי ספק לפי פירושו מכילתא מגילתא שהעתקנוהו בפ"ח. ר"ש הנגיד הזכירה סתם מכילתא דר"י. בסדר תנאים ואמוראים כתבו מכילתא שהיא ספר ואלה שמות מן החודש הזה לכם עד סוף ספרא. הראב"ד בס' הקבלה כתב ור' חייא ור' אושיעא ברבי ור' שמעון

ברבי כתבו הברייתות והמכילתות. ויראה דמכילתות טובא הוו ליה וייחס חיבורם לתלמידי רבי. אמנם דעת הרמב"ם בזה אנו עתידין לבארו להלן בפי"א. בעל צדה לדרך כתב ורב חבר מכילתא וכו'. הרב המאירי הזכיר המכילתא ומונה אותה בין הספרים שלא הוזכרו בתלמוד. וראיתי להרב מוהרא"ה וייס שפירש שלא הוזכרו כלו' שלא הוזכר מי חברה אבל זה הפי' אינו אמת כאשר ימצא המעיין שם. היוחסין דף י"ג ע"ב כתב. אבל התלמוד ירושלמי שהיה מגלה יותר יחס החכמים והמדרשות של רבות ומכילתות ותוספתות לא נמצא בידי עתה בתוני"ם כ"א ספרא וכו' ספרי וכו' ילמדנו וכן סדר נזיקין ירושלמי ומכילתא דרבי ישמעאל וכו'. ומוכח מזה דמכילתות טובא הוה ידע חוץ ממכילתא דר"י: ובדף י"ט ערך ר' ישמעאל כתב אחר שהאריך עליו וז"ל וכן בן עזאי שהיה תלמיד חבר לר"ע וכו' אמר חבל לבן עזאי שלא שמש לר' ישמעאל בפרק המקשה והוא עשה ספר מואלה שמות עד סוף התורה נקרא מכילתא וכן ר' עקיבא עשה מכילתא וראיתי מכילתא דרבי ישמעאל מהחודש הזה לכם עד לא תבערו אש וכו' והוא מכוונה לו כמו ספרי לרשב"י ע"כ. וכוונת סוף דבריו הוא כמ"ש בערך רשב"י וז"ל. וסתם ספרי הוא וכן ספר הזוהר המאיר לכל העולם הנקרא מדרש יהי אור שהוא מסודות הקבלה כנוהו על שמו אעפ"י שהוא לא עשאו כיון שתלמידיו ובנו ותלמידי תלמידיו עשוהו על מה שקבלו ממנו כמו שאמרנו שהמשנה וספרא וספרי ותוספתא כולהו אליבא דר"ע אעפ"י שאלו הספרים נעשו על פיו יותר כם' שנה אחרי מותו וכו' עכ"ל. ויראה מדבריו שלדעתו המכילתא נתחברה מתלמידי ר' ישמעאל.

ומה שכתב והוא עשה ספר מואלה שמות עד סוף התורה וכו'. דברים אלו צריכים בירור. בעל צמח דוד נסמך עליו וכתב וז"ל. וביוחסין כתב על בן עזאי וז"ל והוא עשה ספר מואלה שמות עד סוף התורה וכו' וראיתי מכילתא דר"י מהחדש וכו' והוא מכונה לו וכו' עכ"ל: הנה הוסיף בעל צ"ד סוף דברי היוחסין שמהם אתה למד דהאי והוא עשה וכו' אבן עזאי קאי דאיירי מניה. דאי על ר' ישמעאל קאי שעיקר הערך בו יהיה היוחסין סותר דבריו תוך כדי דבור. שבתחלה אמר והוא עשה וכו' ובסוף אמר והיא מכונה לו וכו' בתחלה אמר מואלה שמות עד סוף התורה ובסוף אמר מהחדש הזה לכם עד לא תבערו: והחכם מוהרי"ט שהעתקתיו בתחלת המאמר נמשך אחריו. אמנם הרב החכם מוהר"ז פראנקל במכתביו לשנה שנייה צד ש"צ השיג עליו וכתב. שאחר העיון האי והוא עשה וכו' נמשך על ר"י שעיקר המאמר בו ושבעל היוחסין אינו אלא מעתיק דברי הרמב"ם. ואחריו בא הרב מוהרא"ה וייס בהקדמתו והכפיל את דבריו.

הרב ר' גדליה בן יחייא בספרו שלשלת הקבלה כתב בערך ר"ע. והוא חבר ספר מכילתין וספר היצירה וכו' ודע כי יש מכילתא אחרת משמות עד סוף התורה שחבר בן עזאי ויש מכילתא דר' ישמעאל עכ"ל. ומדקאמר ודע וכו' יראה שבא להשמיענו דבר חדש שאינו מפורסם כל כך. ומדנקט יש מכילתא אחרת משמע שראה אותה. ואחר דורו של רבי כתב וז"ל. ודע כי בר קפרא היה בדוח בלשונו וכו' ומחבריו של רבי ישמעאל שחבר מדרש ואלה שמות עד סוף התורה שנקראת מכילתא (פרקי הכלות מכילתא) וחבר פרקי הכלות עכ"ל. והוא משובש קצת וצריך למחוק מה שהסגרתי. וכתב הרב מוהרא"ה וייס גם עליו שנמשך אחר בעל היוחסין. אמנם באמת לשונו מוכיח שאינו כן.

בעל סדר הדורות בערך ר' ישמעאל כתב וז"ל. כתב יוחסין ועשה מכילתא מספר שמות וכו' בעל שלשת הקבלה כתב וחבר פרקי הכלות טעה וכו' גם טעה במ"ש ר' ישמעאל

חברו של רבי (שהוא ר"י ב"ר יוסי) חבר מכילתא וזה אינו כי ר"י זה חברו של ר"ע עכ"ל: ומלשונו מוכח שלדעתו האי והוא עשה נמשך על ר"י. אבל להלן בערך שמעון בן עזאי חזר בו וכתב וז"ל. כתב יוחסין בן עזאי עשה המכילתא מן ואלה שמות עד סוף התורה. ובערך ספרים ערך מכילתא קבע את דבריו וז"ל. מכילתא ר"י מן פ' בא עד ויקהל. מכילתא בן עזאי משם רבו ר' עקיבא מן ויקרא עד סוף התורה. מכילתין ר' עקיבא עיין שלשלת קבלה עכ"ל: והנה על כרחך שלא נמשך כאן אחר נמגום לשון של בעל היוחסין דמנ"ל להוסיף שהוא משם ר"ע רבו ועוד דקאמר מן ויקרא וכו' אתמהה. אמנם הוא נמשך אחר בעל שפתי ישנים שכתב וז"ל. מכילתא רבי ישמעאל והוא מדרש התורה לבאר דיני תורה שבכתב שבפרשיות אלו עפ"י י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן מפ' בא בשלח וכו' ויקהל דפוס קונס' רע"ב (והוא ט"ס וצ"ל רע"ה. גם מ"ש הרב מוהרא"ה וויים שנת רנ"ה הוא ט"ס) ד' וויניציאה ש"ה. מכילתא בן עזאי משמו דר"ע בן יוסף מתחיל מפרשה שסיים ר' ישמעאל הנ"ל עד סוף התורה. מכילתין ר"ע בן יוסף הנ"ל עיין שלשלת קבלה עכ"ל.

הראית בעיניך כי בעל שלשלת הקבלה לא נמשך אחר היוחסין. והשפתי ישנים לא נמשך אחר בעל שלשלת הקבלה בענין מכילתא דבן עזאי. ולא כמו שכתב הרב מוהרא"ה וויים בשם גיסו בהקדמתו שם:

אמנם דעתנו בענין מכילתא דבן עזאי נבאר אחר שנדבר על מכילתא דרשב"י. ונעיר כאן רק על תמיהה אחת והיא שהיוחסין ובעל שלשלת הקבלה והבאים אחריהם לא הזכירו מכילתא דרשב"י ואמתת קיום מכילתא זו ברורה. ואנחנו העתקנו בהקדמה להוספה שנייה כל המקומות שהביאה הרמב"ן והרא"מ: ורואה אני כאן מקום ראוי לדבר על מכילתא זו בפרט. ולאריכות הענין וחשיבותו עלי אקבע לו מאמר מיוחד בשם

## הוספה רביעית

ברם אזכור לטובה התייר הגדול מוהר"א יעללינעק שגילה עיני בדבר שהיה נעלם ממני שדברו בו חכמי הדור. והוא במכתבי החכם מוה' יוסף אלזארי לשנה ששית צד קפ"ב שהעתיק מעזבון כת"י שהשאיר אחריו החכם מו"ה לאנדויער ברדישותיו בכת"י עיר מינכען: ואלו דבריו כפי מה שאתרגם אותם מלשון אשכנז:

מכילתא דרשב"י שהביאה הרמב"ן היא לדעת מוהרי"ט צונץ צד ת"ה הערה ה' (וע"ע צד ש"ו הערה א) ספר מספרי הקבלה שנאבד מאתנו וכו'. אבל הדבר טעות. וע"י כתבי ר' טודרוס הלוי עמדתי בזה הענין על האמת. כי בפירושיו על מזמור השמים מספרים כבוד אל. אשר קראו שער הרזים או ספר הרזים. העתיק כמעט בכל דף איזה דבר ממכילתא דרשב"י. ולפי שיוצא מזה תועלת לכמה ענינים אעתיק המאמרים הנה:

א) ובמכילתא דרשב"י: זה אלי ואנוהו אלהי אבי עמי נוהג במדת רחמים ועם אבותי נוהג במדת הדין ע"כ:

ב) להראות את עבדך את גדלך זה בנין אב לכל גדלך שבתורה: ואת ידך החזקה אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים שנאמר בהם נטה את ידך:

ג) והעמר עשירית האיפה הוא איני יודע מה ת"ל עשירית האיפה אלא אחד מעשרה בשלש סאין שהן שבעת רביעין ועוד זה אחד מחמש ברביע ע"כ:

ד) ראה ראיתי את עני עמי מה ת"ל שני פעמים משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנטל את המקל והכה בו שני בני אדם שניהם קבלו את הרצועה מתוך המקל כך צער ושעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני המקום לכך נאמר כי ידעתי את מכאוביו ע"כ:

ה) מה תצעקו עלי ר׳ חנינא בן דוסא אומר אמר לו הקב״ה כבר כתבתי אח לצרה יולד אח אני לישראל בשעת צרתן אין אחים אלא ישראל שנ׳ למען אחי ורעי וגו׳:

ו) ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב ר׳ אלעזר אומר למדנו למלחמה זו שלא היתה אלא מפי הגבורה שנ׳ לפי חרב:

ז) כי חרבך הנפת עליה ותחלליה זו היא שרבן יוחנן בן זכאי אומר מה ראה ברזל לפסול מכל מיני מתכות כולן מפני שחרב נעשית הימנו חרב סימן פורענות ומזבח סימן כפרה והלא דברים ק״ו מה אבנים שאינן רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות כפרה בין ישראל לאביהם שבשמים אמר המקום ולא תניף עליהם ברזל בני תורה כפרה לעולם על אחת כמה וכמה שלא יגע בהן אחד מכל המזיקין:

ח) ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו לפי שכשנגלה הקב״ה עליהם נראה להם כבחור עושה מלחמה ה׳ שמו נגלה להם בסיני כזקן מלא רחמים שלא ליתן פתחון פה לומר שתי רשיות יש בשמים אלא ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו:

ט) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה׳ אני הוא שנפרעתי מאנשי דור המבול וכו׳:

י) ויקרא שם המקום מסה ומריבה ר׳ אליעזר המודעי אומר המקום קראו מסה ומריבה מכאן לב״ד הגדול ב״ה שיקרא מקום:

יא) ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה: מקרב עמה ועמה שלום:

יב) לא יהיה לך אלהים אחרים על פני אחרים באחרונה נעשו וכה״א חדשים מקרוב באו: דבר אחר אחרים שמאחרים את הטובה מלבא לעולם: על פני מלמד שמביאין אף לעולם:

יג) ומשה נגש אל הערפל יכול לערפל הפנימי או לערפל החיצון ת״ל אשר שם האלהים אמור מעתה שתי חומות של ערפל היו שם והיה משה מהלך ביניהם עד שמגיע לערפל הפנימי:

יד) הנני עומד לפניך שם על הצור א״ל הקב״ה כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני עומד לפניך:

טו) שאל ר׳ נתן את רשב״י מ״מ בכ״מ כתיב מלאך ה׳ וכאן כתוב מלאך האלהים א״ל אין אלהים בכ״מ אלא דין שהיו ישראל באותה שעה אם להנצל אם ליאבד מן המצרים:

טז) ועוד שם באלה שמות. ירדו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה עלו משם שכינה עמהם שנאמר ואנכי אעלך גם עלה ירדו לים שכינה עמהם שנ׳ ויסע מלאך האלהים באו למדבר שכינה עמהם שנאמר ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה׳ אלהיך עד שבאו לבית המקדש וכו׳:

יז) וה׳ הולך לפניהם יומם ר׳ יוסי הגלילי [אומר] אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו לאב שנטל פיום לפני בנו וכרב שנטל פיום לפני עבדו:

ונוסיף עוד מאמרים שבאו לזה המחבר בספרו אוצר הכבוד:

יח) ואמרו רז״ל במכילתין דרשב״י. אנכי ה׳ אלהיך מלמד שראו פנים שעתיד לשלם שכר לצדיקים לעתיד לבא וכלפי שהנביאים משמיעים אותו בלשונות הרבה כתוב אחד אומר לבושיה כתלג חיור וכתוב אחד אומר מדוע אדום ללבושיך וכי יעלה על דעתך שלפי שעה הם רואים לכך נאמר ביחזקאל ואראה מראות אלהים אמר להם הרבה ראיות ראיתי עד שזכיתי לקבל פני שכינה ע״כ במכילתא;

יט) ובמכילתן דר׳ שמעון, עד לא עשה ארץ וחוצות וראש עפרות תבל. ארץ אלו

שאר ארצות וחוצות אלו מדברות ותבל זו היא ארץ ישראל ר"ש בן יוחאי אומר תבל זו ארצו שנאמר משחקת בתבל ארצו ואומר משחקת לפניו בכל עת ולמה נקרא שמו תבל על שם שהיא מתובלת בכל הארצות יש בזו שאין בזו ויש בזו שאין בזו אבל ארץ ישראל אינה חסירה כלום שנאמר לא תחסר כל בה ע"כ:

מאלו המאמרים יש להוכיח ב' דברים: א) שהמכילתא הזאת אינה כוללת עניני קבלה אלא היא כוללת אגדה ומדרש כשאר המדרשים: ב) עפ"י לקיטת אלו המאמרים נראה שהוא כוללת ספר שמות. ואלו ב' הענינים הם ג"כ במכילתא שלנו הנדפסת. נבא נא אל הרמב"ן הנה הרמב"ן הביאה ב' פעמים כמ' שמות בפ' בשלח ופעם אחת בפ' ויחי. ויש לעמוד על הדבר שהרי המאמר זה אלי ואנוהו שהביאו ר' טודרוס הלוי בשם מכילתא דרשב"י העתיקו הרמב"ן בשם ובמכילתא סתם מעתה מה יהיה אם נאמר שמכילתא דרשב"י אינה אלא מדרש מכילתא הידוע. ואם נחפש אחרי המאמרים שהעתיקם ר' טודרוס והרמב"ן הנה נמצאים כולם כמכילתא הידועה. ולפ"ז אין ספק כלל שהמכילתא הנדפסת בקונסטאנטינא בשם מכילתא ואח"כ בוויניציא בשם מכילתא דר' ישמעאל היא היא המכילתא שהביאו ר' טודרוס והרמב"ן בשם מכילתא דרשב"י ורוב המאמרים הם לרשב"י אבל תחלת המאמרים מתחילין אמר ר' ישמעאל ויהסוה אליו וכעין זו מצינו על ספרי שמקצתן מיחסין אותן לרשב"י ומקצתן לר' ישמעאל. ולדעת הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה מכילתא דר' ישמעאל כוללת ד' ספרים. אמנם לברר אם זו שלפנינו היא קטועה וחסירה או שזו שלפנינו היא לרשב"י ואינה זו שהזכירה הר"מ לר' ישמעאל דבר זה הוא רחוק שיבורר עוד: ע"כ העתקותיו ותרגום הערותיו:

וראיתי בכתבי הרב החכם מוהר"ז פראנקל לשנה שביעית צד קמ"ז להחכם מוהר"י פערלעס שנטה אחר אלו ההערות להסכים עמהם ולבסוף כתב שיותר נראה שכוון הרמב"ן באמרו מכילתא דרשב"י לאיזה מאמר שאמרו רשב"י והיא במכילתא הידועה וברייתא אחת נמי מכילתא קרו לה עכ"ד.

אמנם קודם שנבא לעמוד על טיב אלו ההערות נערוך ונסדר הערותינו על אלו הלקוטים ראשון ראשון ואחרון אחרון כסדר סימניהם: א) היא לפנינו מס' דשירתא פ"ג וכמו שהגהתי במ"ע אות כ"ו והיא ג"כ צריך קצת הגהה דצ"ל עם אבותי נהג וכו': ב) זה המאמר הוא בספרי דברים פי' כ"ז אבל במכילתא ליתא וא"כ יש כאן מקום להסתפק אולי היתה לו מכילתא לספר דברים כמו שהיתה לבעל מגדול עוז עיין הוספה שנייה סימן ט"ו או אולי שהובא זה המאמר במכילתא דס' שמות כמו שנדרשו במכילתא דילן פסוקי דואתחנן במס' דעמלק פ"ב: ג) מאמר זה הוא לפנינו במס' ד' סוף פ"ה וכאן הוא משובש קצת: ד) מאמר זה הוא נמצא בהוספה שנייה ריש סימן א' ועיי"ש בהערות: ה) מאמר זה הוא לפנינו בשלח פ"ג ושם איתא ר' חנניה בן חלניסי אומר והלא כבר הכתבתי אח לצרה וכו' צרתן אחים אלו ישראל למען אחי וכו' ונוסחא דהכא עדיפא ועיי"ש במ"ע אות כ"ד וכ"ה וא"צ למ"ש שם: ו) הוא לפנינו בשינוי קצת במס' דעמלק פ"א: ז) כעין מאמר זה נמצא לפנינו סוף יתרו אבל סגנון המאמרים רחוקים זה מזה: ח) דוגמת מאמר זה לפנינו שם בפ' השירה אבל בנוסחא אחרת וסגנון אחר: ט) מאמר זה ליתא במכילתא שלפנינו: י) מאמר זה הוא לפנינו סוף מסכתא ד' ועיי"ש במ"ע אות כ"ה וכ"ו: יא) מאמר זה הוא לפנינו בפ' תשא ובכמה מקומות בספרא ובספרי: יב) דיבור דבר אחר וכו' הוא לפנינו מס' דבחודש פ"ו אמנם תחלת המאמר וכן מאמר דעל פני וכו' ליתא במכילתא דילן: יג) מאמר זה ליתא לפנינו ועיין מס' דבחודש פ"ט: יד) מאמר זה הוא לפנינו סוף מס' ד' ועיי"ש במ"ע אות כ"א וכ"ב: טו) מאמר זה הוא לפנינו מס' ב' פ"ד ורמזתי שם במ"ע אות ו' שהרמב"ן

העתיקו על שם מכילתא דרשב"י: יז) דוגמת מאמר זה לפנינו במכילתא מס' דפסחא פי"ד ובכמה מקומות באגדות ועיין במה שרמזתי שם במ"ע אות מ"ג. אבל אחר העיון סגנון אלו המאמרים וראיותיהם רחוקים זו מזו. אמנם במה שהבאתי בהוספה שנייה סימן א' נמצא לו דוגמא בראיותיו וכשתסתכל באמרו ועוד שם באלה שמות מוכח מזה שעיקר המאמר במכילתא דרשב"י הוא בפרשת ואלה שמות עצמה יצא לנו מזה ראיה שהוא הוא המאמר בעצמו שהעתקתיו שם בהוספה הנזכרת אלא שהוא קטוע שם: יז) מאמר זה ליתא במכילתא שלפנינו: יח) מאמר זה ליתא במכילתא שלפנינו וגם הוא משובש: יט) מאמר זה הוא בספרי דברים פיסקא ל"ז אבל במכילתא שלפנינו ליתא:

ועתה נשובה אל הערותיו ונאמר זה החכם דלא חספא אבל לא אשכח מרגניתא. מה שאמר שעפ"י לקיטת אלו המאמרים נראה שהיא כוללת ספר שמות. אינו מוכרח שהרי המאמר סימן ב' הוא על מקרא דס' דברים וכן המאמר סימן י"ח נראה שעיקרו שם: ומה שמונה להרמב"ן ג"פ שהעתיקה אינו אמת וכבר מניתים ורמזתי עליהם בהקדמה להוספה שנייה עיי"ש: ומ"ש שאילו המאמרים כולם שהעתיקום ר' טודרוס והרמב"ן הם נמצאים במכילתא שלפנינו זה אינו אמת שהרי המאמרים סימן ב' ד' ט' י"ב י"ג י"ז י"ח י"ט אינם לפנינו וכן של סימן ז' ח' ט"ז הם בספק אם הם הם שלפנינו וכן רוב המאמרים שהעתיקם הרמב"ן אינם לפנינו ובהדיא כתב הרמב"ן מכילתא אחרית י כמה פעמים כמו שרמזתי עליהם בהקדמה להוספה שנייה. גם מ"ש שרוב המאמרים שבמכילתא דילן הם לרשב"י הוא ג"כ אינו אמת וכפי מה שמנה מוהרא"ה וייס בהקדמתו לא הוזכרו בה רקל"ו פעמים. וכבר הוזכרו בה חכמים אחרים יותר מזה ור' ישמעאל הוזכר בה לפי המונה הנזכר ע"ג פעמים: סוף סוף אף שנודה לזה החכם דדלי לן חספא בעל כרחנו נאמר על הערותיו טול לך מה שהבאת:

ואחרי הדברים והאמת האלה נחווה דעתנו ונאמר המאמר סי' ד' וכן המאמר סימן ט"ז כבר הם נמצאים במכילתא לפרשיות שמות וארא שהעתקנום בהוספה שנייה. וכבר רמזנו לעיל שמלשון ועוד שם באלה שמות מוכח שהמאמר היה נמצא בפ' שמות עצמה א"כ נוציא כאור משפטנו שהיא המכילתא דר' טודרוס היא המכילתא דר' אברהם הלחמי והיא היא המיוחסת לרשב"י. ואולי היא נמצאת עוד באיזה מקום במדינת רוסיא: וכבר רמזנו דעתנו זו שם בהקדמה לפי שהוא מתחלת רשב"י אומר וכו' אלא שלא היו לנו עוד ראיות ע"ז.

ועתה אחר העיון נאמר כי כבר יש להעיר על סידור שמות התנאים שהוזכרו שם בדרוש הראשון רשב"י ר' אליעזר ר' יהושע וכו' והוא היה תלמיד בימיהם ואינו ראוי להקדימו להם. על כן אני אומר שעיקר הנוסחא היתה שמעון בן עזאי אבל היתה מיוחסת לרשב"י ושמע השומע שהיא מכילתא דרשב"י וסבר לתקן ומחק לבן עזאי והכתיב לבן יוחאי ומזה יצא הערבוב שמזכירין אותה היוחסין וש"ק לבן עזאי ושתקו ממכילתא דרשב"י והרמב"ן הזכירה לרשב"י והרא"מ לר"ש סתם. ואם באנו להכריע נאמר מי לנו גדול ובקי בספרים מהרמב"ן ועיקרה לרשב"י היא ובכללא דכייל ר' יוחנן סתם ספרי ר"ש הוא נכללת וס' שמות הוא ג"כ בכלל ספרי.

ומעתה אפשר לומר דרוב הנהו מאמרים שהעתקתים בהוספה שנייה הם ממכילתא זו. והתחילה מכילתא זו מפרשת שמות עצמה. ותהיה מכילתא דחזקוני שם סימן ב' (ומצאתי זה המאמר שהוזכר ג"כ על שם המכילתא בספר הדר זקנים תיספות עה"ת) וכן מכילתא דבעל שבולי הלקט וכן הנהו שהביא הר"מ בסה"מ וכן אינך שהזכרתים שם מזו המכילתא.

ועכ"פ היו לראשונים שתי מכילתות וכמו שבררנו הדבר. וראוי לנו לדבר עתה על ייחוס אלו המכילתות לר' ישמעאל ורשב"י ולהביא דעות המחברים על זה הענין. אמנם

לפי שנמצא בבבלי ובמדרשים הרבה פעמים תנא דבי ר' ישמעאל ובירושלמי ובמדרשים תני ר' ישמעאל וכן תני ר' שמעון בן יוחאי על מאמרים שהם במכילתא ראיתי כאן ליחד פרק י' להעיר על מאמרי המכילתא שבאו בבבלי ובירושלמי ובמדרשים על שם תני דבי ר' ישמעאל או תני ר' ישמעאל או על שם תני רשב"י ולפרט המאמרים שהוזכרו על אלו השמות ואינם במכילתא או שאין עיקר דרשתם על ספר שמות כלל.

א) גרסינן במכילתא פ' בא פ"א רי"א משה הראה וכו' רע"א זה אחד מג' דברים וכו'. ומשמע דפליגי במלת הזה דלר"י נאמר הזה שיאמר כן לישראל כזה היו רואין וכו' ולר"ע נאמר הזה לפי שנתקשה משה בדבר. ומאמרו זה של ר"ע הוא נמצא בכמה מקומות. בשמות רבה פט"ו תנא ליה סתמא אלא דאפיק שחיטה ועייל שמן המשחה. ובבמדבר רבה פט"ו וכן בתנחומא פ' שמיני ופ' בהעלותך תנא ליה סתמא. ובב' הפסיקתות בפ' החודש גרס ליה בשם תני ר' שמעון בן יוחאי בג' דברים נתקשה משה וכו'. ובבבלי מנחות כ"ט ע"א גרס תנא דבי ר' ישמעאל שלש דברים היו קשין לו למשה וכו'. ואלו הן מנורה ור"ח ושרצים וכו' וי"א אף הלכות שחיטה וכו'. וכן בחולין מ"ב ע"א תנא כעין זה משום תנא דבי ר' ישמעאל לגבי שרצים אלא דנקט התם מקרא אחר עיי"ש. אמנם בספרי במדבר פי' ס"א תנא לה בשם ר' עקיבא כמו שהוא במכילתא. ובישוב אלו הסתירות נראה דבפסיקתות כוונו אל הספרי ולכך נקטו תרשב"י ובגמרות כוונו אל המכילתא ולכך נקטו תדר"י. ובין ר"י ובין רשב"י לאו משמייהו אמרי אלא משמיה דר"ע. ומייסדי המדרשים האחרונים כיון שמצאו זה המאמר מיוחס לתנאים שונים העלימו שם בעל המאמר לגמרי ונקטי ליה בסתמא:

ב) שם בר"ה החדש הזה לכם גרסינן ולא דיים לישראל וכו' אחת לל' יום מגביהים עיניהם לאביהם שבשמים. כעין מאמר זה נמצא בסנהדרין מ"ב ע"א תנא דבי ר' ישמעאל אילמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים כל חדש וחדש דיין:

ג) גרסינן בפ' בא פ"ו בר"ה ובשל וכו' היה ר' ישמעאל אומר אמרת ק"ו הא אם מים שאין מפיגין טעמן וכו'. וגרסינן לה בירושלמי פסחים פ"ב ה"ז כתיב ובשל מבושל במים וכו' עד כדון כר"ע וכו' תני ר' ישמעאל ק"ו מה אם מים שאינן מפיגין טעמן וכו' וכבר רמזתי במ"ע שם אות כ"ג דבבי מדרשא דבבלאי לא איתמ"א הכי:

ד) גרסינן פ' בא פ"ח שבעת ימים מצות תאכלו וכו' לא אמרתי אלא דבר הבא לידי מצה וחמץ וכו'. וזה המדרש נמצא ג"כ בספרי דבי רב כמו שרמזתי במ"ע אות א'. ודכוותיה גרסינן בפסחים ל"ה ע"א ארשב"ל וכן תנא דבי ר' ישמעאל וכן תנא דבי ראב"י אמר קרא לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות דברים הבאים לידי חימוץ אדם יוצא בהן ידי חובתו במצה יצאו ישאין באין לידי חימוץ אלא לידי סרחון. ובירושלמי חלה פ"א ה"א ופסחים פ"ב ה"ד גרסינן כתיב והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה' יכול יהו כל הדברים חייבין בחלה ת"ל מלחם ולא כל לחם אם מלחם ולא כל לחם אין לי אלא חיטין ושעורין בלבד כוסמין שבולת שועל ושיפון מנין ת"ל ראשית עריסותיכם ריבה וריבה הכל ר' יוסי (בפסחים ג' יוסה) בשם ר"ש תני ר' ישמעאל כן ר' יונה ר' זעירא ר"ש בן לקיש בשם ר' ישמעאל אמר ר' מנא אזלית לקיסרין ושמעית ר' אחווה ור' זעירא ואבא (בפסחים ג' ר' אחווה בר' זעירא אמר ואנא) הוה אמר לה בשם ר' ישמעאל אומר (בפסחים ליתא למלת אומר) נאמר לחם בפסח ונאמר לחם בחלה מה לחם שנאמר בפסח דבר שהיא בא לידי מצה וחמץ אף לחם שנאמר בחלה דבר שהוא בא לידי מצה והמץ ובדקו ומצאו שאין לך בא לידי מצה וחמץ אלא חמשת המינין בלבד. ונדחקו המפורשים

בפירוש זה המאמר. ואני ראיתי בפירוש הר"ש למס' חלה אחר שהעתיק הברייתא והיה באכלכם כתב ובשם ר' שמעון נאמר לחם בפסח וכו'. ומדבריו למדתי פירושא דהדין מילתא אלא שאקדים בתיקון נוסחתה ואומר. נוסחת ואבא עיקר וראיה לדבר ממלת הוה שלאחריו שלא תתכן על מלת ואנא בקישור המאמר. והכין פירושא ר' יוסי בשם ר' שמעון כלו' ר"י אמר להאי ברייתא דלקמן בשם ר"ש. תני ר' ישמעאל כן כלו' והיא נמצאת בברייתות המיוחסות לר' ישמעאל. ר' יונה ר' זעירא רשב"ל בשם ר' ישמעאל כלו' הם אמרוה בשם ר"י. א"ר מנא אזלית לקיסרין ושמעית ר' אחווה ור' זעירא ואבא הוה א"ל בשם ר' ישמעאל אומר כלו' שהם אמרו בפירוש ר' ישמעאל אומר. ואמנם הבדל אלו הלשונות היא. דללשון א' איתאמרא בשם ר' שמעון. וללשון ב' דתני ר"י כן עדיין איכא לספוקי בה אם דידיה היא או דאחריני היא. וללשון ג' דאיתאמרא בשם ר' ישמעאל אפשר דמשמיה אמרוה וליה לא ס"ל. אמנם ללשון ד' ר"י גופיה אמרה: ונמצא כעין הבדל אלו הלשונות דגרס בירושלמי סוטה פ"ב ה"ב תני ר"י אף דם צפור מצורע ובבבלי שם ט"ז ע"ב ג' משום ר"י אמרו ובספרי במדבר פי' יו"ד ג' ר"י אומר ובתוספתא שם פ"א גרס לה סתמא: ורואה אני כאן מקום להביא ראיה למה שאמרתי דלסגנון תני ר' ישמעאל עדיין איכא לספוקי בה דילמא דאחריני הוא'. דגרסינן בירושלמי קידושין פ"א ריש ה"ב אשכח תני ר"י להא מילה וחפשה מלה חפשי מחופשה. פי' דיליף שעבריה נקנית בכסף ובשטר שהיא דורש לה לה גז"ש עם וכתב לה והדר דריש חפשי דעבריה מחופשה דכנענית (וכעין זה פי' בעל פני משה). והדר פריך בכל אתר לית ליה לר"י למד מן הלמד והכא אית ליה לר"י פי' דיליף כנענית מאשה והדר יליף קנין דעברית משילוח דכנענית. ומשני תני לה בשם חכם פי' דלא משמו תנא לה אלא בשם איזה חכם. והדר פריך מנן תיתי ר' ישמעאל פי' ואיהו גופיה מהיכא יליף לה ומשני שילוח שילוח וכו': והנה עכ"פ עיקר הדרשה דחמץ ומצה הוא לפנינו במכילתא אמנם גז"ש דלחם לחם היא נמצאת באמת בספרי במדבר פי' ק"י:

ה) גרסינן בפ' בא פי"ג ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו למה נאמר וכו' ריבב"א היודע שעותיו וכו'. ובפסיקתא חדתא פ' דויהי בחצי הלילה גרסינן תני רשב"י משה לא היה יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא זמנה של לילה לפיכך אמר כחצות אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו וזמנה של לילה לפיכך אמר בחצי הלילה ר' בנימין בר יפת בש"ר יוחנן אמר הלילה נחלק מאליו ויוצרו חלקו כגון הכא את אמר ויהי בחצי הלילה ולהלן הוא אומר ויחלק עליהם לילה. וכן גרס לה בפסיקתא רבתי פ' דויהי בחצי הלילה תרשב"י משה וכו' ושם מסיים אבל הקב"ה הוא יודע עתותיו וכו' של לילה לפיכך הוא נכנס בו כחוט השערה ומי חלקו ר' בנימין בר יפת בש"ר יוחנן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו המד"א ויהי בחצי הלילה ולהלן את אמר ויחלק עליהם לילה. והא דרבב"י גרס לה בב"ר פמ"ג ויחלק עליהם לילה רבב"י משם ר' יונתן הלילה נחלק מאליו ורבנן אמרי יוצרו חלקו ע"כ. ובתנחומא פ' לך לך ג' רבותינו אמרו הלילה נחלק מאליו ר' בנימין אמר הקב"ה שהיה יודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה הוא חלקו. ובפ' בא לא העתיק אלא תחלת המאמר ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו ע"כ. וכעין זה גרסינן בב"ר פ"י במקרא ויכל ביום השביעי ארשב"י בו"ד שאינו יודע לא עתיו וכו' הוא מוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה וכו' נכנס בו כחוט השערה. מעתה כשנבא לדון על אלו הנוסחאות ולקיים השתים מפני האחת נאמר דעיקר הנוסחא רבב"י משם ר' יוחנן דתלמודיה הוה ור' יוחנן משום רשב"י אמרה כדרכו בכל הש"ס לאסוף מאמרי רשב"י. ור' בנימין בר יפת הוא דלא דייק כדאמרי

עליה בברכות ל"ח ע"ב וכי מה ענין רבב"י אצל רחב"א ר' חייא ב"א דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה ור' בנימין בר יפת לא דייק. ולפי שלא דק נקט ורבנין אמרי וכולא מדברי רבב"י הוא ולכך קיטעוה בפסיקתא חדתא והכי פירושא דרבב"י אמר משם ר"י הנהו תרי מילי ולא דק למימר איזה משם עצמו ואיזה משם רבו. ונוסחת התנחומא בטילה מפני אלו הנוסחאות. מכל מקום עיקר בעל המאמר הוא רשב"י. ואפשר דאיהו נמי לאו משם עצמו אמר לה אלא במקרא דויכל ביום השביעי דג' התם ארשב"י. והתם שייך שפיר לשון נכנס בו כחוט השערה אלא דהדר ערבינהו. אבל בהגהו דג' תרשב"י אפשר דבשם איזה חכם תני לה (עיין לעיל אות ד') ולפ"ז תהיה סתמא דמכילתא דילן כרשב"י. ואולי היא העתקה ממכילתא דרשב"י. וכיון שבאנו לידי כך אפשר לומר דתערובות מאמרים הם לפנינו ממכילתא דר"י ומדרשב"י ולכך אין להם סגנון ברור. ועיין במ"ע שם אות א' שהארכתי קצת בסגנון ברייתא זו:

ו) ג' בפ' בא פי"ד בד"ה סוכותה רנ"א סוכותה לפי שצריך למ"ד וכו'. ומאמר זה הובא בכמה מקומות במדרשים. וביבמות י"ג ע"ב גרסינן דתניא ר' נחמיה אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה ותנא דבי ר' ישמעאל כגון אלים אלימה מחנים מחנימה מצרים מצרימה דבלתימה ירושלימה מדברה. אמנם במכילתא שלפנינו ליתא להא:

ז) ג' שם בד"ה ויהי בעצם רע"א אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו וכו' וכן אתה מוצא בכ"מ שגלו ישראל וכו'. ומהמשך המאמר נראה דכולא דר"ע הוא. ודוגמת מאמר זה הוא בהוספה לפ' שמות בשם ר' יהושע ולעיל בהוספה רביעית אות ט"ז ממכילתא דרשב"י. ובספרי במדבר פי' פ"ד תני נמי לכולא משום ר"ע ושם פי' קס"א תני דכוותה בשם ר' נתן. וכסגנון דספרי פי' קס"א תני לה במגילה כ"ט ע"א תניא רשב"י אומר בוא וראה כמה חביבין וכו' ובירושלמי תענית פ"א ה"א תנא לה נמי בשם תני רשב"י בכ"מ שגלו וכו'. ובשמות רבה פט"ו דרש לה ר' יצחק נפחא והרחיב שם את הענין ע"ש. ושם פכ"ג דרש לה ר' לוי בהרחבת הענין. וכן בויקרא רבה פכ"ג ובשה"ש רבה בפ' אתי מלבנון דרש לה ר' לוי. ובבמדבר רבה ספ"ז תני לה בשם ר' נתן. ובאיכה רבה בפ' קראתי למאהבי דרש לה ר' חייא. ובב"ר פ' פ"ו ג' כעין זו תני רשב"י בכ"מ שהצדיקים הולכים השכינה הולכת עמהם. ונראה שעיקר בעל המאמר היה ר"ע ושנאו רשב"י תלמידו וכן שנאו ר' נתן ואח"כ הרחיבו הדרשנים את הענין ונקרא על שמם. אמנם ברוב ברייתות העתיקות הובא על שם רשב"י. ויראה דרשב"י גופיה כבר הרחיב את הענין יותר ממה ששמע מר"ע רבו ולכך איכא דנקטי רשב"י אומר ואיכא דנקטי תני רשב"י. והנה באמת תנא לה איהו בספרי דסתם ספרי ר"ש. ואולי שאף במכילתא דילן הוא ממכילתא דרשב"י שכבר כל זה המאמר הוא נוטה אל דרך דורשי רשומות ברזין ונסתרות. מצורף לזה שהמאמר מסיים אני ואת ללבנון עולים ובלי ספק שהכוונה אל בית המקדש שנקרא לבנון ועיקר דבר זה נראה שהוא מרשב"י שבספרי דברים פי' כ"ח תנא לה סתמא והלבנון זה ביהמ"ק ולמה נקרא שמו לבנון שמלבין עוונותיהם של ישראל וכו' והובא בכמה מקומות וסתם ספרי ר"ש הוא. ובויקרא רבה פ"א הוא מפורש תני רשב"י למה נקרא שמו לבנון שמלבין עוונותיהם וכו' רב טביומי אמר על שם שכל לבבות שמחים בו ובשה"ש רבה גרס לה רשב"י אומר. ואע"ג דהתם מהפך דרשב"י לר' טביומי ודר"ט לרשב"י נוסחת דויקרא עיקר דאתיא כסתם ספרי:

ח) ג' בפ' בא פט"ו בד"ה תושב ר' אליעזר אומר תושב ושכיר ל"נ לדון מן הפסח בתרומה וכו'. כבר רמזתי במ"ע אות כ"ג דהכי גרים לה נמי בבבלי ושבתו"כ תני לה בפלוגתא

בין ר' ישמעאל ור"ע ובירושלמי גרים לה תני ר' ישמעאל נאמר תושב וכו'. וצ"ל דבשם חכם תני לה ואולי כוונו אל מכילתא דילן:

ט) בפ' בא פט"ז במ"ע אות כ"ד רמזתי שם על הירושלמי דגרס התם תיפתר כר' ישמעאל דרי"א הטוב והמטיב דבר תורה וכו' אשר נתן לך זהו הטוב והמטיב ולפ"ז סתמא דמכילתא היא ר"י:

י) בפתיחתא דויהי בשלח גרסינן ד"א כי קרוב הוא וכו' אלא כיון ששמעו כנענים שישראל נכנסין עמדו ושרפו כל הזרעים וכו'. דוגמת סגנון מאמר זה נמצא בויקרא רבה פי"ז תני רשב"י כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם עמדו והטמינו ממונם בבתים ובשדות אמר הקב"ה אני הבטחתי לאבותיהם שאני מכנים את בניהם לארץ מלאה כל טוב שנ' ובתים מלאים כל טוב וכו'. ולפ"ז נראה דהאי ד"א הוא נמי תוספות ממכילתא דרשב"י:

יא) בפ' בשלח פ"א בד"ה ואכבדה ד"א ואכבדה בפרעה מגיד הכתיב שכשהמקום פורע מן האומות שמו מתגדל וכו'. בויקרא רבה ריש פ' קדושים גרסינן תניא ארשב"י אימתי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדה"ד ברשעים ואית ליה קריין סגיין והתגדלתי והתקדשתי וגו'. ויראה דמאמר ואית ליה קריין סגיין אינו מלשון הברייתא אלא ממסדר המדרש הוא שבא לקצר הראיות. ועיקר דברי רשב"י הוא המאמר שלפנינו וא"כ האי ד"א הוא אולי תוספות ממכילתא דרשב"י. וסידור המאמר נמי מוכיח שהוא תוספות שהרי מעיקרא דריש מלת בפרעה וזהו טעם מלות דבר אחר ודלא כא"צ עיי"ש במ"ע אות כ"ו:

יב) בפ' בשלח פ"א בד"ה ויהפך מלה"ד לא' שאמר לעבדו צא והבא לי דג וכו'. ובפסיקתא חדתא פ' דויהי בשלח נקט בפירוש תני ר' ישמעאל למלך שאמר לעבדו צא והבא לי דג וכו':

יג) שם בסוף א"ד ד"א רשב"י אומר משל למה"ד לאחד שנפלה לו פלטרית במדה"י בירושה וכו'. וגרם לה בפסיקתא חדתא פ' דויהי בשלח תרשב"י לאחד שנפלה לו ירושה וכו' וכן גרס לה בשה"ש רבה בפ' גן נעול בשם תני וכו'. ויראה דהאי ד"א הוא תוספות ממכילתא דרשב"י ולכך נקט לה המוסיף בלשון ד"א ודלא כא"צ שמתקן:

יד) שם בד"ה ויאסור וכו' תבא חבשה וכו' ד"א רשב"י אומר תבא חרב יד וכו'. בב"ר פנ"ה גרסינן ארשב"י אהבה מקלקלת את השורה וכו' דכתיב וישכם אברהם בבקר וכו' שנאה מקלקלת וכו' דכתיב ויאסור את רכבו וכו' ארשב"י תבא חבשה ותעמוד על חבשה וכו' תבא אסרה וכו' תני רבי ישמעאל תבא חרב יד וכו'. ובסנהדרין ק"ה ע"ב גרסינן תנא משום ר' שמעון בן אלעזר אהבה מבטלת שורה וכו'. ויראה שהוא ט"ס וצ"ל משום רשב"י. ולישר הנוסחאות נראה שהיתה עיקר הנוסחא בב"ר תני ר' ישמעאל תבא חבשה וכו' ארשב"י תבא חרב יד וכו'. ואמנם לפי שעיקר המאמר מתחיל ברשב"י הגיה איזה מגיה וסרס השמות וסבר לתקן וקלקל. וראיה לדבר דאלת"ה האי ארשב"י דתבא חבשה הוא מיותר דהא כולא מדרשב"י הוא אלא ודאי כמו שאמרתי. וא"כ הנוסחא מסכמת עם המכילתא ונקט תני ר"י תבא חבשה לפי שנשנית במכילתא סתם. והא דרשב"י אהבה מקלקלת וכו' וכן הא דתבא חרב יד אפשר שהוא ממכילתא דרשב"י ואיתוסף האי דרשב"י דתבא חרב יד במכילתא דילן ממכילתא דרשב"י ולכך נקט לה המוסיף בלשון ד"א דאי לא תימא הכי אין לשון ד"א מתפרש הכא כלל:

טו) שם בד"ה ויקח וגו' מכאן היה רש"א טוב שבגוים וכו'. בירושלמי סוף קידושין גרסינן לה תרשב"י הכשר שבגוים הרוג הטוב שבנחשים רצוץ את מוחו הכשרה שבנשים

בעלת כשפים אשרי מי שעושה רצון המקום · והמאמר כמו שהוא לפנינו ע"כ לאו מר' ישמעאל גופיה הוא דאיך יאמר ר"י מכאן אר"ש וכו' ור"ש תלמידו של ר"ע היה ואולי כל זה המאמר הוא לקוח ממכילתא דרשב"י:

טז) בפ' בשלח מס' ב' פ"ב בד"ה התיצבו וגו' באותה שעה היו ישראל דומים ליונה וכו' · בשה"ש רבה פ"ב גרסינן תנא דבי ר' ישמעאל בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש וכו'. ואם שזה המאמר שם בשינוי קצת עכ"פ הוא לקוח ממכילתא וקרי ליה התם תדר"י:

יז) שם בד"ה כי אשר ראיתם וגו' בג' מקומות וכו' · בירושלמי סוכה גרס לה משום תני רשב"י ובריש מדרש אסתר ג' לה בשם אמר רשב"י. ויראה שעיקר המאמר היה כאן ד' כיתין נעשו על הים וכו' דלהלן במכילתא שהוא כפירוש אל המקרא ונתוסף זה המאמר כאן ממכילתא דרשב"י ועי"ז נשתנה הסידור. שבאמת מאמר ד' כיתין וכו' עקרו כאן לזה המקרא:

יח) שם פ"ד בד"ה ויסע מלאך האלהים וכו' שאל ר"נ את רשב"י וכו'. אם שרמזתי על זה המאמר בכמה מקומות רואה אני כאן להעיר שמסידורו וחיבורו כאן נראה ג"כ שאינו אלא תוספות שנתוסף כאן באמת ממכילתא דרשב"י:

יט) שם פ"ו בד"ה וינער ה' וגו' כאדם שמנער את הקדרה וכו'. בשה"ש רבה פ"א גרסינן תני ר' ישמעאל וינער ה' את מצרים וגו' מלמד שהסוס היה זורק רוכבו למעלה והוא יורד למטה והסוס למעלה ממנו א"ר לוי כזה שמנער בקדירה תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה ע"כ. ויראה שעיקרו היה כן במכילתא ונקטע:

כ) במס' דשירתא פ"ג בד"ה ואנוהו. בירושלמי פאה פ"א גרסינן תני ר' ישמעאל זה אלי ואנוהו וכי אפשר לו לאדם לנוות את בוראו וכו' אבא שאול אומר ארמה לו וכו'. והוא לפנינו בשם ר' ישמעאל:

כא) שם פ"ז בד"ה אמר אויב זה היה תחלת הפרשה וכו'. בקהלת רבה פ"א גרסינן ודכוותיה תני ר' ישמעאל אמר אויב ארדוף זה היה ראוי להיות תחילת השירה וכו'.

כב) שם פ"ח בד"ה מי כמוכה וכו' מי כמוך באלמים שומע עלבון וכו'. בגיטין נ"ו ע"ב גרסינן לה בשם דבי ר' ישמעאל תנא:

כג) במסכתא ד' פ"א בד"ה ויורהו וגו' רשב"י אומר דבר מן התורה הראהו וכו'. בב"ר פי"ב גרסינן תני רשב"י אין עץ אלא תורה המד"א עץ חיים וגו' וכן גרים לה ברבה במדבר פי"נ. ובקהלת רבה פ"א ג' לה ארשב"י כתיב כימי העץ וכו' · ועפ"י ערבוב סידור המאמרים שלפנינו (עיין במ"ע אות מ"ב) יש לדון שאולי המה תוספות ממכילתא דרשב"י:

כד) שם בד"ה בשבתנו וגו' לכך נאמר את הקשואים שהיו קשים למעיהם. דוגמת דבר זה גרסינן בע"ז י"א ע"א תנא דבי ר"י למה נקרא שמן קישואין מפני שקשין לגופו של אדם כחרבות:

כה) שם פ"ד בד"ה וילקטו וגו' בבקר בבקר בשחרית בשחרית. ובירושלמי ברכות פ"א ה"א גרסינן תני רבי ישמעאל בבקר בבקר כדי ליתן תחום לבוקרו של בקר · ופירש המפרש בבקר בבקר במן כתיב לבוקרו של בוקר והיינו עמוד השחר ע"כ. ולפ"ז הוא סותר למכילתא שלפנינו (ועיין במ"ע שם אות י"ב). אמנם אין לפירוש זה שום טעם דמה בא הכתוב להשמיענו שלקטוהו בעמוד השחר אתמהה (ועיין הפ' בא פ"ו במ"ע אות ח' ונמשכתי שם אחרי דברי זה המפרש). ונראה עיקר דדרשה זו היא על בבקר בבקר דקטורת שמות ל' או דעצים ויקרא ו' ועיי"ש בתו"כ. אבל האי דפ' המן פירושו בשחרית בשחרית כמו בנדבת המשכן שמות ל"ו והרוחנו בזה שלא יהא תר"י סותר למכילתא דר"י:

כו) **שם בד"ה וחם השמש וגו בארבעה שעות וכו'**. בירושלמי ברכות פ"ד ה"א גרסינן דתני ר' ישמעאל וחם השמש ונמס בד' שעות אתה אומר בד' שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש בד' שעות. ופירשוה שם בד' שעין שמשא חמין וטולא קריר בשית שעין שמשא חמין וטולא חמין ובשם ר' תנחומא פירשו מהו כחום היום בשעה שאין צל לכל בריה עיי"ש. והובא זה המאמר בב"ר פמ"ח ג"כ בשם תני ר' ישמעאל אלא שסידרוהו שם על מקרא כחום היום וסרסוהו ונשתבש הסגנון. ובאמת שעיקרו כאן ובבבלי ברכות כ"ז ע"א ג' לה סתמא מאן תנא להא דתנן וחם השמש וכו' עיי"ש ועיין במ"ש במ"ע אות י"ד:

כז) **בפ' בשלח מס' דעמלק פ"א אחרים אומרים וכו' ואת יואש עשו שפטים אל תקרי וכו'** העמידו עליו בריונות וכו'. ובירושלמי קידושין פ"א ה"ז גרסינן לה תני ר' ישמעאל מלמד שהעמידו עליו בירניות קשים שלא הכירו אשה מימיהם והיו מענין בו כדרך שמענין את האשה הה"ד וענה גאון ישראל בפניו ועינה גאון וכו':

כח) **בפ' יתרו מס' דעמלק פ"א בד"ה מכל האלהים אמרו לא הניח יתרו ע"ז וכו'**. בקהלת רבה פ"ג גרסינן דתני ר' ישמעאל לא הניח רעואל זה יתרו ע"ז בעולם שלא חזר עליה ועבדה וכו':

כט) **במס' דבחודש פ"ב בסוף ד"ה ממלכת וכו' מה שה זו כשהוא לוקה וכו'**. ובויקרא רבה פ"ד גרסינן תני חזקיה שה פזורה ישראל למה נמשלו ישראל לשה מה שה הזה לוקה על ראשו או באחד מאבריו וכל איבריו מרגישין כך הן ישראל אחד מהן חוטא וכולן מרגישין. ואפשר לומר דהאי דרשא דבי ר"י ודבי חזקיה אמרי לה ועכ"פ מכאן ראיה לטה שהגהתי עיין במ"ע שם אות מ':

ל) **שם בסוף הפרשה ד"א אמרו רצוננו לראות את מלכנו וכו'**. בשה"ש רבה פ"א גרסינן תני רשב"י כך תבעו אמרו רצוננו לראות כבוד מלכנו. ואולי האי ד"א הוא תוספות ממכילתא דרשב"י:

לא) **שם בפ"ג בד"ה ירד וגו' זה א' מי' ירידות שכתובות בתורה**. בב"ר פמ"ט גרסינן ארדה נא תני רשב"י זו אחת מעשר ירידות האמורות בתורה. ושם פל"ח ג' וירד ה' לראות תני ר"ש בר חלפתא זו אחת וכו' ואולי הוא ט"ס וצ"ל רשב"י. ובספרי במדבר פי' צ"ג ג' סתמא וירדתי זו אחת מעשר ירידות וסתם ספרי ר"ש הוא. ובאד"רנ פל"ד מני להו לי' ירידות וגרס לה התם סתמא ובפדר"א פי"ד מני להו בענין אחר ותני להו סתמא. ואולי הא דלפנינו נמי ממכילתא דרשב"י הוא:

לב) **שם סוף פ"ה בג' דברים ניתנה תורה במדבר ובאש ובמים וכו'**. זה המאמר הובא ברבה במדבר א' מכאן שנו חכמים בג' דברים ניתנה התורה וכו'. ושם יליף לכולהו מקראי עיי"ש. ויראה דהא שלפנינו אינו אלא תוספות:

לג) **שם פ"ז בד"ה על כן ברך וגו' ברכו במן וקדשו במן דברי ר' ישמעאל**. בפסיקתא רבתי פ' תליתאה די' הדברות ג' לה תנא דבי ר' ישמעאל ברכו במן וקדשו במן וכו'. ובב"ר פי"א ג' לה ר' ישמעאל אומר ברכו במן וכו':

לד) **שם פ"ח בד"ה על כן וגו' רבי אומר חביב כבוד אב ואם לפני מי שאמר והיה העולם** ששקל כבודן ומוראן לכבודו וכו'. בפסיקתא ד' די' הדברות גרסינן תני רשב"י [גדול הוא כיבוד אב ואם] שהשוה הקב"ה כבודן לכבודו ומוראן למוראו וקללתן לקללתו וכו' וכן בדין מפני ששלשתן שותפין בו ר' יהודה בר דורתי בעא קומי ר' חייא בר אבא הדא דאמר רשב"י גדול הוא כא"וא שהעדיפן הקב"ה יותר מכבודו וכו'. והרב בעל זרע אפרים

כתב שם ברישא. בירושלמי לית כאן תני רשב"י וכן משמע מהא דמייתי לקמן בשם רשב"י גדול הוא כיבוד וכו' עכ"ל. ובאמת דבירושלמי ריש פאה ובקידושין פ"א גרס להא דרישא סתמא והדר גרס בפאה שם מילתיה דר' חייא בר ווא אמר תנא רבי יודן בן דורתי דרשב"י הוא דתני רשב"י אומר גדול וכו' שהעדיפו וכו'. ובדפוס אמשטרדם גרס שם מילתיה דר"ח בר ווא פליגא דו אמר תני ר' יודן וכו'. ובקידושין גרס לה הכי ומן דמאן חונא בר חייה אמר מילתיה דר' חייה בר בא פליגא דא"ר חייה בר בא תני ר' יודן בר ברתיה דרשב"י דתני רשב"י גדול וכו' שהעדיפו וכו'. ולהשוות הנוסחאות צריך לומר דהאי ומן דמאן חונא בר חייא אמר הוא מאמר קטוע וצריך לסיים משל זקן וכו' כמו שהוא בירושלמי דפאה שם אלא שקיטעוהו הסופרים משום דגרסי ליה נמי בקידושין לעיל מניה שם. ועיקר המאמר מתחיל מילתיה דר"ח וכן צ"ל דדורתי הוא שם בתו של רשב"י. ולפי הפסיקתא מסופר שר' יודן בן דורתי שאל את ר' חייא בר אבא על סתירת הברייתות שנאמרו בשם רשב"י דרשב"י אמר שהעדיפן. ולפי הירושלמי דפאה מסופר דר' חייא בר אבא (ווא הוא אבא) אמר בבית המדרש דר' יודן בן דורתי דרשב"י (כלו' בתו של רשב"י) תנא בברייתא שלו דתני רשב"י אומר וכו' שהעדיפן וכו'. ואפשר שחסר מלת ברתיה וצ"ל בן דורתי ברתיה דרשב"י. ומלת הוא צריך למחוק דליתיה בקידושין והסופרים כתבוהו באשגירת לישנא מפני שהכינו דרצה לומר דרשב"י הוא. ובקידושין אמרו דמילתיה דר"ח בר אבא פליג אברייתא דלעיל דהוא אמר דר"י בר ברתיה דרשב"י תנא דתני רשב"י וכו' שהעדיפן וכו'. ונוסחת אמשטרדם בפאה היא כנוסחא דקידושין וכל הנוסחאות עולין יפה. ועכ"פ אדרבה מהא משמע דנוסחת תני רשב"י בברייתא קמא עיקר אלא דר' יודן בר ברתיה פליג ואמר דרשב"י לא שהשוון קאמר אלא שהעדיפן קאמר ואל תתמה דתנא לה בירושלמי לברייתא קמא סתם שזה מצינו בכמה מקומות בירושלמי דוק ותשכח. ולפ"ז אפשר דמלת רבי במכילתא הוא ט"ס וצ"ל רשב"י אומר ונקטעה השי"ן עם סימני נוטריקון. או אפשר שמלות רבי אומר נשתבשו מר"ת ד"א שזה נמצא בברייתות עד אין מספר והוא תוספות ממכילתא דרשב"י בלשון ד"א כמו שהבאתי זה לעיל כמה פעמים:

עוד גרסינן שם בפאה תני רשב"י כשם שמתן שכרן שוה כך פורענותן שוה וכו' ואולי עיקר כל אילו הברייתות במכילתא דרשב"י:

לה) במס' דבחודש פ"ט בד"ה וכל העם וגו' דבר אחר להודיע וכו' ר' אליעזר אומר להודיע שבחן וכו' לא היה בהן סומין וכו'. בשה"ש רבה פ"ד ובויקרא רבה פי"ח גרסינן תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני וכו' לא היה בהם לא זבין וכו' ולא חגרין ולא סומין וכו' כיון שחטאו וכו'. אמנם דוגמת ענין זה גרס ברבה במדבר פ"ז ובתנחומא פ' יתרו בשם ר' יהודה א"ר סימון. אבל ברבה שם פי"ג ג' לה בשם תני רשב"י. ובפסיקתא רבתי פ' דויהי המקריב ג' לה סתמא. ועוד דוגמת מדרש זה בספרי במדבר בשם ריה"ג וצריך לומר דרשב"י תני לה משם חכם ולא משמיה דנפשיה. ואולי דכל זה המאמר מן דבר אחר וכו' הוא תוספות ולכך אינו עולה יפה על סידור המקרא עיין במ"ע אות ה' ואיתוסף ממכילתא דרשב"י:

לו) שם בא"ד והנה תנור זה גיהנם שנא' ותנור לו בירושלים. וכעין זה גרסינן בעירובין י"ט ע"א נאום ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ותנא דבי ר' ישמעאל אשר אור לו בציון זו גיהנם ותנור לו בירושלים זו פתחה של גיהנם:

לז) שם אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכה"א סלחתי כדבריך. ומבואר יותר בספרי במדבר פי' קל"ד. וכעין זה בברכות ל"ב ע"א תנא דבי ר' ישמעאל כדבריך עתידין או"ה לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו:

לז) במסכתא דנזיקין פ"ב בד"ה במרצע בכל דבר והתורה אמרה וכו'. בירושלמי קידושין פ"א ה"ב גרסינן תני ר' ישמעאל בג' מקומות הלכה עיקפת למקרא ובמקום אחד למדרש התורה אמרה בספר והלכה אמרה בכל דבר וכו' התורה אמרה בעפר וכו' התורה אמרה במרצע וכו' ובמקום אחד למדרש תני ר' ישמעאל והיה ביום הז' יגלח את כל שערו כלל וכו' כלל ופרט וכלל וכו' מה הפרט מפורש שהוא מקום כינוס שער ובנראה וכו' והלכה אמרה יגלחנו כדלעת. ובבבלי סוטה ט"ז ע"א גרס לה א"ר יוחנן משום ר' ישמעאל בג' מקומות הלכה עוקבת מקרא התורה אמרה בעפר וכו' התורה אמרה בתער וכו' (עיין ברש"י שכתב שם ובמס' קידושין ירושלמי מצאתי משנה זו דר"י ואין תער מן השלשה) התורה אמרה ספר וכו' ומסיק התם תנא ושייר ופריך ומאי שייר דהאי שייר ומשני שייר מצורע דתניא והיה ביום הז' וכו'. ונקט לה התם לכולא ברייתא כמו שהיא בירושלמי ור"נ בר יצחק דחי לה כי קא חשיב הלכה עוקבת מקרא הא עוקבת מדרבנן היא כלו' שאינה עוקבת רק מדרש (וכדמפורש בירושלמי וקרי למדרש מדרבנן כשיטת הרמב"ם) ור' פפא דחי כי קא חשיב הלכה עוקבת ועוקרת הא עוקבת ומוספת היא ור' אשי אמר הא כתניתא מני ר' ישמעאל היא דדריש כללי ופרטי כדלעת מני ר"ע היא כלו' דלר"י באמת לא בעינן כדלעת. והנה כל אלו האמוראי הם כנגד סוגית הירושלמי. ועכ"פ ברייתא שלפנינו דר' ישמעאל היא ועיין במ"ע אות ל"ו ובמה שרמזתי שם:

לט) שם בפ"ד בד"ה מעם מזבחי וגו' אמר תלמיד אחד מתלמידי ר"י וכו'. והוא נכפל בפ' ויקהל. ביבמות גרסינן דתנא דבי ר' ישמעאל לא תבערו אש בכל מושבותיכם מת"ל וכו' משום ר"י אמר תלמיד אחד לפי שנא' וכי יהיה באיש חטא וכו':

מ) שם פ"ה בד"ה בידו אין בידו בכ"מ אלא רשותו וכו' ונכפל לקמן פי"ג. בירושלמי גיטין ריש פ"ח גרסינן תני ר' ישמעאל ויקח את כל ארצו מידו עד ארנן וכי מידו לקח אלא מהו מידו מרשותו:

מא) שם בפ"ו בד"ה וכי יריבון וגו' היה רי"א וכו' ר' יאשיה אומר וכו'. בפסחים מ"ג ע"א (וש"נ) גרסינן דאמר ר"י אמר רב וכן תנא רבי ר"י איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם השוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה:

מב) שם בד"ה על משענתו על בוריו זה אחד משלשה דברים וכו'. בירושלמי כתובות פ"ד ה"ד ובסנהדרין פ"ח ה"ח גרסינן תני ר' ישמעאל זה אחד מג' מקריות שנאמרו בתורה במשל וכו'. ובבבלי סנהדרין ע"ב ע"א תנא לה בברייתא סתמא. ובמכילתא דילן הוא בפי"ג נ"כ סתמא אבל לדעתי במ"ע שם הוא קטוע. ובספרי דברים פי' רל"ז גרס לה וזה אחד מן הדברים שהיה ר"י דורש מן התורה במשל:

מג) שם בסוף הפרשה ד"א בא הכתוב ללמדך ד"א וכו'. בברכות ס' ע"א (וש"נ) גרסינן דתנא דבי ר"י ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאת. ועיין במ"ש במ"ע אות כ"ד:

מד) שם פ"ט בד"ה לחפשי וגו' ר' אליעזר אומר נאמר כאן שילוח וכו'. עיין לעיל סוף אות ד' דבירושלמי דקידושין מיחסין גז"ש זו לר' ישמעאל:

מה) שם בד"ה מהר וגו' מגיד שהוא עושה עליו מהר ואין מהר אלא כתובה וכו'. בירושלמי כתובות פ"ג ה"ה גרסינן תני ר' ישמעאל כסף ישקל כמהר הבתולות מגיד שהוא עושה אותן עליו מהר ואין מהר אלא כתובה כד"א הרבו עלי מאד מהר ומתן:

מו) במס' דכספא פ"כ בד"ה ובשם אלהים אחרים וגו' רנ"א הה"א הכה נכנה וגו' מה להלן ע"ז וכו'. בב"ר פל"ח גרסינן תני ר' ישמעאל אין שם אלא ע"ז. ובסנהדרין ק"ט ע"א תנא ברייתא כעין זו בשם רנ"א כמו שהיא במכילתא וצ"ל דר"י תני לה בשם חכם:

מו) שם בר"ח לא תבשל וכו' ד"א אחד איסור אכילה וכו'. בקידושין נ"ז ע"ב (וש"נ) גרסינן דתני דבי ר"י לא תבשל גדי בחלב אמו ג"פ אחד איסור אכילה וא' איסור הנאה וא' איסור בישול:

הנה מאלו המאמרים מהם שמצאנו יחוסם לר"י או לתדר"י והם סימן ב' ג' ד' ח' ט' י"ב ט"ז י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ד כ"ו כ"ז כ"ח ל"ג ל"ו ל"ז ל"ח ל"ט מ' מ"א מ"ב מ"ג מ"ד מ"ה מ"ו מ"ז. ומהם מאלו המאמרים נראים מכריחים בראיה מוכרחת שבאמרם תני ר' ישמעאל או תנא דבי ר' ישמעאל כוונו אל המכילתא.

ומאלו המאמרים מהם שמצאנו יחוסם אל שם תרשב"י או ארשב"י והם סימן א' ה' ו' י' י"א י"ג י"ד ט"ו י"ז כ"ג ל' ל"א ל"ד ל"ה. וכשנסתכל באלו המאמרים וסידורם בלשון דבר אחר ושהם לרוב בסוף הדיבור או בערבוב באמצע הדיבור נראה הדבר מכריח שהם תוספות שנתוספו על המכילתא ושבאמרם תני רשב"י כוונו למכילתא שלו. אמנם המאמר בסימן א' הוא מיוחס לתדר"י ולרשב"י דמר תני ליה ומר תני ליה.

אמנם כלפי זה מצאנו הרבה מאמרים על שם תדר"י או תני ר"י שעיקר דרשתם על ספר שמות ולא נמצאו במכילתא ואלו הם לפי מה שמצאתים: תני דבי ר' ישמעאל למה משכן דומה לאשה שמהלכת בשוק ושפוליה אחריה שבת צ"ח ע"ב: תדר"י לא תעשה כל מלאכה יצא תקיעת שופר וכו' שם קי"ז ע"ב: דבי ר' ישמעאל תנא מצינו י"ד שנקרא ראשון שנאמר בראשון בי"ד יום לחודש פסחים ה' ע"א: דתדר"י בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון וכו' שם: תדר"י לילי י"ד בודקין את החמץ וכו' שם ז' ע"ב: ויבא משה בתוך הענן דבי ר"י תנא נאמר כאן בתוך ונאמר להלן בתוך ויבאו בנ"י בתוך הים מה להלן שביל דכתיב והמים להם חומה אף כאן שביל יומא ד' ע"ב: וטבחו או מכרו דבי ר"י תנא או לרבות את השליח כתובות ל"ג ע"ב: דר"י תנא אלה אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות גיטין ס' ע"ב: דבי ר"י תנא אמר קרא כן ינתן בו ואין נתינה אלא ממון ב"ק פ"ד ע"א: תדר"י אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום הוריות ח' ע"א: תדר"י לא תנאף לא תהא בך ניאוף בין ביד בין ברגל נדה י"ג ע"ב: תני ר' ישמעאל הפשטו (של קרבן פסח) דוחה את השבת ירושלמי פסחים פ"ו ה"א: תר"י מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר אחת בשנה הוא מכפר ואינו מכפר שתים בשנה ירושלמי יומא פ"ה ה"ד: תר"י הקב"ה א"ל שישברם שנ' ואכתוב וגו' אשר שברת א"ל יפה עשית ששיברת ירושלמי תענית פ"ד ה"ה ובבבלי שבת פ"ז ע"א תנא לה סתמא ור"ל פירשה עיי"ש: והמת יהיה לו תר"י יצאו קרקעות שאינן מיטלטלין יצא אדם שאין לו הניה במותו ירושלמי ב"ק פ"א ה"א: תר"י ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שם ה"ג (כלו' להשוות אשה לאיש) ובבבלי ב"ק ט"ו ע"א תנא לה בשם דבי ר' אלעזר ומשום דר"י תנא לה בענין אחר עיי"ש וצ"ל דר"י תני לה ולא משמיה דנפשיה: תר"י מה אם גנבה שקרובה לאונסין את אמר משלם אבידה שאינה קרובה לאונסין לא כל שכן ירושלמי שבועות פ"ח ה"א: תני ר"י בקי היה משה בהלכות דם וחלקו ויקרא רבה פ"ו:

וכן נמצאו הרבה תדר"י וכן תני ר' ישמעאל על אינך ד' ספרים או סתמים ר"ל שאין לברר מהם באיזה ספר נאמרו והוזכרו הרבה מהם בספרא וספרי ולא אפרט אותם רק ארמוז עליהם.

ואשר יבואו לס' בראשית הם: תדר"י בסוכה מ"ט ע"א: יבמות ס"ה ע"ב: סוטה ל"ו ע"ב: ע"ז כ"ג ע"ב: סנהדרין ק"ח ע"א: תני ר' ישמעאל בויקרא רבה פכ"ה ועיין נדרים ל"ב ע"ב: בראשית רבה פצ"ב: בפסיקתא רבה דפ' החודש והובא בילקוט סוף פ' משפטים ובמדרש שמואל סימן י"ז הוא בשם תרשב"י ובבמדבר רבה פי"א בשם ארשב"י ובשה"ש רבה פ"ג ג' לה סתמא ומסיים שכן אמר רבי ואולי שהוא ר"ת רבי ישמעאל:

ואשר יבואו לספר ויקרא הם: תדר"י ברכות ל"ז ע"ב: שבת כ"ו ע"ב. כ"ו ע"א. ל"א ע"א. ק"ה ע"א. קי"ד ע"א: עירובין נ"א ע"א: פסחים ג' ע"א: ר"ה ט"ז ע"א. י"ז ע"א: יומא מ"ד ע"א. נ"ח ע"א. ס"ז ע"ב. ע"ד ע"ב. פ"א ע"א. פ"ח ע"א: מגילה כ"ה ע"א: קידושין כ"ט ע"א. נ"ז ע"א וע"ב: גיטין נ"ט ע"ב: ב"מ ס"א ע"ב. קי"א ע"ב: הוריות ד' ע"ב: שבועות ט' ע"א. י"ד ע"א: זבחים י"ב ע"א. ט"ו ע"ב. כ"ד ע"א. מ"א ע"א וע"ב ושם. ק"ה ע"א. וק"ז ע"א: מנחות נ' ע"ב. ע"ה ע"א: חולין כ"ז ע"א. ל' ע"ב. מ"ב ע"א ושם. נ"ט ע"א. ס"ה ע"א. ס"ז ע"א: עירכין ט"ז ע"א: ותני ר' ישמעאל בירושלמי ברכות פ"ו ה"א והוא בבבלי ברכות בשם תדר"י: פאה פ"א: שבת פ"א ה"ד ושם: שם פ"ז ה"ב: יומא פ"א ה"א: שם פ"ח ה"ג ועיין בבלי שם פ"א ע"א: חגיגה ריש פ"ב: יבמות פ"א ה"א ובבבלי שם ג' ע"ב תני לה סתמא: שם פ"ו ה"ב ובבבלי שם נ"ה ע"א תני לה סתמא: שם פ"י ה"ו: שם פי"א ה"א: סוטה פ"ה ה"ב: סנהדרין פ"ג ה"ט: שם פ"ט ה"ז ועיין מגילה פ"ד ה"י ובבבלי שם דתני לה בשם דר"י: שם פי"א ה"ג: ויקרא רבה פכ"ב: שם פכ"ג: והרבה מאלו המאמרים הם לפנינו בספרא:

ואשר יבואו לספר במדבר הם: תדר"י בשבת ס"ד ע"א: יבמות פ"ז ע"א: כתובות ע"ב ע"א: קידושין כ' ע"ב: נדרים ס"ח ע"א: סוטה ג' ע"א ושם: ב"ב ק"כ ע"א: סנהדרין מ"א ע"א. צ' ע"ב: הוריות ח' ע"א: במדבר רבה פ"ט: תני ר' ישמעאל בירושלמי פסחים ריש פ"ט: ר"ה פ"ג ה"ה: ריש נזיר: ב"ב ריש פ"ח: סנהדרין פ"ג ה"ט: ויקרא רבה פ"ט: שה"ש רבה פ"ד ועיין בספרי ואולי שנתחלף שם ישמעאל בשם שמעון:

ואשר יבואו לספר דברים הם: תדר"י בשבת ל"ב ע"א. קנ"א ע"ב: תענית ו' ע"א. ז' ע"ב. ח' ע"ב: יבמות ע"ג ע"ב: קידושין כ"ו ע"א: סנהדרין ע"ג ע"א: מכות ה' ע"א. י"ט ע"ב: שבועות מ"ז ע"ב: בכורות ה' ע"א. י"ד ע"ב: חולין קל"א ע"א. קל"ב ע"א. קל"ז ע"א: תני ר' ישמעאל בירושלמי פאה פ"א: שביעית פ"י ה"ז: ביכורים פ"ג ה"א: עירובין ריש פ"ג: יבמות פ"א ה"א: סנהדרין פ"ז ה"ה:

אמנם הסתמים שאין לעמוד עליהם באיזה ספר נאמרו הם: תדר"י בברכות י"ט ע"א: שבת י"ב ע"א: ל"ה ע"ב. ק"ו ע"ב: יומא כ"ח ע"ב. נ"ד ע"א: סוכה נ"ב ע"ב: מגילה ל"ב ע"א: כתובות ה' ע"ב. ק"ו ע"ב: קידושין כ"ט ע"ב: גיטין ז' ע"א. ס"ו ע"א. ע' ע"ב: סוטה ג' ע"א. י"ג ע"ב והוא ג"כ בב"ר פ"ט ובכמה מקומות: סנהדרין ל"ד ע"א. צ"א ע"א. ק"ז ע"א: חולין ס"ו ע"ב: תני ר' ישמעאל בירושלמי פאה פ"א ה"ז. מעשרות פ"ג ה"ו: שקלים פ"ג ה"ב: ר"ה פ"א: קידושין פ"א ה"ז: דברים רבה פ"ב:

ומה שאין צורך להעיר עליו הוא שכבר אפשר שאילו המאמרים הסתמים היו בעיקרם באחד מן הספרים הנזכרים בדרך אגב. ובן מה שיחסתיו לאחד מן הספרים אפשר שעיקרו היה בספר אחר בדרך אגב שכן הוא דרך המדרשים והברייתות:

אמנם מה שאני רוצה להעיר עליו הוא שכשנסתכל במספר המאמרים לספר בראשית ונקיש אותם וענייניהם עם מספר וענין המאמרים לשאר ד' ספרים נוכל לדון שאף אלו לא היו בעיקרם בספר בראשית אלא שנשנו באינך ד' ספרים בדרך אגב. ונהיה א"כ הברייתא תנא דבי ר' ישמעאל או תני ר' ישמעאל ברייתא מסודרת על ד' ספרים דהיינו מספר שמות עד סוף התורה. וכבר הזכרתי שהרבה מאלו הברייתות הם לפנינו בספרא וספרי:

עוד אני מחוייב להעיר שאם שכבר רמזתי על מספר גדול יותר מאלו המאמרים ממה שמנו בעל נחלת שמעוני ובעל סדר הדורות והרב החכם מוהר"ז פראנקל בספרו דרכי המשנה צד קמ"ג אין ספק בידי שאף ממני נעלמו עוד איזה מאמרים. גם יש להעיר שהרבה ברייתות מצינו

נגרם להו בירושלמי בשם תני ר' ישמעאל ובבבלי גרם להו סתמא א"נ דגרס סתם ברייתא לבסוף מסיק דתנא דבי ר"י הוא ולפ"ז כבר אפשר דטובא ברייתות שחובאו בשם תניא תנא דר"י הם. ויראה דתדר"י דבבלי ותני ר' ישמעאל דירושלמי חדא ינהו. וכבר נמצאו מאמרים אשר הוזכרו בבבלי בשם תדר"י ובירושלמי ובמדרשים בשם תני ר"י והוא דבר שאין צריך ראיה עליו והעיר כבר ע"ז הרב החכם מוהר"ז פראנקל שם צד מ"ד. ומבואר הוא ג"כ שאלו הברייתות לא היו כוללות מאמרי ר' ישמעאל לחוד אלא שהיו כוללות מאמרים לחכמים אחרים ג"כ וכאמרם בירושלמי דמשום חכם תני לה וליה לא סבירא ליה. הבאתיו לעיל אות ד'. וכן באו בהם ברייתות שחולקות זו על זו. ובא על זה מאמרם האי תדר"י מפיק מאידך תדר"י עיין לדוגמא שבת כ"ז ע"א. אמנם סתם המאמרים הם מיוחסים לר' ישמעאל ועיין תוספות פסחים ה' ע"א בד"ה דברי ר"י.

ועוד אני רואה להעיר כאן לתשלום זה הענין, דעל הא דתנן בחגיגה פ"ב אין דורשין בעריות גרסינן בירושלמי ר' בא בשם רב יהודה דר"ע הוא ברם כר' ישמעאל [דורשין] דר' ישמעאל תני אזהרות (נ"ל פירושו שר' ישמעאל היה שונה ברייתות על האזהרות שבאחרי מות). ושאל שם לעובדה כלו' למעשה מאי. ומשני מן [מה] דר' אמי יתיב מתני אזהרה לשוכב וכו' הדא אמרה הלכה כר' ישמעאל: והנה באמת כד דייקת בתו"כ שלנו תמצא שהיתה חסירה מגילת עריות. והיתה מגילה בפ"ע והוסיפוה בעל הילקוט ור' הלל ובעל קרבן אהרן, ויראה שלכך היתה מגלה בפ"ע כדי שלא ידרשוה ברבים. ואולי עיקרה היא מברייתות ר' ישמעאל ונסדרה ע"י רב כמ"ש לעיל בפ"ג: וראיתי להרב החכם מוהר"ז פראנקל שם צד קמ"ז שכתב שם בהערה דבר שראוי לי שאזכירהו כאן והוא. שכתב שם בחיבורו. והנה תלמידי ר' ישמעאל נקבו שנים בשם ר' יאשיה ור' יונתן וכו' והנה ר' יאשיה ור' יונתן לא באו במשנה אף שהיו בזמן ר"מ ור' יהודה וכו' ואפשר שקדמו להם קצת וגם לא נזכרו לא בתוספתא ולא בתו"כ אבל באים במקומות אין מספר במכילתא וגם בספרי נזכרו הרבה פעמים וכו' והאריך בדבר (יעיין הקורא שם ויעמוד על מה שיש להשיב על קצת דבריו). וסיים ובמכילתא נזכרו לאין מספר כי המכילתא נסדרה בבית מדרשו של ר' ישמעאל וכו'. וכתב ע"ז בהערה ואל תטעה במה שנזכר שם (ר"ל בספרא) פ"י שני פעמים ר' יאשיה ור' יונתן כי הלוא מפרק י' עד סוף פ' קדושים הוא הוספה מבעל קרבן אהרן אשר אסף ולקט המאמרים כמו שכתב הוא בעצמו ולא נמצאו לא בכת"י הנזכר ולא בדפוס באמבערג עכ"ל. אם כי אלו הדברים נכתבו קצת שלא בדקדוק יעמוד על זה המעיין שם בפ' אחרי מות ובפ' קדושים עכ"פ תצא לנו מזה ראיה להשערתנו שמגילת עריות היא מתנא דבי ר' ישמעאל.

ועתה אשוב למאמרי רשב"י ר"ל המאמרים שנאמר עליהם תני רשב"י כפי מה שמצאתים חוץ מאלה שהזכרתים לעיל. אמנם אלו אשר יבואו לספר שמות שאנו עוסקין בו הם. תרשב"י כשם שאינה מוכרה לשפחות אחר אישות וכו' ירושלמי קידושין פ"א ה"ב: לא הן גזלות הן חבלות אשכח תרשב"י ואלה המשפטים וגו' ירושלמי סנהדרין פ"א ה"א: תרשב"י אפי' חוץ למחתרת אין לו דמים ירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ה: תרשב"י מלך שמסר בנו לפדגוגו והיה מצוה אותו א"ל אכל ברי וכו' בפסיקתא חדתא פ' שקלים וכ"ה בתנחומא פ' כי תשא. ובויקרא רבה פ"ב גרס לה ארשב"י: תרשב"י כלי זיין היה לישראל בסיני והיה שם המפורש חקוק עליו וכו' פתיחתא רבתי דאיכה כ"ד ושה"ש רבה פ"א ופ"ד פ"ה ופ"ח ובתנחומא פ' תצוה וכן במדרש תהלים. ובשמות רבה פמ"ה ופנ"א גרס לה רשב"י אומר. ובמדבר רבה פי"ב גרס אמר רשב"י: תרשב"י ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם מה שיטה זו אינה נגלית לכל אדם כך הן ד"ת שה"ש רבה פ"א ובירושלמי ע"ז פ"ב ה"ח:

תרשב"י לב ששמח בגדולת משה אחיו ילבש אורים ותומים וכו' שה"ש רבה פ"א ובשמות רבה סוף פ"ג גרס א"ר שמואל ב"ר יוסי וכו' ואפשר שהוא ט"ס מר"ת דהוה כתוב ארשב"י תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין לבן מלך שעמד מחליו א"ל פדגוג ילך בנך לאיסכולי וכו' אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ אתן להן התורה ואימתי בחודש השלישי שה"ש רבה פ"ב. ובתנחומא פ' יתרו גרס לה א"ר יהודה בר שלום ובקהלת רבה פ"ג גרס לה א"ר יצחק ואולי שטעה הסופר וכתב תחת רשב"י ריב"ש ואח"כ פירשוה-ר' יהודה בר שלום ובאיזה כת"י נקטעו אותיות ב"ש ואישתייר ר"י ופירשוה ר' יצחק: תרשב"י הרקיע של שלג והחיות של אש וכו' מיכאל שר של שלג וכו' שה"ש רבה פ"ג. ובבמדבר רבה פי"ב גרס לה הכי תני רשב"י אומר הרקיע הוא של מים והכוכבים של אש וכו' הה"ד ויהי ברד ואש מתלקחת וגו' וע"ע בתנחומא פ' ויגש ובירושלמי ר"ה פ"ב ה"ד. ויראה שעיקר זה המאמר אמקרא ויהי ברד ואש מתלקחת: תרשב"י תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשיתיהן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש שה"ש רבה פ"ו ובמדבר רבה פ"י: תני רשב"י לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שחלק הקב"ה כבוד לזקנים וכו' שמות רבה פ"ה ויקרא רבה פי"א. ובספרי במדבר פי' צ"ב תני לה סתמא תרשב"י מהו משה משה לשון חיבה לשון זירוז שמות רבה פ"ב ובבמדבר רבה פי"ד. ובתוספתא ספ"ק דברכות וכן בריש ת"כ גרס לה סתמא ובב"ר פנ"ו גבי אברהם ובמדרש שמואל סוף פ"ט גרסו תני ר' חייא: תרשב"י אמרה שבת לפני הקב"ה רבש"ע לכולן יש בן זוג וכו' ב"ר פי"א

אמנם שאר המאמרים שהובאו על שם תרשב"י הם מועטים והרבה מהם בספרי ורובם הם לספר במדבר ודברים אם שאינם נמצאים בספרי יעמוד ע"ז המעיין עליהם ואלו הם: ירושלמי פאה פ"א ה"ה ועיין שה"ש רבה פ"ו ובמדבר רבה פ"י. שם ריש פ"ח תרומות פ"ז ה"א: שבת פ"ז ה"ב. וסוף פי"א. וסוף פ"ח. ופט"ז ה"א: תענית פ"ד ה"ו ושם ושם: מגילה פ"א ה"א: יבמות סוף פ"ט: סוטה פ"ט ה"ב: כתובות פ"ד ה"ג וה"ב: גיטין פ"ה ה"ט: סנהדרין פ"א ה"א: ע"ז פ"ב ה"ט: בראשית רבה פ"א ועיין בת"כ ריש ויקרא ובספרי דברים פי' ש"ו ובנדרים י' ע"א: שם פכ"ו: שם פ"ס: שם פע"א ועיי בפסיקתא חדתא פ' רני עקרה ובמדרש רות פ"ז: שם פפ"ב ועיין בספרי דברים פי' של"ו שם סוף פפ"ה ועיין שה"ש רבה פ"ח ובתנחומא משפטים: ויקרא רבה פ"ד: שם פ"ו ועיין במדרש תהלים סימן י"ט: שם פי"ב: שם פי"ט ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו ובשה"ש רבה פ"ה: שם פכ"ב ועיין במדבר רבה פכ"א ותנחומא פ' פנחס ובפסיקתות בפ' את קרבני שם פכ"ו ועיין קהלת רבה פ"י: בפתיחתא ב' דאיכה ועיין בפסיקתא חדתא דאיכה ובירושלמי חגיגה פ"א ה"ז: בפסיקתא חדתא פ' אחרי מות ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ו ובקהלת רבה פ"ב: שה"ש רבה פ"ב ועיין בספרי: שם פ"ח: רות רבה פ"ב: ושם. ועיין קהלת רבה פ"ה ובירושלמי ברכות פ"ד ה"ד וסנהדרין פ"י: קהלת רבה פ"א: שם פ"ז ועיין שמות רבה פל"ד ובמדבר רבה פ"ד ופי"ד ובאבות פ"ד ובאדר"נ פמ"א ויומא ע"ב ע"ב ובמדרש שמואל פכ"ג ובתנחומא פ' ויקהל: מדרש תהלים סימן א' וסימן ט"ז ועיין ב"ר פצ"ה ופס"א ובתנחומא סוף ויגש ובאדר"נ פל"ג: מדרש שמואל פ"ה: שם פ"ו: שם פ"ז: שם פ"ח: שם פי"ג: שם פל"א. ושם. שם פל"ב:

ולפי מה שבררנו שנעלמה מאתנו מכילתא דרשב"י הנה כבר אפשר שהרבה מאילו המאמרים הם ממכילתא זו ונשקעה זאת המכילתא מקצתה במכילתא שלנו ומקצתה בשאר ברייתות ומדרשים: וראוי לשית עין לדבר שכמה וכמה מאמרים שבאו במקומות אחרים בשם תרשב"י הם במכילתא שלנו בשם דבר אחר והם לרוב בסוף הדרוש. וכשנעמוד על סגנון דרשותיו אפשר שיגיע לנו לעמוד על כל מה שנתוסף ממכילתא זו במכילתא שלנו:

וכבר עלה בידנו שהרבה והרבה ברייתות ממכילתא שלנו הוזכרו בבבלי בשם תנא דבי ר' ישמעאל ובירושלמי ובמדרשים בשם תני ר' ישמעאל. ומעתה ניחד

## פרק י"א בתשלום דעות המחברים ביחוס המכילתא לר' ישמעאל ובישוב דברי הרמב"ם.

בעל שבות יהודה אחר שהביא בהקדמתו שהרמב"ם והרשב"ץ והרשב"א הזכירו מכילתא דר' ישמעאל ושמדברי כולם נלמד כי מחבר המכילתא מר ניהו ר' ישמעאל. הולך ומונה כמה וכמה חכמים מאוחרים שהוזכרו בה ומסיים בתימה כיון שכן האיך הפה יכולה לדבר שר' ישמעאל הוא המחבר המכילתא. ובישוב דבר זה כתב. והנראה לע"ד הוא כי אחרי שחברה ר' ישמעאל הוסיף בה בימי רבי א' מתלמידיו מה שחדשו סופרים מימות ר' ישמעאל ועד רבי דבר בשם אמרו. וכבר כתב הרשב"ץ שם (במגן אבות) רפ"ב דתלמידי רבי כולם היו תנאים שחברו הברייתות תוספתא ספרא וספרי ושאר הברייתות עיי"ש. ומ"מ כל כתימותיה מדרבי ישמעאל נינהו שחברה מתחלה וסתמא כוותיה. וא"ת בפ' הנחנקין דף פ"ו דאר"י סתם משנה וכו' לימא מר סתם מכילתא ר' ישמעאל. הא לאו כלום הוא דהני נקט משום דבעי למימר וכולהו אליבא דר"ע עכ"ל: ואח"כ האריך בדברי החכם אזולאי על הספרא הזכרתיו לעיל בפרק ד' ומסיים וז"ל. ולפי מה שהוכחתי שהמכילתא ר' ישמעאל הוא היולדה אלא שהוסיפו בה בימי רבי ה"נ יש לנו לומר בספרא וספרי. ברם ממ"ש הרמב"ם הנזכר שר"י פירש המכילתא ורב חבר ספרא וספרי יש להוכיח דלא ראי זה כראי זה דמעיקרא אבוהון דכולהו רב לא כן המכילתא שר"י הוא המחבר הראשון אלא שהוסיפו עליה וכדברירנא לענ"ד עכ"ל: והנה רוב דבריו בזה נכוחים וישרים למוצאי דעת ואין לנו לפקפק רק על מה שמיחס כל הסתומות לר"י שלדעתנו שאף סתומות נתוספו בה וכן מצאנו בה סתומות שאינם אליבא דר"י וכן במ"ש לישב למה לא הזכירה ר' יוחנן לא נסכים עמו לגמרי וכמו שאנו עתידין לבאר זה. גם מ"ש בדעת הרמב"ם אין דרכנו כדרכיו כמו שבארנו בפרק ד' וכמו שנבאר בזה הפרק.

בעל ברורי המדות בהקדמתו הביא דברי הרמב"ם והעיר על הספק אם המכילתא שלפנינו הוא מכילתא דר' ישמעאל או מכילתא דר' עקיבא וטרח להביא ראיות מסתימותיה אם הם אליבא דר"י או אליבא דר"ע. והביא א) הא דמכילתא מס' דנזיקין פ"ז ד"ה מהר ימהרנה לו לאשה בראויה לו לאשה הכתוב מדבר וכו' והאריך בפלפולים להוכיח דסתמא דלא כר"ע דכתובות דף כ"ט. ב) שם פ"ח ד"ה אם ענה תענה אחד עינוי מרובה וכו' סתמא כר' ישמעאל שנזכר שם באותו דיבור. ג) בפ' ויקהל ד"ה לא תבערו וכו' שבות מחריש בשעת הקציר וכו' דסתמא כר"ע דר"ה ט"ו. ומסיים אך יהי מה ממקום קדוש יהלכו ממקור התנאים האלהים ר' ישמעאל או ר' עקיבא נבעו וממעון קדשם דברי המכילתא הופעו עכ"ל. ובפתח השער כתב מכילתא מאת גבורי כח עושי דברו התנא ר' ישמעאל ור' עקיבא חבירו וכו': אמנם בפתח השער בדפוס קונסטאנטינא כתוב ספר מכילתא ותו לא מידי והניחו הדבר סתום. ובפתח השער בדפוס וויניציא כתוב מדרש מכילתא אלפים בתלא יכיל פלפולו חבר ר' ישמעאל במדות מבוא התלמוד מוכלל מבואר לנגיד ר' שמואל וכו'. וכן הדפיסו בהוצאת אמשטרדם. אבל בהוצאת ליוורנו שלפני חסר השער.

וכבר הקדמתי בתחלת המאמר דעת מוהר"ט צונץ שהוא מאחר חיבור המכילתא זמן רב אחר חיבור הספרא וספרי. ואיחר את כולם לחיבור המשנה. ונקראת על שם ר"י לפי שמתחלת במאמר של ר"י וכו'. אמנם באמת שהמכילתא שלפנינו אינה מתחלת כך. וכבר

היתה לפני מסדר התנחומא כמו שהוא לפנינו. ועיין לעיל בפרק ה' שהבאתי עוד דעות בזה הענין.

ברם ראיתי להרב החכם מוהר"ז פראנקל במכתביו שהאריך בדבר בלשון אשכנז. ואעתיק את דבריו ואתרגמם ואחוה דעתי בהם.

במכתביו לשנה שנייה צד ש"צ הביא דברי הרמב"ם שכתב ור"י פירש מאלה שמות עד סוף התורה, וכתב ע"ז שהוא ט"ס וצ"ל עד סוף הספר: אמנם אין להגהה זו יסוד וכי כעורה היה לו להר"מ לומר ור"י פירש ספר שמות כמו שכתב לעיל מזה ר' הושיעא תלמידו של ר' הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית. ועוד שהרי התחיל וכתב וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה וכו'. ומעתה בפרטו אי אתה מוצא אלא פירוש ב' ספרים ואיה הם פרושי התורה לאינך ג' ספרים אתמהה:

שם צד שצ"א האריך להוכיח שהמכילתא שלפנינו אינה קטועה אלא עיקרה היא מס' החודש ותמך זאת על יסודו שעיקר המכילתא אינה אלא לברר ההלכות וכל האגדות שבאו בה הם תוספות מאוחרות וכמו שיבאר עוד. ונדבר ע"ז בהמשך המאמר:

שם וצד שצ"ב. כתב שהוזכרו דברי ר"י הרבה פעמים במכילתא ומזה יבואר למה נקראת על שמו. ואח"כ צדד וכתב וכבר אפשר שתחלת ייסודה היא מר' ישמעאל שכבר קבץ ברייתות רבות וכמו שהוזכר הרבה פעמים תני דבי ר' ישמעאל. וכן הרבה מאמרים שבאו בה בשם ר"י הוזכרו בגמרא ג"כ על שמו. ואח"כ דבר על השם מכילתא וכבר הזכרתיו לעיל בפרק ה'. והוסיף וכתב ולפי שר"ע הוא בר פלוגתיה דר"י נקראת המכילתא ג"כ על שמו. ובהערה ד' שם כתב. שכן יש להבין מה שהביא הר"מ מכילתא דר"ע שלא הזכירוה אחרים ואם שלשון הר"ם אינו מוכיח כן דבריו אלו אינם מיוסדים בחקירה וחיפוש וככל שאר דבריו בהקדמה זו: ונדבר ע"ז בהמשך המאמר להסיר תלונה זו מגאון ישראל ומאורו.

שם וצד שצ"ג. כתב אולם המכילתא כמו שהיא לפנינו ע"כ אינה מר' ישמעאל אפילו בחלקי ההלכה שהרי הוזכרו בה שמות תנאים מאוחרים ומונה והולך אלו השמות. ואח"כ כתב שממה שנכפלו בה המאמרים יראה שחלו בה ידי מסדר שאינו דווקני או שנתוספו בה מידי סופרים מאוחרים. וכפל את דבריו אלו במכתביו לשנה השלישית צד קנ"ב בהערה ט': ואנחנו כבר גלינו דעתנו בזה בפ' בא פ"ד במ"ע אות א'. ולפי דעתי ארדבה אלו הכפילות מוכיחים על עצמם שהם ישנים ומיושנים וכך היה ערכם וסדרם בראשונה ודרך הסופרים הוא לקטע ולקצר ולא להכפיל. ובלי ספק שכמה וכמה מאמרים קטועים וחסרים בברייתות ובמדרשים לפי שנמצאו כבר במקום אחר. וחבל על אלו דאבדין שלפעמים נמצא בהם איזו נוסחא שהיא מתוקנת ומיושרת ממה שהוא במקום אחר.

אח"כ העיר שם צד שצ"ד על סגנון מכאן אמרו וכו' שבא הרבה פעמים במכילתא ספרא וספרי שאין להוכיח מזה שנתחברו אחר המשנה שאפשר שזה נמשך על הלכות עתיקות ומיושנות שנשתקעו אח"כ במשנה. אולם איזה מהם עכ"פ מוכיחות שהם מאוחרות שהרבה דברים בהם שלא נשנו בברייתות אלא לזריזות וזהירות ובמכילתא נשנו לחובה, וזה בא לפי שהאחרונים תפסו את דברי הראשונים לחובה במה שלא אמרו אלו אלא לזריזות וזהירות. ובהערה ד' שם הביא דוגמאות לדבר: ואני אומר דאדרבה איכא למימר לאידך גיסא ודלא כדורותנו דורות הראשונים ונטילת כלים בשבת תוכיח דקמאי אחמרו בה ובתראי הקלו. ויש להביא עוד כמה וכמה דוגמאות לדבר דקמאי אחמרו בהו ובתראי הקלו. ובפירוש אמרו בגיטין פ"א ע"א בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים ב"ש עיי"ש. ולפ"ז יוכיחו דוגמאותיו להפך שהמכילתא עתיקא לפי שנמצאו בה דברים לחובה מה שהאחרונים לא הקפידו בהם אלא לזריזות בעלמא:

אח"ז כתב שם וצד שצ"ה · הרבה ברייתות ממכילתא העתיקו בגמרא אמנם הרבה פעמים נשתנו שמות האומרים ואין להכריע אנה הוא השיבוש או שבאו בגמרא סתם והביא דוגמאות לדבר. ואח"כ שם צד שצ"ו. ירד לעומק השאלה אם ידעו בעלי גמרא ממכילתא. והביא כמה ברייתות שיראה מהם שנעלמה מבעלי הגמרא. ובתשובת שאלה זו החליט שהרבה ברייתות היצוניות ומוטעות נתערבו בה ע"כ העתיקו אלו מה שמצאום מסכימים אל האמת והזניחו אלו שחשבום מוטעות ומשובשות · ואנחנו כבר גלינו דעתנו בזה הענין לעיל בפ"ז:

והוסיף בזה הענין במכתביו לשנה השלישית · ואחר שהאריך שם צד קמ"ט וק"נ על סגנון מכילתא ספרא וספרי ודרכי פירושם על התורה הביא דעת רשב"ם יש שאר ספרי דבי רב היינו מכילתא וספרי — העתקתיו לעיל בפ"א — ואמר שזה השם מוכיח שעיקר חבורו של רב הוא הספרא. אולם מכילתא וספרי לא נגמרו אלא ע"י תלמידיו ולכך מביאין בתלמוד הרבה פעמים ראיות מסתם ספרא ר"י אבל לא מסתם ספרי. ואעפ"י שאמרו סתם ספרי ר"ש לא הזכירו דבר זה מעולם לראיה ולאמת דבר מה. ולכך לא הוזכרה המכילתא ג"כ בשמה אלא נכללה בשאר ספרי דבי רב . וכיון דכללא דסתם ספרי ר"ש לא מוריד ולא מעלה כלל לענין ההלכה לכך נכללה אף המכילתא בשם ספרי עד שעיקר חלוקת אלו הספרים הם ספרא אשר נגמר סדורו ע"י רב בעצמו וספרי דהיינו מכילתא לשמות וספר במדבר ודברים שלא גמרם רב אלא נגמרו ע"י תלמידיו: ותמה אני על רב וחכם גדול שכמותו שנעלם ממנו עיקר הגמרא במקומה שכל עיקר האי כללא דכייל ר"י — בסנהדרין פ"ו ע"א — סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש וכו' לא הוזכר בגמרא אלא לברר דבר הלכה אליבא דר"ש מדסתם ספרי ר"ש הוא עיי"ש: ובענין יחוסו חיבור המכילתא לתלמידי דרב נראה שחזר בו בספרו דרכי המשנה שכתב שם צד קמ"ט כי המכילתא נסדרה בבית מדרשו של ר' ישמעאל וכו' וכן שם צד קמ"ח מזכיר שרב סדר התו"כ ותלמידי רב סידרו הספרי ושתק מן המכילתא עיי"ש:

ואחר שהאריך שם צד קנ"ג וקנ"ד באיזה ברייתות שלא הוזכרו בבבלי אבל הוזכרו בירושלמי — ואנחנו כבר גלינו דעתנו בזה הענין לעיל בפרק ז' נוסף ע"ז שלדעתנו כבר עיקר סידור אלו הברייתות בא"י היה ולכך נתפרסמו שם יותר — הוא חוזר אל חלקי האגדה שבמכילתא. שלדעתו הם מאוחרים שנתוספו אח"כ אל עיקר המכילתא שלא היתה רק על חלקי ההלכה: וכדי שלא אאריך בפרטים אשיב כאן על עיקר יסודו. והוא שלפי מה שהבאתי לעיל בפרק י' אות י"ב י"ד ט"ז י"ט כ' כ"א כ"ב כ"ד כ"ו כ"ז ל"ו הנה הובאו אלו המאמרים בבבלי בירושלמי ובמדרשים ע"ש תנא דבי ר' ישמעאל או תני ר' ישמעאל והם הם כולם בחלקי האגדה שבמכילתא·

ואח"כ הוא מתפשט עצמו על מאמרים פרטים לדונם שהם מאוחרים. שם עד צד קנ"ו: אמנם אנחנו נודה לזה וגם נוסיף עליו שהרבה והרבה מאמרים אף בהלכית הם מאוחרים מעיקר זמן חיבורה וכמ"ש בעל שבות יהודה בהקדמתו:

תכלית דבר בגוף הנדון אין דעת זה הרב החכם ברורה. הראית בעיניך שהוא מצדד שתחלת יסודה היא מר' ישמעאל ושנסדרה בבית מדרשו של ר' ישמעאל ושנגמרה ע"י תלמידי רב ושהרבה ברייתות ממנה לא הוזכרו בבבלי אבל הוזכרו בירושלמי: מעתה חזרת תורה לסיני מי חברה ואנה חברה.

והרב מוהרא"ה וויים בהקדמתו אל המכילתא אחר שהעתיק דעת מוהרי"ט צונץ כתב. אבל לדעתי אינו כן כי הבקי במדרש הזה ידע כי כמה וכמה ברייתות המובאות סתומות במכילתא נאמרו בתלמוד בשם ר"י או תדר"י וכו' וע"כ הדבר קרוב מאד לאמר שנקראת

מכילתא דר"י יען שכל סתימותיה מדרשי ר"י הנה. וע"כ בלי ספק הנוסחא הראשונה והעקרית מבית מדרשו של ר"י יצאה. וע"כ מצאנו גם דברים האמורים פה במכילתא בשם איזה תנא יזכירום בגמרא על שם תנא דבי ר"י כלומר שהם מסרוה וכו'. אמנם היתה התוספות יתירה על העיקר שהרי הרבה תנאים מאוחרים לתלמידי ר"י אשר נזכרו במכילתא וכו'. מכל זה ראינו שאם גם נניח שהנוסח הראשון יצא מבית מדרשו של ר' ישמעאל לא היתה החתימה עד בזמן מאוחר. ולא עוד אלא שכמה מאמרים נתוספו בה מן המאסף אשר כבר נעלם ממנו שם האומר ומהם רוב המאמרים הבאים בלשון דבר אחר וכו'. כל האמור עד כה מסיתנו לשער שהמכילתא חוברה לה יחדיו בבבל ובדור הראשון של האמוראים. וע"כ ההשערה היותר קרובה אל האמת היא שרב חבר המכילתא וכמו שכתב בעל צדה לדרך והיה זמן חבורה אחר הספרא וספרי שחבר אותם בא"י וכו'. לפ"ז מצאנו הסבה אל אשר לא נזכרה המכילתא במאמרו של ר' יוחנן בסנהדרין פ"ו ע"א שאמר סתם מתני' ר"מ וכו' ולא הזכיר המכילתא על אשר לא ידע ממנה בא"י. עכ"ד ככתבן וכלשונן:

הראית בעיניך שזה המחבר מחליט ומורה עליו באצבע שבלי ספק הנוסחא הראשונה והעקרית מבית מדרשו של ר"י יצאה ואח"כ חוזר תוך כדי דבור ואומר שר' יוחנן לא ידע ממנה לפי שרב חבר המכילתא בבבל. גם מה שהחליט שכל סתימותיה כר"י כבר נתבאר לנו שאין הדבר כן: ובפתח שער המכילתא כתב. מכילתא והוא חלק מן שאר ספרי דבי רב ענינה מדרשי רבותינו התנאים ז"ל לספר שמות ומכוננה ביחוד לר"י ע"ה וכו': והלך בזה בעקבות בעל ברורי המדות לכנות הספר עפ"י השערותיו. ומוצא אני שיש ליזהר מזה בהוצאת הספרים שהוא סמית עיני הקוראים ומביא התלמידים לידי טעות. שכיון שהוא קורא כך בפתח השער הוא סבור שהוא דבר שנתאמת בקבלה ומסורת ובאמת אינו אלא השערת איזה מחבר שסופה בטלה. וכ"ש כמו שיוצאת השגגה לפני זה המחבר שהוא מחליט והוא חלק מן שאר ספרי דבי רב שאינה אלא השערה גרידא שאין לה סמוכין רק בדברי הרשב"ם בב"ב. והוא מטיל ספק ואומר ומכוננה ביחוד לר' ישמעאל כמה שהיא קבלת הגאונים בה"ג ור"נ גאון ומסדר התנחומא ור"ש הנגיד. וכן לא יעשה אלא או לכנותה סתם כמו שעשו מדפיסי קונסטאנטינא וויניציאה או לכנותה על שם ר"י כמו שכינוה הגאונים. וחי נפשי כי לא דבר רק הוא כי ע"י דברים קלים כאלה סופה שתעשה התורה פלסתר על ידן.

ואחר שהצעתי דברי אחרוני המחברים אשובה לי לבאר דברי מאור עינינו הרמב"ם ז"ל שדבריו מיוסדים על אדני החקירה ועמודי הקבלה. אמנם אלו הבאים אחריו לא נתנו לבם לבא אל תוך אמתת דבריו. ואקדים איזו הקדמות לדבר: א) כבר בארנו בפרק ה' שהשם מכילתא הוא נופל על פירוש חוקי התורה ומצותיה: ב) כבר ערכנו בפרק י' הברייתות אשר הובאו על שם תדר"י או תני ר"י וחלקנום אחר ספרי תורת משה ומצאנום שכמעט כולם הם על ספר שמות עד סוף התורה. גם ידוע שהרבה פעמים אומרים בתלמוד ירושלמי עד כדון כר"ע כר' ישמעאל מאי. ושאלתם זו הוא מיוסדת כדרכי ר"ע ור"י בפירושי התורה ודרשותיה שכל אחד מהם אחז דרך לעצמו וקבע בית מדרש לשטתו ולמד לתלמידים. אמנם גברה דרך ר' עקיבא ונקבעה בישראל. ודרך ר' ישמעאל לא אחזו בה רק מעט מוער מתלמידיו אשר נקבע שמם בי ר"י כלו' בית ר"י. אמנם בירושלמי חתרו לפעמים למצא יסוד איזה הלכה עפ"י שיטת ר"י וקראו לשניהם אבות העולם. שקלים פ"ג ה"ב: ג) כבר הוכחנו בפרק ט' שרשב"י חבר ג"כ מדרש לספר שמות שנקרא מכילתא דרשב"י: ד) גם רואה אני להקדים מאמרים על ר"ע בירושלמי שקלים פ"ה. א"ר יונה כתיב לכן אחלק לו

ברבים ואת עצומים יחלק שלל זה ר"ע שהתקין משנה ומדרש והלכות והגדות וי"א זו אנשי כנה"ג תקנו אלא מה תיקן כללות ופרטות ע"כ. ודרשו זה המקרא על ר"ע משום דמסיים תחת אשר הערה למות נפשו וגו' וכבר ידוע ממיתת ר"ע. ורמזו לנו בזה שמיתתו גרמה מעלתו וחיבתו עד שגברה דרכו ונקבעה בישראל: וביאור פלוגתא הנזכרת היא. שכבר הקדמנו דברי רשב"ג שאף בזמן בית שני כבר היה להם משנה מדרש הלכות והגדות. אמנם גודל כחו של ר"ע שנתפרסם בו הוא מה שאמרו בגיטין ר' ישמעאל חנות מיוזנת ר"ע אוצר בלום. ופרש"י כך מפורש באדר"נ (פי"ח) למה היה ר"ע דומה לעני שנטל קופתו וכו' כך ר"ע כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא מרבותיו ואחריו הלכה וכו' כשנעשה חכם גדול עשה כל התורה מטבעות מטבעות סידר מדרש ספרי וספרא לבדן ושנאן לעצמן לתלמידיו הלכות לעצמן ואגדות לעצמן וכו'. והנה אל זה כוונו הי"א שאמרו מה תקן כללות ופרטות כלו' שעשה התורה מטבעות מטבעות. אמנם ר' יונה יחס לו משנה מדרש הלכות והגדות בכלל לפי שכל אלו הוקבעו בבי"המ עפ"י דרכו וכמו שאמר ר' יוחנן שהתחלנו בו זה המאמר סתם מתני ר"מ וכו' סתם ספרא ר"י סתם ספרי ר"ש וכולהו אליבא דר"ע: אמנם מ"ש סתם ספרי כוון בזה לספר שמות במדבר ואלה הדברים שסדר ר"ש מדרשיהם אליבא דר"ע וכמו שבארנו:

מעתה נבא לביאור דברי הרמב"ם שהעתקנום כבר למעלה בפרק ד'. והנה כלפי שדבר בתחלה על המשנה והחבורים שנעשו עליה בא לדבר על פירושי התורה ואמר. וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה. כלו' חיבורים מסודרים על המקראות לפרשם. ר' הושיעא תלמידו של רבינו הקדוש חיבר ביאור ספר בראשית. והוא בראשית רבה שהזכירו בה"ג. ור' ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא. כלו' ר"י עשה פירוש על כל התורה מאלה שמות ולהלן שבה מפורשין המצות והחוקים ופירוש זה נקרא מכילתא לפי שהוא מדרש כולל כל החוקים והמצות והם הם הני תדר"י דבבלי ותר"י דירושלמי ומכילתא שלנו לספר שמות והשאר נאבד מאתנו. ואולי היו נמצאים עוד איזה ברייתות מהם בידו של הר"מ שהעתיק מהם בסה"מ כמו שהזכרנום: ואמר וכן ר"ע חיבר מכילתא. כלו' אף הוא פירש התורה על סדר המקראות מספר שמות ולהלן והם הם ספרי וספרא שסדרום תלמידיו ר"י ור"ש אליביה. ואמר וחכמים אחרים חברו מדרשות והכל חובר קודם הגמרא הבבלית. ר"ל מדרשות שהם נסמכות ג"כ על התורה אבל אינם הולכים על סדר המקראות. ואבאר דבר זה בדברי בתשובת שאלה אחת. והיא מה שכבר נתעוררו בה המחברים אם עיקר התחלת המכילתא היא מפ' החודש או שהיתה מתחלת שמות ונאבדה מאתנו. ואומר כשנשקיף בעין בוחנת במדרש רבות שלפנינו נמצא שאין לו סגנון שוה לכל התורה. ואפרט כאן מסגנון המדרשים ה' חלקים: והם חלק הא' היא ביאור ופירוש שהוא מסודר על סדר המקראות על כל מקרא ומקרא: החלק הב' היא פתיחה לאיזו ענין ופרשה וסגנונו ר' פלוני פתח: החלק הג' הוא ממין החלק הב' וסגנונו זש"ה או הה"ד ומביא לו מקרא ממקום אחר ודורש בו לכמה פנים ומאריך בו עד שבפנים האחרונים הוא חוזר אל ענין הפרשה: החלק הד' הוא אינו נקשר בסדר הפרשה אלא מתחיל לדרוש באיזו ענין פרטי וסגנונו יתברך שמו של מלך מלכי המלכים והולך ומאריך מאגדה לאגדה עד שהוא מסיים בענין הפרשה: החלק הה' הוא מתחיל באיזו דבר הלכה וסגנונו הלכה אדם מישראל או ילמדנו רבינו והוא הולך מהלכה אל הגדה עד שהוא מסיים בענין הפרשה: ולא השלמתי בזה כל חלוקת המדרשים וסגנונם שאין זה מכוונת המאמר כאן. אבל הזכרתי מה שאני

*

צריך בו אל מה שכוונתי והוא. כשנבחין עפי"ז המדרש רבות נמצא שמבראשית עד פ' החודש עיקר סגנונו הוא מחלק הא' שהוא מסודר על המקראות והולך ומפרש כל מקרא ומקרא אלא שנתוספו בו מדרשים מחלק ב' וג'. אמנם מפרשת החודש ולהלן עיקר סגנונו מחלק הג' ועל המעט מחלק הד'. ומאמצע ספר במדבר עד סוף התורה עיקר סגנונו מחלק הה'. נמצאת אומר שמדרש בראשית שלפנינו (חוץ ממה שנתוסף בו) עקרו הוא הוא הביאור שהזכיר הר"מ וסגנון שאר המדרשים הם הם המדרשות שהזכירם הר"מ ז"ל: ומעתה עלינו לדון על המדרש שמתחלת שמות עד פ החודש שנשתנה מסגנון כל הספר הזה. ובישוב הענין נראה לי שבאמת התחלת מדרשו של ר"י היה מתחלת ספר שמות. וכמו כן מכילתא דרשב"י היתה מתחלת ספר שמות. והוויין לקמאי הני ספרים בראשית רבה ומכילתא דהיינו ספרא שהוא תו"כ וספרי. שהם כוללים ספר שמות במדבר ואלה הדברים. אמנם אח"כ קמו מסדרים שכבר נשכחו לנו שמותיהם ואספו ולקטו וסדרו מדרשי אגדה שמצאום על סדר כל התורה כולה והוסיפו על ספר בראשית כל מה שנמצא בו מסגנון חלק ב' וג'. ומן המכילתות לקחו עד פ' החודש ואספום אל תוך קיבוצם במדרש שמות. אמנם מפ' החדש ולהלן שמתחילין ההלכות לא הביאו אל תוך קבוצם. ואפי' פרשיות האגדות שבה דוגמת פ' השירה וכיוצא בה לא אספו דכיון דאיפסק איפסק ולא סדרו רק מה שמצאו להם מאינך חלקי המדרש: ובאמת כשנערוך ערך מדרש אלו הפרשיות עם ערך מדרש הפרשיות שבבראשית נמצא כי מעטו עד מאד: וכיון שנתוספו הפרשיות הראשונות שבמכילתא אל מדרש הרבות הניחו המסדרים מלכותבם והתחילו סידורה מפ' החדש. ומה שמחזקני עוד בהשערה זו. היא מה שמצאנו במדרש רבה סוף פ' שמות מהו והצל לא הצלת ר' ישמעאל אומר והצל לא הצלת ודאי ר"ע אומר יודע אני שאתה עתיד להצילם אלא מה איכפת לך וכו'. ופי' פלוגתתם היא שר"ע דריש לשונות כפולין ור"י לא דריש דדברה תורה כלשון בני אדם. ופי' מלת ודאי הוא כשימוש מלת כמשמעו או כשמועו שהם כשימוש מלת כפשוטו שנשתמשו בו האחרונים. אמנם שימוש מלה זו ר"ל מלת ודאי לכוונה זו הוא זרה אבל נמצאה כמה פעמים במכילתא יתרו וזה שמחזקני שממסדר אחד הם ועיקר זה המדרש היה מתחלתו במכילתא.

אחרי הדברים והאמת האלה לא נשארה לנו רק תמיה אחת והיא איך קרה ואיזה ענין גרם שנאבד לנו מדרשו של רשב"י לספר שמות ואישתיירו לנו ספרא וספרי שהם אליבא דר"ע ותהי להפך במדרשיו של ר' ישמעאל שנאבדו לנו על שאר הספרים ועל ספר שמות אישתייר. והנה כבר היה אפשר לי להשיב אין מקשין על המקרה. אמנם בינותי בדבר ומצאתי שלא במקרה נהייתה כך אלא ע"י סבות גורמות איתרמי הכי.

ולדעתי אירע כך שכיון שעיקר ההלכה היא בתו"כ ובמשנה תורה הספיקו עצמן בדורות הראשונים בלימוד הספרא וספרי שהם אליבא דר"ע. אולם בספר שמות למדו מדרשו של ר' ישמעאל כדי לעמוד ג"כ על דעתו. ועוד שהספר הזה רובו אינו מסוג ההלכה. וכבר הזכרתי שר"ע דורש לשונות כפולין ור"י לא דריש דדברה תורה כלשון בני אדם ומזה המאמר לבד נוכל לשפוט על דרך ר"י בפירושיו. ובאמת כשנסתכל בדרכו של ר"י נמצא שפירושיו פשוטים ואין הנפש סולדת מהן לא כן ר"ע שהרחיב את דרשותיו על כל קוץ וקוץ. ואמרו במדרש שמות פ"י במקרא ותעל הצפרדע. תני ר"ע אומר צפרדע אחת היתה והיא השריצה ומלאה את ארץ מצרים א"ל ראב"ע עקיבא מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות צפרדע אחת היתה ושרקה להן ובאו. אמנם סוף זה המאמר הוא קטוע קצת וע"כ היא סתום דמה הועיל לנו ראב"ע בפירושו. ואולם

באליהו רבה ח"א פ"ז גרס לה הכי. אמר לו ר"ע המודעי וכו' אלא הרבה מיני צפרדעים הביא עליהם הקב"ה ומאי ותעל הצפרדע צפרדע שיש בה דעה בשעה שהעופות הם צמאין ובאין לשתות מן היאור ומן האגמים קוראין אותן ואומרים להם בואו ושתו וכו'. כלו' שע"י קולן יודעין העופות שיש שם מים. וכבר חברו בעלי הלשון בזמננו ג"כ זה השם עם ש"ם צפור שהוא מורה על צפצוף וקול. ומה שאמר צפרדע אחת היתה ושרקה להן ובאו כלו' שהכתוב שאמר הצפרדע בה"א הידיעה משמיעך שעלה זה השרץ שעל ידי קולו ושריקתו הוא מקבץ אחרים אליו לומר לך שלא בפעם אחת עלו אלא אחת אחת ואח"כ נתרבו: עכ"פ הנך רואה שאמרו לר"ע מה לך אצל הגדה וע"כ היה אהוב להם בהגדה דרכו של ר"י יותר מדרכו של ר"ע. וזה גרם שנתמעטו כתבי יד מדרשותיו של רשב"י על ספר שמות וכן כתבי יד מדרשותיו של ר"י על אינך ג' ספרים. אולם נשתקעו הרבה מאמרים אשר בחרו בהם ממכילתא דרשב"י במכילתא דר"י וממכילתא דר"י באינך ג' ספרים בספרא וספרי. וזה גרם יותר להמעיט כתביהם עד שנאבדו לנו לגמרי אף שעדיין היו בימי הרמב"ם והרמב"ן ובדור שאחריהם והשתמשו בהם.

תכלית מה שבארנו באלו הפרקים הוא שספרא לחוד וספרא דבי רב לחוד וכן ספרי לחוד ושאר ספרי דבי רב לחוד ושרב לא סדר ספרא דילן ומינה דאף ספרי לאו איהו סדרן. ובארנו דעת הרמב"ם במה שהוכחנו שרב סדר ברייתות. ובארנו השם מכילתא שהוא שם מיוחד למדרש הלכה בכלל ונתייחד לג' ספרים שמות במדבר ואלה הדברים בפרט וביחוד לספר שמות. וכן השם ספרי כולל אלו הג' ספרים בעצמם וביחוד ספ' במדבר ואלה הדברים. ובארנו טעם שנתחברו אלו הג' ספרים כאחד. ובארנו דרך וסדר למודם שהיה משנה הלכות מדרש דהיינו תחלה תורת כהנים ואח"כ אינון מדרשי הלכות ואח"כ תוספתא ותלמוד ואגדות. ובארנו מושג שם משנה ומושג שם הלכה. ובארנו דברי בעל סדר תנאים ואמוראים שהביאו האזולאי בענין הברייתות. והוכחנו דבא"י היה בקיאין טפי בברייתות מבבבל שלא למדו כל הברייתות אלא שהיו להם טופסי ברייתות שהוקבעו בבית המדרש. ובארנו ההבדל שבין תנו רבנן לתניא ואינך לשונות: ובארנו דברי בה"ג שנתקשו בהם המחברים. ובארנו השמות שבאו בגמרות ובמדרשים ואלו הם סופרים תנאים משנים בית הספר בית התלמוד. והוכחנו אמיתת מציאת מכילתא דרשב"י ושמכילתא דר"י היתה כוללת מואלה שמות מתחלת הספר עד סוף התורה. ובארנו דעת הרמב"ם בזה הענין. ובארנו קצת סדר מדרש הרבות. גם עמדנו על הסבה איך קרה שנאבדה לנו מכילתא דרשב"י ושנאבדו לנו מכילתא דר"י על אינך ג' ספרים:

מעתה נסיים במה שפתחנו בו ונאמר שר' יוחנן לא דבר אלא מחברייתות שהם אליבא דר"ע. וכשאמר סתם ספרי ר"ש כלל בזה השם ג"כ מכילתא דרשב"י אבל מכילתא דר"י הוזכרה בשם תנא דבי ר' ישמעאל או בשם תני ר' ישמעאל: אמנם כל אלו הספרים מדרש רבות מכילתא ספרא וספרי כבר לא הגיעו אלינו כאשר היו בעיקרן אבל כבר הם קטועות מצד ומלאים תוספות מצד: ולסיום המאמר נאמר שאחזנו השטה המקובלת מן הגאונים וע"כ כתבנו בפתח השער מכילתא דר' ישמעאל שדעתנו מסכמת שתחלת יסודה מר' ישמעאל שעשה פירוש על התורה אלא שנתוסף עליה אח"כ הן בבית מדרשו ע"י תלמידיו והן מאחרים אחר שכבר בית מדרשו היה בטל: ולא כל הסתומות שבמכילתא הם מר"י שאף סתומות נתוספו לה אבל עכ"פ הקורא הבקי בסדור אלו הספרים וסגנונם כבר יש לו פתח להכיר מה שהוא מעיקר פירוש של ר"י ומה שהוא תוספות מבית מדרשו ומה שנתוסף אח"כ: ואביא כאן איזה דוגמאות: מס' דפסחא ריש פ"ו. ולקחו מן הדם שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף. היא עיקר ואידך תוספות:

שם ריש פ"ז. וככה תאכלו וגו' כ י ו צ א י ד ר כ י ם. ואידך תוספות: שם פי"ג ויהי בחצי הלילה י ו צ ר ו ח ל ק ו. ואידך תוספות: שם פט"ו. ומלתה אותו וגו' ר ב ו. ואידך תוספות: במס' נזיקין פ"ו. על משענתו על ב ו ר י ו. ואידך תוספות: שם פי"ח. אם ענה תענה א ח ד ע י נ ו י מ ר ו ב ה ו א ח ד ע י נ ו י מ ו ע ט. ואידך תוספות: וצא והקש על דרך זה ויאורו לך דברי ר' ישמעאל.

אמנם אחר שחשלמתי המאמר כפי מה שכוונתי לדבר בו והנה ראיתי זה חכם גדול זקן ויושב בישיבה ותלמידיו יושבים על מדין בשערי בת רבים הוא בא בספרו מ ב ו א ה י ר ו ש ל מ י ספר שמעיד על שקידה נפלאה ואהבה עזה לאמתה של תורה הוא הרב החכם מוהר"ז פראנקל דנהירין ליה שבילי דירושלים כשבילי דבבל הי"ו ויצא בספרו (דף ק"ח ע"ב בערך ר' ישמעאל) לידון בדבר חדש על ר' ישמעאל זה שנקראת המכילתא על שמו והוא הוזר משטתו שכבר הזכרנוה ובחר לו שטה חדשה אשר לא שערוה אבותנו. ראיתי ואבהל הנה איש צועה ברב כחו ובגודל שמעו והכה בכפתור ביתי אשר ברב עמל בניתי לי ויִרעשו ספי וחומותי תתפוררנה על כן שנסתי את מתני ואזרתי את חלצי להוסיף עוד

## הפרק הי"ב בשטה החדשה להרב החכם מוהר"ז פראנקל על ר' ישמעאל בעל המכילתא והשגותי עליה.

אמנם טרם אצא למלחמתה של תורה אקרא לי איש מקדם קדמתה ואבקשהו לעמוד על ימיני כי בנתיבותיו אתהלכה ובמעגליו תתמוך רגלי אשר בנעוריו קם כלביא הוא ר' זרחיה הלוי. ואם כי שנותיו שנותי יכפילו אצית אנא למילוליה דאמר דאית מן עלומי לסב מליף מעמי וכו' דאיכא עתיקא בקנקנא חדתא. וזרועותי אאמץ בדבריו אשר אמר בהקדמתו למאורותיו וז"ל. מלא חשק לב כל חכם לב לדרוש ולתור בחכמה להבין ולהשכיל אם להימין אם להשמאיל בין האמת ובין השקר להורות ולהבדיל ויש אשר יגבר החשק הזה על לבו עד שיראה כחושק היוצא מדרך הצניעות והמוסר בהסירו מסוה הבשת מעל פניו לבחון האמת כענין שנאמר ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש ויש רמז לדבר הזה במסוה שהיה משה מסיר מעל פניו וכו' עכ"ל. ואחרי בקשת הסליחה לשעבר ורשות על להבא אצא אל המערכה ואומר כתב הרב החכם הי"ו וז"ל. רבי ישמעאל אבוה דר' יודן וכו'. והנה בירושלמי מצינו בהרבה מקומות תנא ר' ישמעאל ולא נזכר מעולם תני דבי ר' ישמעאל וכו' וידוע שקצת חכמים היו עוסקים בלבד בלימוד הברייתות ונקראים שוני הלכות ולרוב לא חדשו מעצמן דבר בהלכה וכו' גם ידוע שבכ"מ שנאמר תני פלוני הכוונה שהוא שנה הך ברייתא ולא שהוא בעל המאמר (הנה חזי בזה כאן מטה שכתב במכתביו לשנה השלישית צד קצ"ג והצדיק בזה מה שהשגתי עליו לעיל בפרק ז') ועל פי ההוצעות האלה נראה לחדש דבר בענין המחבר של המכילתא. המכילתא נקרא בפי הראשונים מכילתא דר' ישמעאל אבל לא נמצא בשום מקום בשני התלמודים המכילתא נקראת על שם ר' ישמעאל. וגם שם מכילתא במכוון על המכילתא דס' שמות לא נמצא בש"ס. ועיין בבלי שבועות מ"א ע"ב דתנינא הילכתא ספרא וספרי ותוספתא. וגם שם נפקדה המכילתא. לכן נראה שהמחבר של המכילתא אינו התנא ר"י חברו של ר"ע כ"א האמורא ר' ישמעאל דערך זה והוא היה שונה הלכות ואסף המשניות והברייתות לס' שמות והציגן יחד בדרך מדרש המקרא וכו'. ולעומת זה נזכר תנא דבי ר"י בבבלי והוא איזה חכם מבית מדרשו של ר' ישמעאל וקדם הרבה לר' ישמעאל מסדר המכילתא. ור' ישמעאל זה האחרון אסף במכילתא שלו גם דברי תדר"י והביא אותם על שם ר' ישמעאל ולפעמים הביאם סתם בלי שם אומר וכן נמצא ג"כ בתנאים אחרים שהש"ס מזכיר שמם והמכילתא מביא המאמר בלי שם התנא. ובזה יבואו

על נכון דברי הירושלמי ריש מס׳ חלה פסחים פ״ב הלכה ד׳ ר׳ יוסי בשם ר״ש וכו׳ (הועתקו לפנינו לעיל פרק י׳ אות ד׳) והנה תחלת דברי הירושלמי קשים מאד להולמן. ולפי מה שהנחנו ימצא בזה פשט מרווח ר׳ יוסי אומר הברייתא דלקמן נאמר לחם בפסח בשם ר׳ שמעון. תני ר׳ ישמעאל כן פי׳ וגם ר׳ ישמעאל תני במכילתא כן וכו׳. ר׳ יונה וכו׳ בשם ר׳ ישמעאל פירוש ר׳ יונה לא תני לה בשם ר״ש כ״א בשם ר׳ ישמעאל (התנא). אמר ר׳ מנא וכו׳ ושמעית ר׳ אחווה וכו׳ פ׳ דאמר להך ברייתא סתם. ואבא הוה אמר בשם ר׳ ישמעאל פי׳ ר׳ יונה דהוא אביו של ר׳ מנא הוה אמר לה בשם ר׳ ישמעאל וכמו דאיתא קודם לזה וכו׳. וממאמר זה של הירושלמי עולה בבירור שבמקום שאומר הירושלמי תני ר׳ ישמעאל אין כוונתו על התנא ר״י וכבר כתבנו שהירושלמי אומר בכ״מ על המכילתא תני ר׳ ישמעאל ולא תני דבי ר״י. ודע דגם מן הבבלי יש להוכיח שבמקום דאיתא שם תדר״י אין הכוונה על המכילתא דהרי בהרבה מקומות מצינו תדר״י על קראי דס׳ ויקרא עיין שבת וכו׳. ולא מצינו מעולם שניסדר מכילתא לס׳ ויקרא אין זאת כ״א שהתנא דבי ר״י הוא תנא אשר חידש הלכות מן המקרא ודבריו הובאו ג״כ לפעמים במכילתא ע״י מסדר המכילתא כהך דפסחים וכו׳. ובזה יובן ג״כ מה שהובאו לפעמים בבבלי מאמרי המכילתא בשם תנו רבנן או תניא ולא בשם תני דבי ר״י עיין ברכות וכו׳. וכל אלה מאמרים והדומים להם אשר הובאו בלשון ת״ר או תניא הם מהמכילתא אשר סידר האמורא ר״י וכו׳ עכ״ל.

אמנם מה שהביא לו ראיה מהירושלמי דריש חלה כבר הישבנו לפרש דברי ירושלמי אלו לעיל שם. ואין לנו אלא להעיר שהרב החכם מוהר״ז השמיט מלת אומר במאמר ואבא הוה אמר לה בשם ר׳ ישמעאל אומר. והאמת שבפסחים ליתא אבל הוא העתיק מירושלמי דחלה והיה לו להעיר עכ״פ שהוא נסמך על הנוסחא שבפסחים.

ואולם אקדים עוד דבר אחד לפי שראיתי בדברי הרב החכם שאמר לכן נראה וכו׳ כ״א האמורא ר״י והוא היה שונה הלכות ואסף המשניות והברייתות לס׳ שמות והציגן יחד בדרך מדרש המקרא. הנה ידמה הרב החכם שהמכילתא אינה אלא קבוצת משניות וברייתות (ונוסיף על דבריו ונאמר דרשות ואגדות). וחי ה׳ אשר עשה לי את הנפש שאין הדבר כן. ואם אמנם אודה שבמכילתא ספרא וספרי התוספות מרובה על העיקר אעפי״כ לא ננעלו לנו הדרכים לעמוד עוד על העיקר ולהבדילו מן התוספות. וכשנסתכל על זה העיקר נשכיל ונבין שאינם דברים מקובצים ועפ״י טבע ענינם אי אפשר להם להיות מקובצים אלא כולם נתנו מרועה אחד ולעומת רוח אחד כולם הולכים לפרש התורה וזה העיקר אינו לא משנה ולא ברייתא ולא מדרש ולא אגדה אלא פירוש וביאור התורה. אלא אם נרצה לכנות פירוש התורה ברייתא או מדרש או אגדה הנה זה לא יזיק. וכבר יש ראיות בידי שמה שאנו קוראים פירוש או ביאור הוא נקרא בפי חז״ל מדרש. אבל מה שאכוון להעמיד עליו הוא. שעיקרן של מדרש רבה (עד פ׳ החדש) ומכילתא ספרא וספרי הם ביאור ופירוש שכך ביארו ופירשו לתנוקת של בית רבן ועפ״י פירוש זה תרגמוה לצבור והיא היא האבן הגדולה אשר יריתי לי לפנה בסדור המאמרים והערכתן כדי שיעמוד כל קורא על טיב אלו הספרים. אמנם להביא ראיות על זה מסגנון אלו המאמרים ולשונם אינו אלא ליאות ועמל. רק על אחת אעיר כדי להוכיח שעיקר אלו הספרים אינם אלא פירוש והוא. שבהגיעם אל דיבור זר או אל מלה קשה שאינה מורגלת הם מתרגמים אותה בלשון ארמי (וכדרך רש״י שהוא מתרגם בלע״ז) או שמפרשים כוונתה עפ״י הלשון המורגל להם. ואביא על זה דוגמאות מרבה ומכילתא וספרי. ולא אצטרך להזכיר

את מקומם כיון שהם על המקראות שאביאם — וכתוך אלו הדוגמאות אזכיר איזה אחרים כדי להראות דרך פירושם – : וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו נתפיים ממנו : ואל קין ואל מנחתו לא שעה לא נתפיים ממנו : ויחר לקין מאד ויפלו פניו נעשו כאור : ויהי השמש באה ועלטה היה אמיטתא הות : וימצאה מלאך ה׳ על עין המים וגו׳ באורחא דחלוצה : ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על הבית אין א׳ מהם מעכב : ויאמרו גש הלאה קרב להלן : האחד בא לגור וישפוט שפוט דין שדנו ראשונים אתה בא להרוס : ויברך הגמלים מחוץ לעיר ארבעינון : ויצחק בא מבוא אתא ממיתא : ותפול מעל הגמל איתרכינת המד״א כי יפול לא יוטל : לנכח אשתו מלמד שהיה יצחק שטוח כאן והיא שטוחה כאן ואומר רבש״ע כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדקת הזו : ויפגע במקום בקש לעבור נעשה העולם כולו כמין כותל לפניו : כי נכסוף נכספת לבית אביך וגו׳ אתה חמדת לילך לבית אביך למה גנבת וכו׳ : ותשימם בכר הגמל בעביטא דגמלא . ותקרא שמו בן אוני בר צערי : בכזיב פסקה שם מקים : ולא נחם אלהים אין נחום זה אלא נהוג וכו׳ : וחמושים אין חמושים אלא מזוינים וכו׳ : ושלישים על כלו אין שלישים אלא גבורים וכו׳ : יוצאים ביד רמה בריש גלי : ויהם את מחנה מצרים הממן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין : לפנות בוקר לאיתנו אין איתנו אלא תקפו וכו׳ : וינער ה׳ את מצרים כאדם שמנער את הקדרה וכו׳ : אז ישיר משה יש אז לשעבר ויש אז לעתיד : נערמו מים במדה וכו׳ אף אתה נתתה ערמה למים וכו׳ . ד״א וכו׳ עשאן כמין ערימות : קפאו תהומות עשאן כמין קופה : בעב הענן כענן עבה וכו׳ : ויקדש את העם זמנן וכו׳ : כי לבעבור נסות אתכם בשביל לגדל אתכם : כי תקנה עבד עברי בכן ישראל הכתוב מדבר וכו׳ : אם רעה בעיני אדוניה אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו : מעם מזבחי תקחנו מגיד שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג : ונמצא בידו אין בידו אלא רשותו וכו׳ : על משענתו על בריו : ונתן בפלילים אין פלילים אלא דיינים וכו׳ : ומת או נשבר או נשבה ומת שתהא מיתתו בידי שמים או נשבר ששברתו חיה או נשבה ששבוהו לסטים וכו׳ : וגר לא תונה ולא תלחצנו וגו׳ לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון וכו׳ : אם ענה תענה אחד ענוי מרובה ואחד ענוי מועט :

הנה הראיתיך דוגמאות מדרך פירושם וצא והקש ותמצא שעיקר כולם הוא פירוש על התורה . וכן תמצא ג״כ בספרי שהם מתרגמים הענינים ולדוגמא אראה מה אחריתם ארע מה בסופיהון : וישכן ישראל בטח אין בטח אלא רוחצן . ואני לעצמי אינני מסופק שלא אלו הפירושים בלבד נכתבו אלא שכמה וכמה פירושים נכתבו על התורה וסגנון של אחר אינו כסגנון של חבירו ומהם לקטו ואספו התלמידים והוסיפו על אלה הפרושים שנתפשטו ונתקבלו בישראל :

ומה שמחזקני בדבר זה הוא שלא אאמין שר׳ יהודה ור׳ נחמיה שהוזכרו במחלקותם כפירוש הכתובים במדרשים עד אין מספר וכן ר׳ אליעזר ור׳ יהושע ועוד אחרים שהוזכרו כך שהיו עומדים ומתווכחים זה עם זה. אלא לדעתי כל אחד ואחד מאלו היה כותב לו פירוש על התורה ואח״כ בא איזה מסדר ומאסף ועשאן מחלוקת . וכמו שאנו עושין ואומרים רש״י פי׳ והרמב״ן פי׳ והראב״ע פי׳ . והם הם וכיוצא בהם נתוספו על אלו הפירושים שנתפשטו ונתקבלו בישראל . וכשבאו הדרשנים ועשאו כוונים לתורה לכמה וכמה פנים נתוספו גם דבריהם על אלו הפירושים עד שנהיה התוספות מרובה על העיקר . ומי יודע אם לא נאבדו לנו מיטב הפירושים הפשוטים לפי שהשמיטום המעתיקים שהיו בעיניהם דבר פשוט שאין

צורך להעתיקם לפי שכבר הורגלו בדרך הדרשנים. סוף סוף משה אמת ותורתו אמת הוא הרמב"ם שכינה לאלו הספרים פירוש וביאור: ולא כוונתי באלו הדברים בנגד הרב החכם הי"ו כי ידע אני כי דרכו זאת היא דרך רוב חכמי זמננו אשר גרמו לנו זה המעתיקים והמדפיסים שערבבו ובלבלו הדברים ורוב מה שהשתמשו המחברים באלו הספרים היתה לצורך איזה הלכה מיוחדת או מדרש מיוחד ואגדה מיוחדת וכיון שבא לידם הספר מבולבל ומעורב לא עמדו על טיבו ועקרו.

ועתה אבא בעובי קורת דברי הרב החכם הנה הוא בונה את יסודו כפי מה שאבינהו כן. תדר"י לא הוזכר בירושלמי כי אם תני ר' ישמעאל. אמנם ר' ישמעאל זה הוא אמורא דאי ר"י חברו של ר"ע הוא אמאי לא הוזכר בשם תדר"י — ונסתייע לזה עוד מהירושלמי עפ"י פירושו מה שדחינוהו —. מאמרי המכילתא הם מובאים בירושלמי בשם תני ר"י ובבבלי בשם תדר"י וכיון שר"י זה הוא אמורא ע"כ אתה אומר שהוא הוא המסדר המכילתא אלא שאסף בספרו גם דברי התדר"י שקדם לו: מעתה נעבור על כל חלקי זה הבנין. והנה כיון שמצינו בבבל תדר"י ובירושלמי לא מצאנוהו וכן מצינו בירושלמי תני ר"י ובבבלי לא מצאנוהו הנה ע"כ יעלה בידנו ההקש להפך דתדר"י דבבלי הוא הוא תר"י דירושלמי ושינוי סגנון שמות איכא בין ב' התלמודים. דהתינח אי אימת דבבבל לא הוה ידעי מר' ישמעאל אבל דלא הוי ידעי כא"י מתדר"י ובבבל הוה ידעי מי איכא למימר הכי הנע בעצמך הא כל עצמו של ר"י בא"י הוה: נבא אל חלק הב' מאמרי המכילתא הם מובאים בבבלי בשם תדר"י ובירושלמי בשם תר"י וכיון שתני ר"י הוא אמורא ע"כ שהוא המסדרה. אולם צא ודן מזה להפך ממה שהנחת דכיון שמובאים מאמרי המכילתא בבבלי ע"ש תדר"י ובירושלמי ע"ש תר"י ע"כ דתדר"י ור"י חדא נינהו: אמנם מה לנו להקש והגיון הנה מבואות הירושלמי פתוחים לפנינו נייתי ספר ונחזה. הנה לעיל בפרק י' אות ד' הבאתי ג' מאמרי ירושלמי ע"ש תני ר' ישמעאל והא' הוא בבבלי בשם תדר"י. והא' בשם משום ר' ישמעאל אמרו אמנם בכל אלו המקומות דתני ר"י הוא ר"י חברו של ר"ע. שם באות ה' העתקתי מן הירושלמי מאמר על שם תני ר"י ומבואר ממקומו שהוא ר"י חבירו של ר"ע שאמרו שם עד כדון כר"ע כר"י מאי תר"י וכו' וסגנון זה הוא נמצא בירושלמי הרבה פעמים. שם אות כ' הבאתי מן הירושלמי תר"י שאין לספק בו שהוא חבירו של ר"ע. וכמו כן הוא בירושלמי שהבאתי שם אות ל"ז וכן בירושלמי שהעתקתיו אות מ"א. ומה לי עוד הלאות את הקורא כל אשר יחפוץ יקרא מאמרי תני ר"י שבירושלמי כמו שציינתים שם בפרק י' וימצא שתני ר"י הוא תנא דבי ר"י. ור"י זה הוא חברו של ר"ע.

נם מ"ש ודע דגם מן הבבלי יש להוכיח שבמקום דאיתא שם תני דבי רבי ישמעאל אין הכוונה על המכילתא וכו'. כבר אנו יכולים לומר כן גם על המאמרים ע"ש תר"י ואנכי ציינתי בפרק הנזכר רובם ואולי כולם בין שהם ע"ש תדר"י ובין שהם ע"ש תר"י ועפ"י הציונים האלה את ביתי יסדתי ויסודותיו חזקתי. גם מ"ש ובזה יובן ג"כ מה שהובאו לפעמים בבבלי מאמרי המכילתא בשם ת"ר או תניא ולא בשם תני דר"י וכו'. הנה כל מי שעמד על מה שבארנוהו לעיל בפרק ז' ומה שהעתקנו מרש"ג יעלה בידו התרת ספק זה.

מעתה על משמרתי אעמודה ועל קבלת הגאונים אשענה דמכילתא שלנו מר' ישמעאל היא, והיא רק חלק ממכילתיה שהיו כוללות כל הד' ספרים עד לעיני כל ישראל: ולפי דרכנו כבר הגענו אל התכלית שכוונו אליה ומעתה נבא אל

סיום המאמר

## בחלוקת המסכתות והפרשיות שבמכילתא

לפי שחלוקה זו כבר היא מבולבלת ומשובשת כאשר נערוך ענינה כאן וכאשר רמזנו על קצתה בפנים החיבור.

במכילתא דפוס וויניציאה כתוב בסופה ואית בה מסכתות תשעה ואילן אינון סימניהון. ואמר פרעה למשה ונטל עמלק בירחא למידן כספא דשבתא. ואית בה פרשיות שמונים ושתים: וכשנדרוש אחר פרט״ה נמצא כתוב בסוף פ׳ בא. חסלת מסכתא דפסחא והיתה הרוחה: וקודם פ׳ השירה כתוב. חסלת מסכתא לאלהא תושבחתא: ובסוף פ׳ השירה כתוב. חסלת שירתא: וקודם פרשת ויבא עמלק כתוב. חסלת פרשתא דויסע: ובסוף פ׳ בשלח כתוב. סליקא מסכתא וכולא סידרא שבח לאלהא תקיף וגברא: וקודם פרשת בחדש כתיב. חסלת מסכת דוישמע: ובסוף פ׳ יתרו כתוב. חסלת פרשת יתרו: ואח״כ כתוב עוד המאמר הקצר ואלה המשפטים וגו׳ נמצינו למידין שסנהדרין וכו׳ ואחריו כתוב בתחלת פרשת ואלה המשפטים. מסכת נזיקין פרשתא קמייתא: ובסוף פ׳ משפטים כתוב. עד כאן פרשת דינין: ובסוף פ׳ כי תשא כתוב. חסלת מסכת נזיקין והיא פרשת ואלה המשפטים: ובסוף כולא כתוב. חסלת מכילתא לאלהא שמיא תושבחתא:

מעתה בפרטן הם עשרה ואלו הם. החודש הזה לכם. ויהי בשלח. אז ישיר. ויסע משה. ויבא עמלק. וישמע יתרו. בחודש השלישי. ואלה המשפטים. כי תשא. ויקהל: וכל עצמה של חלוקה זו אינה מסכמת עם הסימנין שלפי הסימנין פ׳ ויבא עמלק עם פרשת וישמע יתרו הם חדא מסכתא. ופרשת אם כסף תלוה היא מסכתא לעצמה. וכן פ׳ כי תשא ופ׳ ויקהל הם חדא מסכתא ואינון תשעה: גם נמצא תמיהות רבות על אלו הפרטים: א) הא דחסלת פ׳ יתרו שלא במקומו הוא שהרי עדיין דורש והולך סמוכין דלא תגלה וגו׳ לואלה המשפטים וגו׳. ואם נפשך למנות אותה הדרשה לפ׳ ואלה המשפטים א״כ אידך סימנא מסכת נזיקין פרשתא קמייתא הוא שלא במקומו: ב) האי סימנא דסוף משפטים עד כאן פרשת דינין לפי הסימנין הוא ג״כ שלא במקומו והיה ראוי לבא קודם פרשת אם כסף: ג) הא דחסלת מסכת נזיקין והיא פרשת ואלה המשפטים שבסוף פ׳ כי תשא ודאי דשלא במקומו הוא — וכבר הגהתי כל זה בפנים ורמזתי עליהם בתוספותי —:

וכן מנין הפרשיות אינו מכוון שבפרטן אין אתה מוצא שמונים ושתים אלא שבעים ושבעה פרשיות ואם אתה מונה להם ב׳ פתיחות הם שבעים ותשעה. וכבר עמד ע״ז בעל ברורי המדות בהקדמתו וכתב וז״ל. אמר המבאר מניתי וספרתי הפרשיות ולא מצאתים כ״א שבעים ושבעה. היינו מס׳ דפסחא י״ח. בשלח ששה. שירה עשרה. ויסע ששה. ויבא שתים. וישמע שתים. בחדש אחד עשר. משפטים עשרים. תשא אחת. ויקהל אחת. הרי ע״ז. ואף אם נחשוב השלשה פתוחות מפ׳ בא בשלח ומשפטים יהיו בין הכל שמונים פרשיות ואולי שתים החסירות הנה פ׳ שמות וארא עכ״ל: אולם באמת שאין למשפטים שום פתיחה אלא שנחלק המאמר בטעות וכמ״ש וכבר תקנו אותו בדפוס לוורנו: וראיתי לבעל מדות סופרים שעמד עליו כאגרדמין לשקול אחריו וכתב עליו וז״ל. ובהקדמת בעל ברורי המדות טעה בחשבונו והעלה ע״ז וג׳ פתיחות וחשב לתשלום פ״ב ב׳ הפרשיות אשר מצא בהעתקת ר׳ אברהם הלחמי וכו׳ אמנם חוץ ממה שטעה בחשבונו וחשב ע״ז והן ע״ח נ״ל שאין ממש בדברים האלה וכו׳ עכ״ל. וחי נפשי

שמדותיו של בעל ברורי המדות ברורות וקילן של מרות סופרים הם פרורי דאושכפי שבאמת אינם כ"א שבעים ושבעה:

וכשנסתכל בפרטי פרטים במכילתא דפוס ווילנא נמצאו בהם ג"כ טעיות רבות. שבמס' שירתא תמורת פ"י נסמן פ"ח. ובפ' ויסע תמורת פ"ג נסמן פ"ד וכן הוא מונה והולך כשיבוש עד שהפרשה האחרונה היא פ"ז ובאמת שאינה אלא פ"ו:

אמנם השינוים שמצאתים בדפוס קונסטאנטינא בענין זה הם. שבריש פ' בא חסר הסימן פרשה ב' אבל אעפי"כ הוא מונה והולך ג' וד' כסדר דפוס וויניציאה. בסוף פ' השירה כתוב חסלת שירתא לאלהא תושבחתא. בפ' ויסע נסמן פ"ה תמורת פ"ד וכן הוא מונה והולך בשיבוש כמו שהוא בדפוס וויניציאה אלא שאינה חותמת כלל קודם פ' ויבא עמלק ומונה והולך פ"ח ופ"ט עד סוף בשלח. קודם פ' בחודש היא מסיימת חסלת מסכתא דפרשת וישמע. בסוף פ' יתרו היא חותמת ג"כ באמצע המאמר כך. חסלת פרשת וישמע יתרו תהלה לברוך יוצרו אשר כבש את יצרו אשר בא לחסות תחת כנפיו. אולם בשאר הסילוקים היא דומה לגמרי לדפוסת וויניציא עם כל טעיותיה. אמנם סוף הסילוק ואית בה מסכתות תשעה וכו' ליתא שם כלל. ולפ"ז יהיו ג"כ תשעה פרשיות או מסכתות דהיינו. בא. בשלח. שירתא. ויסע. יתרו. בחודש. משפטים. תשא. ויקהל.

גם קוהה אני בעיקר המנין למה נמנו הפרשיות הראשונות שבפ' בא ובפ' בשלח כפתיחות ואין ענינם כלל כענין פתיחות. ובאמת שבדפוס לוורנו הם נמנין עם שאר הפרשיות. גם אני קוהה בסימן פ"ב שבפ' בא ושבפ' השירה לפי שהם באמצע פסוק וכבר יש להביא ראיה מלשון ר' נסים שהביאו הערוך ערך טמא דהיא דפ' בא היא באמת נחשבת לפרשה אחת.

סוף סוף מכל אלה ההפסקות והסימנין ופרטי המנין אין לנו מבוא לעמוד על סדר המכילתא: ומוהרא"ה וויים העיר הערה יפה והיא. שיסוד סדר הלוקת המכילתא הוא שתהיה כסדר תו"כ שהוא נחלקת לתשעה דבורים. ועפ"י דרך זה היה אפשר לומר ג"כ שחלקוה בפרטיה לשמונים פרשיות ושתי פתיחות שתהיה דוגמת התו"כ שהיתה ג"כ שמונים פרשיות כמו שהזכרנו לעיל בפ"ח. אמנם כל זה יועיל לשכך את האוזן ולא את הלב: ואף חלוקת הסימנין אינה מבוארת דמה ענין וישמע יתרו לויבא עמלק לחשוב שתיהן למסכתא דעמלק. וכן מה טעם נחלקה פרשת אם כסף למסכתא לבדה. עוד אני תמה על בעל המסמן הזה שמסמן לפ' ויסע במלת ונטל ובאמת שהמלה בהפעיל והיה צריך לתרגמו ואטיל: אמנם לפי החלוקה כפי דפוס קונסטאנטינא יעלה מספר תשעה בלא שום לחץ ודחק שמה שנחלקה פ' בשלח לג' מסכתות ופ' יתרו לב' מסכתות הוא עולה יפה לפי טבע ענין הפרשיות.

ונתתי את לבי לחקור על יסוד בעל המסמן ומצאתי דגרסינן במדרש רבה פ' קדושים ובפסיקתא דמוהר"ש באבר פ' החדש. אר"י בשם רשב"י ג' פרשיות כתב לנו משה בתורה וכל אחת ואחת יש בה מששים ששים מצות ואלו הן פרשת פסחים ופרשת נזיקין ופרשת קדושים ר' לוי בשם ר' שילא דכפר תמרתא אמר משבעים שבעים מצות א"ר תנחומא ולא פליגי מאן דעביד פרשת פסחים שבעים כולל עמה פרשת תפילין ומאן דעביד פרשת נזיקין שבעים כולל עמה פרשת שמטה וכו'. והביא שם החכם מוהר"ש באבר פירוש יפה בשם הרב החכם מו"ה חיים יוסף פאללאק והוא. שהכוונה על מספר הפסוקים שהם ששים עד פ' אם כסף תלוה עיי"ש: וטעתה נ"ל שלחשיבות פרשה זו שכולה גמילות חסדים וכוללת מצות רבות קבעוה מסכתא לעצמה מה שלא עשו כן בפרשת תפילין. וכשנסתכל בסידור המדרש רבה על פ' משפטים נמצא ג"כ שקבעוה לפרשה מיוחדת בפני עצמה.

ומעתה הכת"י שע"י הדפיסו בקונסטאנטינא נסדרו עפ"י דעת ר' שילא ע"כ לא הפרידו פ' אם כסף למסכתא מיוחדת ובעל המסמן הזה נקט כהאי פרשה שיטת רשב"י והפרידה למסכתא מיוחדת:

ואחר שעלה בידי למצא טעם על פירוד אלו הפרשיות חפשתי טעם לדביקת פרשיות וישמע יתרו לויבא עמלק. ומצאתי שבאמת שתי הפרשיות אלו אחת הם לדעת ר' יהושע וכמו שאבאר ואומר. הנה במשלות בלעם נאמר וירא את עמלק וגו' ויאמר ראשית גוים עמלק וגו' וירא את הקני וגו' איתן מושבך וגו'. יראה מזה שקני ועמלק מתחלה היו באחוה ובאחדות וזה פירש לעדי אובד וזה פירש לשום בסלע קנו. ומה שכסתה לנו התורה ולא גלתה אלא ברמזים היא מפורש בנביאים שנא' בשמואל א' ט"ו ויאמר שאול אל הקני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בנ"י בעלותם ממצרים וגו'. נלמד מזה שהיו הקנים בתוכו של עמלק ולא נתאחרו עמם להלחם עם ישראל אלא באו לעשות חסד עמהם. וזה היה בלי ספק בעצתו של יתרו חותן משה. ומצינו שדרשו על זה הענין במדרש רבה וישמע יתרו הה"ד לך תכה ופתי יערים וכו' עיי"ש. ובמכילתא שנינו וישמע יתרו מה שמועה שמע ובא מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו ד"ר יהושע ר' אליעזר המודעי אומר מתן תורה שמע וכו'. ונ"ל דר"י קאמר שיתרו בא לפי ששמע שעמלק יוצא למלחמה ולפיכך בא כדי להיות להם לעינים ולגמול עמהם חסד. וסמכה התורה ענין זה לזה וכתבה בצדו לומר לך שעמלק בא ונלחם וקני בא לעשות חסד. ולפ"ז לר"י באמת פ' ויבא עמלק עם פ' וישמע יתרו ענין אחד הם שמאחר שספרה לך התורה דרך כלל מהתלאות שנרמה להם הליכת המדבר ספרה לך מקורותם עם האומות השוכנים שם. אולם לר"א תהיה באמת פ' וישמע יתרו ענין בפ"ע ופ' ויבא עמלק היא אחת עם המאורעות והתלאות שמצאו אותם במדבר. ומעתה כת"י דפוס קונסטאנטינא היו ע"פי דעת ר"א ובעל המסמן סדר ע"פי דעת ר"י וכמו שאמרנו:

ומעתה כיון שראה ראינו במסמן הזה סימני חכמה יש לנו לדון שמה שתרגם מלת ויסע ונטל בכוון תרגם כן. והוא ששנינו במכילתא ויסע משה אר"י נסיעה זו לא נסעו אלא עפ"י משה וכו' ר"א עפ"י הגבורה נסעו וכו'. וטעם מחלקותם נראה דר"י סבר יש אם למקרא ובהפעיל קרינן ור"א סבר יש אם למסורת וטעם מלת את היא כמו עם. וא"כ צריך לתרגמו ונטל משה עם ישראל ובחר המסמן לפי צורך סמניו בתרגומו של ר"א:

תכלית המאמר שחלוקת המסכתיות שבמכילתא הם עפ"י טבע ענין הפרשיות למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה והם תשעה שהוא מספר אמת. ולמי שחותמו אמת אתפללה הן אמת חפצת בטחות ובסתום חכמה תודיעני.

החותם בבית המדרש פה ווינא בפורים קטן בשנת שלום שלום לרחוק ולקרוב.

עבד לעבדי התורה

**מאיר איש שלום**

ספר

# מכילתא דרבי ישמעאל

## על ספר שמות

דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.
(ירושלמי ר"ה פ"ג ס"ה)

כל דברי תורה צריכין זה לזה שמה שזה נועל זה פותח.
(במדבר רבה פי"ט)

# פרשת בא

# [פתיחתא.]

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר שומע אני שהיה הדבר א) לאהרן ולמשה כשהוא אומר ויהי ביום דבר יי' אל משה [בארץ מצרים] (שמות ו) ב) למשה היה הדבר ולא לאהרן א"כ מה תלמוד לומר אל משה ואל אהרן אלא מלמד שכשם שהיה משה (כלל) [כלול] לדברות כך היה אהרן (כלל) [כלול] ג) לדברות ומפני מה לא היה מדבר עמו מפני כבודו של משה נמצא ממעט אהרן מכל הדברות שבתורה חוץ משלשה מקומות מפני (שלאפשר) [שאי אפשר] ד): דבר אחר אל משה ואל אהרן למה נאמר לפי שהוא אומר ויאמר יי' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה (שם ז) אין לי אלא משה דיין לפרעה אהרן מנין תלמוד לומר אל משה ואל אהרן הקיש אהרן למשה מה משה היה דיין לפרעה אף אהרן היה דיין לפרעה מה משה היה אומר דבריו ולא ירא אף אהרן אומר דבריו ולא ירא: ד"א אל משה ואל אהרן שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה ה) כשהוא אומר הוא אהרן ומשה (שם ו) מגיד ששניהם שקולין זה כזה: כיוצא בזה אתה אומר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (בראשית א) שומע אני כל הקודם במקרא קודם במעשה כשהוא אומר ביום עשות יי' אלהים ארץ ושמים (שם ב) מגיד ששניהם שקולין כאחד (זה כזה) ו): כיוצא בדבר אתה אומר אנכי האל אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב (שמות ג) ז) שומע אני כל הקודם בדבר הוא חשוב מחברו כשהוא אומר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (ויקרא כו) ח) מגיד (ששניהם שקולין כאחד) [ששלשתן

---

**מאיר עין** א) לשון הכל בו בפי' הגדת ליל פסח בד"ה אנוס עפ"י הדבר וכו' הדבר לשון מקרא הוא בירמיה והדבר אין בהם (ירמיה ה') ולפנינו שם הגי' עפ"י הדיבור וכך היא נמצא לרוב בהגדות ובמדרשים והיא המימרא הנמצא בתרגומים מימרא דה' ובילקוט ג' אך במאמר שלפנינו הדיבור וכן הגיה בז"ר ובב"הא לק"ל: ב) והכתוב מוסב למעלה כמו שפי' הרמ"בן ודלא כפרש"י שם ומזה הטעם הפיסקא שם סתומה ועיין באבן עזרא שם. בא"ל הוסיף והגיה למשה היה הדבור ולא לאהרן הרי במצרים בסיני מנין ה"ה אומר ביום דבר ה' את משה בהר סיני באוהל מועד מנין הה"א ויקרא אל משה וידבר אליו מאוהל מועד נמצא ממעט אהרן מכל וכל ע"כ והיא עפ"י ת"כ ריש ויקרא וא"ל: ג) כ"ה בילקוט וארא ר' קע"ע ובתנחומא וכן הגיה הז"ר ופי' הז"ר ראוי לדברות ונ"ל שפי' כלול מתוקן ונגמר כמו כי כליל הוא בהדרי (יחזקאל ט"ז) ובפעל בניך כללו יפיך (שם כ"ז) ואולי צ"ל כליל ביו"ד ועיין בז"ר ובב"הא: ד) כ"ה בילקוט שם וכן הגיה בז"ר ובב"הא ופי' הז"ר א' פ' שתויי יין בשמיני דכתיב וידבר ה' אל אהרן ב' וג' בפ' מתנות כהונה בקרח דכתיב ויאמר ה' אל אהרן אתה וגו' ויאמר ה' אל אהרן בארצם וגו' ועיין בז"ר ובז"ו ובב"הא ועיין בת"כ ריש ויקרא פ"ב ובספרי במדבר פי' כ"א בד"ה לדבר אתו ובפי' כ"ע בד"ה דבר אל אהרן ובנשמן שם במ"ע וברש"י עה"ת וע"ע זבחים קע"ו ע"ב ברש"י ד"ה שב' וידוס ובתו' ד"ה וקיבל ובספרי במדבר פי' קי"ז ד"ה וידבר ומדרשות חלוקות הן. ונ"ל שהג' מקומות הן א' ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה (שמות ד') ב' ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים צאו שלשתכם (במדבר י"ב) ג' וירד ה' בעמוד ענן וגו' ויקרא אהרן ומרים וגו' (שם) ובהנהו אי אפשר שלא ידבר אל אהרן ואף בדבור צאו שלשתכם א"א לפי שהיה פתאום והרמ"ל מלבים בפירושו על הת"כ נדחק לקיים נוסחת הספרים ופי' אחר שאהרן היה נביא אפשר שתבא אליו אמירה. **אמר מאיר איש שלום** במדרש תנחומא שלפנינו כתוב בריש פרשה זו **ממכילתא דר' ישמעאל** ובסוף פ' הנני עומד לפניך על הצור מתחיל מדרש ילמדנו רבינו וכו' וכתוב עליו **אז ישיר מספרא** הודיע לנו הכותב שהוסיף שם אלו הדברים ממכילתא ופרשה זו המתחלת ילמדנו היא מספרא ר"ל מספר התנחומא ולא ממכילתא ואחר פרשה זו הוא חוזר אל תוספותיו מן המכילתא. ורואה אני להעיר שרוב אלו התוספות הם מקוטעין ומקוצרין ולפעמים הוסיף ג"כ על עיקר המאמרים או חבר ב' מאמרים שונים למאמר אחד גם שינה על הרוב סגנון לשון עיקר המאמר וכיוצא בזה עשה גם במאמר שלפנינו שהוסיף עליו וחברו עם המאמר דלקמן עיי"ש: ה) מלת במעשה אינה נכונה ויותר היה ראוי לומר הוא החשוב מחבירו כדלקמן. **אמר מאיר איש שלום** שמע ואחוך כלל גדול בברייתות ובמדרשים והוא שמחויבים אנו לחקור על כל מאמר ומאמר אם הועתק שכאן נמצא וכאן היה או שנעתק לכאן ממקום אחר וכשנמצא שדרשה אחת תתכן לדורשה על פסוקים מוקדמים ומאוחרים נוכל לדון שעיקר הדרשה ומקורה בפסוק המוקדם דמיון לזה המאמר בריש ספרי במדבר רשב"י אומר אין צווי בכ"מ אלא חסרון כיס שנאמר צו את בנ"י וישלחו. צו את בנ"י ונתנו. צו את בנ"י ואמרת וכו' הנה זה המאמר שם אינו אלא תוספות מהכותב ועיקרו בצו הראשון שהוא צו את אהרן ואת בניו (ויקרא ו') וע"כ לא נמנה זה הכתוב שהרי עליו דרשה רשב"י ובעל התוספות השמיטוהו ג"כ באשגרת לישנא אבל הביא המקרא צו את בנ"י וישלחו אף שלא היה לו להביאו שהרי עליו קאי ואעפ"כ הביאו לפי שכך מלאוהו במקורו הראשון וכיוצא בזה המאמר שלפנינו עיקרו בבראשית וע"ז תתכן לשון כל הקודם במקרא קודם במעשה ובעל ההוספה כאן סרסו כדי ליישבו על המקרא שלפנינו (וכיוצא בזה הוא נמצא בילקוט למאות ולאלפים כאשר רמזתי ע"ז בהקדמה לספרי ידי רב) ובאשגרת לישנא נקט שומע אני כל הקודם במקרא הוא קודם במעשה כמו שהיה במקורו הראשון ר"ל בפ' בראשית כנ"ל: ו) ב' נוסחאות הן והניח הכותב את שתיהן ונוסחא כאחד עדיפא ור"ל שכאחד נבראו: ז) במקרא כתוב אנכי אלהי וגו': ח) במקרא כתוב את בריתי יצחק:

שקולין זה כזה] ט) כיוצא בדבר אתה אומר כבד את אביך ואת אמך (שמות כ) כשהוא אומר איש אמו ואביו תיראו (ויקרא יט) מגיד ששניהם שקולין זה כזה י) :

בארץ מצרים חוץ לכרך או אינו אלא תוך הכרך כשהוא אומר ויאמר אליו משה כצאתי את העיר (שמות ט) והלא דברים ק"ו ומה תפלה הקלה לא התפלל אלא חוץ לעיר דבור חמור לא כל שכן ומפני מה לא נדבר עמו תוך הכרך מפני שהיתה מלאה שיקוצים וגילולים יא) : ועד יב) שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות לדברות משנבחרה ארץ ישראל יצאו כל הארצות : עד שלא נבחרה ירושלם היתה כל ארץ ישראל כשרה למזבחות יג) משנבחרה ירושלם יצאת ארץ ישראל שנאמר השמר לך פן תעלה עולותך וגו' כי אם במקום אשר יבחר (דברים יב) : עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלם ראויה לשכינה יד) משנבחר בית עולמים יצאת ירושלם שנאמר כי בחר יי' בציון (תהלים קל"ב) ואומר זאת מנוחתי עדי עד (שם) : עד שלא נבחר אהרן היו כל ישראל כשרים טו) לכהונה משנבחר אהרן יצאו כל ישראל שנאמר ברית מלח עולם היא לפני יי' (במדבר יח) ואומר והיתה לו ולזרעו אחריו וגו' (שם כה) : עד שלא נבחר דוד היו כל ישראל כשרים למלכות משנבחר דוד יצאו כל ישראל שנאמר הלא לכם לדעת כי יי' אלהי ישראל נתן את הממלכה לדוד וגו' (ד"ה ב' יג) טז) : אם תאמר הן אנכי מן הנביאים שנדבר עמהם בחוצה לארץ יז) אף על פי שנדבר עמהם בחוצה לארץ לא נדבר עמהם אלא בזכות אבות שנאמר כה אמר יי' קול ברמה נשמע וגו' כה אמר יי' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה [וגו'] ויש תקוה לאחריתך נאם יי' וגו' (ירמיה לא) יח) ואף על פי יט) שנדבר עמהם בחוצה לארץ ובזכות אבות לא נדבר עמהם אלא במקום טהור של מים שנאמר ואני הייתי על אובל אולי (דניאל ח) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל (שם י) ואומר היה היה דבר יי' וגו' [בארץ כשדים על נהר כבר] (יחזקאל א) כ) : ויש אומרים נדבר עמו בארץ ונדבר עמו בחוצה לארץ שנאמר היה היה דבר יי' היה שנדבר עמו בארץ היה שנדבר עמו חוצה לארץ כא) ר' אלעזר בן צדוק אומר הרי הוא אומר קום צא אל הבקעה (יחזקאל ג) מגיד שהבקעה כשרה כב) : תדע שאין השכינה נגלית בחוצה לארץ שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה וגו' (יונה א) וכי מלפני יי' הוא בורח והלא כבר נאמר אנה אלך מרוחך וגו' אם אסק שמים שם אתה וגו' אשא כנפי שחר [וגו'] גם שם ידך תנחני וגו' (תהלים קלט) עיני יי' המה משוטטות בכל הארץ (זכריה ד) כג) בכל מקום עיני יי' צופות רעים וטובים (משלי טו) אם יחתרו בשאול [וגו'] אם יחבאו בראש הכרמל [וגו'] אם ילכו בשבי (עמוס ט) כד) אין חשך ואין צלמות [להסתר שם וגו'] (איוב לד) אלא אמר יונה אלך בחוצה לארץ מקום שאין השכינה שורה ונגלית שהגוים קרובים לתשובה הן שלא לחייב את ישראל משל לעבד כהן שברח מרבו אמר אלך לבית הקברות מקום

---

**מאיר עין** ט) כן הגיה בז"ג ובא"ל וכ"ה בב"ר פ"א : י) עיין לקמן יתרו פ"ה ובשלהי כריתות ובת"כ ריש פ' קדושים ועיין בב"ר פ"א ובויקרא רבה פל"ו ובמדרש שמואל פ"ה ובירושלמי חגיגה פ"ב ה"א : יא) עיין ברש"י עה"ת ובתנחומא ובשמות רבה פי"ב בפ' כצאתי וגו' : יב) אפשר שהוא מאמר בפ"ע ול"ל עד אבל בכל הנוסחאות מצאתי ועד ובתנחומא הרכיב המאמרים בזה"ל ולמה נמצאת שכינה במצרים ללמדך עד שלא נבחרה וכו' : יג) בילקוט ג' להקרבה אבל בילקוט תלים ר' תתפ"ג ג' למזבחות : יד) בילקוט שלפנינו המאמר קטוע אבל בילקוט תלים הגי' כמו שלפנינו וכ"ה במדרש תלים קל"ב ובתנחומא אלא שבבא הקודמת שנויה בתנחומא ונראה שהיא שיבוש עיי"ש והא"ל סרס את כל המאמר וגרס הכי עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל א"י ראויה לשכינה משנבחרה ירושלים יצאתה א"י שנ' כי בחר ה' בציון עד שלא נבחרה בית עולמים היתה ירושלים כשרה למזבחות משנבחר בית עולמים יצאת ירושלים שנ' השמר לך פן תעלה עולתיך וגו' ובז"ר כתב דק"ל שבשילה היו הבמות מותרות אבל למ"ד אסורות ל"ל דה"ק דאחר שילה היה היתר הבמות מש"ה כ אחר ירושלים וכו' ועיין פי"ד דזבחים עכ"ל ול"נ דא"ל לכל זה שהרי כיון שהיה המזבח בשילה בנוב ובגבעון שפיר קאמר דכל א"י כשרה למזבחות ובענין איסור והיתר במות לא איירי כלל ובילקוט נסא ר' תרל"א בשם ספרי זוטא ארץ כנען מקודשת מעבר הירדן שארץ כנען כשירה לבית השכינה ואין עבר הירדן כשרה לבית השכינה ע"כ והיינו קודם שנבחרה ירושלים : טו) בילקוט ובתנחומא ג' הכא ולהלן ראוין : טז) במקרא כתוב נתן ממלכה וגו' . ובתנחומא מסיים יצאו כל ישראל שנ' לא לכם ולנו לבנות בית לאלהינו וגו' (עזרא ד') וראיית מקרא זה אין לו שחר ואולי היא ע"ס : יז) עיין בילקוט ובתנחומא : יח) וכיון שהבטיח לגאלם בזכות האבות הוזקק לדבר עם הנביאים אף בחו"ל ועיין בבה"מ : יט) בילקוט בפרשה ובריש יחזקאל ג' ויש אומרים אעפ"י וכו' : כ) בתנחומא מביא המקרא הקודם בזה"ל ואני בתוך הגולה על נהר כבר זה חדקל ונראה שהוא ע"ס וכתבו הסופר באשגרת לישנא דקרא שלפני זה עיי"ש שהרי בב"ר פט"ז והביאו הרד"ק בריש יחזקאל איתפלגון ר' יהודה ור' הונא ר"י אמר פרת הוא נהר כבר ור"ה אמר כבר בפ"ע ופרת בפ"ע אבל דכבר זה חדקל ליכא למ"ד : כא) וכן תרגם יונתן מהוי הוה פתגם נבואה וכבר העיר ע"ז הרד"ק שם פ"ג ועיין מ"ק כ"ה ע"א וברש"י שם ד"ה שהיה כבר ועיין לקמן פי"ד ובספרי במדבר פי' פ"ד ובגמן שם במ"ע אות כ"ה : כב) ובילקוט ריש יחזקאל ג' שהבקעה כשרה לדיבור : כג) במקרא כתוב משוטטים : כד) במקרא כתוב ואם יחבאו וגו' ואם ילכו וגו' :

שאין רבי יכול לבא אחרי אמר לו רבו יש לי כיוצא בך כך אמר יונה אלך לי בחוצה לארץ מקום שאין השכינה נגלית שהגוים קרובין לתשובה הן שלא לחייב את ישראל אמר לו הקב"ה יש לי שלוחין כיוצא בך שנאמר וי"י הטיל רוח גדולה אל הים (יונה א) כה): נמצאת אתה אומר שלשה נביאים הם אחד תבע כבוד האב וכבוד הבן ואחד תבע כבוד האב ולא כבוד הבן ואחד תבע כבוד הבן ולא כבוד האב: ירמיה תבע כבוד האב וכבוד הבן שנאמר נחנו פשענו ומרינו [אתה לא סלחת] (איכה ג) לכך נכפלה נבואתו שנאמר ועוד נוסף עליהם דברים (ירמיה לו) כו): אליהו תבע כבוד האב ולא כבוד הבן שנאמר קנא קנאתי ליי' אלהי צבאות וגו' (מלכים א' יט) ומה נאמר ויאמר לך שוב לדרכך מדברה דמשק וגו' ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישרא' ואת אלישע בן שפט תמשח לנביא תחתיך (שם) כז) שאין תלמוד לומר לנביא תחתיך אלא שאי איפשי בנבואתך: יונה תבע כבוד הבן ולא כבוד האב שנאמר ויהי דבר יי' אל יונה שנית לאמר (יונה ג) שנית (וידבר) [נדבר] כח) עמו לא שלישית: רבי יונתן אומר לא הלך יונה אלא לאבד עצמו בים שנאמר ויאמר אליהם שאוני והטילוני אל הים (שם א') כט) וכן (תמצא) [אתה מוצא] ל) האבות והנביאים לא) היו נותנים עצמם על ישראל במשה מה הוא אומר ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות לב) אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג אם מצאתי חן בעיניך ואל אראה ברעתי (במדבר יא) בדוד מהו אומר הנה אנכי חטאתי ואנכי העויתי ואלה הצאן מה עשו תהי נא ידך בי ובבית אבי (שמואל ב' כד) הא בכל מקום אתה מוצא האבות והנביאים נתנו נפשם על ישרא':

**לאמר** צא ואמור אליהם מיד דברי רבי ישמעאל שנאמר ויצא ודבר (שמות לד) לב) רבי אליעזר אומר צא ואמור אליהם והשיבני דבר שנאמר וישב משה את דברי העם אל יי' (שם יט) לג) ואומר [ויקרא אל] האיש לבוש הבדים אשר קסת הסופר במתניו וגו' (יחזקאל ט) לד) ואומר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו (איוב לח) שלוחי הקב"ה לא כשלוחי בשר ודם ששלוחי ב"ו צריכין לחזור אצל שולחיהם אבל לפניך אינו כן אלא התשלח ברקים וילכו וישובו לא נאמר אלא וילכו ויאמרו בכל מקום שהן מהלכין נמצאים לפניך ואומרים עשינו שליחותך לקיים מה שנאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג) לה): כשהקב"ה גוזר גזרות טובות ורעות על ישראל על הטובה מחזירים לפניו ועל הרעה אין מחזירים לפניו שנאמר והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון וגו' (וכתיב) [וכבוד] אלהי ישרא' נעלה מעל הכרובים לו) ואומר ויאמר יי' אלי לז) עבור בתוך העיר וגו' ולאלה אמר באזני [וגו'] (ונאמר) [ואומר] זקן ובחור ובתולה וטף ונשים וגו' לח) ויאמר אליהם טמאו את הבית הזה וגו' (יחזקאל ט) לט) יצאו אלו ועשו שליחותן אלו שנצטוו על הרעה לא למדנו שהחזירו שליחותן וזה שנצטווה על הטובה למדנו שהחזיר שליחותו שנאמר והנה איש לבוש הבדים וגו' (שם) מ) שמעון בן עזאי אומר לאמר (בקו) [בקול] מא) שאתה שומע בו בו למד רבי עקיבא אומר לאמר צא ואמור להם שבזכותם הוא מדבר עמי שכל ל"ח שנה שהיה כועס על ישראל לא היה מדבר עמו שנאמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות ויאמר יי' אלי לאמר (דברים ב) מב) אמר רבי שמעון בן עזאי איני כמשיב על דברי רבי מג) לא כמוסיף על דבריו ולא עם משה בלבד היה מדבר בזכות ישראל אלא עם הנביאים כלם לא דבר

---

**מאיר עין** כה) עיין בילקוט ריש יונה ועיין בתנחומא פ' ויקרא ובפדר"א פ"י ובירושלמי סנהדרין פי"א ה"ה: כו) במקרא כתוב ועוד נוסף וגו': כז) במקרא כתוב ויאמר ה' אליו לך שוב וגו' בן שפט מאבל מחולה תמשח וגו': כח) כצ"ל וכ"ה בילקוט ירמיה ר' שכ"ה ושם ג' שנית נדבר עמו שלישית לא נדבר עמו ועיין יבמות צ"ח ע"א: כט) בשביל ישראל. בילקוט יונה ר' תק"נ ג' ר' נתן: ל) כצ"ל וכ"ה בילקוט שם: לא) בא"ל ג' משה ובנביאים ואין נכון אלא שהוא מונה את דוד מכלל האבות ועיין במדרש תלים י"א בענין ברכת מגן דוד ובפר אמרו האבות הן המרכבה ודוד רגל ד' שבמרכבה ועיין ברכות ט"ז ע"ב: לב) עיין לקמן פ' בחודש השלישי פ"ג בד"ה וירד משה. ובילקוט נשתבשו מלות דברי ר' ישמעאל למלות ישמעאל וידבר ונדחק הז"ר בפירושו: לג) עיין לקמן שם פ"ב וסוף פ"ד: לד) במקרא כתוב הלבוש. וקיפיה דפרשה והנה האיש לבוש הבדים וגו' משיב דבר לאמר עשיתי כאשר צויתני: לה) עיין ב"ב כ"ה ע"א: לו) במקרא כתוב הכרוב: לז) במקרא כתוב אלו וקרי אליו: לח) במקרא כתוב בחור: לט) מלת הזה אינו במקרא: מ) במקרא כתוב והנה האיש. ועיין בילקוט יחזקאל ר' שמ"ט ואיוב ר' תתקכ"ד דגרס ר' יאשיה אומר כשהקב"ה גוזר גזירות וכו' עיי"ש ועיין שבת נ"ה ע"א: מא) כ"ה בילקוט בקול שאתה שומע בו את למד וכן הגיה בז"י ובצ"המ ומפורש הוא לקמן בפ' בחודש הג' פ"ד בד"ה משה ידבר: מב) במקרא כתוב למות מקרב העם וידבר וגו': מג) בילקוט ג' על דברי ר' עקיבא. ועיין כל זה בא"כ סוף פרשה א'. ועיין ברש"י דברים שם ובתענית ל' ע"ב וע"ע בענין מלת לאמר בספרי במדבר פי' ג' וקי"א וקל"א ודברים פי' כ"ו וברבה פ' ואתחנן וביומא ד' ע"ב ופסחים מ"ג ע"א:

אלא בזכות ישראל שנאמר ואשב שבעת ימים משומם בתוכם וכתיב ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר יי' וגו' [צפה נתתיך לבית ישראל] (יחזקאל ג) מד) [ואומר ויהי מקץ עשרת ימים] ויהי דבר יי' אל ירמיהו וגו' (ירמיה מב) מה) וכן אתה מוצא בברוך בן נריה שהיה מתרעם לפני המקום (אמרתי) [שנאמר אמרת] מו) אוי נא לי כי יסף יי' יגון על מכאובי (שם מה) [מה] מז) נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים יהושע שמש משה ושרתה עליו רוח הקודש אלישע שמש אליהו ושרתה עליו רוח הקודש מה נשתניתי אני מכל תלמידי הנביאים יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי (שם) ואין מנוחה אלא נבואה שנאמר ותנח עליהם הרוח (במדבר יא) נחה (רוחי על אליהו ועל) [רוח אליהו על] אלישע (מלכים ב' ב) ונחה עליו רוח יי' (ישעיה יא) בא וראה מה המקום משיבו כה תאמר אליו כה אמר ה' הנה אשר בניתי אני הורס וגו' ואתה תבקש לך גדולות ואין גדולות אלא נבואה שנאמר ספרה נא לי את כל הגדולות וגו' (מלכים ב' ח) קרא אלי ואענך ואגידה לך גדולות ובצורות ולא ידעתם (ירמיה לג) אמר [הקב"ה] מח) ברוך בן נריה אם אין כרם אין סייג אם אין צאן אין רועה מפני מה כי הנני מביא רעה אל כל בשר ונתתי נפשך לשלל אל המקום אשר תלך שם (ירמיה מה) מט) הא בכל מקום אתה מוצא שאין הנביאים מתנבאים אלא בזכותן של ישראל:

# פרשה א

החדש הזה לכם וגו' רבי ישמעאל אמר משה הראה את החדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את החודש לדורות א) רבי עקיבא אומר זה אחד משלשה דברים שנתקשה משה והראהו המקום את כלן באצבע: כיוצא בדבר אתה אומר וזה לכם הטמא (ויקרא יא) וזה מעשה המנורה (במדבר ח) וי"א אף בשחיטה נתקשה משה שנאמר (וזה הדבר אשר תעשה את המזבח) [וזה אשר תעשה על המזבח] (שמות כט) ב) ר' שמעון בן יוחאי אומר והלא כל הדברות שנדבר עם משה לא נדבר אלא ביום החדש הזה הראהו בלילה (וכיצד) [הא כיצד] ג) היה מדבר עמו ביום והראהו החדש בלילה ר' אלעזר אומר נדבר עמו ביום עם חשכה והראהו החדש בחשכה ד):

החדש הזה זה ניסן אתה אומר זה ניסן או אינו אלא אחד מחדשי השנה כשהוא אומר וחג האסיף בצאת השנה (שמות כג) וחג האסיף תקופת השנה (שם לד) אמרת צא וראה אי זה חדש שיש בו (אסיף ותקופה ושנה) [חג האסיף ותקופת השנה] ה) יוצאה בו וקרוי שביעי אי אתה מוצא אלא תשרי לאחר ילמדת ששביעי זה תשרי ראשון זה ניסן ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר בחדש הראשון הוא חדש ניסן (אסתר ג) ו):

[לכם] ראש חדשים ז) מגיד שניסן ראש לחדשים ומנין אף למלכים ת"ל [ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זו] הוא החדש השני למלוך שלמה על ישראל (מלכים ו) ח) ומנין אף לרגלים ת"ל חג המצות וחג השבועות וחג הסכות (דברים טז) נמצינו למדין שניסן ראש לחדשים למלכים ולרגלים רבי נתן ורבי יצחק אומרים אף לשכירות בתים ט) ולא לשנים ולא

---

**מאיר עין** מד) במקרא כתוב ואשב שם וגו' משמים וגו': מה) וכ"ה בילקוט: מו) כן הגיה בז"ל: מז) וכ"ה בילקוט: מח) כל"ל וכ"ה ברש"י ורד"ק שם: מט) במקרא כתוב בשר נאום ה' ונתתי לך את נפשך וגו' על כל המקומות אשר וגו':

**פרשה א)** א) עיין ר"ה כ' ע"א ופסחים ו' ע"ב ועיין ברא"ם ובז"ר ועיין בתנחומא: ב) וכ"ה בילקוט ובמנחות כ"ט ע"א עיי"ש ופי' הז"ר דק"ל דקאי אשחיטה מדקאמר רחמנא למשה והלא אהרן הקריב קרבנות אע"כ אשחיטה קאי שכשרה בזר. ועיין בספרי במדבר פי' ס"א ובחולין מ"ב ע"א ושקלים ג' א' וברבה פט"ו כי תשא פ"ח שמיני פי"ג בהעלותך פט"ו ובתנחומא פ' כי תשא ופ' שמיני ופ' בהעלותך ועיין ברש"י עה"ת: ג) כל"ל וכ"ה בילקוט: ד) עיין ברש"י עה"ת ובילקוט הדברים משובשים קצת ועיין ברבה ויקרא א' ובלק פ"כ דעל גילוי אוה"ה הקב"ה נגלה בלילה. וגי' הילקוט ר' אליעזר: ה) כ"ה בילקוט וגי' שבך היתה גי' התנחומא אלא שהוא משובש עיי"ש: ו) עיין בר"ה ז' ע"א ונ"ל דהאי ברייתא לא אתי בבי מדרשא ועיין בירושלמי ר"ה פ"א ה"ב ובשקלים פ"א ה"א ובתוספתא ר"ה פ"א. ואינו ראיה גמורה די"ל ראשון למעשה המן כן פי' הז"ר עפ"י הגמרא דר"ה שם: ז) כל"ל וכ"ה בירושלמי ר"ה פ"א ה"א לכם הוא ראש ואינו ראש לא לשנים וכו' וכן מוכח מקדור המאמרים ספרי אח"כ דרש מלת לכם לא מנה וכו' ובפ"ב דרש מלות ראש חדשים: ח) כל"ל וכ"ה בילקוט וכ"ה בר"ה ב' ע"ב ור' יוחנן פירשה ואיתאמרה בבי מדרשא משמיה עיי"ש ועיין כל זה בריש ר"ה בבלי וירושלמי ועיין בתרגום יונתן: ט) עיין ר"ה ז' ע"א ובתוספתא ר"ה פ"א ובירושלמי שם ה"א:

לשמטין ויובלות ולא לנטיעה ולא לירקות י) שנאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה וגו' בבא כל ישראל וגו' (דברים לא) יא) ואומר וחג האסיף (תקופת) [בצאת] השנה [וגו'] (שמות כג) יב) זה הוא האמור לך יג) לא לשנים ולא לשמטין ויובלות [ולא] לנטיעה ולירקות יד):

החדש הזה לכם לא מנה בו אדם הראשון טו) אתה אומר לכם ולא מנה בו אדם הראשון או אינו אלא לכם ולא לגוים (אמור) טז) כשהוא אומר ראשון הוא לכם (משמע) [הרי] לכם ולא לגוים אמור יז) הא מה ת"ל לכם לא מנה בו אדם הראשון נמצינו למדין יח) שישראל מונין ללבנה והגוים לחמה (לא) [ולא] דיים לישראל [שהם מונים ללבנה אלא] יט) אחת לל' יום מגביהים עיניהם לאביהם שבשמים: וכשהחמה לוקה סימן רע לגוים שהם מונים לחמה וכשהלבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל שהם מונים ללבנה ר' אומר כ) כשהחמה לוקה במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב רבי יוסי אומר כא) כשהמזלות לוקים במזרח סימן רע ליושבי מזרח במערב סימן רע ליושבי מערב ר' יונתן אומר אלו ואלו נתנו לגוים שנאמר כה אמר יי' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י) כב):

## (פרשה ב) א)

ראש חדשים שומעני מיעוט חדשים שנים מנין לשאר חדשים תלמוד לומר לחדשי השנה ב):

ראשון הוא למה נאמר לפי שהוא אומר שמור את חדש האביב וגו' (דברים טז) שמור את הפסח לאביב ואביב לפסח שיבא אביב בזמנו הא כיצד עבר את אדר שיבא אביב בזמנו הרי שעברו את אדר ולא בא אביב בזמנו שומעני שיעברו ר"ח ניסן היה ר"ש אומר הא אם אמרת כן נמצאת אתה עושה ניסן ב' ואמרה תורה ראשון הוא לכם ג) ר' נתן אומר ד) שמור את חדש [האביב] חדש הסמוך לאביב אתה מעבר ואי זה זה הוי אומר זה אדר ה) אבל לא שמענו מכמה מעבר כשהוא אומר שמור את חדש חדש אתה מעבר והדין נותן הואיל וחדש מתעבר ושנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף שנה אחד ממנויה ו) אי מה חדש אחד מל' בו אף שנה אחת מל' בה ת"ל שמור את חדש חדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מל' בה ז) אי מה שנה אחד מי"ב בה אף חדש [אחד] מי"ב בו ח) ת"ל ובחמשה עשר יום לחדש [וגו'] חג שבעת ימים (ויקרא כג) ט) יום לחדש אתה מעבר ואי אתה מעבר אחד מי"ב בו ור' יצחק אומר הא אם אמרת כן כבר הלבנה באמצע הרקיע הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הואיל והחדש מתעבר והשנה מתעברת מה החדש אחד ממנויו אף השנה אחד ממנויה (מה) [ומה] י) חדש אין תוספת עבורו אלא בסוף אף שנה אין תוספת עיבורה אלא בסוף יא) רבי ירמיה אומר הואיל וטומאה מעכבת יב) ואביב מעכב מה טומאה אין פחות משלשים יום אף אביב אין

---

**מאיר עין** י) עיקר לשון הברייתא מגיד שניסן ראש לחדשים ולא לשנים וכו' עיין לעיל אות ז' ואידך הוא תוספות ואפשר שנתוסף בה עפ"י הגמרא והתוספתא ועיין לעיל אות ח' שבבי מדרשא איתמרה משמיה דר"י. ובילקוט ג' אבל לא לשנים: יא) וראיה לשמיטין ויובלות: יב) נ"ל דכצ"ל. והיא ראיה לנטיעה וירקות: יג) בא"ל הגיה הזה לזה הוא אמור וכו': יד) בילקוט חסר כולא מן ולירקות דלעיל: טו) דס"ל דלמבול מתשרי מנינן עיין ר"ה י"ב ע"א: טז) שהם מונין לחמה: יז) הגהתי עפ"י הילקוט ומלת משמע בא מגליון מפרש לתוך הספר ומלת אמור דלעיל הוא טעות באשגרת לישנא דאמור דלמטה: יח) מראשון הוא לכם. עיין ברכה ד"ה ישית בימיו ובב"ר פ"ו: יט) כ"ה בילקוט ועיין בסנהדרין מ"ב ע"א: כ) בילקוט ג' ר' מאיר אומר וכ"כ. עיין בתוספתא סוכה פ"ב ובסוכה כ"ט ע"א ובמסכת ד"א פ"ב: כא) בילקוט ג' ר' יאשיה: כב) במקרא כתוב תלמדו בקמ"ץ. ועיין שבת קנ"ו ע"א ונדרים ל"ב ע"א ומ"ק כ"ח ע"א וב"ר פמ"ד:

(**פרשה ב**) א) נ"ל שחלוקת הפרשה בכאן הוא בטעות שעדיין באותו פסוק קאי: ב) פי' לב' חדשים הוא ראשון דהיינו לניסן ולתשרי שבו שני רגלים והוה ניסן ר"ה לרגלים ז"ר. ול"נ דר"ל דהו"א שיהא מונין תקופות וניסן הוא ראש לאייר וסיון שלאחריו ותמוז הוא ראש לב' חדשים של אחריו וכן באינך: ג) עיין ספרי דברים פי' קכ"ז ובמה שכתבתי שם במאיר עין אות א': ד) בילקוט ג' ר' יונתן ובראב"ד עדיות פ"ז מ"ח איתא ר' יוחנן והוא טעות: ה) לשון רש"י בפ' ראה שמור את חדש האביב מקודם בואו שיהא ראוי לאביב וכו': ו) דהיינו חדש שהיא נמנית לחדשים: ז) עיין סנהדרין י"א ע"א ובתוספתא שם פ"ב ועיין מגילה ה' ע"א: ח) ויוסיפו על החדש אם ירצו עד אחד מי"ב בו עיין ר"ה כ' ע"א: ט) ידרוש אלה מועדי ה' וגו' בחדש הראשון בי"ד לחדש בין הערבים פסח לה' ובט"ו יום לחודש הזה וגו' לעבור שנה וקדוש החדש והכי תני לה בספרא אמור פ"ט יכול אם הולך ב' ימים נותנים לו שני ימים ת"ל יום אין לו אלא יום אחד בלבד וכן פי' הז"ג: י) וכ"ה בילקוט: יא) עיין סנהדרין י"ב ע"א: יב) את הפסח ליחיד:

פחות משלשים יום יג) או אפילו כי חל אביב ובא יד) תלמוד לומר ושמרת את החקה הזאת במועדה (שמות יג) טו) במועדה אתה מוסיף ואי אתה גורע:

ראשון הוא לכם לחדשי השנה שלא יעשה ניסן אחר טז): רבי יאשיה אומר מנין שאין מעברים את השנה אלא בבית דין הגדול שבירושלים תלמוד לומר ראשון הוא לכם [וגו'] דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' יז):

## פרשה ג

דברו אל כל עדת בני ישראל א) רבי ישמעאל אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה תדבר (אל בני ישראל לאמר) (דברים ה) ב) ומה תלמוד לומר דברו אלא כשהיה משה מדבר היה אהרן מרכין אזנו לשמוע באימה ומעלה עליו הכתוב כאלו שומע מפי הקב"ה ר' אחי ב"ר יאשיה אומר וכי שניהם מדברים היו והלא כבר נאמר ואתה תדבר (אל כל ישראל) ומה ת"ל דברו אלא כיון שמשה מדבר היה אהרן מימינו ואלעזר משמאלו ואיתמר מימינו של אהרן והדבור יוצא מביניהם כאלו השלשה מדברים ג) ר"ש בן יוחאי אומר משה היה חולק כבוד לאהרן ואומר למדני (והדבור יוצא מביניהם) ד) ואהרן היה חולק כבוד למשה ואומר לו למדני והדבור יוצא מביניהם כאלו שניהם מדברים:

דברו אל כל עדת בני ישראל הדבר (הזה) [היה] ה) בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד אתה אומר הדבר היה בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד או אינו אלא הדבר ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד ת"ל החדש הזה לכם [וגו'] דברו אימתי היה הדבר בר"ח הא אין עליך [לומר] כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הדיבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד ו): ר' אחא ב"ר יאשיה אומר הדיבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בארבעה עשר אתה אומר כן או אינו אלא הדיבור ולקיחה בר"ח ושחיטה בי"ד ת"ל דברו אל כל עדת בני ישראל [לאמר] שאין ת"ל [לאמר] ז) אלא להפסיק הענין הא אין לך לדון כלשון האחרון אלא כראשון הדיבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד: רבי יוסי הגלילי אומר הדיבור בר"ח ולקיחה בעשור ושחיטה בי"ד אתה אומר כן או אינו אלא הדבר בר"ח ולקיחה ושחיטה בעשור תלמוד לומר והיה לכם למשמרת עד י"ד יום אם אמרת כן עקרת את כל הכתוב הא אין עליך לדון וגו' ח):

בעשור לחדש הזה ויקחו אין לי אלא עשירי שהוא כשר ללקיחה ארבעה עשר מנין ט) אמרת ק"ו ומה עשירי שאינו כשר לשחיטה כשר ללקיחה י"ד שהוא כשר לשחיטה

---

**מאיר עין** יג) עיין בילקוט שגורס הואיל וטומאה מתעברת ואביב מתעבר ועיין סנהדרין י"ב ע"ב ובתוס' שם פ"ב ובירושלמי פסחים פ"ט ה"א: יד) יהו גורעין חדש אדר ויעשהו ניסן ועיין בז"י: טו) במקרא כתוב למועדה. ובילקוט המאמר קטוע ונדחק בו הז"ר: טז) הא"ל מוחק כל המאמר שאינו אלא כפילת דברים והאמת שמסדר המכילתא ליקט הברייתות כמו שמצאם. ועיין בסנהדרין י"ב ע"ב וברכות י' ע"ב: יז) וסמיכות קדרים. ועיין בתוספתא סנהדרין פ"ב ובגמרא שם י"א ע"ב וכ"ו ע"א וברכות ס"ג ע"א ובתוספתא מגילה פ"ב ובגמרא שם י"ח ע"ב וביבמות קט"ו ע"א ובירושלמי ר"ה פ"ב ה"ה וברבה פט"ו ד"ה אבל עיבור השנה בי' זקנים:

**(פרשה ג)** א) במקרא כתוב עדת ישראל ועיין בתרגום יונתן: ב) נוסחת רש"י וכי אהרן מדבר והלא כבר נאמר אתה תדבר והוא מקרא בשמות ז' אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו' ולדעת רש"י פי' המקרא כך הוא את כל אשר אצוך תדבר אתה ואל פרעה ידבר אהרן אחיך. וכתב הר"אם שמלת נוסחא זו במכילתא אבל בקצת נוסחאות מלת ואתה דבר אל בנ"י וגו' במלות שבת שמות ל"א ועכ"פ הנוסחא שלפנינו משובשת ונשתרבבה מב' נוסחאות שהרי מקרא זה לא מצינו בכל התורה והאריך הר"אם והז"י ושאר מפרשי המכילתא בדבר והנה מקרא ואתה תדבר הוא בדברים ה' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו. ובעל ברורי המדות ג' מדעתו ויקרא משה לכל זקני ישראל ויאמר אליהם משכו וגו'. ול"נ שהמאמר כלו משובש שהרי לא קיים במה דפתח ועוד שנכפלו כל הדברים בדברי ר"א בר יאשיה שמא תאמר שכן דרך המסדר להכפיל למה לא הכפיל בדברי רשב"י אלא המאמר שלפנינו קטוע רישא ונשתרבבה הא' רישא הכא מדברי ר"א ב"ר יאשיה וצריך להגיה וכי אל שניהם ידבר דקאמר דברו והנהו תירוצא דלעיל בפתיחתא לא סגיין ליה שאדרבה כיון שכבר השוון בפסוק ראשון לא הוה ליה למינקט לישנא דמשמע דלתרווייהו דבר אלא הוה למינקט לישנא כהא דנקט בהאי פרשה ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח וגו' ה"נ הול"ל ויקחו להם כל עדת ישראל בי' לחודש הזה איש שה וגו': ג) עיין עירובין נ"ד ע"ב. בילקוט ג' והיה הדיבור יוצא מבין שניהם וזה נכון ולגי' שלפנינו נ"ל דלא חשוב ליה לאיתמר אלא לאהרן ולאלעזר שהיה משה ממוצע ביניהם והא"ל מוחק בולא עד משה היה חולק וגו' ר"ש בר"י וכו' ומת"ל דברו אלא משה היה וכו' אבל סתם לנו ראיתו ואולי ראיתו מרש"י עה"ת ואין זו ראיה שרש"י שינה המאמר קצת כפי מה שהיה צריך: ד) וכן בילקוט ליתא וכן הגיה בז"י: ה) כצ"ל ובילקוט ג' הדבור בר"ח: ו) עיין ברש"י: ז) וכ"ה בילקוט: ח) ועיין פסחים ו' ע"ב ובשבת פ"ו ע"ב והז"י האריך בדבר: ט) שאם לא לקחו בי' שמותר ללקחו אח"כ ז"ר:

אינו דין שיהא כשר ללקיחה י״ג מנין אמרת ק״ו ומה אם עשירי שאינו קרוב לשחיטה כשר ללקיחה י״ג שהוא קרוב לשחיטה אינו דין שיהא כשר ללקיחה וה״ה לאחר עשר לשנים עשר:

בעשור לחדש [הזה] י) להוציא פסח דורות שפסח מצרים מקחו מבעשור ופסח דורות מקחו כל זמן:

ויקחו להם וכי כלן היו לוקחין אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו יא):

איש שה לבית אבות בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים (דברים יד) יב): (שומע אני שה אחד לכלן ת״ל שה) יג):

לבית אבות אין לבית אבות אלא למשפחות שנאמר למשפחותם לבית אבותם (במדבר א׳) והרי שהיו עשר משפחות יד) לבית אב אחד שומע אני שה אחד לכולם ת״ל שה לבית (אבות) טו):

ואם ימעט הבית מהיות משה בא הכתוב ללמדך שלעולם נמנין על הפסח ומושכין ידיהם ממנו עד שישחט (בלבד) [ובלבד] טז) שלא יניח את הפסח כמות שהוא יז) ר׳ יהודה אומר בלבד (שלא יהא) [שיהא] יח) שם אחד מחבורה הראשונה שלא לעשות עיקר טפלה וטפלה עיקר:

ולקח הוא ושכנו ר׳ עקיבא אומר מנין אתה אומר שאם רוצה אדם לעשות פסחו יחידי שהוא רשאי שנאמר ולקח הוא (ושכנו) יט) ר׳ ישמעאל אומר מנין אתה אומר שאם ירצה אדם למנות אחרים על פסחו שהוא רשאי כ) שנאמר ולקח הוא [וגו׳]:

ושכנו שומע אני שכנו שבגגו כא) או אינו אלא שכנו שבשדה ת״ל הקרוב אל ביתו (דבר הכתוב בהוה) ר״ש בן יוחאי אומר [דבר הכתוב בהוה] שכנו מכל מקום כב):

במכסת נפשות אין מכסת אלא מנין שישחטנו למנוייו ואם שחטו שלא למנוייו עבר על מצוה שומע אני שיהא כשר תלמוד לומר איש לפי אכלו תכוסו שנה עליו הכתוב לפסול כג): ד״א כד) במכסת נפשות למה נאמר לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום אנדרוגינוס מנין תלמוד לומר במכסת נפשות ריבה כה) משמע מביא את אלו ומביא את החולה ואת הקטן שאינן יכולין לאכול כזית תלמוד לומר איש לפי אכלו יצאו החולה והקטן כו) שאינן יכולין לאכול כזית שאין שוחטין עליהן:

תכוסו על השה רבי יאשיה אומר לשון סורסי הוא זה כאדם שאומר לחבירו כוס לי טלה זה כז):

על השה רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שנמנים על הפסח ומושכים את ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד שלא יניח הפסח כמות שהוא רבי יצחק אומר במי הענין מדבר בחי כח):

---

מאיר עין י) וכ״ה בילקוט דמלת הזה דרים וכן הוא בתרגום יונתן ועיין לקמן פ״ה ופט״ו ופסחים ל״ו ע״א: יא) עיין לקמן פ״ה ובקידושין מ״א ע״ב: יב) לקמן פ״ד: יג) וכן בילקוט ליתא: יד) הא״ל הגיה עשר בתים ואין צריך עיין בר״אם: טו) הגהתי כל המאמר כפי הילקוט וכן הביאו הר״אם וכן הגיה הז״ר ואולי יש להגיה איש שה שומע אני שה לכל אחד ואחד ת״ל שה לבית אבות וכו׳ ודע דהיונתן תרגם ויסבון להון אימר לבית גניסתא ואין סגיאין ממכינם יסבון אימרא לביתא ומעתה אם אתה קורא ויקחו להם שה וגו׳ מדרשינו עולה יפה שומע אני שה אחד לכלן ר״ל לכל עדת ישראל ת״ל שה לבית אבות. ועיין בילקוט שגורס או ד״א שה לבית מלמד שאדם מביא וכו׳ ולפנינו ליתא ואולי מלות ד״א ע״ם הם ול״ל ת״ר והוא ברייתא בפסחים פ״א ע״א: טז) וכ״ה בילקוט: יז) עיין לקמן סוף פרשה ופרשה י״א: יח) וכ״ה בילקוט ובירושלמי פסחים פ״ח ה״ד ועיין בתוספתא פסחים פ״ז ובבבלי פ״ט ע״א ול״ע ע״א וברש״י עה״ת: יט) כצ״ל לפי נוסחתינו וכ״ה בילקוט ודרים לה מדלא נקט ולקח עם שכנו אבל הא״ל הגיה שאינו רשאי שנ׳ ולקח הוא ושכינו ואולי הדין עמו ועיין ספרי דברים פי׳ קל״ב וברמב״ן שם במ״ע ויונתן תרגם ואין זעירין איניש ביתא ממנין עשרא וכו׳: כ) אעפ״י שיש לו אוכלין מרובין ויליף לה מפשטא דקרא שאינו מקפיד רק על מכסת נפשות: כא) כלומר שכנו משמע שכן בית דהיינו שכנו שבגגו או תאמר לומר שכנו שבשדה שהיא בר מילרא דידיה בשדה ת״ל מפורש הקרוב אל ביתו ובילקוט ג׳ או אינו אלא שכנו שבלדו והיינו הך דר״ל שאינו שוכן עמו אלא הוא בלדו ואולי הוא ע״ם: כב) כלו׳ אפי׳ שכנו שבשדה כן הגיה ופי׳ הז״ר והא״ל מחקו ג״כ לעיל והגיה רשב״א שכנו מ״מ א״כ ל״כ הקרוב אל ביתו דבר הכתוב בהוה ועיין בתוספתא פסחים פ״ח: כג) ופי׳ תכוסו תתמנון כתרגום אונקלוס ועיין פסחים ס״א ע״א ובתו׳ שם ד״ה ר״א: כד) הא״ל מוחק מלות ד״א ואינו נראה ובילקוט נמי איתא: כה) בענין חיוב נשים בק״פ עיין בתוספתא פסחים סוף פ״ב ובפ״ז ובפ״ח ובתוספתא דאהלות פ״ג ובירושלמי פסחים פ״ח ה״א ובספרי במדבר פי׳ ע׳ ופסחים ע״ט ע״ב ול״א ע״ב: כו) כתב הז״י את ספרים דגרסי במקום קטן זקן והיא גי׳ רש״י עה״ת ועיין פסחים ס״א ע״א ובירושלמי שם פ״ה ה״ג ועיין בתוספתא חגיגה פ״א ובסוכה מ״ב ע״ב ובפסחים ל״א ע״ב: כז) וכן תרגמו יונתן ובילקוט ל״ג לה וא״כ נוסחתו כסוגיא דפסחים ס״א ע״א עיי״ש אבל בירושלמי פסחים פ״ה ה״ג מוכח כנוסחא שלפנינו ור׳ יאשיה מוכיח מלשון תכסו שצריך לשחטו לאוכליו וס״ל כהאי דבר אחר דפליג אליבנא קמא דל״ק יליף לה לשלא למנויו והאי ליבנא יליף לה לשלא לאוכליו: כח) עיין לעיל אות י״ז וי״ח ועיין פסחים פ״ט ע״א ואולי יש להגיה עד שיזרוק וב״ל כר״ש שם ור״י פליג דבשה חי הכתוב מדבר:

# פרשה ד

שה בכלל שה גדי וטלה שנאמר שה כשבים ושה עזים (דברים יד) א):

תמים להוציא בעל מום ב):

זכר להוציא טומטום ואנדרוגינוס ונקבה ג):

בן שנה אין לי אלא בן שנה כל שנתו מנין ד) היה רבי ישמעאל אומר ק"ו ומה אם עולה חמורה כשרה לבא כל שנתה כבת שנתה פסח שהיא קל אינו דין שיוכשר כל שנתו כבן שנתו רבי יוסי הגלילי אומר ומה איל שתחלתו פסול סופו כשר שה שתחלתו כשר אינו דין שיהא סופו כשר ה):

מן הכשבים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו אתה אומר כן או אינו לא שיביא משניהם כאחת ת"ל ואם מן הצאן קרבנו [מן הכשבים או מן העזים] (ויקרא א') מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו והרי דברים קל וחומר ומה עולה חמורה כשרה להביא מין אחד פסח שהוא קל אינו דין שיוכשר לבא ממין אחד מה ת"ל מן הכבשים ומן העזים מזה בפני עצמו ומזה בפני עצמו:

[תקחו] והיה לכם [למשמרת] ו) להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכשבים ומן העזים דברי ר' אליעזר ז) ר' יאשיה אומר תקחו למה נאמר לפי שנאמר וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר (דברים טז) צאן לפסח ובקר לחגיגה אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח ומה אני מקיים שה תמים זכר פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה ת"ל מן הכשבים ומן העזים תקחו שאין ת"ל תקחו ומה ת"ל תקחו שלא יביא פסח דורות אלא מן הכשבים ומן העזים דברי ר' יאשיה ר' נתן ח) אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח ומה אני מקיים שה תמים זכר פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה ת"ל ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה (שמות יג) כעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי ר' יונתן ט) רבי אליעזר אומר צאן לפסח ובקר לחגיגה אתה אומר כן או אינו אלא אחד זה ואחד זה בפסח ומה אני מקיים שה תמים וגו' פסח מצרים אבל פסח דורות יביא מזה ומזה ת"ל ושמרתם את הדבר הזה (שם יב) הרי פסח דורות אמור אם כן מה תלמוד לומר וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר צאן לפסח ובקר לחגיגה י) ר' עקיבא אומר כתוב אחד אומר וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר וכתוב אחד אומר מן הכשבים ומן העזים תקחו כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אמרת זו מדה בתורה שני כתובים זה כנגד זה וסותרין זה על ידי זה עד שיתקיימו במקומן יבא כתוב שלישי ויכריע ביניהן יא) תלמוד לומר משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם ושחטו הפסח (שם) צאן לפסח ולא בקר לפסח יב) ר' ישמעאל אומר בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר אתה אומר כן או אינו מדבר אלא (בפני) [בפסח] עצמו כשהוא אומר שה תמים זכר הרי פסח עצמו אמור ומה ת"ל וזבחת פסח לי"י בחגיגה הבאה בפסח הכתוב מדבר יג) רבי אומר בזבח הבא מן הבקר כמן הצאן הכתוב מדבר ואי זה (זה) זה שלמים מכאן אמרו מותר שלמים לשלמים ומותר פסח לשלמים יד):

---

**מאיר עין (פרשה ד)** א) לעיל פ"ג: אמר מא"ש לפי שאילו הברייתות וספרא וספרי הם פירוש על התורה לכך נמצא שנכפלו בהם המאמרים בכל מקום שתבא מלה או מלילה שיתכן אותו הפירוש עליו וזה הרבה באלו הברייתות ולפעמים השמיטום המעתיקים וסמכו על מה שנכתב כבר. דוק ותמצא כי כן. והוצרכתי להעיר על זה לפי שראיתי במפרשים מהם שבקשו ליישב אלו הכפולים בדרך רחוקה ומהם שגזרו למוחקם וזה בא להם לפי שלא הבינו סדר הערכת אלו הפירושים: ב) כלומר שאפי' דקין ותבלולין פוסלין בו אעפ"י שאינו קרב לגבי מזבח ועיין בתוספתא פסחים פ"ח. ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ה איפלגו בה: ג) עיין בת"כ פ"ג ובכורות מ"א ע"ב: ד) בן שנה היינו שנות העולם כל שנתו היינו משעה שנולד מפי' ז"ר ועיין תוספתא נגעים ספ"ט ונדה מ"ז ע"ב וערכין י"ח ע"ב ועיין ברש"י עה"ת ובר"אם: ה) איל הוא בן שתי שנים והוא כשר בן שנה ול' יום עיין מ"ג פ"ק דפרה וא"כ תחלתו פסול דהיינו בתוך ל' וסופו כשר לאחר ל'. ונוסחת הילקוט ומה איל שתחלת שנתו פסול וכו' הוא טעות: ו) כצ"ל לג' דמוהיה לכם לחודיה לא משמע מידי ועוד שזה פסוק אחר שמתחלת בו פ"ה: ז) ולקמן יליף לה ר' אליעזר מושמרתם את הדבר הזה וכן לקמן פי"א והכא אסמיך לה הכי מן הכשבים ומן העזים תקחו והיה לכם למשמרת כלו' הדבר הזה יהיה לכם משמרת לדורות ואסמכתא היא ועיקר ילפותיה מושמרתם א"כ תרי תנאי נינהו אליבא דר"א: ח) בילקוט איתא ר' יונתן וכצ"ל: ט) עיין לקמן פי"ז: י) עיין לעיל אות ז': יא) כלו' יבא כתוב ג' כדי שיתקיימו במקומן וגי' הילקוט ומתקיימין במקומן עד שיבא הכתוב הג': יב) ויליף האי לאן לאן דהתם ז"ר: יג) כלו' ר"י ס"ל דלאו לאן אינו אלא לחגיגה וזהו כתרגום יונתן שם ועיין בספרי דברים פי' קכ"ט ובנסמן שם במ"ע אות ג' (ומה שנדפס שם ירוש' פ"ד ה"ו הוא טעות וצ"ל פ"ו ה"א): יד) משנה הוא בשקלים פ"ב והאי ברייתא לא איתנייא בבי מדרשא ואמר לה ר"נ בשם רבה בר אבוה במנחות פ"ג ע"ב ופסחים ע' ע"ב עיי"ש והא"ל מהך מלות מותר שלמים לשלמים לצ"ל:

# פרשה ה

**והיה לכם למשמרת** מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים א) היה רבי מתיא בן חרש אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים (יחזקאל טז) הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה (שם) ערום מכל מצות נתן להם הקדוש ברוך הוא שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' (שם) ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו (זכריה ט) לכך הקדים הכתוב לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על ידי מעשה ב) רבי אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישרא' ארבעה מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו את שמם ולא שנו את לשונם ומנין שלא נחשדו על העריות שנאמר ויצא בן אשה הישראלית (ויקרא כד) להודיע שבחן של ישראל שלא היה בינהם אלא זה ופרסמו ופרטו הכתוב ועליהם מפורש בקבלה גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום (שה"ש ד') גן נעול אחותי כלה אלו הזכרים גל נעול מעין חתום אלו הנקבות ור' נתן אומר גן נעול אלו הנשואות גל נעול מעין חתום אלו הארוסות דבר אחר גן נעול [גל נעול] אלו שתי ביאות ג) ומנין שלא נחשדו על לשון הרע והיו אוהבין זה את זה תלמוד לומר ושאלה אשה משכנתה (שמות ג) כבר היה בידם שנים עשר חדש ואי אתה מוצא אחד מהם שהלשין על חבירו ומנין שלא שנו שמם כשם שמייחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון לוי ויהודה (שם א) כך מייחסן בעלייתן שנאמר ויתילדו על משפחותם לבית אבותם וגו' (במדבר א') ואומר המלאך הגואל אותי [וגו'] (בראשית מח) ומנין שלא שנו את לשונם שנאמר כי פי המדבר אליכם (שם מה) ואומר ויאמרו אלהי העברים נקרה עלינו וגו' (שמות ה) ואומר ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי (בראשית יד) ד) ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו ישרא' שטופין בע"ז במצרים וע"ז שקולה כנגד כל המצות שנאמר והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה (במדבר טו) ה) יחד הכתוב מצוה הזאת ואמרה ענין בפני עצמו ואי זה זה עבודה זרה אתה אומר ע"ז או אינו אלא אחת מכל מצות האמורות בתורה סתם כשהוא אומר וכי תשגו ולא תעשו וגו' (שם) באו כל המצות ללמד על מצוה אחת [מה העובר על כל המצות פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה אף העובר על מצוה אחת פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה ואיזו זו ע"ז שפורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנאמר לעבור בריתו] (דברים יז) ו) ומנין לעובר על כל מצות שהוא פורק עול ומפר ברית ומגלה פנים בתורה שנאמר לעברך בברית יי' אלהיך (דברים כט) ואין ברית אלא תורה שנאמר אלה דברי הברית וגו' (שם כח) אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות ז) רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' (שמות ו') וכי יש לך אדם שהוא מתבשר בשורה טובה ואינו שמח שנאמר יולד לך בן זכר שמח שמחהו (ירמיה כ) רבו מוציאו לחירות ואינו שמח ח) אם כן למה נאמר ולא שמעו אל משה אלא שהיה קשה בעיניהם לפרוש מע"ז שנאמר ואומר

---

**מאיר עין (פרשה ה)** א) מה שלא צוה כן בפסח דורות רש"י עה"ת: ב) גי' הילקוט שאין נוטלין שכר אלא על המעשה ועיין ברכה בא פי"ד ופי"ט ובשה"ש רבה בפ' שחורה אני ובפ' עד שהמלך ובפ' כולם אחוזי חרב ובפ' אני ישנה ובפ' חמוקי ירכיך ובפדר"א פכ"ט: ג) כדרכה ושלא כדרכה ועיין בתרגום יונתן על פ' גן נעול וביומא ע"ה ע"א ובת"כ סוף פ' אחרי: ד) עיין כל זה בשמות רבה בפ' וירא איש מצרי ובפ' אכן נודע ובפ' וירא אלהים ופט"ו ד"ה הה"ד קול דודי ובויקרא רבה פל"ב ובמדבר רבה פ"ג ובשה"ש רבה בפ' קול דודי ובפ' גן נעול ובמדרש תהלים קכ"ב ובפדר"א פמ"ח ובתנחומא שמות בפ' ויגדל משה ובפ' ויואל משה ופרשת אמור בפ' ויצא בן אשה ישראלית ועיין בילקוט שמות רמז קע"ב ונשתבש שם המאמר ונחלק לב' פיסקאות: ה) במקרא כתוב לשגגה ועיין בתרגום יונתן. ועיקרה דהאי ברייתא בספרי במדבר פי' קי"א ורישא דהאי קרא הוא וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה וגו' וילי"ף מהאי קרא דלאו בעובר על כל המצות איירי קרא שהרי נאמר כ ע ש ת ה בלשון יחיד וכדי שלא תאמר שבעובר על כל מצוה האמורה בתורה סתם איירי להכי גלי רישא דקאמר א ת כ ל ה מ צ ו ת שבעבירה על מצוה אחת שהיא ככל המצות איירי: ו) כצ"ל לג' וקטיעה היא וכ"ה בספרי שם עיי"ש במ"ע והז"י כתב וז"ל וכ"ל דגי' משובשת היא וה"ג וע"ז שקולה כנגד כל המצות שנאמר וכי תשגו וגו' בע"ז הכתוב מדבר וכו' ואיזו זו ע"א (כמו שהיא שנויה בספרי שם) דבר אחר וכי תשגו וגו' באו כל המצות ללמד על מצוה אחת וכו' כמו שהיא שנויה בספרי שם והא"ל גורס כמו כן אלא שמוחק מן ד ב ר א ח ר ולהלן וכפי שהגהתי כצ"ל והא דמייתי קרא והיה אם מעיני העדה וגו' לפי שמעיקר מקרא זה למדנו דבעבירה אחת משתעי קרא ועיין בילקוט: ז) עיין לקמן פי"א ובשמות רבה פט"ז: ח) בילקוט וארא ר' קע"ח וביחזקאל ר' שנ"ה ג' וכי יש לך שמתבשר בשורה ואינו שמח נולד לך בן זכר רבך מוציאך לחירות ואינו שמח וכו':

אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו (יחזקאל כ) ואומר וימרו בי (בית ישראל במדבר) [ולא אבו לשמע אלי וגו'] (שם ט) הה"ד וידבר יי' אל משה ואל אהרן ויצום על בני ישראל (שמות ו) י) צום לפרוש מע"ז:

**והיה לכם למשמרת** למה נאמר לפי שנאמר משכו וקחו לכם צאן וגו' אמרו לו ישראל למשה רבינו הן נזבח את תועבת מצרים וגו' (שמות ח) אמר להן מן הנס שהוא עושה לכם במשיכתו אתם יודעים בשחיטתו יא):

**והיה לכם למשמרת** (שחטהו בי"ד ושמרהו עד י"ד) [שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד] אתה אומר שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד או שמרהו עד י"ד ומשכהו ושחטהו (בי"ד) [בעשור] יב) תלמוד לומר בראשון בי"ד יום (במדבר ט) קבעו הכתוב חובה הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון שמרהו עד י"ד ושחטהו בי"ד:

**והיה לכם למשמרת** מגיד הכתוב שהיו מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטה: מכאן אתה דן על התמיד נאמרה שמירה בפסח ונאמרה שמירה בתמיד מה שמירה האמורה בפסח מבקרין אותו ארבעה ימים קודם שחיטה אף שמירה האמורה בתמיד. מבקרין אותו ד' ימים קודם שחיטה יג) (מכאן אתה דן על התמיד נאמר שמירה ובפסח נאמר שמירה מה שמירה האמורה בפסח מכין אותו ארבעה ימים קודם שחיטתו אף שמירה האמורה בתמיד מבקרין אותו ד' ימים קודם לשחיטתן) יד) מכאן אמרו אין פוחתים משׁשה טלאים המבוקרין מלשכת הטלאים כדי לשבת ולשני ימים טובים של ראש השנה ומוסיפין לעולם טו):

**והיה לכם למשמרת** להוציא פסח דורות שפסח מצרים מקחו בעשור ופסח דורות מקחו כל זמן טז):

**ושחטו אותו** וכי כלן שוחטין אותו אלא לעשות שלוחו של אדם כמותו מכאן אמרו שלוחו של אדם כמותו יז):

**ושחטו אותו** בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שמות לא) בשאר מלאכות חוץ משחיטת הפסח או אף בשחיטת פסח הא מה אני מקיים ושחטו אותו בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת תלמוד לומר ויעשו בני ישרא' את הפסח במועדו (במדבר ט) ואפילו בשבת דברי רבי יאשיה אמר לו ר' נתן יח) ועדיין לא שמענו גם לו ר' יאשיה הרי הוא אומר צו את בני ישרא' ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' [להקריב לי במועדו] (שם כח) אם ללמד על התמיד שתדחה את השבת והלא כבר נאמר וביום השבת שני כבשים בני שנה (שם) ומה תלמוד לומר במועדו אלא להקיש ולדון גזירה שוה נאמר כאן במועדו ונאמר להלן במועדו מה כאן דוחה שבת אף להלן דוחה שבת יט):

**ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל** מנין אתה אומר שאם אין להם לישראל אלא פסח אחד שכולן יוצאין בו ידי חובתן ת"ל ושחטו אותו וגו' כ):

**ושחטו אותו [כל קהל עדת ישראל]** מכאן אמרו הפסח נשחט בשליש כתות קהל ועדה וישראל כא):

**בין הערבים** שומע אני עם דמדומי חמה כב) ת"ל [שם תזבח את הפסח] בערב (דברים טז)

---

**מאיר עין** ט) וכ"ה בילקוט: י) במקרא כתוב אל בנ"י ועיין בת"י ועיין ספרי במדבר פי' ל"א והנה כאמרו ב' טעמים ללקיחה בעשור בפסח מצרים לר' מתיא שיתחילו בעשור במצות ואמנם הקדים זה הזמן משום מילה כדי שיעבור עד י"ד יום הכתב שהוא יום ג' ולאיכך משום טהרה מע"ז שיהא להם ג' ימים שלמים דומיא דטהרה קודם מתן תורה: יא) וכ"ה בתרגום יונתן: יב) כן הגיה הז"ר ועיין לעיל פ"ג: יג) בספרי במדבר פי' קמ"ב ובפסחים ל"ו ע"א תני לה בשם בן בג בג כלו' שמבקרין אותו ד' ימים קודם ומשמרין אותו שלא יצא לידי מום: יד) נוסחא אחרינא הוא ובילקוט ליתא ומשובשת היא קצת ול"ל נאמרה שמירה בפסח ונאמרה שמירה בתמיד מה וכו' אף שמירה האמורה בתמיד מכין וכו' דל"ק נקט מבקרין והאי לישנא נקט מכין כלו' דבעי הכנה וכן הוא לשון הרמ"בם בפ"א מה' תמידין ומוספין ויהיו מוכנים קודם יום הקרבה בארבעה ימים: טו) משנה בערכין י"ג ע"א ושם איתא בלשכת: טז) כדאיתא בפסחים צ"ו ע"א ולעיל בפ"ג. ולקיחה בעשור הוא מטעמיה דר' מתיא ודאיכך ועיין בזי"כ שרלה לג' ופסח שני והא"ל מחק לכל המאמר ועיין לעיל ריש פ"ד אות א': יז) עיין לעיל פ"ג ד"ה ויקחו ועיין מה שכתבתי פ"ד אות א': יח) בילקוט איתא ר' יונתן: יט) עיין ספרי במדבר פי' ס"ה ובמה שרמזתי במ"ע אות ב': כ) בילקוט ג' רבי אליעזר אומר מנין ובזי"כ ובא"ל הגיהו ר' יונתן אומר עפ"י גמרא קידושין מ"א ע"ב ופסחים ע"ח ע"ב ועיין פסחים ס"ע ע"ב דמשם ראיה לנוסחת הילקוט וע"ע בירושלמי פ"ז ה"ה ופ"ח ה"ב: כא) עיין פסחים ס"ד ובירושלמי שם פ"ה ה"ה ובתוספתא פ"ד ופ"ח: **אמר מאיר איש שלום** נ"ל דכולא אסמכתא היא ולפי שא"י נחלקה בבית שני לג' ארצות יהודה גליל ועבר הירדן לכך נחלקו לג' כתות: כב) סמוך לשקיעת החמה עיין ערוך ערך דמדום וברכות כ"ט ע"ב ובב"ר פע"ט והוא מבעוד יום:

אי בערב יכול משתחשך ת"ל כבא השמש (שם) כג) אי כבא השמש ובשלת ואכלת כד) ת"ל מועד צאתך הפסיק הענין ובשלת ואכלת משחשכה כה) ר' אומר הרי הוא אומר שם תזבח את הפסח בערב שומע אני כשמועו ת"ל מועד צאתך ממצרים אימתי יצאו אלו כו) ממצרים משש שעות ולמעלה וכן הוא אומר ויהי בעצם היום הזה יצאו וגו' (שמות יב) ר' נתן אומר מנין (ראיה) כז) לבין הערבים שהוא משש שעות ולמעלה אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר קדשו עליה מלחמה קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו) כח) רבי שמעון בן יוחאי אומר בא הכתוב (להשית ראשון אחרון ואחרון ראשון מועד צאתך ממצרים לשחיטתו) [להשוות ראשון לאחרון ואחרון לראשון מועד צאתך לשחיטתן] כט) כבוא השמש לצלייתו בערב לאכילתו ל) בן בתירא אומר בין הערבים שחטהו תן ערב לשחיטתו תן ערב לאכילתו לא):

## פרשה ו

ולקחו מן הדם שומע אני בין ביד בין בכלי ת"ל אשר בסף א): מגיד הכתוב שעוקר וחוקק בצד האסקופה ושוחט בתוכה ואין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי (יחזקאל מג) וכתיב וינועו אמות הספים (ישעיה ו) דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספים והמזמרות והמזרקות והכפות וגו' (מ"א ז) ב):

ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף מבפנים אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל וראיתי את הדם הנראה לי ולא הנראה לאחרים דברי ר' שמעון ר' נתן אומר מבפנים אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל והיה הדם לכם לאות ולא לאחרים לאות ר' יצחק אומר לעולם מבחוץ כדי שיהו המצרים רואין ומעיהן מתחתכין ג):

על שתי המזוזות [ועל המשקוף] שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא ת"ל והגעתם אל המשקוף [ואל שתי המזוזות] הא אם הקדים זה לזה יצא: נמצינו למדין שלש מזבחות היו להם במצרים המשקוף ושתי המזוזות ר' שמעון אומר ארבעה היו הסף והמשקוף ושתי המזוזות ד):

על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אין לי אלא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם בתים שהיו ישנים בהם מנין ת"ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום ה):

ואכלו את הבשר בשר לא גידים ולא עצמות ולא קרנים ולא טלפים ו):

בלילה הזה שומע אני כל הלילה ת"ל לא תותירו ממנו עד בקר [וגו'] ז) אני אקרא והנותר ממנו (עד בקר) באש תשרופו עד בקר למה נאמר לא בא הכתוב אלא ליתן תחום

---

**מאיר עין** כג) והיינו בין השמשות וכן תרגמו יונתן ביני שמשתא וכתב עליו המפרש דס"ל כת"ק דרבי במכילתא והא"ל מחקו לכולי מילתא דת"ק לפי שהוא נגד סוגית הש"ס וא"כ אלא שהיא הלכה עתיקה ודחויה ועיין בז"ר: כד) כלו' שמא כבא השמש הוא נמשך למטה לקבוע זמן אכילה וא"כ בערב ע"כ עם דמדומי חמה מבע"י: כה) ועיין בספרי דברים פי' קל"ג ובספרא פ' אמור ובזבחים י"א ע"ב ובירושלמי פסחים ריש תמיד נשחט: כו) בילקוט ג' יצאו ישראל: כז) וכן מחקו הא"ל: כח) ואין ראיה גמורה שזמן נטיית הצללים היא הנקרא בין הערבים ועיין בז"ר: כט) כ"ה בילקוט וכן נ"ל נכון וכמו שאפרש ועיין במפרשי המכילתא: ל) ס"ל לר"ש דקרא בא להשוות פסח שהוא ראשון במקרא לחגיגה שהוא אחרון במקרא ששתיהן שוין לענין איסור ואיתר במות דקרא אף בחגיגה איירי עיין לעיל פ"ד ובספרי שם ובפסחים ע"א ע"א ופי' מועד לאתך ממצרים כפי' הראב"ע כי מועד חודש האביב יצאו ממצרים ואיכנו דבוק עם כבא השמש וזהו שאמר מועד לאתך לשחיטתן דהיינו שחיטת פסח וחגיגה ולא בא הכתוב לקבוע זמן שחיטת פסח בשלמות דלאו בשחיטת פסח לחודיה איירי ומה דמסמן המקרא בערב כבא השמש הוא נמשך אובשלת ואכלת כבא השמש לצלייתו בערב לאכילתו וסרס המקרא ופרשהו שם תזבח את הפסח מועד לאתך ממצרים ובשלת כבא השמש ואכלת בערב במקום אשר יבחר וגו': לא) הא"ל ג' בין הערבים בין שני הערבים ומחק מן תלת שחטהו עד סופא אבל בילקוט ג' כמו שהוא לפנינו וכ"ל פי' דלהכי נקט קרא בין הערבים לפי שכבר מלאנו על השחיטה שהיא בערב כדכתיב שם תזבח את הפסח בערב ועל האכילה מלאנו שהיא בערב כדכתיב בערב תאכלו מצות וא"כ שני זמנים הם הנקראים ערב לכך כתיב בין הערבים. ועיין פסחים נ"ח ע"א וס"א ע"א וברא"בע ורמ"בן ורא"מ עה"ת מה שהאריכו בזה הענין.

**(פרשה ו)** א) לקמן בפרשה ותרגם אונקלוס בדמא דבמנא ויונתן תרגם בדמא דבמן פחרא וסתמא כר"ע דלקמן: ב) במקרא כתוב והספות. ועיקר זה המאמר הוא לקמן פי"א על מקרא אשר בסף ונתוסף כאן לומר דדריש אשר בסף כר"ע ועיין לקמן שם: ג) עיין לקמן פ"ז ופי"א. ובילקוט גרס דברי ר' ישמעאל ר' יונתן אומר וכו' וכ"כ מלקמן פ"ז וי"א. ועיין ברא"בע ויונתן תרגם מסקופא עלאה מלבר: ד) דס"ל כר' ישמעאל אין סף אלא אסקופה וכן מפורש בירושלמי פסחים פ"ט ה"ה ובא"ל מחק ר"ש וגרס ר' ישמעאל אבל בילקוט הגי' כמו שהוא לפנינו: ה) עיין לקמן פ"ז ויונתן תרגם על בתיא דייכלון יתיה ודדמכין בהון והא"ל הוסיף א"כ מה"ל אשר יאכלו אותו בהם פרט לבית שער אכסדרה ומרפסת ועיין ברש"י עה"ת: ו) עיין פסחים פ"ד ע"א וברש"י עה"ת: ז) לקמן בפרשה ובמקרא כתוב ולא:

*

לבקרו של בקר ואי זה זה עמוד השחר ח) מכאן אמרו אכילת פסחים ואכילת זבחים והקטר חלבים ואיברין מצותן עד שיעלה עמוד השחר כל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר ומפני מה אמרו עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה ולעשות סייג לתורה ט) ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרים הוו מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה י) ר' אליעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן לילה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות יא):

**צלי אש** ולא צלי שפוד ולא צלי אסכלה ולא צלי התנור אלא צלי אש יב).

[**צלי אש**] הצלוי מן החי אתה אומר הצלוי מן החי או אינו אלא במבושל יג) ת"ל כי אם צלי אש הא מה ת"ל צלי אש הצלוי מן החי:

**צלי אש על מצות ומרורים יאכלוהו** יד) הוסיף לו הכתוב שתי מצות חוץ מן המצוה האמורה בגופו ואי זה זה ועצם לא תשברו בו טו):

**צלי אש ומצות** מגיד הכתוב שמצות הפסח (מצה) צלי [מצה] טז) ומרור (צלי אש ומצות) יז) ומנין אתה אומר שאם אין להם מצה ומרור הן יוצאין ידי חובתן בפסח ת"ל יאכלוהו אין לי אלא בזמן שאין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח (יכול כך אם אין להם פסח אין) [ומנין שאם אין להם פסח] יוצאין [ידי חובתן] במצה ומרור הרי אתה דן הואיל והפסח מצות עשה מצה ומרור מצות עשה (אף) [אם] למדת (כמו) שאם אין להם מצה ומרור יוצאין ידי חובתן בפסח כך אם אין להם פסח יוצאין ידי חובתן במצה ומרור יח): ד"א **על מצות ומרורים יאכלוהו** מכאן אמרו הפסח נאכל אכילת שבע ואין מצה ומרור נאכלים אכילת שבע יט):

**אל תאכלו ממנו נא** אין נא אלא חי כ):

**ובשל מבושל** לחייב על החי ועל המבושל כא) אתה אומר לחייב על החי ועל המבושל או אינו לא לחייב על המבושל ביותר כב) ת"ל כי אם צלי אש הא מה ת"ל ובשל מבושל לחייב על החי ועל המבושל:

**ובשל מבושל במים** אין לי אלא מים שאר כל המשקין מנין היה ר' ישמעאל אומר אמרת ק"ו הא אם מים שאין מפיגין טעמן הרי הן אסורין בבישול שאר המשקין שהן מפיגין טעמן דין הוא שיהו אסורין בבישול ר' עקיבא אומר אין לי אלא מים שאר כל משקין מנין ת"ל ובשל מבושל להביא שאר המשקין כג): ר' אומר אני אקרא **אל תאכלו ממנו כי**

---

**מאיר עין** ח) הגהתי עפ"י הילקוט ולשון רש"י לקמן בפ' מת"ל עד בקר פעם שנייה ליתן בקר על בקר וכו' עיי"ש וכעין זה מידרש בירושלמי ברכות פ"א ה"א על בבקר בבקר דפ' המן והא"ל מוחק מלות אני אקרא לצ"ל: ט) ברכות פ"א ונוסחא זו היא נוסחא ירושלמית דמשנה שלפנינו לא תני בה אכילת פסחים ואכילת זבחים ובירושלמי קאמר עלה אנן תנינן אכילות פסחים אית דלא תני אכילות פסחים וכו' ובבבלי פריך עלה דמתניתין ואילו אכילת פסחים לא קתני וכו' ומזה מוכח שהיו נוסחאות המשנה חלוקות בין בבלי לירושלמי והנוסחא שלפנינו היא נוסחה ירושלמית: י) אבות פ"א ועיין באדר"נ פ"ב: יא) להלן ועברתי בא"מ בלילה הזה והתם הוא חצות כדכתיב ויהי בחצי הלילה והועתקו דברי ר"א לקמן פי"ג עיי"ש ועיין ברכות ט' ע"א ובנשמן שם וי"ת בליליא הדין דהמיסר בניסן עד פלגותא דליליא: יב) כ"צ לגרוס והא"ל מחק מלה אלא ואינו נכון דיותר נראה לומר שהשמיט הכותב מלות **צלי אש** השייכים למאמר האחר מלומר שהוסיף מלת אלא שאין לו שום כוונה וענין. עיין פסחים ע"ד ע"א וע"ה ע"א וע"ב ובירושלמי פסחים פ"ז ה"ב והתם בירושלמי תני צלי אש ולא צלי שפוד לא צלי קדירה לא צלי אסכלה לא צלי מחבת ולא צלי כל דבר ע"כ ולפ"ז אפשר שמלת אלא נשתבש ממלת ולא ונשמטו האיכך וצ"ל ולא צלי מחבת ולא צלי כל דבר ובילקוט ג' ולא תנור של חרס ואם כך היתה הגי' על כרחך אתה צריך להוסיף ולא של מחבת: יג) דהיינו בשלו ואח"כ צלאו ועיין פסחים מ"א ע"א: יד) במקרא כתוב צלי אש ומצות על מרורים יאכלהו ובפ' בהעלותך שם כתוב על מצות ומררים יאכלהו: טו) וכן מידרש בספרי במדבר פי' ס"ט והא"ל מחק לכל המאמר ואיני יודע טעמו: טז) וכ"ה בס' המצות להר"מ מצוה נ"ו: יז) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל: יח) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הא"ל ועיין בתוספתא פסחים ספ"ב ובפסחים ק"כ ע"א: יט) עיין פסחים ע' ע"א וקי"ט ע"ב ובירושלמי פסחים פ"ו ה"ד: כ) וכן תרגמו אונקלוס ויונתן לא תיכלון מיניה כד חי וכן פי' הראב"ע עפ"י לשון ערבי ועיין ברש"י וזה דלא כסוגית הגמרא דפסחים מ"א ע"א אבל בעירובין כ"ג ע"ב לפי פי' ר"ח בתו' ד"ה גבר והערוך ערך גבר תרגמו ג"כ נא חי עיי"ש והא"ל מסרס ומוחק ומגיה כל אלו המאמרים ואביאהו לקמן אות כ"ז: כא) כלו' לכך הוסיף הכתוב ובשל לחלקו לשני לאווין וזהו שהוסיף אונקלוס ואף לא בשלא ולשון רש"י ובשל מבשל כל זה באזהרת לא תאכלו ועיין ברא"מ ובז"ר ובפסחים מ"א ע"ב: כב) כלו' דלכך כפל ובשל מבושל לאפוקי מבושל כדרכו שהוא פטור ת"ל כ"א צלי אש הרי ע"כ על מבושל כדרכו נמי חייב ועיין במפרשי המכילתא. ובגמרא שם דרשו נא על הבהוב דהיינו צלייה מקלת ובשל מבושל דרשו אצלאו ואח"כ בשלו וטעמא דמשמע לה לגמרא דאל תאכלו ממנו אקרא דלעיל קאי ואכלו את הבשר וגו' צלי אש ועל זה אמר אל תאכלו ממנו דהיינו מאותו הצלי נא ובשל מבושל וכבר נשמרו אונקלוס ויונתן מזה והוסיפו מלת כד לא תיכלון מניה כד חי וע"ע בירושלמי פ"ז ה"ב: כג) והכי תנא לה בירושלמי פ"ב ה"ז ובבבלי פסחים מ"א ע"א תני לה לרישא סתמא וסיפא בשם רבי. ועיין ברש"י שם שגורס טעמו אבל בכל המקומות איתא טעמן. וי"ת ולא כד בשלא בחמרא ומשחא ושקייני ולא מבשל במיא:

אם צלי אש ומה תלמוד לומר נא ובשל מבושל שיכול אין לי אלא בשעה שהוא באכול צלי (ובשעה) כד) שהוא (ס"א) [בנא] ומבושל מבעוד יום מנין ת"ל ובשל מבושל לחייב עליו מבעוד יום:

ובשל אין בשל אלא צלי כה) שנאמר ובשלת ואכלת (דברים טז) ואומר ויבשלו את הפסח באש כמשפט והקדשים בשלו בסירות ובדודים ובצלחות ויריצו לכל בני העם (ד"ה ב' לה) כו) מכאן היה ר' יאשיה אומר הנודר מן המבושל אסור בצלי כז):

כי אם צלי אש [וגו'] למה נאמר הייתי אומר הראוי לשלוק ישלוק כח) הראוי לצלי יצלה ת"ל כי אם צלי אש [ראשו על כרעיו ועל קרבו] כט) תוך ובר דברי ר' עקיבא ר' אומר מקולס ל):

לא תותירו ממנו עד בקר לא) הא אם הותיר עבר על מצוה שומע אני לב) יהא כשר ת"ל לא תותירו ממנו עד בקר [והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו] לג): אני אקרא והנותר ממנו (עד בקר) באש תשרופו עד בקר למה נאמר אלא בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר לד) דבר אחר מה ת"ל עד בקר מגיד שאינו נשרף עד אור ששה עשר לה) רבי ישמעאל אומר אינו צריך הרי הוא אומר כל מלאכה לא יעשה בהם (שמות י"ב) שריפה מעין מלאכה היא ומה ת"ל עד בקר לא אם חל אור ששה עשר להיות בשבת (מגיד) שאינו נשרף (ס"א) עד אור י"ז לו) רבי יונתן אומר אינו צריך ומה אם במקום שכל אוכל נפש דוחה יום טוב אין שריפת נותר דוחה יום טוב מקום שאין מקצת אוכל נפש דוחה את השבת אינו דין שלא תהא שריפת נותר דוחה אותו ומה ת"ל עד בקר בא הכתוב ליתן תחום לבוקרו של בקר רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם חמץ שהוא בבל יראה ובבל ימצא אין שריפתו דוחה יום טוב נותר שאינו בבל יראה ובבל ימצא אינו דין שלא ידחה יום טוב לשרפו לז) ומה תלמוד לומר עד בקר לענין שאמרנו לח):

## פרשה ז

וככה תאכלו אותו [מתניכם חגרים וגו'] כיוצאי דרכים א) רבי יוסי הגלילי אומר בא הכתוב ללמדנו דרך ארץ מן התורה על יוצאי דרכים שיהיו מזורזין ב):

ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים אתה אומר כן או אינו אלא חפזון ישראל

---

**מאיר עין** כד) וכן מחקו הז"ר והא"ל ובילקוט ג' שהוא באכול צלי שהוא בבל תאכל נא ומבושל מבע"י מניין וכו' ולפי גרסתינו אפשר להשוותה עם הא דגמרא פסחים מ"א ע"ב עיי"ש ובירושלמי פ"ז ה"ב: כה) דאם צלאו ואח"כ בשלו חייב עליו ועיין בז"ר: כו) במקרא כתוב ויבשלו הפסח ומייתי האי קרא לפי שמפורש שם באש כמשפט: כז) נדרים מ"ט ע"א עיי"ש. והא"ל הגיה כל אלו המאמרים בחזקת היד ומחק להאי דרשה הכא כולה וגרס לעיל הכי אל תאכלו ממנו נא אין נא אלא חי. ובשל אין בשל אלא צלי שנא' ובשלת וכו' מכאן היה ר' יאשיה אומר וכו'. מבושל לחייב על הצלי והמבושל א"א לחייב על הצלי והמבושל או אינו אלא לחייב על הצלי ביותר ת"ל כ"א צלי אש הא מת"ל ובשל מבושל לחייב על הצלי והמבושל. ובשל מבושל במים אין לי אלא מים וכו' ובאמת שעפ"י הגהה זו יעלה סדר המקראות כהוגן ולא תחלוק הברייתא עם הגמרא אך מאן כהל להחזיק כדין בלא ראיה ממקומות אחרים: כח) בילקוט ג' הראוי לבשל יבשל כלו' אי לא כתיב כי אם וגו' הו"א דלא תאכלו ממנו אוכלו את הבשר קאי דהיינו בשר הראוי לצלייה אבל ראשו וכרעיו וקרבו שאין ראוין אלא לבישול יבשלם. ולישנא דברייתא קטיעא קצת ול"ל לפי שהייתי אומר: כט) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"ר והא"ל אלא שהם הפסיקו הענין לדרשה אחרת ואינו אלא סיום דרשת הראוי לשלוק וכ"ה בירושלמי פ"ז ה"א איזהו גדי מקולס וכו' שלק מקצת או בשל מקצת אין הגדי מקולס עיי"ש וכ"ה בתוספתא ביצה פ"ב עיי"ש: ל) גי' הילקוט דברי רבי אליעזר ר' עקיבא אומר מקולס והא"ל הגיה דברי ר' ישמעאל ר' טרפון אומר וכו' עפ"י הגמרא פסחים ע"ד ע"א ובירושלמי פ"ז ה"א גרס להיפך תוך ובר דברי ר' טרפון ר' ישמעאל אומר מקולס וקאמר התם אתיא דר"ט כר' עקיבא עיי"ש וברש"י פסחים נ"ג ע"א גרס ר' עקיבא קורהו מקולס ואולי טעות נפלה בספרים ול"ל ר"י אומר דהיינו ר' ישמעאל וכגי' הירושלמי. ועיין בערוך ערך קלס וערך תך: לא) במקרא כתוב ולא: לב) בילקוט ג' אבל שומע אני: לג) כצ"ל וכן כתב בנ"המ דחסר מלת וגו': לד) ברייתא זו הובאה לעיל בד"ה בלילה ועיקרה כאן ועיין לעיל אות ז' ואות ח': לה) בילקוט ג' לא לאור ט"ז. וכן תרגם יונתן ודאשתייר מניה עד צפרא תלכעוניה ובאורתא דשיתסר בנורא תוקדין דלית איפשר לאיתוקדא מותר ניכסת קודשיא ביומא טבא ופי' המפרש דס"ל כהאי דמכילתא שאינו נשרף אלא לאור ט"ז דהיינו אורתא כמו אור לי"ד ע"כ וס"ל דקדשים שעבר זמנן נשרפין בלילה כר"י בירושלמי פסחים פ"ז ה"י וירושלמי ריש פ' במה מדליקין עיי"ש ועיין פסחים פ"ג ע"א ועי"ב וברש"י עה"ת ועיין במפרשי המכילתא: לו) דהו"א דקרא לא תעשה כל מלאכה דשבת בשאר שבתות השנה מחוקם אבל קרא דכל מלאכה לא יעשה בהם בפסח כתיב וא"א אומר ששורפין אותו ביו"ט א"כ בטלת כל המקרא מפי' הז"ר: לז) עיין לקמן פ"ח: לח) עיין שבת כ"ד ע"ב ובמנחות שם:

(**פרשה ז**) א) לשון רש"י עה"ת מתניכם חגרים מזומנים לדרך ועיין ברא"מ: ב) בילקוט ג' ללמדך. נרי"ה"ג לא פליג את"ק מידי אלא קאמר דמהכא למדנו ד"א לכל יוצאי דרכים:

כשהוא אומר ולכל בני ישראל לא יחרץ (שמות י"א) הרי חפזון ישראל אמור ג) הא מה אני מקיים ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון מצרים רבי יהושע אומר ד) ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון ישראל אתה אומר כן או אינו אלא חפזון מצרים כשהוא אומר כי גורשו ממצרים [ולא יכלו להתמהמה] הרי חפזון מצרים אמור ה) ומה תלמוד לומר בחפזון חפזון ישרא' ו) אבא חנן משום רבי אלעזר אומר זה חפזון שכינה אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר קול דודי הנה זה בא וגו' (שיר השירים ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו (שם) יכול אף לעתיד לבא יהא חפזון (שנאמר) [ת"ל] ז) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם יי' וגו' (ישעיה נב) ח):

פסח הוא ליי' שיהא כל מעשיהם לשם שמים ט):

ועברתי בארץ מצרים רבי יהודה אומר כמלך שעובר ממקום למקום י) דבר אחר נותן אני עברתי במצרים אין עברה אלא זעם שנאמר ישלח בם חרון אפו עברה וזעם וצרה (תהלים עח) ואומר הנה יום בא אכזרי ועברה וחרון אף וגו' (ישעיה יג) יא):

והכתי שומע אני על ידי מלאך או על ידי שליח תלמוד לומר ויי' הכה כל בכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח יב):

והכתי כל בכור אפילו ממקומות אחרים ובכורי מצרים אפילו הם במקומות אחרים מנין ת"ל למכה מצרים בבכוריהם וגו' (תהלים קלו) יג) בכורי חם וכוש מנין תלמוד לומר ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם (שם עח) יד):

מאדם ועד בהמה מי שהתחיל בעבירה תחלה ממנו התחלת הפורענות טו) כיוצא בדבר אתה אומר וימח את כל היקום אשר על פני האדמה וגו' (בראשית ז) כיוצא בדבר אתה אומר ואכבדה בפרעה ובכל חילו (שמות יד) כיוצא בדבר אתה אומר הכה תכה את יושבי העיר ההיא וגו' (דברים יג) כיוצא בדבר אתה אומר וצבתה בטנה ונפלה ירכה (במדבר ה) טז) אף כאן אתה אומר והכיתי כל בכור שהתחיל תחלה בעבירה והלא דברים קל וחומר ומה אם מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה לוקה תחלה קל וחומר למדת טובה שמרובה:

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני יי' שפטים משונים זה מזה יז) צלם של אבן היה נימוח ושל עץ היה נרקב ושל מתכת היה נעשה חררה יח) שנאמר ומצרים מקברים [וגו' ובאלהיהם עשה ה' שפטים] (במדבר לג) יט) וי"א של אבן נרקבת ושל עץ נמסית כ) ר' נתן אומר שפטים שפט שפטי שפטים נרקבים נבקקים נגדעים נשרפים נמצינו למדין שע"ז לוקה בארבעה דרכים ועובדיה בשלשה במכה בהשחתה ובמגפה כא):

אני יי' מה שאי איפשר לבשר ודם לומר כן כב):

---

**מאיר עין** ג) כלו' הרי אמור על ישראל שלא היו צריכים להיות נחפזים וכ"ה בספרי דברים פי' ק"ל והא"ל גרס כשה"א כי בחפזון יצאתם ממצרים וכו' ואינו נכון: ד) בילקוט ג' ר"י בן קרחה וכ"ה בילקוט ישעיה רמז שנ"א: ה) כלו' ואינו צריך לאמרו כאן: ו) וס"ל החפזון לישראל ולמצרים ולשון הספרי שם יכול חפזון לישראל ולמצרים ת"ל וכו' לא יחרץ וגו' אמור מעתה לא היה חפזון כי אם למצרים ועיין ברכות ט' ע"א: ז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"ו והא"ל: ח) וכן תרגם יונתן בגהילו דשכינת אחרי עלמא ועיין ברבה סוף פי"ט וטעם הת"ק והספרי דדחקי לאוקמי חפזון אמצרים מהכא לפי שמלינו שהנביא מבטיח בגאולה העתידה שלא תהיה בחפזון לפי שה' הולך לפניהם והרי אף בגאולה הראשונה הוא אומר וה' הולך לפניהם ואיך תנאי שאני להו גאולה אחרונה מגאולה הראשונה: ט) הא"ל הגיה לשם פסח לל"ל ועיין בספרי דברים פי' קכ"ח ד"ה לה' ובמ"ע שם אות ג': י) לקמן פי"א. ועיין ברש"י וברא"ם ואפשר דס"ל לר"י דע"י מלאך הרגם ולכך דרש ועברתי כמלך וכו' וכן דעת יונתן שתרגם ואתגלי בארעא דמצרים בשכינת יקרי בליליא הדין ועמי תשעה אלפין רבוון מלאכין מחבלין וכו' והז"ר פי' כמלך שא"ל לעבור ממקום למקום שהכל מוכנים לשליחתו ואפ"ה עובר לפעמים בעצמו: יא) במקרא כתוב הנה יום ה' בא. בילקוט ג' יום עברה היום ההוא והוא מקרא בלפניה א'. ובמקרא לא נמצא פעל מזה השורש רק בהתפעל: יב) לקמן פי"ג דרש וה' הכה כל בכור שומעני ע"י מלאך או ע"י שליח ת"ל והכתי כל בכור לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח ולכך מחק הא"ל המאמר שלפנינו והגיה כמו שהוא להלן ויפה כוון רעי עמיתי הרב מו"ה אה"וו במדוח סופרים שלו דמכל חדא לחודיה לא הוה ראיה אלא שבא זה ולימד ע"ז עיי"ש: יג) עיין ברש"י עה"ת: יד) ובילקוט ג' ובכורי חם כוש פוט ולוד מניין: טו) לשון רש"י עה"ת ממנו מתחלת הפורענות ואפשר שכצ"ל ובילקוט ג' ממנו התחילה הפורענות: טז) הא"ל הגיה בתת ה' את ירכך וגו' וא"ל ועיין בספרי במדבר פי' י"א ובנסמן שם במ"ע אות ב' ולקמן פ' בשלח פ"א: יז) מדלא כתיב אעשה משפט דרים ז"ינ: יח) בילקוט ג' של אבן היתה נמסת של עץ היתה מרקבת של מתכת נעשית חלודה. ולשון רש"י עה"ת של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ. ופי' חררה כמו חררת דם דבכורות כ"א ע"ב: יט) כלו' אעפ"י שלא הוזכר בפרשת ויהי בחצי הלילה שהוכו אלהיהם כבר כתיב ומצרים מקברים וגו' וכעין זה העיר הרמב"ן בפרשה ועיין במפרשי המכילתא: כ) פי' בנ"המ דר"ל שהיה משפטן היפך מן מנהג העולם אבל הא"ל הגיה ושל מתכת נמסית: כא) וכן תרגם יונתן אעביד ארבע דינין טעוות מתכא מתרככין טעוות אבנא מתגדעין טעוות פחרא מתעבדין בקיקין טעוות אעא מתעבדין קטם. ופי' שפט שפטי שפטים כמו מלך מלכי מלכים וכלומר שפטים רבים וגדולים: כב) וי"מ דינדעון מצראי ארום אני ה':

אני יי׳ בשבועה אני נפרע מהם כג) קל וחומר ומה מדת פורענות מעוטה אמר הקב״ה לעשות ועשה מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה:

והיה הדם לכם לאות לכם לאות ולא לי לאות לכם לאות ולא לאחרים לאות כד):

על הבתים למה נאמר והלא כבר נאמר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם אין לי אלא בתים שיאכלו בהם בתים שהיו יושבים בהם מנין ת״ל על הבתים אשר אתם שם מכל מקום כה):

וראיתי את הדם היה ר׳ ישמעא׳ אומר והלא הכל גלוי לפניו ידע מה בחשוכא ונהורה עמיה שרא (דניאל ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ומה ת״ל וראיתי את הדם אלא בשכר מצוה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם שנאמר ופסחתי עליכם אין פסיחה אלא חיים כו) שנאמר כצפרים עפות כן יגן יי׳ צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא) [דבר אחר] כז) וראיתי את הדם רואה אני דם עקדתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי׳ יראה וגו׳ (בראשית כב) ולהלן הוא אומר ובהשחית ראה יי׳ וינחם וגו׳ (ד״ה א׳ כא) כח) מה ראה דם עקדתו של יצחק [ראה] כט):

ופסחתי עליכם ר׳ יאשיה אומר א׳ תקרי ופסחתי אלא ופסעתי שהקב״ה מדלג על בתי בני ישראל במצרים שנאמר קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים (שה״ש ב) ואומר הנה זה עומד אחר כתלנו וגו׳ (שם) ל) רבי יונתן אומר ופסחתי עליכם אני חס ואני איני חס על המצרים הרי שהיה מצרי בתוך ביתו של ישראל שומע אני ינצל לא) ת״ל ופסחתי עליכם עליכם אני חס ולא על המצרים הרי שהיה ישראל בבית המצרי שומע אני ילקה בגללו ת״ל ולא יהיה בכם נגף:

[ולא יהיה בכם נגף למשחית] לב) בכם אינו הווה אבל הווה על המצרים לג) (ד״א) לד):

בהכותי בארץ מצרים אינו הווה אבל הווה לאחר זמן לה):

והיה היום הזה לכם לזכרון וגו׳ (ת״ל והיה היום הזה לכם לזכרון) לו) יום שהוא לך לזכרון אתה חוגג אבל לא שמענו אי זהו כשהוא אומר ויאמר משה א׳ העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו׳ (שמות יג) עדיין הדבר ישקול כשהוא אומר ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישרא׳ ביד רמה (במדבר לג) אימתי אכלו בני ישרא׳ את הפסח בלילי יו״ט והם לא יצאו אלא ביום טוב עצמו לז):

וחגותם אותו חג לייי׳ אין לי אלא יום טוב ראשון שהוא טעון חגיגה יום טוב האחרון מנין ת״ל ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לייי׳ אלהיך (דברים טז) לח) אין לי אלא יום טוב ראשון ואחרון שהם טעונים חגיגה חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל ויום טוב הראשון ואחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על יום טוב הראשון ואחרון (שהוא קרוי) [שהן קרויין] מקרא קדש הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד

---

**מאיר עין** כג) הא״ל גורס בשמי אני נפרע מהם. בילקוט ג׳ והלא דברים ק״ו. ולשון רש״י אני ה׳ אני בעצמי ולא ע״י שליח וכתב עליו הרמ״בן ומדרש חכמים אינו כן אלא ועברתי בא״מ אני ולא מלאך והכיתי כל בכור אני ולא שרף ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא השליח אני ה׳ אני הוא ולא אחר. והמאמר הזה הוא לפנינו בהגדה ליל פסח ואולי היה כתוב בספרי דבי רב פ׳ תבא ועיין ברא״ם: כד) שמואה כר״נ דלעיל פ״ו ועיין לקמן פי״א וברש״י עה״ת: כה) כלו׳ דלשון על הבתים אשר אתם שם משמע בתים שאתם יושבים בהם וכן תרגם יונתן על בתיא דאתון שריין תמן ולעיל פ״ו דקאי אמקרא על הבתים אשר יאכלו אותו בהם נקט בתים שהיו יושבים בהם מניין וכו׳ נקט כן לומר דאשר יאכלו לאו דוקא דאפי׳ בית שאינו מיוחד אלא לשינה לריך הוא אבל בילקוט ג׳ אף הכא שהיו ישיבים וכ׳ שכתב כן באשגרת לישנא דלעיל והא״א הגיה עפ״י הילקוט: כו) בילקוט ג׳ אלא חסות. הא״ל מוחק כל הלשון מן שנ׳ ופסחתי וגרסה לקמן דרשה בס״ע עפ״י סדר הכתובים וא״נ ועיין לקמן פי״א וברש״י עה״ת: כז) ככ״ל לג׳ עפ״י הילקוט ושם איתא בזה״ל דבר אחר דם עקידתו וכו׳ והוא קטיעה קלת: כח) במקרא שלפנינו כתוב וכהשחית בכ״ף: כט) בילקוט מסיים שנ׳ אלהים יראה לו השה וכ״ה לקמן פי״א והגיה כן הא״א: ל) עיין ברש״י עה״ת: לא) בילקוט ג׳ יכלל בגינו וכו׳ וכן לקמן ג׳ ילקה בגינו וכו׳: לב) ככ״ל לג׳ עפ״י רש״י עה״ת וז״ל שם ולא יהיה בכם נגף אבל הווה הוא במצרים הרי שהיה מצרי בביתו של ישרא׳ יכול ימלט ת״ל ולא יהיה בכם נגף אבל הווה במצרי שבבתיכם הרי שהיה ישראל בביתו של מצרי שומע אני ילקה כמותו ת״ל ולא יהיה בכם נגף. ואפשר שצריך להגיה כל המאמר עפ״י לשון רש״י: לג) לשון היונתן בתרגומו ולא יתלוע בכון מלאך מותא דאיתיהב ליה רשותא למחבלא במקטלי בארעא דמצרים כלו׳ אע״ג שכיון שנתנה רשות למשחית שוב אינו מבחין וכו׳ ועפי״ז כ״ל פי׳ אבל הווה על המצריים ר״ל אף שאינם בכורים שכיון שנתנה רשות למשחית שוב אינו מבחין: לד) וכן בילקוט ליתא: לה) כלו׳ דלאח״ז כיון שנתנה רשות למשחית וכו׳ אבל בילקוט ג׳ אלא הווה לאח״ז וכ״ל פירושו דלע״ל כשמכה המצריים ואתם תהיו בתוכם אף אתם תלקו עמם: לו) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הז״י ובנ״המ הגיה מה ת״ל ונדחק בפירושו ואולי קטיעה הוא: לז) עיין ברש״י עה״ת: לח) הא״ל הגיה ת״ל שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה׳ ויפה כוון עיין לקמן פי״ז ועיין בילקוט:

שהוא קרוי מקרא קדש דין הוא שיטען חגיגה ועוד קל וחומר ומה אם יו"ט הראשון ואחרון שאין לפניהם ולאחריהם מקודשין הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא מקודש לפניו ולאחריו דין היא שיהא טעון חגיגה ר' יוסי הגלילי אומר [הרי הוא אומר] שבעת ימים תחוג ליי' אלהיך (שם) להביא ז' ימי הפסח שיטענו חגיגה או אינו מדבר אלא בחג כשהוא אומר וחגותם אותו חג ליי' הרי חג אמור ומה אני מקיים שבעת ימים תחוג ליי' להביא שבעת ימי הפסח שיטענו חגיגה לט) :

לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות או לדורותיכם שומע אני מיעוט דורות ב' ת"ל חקת עולם תחגהו מ) :

# פרשה ח

שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני כל מצית במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ לא אמרתי אלא דבר הבא לידי מצה וחמץ ואי זה זה אלו חמשת המינין ואלו הם החטים והשעורים והכוסמין ושבולת שועל ושיפון יצאו האורז והדוחן והפרגון והקטניות והשומשמין שאין באין לידי חמץ ומצה אלא לידי סרחון א) :

שבעת ימים מצות תאכלו שומע אני אף מעשה קדרה במשמע תלמוד לומר לחם [עוני] ב) :

שבעת ימים [וגו'] עם יום טוב הראשון אתה אומר כן או אינו לא הוץ ליום טוב הראשון ת"ל עד יום האחד ועשרים אי עד יום האחד ועשרים אוציא סמוך לעשרים ג) ת"ל שבעת ימים:

[שבעת ימים] מצות תאכלו לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות אתה אומר לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות או אינו אלא לעשות הראשון רשות ושאר הימים חובה ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש [וגו'] הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כראשון לעשות הראשון חובה ושאר כל הימים רשות ד) :

[שבעת ימים וגו'] כתוב אחד אומר שבעת ימים מצות תאכלו וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות (דברים טז) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו השביעי הזה בכלל היה ויצא מוצא מן הכלל ללמד על הכלל מה ז' רשות אף כל רשות או מה השביעי רשות אף לילה הראשונה רשות ת"ל בראשון בארבעה עשר יום לחדש [וגו'] הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון השביעי היה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כלן רשות ה) ד"א כתוב אחד אומר ששה וכתוב אחד אומר שבעה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אלא ששה מן החדש שבעה מן הישן ו) :

אך ביום הראשון [תשביתו וגו'] מערב יום טוב אתה אומר מערב יום טוב או אינו אלא ביום טוב עצמו ת"ל לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד) לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל ז) רבי יונתן אומר ח) אינו צריך הרי כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם שריפה מעין מלאכה היא מה ת"ל תשביתו שאור מערב יום טוב רבי יוסי הגלילי אומר תשביתו שאור מבתיכם מבערב יום טוב אתה אומר כן

---

**מאיר עין** לט) הגהתי עפ"י הילקוט ועיין בספרי דברים פי' קמ"ג ובמה שכתבתי במ"ע אות ב' וברייתות חלוקות הן : מ) וכן מידרש לקמן פ' כי תשא גבי שבת ובספרי במדבר פי' ס"ט עיי"ש במ"ע אות כ"ח :

**(פרשה ח)** א) לקמן סוף פרשה ובפ"י וי"ז ועיין פסחים ל"ה ע"א ובספרי במדבר פי' ק"י ובמ"ע שם אות ו'. הא"ל מחק מצות מצה וחמץ וג' הבא לידי חימוץ וכן מחק מצות ואלו הם לל"ל. בילקוט ג' פרגין ביו"ד וכ"ה במשנה שביעית פ"ב ובערוך: ב) עיין לקמן סוף פ"י: ג) ועד ולא עד בכלל: ד) עיין לקמן פ"י וי"ז: ה) עיין לקמן פי"ז ובת"כ פ' אמור וברש"י עה"ת ופסחים כ"ח ע"ב וק"כ ע"א: ו) לקמן פי"ז ועיין ספרי דברים פי' קל"ד ובמ"ע שם אות ג' ובירושלמי פסחים פ"ו ה"א והא"ל סרס כל אלו המאמרים והגיה ז' ימים עם יו"ט הא' וכו' אי עד יום כ"א תוליא יום אחד ועשרים ת"ל ז' ימים מצות תאכלו בראשון בי"ד לעשות ראשון חובה והשאר רשות או אינו אף שאר ימים חובה ת"ל ששת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר שבעת ימים כיצד מתקיימין שני המקראות הללו הז' הזה בכלל היה ויצא מהכלל וכו' אלא כלשון הראשון לעשות הראשון חובה והשאר רשות ע"כ וא"כ: ז) עיין לקמן סוף משפטים ופסחים ה' ע"א: ח) הא"ל הגיה ר' עקיבא עפ"י הגמרא דפסחים שם אבל בילקוט איתא ר' יונתן:

או אינו לא ביום טוב עצמו ת"ל אך חלק רבי יוסי אומר ט) תשביתו שאור מבתיכם בשריפה אתה אומר בשריפה או אינו אלא בכל דבר הרי אתה דן נותר אסור באכילה וחמץ אסור באכילה (מה נותר בשריפה אף חמץ בשריפה) י) אם למדת נותר שאינו אלא בשריפה אף חמץ לא יהא אלא בשריפה נבלה תוכיח שהיא אסורה באכילה ואינה בשריפה היא תוכיח על חמץ אע"פ שהוא אסור באכילה לא יהא בשריפה אמרת הפרש נותר אסור בהנאה וחמץ אסור בהנאה אם למדת על נותר שאינו אלא בשריפה אף חמץ לא יהא אלא בשריפה והרי שור הנסקל יוכיח שהוא אסור בהנאה ואינו בשריפה הוא יוכיח על חמץ אע"פ שהוא אסור בהנאה לא יהא בשריפה אמרת הפרש נותר חייבין עליו כרת וחמץ חייבין עליו כרת אם למדת על נותר שאינו אלא בשריפה אף חמץ לא יהא אלא בשריפה והרי חלב של שור הנסקל יוכיח שחייבין עליו כרת ואינו בשריפה הוא יוכיח על חמץ שאע"פ שחייבין עליו כרת לא יהא בשריפה אמרת אדון ארבע לשונות כאחת מד' לשונות כאחת נותר אסור באכילה ובהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גרם וחמץ אסור באכילה ואסור בהנאה וחייבין עליו כרת והזמן גרם ואל תאמר נבלה תוכיח שאע"פ שאסורה באכילה אינה אסורה בהנאה ולא שור הנסקל יוכיח שאע"פ שהוא אסור בהנאה אין חייבין עליו כרת ולא חלב שור הנסקל יוכיח שאע"פ שחייבין עליו כרת אין הזמן גורם אלא אלמוד דבר מדבר ואדון דבר מדבר אלמוד דבר שהוא שוה בד' דרכים מדבר ששוה בד' דרכים ול' אמוד דבר שהוא שוה בארבעה דרכים מדבר שאינו שוה (לא) [לא] בדרך אחד (ולא) [או] בב' דרכים (ולא) [או] יא) בג' דרכים אם למדת על נותר שאינו לא בשריפה אף חמץ לא יהיה לא בשריפה יב) א"ר יהודה בן בתירה סבור אתה שאתה מחמיר עליו ואינך אלא מקל הא אם לא מצא לו אור ישב לו ולא ישרוף אלא כלשון הזה הוי אומר עד שלא תגיע שעת הביעור מצות כילוי בשריפה משהגיעה שעת הביעור מצות כילוי בכל דבר יג) רבי אומר בדבר שהוא בבל יראה ובל ימצא ואי זה הוא דבר שהיא בל יראה ובל ימצא אין אתה מוצא אלא בשריפה יד):

כי כל אוכל חמץ ונכרתה שומע אני כל חמץ במשמע ת"ל לא תאכל עליו חמץ [שבעת ימים תאכל עליו מצות] (דברים ט"ז) לא אמרתי לא דבר שהוא בא לידי חמץ ומצה ואי זה הוא זהו מחמשת המינין החטים והשעורים והכוסמין שבולת שועל ושיפון יצאו האורז והדוחן והפרגון והשומשמין שאין באין לידי מצה וחמץ לא לידי סרחון טו):

ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה: הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא טז):

מישראל שומע אני תכרת מישראל ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני יי' (ויקרא כב) יז) בכל מקום שהוא רשותי:

מיום הראשון עד יום השביעי ענשו שבעה ואזהרתו לעולם יח) שהיה בדין הואיל והחלב חייב עליו כרת [והחמץ חייב עליו כרת] אם למדת על החלב שעישה ענשו כאזהרתו יכול אף על החמץ יעשה ענשו כאזהרתו ת"ל מיום הראשון עד יום השביעי שענשו שבעה ואזהרתו לעולם יט) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל כל מחמצת לא תאכלו כ):

## פרשה ט

ביום הראשון מקרא קודש א) כבדהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ב) אין לי אלא

---

**מאיר עין** ט) הא"ל הגיה עפ"י הגמרא פסחים כ"ז ע"ב ר' יהודה וכ"ה בילקוט ושם בילקוט הדברים מקוטעין ומשובשין: י) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל וג' נוסחאות הן והגיה הכותב את בתיקן: יא) וכן הוא בילקוט וכן הגיה הז"ר: יב) הא"ל הוסיף ועוד ק"ו מה נותר שאינו בב"י וכו' בשרפה חמץ שהוא בב"י וב"י אינו דין שיהא בשריפה ע"כ והוא עפ"י הגמרא דפסחים כ"ז ע"ב: יג) עיין פסחים שם וירושלמי פסחים פ"ב ה"א: יד) עיין בירושלמי שם: טו) עיין לעיל אות א': טז) בא"ל מוחק מלות דברי ר"ע ואיני יודע טעמו. ונכפל המאמר הזה לקמן פ"י ובפ' תשא ובכמה מקומות בת"כ ובספרי במדבר פי' ע' וק"ב ועיין ברש"י עה"ת: יז) במקרא שם כתוב מלפני אני ה' וע"כ הגיה בא"א כ"ל עוד אני וכ"ה בילקוט ולקמן פ"י אבל בדפוס ווילנא מחקו מלת מלפני וכתבו מלת אני והוא טעות ולשון רש"י עה"ת ת"ל במקום אחר מלפני בכל מקום וכו'. הא"א מחק הש"ן וג' הוא רשותי: יח) וס"ל היינו שעבר עליו הפסח באזהרה ז"ר: יט) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הא"ג: כ) הא"ג הגיה לא תאכל עליו חמץ ועיין פסחים כ"ה ע"ב וירושלמי פ"ב ה"ב ולקמן פ"י ד': כל מחמצת:

(**פרשה ט**) א) במקרא כתוב וביום: ב) בא"ל הגיה קדשהו עפ"י הילקוט ועיין בת"כ פ' אמור פ"ב ובספרי במדבר פי' קמ"ז ובמ"ע שם אות ב':

יו"ט הראשון והאחרון שהם קרוין מקרא קדש חולו של מועד מנין ת"ל אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש (ויקרא כג) ג):

**כל מלאכה לא יעשה** אין לי אלא יו"ט האחרון שהוא אסור בעשיית מלאכה יו"ט הראשון מנין ת"ל ביום הראשון מקרא קודש ד) אין לי אלא יו"ט הראשון והאחרון שהם אסורים בעשיית מלאכה שנא' ביום הראשון מקרא קודש וביום השביעי מקרא קודש חולו של מועד מנין ת"ל את חג המצות תשמור שבעת ימים (שמות כג) מכל מקום דברי ר' יאשיה רבי יונתן אומר אינו צריך אם יו"ט הראשון והאחרון שאין קדושה לא לפניהם ולא לאחריהם הרי הם אסורים במלאכה הוש"מ שיש קדושה לפניו ולאחריו אינו דין שיאסר במלאכה ששת ימי בראשית יוכיחו שיש קדושה לפניהם ולאחריהם ומותרים במלאכה הם יוכיחו על חוש"מ שאע"פ שיש לו קדושה לפניו ולאחריו מותר במלאכה לא אם אמרת בששת ימי בראשית שאין בהם קרבן מוסף לכך מותרין במלאכה תאמר בחוש"מ שיש בו קרבן מוסף לפיכך יהא אסור במלאכה והרי ראשי חדשים שיש בהם קרבן מוסף ומותרים במלאכה הם יוכיחו על הולו של מועד שאע"פ שיש בו קרבן מוסף יהא מותר במלאכה לא אם אמרת בר"ח שאין קרוין מקרא קודש לכך מותרין במלאכה תאמר בחולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש (יק"א) [לפיכך] ה) אסור במלאכה הא למדנו על חולו של מועד שהוא אסור במלאכה ו):

**כל מלאכה לא יעשה בהם** לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך אתה אומר כן או אינו [אלא] לא תעשה אתה ולא [יעשה] חברך (ויעשה גוי) [אבל יעשה הגוי] מלאכתך ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה וגו' (ויקרא כג) הא למדת כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך [אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה גוי מלאכתך או לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה גוי מלאכתו ת"ל ששת ימים וגו' (דברים ט"ז) הא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך אבל יעשה גוי מלאכתו] דברי רבי יאשיה ז) ר' יונתן אומר אין צריך והלא כבר נאמר זכור את יום השבת לקדשו וגו' (שמות כ) ח) והלא דברים ק"ו ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת גוי (במלאכתך) [כמלאכתך] יו"ט הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת גוי (במלאכתך) [כמלאכתך] (ה"ג) ט):

**כל מלאכה לא יעשה בהם** אין לי אלא יום טוב [שאתה מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך שבת מנין ק"ו] (הק') ומה אם יו"ט הקל [אתה מוזהר על מלאכת חבירך כמלאכתך שבת חמורה דין הוא] שאתה מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך י):

**אך אשר יאכל לכל נפש** כל אוכל נפש דוחה יו"ט ואין כל יא) עבודה דוחה יו"ט שהיה בדין ומה אם במקום שא"י מקצת אוכל נפש דוחה שבת מקצת עבודה דוחה את

---

**מאיר עין** ג) עיין לעיל סוף פ"ז ובת"כ פ' אמור פי"ג: ד) הא"ל מוחק זה המאמר והאמת שכן סגנון הברייתות משום יגדיל תורה: ה) וכ"ה בילקוט: ו) עיין בהגהה י"ה ע"א ובת"כ פ' אמור פי"ב ובספרי דברים פי' קל"ה ולקמן סוף פרשה וברמב"ן פ' אמור בפ' כל מלאכת עבודה: ז) רישא של נוסחא זו נמצא בס' יראים אות קי"ג ובתניא רבתא אות נ"ה ופסקו שאמירה לנכרי בשבת אסורה מן התורה וכ' שכך היתה נוסחת רש"י שכתב לא יעשה בהם אפי' ע"י אחרים וירצה כן מדלא כתיב לא תעשה בהם ומביא ראיה ממקרא דפ' אמור שבת הקשו מועדים לשבת ולגבי שבת ילפינן לה ממקרא דמשפטים וינפש בן אמתך והגר שפירשוהו לקמן בפ' יתרו ובפ' משפטים על עבד ערל וגר תושב. וסיפא של נוסחא זו הביאה הרמב"ן בפרשה וה"ל כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה גוי מלאכתך [וכו'] אתה אומר לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה גוי מלאכתך או לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה גוי מלאכתו ת"ל ששת ימים [וגו'] תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך אבל יעשה גוי מלאכתו דברי ר' יאשיה וכ"ל שנוסחת הרמב"ן קטועה רישא (וכעין זה תמצא ברמב"ן בברייתא דלקמן) ונוסחת היראים קטועה סיפא והנכון כמו שהגהתי ומביא ר"י' שאין אנו מוזהרין על מלאכת הגוי ממקרא דרא"ה דמקיים עשרת לה' אלהיך לא תעשה מלאכה דמשמע לא תעשה אתה אבל גוי שרי וכן פי' הז"ר עיי"ש (ובדברי הרמב"ן חסר מלת וכו' ומלת וגו') ופי' מלאכת גוי הוא כמ"ש היראים שם וה"ל אמירה לגוי שבות באיסורא דאורייתא בשאינה מלאכת ישראל קאמר כגון שאומר לגוי עשה האש שלך לצורכי ע"כ ועיין ברמב"ן מה שרמז על רש"י דב"מ והוא דף צ' ע"א ונראה שכוונת רש"י הוא כשיטת היראים עיי"ש. כנ"ל בתיקון ופי' ברייתא זו. ובמגדל עוז ריש ה' שביתת יו"ט כתב וז"ל ת"ג במכילתא לא תעשה בהם ולא יעשה בדבריך ולא יעשה הגוי מלאכתך בין ביו"ט בין בשבת ע"כ. והא"א והא"ל הגיהו כל מלאכה וגו' ל"ת אתה ולא יעשה חבירך אבל יעשה גוי מלאכתך את"כ א"א אלא ל"ת אתה וחבירך ולא יעשה גוי מלאכתך ת"ל ששת ימים וגו' והא נמיתק מקרא זה וגורס כל מלאכת עבודה לא תעשה) הא למדת וכו' ולא יעשה חבירך אבל יעשה גוי מלאכתך דברי ר"י וגו' זו הוא עפ"י הילקוט והאמת שהוא קטוע עיי"ש. ועיין ברמב"ן ובהא"מ: ח) והתם כתיב ועשית כל מלאכתך וגו' הרמב"ן והגא כ"ג ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. ור' יונתן אסיפא קאי: ט) וכאשר הגהתי כן הוא ברמב"ן ובילקוט אבל הא"א והא"ל הגיהו לפי שיטתם הנוסחא אשר היתה לפניהם: י) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה בא"א אלא שהוא גורס במלאכתך בגי"ת והא"ל מחקו כולא: יא) הא"ל מחק מלת כל ואיני יודע טעמו:

השבת מקום שכל אוכל נפש דוחה יו"ט אינו דין שכל עבודה דוחה יו"ט ת"ל אך אשר יאכל לכל נפש כל אוכל נפש דוחה יו"ט ואין כל עבודה דוחה יו"ט ויהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת והדין נותן ומה אם במקום שאין כל עבודה דוחה יו"ט כל אוכל נפש דוחה יו"ט במקום שמקצת עבודה דוחה שבת אינו דין שיהא מקצת אוכל נפש דוחה שבת ת"ל אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו וגו' (אך אשר יאכל מקצת עבודה דוחה שבת) [כל אוכל נפש דוחה יו"ט] יב) ואין מקצת אוכל נפש דוחה שבת:

**אך אשר יאכל לכל נפש** וגו' שומע אני אף נפשות בהמה ונפשות אחרים במשמע תלמוד לומר לכם לכם ולא לבהמה לכם ולא לאחרים דברי ר' ישמעאל יג) רי"הג אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפשות בהמה במשמע משמע מביא נפשות בהמה ומביא נפשות אחרים תלמוד לומר אך חלק יד) ר"ע אומר אך אשר יאכל לכל נפש אף נפש בהמה במשמע משמע מביא נפש בהמה ומביא נפשות אחרים ת"ל לכם לכם ולא לאחרים מה ראית לחלוק שאתה מוזהר על הבהמה ואין אתה מוזהר על הגוי טו):

**ושמרתם את המצות** שמרהו (עד) טז) שלא תביאהו לידי פסול מכאן אמרו תפח תלטוש בצונן יז) שיאור ישרף והאוכלו פטור סידוק ישרף והאוכלו חייב (מיתה) [כרת] איזהו שיאור כקרני חגבים סידוק שנתערבו סדקיו זה בזה דברי ר' יהודה וחכ"א זה וזה האוכלו חייב (מיתה) [כרת] איזהו שיאור כל שהכסיפו פניו כאדם שעמדו שערותיו יח):

**ושמרתם את המצות** ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המִצְוֹת כדרך שאין מחמיצין את המצה כך אין מחמיצין את המצוה אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד יט):

**כי בעצם היום הזה** מגיד שלא יצאו אלא ביום כ):

**הוצאתי את צבאותיכם** אלו צבאות ישראל אתה אומר כן או אינו אלא צבאות מלאכי השרת כשהוא אומר יצאו כל צבאות יי' (שמות יב) הרי צבאות מלאכי השרת אמור הא מה ת"ל הוצאתי את צבאותיכם אלו צבאות ישראל כא):

**ושמרתם את היום הזה** למה נאמר והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה דברים שהם משום שבות מנין ת"ל ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות ואף חולו של מועד יהא משום שבות אסור והדין נותן הואיל ויום הראשון ויום האחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש ויו"ט הראשון והאחרון הרי הן אסורין משום שבות חולו של מועד שהוא קרוי מקרא קדש אינו דין שיהא אסור משום שבות ת"ל ביום הראשון שבתון (ויקרא כג) כב):

---

**מאיר עין** יב) כ"ה בילקוט וכן הגיה באות אמת והא"ל אלא שהוסיף בה לומר לך כל אוכל נפש וכו' ועיין ברמב"ן פ' אמור שהביא ברייתא זו קטועה רישא ושם הנוסחא כמו שהיתה לפנינו ופי' כל עבודה נדרים ונדבות מקצת עבודה קרבנות לבור וכל אוכל נפש דבר הבא בטורח גדול ומקצת אוכל נפש דבר הבא בנקל עיי"ש ועיין בילה כ' ע"ב ועיין בספרי במדבר פי' קמ"ז ובמ"ע שם אות ד': יג) הא"ל גורס דברי ריה"ג ונמחק השאר עד ר"ע אומר וטעמו להשוות הברייתא עם הגמרא בילה כ"א ע"א אבל מרש"י עה"ת נראה שנוסחתינו עיקר וכן בילקוט כמו גרס לה: יד) וכריה"ג כתב רש"י עה"ת ועיין ברמב"ן ורא"מ: טו) בילקוט מסיים שהאחרים אין מזונותם עליך אבל הבהמה מזונותה עליך. וע"ע בירושלמי בילה פ"א ה"א: טז) וגי' הילקוט שמרם שלא תביאם לבית הפסול ועיין ברש"י עה"ת: יז) משנה הוא בפסחים פ"ג ואגב שיטפא מייתי כולא מתניתין דלהלן שיאור ישרף וכו' ועיין בגמרא שם: יח) הגהתי עפ"י המשנה דחמץ בכרת ולא במיתה וכן הגיה הז"י. ונ"ל דר"י וחכמים בפי' מלת שיאור שקבלוה מההלכות העתיקות פליגי דר"י היה קורא המלה בא"לף והוא מלשון שאור ופרושו שמתחיל להיות שאור והחכמים היו קוראים המלה בע"ין ולכך פירשוהו כאדם שעמדו שערותיו: יט) עיין בז"י וברא"מ ואפשר דר"י היה קורא כן לפי שכבר הפסיק הכתוב ענין המצות ועיין בא"בן עזרא: כ) עיין לעיל פ"ז ד"ה והיה היום ובספרי דברים פי' קכ"ח ובנסמן שם במ"ע אות ו': כא) עיין לקמן פי"ד: כב) עיין ריש פרשה ובמ"ע אות ו':

**אמר מאיר איש שלום** הרמב"ן בפרשה כתב על זאת הברייתא בז"הל וברייתות כאלה מטעות ואין ראוי לכותבן כפשוטן שגם זה נראה שהוא אסמכתא בעלמא ויש לי בזה פי' נכון עוד אדבר עליו בע"ה. כוונתו למה שכתב בפ' אמור ושם האריך בפירושה והביא שם עוד ברייתא בז"הל ואח"כ ראיתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי ששנו בה לשון אחר אין לי אלא שחייבין על מינה העשה מלאכה שאין חייבין על מינה חטאת מנין שאין עולין באילן ולא רוכבין על גבי בהמה ולא שטין על פני המים ולא מספקין ולא מטפחין ת"ל כל מלאכה אין לי אלא ברשות במלוה מנין שאין מקדישין ואין מעריכין ואין מחרימין ואין מגביהין תרומות ומעשרות ת"ל שבתון שבות ע"כ עיי"ש ועיין בהרב המגיד ריש פ' כ"א מה' שבת ועיין בילה ל"ו ע"ב ועיין בירושלמי שם מה שמסופר מן ר"מ ורבי ובאמת נראה שכל אלה הלכות עתיקות ודחויות הן וכבר אמרו בתוספתא דשבת פט"ו וביתר ביאור בירושלמי דשבת ריש פ' כל הכלים בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת כיון שנחשדו להיות מחללין יו"ט ושבתות הה"ד בימים ההמה דורכים גיתות וגו' ואסרו להן הכל כיון שנגדרו היו מתירין להן והולכין עד שהתירו להן את הכל וכו' עיי"ש ועל ענין אלו השבותין רבו מחלוקת בישראל שמחלוקת הזוגות חגיגה ט"ז על הסמיכה ביו"ט לדעתי.

*

## פרשה י

בראשון בארבעה עשר יום [לחדש בערב תאכלו מצות] הכתוב קבעו חובה א):

עד יום האחד ועשרים לחדש בערב מה ת"ל לפי שהוא אומר שבעת ימים מצות תאכלו אין לי אלא ימים לילות מנין ת"ל עד יום האחד ועשרים לרבות את הלילות ב):

שבעת ימים שאור לא ימצא אין לי אלא בל ימצא בל יראה מנין ת"ל לא יראה לך שאור בכל גבולך (דברים טז) אין לי אלא שאור שהוא בבל יראה ובבל ימצא חמץ מנין ת"ל לא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאור (שמות יג) הקיש שאור לחמץ וחמץ לשאור מה זה בבל יראה ובבל ימצא אף זה בבל יראה ובבל ימצא ומה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין ג):

בבתיכם למה נאמר לפי שנ' בכל גבולך (שם) שומע אני כמשמעו ת"ל בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אף על פי שיכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא המצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אף על פי שהוא ברשותו [אבל] אינו יכול לבערו ד) אתה אומר לכך בא או לא בא אלא ללמדך בבתים שבעה ובגבולין לעולם ה) ת"ל לא יראה לך שאור בכל גבולך וגו' (דברים ט"ז) ו) מה בתים שבעה אף בגבולים שבעה:

כי כל אוכל מחמצת למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ [וגו'] אין לי אלא חמץ שחייבין עליו כרת שאור מניין ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה [עד] ז) שלא יאמר יש לי בדין מה אם חמץ שאינו מחמיץ אחרים חייבין עליו כרת שאור שהיא מחמיץ לאחרים אינו דין שחייבין עליו כרת לא אם אמרת בחמץ שהוא ראוי לאכילה לפיכך יהו חייבין עליו כרת תאמר בשאור שאינו ראוי לאכילה לפיכך לא יהו חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל מחמצת ונכרתה אקרא אני את השאור ק"ו לחמץ מה השאור שאינו ראוי לאכילה חייבין עליו כרת חמץ שראוי לאכילה דין היא שחייבין עליו כרת לא אם אמרת בשאור שהוא מחמיץ לאחרים לכך חייבין עליו כרת תאמר בחמץ שאינו מחמיץ לאחרים לא [יהו] חייבין עליו כרת ת"ל כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו' כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו' עד שיאמרו שני כתובין ואם לאו לא שמענו ח):

ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה: הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא:

מעדת ישראל שומע אני מעדת ישראל תכרת ותלך לה לעם אחר ת"ל מלפני אני יי' (ויקרא כב) בכל מקום שהוא רשותי ט):

---

**מאיר עין** עיקרה על אילו השבותין כולם אלא דנקטו הני כ"ה שהיתה בפומבי ובמקדש ועיין כל זה הענין בירושלמי חגיגה שם ומסופר שם מאחד שהרגוהו על שרכב על סוס בשבת וכבר זזה המשנה הראשונה ממקומה ואנו אין לנו אלא לפרש או ההלכות העתיקות כפשוטן:

**(פרשה י)** א) לעיל פ"ח. ועיין פסחים כ"ח ע"ב: ב) כלו' דהו"א שבעת ימים מצה תאכל ולא חמץ אבל בלילה יאכל חמץ קמ"ל ומפי' הרא"מ על רש"י. ועיין ביונתן ששינה פיסוק המקראות ממה שהם לפנינו ולפי תרגומו ראוי להיות פיסוק המקראות כן: ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים: ושמרתם את היום הזה לדרתיכם חקת עולם בראשון בארבעה עשר יום לחודש: בערב תאכלו מצות עד יום האחד ועשרים לחדש בערב: ועפ"ז תרגם ותטרון ית יומא הדין לדריכון קים עלם בניסן בארבסר יומין לירחא תכסון ית פסחא וברמשא דחמסר תיכלון פטירי עד יומא דעשרין וחד לירחא ברמשא דעשרים ותרין תיכלון חמיע. והוסיף תיכלון חמיע לומר דהאי תיכלון פטירי לאו לקבעו חובה על כל שבעה אלא שלא תיכלון חמיע. ורש"י הביא ג"כ ברייתא זו אלא שלא סיים המקרא דשבעת ימים ופי' בו הרא"מ דלקרא שבעת ימים שאור לא ימצא וגו' קאי והוסיף שם שכך מצא במכילתא דרבי שמעון. עד יום כ"א לחודש יכול אתה חייב במצה כל שבעה ת"ל עליו עליו אתה חייב מצה ואי אתה חייב מצה כל שבעה אין לי אלא בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מניין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה אין לי אלא בארץ בחו"ל מניין ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות אם קופינו לרבות עליו תאכל מצות בערב תאכל מצות בכל מושבותיכם תאכלו מצות מת"ל עד יום כ"א לחודש אינו ענין לשל לפניו תנהו ענין כשל לאחריו שבעת ימים (דהיינו שבעת ימים שאור וגו') אין לי אלא ימים לילות מניין ת"ל עד יום כ"א ע"כ ועיי"ש: ג) עיין לקמן בפרשה ובפי"ז ובספרי דברים פי' קל"א וביצה ז' ע"ב: ד) פי' ברייתא זו עיין ברמב"ן עה"ת ועיין ברש"י וברא"ש ובפסחים ה' ע"ב וברמב"ם שם וברב המגיד ריש פ"ד מ"ה חמץ ומצה: ה) כלו' דאיסור השאור בבתיכם דהיינו בל ימצא יהא נוהג שבעה ואיסור השאור בגבולין דהיינו בל יראה יהא נוהג לעולם בהמץ שעבר עליו הפסח ונפלוג בין בל יראה ובל ימצא כעין שחילקו הכותים עיין בירושלמי פסחים פ"א ה"א. והא"ל נחקו וג' ובגבולין יום אחד והז"ו נדחק ואולי כוון הז"ר למה שפרשתי אלא שנשתבש ע"י המעתיקים עיי"ש: ו) ושם מפורש שבעת ימים אף בבל יראה וכן פי' הז"י דלקרא דמשנה תורה סמיך עיי"ש ועיין לקמן פי"ז והמאור שם בשיטוש: ז) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: ח) מחמצת הוא מחמעא כלו' דבר שמחמיץ אחרים וזהו שאור ועיין ברש"י עה"ת ועיין ביצה ז' ע"ב ופסחים מ"ג ע"א: ט) עיין לעיל פ"ח ובמ"ע אות ע"ז וי"ז:

בגר ובאזרח הארץ לפי שהוא מעשה בישראל צריך להביא הגרים אף בכל שהוא מעשה בישראל [צריך להביא את הגרים] י):

כל מחמצת לא תאכלו למה נאמר לפי שנאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה וגו' כי כל אוכל מחמצת ונכרתה אין לי אלא אלו תערובתן מנין ת"ל כל מחמצת לא תאכלו יא):

בכל מושבותיכם תאכלו מצות למה נאמר לפי שנאמר ואכלת לפני יי' אלהיך [וגו'] מעשר דגנך תירושך ויצהרך (דברים יד) הרי שהעלה מעשר שני לירושלם שומע אני יצא בה ידי חובתו משום מצה ת"ל בכל מושבותיכם יצא זה שאינו נאכל בכל מקום ומנין שלא יצא לא בלחם הפנים ולא בשירי מנחות ולא בחלות תודה ולא ברקיקי נזיר ולא בבכורים ת"ל בכל מושבותיכם תאכלו מצות יצא אלו שאינן נאכלין בכל מושבותיכם משמע מוציא אני את אלו ומביא האספגנין והדובשנין והאסקריטין והלית משרת ואשישה תלמוד לומר לחם עוני דברי ר' ישמעאל וחכמים אומרים יוצא בם ובמעשר שני ומה ת"ל לחם עוני שלא ילוש לא ביין לא בשמן ולא בשאר המשקים אבל מקטף הוא מכלן רבי אליעזר אומר יוצא בם ובמעשר שני ומה תלמוד לומר לחם עוני לא מה לחמו של עני כל השנה אשתו לשה והוא מסיק בתנור אף כאן היא לשה והוא מסיק [בתנור] ר' יוסי אומר יב) הרי הוא אומר שבעת ימים תאכלו מצות שומע אני אף מעשר שני במשמע ת"ל לחם עוני יצא זה שאינו נאכל לא בשמחה יג):

## פרשה יא

ויקרא משה לכל זקני ישראל מלמד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר יצא מפי משה לישראל דברי רבי יאשיה א) רבי יונתן אומר הדבר מפי משה לאמר לזקנים והזקנים [לאמר] לכל ישראל ב) נם לו ר' יאשיה (אחד זה ואחד זה) ג) מה נשתנה הדבר הזה מכל הדברות שבתורה שכולן היו מפי משה לאמור לישראל אף כאן הדבר מפי משה לאמר לכל ישראל ומה תלמוד לומר ויאמר אליהם אלא שמשה חלק כבוד לזקנים וכן הקב"ה אמר למשה משה חלק כבוד לזקנים שנאמר לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג) וכתיב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני ישראל (שם ד) ד):

משכו וקחו לכם משכו מי שיש לו וקחו מי שאין לו ה) רבי יוסי הגלילי אומר משכו מע"ז והדבקו במצוה ו) רבי ישמעאל אומר בא הכתוב (ללמד על כל העולין למנין) [ללמדך שלעולם נמנין] על הפסח ומושכין את ידיהם ממנו עד שישחט ובלבד (שיניח) [שלא יניח] את הפסח (כל) [כמות] שהוא ז) ר' יצחק אומר בא (הפסח) [הכתוב] ללמדך על בהמה דקה שהיא נקנית במשיכה ח):

---

**מאיר עין** י) כצ"ל וכ"ה בילקוט ועיין בספרי במדבר פי' ק"א ובמ"ע שם אות ל"ו: יא) כלו' דמחמצת למודיה דבר שמחמיץ משמע והיינו שאור. כל דמחמיץ זהו תערובת חמץ ולעיל סוף פ"ח יליף מיניה לאזהרה ותרתי שמע מיניה וז"ל רש"י עה"ת מחמצת לא תאכלו אזהרה על אכילת שאור כל מחמצת לרבות את תערובתו ועפ"י כוונה זו תרגם יונתן כל עירבובין דמחמע לא תיכלון ועיין פסחים מ"ג ע"א ובירושלמי פ"ג ה"א: במגדל עוז פ"ד מה' ח"ומ כתב וז"ל לשון מכילתא כל מחמצת לא תאכלו לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי יכול יהו חייבין עליהן כרת ת"ל חמץ מין אחד שהוא מין גמור ילאו או שאינן מין גמור כזו לעבור עליהן בלא תעשה ע"כ ולפנינו ליתא ואולי הוא ממכילתא דרשב"י אבל דוגמת ברייתא זו לפנינו בפסחים מ"ג ע"א: יב) בילקוט ג' ר"י הגלילי אומר וכ"ה בגמרא פסחים ל"ו ע"א. בא"ל מחק וחכ"א והגיה ר' יוסי אומר: יג) עיין ספרי דברים פי' ק"ל ובנימן שם במ"ע אות ב':

(**פרשה יא**) א) וכיון שמשה דבר לישראל ע"כ ויקרא וגו' שמתכן להיות זקנים. בילקוט וברמ"בן בפרשה ג' ומגיד שעשאן ב"ד: ב) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א וכ"ה ברמ"בן בפרשה עיי"ש: ג) וכן ליתא בילקוט וכן מחקו הא"א והא"ל. והז"י נדחק לפרשו בין שנזכרה הקריאה לזקנים ובין שלא נזכרה הוא מפי משה לישראל א"נ אחד זה ואחד זה בין זקנים ובין ישראל שוים הם וכולם מפי משה שמעו ע"כ ואם כי הלשון יסבול הפי' הנ' מ"מ אין זה מסגנון הברייתות דכם לו משמע שבא לסתור דבריו בראיות אבל לא שיבא להכפיל מה שאמר כבר אמנם הפי' הא' אין הלשון סובלתו כלל: ד) במקרא כתוב זקני בנ"י. עיין ברבה ועיין בספרי במדבר פי' ל"ב ובנימן שם במ"ע אות ה': ה) עיין ברש"י עה"ת: ו) כר"א הקפר לעיל פ"ה וכן תרגם יונתן נגידו ידיכון מטעות מלראי ועיין ברבה: ז) הגהתי עפ"י הילקוט וכ"ה לעיל פ"ג ד"ה ואם ימעט והא"א הגיה שמושכין. שלא יניח. כמות שהוא. ותו לא והא"ל הגיה שעולין למנין. מושכין. שלא יניח. כמות שהוא ועיין לעיל פ"ג ובמ"ע שם אות י"א ואות כ"א: ח) בירושלמי קידושין פ"א ה"ד וחכ"א בהמה דקה נקנית במשיכה מ"ט דרבנין משכו וקחו וגו':

**ושחטו את הפסח** ט) מצוה שישחטנו לשמו אבל שחטו שלא לשמו עבר על מצוה שומע אני יוכשר ת"ל משכו וקחו לכם י) שנה עליו הכתוב לפסול מכאן אמרו כל הזבחים שלא נזבחו לשמן כשרין אלא שלא עלו לשום חובה לבעלים חוץ מן הפסח ומן החטאת יא):

**ולקחתם לכם אגודת אזוב** יב) מכאן אתה למד [על] כל לקיחות שבתורה שאינן אלא אגודות הואיל ונאמרו (כל הלקיחות שבתורה) [לקיחות בתורה] יג) סתם ופרט לך הכתוב באחת מהן שאינה אלא (אגודת אזוב) יד) [אגודה] פורט אני כל לקיחות שבתורה שאינם אלא אגודות טו):

**אזוב** ולא אזוב יון ולא אזוב רומי ולא אזוב כחלית ולא אזוב מדברית ולא כל אזוב שיש עליו שם לווי טז):

**וטבלתם בדם** שיהא בדם כדי טבילה יז):

**אשר בסף** מגיד הכתוב (שעוקה חוקק) [שעוקר וחוקק] יח) בצד האסקופה ושוחט בתוכה יאין סף אלא אסקופה שנאמר בתתם ספם את ספי וגו' (יחזקאל מג) וכתיב וינועו אמות הספים (ישעיה ו) דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר אין סף אלא כלי שנאמר והספים [וגו'] והמזמרות (מ"א ז) יט):

**והגעתם אל המשקוף** מבפנים אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל וראיתי את הדם הנראה לי ולא לאחרים דברי רבי ישמעאל ר' יונתן אומר מבפנים אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל והיה הדם לכם [לאות] לכם לאות ולא לאחרים לאות רבי יצחק אומר לא כי אלא מבחוץ כדי שיהו המצרים רואים ומעיהם מתחתכים כ):

**והגעתם אל המשקוף** שומע אני אם הקדים זה לזה לא יצא ת"ל ונתנו על שתי המזוזות וגו' הא אם הקדים זה לזה יצא: נמצינו למדים שלשה מזבחות היו לאבותינו המשקוף ושתי מזוזות וכו' כא):

**מן הדם אשר בסף** למה נאמר והלא כבר נאמר וטבלתם בדם אשר בסף לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם כב) שומע אני טבילה אחת בכולם ת"ל והגעתם אל המשקוף על כל הגעה טבילה כג):

**ואתם לא תצאו** מגיד משנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע שנאמר לך עמי בא בחדריך וסגור דלתך בעדך וגו' (ישעיה כו) ואומר הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע (יחזקאל כא) ואומר והיה בעבור כבודי [וגו'] (שמות לג) כד) ואומר ואתם לא תצאו וגו' כה) ללמדך כשתצא לדרך הכנס בכי טוב וצא בכי טוב וכן אתה מוצא (באבות) [שהאבות] הראשונים [והנביאים] כו) נהגו בדרך ארץ וישכם אברהם בבקר (בראשית כב) וישכם יעקב בבקר (שם כח) וישכם משה בבקר (שמות לד) וישכם יהושע

---

**מאיר עין** ט) במקרא כתוב ושחטו הפסח: י) הא"ל הגיה ת"ל זבח פסח הוא וכן לידד הז"ו להגיה עפ"י גמרא דזבחים ז' ע"ב ולקיים הנוסחא כתב דמלת לכם דמיותר דרים דכיון שלא נשחט לשמו לא אקרי לכם עיי"ש ומס"ים ומ"מ נראה זה דוחק מכמה טעמים וגם אין זה נקרא שינה עליו הכתוב ע"כ ולי נראה דעיקר הברייתא מיוסדת במקורה על פסוק אחר באיזו מן הפסוקים דנקטי שם בגמרא ומאותו פסוק לימד שישחטנו לשמו והדר למד ממקרא שלפנינו לעכב ואסיפא דקרא קאייך וחסר מלת וגו' ואח"כ הועתקה זאת הברייתא לכאן וכיוצא בזה נמצא הרבה פעמים בסידור והערכת אלו הברייתות ועיין מ"ש ברים ספרא אות ה' ובפ"ד אות א': יא) משנה ריש פ"ק דזבחים ושם איתא שנזבחו שלא לשמן עיי"ש בגמרא אבל בילקוט ג' אך לפנינו כגי' המשנה ועיין ספרי דברים פי' קכ"ה ובנסמן שם במ"ע אות ב': יב) במקרא לא כתוב לכם: יג) וכ"ה בילקוט. ופי' הז"ר פרה אדומה מלורע ובולב: יד) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל: טו) עיין בספרי במדבר פי' קכ"ד ובמה שרמזתי שם במ"ע אות י"ד ועיין ברש"י עה"ת: טז) עיין בספרי שם: יז) עיין זבחים ל"ג ע"ב ובספרי במדבר פי' קכ"ט ד"ה וטבל ובגמרא שם חלקוהו לב' דרשות ובברייתא שלפנינו כללוהו בחדא עיי"ש ועפי"ז פירשו הז"ר והז"ו ויפה כוונו עיי"ש: יח) כ"ה לעיל פ"ו ובילקוט ר' קל"ז ג' שעוקה חוקק ור' ר"ו ג' שעוקה הולה ונכתב בגליון פי' עושה חפירה והא"ל הגיה שחוקק עוקה בתוך האסקופה: יט) עיין לעיל שם ובירושלמי פסחים פ"ט ה"ה: כ) עיין לעיל פ"ו ובמ"ע אות ג': כא) לעיל פ"ו והשמיטו הכותב כאן ועיי"ש במ"ע אות ד': כב) הא"ל הגיה לפי שה"א וטבלתם בדם וכו' וא"כ ובילקוט איתא כמו שהוא לפנינו: כג) עיין ברש"י עה"ת: כד) עיין בילקוט מלכים ר' קס"ט: כה) בא"ל מוחק מלת ואומר וג' דבר אחר ובילקוט וברמב"ן בפרשה ליתא כלל ונשמט בילקוט מן דלתך עד ללמדך וברמב"ן נשמט מן כבודי עד ללמדך ומלשון רש"י עה"ת מוכח שהוא מדרש אחד ע"כ נ"ל שהמדרש הזה עיקרו במקום אחר והועתק לכאן וכש"כ לעיל אות י': כו) ככ"ל לג' וברמב"ן ג' שהאבות והנביאים נהגו ובילקוט ג' שהיו אבות והנביאים נוהגין:

בבקר (יהושע ג) וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש"א טו) והלא דברים ק"ו והלא אבות ונביאים שהלכו לעשות רצונו של מי שאמר והיה העולם נהגו בדרך ארץ שאר בני אדם על אחת כמה וכמה וכן הוא אומר תשת חשך ויהי לילה (ואומר) [וגו'] הכפירים שואגים לטרף [וגו'] (ואומר תקן להם ילקוטין וגו' ואומר) תזרח השמש יאספון וגו' מכאן ואילך יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב (תהלים קד) ואומר מה רבו מעשיך יי' וגו' (שם כז):

**ועבר** יי' לנגוף את מצרים וגו' רבי יהודה אומר כמלך שהוא עובר ממקום למקום כח):

**וראה** את הדם היה ר' ישמעאל אומר והלא הכל גלוי וידוע לפניו שנאמר ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שרי (דניאל ב) ואומר גם חשך לא יחשיך ממך (תהלים קלט) ומה ת"ל וראה את הדם אלא לשכר כט) מצות שהם עושים הוא נגלה (עליהם) וחס עליהם שנאמר ופסח ה' על הפתח ואין פסיחה אלא חיים שנאמר כצפרים עפות כן יגן יי' צבאות על ירושלם גנון והציל פסוח והמליט (ישעיה לא) [דבר אחר] ל) וראה את הדם רואה הוא דם עקדתו של יצחק שנאמר ויקרא אברהם שם המקום ההוא יי' יראה (בראשית כב) וכתיב ובהשחית בעם ראה [וגו'] (ד"ה א' כא) מה ראה ראה דם עקדתו של יצחק שנאמר אלהים יראה לו השה לעולה (בראשית כב) לא):

**ופסח** יי' על הפתח והלא דברים ק"ו ומה אם דם פסח מצרים הקל שאינו אלא לשעה ואינו נוהג ביום ובלילה ואינו נוהג לדורות נאמר בו ולא יתן המשחית מזוזה שהיא חמורה שיש בה עשרה שמות מיוחדין לב) ונוהגת ביום ובלילה ונוהגת לדורות על אחת כמה וכמה שלא יתן המשחית לג) אלא מי גרם עונותינו שנאמר כי עונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלהיכם וחטאתיכם הסתירו פנים מכם משמוע (ישעיה נט) לד):

**ושמרתם** את הדבר הזה להביא פסח דורות שלא יביא אלא מן הכבשים ומן העזים דברי ר' אליעזר לה):

**לחק לך ולבניך** למה נאמר לפי שהוא אומר ולקחו מן הדם שומע אני אף הנשים במשמעות"ל לחק לך ולבניך האנשים ולא הנשים לו):

## פרשה יב

**והיה** כי תבואו אל הארץ תלה הכתוב לעבודה זו מביאתן לארץ ולהלן א):

**כאשר** דבר והיכן דבר והבאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ו): כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' שבתון (שם טז) והיכן דבר והיה ביום הששי וגו' (שם): כיוצא בדבר אתה אומר הוא אשר דבר יי' בקרובי אקדש וגו' (ויקרא י) ב) והיכן דבר ונועדתי שמה לבני ישראל [ונקדש בכבודי] (שמות כט) ג): כיוצא בדבר אתה אומר פחדכם ומוראכם יתן יי' [וגו'] כאשר דבר (דברים יא) והיכן דבר את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם וגו' (שמות כג) ד): כיוצא

---

**מאיר עין** כז) ועיין ב"ק ס' ע"א ותענית י"ד ע"ב ועיין ברמב"ן וברא"מ עה"ת: כח) עיין לעיל פ"ז ובמ"ע אות י"ד ובילקוט ג' אף כאן ד"א נותן אני עברתי וכו' וג' שכן עיקר אלא שהשמיטוהו הסופרים: כט) הא"ל הגיה בשכר וא"ל: ל) וכן הגיה הא"ל: לא) עיין לעיל פ"ז: לב) הא"ל מוחק מלת מיוחדין וכד מנית תמצא שבעה שמות מיוחדין וג' אינו אליך אלהיכם: לג) עיין מנחות ל"ג ע"ב: לד) במקרא כתוב כי אם וגו': לה) עיין לעיל פ"ד ובמ"ע שם אות ו' ואות ז'. בילקוט נשתבשו מלות דר"א למלת דכתיב עיי"ש, וכתב הז"ו דהו"א דדוקא במצרים להראות שמוציאים ירא"ם בפניהם לכך איצטריך קרא לדורות: לו) כתב הז"ר וז"ל כ"ל דס"ל דנשים פסולין לזריקה כדאיתא בקידושין פ"ק (והוא שם ל"ו ע"ב. וזריקה בכלל הזאה כמו שכתבו התו' שם בד"ה הקבלות) אבל אין לומר דס"ל דנשים ברא"שון רשות דמדנקט קרא ולקחו מן הדם ש"מ דהזאה קאי ע"כ פירוש לפירושו דזריקת דם פסח הוא תחת נתינת הדם על המזוזות כדאמר לעיל במליצו למידין שלש מזבחות וכו' ואילו היו הנשים במשמעו היתה הזריקה כשרה בנשות אהרן אף אחר שניטלה הכהונה מישראל ועיין ברא"ב"ע וברמב"ן:

(**פרשה יב**) א) עיין ברש"י עה"ת וברא"מ ועיין בספרי במדבר פי' ס"ז ובמ"ע שם אות א' וריש פי' קמ"ג וע"ע שם ריש פי' ק"ז ובנסמן שם במ"ע ולאפוקי שלא תפרש עשה מלוה זו שבשבילה תכנס לארץ כתנא דבי ר"י בקידושין ל"ז ע"ב ז"ר: ב) במקרא כתוב דבר יי' לאמר: ג) עיין בת"כ שם ובזבחים קט"ו ע"ב: ד) ספרי דברים פי' נ"ב:

בדבר אתה אומר כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך (דברים יב) והיכן דבר כי אוריש גוים מפניך וגו' (שמות לד) ושתי את גבולך מים סוף וגו' (שם כג) ה): כיוצא בדבר [אתה אומר] יי' אלהיך ברכך כאשר דבר לך (שם טו) והיכן דבר ברוך תהיה מכל העמים (שם ז) ו): כיוצא בדבר אתה אומר [את ה' האמרת היום וגו'] ויי' האמירך היום [להיות לו לעם סגולה כאשר דבר לך] (שם כו) והיכן דבר (את יי' האמרת היום) [והייתם לי סגולה וגו'] (שמות יט) ז): כיוצא בדבר אתה אומר ולתתך עליון וגו' (דברים כו) והיכן דבר ונתנך יי' לראש ולא לזנב (שם כח) (ואומר): [כיוצא בדבר אתה אומר ולהיותך עם קדוש כאשר דבר (שם כו) והיכן דבר] והייתם לי קדושים וגו' (ויקרא כ) ח): כיוצא בדבר אתה אומר שמעו שמים והאזיני ארץ כי יי' דבר (ישעיה א) והיכן דבר האזינו השמים ואדברה (דברים לב): כיוצא בדבר אתה אומר ונגלה כבוד יי' וראו כל בשר יחדיו כי פי יי' דבר (ישעיה מ) והיכן דבר ראו עתה כי אני אני הוא (דברים לב): כיוצא בדבר אתה אומר ואם תמאנו ומריתם וגו' [כי פי ה' דבר] (ישעיה א) והיכן דבר והבאתי עליכם חרב נוקמת וגו' (ויקרא כו): כיוצא בדבר אתה אומר בלע המות לנצח וגו' [כי ה' דבר] (ישעיה כה) והיכן דבר אני אמית ואחיה וגו' (דברים לב) ט): כיוצא בדבר אתה אומר אז תתענג על יי' [והרכבתיך על במותי ארץ וגו' כי פי ה' דבר] (ישעיה נח) והיכן דבר ירכיבהו על במותי ארץ וגו' (דברים לב): כיוצא בדבר [אתה אומר] הנה באה ונהייתה נאם אדני ה' הוא היום אשר דברתי (יחזקאל לט) והיכן דבר אשכיר חצי מדם [וגו'] (דברים לב) י): כיוצא בדבר אתה אומר וישבו איש תחת גפנו [ותחת תאנתו ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר] (מיכה ד) והיכן דבר ונתתי שלום בארץ [וגו'] (ויקרא כו): כיוצא בדבר אתה אומר ולא יהיה שריד [לבית עשו כי ה' דבר] (עובדיה א) והיכן דבר וירד מיעקב והאביד שריד מעיר (במדבר כד): כיוצא בדבר אתה אומר ויי' פקד את שרה [כאשר אמר] (בראשית כא) והיכן (דבר) [אמר] יא) אבל שרה אשתך וגו' (שם יז): כיוצא בדבר אתה אומר ויעש יי' לשרה [כאשר דבר] (שם כא) והיכן דבר ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית וגו' (שם טו) יב): כיוצא בדבר אתה אומר ומכרתי את בניכם וגו' [כי ה' דבר] (יואל ד) והיכן דבר ויאמר ארור כנען וגו' (בראשית ט): כיוצא בדבר אתה אומר ויי' אמר לכם לא וגו' (דברים יז) והיכן (דבר) [אמר] כי אשר ראיתם וגו' (שמות יד): כיוצא בדבר אתה אומר זאב וטלה ירעו כאחד [וגו' לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי אמר ה'] (ישעיה סה) והיכן (דבר) [אמר] והשבתי חיה רעה מן הארץ (ויקרא כו): כיוצא בדבר אתה אומר מן הגוים אשר אמר יי' (מ"א יא) והיכן (דבר) [אמר] לא תתחתן בם (דברים ז): כיוצא בדבר אתה אומר אז אמר שלמה יי' אמר [לשכון בערפל] (מ"א ח) והיכן (דבר) [אמר] כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא טז): כיוצא בדבר אתה אומר והיו לי אמר יי' [צבאות ליום אשר אני עושה סגולה] (מלאכי ג) והיכן (דבר) [אמר] והייתם לי סגולה (שמות יט): כיוצא בדבר אתה אומר והיה כל אשר יקרא בשם ה' [ימלט וגו' כאשר אמר ה'] (יואל ג') והיכן (דבר) [אמר] וראו כל עמי הארץ [וגו'] (דברים כח): כיוצא (בו) [בדבר אתה אומר] וגם מהם אקח לכהנים הלוים אמר יי' (ישעיה סו) יג) והיכן אמר הנסתרות ליי' אלהינו וגו' (דברים כט) יד) אף כאן אתה אומר והיה כי תבואו אל הארץ וגו' תלה הכתוב לעבודה הזאת מביאתן לארץ ולהלן טו):

---

**מאיר עין** ה) עיין ספרי דברים פי' ע"ה: ו) עיין ספרי דברים ריש פי' קע"ז ועפי"ז יש להגיה שם: ז) כן הגיה בא"ל וכן הגיה הז"ו עפ"י רש"י פ' כי תבא וכן הגיה בא"א: ח) כן הגיה הז"ו עפ"י רש"י פ' כי תבא ול"נ דכל"ל כיו"ב א"א ולתתך עליון ואומר ולהיותך עם קדוש כאשר דבר והיכן דבר והייתם לי קדושים והשאר הוא תוספות איזה גליון כי לא יתכן לומר שדבר בפרשה מאוחרת והרי המקרא ונתנך ה' לראש הוא מאוחר למקרא ולתתך עליון. ומלת ואומר הוא כמו וגו' וכן הוא נמצא הרבה בברייתות ובמדרשים ואני מוחק כולם וכותב החתיהם מלת וגו' דוק ותמצא כי כן: ט) שזה נאמר בתחיית המתים ז"ו ועיין בספרי דברים פי' שכ"ט: י) עיין בספרי שם פי' של"ב: יא) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א: יב) הא"ל הגיה והנה דבר ה' אליו לא יירשך זה: יג) במקרא כתוב ללוים: יד) עיין ברש"י וברד"ק בישעיה שם: טו) הא"ל מחק כולא מן אף כאן ולהלן וכן בילקוט ליתא והז"ו לדד להגיה אף כאן כאשר דבר והיכן דבר וכו' ועיי"ש שהאריך לפרש הנוסחא שלפנינו ופשוטו של דבר שדרש כאשר דבר וכו' הוא מחובר עם דרש תלה הכתוב וכו' לאפוקי מתנא דר"י כמ"ש באות א': אמר המ"ה בילקוט שופטים ר' מ"ג מובא כל המדרש הזה מן המכילתא אבל נתוספו שם דברים שאינם במכילתא שלפנינו ואערכם כאן: הלא נוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור היכן נוה כי החרם החרימם: כיוצ"ב כה אמר ה' שימו איש חרבו והיכן אמר זובח לאלהים יחרם: ועיי"ש בשינה ג"כ סדר הדרשות. ויש לי להעיר על התוספות האחרונה ר"ל על המקרא כה אמר ה' שימו איש חרבו שבמדרש אליהו רבה פ"ד איתא והובא בשינוי קצת בילקוט כי תשא ר' של"ג. מעיד אני עלי שמים וארץ שלא אמר הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי ולשון איש חרבו על ירכו ולהרוג איש את אחיו ורעהו וקרובו והוא אמר כה אמר ה' אלהי ישראל אלא שהיה משה דן בעצמו ואמר בלבו אם אני אומר לישראל הרגו וכו' יהיו ישראל דנין ויאמרו לו לא כך למדתנו רבינו סנהדרין שהרגו נפש א' מישראל פ"א בשבוע נקראת מחבלנית וכו' לפיכך תלה בכבוד של מעלה וכו' כיון שאמר בשם הקב"ה מיד ויעשו בני לוי וכו':

והיה כי יאמרו אליכם בניכם בשורה רעה נתבשרו ישראל באותה שעה שסוף התורה עתידה להשתכח טז) ויש אומרים בשורה טובה נתבשרו ישראל באותה שעה שהן עתידין לראות בנים ובני בנים להם שנאמר ויקוד העם וישתחוו (למה השתחוו משום שנאמר וחמושים עלו בני ישראל אחד מחמשה וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות עלו ר' נהוראי אומר העבודה ולא אחד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' וכתיב ובני ישראל פרו וישרצו שהיתה אשה אחת יולדת ששה בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו ואימתי מתו בשלשת ימי אפלה כתיב לא ראו איש את אחיו שהיו קוברין מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויבים ושמחו במפלתם)

ואמרתם זבח פסח הוא ליי' [וגו' ואת בתינו הציל] רבי יוסי הגלילי אומר ראויין היו שונאיהם של ישראל כלייה במצרים יז) עד שגמר אחד מהם יח) את פסחו יט):

ואמרתם זבח פסח הוא [וגו'] כ) ללמדך שכל מי ששומע הנסים האלו שעשה הקב"ה לישראל במצרים צריך לשבח (וגומר) [כענין שנאמר] כא) ויספר משה לחתנו וגו' ויחד יתרו [וגו'] (שמות יח):

[ויקד העם וישתחוו למה השתחוו לפי שנאמר וחמושים עלו בני ישראל (שם יג) אחד מחמשה ויש אומרים אחד מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות ר' נהוראי אומר העבודה אחד מחמש מאות לא עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך וגו' (יחזקאל טז) וכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וגו' (שמות א) שהיתה אשה יולדת ששה בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו ואימתי מתו בשלשת ימי אפילה שנאמר ולא ראו איש את אחיו (שם י) שיהיו קוברין את מתיהן והודו ושבחו שלא ראו אויביהם מפלתם וישישו] כב):

וילכו ויעשו ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה כג):

ויעשו וכי כבר עשו אלא משקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם כאלו עשו (וגו') כד):

כאשר צוה יי' [וגו'] להודיעך שבחן שכשם שאמרו להם משה ואהרן כן עשו כה) דבר אחר מה ת"ל כן [עשו] אלא אף משה ואהרן עשו כן כו):

## פרשה יג

ויהי בחצי הלילה יוצרו חלקו: למה נאמר לפי שנאמר ויאמר משה כה אמר יי' כחצות הלילה אני יוצא וגו' (שמות יא) וכי אפשר לבשר ודם לעמוד על (חליה) [חציו] של לילה אלא א"כ יוצרו חלקו רבי יהודה בן בתירה אומר היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו א) רבי אליעזר אומר נאמר כאן לילה ונאמר להלן (חלות) [לילה] מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות ב):

---

**מאיר עין** טז) עיין ספרי דברים פי' מ"ח ובמ"ע שם אות ל"ב ול"ג: יז) מדכתיב ואת בתינו הציל דרים: יח) בא"א ובא"ל הגיהו עפ"י הילקוט עד שגמר האחרון מהם וכו' וא"ל: יט) בילקוט מסיים שנאמר ואמרתם זבח פסח והגיה הא"א כן ול"נ שהוא טעות: כ) הא"ל הגיה ויקוד העם וישתחוו ללמדך וכו' וא"ל: כא) כן הגיה בא"א. והא"ל הגיה וכן הוא אומר. בא"א הגיה עפ"י הילקוט מי ששומע ורואה ומחק מלת במצרים וא"כ: כב) כל"ל לפי סדר המקראות וכן הגיה הא"ל אלא שהוא לפי הנהתו לעיל אות כ' גורס דבר אחר ויקוד וכו' וסגנון המאמר ערכתי עפ"י הילקוט. ועיין לקמן פ' בשלח בפסוק וחמושים: כג) עיין ברש"י עה"ת שסדר המאמרים וטעמו שלכך דרש ליתן שכר על ההליכה שע"כ לא הלכו תיכף ועשו שיצא הכתוב ללמדנו על זריזותן שהרי מר"ח נאמר להם: כד) עיין ברש"י עה"ת ובילקוט ג' אלא מכאן שקבלו עליהם לעשות והעלה עליהם המקום כאלו עשו: כה) הא"ל הגיה כשם שנאמר למשה. ואיני יודע טעמו. ועיין ברש"י עה"ת ובת"כ פ' שמיני בפ' ויעשו כדבר משה ובספרי במדבר סוף פי' א': כו) עיין ברש"י. והא"ל מוחק מלות דבר אחר ונראה שיפה כוון אבל בילקוט וברמב"ן בפרשה איתניהו ועיי"ש:

**(פרשה יג)** א) הא"ל הגיה יוצרו חלקו לפי שא"א לב"ו לעמוד על חציו של לילה היודע שעותיו ועתותיו הוא חלקו ומוחק השאר אך מאן כהל להחויה כדין בלי ראיה ממקומות אחרים ובילקוט הנוסחא כמו שהוא לפנינו בשינוי קלת שגורס וכי אפשר לב"ו לעמוד על חציו של לילה אלא מכאן יוצרו חלקו וכו': אמר מאיר איש שלום נראה לי דהאי למה נאמר הוא כמו דבר אחר למה נאמר אלא שבברייתות העתיקות לא השתמשו במלות דבר אחר והוספת או הב' מלות הם המלאה שנשתמשו בה בזמן מאוחר לתוספת הבנת המאמרים וכדי שלא להוציא הדבר בלא ראיה אביא לדוגמא ספרי דברים פי' פ"א פן תנקש אחריהם שלא תמשך אחריהם או שלא תדמה להם או שלא תעשה כמעשיהם ויהיו לך למוקש ע"כ שהורינו בזה ג' פירושים במלת תנקש הפי' הא' הוא פרש"י שם והפי' הב' הוא כתרגום אונקלס אמנם הפי' הג' הוא עפ"י מלת היקש בלשון חכמים והנה עפ"י הסגנון הרגיל היה ראוי שיוספקו או הב' פירושים במלות דבר אחר והיה ל"ל שלא תמשך אחריהם דבר אחר שלא תדמה להם וכו' ועפ"י האמור הרי גם לפנינו שלש מאמרים שעניינם אחד ומשתנים בסגנון לשונם והמלקט אספם וערכם זה אחר זה וכמו שנמצא בסידור הספרים העתיקים שסומכין ב' נוסחאות זו אצל זו בלא רמז מלות נוסחא אחרינא וזה ימצא המעיין והקורא בעין פקוחה עד לאין מספר כנ"ל. ועיין ברכות ג' ע"ב וב"ר פ"י ופמ"ג ובילקוט בא ר' קס"ו: ב) בילקוט ג' ר' אליה אומר (ונראה שזה טעות ול"ל ר' אליעזר) וכו' מה לילה האמור כאן עד חצות אף לילה האמור להלן

וי״ הכה כל בכור שומעני על ידי מלאך או על ידי שליח ת״ל והכתי כל בכור לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח ג) :

וי״ הכה כל בכור בארץ מצרים אפילו ממקומות אחרים ובכורי מצרים שהן במקומות אחרים מנין תלמוד לומר למכה מצרים וגו׳ (תלים קלו) בכורי חם כוש ופוט ולוד מנין תלמוד לומר ויך כל בכור במצרים וגו׳ (שם עח) ד) :

מבכור פרעה היושב על כסאו בא הכתוב ללמדך על פרעה שהוא בכור או לא בא אלא ללמד על בנו שהוא בכור כשהוא אומר היושב על כסאו הרי בנו אמור מה תלמוד לומר מבכור פרעה בא הכתוב ללמדך שהוא בכור והוא נשתייר מכל הבכורות ועליו הכתוב אומר ואולם בעבור זאת העמדתיך (שמות ט) ה) (בשלח) [ובעל] ו) צפון נשתייר מכל היראות בשביל לפתות לבן של מצרים עליהם הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם (איוב יב ז) :

עד בכור השבי וכי שבויין מה חטאו אלא שלא יהו השבויין אומרים יראתנו הביאה עליו את הפורענות. קשה יראתן שעמדה על עצמן ה). קשה יראתנו שלא שלטה בנו הפורענות: ללמדך ט) שכל גזירות שהיה פרעה גוזר על ישראל היו השבויין שמחין בהם שנאמר שמח לאיד לא ינקה (משלי יז) וכתיב בנפול אויבך אל תשמח (שם כד) וכתיב בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלים האח וגו׳ וכתיב לכן כה אמר יי׳ צבאות הנני אליך צור והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו (יחזקאל כו) י) ולא שבויים בלבד אלא אפילו עבדים ושפחות שנאמר עד בכור השפחה (שמות יא) יא) :

וכל בכור בהמה וכי בהמה מה חטאה אלא שלא יאמרו המצרים יראתנו הביאה עלינו זה הפורענות. קשה יראתנו שהביאה עלינו את הפורענות. קשה יראתנו שעמדה לעצמה. קשה יראתנו שלא שלטה בה פורענות יב) :

ויקם פרעה שומע אני בשלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות יג) ת״ל לילה אי לילה יד) שומע אני ע״י שרים ושרות טו) תלמוד לומר הוא וכל עבדיו [וכל מצרים] מגיד שפרעה מחזר על בתי עבדיו ועל כל בתי (ישראל) [מצרים] טז) ומעמידן אחד אחד ממקומו יז) :

ותהי צעקה גדולה כענין שנאמר והיתה צעקה גדולה [וגו׳] (שמות יא) יח) :

כי אין בית אשר אין שם מת רבי נתן אומר וכי לא היו שם בתים אשר אין שם בכורות אלא כיון שהיה הבכור מת לאחד מהן היו עושין לו איקונין ומעמידו בביתו ואותו היום נשחקות ונידקות ונגזרות והיה אותו היום קשה להן כיום הקבורה ולא עוד אלא שהיו המצרים מקוברים בבתיהם והיו כלבים באין לשם ומחטטין ומוציאין את הבכורות מתוך כוכיהן ומתעתעין בהם והיה אותו היום קשה להם כיום הקבורה יט) :

ויקרא למשה ולאהרן מגיד שהיה פרעה מחזר ושואל בכל ארץ מצרים היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי כ) :

ויאמר קומו צאו אמר לו משה מוזהרין אנו שלא לצאת אלא בפרהסיא שנאמר ואתם לא תצאו וגו׳ כא) : ד״א ויקרא למשה ולאהרן למה נאמר לפי שהיה אומר לו פרעה

---

**מאיר עין** עד תלות ועפ״ז הגיהו הא״א והז״ו והא״ל והאמת שמקור המאמר לעיל בפ״ו והועתק לכאן באגגרת ליסנא כמו׳ שהיה במקומו הראשון כאשר ראותי ע״ז במ״ע שם: ג) עיין לעיל פ״ז ובמ״ע שם: ד) עיין לעיל פ״ז: ה) עיין ברש״י עה״ת וברא״מ ומכאן מוכח שהמכילתא שהיתה לפני הרא״מ היו נוסחותיה משונות ממה שהן לפנינו עיי״ש: ו) כצ״ל להגיה וכן הוא בתנחומא עיי״ש: ז) עיין לקמן פ׳ בשלח: ח) הא״ל הגיה קשה יראתינו שעמדה על עצמה. והאמת שאינו אלא נוסחא אחרינא ממאמר שלאחריו בשינוי הסגנון שהוא בלשון נסתר ובניקן הם כמו דבר אחר לעוות המאמר הראשון ועיין בילקוט: ט) הא״ל הגיה וללמדך ולשון רש״י עה״ת שהיו שמחים לאידם של ישראל ועוד שלא יאמרו יראתנו וכו׳ והנכון בעיני שהוא דבר אחר בתרגון הרמז וכמו שהארכתי לעיל: י) במקרא כתוב אדני ה׳: יא) ועיי״ש ברש״י עה״ת וכלשון האחרון תרגם יונתן עיי״ש: יב) וי״א וכל דוכרי בעירא אתו ימצראי פלחין להון. הא״ל מחק המאמר האחרון קשה וכו׳ שלא שלטה וכו׳ ובילקוט הרכיב את ב׳ המאמרים קשה יראתנו שעמדה לעצמה ולא שלטה בה הפורענות. ועיין מ״ב לעיל אות ה׳: יג) ברכות ט׳ ע״ב: יד) הא״ל מחק תלות אי לילה לכ״ל: טו) פי׳ מיני זמרים ז״ר. ובתנחומא ג׳ יכול ע״י שדה ושדות וג״ל שעיקר הנוסחא היתה שרים ושרות ותענוגות בני האדם שדה ושדות והוא מקרא בקהלת ב׳ ובנוסחא שלפנינו השמיטו הסופרים סיפיה דקרא ובנוסחת התנחומא השמיטו רישיה דקרא: טז) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הא״ג: יז) עיין ברש״י עה״ת ולשון התנחומא ת״ל הוא הוא היה מחזיר על פתחיהן וכו׳: יח) כלו׳ ושם מפורש אשר כמוהו לא נהייתה וגו׳ ז״ג: יט) וכן תרגם יונתן ארום לא הוה תמן ביתא דמצראי דלא הוה תמן בכור מית: כ) עיין ברש״י עה״ת וברא״ם ועיין בתנחומא ובילקוט: כא) וברמב״ן מביא בשם המכילתא בזה״ל אמר לו משה כך נצטוינו ואתם לא תצאו וגו׳ וכי גנבים אנחנו שנצא בלילה לא נצא אלא ביד רמה לעיני כל מצרים ועיין במדרש תהלים קי״ג:

לך מעלי (שמות י׳) ויאמר משה כן דברת (שם) יפה דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך (שם) לא וירדו כל עבדיך אלה (שם י״א) שאין ת״ל לה לא (בסוף) [שסופו] עתיד להיות בראשם ולירד בראשונה לא (מלמד) שמשה חלק כבוד למלכות כג) וכן הקב״ה א״ל חלוק כבוד למלכות שנ׳ וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן ויצום אל פרעה (שמות ו) כד) צוים לחלק כבוד למלכות (שכן) [וכן] מצינו ביוסף שחלק כבוד למלכות שנאמר אלהים יענה את שלום פרעה (בראשית מ״א) וכן יעקב חלק כבוד למלכות שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה (שם מח) וכן אליהו חלק כבוד למלכות שנאמר וישנס מתניו וירץ לקראת אחאב (מלכים א׳ יח) כו) וכן חנניה מישאל ועזריה חלקו כבוד למלכות שנאמר (באדין נפקין שדרך מישך וגו׳) כד קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עילאה פוקו ואתו (דניאל ג׳) כה) וכן דניאל חלק כבוד למלכות שנאמר וכמקרביה לגובא לדניאל בקל עציב זעיק וגו׳ אדין דניאל עם מלכא וגו׳ (שם ו) כו) :

**ויאמר קומו צאו** [וגו׳] אני אמרתי מי ומי ההולכים (שמות י׳) ואתם אמרתם בנערינו ובזקנינו נלך [וגו׳] (שם) קומו צאו מתוך עמי [גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה׳ כדברכם]. אני אמרתי רק צאנכם ובקרכם יוצג (שם) ואתם אמרתם [וגם מקננו ילך עמנו (שם) גם צאנכם גם בקרכם קחו. אתם אמרתם] גם אתה תתן בידינו וגו׳ (שם) קחו מה שדברתם ולכו כז). וברכתם גם אותי והתפללו עלי שתכלה מעלי הפורענות כח) :

**ותחזק מצרים על העם** מגיד שהיו טורדין אותם לצאת בבהלה כט) :

**כי אמרו כלנו מתים** אמרו (ולא) [לא] כמדת משה [הוא] ל) משה אמר ומת כל בכור בארץ מצרים (שם י״א) והיו סבורין שכל מי שיש לו ד׳ או ה׳ בנים אין מת אלא הבכור שבהם והם לא היו יודעין שנשותיהן חשודות בעריות וכולן בכורים מרווקים (אחרים) [אחרים] הן עשו בסתר והקב״ה פרסם אותם [בגלוי] לא) והרי דברים ק״ו ומה אם מדת פורענות מועטת העושה בסתר הקדוש ב״ה מפרסמו [בגלוי] מדה טובה מרובה על אחת כמה וכמה :

**וישא העם את בצקו טרם יחמץ** מגיד שלשו את העיסה ולא הספיקו לחמצה [עד שנגאלו] לב) וכן אתה מוצא לעתיד לבא דכתיב כולם מנאפים כמו תנור בוערה מאופה ישבות מעיר מלוש בצק עד חומצתו (הושע ז) (וכתיב יום מלכנו החלו שרים חמת מיין וגו׳) לג) :

**משארותם** אלו שיורי מצה ומרור אתה אומר כן או אינו אלא שיורי פסחים כשהוא אומר לא תותירו ממנו עד בקר [וגו׳] הרי שיורי פסח אמור לד) ומה אני מקיים משארותם צרורות בשמלותם אלו שיורי מצה ומרור לה) :

**צרורות בשמלותם על שכמם** רבי נתן אומר [וכי] לו) לא היתה שם בהמה והרי כבר נאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר ומה תלמוד לומר על שכמם אלא שהיו מחבבין את המצות :

**ובני ישראל עשו** [כדבר משה] וכי מה אמר להם משה במצרים הרי היא אומר דבר נא באזני העם [וגו׳] (שמות י״א) וכן עשו לז) :

**וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות** שאין ת״ל ושמלות אלא הכסות היתה חביבה עליהם יותר מכסף וזהב לח) :

---

**מאיר עין** כג) הגהתי עפ״י הילקוט עיי״ש : כג) במקרא כתוב אל בני ישראל ואל פרעה ועיי״ש ברש״י : כד) במקרא כתוב לפני אחאב : כה) במקרא כתוב באדין קרב וגו׳ נורא יקדתא וגו׳ : כו) עיין מנחות נ״ח ע״א והאי ברייתא לא איתנייא בבי מדרשא : כז) הגהתי עפ״י הילקוט : כח) ועיין ברש״י עה״ת ויונתן תרגם וכ״ה אנא בעי מנכון אלהן דתצלון עלי דלא אימות וכן תרגם אונקלוס וצלו אף עלי : כט) בילקוט ג׳ מגיד שהיו מנסלין אותן וטורדין אותן לצאת : ל) לשון רש״י אמרו לא כגזירת משה הוא ובילקוט ג׳ אמרו לא בגזרת משה : לא) כ״ה בילקוט : לב) כן הגיה בא״א וכ״ה בילקוט וכ״ה לקמן פי״ד : לג) והרגמו יונתן ועל דלא אדכירו ניסן וגבורן דאיתעבידו להון ביום מפקיהון ממצרים מעדן מילש לישא עד לא חמע וכלו׳ וכן א״מ שלע״ל הנביאים מעוררים על חגג הזה : לד) אמור שאסור להותיר והעצמות והגידין יכולין היו לשורפן ודוגמת סגנון זה לעיל פ״ז הרי חמץ ישראל אמור עיין במ״ע שם אות ג׳ : לה) וכן תרגמו יונתן ואונקלוס תרגם מותר אלותהון ועכ״ז תרגמו כולם משארותם ולשון סיור והירושלמי מתרגם ומותר פסחיהון ואולי ס״ל שבשבת נקטו ולא בערב שבת עיין לקמן פ׳ בשלח פ״א ומותר פסחיהון כגון העצמות וכדומה ועיין פסחים פ״ג ע״א : לו) כן הגיהו הז״ו והא״ל וכ״ה בילקוט : לז) לפי בנוסחתנו לא רמזי בנ״י לשאל להם עד שהזהירם משה על כך וכמו שפרש״י שם עפ״י גמרא דברכות וקמ״ל שבסוף עשו כדבר משה : לח) לשון הרא״מ שאין ת״ל ושמלות שאם כלי כסף וזהב השאילום ק״ו השמלות. בילקוט ג׳ אלא מכאן שהכסות היתה חביבה עליהן יותר מן הכסף ומן הזהב אחרון אחרון חביב ועיין ברש״י...

ויי' נתן [את חן העם וגו'] כמשמעו (דברי ר' ישמעאל) לא הספיקו לומר השאילני עד שהוא נותן לו [דברי ר' ישמעאל] לט) רבי יוסי הגלילי אומר האמינו בם שהיו אומרים ומה באפלה לא עשו עכשו הן נחשדין מ) רבי אליעזר בן יעקב אומר רוח הקדש שרתה עליהם והוא אומר השאילני כליך המונח במקום פלוני והוא מוציא ונותן לו ואין חן אלא רוח הקדש שנאמר ונתתי על בית דוד רוח חן ועל ירושלים רוח חן וגו' (זכריה יב) מא):

[וישאלום] רבי נתן אומר אינו צריך כך אלא וישאילום מה שלא (שאלום) [שאלו] היו משאילים אותם היה אומר לו תן לי חפץ פלוני והיה אומר לו טול לך ואחר כיוצא בו מב):

וינצלו את מצרים מלמד שעבודה זרה שלהם נתכת ובטלה וחזרה לתחלתה מג) ומנין שביזת הים גדולה מזו שנאמר ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים (יחזקאל טז) בעדי זו [ביזת] מצרים עדיים זו ביזת הים ואומר כנפי יונה נחפה בכסף (תהלים סח) [זו] ביזת מצרים ואברותיה בירקרק חרוץ (שם) זו ביזת הים [ואומר] תורי זהב נעשה לך (שה"ש א) זו ביזת הים עם נקודות הכסף (שם) זו ביזת מצרים מד):

# פרשה יד

ויסעו בני ישראל [מרעמסס סכתה] מרעמסס לסכות מאה ועשרים (פרסה מהלך ארבעה מיל פרסה) [מיל] א) הולך קולו של משה מהלך ארבעים יום ב) ואל תתמה שהרי כתוב ויאמר יי' אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם [וגו'] והיה לאבק וגו' (שמות ט) והרי דברים ק"ו ומה אם אבק שאין דרכו להלך הולך מהלך ארבעים יום ק"ו לקול שדרכו להלך ג) (כהרף) [וכהרף] ד) עין נסעו בני ישראל מרעמסס לסוכות לקיים מה שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' (שם יט):

סוכותה סוכות ממש דכתיב ויעקב נסע סוכתה [וגו' ולמקנהו עשה סוכת על כן קרא שם המקום סוכות] (בראשית לג) דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אין סוכות אלא מקום שנאמר ויסעו מסוכות ויחנו באיתם (במדבר לג) מה איתם מקום אף סוכות מקום רבי עקיבא אומר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר וברא יי' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה [וסוכה תהיה לצל יומם וגו'] (ישעיה ד) ה)

---

**מאיר עין** לט) כן הגיה בא"ל וכ"ה בילקוט: מ) לשון הילקוט האמינו בהם משלשת ימי האפילה שהיו אומרים ומה אם בשעה שהיינו באפילה והן באורה לא נחשדו ועכשיו הן נחשדין: מא) במקרא כתוב ושפכתי על בית דוד ועל יושב ירושלים רוח חן וגו'. בילקוט ג' ר' אליעזר אומר רוה"ק וכו' ונראה שהוא טעות: מב) הא"ל מחק מלת כך ובילקוט ג' א"ל לומר וישאילום אלא מה שלא שאלו וכו' ול"ל כמו שהגהתי וכן נראה מלשון רש"י עה"ת עיי"ש וברא"מ מביא בשם המכילתא כגי' הילקוט. ועיין ברכות ט' ע"ב: מג) דאל"כ איך אמר וינצלו את מצרים שתרגומו ורוקינו הא נשתיירו להם אלילי כסף וכו'. ופי' חזרה לתחלתה חזרה להכשרה ועיי' בילקוט ובתנחומא וס"ל ע"ז שנשתברה מאליה מותרת ז"ר: מד) עיין בשה"ש רבה שם: אמר מא"ש כל הפרשה הזאת הוא בתנחומא אלא שהיא קטועה וחסרה עיי"ש:

**(פרשה יד)** א) כן הגיה הא"ל וכן הגיה הז"ו (אלא שנשתבש בחשבון הפרסאות עיי"ש) וכ"ה ברש"י וכן הביא הרא"מ בפ' בשלח בד"ה וראו שאינן חוזרים בשם המכילתא. ובתרגום יונתן איתא מאה ותלתין מילין והוא ט"ס ול"ל מאה ועשרין. ובתנחומא וכן בילקוט איתא ארבעים פרסה והוא ט"ס ול"ל שלשים פרסה והיינו מהלך שלשת ימים דמהלך אדם בינוני הוא עשר פרסאות ופרסה היא ארבע מילין ובלי ספק שהיה כתוב בגליון המכילתא שלשים פרסה מהלך ארבע מיל פרסה לפרש שיעור של ק"כ מיל ונעתק לפנים הספר ונשמטו מלת מיל ומלת שלשים ועיין במפרשי המכילתא: ב) דהיינו בכל ארץ מצרים לקבלם לרעמסס ושתי גיסים קחשיב גם א' נסיעתם מרעמסס לסוכות וגם ב' הליכת קולו של משה לקבלם לרעמסס ובילקוט ריש פ' מסעי בשם שוחר טוב ויסעו מרעמסס אמר הקב"ה לישראל כשהייתם במצרים מהלך ארבעים יום הייתם מפורדים בה וכינסתי אתכם לשעה קלה לרעמסס וכו' וכן במכילתא לקמן פ' יתרו ואשא אתכם על כנפי נשרים רא"א זה יום רעמסס לפי שנתקבלו כולם ובאו לרעמסס לשעה קלה: ג) עיין בירושלמי פסחים פ"ה ה"ה ובשמות רבה פי"א ובתנחומא ואדר"נ ושם איתא ופזרו על כל ארץ מצרים שהיתה ת' פרסה על ת' פרסה. וזהו מ' יום לפי מהלך בנוני. ובילקוט ג' הולך קולו של משה מהלך ארבעים פרסה והוא טעות וכן התנחומא משובש: ד) וכן הגיה הא"ל אלא שהוא סרס המאמר לל"ל והגיה מרעמסס לסוכות ק"כ מיל וכהרף עין וכו' לקיים מה שנ' וכו' כיולא בו הולך קולו של משה וכו': ה) ובה"כ פ' אמור הועתקה זאת הפלוגתא בלא ראיות גם נשמטה שם שיטת החכמים גם הועתקה לקמן בפ' בשלח וקיטעו אותו שם עיי"ש ובסוכה בבלי י"א ע"ב נשתנו שמות האומרים רע"א סוכות ממש ורא"א ענני כבוד עיי"ש והא"ל סרס המאמרים וג' הכי דברי ר"א רע"א אין סוכות וכו' שנאמר וסוכה תהיה לצל (והשאר מחק) אין לי אלא לשעבר וכו' ת"ל ופדויי וגו' וסכ"א אין סוכות וכו' ואיני יודע טעמו:

אין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין תלמוד לומר וסוכה תהיה לצל יומם מחורב וגו' (שם ו) ואומר ופדויי יי' ישובון [וגו' ושמחת עולם על ראשם וגו'] (שם לה ז) : רבי נחמיה אומר סוכות ה לפי שצריך למד מתחלתו נותן לו הא בסופו ח) :

**כשש מאות אלף** [רגלי הגברים] כששים ריבוא (דברי רבי ישמעאל) [גבורים] שנאמר הנה מטתו שלשלמה (שה"ש ג') [של מי שהשלום שלו] ששים גבורים סביב (וגו' של מי שהשלום שלו וששים רבוא גבורים) [לה] מגבורי ישראל כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה וגו' (שם) [ואומר] על כן יאמר בספר מלחמות יי' (במדבר כא) וכתיב יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם (ואומר) [וגו'] לאסור מלכיהם בזיקים (ואומר) [וגו'] לעשות בהם משפט כתוב הדר וגו' (תלים קמט) **לבד מטף** לבד נשים וקטנים [דברי ר' ישמעאל] ט) רבי (יוחנן) [יונתן] י) אומר **לבד מטף** לבד מנשים טף וזקנים :

**וגם ערב רב** וגו' מאה ועשרים רבוא דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר מאתים וארבעים רבוא רבי נתן אומר מאתים וששים רבוא יא) :

**וצאן ובקר** [מקנה כבד מאד] עליהם אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול (בראשית טו) עם יציאתן ממצרים אני ממלאן כסף וזהב יב) :

**ויאפו את הבצק** [וגו'] מגיד שלשו את העיסה ולא הספיק לחמצה עד שנגאלו וכן לעתיד לבא ישבות מעיר וגו' (יום מלכנו וגו') יג) :

**עוגות** אין עוגות אלא חררה שנאמר ועוגת שעורים תאכלנה (יחזקאל ד) וכתיב אך עשי לי משם עוגה קטנה (מ"א יז) יד) נס גדול נעשה להם בחררה שאכלו ממנה (לחם) [ל' יום] עד שירד המן טו) :

---

**מאיר עין** ו) והא"ל מחקו ועיין בב"ר פמ"ח : ז) ותרגמו יונתן וענן יקר תהי מטל על רישהון : ח) הוא מאמר בס"ע. עיין ב"ר פס"ח והועתק בכמה מקומות : ט) ככ"ל להגיה והא"ל מגיה לבד מקטנים דברי ר"י ומוחק ג"כ לעיל מלות דר"י ובמדרש שה"ש רבה אמרו ששים גבורים או ששים רבוא שילאו ממלרים מבן כ' שנה ולמעלה מגבורי ישראל או ששים רבוא שילאו ממלרים מבן כ' שנה ולמטה : י) וכ"ה בילקוט אלא שבילקוט גורס רי"א אטף וששים רבוא לבד מטף וכו' והא"ל הגיה ר' עקיבא אומר ואיני יודע מניין לו והמפרש לתרגום יונתן היה לו בנוסחתו ג"כ ר' יונתן אלא שהיתה לו ג"כ שיטת ר"ע שחסירה לפנינו : יא) בילקוט ג' שלוש מאות וששים רבוא וכן הגיה הא"ל : אמר המ"ש אעתיק לך כאן כל מה שכתבו המפורשים שראיתים בברייתא זו . בתרגום יונתן אמר והיכון כשית מאה אלפין גובריא ומטיילין על רגליהון ולא רכבין על סוסוון בר מטפלא חמשא לכל גברא. וכתב עליו המפרש בר מטפלא חמשא לכל גברא כרבי יונתן סבירא ליה דפליג אר' עקיבא ורבי ישמעאל וסבר לבד מטף ונשים ובכולם שלש מאות ובשים רבוא. כמלא שעם כל אחד היה טף חמשה שהן ש"ס רבוא עם נשים ואנשים והיינו וחמשים עלו וגו' : מאתן וארבעין רבוון כרבי עקיבא ס"ל גבי ערב רב דפליג במכילתא אר"ר (אולי צ"ל אר"י) ואמר גם ערב רב וגו' כמה ר"י אמר ק"ו (צ"ל ק"כ) רבוא ר"ע אומר ר"ס (צ"ל ר"מ) רבוא ע"כ : ולשון הז"ר ק"כ רבוא דכתיב וגם ערב רב משמע שגם הם היו כמספר בנ"י שהיו ק"כ רבוא ס' רבוא מבן כ' ולמעלה וס' רבוא מבן כ' ולמטה. מאתים וארבעים רבוא דס"ל ערב רב משמע שהיו רבים כישראל וכתיב וגם לרבות שהיו כפל ומ"מ נראה שהם רמזים חלושים ואין זו אלא דברי נבואה כסוד ה' ליראיו ובפרט ר' נתן שאמר ר"ס רבוא אין לו סמך מהמקרא ועיין בילקוט גי' אחרת וקשה להולמו ועיין בת"י ע"כ : ובבה"מ כתב ולולא יראתי היה כ"ל להגיה . הגברים לבד מטף . הגברים לבד מנשים לבד מטף קטנים וכוונתו שמלת הגברים ממעט נשים לבד מטף ממעט קטנים . ר' יוחנן אמר הגברים לבד מנשים וזקנים לבד מטף הקטנים כל"ל כמו דממעט הגברים נשים ה"כ ממעט זקנים דהגברים משמע חלולי לבא ולא זקנים. וגם ערב רב ולא נאמר מספרם מרבה מלא גם שהיו גם הם כמספר ישראל ס' רבוא ובין הכל היו ק"כ רבוא . ר"ע סבר לבד מטף ונשים וזקנים ואינו מבואר מספרם גם הם היו ס' רבוא א"כ היו ישראל ק"כ רבוא כמלא היו בין הכל ר"מ רבוא. ר"נא ש"ס רבוא (כגי' הא"ל עפ"י הילקוט) דס"ל דנשים וזקנים שילאו מכלל הגברים היו ס' רבוא ולבד מטף היו ס' רבוא כמלא היו ישראל בכולל ק"פ רבוא וגם ערב רב כמספר ישראל ק"פ רבוא ובין הכל ש"ס רבוא ע"כ : ורעי עמיתי מו"ה אה"ו במדות סופרים שלו אחר שהביא הגהת הא"ל כתב ולפי גי' זו יעלה החשבון היטב שלר"י אינו חושב הנשים ככלל רק הזכרים שהגדולים היו ס' רבוא והקטנים ג"כ כמספר הזה הרי ק"כ רבוא ור"ע סבר שכמספר הגדולים כן מספר הנשים ומספר הקטנים ומספר הזקנים ד' פעמים ס' רבוא הרי ר"מ רבוא ובדברי ר"י לריכים להגיה ש"ס רבוא שחושב רק הגברים והקטנים וחמשה קטנים נגד כל אחד מהגדולים . . . . . הרי ש"ס רבוא . . . . . וא"כ לר"י היה הערב רב כמספר הגברים והקטנים ולר"ע כמספר הגברים והנשים והקטנים והזקנים ולר"נ כמספר הגברים והקטנים אשר חשב ה' לכא"וא ע"כ : ואין הדעת נוחה בכל אלה הדברים ושתיקת הז"ר יפה מכל אלה הפירושים וגם אני אין בידי לפרש עד אשר אמלא נוסחא מיושרת ומתוקנת : יב) דדרים מדכתיב מקנה כבד מאד משמע שהבהמות היו טעונות משא כבד של כסף וזהב כדאיתא בבכורות ה' ע"ב ז"ר : יג) עיין לעיל פי"ג ועיקר דרשה אסיפא דקרא כי לא חמץ וגו' אבל בתנחומא איתא ויאפו לשו ולא הספיקו לאפות ונראה שכן עיקר ובאשגרת לישנא הועתקה כאן הברייתא דלעיל : יד) עיין ברש"י עה"ת : טו) עיין לקמן בס' ויסע משה ובילקוט ג' שהיו אוכלין ממנה שלשים יום עד שירד וכו' ועפי"ז הגהתי ובלי ספק שמלות ל' יום נשתבשו למלת לחם:

כי גורשו ממצרים שומע אני מאליהם (שנאמר) [ת"ל] טז) ולא יכלו להתמהמה עד שנגאלו יז):

וגם צדה לא עשו להם להודיע (הקדוש ב"ה) יח) שבחן של ישראל (עי' יט) שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים (ירמיה ב) מה שכר נטלו קדש ישראל לי"י (שם) כ) לכך נאמר [וגם צדה לא עשו להם כא):

ומושב בני ישראל וגו' כתוב אחד אומר שלשים שנה וארבע מאות שנה וכתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שלשים שנה עד שלא נולד יצחק נגזרה גזרה בין הבתרים. רבי אומר כתוב אחד אומר ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה (שם) וכתוב אחד אומר ודור רביעי ישובו הנה (שם) כיצד יתקיימו שני כתובין אלו אמר הקדוש ב"ה אם עושין תשובה אני גואלם לדורות ואם לאו אני גואלם לשנים כב):

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובארץ כנען ובארץ גושן כג) ל' שנה וד' מאות שנה וזה אחד מן הדברים שכתבו לתלמי המלך כד): כיוצא בו כתבו (לו) [לו] אלהים ברא בראשית (בראשית א) כה): אעשה אדם בצלם ובדמות (שם) כו): זכר ונקוביו בראם (שם ה') כז): ויכל ביום הששי וישבות ביום השביעי (שם ב) כח): הבה ארדה ואבלה שם שפתם (שם יא) כט): ותצחק שרה בקרוביה לאמר (שם יח) ל): כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו אבוס (שם מט) לא):

---

**מאיר עין** טז) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו הא"א ומפרשי המכילתא: יז) ופי' מאליהם שהמצרים גרשו אותן מעצמן ז"ל. ונלחקו המפורשים בראיית המקרא ולא יכלו להתמהמה והאמת בדעת הז"ל דהאי ולא יכלו להתמהמה אמצרים קאי וכן דרשוהו לעיל פ"ז אחפזון דמצרים עיי"ש. והא"ל מחק מלות עד שנגאלו וא"ל לזה שכוונתו שהמצרים לא יכלו להתמהמה עד שנגאלו וגרשום: יח) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל והיא מנוסחא אחרינא שהיה בה הודיע הקב"ה: יט) וכן מחקו הא"א והז"י וכן בילקוט ליתא: כ) לשון רש"י מה שכר מפורש אחריו ובילקוט ג' נטלו על כך: כא) עיין בא"מ על רש"י והא"ל והז"י מחקו מלות לכך נאמר בל"ג: כב) עיין בסדר עולם פ"ג ופדר"א פמ"ח ובתרגום יונתן ובאריכות מפרשי התורה: כג) הא"ל מחק כל זה וג' ובשאר ארצות ואעיר ע"ז בסוף המאמר: כד) עיקר המעשה שנוי במגילה ט' ע"א ובירושלמי שם פ"א ה"ט ובמסכת סופרים ה' ז' וח' ובתנחומא פ' שמות. וכתב בעל מעון אריות בפירושו למס' סופרים (נדפס בשנת תל"ג) שזו המעשה היתה אחר שהעתיקוה ללשון יונית וכתבוה לו כך בלה"ק וכן כתב בעל מקרא סופרים בפירושו למ"ס עיי"ש: כה) עיין ברש"י ותוס' במגילה שם ושאר מפרשים ופשוטו נראה לפי שהוא מדרך כבוד להזכיר את השם תחלה וכבר דרשו על זה בב"ר פ"א ועוגן תרגני עיי"ש ואם זה הטעם שכתב רש"י שלא יאמר שתי רשויות הם קבלה הוא אפשר לפרשו על דרך אחר ממה שפירשו רש"י דכבר שאו המינין שאלהים לשון רבים והשיבו להם מי כתיב בראו ברא כתיב עיי"ש בב"ר פ"א ופ"ה ובאמת תשובה זאת אינה מספקת שבהקדים הפעל להם לא ישמור המין והמספר ולכך הקדימו את השם כדי שיבא עליו הפעל בלשון יחיד: כו) ב' שינוים הם א' אעשה לפי שנעשה נותן מקום לטעות ברבוי אלהות ועיין בב"ר פ"ח: ב' בצלם ובדמות שלא ליתן מקום לטעות בהגשמת הבורא ואמנם לא הוצרכו לשנות המקרא ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו לפי שמלת בצלמו יתכן לפרשו שב על מלת האדם וכן בצלם אלהים מלת בצלם נמשך על אותו כלו' אלהים ברא אותו בצלם וכן כי בצלם אלהים עשה את האדם דפי' גם כלו' אלהים עשה את האדם בצלם וכן בדמות אלהים עשה אותו כלו' אלהים עשה אותו בדמות ואמנם מה שבא בכל המקרא יד ה' עיני ה' וכדומה דבר זה היה נקל להם לפרשו שהיא לשבר את האוזן כמו שהיא שומעת: כז) לפי סדר המקראות כאן משמע ששינו המקרא דבראשית א' וכן בב"ר פ"ח זכר ונקבה בראם זה אחד מן הדברים ששינו לתלמי המלך וכן סדר המקראות בירושלמי והתם ג' זכר ונקביו בראם אבל לפנינו במקרא כתיב ברא אותם וא"כ היה צ"ל ששינו ג"כ מלות ברא אותם למלת בראם ואין לזה טעם אבל בבבלי ומ"ס נקטי לה בתר קרא דויכל והיא בבראשית ה' ושם כתיב זכר ונקבה בראם ומפרש שם בבבלי ששינו זכר ונקבה בראו ולא כתבו בראם וכבר העיר ע"ז בעל יפ"ת והנה לפי הבבלי צ"ל ששינו את כל המקרא וכתבו זכר ונקבה בראו ויברך אותו ויקרא את שמו אדם ביום הבראו כדי שיבא המקרא נמשך יפה למקרא שלפניו בדמות אלהים עשה אותו והוצרכו לזה כדי שלא יבא המקרא הזה סותר הסיפור הקודם שאדם יחידי נברא ופי' זכר ונקבה בראו שהו פרצופין בראו ואמנם לא הוצרכו לשנות במקרא דבראשית א' לפי שזה כלל ואח"כ פרט כמדרשו של ר"א בריה"ג ובפי' המכילתא והירושלמי צ"ל שלא באו לומר שכתבו לו זכר ונקביו אלא שאף הם מודים שהשינוי היתה בס"ה במלת בראו ולכך נקטו בראם אלא שבאו לומר שפירשו לו זכר ונקבה זכר ונקביו (או ונקוביו והיינו הך) דהיינו דו פרצופין: כח) עיין בב"ר פ"י ומדרשי חז"ל ע"ז: כט) וכ"ה בב"ר פל"ה אבל באיזך מקומות לא הזכירו את הבה ארדה ותמהו על הקורא שיבין מעצמו ששינו אף ונבלה וטעם זה השינוי מפני רבוי אלהות: ל) ב"ר פמ"ח ויפה פירשו רש"י שלא יאמר על אברהם לא הקפיד ועל שרה הקפיד ובגמ"ת הוסיף כי על המחשבה לא תתכן מלת לאמר. ואולי כוונה גדולה כוונו בזה לומר שאין עונשין על המחשבות שבלב: לא) הא"א והא"ל הגיהו הרגו שור וג' שינוים הם וכ"ה בב' הגמרות ובמ"ס אבל בב"ר פל"א עקרו אבוס זה אחד מן הדברים וכו' ומשמע שלא שינו רק מלה אחת ואמנם יש שכתבו המפורשים בטעם זאת השינוי אין הדעת נוחה בו ובאמת שמלת שור כאן קשה מאד והמתרגמים והרמב"ן פירשוה חומה עיי"ש ואחרים פירשוה על יוסף שנקרא שור ועכ"פ אין כאן טעם לשנות. ולבי אומר לי שיש כאן כוונה מקושרת על שור שעבדוהו המצרים הנקרא אפיס (עיין בילקוט ראובני פ' כי תשא בד"ה ומצאתי בספר הקוסמים) ומלת אבוס נופל על מלת אפיס אבל לא מצאתי כעת יסוד לדברים אלו

ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושא אדם (שמות ד׳ לג): לא (שמות) [חמד] אחד מהם נשאתי (במדבר טז׳ לג): אשר חלק יי׳ אלהיך אותם להאיר לכל העמים (דברים ד׳ לד): אשר לא צויתי לאומות לעבדם (שם י״ז לה): וכתבו לו ואת צעירת הרגלים (לו): [וכן] ומושב בני ישראל וגו׳ (לז):

ויהי מקץ שלשים שנה [וגו׳] מגיד [הכתוב] שמכיון (שהזמן הגיע) [שהגיע הזמן] (לח) לא עכבן (הכתוב) [המקום] (לט) כהרף עין: בחמשה עשר בניסן באו מלאכי השרת לאברהם לבשרו: בט״ו בניסן נגזרה גזרה בין הבתרים שנאמר ויהי מקץ [שלשים שנה וגו׳] קץ אחד לכולן (מ):

ויהי בעצם היום הזה יצאו [כל צבאות ה׳ וגו׳ אלו צבאות מלאכי השרת] (מא) וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדין בכביכול שכינה עמהם שנאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו [וגו׳] (שמות כד) וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר (שם) ונאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג) אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין ת״ל יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה (תלים צא) ואומר ויקח אדני יוסף אותו (שם) [וגו׳] ויהי יי׳ את יוסף (בראשית לט) ואומר מפני עמך אשר פדית ממצרים גוי ואלהיו (שמואל ב׳ ז) (מב) רבי אליעזר אומר ע״ז עברה עם ישראל בים שנאמר ועבר בים צרה והכה בים גלים (זכריה י) ואי זה (זה) זה צלמו של מיכה רבי עקיבא אומר אלמלא מקרא כתוב אי איפשר לאמרו כביכול אמרו ישראל לפני הקב״ה עצמך פדית וכן את מוצא בכל מקום שגלו [ישראל] שכינה עמהם גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים (ש״א ב) גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שולחתי בבלה (ישעיה מג) גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מט) גלו לאדום

---

**מאיר עין** ולא נמנעתי מלכתבה כי אולי אזכה להיות דולה הפסח ואחר ימצא מרגניתא: לג) בס״ר זה אחד מי״ח דברים ששינו חכמים לתלמי המלך ולא כתבו שם מה שינו ובשאר המקומות הנוסחאות משובות במקלתן כתיב נושאי אדם ובמקלתן נושא בני אדם ובמקלתן נושאי בני אדם וגם בשינוי הזאת לא מצאתי טעם מספיק ועיין לקמן. בב׳ הגמרות ובמ״ס מביא כאן המקרא שלפנינו ומושב בנ״י והוא עפ״י סדר המקראות בתורה. בבבלי מוסיף אח״ז עוד וישלח את זאטוטי בנ״י (שמות כד) ואל זאטוטי בנ״י לא שלח ידו (שם) ובמ״ס לא נקט רק ואל זאטוטי בנ״י וגו׳ ובירושלמי ליתא כלל ועיין בספרי דברים פי׳ שנ״ו ונכמן שם בזי״ע אות א׳ ואולי נתערבו השמועות בבבלי ובמ״ס. בירושלמי חשיב כאן ואת הארנבת (ויקרא יא) והוא עפ״י סדר המקראות ועיין לקמן: לג) גם בשינוי הזאת לא מצאתי במפורשים טעם מספיק ואולי טעם של הב׳ שינוים אחד הוא ושינו כן מפני שבני הדור שהיו אומרים שישראל עובדים לצורת חמור ושנמצא להם הצורה הזאת בביהמ״ק כמסופר ביוסיפון נגד אפיון ובאה הבלגות הזאת לדעתי לפי שמלינו וירכב על כרוב א״כ הכרוב הוא מין מיוחד לרכיבה וכיון שלא היה לישראל בימי משה מין מיוחד לרכיבה רק חמורים ואתונות אמרו הבלגים א״כ ע״כ הכרובים בצורת חמור היו ומזה הטעם שינו אלו הב׳ מקראות לומר שבימי משה כבר רכבו על מינים אחרים סוס וגמל וכדומה ואמנם צורת הכרובים כבר נשכחה ולא ידענו מה היו שהרי בימי בית שני לא היו הכרובים) כנ״ל. במ״ס ג׳ כאן ואת צעירת הרגלים וזה שלא כסדר המקראות: לד) והוסיפו מלת להאיר ופירושו מבואר שלא יטעה באמונת המזלות והרבה יש לתמוה על הראב״ע והרמב״ן שם איך לא השקיפו על דברי חז״ל הראשונים: לה) וכ״ה בירושלמי וא״כ הוסיפו ב׳ מלות אבל בא״ך מקוםות ליתא במלת לאומות וא״כ פירושו שלא יטעה לומר אשר לא צויתי להיות והנכון כמו שהוא לפנינו וטעמו כטעם הוספת להאיר דלעיל: לז) בבבלי שם מקיים וכתבו לו את צעירת הרגלים ולא כתבו לו את הארנבת מפני שאשתו של תלמי ארנבת שמה שלא יאמר שחקו בי היהודים והטילו שם אשתי בתורה ולפ״ז המאמר שלפנינו קטועה ובירושלמי ג׳ אמו של תלמי ארנבת (נ״ל ארנבתא) הוות שמה אתנם פירו זה בבוק אם תפני שיש בו אריכת דברים או לפי שהוא נמלא בשני מקומות בשמיני ובראה. ובעל מקרא סופרים העיר על שינוי המנין שבירושלמי אמר י״ג דברים שינו ובמדרש רבה אמרו י״ח דברים שינו ונדחק ליישב דהירושלמי מונה הפסוקים ששינו בם והם י״ג ובמדרש מונה המלות והם י״ח עיי״ש אבל לא יחשוב ויתמלא שלא כוון המנין בין בפסוקים ובין במלות אם תחשוב פסוקים הם י״ד שכ״ש לכל הנוסחאות או ט״ו לנוסחת הבבלי ואם תחשוב המלות יעלו על יותר מעשרים ועוד איך יישב התנחומא בס׳ שמות שאמר זה אחד מעשרה דברים וכו׳ עיי״ש ויפה העיר רעי ועמיתי תו״ה אה״ו במדות סופרים שלו דבמדרש נשתבשו המלות זה אחד מן הדברים למלות זה אחד מי״ח דברים: לז) ככ״ל לג׳ וחוזר אדלעיל והרבה נוסחאות בתוספות זו בתנחומא ג׳ במצרים ובארץ גושן ובארץ כנען במ״ס ג׳ בארץ מצרים ובארץ כנען בירושלמי ג׳ בארץ מצרים ובכל הארצות ובבבלי ג׳ במצרים ובשאר הארצות ועפ״י הבבלי הגיה הא״ל: לח) ובילקוט ג׳ כיון שהגיע הקץ: לט) כן הגיה בא״א והז״ו וכ״ה בילקוט וברש״י עה״ת: מ) המדרש הזה קטוע ומסורס הוא לפנינו והוא נכון בסדר עולם רבה פ״ה וז״ל כל שבעת הימים היה הקב״ה מדבר עם משה בסנה וכו׳ ופרק הפסח היה ומכוונין אותו לט״ו בניסן ובאותו הזמן לשנה הבאה יצאו בנ״י ממצרים וכן בחמשה עשר בניסן נדבר עם אברהם אבינו בין הבתרים בט״ו בניסן באו המלאכים אצל אברהם אבינו לבשרו ובאותו הפרק לשנה הבאה נולד אבינו יצחק שנאמר למועד אשוב ובט״ו בניסן יצאו ישראל ממצרים שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וגו׳ קץ אחד לכולן ופי׳ קץ אחד לכולן כלו׳ לשלשים שמברית בין הבתרים עד לידת יצחק וד׳ מאות מלידת יצחק עד יצ״מ כולם היה קילם בט״ו בניסן ובעין זה תרגם יונתן עיי״ש ועיין ר״ה י״א ע״א ובתוספות שם ובב״ר סמ״ח. ובילקוט ובתנחומא נשתבש המאמר ג״כ עיי״ש: מא) כן הגיהו הז״ו והא״ל עפ״י מה שנדרש לעיל פ״ט: מב) במקרא כתוב אשר פדית לך ממצרים גוים וגו׳:

שכינה עמהם שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה (ישעיה סג) וכשעתידין לחזור כביכול שכינה עמהן שנאמר ושב יי' אלהיך (דברים ל) אינו אומר והשיב אלא ושב ואומר אתי מלבנון כלה (שה"ש ד) וכי מלבנון היא באה והלא ללבנון היא עולה כביכול אני ואת ללבנון עולים מג) :

**ליל שמורים הוא ליי'** [וגו'] בו נגאלו ובו עתידין להגאל דברי רבי יהושע שנאמר הוא הלילה הזה ליי' [וגו'] מד) רבי אליעזר אומר בו נגאלו לעתיד לבא אין נגאלים אלא בתשרי שנאמר תקעו בחודש שופר וגו' (תלים פא) מפני מה כי חק לישראל הוא וגו' מה) ומה תלמוד לומר הוא הלילה הזה ליי' [וגו'] לא הוא הלילה הזה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו אברהם אני גואל את בניך לעתיד לבא מו) וכשהגיע הקץ לא (עכבו) [עכבן] מז) הקב"ה כהרף עין :

**שמורים לכל בני ישראל** מגיד שכל ישראל צריכין להשתמר בו מח) :

# פרשה טו

**ויאמר יי' אל משה ואל אהרן** [וגו'] יש פרשיות כולל בתחלה ופורט בסוף, פורט בתחלה וכולל בסוף. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים (שמות יט) פרט אלה הדברים אשר תדבר (שם) כלל. זאת חקת התורה (במדבר יט) כלל ויקחו אליך פרה אדומה (שם) פרט. זאת חוקת הפסח כלל כל בן נכר פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט א) :

**זאת חוקת הפסח** בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר בפסח מצרים הכתוב מדבר אין לי אלא פסח מצרים פסח דורות מנין תלמוד

---

**מאיר עין** מג) הא"ל תגיה והלא ללבנון אני עולה ואיני יודע טעמו. עוד הגיה אני ואת מלבנון עולים ובילקוט ג' אני ואת עולין מלבנון ואולי צ"ל כן עפ"י מדרש שה"ש שם ועיין כל זה בספרי במדבר פי' פ"ד ובנספח שם במ"ע אות כ"ה ובסוף פי' קס"א: מד) הא"ל מוחק מן שנאמר ולהלן ואולי טעמו לפי שהקשו בגמרא ר"ה י"א ע"ב מכאן עיי"ש ואין למחוק מטעם זה בספרים כ"שכ הר"א בהקדמתו לס' היסר (והבאתיו בהקדמה לספרי דבי רב) וראית ר"י הוא כמו שתרגם יונתן ארבעה לילון כתיבין בספר דוכרניא קדם רבון עלמא ליליא קדמאה כד איתגלי למברי עלמא תניינא כד איתגלי על אברהם תליתאה כד איתגלי במצרים וכו' רביעאה כד אתגלי למפרוק עמא וכו' למיפרקהון מגלותהון לדריהון וזהו ג"כ פי' הגמרא שהשיבו על הא דבעי מכאן אמר קרא ליל שמורים ליל המשומר ובא משמת ימי בראשית עיי"ש: מה) וכיון שהוא יום משפט לאלהי יעקב הוי אומר זה ר"ה ומקיים במזמור כמעט אויביהם אכניע וגו' א"כ מרמז על הגאולה העתידה וראייתו של ר"א אינה מכרעת ע"כ אמרו בגמרא ר"ה דאתיא ליה שופר שופר עיי"ש: אמר מא"ש כ"ל דר"י ס"ל דהאי מקרא תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגינו אפסח קאי וכמו שפרשתיו כבר במקום אחר: מו) הא"ל מוחק מלות לע"ל ואין לו טעם שהרי לר"א זהו פי' מלת לדורותם: מז) וכ"ה בילקוט: מח) כתב הז"ר בפי' על הילקוט צריכין להשתמר בו הלשון מגומגם ונדחק לפרשה עיי"ש אבל הז"י כתב אחר שנדחק לפרשו ומ"מ נראה עיקר כגי' הילקוט וז"ל שכל ישראל עתידין להשתמר בו ע"כ והנה בילקוט שלפני הז"ר היה כתוב צריכין ואנכי חפשתי בהוצאות שונות ובכולם כתוב צריכין וראיתי בעץ יוסף (הוא פי' על התנחומא) שהביא את הז"י וכתב עליו אבל בילקוט שלפנינו הגי' כמו בתנחומא כאן ר"ל צריכין. ואפשר שפירושו כמו שפירשו הראב"ע והרמב"ן את המקרא והטעם שצריכין להשתמר בו שלא יבטלו מצות הפסח ע"י טומאה ודרך רחוקה: **אמר מאיר איש שלום** ואפשר שנשאר לנו כאן זכרון איזה ענין שהיה נהוג בימי אבותינו ויהיה פירושו כמשמעו ויהיה פי' המאמר דלעיל פ"ז בהכותי בארץ מצרים איכו הווה אבל הווה לאח"ז ג"כ כמשמעו ומלאתי און לי ממה ששנינו במסכת סופרים פכ"א ה"ג שהבכורות והצנועין מתענין בערב פסח ומוזכר הוא ג"כ בירושלמי ריש ערבי פסחים ואולי מזאת הסבה הצריכו בבבלי בע"פ בספורי שדים וכשפים ואפשר שעל זה רמז הראב"ע שכתב וי"א אותו כטעם שומרי החומות שלא ישנו רק יודו ויספרו גבורות השם וכו' וככה רמזו חז"ל הגיע זמן ק"ש של שחרית ע"כ וכעין זו הביא הז"י בשם הרב נחלת יעקב (ואינו תחת ידי) וז"ל דהואיל ובאותו הלילה נאמר ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו וגו' הוקבעה סכנה לדורות וצריך להשתמר בו עכ"ל והרב ז"י כתב עליו ולא נראה שיהא זה הלילה נשתנה לגריעותא משאר לילות ע"כ ומשום תמיהתו זאת לא ידחו עדיין דברי הרב נ"י ובאמת הוקבעו ימי האביב סכנה לדורות ע"י קטטות ומלחמות לכל עם ועם (כדכתיב ויהי לתשובת השנה לעת צאת המלכים (שמואל ב' יא) ולדעת רש"י הוא בימי ניסן) ובפרט לעם בנ"י ואם שהטעם מיוסד בעניינים אחרים וכבר אמרו בפסחים קי"ב ע"ב ולא תעמוד בפני השור בשעה שעולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרניו ואמר ר' שמואל בשור שחור וביומי ניסן ואמנם שור שחור היא מצילה. ומשל הדיוט הוא בפי עמינו על איש מוכה ונענה כבר רמסו השור השחור. עכ"פ יתכנו דברי הרב נ"י ודלא כטעמיה: כל הפרשה הזאת היא בתנחומא אלא שהיא קטועה ומשובשת עיי"ש:

**(פרשה טו)** א) עיין בספרי במדבר סוף פי' קי"א ובריש פי' קכ"ג ובמ"ע שם אות ב' ג' וד' ושם פירשתיו וכן פי' הז"ר ושאר המפרשים נדחקו בו ובילקוט ובתנחומא המאמר משובש עיי"ש:

לומר בכל חקותיו ובכל משפטיו [תעשו אותו] (במדבר ט) נם לו רבי יאשיה בפסח מצרים ובפסח דורות הכתוב מדבר ומה תלמוד לומר ככל חוקותיו וככל משפטיו אלא בא הכתוב ללמד [בו] דברים המחוסרים בו ג) רבי איסי בן עקיבא ג) אומר חוקה האמורה בפסח אינו אלא (נוסח) [בגופו] ד):

**כל בן נכר לא יאכל בו** אחד ישראל משומד ואחד גוי במשמע שנאמר וכל בן נכר ערל לב [וערל בשר לא יבא אל מקדשי לבל בן נכר אשר בתוך בני ישראל] (יחזקאל מד) ה):

**וכל עבד איש** אין לי אלא עבד איש [עבד] אשה וקטן מנין ו) ת"ל מקנת כסף מכל מקום:

**ומלתה אותו** [אז יאכל בו] רבו. מגיד שמילת עבדיו מעכבתו (לאכל) [מלאכול] בפסח אין לי אלא מילת עבדיו מילת זכריו מנין הרי אתה דן נאמר כאן אז ונאמר להלן אז ז) מה להלן מילת זכרים אף כאן מילת זכרים (או מה להלן) [ומה כאן] מילת עבדיו אף (כאן) [להלן] ח) מילת עבדיו [דברי ר' יהושע] ט) רבי אליעזר אומר אין מילת עבדיו מעכבתו (לאכל) [מלאכול] בפסח ומה ת"ל ומלתה אותו הרי שהיו לפניו (עבדים וערלים) [עבדיו ערלים] י) מנין אתה או' שאם רצה למולן ולהאכילן [שהוא] רשאי ת"ל ומלתה אותו אז יאכל בו (רבו) [העבד] יא): מצינו שהוא רשאי לקיים לו עבדים ערלים שנאמר וינפש בן אמתך והגר (שמות כג) יב) (רבי אליעזר אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים שנאמר וינפש בן אמתך והגר רבי אליעזר) [ר' עקיבא] יג) אומר אינו רשאי לקיים לו עבדים ערלים שנאמר ומלתה אותו אז יאכל בו יד) אם כן מה ת"ל וינפש בן אמתך והגר לומר לך הרי שלקחו רבו ערב שבת עם חשכה ולא הספיק למולו עד שהחשיך לכך נאמר וינפש בן אמתך והגר טו): דבר אחר ומלתה אותו אז יאכל בו להביא את שנתקיימה בו מצות מילה אפילו שעה אחת אפילו שחזר הבשר וחפה העטרה אינו מעכבו לאכל בפסח ולא בתרומה טז) (על) [ועל] יז) זה נמנו רבותינו בלוד ואמרו אין חוצץ לטומאה יח):

[**תושב ושכיר לא יאכל בו**] תושב זה גר תושב שכיר זה הגוי. רבי אליעזר אומר

---

**מאיר עין** ג) כ"ה בילקוט ופי' דברים המחוסרין בפרשה זו ונאמרו לעיל בפסח מצרים לכך נאמר בפסח דורות ככל חקותיו להביא את כולן ז"ר. וזהו הנכון. ועיין בספרי במדבר סוף סי' ס"ד ובתוספתא פסחים פ"ח. עיין בראב"ע וברמב"ן: ג) בילקוט ג' איסי בן עקביה וכ"ה בספרי במדבר סוף סי' ס"ט: ד) וכ"ה בספרי שם וצ"ל דלאו אפלוגתייהו דר"י ור"ו קאי ונפקא מינה לענין ערל שאוכל במצה ובמרור וכעין זה פי' הז"ו עיי"ש או אפשר שעיקר דברי איסי בן עקביה הם בספרי שם והועתקו לכאן ועכ"פ כ"מ לענין מה שאמרנו: ה) בנוסחת הר"מ בפה"מ קכ"ח שמביא בשם המכילתא היתה כל בן נכר זה ישראל מומר לע"ז ועיין בתרגומים וברש"י עה"ת וברמב"ן. ובפי' מלת משומד עיין ברמב"ן בפרשה ובמחברת הערוך לר"ש פרחון שרש שמד: ו) כ"ה בילקוט וכן הגיהו הא"א והז"ו והא"ל אבל בכסף משנה פ"ה מה' ק"פ הנוסחא כמו שהיתה לפנינו ובאמת שאין הכרח להגהה זו אף לתוספות ביאור ובתנחומא המאמר משובש ועיין יבמות מ"ח ע"א: ז) בפ' וכי יגור אתך גר ועיין לקמן בד"ה המול לו: ח) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו הא"א והז"ו והא"ל: ט) כ"ה ברש"י עה"ת והוא לקוח מן המכילתא (ומה שגרסם ביבמות ע"א ליתא וכבר העיר ע"ז מהרא"ב בספרו זכור לאברהם) ובילקוט איתא דברי ר' אליעזר ר' ישמעאל אומר וכו' והוא שבוש כפול אדא שטעה הסופר וכתב תחת ר"י ר' ישמעאל והיה צ"ל ר' יהושע (ועל זה כבר העיר הז"ו לקמן בפ' גר דאל"כ קשיא דר' ישמעאל אר"י עיי"ש) ועוד שהחליף דר"י לדר"א ועיין בתו' יבמות ע' ע"ב ד"ה אי מה פסח וכו' שהיה גירסתם ג"כ כגי' רש"י בקיצור אבל בריטא הוא גרסי דברי ר' עקיבא: י) וכ"ה בילקוט והז"ו הגיה עבדים ערלים אבל העיקר כמו שהגהתי: יא) וכ"ה ברש"י. ובילקוט ליתא למלת רבו לא לעיל ולא כאן:

**אמר מא"ש** לשיטת ר"י דדרים אז יאכל בו קאי אמלת איש דהיינו רבו ולומר שמילת עבדיו מעכבתו צ"ל שחולק אברייתא דלעיל מינה וס"ל עבד איש דווקא שהרי אין הקטן בכלל מצות שילווה ומלתה אותו וזהו טעמו של הר"מ בפ"ה מה' ק"פ שכתב הקטן אין מילת עבדיו ועבילת שפחותיו מעכבתו מלהמנות על הפסח שנאמר וכל עבד איש להוציא את הקטן והכ"מ שם תמה מן המכילתא דלעיל וכתב ונראה שרבינו הוה גריס וכל עבד איש ולא של אשה וקטן ע"כ ולפמ"ש אין הכרח לשבש הספרים ועוד שלפי דבריו למה נקט הר"מ קטן לחודיה הו"ל למנקט אשה וקטן: יב) עיין לקמן פ' יתרו פ"ז ופ' משפטים פ"כ: יג) כן הגיה הא"ל עפ"י הגמרא יבמות מ"ח ע"ב ושם תני לה בפלוגתא דר' ישמעאל ור"ע ופשטא דילן היא כר"י שם עיי"ש: יד) הא"ל מוחק מן שנאמר ולהלן דליתא בגמרא שם וא"כ: טו) לשון הגמרא שם בלוקח עבד בין השמשות ולא הספיק למולו הכתוב מדבר וגי' הילקוט את שלקחו רבו מע"ש וכו'. וצ"ל שכל הברייתא הזאת עיקרה במקום אחר את שהועתקה לכאן אבל הא"א והז"ו הגיהו ומליכו לחברה עם מה דלעיל והניחו הנוסח ר"א ולא השגיחו דא"כ יוקשה דר"א דידיה אדידיה דלעיל הוא דאמר שאם רצה למולן והכא אמר שאינו רשאי לקיימן: טז) ודרים ומלתה אותו אז יאכל כיון שמלתה אותו אז יאכל. בילקוט ג' כפי שעה אחת. ועיין ביבמות ע"ב ע"א בענין משוך: יז) וכ"ה בילקוט: יח) הא"ל הגיה לתרומה ולא אדע איך יפול עליו לשון חוצץ והז"ר נדחק לפרשו שאם נגע בראש הערלה בשרץ הוי כאילו נגע בגופו ולא אמרינן כל העומד לחתוך כחתוך דמי ע"כ והאמת שלענין טהרה במקוה קאמר וכהא דתני בתוספתא דמקוואות פ"ו האבר והבשר המדולדלין באדם הרי אלו אינן חוצצין והערלה הוי כבשר מדולדל ועיין ברמב"ם ה' מקוואות פ"ב ה"ב ובכ"מ שם שמכאן סתירה לדבריו ואפשר שזה הכריחו להגאון הא"ל להגיה:

תושב ושכיר למה נאמר יט) לדון מן הפסח בתרומה לפסול בה הערל עד שלא יאמר יש לי בדין ומה פסח הקל פסל בו את הערל תרומה חמורה אינו דין שיפסול בה את הערל לא אם אמרת בפסח שמיעט בו הכתוב זמן אכילתו לאוכליו לכך פסל בו את הערל תאמר בתרומה שריבה זמן אכילתה לאוכליה אינו דין (שיפסול) [שלא יפסול] כ) בה את הערל ת"ל תושב ושכיר בפסח תושב ושכיר בתרומה כא) (ואפנה) [אלא מופנה] כב) להקיש ולדון ג"ש נאמר תושב ושכיר בפסח ונאמר תושב ושכיר בתרומה מה להלן פוסל בו את הערל אף כאן פוסל בו את הערל כג) רבי יצחק אומר תושב ושכיר למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו כד) (אבל) [אלא] כה) אם היה ערבי מהול וגבעוני (בשר) [מהול] כו) שומע אני יוכשר לאכל בפסח תלמוד לומר תושב ושכיר כז):

**בבית אחד יאכל** בחבורה אחת הכתוב מדבר אתה אומר בחבורה א' או אינו אלא בבית אחד כמשמעו כשהוא אומר על הבתים אשר יאכלו אותו בהם שומע אני שהוא נאכל בבתים הרבה הא מה ת"ל בבית אחד יאכל בחבורה אחת ומה אני מקיים על הבתים אשר יאכלו אותו בהם [בשני מקומות] כח) מכאן אמרו הפסח נאכל בשני מקומות ואין נאכל בשתי חבורות רבי שמעון בן יוחאי אומר (בשני מקומות) כיצד היו בבית אחד ובקעה עליהם הקורה (ויוצאים לחוץ) [יוצאין לחצר] היו בחצר וירדו גשמים עליהם (ונכנסו) [נכנסין] בתוך הבית (נמצא) [נמצאו] כט) אוכלים אותו בשני מקומות ל):

**לא תוציא מן הבית וגו'** חוץ לחבורה אתה אומר חוצה חוץ לחבורה או אינו אלא חוץ לבית ת"ל חוצה חוץ לאכילתו לא) [הא מה ת"ל לא תוציא מן הבית וגו' חוצה חוץ לחבורה] לב) הא אם הוציא עבר על מצוה שומע אני יהא כשר והדין נותן הואיל ושלמים קדשים קלים והפסח קדשים קלים אם למדת על שלמים אם הוציאן לחוץ פסלן (יכול) אף הפסח אם הוציאו לחוץ פסלו (הא מה ת"ל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה חוץ לחבורה) לג):

**לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה** בבשר הכתוב מדבר אתה אומר בבשר או אחד בשר ואחד עצם פסל לד) תלמוד לומר לא תוציא מן הבית וגו' בבשר הכתוב מדבר:

---

**מאיר עין** יט) שהרי כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו ז"ר וכן הוא מפורש לקמן בדברי ר"י: כ) וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה יכול שלא נפסל ובגה"מ נדחק לפרש איכו דין בניחותא ואין זה נכון שבמאמר אחד יצא שגגון שוה בתמיהה ובניחותא: כא) בפ' אמור: כב) כ"ה בילקוט והא"ל הגיה ומופנה: כג) עיקר ברייתא זו בת"כ פ' אמור ושם תני לה בשם ר' ישמעאל ור"ע פליג עליה ובירושלמי ובבבלי יבמות ריש פ' הערל העתיקוה משם אלא שבירושלמי תני לה בשם ר"י ובבבלי תני לה בשם ר"א עיי"ש: כד) הא"ל הגיה כל ערל וגו' וכ"ה ברש"י עפ"ת ובמכילתא שלפני הרא"מ: כה) וכ"ה ברש"י עפ"ה והא"ל הגיה יכול: כו) וכ"ה ברש"י וכן הגיהו הא"א והא"ל ובילקוט ג' גבעוני מהול ונדפס בגליון פי' בני קטורה הדרים בהרים גבעונים: כז) עיין ביבמות ע"א ע"א וברמ"בן וברא"ס. ולשון הסמ"ג שנ"ד אלא שאם הוא ערבי מהול או גבעוני מהול שאינו ערל וגם שומר ז' מצות שקבלו עליהם בני נח שאינו בן נכר יכול יאכל בו ת"ל וכו': כח) כצ"ל להגיה ובילקוט ליתא כלל מן ומה אני מקיים וכו' וכן מחקו הא"ל שהוא מיותר ואנכי לא מחקתיו שכך שגגון לשון או הברייתות: כט) הגהתי עפ"י הילקוט ומלות בשני מקומות מחקתי עפ"י התוספתא פסחים פ"ו ובלי ספק שנשתרבבו לכאן מדלעיל: ל) בפסחים פ"ו ע"א ובירושלמי שם פ"ז ה"ג פליגי ר"י ור"ש על האוכלין עיי"ש ועי"ז נדחקו המפורשים בברייתא שלפנינו והגיהו בה למלא פלוגתא בין ר"ש ובין הת"ק והגאון הא"ל הבין נכונה שר"ב כת"ק ס"ל וכדי דתהוי כולה ר"ש הגיה הכי. בבית אחד יאכל רשב"י אומר בחבורה אחת הכתוב מדבר וכו' ומוחק להלן מלות רשב"י אומר ובאמת שאין צורך לכל זה שכענין שהוא לפנינו הוא ג"כ בתוספתא פסחים פ"ו אלא שהיא מסובבת קצת עיי"ש ור"ש שרוצי קמפרש לומר שלפעמים מוכרחין לאכלו בב' מקומות ובתוספתא שם נקט דמיון אחר עיי"ש ואולי קבלה מר"ע רבו ופירשה וכמו שפרשתי כן מוכח מלשון רש"י עפ"ת עיי"ש וכן תרגמו יונתן ואונקלוס בחבורה חדא יתאכל ופירושו כמ"ש רש"י שלא יעשו הנמנין עליו שתי חבורות ויחלקו בו וכן פי' הז"ר: לא) בסה"מ להר"מ קכ"ג ג' חוץ למקום אכילתו ובפסחים פ"ה ע"ב נמלא דוגמת ברייתא זו איבא דר"י ותני בה נמי חוץ לאכילתו עיי"ש ובילקוט קטועה כולה ובתנחומא היא קטועה ומשובשת עיי"ש. ועיין בהר"מ הלכות ק"פ פ"ט ה"ג ובכ"מ שם. ופי' חוץ לחבורה כמו שתרגם יונתן ולא למשדרא דורונין גבר לחבריה (ואולי צ"ל דלא) עיי"ש. הא"ל מחק מלות א"א חולה חוץ לחבורה ואיני יודע טעמו: לב) כצ"ל להגיה ונשתרבב דבור זה למטה עיי"ש ופירושו כיון דמלת חולה אבשר קאי ולא אבית א"כ פירושו לא תוציא מן הבית דבר שיהא מן הבשר חולה דהיינו חוץ לחבורה אבל בפיר נאכל בב' מקומות וכמו שתרגם יונתן לא תפקון מן ביתא מן בסרא בר מחבורתא: לג) וכן מחקו הז"י והא"ל ודבור זה נשתרבב לכאן מדלעיל: לד) פי' פסל הכתוב להוליא והא"ל מחק מלת פסל וא"ל ובילקוט נמי ליתא: **אמר מאיר איש שלום** לבי אומר לי שהברייתא כולה מסובבת וכצ"ל לא תוליא מן הבית מן הבשר חולה ועלם לא תשברו בו בבשר הכתוב מדבר אתה אומר בבשר או אחד כשר ואחד עלם פסול ת"ל לא תוליא וגו' בבשר הכתוב מדבר כלו' דהאי ועלם לא תשברו בו קאי אלא תוליא והיינו בבשר ועיין בתוספתא פסחים פ"ו ופסחים פ"ג ע"א ופ"ד ע"ב וזהו ג"כ פי' הברייתא שם בו בבשר ולא בפסול אלא דמפתפינא להגיה בפנים הספר לפי שנוסחת הילקוט היא ג"כ כנוסחת הספרים. ולפי הנוסחא שלפנינו צ"ל דדריש הכי שלא תטעה לומר דהאי לא תוליא קאי נמי אועלם ודייק מן הבשר בשר דווקא:

ועצם לא תשברו בו למה נאמר לה) (והלא כבר נאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה) לו) [לפי שנאמר ואכלו את הבשר הבשר שחוצה לעצם אתה אומר הבשר שחוצה לעצם או אינו אלא הבשר שבתוך העצם לז) הא מה אני מקיים ועצם לא תשברו בו עצם שיש בו בשר או עצם שאין בו בשר לח) תלמוד לומר ועצם לא תשברו בו עצם שיש בו בשר לט):

בו מ) ולא בשאר קדשים שהיה בדין ומה אם פסח הקל הרי הוא עובר עליו משום ועצם לא תשברו בו קדשים חמורים. אינו דין שיהא עובר עליהם משום בל תשברו בו הא מה מא) ת"ל בו בו ולא בשאר קדשים:

כל עדת ישראל [יעשו אתו] למה נאמר לפי שהוא אומר משכו וקחו לכם צאן [וגו' יכול] מב) כשם שפסח מצרים אינו כשר אלא למשפחה אף פסח דורות אינו כשר אלא למשפחה ת"ל כל עדת ישראל מגיד שפסח דורות בא בערבוביא מג):

וכי יגור אתך גר שומע אני כשנתגייר יעשה פסח מיד ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח בי"ד אף גר בי"ד רבי שמעון אומר הרי שנתגייר בין שני פסחים שומע אני יעשה פסח שני ת"ל והיה כאזרח הארץ מה אזרח (עד) [על] שלא עשה את הראשון יעשה את השני כך גר (כל) [על] שלא עשה את הראשון יעשה השני מד):

המול לו כל זכר מגיד שמילת זכרים מעכבתו מלאכול בפסח מה) אין לי אלא מילת זכרים מילת עבדים מנין הרי אתה דן נאמר כאז [אז] ונאמר להלן [אז] מה להלן מילת עבדים אף כאן מילת עבדים (א' מה להלן) [ומה כאן] מילת זכרים אף (כאן) [להלן] מו) מילת זכרים דברי רבי ישמעאל ר' יונתן אומר מז) אין מילת זכרים מעכבתו מלאכול בפסח ומה ת"ל המול לו כל זכר הרי שהיו לפניו שתי מצות מצות פסח ומצות מילה איני יודע איזה מהם תקדים כשהוא אומר המול לו כל זכר תקדים מצות מילה למצות הפסח מח) רבי נתן אומר שאין ת"ל המול לו אלא להביא את העבד שטבל לפני רבו (וי"א) [שיצא] מט) לבן חורין מעשה בבלוריא שטבלו מקצת שפחותיה לפניה ומקצת לאחריה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו את שטבלו לפניה בנות חורין לאחריה משועבדות ואעפ"כ שמשוה עד יום מותה נ):

וכל ערל לא יאכל בו למה נאמר והלא כבר נאמר כל בן נכר לא יאכל בו נא) אבל ישרא' ערל שומע אני יהא כשר לאכול פסח ת"ל כל ערל לא יאכל בו:

תורה אחת יהיה לאזרח למה נאמר והלא כבר נאמר והיה כאזרח הארץ ומה ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח לפי שהוא אומר וכי יגור אתך גר [ועשה פסח] אין לי אלא פסח שהשוה בו הגר לאזרח שאר כל מצות שבתורה מנין ת"ל תורה אחת יהיה לאזרח בא הכתוב והשוה את הגר לאזרח בכל מצות שבתורה נב):

---

**מאיר עין** לה) הא"ל הגיה בו למה נאמר וא"ל בסגנון הברייתות לומר ל"ג ולאו למימרא דקרא מיותר הוא אלא פרושי' קמפרש לאיזו ענין הכתוב משמיענו ופי' למה נאמר לאיזו ענין נאמר דוק ותמצא כי כן: לו) ב' נוסחאות הן והגיה הכותב את שתיהן ובילקוט ליתא רק נוסחא קמייתא והא"ל מחקה וכן הגהתי אמנם פירוש הב' נוסחאות שוה אלא שהוא סגנון זר: לז) דהיינו המוח: לח) כלו' אין תסרב האי קרא: לט) כלו' כיון דכתיב ועצם בו"ו אלא תוציא מן הבשר הולה קאי כלו' ועצם לא תשברו להוציא הבשר ממנו וכן תרגם יונתן וגרמא לא תתברון ביה בדיל למיכול מה דבגוויה כנ"ל בפי' ברייתא זו ואם אין להביא ראיה מן התנחומא לפי שהיא קטוע ומשובש זכר לדבר איכא שבתנחומא ג' מן הבשר בשר שבחוצה לעצם ולא מה שבתוך העצם עיי"ש והמפרשים נדחקו והגיהו ופירשו עפ"י ברייתא המובאת בפסחים פ"ה ע"א עיי"ש וא"ל לכל זה ועיין ברש"י עה"ת: מ) הא"ל לפי הגהתו דלעיל אות ל"ה הגיה כאן דבר אחר בו וא"ל: מא) הז"י והא"ל מוחקין מלות הא מה ואני רגיל לפרש סגנון זה הא מה כאיזה צד אנו דנין ת"ל וכו' ועיין דוגמא לזו בספרי במדבר פי' קט"; ובמ"ע שם אות מ"ג: מב) וכן הגיהו הז"י והא"ל: מג) וכן תרגם יונתן כל כנישתא דישראל מתערבון דין עם דין גניסא עם גניסא אוחרי וכו' ועיין ברש"י עה"ת ובפסחים ל"ו ע"א ובתוספתא שם פ"ה: מד) הא"ל מוחק מלת עד ומלת כל ול"נ כמו שהגהתי ובילקוט המאמר קטוע ועיין בספרי במדבר פי' ע"א ובמ"ע שם אות ג' ושם נקמן: מה) הא"ל הגיה מלעשות הפסח כלשון המקרא וא"ל: מו) כך הגיהו הז"י והא"ל: מז) בילקוט ג' דברי ר' ישמעאל ר' עקיבא אומר ואולי צ"ל דברי ר' יהושע ר' אליעזר אומר כדלעיל ע"ב במ"ע אות ע': מח) עיין בירושלמי פסחים פ"ג ה"; ופירוש לשון המשנה שם הוא קשה קלה ואפשר דס"ל דמילת זכרים מעכבת ובטמא שנדחה לפסח שני איירי ולא זו אף זו קתני עיי"ש: מט) וכ"ה בילקוט ומלת לו דריש מדלא כתיב ימול כל זכר ופירש שהכתוב משמיענו שהעבדים שהם לו מעכבין אותו ומכללא משמע דאית ליה עבדים שאינן לו והיכי דמי כגון שטבלו לפניו והא"ל הגיה הנוסחא אשר היתה לפנינו והגיה שלא להוציא את העבד ונ"ל דפירושו נמי הכי הוא ולהוציא דקאמר היינו שאינו מעכבו ובגה"מ פי' להוציא שאינו נמנה על פסח רבו ודוחק: נ) עיין יבמות מ"ו ע"א ולא קיימוה בני מדרשא עיי"ש ובתוס' גריס פ"ג ה"ד תני לה מעשה בברוריא המלכה עיי"ש: נא) קטיעה הוא ונ"ל שיכול ישראל מומר וגוי הוא דלא יאכל אבל ישראל ערל שומע אני וכו' ועיין ברש"י עה"ת וכן תרגם יונתן וכל ערלאי בר ישראל וכו' והא"ל הגיה לפי שנאמר כל בן נכר וכו' וכמו שכתבתי נראה עיקר: נב) עיין לעיל פ"י אות י' ובספרי במדבר פי' ע"א: כל הפרשה הזאת איתא בתנחומא אלא שהיא קטועה ומשובשת:

# פרשה טז

וידבר יי' אל משה וגו' קדש לי כל בכור היא אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם א) בכלל שהוא צריך לפרט ופרט שהוא צריך לכללו. קדש לי כל בכור פטר רחם וגו' כלל אחד זכרים ואחד נקבות. כל הבכור אשר יולד [בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה' אלהיך] (דברים טו) פרט יצאו נקבות ב). ממשמע אני אקרא את הכלל מה ת"ל את הפרט שאם אני קורא את הכלל אבל לא את הפרט שומע אני כל שיולד ראשון בין זכר בין נקבה יהיה בכור ת"ל כל הבכור [וגו'] זכרים אבל לא נקבות. אני אקרא את הפרט מה ת"ל את הכלל אם קורא אני את הפרט ולא את הכלל שומע אני כל שהוא זכר בין שהוא פותח רחם ובין שאינו פותח רחם יהיה בכור ת"ל קדש לי כל בכור [פטר כל רחם] עד שיהא זכר ופותח רחם לקיים מה שנאמר ג) כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר (שמות לד) ד):

באדם ובבהמה ה) את שיש לו באדם יש לו בבהמה יצאו הלוים שאין להם באדם אין להם בבהמה: ד"א הקיש בכור אדם לבכור בהמה ובכור בהמה לבכור אדם מה הבהמה הנפלים פוטרים בה הבכורה אף האדם הנפלים פוטרים בו את הבכורה ומה בכור אדם אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתנו לו בכל מקום שירצה: לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יב) שומע אני אפילו הוא במקום רחוק יהיה עליו חובה להביאו לבית הבחירה ת"ל באדם ובבהמה הקיש בכור אדם לבכור בהמה מה בכור אדם נותנו לכהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה נותנו לכהן בכל מקום שירצה ומה בכור אדם מטפל לו שלשים יום אף בכור בהמה מטפל לו שלשים יום ו):

לי הוא למה נאמר לפי שהוא אומר הזכר תקדיש (דברים טו) הקדישו שתקבל שכר או אם הקדשתו מקודש ואם לא (הקדישו) [הקדשתו] אינו מקודש ת"ל לי הוא מכל מקום הא מה ת"ל הזכר תקדיש הקדישו לקבל שכר ז): כיוצא (בואתה תצוה) [בו אתה] ח) אומר וביער עליה הכהן (ויקרא ו) למה נאמר והלא כבר נאמר ולבנון אין די בער (ישעיה מ) הא מה ת"ל וביער עליה הכהן שתקבל שכר: כיוצא בו את הכבש האחד (שמות כט) למה נאמר והלא כבר נאמר וחיתו אין די עולה (ישעיה שם) הא מה ת"ל את הכבש האחד (למה נאמר) לקבל שכר: כיוצא בו ועשו לי מקדש (שמות כה) למה נאמר והלא כבר נאמר את השמים ואת הארץ אני מלא (ירמיה כג) הא מה ת"ל ועשו לי מקדש כדי לקבל שכר על העשייה ט): כבר שבתו תלמידים ביבנה ולא שבת שם רבי יהושע וכשבאו תלמידיו אצלו אמר להם מה [חידוש] י) דברים היה לכם ביבנה אמרו לו אחריך רבי אמר להם ומי שבת שם אמרו לו ר' אלעזר בן עזריה אמר להם אפשר ששבת שם ר' אלעזר בן עזריה ולא חדש לכם דבר אמרו לו כלל זה דרש אתה נצבים היום כלכם [וגו'] טפכם נשיכם (דברים כט) וכי טף היה יודע להבין בין טוב לרע אלא ליתן שכר למביאיהם לרבות שכר עושי רצונו לקיים מה שנאמר יי' חפץ למען צדקו וגו' (ישעיה מב) אמר להם אי זה דבר חדש יתר על זה הריני כבן שבעים שנה יא) ולא זכיתי לדבר זה בלתי היום אשריך אברהם אבינו שאלעזר בן עזריה יצא מחלציך יב) אין הדור יתום שרבי אלעזר בן עזריה שרוי בתוכה יג)

---

**מאיר עין (פרשה טז)** א) בא"א הגיה הרי זו אחת מי"ג מדות וכו' וא"ל. ובילקוט ג' זו אחד מן המדות: ב) הא"ל מחק מלות אחד זכרים ואחד נקבות ומלות יצאו נקבות וא"ל: ג) הא"ל הגיה וכן הוא אומר אבל בילקוט איתא כנוסחתנו: ד) בילקוט ובתנחומא המאמר משובש עיי"ש ועיין בפ' ר"י ברים ת"כ ובבכורות י"ט ע"א: ה) הא"ל הגיה לי הוא את שיש לי באדם יש לי וכו' וא"כ: ו) כל זה היא בספרי במדבר פי' קי"ח ובמ"ע שם עיי"ש ולקמן פ' משפטים פי"ט. וג"ל דהאי לפי שהוא אומר הוא מאמר בפ"ע כמו לישנא אחרינא וכן נראה מרמזי הילקוט. ובתנחומא המאמר משובש: ז) עיין בספרי דברים פי' קכ"ד ובמ"ע שם אות י"ג ונראה שבנוסחת בעל הילקוט היתה כתובה במכילתא פלוגתת ר"ע ור"י הכתובה בת"כ פ' בחוקותי פ"ח ומזה נשתרבבו דברי ר' ישמעאל לעיל בדרשת זו אחד מן המדות עיי"ש והז"ר נדחק וחזר וכתב שהוא ט"ס עיי"ש: ח) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו כל מפרשי המכילתא: ט) עיין בילקוט תרומה רמז ר' שס"ה וברבה ותנחומא פ' תצוה על מקרא למעשה ידיך תכסוף (ואולי היה רמוז על זה בגליון ואתה תצוה ונמשך לפנים הספר) וברבה ותנחומא פ' שמיני על מקרא אמרת אלוה צרופה ומפוזר הענין בכמה מקומות במדרשים: י) כן הגיה הא"ל. ובילקוט ג' מה דבר חדש ועיי"ש כמה שינוים במאמר הזה: יא) דוגמא לזה אמר ראב"ע בברכות פ"א ועיי"ש בבבלי ובירושלמי ובפי' המשנה להר"מ. ובילקוט בפרשה ובירמיה ר' רע"ז ג' והלא אני כבן שמונים שנה: יב) דוגמא לזה בסדר"א פ"ב: יג) עיין זה המאמר בתוספתא סוטה פ"ז ובאדר"נ פי"ח ובחגיגה ג' ע"א וע"ב ובירושלמי ריש חגיגה ונשנה המאמר הזה בכמה שינוים והועתק לכאן משום דרש דליתן שכר:

אמרו לו רבי עוד כלל זה דרש לכן הנה ימים באים נאם יי' לא יאמר עוד חי יי' וגו' (ירמיה טז) יד) למה הדבר דומה לאחד שהיה מתאוה לבנים ונולדה לו בת נודר בחייה חזר ונולד לו בן הניח הבת והיה נודר בחיי הבן רבי שמעון בן יוחאי אומר למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל והיה מספר מעשה זאב פגע בו ארי וניצל הימנו הניח מעשה זאב והיה מספר מעשה ארי: כיוצא בו דרש ויקרא שם המקום בית אל (בראשית כח) עבר שם הראשון ונתקיים השני: כיוצא בו דרש ולא יקרא עוד שמך אברם (שם יז) עבר שם הראשון ונתקיים השני: כיוצא בו דרש שרי אשתך [וגו'] (שם) עבר שם הראשון נתקיים השני: כיוצא בו דרש לא יקרא שמך עוד יעקב וגו' (שם לה) (עבר) טו) הראשון נתקיים השני נתוסף לו: יצחק לא נשתנה שמו שנקרא מפי הקב"ה: וג' הם שנקראו מפי הקב"ה יצחק ושלמה ויאשיה יצחק מהו אומר אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת שמו יצחק (שם יז) בשלמה מהו אומר כי שלמה יהיה שמו (דה"א כב) ביאשיהו מהו אומר הנה בן נולד לבית דוד יאשיה שמו וגו' (מ"א יג) ויש אומרים אף ישמעאל בגוים: מצינו שמותיהן של צדיקים ומעשיהם גלויים למקום עד שלא נוצרו שנאמר בטרם אצרך בבטן וגו' (ירמיה א) מצינו שמותיהן של צדיקים שמותיהן של רשעים מנין ת"ל זורו רשעים מרחם וגו' (תהלים נח) טז):

**ויאמר משה אל העם** [זכור את היום הזה וגו'] אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים בלילות מנין שנאמר למען תזכור את יום צאתך [מארץ מצרים כל ימי חייך] (דברים טז) ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות כדברי בן זומא וחכמים אומרים ימי חייך בעולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח יז) אמר להם בן זומא עתידים ישראל שלא להזכיר יציאת מצרים לעתיד לבוא שנאמר לכן הנה ימים באים נאם יי' לא יאמר עוד חי יי' אשר העלה את ישראל ממצרים כי אם חי יי' אשר העלה את ישראל מארץ צפון (ירמיה טז) יח) ר' נתן אומר אשר העלה ואשר הביא (שם כג) יט) שמזכירים יציאת מצרים לעתיד לבוא כ): ומנין שאומרים ברוך אתה יי' אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שנאמר ויאמר עוד אלהים אל משה כה תאמר אל בני ישראל [ה' אלהי אבתיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב] וגו' (שמות ג) כא): ומנין שהן מברכין על המזון כב) שנאמר ואכלת ושבעת [וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך] (דברים ח) וברכת זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכה שנייה הטובה זו ירושלם כג) שנאמר ההר הטוב הזה והלבנון (שם ג) אשר נתן לך שגמלם כל טוב כד) ר' חייא בר

---

**מאיר עין** יד) וכעין זה שם כ"ג ובמקרא כתוב ולא יאמר: טו) וכן מתקו בא"א ובא"ל וכן מוחק הא"ל והז"ג מלות כי ו"ל"ב דרש וכן לעיל כ"ו ול"ב דרש ויקרא: טז) עיין כל זה בילקוט בפרשה ובילקוט ירמיה ר' רע"ז ובתוספתא ברכות פס"א ובבבלי ובירושלמי ברכות פ"ק וע"ע בפדר"א פל"ב. ואולי נתערבב הסידור לפנינו ושייך כל זה למטה אחר דרשת בן זומא: יז) בספרי דברים פי' ק"ל ובנכמון שם במ"ע אות ד'. ובילקוט ג' ת"ל למען תזכור וכו'. וטעם פלוגתתן נ"ל דבן זומא סבר דלמען תזכור לכל יחיד ויחיד נאמר א"כ אתי כל לרבויי הלילות וחכמים סוברים דלאומה בכללה נאמר ואתי כל לרבויי כנ"ל: יח) במקרא כתוב את בני ישראל: יט) כלו' שפתיהם יאמרו אשר העלה ממצרים ואשר הביא מכל הארצות ז"ג: כ) עיין בתוספתא סוף פ"א דברכות ובב' התלמודים שם וכבר רמזתי לעיל אות ע"ז שלדעתי המאמר קטוע ומסורס: **אמר מאיר איש שלום** הרב ר"י אבו במאמר ג' מעקריו חולק על הר"מ בענין נצחיות התורה עיי"ש וכבר קדמוס רבנן כאן בזה עיקר פלוגתא בן זומא וחכמים ותמה אני על כותבי הלכות שאחזו את החבל בשני ראשים ופסקו להלכה לענין ב' ציצית כבן זומא ובהגדת ליל פסח סדרו ואפי' כלנו חכמים וכו' ומייתי ראיה ע"ז מהא דחכמים שאמרו אף לימות המשיח א"כ לענין חיוב ספור יצ"מ הניחו לעיקר כחכמים אתמהה: כא) נדחקו המפורשים למצא היתכן לאילו המאמרים הז"ג פי' דבא לומר דאע"ג דתמה זכות אבות לא תמה לגמרי את ברית עתידה ובזה"מ פי' דאע"ג דשם ישראל עיקר אומרים בתפלה אלהי יעקב ולפי שבאר ענין התפלה מבאר א"כ ענין בהמ"ז והאריכו בדבר עיי"ש וכל אלו הפירושים אינם את לשכך את הלבבות ול"נ שכל אלו הברייתות אינם מעיקר המכילתא ואף הברייתא דלעיל אין לי את שמזכירים יצ"מ אין עיקרה כאן את שהיה קובץ ברייתות על סידור התפלות והברכות והעתיקוהו הסופרים לכאן ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר שהרי בהעתקות הישנות היתה כתובה כל סדר הגדת ליל פסח במכילתא שכן כתב בס' המנהיג ה' פסח אות מ"ה וז"ל ע"כ נהגו לומר בהגדת פסח השנויה במכילתא מאן דכפין ייתי ויאכל וכו' ובתניא רבתא בענין הגדה כתב וי"מ ועברתי והכתי כל הכי מיעוטין אינן מסדר ההגדה ואינן כתובין במכילתא עם כל שאר ההגדה לפיכך אינן עיקר ע"כ. ואפשר דמשום הכי השמיטו הסופרים בספרי דבי רב הדרוש מארמי אובד אבי עד ר"י היה נותן בהם סמנים וכו' עיי"ש לפי שכבר כתבוהו במכילתא. אמנם פי' המאמר על נכון נמצא באבודרהם (אעפ"י שלא הזכיר שמקורו מן המכילתא) וז"ל ואמר ואלהי אבותינו וחזר ואמר אלהי אברהם וכו' שכן אמר הקב"ה למשה כה תאמר אל בנ"י וגו' כנ"ל נכון: כב) בז"ג הגיה ומנין שמברכין וכו' וכ"ה בילקוט וא"נ: כג) הא"א הגיה זו בונה ירושלים וכ"ה בילקוט וא"ל: כד) בילקוט איתא שגמלנו כל טוב. והיינו ברכת הטוב והמטיב וס"ל הטוב והמטיב דבר תורה וכן מפורש בירושלמי פ' ג' שאכלו ה"א עיי"ש ועיין כל זה בתוספתא ברכות פ"ו ובבבלי שם מ"ח ע"ב ובירושלמי שם:

נחמני אמר משום רבי ישמעאל הרי הוא אומר **ואכלת ושבעת** [וגו'] מה זה מחוסר **אשר נתן לך** בין מדה טובה למדה פורענות כה) : אין לי אלא ברכת המזון כו) שהוא טעון ברכה לאחריו לפניו מנין היה ר' ישמעאל אומר קל וחומר מה כשאכל לשובע טעון ברכה כשהוא תאב לא כל שכן כז) ר' נתן אומר הרי הוא אומר כבואכם אל העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכלו העם עד בואו כי הוא יברך הזבח וגו' (ש"א ט) כח) רבי יצחק אומר ועבדתם את יי' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך (שמות כג) אימתי הוא לחמך עד שלא אכלתו כט) : אין לי אלא אכילת מזון שטעון ברכה לפניו ולאחריו תורה מנין רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה אם מזון שהוא חיי שעה טעון ברכה לפניו ולאחריו תורה שיש בה עולם הבא דין הוא שתטעון ברכה לפניה ולאחריה ר' יהודה בן בתירה אומר הרי הוא אומר ואכלת ושבעת [וגו] מה זה מחוסר טובה ל) אלא זו תורה דכתיב כי לקח טוב וגו' (משלי ד) : רבי חנינא בן אחי ר' יהושע אומר כי שם השם אקרא (דברים לב) זה המברך הבו גודל לאלהינו (שם) אלו העונים אחריו לא) ומה הן עונין אחריו ברוך יי' המבורך לעולם וכשהוא קורא בשמו יהו עונין אחריו בשכמל"ו וכן [הוא אומר] לב) גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדו (תהלים לד) ר' אומר זכר צדיק לברכה (משלי י) כשהוא מזכיר את הצדיק צדיק חי העולמים שנאמר צדיק יי' בכל דרכיו וגו' (תהלים קמה) (לברכה) [תן לו ברכה] לג) אמן לד) :

**לא יאכל חמץ** לעשות את המאכיל כאוכל או אינו אלא לאסרו בהנאה כשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ (דברים טז) למדנו (באסור) [שמותר] לה) בהנאה הא מה ת"ל **לא יאכל חמץ** לעשות את המאכיל כאוכל דברי רבי יאשיה רבי יצחק אומר אינו צריך ומה אם שרצים קלים עשה בהם את המאכיל כאוכל לו) חמץ שהוא חמור אינו דין שנעשה (כזאת) [בו את] לז) המאכיל כאוכל הא מה ת"ל **לא יאכל חמץ** לא בא הכתוב אלא לאסרו בהנאה רבי יוסי הגלילי אומר **לא יאכל חמץ היום** מגיד שלא אכלו ישראל מצה במצרים אלא יום אחד בלבד לח) :

**היום אתם יוצאים בחדש האביב** שאין ת"ל חדש האביב אלא חדש שהוא כשר לא חמה קשה ולא גשמים וכן הוא אומר מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות (תהלים סח) שאין ת"ל בכושרות מה ת"ל בכושרות אלא חדש שהוא כשר לכם לא חמה קשה ולא גשמים לט) ר' נתן אומר **בכושרות** אלו בוכים ואלו שוחקים שבמצרים בוכים שנאמר ומצרים מקברים [וגו'] (במדבר לג) וישראל משוררים שנאמר קול רנה וישועה באהלי צדיקים וגו' [ימין ה' רוממה וגו'] (תהלים קיח) שהקב"ה מתרומם על מצרים רבי נתן אומר בכושרות במעשה הכשרות שלהם (ר' אומר) [וכן הוא אומר] מ) במראות הצובאות [וגו'] (שמות לח) מא) ר' אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אבינו הוציאם ממצרים שנאמר כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קה) ואומר ויוציא עמו בששון ברנה וגו' (שם) רבי שמעון בן יוחאי אומר בזכות המילה הוציאם

---

**מאיר עין** כה) נ"ל דקטיעה היא ול"ל ומניין דכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה ר"ה ב"נ אמר משום ר"י וכו' והכי תני' לה בתוספתא שם אלא דהתם תני לה בשם רבי ובבבלי תני לה בשם ר' מאיר עיי"ש : כו) אסגירת ליסנא הוא ובילקוט ג' אין לי אלא מזון וכן הגיה בא"א וא"נ : כז) עיין בסמוך לעיל אות כ"ד : כח) במקרא כתוב כי לא יאכל : כט) וכ"ה בירושלמי וילק' לה מועבדתם את ה' עבודה זו היא ברכה אבל בבבלי דרשי לה אל תקרי וברך בעבר אלא וברך בצווי : ל) בא"א ובז"ו הגיהו עפ"י הילקוט מהו הטובה וא"נ אלא אשר נתן לך דריש וילק' מלקח טוב נתתי : לא) נ"ל דקטיעה היא ול"ל ומנין שעונים אחר המברך ר' הניא וכו' ועיין ברכות מ"ה ע"א ובספרי דברים פי' ש"ו : לב) כנ"ל להגיה ובילקוט ליתא וכן דוד הוא אומר : לג) כן הוא בילקוט וכעין זה הגיה בא"א דאשכחה בשכמל"ו קאי וכן הוא ביומא ל"ז ע"א עיי"ש ובמות האומרים שם הם בחילוף ממה שהם לפנינו : לד) נ"ל שמלת אמן הוא סיום ותקונן ברייתות על התפלות והברכות והיא הטעה להכותבים בשינו וכתבו לברכה ועכ"פ הסרת מלת תן שהיה נ"ל תן לברכה אמן : אמר מ"א"ב הרבה שינויים וחילופים יש במקומות אלו שרמזתי עליהם הן בעניינים והן בשמות האומרים וכן בילקוט בפרשה יש עוד בנא בשם רבי שנשמטה מן המכילתא אבל היא בבבלי ברכות שם ואנכי קצרתי ולא רמזתי על כולם לפי שלדעתי כל אלו הברייתות אינם מעיקר המכילתא כמ"ש אבל הקורא יעיין עליהם וילקטם אחת לאחת ונ"ל שכן דעת הגאון הא"ל באילו הברייתות שהרי דרכו להגיה תמיד עפ"י הגמרא ואלו הברייתות הניחם כמו שהם ולא הגיה כלום : לה) כן הגיה הא"ל וכן נראה ומגנון לשון הברייתא ודוגמא לזו בת"כ פ' שמיני פ"ה וס"ל כריה"ג דחמץ מותר בהנאה עיין פסחים כ"ח ע"ב : לו) עיין בת"כ שם ובזבחות קי"ד ע"א : לז) כן הגיה בז"ו ובילקוט ג' אינו דין שנעשה בו כן. ואילו שתי נוסחאות היו והגיה הכותב את שתיהן אלא שהשמיט מלת את : לח) עיין פסחים כ"ו ע"ב ובירושלמי שם פ"ב ה"ה . הא"ל הגיה מגיד שלא נאסרו בחמץ אלא וכו' : לט) עיין בספרי דברים פי' קכ"ח וברש"י עה"ת : מ) כן הגיה הא"א וכן הוא בילקוט בפרשה ובילקוט תהלים ר' תשכ"ה ג' שנאמר : מא) עיין ברש"י עה"ת שם וס"ל דבזכות נשים צדקניות נגאלו . ונ"ל דהרי הנך תרתי מילי ליתנהו אינא דר"נ ור"נ קמייתא דכוס בכושרות בכי ושירות כך מסורס בתנחומא :

הקב"ה שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' (יחזקאל טז) מג) ד"א בזריזות יצאו ישראל ממצרים מג) שנאמר כי בחוזק יד הוציא יי' אתכם מארץ מצרים מד) ד"א בזריזות (עלמו) [עצמן] מה) יצאו ממצרים שנאמר וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו' (שמות יב) ד"א מו) מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה סוררים היו לא שנהג עמהם בהכשרות וכן הוא אומר ואומר אליכם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו (ואומר לפסוק המתי עליהם לכלותם במדבר ואומר) וימרו בי ולא אבו לשמוע לי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו [וגו'] ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם אשר נודעתי אליהם לעיניהם להוציאם מארץ מצרים (יחזקאל כ) מז) אך סוררים היו אלא שנהג עמהם בהכשרות:

היום אתם יוצאים [וגו'] מח) שאין ת"ל בחדש האביב מגיד שהשנה שיצאו ישראל ממצרים אינה צריכה לעבר מט):

## פרשה יז

והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני [וגו'] בארץ שבעת עממים הכתוב מדבר אתה אומר [כן] או אינו אלא בארץ ה' עממין הכתוב מדבר [הרי] אתה אומר נאמר כאן ביאה ונאמר להלן ביאה מה להלן בארץ ה' עממין שהן ז' במקום אחר הכתוב מדבר אף כאן בארץ ה' עממין שהן ז' [במקום אחר] הכתוב מדבר א) ר' יוסי הגלילי אומר אשר נשבע (לאבותיך לתת לך) [ה' לאבותינו לתת לנו] (דברים כו) ב) למה נאמר לפי שהוא אימר ולקחת מראשית כל פרי האדמה (שם) שומע אני כל הפירות במשמע ג) הרי אתה דן נאמר כאן שבועה ונאמר להלן שבועה מה להלן בארץ ה' עממים שהם ז' במקום אחר אף כאן בארץ ה' עממים שהם ז' במקום אחר ר' יאשיה אומר נאמר כאן ארץ זבת [חלב] ודבש ונאמר להלן ארץ זבת חלב ודבש מה להלן בארץ ה' עממים שהן ז' במקום אחר אף כאן בארץ ה' עממים שהן שבעה במקום אחר ד):

אשר נשבע לאבותיך והיכן נשבע (לאבותיך ה) באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת יי' את אברם ברית [וגו'] (בראשית טו) ביצחק מה הוא אומר גור בארץ הזאת [וגו'] (שם כו) ביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה וגו' (שם כח):

ועבדת את העבודה הזאת בעבודה שעבדת במצרים כך עשה לדורות דברי רבי נתן ו):

שבעת ימים תאכלו מצות ז) שומע אני כל מצה במשמעו ת"ל לא תאכל עליו חמץ [וגו'] (דברים טז) לא אמרתי אלא דברים שבאים לידי מצה וחמץ ואי זה (זה) זה חמשת המינין החטים והשעורים והכוסמים ושבולת שועל ושיפון יצאו אורז ודוחן והפרגון והשומשמין והקטניות שאין באין לידי מצה וחמץ אלא לידי סרחון ח):

---

**מאיר עין** מג) עיין לעיל פ"ה ולקמן בשלח פ"ג. ורא"ע ורשב"י נמי בכושרות דרשי חד סבר ע"י מעשים של אדם כשר וחד סבר ע"י מעשה כשר: מג) דרים בכושרות מלשון ובכשרון דקהלת ב' דהיינו זריזות ומהירות. בילקוט ליתא רבי אומר ואולי הוא ט"ס: מד) במקרא כתוב הוציא ה' אתכם מזה: מה) וכ"ה בילקוט. עיין לעיל פ"ז: מו) בילקוט ובתנחומא ג' רבי אומר ועיין לעיל אות מ"ג: מז) במקרא כתוב איש את שקוצי עיניהם לא השליכו: מח) הא"ל הגיה דבר אחר היום וכו' וא"ל: מט) כלו' שהיה חל אביב בזמנו: בתנחומא כל הפרשה הזו קטוע ומסורס:

**(פרשה יז)** א) כאשר הגהתי כן היא ברא"מ והרבה נדחקו המפרשים בהגהת ברייתא זאת ופירושה. הז"ו פי' ונאמר להלן ביאה כי תבוא גבי ביכורים ועדיין ערבא צריך שבכר נחלקו בדבר ת"ק וריה"ג בביכורים פ"א מ"י והז"ר ובבה"מ פי' להלן סוף פ' ואתחנן ונדחק להגיה ולפרש עפ"ז כל הברייתא עיי"ש והאמת יורה דרכו שעיקר הברייתא היא בפ' כי תבא גבי ביכורים והועתקה לכאן (עיין לעיל פ"א אות ה') ופי' נאמר כאן ביאה גבי ביכורים ונאמר להלן ביאה בפרשה שלפנינו ועיין בספרי דברים פי' קפ"ד ונכמן שם במ"ע אות א' ופי' רל"ע ונכמן שם במ"ע אות ב' ופי' ש"א ובמ"ע שם אות י"ד: ב) כצ"ל ובלי ספק שאיזה כותב הגיה לפי הפסוק שבפרשה: ג) הא"ל הגיה כל הארץ והוא עפ"י הילקוט שגורס כל הארצות וא"ל: ד) הא"ל מחליף השמות דר"י לדריה"ג ומוחק בדריה"ג (לפי הגהתו) מלות שהם שבעה במקום אחר ופי' בבה"מ טעמו שלא תקשה דריה"ג אדריה"ג ואולי כוון האמת אבל אין הכרח לדבר שהרי אפשר שזה שנה בילדותו וזה שנה בזקנותו אבל הטעם שחזר בו הוא כדאיתבון לר' יונה (ואולי צ"ל שם לר' יוסי) וכדמשני בירושלמי ביכורים פ"א עיי"ש: ה) וכן בילקוט ליתא ועיין לקמן פי"ח: ו) עיין לעיל פ"ד ד"ה תקחו: ז) במקרא כתוב תאכל: ח) עיין לעיל פ"ח ובמ"ע שם אות א':

שבעת ימים תאכלו מצות [וביום השביעי וגו'] לעשות הראשון חובה ושאר הימים רשות או אינו אלא לעשות הראשון רשות והאחרון חובה ת"ל בראשון בארבעה עשר יום בערב הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ט) :

שבעת ימים תאכל מצות כתוב אחד אומר שבעת ימים וכתוב אחד אומר ששת ימים (דברים טז) כיצד יתקיימו שני כתובים אלו השביעי הזה היה בכלל יצא מן הכלל ללמד על הכלל מה שביעי רשות אף כולן רשות אי מה שביעי רשות אף לילה הראשון רשות ת"ל בארבעה עשר [וגו'] הכתוב קבעו חובה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון לילה הראשון חובה ושאר כל הימים רשות השביעי הזה (מן הכלל יצא) וכו' : כתוב אחד אומר ששת ימים וכתוב אחד אומר שבעת ימים כיצד יתקיימו שני מקראות הללו לא ששה מן החדש ושבעה מן הישן י) :

וביום השביעי חג ליי' למה נאמר לפי שהוא אומר וחגותם אותו חג ליי' (שמות יב) אין לך אלא י"ט הראשון שהוא (מעין) [טעון] חגיגה יו"ט האחרון מנין ת"ל שבעת ימים תאכל מצות [וביום השביעי חג לה'] אין לי אלא י"ט ראשון ואחרון שהן טעונין חגיגה חולו של מועד מנין הרי אתה דן הואיל וי"ט הראשון והאחרון קרויין מקרא קדש וחולו של מועד קרוי מקרא קדש אם למדת על י"ט הראשון והאחרון שהם קרויים מקרא קדש שהם טעונים חגיגה חולו של מועד [שהוא] קרוי מקרא קדש דין הוא שיטעון חגיגה ועוד קל וחומר ומה אם יום טוב ראשון ואחרון שאין קדושה לא לפניהם ולא לאחריהם הן טעונין חגיגה חולו של מועד שיש קדושה לפניו ולאחריו דין הוא שיטעון חגיגה דבר אחר (אם יא) יום טוב הראשון והאחרון שאין (קדושה לפניו ולאחריו ואין) טעונין חגיגה לפניהם ולאחריהם הרי הן טעונין חגיגה חולו של מועד שהוא טעון חגיגה לפניו ולאחריו לא דין הוא שיטעון חגיגה. או כל זמן שיש חגיגה יש מצה כל זמן שאין חגיגה אין מצה יב) ת"ל מצות יאכל [וגו'] יג) :

מצות יאכל [את שבעת הימים] למה נאמר לפי שלא למדנו על החמץ שהוא אסור משש שעות ולמעלה מנין שהוא אסור משש שעות ולמעלה ת"ל מצות יאכל [את ז' הימים] יד) :

[ולא יראה לך וגו'] טו) מכאן היה רבי יהודה אומר בשלשה פרקים בודקין את החמץ אור ארבעה עשר ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הביעור טז) :

ולא יראה לך חמץ וגו' הקיש חמץ לשאור ושאור לחמץ מה זה בבל יראה אף זה בבל יראה מה זה בבל ימצא אף זה בבל ימצא מה זה מחמשת המינין אף זה מחמשת המינין יז) :

בכל גבולך (למה נאמר בבתים) שומע אני כשמועו ת"ל (בכל גבולך מה גבולך ברשותך אף ביתך ברשותך) [בבתיכם מה בתיכם ברשותכם אף גבולך ברשותך] יצא חמצו של ישראל שהוא ברשות נכרי אע"פ שהוא יכול לבערו אבל אינו ברשותו יצא חמצו של נכרי שהוא ברשות ישראל וחמץ שנפלה עליו מפולת אע"פ שהוא ברשותו אבל אינו יכול לבערו אתה אומר לכך בא או אינו בא אלא ללמד (בגבולין שבעה ובבתים לעולם) [בבתים שבעה ובגבולין לעולם] ת"ל לא יראה לך שאור וגו' מה (בגבולין שבעה אף בבתים) [בבתים שבעה אף בגבולין] שבעה יח) :

---

**מאיר עין** ט) לעיל פ"ח ובמ"ע אות ד': י) עיין לעיל פ"ח ובמ"ע שם אות ה' ואות ו'. הא"ל הגיה דבר אחר כתוב אחד אומר כמ"ש לעיל וא"ל: יא) וכן מחקו בא"א ובדפוס ווילנא הגיהו אם: יב) פי' בזמן שאין בהמ"ק קיים ז"ר: יג) עיין לעיל סוף פ"ז ובמ"ע שם: יד) ודרים לקרא הכי ועבדת את העבודה וגו' זהו עשיית הפסח בי"ד שבעת ימים תאכל מצות וביום השביעי חג לה' חוץ מיום העבודה מצות יאכל את שבעת הימים חוץ מיום השביעי שהוזכר והוא שבעת עם יום העבודה ואמנם דרש כן משום שאין לו ענין לגופו שכבר הוא אמור כנ"ל והז"י כתב דנפקא לה מריבויא דאת והא"ל הגיה ל"ג לפי שלמדנו על החמץ שהוא אסור ומו' שעות ולמעלה יכול אכילת מצה שבעת ימים ת"ל ולא יראה לך וגו' וכתב עליו בגה"מ ולא ירדתי לסוף דעתו מה כוון בהגהתו ואולי טעה המעתיק וכצ"ל יכול אף אכילת מצה כן ת"ל שבעת הימים עכ"ל והדין עמו אבל המקרא ולא יראה לך שהעתיק המעתיק הוא התחלת המאמר דלקמן וכמו שאכתוב לקמן: טו) כצ"ל להגיה ולדעתי שכך הגיה גם הא"ל את שטעה המעתיק וכך אמר ר' יוחנן בירושלמי פסחים פ"א ה"ג טעמיה דר"י כנגד ג"פ שכתוב בתורה לא יראה עיי"ש ועיין בבבלי י' ע"ב: טז) משנה בפסחים פ"א עיי"ש ובילקוט ג' ר' יהודה בן בתירא: יז) עיין לעיל פ"י ולקמן שם במ"ע אות ג': יח) הילקוט לא העתיק זאת הברייתא רק רמז עליה.

והגדת לבנך שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחנך (יט):

בעבור זה [עשה ה' לי בצאתי ממצרים] למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם (שמות יב) לא זה בן רשע הוא שהוציא את עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל (כ):

והיה לך לאות וגו' כרך אחד של ארבע פרשיות והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש ארבע טוטפות אף ביד ארבע טוטפות תלמוד לומר והיה לך לאות על ידך כרך אחד של ארבע פרשיות יכול כשם שביד כרך אחד כך בראש כרך אחד והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד כרך אחד אף בראש כרך אחד ת"ל לטוטפת לטוטפת הרי ארבע טוטפות אמורות או יעשה ד' כיסין של ארבע פרשיות ת"ל ולזכרון בין עיניך כיס אחד של ארבע פרשיות (כא):

על ידכה (כב) על גובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו והדין נותן הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה בראש על גובה של ראש אף ביד על גובה של יד רבי אליעזר אומר על ידך על גובה של יד אתה אומר על גובה של יד או אינו אלא על יד כמשמעו ת"ל והיה לך לאות על ידכה לך לאות ואינה אות לאחרים ר' יצחק אומר על גובה של יד או אינו אלא על ידכה כמשמעו ת"ל ושמתם את דברי אלה על לבבכם (דברים יא) לא אמרתי אלא דבר שהוא מכוון כנגד הלב ואיזהו מכוון כנגד הלב זה גובה של יד (כג):

על ידכה זה שמאל אתה אומר זה שמאל או אינו אלא ימין אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים וגו' (ישעיה מח) ואומר ידה ליתד תשלחנה וימינה וגו' (שופטים ה) הא אינו יד בכל מקום אלא שמאל ר' יונתן אומר וקשרתם וכתבתם מה (קשירה) [כתיבה] בימין אף (כתיבה) [קשירה] בימין אבא יוסי אומר מצינו שהימין קרויה יד אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר וישלח ישראל את יד ימינו [וגו' ויתמוך יד אביו וגו'] (בראשית מח) ומה ת"ל על ידכה להביא את הגידם שהא נותן בימין (כד):

והיה לך לאות על ידך [וגו'] כל זמן [שתפלין] של יד ביד תן את של ראש בראש מכאן אמרו מצות תפלין כשהוא נותן נותן של יד ואח"כ נותן של ראש וכשהוא חולץ חולץ את של ראש ואח"כ של יד (כה):

בין עיניך על גובה של ראש אתה אומר גובה של ראש או אינו אלא בין עיניך כשמועו ת"ל בנים אתם ליי' אלהיכם [ולא תשימו קרחה בין עיניכם] וגו' מה (בעיניכם) [בין עיניכם] האמור להלן על גובה של ראש אף בין עיניך [האמור כאן על] (כו) גובה של ראש רבי יהודה אומר הואיל ואמרה תורה תן תפילין ביד תן תפילין בראש מה ביד מקום שהוא ראוי להטמא בנגע [אחד] אף בראש מקום שהוא ראוי ליטמא בנגע אחד (כז):

למען תהיה תורת יי' בפיך למה נאמר לפי שנאמר והיה לך לאות שומע אני אף הנשים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהוא נוהגת בנשים כבאנשים יכול אף תפילין ינהגו בנשים כבאנשים ת"ל למען תהיה תורת יי' בפיך לא אמרתי אלא במי שהוא חייב בתלמוד תורה מכאן אמרו הכל חייבין (בתלמוד תורה) [בתפלין] (כח) חוץ מנשים ועבדים (כט) מיכל בת כושי היתה מנחת תפילין אשתו של יונה היתה עולה לרגלים טבי עבדו של רבן גמליאל היה מניח תפילין (ל):

---

**מאיר עין** כתוב ברמז ר"ב ובאמת היא היא הברייתא דלעיל פ"י עיי"ש ובמ"ע אות ד' וה' ואות ו' והיא כאן מסורסת ומשובשת ואין לה ענין ופירוש עד שהגיה כמו שהגהתי ועקרה לעיל שם והעתיקוה לכאן וכדי ליישבה על סדר המקרא פרשוה המעתיקים ושבשוה: יט) בילקוט ג' בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על השולחן ובא"ל מוחק מלות על שולחנך וטעמו להשוותה עם נוסחת סדר הגדה ליל פסח: כ) עיין לקמן סוף פי"ח: כא) עיין ספרי דברים פי' ל"ה ובנכתן שם במ"ע ושם פרשתיו: כב) במקרא כתוב על ידך: כג) עיין ספרי שם ובנכתן שם במ"ע וע"ע שם פי' מ"ד: כד) עיין בספרי ובמ"ע שם. במקרא כתוב וישלח ישראל את ימינו: כה) בספרי ובנכתן במ"ע שם. והגהתי עפ"י הילקוט: כו) וכ"ה בילקוט: כז) עיין בספרי ובמ"ע שם. ותרגם יונתן זה הכתוב ויהי לך ליתא הדין חקיק ומפרש על תפלת ידא בגובהא דשמאלך ולדוכרן חקיק ומפרש על תפלת רישא קביעא כל קביל עינך בגובהא דרישך: כח) כ"ה לפנינו בילקוט (דפוס פ"ם דמיין אבל בילקוט שלפני הז"ר הנוסחא כאשר היתה לפנינו ונדחק לפרשה) וכן הגיה הא"ל ובגמרא מייתי לה בערכין ג' ע"ב עיי"ש: כט) עיין במשנה ברכות כ' ע"ב ובירושלמי שם ושם פרק ג' ובקידושין ל"ד ע"א ול"ה ע"א וסוגית הבבלי אזלא להיפך דקרא אתי לאקושי כל התורה לתפלין עיי"ש: ל) עיין עירובין צ"ו ע"א ובירושלמי שם

ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת יי' בפיך מכאן אמרו המניח תפילין כאלו קורא בתורה וכל הקורא בתורה פטור מן התפלין לא) :

ושמרת את החקה הזאת למועדה למה נאמר [ושמרת את החקה] לפי שנאמר (ושמרת את החקה) והיה לך לאות על ידך שומע אני אף הקטנים והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שהוא נוהג בקטנים כבגדולים לב) יכול אף תפילין ינהגו בקטנים כבגדולים תלמוד לומר ושמרת את החוקה הזאת לא אמרתי אלא במי שיודע לשמור תפלין מכאן אמרו קטן היודע לשמור תפלין הרי הוא עושה לו תפלין לג) :

ושמרת את החוקה הזאת זו חוקת תפלין אתה אומר [כן] לד) או אינו אלא חוקת המצות אמרת במי הענין מדבר בתפלין לה) :

מימים ימימה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף הלילות במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בלילות כבימים יכול אף תפילין נוהגין בלילות כבימים ת"ל מימים ימימה בימים אתה נותן ולא בלילות: ד"א מימים ימימה למה נאמר לפי שהוא אומר והיה לך לאות שומע אני אף שבתות וימים טובים במשמע והדין נותן הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול אף תפילין ינהגו בשבתות ובימים טובים ת"ל מימים ימימה יצאו שבתות וימים טובים רבי יאשיה אומר מימים ימימה הואיל ומזוזה מצות עשה ותפלין מצות עשה אם למדת על מזוזה שנוהגת בשבתות ובימים טובים יכול אף תפלין כן ת"ל מימים ימימה (ד"א מימים ימימה) יש ימים שאתה נותן ויש ימים שאין אתה נותן יצאו שבתות וימים טובים רבי יצחק אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות או יתן אות (בתוך) [בתוך] אות אמרת [לא] תדחה שבת [שהיא קרויה אות וברית לתפילין שאין קרויין אות וברית אלא אות בלבד רבי עזריה אומר הואיל ושבת קרויה אות ותפלין קרויין אות לא יתן אות בתוך אות או יתן אות בתוך אות אמרת לא תדחה שבת] שחייבין עליה כרת ומיתת בית דין לתפלין שאינן חייבין (עליו) [עליהן] לא כרת ולא מיתת בית דין לו): ד"א מימים ימימה מגיד שאדם צריך לבדוק את התפלין אחת לשנים עשר חדש נאמר כאן מימים ימימה ונאמר להלן ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה) מה ימים האמור להלן אין פחות משנים עשר חדש אף ימים האמורים כאן אין פחות משנים עשר חדש דברי בית הלל בית שמאי אומרים אינו צריך לבדקן עולמית שמאי הזקן אומר אלו תפלין של אבי אימא לז) :

## פרשה יח

והיה כי יביאך יי' אל ארץ הכנעני זכה כנען שנקרא הארץ על שמו וכי מה עשה

**מאיר עין** פ"י ה"א ובירושלמי ברכות פ"ב וסוכה פ"ב ה"א: לא) עיין במדרש תלים מזמור א': לב) כשיטת משנה דברכות פ"ג כ' ע"ב וטעמא מדכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם עיין קידושין ל"ד ע"א כנ"ל: לג) עיין תוספתא חגיגה פ"א וערכין ב' ע"ב ואמר התם דהכל חייבין בתפילין לאתויי קטן היודע לשמור עיי"ש וע"ע בירושלמי ברכות פ"ג: לד) כ"ה בדפוס ווילנא והז"י הגיה א"א חוקת תפילין: לה) בילקוט ג' זו מצות תפילין או אינו אלא חוקת כל המצות וכו' פי' כל המצות האמורות בפרשה ונוסחא שלפנינו יש לפרשה בב' פנים הרבוי ממצות מצה והרבוי ממצות מלוה ולעיל בפ"ב דריש לה אחוקת הפסח ובמנחות ל"ו ע"ב איפלגי בה ריה"ג ור"ע דר"ע סבר בחוקת הפסח הכתוב מדבר. ועיין ברכות מ"ד ע"ב ובירושלמי ברכות פ"ב ויונתן תרגם ותינטור ית קיימא הדא בתפילי לזימנא דחזי לה וכו': לו) הגהתי כולא עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"י (אא שבז"י נתחלף שם ר' עזריה לר' אליעזר ואולי צ"ל ר' עקיבא דהכי ס"ל במנחות ל"ו ע"ב) והא"א מחק מלות ד"א מימים ימימה שמתקתים ג"כ ותו לא והא"ל הגיה ת"ל מימים בימים אתה נותן ולא בלילות ימימה כ"נ וכו' שומע אני אף שבתות וכו' והדין נותן וכו' ת"ל מימים ימימה יש ימים שאתה נותן וכו' ומוחק כולא מן ת"ל עד ד"א אך מאן דהכל להתויה כדין בלא ראיה ממקומות אחרים ועיין מנחות ל"ו ע"ב ועירובין צ"ו ע"א ובירושלמי עירובין פ"י ה"א וכ"ל דהכהו תנאי דילפי לה מאות ס"ל דבחוקת פסח הכתוב מדבר (ועיין ברמ"ם הלכות תפילין פ"ד ה"י ודבריו תמוהין לי עיי"ש) ויונתן תרגם ותינטור ית קיימא וכו' לזימנא דחזי לה ביומא עובדא ולא בשביא ובמועדיא וביממא ולא בליליא ובנוספות מן תרגום ירושלמי תרגם מן אין יומין לאלין יומין ונראה דס"ל דבחוקת פסח הכתוב מדבר ורש"י פי' ג"כ משנה לשנה: לז) בסמ"ג ה' תפילין ג' הלל הזקן וכ"ה בירושלמי עירובין פ"י ה"א וברמ"ם קפ"ב מה' תפילין אבל בתו' מנחות ל"ג ע"א בד"ה תפילין הגי' כמו שהוא לפנינו (ול"ע אמאי לא תני לה בעדיות בהדי מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה) והתם בירושלמי תני להאי פלוגתא בשם ר' ורשב"ג עיי"ש. הז"י הגיה מה ימים האמור להלן י"ב חודש אף ימים האמור כאן י"ב חודש וכ"נ מתוספות מנחות שם ובבה"ת הגיה מה להלן אינו יותר מי"ב חודש אף כאן אינו יותר מי"ב חודש :

כנען אלא כיוי ששמע כנען שישראל נכנסין לארץ עמד ופנה מפניהם אמר לו הקב"ה אתה פנית מפני בני אני אקרא הארץ על שמך ואתן לך ארץ יפה כארצך ואי זו (זו) זו אפריקא וכן הוא אומר וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת (בראשית י') וכתיב ויענו בני חת וגו' שמענו אדני וגו' (שם כג) אמר להם הקב"ה אתה כבדתם את ידידי אף אני אקרא הארץ על שמכם ואתן לכם ארץ יפה כארצכם א):

**כאשר נשבע לך** והיכן נשבע לו והבאתי אתכם אל הארץ וגו' (שמות ו):

**ולאבותיך** והיכן נשבע באברהם הוא כתיב ביום ההוא כרת יי' את אברהם וגו' (בראשית טו) ביצחק כתיב גור בארץ הזאת וגו' (שם כו) ביעקב כתיב הארץ אשר אתה שוכב עליה (שם כח) ב):

**ונתנה לך** שלא תהא בעיניך כירושת אבות לא תהא בעיניך כאלו היום נתונה לך ג):

**והעברת כל פטר רחם** אין העברה אלא הפרשה וכן הוא אומר והעברתם את נחלתו לבתו (במדבר כז) ד) שמעון בן עזאי אומר והעברת מה ת"ל לפי שהוא אומר כל אשר יעבור תחת השבט (ויקרא כז) שומע אני אף היתום במשמע והדין נותן ומה אם בעל מום שאינו כשר לגבי מזבח נכנס לדיר להתעשר יתום שהוא כשר לגבי מזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר והרי הלקוח יוכיח שהוא כשר על גבי המזבח ואינו נכנס לדיר להתעשר הוא יוכיח על היתום אע"פ שהוא כשר על גבי המזבח לא יהא נכנס לדיר להתעשר לא אם אמרת בלקוח שאינו גולד ברשותו לכך אינו נכנס לדיר להתעשר תאמר ביתום שנולד ברשותו לכך יהא נכנס לדיר להתעשר לא זכיתי מן הדין נאמר כאן (עבודה) [עברה] ונאמר להלן (עבודה) [עברה] מה (להלן) [עברה האמורה כאן] אין קדושה חלה עליו אלא בחיי אמו אף (עבודה) [עברה] האמורה (כאן דין הוא שלא תהא) [להלן אין] קדושה חלה [עליו] אלא בחיי אמו אי מה כאן זכרים אף להלן זכרים ת"ל כל אשר יעבור אחד זכרים ואחד נקבות במשמע ה):

**וכל פטר שגר בהמה** אין פטר שגר בהמה אלא ששגרתו אמו (יצא) [שהוא] פטור מן הבכורה ו) והבא אחריו אינו בכור:

**אשר יהיה לך** להוציא את המוכר עובר בהמתו לגוי (חסר יולד במשמע) [משמע] מוציא אני את המוכר עובר בהמתו לגוי ומביא אני את הלוקח עובר בהמתו של גוי ת"ל אשר יולד בבקרך ובצאנך (דברים טו) להוציא את הלוקח עובר בהמתו של גוי ז):

**הזכרים ליי'** מכאן היה ר' יוסי הגלילי אומר רחל שלא בכרה וילדה שני זכרים ויצאו שני ראשיהם כאחת שניהם לכהן שנאמר הזכרים ליי' וחכמים אומרים אי אפשר [לצמצם] אלא אחד לו ואחד לכהן ח):

**וכל פטר חמור תפדה בשה** בשה ולא בעגל ולא בחיה ולא בשחוטה ולא בטרפה ולא בכוי ולא בכלאים ט): ופטר חמור תפדה בשה (שמות לד) למה נאמר לפי שנאמר אך פדה תפדה [וגו'] (במדבר יח) שומע אני כל בכור בהמה טמאה במשמע ת"ל ופטר חמור תפדה בשה חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה: דבר אחר וכל פטר חמור תפדה בשה יכול כל פטר חמור אתה פודה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכלים ת"ל אך אם כן מת"ל פדה תפדה אם אינו ענין שפודין [בכור] בהמה טמאה תנהו ענין שמקדישין בהמה טמאה לבדק הבית ופודין אותו מהקדש [בדק] הבית י):

---

**מאיר עין (פרשה יח)** א) הז"ר נדחק לפרש המאמר הזה ולא עלתה בידו וקיים ועדיין ל"ע והז"ג הביא גירסא אחרת שמלא בספר לקח טוב למהר"ם נגארי וז"ל דבר אחר על שכבדו את אברהם וכו' וקיים ונכון הוא ואני עדיין איני רואה התועלת מזאת הנוסחא גם רמז על מדרש רבה פ' שופטים (ונדפס פ' כי תבא והוא טעות) ועל ירושלמי פ"ו דשביעית (והרב ס"ר ה"ו בספרו ערך מילין ערך אפריקא מביא דוגמא להן מתוספתא דשבת פ"ח ותימא שלא העיר גם על המאמר שלפנינו) עיי"ש אך מכל זה לא יצא לנו פי' זה המאמר ועיין בירחב"ע: ב) לעיל פי"ז: ג) ברש"י עה"ת: ד) ברש"י עה"ת וכן תרגם יונתן: ה) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הא"ל מגרס מלות כאן ולהלן ובתיומאה הגי' כמו שהיתה לפנינו ואולי שעיקר המאמר היה בס' בחוקותי והועתק לכאן ועיין בכורות נ"ז ע"א וחולין ל"ח ע"ב ולקמן פ' משפטים פי"ט: ו) שהנפל בעצמו אינו בכור ז"ר ועיין ברש"י עה"ת ובכורות ג' ע"א ולקמן פ' משפטים פי"ט ובספרי במדבר פי' קי"ח: ז) הגהתי עפ"י הילקוט וכן הגיה הז"ג והא"ל מחק מלת עובר וג' להוציא את המוכר בהמתו וכו' ועיין ריש בכורות וכ"ו ע"ב: ח) הגהתי עפ"י הילקוט וכ"ס במשנה בכורות י"ז ע"א וכן הוא בדפוס ווילנא: ט) בכורות י"ב ע"א: י) עיין בספרי במדבר פי' קי"ח ובגמרא במ"ע שם אות י"ב והברייתא שלפנינו אולי היא משובשת או שהועתקה לכאן ממקום אחר ועיין בילקוט והא"א הגיה כולה עפ"י הילקוט עיי"ש ומה שהגהתי בה הוא מן הא"א עפ"י הילקוט:

ואם לא תפדה וערפתו מכאן אמרו מצות פדייה קודמת למצות עריפה: ד"א ואם לא תפדה וערפתו אם אין אתה פודהו עורפהו הואיל ואבדת נכסי כהן אף נכסיך יאבדו ומנין שאסור בהנאה נאמר כאן עריפה ונאמר להלן עריפה מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה יא):

וכל בכור אדם בבניך למה נאמר לפי שהוא אומר ופדוייו מבן חדש תפדה (במדבר יח) כלל בערכך כסף חמשת שקלים (שם) פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכשהוא אומר וכל בכור אדם בבניך תפדה חזר וכלל או כלל בכלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלים שאין להם אחריות וגופן ממון אף אני איני מרבה אלא נכסים שאין להם אחריות מכאן אמרו בכל (מקום) פודין בכורי אדם חוץ מעבדים ושטרות וקרקעות והקדשות יב):

וכל בכור אדם בבניך תפדה הרי שהיו לו [חמשה] בכורות מחמש נשים מנין שחייב לפדות את כלן ת"ל וכל בכור אדם בבניך תפדה יג): וכל בכור בני אפדה יד) מנין אם לא פדאו אביו [שהוא] יפדה את עצמו ת"ל וכל בכור בני אפדה טו) ר' יוסי הגלילי אומר הואיל ואמרה תורה פדה את בנך ולמד את בנך תורה אם למדת על תלמוד תורה שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו כך אם לא פדאו אביו הוא פודה את עצמו לא אם אמרת בתלמוד תורה שהוא שקול כנגד הכל טז) שאם לא למדו אביו הוא מלמד לעצמו תאמר בפדייה שאינה שקולה כנגד הכל לכך אם לא פדאו אבין הוא לא יפדה את עצמו והרי המילה תוכיח שאינה שקולה כנגד הכל ואם לא מלו אביו הוא מל את עצמו כך אם לא פדאו אביו הוא יפדה את עצמו לא [אם] אמרת במילה שחייבין עליה כרת שאם לא מלו אביו הוא מל את עצמו תאמר בפדייה שאין חייבין עליה כרת לכך אם לא פדאו אביו הוא לא יפדה את עצמו אמרת הפרש יז) ואדון בנין אב מבין שלשתן לא הרי מילה כהרי תלמוד [תורה] ולא הרי תלמוד [תורה] כהרי מילה ולא זה וזה כהרי פדייה ולא הרי פדייה כהרי זה וזה הצד השוה שבהן שהוא מצות האב על הבן אם לא עשה אביו יעשה הוא לעצמו אף כל שהוא מצות האב על הבן אם לא יעשה לו אביו הוא יעשה לעצמו מכאן אמרו (מן התורה) חייב אדם [מן התורה] למול את בנו ולפדותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה רבי עקיבא אומר אף ללמדו שייט רבי אומר אף ישוב מדינה יח):

והיה כי ישאלך בנך מחר יש מחר עכשיו ויש מחר לאחר זמן. מה זאת הרי מחר לאחר זמן. מחר יהיה האות הזה (שמות ח) הרי מחר עכשיו. [מחר אנכי נצב על ראש הגבעה (שמות יז) הרי מחר עכשיו] יט). מחר יאמרו בניכם לבנינו (יהושע כב) הרי מחר לאחר זמן כ): [כי ישאלך בנך מחר לאמר] מה העדות החקים והמשפטים (דברים ו') נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם ואחד רשע ואחד תם כא) ואחד שאינו יודע לשאול: חכם מה הוא אומר מה העדות החקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהינו אותנו כב) אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כג): רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם (שמות יב) לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים לי ולא לך אלו

---

מאיר עין יא) עיין בכורות י' ע"ב וברש"י עה"ת: יב) עיין בספרי ובמ"ע שם אות ט"ז י"ז וי"ח ובילקוט בפרשה מסיים ר"א בכל פודין בכורי אדם ועיין בתרגום יונתן ובמפרש לת"י ודבריו תמוהין: יג) עיין קידושין כ"ט ע"ב ובילקוט ג' דבר אחר וכל בכור וכו': יד) בילקוט ג' דבר אחר וכל בכור בניך תפדה והוא בשמות ל"ד אף שבמקרא כתוב כל: טו) וכ"ה בילקוט ונראה שהברייתא משובשת ובבבלי קידושין כ"ט ע"א ג' דכתיב פדה תפדה ובירושלמי שם ג' ת"ל אדם תפדה עיי"ש: טז) משנה ריש פאה: יז) בא"ל הגיה ת"ל וכל בכור בני אפדה ועיין בז"ר ובתנחומא: יח) הגהתי עפ"י הילקוט ועיין בתוספתא קידושין פ"ק וסוף פרק בתרא ובגמרא כ"ט ע"א ומ' ע"ב ובבלי מסכתא ופי' יישוב מדינה היינו הלכות דרך ארץ וכן פי' הז"ר: יט) הגהתי מן הילקוט וכ"ה בתנחומא: כ) אמר מא"ש בסה"מ להר"מ קנ"ז כתב ולשון מכילתא מכלל שנאמר כי ישאלך בנך יכול אם ישאלך בנך אתה מגיד לו [ואם לאו אי אתה מגיד לו] (כן הובא במגדל עוז פ"ז מה' חמץ ומצה) ת"ל והגדת לבנך אעפ"י שאינו שואל אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו לבין עצמו בינו לבין אחרים מנין ת"ל ויאמר משה אל העם זכור את היום וגו' ע"כ. ולפנינו ליתא: כא) בילקוט ג' טפש: כב) במקרא כתוב אתכם ובסדר ההגדה להר"מ כתוב ג"כ אותנו וכ"ה בירושלמי פסחים פ"י ה"ד: כג) בילקוט ג' אף אתה אמור לו כהלכות הפסח ואמור לו אין מפטירין וכו' ובירושלמי שם ג' אף אתה אמור לו בחוזק יד וגו': אמר מא"ש לא אדע אם שמעתי או ראיתי בספר ושכחתי או מלבי הוצאתי והוא רשום בזכרוני זה הרבה שנים שצ"ל עד אין מפטירין ופירושו למדהו בכל הלכות הפסח עד הלכה האחרונה שהיא אין מפטירין וכו':

היית שם לא היית נגאל כד): תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאני יי' ממצרים מבית עבדים כה): ושאינו יודע לשאל את פתח לו שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא וגו' כו): ד"א כז) מה העדות ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות וגו' כח):

ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו שומע אני מאליו ת"ל ויחזק יי' את לב פרעה (שמות ט) כט):

ויהרג יי' כל בכור מכאן אמרו זובחין בכורי בהמה כנגד בכורי בהמה ופודין בכורי אדם כנגד בכורי אדם ל):

והיה לאות וגו' בארבעה מקומית מזכירין פרשת תפילין קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות [תפילין] ארבע פרשיות של יד הם כרך [אחד] ד' פרשיות של ראש הם ד' טוטפת ואלו הן קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע (כותבן) [וכותבן] כסדרן ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגנזו לא):

# חסלת מסכתא דפסחא

## וסליקא פרשת בא

## ואמר

(ג"ם

---

**מאיר עין** כד) בילקוט הסדר חכם טפש רשע וכו' ושם ג' לפי שהוליא את עלמו מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הוליא מן הכלל ואומר לו וכו' אילו היה שם לא היה נגאל ובירושלמי ג' מה העורח הזה שאתם מטריחים עלינו בכל שנה ושנה מכיון שהוליא א"ע מן הכלל אף אתה אומר לו בעבור זה וגו' לי עשה לאותו האיש לא עשה אילו היה אותו האיש במלרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם: כה) בירושלמי ג' אף אתה למדו הלכות הפסח שאין מפטירין וכו' שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת: כו) בירושלמי ג' את פתח לו תחילה: כז) בדפוס ווילנא מחקו מלות ד"א ולאיני יודע הטעם: כח) עיין תוספתא פסחים פ"י ובסדר הגדת ליל פסח פיסקא ואפילו כולנו חכמים: אמר מא"ש עיין ברש"י ונראה שכל המאמר הזה הוא תוספות לכאן וס"ל דמה זאת אפסח קאי וכ"ה בתנחומא מ ה ז א ת מלות פסח ויונתן תרגם מה דא מלותא דנוכריא: כט) וכן תרגם יונתן והוה כד אקשי מימרא דה' ית לבא דפרעה: ל) ובתנחומא המאמר משובש: לא) עיין מנחות ל"ד ע"ב: בתנחומא כולא קטוע ומשובש ובסוף הפרשה מאמר שלם מתחיל והיה לך לאות זו קיבורת ויא"ל אינו מן המכילתא אלא הוא קונץ הלכות תפילין ולא רשם המסדר מאיזה מקום לקחו:

# הוספה

**אמר מאיר איש שלום הגיעני ספר אות אמת מידידי יקיר לי מוהר"מ קאריטשאנער נ"י אחר שנדפסו איזה דפים ואשיבה ידי להוסיף כאן מה שלא רמזתי עליו:**

**פתיחתא:** אות ג'. הגיה כלול: אות ד'. הגיה שאי אפשר: שימע אני כל הקדם בדבר. הגיה במקרא: אות ט'. הגיה שפלפתן: איש אמו ואביו תיראו. הגיה שומע אני כל הקודם במקרא חשוב מחבירו: שאמר ויהי דבר ה' אל יונה. הגיה מה נאמר בו ויהי וגו'. ולפ"ז יש להגיה אף לעיל ומה נאמר בו ויאמר: וכתיב. הגיה וכבוד: **פרשה א.** אות ט"ז. מחק מלת אמור: אית י"ט. הגיה נ"כ עפ"י הילקוט: **פרשה ג'.** אות נ'. הגיה עפ"י הילקוט: אות ד'. מחקו ג"כ: אות ו'. הגיה אין עליך לדון: אות ז'. הגיה עפ"י הילקוט: אות ט"ו. מחק מלות אבות: אות י"ט. מחק מלת ושכנו: אות כ"א. הגיה שבלדו עפ"י הילקוט: **פרשה ד'.** כמן הצאן. הגיה ומן: **פרשה ה'.** אות ו'. הגיה ג"כ הכי: אות י"ה. הגיה ר' יונתן: אית כ"ט. הגיה ג"כ עפ"י הילקוט: **פרשה ו'.** אית ד'. מחק מלות עד בקר: אית י"א. הגיה ר"א בן עזריה אומר: עוד הגיה שם ונאמר להלן ועברתי בארץ מלרים בלילה: אות י"ג. הגיה אלא הללוי במבושל: אית י"ז. מחקו ג"כ. אות י"ח. הגיה ג"כ עפ"י הילקוט: אית כ"ד. הגיה עפ"י הילקוט: אות ל'. הגיה עפ"י הילקוט: **פרשה ז'.** אות ט'. הגיה שיהא כל מעשיו: אות י"ה. הגיה חלודה: ולי נראה עיקר גי' ח ר ר ה ודוגמא לה שנינו במס' כלים פי"א מ"ג העושה כלים מן העשת ומן החררה וכו':

## חסלת מסכתא דפסחא

# פרשת ויהי בשלח

## [פתיחתא]

ויהי בשלח אין שלוח בכל מקום אלא לווי שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) וישלחם יצחק (שם כו) א): הפה שאמר וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה) הוא שאמר אנכי אשלח אתכם (ואת טפכם) (שם ח) מה שכר נטלו על כך לא תתעב מצרי (דברים כג): הפה שאמר לא ידעתי את יי' (שמות ה) הוא שאמר אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם במצרים (שם יד) מה שכר נטלו על כך ביום ההוא יהיה מזבח ליי' בתוך ארץ מצרים ומצבה אצל גבולה ליי' (ישעיה יט): הפה שאמר מי יי' אשר אשמע בקולו (שמות ה) הוא הפה שאמר יי' הצדיק ואני ועמי הרשעים (שם ט) על כן נתן להם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ (שם טו) ב):

ולא נחם אלהים אין נחום זה אלא נהוג וכן הוא אומר נחית כצאן עמך וגו' (תהלים עז) וכתיב וינחם בענן יומם (שם עח) ג):

דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא קרוב הוא הדבר שאמר הקב"ה למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה (שמות ג): [ד"א] ד) כי קרוב הוא קרוב הדרך לשוב למצרים שנאמר דרך שלשת ימים נלך במדבר (שם ח): ד"א כי קרוב הוא קרובה השבועה שנשבע אברהם לאבימלך [שנאמר] השבעה לי באלהים אם תשקור לי ולניני ולנכדי (בראשית כא) ה) ועדיין נכדו קיים: ד"א כי קרוב הוא קרובה (השבועה) ו) מלחמה ראשונה לשנייה ז): ד"א כי קרוב הוא בקרוב ירשו כנעניים את הארץ שנאמר ודור רביעי ישובו הנה (שם טו) ח): [ד"א כי קרוב הוא] ט) לא הביאן הקב"ה דרך פשוטה לארץ ישראל אלא דרך המדבר אמר הקב"ה אם אני מביא עכשיו את ישראל לארץ מיד מחזיקים אדם בשדהו ואדם בכרמו והן בטלים מן התורה אלא (אקיפם) [אקיפם] י) במדבר ארבעים שנה יא) שיהיו אוכלין מן ושותין מי הבאר והתורה נבללת בגופן מכאן היה ר' שמעון אומר לא ניתנה התורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושוין להם אוכלי תרומה יב): ד"א כי קרוב הוא יג) לא הביאן המקום בפישוטן אלא כיון ששמעו כנעניים שישראל (נכנסו) [נכנסין] יד) עמדו ושרפו כל הזרעים וקצצו כל האילנות וסתרו את הבנינים וסתמו את המעינות אמר הקב"ה לא הבטחתים לאבותם שאכניסן לארץ חריבה אלא מלאה כל טוב שנאמר ובתים מלאים כל טוב (דברים ו) אלא הריני מקיפן במדבר ארבעים שנה עד שיעמדו כנעניים ויתקנו מה שקלקלו טו) (ד"א) טז):

כי אמר אלהים וגו' זו מלחמת עמלק שנאמר וירד העמלקי וגו' (במדבר יד) יז): ד"א

---

**מאיר עין** א) עיין ברבה בד"ה הה"ד השולח אמרתו ובתנחומא וצ"ב שהזכרתו לפרש כן שהרי לא שלחם לגמרי אלא להתרחק דרך שלשת ימים ושלא אוקטוריך עמהם כדלקמן ומקרא מלא הוא ויוגד למלך מצרים כי ברח העם: ב) עיין בתנחומא ועיין לקמן פ' שירה פ"ט: ג) עיין ברש"י עה"ת. ועיין בילקוט שמוסיף ד"א ודרשו מלשון נחמה ואולי היה בנוסחתו כן במכילתא וכן ברבה דרשו מלשון נחמה עיי"ש: ד) וכ"ה בילקוט: ה) במקרא כתוב באלהים הנה אם תשקור: ו) וכן בילקוט ליתא ומחקוה כל מפרשי המכילתא: ז) שהרגו פלשתים לאנשי אפרים ז"ר ואחריו שאר המפרשים. ואולי כוונה המכילתא על ב' מלחמות שהיו להם עם המצרים אחת בסוף שלשת ימים ואחת על הים כמסופר בספר הישר עיי"ש: ח) בא"א הגיה קרוב הוא שירשו וכו' וכ"ה בתנחומא ומסיים שם ועדיין לא היה להם דור רביעי והא"א הגיה כן במכילתא אבל בילקוט הנוסחא כמו שלפנינו ועיין בתרגום יונתן וברש"י בפ' ודור רביעי: ט) כן הגיה הא"ל וכ"ה לקמן וכן נראה ממדרש רבה שגורס ד"א ולא נחם אלהים ופשוט הוא שעל פירוש המקרא קאי (כאשר נמצא כזה למאות ולאלפים בברייתות ובמדרשים) והז"ו הביא בשם הילקוט דבר אחר למה לא הביאן וכו' אבל בכל הוצאות הילקוט שלפני וילקוט שלפני הז"ר ושלפני בבה"מ ושלפני בעל אסיפת אמרים (הוא פירוש על הרבה) ליתא דבר אחר כל שכן למה לא הביאן וכן נוסחתו לקמן גם כן ועיין בז"ר ובבה"מ שפירשו לפי נוסחת הילקוט. ובא"א הגיה הנוסחא כמו שהיא אלא שהוסיף מלת למה וגו' למה לא הביאן. ועיין בראב"ע ורמב"ן בפי' מלת כי עי"ש ואעפ"י עיי"ש: י) כצ"ל ובילקוט ליתא הרי אני מקיפן והא"ל הגיה אחזיקם וא"כ: יא) הא"ל מחק מלות מ' שנה לפי שאלו היו בשנת המרגלים אבל בילקוט וברבה איתנייהו: יב) עיין לקמן בפ' ויסע פ"ג ושם איתא ושניים להם אוכלי תרומה וכ"ה בילקוט בפרשה ולכך מחק הא"א מלת ושוין והגיה ושניים וא"ל: יג) עיין לעיל אות ט': יד) כן הגיה הא"א ובילקוט איתא נכנסין לארץ וכ"ה ברבה והא"ל הגיה יכנסו: טו) ועיין ברבה. הא"ל מוחק אף כאן מלות מ' שנה: טז) וכן מחקו הא"ל וכן בילקוט יש כאן הפסקה והתחלה על מקרא אחר אלא שבילקוט סרס המדרשים ומתחיל זו מלחמת בני אפרים ומסיים עם מלחמת עמלק עיי"ש: יז) עיין ברש"י וברמב"ן ורא"מ ואולי ס"ל דסיפור מלחמת עמלק בסוף בשלח עם ספור וירד העמלקי חדא הוא ועוד אאריך בזה ברים פ' יתרו:

כי אמר אלהים [וגו'] זו מלחמת בני אפרים שנאמר אלה בני אפרים שותלח [וגו'] והרגום אנשי גת [וגו'] (דה"א ז) יח) וכתיב בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב וגו' (תהלים עח) מפני שלא שמרו ברית האלהים ובתורתו מאנו ללכת (שם) (עברו) [על שעברו] יט) על הקץ ועל השבועה: ד"א [כדי] כ) שלא יראו עצמות אחיהם מושלכין בפלשת ויחזרו להם: ד"א כי אמר אלהים [וגו'] כדי שלא יחזרו לאחוריהם והרי דברים ק"ו ומה אם כשהקיפם דרך עקומה אמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה (במדבר יד) אלו באין בפשוטה על אחת כמה וכמה כא):

ויסב אלהים את העם [דרך המדבר ים סוף] כדי לעשות [להם] נסים וגבורות במן ובשליו ובבאר ר' אליעזר אומר [דרך] כב) כדי ליגעם שנאמר ענה בדרך כחי קצר ימי וגו' (תהלים קב) המדבר כדי לצרפן שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא (דברים ח) ים סוף כדי לנסותם שנאמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך וגו' (תהלים קו) רבי יהושע אומר דרך כדי ליתן להם את התורה שנאמר בכל הדרך אשר צוה יי' אלהינו אתכם תלכו (דברים ה) כג) ואומר כי נר מצוה ותורה אור [ודרך חיים תוכחות מוסר] (משלי ו) המדבר כדי להאכילם את המן שנאמר המאכילך מן במדבר וגו' (דברים ח) ים סוף כדי לעשות להם נסים ונפלאות שנאמר שכחו אל מושיעם עושה גדולות וגו' (תהלים קו) ואומר ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהומות כמדבר (שם):

וחמושים אין חמושים אלא מזויינים שנאמר (וחמושים עלו בני ישראל) ואתם תעברו חמושים (יהושע א): [ומלמד שהיו מזויינים בחמשה מיני זיין] כד) (וכתיב): [דבר אחר וחמושים עלו בני ישראל אין חמושים אלא מזורזים שנאמר] כה) ויעברו ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חלוצים [וגו'] ארבעים אלף חלוצי צבא (שם ד') כו) : ד"א וחמשים עלו אחד מחמשה וי"א אחד מחמשים וי"א אחד מחמש מאות רבי נהוראי אומר העבודה לא אחד מחמש מאות עלו שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך (יחזקאל טז) וכתיב ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו (שמות א) שהיתה האשה יולדת ששה בכרס אחד ואתה אומר אחד מחמש מאות עלו העבודה לא אחד מחמש מאות עלו אלא שמתו הרבה מישראל במצרים ואימתי מתו בשלשת ימי אפלה שנאמר לא ראו איש את אחיו (שם י') שהיו קוברים מתיהם והודו ושבחו להקב"ה שלא ראו אויביהם וששו במפלתם כז):

ויקח משה את עצמות יוסף עמו להודיע חכמתו וחסידותו של משה שכל ישראל עוסקין בבזה ומשה עוסק במצות עצמות יוסף עליו הכתוב אומר חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט (משלי י): ומשה מהיכן היה יודע היכן היה יוסף קבור אמרו סרח בת אשר נשתיירה מאותו הדור והיא הראתה למשה קבר יוסף אמרה לו במקום הזה שמוהו עשו לו מצרים ארון של מתכת ושקעוהו בתוך נילוס בא ועמד על נילוס נטל צרור וזרק לתוכו וזעק ואמר יוסף יוסף הגיעה השבועה שנשבע הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו תן כבוד ליי' אלהי ישראל ואל תעכב את (גאולתך) [גאולתנו] כח) כי בגללך אנו מעוכבים אם לאו נקיים אנחנו משבועתך מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה ואל תתמה בדבר

---

**מאיר עין** יח) במקרא כתוב ובני אפרים: יט) כצ"ל לנ' ובילקוט ג' על שעברו על הקץ ועל שעברו על השבועה וכ"ה במדרש שה"ש סוף פרק קמא. ופי' על השבועה מפורש במדרש שה"ש שם ארבעה שבועות השביען אחד בימי עמרם ואחד בימי דיני ואחד בימי בן כוזיבא ואחד בימי שותלח בן אפרים וכו' עיי"ש ומפורש בתרגום יונתן פ' ויחי בפ' וישבע יוסף ואומי יוסף ית בני ישראל למימר לבניהון הא אתון משתעבדון במצרים לא תזידון למיסוק ממצרים וכו' ועיין בבעל הטורים שם והמפורשים נדחקו לנ"ל: כ) הא"ל מחק מלות ד"א אבל בילקוט ג' דבר אחר כדי שלא יראו וכו' ומשמע דשני מאורעות הן ועיין בתרגום יונתן וברבה ובפדר"א פמ"ח ובאריכות בספר הישר פ' שמות ומלשון המדרש שה"ש אחד בימי עמרם וכו' ואחד בימי שותלח משמע נמי דשתי מאורעות הן ועיין בז"ג: כא) עיין ברש"י ועיין בילקוט: כב) כן הגיהו הא"א והא"ל וכ"ה בילקוט: כג) במקרא כתוב אתכם: כד) הגהתי עפ"י הילקוט ועפ"י הירושלמי שבת פ"ו ה"ד ומלת מלוין בילקוט הוא שיבוש וכן מלות חמשה עשר בירושלמי הם שיבוש ועיי"ש: כה) הגהתי עפ"י הילקוט: כו) צ"ל ויעברו בני ראובן וגו' המנשה חמושים וגו' כארבעים אלף וגו' וכ"ה במקרא ופי' מזורזין מוכן ומזומן לכל וילפי לה מדמשני קרא חלוצי צבא. ועיין לעיל ריש פ"ז בראב"ע ועיין במדבר רבה פי"ב ד"ה וביום השישי ומדרשות חלוקות הן. ועי"ע בתרגו' יס ובר"ש בפרשה ובתרגומים וברבה נשא ויקח את חניכיו: כז) עיין לעיל פי"ג. הא"ל הגיה העבודה לא אחד מחמש אפים עפ"י התנחומא וא"כ. ומספור הענין באריכות בספר הישר פ' בא ונראה שסיפור זה המאורע הוא מיוסד על מקרא דיחזקאל כ' ואמר לשפך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים. בילקוט מסיים ר' יוסי אומר וחמשה דורות עלו והגיה הז"ר לחמשה דורות וכו' ופי' דהיינו יעקב לוי קהת עמרם ומשה ועיי"ש ונראה שהמאמר הזה הוא מן המכילתא וחסר לפנינו: כח) כן הגיה בא"א ובא"ל:

הזה הרי הוא אומר ויהי האחד מפיל את הקורה והברזל נפל למים ויצעק ויאמר אהה ע' והוא שאול (מ"ב ו) כט) והרי דברים ק"ו ומה אלישע תלמידו של אליהו הציף הברזל ק"ו למשה רבו של אליהו רבי נתן אומר בקיפוסולין של מצרים ל) היה קבור יוסף לא) : ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו מרים המתינה למשה שעה אחת שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה [וגו'] (שמות ב) והמקום עכב לה במדבר הארון והשכינה והכהנים והלויים וכל ישראל שבעת ימים עם ענני כבוד שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים (במדבר יב) : יוסף זכה לקבור את אביו שאין באחיו גדול ממנו שנאמר ויעל יוסף לקבור את אביו (בראשית נ) וכתיב ויעל עמו גם רכב גם פרשים (שם) מי לנו גדול כיוסף שלא נתעסק בו אלא משה: משה נתעסק בעצמות יוסף שאין בישראל גדול ממנו שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו מי לנו גדול כמשה שלא נתעסק בו אלא שכינה שנאמר ויקבור אותו בגי (דברים לד) : ולא עוד אלא שעם יעקב עלו עבדי פרעה וזקני ביתו ועם יוסף הארון והשכינה והכהנים והלויים וכל ישראל ושבעה ענני כבוד ולא עוד אלא שהיה מהלך ארונו של יוסף עם ארון חי העולמים והיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של שני ארונות הללו והם אומרים להם זה ארונו של מת וזה ארונו של חי העולמים ואומרים להם מה טיבו של מת להלוך עם ארון חי העולמים ואומרים להם המונח בארון זה קיים מה שכתוב במונח בארון זה לב) : במונח בארון זה כתיב אנכי יי' אלהיך (שמות כ) וביוסף כתיב התחת אלהים אני (בראשית נ) : במונח בארון זה כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים וביוסף כתיב את האלהים אני ירא (שם מב) : לא תשא וביוסף כתיב חי פרעה (שם) : זכור את יום השבת וביוסף כתיב וטבוח טבח והכן (שם מג) ואין הכן אלא ערב שבת כתיב הכא והכן וכתיב התם והיה ביום הששי והכינו (שמות טז) לג) : כבד את אביך וביוסף כתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני (בראשית לז) יודע היה שאחיו שונאים אותו ולא רצה לעבור על דברי אביו : לא תרצח לא רצח לפוטיפר לד) : לא תנאף לא נאף לאשת פוטיפר : לא תגנוב לא גנב [משל] פרעה לה) שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (שם מז) : לא תענה ברעך ויוסף לא הגיד לאביו מה שעשו לו אחיו והרי דברים ק"ו ומה דבר של אמת לא ענה של שקר על אחת כמה וכמה: לא תחמוד שלא חמד אשת פוטיפר : וכתיב לא תשנא (ויקרא יט) וביוסף אומר וינחם אותם וידבר על לבם (בראשית נ) כתיב לא תקום ולא תטור (ויקרא שם) וכתיב ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה (בראשית שם) וחי אחיך עמך (ויקרא כה) ויכלכל יוסף את אביו [וגו'] (בראשית מז) לו) :

כי השבע השביעם שישביעו לבניהם ר' נתן אומר מפני מה השביע את אחיו ולא השביע את בניו אמר אם אני משביע את בני אין המצרים מניחים אותם ואם אומרים אבינו העלה את אביו מיד הם אומרים להם אביכם מלך היה לפיכך השביע את אחיו ולא השביע בניו : [ד"א] אמר להם יוסף (אביו) [אבי] ירד לרצונו ואני העליתיו (על כרחי) כי הוא השביעני [אני ירדתי על כרחי] משביע אני עליכם ממקום שגנבתוני שם תחזירוני לז) וכן עשו לו שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה ויהי לבני יוסף לנחלה (יהושע כד) לח) :

פקוד יפקוד אלהים אתכם פקד אתכם במצרים יפקוד אתכם בים סוף פקד אתכם על הים יפקוד אתכם במדבר פקד אתכם במדבר יפקוד אתכם על נחלי ארנון לט) פקד אתכם בעולם הזה יפקוד אתכם בעולם הבא מ) :

והעליתם את עצמותי מזה אתכם שומע אני מיד ת"ל אתכם כשתהיו עולים ומנין שאף עצמות שאר השבטים העלו עמם שנאמר מזה אתכם מא) :

מאיר עין כט) במקרא כתוב אהה אדוני : ל) הא"ל הגיה של מלכים : לא) עיין כל זה בתוספתא סוטה פ"ד ובגמרא שם י"ג ע"א ובר"ה ובתנחומא וילקוט בפרשה : לב) עיין סוטה שם : לג) עיין בב"ר פנ"ב. הא"ל הגיה אל לשבת : לד) יפה פי' בבה"ת עפ"י ב"ר פפ"ז ד"ה ד"א הן אדוני וכו' א"ל הרגתו אני וכו' עיי"ש והז"ר והו"י נדחקו : לה) כן הגיה בא"ל אבל בילקוט ליתא למלת פרעה : לו) ועיין כל זה הענין בתנא דבי אליה פכ"ו. הא"ל מחק לעיל מן משה נתעסק עד ולא עוד וגרסו הכא וא"ל : לז) הגהתי עפ"י הילקוט ובהגהת הא"ל כתוב אבי ירד לרצונו ואני ירדתי על כרחי משביע וכו' ונראה שעיקר הגהתו ג"כ עפ"י הילקוט ושבשוהו המעתיקים ובתנחומא תשובת המאמר ג"כ ועיין ברש"י וע"ע בר"ה ובסוטה י"ג ע"ב : לח) במקרא כתוב ויהיו לבני יוסף ופירשו הרד"ק על העצמות : לט) עיין ספרי במדבר פי' קל"ד ובגמן שם במ"ע אות ל"ז : מ) בילקוט מקיים פקידה במצרים פקידה בשני פקידה בגיסן פקידה בתשרי ופי' הז"ר שבטלה עבודה במצרים בר"ה ונראה שהיא מן המכילתא ונשמט ע"י הסופרים : מא) פי' בבה"ת.

ויסעו מסכות ויחנו באיתם מה איתם מקום אף סוכות מקום ר' עקיבא אומר אין סוכות אלא ענני כבוד שנאמר וברא יי' על מכון הר ציון [וגו'] (וכתיב) כי על כל כבוד חופה (ישעיה ד) אין לי אלא לשעבר לעתיד לבא מנין ת"ל וסוכה תהיה לצל יומם (שם) ואומר ופדויי יי' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם (שם לה) מג) :

ויי' הולך לפניהם יומם [וגו'] נמצאת אומר שבעה עננים [היו] וה' הולך לפניהם יומם וגו' (וענן בעמוד ענן) וענן עומד עליהם (במדבר יד) ובעמוד ענן (שם) ובהאריך הענן (שם ט) ובהעלות הענן (שם) ואם לא יעלה הענן (שם) כי ענן יי' על המשכן (שמות מ) שבעה עננים ארבע מארבע רוחותיהם אחד למעלה ואחד למטה אחד שהיה מהלך לפניהם כל הנמוך מגביהו וכל הגבוה משפילו שנאמר כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה (ישעיה מ) והיה מכה נחשים ועקרבים לפניהם מכבד ומרבץ לפניהם ר' יהודה אומר שלשה עשר עננים היו שנים לכל רוח ורוח שנים מלמעלה ושנים מלמטה ואחד שהיה מהלך לפניהם ר' יאשיה אומר ארבעה אחד לפניהם ואחד לאחריהם אחד למעלה ואחד למטה ר' אומר שנים מג) :

ויי' הולך לפניהם יומם ללמדך שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו אברהם לווה מלאכי השרת שנאמר ואברהם הולך עמם לשלחם (בראשית יח) והמקום לווה את בניו במדבר ארבעים שנה שנאמר ויי' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן באברהם אבינו אומר ואקחה פת לחם (שם) והקב"ה הוריד את המן ארבעים שנה שנאמר הנני ממטיר (שמות ט"ז) באברהם אומר יוקח נא מעט מים (בראשית שם) והקב"ה העלה לבניו באר במדבר שנאמר אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה (במדבר כא) באברהם הוא אומר ואל הבקר רץ אברהם (בראשית שם) והקב"ה הגיז שלו לבניו שנאמר ורוח נסע מאת יי' ויגז שלוים מן הים (במדבר יא) באברהם הוא אומר והשענו תחת העץ (בראשית שם) והקב"ה פרש לבניו שבעה ענני כבוד שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קה) באברהם הוא כתיב והוא עומד עליהם (בראשית שם) והקב"ה הגין על בני בניו במצרים שלא ינגפו שנאמר ופסח יי' על הפתח (שמות יב) מד) :

ויי' הולך לפניהם יומם איפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי' (ירמיה כג) וכתיב וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו) ואומר והנה כבוד יי' אלהי ישראל בא מדרך הקדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו (יחזקאל מג) ומה ת"ל וה' הולך לפניהם יומם א"ר אנטונינוס מה) למלך שהוא דן על הבימה ומחשיך והיו בניו מחשיכין אצלו אחר שנפטר מן הבימה הוא היה נוטל את הפנס ומאיר לבניו והיו גדולי מלכות קרובים אצלו ואומרים לו אנו נוטלין את הפנס ונאיר לבניך והוא אומר לא מפני שאין לי מי שיטול את הפנס ויאיר לבני אלא הרי אני מודיע לכם חבתם של בני שתהיו נוהגים עמהם בכבוד וכך הודיע הקב"ה חבתם של ישראל לאומות העולם שהוא בעצמו הלך לפניהם שיהיו נוהגים עמהם בכבוד ולא דיין שאינם עושים [כן] מו) אלא שממיתים אותם מיתות חמורות משונות זו מזו ולעניין כן הוא אומר וקבצתי את כל הגוים אל עמק יהושפט ונשפטתי אותם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים ואת ארצי חלקו (יואל ד) מז) יכול על ע"ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ת"ל על עמי ונחלתי ישראל ואומר ומצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה תהיה מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקיא בארצם (שם) מח) באותה שעה ויהודה לעולם תשב וירושלם לדור ודור (שם) ואומר ונקתי דמם לא נקתי ויי' שוכן בציון (שם) מט) אימתי ויי' שוכן בציון ונקתי דמם לא נקתי :

---

**מאיר עין** דדרים אתכם עם עצמותיכם וכ"ה בב"ר סוף פ' ויחי אבל בילקוט ג' תלמוד לומר מזה אתכם זה תרי עשר ונראה שהוא מגליון מפרש והועתק לפנים הספר : מג) עיין לעיל בא פי"ד ובמ"ע שם אות ה' : מג) עיין ספרי במדבר פי' פ"ג ובהוספתא סוטה פ"ד ובילקוט סוף פקודי . הא"ל הגיה ובעמוד ענן . ובענן יומם (דברים א) נעלה הענן (במדבר י') וענן ה' עליהם יומם (שם) וכתב עליו בזה"מ שנעלם ממנו טעמו . עוד הגיה כענין שנ' כל גיא וגו' וא"ל. עוד הגיה ר' אומר שנים שנאמר וענך עומד עליהם ופי' בזה"מ ושם מפורש שני עננים וענך עומד וגו' ובעמוד ענן אתה הולך וגו' . וכן במאמר שלקמן ג' וענך עומד וגו' ללמדך וא"ל : מד) עיין בתוספתא סוטה פ"ד ובתנחומא בפרשה ובפ' וירא ובב"ר פמ"ח ובב"מ פ"ו ע"ב : מה) הא"ל הגיה א"ר אנטיגנוס המלך פעמים שהוא וכו' ובילקוט ג' רבי אומר אנטונינוס פעמים שהיה דן וכו' והרב ש"ר יה"ו בערך אנטונינוס אות כ"ג החזיק בגי' הילקוט ורמז שם על היוחסין ועל סה"ד עיי"ש : מו) כן הגיה הא"ל ובילקוט ג' ולא דיין שאינן נוהגין עמהם בכבוד אלא וכו' : מז) במקרא כתוב והורדתים אל עמק וגו' ונשפטתי עמם וגו' : מח) במקרא כתוב מצרים לשממה תהיה : מט) בילקוט ג' ונקתי וגו' אימתי וה' שוכן בציון :

לא ימיש עמוד הענן מגיד הכתוב שעדיין עמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח: ד"א לא ימיש [וגו'] בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות עד שעמוד הענן קים (היה) [יהיה] כ) עמוד האש צומח כא):

# פרשה א

וידבר יי' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל וישובו ר' שמעון בן יוחאי אומר כל מקום שהוא אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות וכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לשעה ר' אומר אפילו בכל מקום שאינו אומר לאמר ואמרת אליהם הרי זה לדורות חוץ משלשה מקומות א):

וישובו ויחנו לפני פי החירות מה [היו] ב) חירות הללו לא היו משופעות אלא גדודיות ג) ולא היו תרוטות אלא מוקפית ד) ולא היו עגולות אלא מרובעות ה) ולא היו מעשה אדם אלא מעשה שמים ועינים (לפותחות) [פתוחות] היו להם ו) כמין זכר וכמין נקיבה היו דברי רבי אליעזר ז) רבי יהושע אומר החירות מצד זה ומגדול מצד זה הים לפניהם ומצרים לאחריהם ח): דבר אחר פי החירות אין חירות אלא מקום חירותן של (ישראל) [מצרים] ט) מקום מובחר להם מקום עבודה זרה שלהם: לשעבר היתה נקראת פיתום שנאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס (שמות א) י) חזרו להם להקראת פי החירות שהיא מאחרת לעובדיה יא): ויסעו בני ישראל יב) מרעמסס לסכות ומסוכות לאיתם ומאיתם לפני פי החירות יום חמישי נסעו ממצרים ובאו עד רעמסס וביום ששי ובשבת שבתו שם ובאחד בשבת שהוא רביעי לנסיעתן יג) התחילו ישראל מתקנין כליהם ומציעין בהמתם לצאת אמרו להם

---

**מאיר עין** כ) וכ"ה בילקוט: כא) עיין ברש"י ובתוספתא סוטה פ"ד ובשבת כ"ג ע"ב והא"ל מוחק והגיה עמוד האש צומח ללמדך ד"א מן התורה על ע"ש והסאר מחק ואיני יודע טעמו: כל הפיסקא היא בתנחומא אלא שהיא קטועה:

**(פרשה א)** א) רוב הליווים שבתורה שפותחין בדבר וגו' גומרין או באלה לאמר או באלה ואמרת חוץ מאלו דבר אל בני ישראל וישובו (בפרשה) דבר אל בני ישראל ויסעו (להלן בפרשה) דבר אל בנ"י ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא (ויקרא טז) דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו (ויקרא כ"ב) דבר אל בנ"י איש או אשה (במדבר ה') דבר אל בנ"י וקח מאתם מטה (שם י"ז) דבר אל בנ"י ויקחו אליך פרה (שם י"ט) שהם ח' פעמים וסבר ר"ש דמלת לאמר או ואמרת היא מלמדת שהמלוה לדורות אבל אי לא כתיב לאמר או ואמרת ה"ז לשעה עד שיפרוט לך ממקום אחר שהוא לדורות ור' סבר דאף דבר וגו' בלא לאמר ואמרת סתמא לדורות משמע אם לא שילא מענין הכתוב שהוא אינו אלא לשעה וזה לא נמלא כ"א בג' מקומות והיינו דבר אל בנ"י וישובו. דבר אל בנ"י ויסעו. דבר אל בנ"י וקח מאתם מטה. ובאינך ה' מקומות אפשר דלא נפקא מינה מידי בין לר"ש ורבי דאף ר"ש מודה דהוי לדורות אלא דמלריך להו ריבויא אחרינא ואפשר דנפקא מינה טובא כגון בויקחו לי תרומה ובויקחו אליך פרה דלרבי כיון דסתמא לדורות משמע א"כ אף לדורות לריכין שיעשו הכל כמו שעשו בימי משה ואם ישנו מקדש יבנוהו מתרומות נדיבי לב והפרה יעשו בסגן ולר"ש דיליף לדורות מרבויא אחרינא כגון במקדש מוכן תעשו אף לדורות היינו לעיקר עשיית המקדש וכליו אבל לקיחת התרומה מנדיבי לב לא הוה אלא לשעה וכן בפרה דהוא לדורות מדכתיב חוקת עולם יכולה היא להעשות בין בכ"ג ובין בכהן הדיוט שעשייתה בסגן לא היתה אלא לשעה ובאמת ס"ל לר"ש כן בספרי שם פי' קכ"ג ועיין במפורשים שנדחקו: ב) כ"ה בילקוט והגיה כן הא"א ובערוך ערך טרעת הנוסחא כמו שהיתה לפנינו: ג) כלו' שהיו מרוכב בשיפוע גובהן כמין יתדות דרכים וגדודיות היא תרגום מלה רכסים עיין ערוך ערך גד: ד) מלב אלו החירות לא היה זו אצל זו משוך באורך אלא עומדין בהקף כחלי גורן עגולה עיין ערוך ערך טרעת. וי"ג טרוטות וכ"ה בילקוט: ה) בית מושב של אילו החירות היה מרובע ולא עגול ז"ר: ו) הגהתי עפ"י תרגום יונתן שתרגם פומי חירתא מרביעתא דאתברי בגווני בני נשא דכר ונוקבא ועיינין פתיחן להון הוא אתרא דטנים דבית מגדול ובית ימא ובילקוט ג' ועינים להם פתיחות והגיה הא"א עפ"י הילקוט: ז) ולאו ממקרא דריש לה אלא קבלה היא בפירוש פי החירות ועיין במפרשי המכילתא וע"ע ברש"י: ח) הא"ל הגיה החירות מלד זה ובעל לפון מלד זה והים לפניהם ומגדול לאחריהם ונוסחא זו מיושבת עפ"י המקראות ובין לנוסחת הא"ל ובין לנוסחא שלפנינו איני רואה שום מחלוקת בין ר"א ור"י ומלשון הברייתא משמע דפליגי ואולי קטועה היא ול"ע: ט) כן הגיה הא"ל וכן נכון לפי המשך המאמר ועיין לקמן ד"ה בין מגדול ובילקוט ג' אין חירות אלא מקום חירותן מקום אעלם מקום בית ע"ז שלכן פי' מקום אעלם מקום יריד שלהם ואולי דרש חירות לגנאי מלשון חוריהם עיין ערוך ערך חר: י) וכ"ה בתרגום יונתן: יא) שמאחרת להם הטובה וכן דרש בפ' יתרו אהים אחרים עיי"ש ובילקוט ג' חזרו להן ונקראת פי החירות שהוא מאחרת עובדיה והא"ל הגיה חזרו להם לקראו פי החירות ששם נעשו ישראל בני חורין ואיני יודע טעמו: יב) אפשר דל"ל ונסעו א"כ לשון המקרא נקט ובדפוס ווילנא רמזו במדבר ל"ג וטעות הוא שאינו כן במקרא ולאו מקרא קדרים: יג) בילקוט ג' נסעו בע"ש ושבת ובאחד בשבת שני בשבת שהוא רביעי לנסיעתן וכו' ובסד"ר עולם פ"ה תניא בי"ד יום בו שחטו ישראל את פסחיהן במצרים ויום חמישי היה ובו בלילה לקו הבכורות ומוחרת הפסח ע"ש היה נסעו מרעמסס שנ' ויסעו בנ"י מרעמסס וגו' ומרעמסס נסעו לסוכות ומסוכות לאיתם לפני פי החירות הרי ג' ימים ברביעי ויוגד למלך מצרים וכו' והא"ל הגיה ובאו עד רעמסס

האקטורין הגיעה פרותזימיה יד) שלכם לחזור למצרים שנאמר דרך שלשת ימים (שמות ח') אמרו להם ישראל (כש״לאו) [כשיצאנו] ברשות פרעה יצאנו שנאמר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה (במדבר לג) אמרו להם האקטורין רוצין ולא רוצין סופכם לקיים דברי מלכות עמדו עליהם ישראל הכו מהם הרגו מהם פצעו מהם הלכו והגידו לפרעה אמר להם משה חזרו לאחוריכם שלא יאמר פרעה שאתם בורחין תקע משה קרן עד שחזרו לפני פי החירות כיון שתקע התחילו מחוסרי אמנה תולשין שעריהן ומקרעין בגדיהם עד שאמר להם משה מפי הגבורה נאמר לי שאתם בני חורין לפיכך נאמר וישובו ויחנו [וגו'] טו):

בין מגדול ובין הים (וסס) [שם] טז) היה גדולתן של מצריים שם היה (מקומס)[מקום] יז) מרומם של מצריים שם כנס יוסף את הכסף ואת הזהב שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף וגו' (בראשית מז):

לפני בעל צפון בעל צפון נשתייר מכל היראות שלהן (נכחו תחנו על הים בשביל לפתות לבן של מצרים להטעות) [להטעותם] שהוא הציל את עצמו ועליו הוא אומר משגיא לגוים ויאבדם וגו' (איוב יב) יח):

[נכחו תחנו על הים בשביל לפתות לבן של מצרים] יט):

ואמר פרעה לבני ישראל נבכים הם בארץ אין נבוכים לא מטורפים שנאמר מה נאנחה בהמה נבוכו וגו' (יואל א) כ): ד"א נבוכים אין נבוכים אלא מעורבבין שנאמר והמלך והמן ישבו לשתות וגו' (אסתר ג) כא): [דבר אחר] כב) ואמר פרעה לא ידע מה אמר כג) משה הטען ולא היה יודע להיכן מוליכן שנאמר נבוכים אין נבוכים אלא משה שנאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו (דברים לב): ד"א ואמר פרעה [וגו'] לא ידע מה אמר עתידין ישראל לבכות במדבר שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו (במדבר י"ד): דבר אחר ואמר פרעה [וגו'] לא ידע מה אמר עתידין ישראל לנפול במדבר שנאמר במדבר הזה יפלו פגריכם (סס):

סגר עליהם המדבר כיון שראו ישראל את הים סוער [וישונא רודף] כד) הפכו פניהם למדבר והקדוש ברוך הוא זמן להם חיות רעות ולא היו מניחות אותם לעבור שנאמר סגר עליהם המדבר ואין סגירה אלא חיה רעה שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי ואף קדמך מלכא חבולא לא עבדת (דניאל ו):

וחזקתי את לב פרעה שהיה לבו חלוק אם ירדוף אם לא ירדוף:

ואכבדה בפרעה ובכל חילו פרעה התחיל בעבירה שנאמר כל הבן הילוד (שמות א) ממנו התחילה הפורענות טבע הוא וכל חילו: כיוצא בו וימח את כל היקום (בראשית ז) מי שהתחיל וכו': כיוצא בו ואת האנשים אשר פתח הבית (סס יט) מי שהתחיל בעבירה בו וכו' אף כאן אתה אומר ואכבדה בפרעה וגו' מי שהתחיל בעבירה [וכו'] והרי דברים ק"ו ומה מדת פורענות מעוטה מי שהתחיל בעבירה וכו' מדה [טובה] מרובה לא כל שכן כה): ד"א כו) ואכבדה בפרעה מגיד הכתוב שכשהמקום פורע מן האומות שמו מתגדל בעולם שנאמר ושמתי בהם אות ושלחתי מהם פלטים אל הגוים תרשיש פול ולוד מושכי קשת [וגו' והגידו את כבודי בגוים] (ישעיה סו) וכתיב כה אמר יי' יגיע מצרים וסחר כוש וסבאים אנשי מדה עליך יעבורו ולך יהיו אחריך ילכו בזיקים יעבורו ואליך ישתחוו ואליך יתפללו בך אך אל ואין עוד אפס אלהים (סס מה) כז) ואחריו מה הוא אומר אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע (סס) וכתוב אחר אומר ונשפטתי אתו בדבר ובדם ובגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית

---

**מאיר עין** ומרעמסס לסוכות וביום ששי לאיתם ובשבת שבתו שם וכו' רביעי לנסיעתם נכנו מאיתם לפני פי החירות וכו' והגהה זאת לא תתכן עפ"י ק"ע גם המשך לשון המאמר אינו סובל אותה ועיין בבה"מ ועיין בז"ר שמביא בשם י"מ דבשני של פסח יצאו וע"ז רמזתי לעיל בא פי"ג אות כ"ה וע"ע שם ריש פי"ד: יד) בילקוט ג' פרגמטא והקן בבה"מ שצ"ל פרקטגמא והעיקר כנוסחא שלפנינו ובערוך פי' או המלות אקטורין בלשון רומי שרי מלחמה פרקטגמא פי' ר"ב בלשון יוני דת וגזירה פרתיזמיאה פי' ר"ב בלשון יוני מועד וזמן קבוע: טו) עיין לקמן ד"ה ויוגד וברש"י עה"ת: טז) וכ"ה בילקוט ובדפוס ווילנא: יז) כן הגיה בא"א ובילקוט ג' מקום ומיותם שלהם ועיין לעיל אות ט': יח) עיין לעיל בא פי"ג ד"ה מבכור וברש"י עה"ת: יט) הא"א מחק לעיל מלות נכחו תחנו על הים ואני הגהתי עפ"י הילקוט וכן הוא מפורש בתרגום יונתן וייתון למסגוד ליה וישכחון יתכון דאתון סרן לקבליה על גיף ימא: כ) וכן תרגמו יונתן: כא) אולי צ"ל מעורבבין כתרגומו של אונקלוס: כב) וכ"ה בילקוט: כג) הא"א הגיה אמר גלא ידע מה אמר וכן הגיה לקמן וא"ל. הא"ל הוסיף עתידין ישרא' לבכות על משה שנאמר ויבכו בנ"י אמר משה הטעון וכו' ומוחק להלן מלת שנאמר וא"נ: כד) כ"ה בילקוט: כה) עיין לעיל בא פ"ז ובכמן שם במ"ע אות ע"ז והסופרים קיטעוה: כו) הא"ל מוחק מלות ד"א וא"ל: כז) במקרא כתוב אליך יתפללו אך בך אל ואין עוד:

וגו' (יחזקאל לח) ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' (שם) וכתיב ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון וגו' (תהלים עו) ואומר שמה שבר רשפי קשת מגן וחרב ומלחמה סלה [וגו' (שם) ואחריו מה הוא אומר] כח) נודע ביהודה אלהים בישראל קדוש שמו ולכך כתיב כט) וידעו מצרים לשעבר לא היו יודעין אבל כאן וידעו מצרים כי אני יי' ל):

ויעשו כן להודיע חכמתם של ישראל שלא אמרו היאך נחזור לאחורינו שלא לשבור לב טף ונשים שעמם: דבר אחר ויעשו כן אמרו רוצים או לא רוצים אין לנו לעשות אלא דברי בן עמרם לא):

ויוגד למלך מצרים מי הגיד לו האקטורין שלו ויש אומרים דורכיות לב) היו לו ויש אומרים עמלק הגיד לו:

כי ברח העם וכי בורחים היו והלא כבר נאמר ממחרת הפסח יצאו ישראל ביד רמה (במדבר לג) ומה תלמוד לומר כי ברח העם אלא מתוך שהכו את האקטורין שלו הלכו והגידו לפרעה אמרו לו ראה ישראל הכו ממנו הרגו ממנו פצעו ממנו ולא מיחה אדם בידם אין להם לא מושל ולא שר כענין שנאמר מלך אין לארבה ויצא חוצץ כלו (משלי ל) לג):

ויהפך לבב פרעה וגו' לשעבר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש (שמות י) ועכשיו ויהפך לבב פרעה ועבדיו ויאמרו מה זאת עשינו וגו' לד) אמרו אלו לקינו ולא שלחנו כדי הוא או (לא) לקינו ושלחנו ולא היו נוטלין ממונינו כדי הוא אלא לקינו ושלחנו ונטלו ממונינו לה) משל למה הדבר דומה לאחד שאמר לעבדו צא והבא לי דג מן השוק יצא והביא לו דג (מן השוק) מבאיש אמר לו בגזירה או תאכל הדג או תלקה מאה מכות או תתן לי מאה מנה אמר לו הריני אוכל התחיל לאכול לא הספיק לגמור עד שאמר הריני לוקה לקה ששים לא הספיק לגמור עד שאמר הריני נותן מאה מנה נמצא אוכל את הדג ולוקה ונותן מאה מנה כך נעשה למצרים לקו ושילחו וניטל ממונם: דבר אחר ויהפך מגיד הכתוב שכשיצאו ישראל ממצרים בטלה מלכותם של מצרים שנאמר ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים (יחזקאל לב) לו) עכשיו יהו אומות העולם מקישות עלינו כזוג לז) לומר מה אלו שהיו ברשותם הניחו והלכו להם היך (אנו) [הם] לח) שולחים לארם נהרים ולארם צובה להעלות להם מס ולהביא להם עבדים לכך ויהפך לבב פרעה ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל עליו הוא אומר שלח מלך ויתירהו מושל עמים ויפתחהו שמו אדון לביתו מושל בכל קנינו [לאסור שריו וגו'] (תהלים קה) וכן אתה מוצא שכל אומה ולשון ששלטה על ישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל במלכי אישור מהו אומר ותמצא כקן ידי לחיל העמים וכאסוף ביצים עזובות כל הארץ אני אספתי ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף (ישעיה י) במלכות בבל מה הוא אומר והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו את נבוכדנצר מלך בבל ואשר לא יתן צוארו בעול מלך בבל (ירמיה כז) לט) במלכות מדי מהו אומר באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אומיא ולשניא די דיירין בכל ארעא שלמכון ישגא וגו' (דניאל ו) במלכות יון מה הוא אומר חזה הוית בחזוי ליליא [וגו'] וארו חיוא אחרי כנמר ולה גפין ארבע דעוף על גבה וגו' ושלטן יהב (שם ז) מ) במלכות רביעית מהו אומר כן אמר חיותא רביעתא מלכות פליגא תהוא בארעא די תשנא בכל מלכותא ותיכול ארעא ותדושינה ותדקינה (שם) מא) הא למדת שכל אומה ואומה ששעבדה בהם בישראל שלטה מסוף העולם ועד סופו בשביל כבוד ישראל מב): ד"א ויהפך [וגו'] אמרו לו בשבילן היתה באה טובה עלינו (בתמיהה) מג) רבי יוסי הגלילי אומר משל למה הדבר דומה לאדם שנפלה לו בית כור

---

**מאיר עין** כח) וכ"ה לעיל ועיין בילקוט. במקרא כתוב גדול שמו: כט) הא"ל מוחק מלות ולכך כתיב וכן בילקוט ליתא ומתחיל מאמר אחר וא"כ: ל) עיין ברש"י עה"ת: לא) עיין ברש"י עה"ת והא"א הגיה להודיע היכתם וא"כ: לב) בילקוט ג' דירכאות וכ"ה במשנה יומא סוף פ"ו והערוך גורס דדכאות ועיין ברש"י ובערוך שם: לג) עיין לעיל בד"ה ויסובו: לד) הא"ל הוסיף לשעבר ויאמר פרעה קומו לאו ועכשיו ויהפך ונראה שיפה כוון ועיין ברש"י עה"ת: לה) וכן הגיה הא"ל ובילקוט ג' אמרו אלו לא לקינו ושלחנו די הוא אלא לקינו ושלחנו או לא לקינו ושלחנו ולא נטלו וכו': לו) בילקוט ג' שנאמר מעבדכו ועיין בילקוט לעיל ר' רכ"ו. הא"ל מסרס המאמרים וג' עכשיו וכו' עד ויפתחהו ואח"כ מגיד הכתוב וכו' ואיני יודע טעמו: לז) בילקוט ג' בזוג בבי"ת ודוגמת מלילה זו במדרש תהלים ק"ד בפ' ויעבדו ושם איתא בזוג: לח) כ"כ להגיה ובילקוט ג' עכשיו האיך אנו שולחים וכו' להעלות לנו מסים ולהביא לנו עבדים ושפחות ובדפוס ווילנא הגיהו להעלות מהם ולהביא מהם והא"א הגיה לנו עפ"י הילקוט ולא הוסיף מלת עכשיו וא"כ: לט) במקרא כתוב ואת אשר לא יתן את צוארו: מ) במקרא כתוב עם ליליא: מא) במקרא כתוב מלכו רביעיה וגו' די תשנא מן כל מלכותא ותאכל כל ארעא וגו': מב) עיין גיטין נ"ו ע"ב: מג) וכן בילקוט ליתא

בירושה ומכרה בדבר מועט הלך הלוקח ופתח בה מעינות ונטע בה גנות ופרדסין והתחיל המוכר ליחנק על שנתן ירושתו בדבר מועט כך נעשה למצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו עליהם מפורש בקבלה שלחיך פרדס רמונים (שה"ש ד): ד"א (מד) רבי שמעון בן יוחאי אומר משל למה הדבר דומה לאחד שנפלה לו פלטרית במדינת הים בירושה ומכרה בדבר מועט והלך הלוקח וחפרה ומצא בה אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות התחיל המוכר ליחנק כך עשו מצרים ששלחו ולא ידעו מה שלחו דכתיב ויאמרו מה זאת עשינו וגו' (מה):

ויאסור את רכבו הוא בידו אסרו דרך מלכים להיות עומדים ואחרים מציעין להם תשמיש המרכבה ואוסרין אותה אבל פרעה הרשע הוא בידו אסרו והציע תשמישי רכבו וכיון שראו גדולי מלכות עמדו כולם ואסרו מרכבותיהם והציעו לעצמן: ארבעה אסרו בשמחה אברהם אסר בשמחה שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו (בראשית כב) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד המקום: יוסף אסר בשמחה שנאמר ויאסור יוסף מרכבתו (שם מו) ולא היו לו כמה עבדים אלא לכבוד אביו: בלעם אסר בשמחה שנאמר ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו (במדבר כב): פרעה אסר בשמחה שנאמר ויאסור את רכבו תבא חובשה של אברהם שהלך לעשות רצון המקום ותעמוד על חובשה של בלעם שהלך לקלל את ישראל תבא אסרה של יוסף שאסר לילך לקראת אביו ותעמוד על אסרה של פרעה הרשע שהלך לרדוף את ישראל: דבר אחר ר' שמעון בן יוחאי אומר תבא חרב יד דכתיב באברהם ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כב) ותעמוד על חרב יד שעשה פרעה הרשע לילך לרדוף אחרי ישראל שנאמר אריק חרבי תורישמו ידי (מו):

ואת עמו לקח עמו שלקחן בדברים אמר להם דרך (בנ"י) מלכים להיות מנהיגין בסוף וחיילותיהם מקדימין לפניהם אבל אני אקדים לפניכם שנאמר ופרעה הקריב דרך (בנ"י) מלכים כל העם בוזזין ונותנין לפניו והוא נוטל חלק בראש אני אשווה אתכם בבזה שנאמר אחלק שלל ועוד שאני אפתח לכם אוצרות כסף ואוצרות זהב ואבנים טובות ומרגליות ואתן לכם לכך [נאמר] ואת עמו לקח עמו [לקחם] בדברים (מז):

ויקח שש מאות רכב בחור משל מי היו הבהמות שהיו טוענין המרכבות אם תאמר משל מצרים היו והלא כבר נאמר וימת כל מקנה מצרים (שמות ט) ואם תאמר משל פרעה היו והלא כבר נאמר הנה יד יי' הויה במקנך אשר בשדה (שם) ואם תאמר משל ישראל היו והלא כבר נאמר וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה (שם י) אלא של מי היו של הירא את דבר יי' נמצינו למדין המקנה שהנים הירא את דבר יי' הם היו תקלה לישראל מכאן היה ר' שמעון אומר טוב שבגוים הרוג טוב שבנחשים רצץ את מוחו (מח) רשב"ג אמר בא וראה עושרה וגדולה של מלכות חייבת זו ואין נומירן אחת בטלה שכולן רצות ביום ובלילה וכנגדן של מצרים כולהון עומדות בטילות (מט):

ושלישים על כולו אין שלישים אלא גבורים שנאמר שלישים קרואים לבושי רוכבי סוסים כלם (יחזקאל כג) (נ): ד"א ושלישים על כלו שהיו (מסוללין) [משולשין] (נא) בזיין רשב"ג אמר זה השלישי (שעל) [שהוסיף על] (נב) המרכבה לשעבר לא היו אלא ב' שהיו מריצים המרכבה ופרעה הוסיף עליהם אחד בשביל למהר לרדוף אחרי ישראל ר' אנטונינוס אומר ג' היו הוסיף עליהם עוד אחד והיו ד' (נג): ד"א ושלישים ג' על כל אחד

---

**מאיר עין** ונראה שהוא מגליון מפרש שפי' וכי איזה טובה באה לנו שסלחנום או שגרם לא בא"ק וכן כוון ר"ע מו"ה א"הוו בת"ם שלו וילקוט ליתא למלת לו וכן מחקו הא"ל וג' ילקוט אמרו בשבילם היתה טובה באה עלינו: מד) הא"ל מוחק מלות ד"א: מה) ועיין במדרש שה"ש שם ובריבה בפרשה ד"ה הה"ד שלחיך ונשנה בשינוי שמות ובשינוי ענין: מו) עיין בב"ר פכ"ה: מז) הגהתי כולא עפ"י הילקוט: מח) עיין ברש"י עה"ת והא"ל הוסיף אחר וימת כל מקנה מצרים וכתיב הברד ומתו וכתיב וירד עליהם וכן נכון דהירא את דבר ה' במכת ברד כתיב וכ"ה בתרגום יונתן: מט) כלו' מלכות חייבת זו אעפ"י שהיא עשירה אפילו הכי אין לה נומירן בטלות אבל למצרים היו נומירן בטלות ובענין זה פי' הז"ר ועיין בז"ר והא"א הגיה שאין להם וא"כ. ובמלת נומירן רבו המנסחים בילקוט איתא נומין והז"ר הגיה מיליון ובזה"מ הגיה טערמולין ור"ע מו"ה א"הוו בת"ם שלו הגיה אימירון וכן הגיה המסביר (בב"ר פע"ז שבספרים שלפנינו איתא נומירן והגיה עפ"י גי' הערוך עיי"ש ושם הוא מתפרש יפה עפ"י הגהה זו) ובאמת שלפי הענין קאי על הלגיונות של רומיים ושהי הנוסחאות שבילקוט ושלפנינו טובים כאחת שמלת נומין הוא בלה"ק שם ומלת נומירן היא מספר בלה"ק והלגיונות היו מכונים בשמות ובספרים במספר: נ) צ"ל שלישים וקרואים רוכבי וגו' וכ"ה במקרא: נא) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"ר והא"ל: נב) ככ"ל להגיה. וכן תרגם יונתן ומוליאת תליתאה למינגד ולמירדוף בבהילו אוסיף על כל רתיכא ורתיכא: נג) פי' הז"ר דהיינו שלים מלבר ובילקוט ג' רבי אומר אנטונינוס הוסיף וכו' ועיין לעיל בפתיחתא בגרמז

ואחד כד) [וי"א שלשים על כל אחד ואחד] כה) וי"א שלש מאות על כל אחד ואחד ומנין היה פרעה יודע כמה מתו מישראל בשלשת ימי אפילה וכמה היוצאים ממצרים (הוסיף עליהם) [הוציא] טומסין [שלהן] כו) ולפי הטומסין הוסיף עליהם חיילים: כיוצא בדבר דרש רבי ירמיה מאי דכתיב ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות (דה"ב י"ד) מנין היה יודע כמה היו אלא לפי מרכבות הוציא עליהם חיילים כז): דבר אחר ושלישים על כלו על מנת לכלות לשעבר כל הבן הילוד [וגו'] (שמות א) אבל כאן ושלישים על כלו על מנת לכלות שנאמר אריק חרבי תורישמו ידי (שם טו) כח):

ויחזק [ה' את] לב פרעה שהיה לבו חלוק אם ירדוף ואם לא ירדוף כט):

אחרי בני ישראל להודיע שבחן של ישראל שאלו היתה אומה אחרת לא היה פרעה רודף אחריה ס):

ובני ישראל יוצאים ביד רמה מגיד הכתוב שכשהיו המצרים רודפים אחרי ישראל היו מנאצים ומחרפים ומגדפים אבל ישראל מרוממים ומשבחים ונותנים שיר שבח וגדולה תהלה ותפארת למי שהמלחמה שלו כענין שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמט) במקום חרב פפיות בידם (שם) [ואומר ישלח משמים ויושיעני וגו' נפשי בתוך לבאים אשכבה וגו'] רומה על השמים אלהים (שם נז) סא) ואומר יי' אלהים אתה ארוממך אודה את שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה) סב):

ובני ישראל יוצאים ביד רמה בריש גלי: דבר אחר שהיה ידן של ישראל רומה על מצרים סג):

# פרשה ב

וירדפו מצרים אחריהם מגיד שלא נכשל אחד מהם בדרך שמא ינחשו ויחזרו להם לאחוריהם א) וכן מצינו שהגוים מנחשים שנאמר כי הגוים ההם אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו (דברים יח) ב) וכתיב וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם (במדבר כב) ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (במדבר ל"א. יהושע יג) ג) וזקני מדין נחשו וחזרו לאחוריהם ד):

וישיגו אותם חונים על הים וגו' ופרעה הקריב הוא הקריב הפורענות לבא עליו ה): כיון ו) שראה פרעה (שנשארו) [שנשאר] ז) בעל צפון אמר בעל צפון הסכים על גזרתי אני

**מאיר עין** במ"ע אות מ"ה והא"ל הגיה רשב"ג וכו' אחרי ישראל והיו שלשה הוסיף שלמה המלך אחד והיו ד' הוסיף אנטונינוס והיו ה' רבי אומר שלשה היו הוסיף פרעה אחד והיו ארבעה שנאמר והלא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה (מלכים י) אבל לא גילה לנו מקור להגהתו: כד) ועל כולו היינו כנגד כל ישראל: כה) כ"ה בילקוט וכ"כ להגיה: כו) וכ"ה בילקוט והא"ל והא"א הגיהו הוליא עליהם וא"כ. ומלת טומסין פי' הערוך ערך טמס שהוא בלשון יונית ורומית ספר או פנקס: כז) פי' בבה"מ מנין היה אסא יודע כמה היו אלא לפי מנין המרכבות חשב שהחיל הוא אלף אלפים וה"כ במצרים שהיו שש מאות רכב היה החיל ב' אלף אלפים דהיינו ר' רבוא וישראל היו ס' רבוא א"כ היו עכ"פ ג' נגד כל אחד ואחד מישראל ועל היתרון לא דק. ובילקוט המאמר קטוע עיי"ש והא"ל מוחק המאמר וגורס מאי דכתיב וילא מלאך ה' וגו' קפ"ה אלף וכי קפ"ה אלף היו אלא לפי שישראל היו הקטן שבכנסיות' שלהם והיו קפ"ה אלף ראשי גייסות עכ"ל וכתב עליו בבה"מ לא זכיתי להבין גי' הא"ל בכאן ואולי שגגת המעתיק גרם איזה טעות ע"כ ובאמת שהמעתיק טעה והטעה ואני אגלה מקור הגהה זו דכ"ל שהיא עפ"י הא דלקמן בפ' השירה פ"ב אמרו הגדול שבהם היה ממונה על קפ"ה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמר וכו' (ועיין בילקוט מלכים שנראה שכך היה לפניו בגמרא סנהדרין צ"ד ע"ב ולפנינו ליתא ועיין בסנהדרין שם צ"ה ע"ב ובתוספתא סוטה פ"ג) ועכ"פ אינני רואה מכ"ל להגיה הכא הכי: כח) ודרש על כלו מלשון כלייה: כט) עיין ברש"י עה"ת: ס) דרש הכי מדלא כתיב וירדוף אחריהם: סא) כנ"ל להגיה: סב) במקרא כתוב ה' אלהי וגו' אודה וגו': סג) הפי' הא' היא כתרגומו של אונקלוס ובילקוט ליתיה והפי' הב' הוא כתרגומו של יונתן והא"ל פרש המאמרים וגורסו לעיל והגיה שם ד"א ובנ"י וגו' מגיד וכו': הפרשה הזאת רובה חסירה בתנחומא:

(**פרשה ב**) א) שכבר אמר וירדוף ז"כ: ב) במקרא כתוב הגוים האלה: ג) הא"ל מוחק זה המקרא אבל בילקוט איתא ובמקרא שלפנינו בפ' מטות ליתא למלת הקוסם וביהושע כתוב הרגו בנ"י בחרב: ד) כל זה ליתא בילקוט ועיין ברש"י פ' בלק בד"ה וקסמים וברבה שם ואולי הוא כאן תוספות מגליון: ה) לשון התנחומא הקריב את הפורענות וכו' והקריב את ישראל לתשובה ואולי היה כן במכילתא. הא"ל מסרס המאמרים ומוחק זה המאמר כאן וגורסו למטה: ו) היא דבר אחר בחסרון הרמז וכן פי' העץ יוסף על התנחומא ובבה"מ מגיה וגורס ד"א: ז) כן לריך להיות ובילקוט ג' כיון שראה פרעה שישראל חונים על הים אמר וכו' ובתנחומא איתא כיון שראו שסבו ישראל לאחוריהם והנו לפני בעל לפון אמר וכו' ואולי שמלת שנשארו הוא שיבוש וצ"ל שישראל חונים לפני וכו' אבל יונתן תרגם ופרעה חמא טעות לפון משתזיב וקריב קדמוי קרבנין:

חשבתי לאבדם במים ובעל צפון הסכים על גזרתי ח) התחיל מזבח ומקטר ומשתחוה לע"ז שלו לכך נאמר ופרעה הקריב [הקריב] ט) לזבח ולקטר: ד"א ופרעה הקריב קרב עצמו ומיהר ללכת ולרדוף אחריהם מה שהלכו ישראל בשלשה ימים הלכו האקטורים ביום ומחצה ומה שהלכו האקטורים ביום ומחצה הלך פרעה ביום אחד לכך נאמר ופרעה הקריב י):

וישאו בני ישראל את עיניהם כיון שהכו ישראל האיקטורין יודעין שסופן לרדוף אחריהם:

והנה מצרים נוסע אחריהם נוסעים אין כתיב כאן אלא נוסע מגיד שנעשו כולן תורמיות תורמיות כאיש אחד מכאן למדין מלכיות להיות מנהיגות תורמיות תורמיות יא):

וייראו מאד וגו' מיד תפסו להם אומנות אבותם אומנות אברהם יצחק ויעקב באברהם [הוא] אומר בית אל מים והעי מקדם ויבן שם מזבח ויקרא בשם יי' (בראשית יב) יב) ויטע אשל בבאר שבע וגו' (שם כא) ביצחק הוא אומר ויצחק בא מבא באר לחי רואי (שם כד) וכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה (שם) אין שיחה אלא תפלה שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי (תהלים נה) וכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד וגו' (שם קמב) וכתיב תפלה לעני כי יעטוף ולפני יי' וגו' (שם קב) ביעקב מהו אומר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש (בראשית כח) אין פגיעה אלא תפלה שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי (ירמיה ז) וכתיב יפגעו נא ביי' צבאות לבלתי בואו הכלים הנותרים בבית יי' (שם כז) יג) וכן הוא אומר אל תראי תולעת יעקב מתי ישראל (ישעיה מא) מה תולעת אינה מכה את הארז אלא בפה כך אין להם לישראל אלא תפלה יד) ואומר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (בראשית מח) וכי בחרבו ובקשתו לקחה אלא לומר לך חרבי זו תפלה בקשתי זו בקשה טו) וכן הוא אומר גור אריה יהודה [וגו'] (שם מט) טז) ואומר וזאת ליהודה [וגו'] (דברים לג) וכן ירמיה אמר ארור הגבר אשר יבטח באדם (ירמיה יז) ובתפלה מהו אומר ברוך הגבר אשר יבטח ביי' והיה יי' מבטחו (שם) מבטחן של ישראל בשעה שמתפללין לו והוא קרוב להם שנאמר קרוב יי' לכל קראיו (תהלים קמה) יז) וכן אמר דוד לגולית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם יי צבאות אלהי ישראל (ש"א יז) יח) וכתיב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו נזכיר המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד יי' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו (תהלים כ) וכן הוא אומר ויקרא אסא בשם יי' אלהיו ויאמר יי' אין עמך לעזור בין רב למעט עזרנו אלהי ישענו כי עליך נשעננו ובשמך באנו אל ההמון הזה יי' אלהינו אל יעצור עמך אנוש (דה"ב יד) יט) במשה מהו אומר וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום וגו' וירדו אבותינו מצרימה וגו' ונצעק אל יי' וישמע קולינו (במדבר כ) אמר להם (משה) אתם מתגאים על מה שהוריש לכם אביכם יצחק דכתיב הקול קול יעקב (בראשית כז) וישמע יי' את קול ישראל כ) (ואלו) [ואנו] מתגאים על מה שהוריש (להם) [לנו] אבינו יצחק דכתיב והידים ידי עשו (שם) ועל חרבך תחיה (שם) כא) הדא הוא דכתיב ויאמר אליו אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך (במדבר כ) כב) שאינן בטוחים אלא בחרב אבל ישראל תפשו להם אומנות אבותיהם אומנות אברהם יצחק ויעקב שנאמר (ויראו מאד) ויצעקו בני ישראל אל יי' כג):

ויאמרו אל משה המבלי אין קברים במצרים מאחר שנתנו שאור בעיסה באו אל משה ואמרו לו הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים כג) וכי מה אמרו ישראל

---

מאיר עין ח) בילקוט ג' והוא התחיל לאבדן במים: ט) וכ"ה בילקוט: י) עיין ברש"י בפ' ויוגד וגו' וכתב הרמב"ן שם שכן היא במכילתא ולפנינו ליתא. והא"ל הגיה כאן לכך נאמר וכו' הוא הקריב הפורענות לבא ואיני יודע טעמו: יא) בילקוט ג' טורמיות ובערוך הובא בערך עי"ת ובערך תי"ו: יב) במקרא כתוב מזבח לה': יג) עיין ברכות כ"ו ע"ב ובספרי דברים פי' כ"ו ובנסמן שם במ"ע אות ע' ובב"ר פ"ס וס"ח: יד) עיין בתנחומא: טו) עיין ברבה וברש"י ובתרגומים שם וע"ע בילקוט בפרשה ובילקוט ישעיה ר' ס"ד: טז) ודרש כאריה וכלביא מי יקימנו לענין תפלה וכ"ה ברבה פ' בלק בפ' הן עם כלביא ועיין במפרשים שנדחקו ועוד י"ל דה"ק והיכן גבורותיו של יהודה ואומר וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה דהיינו בתפלה ועכ"פ א"ל למחוק ולהגיה: יז) בילקוט ליתא מן מבטחן וכו' ואולי הוא תוספות מגליון: יח) במקרא כתוב ואנכי בא וגו' אלהי מערכות וגו': יט) במקרא כתוב אל ה' אלהיו וגו' בין רב לאין כח עזרנו ה' אלהינו כי עליך נשענו וגו' על ההמון וגו' אלהינו אתה וגו': כ) כלו' וישמע ה' את קולכם וגא"ל הגיה קולנו עפ"י הילקוט וא"ל: כא) הגהתי עפ"י הילקוט והתנחומא וב' נוסחאות הוו ונקטעו ונתערבו: כב) וכן תרגם יונתן ולכו בכ"י ועיין ברמב"ן וברבה בפרשה: כג) עיין בתרגום יונתן וברמב"ן:

למשה במצרים הרי הוא אומר ויפגעו את משה ואת אהרן [וגו'] ויאמרו אליהם ירא יי' עליכם וישפוט (שמות ה) היינו מצטערים על שעבוד מצרים מיתת אחינו באפלה קשה לנו משעבודנו במצרים היינו מצטערים על מיתת אחינו באפילה מיתתנו במדבר קשה לנו ממיתת אחינו באפילה שאחינו נספדו ונקברו ואנחנו תהיה נבלתנו מושלכת לחורב ביום ולקרח בלילה: מיד אמר להם משה אל תיראו וגו' הרי משה מזרזן להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס לכל אותם האלפים והרבבות והיו נשמעין לו עליו מפורש בקבלה והחכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים אשר וגו' (קהלת ז) כד):

התיצבו וראו וגו' אמרו לו ישראל אימתי אמר להם משה היום: השרתה שכינה עליהם רוח הקדש כה) שאין יציבה בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר ראיתי את אדני נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים ובצעם בראש כלם ואחריתם בחרב אהרוג (עמוס ט) ואומר ויבא לו ויתיצב ויקרא כפעם בפעם שמואל שמואל (ש"א ג) כו) ואומר קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו (דברים לא) ואומר ותתצב אחותו מרחוק (שמות ב) ששרתה (עליו) [עליה] רוח הקדש כז) באותה שעה היו ישראל דומים ליונה שבורחת מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע והיה נחש נושף בה אם תכנס לפנים הרי הנחש ואם תצא לחוץ הרי הנץ כך היו ישראל באותה שעה הים סוגר כח) ושונא רודף מיד נתנו עיניהם בתפלה עליהם מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו' (שה"ש ב) ונאמר כי קולך ערב ומראך נאוה (שם) כי קולך ערב בתפלה ומראך נאוה בתלמוד תורה: דבר אחר כי קולך ערב בתפלה ומראך נאוה במעשה הטוב כט): ד"א התיצבו וראו את ישועת יי' אמרו לו אימתי אמר להם למחר אמרו לו משה רבינו אין בנו כח לסבול התפלל משה באותה שעה והראה (לו) [להם] ל) הקדוש ברוך הוא תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם כענין שנאמר וישכם משרת איש האלהים וגו' ויראו והנה חיל סביבות העיר סוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדוני איכה נעשה ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אתם ויתפלל אלישע ויאמר יי' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח יי' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים אש סביבות אלישע (מ"ב ו) לא) כך התפלל משה באותה שעה הראה (לו) [להם] המקום תורמיות תורמיות של מלאכי השרת עומדים עליהם וכן הוא אומר מנוגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש [וגו'] (תהלים יח) עבים כנגד תורמיות שלהם לב) ברד כנגד בלסטראות שלהם לג) גחלים כנגד טרמנסנה שלהם לד) אש כנגד הנפט שלהם לה) ירעם משמים כנגד אגפת תריסין ושפעת עקלגסין שלהם לו) ועליון יתן קולו כנגד צחצוח חרבות שלהם לז) וישלח חציו ויפיצם כנגד חצים שלהם וברקים ויהומם כנגד צוחה שלהם לח): דבר אחר וישלח חציו שהיו חצים (של פרעה) (לישראל) מפזרים אותם וברקים מכנסין אותם לט) ויהומם הממם וערבבם נטל מגפות מ) שלהם ולא היו יודעים מה היו עושים: דבר אחר מא) אין הממה אלא מגפה שנאמר והמם מהומה גדולה (דברים ז):

כי אשר ראיתם את מצרים [וגו'] בשלשה מקומות הזהיר המקום לישראל שלא לחזור למצרים שנאמר כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם ואומר לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד (דברים יז) ואומר בדרך אשר אמרתי לך [וגו'] (שם כח)

---

**מאיר עין** כד) במקרא כתוב החכמה: כה) בא"א הגיה השרה וא"נ. ובדפוס ווילנא ג' עליכם וא"נ. ובילקוט ג' ישלא עליכם רוה"ק וכ"נ דל"ל שרתה עליהם רוה"ק וב' נוסחאות הן דבהדא הוה כתוב שרתה שכינה עליהם ותפס הכותב את שתיהן והגיה השרתה: כו) במקרא כתוב ויבא ה': כז) עיין שמות רבה פ"א בפ' ותתצב ובירושלמי סוטה פ"א ה"ט ולקמן סוף השירה: כח) בילקוט ג' הים סוגר: כט) בילקוט נשמט מן ד"א ולהלן. הא"ל מוחק מן בתפלה עד ומראך נאוה במעשה וא"נ ועיין ברבה פכ"א בד"ה הה"ד יונתי ובשה"ש רבה בפ' יונתי: ל) וכ"ה בילקוט: לא) במקרא כתוב וילא והנה חיל סובב את העיר וגו' מאשר אותם וגו' סוסים ורכב אש: לב) הא"ל הגיה מנוגה נגדו כנגד חניתין שלהן ואיני יודע טעמו ועיין בירושלמי סוטה פ"א ה"ג ואפשר שהגיה גם בירושלמי כן: לג) הא"ל הגיה אבני בליסטראות וכ"ה בילקוט אבל בירושלמי שם ג' כנגד בליסטירא שלהן: לד) בילקוט ג' ערמנה ובירו' שם ג' טרמנטן ובמדרש תהלים ג' קימנטרא וגי' הירושלמי נראה עיקר עיין בערוך ערך טרמנטן: לה) בדפוס ז"ל איתא כנגד הנפש והוא טעות: לו) עיין ספרי דברים פי' קל"ב ובמ"ע שם אות ע': לז) הא"ל הגיה כנגד קרנות שלהם וכ"ה בירושלמי שם אבל בילקוט בפרשה ובילקוט שמואל ר' ק"ס ג' כנגד לחלוח הזין שלהם: לח) הא"ל הגיה כנגד לחלוח חרבות ועיין בירושלמי שם. במקרא כתוב וירעם בשמים ה' וגו' וברקים רב ויהמם ועיין שמואל כ"ב: לט) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ובירושלמי שם עיי"ש ובלי ספק בנתוסף מגליון איזה מפרש טועה: מ) הז"ו והא"ל הגיהו סגניות (ונדפס בא"ל בטעות מגניות) עפ"י הילקוט וכ"ה בירושלמי ולקמן פ"ה בד"ה ויהס ול"נ דשתי הנוסחאות עולים כאחד ומגפות הם כלי ההכאה שמקישין ונותנין בהם סימנים מלשון הנפת תריסין ועיין בערוך ערך נף וערך סגנון:

בשלשתם חזרו שם ובשלשתם נפלו הראשונה בימי סנחריב שנאמר הוי היורדים למצרים לעזרה (ישעיה ל"א) השנית בימי יוחנן בן קרח שנאמר והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים והרעב אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם מצרים ושם תמותו (ירמיה מב) והג' בימי תורגינוס בשלשתן חזרו ובשלשתן נפלו הדא הוא דכתיב אפרים יונה פותה אין לב [מצרים קראו] מב) וגו' (הושע ז) מג): ד' כיתין נעשו (עוד) מד) על הים אחת אומרת ליפול אל הים ואחת אומרת לשוב למצרים ואחת אומרת לעשות מלחמה כנגדן ואחת אומרת נצווח כנגדן זאת שאמרה ליפול אל הים נאמר להם התיצבו וראו את ישועת יי' זו שאמרה נשוב למצרים נאמר להם כי כאשר ראיתם את מצרים זו שאמרה נעשה מלחמה כנגדן נאמר להם יי' ילחם לכם זו שאמרה נצווח כנגדן נאמר להם ואתם תחרישון מה):

יי' ילחם לכם לא לשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם רבי מאיר אומר יי' ילחם לכם [ואתם תחרישון] כשתהיו עומדים ושותקין יי' ילחם לכם קל וחומר כשתהיו נותנין לו שבח רבי מאיר אומר מו) יי' ילחם לכם הוא יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדין ושותקין אמרו ישראל למשה רבינו משה מה עלינו לעשות אמר להם אתם תהיו מפארים ומרוממים ונותנין שיר ושבח וגדולה ותפארת למי שהמלחמות שלו שנאמר רוממות אל בגרונם (תהלים קמט) ואומר רומה על השמים אלהים על כל הארץ כבודך (שם נז) ואומר יי' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כה) באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו שירה אשירה ליי' כי גאה גאה מז):

## פרשה ג

ויאמר יי' אל משה מה תצעק אלי [וגו'] רבי יהושע אומר אמר הקב"ה למשה משה אין להם לישראל אלא ליסע רבי אליעזר אומר אמר הקב"ה למשה משה בני נתונים בצרה הים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי שהיה אומר לו הקב"ה למשה א) משה יש שעה להאריך ויש שעה לקצר אל נא רפא נא לה (במדבר יב) הרי זה לקצר ואתנפל לפני יי' [וגו'] (דברים ט) הרי זה להאריך ר' אליעזר אומר [אם] ב) לאדם הראשון שהוא יחידי עשיתי לו יבשה שנאמר ויאמר אלהים יקוו המים (בראשית א) ולעדת קדושים אלו איני עושה יבשה (דאמר) ג) רבי ישמעאל אומר מה תצעק אלי בזכות ירושלם אני אקרע להם את הים שנאמר עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא (ישעיה נב) ואומר עורי עורי לבשי עוז זרוע יי' עורי כימי קדם דורות עולמים הלא את היא המחצבת רהב מחוללת תנין הלא את היא המחרבת ים מי תהום רבה השמה מעמקי ים דרך לעבור גאולים (שם נא): ד"א בשביל הבטחה שהבטחתי (אברהם) [ליעקב] ד) אביכם אני אקרע לכם את הים שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה (בראשית כח) רמז לו פרוץ את הים רבי יהודה בן בתירה אומר אמר לו הקב"ה כבר עשיתי הבטחה שהבטחתי אברהם אביכם ה) שנאמר וישב את הים לחרבה ו) [וכתיב] ז) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

מאיר עין מא) בירושלמי ג' רבי אומר יכו': מב) במקרא כתוב ביונה: מג) עיין בירושלמי סוכה פ"ה ה"א ושם איתא טרוגיינוס ובילקוט איתא טרגנוס ובמדרש רים מגילת אסתר איתא טרכינוס וע"ע ספרי דברים פי' קנ"א: מד) בילקוט ג' נעשו ישראל: מה) עיין אריכות דבר זה בספר הישר ובתרגומים. ופי' וכלווא להומם וכ"ה בספר הישר: מו) בז"ג הגיה רבי אומר עפ"י הילקוט ואולי אינו אלא נוסחא אחרינא וכתב הכותב את שתיהן: מז) עיין לעיל סוף פ"א: בתנחומא ליתא כל זו עד פ"ג:

(פרשה ג) א) הא"ל הגיה שהיה ר"א אומר וא"ל ועיין לקמן פ' ויסע ובספרי במדבר פי' ק"ה ובנסמן שם במ"ע וע' בילקוט וברבה: ב) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל. הא"ל הגיה ר' מאיר אומר עפ"י הילקוט והרבה עיי"ש: ג) וכן מחקו הא"א והא"ל וכן בילקוט ליתא. הא"ל מחק לקמן מלות מה תצעק אלי עפ"י הילקוט וא"כ: ד) כן הגיה בא"א וכ"ה ברבה ועיין בב"ר פס"ט ובילקוט ג' עושה אני להם הבטחה שהבטחתי לאבותיהן שבזכותן אני קורע וכו'. והא"ל הגיה שהבטחתי לאביכם: ה) בילקוט ג' שהבטחתי את אבותיהם: ו) מדכתיב אח"כ ויבקעו המים דרש שכבר שם לחרבה: ז) כצ"ל לג' ודרש מדלא כתיב בתוך הים ביבשה כבפסוק כ"ב דהיינו שהיה יבשה מכבר כצ"ל והא"ל מחק כולא מן רמז לו עד ובנ"י ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה וגם א"כ ובסידור הילקוט וכן בסידור הולאת המכילתא הפרידו בין הדבקים ועשאו מן ובנ"י וכו' מאמר בפ"ע ואינו נכון:

רבי שמעון בן יוחאי אומר כבר חמה ולבנה מעידין בהם שקרעתי להם את הים ח) שנאמר כי כה אמר יי׳ נותן שמש לאור יומם חוקות ירח וכוכבים לאור לילה רוגע הים ויהמו גליו יי׳ צבאות שמו [וגו׳] (ירמיה לא) ר׳ בנאה אומר בזכות מצוה שעשה אברהם אני אקרע להם את הים שנאמר ויבקע את עצי העולה (בראשית כב) ט) וכתיב הכא ויבקעו המים י) ר׳ שמעון התימני אומר בזכות המילה אני אקרע את הים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי [וגו׳] (ירמיה לג) אמרת אי זו היא ברית שהיא נוהגת ביום ובלילה הוי אומר זו מילה ר׳ אבשלום הזקן אומר יא) משל למה הדבר דומה לאדם שכעס על בנו וטרדו מביתו נכנס אוהבו לבקש הימנו ולהחזירו לביתו אמר לו כלום אתה מבקש ממני אלא מפני בני כבר נתרציתי לבני כך אמר לו המקום מה תצעק אלי כבר אני מרוצה עליהם ר׳ אומר אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה וגו׳ (שמות ה) ועכשו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי ד״א יב) רבי אומר [מה תצעק אלי] דבר אל בני ישראל ויסעו יסיעו דברים שהיו דוברים מלבן אמש היו אומרים יג) המבלי אין קברים ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה מה תצעק אלי וגו׳ יסיעו דברים מלבן יד) וחכמים אומרים למען שמו עשה עמהם שנאמר למעני למעני אעשה וגו׳ (ישעיה מח) וכתיב בוקע מים מפניהם (שם סג) מפני מה לעשות לו שם עולם (שם) ר׳ אמר כדי היא האמנה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שנאמר וישובו ויחנו וגו׳ טו) ר׳ אלעזר בן עזריה אומר בזכות אברהם אביהם אני קורע להם את הים שנאמר כי זכר את דבר קדשו וגו׳ (תהלים קה) וכתיב ויוציא עמו בששון וגו׳ (שם) טז) רבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא אומר יז) בזכות השבטים אני קורע להם את הים שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו וגו׳ (חבקוק ג) (מהו) [וכן הוא] יח) אומר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו) שמעיה אומר כדי היא האמנה שהאמין בי אברהם אביהם שאקרע להם את הים [שנאמר והאמין בה׳ ויחשבה לו צדקה (בראשית טו) אבטליון אומר כדי היא האמונה שהאמינו בי שאקרע להם את הים] יט) שנאמר ויאמן העם וישמעו וגו׳ (שמות ד) שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמות של יוסף אני קורע להם את הים שנאמר ויעזוב בגדו אצלה [וינס] וגו׳ (בראשית לט) כ) וכתיב הים ראה וינס (תהלים קיד) כא) ר׳ נתן אומר משום אבא יוסי דמחוזי כב) והלא כבר הכתבתי בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב) אתה ברשותי כג) והים ברשותי אני עשיתיך עליו גזבר ר׳ חנינה בן חלניסי כד) אומר והלא כבר הכתבתי אח לצרה יולד (משלי יז) אח אני לישראל בשעת צרתן אחים אלו ישראל [שנאמר] כה) למען אחי ורעי וגו׳ (תהלים קכב) ר׳ שמעון בן יהודה אומר מה תצעק אלי כבר צעקתם קדמה לצעקתך שנאמר וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יי׳ כו) ר׳ אחא אומר מה תצעק אלי בשבילך אני עושה אמר הקב״ה אלולי צעקתך כבר אבדתי אותם מן העולם על ע״ז שביניהם שנאמר ועבר בים צרה (זכריה י) ואין צרה אלא ע״ז שנאמר והמסכה צרה כהתכנס (ישעיה כח) כז) ואומר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור (ויקרא יח) כח) ועל צעקתך אני משיב את חמתי שנאמר ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית (תהלים קו) לכך נאמר מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו מפני צעקתך נוסעין כט) ר׳ אליעזר המודעי אומר מה תצעק אלי על בני (ישראל אתני)

---

**מאיר עין** ח) בילקוט ג׳ מעידין שנאמר וכו׳ והגאון נמחק ואולי צ״ל שאקרע להם את הים ועיקר הדרש מסיפיה דקרא גם זרע ישראל ישבתו מהיות וגו׳ כצ״ל : ט) במקרא כתוב ויבקע עצי עולה י) עיין ברבה ובב״ר פנ״ה וקהלת רבה פ׳ ובוקע עצים . והא״ל מוחק המאמר וגורס הכא מאמרו של ריה״ג דלקמן ואיני יודע טעמו : יא) בא״א הגיה מה הלשון אי רא״א וכו׳ וא״ל . הא״ל הגיה אבטילוס וביל״ש איתא ר׳ אבטולס אומר וע״ש : יב) הא״ל מוחק מלות ד״א וא״כ : יג) אבגירת ליבנא דלעיל הוא ובאמת בצ״ל שהם אומרים וכו׳ ואתה עומד וכו׳ : יד) ברבה ובילקוט נשתרבבו לו הב׳ מאמרים למאמר אחד אך בילקוט איתא דבר אל בנ״י ויסעו אמש היית אומר ומאז וכו׳ וברבה איתא ר׳ אומר אמר לו אמש היית אומר וכו׳ עיי״ש והעיקר כ״ל כנוסחא שלפנינו : טו) עיין לעיל פ״א ד״ה ויעשו כן ועיין ברבה : טז) עיין לעיל פ׳ בא פט״ז בד״ה היום אתם יוצאים : יז) בילקוט ג׳ אמר ר׳ לעזר בן עזריה איש כפר ביתר אבל בילקוט חבקוק ר׳ תקס״ה הגי׳ כמו שלפנינו : יח) כן הגיה בא״א ובילקוט ג׳ והומר אבל בילקוט חבקוק הגי׳ כמו שלפנינו עיי״ש ואולי המאמר שלפנינו הוא קטוע : יט) כן הגיהו הא״א והא״ל עפ״י הילקוט : כ) במקרא כתוב בידה : כא) עיין ב״ר פפ״ז ובמדרש תהלים קי״ד : כב) בילקוט ג׳ ר׳ יונתן אומר משום אבא יוסף המחוזי וברבה ג׳ לא בשם ר׳ שמעון עיי״ש : כג) הא״ל מחק מלות אתה ברשותי עפ״י הילקוט אבל ברבה איתנייהו : כד) הא״א הגיה בן חכינאי עפ״י הילקוט : כה) כ״ה בילקוט. הא״ל מוחק מלות אחים אלו ישראל וא״כ אף הוא כולו הוספות מגליון : כו) עיין ברבה : כז) עיין סנהדרין ק״ג ע״ב : כח) כלו׳ וכן כמו אקרי ע״ז צרה : כט) הא״ל מוחק מן לכך נאמר וכו׳ ואיני יודע טעמו ובילקוט המאמר קטוע עיי״ש :

[אני] צריך צווי [שנאמר] ל) על בני ועל פועל ידי תצווני (ישעיה מה) והלא כבר מוכנים הם לפני מששת ימי בראשית שנאמר אם ימושו החקים האלה מלפני אני יי' גם את ישראל לא ישבותו מהיות גוי מלפני כל הימים (ירמיה לא) לא) אחרים אומרים דבר גדול עשו ישראל כדי היא האמונה שהאמינו בי שאקרע להם את הים שלא אמרו למשה היאך אנו יוצאים במדבר שאין בידינו מחיה לדרך אלא האמינו והלכו אחרי משה עליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלם לאמר [וגו'] זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה (שם ב) מה שכר נטלו על כך קדש ישראל ליי' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם יי' (שם) לב) ר' יוסי הגלילי אומר כשנכנסו ישראל לים כבר הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו ויצחק כאלו עקוד עליו ונתון על המזבח ואברהם כאלו פשט ידו ולקח את המאכלת לשחוט את בנו שנאמר וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו (בראשית כב) לג) אמר המקום למשה משה בני נתונים בצרה והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומאריך בתפלה אמר לפניו ומה בידי לעשות א"ל הרם את מטך ונטה את ידך על הים וגו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו לד):

## פרשה ד

ואתה הרם את מטך עשרה נסים נעשו לישראל על הים נבקע הים (נעשה) [ונעשה] כמין כיפה שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו יסערו להפיצני (חבקוק ג) א): נחלק לשנים עשר גזרים שנאמר נטה את ידך על הים ובקעהו ב): נעשה הים יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה: נעשה כמין טיט שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק שם): נעשה פורורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים (תהלים עד): נעשה סלעים סלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על המים (שם): נעשה גזרים גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים (שם קלו): נעשה ערימות ערימות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים: נעשו כמו נד שנאמר נצבו כמו נד נוזלים: הוציא להם מתוקים מתוך מלוחים שנאמר ויוצא נוזלים מסלע ויורד כנהרות מים (תהלים עח): הקפיא להם את הים (לשני חלקים) ג) ונעשה כמין כלים של זכוכית שנאמר קפאו תהומות בלב ים ד):

ויסע מלאך האלהים ההולך ר' יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך והיה מנהיג את בנו לפניו באו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו לאחריו בא הזאב מאחריו נטלו מאחריו ונתנו מלפניו באו לסטים מלפניו וזאבים מאחריו נטלו ונתנו על זרועותיו התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו אביו בגדו רעב האכילו צמא השקהו כך עשה הקב"ה [שנאמר] ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי ולא ידעו כי רפאתים (הושע יא) ה) התחיל הבן מצטער מפני החמה פרש עליו בגדו שנאמר פרש ענן למסך ואש להאיר לילה (תהלים קה) הרעיב האכילו שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז) הצמא השקהו מים שנאמר ויוציא נוזלים מסלע (תהלים עח) ואין נוזלים אלא מים חיים שנאמר מעין גנים באר מים חיים ונוזלים וגו' (שה"ש ד) ואומר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה): שאל ר' נתן את ר' שמעון בן יוחאי (וימצאה מלאך יי') אתה מוצא מלאך יי' בכל מקום [וימצאה מלאך ה'] (בראשית טז) ויאמר לה מלאך יי' (שם) וירא מלאך יי' (שמות ג) וכאן אומר ויסע מלאך האלהים אמר לו אין אלהים בכל מקום אלא דיין מגיד הכתוב שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים ו):

**מאיר עין** ל) הגהתי עפ"י הילקוט: לא) בויקרא כתוב גם זרע ישראל וגו' גוי לפני וגו': לב) לעיל בא פי"ד בד"ה וגם לדה: לג) עיין לעיל אות י' שהא"ג מחק כאן כל המאמר וגרסו לעיל: לד) עיין לעיל סוף פ"ב וע"ע לקמן סוף פ"ו:

(**פרשה ד**) א) הגהתי עפ"י הילקוט ומדרש תהלים קל"ו: ב) הא"ג מחקו ובילקוט ג' נחלק לשנים: ג) וכן מחקו הא"ל ובילקוט ג' משני חלקים: ד) בילקוט ובמדרש תהלים שם ג' כמין בולוס של זכוכית ועיין בערוך ערך בלס. ועיין אבות פ"ה ובאדר"נ פל"ג ובתנחומא ובמדרש תהלים קי"ד וקל"ו ובפדר"א פמ"ב ובאריכות פי' המפורשים והאמת במנין עשרה לאו דווקא אלא כלו' הרבה נסים: ה) במקרא כתוב על זרועותיו: ו) עיין בגרס"י

ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך הענן אל ישראל והחשך אל מצרים ישראל באורה ומצרים באפלה [כענין] ז) שנאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י) וכן אתה מוצא לעתיד לבא קומי אורי כי בא אורך וכבוד יי' עליך זרח (ישעיה ס) מפני מה כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח יי' וכבודו עליך יראה (שם) ולא עוד אלא מי שהוא נתון באפלה רואה [את] מי שהיא באורה (שםיו) מצרים [שהיו] שרויים באפלה רואים את ישראל [שרויים] ח) באורה אוכלים ושותים ושמחים והיו מזרקים בהם בחצים ובאבני בליסטרא והיה הענן והמלאך מגין עליהם [כענין] ט) שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד (בראשית טו) י) ואומר מגיני וקרן ישעי משגבי ומנוסי מושיעי מחמס תושיעני (שמואל ב כב) ואומר מגן הוא לכל החוסים בו (שם ותהלים יח):

ולא קרב זה אל זה כל הלילה מגיד הכתוב שהיה המצרי עומד ולא היה יכול לישב יושב ולא היה יכול לעמוד פורק אינו יכול לטעון טוען אינו יכול לפרוק מפני שהוא מש באפלה שנאמר וימש חשך (שמות י) יא): דבר אחר ולא קרב זה אל זה כל הלילה ולא קרב מחנה מצרים למחנה ישראל ולא מחנה ישראל למחנה מצרים יב):

ויט משה את ידו על הים התחיל הים עומד כנגדו אמר לו משה בשם הקב"ה שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו שתי גנות זו לפנים מזו מכר הפנימי ובא הלוקח ליכנס לגן הפנימי ולא הניחו השומר אמר לו הלוקח לשומר בשם המלך ולא קבל עליו הראהו את הטבעת ולא קבל עליו עד שניהג (הלוקח את) המלך בעצמו [את הלוקח] יג) ובא כיון שבא המלך התחיל השומר בורח אמר לו כל היום הייתי אומר לך בשם המלך ולא קבלת ועכשו מפני מה אתה בורח אמר לו לא מפניך אני בורח אלא מפני המלך כך עמד משה על הים אמר לו משה בשם הקדוש ברוך הוא שיבקע ולא קבל עליו הראהו המטה ולא קבל עליו עד שנגלה הקדוש ברוך הוא עליו בכבודו וכיון שנגלה הקדוש ברוך הוא בכבודו ובגבורתו התחיל הים בורח שנאמר הים ראה וינס (תהלים קיד) אמר לו משה כל היום הייתי אומר לך בשם הקב"ה ולא קבלת עליך עכשו מפני מה אתה בורח מה לך הים כי תנוס אמר לו לא מפניך בן עמרם אני בורח אלא מפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים (שם) יד):

ויולך יי' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה בעזה שברוחות ואי זו (זו) טו) זו רוח קדים טז): וכן אתה מוצא שלא נפרע המקום מאנשי דור המבול ומאנשי סדום אלא ברוח קדים עזה שנאמר מנשמת אלוה יאבדו ומרוח אפו יכלו (איוב ד') מנשמת אלוה יאבדו זה דור המבול ומרוח אפו יכלו (זה) [אלו] טז) אנשי סדום: וכן אתה מוצא באנשי מגדל שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנאמר ומשם הפיצם יי' על פני כל הארץ (בראשית יא) ואין הפצה אלא רוח קדים שנאמר ברוח קדים אפיצם (ירמיה יח): וכן אתה מוצא במצרים שנאמר ויי' נהג רוח קדים בארץ (שמות י): וכן את מוצא (בשבט יהודה ובנימין) [בעשרת השבטים] שלא נפרע המקום מהם כי אם ברוח קדים שנאמר כי הוא בין אחים יפריא יבא קדים רוח יי' ממדבר עולה ויבש מקורו ויחרב מעיינו הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה (הושע יג): וכן את מוצא (בעשרת השבטים) [בשבט יהודה ובנימן] יז) שלא נפרע המקום מהם אלא ברוח קדים שנאמר ברוח קדים אפיצם (ירמיה יח): וכן את מוצא בצור שלא נפרע מהם אלא ברוח קדים שנאמר ורוח קדים שברך בלב ימים (יחזקאל כז) יח): וכן את מוצא שאין הקב"ה עתיד ליפרע ממלכות העליזה אלא ברוח קדים שנאמר ברוח קדים תשבר וגו'

---

מאיר עין וברמב"ן ולשון הרמב"ן וראיתי במכילתא דרבי שמעון בן יוחי שאל ר' יונתן בן יוחאי את רשב"י מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה' וכאן מלאך האלהים וכו': ז) כן הגיה הא"ל ובילקוט ג' הענן על ישראל והחשך על המצריים מגיד הכתוב שהיו ישראל באורה ומצרים באפילה וכן במצרים לא ראו וכו' ועיין בתרגומים וברש"י עה"ת: ח) הגהתי עפ"י הילקוט: ט) כצ"ל לג'. בילקוט ג' והענן מקבלן מהן שנאמר וכו': י) הא"ל מחקו וג' שני מגיני וגו' וא"כ: יא) בילקוט ג' מפני שהיה ממשש באפילה ועיין ברש"י בפ' וימש והנכון כגי' שלפנינו כלו' לפי שהוא ממשש באפילה: יב) עיין בתרגומים: יג) כצ"ל לג' ובילקוט ג' עד שנהג המלך ובא והוא קטוע: יד) במקרא כתוב מלפני אדון. עיין במדרש תהלים שם וברבה פכ"א: טו) עיין ברש"י וברא"מ וגיטין ל"א ע"ב וב"ב כ"ה ע"א: טז) וכ"ה בילקוט בפרשה ובילקוט איוב: יז) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ירמיה ר' ס': יח) במקרא כתיב רוח הקדים:

(תהלים ע״ח): וכן את מוצא שאין הקב״ה עתיד ליפרע מן הרשעים בגיהנם אלא ברוח קדים שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה גם היא למלך הוכן העמיק הרחיב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת יי׳ כנחל גפרית בוערה בה (ישעיה ל) ואומר הגה ברוחו הקשה ביום קדים (שם כז) אף כאן אתה אומר ויולך יי׳ את הים ברוח קדים עזה בעזה שברוחות ואי זו זו רוח קדים:

וישם את הים לחרבה (עשאן) [עשאו] יט) כמין חרבה (שנאמר כ):

ויבקעו המים כל מים שבעולם (נסרבו) [נבקעו] כא) ומנין אתה אומר המים שבבורות ושבשיחין ושבמערות ושבכד ושבכוס ושבחבית ושבצלוחית (מנין) [נבקעו] כב) שנאמר ויבקעו הימים והלא כבר נאמר וישם את הים לחרבה כג) הא למדת שכל מים שבעולם נחרבו (כל מים שבעולם נבקעו) כד) ומנין אתה אומר אף המים העליונים (שבשמים ושבתחתונים ושבתהומות) [והתחתונים] כה) נבקעו שנאמר ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו אף ירגזו תהומות (תהלים עז) ראוך מים אלו מים שעברו ישראל שנחרבו בדבר הקב״ה שנאמר הים ראה וינס (שם קי״ד) ראוך מים יחילו אלו העליונים אף ירגזו תהומות אלו התחתונים כו) וכן הוא אומר זורמו מים עבות קול נתנו שחקים (שם עז) אלו העליונים אף חציץ יתהלכו (שם) אלו התחתונים [וכן הוא אומר תהום אל תהום קורא] (שם מב) כז) ואומר נתן תהום קולו וגו׳ (חבקוק ג) וכשחזרו למקומם כל מים שהיו בעולם חזרו שנאמר וישובו המים מלמד שכל מים שבעולם חזרו להם למקומם כח):

## פרשה ה

ויבאו בני ישראל ר׳ מאיר אומר בלשון אחד ר׳ יהודה אומר בלשון אחד רבי מאיר אומר בלשון אחד כשעמדו שבטים על הים זה אומר אני יורד תחלה לים וזה אומר אני יורד תחלה לים מתוך שהיו עומדין וצווחין א) קפץ שבטו של בנימן וירד לים תחלה שנאמר שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבולן שרי נפתלי צוה אלהיך עוזך עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם סח) אל תקרי רודם אלא רד ים התחילו שרי יהודה מרגמין אותם באבנים שנאמר שרי יהודה רגמתם משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו שני בנים אחד גדול ואחד קטן נכנס לחדרו בלילה אמר לקטן העמידני עם הנץ החמה ואמר לגדול העמידני בשלש שעות בא קטן להעמידו עם הנץ החמה ולא הניחו גדול אמר לו לא אמר לי אלא בשלש שעות ביום והקטן אומר לו [לא] אמר לי [אלא] ב) עם הנץ החמה מתוך שהיו עומדין צווחין ג) ננער אביהם אמר להם בני שניכם לא כוונתם אלא לכבודי אף אני לא אקפח שכרכם כך אמר הקדוש ברוך הוא מה שכר נטלו בני בנימן ד) שירדו לים תחלה (שרת) [ששרתה] ה) שכינה בחלקו שנאמר בנימן זאב יטרף (בראשית מט) ואומר לבנימן אמר ידיד יי׳ ישכן לבטח עליו וגו׳ (דברים לג) ומה שכר נטלו שבטו של יהודה שהיו רוגמין אותם ו) זכו למלכות שנאמר שרי יהודה רגמתם ואין רגמה אלא למלכות שנאמר באדין אמר בלשאצר והלבישו לדניאל ארגונא והמנוכא דדהבא על צואריה והכריזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא (דניאל ה) ז) שרי זבולון שרי נפתלי בא ולמד שכשם שעשה הקדוש ברוך הוא נסים על ידי שבט יהודה ובנימן על הים

**מאיר עין** יט) וכ״ה בילקוט: כ) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא״ל והא״א הגיה שנ׳ וישם את הים לחרבה וא״כ. וכתב הז״ר פי׳ שלא יבשה רק חרב קלת כמ״ש רש״י פ׳ נח: כא) כן הגיה הא״ל וכ״ה בילקוט: כב) וכ״ה בילקוט: כג) הרא״ם הביא בשם המכילתא ויבקע הים אין כתיב כאן אלא ויבקעו המים ולפנינו ליתא אבל היא כן בילקוט תהלים ר׳ תתי״ז ועיין ברבה פכ״א: כד) ב׳ נוסחאות הן והא״ל מחק את הראשונה: כה) וכ״ה בילקוט והשאר הוא תוספות מגליון מגיה והא״ל הגיה המים העליונים ושבתהומות: כו) והא״ל הגיה אלו שבתהומות וא״כ: כז) וכ״ה בילקוט: כח) לשון הרבה פכ״ב וישב הים לא נאמר וכו׳:

**(פרשה ה)** א) בילקוט ג׳ ולוחצין: ב) הגהתי עפ״י הילקוט וכן העתיקו בתוספות סוטה ל״ז ע״א מן המכילתא: ג) בילקוט ובתוספות שם ג׳ לוחצין: ד) בילקוט ג׳ כך מה שכר נטל שבטו וכו׳ ובתו׳ ג׳ לא אקפח שכרכם מה שכר נטלו שבטו וכו׳: ה) כ״ה בילקוט ובתו׳: ו) בילקוט ובתו׳ ל״ג שהיו רוגמין אותם: ז) עיין ברש״י תהלים שם שפי׳ רגמתם כמו רקמתם לשון ארגמן. בילקוט ג׳ ואומר ורגש המלך ואנשיו והוא מקרא בזכריה ז׳ ולפנינו איתא ורגם מלך:

כד עשה להם לישראל נסים על ידי שרי זבילון ונפתלי על ידי דבורה שנאמר ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי ותאמר אליו הלא ציה יי׳ אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור ולקחת עמך עשרת אלפים איש מבני זבלון ומבני נפתלי (שופטים ד) ח) ואומר ומשכתי אליך בנחל קישון את סיסרא שר צבא יבין (שם) ט) ואומר זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה (שם ה) ורבי יהודה אומר בלשון אחד ויבאו בני ישראל בתוך הים כיון שעמדו שבטים (כ״ב) [על הים] זה אומר אין אני יורד תחלה לים וזה אומר אין אני יורד תחלה לים שנאמר סבבוני בכחש אפרים ובמרמה בית ישראל [ויהודה עוד רד עם אל וגו׳] (הושע יא) מתוך שהיו עומדין ונוטלין עצה קפץ נחשון בן עמינדב ונפל לים עליו הכתוב אומר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש (תהלים סט) ואומר טבעתי ביון מצולה ואין מעמד באתי במעמקי מים ושבולת מים שטפתני (שם) ואומר אל תשטפני שבולת מים ואל תבלעני מצולה ואל תאטר עלי באר פיה (שם) מיד אמר המקום למשה ידידי טובעים בים והים סוגר ושונא רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה אמר לפניו רבונו של עולם ומה בידי לעשות א״ל ואתה הרם את מטך ומה אמרו משה וישראל על הים יי׳ ימלוך וגו׳ אמר המקום מי שהמליכני על הים אעשהו מלך על ישראל (וזה סי׳ מכ״ז) י):

כבר היה רבי טרפון וזקנים יושבין בצלו של שובך של יבנה ונשאלה שאלה זו לפניהם [מאי הוא דכתיב] יא) וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולוט (בראשית לז) להודיע זכותן של צדיקים כמה מסייעתן שאלו ירד ידיד (הלמוד) יב) הזה עם הערביים לא היו ממיתים אותו מריח [עורות] יג) גמלים ועטרן אלא זמן לו הקדוש ברוך הוא שקים מלאים בשמים זכל ריחנין טובים שלא ימות מריח [עורות] הגמלים ומריח העטרן אמרו לו למדתנו רבינו שעל זכות יוסף היה (אמרו לו) [למדנו] יד) רבינו השותה מים לצמאו כיצד הוא מברך אמר להם בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת חי העולמים טו) אמרו לו למדתנו רבינו השותה מים לצמאו כיצד מברך למדני רבינו באי זו זכות זכה יהודה למלכות אמר להם רבי טרפון אמרו אתם אמרו בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו (שם) שהצילו ממיתה אמר להם דייה להצלה שתעמוד ותכפר על המכירה שנתן עצה למכרו ולא להשיבו אל אביו [אמרו לו] אם כן בזכות (כ״אמר) טז) ויכר יהודה (שם לח) אמר להם דייה להודאה שתכפר על הביאה אם כן בזכות מה בזכות שאמר יז) ישב נא עבדך תחת הנער (שם מד) אמר להם מצינו בכל מקום שהערב משלם אמרו לו רבי למדנו באי זו זכות זכה למלכות אמר להם כשעמדו שבטים על הים זה אומר [אין] אני יורד תחלה וזה אומר [אין] יח) אני יורד תחלה שנאמר סבבוני בכחש אפרים וגו׳ (הושע יב) מתוך שהיו נוטלין עצה אלו ואלו קפץ נחשון בן עמינדב ושבטו אחריו לתוך גלי הים לפיכך זכה למלכות שנאמר בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז היתה יהודה לקדשו (תהלים קיד) לכך ישראל ממשלותיו (שם) אמר להם הקדוש ברוך הוא מי שקדש שמי על הים יבא וימשיל על ישראל והודו לו הזקנים לרבי טרפון יט):

והמים להם חומה עשאן כמין חומה כ): מימינם זו מזוזה: ומשמאלם זו תפלין כא):

ויהי באשמרת הבקר אתה מוצא שתפלות הצדיקים נשמעים בבקר כב) בקרו של אברהם מנין שנאמר וישכם אברהם בבקר וגו׳ (בראשית כב) בקרו של יצחק מנין שנאמר וילכו שניהם יחדו (שם) ושניהם השכימו בבקר בקרו של יעקב מנין שנאמר וישכם יעקב בבקר (שם כח) בקרו של משה מנין שנאמר וישכם משה בבקר וגו׳ (שמות לד) בקרו של יהושע מנין שנאמר וישכם יהושע בבקר ויסעו מהשטים (יהושע ג) בקרו של שמואל מנין שנאמר וישכם שמואל לקראת שאול בבקר (ש״א טו) בקרים של נביאים העתידים לעמוד מנין שנאמר יי׳ בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה (תהלים ה) בקרו

---

**מאיר עין** ח) במקרא כתוב ומבני נפתלי ומבני זבולון: ט) במקרא כתיב אל נחל קישון: י) וכן מתקן הא״ג וכן בילקוט ליתא והוא מלזה גליון מפרש טועה ועל יהודה קאי שזכה למלכות. ועיין כל זה בסוטה ל״ז ע״א ובתרגום ורש״י תהלים ס״ח ובספרי״א פ״ג ובמדרש תהלים ע״ו וקי״ד: יא) כ״ה בילקוט: יב) ג׳ נוסחאות כן: יג) כ״ל לג׳ עפ״י התוספתא דברכות פ״ד וב״ר פפ״ד עי״ש: יד) כן הגיה הא״ג וכ״ה בילקוט: טו) ברכות מ״ד ע״א: טז) כן הגיה הא״ג ובילקוט ג׳ בזכות שאמר לקה ממני ועיין ברש״י ובתרגום יונתן בפ׳ ויחי בפ׳ גור אריה: יז) בילקוט ג׳ אמרו לו א״כ בזכות שאמר: יח) כן הגיה הא״ג: יט) ועיין בתוספתא שם ובמדרש תהלים ע״ו: כ) וכן תרגם יונתן: כא) עיין לקמן פ״י ובילקוט בשם מדרש אבכיר: כב) הא״ג הגיה בזכות בוקר של צדיקים נשמעים וא״ג.

של עולם [הבא] כג) מנין שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג) וכן אתה מוצא שאין הקדוש ברוך הוא עתיד לפרע מן הרשעים בגהינם לעתיד לבא אלא לבקרים שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר יי' כל פועלי און (תהלים קא) אף ירושלם לעתיד לבא כל בקר ובקר דינה יוציא לאור שנאמר יי' צדיק בקרבה לא יעשה עולה בבקר בבקר משפטו יתן לאור לא נעדר ולא יודע עול בושת (צפניה ג): דבר אחר כד) ויהי באשמורת הבקר זה היה עם הנץ החמה כה):

וישקף יי' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן וגו' הקדוש ברוך הוא רופא הוא לכל באי העולם שנאמר כי אני יי' רופאך (שמות טו) ואומר רפאני יי' וארפא הושיעני ואושעה (ירמיה יז) ואומר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (שם ג) בא וראה רפואתו של הקדוש ברוך הוא אינה כרפואת בשר ודם רפואת בשר ודם במה שהוא מכה אינו מרפא אלא מכה באזמל ומרפא ברטייה אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא במה שהוא מכה הוא מרפא וכשהכה את איוב לא הכהו אלא בסערה שנאמר אשר בסערה ישופני והרבה פצעי חנם (איוב ט) כשרפאהו לא רפאהו אלא בסערה שנאמר ויען יי' את איוב מן הסערה (שם לח) שענה אותו מן הסערה ורפאהו וכשהגלה הקדוש ברוך הוא את ישראל לא הגלם אלא בעבים שנאמר איכה יעיב באפו יי' את בת ציון (איכה ב) וכשהוא מכנסן אינו מכנסן אלא בעבים שנאמר מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם (ישעיה ס) וכשפזרן לא פזרן אלא כיונים שנאמר ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות כלם הומות איש בעונו (יחזקאל ז') וכשמחזירן אינו מחזירן אלא כיונים שנאמר וכיונים אל ארובותיהם וכשהוא מברך את ישראל אינו מברכן אלא בהשקפה שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל (דברים כו) וכשנפרע ממצרים לא נפרע אלא בהשקפה שנאמר וישקף יי' אל מחנה מצרים כו):

בעמוד אש וענן ויהם וגו' שהיה עמוד [ענן] יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו וטלפות סוסיו משתמטות (הזכר מלמעלה והנקבה מלמטה) כז) שנאמר אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו (שופטים ה):

ויהם את מחנה מצרים הממן ערבבן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הן עושין: דבר אחר ויהם את מחנה מצרים אין הממה אלא מגפה שנאמר והמם מהומה גדולה עד השמדם (דברים ז) כח):

ויסר את אופן מרכבותיו וינהגהו [וגו] רבי יהודה אומר מחמת האש של מעלה נשרפו הגלגלים של מטה והיו מוטות ומרכבות רצות ונכנסות בעל כרחן שהיו טעונות כלי כסף וכלי זהב ואבנים טובות ומרגליות כדי שיטלו ישראל את הבזה רבי נחמיה אומר מקול רעם של מעלן נתזו צנורות מלמטן שנאמר קול רעמך בגלגל האירו ברקיו תבל [וגו'] (תהלים עז) כט) והיו מוטות ומרכבות רצות מעצמן ונכנסות בעל כרחן לשעבר ל) היו הפרדות מושכות המרכבות ועכשו מרכבות מושכות את הפרדות לא):

וינהגהו בכבדות רבי יהודה אומר במדה שמדדו בה מדד להם דכתיב תכבד העבודה (שמות ה) לכך נאמר וינהגהו בכבדות לב):

ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל הרשעים והטפשים שבהם היו אומרים מפני דווין וכשופים לג) הללו אנו בורחין חפקחים שבהם היו אומרים אנוסה מפני ישראל כי יי' נלחם להם במצרים אמרו מי שעשה להם נסים במצרים היא עושה להם [נסים] על הים (נסים) לד) רבי יוסי אומר מנין אתה אומר במכות לה) שהיו לוקים אלו על הים כך היו

מאיר עין כג) כן הגיה הא"א עפ"י הילקוט. בילקוט ליתא בכל או המאמרים מלת מניין ומתקן הא"ל וכן מוחק הא"ל מלת בגיהנם: כד) הא"ל מחק מלות ד"א וא"כ: כה) הא"ל הגיה עם עמוד השחר ובילקוט ג' עם שהאיר המזרח ועיין ברכות ג' ע"ב. בילקוט מסיים שנאמר וישקף וגו' ופי' הז"ר והיינו בבקר כשהעמוד אש הולך ועמוד הענן בא: כו) עיין ספרי דברים פי' שכ"ט ובתנחומא סוף פ' וישב וברבה שמות פ"מ ויקרא סוף פ"ח ולקמן בפ' ויתרו ה' עז: כז) וכן מחקו הא"ל וכן ליתא בילקוט וברש"י עה"ת ואולי הוא קטועה ועיין לקמן פ"ו ד"ה דרס ספוס: כח) עיין לעיל פ"ב ובמ"ע סס אות מ' וברש"י עה"ת: כט) במקרא כתוב ברקים: ל) בילקוט ג' דרך ארץ המרכבות כמשכות אחר הפרדים עכסיו וכו': לא) עיין ברש"י ובתרגום יונתן ועיין ברא"ב"ע: לב) גי' הילקוט הם אמרו תכבד העבודה ובאותה מדה וכו' ועיין ברש"י עה"ת: לג) הא"ל הגיה וקוסמים ועיין יבמות מ"ז ע"א ובב"ר ריש פס"ח ובספרי דברים פי' י"ג ובמ"ע סס אות ב' ואולי צ"ל וכשפים ובילקוט ד' המאמר קטוע: לד) הגהתי עפ"י הילקוט. עיין בתרגום אונקלוס ויונתן: לה) בילקוט ג' שבמכות וכו':

אלו שבמצרים לוקין והיו רואין אלו את אלו לכך נאמר ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי יי׳ נלחם להם במצרים לו) ולא במצרים בלבד אלא בכל המצרין להם לישראל לדורות שנאמר ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו (תהלים עח) ואומר כמעט אויביהם אכניע [וגו׳] (שם פא) ואומר לשבור אשור וגו׳ (ישעיה יד) ואומר וסרה קנאת אפרים וצוררי יהודה יכרתו אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים (שם יא) לז) כך היא מדה מהלכת על פני הדורות שנאמר זאת העצה היעוצה על הארץ וזאת היד הנטויה לכל הגוים (שם יד) לח) מפני מה כי יי׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה מי ישיבנה (שם יד) לט) הא לא במצרים בלבד אלא בכל המצרים להם לדורות לכך נאמר כי יי׳ נלחם להם במצרים:

# פרשה ו

ויאמר יי׳ אל משה נטה את ידך על הים אין הים עומד לנגדך ולא ישנה בדבורך:

וישובו המים על מצרים על רכבו ועל פרשיו יחזור עליהם הגלגל ויחזיר עליהם זדונם שבמחשבה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בה אני דנן הם חשבו לאבד את בני במים איני נפרע מהם אלא במים שנאמר בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל (תהלים ז) חופר גומץ בו יפול ופורץ גדר ישכנו נחש מסיע אבנים יעצב בהם ובוקע עצים יסכן בם (קהלת י) ואומר ישוב עמלו בראשו [וגו׳] (תהלים ז) ואומר כורה שחת בה יפול וגו׳ (משלי כו) וכן שלמה המלך עליו השלום אומר מפרי פי איש תשבע בטנו וגמול אדם ישיב לו (שם יב) א) וכן ישעיה הנביא עליו השלום אומר כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם (ישעיה נט) ואומר ומדותי פעולתם וגו׳ (שם סה) וכן ירמיה הנביא אומר גדול העצה ורב העליליה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (ירמיה לב) וכן הוא אומר חשמיעו על בבל רבים כל דורכי קשת חנו עליה סביב אל יהי לה פליטה שלמה לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה כי אל יי׳ זדה ואל קדוש ישראל (שם נ) ב) וכן יתרו אמר למשה עתה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים [וגו׳] (שמות יח) מכירו הייתי לשעבר ועכשו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבדבר שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו בדבר נפרע מהם שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם (שם) ג):

ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו אין איתנו אלא תקפו שנאמר איתן מושבך (במדבר כד) ד) רבי נתן אומר איתן לשון קשה שנאמר הנני מביא עליכם גוי ממרחק בית ישראל נאם יי׳ גוי איתן הוא גוי מעולם הוא (ירמיה ה) ה):

ומצרים נסים לקראתו ללמדך שכל מקום ומקום שהיו מצרים נסים היה הים רץ כנגדו משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך פתח לה המלך חלון מזרחית יצאת היונה והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך (אחרים) [בפניו] את כל החלונות (התחיל) [והתחיל] ו) המלך מורה בו בחצים כך כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד ראשון ז) שבמצרים לתוך הים (התחילו) [והתחילו] מלאכי השרת לזרוק בהם חצים ואבני אלגביש אש וגפרית כענין שנאמר ונשפטתי אותו בדבר ובדם וגו׳ אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמים רבים אשר אתו (יחזקאל לח):

---

**מאיר עין** לו) עיין ברש״י עה״ת: לז) ובילקוט מוסיף עוד כמה פסוקים עיי״ש: לח) במקרא כתוב על כל הארץ וגו׳ על כל הגוים וגו׳: לט) במקרא כתוב ומי ישיבנה:

**(פרשה ו)** א) במקרא כתוב מפרי פי איש ישבע טוב וגמול ידי אדם ישוב לו ובמשלי י״ח כתוב מפרי פי איש תשבע בטנו תבואת שפתיו ישבע ואולי נשתרבבו כאן ב׳ פסוקים: ב) במקרא כתוב אל קדוש וגו׳: ג) עיין לקמן בפ׳ יתרו וברבה פכ״ב: ד) והוא שם דבר וכן תרגמו אונקלוס ויונתן ועיין ברא״ע: ה) ולאיתנו כלו׳ למקום הקשה שלו וכן תרגם הירושלמי לאתריה ועיין בספרי דברים פי׳ ר״ז ובנסמן שם במ״ע אות א׳: ו) הגהתי עפ״י הילקוט ועיי״ש דל״ג אלא כן ונקטיה בלשון נקיבה: ז) בילקוט ג׳ האחרון וכן הגיה הא״א:

וינער יי' את מצרים כאדם שמנער את הקדרה התחתון (שלא עומד) [עולה] ח) למעלה ועליון יורד למטה: ד"א וינער יי' את מצרים נתן להם כח נערות כדי לקבל את הפורענות ט): דבר אחר וינער יי' את מצרים מסרם בידי מלאכים נערים ובידי מלאכים אכזרים שנאמר ומלאך אכזרי אשלח בם (משלי יז) י) ואומר תמות בנוער נפשם וגו' (איוב לו) יא):

וישובו המים ויכסו הרכב [וגו' לא נשאר בהם עד אחד] אף לפרעה דברי ר' יהודה שנאמר מרכבות פרעה וחילו וגו' ר' נהמיה אומר חוץ מפרעה עליו הכתוב אומר בעבור זאת העמדתיך (שמות ט) ויש אומרים באחרונה ירד פרעה וטבע שנאמר כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי' עליהם את מי הים:

[ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים] יב) והיו מלאכי השרת תמהים לומר בני אדם עובדים עבודה זרה מהלכין (בים) ביבשה בתוך הים יג) ומנין שאף הים נתמלא עליהם חמה שנאמר והמים להם חמה אל תקרי חומה אלא חמה מי גרם להם לישראל להנצל מימינם ומשמאלם מימינם בזכות התורה שעתידין לקבל שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג) ומשמאלם זו תפלה יד) ד"א מימינם ומשמאלם מימינם זו מזוזה שעתידין ישראל לעשות ומשמאלם זו תפילין טו): דריש פפוס לססתי ברכבי פרעה (שה"ש א) רכב פרעה על סוס זכר כביכול נגלה הקב"ה על סוס זכר שנאמר דרכת בים סוסיך וגו' (חבקוק ג) רכב פרעה על סוס נקבה (שיכולת לסבול טורח הדרך ולרוץ אורח יותר מזכר) טז) כביכול נגלה הקב"ה על סוס נקבה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר לו ומה אתה מקיים לסוסתי ברכבי פרעה לססתי כתיב אמר הקב"ה כשם ששששתי על המצרים לאבדם כך כמעט ששתי על ישראל לאבדם ומי גרם להם שינצלו מימינם ומשמאלם יז): דרש פפוס והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש (איוב כג) דן יחידי לכל באי העולם ואין מי ישיב על דבריו אמר לו ר' עקיבא דייך פפוס אמר [לו] רבי פפוס ומה אתה מקיים והוא באחד ומי ישיבנו אמר ליה אין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם אלא דן הכל באמת והכל בדין: דרש ר' פפוס הן האדם היה כאחד ממנו (בראשית ג) כאחד ממלאכי השרת אמר ר' עקיבא דייך פפוס א"ל פפוס ומה אתה מקיים הן האדם היה כאחד ממנו (אלא) [א"ל] הקב"ה נותן לפניו שני דרכים אחד של מות ואחד של חיים ובחר לו דרך המות: דרש ר' פפוס וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו) שומע אני בשור של מעלה תלמוד לומר אוכל עשב אמר לו רבי עקיבא דייך פפוס אמר לו מה אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב בשור של מטה יכול בשור של ימות השנה ת"ל אוכל עשב אין לך מנוול ומשוקץ יותר מן השור בשעה שהיא אוכל עשב יח):

ויושע יי' ביום ההוא כצפור שהוא נתונה ביד אדם שאם יכבוש ידו מעט הוא חונקה שנאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו (תהלים קכד) ואומר עזרנו בשם יי' עושה שמים וארץ (שם) ברוך יי' שלא נתננו טרף וגו' (שם) יט) (והאדם) [וכאדם] כ) שהוא שומט את העובר ממעי הפרה שנאמר או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי (דברים ד) שאין תלמוד לומר לו גוי מקרב גוי אלא כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הפרה ואומר ואתכם לקח יי' ויוציא אתכם מכור הברזל וגו' (שם) כא):

ויראו ישראל את מצרים מת על שפת הים מפני ארבע דברים ראו ישראל את המצריים מתים כדי שלא יהו אומרים כשם שעלינו מן הים מצד זה כך המצריים עלו מן הים מצד אחר וכדי שלא יהו אומרים המצריים כשם שאבדנו בים כך אבדו ישראל בים וכדי שיקחו ישראל את הבזה שהיו המצריים טעונים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכדי שיהיו

---

**מאיר עין** ח) וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י: ט) וכן תרגם יונתן ועיין ש' יח מלאכי וגו': י) במקרא כתוב ישולח בו: יא) ופי' מלאכים נערים בעלי כח ז"ל: יב) וכ"ה בילקוט: יג) ב' נוסחאות הן ובילקוט ל"ג אלא ביבשה: יד) בילקוט ג' זו תפילין: טו) ועיין ברבה פכ"א בד"ה הכ"ד היערוך שולחן ובשה"ש רבה בפ' לסוסתי: טז) היא תוספות מגליון ונפרש וכן בילקוט ליתא ועיין בשה"ש רבה: יז) עיין בשה"ש רבה שם והוא כאן קטוע קצת ושם איתא להפך דר"פ לדר"ע עיי"ש: יח) עיין כל זה בשה"ש רבה שם ובב"ר פכ"א ובתנחומא שמות בפ' וילך משה ובפ' כי תשא בפ' לך רד ובמדרש תהלים י"ח וק"ו ובאדר"נ פכ"ז ובילקוט תהלים ר' תתמ"ד: יט) הא"ל הגיה על סדר המקראות: כ) וכ"ה בילקוט ובדפוס ווילנא: כא) עיין במדרש תהלים ק"ז ובילקוט ואתחנן ר' תתכ"ח:

ישראל נותנים עיניהם בהם ומכירים אותם (מתים) ומוכיחין (בהם) [אותם] שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך (תהלים נ) ותרא אויבתי ותכסה בושה (מיכה ז) כב): כתיב מת על שפת הים וכי מתים היו כג) אלא מתים ולא מתים כענין שנאמר ויהי בצאת נפשה כי מתה (בראשית לה) וכי מתה היתה אלא מתה ולא מתה (ותרא אויבתי ותכסה בושה האומרה אלי איו יי' אלהיך עיני תראינה בה עתה תהיה למרמס כטיט חוצות) כד): ד"א וירא ישראל את מצרים מת מיתות משונות מיתות חמורות זו מזו לפי שהביא עליהם כמה מיתות בים כה): רבי יוסי הגלילי אומר מנין שלקו המצריים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע וגו' (שמות ח) ועל הים מהו אומר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצריים במצרים היתה של ארבע מכות וכו' רבי עקיבא אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצריים במצרים היתה של חמש מכות [וכו'] ועל הים לקו מאתים וחמשים מכות כו):

וייראו העם את יי' לשעבר במצרים לא היו יראים יי' אבל כאן וייראו העם את יי':

ויאמינו ביי' ובמשה עבדו אם במשה האמינו קל וחומר ביי' בא זה כז) ללמדך שכל מי שמאמין ברועה נאמן כאלו מאמין במאמר מי שאמר והיה העולם: כיוצא בדבר אתה אומר וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא) אם באלהים דברו קל וחומר במשה אלא זה בא ללמדך שכל מי שמדבר ברועה נאמן כאלו מדבר במי שאמר והיה העולם כח):

[ויאמינו בה'] כט) גדולה האמונה שהאמינו ישרא' במי שאמר והיה העולם שבשכר שהאמינו ישראל ביי' שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו ביי' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל וכן אתה מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין ביי' שנאמר והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה (בראשית טו) (אז ישיר משה ובני ישראל) ל) רבי נחמיה אומר כל המקבל עליו מצוה אחת באמנה כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקדש שכן מצינו באבותינו שבשכר שהאמינו אבותינו ביי' זכו ושרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה שנאמר ויאמינו ביי' ובמשה עבדו ונאמר אז ישיר משה ובני ישראל וכן את מוצא שלא ירש אברהם אבינו העולם הזה והעולם הבא אלא בזכות אמנה שהאמין ביי' שנאמר והאמין ביי' ויחשבה לו צדקה (שם) (שכן מלינו במשה ובדוד ובדבורה שאמרו שירה ושרת עליהם רוח הקדש) לא) וכן את מוצא שלא נגאלו ישראל ממצרים אלא בשכר האמנה שנאמר ויאמן העם (שמות ד) וכה"א אמונים נוצר יי' (תהלים לא) [וכן משה] לב) מזכיר אמונות אבות [שנאמר] ואהרן וחור תמכו בידם [וגו' ויהי ידיו אמונה גו'] לג): [כתיב] זה השער ליי' צדיקים יבאו בו (תהלים קיח) בבעלי אמנה מהו אומר [פתחו שערים] ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כו) שער זה כל בעלי אמונה נכנסין בו [וכן הוא אומר] לד) טוב להודות ליי' ולזמר לשמך עליון להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות עלי עשור ועלי נבל עלי הגיון בכנור כי שמחתני יי' בפעליך במעשה ידיך ארנן (תהלים צב) מי גרם לבא לידי שמחה זו שכר אמנה שהאמינו אבותינו בעולם הזה שכלו לילה שכך נאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות וכן (יהושפט) [ביהושפט אומר] לה) וישכימו בבקר ויצאו אל מדבר תקוע ובצאתם עמד יהושפט ויאמר שמעוני יהודה ויושבי ירושלם האמינו ביי' אלהיכם ותאמנו האמינו בנביאיו והצליחו (דה"י ב' כ) לו) וכתיב עיניך הלא לאמונה וגו' (ירמיה ה) וצדיק באמונתו יחיה (חבקוק ב) וכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג) וכן אתה מוצא שאין הגליות

---

**מאיר עין** כב) וכן הגיה הז"ו עפ"י הילקוט. עיין פסחים קי"ח ע"ב: כג) בילקוט ג' מאמר בפ"ע וירא ישראל וגו' מתים אינו אומר אלא מת מתים ולא מתים והגיה הז"ו על פיו והא"ל מחק מלת וכי וגו' לא וא"נ: כד) וכן מחקו הז"ו והא"ל וכן בילקוט ליתא: כה) הא"ל הגי' כמה מכות וא"כ: כו) קיטעים הקופרים לפי שהם מסודרים בהגדת ליל פסח ועיין במדרש תהלים ע"ח ובשמות רבה פכ"ג בד"ה הה"ד נודע ה' שהנוסחא שם משונה ממה שהיא לפנינו בהגדה: כז) בילקוט נשתבשו מלות בא זה למלת במשה ונתוסף מה"ל במשה והיא שיבוש: כח) עיין במדבר רבה פי"ט: כט) וכ"ה בילקוט: ל) וכן מחקו הא"ל. בילקוט וכן בס' המנהיג ריש ה' פסח לג' הא דוכן אתה מוצא שלא ירש וכו' לפי שהיא כפל ענין והאמת שב' נוסחאות הן והוא כמו דבר אחר רנ"א: לא) וכן ליתא בילקוט ובס' המנהיג והוא תוספות מגליון והא"ל הגיה וכן מלינו במשה וכו' וכאשר הגהתי כ"נ: לב) כנ"ל להגיה וכדמות ראיה לזה מתנחומא עיי"ש ועיין לקמן סוף פ' בשלח ועיין בילקוט הושע ר' תק"ע: לג) במקרא כתוב בידיו: לד) וכ"ה בילקוט: לה) כ"נ להגיה ובילקוט ג' וכן יהושפט אומר שמעוני וגו': לו) במקרא כתוב למדבר תקוע:

מתכנסות אלא בשכר אמנה שנאמר אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי תשורי מראש אמנה וגו' (שה"ש ד) וארשתיך לי לעולם [וגו'] וארשתיך לי באמונה (הושע ב) הא גדולה אמונה לפני הקב"ה שבשכר אמונה שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה ויאמינו ביי' ובמשה עבדו אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת ליי' (ויאמינו ביי' ובמשה עבדו) וכן הוא אומר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו (תהלים קו) ז):

# חסלת מסכתא ב

פרעה

סימן

# פרשת השירה

## פרשה א

אז ישיר משה (אז ישיר ישראל) [ויש אז] לשעבר ויש אז לעתיד לבא א) אז הוחל (בראשית ד) אז אמרה (שמות ד) ב) אז ישיר ישראל (במדבר כא) אז ידבר יהושע (יהושע י) אז אמר דוד (דה"א טז) אז אמר שלמה (מ"א ח) הרי אלו לשעבר אז לעתיד לבא אז תיראי ונהרת (ישעיה ס) אז יבקע כשחר (שם נח) אז ידלג כאיל פסח (שם לה) אז תפקחנה (שם) אז תשמח בתולה (ירמיה לא) אז ימלא שחוק פינו (תהלים קכו) אז יאמרו בגוים (שם) הרי אלו לעתיד: ד"א אז שר משה אין כתיב כאן אלא אז ישיר משה נמצינו למדין תחיית המתים מן התורה ג):

משה ובני ישראל משה שקול כנגד כל ישראל וישראל שקולין כמשה בשעה שאמרו שירה: ד"א משה ובני ישראל מגיד שאמר משה שירה כנגד כל ישראל ד):

את השירה הזאת וכי שירה אחת היא והלא עשר שירות הן ה) הראשונה שנאמרה במצרים שנאמר השיר הזה יהיה לכם כליל התקדש חג וגו' (ישעיה ל) ו): השנייה על הים שנאמר אז ישיר משה: השלישית על הבאר שנאמר אז ישיר ישראל (במדבר כא): הרביעית שאמר משה שנאמר ויהי ככלות משה לדבר את כל דברי השירה הזאת (דברים לב) ז): החמישית שאמר יהושע שנאמר אז ידבר יהושע לפני יי' ביום תת יי' וגו' (יהושע י) ח): הששית שאמרה דבורה וברק שנאמר ותשר דבורה וברק בן אבינועם (שופטים ה'): השביעית

---

מאיר עין ז) ועיין לעיל פ"ג ובשה"ש רבה בפ' אתי מלבנון ובשמות רבה פכ"ג ועיין סוף מכות:

חסלת מסכתא ב

(פרשה א) א) וכ"ה בילקוט ובתנחומא וכן הגיהו הא"א והז"ו והא"ל: ב) כ"ה בילקוט ובתנחומא ובז"ו ובדפוס ווילנא נדפס בטעות אז אמר (יהושע יב): ג) עיין ברש"י עה"ת ובסנהדרין צ"א ע"ב: ד) עיין לקמן ד"ה ויאמרו וברבה ועיין בשה"ש רבה בד"ה הנך יפה ועיין בילקוט בפרשה אריכות מאמר ואולי היה לפניו כן במכילתא: ה) הא"ל מחק מן וכי עד והלא אבל בילקוט ובתנחומא איתא לה ועכ"פ מוכרחין אנו לפרש דלאו קושיא היא כיון דלא תירץ מידי אלא סגנון לשון הוא דנקט בלשון תמיה לחזק הענין: ו) ובתרגום לשה"ש איתא שירתא קמייתא אמר אדם וכו' פתח פומיה ואמר מזמור שיר ליומא דשבתא: ז) ליתא כן במקרא: ח) במקרא כתוב לה'. עיין בתרגום שה"ש ובילקוט יהושע שם:

שאמר דוד שנאמר וידבר דוד לײ׳ את דברי השירה הזאת (שמואל ב׳ כב) ט)׃ השמינית שאמר שלמה שנאמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (תהלים ל) וכי דוד בנאו והלא שלמה בנאו שנאמר ויבן שלמה את הבית (מלכים א׳ ו) ומה ת״ל מזמור שיר חנוכת הבית לדוד אלא לפי שנתן דוד נפשו עליו לבנותו נקרא על שמו וכן הוא אומר זכור ײ׳ לדוד את כל ענותו אשר נשבע לײ׳ נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי [וגו׳] עד אמצא מקום לײ׳ משכנות לאביר יעקב הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער (תהלים קלב) (ותס״ כן מה) [וכן] י) הוא אומר ראה ביתך דוד (מ״א יב) הא לפי שנתן דוד נפשו עליו נקרא על שמו׃ וכן אתה מוצא שכל דבר שאדם נותן נפשו עליו נקרא על שמו בשלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג) והלא תורת אלהים היא שנאמר תורת ײ׳ תמימה משיבת נפש (תהלים יט) הא מה ת״ל תורת משה עבדי לפי שנתן נפשו עליה נקראת על שמו והיכן מצינו שמסר נפשו על התורה שנאמר ויהי שם עם ײ׳ [וגו׳ לחם לא אכל ומים לא שתה] (שמות לד) ואומר ואשב בהר וגו׳ (דברים ט) הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו יא)׃ נתן נפשו על ישראל נקראו על שמו שנאמר לך רד כי שחת עמך (שמות לב) והלא עם ײ׳ הם שנאמר והם עמך ונחלתך (דברים ט) ואומר באמור להם עם ײ׳ אלה ומארצו יצאו (יחזקאל לו) הא מה ת״ל לך רד כי שחת עמך לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו והיכן מצינו שנתן נפשו עליהם שנאמר ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם (שמות ב) וכתיב ויפן כה וכה (שם) הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו׃ נתן נפשו על (הדיינין) [הדינין] יב) ונקראו על שמו שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך (דברים טז) יג) והלא המשפט לאלהים היא מה ת״ל תתן לך אלא מתוך שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו ומנין שנתן נפשו עליהם שנאמר ויצא ביום השני וגו׳ ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו [וגו׳] וישמע פרעה וגו׳ ולכהן מדין שבע בנות [וגו׳] ויבאו הרועים ויגרשום [וגו׳] (שמות ב) (מדיינין) [מדינין] ברח (ולדיינין) [ולדינין] חזר צדקת ײ׳ עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים לג) הא לפי שנתן נפשו עליהם נקראו על שמו יד)׃ התשיעית שאמר יהושפט שנאמר ויועץ יהושפט ויעמד משוררים לײ׳ מהללים בהדרת קדש בצאתו לפני החלוץ אומר הודו לײ׳ (כי טוב) כי לעולם חסדו (דה״ב כ) טו) ומה נשתנית הודיה זו מכל הודיות (שבתורה) [שבמקרא] שבכל הודיות (שבתורה) [שבמקרא] נאמר הודו לײ׳ כי טוב כי לעולם חסדו ובזו לא נאמר [כי טוב] אלא כביכול לא היתה שמחה לפניו על אבדן של רשעים אם על מיתתן של רשעים לא היתה שמחה במרום ק״ו על הצדיקים שאחד שקול כבל העולם כולו שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי י) טז)׃ העשירית לעתיד לבא שנאמר שירו לײ׳ שיר חדש תהלתו מקצה הארץ (ישעיה מב) יז) אמרו גאל ײ׳ עבדו יעקב (שם מח) כל השירות כולן קרואות בלשון נקבה כשם שהנקבה יולדת כך התשועות שעברו היה אחריהם שעבוד אבל התשועה העתידה להיות אין אחריה שעבוד לכך קרואה בלשון זכר [כענין] יח) שנאמר שאלו נא וראו אם יולד זכר מדוע ראיתי כל גבר ידיו על חלציו (ירמיה ל) שכשם שהזכר אינו יולד כך התשועה העתידה לבא לא יהא אחריה שעבוד שנאמר ישראל נושע בײ׳ תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד (ישעיה מה) יט)׃

לײ׳ לײ׳ אמרוה ולא לבשר ודם כמו שנאמר להלן ותצאנה כל הנשים המשחקות וגו׳ (ש״א יח) כ) אבל כאן לײ׳ אמרוה ולא לבשר ודם׃

---

**מאיר עין** ט) בתרגום שם שירתא שביעאה אמרה דוד בזמן דאתיהיבת לה בר וכו׳ והא דוידבר דוד חשיב לשירה שמינית׃ י) כן הגיה הא״ל. והא״א מוחק מלות וא״ס כן׃ יא) עיין מדרש תהלים מזמור א׳ ובשבת פ״ט ע״א׃ יב) כן הגיה הא״ל וכ״ה בכל הנוסחאות והז״ו מחק לפרש הנוסחא שלפנינו׃ יג) הא״ל הגיה עפ״י התנחומא בפ׳ לדקת ה׳ עשה וגו׳ ומתקו לקמן אבל בכל הנוסחאות הוא כמו שלפנינו׃ יד) עיין ילקוט שמות ר׳ קס״ו ובבה פ״ל ובמדבר רבה פי״ב ד״ה הה״ד נולד תלנה ובתנחומא בפרשה ובפ׳ נשא בד״ה וב״ה נולד תלנה ובפ׳ שופטים וע״ע לקמן פ״י בד״ה אמות אהרן. ובתרגום שה״ש לא חשיב לזאת שירה׃ טו) במקרא כתוב ויועץ אל העם וגו׳ ומהללים להדרת קדש בצאת וגו׳ ואומרים הודו וגו׳׃ טז) עיין מגילה י׳ ע״ב והתם איתאמרה מבמיה דר״י ועיין בספרי במדבר ריש פי׳ ק״ו. ובתרגום שה״ש וכן בתנחומא חשיב שיר השירים לתשיעית׃ יז) בילקוט ג׳ שנאמר שירו וגו׳ (ישעיה). ואומר שירו לה׳ שיר חדש תהלתו בקהל חסידים (תהלים קמט) ובתנחומא ג׳ מזמור שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים צ״ח) ובתרגום שה״ש איתא ושירתא עשיראה עתידין למימר בני גלותא וגו׳ דהכדין כתיב ומפרש על ידוי דישעיה וכו׳ שירא הדין יהא לכון למחוא בליל אתקדשות חגא דפסחא וכו׳׃ יח) כצ״ל כהגיה׃ יט) ועיין ברבה ד״ה הה״ד בהורה אני ובשה״ש רבה בפ׳ שחורה אני. ונזהק הז״ו לפרש דהא כל השירות וכו׳ תירוצא הוא וא״ב והנכון כמ״ש לעיל אות ה׳׃ כ) ערבוב מקראות כאן וכצ״ל והנשים מכל

ויאמרו לאמר רבי נחמיה אומר שרתה רוח הקדש על ישראל ואמרו שירה (והשירה שהיו אומרים) כא) כבני אדם הקוראים את שמע כב) רבי עקיבא אומר כבני אדם (שהיו) [שהן] כג) קוראין את ההלל כד) ר' אליעזר בן תדאי אומר משה היה פותח בדבריו תחלה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו משה היה פותח ואומר אשירה ליי' כי גאה גאה וישראל (אומר) [עונין אחריו וגומרין עמו אשירה לה' כי גאה גאה] סוס ורוכבו רמה בים משה היה אומר עזי וזמרת יה וישראל עונין אחריו [וגומרין עמו עזי וזמרת יה] ויהי לי לישועה משה היה פותח יי' איש מלחמה וישראל עונין אחריו וגומרין עמו יי' איש מלחמה יי' שמו כה):

אשירה ליי' נאה גדולה ליי' נאה גבורה ליי' [נאה התפארת והנצח וההוד לה'] כו) וכן דוד אמר לך יי' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד (דה"א כט) (אשירה ליי' כי גאה גאה) כז) מלך בשר ודם שנכנס למדינה והיו הכל מקלסין לפניו שהוא גבור והוא חלש שהוא עשיר והוא עני שהוא חכם והוא טפש שהוא רחמני והוא אכזרי [שהוא דיין] שהוא נאמן ואין (נאמן) [בו אחת] מכל המדות הללו [אלא] כח) הכל מחניפין לו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא כל מה שמקלסין אותו יותר הוא מקלוסו אשירה ליי' שהוא גבור שנ' האל הגדול הגבור והנורא (דברים י) ואומר יי' עזוז וגבור יי' גבור מלחמה (תהלים כד) ואומר יי' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר (ישעיה מב) ואומר מאין כמוך יי' גדול אתה וגדול שמך בגבורה (ירמיה י): אשירה ליי' שהוא עשיר שנאמר הן ליי' אלהיך השמים וגו' (דברים י) ואומר ליי' הארץ ומלואה וגו' (תהלים כד) ואומר אשר לו הים והוא עשהו (שם צה) ואומר לי הכסף ולי הזהב וגו' (חגי ב) ואומר הן הנפשות לי הנה כנפש האב ונפש הבן לי הנה הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל יח) כט): אשירה ליי' (כי הוא) [שהוא] חכם שנאמר כי יי' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב) ואומר יהיב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה (דניאל ב) ואומר מי לא ייראך מלך הגוים [וגו'] כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך (ירמיה י): אשירה ליי' שהוא רחמן שנאמר יי' יי' אל רחום וחנון (שמות לד) ואומר כי אל רחום יי' וגו' (דברים ד) ואומר זכור רחמיך יי' וגו' (תהלים כה) ואומר טוב יי' לכל ורחמיו וגו' (שם קמה) ואומר ליי' אלהינו הרחמים והסליחות (דניאל ט): [אשירה ליי'] ל) שהוא דיין שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (דברים א) ואומר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב) ואומר הצור תמים פעלו וגו' (דברים לב): אשירה ליי' שהוא נאמן שנאמר האל הנאמן וגו' (שם ז) ואומר אל אמונה ואין עול וגו' (שם לב) הא לו נאה גדולה וגבורה ותפארת לא):

אשירה ליי' שהוא נאה שהוא הדור שהוא משובח ואין כערכו שנאמר כי מי בשחק יערוך ליי' ידמה ליי' בבני אלים (תהלים פט) ואומר אל נערץ בסוד קדושים רבה (שם) ואומר יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (שם) מהו צבאות אות הוא בתוך צבא שלו וכן הוא אומר ואתא מרבבות קדש (דברים לג) את הוא בתוך רבבות קדש (שלך) [שלו] לב) וכן דוד אמר אין כמוך באלהים יי' ואין כמעשיך (תהלים פו) וכה"א דודי צח ואדום ואומר ראשו כתם פז ואומר עיניו כיונים על אפיקי מים ואומר לחייו כערוגת הבושם [ואומר] ידיו גלילי זהב ואומר שוקיו עמודי שש (שה"ש ה): רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח) מפי עוללים אלו [עוברים] לג) שבמעי אמן שנאמר או כנפל טמון לא אהיה [כעוללים לא ראו אור] (איוב ג) ויונקים אלו שיונקים משדי אמן שנאמר אספו

---

מאיר עין וגו' והעניבה הכשים המשחקות וגו': כא) וכן מחקו הא"ל וכן בילקוט ליתא והוא תוספות מגליון מפרש: כב) כלו' שכולם עונים ביחד: כג) וכ"ה בילקוט: כד) שעונין על כל מאמר הללויה כך ענו על כל מאמר אשירה לה' ועיין לעיל אות ד': כה) הגהתי עפ"י הילקוט ונוסחא זו עיקר והיינו כקטן המקרא את ההלל והא"ל מחק מלת עמו וכלו' שמשה אמר תחלת הפסוק והם גמרו סוף הפסוק ולכך הגיה משה היה אומר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה וישראל עונים אחריו זה אלי ואנוהו וכו' וישראל עונין אחריו ה' שמו וא"כ ועיין סוטה פ"ה ובבבלי שם ובירושלמי שם ה"ד ובתוספתא שם פ"ו ושם ג' ר' אליעזר בנו של ריה"ג (ובירושלמי נתחלף דר"א לדר"ע) ובילקוט ג' ר"א בן עזריה אבל בתנחומא איתא ר"א בן תדייה וגי' הא"ל היא כנוסחת התנחומא עיי"ש: כו) וכ"ה בילקוט: כז) וכן מחקו הא"ל. בילקוט ג' משל למה"ד למלך וכו': כח) כצ"ל וכ"ה בילקוט וכעין זה הגיה בא"א: כט) במקרא כתוב הן כל וגו' וכנפש הבן וגו': ל) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל: לא) הא"ל מוחק מן הא לו וכו' וג' למטה אחר עמודי שש ובילקוט איתא לה אלא שהוא משובש עיי"ש אבל מתנחומא נראה כגי' הא"ל עיי"ש אמנם עיקר הנוסחא כמו שהוא לפנינו כצ"ל: לב) עיין ספרי דברים פי' שמ"ג ובנסמן שם במ"ע אות ל'; לג) כ"ה בילקוט והא"ל הגיה אלו שיולאין ממעי אמן וא"כ:

עוללים ויונקי שדים (יואל ב) רבי אומר עוללים אלו עוללים שבחוץ שנאמר להכרית עולל מחוץ (ירמיה ט) ואומר עוללים שאלו לחם (איכה ד) יונקים אלו שעל שדי אמן שנאמר ויונקי שדים (יואל ב) אלו ואלו פתחו פיהם ואמרו שירה לפני המקום שנאמר אשירה לי״י וגו׳ לד) רבי מאיר אומר אף עוברין שבמעי אמן פתחו פיהן ואמרו שירה לפני המקום שנאמר במקהלות ברכו אלהים וגו׳ (תהלים סח) ולא ישראל בלבד אמרו שירה לפני המקום אלא אף מלאכי השרת שנאמר י״י אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים (שם ח) לה):

## (פרשה ב) א)

כי גאה גאה גאני וגאיתיו גאני במצרים שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד) וגאיתיו במצרים ב) שנאמר השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ושמחת לבב כהולך בחליל לבא בהר י״י אל צור ישראל (ישעיה ל): דבר אחר כי גאה גאה גאני וגאיתיו ג) גאני על הים שנאמר ויסע מלאך האלהים (שמות יד) אף אני גאיתיו על הים ושרתי לפניו שירה שנאמר אשירה לי״י (כי גאה גאה): דבר אחר כי גאה גאה [גאה] ד) ועתיד להתגאות שנאמר כי יום לי״י צבאות על כל גאה ורם על כל נשא ושפל ואומר ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים [וגו׳ ועל כל ההרים הרמים וגו׳ ועל כל מגדל גבוה וגו׳] ועל כל אניות תרשיש ועל כל שכיות החמדה (ועל כל מגדל גבוה) ושח גבהות אדם ושפל רום אנשים [וגו׳] והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב): דבר אחר כי גאה גאה מתגאה הוא על המתגאים שבמה שאומות העולם מתגאים לפניו בו הוא נפרע מהם שכן הוא אומר בדור המבול שורו עבר ולא יגעיל תפלט פרתו ולא תשכל ואומר ישלחו כצאן עויליהם וילדיהם ירקדון ישאו בתוף וכנור וישמחו וגו׳ (איוב כא) מה נאמר שם מה שדי כי נעבדנו ומה נועיל כי נפגע בו (שם) אמרו לא טפת גשמים הוא אין אנו צריכין לו ה) אלא ואיד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (בראשית ב) אמר להם הקדוש ברוך הוא שוטים בטובה שהשפעתי לכם אתם מתגאים בה לפני בה אני נפרע מכם שנאמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה (שם ז) רבי יוסי בן דורמסקית אומר הם נתנו עיניהם (העליונים בתחתונה) [עליונה ותחתונה] ו) כדי לעשות תאותם והקדוש ברוך הוא פתח עליהם מעינות מלמעלה ומלמטה לאבדם שנאמר ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום וארובות השמים נפתחו (שם ז): וכן אתה מוצא באנשי מגדל (ובאנשי דור הפלגה) ח) שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ויאמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו השמימה וגו׳ (שם יא) ט) [מה כתוב אחריו] י) הבה נרדה וגו׳ ויפץ י״י אותם משם (שם): וכן את מוצא באנשי סדום שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ארץ ממנה יצא לחם ותחתיה נהפך כמו אש מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו ואומר לא הדריכוהו בני שחץ ולא עדה עליו שחל ואומר נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה (איוב כח) יא) אמרו הסדומיים אין אנו צריכין שיבא אדם אצלנו הרי מזון יוצא מאצלנו וכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות יוצאות מאצלנו בואו ונשכח תורת רגל מארצנו אמר להם הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם בטובה שהשפעתי לכם אתם מתנאים אתם אמרתם נשכח תורת רגל מארצנו אף אני אשכח אתכם מן העולם שנאמר פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו (שם) ואומר

---

**מאיר עין** לד) הא״ל הגיה שנאמר עזי וזמרת יה משום דקאי אעוקרות ומפי עוללים וגו׳ וא״ל: לה) ולנוסחתינו ר״מ ור״י לא פליגי ועיין סוטה ל׳ ע״ב ובתוספות שם ד״ה אמר ר״מ ובירושלמי שם פ״ה ה״ד ובתוספתא פ״ו ובמדרש תהלים ח׳:

(**פרשה ב**) א) נ״ל שחלוקת הפרשה כאן היא בטעות שעדיין באותו פסוק קאי ואולי משום דלר״ע ענו ישראל על כל פסוק ופסוק א ש י ר ה לפיכך חלקוהו לב׳ פרשיות: ב) בילקוט ג׳ אף אני גאיתיו במצרים.: ג) הא״ל מוחק מן ד״א עד הכא לפי שליתא בילקוט ובתנחומא וא״כ: ד) כ״ה בילקוט וכן הגיה בא״א ובתנחומא ג׳ גאה בעוה״ז ועתיד להתגאות בעוה״ב וכו׳: ה) בילקוט ג׳ אין אנו צריכין לה והא״ל הגיה עפ״י הגמרא סנהדרין ק״ח ע״א מה אנו צריכין לו אלא עפת גשמים וכו׳ אלא יש לנו מעיינות ובורות וכו׳: ו) הגהתי עפ״י נוסחת הספרי דברים פי׳ מ״ג וכפי׳ ר״ה שם במ״ע אות ט׳ ועיין כל זה בנכמן שם במ״ע מאות ט׳ עד אות ט״ו ובילקוט ג׳ נתנו עיניהם העליונה בתחתונה וכו׳ וכ״ה בתנחומא אלא שהוא מסיים כדי לעשות תחתון והוא שיבוש: ז) במקרא כתוב תהום רבה: ח) וכן ליתא בספרי ובילקוט וכן מוחקו הא״א והא״ל וב׳ נוסחאות הן: ט) במקרא כתוב. וראשו בשמים: י) וכ״ה בילקוט והא״ל הגיה ובו נפרע: יא) במקרא כתוב נתיב לא וגו׳ לא הדריכוהו וגו׳ לא עדה וגו׳. הא״ל הוסיף כאן וכה״א הנה זה היה עוון סדום עד יעפו הרים עסים ומחקו לקמן:

ישליו אוהלים לשודדים ובוטחים למרגיזי אל (שם יב) יב) מי גרם להם לאשר הביא אלוה בידו (שם) וכה"א ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי (יחזקאל טז) וכתיב (ואומר) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה (שם) ולכך ויד עני ואביון לא החזיקה (שם) יג) וכן הוא אומר לפני שחת יי' את סדום ואת עמורה כגן יי' כארץ מצרים (בראשית יג) ואחריו מה כתיב ותשקן את אביהן יין בלילה הוא (שם יט) וכי מאין היה להם [יין] במערה אלא שזמן להם הקדוש ברוך הוא כענין שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס (יואל ד) אם כן זימן הקדוש ברוך הוא למכעיסיו קל וחומר לעושי רצונו יד)׃ וכן אתה מוצא במצרים שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד) וכתיב מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו'׃ וכן [אתה מוצא] בסיסרא שבמה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנאמר ויזעק סיסרא את כל רכבו תשע מאות רכב וגו' (שופטים ד) וכתיב מן שמים נלחמו הכבכים ממסילותם נלחמו עם סיסרא [וגו' אז הלמו עקבי סוס וגו'] (שם ה) טו)׃ וכן אתה מוצא בשמשון הגבור במה שנתגאה בו נפרע [ממנו] שנאמר ויאמר שמשון אל אביו וגו' אותה קח לי כי הוא ישרה בעיני (שם יד) (ואומר ואביו ואמו לא ידעו כי מיי' וגו') טז) וכתיב ויאחזהו פלשתים [וינקרו את עיניו] (שם טז)׃ ויורידהו עזתה (שם) יז) רבי יהודה אומר תחלת קלקולו בעזה היא ולכך לא היה ענשו אלא בעזה׃ וכמו כן (בא) באבשלום במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר וכאבשלום לא היה איש יפה וגו' ובגלחו את ראשו וגו' (ש"ב יד) רבי יהודה אומר נזיר עולם היה והיה מגלח לשנים עשר חדש שנאמר ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו' (שם טו) יח) רבי יוסי הגלילי אומר נזיר ימים היה והיה מגלח אחת לשלשים יום שנאמר מקץ ימים לימים וגו' (שם יד) יט) רבי אומר כל ערב שבת היה מגלח שכן דרך בני מלכים לגלח בכל ערב שבת כ) מה היה בסופו ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד ואבשלום רוכב על הפרד וגו' (שם יח)׃ וכן בסנחריב במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר ביד מלאכיך חרפת יי' וגו' ואומר אני קרתי ושתיתי מים וגו' ואומר ויצא מלאך יי' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף (מלכים ב יט) אמרו הגדול שבהם היה ממונה על מאה ושמונים וחמשה אלף והקטן שבהם אין פחות משני אלפים שנאמר ואיך תשיב את פני פחת אחד מעבדי אדוני הקטנים וגו' (שם יח) כא) וזה הדבר אשר דבר יי' אליו את מי חרפת וגו' (שם יט) כב) וכתיב עוד היום בנוב לעמוד (ישעיה י) כג)׃ וכן בנבוכדנצר במה שנתגאה בו נפרע ממנו שנאמר ואתה אמרת בלבבך וגו' ואומר אעלה על במתי עב (שם יד) מהו אומר (אחריך) [אחריו] אך אל שאול תורד (שם) כד)׃ וכן בצור ובמלכה במה (שנתגאה) [שנתגאו] בו נפרע מהם שנאמר צור את אמרת אני כלילת יופי (יחזקאל כז) ובמלכה מהו אומר ותתן לבך וגו' (שם כח) וכתיב על צור הנני אליך צור (שם כו) ובמלכה נאמר מותי ערלים תמות (שם כח) כה) הא למדת במה שנתגאו אומות העולם בו נפרע מהם (שנאמר) [לכך נאמר] כו) כי גאה גאה׃

סוס ורוכבו רמה בים וכי סוס אחד הוא ורכבו אחד הוא והלא כבר נאמר ויקח שש מאות רכב בחור (שמות יד) כז) אלא כשישראל עושין רצונו של מקום אויביהן אין עומדין לפניהם אלא כסוס אחד ורכבו׃ כיוצא בו אתה אומר כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב (דברים כ) וכי סוס אחד הוא ורכב אחד הוא אלא כשישראל עושין רצונו של מקום וכו' כח)׃

סוס ורוכבו מגיד שהסוס קשור ברכבו ורכבו קשור בסוס עולים (במרום) [למרום] כט)

---

מאיר עין יב) במקרא כתוב ובטחות׃ יג) קירוס מקראות כאן ועיין בספרי שם׃ יד) הא"ל פרס המאמר כמו שרמזתי לעיל אות י"א ומותק מן א"כ זמן הקב"ה ולהלן וא"כ שכולו הוא כאן תוספות ואינו מעיקר המכילתא׃ טו) כצ"ל להוסיף עיין לעיל בשלח פ"ה ד"ה בעמוד אש ובגה"מ פירשו עפ"י הא דפסחים קי"א ע"ב עיי"ש׃ טז) וכן מחקו הא"ל ויפה העיר כ"ע מו"ה א"ה וו במ"ק שלו שהוא תוספות מגליון שהעתיק קושית הגמרא בסוטה ט' ע"ב והכתיב ואביו ואמו וכו'׃ יז) במקרא כתוב ויורידו אותו׃ יח) הא"ל ג' רבי אומר ג' שנאמר מקץ ונאמר ויהי מקץ וגו' וא"ל ועיין נזיר ד' ע"ב ובתוספתא סוטה פ"ג׃ יט) הא"ל הגיה ר' נהוראי אומר עפ"י הגמרא והתוספתא שם ובילקוט ג' ר' יוסי סתמא׃ כ) הא"ל הגיה ר' יוסי אומר עפ"י הגמרא שם׃ כא) במקרא כתוב אחד עבדי אדוני וגו'׃ כב) במקרא כתוב עליו׃ כג) עיין בסנהדרין צ"ד ע"ב ולעיל ריש בשלח פ"א במ"ע אות כ"ז׃ כד) הא"ל הוסיף אמר נבוכדנצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה וכו' והוא בתוספתא סוטה שם ולקמן פ"ו וא"ל וכן בילקוט ובתנחומא ליתא (ומהתימא על בגה"מ שכתב על הגהת הא"ל שהיא עפ"י התנחומא ובתנחומא ליתא אלא להלן בד"ה וברוב גאונך ושם איתא לה נמי במכילתא והא"ל שהגיה עפ"י התוספתא הגיה)׃ כה) עיין בילקוט ובתנחומא ששני מאמרים נפרדים הם והסופרים קצרו והשמיטו וכללום לאחד ונכשלו ששכחו להגיה מלת שנתגאה למלת שנתגאו׃ כו) כצ"ל להגיה וכ"ה בתנחומא אבל בילקוט הגי' כמו שהיתה לפנינו׃ כז) בילקוט ובתנחומא ג' ואומר מרכבות פרעה וחילו וגו'; כח) עיין ספרי דברים פי' ק"ל ובמה שהגהתי שם׃ כט) וכ"ה בילקוט ובתנחומא ועיין ברש"י׃

ויורדים לתהום ואין נפרדים זה מזה משל לאדם שזרק ב' כלים לאויר ונפרדים הן מיד זה מזה ל) אבל כאן סוס ורוכבו יחד רמה ירה [רמה שהיו עולין למרום ירה שהיו יורדין למטה ואינן נפרדין זה מזה] לא) : כתוב א' אומר רמה בים וכתוב אחד אומר ירה בים כיצד יתקיימו שני כתובים הללו רמה שהיו עולין למרום ירה שהיו יורדים לתהום לב) : ד"א [סוס ורכבו רמה כיון שראו ישראל שרה של מלכות נופלת התחילו נותנים שבח לכך נאמר סוס ורכבו רמה] לג) וכן אתה מוצא שאין הקב"ה עתיד להפרע מן המלכיות לעתיד לבא עד שיפרע משריהן תחלה שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד יי' על צבא המרום וגו' [ואח"כ ועל מלכי האדמה על האדמה] (שם לד) ואומר איך נפלת משמים הילל בן שחר (שם יד) ואח"כ נגדעת לארץ חולש על הגוים (שם) ואומר כי הנה רותה בשמים חרבי (שם לד) ואח"כ והנה על אדום תרד (שם) :

סוס ורוכבו הקב"ה מביא סוס ורוכבו ומעמידן בדין ואומר לסוס למה רצת אחר בני והוא אומר מצרי הריצני בעל כרחי שנאמר וירדפו מצרים וגו' ואומר למצרי למה רצת אחרי בני והוא אומר הסוס הריצני על כרחי שנאמר כי בא סוס פרעה וגו' מה עשה המקום מרכיב את האדם על הסוס ודן אותם יחד שנאמר סוס ורוכבו רמה בים לה) : שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש בשעה שאדם מת והגוף כלה הקב"ה מעמידו בדין לו) אמר לו עד שתשאלני על הגוף שהוא טמא שאלני על הנשמה שהיא טהורה (אמר לו) לז) משל למלך ב"ו שהיה לו פרדס נאה וכו' לח) : איסי בן שמאי אומר לט) נאמר כאן סוס סתום ונאמר להלן סוס מפורש שנאמר אכה כל סוס בתמהון ורוכבו בשגעון ועל בית יהודה אפקח את עיני וכל סוס העמים אכה בעורון (זכריה יב) ואומר וזאת תהיה המגפה אשר יגוף יי' וגו' (שם יד) ואומר וכן תהיה המגפה הסוס והפרד והגמל והחמור (שם) מה מפורש (מכה בחמשים) [בחמשה] מכות אף סתום (בחמשים) [בחמשה] מ) מכות :

# פרשה ג

עזי וזמרת יה אין עזי אלא תורה שנאמר יי' עז לעמו יתן (תהלים כט) ואומר ועוז מלך משפט אהב (שם צט) : ד"א אין עזי אלא מלכות שנאמר יי' בעזך ישמח מלך (שם כא) ואומר ויתן עוז למלכו (ש"א ב) : ד"א אין עזי אלא תקפי שנאמר יי' עוזי ומעזי (ירמיה טז) ואומר יי' עוזי ומגיני בו בטח לבי ונעזרתי (תהלים כח) א) : ד"א עזי ב) עוזר וסומך אתה לכל באי העולם אבל לי יותר עשאני אמירה ג) ועשיתיו אימרה עשאני אימרה דכתיב ויי' האמירך היום (דברים כו) אף אני עשיתיו אימרה שנאמר את יי' האמרת היום (שם) והרי כל אומות שבעולם אומרים שבחו של הקב"ה אבל שלי נעים ונאה לפניו יותר משלהם שנאמר ואלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על משיח אלהי יעקב (וגומר) נעים זמירות ישראל (שמואל ב' כג) [ישראל] ד) אומרים שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד (דברים ו) ורוח הקדש צווחת (ואומר) [ואומרת ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (דה"י א' יז) ישראל אומרים מי כמכה באלים ה' ורוח הקדש צווחת ואומרת] ה) אשריך ישראל מי כמוך (דברים לג) ישראל אומרים (מי) כיי' אלהינו בכל קראנו אליו (שם ד) ורוח הקדש צווחת ואומרת (ומי) [כי מי] גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו (שם) ישראל אומרים כי תפארת עוזמו אתה וגו' (תהלים פט) ורוח הקדש צווחת ואומרת ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מט) ו) :

---

מאיר עין ל) הא"ל מוחק מלות משל לאדם וג' אדם וכו' וז"ל ובילקוט ג' משל אדם זורק שני כלים לאויר סוף אחד מהן להפרד מחבירו : לא) הגהתי מן הילקוט : לב) לקמן פ"ד ועיין ברש"י עה"ת : לג) הא"א הז"ל והא"ל הגיהו ד"א רמה כיון שראו וכו' עפ"י הילקוט והתנחומא ואני הוספתי עפ"י הרבה פכ"ג וכן נראה עיקר עפ"י סדר הדרשות : לד) וכ"ה בילקוט : לה) הא"ל הגיה לכך נאמר וא"ל : לו) בתמיה : לז) וכן בילקוט ליתא : לח) והשאר קיטעא בסנהדרין צ"א סוף ע"א ועיי"ש : לט) בא"ל הגיה איסי בן יהודה ובילקוט איתא ר' איסי בן עזאי : מ) כן הגיהו הז"ל ובבה"מ והיינו תמהון שגעון המק בשרו ועיניו תמקנה ולשונו תמק כן פי' בז"ל והז"ר הגיה נאמר כאן סוס מפורש וכו' דכאן מפורש שהוא בחמשים מכות עכ"ל וא"כ :

(פרשה ג) א) עיין לקמן פ"ט בד"ה נהלת בעזך : ב) הא"ל מוחק מלות ד"א עזי וגורס להלן וזמרת עשאני אמירה וכו' מאמר בפ"ע וא"ל : ג) גי' הילקוט אמירה ועיין בערוך ערך אמר ובברכות ו' ע"א : ד) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו הז"ל והא"ל : ה) וכ"ה בילקוט ובספרי דברים פי' שנ"ה וכן הגיהו הא"א והז"ל : ו) ועיין בספרי שם ושנ"ו. הא"ל סרס המאמרים וג' את ה' האמרת היום ישראל אומרים וכו' עד אתפאר והרי כל אומות וכו'. בילקוט ג' הו ד"א עזי וזמרת יה משל לה"ד וכו' ולפנינו במכילתא ליתא וכעין מדרש זה במדרש תהלים כ"ח :

ויהי לי לישועה ישועה אתה לכל באי העולם אבל לי ביותר: דבר אחר ויהי לי לישועה היה לי לשעבר ויהיה לי לעתיד לבוא ז):

זה אלי ואנוהו רבי אליעזר אומר מנין ח) אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וכל שאר הנביאים שנאמר (בהם ט) וביד הנביאים אדמה (הושע יב) וכתיב נפתחו השמים ואראה מראות אלהים (יחזקאל א) משל למלך בשר ודם שבא למדינה ועליו צפירה מקיפתו וגבורים מימינו ומשמאלו וחיילות מלפניו ומלאחריו הכל שואלין אי זהו המלך מפני שהוא בשר ודם כמותם אבל כשנגלה הקב״ה על הים לא (בא״ל) [הוצרך] י) אחד מהם לשאול אי זהו המלך (א״ב) [אלא] יא) כשראוהו הכירוהו ופתחו כלן ואמרו זה אלי יב):

ואנוהו רבי ישמעאל אומר וכי אפשר להנוות קונו יג) אלא אתנאה לפניו במצות אעשה לולב נאה סוכה נאה ציצית נאה תפלה נאה יד) אבא שאול אומר נדמה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון טו) ר׳ יוסי הגלילי אומר נייגו ושבחו להקב״ה בפני כל אומות העולם טז) רבי יוסי בן דורמסקית אומר אעשה לפניו מקדש (נ״א) יז) ואין (נ״א) [נוה] יח) אלא בית המקדש שנאמר ואת נוהו השמו (תהלים עט) ואומר חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן (ישעיה לג) יט) רבי עקיבא אומר אדבר (בנבואותיו ושבחו) [בנאותיו ושבחיו] כ) של הקב״ה (שאמר והיה העולם)[בפני כל אומות העולם] כא) שהרי אומות העולם שואלין את ישראל מה דודך מדוד שככה השבעתנו (שה״ש ה) שכך אתם מתים לעולם עליו וכן אתם נהרגין עליו שנאמר על כן עלמות אהבוך (שם א) אהבוך עד מות וכתיב כי עליך הורגנו כל היום (תהלים מד) הרי אתם נאים הרי אתם גבורים בואו והתערבו עמנו וישראל אומרים להם מכירין אתם אותו נאמר לכם מקצת שבחו דודי צח ואדום (שה״ש ה) כיון ששומעין שכך שבחו אומרים לישראל נלכה (עמהם) [עמכם] שנאמר אנה הלך דודך היפה בנשים אנה פנה דודך ונבקשנו עמך (שם ו) וישראל אומרים להם אין לכם חלק בו אלא דודי לי ואני לו וגו׳ (שם ב) אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים (שם ו) כב) וחכמים אומרים אלונו עד שאבוא עמו לבית מקדשו כג) משל למלך שהלך בנו למדינת הים ויצא אחריו ועמד עליו הלך למדינה אחרת ויצא אחריו ועמד עליו כך ישראל כשירדו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה (בראשית מו) עלו (עלה) שכינה עמהם שנאמר ואנכי אעלך וגו׳ (שם) ירדו לים שכינה עמהם שנאמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני וגו׳ (שמות יד) יצאו למדבר שכינה עמהם שנאמר וי״י הולך לפניהם יומם (שם יג) עד שהביאוהו עמם לבית מקדשו וכן הוא אומר כמעט שעברתי מהם וגו׳ [עד שהביאתיו אל בית אמי וגו׳] (שה״ש ג):

אלי [וגו׳ אלהי אבי] כד) עמי ינהוג במדת רחמים ועם אבותי נהג במדת (רחמים) [הדין] כה) ומנין שאין אלי אלא מדת רחמים שנאמר אלי אלי למה עזבתני (תהלים כב) כו) ואומר אל נא רפא נא לה (במדבר יב) ואומר אל יי׳ ויאר לנו (תהלים קיח) כז):

אלהי אבי וארוממנהו אני מלכה בת מלכים אהובה בת אהובים קדושה בת קדושים

---

**מאיר עין** ז) בילקוט המאמר קטוע ועיין ברבה פכ״ג: ח) הא״ל הגיה מכאן וא״ל: ט) וכן בילקוט ליתא: י) וכ״ה בילקוט וכן הגיה בא״א: יא) וכ״ה בילקוט: יב) הא״ל סרס המאמרים זה אלי משל למלך וכו׳ רא״א וכו׳ וא״ל: יג) גי׳ הילקוט וכי אפשר לו לבו״ד להשוות לקונו וכו׳ וחולק על אבא שאול: יד) הז״ו הגיה תפילין נאה ואינו נכון דא״כ הו״לל נאים ומלינו הרבה פעמים תפלה בלשון יחיד: טו) פי׳ רש״י בשבת קל״ג ע״ב דדרים ואנוהו נוטריקון אני והוא ועיי״ש ובסמוך שם: טז) נייגו בבה״מ פי׳ מלשון לפני שמש ינון שמו והז״ו פי׳ לשון נוי והיא עיקר והוא פיעל בתוספות נו״ן ובילקוט ג׳ ר״א אגיד נאותיו ושבחו של מי שאמר והיה העולם בפני כל או״הע והא״ל מחקו כולא ומאן כהל להתויה כדין בלא ראיה ובבה״מ כתב עליו שגם בילקוט ליתיה וזה אינו אות אלא שגי׳ אחרת לו: יז) וכן בילקוט ליתא: יח) וכן הגיה בא״א: יט) וכן תרגם אונקלוס ואבניה ליה מקדשא והטעם כי שרש נוה ונוה בהילוף ה״א בוי״ו ענינו קיבוץ ואסיפה וכן פי׳ המפורשים ויכוהו כל בית ישראל אחרי ה׳ דשמואל ויתקבצו ומזה נקרא מקום כינוס ואסיפה נוה ופי׳ ואנוהו אאספנו והיינו שאעשה לו בית: כ) כ״ה בילקוט וכן הגיהו הא״א והז״ו והא״ל ועיין במס׳ סופרים פ״ג וברש״י עה״ת: כא) כ״ה בילקוט וכן הגיה הא״א. והא״ל מחק מלות הקב״ה וג׳ של מי שאמר וכו׳: כב) עיין במדרש שה״ש בפ׳ על כן עלמות ובפ׳ דודי לי ואני לו ובפ׳ מה דודך מדוד ובפ׳ אנה הלך דודך ובפ׳ שובי שובי השולמית: כג) כ״ל דדרשו ואנוהו כמו ואלוהו בחילוף נו״ן בלמ״ד ובילקוט המאמר קטוע ועיין לעיל בא פי״ד ובסמוך שם במ״ע אות מ״ג: כד) ככ״ל להגיה: כה) כן הגיה בא״ל וכ״ה ברמב״ן בפרשה. הא״ל הגיה עמי נוהג וברמב״ן ג׳ עמי נהג וא״ל להגיה. ועיין ספרי דברים ריש פי׳ שי״א. הז״ו הביא בשם הילקוט כגי׳ הרמב״ן וכפי שהגהתי אבל בילקוט שלפני הגי׳ כמו שהיתה לפנינו: כו) הא״ל מוחק זה המקרא וג׳ אל רחום וחנון: כז) הא״ל הוסיף ומנין שאלהים מדה״ד שנ׳ כי המשפט לאלהים:

טהורה בת טהורים משל לאדם שהלך לקדש אשה פעמים בוש בה פעמים בוש במשפחתה פעמים בוש בקרובותיה אבל אני איני כן אלא מלכה בת מלכים וכו׳ :

אלהי אבי וארוממנהו [רבי] שמעון בן אלעזר אומר כשישראל עושין רצונו של מקום אז מתגדל שמו בעולם שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וגו׳ (יהושע ה) וכן אמרה רחב לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש יי׳ ואומר ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל (שם ב) כח) ובזמן שאינן עושין רצונו כביכול שמו מתחלל בעולם שנאמר ויבוא אל הגוים אשר באו ויחללו את שם קדשי [וגו׳] (יחזקאל לו) ואומר וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים וגו׳ (שם) כט) :

אלהי אבי וארוממנהו אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה רבונו של עולם לא על נסים שעשית עמי אומר לפניך שיר וזמרה אלא על נסים שעשית עם אבותי ועמי (שלחה) [ושאתה] עושה עמי ל) בכל דור ודור (אלהי אבי וארוממנהו) :

# פרשה ד

יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו ר׳ יהודה אומר הרי זה מקרא עשיר במקומות הרבה א) מגיד שנגלה (עליו) [עליהם הקב״ה] ב) בכל כלי (זו) [זיין] נגלה עליהם כגבור חגור חרב שנאמר חגור חרבך על ירך גבור (תהלים מה) ג) נגלה עליהם כפרש שנאמר וירכב על כרוב ויעף וגו׳ (שם יח) (כרוה) [נגלה] ד) עליהם (כסריין) [בשריין] וכובע (כגבור) ה) שנאמר וילבש צדקה כשריין [וגו׳] (ישעיה נט) נגלה עליהם בחנית שנאמר לנוגה ברק חניתך (חבקוק ג) ואומר והרק חנית וסגור וגו׳ (תהלים לה) נגלה עליהם בקשת ובחצים שנאמר עריה תעור קשתך (חבקוק ג) ואומר וישלח חצים (שמואל ב׳ כב) ו) נגלה עליהם בצנה ומגן שנאמר צנה וסוחרה אמתו וגו׳ (תהלים צא) ואומר החזק מגן וצנה (שם לה) שומע אני (ולא) ז) שהוא צריך לאחד מכל המדות האלו ת״ל יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו בשמו הוא נלחם ואינו נלחם באחד מכל הכלים ח) אם כן למה הוצרך לפרט כל אחד [ואחד] בפני עצמו אלא שאם נצרכו לישראל [הקב״ה] ט) עושה להם מלחמות ואוי לאומות מה הם שומעין באזניהם שהרי מי שאמר והיה העולם עתיד להלחם בם :

יי׳ איש מלחמה [ה׳ שמו] י) למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנאמר יי׳ איש מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים יא) שנאמר ויראו את אלהי ישראל [ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר] (שמות כד) וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים לטוהר (שם) ואומר חזה הוית עד די כרסוון [רמיו ועתיק יומין יתיב וגו׳] ואומר נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו׳ (דניאל ז) יב) שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו הוא על הים הוא במצרים יג) הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו׳ (דברים לב) ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני יי׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מא) יד) :

יש גבור במדינה ועליו כל כלי זיין אבל אין לו [לא] טו) כח ולא גבורה ולא תכסים ולא מלחמה אבל הקב״ה אינו כן יש לו כח וגבורה ותכסים ומלחמה שנאמר כי ליי׳ המלחמה

---

**מאיר עין** כח) במקרא כתוב כי ה׳ אלהיכם הוא אלהים וגו׳ : כט) במקרא כתוב אשר באו שם וגו׳ : ל) הא״ל מוחק אלא עמי וא״ל ובילקוט ג׳ לא על הניסים שעשית עמי בלבד וכו׳ אלא על הניסים שעשית עמי ועם אבותי ועושה עמי בכל דור ודור ולפ״ז יש להגיה לפנינו ושאתה עושה עמי וכו׳ וכן הגיה הא״א :

**(פרשה ד)** א) שהקב״ה איש מלחמות ז״י״כ : ב) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הא״א : ג) הא״ל מוחק זה המקרא וג׳ ה׳ כגבור יצא וא״כ : ד) וכ״ה בילקוט : ה) וכן בילקוט ליתא : ו) הא״ל הוסיף נגלה עליהם באבנים וקלעים שנ׳ מנגה נגדו וגו׳ ברד וגחלי אש ובילקוט ליתא : ז) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא״א והז״י״כ וב׳ נוסחאות היו ולנוסחא הזאת צ״ל לקמן שנ׳ ה׳ שמו : ח) גי׳ הילקוט ואינו צריך לאחת מן המדות הללו ועיין לקמן : ט) הגהתי עפ״י הילקוט ועיי״ש : י) הא״ל הגיה דבר אחר ה׳ איש וכו׳ וא״ל וכן בילקוט ליתא : יא) שמשתתף עמם בצרה : יב) הא״ל הגיה כזקן מלא רחמים שנ׳ חזה הוית וגו׳ והשאר מוחק וא״כ ועיין לקמן פ׳ יתרו בפ׳ אנכי ה׳ אלהיך וברש״י עה״ת שם ולעיל פ׳ בא פי״ד : יג) הא״ל הגיה הוא בסיני וא״כ וגי׳ הילקוט הוא במצרים הוא על הים ולקמן בפ׳ יתרו ג׳ אני על הים אני על היבשה ושם הגי׳ נכונה עפ״י הענין אבל כאן עיקר הנוסחא הוא במצרים ועיין ברש״י יתרו שם וע״ע ברבה פכ״א ובחגיגה י״ד ע״א ומדרשות שונות הן : יד) עיין ספרי דברים פי׳ שכ״ט וכפי מה שהגהתי שם : טו) וכ״ה בילקוט :

ונתן אותם בידינו (ס"א יז) טז) וכתיב לדוד ברוך יי' צורי המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה (תהלים קמד): יש גבור (מלחמה) [במדינה] וכחו עליו יז) בן ארבעים שנה (ואינו) [אינו] דומה יח) לבן ששים ולא בן ששים לבן שבעים (אבל) [אלא] יט) כל שהוא הולך כחו מתמעט אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן לא אני יי' לא שניתי וגו' (מלאכי ג): יש גבור במדינה שמשקנאה וגבורה לובשתו אפילו אביו ואפילו אמו ואפילו קרובו הכל מכה בחימה והולך לו כ) אבל הקב"ה אינו כן יי' איש מלחמה יי' שמו יי' איש מלחמה שהוא נלחם על המצריים יי' שמו שהוא מרחם על בריותיו שנאמר יי' יי' אל רחום וחנון וגו' (שמות לד): יש גבור במדינה בשעה שהחצי יוצא מידו (עוד) לא יכול להחזירה אליו [עוד] אבל הקב"ה אינו כן כשאין ישראל עושין רצונו כביכול גזרה יוצאה מלפניו שנאמר אם שנותי ברק חרבי וגו' (דברים לב) עשו תשובה מיד הוא מחזירה שנאמר ותאחז במשפט ידי (שם) או שומע אני שהוא מחזירה ריקם ת"ל אשיב נקם לצרי (שם) ועל מי מחזירה על אומות העולם שנאמר ולמשנאי אשלם (שם) כא): מלך בשר ודם יוצא למלחמה ומדינות קרובות באות ושואלות צרכיהן מלפניו אומר להן זעוף הוא למלחמה הוא יוצא לכשינצח וישוב באין אתם ושואלין (צרכיהן) [צרכיכם] מלפניו אבל הקב"ה אינו כן יי' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים יי' שמו שהוא שומע צעקת כל באי העולם שנאמר שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים סה) כב): מלך בשר ודם עומד במלחמה אינו יכול לזון ולא לספק אכסניות כג) לכל חיילותיו והקב"ה אינו כן אלא יי' איש מלחמה שהוא נלחם במצרים יי' שמו שהוא זן ומפרנס לכל באי העולם שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים וגו' נותן לחם לכל בשר (שם קלו) כד) נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו [לא בגבורת הסוס יחפץ וגו'] (שם קמז) (ומספק אכסניות לכל באי העולם יי' שמו שהוא נותן לחם לכל בשר) כה):

יי' איש מלחמה איפשר לומר כן והלא כבר נאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם יי' (ירמיה כג) וכתיב וקרא זה אל זה ואמר [וגו'] (ישעיה ו) וכתיב והנה יי' אלהי ישראל [וגו'] (דה"י ב' ו) כו) וכתיב והנה כבוד יי' אלהי ישראל וגו' (יחזקאל מג) כז) ומה ת"ל איש מלחמה מפני חבתכם ומפני קדושתכם אקדש שמי בכם שנאמר כי אל אנכי ולא איש וגו' (הושע יא):

יי' שמו בשמו הוא נלחם ואינו צריך לאחת מכל מדות אלו וכן דוד אומר אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואני בא אליך בשם יי' צבאות (ש"א יז) וכתיב אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם יי' אלהינו (תהלים כ) וכן (אסא) [באסא] אומר ויקרא אסא אל יי' אלהינו וגו' (דה"ב יד) כח):

מרכבות פרעה וחילו במדה שאדם מודד בה מודדין לו (הם אמרו) [פרעה אמר] מי יי' אשר אשמע בקולו (שמות ה) ואף אתה באותה מדה מדדת (להם) [לו] לכך נאמר מרכבות פרעה כט):

[ירה בים] ל) כתוב אחד אומר ירה וכתוב אחד אומר רמה כיצד יתקיימו ב' פסוקים הללו ירה שהן יורדין לתהום רמה שהן עולין למרום לא) (ד"א מרכבות פרעה) לב) במדה (שאדם מודד בה מודדין לו) [שמדדו בה מדדת להם] לג) הן אמרו כל הבן הילוד היאורה [תשליכוהו] (שמות א) אף אתה באותה מדה מדדת להם שנאמר מרכבות פרעה [וחילו ירה בים: דבר אחר מרכבות פרעה] לד) הם אמרו ויקח שש מאות רכב בחור (שם יד) אף אתה (ומבחר שלישיו טבעו בים סוף) [מרכבות פרעה וגו'] הן שמו שלישים על כולו אף אתה (תהומות יכסיומו) [מבחר שלישיו טבעו בים סוף] הן מררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ואף אתה עשית

---

**מאיר עין** טז) במקרא כתוב אתכם: יז) וכ"ה בילקוט: יח) וכ"ה בילקוט: יט) וכ"ה בילקוט: כ) גי' הילקוט כשקנאה וגבורה וכו' הכל מכה והולך בחימה: כא) עיין ספרי דברים פי' של"ח: כב) עיין במדרש תהלים שם: כג) צ"ל דל"ל אפסניות ועיין ספרי דברים פי' קנ"ט ובמ"ע שם אות ג' ובערוך ערך אפסניא: כד) כלו' שהוא עושה את שתיהן והא"ל מוחק מקרא לגוזר וגו' וא"כ: כה) וכן בילקוט ליתא וג' נוסחאות הן והנוסחא הזאת היא משובשת ול"ל ה' שמו שהוא זן ומספיק אפסניות וכו' שנאמר נותן לחם וגו': כו) מקרא זה לא מצאתי ובילקוט ליתא וצ"ל שהוא מקרא דדה"י ועתה ה' אלהי ישראל וגו' כי האמנם ישב אלהים וגו': כז) במקרא כתוב כבוד אלהי וגו' ובהוצאת הז"ו נרשם יחזקאל א' והוא טעות דעיקר הדרש הוא מ והארץ האירה מכבודו ובילקוט המקרא כמו שהוא לפנינו ביחזקאל מ"ג ועיין לעיל בפתיחתא דבשלח בד"ה וה' הולך: כח) הועתק מדלעיל ועיין ריש בשלח פ"ב: כט) הז"ו והא"ל מחקו זה המאמר לפי שלא מצאו לו פי' אבל בילקוט איתא אף שהיא קטוע סופא ור"ע מו"ה אה"ו במ"ס שלו נדחק לפרשו בסודות ורמזים והמאמר שבוש וא"ל את תיקון קלא כמו שהגהתי (ונשתבש באשגירת לישנא דלעיל) וה"ל כר"כ דלעיל פ' בשלח פ"ו שמרכבות של פרעה וחילו ירה בים אבל פרעה נשתייר ולכך נשתייר לפי שאמר מי ה' ועכשיו יאמר מי כמוכה באלים וכן הובא בילקוט בפ' מי ה' בשם פדר"א עיי"ש: ל) כצ"ל וכ"ה בילקוט אלא שנשתבש עיי"ש: לא) עיין לעיל פ"ג: לב) כצ"ל להגיה וכן בילקוט ליתא: לג) כ"ה בילקוט וכצ"ל עפ"י המשך הלשון: לד) כצ"ל וכ"ה בילקוט ונשתרבב לעיל:

להם המים כטיט והיו משתקעין בה לכך נאמר טובעו בים סוף ואין (טובעו) [טביעה] אלא בטיט שנאמר טבעתי ביון מצולה (תהלים סט) וכתיב ויטבע ירמיה בטיט (ירמיה לח) לכך נאמר טובעו בים סוף לה):

# פרשה ה

תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא א) ומה ת"ל יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון ותהום העליון והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר תהומות יכסיומו: ד"א תהומות יכסיומו וכי תהומות יש שם והלא עשונית היא ומה ת"ל תהומות יכסיומו אלא שעלה תהום התחתון לתהום העליון (והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורענות לכך נאמר תהומות יכסיומו) ב) וחפה עליהם הרקיע והקדיר עליהם הכוכבים [כענין] ג) שנאמר כל מאורי אור וגו' (יחזקאל לב) ולמה ונתתי חשך על ארצך (שם) וכתיב כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם (ישעיה יג) ולמה חשך השמש וגו' (שם) וכתיב ובתחפנחס חשך היום וגו' (יחזקאל ל) מפני מה היא ענן יכסנה (שם) וכתיב ופקדתי על תבל רעה [וגו'] (ישעיה יג): יונה ירד לתהום אחד שנאמר תהום יסובבני וגו' (יונה ב) הם ירדו לשני תהומות שנאמר תהומות יכסיומו יונה ירד למצולה אחת [שנאמר ותשליכני מצולה] (שם) ד) והם ירדו לשתים שנאמר [ירדו] במצולות:

[ירדו במצולות] (ואין) [אין] ה) מצולות אלא מים (עד ים) [עזים] ו) שנאמר ותשליכני מצולה בלבב ימים (שם) וכתיב ואת רודפיהם השלכת במצולות כמו אבן במים עזים (נחמיה ט):

ירדו במצולות וכי (במצולות) [מצולות] יש שם והלא עשונית היתה ז) מה ת"ל ירדו במצולות מלמד (שנפרש) [שנפרץ] הים הגדול (לתוכו) [לתוכו] ח) והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר ירדו במצולות:

כמו אבן במדה שאדם מודד בה מודדין לו הן אמרו וראיתן על האבנים (שמות א) אף אתה עשית להם המים כאבנים והיו (הים) [המים] מכין אותם על מקום האבנים ט) לכך נאמר כמו אבן י): ד"א כמו אבן היא היתה מכה יא) בינונית הרשעים שבהם היו מטורפין כקש הבינוניים כאבן הפקחים כעופרת יב): ד"א כמו אבן על שהקשו לבם כאבן אבל אתה טובך וחסדיך הרבים ורחמיך עלינו וימינך פשוטה לכל באי העולם שנאמר ימינך יי' ימינך שני פעמים יג) כי ימינך וזרועך ואור פניך (תהלים מד) וכתיב בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב [וגו'] (ישעיה מה):

נאדרי בכח נאה אתה ואדיר בכח שנתת ארכה לדור המבול לעשות תשובה ולא עשו תשובה (ואומר) [שנאמר ויאמר יי'] לא ידון רוחי באדם (בראשית ו) יד) ולא גמרת להם כלייה עד שהשלימו (רשעים) [רשעם] לפניך טו): וכן אתה מוצא באנשי המגדל שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנאמר ויאמר יי' הן עם אחד ושפה אחת לכלם וזה החלם לעשות ועתה וגו' (שם יא) ואין עתה אלא תשובה שנאמר ועתה ישראל מה יי' אלהיך דורש וגו' (דברים י) טז) ולא גמרת עליהם כלייה עד שהשלימו [רשעם] לפניך (רשעים) יז): וכן את מוצא באנשי סדום שהארכת להם לעשות תשובה ולא עשו שנאמר ויאמר יי' זעקת סדום ועמורה כי רבה [וגו'] ארדה נא ויראה (בראשית יח) יח) ואומר ויי' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש (שם יט) וגו' אם עשו

**מאיר עין** לה) הגהתי כולה עפ"י הילקוט וכעין זה הגיה בא"א ועיין בתנחומא נוסחא אחרת ונתערבו לפנינו ב' הנוסחאות והא"ל הגיה כולה עפ"י נוסחת התנחומא ועשה מן טובעו בים סוף מאמר בפ"ע ועיין ברש"י עה"ת:

**(פרשה ה)** א) כלו' וכי תהומות רבים שם והלא אינו רק תהום אחד גדול וחזק ועיין בערוך ערך עשן ועיין במפרשי המכילתא והא"ל הגיה והלא שונית היא (עיין בערוך ערך שנית) וא"כ: ב) ככ"ל להגיה וגי' הילקוט ד"א שעלה תהום התחתון על תהום העליון וחיפה עליהן וכו' והא"ל מחק לכולא רישא ועד ד"א והגיה ד"א חפה עליהן וכו' וא"כ: ג) כן הגיה בא"א: ד) וכ"ה בילקוט וכן הגיה בז"י: ה) הא"ל להגיה: ו) כן הגיה בא"א עפ"י הילקוט והא"ל מוחק מלות עד ים: ז) הא"ל הגיה שונית עיין לעיל א': ח) כן הגיהו הא"א והז"י והא"ל עפ"י הילקוט: ט) נראה שפירשו אבנים כינוי לאברי הזרע: י) וכמו אבן היא יורד במצולות וכן תרגם יונתן ושקעו במצולתיה דימא אידמון היא כאבנא ועיין לעיל בשלח פ"ד: יא) גי' הילקוט מיתה וכן הגיה הא"א וא"כ: יב) עיין ברש"י עה"ת ובתנחומא המאמר משובש: יג) הא"ל הוסיף אחד שטובך וחסדך עלינו וימינך אחד פשוטה לכל באי עולם: יד) וכ"ה בילקוט: טו) עיי"ש ברש"י ובתרגומים ובאדר"נ פל"ב ובב"ר פל"ב ובתנחומא פ' נח: טז) במקרא כתוב שואל: יז) עיין בב"ר פל"ח ופל"א: יח) עיין בב"ר פמ"ט:

תשובה הרי מטר ואם לאו גפרית ואש נאמר כאן מטר ונאמר להלן מטר מה להלן מטר יט) אף כאן מטר ואי מה כאן גפרית ואש אף להלן גפרית ואש כ) ת"ל מאת יי' מן השמים ולא גמרת עליהן עד שהשלימו רשען כא) עשר מכות הבאת על המצריים במצרים ולא גמרת עליהן כלייה עד שהשלימו רשען: ד"א ימינך יי' נאדרי בכח כשישראל עושין רצונו של מקום הן עושין שמאל ימין שנאמר ימינך יי' ימינך יי' שני פעמים וכשאין ישראל עושין רצונו כביכול הן עושין ימין שמאל שנאמר השיב אחור ימינו (איכה ב) כשישראל עושין רצונו אין שינה לפניו שנאמר הנה לא ינום ולא יישן (תהלים קכא) וכשאין עושין רצונו כביכול שינה לפניו שנאמר ויקץ כישן יי' כגבור מתרונן מיין (שם עח) וכשישראל עושין רצונו אין חימה לפניו שנאמר חימה אין לי (ישעיה כז) וכשאין עושין רצונו חמה לפניו שנאמר וחרה (אפי) [אף יי'] בכם וגו' (דברים יא) כב) כשישראל עושין רצונו הוא נלחם להם שנ' יי' ילחם לכם (שמות יד) וכשאין עושין רצונו הוא נלחם בם שנ' ויהפך להם לאויב והוא נלחם בם (ישעיה סג) כג) ולא עוד אלא שעושין רצון רחמן אכזרי שנאמר היה יי' כאויב וגו' (איכה ב):

תרעץ אויב רעצת אויב אינו אומר אלא תרעץ אויב לעתיד לבא שנ' בזעם תצעד ארץ באף תדוש גוים (חבקוק ג) כד):

תרעץ אויב זה פרעה שנאמר אמר אויב וגו': ד"א זה עשו שנאמר יען אמר האויב עליהם האח וגו' (יחזקאל לו) כה):

## פרשה ו

וברוב גאונך תהרוס קמיך הרבית להתגאות נגד מי שקם נגדך ומי הם שקמו נגדך הם שקמו נגד בניך (תהרוס קמיך) א) תהרום קמינו אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך מגיד שכל מי שקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד הקב"ה וכן הוא אומר אל תשכח קול צורריך שאון קמיך עולה תמיד (תהלים עד) כי הנה אויביך יהמיון (שם פג) מפני מה על עמך יערימו סוד וגו' (שם) הלא משנאיך יי' אשנא ובתקוממיך אתקוטט (שם קלט) מפני מה תכלית שנאה שנאתים וגו' (שם) ב) וכה"א והנוגע בהם כנוגע בבבת עינו (זכריה ב) ג) רבי יהודה אומר בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כתיב כביכול כלפי מעלה אלא שכינה הכתוב: כיוצא בו ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו (מלאכי א) אלא שכינה הכתוב: כיוצא בו בעון אשר ידע כי מקללים להם וגו' (ש"א ג) אלא שכינה הכתוב: כיוצא בו למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא (איוב ז) כינה הכתוב: כיוצא בו הלא אתה מלכי מקדם יי' אלהים ולא נמות (חבקוק א) ד) כינה הכתוב: כיוצא בו ההמיר גוי אלהים והמה לא אלהים ועמי המיר כבודו (ירמיה ב) כינה הכתוב: כיוצא בו וימירו את כבודם בתבנית שור (תהלים קו) כינה הכתוב: ואל אראה ברעתי (במדבר יא) כינה הכתוב: כיוצא בו אין לנו חלק בדוד [וגו'] איש לאהליו ישראל (שמואל ב' כ) כינה הכתוב: והנם שולחים הזמורה אל אפם (יחזקאל ח) ה) כינה הכתוב: בצאתו מרחם אמו (במדבר יב) מרחם אמנו היה לו לומר כינה הכתוב: אף כאן אתה אומר הנוגע בו כנוגע בבבת עינו כביכול כלפי

---

**מאיר עין** יט) כלו' כשם שלהלן בשאר מקומות הפעל מ ט ר מורה על ירידת גשם אף כאן כן: כ) כלו' אדרבה דן מכאן שאף על ירידת גפרית ואש שייך לומר מ ט ר ת"ל מאת ה' מן השמים ואין דבר רע יורד משמים ולשון רש"י שם בתחלה מטר ונעשה גפרית ואש (ונרמז שם שהוא מן המכילתא) ועיין בתרגום יונתן שם ובב"ר שם ולקמן בפ' המן בפ' הנני ממטיר כנ"ל בפי' המאמר ובקיומו וכל מפרשי ומגיהי המכילתא מחקו מן נאמר כאן עד מן השמים לפי שלא מצאו לו פי' ולפי שאינו בילקוט ובתנחומא: כא) הז"נ הגיה וכן בעשר וכו' וא"כ. הכהו לישני וכן אתה מוצא וכו' שהארכת בכל זה המאמר אינו מדויקין ואשגירה לישנא היא: כב) כצ"ל וכ"ה בילקוט ובתנחומא ופסוק וחרה אפי בכם אינו בכל המקרא (ובז"נ ובדפוס ווילנא כרשם יחזקאל ה' והוא טעות ובבה"מ שלפל וכתב דצ' לגרוס וחרה אפי והנחתי חמתי בם דיחזקאל ה' והיא ג"כ טעות דשם כתיב וכלה אפי וגו') ונשתבשו מלות אף יי' למלת אפי. ועיין ע"ז ד' ע"א ושמות רבה פ"ל: כג) במקרא כתוב הוא: כד) ודרשוהו בזעם תרעץ ארץ וכן תרגם יונתן באתגליותך למתבר רשיעי ערעא: כה) במקרא כתוב עליכם:

(**פרשה ו**) א) וכן בילקוט ליתא: ב) עיין ברש"י עה"ת: ג) במקרא כתוב כי הנוגע בכם נגע בבבת עינו: ד) במקרא כתוב הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות. עיין ברש"י שם: ה) במקרא כתוב את הזמורה:

מעלה הכתוב מדבר אלא שכינה הכתוב ו): וכל מי שעוזר את ישראל כאלו עוזר להקב"ה שנאמר אורו מרוז אמר מלאך יי' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת יי' לעזרת יי' בגבורים (שופטים ה) הרבת להתגאות כנגד מי שקם כנגדך מי שקם כנגד בניך ז) הוא קם כנגדך ומה טיבן ח) את כדרלעומר ותדעל מלך גוים וגו' (בראשית יד) ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם (שם) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגליו (ישעיה מא) ט) מהו אומר ירדפם יעבור שלום וגו' (שם) י) וכה"א נאם יי' לאדוני שב לימיני וגו' מטה עוזך ישלח יי' מציון וגו' עמך נדבות ביום חילך וגו' נשבע יי' ולא ינחם (תהלים ק) מהו אומר יי' על ימינך וגו' (שם) יא): הרבית להתגאות כנגד פרעה וחילו שנאמר ויקח שש מאות רכב בחור וגו' (שמות יד) מהו אומר מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו': סיסרא וכל רכבו שנ' ויזעק סיסרא את כל רכבו וגו' (שופטים ד) מהו אומר מן שמים נלחמו [וגו'] יב): סנחריב וכל אגפיו שנאמר ביד עבדיך וגו' (ישעיה לז) מהו אומר וישלח יי' מלאך ויך כל גבור חיל (דה"ב' לב) יג): נבוכדנצר וכל המונו שנאמר ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה (ישעיה יד) אמר נבוכדנצר אעשה לי עב קטנה ואדור בתוכה שנאמר אעלה על במתי עב וגו' (שם) אמר הקב"ה אתה רצית לפרוש עצמך מבני אדם סוף בני אדם נפרשין ממך שנאמר לקצת ירחין תרי עשר וגו' ענה מלכא ואמר וגו' עוד מלתא בפום מלכא וגו' בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר (דניאל ד) (כולא מטא על נבוכדנצר מלכא) מה הוא אומר כולא מטא [על נבוכדנצר מלכא] (לקצת ירחין תרי עשר) (שם): [בלשאצר ושריו] יד) בלשאצר מלכא עבד לחם רב [וגו'] בלשאצר אמר בטעם חמרא [וגו'] באדין הייתיו מאני דהבא וגו' אשתיו חמרא [וגו'] בה שעתא נפקת אצבעתא [וגו'] אדין מלכא זוהי שנין (שם ה) טו) ועליו הוא אומר הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר (חבקוק ב) ואומר שבעת קלון מכבוד (שם) טז) [מה הוא אומר] ביה בליליא קטיל בלשאצר (דניאל שם):

[תהרס קמיך] יז) הרסת קמיך אין כתיב כאן אלא תהרוס קמיך לעתיד לבא שנאמר אלהים הרס שינמו בפימו (תהלים נח) מפני מה כי לא יבינו אל פעולות יי' ואל מעשה ידיו יהרסם ולא יבנם (שם כח) יח) יהרסם בעולם הזה ולא יבנם לעולם הבא:

[תשלח חרונך] יט) שלחת חרונך אין כתיב כאן אלא תשלח חרונך לעתיד לבא [שנאמר] כ) שפוך עליהם זעמך וגו' (שם סט) [ואומר] כא) שפוך חמתך על הגוים (ירמיה י) מפני מה כי אכלו את יעקב (שם):

[יאכלמו כקש] כב) אכלמו כקש אין כתיב כאן אלא יאכלמו כקש (אלו) כג) לעתיד לבא שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו' (עובדיה א) ואומר ביום ההוא אשית את אלופי יהודה ככיור אש וכעצים וכלפיד אש וגו' (זכריה יב) כד): כל העצים כשהן דולקין אין קולן נשמע אבל הקש כשהוא דולק (והולך) [קולו] נשמע כך היה [נשמע] קולן של מצרים (הולך) מפני הפורענות כה) כל העצים כשהן דולקין יש (מהן) [בהן] כו) ממש אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש (אף) [שנאמר ויקח שש מאות רכב] (שמות יד) כז) שומע אני שהיה בהם ממש ת"ל יאכלמו כקש מה הקש כשהוא דולק אין בו ממש כך המצריים (כשהיו דולקין) כח)

---

**מאיר עין** ו) עיין ספרי במדבר פי' פ"ד ובכמן שם במ"ע אות ע"ז ובילקוט שמואל ר' ק"ו ועיין במנחת שי שהאריך בזה הענין בפ' בהעלותך ובמלכים א' י"ב ובזכריה ב' וע"ע בס' מאור עינים פי"ט שהעיד על התנחומא שהוא משובש והאמת אתו והראיה היותר גדולה בזה הענין היא שגגון כינה הכתוב שמגגון זה לא יסבול הפי' שסופרים תקנו ודעת ר' סימון בב"ר פמ"ט היא דעת חולקת ומדרשות חלוקות הן כנ"ל. הנהו אלא שכינה הכתוב מחק הא"ל והגיה כינה הכתוב והגהתו נכונה לפי נוסחתנו ויותר נראה שבנסחאות העתיקות היה תשלום המקרא הראוי להיות וע"ז שפיר מסיים אלא שכינה הכתוב והסופרים קיטעום וראיה ע"ז מנוסחת התנחומא עיי"ש. ובפי' וגו' אראה ברעתי (המוזכר כאן) עיין ברש"י פ' בהעלותך ואיוב ל"ב ובספרי שם פי' ל'. ובה"מ לדד למחוק מלות מרחם אמנו ומפרש שהשינוי הוא תהי במקום תהיה והביא ראיה שכן לא גרסינן ליה בספרי פי' פ"ד ושכח שבפי' ק"ה ד"ה חסר בלאתו וד"ה ויאכל חצי בשרו שני מאמרים שלמים כן (שאינם לא הגהה ולא תוספות והמותקן אינו אלא מקלקל בספרים): ז) הא"א הגיה עפ"י הילקוט ידידיך וא"ל: ח) כלו' ומי הם ובתנחומא המאמר קטוע עיי"ש: ט) במקרא כתוב לרגלו: י) והנהו פסוקי מידרשי על אברהם עיין בב"ר פמ"ג: יא) ומידרש על אברהם עיין במדרש תהלים שם: יב) עיין לעיל פ"ב ובמ"ע שם אות ע"ו: יג) במקרא כתוב ויכחד כל גבור חיל: יד) כ"כ להגיה: טו) במקרא כתוב נפקו אצבען וגו' וזיוהי שנוהי וגו': טז) עיין שבת קמ"ט ע"ב (והובא בילקוט חבקוק ב' ומה שגרסה שם ב"ב ל"ח ע"א שייך למאמר הקודם עיי"ש) דדרשוהו על נבוכדנאצר ומדרשות חלוקות הן: הא"ל מוחק כולא מן אמר נבוכדנאצר וכתב עליו בה"מ שטעמו לפי שגרסו לעיל בפ"ב עיי"ש במ"ע אות כ"ד: יז) כנ"ל להגיה: יח) אפשר דל"ל ואומר יהרסם ולא יבנם מפני מה כי לא יבינו וכו': יט) כנ"ל להגיה: כ) כ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א. (בדפוס ווילנא חסר מכאן עד ביום ההוא אשית בטעות המדפיסים): כא) וכ"ה בילקוט ועיי"ש: כב) כנ"ל להגיה: כג) וכן בילקוט ליתא: כד) במקרא כתוב אשים וגו' ככיור אש בעצים וגו': כה) גי' הילקוט כל העצים דולקין ואין קולן הולך אבל הקש כשהוא דולק קולו הולך וכו' ולפנינו נתערבו ב' נוסחאות: כו) וכ"ה בילקוט: כז) הגהתי עפ"י הילקוט: כח) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו בא"א:

לא היה בהן ממש מפני פורענות (וי״ אמר) [וכן הוא אומר] כט) יחדו ישכבו בל יקומו דועכו כפשתה (ישעיה מג) ל) ללמדך שלא היתה מלכות ירודה משל מצרים אלא שנטלה שררה לשעה בשביל כבודן של ישראל לא): וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושל אותם אלא בארזים שנאמר הנה אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא) ואומר והנה אנכי השמדתי את האמורי מפניכם אשר כגובה ארזים גבהו (עמוס ב) לב) ואומר אילנא די חזית וגו' (דניאל ד) וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלם אלא בקש שנאמר יאכלמו כקש: וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בכסף וזהב שנאמר צלמא ראשיה דידהב טב (שם ב) וכשהוא מושל את המצריים אינו מושלן אלא בעופרת שנאמר צללו כעופרת: וכשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בחיות לג) שנאמר וד' חיון רברבן (שם ז) וכשהוא ממשל את המצריים אינו מושלן אלא בשועלים שנאמר אחזו לנו שועלים (שה״ש ב) לד): שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אני מבקש לילך לאלכסנדריא שמא יעמוד מלך וינצחני לה) אמר לו איני יודע מכל מקום כתוב לנו שאין ארץ מצרים יכולה להעמיד לא מלך ולא שר שנ' מן המלכות תהיה שפלה ולא תנשא עוד על כל הגוים והמעטתים לבלתי רדות בגוים (יחזקאל כט) לו):

וברוח אפך [נערמו מים] במדה שמדדו בה מדדת להם הם אמרו הבה נתחכמה לו (שמות א) אף אתה נתתה ערמה למים והיו המים נלחמים בהם בכל מיני פורעניות לכך נאמר וברוח אפיך [וגו'] לז): ד״א וברוח אפיך [נערמו מים] עשאן כמין ערימות לח):

נצבו כמו נד מה נד צרור אינו לא מוציא ולא מכניס כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין לט) וישראל אוכלין ושותין ושמחים (יל״ח) [ויצאו] מ) להם מים מתוקין מתוך מלוחים שנאמר ויוצא נוזלים מסלע (תהלים עח) ואין נוזלים אלא מים חיים שנאמר מעין גנים באר מים חיים [ונזלים וגו'] (שה״ש ד) ואומר שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה): ד״א כמו נד [מה נד] מא) צרור עומד אינו לא מוציא ולא מכנים כך היתה נפשם של מצרים צרורה בהם ולא מוציאין ולא מכניסין מעולפים מריח הים שנאמר ירתיח כסיר מצולה וגו' (איוב מא) וישראל נעשה להם הים מיני בשמים שנאמר ים ישים במרקחה (שם) [ואומר] מב) עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו (שה״ש ד) מג):

קפאו תהומות בלב ים (וגו') עשאן כמין קופה מד):

בלב ים היאך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן כך קפא עליהם הים משני חלקיו ולמעלה מה): הים אין לו לב ונתן לו לב [שנאמר בלב ים] מו) האלה לא היה לה לב ונתן לה לב שנאמר עודנו חי בלב האלה (ש״ב יח) השמים לא היה להם לב ונתן להם לב שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים (דברים ד) יבא הים שאין לו לב ונתן לו לב ויפרע מן המצרים שהיה להם לב ושעבדו מז) את ישראל בכל מיני פורעניות שנאמר ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך (שמות א) תבא האלה שאין לה לב ונתן לה לב ותפרע מאבשלום שהיה לו לב וגנב שלש גנבות מח) לב אביו ולב בית דין ולב ישראל שנאמר ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (ש״ב ט״ו) יבואו השמים שאין להם לב ונתן להם לב ויורידו המן כטל מט) לישראל שיש להם לב וקבלו התורה ועבדו השם בכל לבבם

---

כט) כצ״ל וכ״ה בילקוט: ל) במקרא כתוב דעכו: לא) עיין לעיל ריש בשלח פ״א בד״ה ויהפך והא״ל סרס המאמרים וג' הא׳ ללמדך עד די חזית בסוף המאמר אחר אחזו לנו שועלים ואיני יודע טעמו: לב) במקרא כתוב ואנכי וגו' מפניהם וגו': לג) גדולות: לד) ועיין ברבה פכ״ה ובמדרש שה״ש בפ' אחזו לנו: לה) כלו' מבקש אני לילך לאלכסנדריא לפי שאני מתירא שמא ימרדו ויעמידו מלך והם היו כבושים תחת יד הרומיים ובילקוט ג' שמא יעמוד עליו וינצחהו כלו' שמא יעמוד ראש אלכסנדריא על אנטונינוס ונקט בהאי לישנא משום בזיון גדא: לו) במקרא כתוב מן הממלכות וגו' ולא תתנשא עוד על הגוים וגו': לז) וכן תרגם אונקלוס ובמימר פומך חכימו מיא: לח) וכן תרגם יונתן ועיין במפרש שם: לט) וס״ל דנצבו כמו נד אמצריים קאי ומלת נוזלים חסירה אות השימוש ור״ל נצבו כמו נד בתוך הנוזלים או כנגד הנוזלים א״כ ס״ל דשיעור הכתוב הוא נערמו מים נוזלים ונצבו כמו נד הוא מאמר מוסגר ועיין בתרגום יונתן: מ) וכ״ה בילקוט: מא) וכ״ה בילקוט וכן הגיה בא״א: מב) וכ״ה בילקוט וכן הגיה בא״א: מג) והאי דבר אחר אינו אלא נוסחא אחרינא והא״ל מחק והגיה והרכיב את שניהם למאמר אחד וא״כ: מד) בילקוט ובתנחומא ג' כמין כיפה ועיין ריש בשלח פ״ד: מה) הא״ל מחק מלת עליהם וג' כך קפא הים והא״א הגיה כך נקפא להם וגי' הילקוט האיך לבו של אדם נתון משני חלקים ולמעלן כיפה כך נקפה להם הים משני חלקים ולמעלה. ונ״ל שהילקוט קטועה קלא ול״ל ולמעלה כיפה. וגי' התנחומא היכן לבו של אדם נתון מב' חלקים כך קפא עליהם הים מב' חלקים. ויונתן תרגם קפו עליהון תהומיא בגו פילגוס דימא רבא. ונ״ל שפירשו קפאו מלשון לפו (ועיין בערוך ערך קפא) ועליהון דישראל קאי: מו) וכ״ה בילקוט: מז) הא״ל הגיה לשעבד וא״ל שהמלה מבנין שפעל: מח) הא״ל הגיה שלש לבבות וכ״ה בילקוט ובתנחומא ועיין בנוסחאות המשנה סוטה ע' ע״ב: מט) בילקוט ובתנחומא ליתא מלת כטל:

ובכל נפשם שנאמר ואהבת את יי' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך וגו' (דברים ו) ולא שמים בלבד שמחו בגאולת ישראל אלא ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים שנאמר רונו שמים כי עשה יי' הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רנה יער וכל עץ בו כי גאל יי' את יעקב וגו' (ישעיה מד) נ) ואומר רונו שמים וגילי ארץ פצחי רנה כי נחם יי' עמו [וגו'] (שם מט) נא) [ואומר פצחו רננו יחדיו חרבות ירושלים כי נחם ה' עמי] גאל ירושלים (שם נב) נב):

# פרשה ז

אמר אויב זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו בשנת מות המלך עוזיהו וגו' (ישעיה ו) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו בן אדם עמוד על רגליך (יחזקאל ב) ויש אומרים בן אדם חוד חידה (שם יז) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו הלוך וקראת באזני ירושלם וגו' (ירמיה ב) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו גפן בוקק ישראל (הושע י) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה: כיוצא בו אני קהלת הייתי מלך בירושלם (קהלת א) א) זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן לפי שאין מוקדם ומאוחר בתורה ב):

אמר אויב וכי מאין ידעו ישראל מה חשב עליהם פרעה במצרים אלא רוח הקדש שרתה עליהם והיו יודעין מה פרעה חשב עליהם במצרים: וכשראה פרעה [שיצאו ישראל] אמר [אילו] לא דיינו לרדוף אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שלקחו כדי הוא ג) כיון שראו מקצת העם שאבדו ממונם מועט אמרו נרדפם ד) כשראה פרעה [כן] ה) אמר כולנו שוין בבזה שנאמר אחלק שלל ולא עוד אלא שאני פותח אוצרות כסף וזהב (ויחלק להם) אבנים טובות ומרגליות [ומחלק לכם] ו):

אמר אויב ז) ולא ידע מה אמר לאדם מערכי לב ומיי' מענה לשון (משלי יו) נרדוף נשיג נחלק אין כתיב כאן אלא ארדף אשיג אחלק (ארדוף) [מורדף] מושג [מחולק] מורדף אני להם מותפש אני להם (מוחלק) [מחולק] הוא (שללו וממונו) [שללי וממוני] להם ח) תמלאם אינו אומר אלא תמלאמו ממלאים הם נפשם (ממנו) [ממני] ט) תורישם ידי אינו אומר אלא תורישמו מוריש אני עושרי וכבודי להם:

[אריק חרבי תורישמו ידי] י) לשעבר הייתם בוזזים בהם והייתי תובע (בידכם) [מידכם] יא) בנימוסי מלכות אבל כאן תורישמו ידי לשעבר הייתם הורגים בהם והייתי

---

**מאיר עין** נ) במקרא כתוב רנו שמים. בילקוט ג' מפני מה כי גאל ה' את יעקב: נא) במקרא כתוב רנו שמים וגו' יפצחו (ופצחו קרי) הרים רנה וגו': נב) כנ"ל להגיה והכותב ערבב הפסוקים וקיטען. ועל סגנון הגדה זו יפה העיר ר"ע מו"ה א"ה"וו במ"ם שלו עי"ש. בתנחומא רוב פרשת השירה קטועה ומכאן ואילך ליתא מידי עד פ' ויקע:

**(פרשה ז)** א) במקרא כתוב מלך על ישראל בירושלים: ב) בילקוט הוסיף בה וקיטע בה קיטע בה גפן בוקק וגו' והוסיף בה ביואל בו ויהי ביום השמיני קרא משה וכו' ובילקוט ירמיה ר' ס"ד ג' בתרווייהו ועיין במדרש קהלת שחשיב שם יותר מאילו ועיין ברמב"ן בפרשה שכתב שכן דעת התרגום (ומתמיהא עליו שמביאו בשם מדרש חזית והוא לפנינו במקומו במכילתא): ג) כן הגיה בא"א והא"ל מחק מלות וכשראה פרעה וגי' הילקוט כיון שראה פרעה שילחו ישראל אמר דיינו שהלך לרדוף אחרי ישראל אלא בשביל כסף וזהב שלקחו ממנו כדאי הוא ועיין רש"י בשלח פי"ד: ד) ככו' האי אמר אויב אפרעה ועל מקצת עמו קאי פרעה אמר ארדוף וכן מקצת העם אמרו ארדוף ודרש כן על פי מה דדריש לעיל רש"י בשלח פי"ד ואת עמו לקח עמו שלקחם בדברים ואמר שרק מקצת העם אמרו נרדפם וגי' הילקוט אין בידי לפרשה עי"ש: ה) וכ"ה בילקוט וכלו' כיון שראה שרק מקצת העם אמרו לרודפם התחיל להמשיכם בדברים ואמר וכו': ו) כן הגיה הא"ל ועיין בילקוט: ז) בילקוט ג' דבר אחר אמר אויב: ח) כנ"ל להגיה וכעין זה היא בילקוט עי"ש ואולי היתה מלת אשיג חסרה יו"ד וא"כ יוכל להקרות ארודף אושג אחולק והא"ל מחק כל המאמר והגיה ארדוף אתכם להם אשיג אתכם להם מחלק הוא שללו וממונו להם אך מאן יוכל להחויה כדין בלא ראיה: ט) וכ"ה בילקוט והא"ל מוחק מלות נפשם ממנו וג' מנפשם ואיני יודע לפרשו: י) כנ"ל להגיה: יא) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל:

תובע [מידכם] בנמוסי מלכות [אבל כאן אריק חרבי] יג): ויש אומרים את ן חרבי אינו אומר אלא א ר י ק חרבי אמר לבעול זכריהם כענין שנאמר (ויחזק) [והריקו] חרבותם על יפי חכמתך [וחללו יפעתך] (יחזקאל כח) [ונתנו חרבותם] יג) איני אומר אלא והריקו חרבותם ולפי שגבה לבו [שנאמר גבה לבך ביפיך וגו'] (שם) יד) השפילו הקב"ה ובזוהו כל האומות טו): שלש כתות נעשו מצרים על הים אחת אומרת ניטול ממונם ולא נהרגם ואחת אומרת נהרגם ולא ניטול ממונם ואחת אומרת נהרגם וניטול ממונם זו שאומרת ניטול ממונם ולא נהרגם אחלק שלל זו שאומרת נהרגם ולא ניטול ממונם תמלאמו נפשי זו שאומרת נהרגם וניטול ממונם תורישמו ידי טז): חמשה דברים היה פרעה מנאץ בתוך ארץ מצרים אמר אויב ארדוף אשיג. אחלק שלל. תמלאמו נפשי. אריק חרבי. תורישמו ידי. וכנגדן (סלם) [של] יז) חמשה דברים השיבתו רוח הקדש ואומרת נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים: ימינך יי' [וגו'] תרעץ אויב: וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש: [וברוח אפיך נערמו מים וגו']: נטית ימינך [וגו'] יח) מישל ללסטים שהיה עומד ומנאץ אחר פלטרין של מלך (אומר) [ואומר] אם אמצא בן המלך אני תופשו והורגו וצולבו וממיתו מיתה חמורה כך פרעה עמד ונאץ בארץ מצרים ארדוף אשיג אחלק שלל ורוח הקדש מלעגת עליו ואומרת נשפת ברוחך כסמו ים יט) ואומר נטית ימינך וכך הוא אומר למה רגשו גוים (תהלים ב) ואומר יושב בשמים ישחק (שם) ואומר הנה יביעו בפיהם (אחריו) וגו' (שם נט) כ) אחריו מה כתוב אתה יי' תשחק וגו' (שם) כא) [וכן הוא אומר שבא ודדן וגו' יאמרו לך הלשלל שלל אתה בא וגו'] (יחזקאל לח) ואומר והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל (שם) ואומר ירעשו מפניו דגי הים (שם) כב) הא כל אותן האלפים והרבבות צללו כעופרת (במי ים) [במים] אדירים כג):

במים אדירים ד' דברים נקראו אדירים ואלו הן הקב"ה שנאמר אדיר במרום יי' (תהלים צג) וישראל שנאמר ואדירי כל חפצי בם (שם טז) ומצרים שנאמר אתה ובנות גוים והמה אדירים (יחזקאל לב) כד) [ומים שנאמר במים אדירים יבא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים] כה) במים שנקראים אדירים שנאמר צללו כעופרת במים אדירים:

## פרשה ח

מי כמוכה באלים יי' כיון שראו ישראל שאבד פרעה וחילו בים סוף ובטלה מלכות של מצרים ונעשו שפטים בע"ז פתחו פיהם ואמרו כולם כי כמוך באלים ולא ישראל בלבד אמרו שירה אלא אף האומות כששמעו שאבד פרעה ומצרים בים ובטלה מלכותם ונעשו שפטים בעבודה זרה שלהן כפרו כלן בעבודה זרה שלהן ופתחו פיהם כולן והודו למרום ואמרו מי כמוך באלים וגו' וכן את מוצא (בעבודה זרה) שעתידין אומות העולם

---

מאיר עין יב) וכן הגיהו הז"י והא"ל וילקוט ג' לשעבר הייתם רוצים לאנוס נשיהן ובנותיהן והייתי תובע מידכם אבל כאן אריק חרבי: יג) וכן הגיה בא"א: יד) כן נראה להגיה עפ"י הילקוט: טו) וילקוט ג' ובזו עליו כל אוה"ע. ועיין ברש"י יחזקאל שם והיה זה הענין בימים הקדומים לבזות הנכבש לומר שאינו אלא כאשה עיין שבת קמ"ט ע"ב ובב"ר פס"ג. ואפשר שדרשו חרבותם כמו חרפתם בחילוף ב"ת בפ"א כמו בית הבושת בלשון התלמוד א"כ מלשון הרפ"י דהיינו ימי נערות כלו' כשה ואונס. בילקוט המאמר קטוע ומשובש קצת עיי"ש ובדפוס ווילנא השמיטו כל זה המאמר: טז) תורישמו לשון ירושה בבה"מ. ופי' ולא נהרגם ולא אמרו נהרגם וכן באיזך ועיין בז"י: יז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א: יח) כצ"ל להגיה ופי' המאמר לדעתי כך היא דס"ל דאמר אויב היא תחלת הפרשה כדלעיל ואין ר"ל תחלת השירה שתחלתה ע"כ היא אשירה לה' וגו' אלא שבסוף הפסוק החמישי והיינו כמו אבן מתחלת פרשה אחרת ותחלתה אמר אויב וגו' הכולל חמשה דברים ניאוצו של פרעה ועו"ז משיבה רוה"ק חמשה פסוקים בזה הסדר נשפת וגו' וברוב וגו' ימינך וגו' וברוח וגו' נטית וגו' הרי חמשה וקדר השירה א"ז מי כמכה וגו' נחית וגו' ואין מוקדם ומאוחר בתורה כצ"ל והא"ל הגיה ששה ששה ששה וא"ל וילקוט נשתבש המאמר ונחלק (ונמצא כיוצא בזה הרבה בילקוט) עיי"ש ועיין במפורשים: יט) נקט רישא וסיפא והשמיט מציעתא: כ) במקרא כתוב יביעון: כא) במקרא כתוב ואתה: כב) במקרא כתוב ורעשו מפני וגו': כג) כל זה הגהתי עפ"י הילקוט והא"א עיי"ש ודרש שצללו במים אדירים מדכתיב ורעשו מפני דגי הים כצ"ל בתיקון ובפי' מאמר זה ועיין במפרשים: כד) במקרא כתוב אותה ובנות גוים אדירים וג"א אתה עיי"ש: כה) כן הגיהו הא"א וזא"ל ועיין מנחות כ"ג ע"א:

לכפור בה [בעבודה זרה] א) שנאמר ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה [אליך גוים יבאו] וגו' היעשה לו אדם אלהים וגו' (ירמיה טז) [ואומר] ביום ההוא ישליך האדם (ולאומר) [וגו'] לבא בנקרת הצורים וגו' (ישעיה ב) ואחריו מה כתיב והאלילים כליל יחלוף (שם ב): דבר אחר מי כמוך באלים יי' מי כמוך באלמים ג) ומי כמוך בנסים וגבורות שעשית לנו על הים שנאמר נוראות על ים סוף (שנאמר ויגער בים סוף ויחרב) (תהלים קו) ד): [דבר אחר מי כמוכה באלים] ה) מי כמוך באלמים שומע עלבון בניך ושותק שנאמר החשיתי מעולם אחריש אתאפק כיולדה אפעה אשום ואשאף יחד (ישעיה מב) לשעבר אחריש אתאפק מכאן ואילך אפעה [וגו'] אחריב הרים וגבעות וכל עשבם אוביש [וגו'] והולכתי עורים בדרך לא ידעו בנתיבות לא ידעו אדריכם אשים מחשך לפניהם לאור ומעקשים למישור (שם) ו): דבר אחר מי כמוך באלים מי כמוך באלו שמשמשין לפניך במרום שנאמר מי בשחק יערוך אליך [ידמה לה' בבני אלים] ואומר אל נערץ בסוד קדושים רבה וגו' יי' אלהי (ישראל) צבאות מי כמוך חסין יה (תהלים פט) ז): [דבר אחר מי כמוכה באלים] ח) מי כמוך באלו שקורים עצמם אלוהות פרעה קרא עצמו אלוה שנאמר יען אמר יאור לי ואני עשיתי (יחזקאל כט) וכן סנחריב שנאמר מי בכל אלהי הארצות [וגו'] (מ"ב יח) וכן נבוכדנצר שנאמר אעלה על במתי עב וגו' (ישעיה יד) וכן נגיד צור שנאמר אמור לנגיד צור כה אמר יי' אלהים יען גבה לבך וגו' (יחזקאל כח): [דבר אחר מי כמוכה באלים] מי כמוך באלו שאחרים קורין אותם אלוהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו [וגו'] (תהלים קטו) [אלו פה להם ולא ידברו] ט) אבל הקדוש ברוך הוא אומר שני דברים בדיבור אחד מה שאי איפשר לבשר ודם לעשות כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו וגו' (שם סב) [ואומר] הלא כה דברי כאש נאם יי' [וגו'] (ירמיה כג) י) וכתיב והגה מפיו יצא (איוב לז) יא):

מי כמוך נאדר בקדש נאה אתה ואדיר בקדש לא כמדת בשר ודם מדתך מדת בשר ודם אינו יכול (לשמוע) [לדבר] יב) בשני דברים כאחת אבל הקדוש ברוך הוא אמר עשרת הדברות כאחת (מה שאי איפשר לבשר ודם לעשות כן) יג) שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר (שמות כ) מדת בשר ודם אינו יכול לשמוע משני בני אדם כשהן צועקין אבל הקדוש ברוך הוא אפילו (לכל) [כל] יד) באי העולם באין וצועקין לפניו הוא שומע צעקתם שנאמר שומע תפלה עדיך וגו' (תהלים סה) טו):

נורא תהלות לא מעכשיו אלא מעולם נורא תהלות טז): דבר אחר נורא תהלות מדת בשר ודם מוראו על הרחוקים יותר מהקרובים אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא מוראו על קרוביו יותר מרחוקיו שנאמר בקרובי אקדש (ויקרא י) ואומר סביביו נשערה מאד (תהלים נ) ואומר ונורא על כל סביביו (שם פט) ואומר יי' אלהי צבאות מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך (שם) יז): מדת בשר ודם כשהוא עושה פועל אצל בעל הבית חורש עמו וזורע עמו מנכש עמו ומעדר עמו מטבע אחד נותן לו והולך [לו] אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אדם תאב לבנים נותן לו שנאמר הנה נחלת יי' בנים (תהלים קכז) תאב לחכמה נותן לו שנאמר כי יי' יתן חכמה (משלי ב) תאב לנכסים נותן לו שנאמר העושר והכבוד מלפניך (דה"א כט) יח): מדת בשר ודם כשהוא בונה בונה התחתון ואחר כך העליון אבל הקדוש ברוך הוא בונה העליון ואחר כך בונה התחתון שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים (בראשית א) ואחר כך ואת הארץ יט): מדת בשר ודם כשהוא מקרה מקרה בעצים ועפר (עמוס) כ) והקב"ה מקרה עולמו במים שנאמר המקרה במים עליותיו וגו' (תהלים קד): מדת בשר ודם אינו יכול לצור

---

**מאיר עין (פרשה ח)** א) וכעין זה היא בילקוט: ב) בסדר המקראות שלפנינו אינו כן עיי"ש: ג) בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל וג' ד"א מי כמוך מי כמוך בניסים וכו' והז"ו פי' באלמים לשון אלים וחזק ולולא דמסתפינא הייתי אומר שעיקר הגי' היתה מי כמכה בעל ים שדרשו באלים בחילוף אל"ף בעי"ן והלקוהו בב' מלות: ד) ב' נוסחאות היו והניח הכותב את שתיהן: ה) כצ"ל להגיה: ו) עיין גיטין נ"ו ע"ב: ז) במקרא ח) כתוב יערך לה'. הא"ל הגיה מי כמוכה באלים שמשמשין וכו' וא"ל וכן בילקוט וברמב"ן בפ' הגי' באילו: לו) וכן הגיה הא"ל: ט) כ"ה בילקוט והא"ל מוחק מן אבל הקב"ה עד הלא כה ואפשר שיפה כוון והוא כולו הוספות מגליון: י) עיין לקמן בפ' עשרת הדברות בפ' זכור את יום השבת: יא) כוונת אלו המדרשים להחזיק באמונת יחוד השם ואחדותו ועיין בתרגומים: יב) כן הגיה הא"ל וגי' הילקוט אינו יכול לומר שני דברים כאחד: יג) צ"ל למחוק ותוספות היא בהשגירת לישנא: יד) וכ"ה בילקוט: טו) עיין לעיל פ"ד ובנכמן במ"ע שם אות כב: טז) הא"ל מוחק כאן זה המאמר וגרסו לקמן בהדי עושה פלא שהם ענין אחד וא"ל: יז) עיין יבמות קכ"א ע"ב: יח) במקרא כתוב והעשר: יט) כדעת ב"ש בב"ר פ"א ועקרו בבבלי ובירושלמי חגיגה: כ) וכן מוחקו הא"ל וג'

צורה במים אבל הקדוש ברוך הוא צר צורה במים [שנאמר] הלא כחלב תתיכני (איוב י) כא): מדת בשר ודם אינו יכול לצור צורה בעפר והקדוש ברוך הוא צר צורה בעפר שנאמר אשר עשיתי בסתר רוקמתי [בתחתיות ארץ] (תהלים קלט): מדת בשר ודם כשהוא בא לצור צורה מתחיל בראשה או באחד מאיבריה ואחר כך גומרה אבל הקדוש ברוך הוא צר כולה כאחת שנאמר כי יוצר הכל הוא (ירמיה י) ואומר ואין צור כאלהינו (ש"א ב) אין צייר כאלהינו כב): מדת בשר ודם הולך אצל עושה צלמים ואומר לו עשה לי צורתו של אבא והוא אומר לו יבא אביך ויעמוד לפני או הבא לי אקונין שלו ואעשה צורתו אבל הקדוש ברוך היא אינו כן נותן לאדם (זה) [בן] כג) מטפה של מים ודומה לצורת אביו כד):

עושה פלא עשה פלא אין כתיב אלא עושה פלא לעתיד לבא שנאמר לכן הנה ימים באים נאום יי׳ ולא יאמר עוד חי יי׳ אשר העלה ישראל ממצרים וגו׳ (ירמיה יו) כה): דבר אחר עושה פלא עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור ודור שנאמר אודך על כי נוראות נפלאתי (תהלים קלט) כו) ואומר רבות עשית אתה יי׳ [וגו׳] (שם מ): דבר אחר עושה פלא עם אבות ועתיד לעשות עם בנים שנאמר כימי צאתך ממצרים אראנו נפלאות (מיכה ז) כז) אראנו מה שלא הראתי אל אבות שהרי ניסים וגבורות שאני עתיד לעשות עם הבנים יותר הם ממה שעשיתי לאבות וכן הוא אומר (עושה) [לעשה] נפלאות [גדלות לבדו] (תהלים קלו) ואומר ברוך יי׳ [אלהים] אלהי ישראל [עשה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן] (שם עב) כח):

# פרשה ט

נטית ימינך תבלעמו ארץ מגיד שכל הנפשות ביד הקב״ה שנאמר אשר בידו נפש כל חי (איוב יב) ואומר בידך אפקיד רוחי (תהלים לא) א):

[תבלעמו ארץ] ב) באי זו זכות נתנה להם קבורה בזכות שאמר יי׳ הצדיק (שמות ט) אמר הקב״ה (אם) [אתם] צדקתם (עלי) [עליכם] את הדין [אף] אני לא אקפח לכם שכרכם ואתן לכם מקום קבורה שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ ג): דבר אחר נטית ימינך [תבלעמו ארץ] מגיד (שהיה) [שהים] ד) זורקן ליבשה והיבשה זורקן לים אמרה יבשה ומה [אם] ה) בשעה שלא קבלתי אלא דם הבל שהוא יחידי נאמר לי ארור אתה וגו׳ (בראשית ד) ו) עתה איך אוכל לקבל דמן של אכלוסין הללו עד שנשבע לה הקדוש ברוך הוא (שאיני מעמידך) [שאינו מעמידה] ז) בדין שנאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ ואין ימין אלא שבועה שנאמר נשבע יי׳ בימינו (ישעיה סב) ח): ד״א נטית ימינך [וגו׳] כשהקב״ה נוטה ידו רשעים כלים מן העולם שנאמר ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וגו׳ (צפניה ב) ואומר הנני נוטה את ידי על פלשתים וגו׳ (יחזקאל כה) ט) ואומר נטיתי ידי על יהודה (צפניה א) י) ואומר נטיתי ידי על אדום (יחזקאל כה) יא) משל למה הדבר דומה לביצים הנתונות

---

**מאיר עין** ובאבנים ובילקוט ג׳ בעלים ובאבנים ובעפר שאי במים ונראה שכן היה לפנינו ועיין בב״ר רים פ״ד : כא) בילקוט בפרשה ובשמואל ר׳ פ״ג ובמדרש שמואל פ״ה ובב״ר פ״ז ג׳ שנאמר ויאמר אלהים ישרצו המים : כב) ועיין ברכות י׳ ע״א ובמדרש שמואל פ״ה ובילקוט שמואל שם : כג) כ״ה בילקוט בפרשה ובשמואל שם וכן הגיה הא״א : כד) בא״ל ג׳ כאן הא דנורא תהלות דלעיל עיין לעיל אות ע״ז : כה) במקרא כתוב את בני ישראל מארץ מצרים : כו) במקרא כתוב נפליתי : כז) במקרא כתוב מארץ מצרים : כח) כ״ה בילקוט. עיין לעיל ספ״ג. הא״ל מחק וסרס המאמרים וג׳ עשה פלא אין כתיב כאן אלא עושה פלא עשה עמנו פלא ועושה עמנו בכל דור וכו׳ יותר הם ממה שעשיתי לאבות וכה״א לכן הנה ימים באים וגו׳ ואומר ברוך ה׳ וגו׳ וא״ל:

**(פרשה ט)** א) וכשהוא נוטה ידו נופלין ז״ר ול״נ דר״ל שלכך הולכך לנטות ידו. ועיין ספרי במדבר פי׳ קל״ט : ב) וכ״ה בילקוט ועיין ברש״י עה״ת : ג) הגהתי עפ״י הילקוט והא״ל מחק מלות אם. עלי. לכם. ועיין לעיל רים בשלח : ד) וכ״ה בילקוט : ה) וכ״ה בילקוט : ו) עיין ברש״י שם ובילקוט איתא נאמר לי ועתה ארורה האדמה והגיה כן הא״א והוא טעות : ז) וכ״ה בילקוט : ח) וכן תרגם אונקלוס ארמת ימינך וסוא בארוכות בתרגום יונתן ובפדר״א פמ״ב : ט) במקרא כתוב נוטה ידי : י) במקרא כתוב ונטיתי : יא) במקרא כתוב ונטיתי:

ביד אדם [אם] יג) יטה ידו מעט כולן נופלות ומשתברות שנאמר וי"י יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור וגו' (ישעיה לא) יג):

נחית בחסדך חסד (עשית) [עשית] יד) לנו שלא היה בידינו מעשים שנאמר חסדי י"י אזכיר וגו' (שם סג) חסדי יי עולם אשירה וגו' (תהלים פט) והעולם מתחלתו לא נבנה אלא בחסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה וגו' (שם):

עם זו גאלת לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי וגו' (ישעיה מג) טו) וכה"א ששים המה מלכות ושמונים פלגשים [וגו'] (שה"ש ו) ששים המה מלכות אלו ששים רבוא ושמונים פילגשים אלו מבן כ' שנה ולמעלה טז) ועלמות אין מספר אלו הקטנים שאין להם מנין אע"פ כן אחת היא יונתי תמתי (שם) זה משה שנשקל כנגד הכל: וכבר היה רבי יושב ודורש שילדה אשה [במצרים] ס' רבוא נענה תלמיד [אחד] מלפניו ואמר לו רבי מי גדול העולם [או הצדיק] יז) א"ל הצדיק למה כשילדה יוכבד את משה היה שקול כנגד כל העולם כלו יח) וכי היכן מצינו שהיה משה שקול כנגד הכל שנאמר כאשר צוה י"י את משה ובני ישראל (במדבר כו) ואומר אז ישיר משה ובני ישרא' (שמות טו) ואומר ולא קם נביא עוד בישרא' כמשה (דברים לד) יט):

נחלת בעזך בזכות התורה שהם עתידין לקבל ואין עוזך אלא תורה שנאמר י"י עוז לעמו יתן י"י יברך את עמו בשלום (תהלים כט) ואומר ועוז מלך משפט אהב (שם לט): דבר אחר נהלת בעזך בזכות מלכות בית דוד שהן עתידין לקבל את המלכות ואין עזך אלא מלכות שנאמר י"י בעזך ישמח מלך וגו' (שם כא) ואומר ויתן עוז למלכו (ש"א ב) כ):

אל נוה קדשך בזכות בית המקדש שהן עתידין לבנות ואין נוה אלא מקדש שנאמר ואת נוהו השמו (ירמיה י) ואומר חזה ציון קרית מועדינו [וגו' נוה שאנן וגו'] (ישעיה לג) כא):

שמעו עמים ירגזון כיון ששמעו האומות שאבד פרעה וחילו בים ומלכות המצריים בטלה ונעשה שפטים בעבודה זרה שלהן התחילו מרגזין כב) לכך נאמר שמעו עמים ירגזון: דבר אחר שמעו עמים ירגזון (כדי שישמעו) [כיון ששמעו] כג) האומות שהקדוש ברוך הוא מגביה קרנן של ישראל ומכניסן לארץ התחילו מתרגזין (לכך נאמר שמעו עמים ירגזון) כד) אמר הקדוש ברוך הוא שוטים שבעולם כמה מלכים מלכו (לפני) [מכם] כה) ולא כעסו ישראל שנאמר ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום (בראשית לו) וכמה שלטונות שלטו מכם ולא כעסו ישראל שנאמר אלוף לוטן אלוף שובל (שם) ועכשו אתם כועסים אף אני אתן לכם כעס שאין בו רצון שנאמר י"י מלך ירגזו עמים (תהלים צט):

חיל אחז יושבי פלשת כיון ששמעו (האומות ויושבי) [יושבי] כו) פלשת שישראל נכנסין לארץ אמרו הם באו לעורר עידותן כז) של בני אפרים שנאמר בני אפרים שותלח ובכר בנו וגו' (דה"א ז) כח) ואומר בני אפרים נושקי רומי קשת [וגו'] (תהלים עח) מפני מה על שלא שמרו

---

**מאיר עין** יג) בדפוס ווילנא הגיהו כעה וגי' הילקוט שאם מטה את ידו: יג) עיין ברש"י עה"ת ובילקוט ישעיה ר' ש"ב: יד) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: טו) כלו' וזהו חסד גדול ממך והא"ל הגיה אעפ"י שכל וכו' אין לך וכו' וא"ל ועיין לקמן אות מ"ג: טז) הא"ל הוסיף כאן מדרש שלם והגיה ששים המה וגו' אלו ששים שמכירין אמותיהן ואין מכירין אבותיהן שמונים מכירין אבותיהן ואין מכירין אמותיהן ועלמות שאין מכירין לא אבותיהן ולא אמותיהן אחת היא יונתי שכ' ויתילדו על משפחותם (ודוגמת מדרש זה בשינוי קצת במדרש שה"ש שם בשם ר' לוי) דבר אחר ששים אלו ששים רבוא מבן כ' שנה ולמעלה ושמונים אלו שמונים רבוא מבן כ' ולמטה ועלמות אלו ערב רב (וכ"ה במדרש שה"ש שם) ואיני יודע מנין לו להוסיף ולהגיה כן כאן והז"ר (ברים פ' אז ישיר) הגיה ג"כ המאמר שלפנינו עפ"י המדרש דשה"ש ור"ע מו"ה אה"וו במ"ש שלו השכיל להגיה ושמונים פלגשים אלו מבן ס' ולמעלה (אך בכל זאת דרך הדרש סתום. וכבר הקשה כן בצ"הט על אינך דאיך המלאים לדרוש פלגשים על הקטנים) ובצה"מ החכים להגיה ושמונים פלגשים אלו שמונים רבוא ערב רב (וגם על זה קשה מניין לו זה המניין ועיין לעיל בא פי"ד) ואוסיפה גם אני עוד הערה אחת דר"ל שמונים הם בני כ' עם אינך ששים רבוא דהוו בני כ' ויוס א' ולמעלה דהנהו שכבר ילאו מכלל קטנים ולכלל מנין לא באו כ' רבוא הוו ובהדי אינך ס' רבוא הוו שמונים וקרו להו פלגשים כמו פלגש דגמרא עיין ערוך ערך פלג: יז) וכן הגיהו הא"א והז"ו עפ"י הילקוט בשלח ר' רמ"א. והא"ל מחק לה והגיה עפ"י מדרש שה"ש בפ' הנך יפה וא"ל רבי מי היתה א"ל יוכבד אם משה וכו': יח) גי' הילקוט כנגד הכל: יט) ועיין לעיל רים פ"א: כ) עיין לעיל רים פ"ג: כא) ויונתן תרגם ואחסינת יתהון טוור בית מוקדשך מדור בית שכינת קודשך ותרגם נהלת כמו נחלת ואל כמו את: כב) בילקוט ג' מתרגזין וכן הוא לקמן: כג) וכ"ה בילקוט והגיהו כן הא"א והז"ו: כד) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל: כה) כ"ה בילקוט וכ"ה לקמן והא"ל הגיה לפניהם והא"א הגיה לפני בני וא"כ: כו) וכ"ה בילקוט: כז) יש לפרשו מתרגום שלל ומתרגום עבר ובילקוט ג' לעורר עברתם (ואולי שהיא ג"כ אינו מלשון כעס אלא מלשון העברה) וכן הגיה הא"א. והא"ל הגיה עירורין ובצה"מ הגיה עירותן ברי"ש ופי' מלשון ויהי עריך: כח) במקרא כתוב ובני וגו' וברד בנו:

ברית אלהים ובתורתו מאנו ללכת (שם) ועל שעברו על הקץ ועל השבועה כט) אמרו ל) אין להם דרך בכל מקום אלא עלינו ועכשו הם באים ובוזזים את נכסינו ומחריבים ארצנו:

אז נבהלו [אלופי אדום] אם תאמר שהם באים לירש את ארצנו והלא כבר נאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו ואומר אל תתגר בם מלחמה (דברים ב) לא) הא מה תלמוד לומר [אז נבהלו] אלופי אדום מפני אנינות: [דבר אחר] לב) אמרו עכשו הם באים לעורר מריבה ששטם אבינו לאביהם שנאמר וישטום עשו את יעקב (בראשית כז):

אילי מואב [יאחזמו רעד] אם תאמר שהם באים לירש את ארצינו והלא כבר נאמר אל תצר את מואב וגו' (דברים ב) ואומר וקרבת מול בני עמון [וגו'] (שם) הא מה ת"ל אילי מואב [יאחזמו רעד] מפני אנינות: [דבר אחר אמרו] לג) הם באים עכשיו לעורר מריבה שבין אבינו לאביהם שנאמר ויהי ריב וגו' (בראשית יג):

נמוגו כל יושבי כנען כיון ששמעו יושבי כנען שאמר הקדוש ברוך הוא למשה רק מערי העמים וגו' כי אם חחרם תחרימם (דברים כ) לד) אמרו אלו ואלו לא היו מתיראין אלא מממונם ומנכסיהם לה) אבל עלינו אינן באין אלא לכלותינו ולירש את ארצינו התחילו להמס שנאמר נמוגו ואין נמיגה אלא נמיסה שנאמר ונמס כל לב (יחזקאל כא) ואומר נמוגים ארץ וכל יושביה (תהלים עה) ואומר למען למוג לב (יחזקאל כא).

תפול עליהם אימתה [ופחד] אימתה על רחוקים ופחד על קרובים כענין שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי אשר בעבר הירדן (כי יי' אלהיכם הוא האלהים) (יהושע ה) וכן רחב אומרת לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש וגו' [כי ה' אלהיכם הוא אלהים וגו'] (שם ב) לו):

בגדול זרועך [ידמו כאבן] כיון שיצאו ישראל מן הים כנס עמלק את כל אומות העולם ובא ונלחם עם ישראל ונתפלל משה באותה שעה ודממו כלן כאבן לכך נאמר בגדול זרועך ידמו כאבן לז): דבר אחר ידמו כאבן כיון שנכנסו מרגלים לארץ כל מי שהיה אומר אלו מרגלי ישראל היה דומם כאבן: דבר אחר בגדול זרועך [ידמו כאבן] כיון שעברו ישראל את הירדן נתקבצו כל מלכי כנען ובאו ונלחמו עם ישראל שנאמר ויהי כשמוע יבין מלך הצור וגו' ואלה המלכים אשר מצפון וגו' יצאו הם וכל מחניהם וגו' ויועדו כל המלכים האלה (יהושע יא) לח) [ואומר] לט) ויתקבצו כל המלכים יחדו (שם ט) מ) באותה שעה התפלל יהושע ודממו כלן כאבן לכך נאמר ידמו כאבן מא):

עד יעבור עמך יי' עד יעבור [עד יעבר עמך ה' את הים עד יעבר את הירדן עד יעבר נחלי ארנון] מב):

עם זו קנית לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל שנאמר עם זו יצרתי

---

**מאיר עין** כט) עיין לעיל ריש בשלח ובמ"ע שם אות י"ט ואות כ': ל) הא"ל הגיה ד"א אמרו עפ"י הילקוט וא"כ: לא) במקרא כתוב אל תתגרו בם כי לא וגו'. בילקוט ג' א"ת שהם באים לירש את ארצם וכן לקמן: לב) כצ"ל וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל וראיה לזה מרש"י עה"ת עיי"ש: לג) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל: לד) במקרא כתוב כי החרם: לה) עיין ברש"י דברים בפ' ואל תתגר: לו) עיין ברש"י עה"ת ובספרי דברים פי' כ"ב ד"ה פחדכם: לז) עיין לקמן בפ' ויבא עמלק: לח) במקרא כתוב ואל המלכים וגו' ויצאו הם וגו': לט) כצ"ל להגיה: מ) במקרא כתוב ויתקבצו יחדו: מא) עיין לקמן אות מ"ב: מב) העתקתיו מן הילקוט והיא מן המכילתא אלא שהיתה קטועה לפנינו ונ"ל שגם בילקוט המאמר קטוע וצ"ל ד"א עד יעבר נחלי ארנון עד יעבר את הירדן וזהו כתרגומו של אונקלוס ויונתן תרגם עד זמן די יעברון עמך ה' ית נחלי ארנונא עד זמן די יעברון עמך האילין דקנית ית מגיזתיה דיובקא והירושלמי תרגם עד דיעברון עמא האילין דפרקית ית מגיזתיה דיובקא וית מגיזתיה דיורדנא ואולי שצריך להגיה עפ"י אלו התרגומים ועיין ריש בשלח ובמ"ע שם אות ל"ט: **אמר מאיר איש שלום** ראיתי להעיר כאן על פנה אחת בדרכי חז"ל בפירוש התורה אף שהיא מפורסמת לפי שהיא יסוד גדול להבנת דבריהם בפירושם ולהבנת התורה עפ"י פירושם והוא שהתורה הזאת נקראת על שם משה לפי שנתן נפשו עליה כאמרם לעיל פ"א וכאשר אמר הנביא האחרון זכרו תורת משה עבדי ומקובל היא באומה על כל ספרי תנ"ך מי כותבן (ב"ב י"ד ע"ב) ובכלל הקבלה הזאת היא שמשה כתב ספרו ופרשת בלעם ולא נחלקו חז"ל רק בח' פסוקים וכשנמצא בתורה מאמר או סגנון דבור שעניינו מורה על זמן מאוחר האמינו חז"ל ועמהם האומה בכללה עפ"י קבלתה שהתורה דברה על העתיד (כתובות י' ע"ב) דמיון לזה הפסוקים שרמז הראב"ע סודותיו עליהם (בראשית י"ב ו' דברים א' ב') ולא הוכרחו חז"ל לבא על המקראות בעקיפין ולשנות טעם המקרא כדרך המבארים האחרונים אבל פירשוהו כפי ענינו וטעמו והאמינו שהתורה דברה על העתיד והנה זאת הפנה גדולה היא אלי לפי שראיתי בקצת ממפרשי התורה מורך לב מצד וקטנות אמנה מצד ומסירין המקראות מאפניהם ואמתת כוונתם ועניין זו היא רעה חולה כי המאמין לא יחיש ועל קטני אמנה נאמר יען נגש העם הזה בפיו וגו' ואבדה חכמת חכמיו וגו' (ישעיה כ"ט) ועתה אל תתמה על שאמרו באותה שעה התפלל יהושע ודממו וכו' שלדעת חז"ל השירה הזאת כוללת ב' שירות שירה לשעבר על יצ"מ המסויימת מי כמכה וגו' עשה פלא ושירה ב' שנאמרה על העתיד על יציאת בבל בימי עזרא הכוללת ביאה ראשונה בימי יהושע וביאה שנייה בימי עזרא וכן אמרו בברכות ד' ע"א עד יעבור

לי (ישעיה מג) מג): ארבעה נקראו קנין קנין ישראל נקראו קנין שנאמר עם זו קנית. שמים וארץ נקראו קנין שנאמר קונה שמים וארץ (בראשית יד). בית המקדש נקרא קנין שנאמר הר זה קנתה ימינו (תהלים עח). התורה נקראת קנין שנאמר יי׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח) יבואו ישראל שנקראו קנין לארץ שנקראת קנין ויבנו בית המקדש שהוא קנין בזכותה של תורה שנקראת קנין לכך נאמר עם זו קנית מד):

# פרשה י

תביאמו ותטעמו נתנבאו אבות ולא ידעו מה [נתנבאו] א) תביאנו ותטענו אין כתיב כאן אלא תביאמו ותטעמו אמרו הבנים נכנסין ולא האבות (והכי אמר) [וכן הוא אומר] ב) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך וגו׳ (שה״ש א) גדיים נכנסין ולא תיישים ג): דבר אחר תביאמו ד) ותטעמו ככרם זו שהיא. נטועה שורות. שנאמר מפאת קדמה עד פאת ימה יהודה אחד דן אחד נפתלי אחד (יחזקאל מח) ה): [דבר אחר] ו) תביאמו ותטעמו נטיעה שאין בה נתיצה שנאמר ונטעתים ולא אתוש ובניתים ולא אהרוס (ירמיה כד) ז) ונטעתים על אדמתם ולא ינטשו עוד (עמוס ט) ח):

בהר נחלתך בהר שהבטחתנו בו שנאמר בהר קדשי בהר מרום ישראל (יחזקאל כ): ארבעה נקראו נחלה בית המקדש נקרא נחלה שנאמר בהר נחלתך. ארץ ישראל נקראת נחלה שנאמר בארץ אשר יי׳ אלהיך נותן לך נחלה (דברים טו). (וכן) ט) התורה נקראת נחלה שנאמר וממתנה נחליאל (במדבר כא). (וכן) ישראל קרויין נחלה שנאמר עמי ונחלתי ישראל (יואל ד) אמר הקדוש ברוך הוא יבאו ישראל שנקראו נחלה [לארץ שנקראת נחלה] י) ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה לכך נאמר בהר נחלתך:

מכון לשבתך זה אחד מן הדברים [של מטה] יא) שהוא כנגד של מעלה שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה (והכי אמר) [וכן הוא אומר] יב) יי׳ בהיכל קדשו יי׳ בשמים כסאו (תהלים יא) ואומר בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מ״א ח):

פעלת יי׳ חביב בית המקדש לפני מי שאמר והיה העולם שכשברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא בראו אלא במאמר שנאמר בדבר יי׳ שמים נעשו (תהלים לג) (כשבא לבית) [וכשבא לבנות בית] יג) המקדש כביכול פעולה לפניו שנאמר פעלת יי׳ אוי להם לאומות העולם מה הן שומעין באזניהם שהרי בית המקדש (שקרוי) [קרוי] פעולה לפניו (עמדו והחריבוהו) והם אמרו יד) ערו ערו עד היסוד בה (שם קלז) כענין מה שנאמר טו) [יי׳] ממרום ישאג [וגו׳] (ירמיה כה):

---

**מאיר עין** עמך ה׳ זו ביאה ראשונה (פרש״י שבאו בימי יהושע) עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה (פרש״י כשעלו מגלות בבל בימי עזרא) וכו׳ עיי״ש והמסתכל בעומק המקראות יענה ויאמר ברוך שבחר בהם ובמשנתם: מג) עיין לעיל אות ט״ו והא״ל הגיה הכא כמו שהגיה לעיל וא״ל ופירושו לפיכך תפול עליהם וגו׳ וגי׳ הילקוט לפיכך כל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל נראה שהיא שיבוש: מד) עיין בילקוט בפרשה ובילקוט לך לך ר׳ ע״ד ובספרי דברים פי׳ ש״ט ובפסחים פ״ז ע״ב ובפ׳ קנין תורה דאבות ובפי׳ המיוחס להר״מ שם (ולדעתי אינו מפי׳ הר״מ) ובהגהות הגליון שם ולכל אלו הנוסחאות לא איתפרש לי זה המאמר:

**(פרשה י)** א) וכ״ה בילקוט ועיין ב״ב קי״ט ע״ב וברש״י עה״ת: ב) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הא״ל. והא״א הגיה ושלמה אמר וא״כ: ג) עיין בשה״ש רבה שם ובשמות רבה פ״ב: ד) הא״ל מחק מלות ד״א תביאמו אבל בילקוט איתא: ה) לשון המקרא אינו כן ולא חש ובענין זה הוא בספרי דברים פי׳ שע״ו ועיי״ש במ״ע אות ג׳: ו) וכן הוא בילקוט וכן הגיה הא״ל: ז) במקרא כתוב ובניתים ולא אהרוס ונטעתים ולא אתוש וכן הובא בילקוט: ח) במקרא כתוב ולא יכתשו: ט) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא״ל: י) וכ״ה בילקוט וכן הגיהו הא״א והז״ו והא״ל: יא) כנ״ל להגיה ועיין שמות רבה פל״ג וגי׳ הילקוט זה אחד מן הדברים שכסא של מטה וכו׳ היא קטועה והא״ל מחק והגיה זה אחד מן המקומות שהוא אומר שכסא וכו׳ והא״א הגיה זה אחד מן המקראות שכסא וכו׳ וא״כ. ועיין ב״ר פנ״ה ובסמוך שם במ״כ וברש״י עה״ת ובתרגום יונתן: יב) וכ״ה בילקוט וכן הגיה הא״ל: יג) וכ״ה לקמן ובילקוט ג׳ וכשבנה בהמ״ק: יד) הא״ל הגיה ואמרו וגי׳ הילקוט שהרי בהמ״ק קרוי פעולה לפניו ועמדו והחריבו אותו הם אמרו וכו׳ וב׳ נוסחאות היו כאן ונתערבבו ואנכי קיימתי האחת ומחקתי האחרת: טו) גי׳ הילקוט לענין כן מהו אומר וכן הגיה הא״א. והא״ל מחקו והגיה מהו אומר וא״ל ופירושו אוי להם כענין מה שנאמר וכו׳:

מקדש יי' כוננו ידיך חביב בית המקדש לפני הקדוש ברוך הוא שכשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא בידו אחת שנאמר אף ידי יסדה ארץ (ישעיה מח) וכשבא לבנות בית המקדש כביכול בשתי ידיו שנאמר מקדש יי' כוננו ידיך אימתי תבנהו בשתי ידיך [ה' ימלוך לעולם ועד] טז) משל ללסטים שנכנסו לפלטרין של מלך בזזו נכסיו והרגו פמליא של מלך והחריצו יז) פלטרין של מלך לאחר זמן ישב מלך עמהם בדין תפש מהם הרג מהם צלב מהן וישב בפלטרין שלו ואחר כך נתודעה מלכותו לעולם לכך נאמר מקדש יי' כוננו ידיך יי' ימלוך לעולם ועד יח):

[יי' ימלוך לעולם ועד] יט) רבי יוסי הגלילי אומר אלו אמרו ישראל על הים יי' מלך לעולם ועד לא היה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו יי' ימלוך לעולם ועד לעתיד לבא (עכ) [אבל אנחנו] עמך [עדרך] צאן מרעיתיך זרע אברהם אוהבך בני [יצחק] יחידך (ילקק) עדת יעקב בנך בכורך גפן שהסעתה ממצרים וכנה אשר נטעה ימינך כ):

יי' ימלוך לעולם ועד כא) מפני מה כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב יי' עליהם וגו' כב):

ותקח מרים הנביאה וכי היכן מצינו שנביאה היתה מרים אלא שאמרה לאביה סופך אתה מוליד בן שמושיע את ישראל מיד מצרים וילך איש מבית לוי ויקח וגו' (שמות ב) ותהר ותלד בן וגו' ולא יכלה עוד הצפינו (שם) נזף בה אביה אמר לה בתי היכן נבואתיך ועודה מחזקת בנבואתה שנאמר ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו (שם) ואין יציבה אלא נבואה שנאמר ראיתי את יי' נצב על המזבח (עמוס ט) ואומר ויבא יי' ויתיצב (שמואל ג) ואומר קרא את יהושע והתיצבו וגו' (דברים לא) מרחוק אין מרחוק בכל מקום אלא רוח הקדש שנאמר מרחוק יי' נראה לי (ירמיה לא) לדעה אין דעה אלא רוח הקדש שנאמר כי מלאה הארץ דעה את יי' וגו' (ישעיה יא) מה יעשה לו אין עשייה אלא רוח הקדש שנאמר כי לא יעשה יי אלהים דבר [וגו'] (עמוס ג) כג):

אחות אהרן ולא אחות משה ומה ת"ל אחות אהרן אלא לפי שנתן אהרן נפשו על אחותו נקראת על שמו: כיוצא בו שמעון ולוי אחי דינה (בראשית לד) והלא אחות כל השבטים היתה מה ת"ל אחי דינה לפי שנתנו נפשם עליה נקראת אחותם על שמם: וכן כזבי בת נשיא מדין אחותם (במדבר כה) וכי אחותם היא והלא ראש אומות בית אב היה שנאמר (ולכהן מדין שבע בנות) [ראש אמות בית אב במדין הוא] (שם) כד) ומה ת"ל אחותם אלא שנתנה נפשה על אומתה נקראת על שמה כה):

את התוף בידה וכי מנין היו (לה) [להם] כו) תופים ומחולות במדבר אלא הצדיקים היו מובטחים ויודעים שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים וגבורות עת שיוצאין ממצרים התקינו להם תופים ומחולות כז):

ותען להם מרים שירו ליי' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים מגיד הכתוב כשם שאמר משה שירה לאנשים כך אמרה מרים שירה לנשים שנאמר שירו ליי' וגו' כח):

# חסלת מסכתא דשירתא

## למשה

סימן

**מאיר עין** טז) כצ"ל להגיה ועיין ברש"י עה"ת והא"ל מחקו וג' מאמר בפ"ע ה' ימלוך וגו' אימתי מקדש ה' כוננו ידיך משל וכו' וא"כ ועיין בילקוט: יז) הז"ו הגיה ובהוצאת ווילנא הדפיסו והחריבו ואינו נכון שא"כ איך אומר להלן וישב בפלטרין שלו ובילקוט איתא והחזירו פלטין של מלך ונראה שהוא ט"ס וצ"ל והחזיקו ופי' והחריצו תקפו אז תחרץ תרגומו בכן תיתקף עיין בערוך ערך חרץ ואולי פירושו שעשו בו חריצין וסדקין כלו' שקלקלוהו: יח) ועיין באדר"נ ספ"א ובכתובות ה' ע"א: יט) כצ"ל וכ"ה בילקוט: כ) הגהתי עפ"י הילקוט ובלו' לעת"ל ימלוך על כל העולם אבל אנחנו עכשיו אנו עמך וכו' כצ"ל בפי' זה המאמר: כא) הא"ל הגיה ד"א ה' ימלוך וא"ל: כב) עיין במפרשי התורה: כג) עיין סוטה י"ב ע"א וע"ב ובירושלמי שם פ"א ה"ט ולעיל ריש בשלח פ"ב ובשמות רבה פ"א ועיין ברש"י עה"ת ובעל המאמר שלפנינו הוא נסמך על מה שנזכר במקום אחר דלקוחין שניים היו: כד) כן הגיה הא"ח והא"ל מחק לה ולא הגיה כלום ובב"ר פ"פ ג' וכי אחותם היתה והלא בת אומתן היתה אלא לפי שנתנה נפשה וכו': כה) עיין לעיל פ"א ועיין ברש"י עה"ת והוא ג' דבר אחר אחות אהרן ובי' והוא עולה יפה עפ"י הגמרא שרמזתי עליה אות כ"ג ואולי שהיתה נוסחתו במכילתא ג"כ הכי: כו) וכ"ה בילקוט ובפדר"א פמ"ב: כז) עיין בילקוט ובפדר"א שם וברש"י עה"ת: כח) עיין ברש"י וברא"ם:

חסלת מסכתא דשירתא

# פרשת ויסע משה

## פרשה א

**ויסע משה** אמר רבי יהושע (זו) נסיעה [זו] לא נסעו אלא על פי משה ושאר א) כל המסעות כולן נסעו על פי הגבורה שנאמר על פי יי' יחנו בני ישראל ועל פי יי' יסעו (במדבר ט) ב) אבל נסיעה זו לא נסעו אלא על פי משה שנאמר ויסע משה את ישראל רבי אליעזר אומר על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות ג) שלא נסעו אלא מפי הגבורה וכאן ד) לא נסעו אלא על פי הגבורה ומה תלמוד לומר ויסע משה את ישראל להודיע שבחן של ישראל שכיון שאמר להם משה קומו סעו לא אמרו היאך אנו יוצאין במדבר ואין לנו מחיה בדרך אלא האמינו והלכו אחר משה ועליהם מפורש בקבלה הלוך וקראת באזני ירושלים וגו' (ירמיה ב) ה) וכן מצינו שחזר מסען לאחוריהם ו) שלש מסעות שנאמר ויסעו מפי החירות [וגו'] ויסעו ממרה ויבאו אלימה [וגו'] ויסעו מאלים ויחנו על ים סוף (במדבר לג) ז) וכן מצינו שחזרו לכבודו של אהרן לקבורתו שמונה מסעות [שנאמר] ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן וגו' (דברים י) וכי במוסרה מת והלא לא מת אלא בהר ההר שנאמר ויעל אהרן הכהן וגו' (במדבר לג) ומה תלמוד לומר שם מת אהרן ויקבר שם אלא מלמד שחזרו לאחריהם לכבודו של אהרן לקבורתו שמנה מסעות שנאמר ויסעו ממוסרות ויחנו בבני יעקן [וגו'] ויחנו בחור הגדגד ויסעו מחור הגדגד ויחנו ביטבתה ויסעו מיטבתה ויחנו בעברונה ויסעו מעברונה ויחנו בעציון גבר ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צין היא קדש ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר (שם) ח) רבי אליעזר אומר ט) על פי הגבורה נסעו שכן מצינו בשנים ושלשה מקומות ומה ת"ל ויסע משה את ישראל שהסיען בעל כרחן במקל שכיון שראו בפגרי האנשים שהעבידום בפרך ובעבודה קשה כולן פגרים מתים מוטלין על שפת הים אמרו כמדומה לנו שלא נשתייר אדם במצרים נתנה ראש ונשובה מצרימה ונעשה לנו עבודה זרה י) ותרד בראשנו ונחזור למצרים יכול שאמרו ולא עשו הרי הוא אומר וימאנו לשמוע ולא זכרו נפלאותיך אשר עשית עמהם ויקשו ויתנו ראש לשוב לעבדותם ואתה אלוה הסליחות חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ולא עזבתם (נחמיה ט) יא) ואומר ואף כי עשו להם עגל מסכה וגו' (שם) יב) ר' יהודה בן אלעאי אומר ע"ז עברה עם ישראל בים והסיעה משה באותה שעה יג) שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף מדבר שהיה עם ישראל בים סוף ואי זו (זו) זו עבודה זרה לכך נאמר ויסע משה את ישראל מים סוף:

**ויצאו על מדבר שור** הוא מרבר (כזב) [כוב] אמרו על מדבר (כזב) [כוב] יד) שהיה

---

**מאיר עין** (פרשה א) א) הא"ל הגיה שאר והאמת שנמצא בדמז"ל חילוף שימוש השי"ן בשימוש הוי"ו בריש ביצה שאפר כירה תנורה ואפר כירה וב"ב י"ד ע"א ואם בא לחתוך שאם בא לחתוך: ב) במקרא כתוב עפ"י ה' יסעו בנ"י ועפ"י ה' יחנו: ג) הא"ל הגיה שכן מצינו בשאר מקומות וא"ל: ד) הא"ל הגיה אף כאן וא"ל: ה) עיין לעיל ריש בשלח פ"ג: ו) בילקוט ג' שחזרו לאחוריהם והגיה כן הא"א וא"ל. וכלו' ואעפי"כ האמינו: ז) במקרא כתוב מפני החירות ועיין בתרגומים וברא"ב"ע. וג' מסעות היינו אלים מרה איתם ים סוף ודעת המכילתא כפי' הכתובים שעברו בים סוף מעבר מערבי לעבר מזרחי אבל דעת הרא"ב"ע בפי' י"ד פסוק י"ז וכ"ב ופ' ט"ו פסוק כ"ב והתו' בערכין ט"ו ע"א ד"ה כשם והרמב"ם בפי' המשנה דאבות עשרה נסים וכו' שלא עברו את הים מעבר לעבר אלא עקמו בו כקשת וא"כ לא חזרו לאחוריהם עיי"ש: ח) עיין בירושלמי יומא פ"א ה"א וסוטה ספ"ק וברש"י פ' פנחס כ"ו פ' י"ג ופ' עקב י' פ' ו' וברא"ב"ע וברמ"בן שם וכל מנין המסעות בפ' מסעי לא תמצא רק שבע מסעות וכ"ה בסדר עולם רבה פ"ט וברבה ובתנחומא פ' חוקת. וביונתן פ' חוקת ופ' עקב אמר דהדרי ש"ת מטלין וכ"ל דברייתא שלפנינו והירושלמי ס"ל דבני יעקן לחוד ובארות בני יעקן לחוד ונתוספה להם עוד מסע אחד והוו ח' מסעות ואמנם דעת התרגום יונתן כ"ל דלא קחשיב אלא המקומות שהיו שם קודם לכן וחזרו להם שם וכשתעיין בתרגום יונתן בפ' מסעי ובפ' עקב תמצא דמוסרות ובני יעקן לאו היינו מוסרה ובארות בני יעקן וא"כ החזרה לא הוי רק עד חור הגדגד דהיינו ש"ת מקומות אבל בארות בני יעקן ומוסרה לאו חזרה אלא מסע חדש מיקרי כנ"ל. וע"ע בספרי סוף פ' בהעלותך ובנסמן שם במ"ע אות ז' וברש"ש עה"ת שם: ט) י"ג ר' אלעזר עיין בז"י. ובבה"מ כתב שהוא ט"ס וכ"ל דבר אחר שהיה בר"ת ונתחלף להמעתיק דלי"ת בריש וא"ל לכל זה דאינו אלא נוסחא אחרינא וכזה נמצא הרבה בברייתות א"כ תרי תנאי ניכהו ואליבא דר"א: י) עיין ברש"י פ' שלח י"ד פ' ד': יא) במקרא כתוב ויקשו את ערפם וגו' לעבדתם במרים וגו' אלוה סליחות וגו': יב) במקרא כתוב אף. עיין ברבה פכ"ד: יג) מישראל. וברבה שם ג' ע"ז היתה בידן של ישראל והסיעה משה מישראל וכ"ל שר"ל שעשו את הים לע"ז: יד) בתנחומא איתא כזב אבל בילקוט וברבה איתא כוב והגיה כן הא"א ונזכר זה המקום ביחזקאל ל' פ"ה כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב וגו' וכ"ל שבא לומר דשור לאו היינו איתם ושלא כדעת הרא"ב"ע עיין בנרמז לעיל אות ז' ואונקלוס תרגם למדברא דחגרא ויונתן תרגם מדברא דחלוצא ובואך שור דשמואל א' ט"ו תרגם מעלנא דחגרא ולא איתפרש לי:

תשע מאות פרסה על תשע מאות פרסה (טו) כלו מלא נחשים ועקרבים שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וגו' (דברים ח) וכתיב משא מדבר ים [וגו' מארץ נוראה] (ישעיה כא) וכתיב משא בהמות נגב בארץ צרה וצוקה לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף וגו' (שם ל) אין אפעה אלא עכס אמרו שעכס זה רואה צל עוף שהוא פורח באויר (וכשהוא רואה העוף ומתחבר על צלו איבריו) [ומיד מת ואבריו] (טז) נושרין ואף על פי כן לא אמרו איה יי' המעלה אותנו [מארץ מצרים המוליך אותנו במדבר וגו' בארץ ציה וצלמות וגו'] (ירמיה ב) מהו צלמות צל ועמו מות: אמר ר"ע דבר הסיח לי רבינו הקדוש (יז) אדם אחד היה בארץ ישראל והיו קורין אותו מרוטה פעם אחת עלה להר ללקוט עצים וראה הנחש ישן והנחש לא ראהו מיד סר (יח) שער ראשו ולא היה בו שער עד יום מותו והיו קורין אותו מרוטה (יט):

וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים רבי יהושע אומר כשמועו (כ) ר' אליעזר אומר והלא המים תחת רגלי ישראל היו והארץ (תהלים כד) צפה על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים (תהלים קלו) הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים כדי ליגען (כג) אחרים אומרים מים שנטלו ישראל בין הגזרים (כג) שלמו מהן באותה שעה הא מה תלמוד לומר ולא מצאו מים שאף בכליהם לא מצאו מים כענין שנאמר ואדיריהם שלחו צעיריהם למים ולא מצאו שבו כליהם ריקם (ירמיה יד) (כד) דורשי רשומות (כה) אמרו לא מצאו דברי תורה שנמשלו למים ומנין שנמשלו למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נה) לפי שפרשו מדברי תורה שלשת ימים לכך מרדו (כו) ולכך התקינו להם הנביאים והזקנים שיהיו קורין בתורה בשבת בשני ובחמישי הא כיצד קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורין בשני ומפסיקין בשלישי וברביעי וקורין בחמישי ומפסיקין בערב שבת (כז):

ויבאו מרתה רבי יהושע אומר לשלשה מקומות באו ישראל באותה שעה שנאמר ויבואו מרתה רבי אליעזר המודעי אומר לא באו אלא למקום אחד (כח):

---

**מאיר עין** טו) ברבה ג' שהוא שמונה מאות פרסה ומלא נחשים וכו' ובתנחומא ג' שהוא שמונה מאות פרסה על שמונה מאות פרסה וכולו מלא וכו' וכ"ה בילקוט והא"ל מחק מלות תשעה והגיה ארבעים ונראה שטעה המעתיק וצריך למחוק גם מלות מאות והיינו ארבעים פרסה ועכ"פ לא ידעתי מנ"ל להגיה כן ואפשר דמשמע ליה דמרה היא במדבר שור ונסעו ממרה לאלים יום א' ועד מרה הלכו במדבר שלשת ימים א"כ הוה המדבר ד' ימים דהיינו מ' פרסה לפי מהלך בינוני י' פרסאות ליום: טז) כצ"ל והשאר הוא תוספות מגליון מפרש וגי' הילקוט כשעכס זה רואה צל עוף פורח באויר מיד מת ונושר אברים אברים והגיה הא"ל כן: יז) גי' הילקוט בפרשה ובירמיה ר' רש"ו אמר ר' אבא הדבר הזה הסיח לי רבינו הגדול וכו' וגי' הרבה ר' אבא הסיח לפני רבינו פ"א וכו' וגי' התנחומא אמר רב אחא הסיח לי רבינו הגדול וכו' והגיהו הא"א והא"ל א"ר אבא וכן הגיה הא"א רבינו הגדול: יח) הא"א הגיה נשר וכ"ה באיכך מקומות: יט) בילקוט ג' תו אמר ר' יוסי מדבר שור היו שם נחשים כקורת בית הבד ועקרבים כמלא הבית מעשה בשבור המלך וכו' וכד עיינית תמלא מקלתו ברבה והוצו בתנחומא בשינוי קנגון ולשון וכ"ל שעיקרו מן המכילתא ונשמט לפנינו ועיין נדרים כ"ה ע"א ובירושלמי שם: כ) הא"ל הגיה כמשמעו וכ"ה בילקוט וא"ל. עיין לקמן אות כ"ח: כא) וגי' הילקוט והארץ אינה לפה אלא וכו' וכן הגיה הא"א: כב) דלשון ולא מלאו משמע שחפרו ולא מלאו עיין ספרי במדבר פי' קי"ג בד"ה וימלאו איש וגו' מגיד וכו' וכדי ליגען ולנסותן עשה הקב"ה כן: כג) עיין לעיל שירה פ"ו: כד) במקרא כתוב באו על גבים לא מלאו מים שבו וגו'. ומשם ראיה דלשון ולא מלאו נופל ג"כ על ענין זה. הא"ל מוחק מלות הא מה ת"ל והגיה שנאמר וא"ל: כה) בערוך ערך רשם פי' פסוקים רשומים ובמ"ע לספרי במדבר פי' קל"ו אות י"ד כתבתי שלדעתי כוונתו על הדורשים המקראות על כוונה נסתרת: כו) פי' נתייסרו עיין בערוך ערך מרד ובב"ק פ"ב ע"א ג' נלאו ועיין בתרגום יונתן: כז) עיין ב"ק שם ובירושלמי מגילה פ"ד ה"א ובמס' סופרים פ"י: **אמר מאיר איש שלום** מלינו בלשון חכמים שכתבי הקודש מכונים מקראות ובנחמיה ח' מלינו שספר תורת אלהים מכונה מקרא שנאמר שם ויבינו במקרא ולפ"ז אפשר שלכך נקראו הימים המקודשים מקראי קדש לפי שנאספו בהם לשמוע המקרא ופי' קרא מקרא בישעיה א' יהיה כפשוטו הקריאה בכתבי הקדש וכבר מלאנו שהיה דרכם לשמוע תורה מפי הנביאים בימים המקודשים כדכתיב מדוע את הלכת אליו היום לא חודש ולא שבת (מלכים ב' ד') וכן לותה התורה בפ' וילך להקהל את כל העם במועד שנת השמיטה בחג הסכות ולקרא להם את התורה: כח) פי' הז"ר בהא דר"י דג"פ נאמר מרה בפסוק והוא דוחק והז"ו כתב דהמאמר משובש ואין כאן מקומו אלא לקמן ויסעו מאלים וגו' דמשמע דמיד באו למדבר סין וזה סותר למה שמפורש בפ' מסעי א"נ מקומו בהאי קרא ויסעו וגו' ממדבר סין וגו' ויחנו ברפידים והוא נמי סותר לפ' מסעי ונדחק לפרש פלוגתתן דר"י ור"א ואומר אני כך דייקת במקראות תמלא מאלים ולהלן שספר הכתוב ממסען ויסעו מאלים ויבאו וגו' אל מדבר סין (שמות ט"ז) ויסעו וגו' וממדבר סין וגו' ויחנו ברפידים (שם י"ז) ויסעו מרפידים ויבאו מדבר סיני (שם י"ט) וכאן לא פירש הכתוב מסען לומר ויסעו ממדבר שור ויחנו במרה ויסעו ממרה ויחנו באלים אלא כתוב ויבאו מרתה ולא הודיע לנו שנסעו ממדבר שור ואח"כ כתוב ויבאו אלימה ולא הודיע לנו שנסעו ממרה ושם הוזכרה לאשונה חנייתן שנאמר ויחנו שם על המים ולכך ס"ל לר"י דהנהו ג' מקומות שור מרה ואלים לא הוו אלא מסע אחד ומרה ואלים במדבר שור הוו והכתוב וילכו שלשת ימים במדבר ולא מלאו מים לא בא לפרש

וילונו העם על משה ועל אהרן [לאמר מה נשתה] כט) רבי יהושע אומר היה להם להמלך בגדול שבהם תחלה לומר מה נשתה אלא שעמדו ואמרו דברי תרעומת על משה ל) רבי אליעזר המודעי אומר לימודין היו ישראל בדברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אמדו אלא על הגבורה לכך נאמר [לאמר] מה נשתה לא) :

ויצעק אל יי׳ ויורהו יי׳ עץ מכאן שהצדיקים אין קשין לקבל [תפלתם] לב) לפי דרכך את למד שתפלת צדיקים קצרה: מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני (רבו) [רבי אליעזר] לג) וקצר בברכותיו אמרו לו תלמידיו ר׳ ראית פלוני שקצר ברכותיו והיו מלעיגין עליו ואומרים עליו תלמיד חכם קצרן הוא זה אמר להם לא קצר זה יותר ממשה שנאמר ✓ נא רפא נא לה (במדבר יב): שוב מעשה בתלמיד אחד שעבר לפני ר׳ אליעזר והיה מאריך ברכותיו אמרו לו תלמידיו רבי ראית זה שהאריך ברכותיו והיו אומרין עליו מארכן לד) הוא זה אמר להם לא האריך זה יותר ממשה שנאמר ואתנפל לפני יי׳ כראשונה וגו׳ (דברים ט) שהיה אומר יש שעה לקצר ויש שעה להאריך לה) :

ויורהו יי׳ עץ וישלך אל המים וימתקו המים שם שם לו חוק ומשפט וגו׳ רבי יהושע אומר זה עץ של ערבה לו) ר׳ אליעזר המודעי אומר זה עץ של זית שאין לך עץ מר יותר מעץ זית לז) רבי יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני לח) רבי שמעון בן יוחאי אומר דבר מן התורה הראהו שנאמר ויורהו יי׳ עץ ויראהו יי׳ עץ אינו אומר אלא ויורהו כענין שנאמר ויורני ויאמר לי וגו׳ (משלי ד) לט) רבי נתן אומר זה עץ קתרום מ) ויש אומרים עקר תאנה ועקר רמון מא) דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳ (שם ג) מב) רבי שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה מופרשין דרכי הקדוש ברוך הוא מדרכי בשר ודם בשר ודם במתוק מרפא את המר אבל הקדוש ברוך הוא מרפא את המר במר הא כיצד נותן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל מג) כדי לעשות לו נס: כיוצא בו אתה אומר ויאמר ישעיהו ישאו דבלת תאנים וגו׳ (ישעיה לח) והלא בשר חי כשאתה נותן עליו דבלת תאנים מיד נסרח הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר המתחבל כדי לעשות בו נס: כיוצא בו ויצא אל מוצא המים וגו׳ וכה אמר ה׳ רפאתי למים (מלכים ב׳ ב) מהו רפואתו והלא המים יפין שתתן בהם מלח מיד הם נסרחין מד) הא כיצד נתן דבר המחבל לתוך דבר שמתחבל כדי לעשות בו נס מה) :

וישלך אל המים אחרים אומרים היו ישראל מתחננים ומתפללין לפני אביהם שבשמים (והיו אומרים) כבן [שהוא מתחנן לפני אביו וכתלמוד] שמתגדר לפני רבו כך היו ישראל מתחננין ומתגדרים לפני אביהן שבשמים ואומרים לפניו רבונו של עולם חטאנו לפניך (על הים) שנתרעמנו (לפניך) על הים מו) :

---

**מאיר עין** זמן הליכתן אלא לפרש מרחק המקום שבקשו בו מים ולא מצאו וזהו שאמר ר״י לעיל כשמועו ובאותו המסע ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות וגו׳ ואח״כ ויבאו אלימה וגו׳ ויחנו שם על המים ושם היתה חנייה הראשונה אחר המסע מים סוף ופליג אר״א דס״ל לעיל שחזרו ג׳ מסעות והא דכתיב בפ׳ מסעי ויסעו מים סוף אחר אלים שזהו עיקר הנסיעה מים סוף עפ״י ה׳ אבל במרה ובאלים לא נעקרו עדיין לגמרי מים סוף אלא נסעו עפ״י משה ונתפזרו במדבר שור מרחק ג׳ ימים לבקש מים ופגעו במרה ובאלים והא דחשיב להו בפ׳ מסעי לפי שבא שם לחשוב כל המקומות שהיו שם ונסיעת ארעי וחניית ארעי נמי חשיב כנ״ל בדעת ר׳ יהושע ופי׳ באותה שעה באותה הנסיעה ומייתי ראיה שנאמר ויבאו מרתה כלו׳ ולא כתיב ויסעו ממדבר שור ויחנו במרה ועיין לקמן אות ע׳: כט) לפניכו במקרא ליתא ועל אהרן: ל) כלו׳ הכתוב מגנן וכינה שאלתם מה נשתה תלונה לפי שהיה להם להמלך וכו׳: לא) כלו׳ לכך מגנן לפי שתבעו לאמר להקב״ה וכן הגיהו הא״א והז״ו וכ״ה בילקוט ועיין לקמן אות פ״ד: לב) גי׳ הילקוט מכאן שאין הצדיקים קשין לקבל תפלתן והז״ו הגיה מכאן שתפלת הצדיקים אין קשין לקבל: לג) כן הגיה בא״א וכ״ה בילקוט: לד) הא״ל הגיה ארכן וכ״ה בילקוט: לה) עיין לעיל בשלח ריש פ״ג ובספרי במדבר סוף פי׳ ק״ה ובנסמן שם במ״ע אות י״ב. לו) הגדל על כל מים: לז) והיה נס בתוך נס וגי׳ הילקוט שאין לך מר יותר מזית: לח) וכן תרגם יונתן ובתנחומא בפרשה בד״ה ילמדנו תני לה בשם ר׳ נתן ועיין בערוך ערך הרדפני שהוא אילן הגדל על המים ופריו סם המות וכן מפורש בגליון הילקוט: לט) הא״ל מתקו ועיין לקמן: מ) ובתנחומא שם תני לה בשם ריב״ק וג׳ קרדנין ועיין בערוך ערך קתרום: מא) בתנחומא שם וברבה פ״נ ג׳ עקרי תאנים ועקרי רמונים: מב) הא״ל מוחק הא דרשב״י לעיל וגרסו אחר עקר רמון יהא דדורשי רשומות גרסו לקמן בסוף המאמר אחר כדי לעשות לו נס ובילקוט המאמר קטוע ומעורבב ועיין בתר.ימים באונקלוס תרגם ואלפיה ויונתן תרגם ואחוי ליה: מג) גי׳ הילקוט הכא ולקמן לתוך דבר שנתחבל ונראה שכן הגיה בא״א אלא שנשתבש עיי״ש: מד) גי׳ הילקוט מיד הן נמלחין וגי׳ התנחומא נפסדין. הא״ל ימתק ולית יהו רפואתו וא״ל: מה) עיין בשמות רבה פ״ג ולעיל בשלח פ״ה ובנסמן במ״ע שם אות כ״ו: מו) הגהתי עפ״י הילקוט וכן הגיה הא״א וג׳ נוסחאות מעורבבות הן ובילקוט איתא מתגרר ונראה שהוא ע״ש ופי׳ מתגדר כ״ל כלו׳ מקטין עצמו ועושה גדר בפ״ע ועיין בערוך ערך גדר (ולפעמים שמשו במלה זאת תחת מלת להתגדל

וימתקו המים רבי יהושע אומר מרים היו לפי שעה ונמתקו מז) רבי אליעזר המודעי אומר מרים היו מתחלתם שנאמר המים המים שני פעמים מח):

שם שם לו חק ומשפט חק זה השבת ומשפט זה כיבוד אב ואם דברי רבי יהושע רבי אליעזר המודעי אומר חק אלו עריות שנאמר לבלתי עשות מחוקות התועבות (ויקרא יח) ומשפט אלו דיני אונסין ודיני קנסיות ודיני חבלות מט):

ושם נסהו שם נשא לו גדולה דברי רבי יהושע שנאמר נשא אויל מרודך וגו' [את ראש יהויכין וגו'] (מ"ב כה) יאומר נשא את ראש בני גרשון (במדבר ד') נ) אמר לו רבי אלעזר המודעי והלא גדולה אינה (תלויה) נא) אלא בשין וכאן לא כתיב אלא בסמך הא מה ת"ל ושם נסהו ושם נסה המקום את ישראל נב):

ויאמר אם שמוע תשמע מכאן אמרו שמע אדם מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה שנאמר אם שמע תשמע שכח אדם מצוה אחת משכחין לו מצות הרבה שנאמר אם שכח תשכח (דברים ח) נג) לקול יי' אלהיך אלו עשרת הדברות שנתנו מפה לפה בעשרה קולות נד) והישר בעיניו תעשה אלו אגדות משובחות הנשמעות באזני כל אדם נה) והאזנת למצותיו אלו גזרות נו) ושמרת כל חקיו אלו הלכות נז) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך הא אם אשים כי אני יי' רפאך נח) דברי רבי יהושע נט) רבי אלעזר המודעי אומר שמוע יכול רשות תלמוד לומר תשמע חובה ולא רשות תשמע זה הכלל שהתורה כלולה בו לקול יי' אלהיך מלמד שכל מי ששומע מפי (גבורה) [רבו] מעלין עליו כאלו עומד ומשמש לפני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים ס) והישר בעיניו תעשה זה משא ומתן מלמד שכל מי שנושא ונותן באמונה רוח הבריות נוחה הימנו ומעלין עליו כאלו קיים את כל התורה כולה והאזנת למצותיו אלו הלכות סא) ושמרת כל חוקיו אלו עריות כל המחלה אשר שמתי במצרים וגו' ומה תלמוד לומר כי אני יי' רופאך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אמור להם לישראל דברי תורה שנתתי לכם רפואה הם לכם חיים הם לכם שנאמר כי חיים הם למוצאיהם [ולכל בשרו מרפא] (משלי ד) ואומר רפאות תהי לשריך ושקוי לעצמותיך (שם ג) רבי יצחק אומר הא אם אין בהם מחלה מפני מה הם צריכין רפואה אלא כל המחלה [וגו'] בעולם הזה ואם אשים כי אני יי' רופאך בעולם הבא סב) שמעון בן עזאי אומר שמוע מה תלמיד

**מאיר עין** והוא ע"ד הגי נהור כנ"ל) וטעם האחרים נראה כי שעשו כל המקרא ריבוי כנגון דורשי הרבים ואותו והמליצו מלת מים כינוי אל התפלה: מז) ופי' וימתקו המים שחזרו למתיקותן: מח) כלו' המים דמעיקרא: מט) עיין סדר עולם פ"ה והובא בילקוט ובסנהדרין נ"ו ע"ב ובילקוט המאמר שלפנינו קטוע. וטעם פלוגתייהו כ"ל דר"י ס"ל כיון דשבת וכבוד אבות הם מיסוד קדושת ישראל כדכתיב קדשים תהיו וגו' איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו (ויקרא יט) בהנהו מלות נצטוו ור"א סבר דעל עריות נצטוו לפי שמלינו ביחזקאל כ' שהוזהרו על טומאות בגלולי מצרים וכתיב שם ואתן להם את חקתי ואת משפטי הודעתי אותם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם והאי קרא בפ' עריות (ויקרא י"ח) כתיב והתרגום יונתן ערבנן ותרגם אליבא דתרוייהו עיי"ש: נ) הא"ל מוחק לעיל מלות ד"ר יהושע וג' הכא ד"ר יוסי ואיני יודע טעמו: נא) וכן יתקן הא"ל ואף שבילקוט איתא לא נראה עיקר שג' נוסחאות היו ונתערבבו ובנוסחא השנית היה והלא תלויה אינה אלא בשי"ן ופי' תלויים היא הרמה והגבהה עיין בתנחומא פ' כי תשא ובערוך ערך תלה ושורש תלה ענינו העקרית היא נשיאה והגבהה ועל הכוונה הזאת השתמשו בו חז"ל עפ"י הרוב דוק ותשכח כי כן והעירני הדרשן מוהר"א יעללינעק הי"ו כי הוא נרדף בזה עם שרש תלל ושורש דלה וכ"נ: נב) עיין לקמן פ' יתרו בפ' לבעבור נסות ובב"ר פנ"ה ויונתן תרגמו עפ"י דעת ר"א: נג) עיין לקמן יתרו פ' בחודש פ"ב ובספרי דברים פי' ע"ט ובנספח במ"ע שם אות ג': נד) הא"ל מוחק מלות בעשרה וג' בקולות ועיין ברכות ו' ע"ב דחשיב חמשה קולות וגו'ל דפשוטה כמשמעו שבעשרה הדברות שמעו עשרה קולות כדכתיב משה ידבר והאלהים יעננו בקול וכתיב קול דברים אתם שומעים וגו' זולתי קול: נה) עיין בספרי שם ופי' מ"ע ובנספח במ"ע אות ג': נו) בילקוט ג' גזירות שוות וכן הגיה הא"ת. והא"ג הגיה אלו המשניות ופי' ר"ע מו"ה א"ה וו במ"ק שלו שהגיה כן עפ"י המאמר דברכות ה' ע"א ולי נראה עיקר כנוסחא שלפנינו וגזירות היינו הסייגים והגדרים ודרים והאזנת למלותיו שתעשה אזנים לתורה עיין עירובין כ"א ע"ב וברש"י שם ד"ה ועשה לה אזנים: נז) עיין ספרי דברים ריש פי' נ"ח וג"ט ופי' מ"ה ובמ"ע שם אות כ"ו ותרגום משפט הלכתא: נח) עיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן ובסנהדרין ק"א והאי ברייתא לא איתנייא בבי מדרשא: נט) וס"ל לר"י דפרשת ויאמר אם שמוע אחר מתן תורה נאמרה וכן דעת ריב"ג בספרי במדבר פי' קל"ו והארכתי שם במ"ע אות י"ג עיי"ש: ס) כן הגיה הא"ל וכן נכון דלר"א השמיעה והקבלה היא הכלל שהתורה כלולה בו ועיין ספרי דברים פי' מ"א בד"ה אשר אנכי מצוה אתכם היום: סא) הא"ל הגיה אלו הדינין וא"ל ור"א לשיטתיה דלעיל אזיל עיי"ש אות מ"ט וס"ל דפרשה זו קודם מ"ת נאמרה: סב) כלו' התנא ייסורין בעוה"ז כדי לרפאותך לעוה"ב והא"ל ערש המאמר וג' כל המחלה בעוה"ב וכו' אני ה' רופאך בעוה"ז:

לומר תשמע מכאן [אתה] סג) אומר רצה אדם לשמוע משמיעין לו לאחר זמן לשכח משכחין לו לאחר זמן סד) ת"ל שמוע תשמע שכח תשכח הא כיצד רצה לשמוע משמיעין לו מיד לשכח משכחין אותו מיד סה) הוא היה אומר רצה סו) אדם לשמוע בטובתו משמיעין לו שלא בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו הרשות נתונה אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן (משלי ג) סז) אחרים אומרים אם חבול תחבול (שמות כב) אם חבלת חבולה אחת סוף שחובלין בך [חבולות הרבה] סח):

ויבאו אילמה ושם וגו' מגיד הכתוב שאותו מקום מהולל במים מכל המקומות תדע שכן שהרי היו שנים עשר מבועין ולא ספקו אלא לשבעים דקלים כיון שבאו ישראל ושרו עליהם ששים רבוא וספקו להם ושנו ושלשו סט) ויחנו שם על המים לעולם אין ישראל חונין אלא על המים דברי רבי יהושע ע) רבי אלעזר המודעי אומר כיון שברא הקב"ה עולמו ברא [שם] עא) שנים עשר מבועין כנגד שנים עשר שבטי יעקב ושבעים תמרים כנגד שבעים זקנים ומה תלמוד לומר ויחנו שם על המים עב) מלמד שהיו עוסקים בדברי תורה שנתנו להם במרה:

ויסעו מאלים ויבאו [וגו' בחמשה עשר יום וגו'] למה נאמר יום מגיד שאותו היום אירעה שבת להיות עג) שהיא סדורה ובאה מששת ימי בראשית עד שנתנה תורה לישראל עד):

בחמשה עשר יום לחדש עה) למה נאמר יום לידע באי זה יום נתנה תורה לישרא' ניסן שיצאו ישראל ממצרים אירע להיות בחמישי בשבת השלים ניסן אירע אייר להיות בשבת חסר אייר אירע סיון להיות באחד בשבת עו) ואומר ממחרת הפסח יצאו (במדבר לג) עז) ואומר בחמשה עשר יום לחדש השני עח) ואומר בחדש השלישי לצאת בני ישראל ממצרים (שמות יט) עט) נמצאת אומר בחדש השלישי בששי בחדש בששי בשבת פ): דבר אחר בחמשה עשר יום למה נאמר יום לידע באי זה יום ירד המן לישראל חררה שנטלו ישראל ממצרים אכלו ממנה שלשים ואחד יום שנאמר ויאפו את הבצק וגו' (שם יב) ואומר לחדש השני לצאתם מארץ מצרים ובצדו מה הוא אומר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים רבי שילא אומר נתפרנסו ממנה (שבעים) [ששים] ואחד סעודות פא):

---

**מאיר עין** סג) כצ"ל להגיה ובדפוס וילנא הגיהו מכאן אמרו עפ"י הילקוט: סד) בתנחומא איתא להאי נוסחא וג' רצה אדם לשמוע בשעתו וכו' והא"ל הגיה לשמוע מיד וא"ל אבל בילקוט ליתא להאי נוסחא כלל: סה) נוסחא אחרינא הוא ולדלעיל קאי שמעון בן עזאי אומר מה ת"ל שמוע תשמע וכו' ואיתא לה בילקוט ובתנחומא ליתא והא"ל מחק לה וכתב בזה"מ שיתכן להגיה דבר אחר והאמת שב' נוסחאות הן והניח לנו הכותב את שתיהן: סו) הז"ר הגיה בילקוט לא רצה ובילקוט ליתא לבבא דקיפא לשכח בטובתו וכו' ולפ"ז לנוסחתנו צריך להוסיף בבבא דקיפא מלת רצה ודעת בזה"מ לסרס המאמר רצה אדם לשמוע שלא בטובתו משמיעין לו בטובתו לשכח בטובתו משכחין אותו שלא בטובתו דומיא דמתניתין דר"י באבות פ"ד ועיין בספרי דברים פי' מ"ח ובמ"ע שם אות כ"ה וע"ע ברכות מ' ע"א: סז) בתנחומא מוסיף עוד שמע אדם מצוה אחת משמיעין אותו מצוות הרבה וכו' עיי"ש אבל בילקוט ליתא וג' שם בתנחומא אחרים אומרים מהכא אם חבול וכו': סח) כ"ה בילקוט ובתנחומא וכן הגיה הא"א ומוכח כן מלשון אם חבלת חבולה אחת דלנוסחא שהיתה לפנינו הוה ל"ל אם חבלת באחרים: סט) כלו' הכתוב בא להודיעך שאותו המקום הוא המהולל במים שם יותר מכל המקומות ואעפ"כ לא הספיקו מימיו רק להצמיח שבעים דקלים אבל לישראל הספיקו וכו' וכ"כ מפי' הז"ר והא"ל מוחק מלת במים ומוחק מלות ולא ספקו וכו' וג' שהרי היו שם י"ב מבועים ושבעים דקלים וא"כ: ע) ור"י לטעמיה אזיל עיין לעיל אות כ"א ועיין בסדר עולם פ"ה והא"ל שגיה ושינו ושלשו דר"י ומחק להא דויחנו וגרסו לקמן כנגד ע' זקנים ויחנו וגו' לעולם וכו' ומת"ל וכו' וא"כ: עא) כ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א כלו' ובא הכתוב להודיעך מעשה נסים אלו ועיין בתרגום יונתן וברא"ב"ע וברמב"ן: עב) ור"א נמי לטעמיה אזיל עיין לעיל שם: עג) ג' הילקוט שבאותו היום וכו' ובזה"מ הגיה שאותו יום אירע להיות בשבת וא"כ: עד) ג' הילקוט שהיא סדורה ובאה מיום שברא הקב"ה עד שנתנה לכן בכ"ב אייר והאריך הז"ר בפירושו עיי"ש ואולי עיקר הנוסחא עד שנתנה לישראל ונתוסף בנוסחתנו מלת תורה ובנוסחת הילקוט מלות בכ"ב אייר עפ"י גליונות מפרשים ועיין שבת פ"ז ע"ב: עה) בילקוט ג' ד"א בט"ו לחודש וגו' ועיין לעיל בא פי"ג במ"ע אות א': עו) האי ברייתא מייתי לה בשבת פ"ז ע"ב עיי"ש: עז) מייתי להאי קרא לומר דבה' בשבת יצאו ועיין בשבת שם ולעיל ריש בשלח פ"א ובמ"ע שם אות י"ג: עח) מייתי לה לומר דבשבת היה כדלעיל: עט) ובאו לסיני בא' בשבת: פ) כלו' נמצאת אומר שששי בחודש סיון היה ששי בשבת וסיפא דהאי ברייתא מובאת בשבת שם פ"ז סוף ע"א עיי"ש ובסדר עולם פ"ה פליג ע"ז וס"ל דר"ח אייר בא' בשבת היה וחמשה עשר יום לחודש השני לצאתם בא' בשבת היה עיי"ש ובילקוט המאמר משובש קצת עיי"ש: פא) כן הגיהו כל המפרשים וכן הובא ברא"מ וכן הוא לשון רש"י וכתב הרא"מ דרבי שילא פרושי קמפרש ויש לדחוק ולהעמיד נוסחת שבעים ואחד דר"ש סבר שקיימו מצות שבת במצרים וס"ל כר' אידקא דשבת קי"ז ע"ב דסעודות שבת ארבע הן והיינו לבר מאורחא דמוצאי שבת וכיון שבה' בשבת יצאו ואותו היום שבת היה א"כ הוה להו י' שבתות שנתוספו ע"י י'

וילונו העם על משה ועל אהרן במדבר פב) רבי יהושע אומר היה להם לישראל להמלך בגדול שבהם מה נאכל אלא עמדו ואמרו דברי תרעומת על משה רבי אליעזר המודעי אומר למודין היו ישראל להיות אומרים דברי תרעומת על משה ולא על משה בלבד אלא [אף] פג) על אהרן פד):

ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו וגו' [בארץ מצרים] לואי מתנו בשלשה ימי אפלה של מצרים:

בשבתנו על סיר הבשר רבי יהושע אומר תאבים היו (ישראל) לאכל פה) רבי אליעזר המודעי אומר עבדים היו ישראל למלכים במצרים יצאו לשוק נוטלין פת בשר ודגים וכל דבר ואין כל בריה מוחה בידם יוצאין לשדה נוטלים ענבים ותאנים ורימונים ואין בריה מוחה בידם פו) רבי יוסי המודעי פז) אומר תדע שלא נתן להם אלא באחרונה פח) לכך נאמר את הקשואים (במדבר יא) שהיו קשים למעיהם פט):

כי הוצאתם אותנו אל המדבר אמרו להם הוצאתם אותנו אל המדבר הזה תוהו שאין בו כלום:

להמית את כל הקהל הזה ברעב רבי יהושע בן קרחא אומר אין לך מיתה קשה יותר ממיתת רעב שנאמר טובים היו חללי חרב מחללי רעב וגו' (איכה ד) ל) רבי אלעזר המודעי אומר ברעב בא עלינו רעב אחר רעב דבר אחר דבר חשך אחר חשך לא):

## פרשה ב

ויאמר יי' אל משה הנני ממטיר לכם וגו' רבי יהושע אומר אמר הקדוש ברוך הוא למשה הריני נגלה מיד ואיני מעכב א) ר' אלעזר המודעי אומר אינו אומר הנני אלא בזכות אברהם ויצחק ויעקב ב):

מן השמים מאוצר הטוב של השמים שנאמר יפתח יי' לך את אוצרו הטוב [את השמים] (דברים כח) ג) רבן שמעון בן גמליאל אומר בא וראה כמה חביבין ישראל לפני המקום ולפי שהם חביבין לפניו שינה עליהם מעשה בראשית עשה להם תחתונים עליונים ועליונים תחתונים לשעבר היה הלחם עולה מן הארץ והטל יורד מן השמים שנאמר ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל (שם לג)

---

**מאיר עין** סעודות והוו שבעים ואחד אבל נראה שהוא ט"ס ובילקוט נשתבש יותר דשם איתא פ' יום וסעודה אחת ועיין לעיל פ' בא פי"ד ובמ"ע שם אות ע"ו וכפי מה שהגהתי שם דהיינו ל' יום בן הוא בס"ע ובשמות רבה פ"ג וע"ע בשמות רבה פכ"ה ונוסחאות חלוקות הן דאיכא דחשיב יום יציאתן ממצרים ואיכא דלא חשיב ליה: פב) במקרא כתוב וילונו כל עדת בנ"י וגו': פג) וכ"ה בילקוט ומלת שנאמר בילקוט הוא שבוש עי"ש: פד) עיין לעיל במ"ע אות ל' ול"א: פה) בילקוט איתא וכי תאבים היו לאכול וכתב עליו הא"א שמא צ"ל הכא כמו שאומר בספרי דבהעלותך בזכרנו את הדגה (פי' פ"ז) עי"ש אלא שהסר לשון עכ"ל והא"ל הגיה שלא היו תאבים ול"נ נוסחא שלפנינו עיקר ור"י דרש בשבתנו מלשון ממתין ומצפה כלו' שלא היו מצפים רק אל סיר הבשר לפי שאכלו אתם לשבע ועיין במפרשי המכילתא: פו) ור"א חולק וס"ל דמקרא כפשוטו שהיה להם בשר במצרים: פז) בילקוט ליתא למלת המודעי וכן מחקו בא"א: פח) תדע שלא היו רגילין בבשר שהרי לא מלא הקב"ה שאלתם ולא נתן להם בשר אלא באחרונה דהיינו בערב ואילו היו רגילין בבשר לא הוה מצער להו כנ"ל בפי' זה המאמר והז"ר הגיה תדע שלא ניתן להם קישואין אלא באחרונה והא"ל הגיה תדע שלא נאמר להם אלא באחרונה והוסיף עליו בזה"מ שכוון להגיה שלא נאמר להם ועיין בפירושיהם: פט) כלו' שקישואים נתנו להם במצרים אבל לא בשר. ועיין ע"ז י"א ע"א. ל) עיין ב"ב ח' ע"ב. כלו' ולכך לא כתיב כי הוצאתם אותנו להמית את כל הקהל הזה במדבר כענין שכתוב לעיל בס' י"ד: לא) דריש ברעב בא רעב לפי שהבי"ת נקודה בקמ"ץ כלו' חוץ ממה שהמדבר מכלה בהם ע"י דבר וחושך שהם תחלואי המדבר בא ג"כ הרעב ואין להם ללפות כ"א אל רעב אחר רעב דבר אחר דבר וחושך אחר חושך ועיין במפרשים:

(**פרשה ב**) א) מלת הנני דריש ועיין ספרי במדבר פי' ק"ז: ב) הא"ל מחק תבות ויצחק ויעקב וכתב עליו בזה"מ שטעמו עפ"י שמות רבה פכ"ה בד"ה הה"ד שלא לחתך עי"ש ונוסחת הילקוט רי"א וכו' הרי אני נגלה מיד וכו' רבי אליעזר המודעי אומר איני אומר לכם הנני אלא בזכות אבותיכם. לכם רבי יהושע אומר בודאי אינו אומר לכם הנני אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב ואף שנוסחת הילקוט אינה מתוקנת עכ"פ יש להביא ממנו ראיה שלא למחוק הנוסחא שלפנינו והנני דאברהם היא דעקידה בראשית כ"ב ודיצחק היא דברכות שברכו ליעקב שם כ"ב ודיעקב בירידתו למצרים שם מ"ו וכן בז' הז"נ: ג) וכן תרגם יונתן מן שמיא דאיצטנע לכון מן שירויא:

ועתה נתחלפו הדברים התחיל הלחם יורד מן השמים והטל עולה מן הארץ דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים וכתיב ותעל שכבת הטל וגו' ד):

ויצא העם ולקטו שלא יהיו יוצאין לחצרות ומלקטין ה) אלא יוצאין למדברות ומלקטין ו):

[ולקטו] דבר יום ביומו רבי יהושע אומר כדי שילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת (לע"ש) [לשבת] ז) ר"א המודעי אומר כדי שלא ילקוט אדם מהיום למחר כעין מערב שבת (לערב שבת) [לשבת שנאמר] ח) דבר יום ביומו מי שברא יום ברא פרנסתו ט) מכאן היה רבי אלעזר המודעי אומר כל מי שיש לו מה יאכל היום ואומר מה אוכל למחר הרי זה מחוסר אמנה שנאמר י) למען אנסנו הילך בתורתי אם לא רבי יהושע אומר שונה אדם שתי הלכות בשחרית ושתים בערבית ועוסק במלאכתו כל היום מעלין עליו כאלו קיים כל התורה כולה יא) מכאן היה רבי שמעון בן יוחאי אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה ומהיכן היה לובש ומכסה [הא] יב) לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה יג):

והיה ביום הששי והכינו [את אשר יביאו] מכאן שמערב אדם מערב שבת לשבת יד):

והיה משנה לחם משנה אתה אומר לחם משונה הוא או אינו אלא לחם כפול כשהוא אומר שני העמר לאחד הרי לחם כפול. אמור הא מה תלמוד לומר לחם משנה לחם משונה טו) כיצד (בכל יום) בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עמרים טז) בכל יום היה ריחו נודף ובשבת יותר בכל יום היה (מצולהב בזהב) [מוצהב כזהב] יז) ובשבת יותר יח):

ויאמר משה אל בני ישראל ערב וידעתם וגו' יט) אמרו להם עד שאתם ישנים במטותיכם הקדוש ברוך הוא מפרנס אתכם:

וידעתם כי יי' הוציא אתכם מכאן אתה למד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל נסים וגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל:

ובקר וראיתם מכאן אתה למד שבפנים מאירות ניתן המן לישראל השלו ששאלו

---

**מאיר עין** ד) עיין בילקוט ר' רנ"ה וברבה פכ"ה: ה) הא"ל הגיה שלא יהיו מלקטים בחצירות וא"ל: ו) עיין ספרי במדבר פי' פ"ע ד"ה שטו וד"ה וברדת ובנסמן שם במ"ע אות א' וי"ז: ז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א: ח) וכ"ה בילקוט: ט) דעת ר"י שאם אין לו לאדם אלא לאכול לאותו היום הוא בכלל קללת ולא תאמין בחייך ואין זו חיים עיין מנחות ק"ג ע"ב וברבה ריש מגילת אסתר ולא עוד אלא שהרי המן היה צריך לקיטה ועמידה או דכייה ואפיה או בשול (עיין לקמן ד"ה את אשר תאפו) וא"כ איך יהיה להם ולתנוקת שלהם לחם בבקר לשבוע אלא על כרחך שהיו מלקטים מהיום למחר כעין מע"ש לשבת והא דכתיב אל יותר ממנו עד בוקר אלו מיום הלקיטה אלא מיום האכילה קאמר והא דכתיב ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה היינו לשבת וליום א' בשבת ודכתיב את אשר תאפו אפו וגו' היינו לשבת ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת עד הבקר היינו ליום א' בשבת ור"א חולק עליו כנ"ל בפי' זה המאמר לנוסחתינו ולנוסחת הילקוט וע"ע לקמן אות ע"ז והא"ל הגיה ר' יהושע אומר שלא ילקוט להיום ולמחר כעין מע"ש לשבת ובדברי ר"א לא הגיה כלום והז"י הגיה אף בדברי ר"א וה"ג ר"א המודעי אומר דבר יום ביומו מי שברא יום וכו' וא"כ דא"כ במאי פליגי: י) הא"ל לפי הגהתו יוחק ג"כ מלת שנאמר וכן מסרס מאמר רשב"י דלהלן קודם לרבי יהושע וא"כ וגוסחת הילקוט ג"כ כנוסחתינו: יא) דהאי למען אנסנו להכי הוא דאתא כלו' אתן להם מזונותיהם ואראה אם יעסקו בתורה ועיין ברש"י עה"ת ובמפרשי המכילתא ועיין מנחות צ"ט ע"ב ובמדרש תהלים סימן א': יב) וכ"ה בילקוט: יג) עיין לעיל ריש בשלח ובמ"ע שם אות י"ב: יד) וכן תרגם יונתן ויזמנון מה דייתון לקמיהון למיכל ביומא דשבתא ויערבון בבתיא וישתתפון בדרתיהון בגין למיתייא מדין לדין והא"ל הגיה מערב יו"ט לשבת וא"ל: טו) דהאי והיה משנה על אשר יביאו קאי כלו' אשר יביאו ליום השבת יהיה משנה וכדמפרש ועיין ברש"י עה"ת: טז) כתב בזה"מ ולולא יראתי היה נ"ל להגיה או אינו אלא לחם כפול כיצד בכל יום היה בו עומר אחד ובשבת שני עומרים כשהוא אומר וכו' הא מת"ל לחם משנה לחם משונה כיצד בכל יום היה ריחו נודף וכו' ולא הועיל בהגהתו כלום ואולי היה דעתו להגיה ובערב שבת שני עומרים והז"י כתב וכ"ל שהיה העומר של שבת לבד כפל מבשאר הימים והכי משמע לישנא ובשבת שני עומרים ומשמע שהעומר של שבת עצמו היה כפל וכן משמע ממדרש שוחר טוב סימן כ"ג כל עיסקא דשבתא כפול עומר כפול שני העומר לאחד קרבנו כפל וכו' הרי שהעומר של שבת היה כפל וכו' עיי"ש שהאריך ופשוטו של דבר דסתמא ר' יהושע הוא והיה להם בשבת ב' עומרים עיין לעיל אות ט' ולקמן פ"ג ד"ה ויהי ביום הששי: יז) וכן הגיה הז"י וגי' הילקוט מוזהב כזהב ומלולהב הוא תרגום של להב וקלל עיין במתורגמן ערך כלהב וגרסינן ביומא מ"ה ע"א זהב מופז שדומה לפז ופרש"י מלהיב כמרגלית ושם ע"ה ע"א והמן כזרע גד לבן א"ר אסי עגול כגידא ולבן כמרגלית: יח) עיין שבת קי"ט ע"א: יט) במקרא כתוב ויאמר משה ואהרן אל כל בנ"י:

ממלא מעים ניתן להם בפנים חשכות אבל המן ששאלו אותו כהלכה ניתן להם בפנים מאירות כ):

בשמעו את תלונותיכם [ונחנו מה כי תלונו עלינו] אמרו להם וכי מה אנו ספונין שאתם עומדים ומתרעמים עלינו כא):

ויאמר משה בתת יי' [וגו'] מכאן את למד שבפנים חשכות ניתן השלו לישראל והמן ששאלו אותו כהלכה ניתן בפנים מאירות כב):

בשמוע יי' את תלונותיכם [וגו'] אמרו להם אלו עלינו הייתם עומדים ומתרעמים היינו סובלין אתכם אלא הרי אתם עומדים ומתרעמים לפני חי וקיים לעולמים:

ויאמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל [קרבו לפני יי' כי שמע וגו'] רבי יהושע אומר קרבו על שנגלתה גבורה ר' אליעזר אומר קרבו כדי ליתן את הדין:

[ויהי] כדבר אהרן מה תלמוד לומר ויהי מלמד שכשם שגזר הקדוש ברוך הוא כן היה כג):

ויפנו אל המדבר רבי יהושע אומר לא נפנו עד שנגלתה גבורה כד) רבי אליעזר אומר לא הפנו אלא על מעשה אבות שנאמר המדבר מה מדבר אין בו כלום אף אבות הראשונים אין בהם לא עון ולא חטאת:

והנה כבוד יי' נראה בענן רבי יוסי הגלילי אומר כה) כל זמן שישראל מבקשין לרגום את משה ואת אהרן מיד וכבוד יי' נראה בענן ולהלן הוא אומר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים [וכבוד ה' נראה וגו'] (במדבר יד) וכאן מהו אומר [והנה] כבוד יי' נראה בענן כו) וכל כך למה אמר הקדוש ברוך הוא מוטב שילקה עמוד הענן ואל יסקל משה ואהרן:

## פרשה ג

שמעתי את תלונת בני ישראל אמר הקדוש ברוך הוא למשה גלוי לפני מה שאמרה כנסת ישראל ומה שהן עתידין לומר א):

דבר אליהם בין הערבים תאכלו בשר ב) (לאמר [אמור] ג) להם בין שני דברים אתם עומדים ד) שאלתם לחם לפי שאי אפשר לבשר ודם בלא לחם ונתתיו לכם חזרתם שאלתם בשר ממלא מעים הרי אני נותנו לכם מפני מה אני נותנו לכם שלא תאמרו אין ספק בידו ליתנו לנו אלא הריני נותנה לכם ולבסוף אפרע מכם ה):

---

**מאיר עין** כ) עיין לקמן ועיין ברש"י וברמב"ן עה"ת ויותא ע"ה סוף ע"א וע"ע לקמן ש"ג במ"ע אות ה': כא) וכן תרגם יונתן ואנן מה אנן חשיבין ועיין ברש"י וברא"ע ורמב"ן עה"ת: כב) עיין בגרמז לעיל אות כ' ומלשון רש"י עה"ת וכן מרש"י יומא שם נראה שהתי דיעות שונות הם עיי"ש: כג) וגי' הילקוט שכשם שגזר המקום וכו' והא"ל מחק והגיה מלמד שמיד שאמר כן היה והז"ר והז"י הגיהו שכשם שגזר כך היה כלו' שגזר אהרן ואין נראה דלשון גזר אינו נופל על זה את נוסחתינו עיקר ור"ל מדכתיב ויהי כדבר וגו' משמע שבשעת הדבור כבר נגלה ה' ומזה אתה למד שמשה לא מעצמו אמר כן לישראל את הקב"ה גזר עליו אעפ"י שלא הוזכר הציווי בזה במקרא ועיין ברא"ע: כד) שהרי במדבר היו ומהו ויפנו אל המדבר אלא למקום מיוחד שבמדבר שנתגלתה בו שכינה ואפשר דר"י דריש אל המדבר מלשון דיבור בבינוני הפיעל: כה) בילקוט ג' ר' יוסי בן שמוע אומר: כו) וגז"ש קדרים והא"ל הגיה כ"ז שישראל מתרעמין על משה ואהרן ומוחק מלת וכאן וא"כ:

**(פרשה ג)** א) כבר העירו הרא"ע והרמב"ן שהנבואה הזאת שנויה ודברי המכילתא רש בפי' הרמב"ן עיי"ש ועיין במפרשי המכילתא וגי' הילקוט ר' יהושע אומר אמר הקב"ה וכו': ב) במקרא כתוב דבר אליהם לאמר: ג) וכ"ה בילקוט: ד) הא"ל הגיה א"ל שני דברים אתם מבקשים וכו' וא"ל ובילקוט המאמר משובש קצת: ה) עיין לעיל פ"ב ד"ה ובקר. **אמר מאיר איש שלום** דעת המכילתא שפרשה זו כולל ובא פרטה בפ' בהעלותך וענין השליו שבפרשה ובפ' בהעלותך אחד היא וכד דייקת בגמרא ערכין ט"ו ע"א וע"ב תמלא שאף דעת הגמרא כן ודלא כרש"י ותוספת שם ומה שאמרו שם בשליו ראשון ובשליו שני הוא דומיא לשונה במגילה פ"ד מ"ו מעשה עגל ראשון וכו' והשני וכו' עיי"ש וראיה גדולה לדעה הזאת הם דברי אסף בתהלים ע"ח עיי"ש ועיין ברמב"ן בפרשה:

וידעתם כי אני יי' אלהיכם דיין אני להפרע מכם:

ויהי בערב ותעל השלו מכאן אתה למד שבפנים חשכות ניתן להם השלו ו):

ותכם את המחנה איני יודע כמה תלמוד לומר וכאמתים על פני כל הארץ (במדבר יא) ושתי אמות היתה גבוהה מן הארץ כדי שיהא עומד כנגד לבו ונוטל כדי שלא יצטער ז) שמלבו ולמטה שתי אמות ומלבו ולמעלה אמה אחת ח) רבי יוסי הגלילי אומר ויטוש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה [סביבות המחנה] (שם) שלשה פרסאות ט) וכאמתים על פני כל הארץ י) ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותם (תהלים עח) יא) רבי (יעשיה) [יאשיה] יב) אומר הרי הוא אומר ויטוש על המחנה שלשה פרסאות לכל רוח ורוח ומה תלמוד לומר כדרך יום כה וכדרך יום כה שלשה כלפי למעלה שלשה על שלשה הרי תשעה ותשעה על תשעה הרי שמונה עשר יג) וכאמתים על פני כל הארץ ואומר ויפל בקרב מחנהו סביב למשכנותם יד) אחרים אומרים ויטוש על המחנה כדרך יום דרך בינונית עשרה פרסאות כה הרי עשרים וכדרך יום כה הרי ארבעים טו) וכאמתים על פני כל הארץ ואומר תערוך לפני שלחן (תהלים כג) טז) יכול יהוא אסטרטיאות מקולקלות יז) תלמוד לומר על פני כל הארץ על הפנוי שבארץ כתוב אחד אומר סביבות המחנות יח) וכתוב אחד אומר סביב למשכנותם אלא שהיה סובב למשכנות יט) רבי אלעזר אומר וכאמתים על פני כל הארץ שתי אמות היה המן גבוה מן הארץ ולא נטלוהו ישראל אלא מן הגבוה כ) אמרת צא וראה כיצד היה המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר ומכבם הארץ והטל עולה ורוח מנשבת בו ועושהו כמין שלחנות של זהב והמן יורד עליהם ומה היו ישראל (אוכלין) [אומרים] אם מן זמן הקדוש ברוך הוא למכעיסיו קל וחומר שישלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבא כא): הבשר עודנו בין שניהם (במדבר שם) אמרו הכשר שביניהם אוכלו ונתרז מיד הרשע שביניהם אוכלו ומצטער עד שלשים

---

**מאיר עין** ו) עיין לעיל פ"ג ובמ"ע שם אות כ"ג: ז) במקרא ליתא מלת כל. ג' הילקוט כדי שיהא אדם עומד כנגד לבו ונוטל שלא בצער בקומה זקופה והגיה כן בא"א וא"כ ועיין ברש"י בפ' בהעלותך שם ובספרי שם פי' ל"ז: ח) עיין בתוספתא סוטה פ"ד: ט) נ"ל דק"ל לריה"ג כדעת הספרי במדבר פי' ל"ז כדרך יום כה כלפי צפון וכדרך יום כה כלפי דרום (וכן תרגם יונתן שם) כלו' כהילוכו של יום דהיינו צפון ודרום כדכתיב בקהלת א' הולך אל דרום וסובב אל צפון והאי ויטוש על המחנה סמוך למחנה ולכל אלו הב' צדדים היה השליו שלש פרסאות כמרחק המחנה שהיתה שלש על שלש פרסה והאי דקאמר סביבות המחנה לפי שהיה מב' צדדי המחנה: י) כלו' והיה מונח על הארץ בגובה אמתים ועל כרחך שלא היה בתוך המחנה דא"כ היה מעכבן בהליכתן: יא) במקרא כתוב סביב למשכנותיו. וסיפא דקרא קדייק דכתיב סביב למשכנותם והאי בקרב מחנהו הוא סמוך למחנהו כמו ואתם בקרבנו ישבים דיהושע ט' כ"ב. הא"א הגיה עפ"י הילקוט ג' פרסאות לכל רוח וא"ל עוד הוסיף בסוף המאמר הרי משה ודוד. אמרו דבר אחד ולא ידעתי מניין לו: יב) וכ"ה בילקוט: יג) נ"ל דדעת ר' יאשיה הוא כר"א בנו של ריה"ג דתוספתא סוטה פ"ד וה"ג התם ויגז שלוים מן הים וגו' שתי אמות היתה גבוהה מן הארץ דברי ר"ע ר"א בנו של ריה"ג אומר ויטוש על המחנה כדרך יום כה מה ת"ל שוב וכדרך יום כה מלמד שהיתה עולה מן הארץ ועד הרקיע וחופה את גלגל חמה ומה ת"ל וכאמתים על פני הארץ שתי אמות היתה נטולה מן הארץ כדי שלא יהא מלטער שוחה (צ"ל ושוחה) ונוטל והכי פירושו ויטוש על המחנה היינו ממעל על המחנה והיה שלשה פרסאות לכל רוח ורוח כשיעור המחנה ומת"ל כדרך יום כה שלשה כלפי מעלה כלו' כנגד רום רקיע דהיינו ג' פרסאות מעוקב שלשה על שלשה הרי תשעה כלו' כיון שכל שטח הוא ג' על ג' א"כ ג' שטחיות דהיינו שטח התחתון ושטח לצפון ודרום הם תשעה פרסאות וכן בשטח מזרח ומערב עם שטח התחתון תשעה פרסאות וה"ש ותשעה על תשעה הרי שמונה עשר וזהו כדרך יום כה וכדרך יום ולא דרך יום ממש דהוה עשרה פרסאות. וכאמתים על פני כל הארץ כדתני לה בתוספתא ומפורש יותר בספרי שם שהיתה פורחת ועולה על רום מן הארץ ב' אמות וכו' עיי"ש: יד) וקרא כמשמעו דרש. וגי' הילקוט קטועה עיי"ש והא"ל הגיה שלשה כלפי מעלה ושלשה כלפי מטה ושלשה הרי תשעה ותשעה הרי י"ח וכתב בבה"מ שגירסתו עפ"י ספרי דהיינו לדעת ר"ש שם עיי"ש וא"כ: טו) כלו' כדרך יום כה וכדרך יום כה משמע לכל רוח ורוח היה כדרך יום וא"כ היה מהלך שני ימים באורך וב' ימים ברוחב דהיינו מ' על מ' פרסה וס"ל דבתוך המחנה גופא נמי הוו וכאמתים על פני הארץ כמשמעו דב' אמות היתה גבוהה מן הארץ: טז) ובמדרש תהלים שם מידרש על המן ומייתי ראיה שהיה לפניהם כשולחן ערוך: יז) כיון שהיה מונח על הארץ בתוך המחנה: יח) במקרא כתוב סביבות המחנה: יט) קושיא דאחרים הוא לומר דאף במחנה על הפנוי שבארץ היה והאי סביבות המחנה היינו סובב למשכנותם ובילקוט ג' אלא שהיה חבור למשכנותיו והיינו הך והא"ל הגיה כתוב א' אומר סביבות המחנה וכתוב א' אומר ותכס את המחנה וכו' ואיני יודע טעמו: כ) בילקוט ג' ר"א המודעי אומר וכו'. כלו' כיון דכתיב ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת וכו' ע"כ אתה אומר שהיה המן מלמטה והשליו ע"ג המן וא"כ האי דכתיב וכאמתים על פני הארץ לפי שהמן היה שתי אמות והשליו על גבו ולא נטלו השליו אלא ממקום גבוה דהיינו מע"ג המן והא"ל מחק מלת המן וג' השליו וכן מחק מן אמרת עד אם כן וא"כ: כא) בילקוט ג' ומהן היו נוטלין ישראל ואומרין אם כן זמן המקום למכעיסיו על אחת כמה וכמה וכו' והז"ו הגיה וממנה היו ישראל אוכלין א"כ זמן ובדפוס ווילנא הגיהו ומהם היו ישראל אוכלים א"כ זמן וא"ל:

יום כג) ; ואף יי' חרה בעם [ויך יי' בעם] מכה רבה מאד (שם כג) ; מקברות התאוה [וגו'] (שם) נסעו העם מחצרות (שם יב) וכי מחצרות נסעו ובחצרות חנו אלא מלמד שחזר מסען לאחוריהם שלש מסעות בשביל מרים כד):

ובבקר היתה שכבת הטל לענין (שמות טז) [שאמר] כה) ותעל שכבת הטל והרי בא [הכתוב] ללמדך (הכתוב) כיצד המן יורד לישראל יוצאה רוח צפונית ומכבדת המדבר יורד מטר מכבס הארץ והטל עולה והרוח מנשבת בו ועושיהו כמין שולחנות של זהב והמן יורד עליהם והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו כו) דק [מחספס] מלמד (שהוא) [שהיה] דק (מחוספס) [דק ככפר] כז) מלמד שהיה יורד כגליד על הארץ דברי רבי יהושע רבי אליעזר המודעי אומר ותעל שכבת הטל עלתה תפלתן של אבותינו שהיו שכובים בעפר על פני הארץ כח) והנה על פני המדבר לא על המדבר כלו אלא על מקצתו דק שהיה יורד מן הרקיע שנאמר הנוטה כדוק שמים (ישעיה מ) ולפי שהיה יורד מן הרקיע יכול יהא יורד צונן כט) תלמוד לומר פס ל) יכול יהא יורד בקולות לא) ומנין שאינו יורד אלא בשתיקה תלמוד לומר חס לב) יכול יהא יורד על הארץ ומנין שאינו יורד לא על הכלים תלמוד לומר ככפור לג) רבי טרפון אומר אינו יורד לא על האוספים לד) כביכול פשט הקדוש ברוך הוא ידו ונטל תפלתן של אבותינו שהיו שכובים בעפר והוריד המן כטל לישראל שנאמר ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (איוב לג) לה) ; כבר היה רבי טרפון והזקנים יושבין ורבי אלעזר המודעי יושב לפניהם אמר להם רבי אליעזר המודעי ששים אמה היה גבהו של מן אמרו לו לו) מודעי עד מתי אתה מתמה עלינו אמר להם מקרא הוא מן התורה וכי אי זו מדה מרובה טובה (לאו) [או] רעה הוי (לאו) [אומר] לז) מדה טובה מרובה ממדת פורענות [במדת פורענות] לח) הרי הוא אומר [וארבת השמים נפתחו וגו'] חמש עשרה אמה גברו (בראשית ז) לט) ובמדה טובה מה הוא אומר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח (תהלים עח) לענין שאמרנו מה נפשך על גבי ההר ט"ו אמה [בבקעה ט"ו אמה] מ) מיעוט דלתות שנים וכמה ארובות בדלת ארבע על ארבע

---

**מאיר עין** כג) עיין ספרי שם פי' ל"ד ד"ה כי בביתם ובנספין שם במ"ע אות ג'. והעתיקוה לכאן לאומר דענין השליו אחד הוא וכמו שכתבתי לעיל אות ה': כג) הא"ל הוסיף כאן מה שדרשו בספרי שם מלמד שבלא וכו' וכן נראה דאל"כ מייתי קרא בכדי: כד) עיין בספרי שם סוף פי' ק"ו ובנספין שם במ"ע אות ז' והארך הרמב"ם בפירושו בפ' מקברות התאוה עיי"ש ועיין לעיל ריש פ"א. ועיין באריכות המפורשים על אלו הברייתות כולן: כה) כ"כ להגיה והא"ל מחק מלת שאמרנו ולא הגיה כלום ואין לו ענין וטעם ואולי הוא משיבוש המעתיקים ודעתו כמו שהגהתי: כו) מלא כתיב ע"פ של המדבר ז"ג. והיינו שלא היה נופל בחבירות כדלעיל פ"ב ד"ה ויצא העם: כז) וכן הגיה הא"ל וכן נכון ואולי צריך להגיה עוד מלמד שהיה דק ונקלף ועיין בתרגומים וברש"י וברמב"ן בפרשה: כח) וגי' הילקוט עלה פילול תפלתן של אבות שהיו שוכבין כעכל על הארץ והא"א מוחק מלת בעפר וג' כעל עפ"י הילקוט: כט) כלו' כיון שיורד ממרחק הרקיע נצטנן ונתיבש ובענין זה בילקוט כמה היה יורד בכל יום וכו' ד"א שהיו אוכלין אותו חם ולא צונן ור"א המודעי לטעמיה אזיל דס"ל לקמן ד"ה את אשר תאפו שאכלוהו כמות שהיה יורד בלא אפייה ובשול: ל) כמו שאמרו ביומא ע"ה ע"ב דק מחוספס דבר שניתן על פיסת היד: לא) ומעורבן בלילה מן השינה: לב) שחם עליהם ודרים מחספס במלה מורכבת מן חם ופס ובילקוט המאמר קטוע עיי"ש והא"א והז"ו סרסו המאמר יכול יהא יורד צונן ת"ל חם וכו' אלא בשתיקה ת"ל פס והא"ל גרס ג"כ לעיל חם וכאן הגיה אלא בשתיקה ועליהן יורד פסיקין ת"ל פס וכתב עליו בגה"מ ונעלם ממני מה הם הפסיקין. ואם כי הגהות אלו הם על סדר המלה אין להם הכרח ובמכילתא שלפני הז"ר היה כתוב יכול יהא יורד בקילות עיי"ש והוא ע"ס ובפי' המאמר נדחקו המפורשים הרבה עיין עליהם: לג) מלשון כפורת כלו' שהיה על הכלים כבפורת וס"ל לר"א שהיה נופל בחבירות על הכלים וזהו שאמר לעיל לא על המדבר אלא על מקצתו דהיינו בחבירות וכן דעת הספרי במדבר ריש פי' פ"ט וע"ע שם בד"ה וברדת. והא"ל מחק והגיה יכול יהא יורד על הכלים ומנין שאינו יורד אלא על הארץ ת"ל ככפור על הארץ ומאן יהיב לן ראיה לנוסחא זו ואחר הדיוק אינה נראית: לד) בנוסחאות הילקוט שלפני ג' אינו יורד אלא על האוספי' ולא נבררה לי המלה הזאת ואולי צ"ל האספקים ובערוך ערך אספקא כתב תרגום ירושלמי לגננת איספקא והז"ו כתב ובילקוט גרס אלא על הקופסא ופירושו ארגז ותיבה וכו' ומלת אופסים ס' גזירה וניתק בפ' המאמר עיי"ש ובגה"מ כתב האופסים נעלם וממני מהו ויתכן שהם רגבי האדמה ועיין בברטנורא כלים פ"ב במגדל בן שיפוע ע"כ סוף סוף עדיין אנו צריכין לנוסחא העקרית ולפירוש אמיתי: לה) אלו כביכול פיסקא דר' אליעזר הוא והא"ל הגיה כעפר והוסיף קודם מלת שנאמר. ככפור מלמד שנתכפרו עונותיהן של ישראל שנאמר ויחננו וגו' ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה: לו) הא"ל הגיה א"ל ר' טרפון עפ"י הגמרא יומא ע"ו ע"א וע"ש ה"ג וכבר היה ר"ט ורבי ישמעאל וזקנים יושבין ועוסקין בפ' המן והיה ר"א המודעי יושב ביניהן נענה ר"א וכו' א"ל ר"ט מודעי עד מתי אתה מגבב דברים ומביא עלינו א"ל רבי מקרא אני דורש וכו': לז) וכן הגיהו הא"א והז"ו: לח) כן הגיה בא"א והא"ל מחק המ"ם במלת ממדת וג' במדת וה"ז נכון: לט) כן הגיה בא"א ועיין בגמרא שם: מ) הגהתי עפ"י ילקוט תהלים ר' תתי"ט וכלו' לענין שאמרנו לא ולמד ממ"נ איך תפרש הענין ע"כ תאמר שמארובות השמים היו הע"ו אמה שע"ג ההרים עי"ש ביומא (ואם תחשוב עפ"י חשבונו של רש"י בפ' נח אות כ"ד ימים תמלא שגובה המים בשבלה היה שלשים אמה והיינו ט"ו אמה וממעיינות התהום וט"ו אמה מארובות השמים):

ח' מא) (ה' על ה' י"ו) באו וחשבו ס' אמה היה גבהו של המן מב) אסי בר שמיי אומר כשירד המן לישראל ראוהו כל האומות שנאמר תערוך לפני שלחן וגו' (שם כג) מג):
ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו [מן הוא] וגו' כאדם שאומר לחבירו מה הוא כך אמרו זה לזה מד) דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן מה) (במדבר) מו):
ויאמר משה אליהם הוא הלחם רבי יהושע אומר אמר משה לזקנים וזקנים לכל ישראל [רבי אליעזר המודעי אומר משה אמר לזקנים ולכל ישראל] מז):
[הוא הלחם] מח) מכאן היה רבי יוסי ורבי שמעון אומר' כסוסים נתפטמו ישראל באותו שעה נאמר כאן לאכלה ונאמר להלן לחם אבירים אכל איש (תהלים עח) מט): אל תיקרי אבירים אלא איברים לחם (שנימוח) [שנימוח] באיברים אמר להם המן הזה שאתם אוכלים (נטוח) [נימוח] נ) באיבריכם: צדה שלח להם לשובע (שם) זה יהושע בן נון שירד לו מן כנגד כל ישראל נא) ויש אומרים על איבריו היה יורד ומאיבריו היה נוטל ואוכל לכך נאמר לחם אבירים אכל איש נב):

# פרשה ד

זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו וגו' אמרו א) עכשיו יצא נחשון בן עמינדב וביתו ומלקט הרבה יצא עני שבישראל ומלקט קימעא וכשהן באין לידי מדה [נמצאו כולן שווין שנאמר] וימודו בעומר [וגו'] ב):
[עמר לגלגלת] ג) אמרו אוכל כשיעור הזה ד) הרי הוא בריא ומבורך פחות מכאן קללה ה) במעיו יותר מכן רעבתן:
ויעשו בני ישראל ו) עשו מה שנתפקדו ולא עברו על גזרת משה וילקטו המרבה והממעיט וימודו בעומר ולא העדיף המרבה והממעיט לא החסיר ז):
ויאמר [משה אליהם] איש אל יותר ממנו עד בקר ולא שמעו אל משה אלו מחוסרי אמנה שבישראל ח):

---

**מאיר עין** מא) כלו' הוסף ארבע על ארבע ונמצא שמונה והשאר נמחק וכן בילקוט תהלים ובגמרא שם ליתא וכן מחקו הז"ל. והא"ל מחק והגיה ודלתי שמים פתח מיעוט דלתות שנים וכמה ארובות בדלת ארבע בזו ותשבו וכו' וא"ל: מב) שהרי במבול לא נפתחו רק ב' ארובות ומגיע לט"ו אמה וא"כ ה' ארובות מגיעין לס' אמה ועיין במדרש תהלים סימן ע"ח ובילקוט בפרשה ריש ר' רנ"ח. ובילקוט תהלים שם גרס לכולא הכי במלת פורענות מהו אומר ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה וארובות השמים נפתחו וכתיב ט"ו אמה מלמעלה וגו' מה נפסך על גבי ההר ט"ו אמה בבקעה ט"ו אמה במדה טובה הוא אומר ויצו שחקים וגו' מיעוט דלתי שתים וכמה ארובות בדלת ד' ד' על ד' לא וחשוב ס' אמה וכו': מג) הא"ל הגיה עפ"י הגמרא שם איסי בר יהודה אומר כשירד המן לישראל היה מתגבר ועולה עד שראוהו וכו' וא"ל ועיין במדרש תהלים שם: מד) וגי' הילקוט כך אמרו זה לזה מהו והוא כפי' הרשב"ם וכפי' הר"ם שדחאו הראב"ע עיי"ש: מה) וכפרש"י והראב"ע: מו) וכן בילקוט ליתא וכן מחקוהו הא"א והז"ל. והא"ל הגיה שנאמר ויאמרו מן הוא רי"א וכו' לכל ישראל שנאמר ויאמר משה אליהם הוא הלחם וגו' וא"כ: מז) הגהתי מן הילקוט ופי' הז"ר מדכתיב זה הדבר אשר צוה ה' הוה כשאר ציווין ועיין לעיל בא ריש פי"א: מח) וכ"ה בילקוט והא"ל רצה לתקן ומחק מלת מכאן וא"כ: מט) ודריש לחם אבירים לחם שוקים שהשוקים נקראו אבירים כמו מקול שעטת פרסות אביריו (ירמיה מ"ז) ודוגמתו כי תפושו כעגלה דשא ותצהלו כאבירים (שם נ') ומאמר אל תקרי הוא דבר אחר (עיין לעיל פ' בא פי"ג במ"ע אות א') ועיין בילקוט תהלים שם והמפורשים נדחקו לכ"ל: נ) כ"ה בילקוט וכן הגיהו הא"א ודפוס וויניציא ועיין בספרי במדבר ריש פי' פ"ח וביומא ע"ה ע"ב ובמדרש תהלים שם: נא) ודריש כן על יהושע שנאמר בו הכינו לכם צדה (יהושע א') ואילו במשה נאמר וגם צדה לא עשו להם (שמות י"ב) וכלו' שירד לו מן מה שהיה צריך לכל ישראל והא"ל מחק לאותי קרא והגיה דבר אחר לחם אבירים אכל איש זה יהושע וכו' כדי להשוותו עם מא דיומא ע"ו ע"א וא"ל ועיי"ש ברש"י: נב) וא"ש קאי על יהושע כשהיה בשיני כפרש"י שם והמפרשים נדחקו לכ"ל:

(**פרשה ד**) א) כלו' אמרו חכמים הראשונים ודוגמתו הרבה בגמרא ולקמן במכילתא ומלת עכשיו הוא כמו הנה בעברית: ב) כל"ל וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א והא"ל הגיה וכשהיו באים לידי מדה וילקטו וגו' ולא העדיף המרבה ומחקו לקמן ועשה מן וימודו וכו' מאמר אחר ואינו נכון לפי סדר הכתובים: ג) כן נ"ל להגיה: ד) הא"ל הגיה מכאן אמרו האוכל וכו' עפ"י הגמרא עירובין פ"ג ע"ב וא"ל ופי' אמרו כמ"ש לעיל אות א': ה) הא"ל מחק מלת קללה ובלי ספק שהגיה מקולקל כמו שהוא בילקוט ובגמרא שם ואין הכרח להגהה זו: ו) במקרא כתוב ויעשו כן וגו': ז) הא"ל מוחק מן וילקטו וכו' עיין לעיל אות ב': ח) לאפוקי שלא תאמר שכולם לא שמעו אל משה והראב"ע כתב מלת אנשים דבקה עם ולא שמעו:

ויותירו אנשים ממנו אמרו ט) אנשים טובים לא הותירו אנשים שאינן טובים הותירו י):

וירם תולעים ויבאש הרי מקרא זה מסורס וכי מרחיש ואחר כך מבאיש אלא מבאיש ואחר כך מרחיש כענין שנאמר ולא הבאיש וגו' יא):

ויקצוף עליהם משה כעס עליהם ואמר להם מפני מה עשיתם כן:

וילקטו אותו בבקר בבקר בשחרית בשחרית יב) דורשי רשומות אמרו מכאן שהיה במן בזעת אפך תאכל לחם (בראשית ג) יג):

וחם השמש ונמס בארבעה שעות אתה אומר בארבעה שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר וחם השמש משמע בשעה שהשמש חם והצל צונן זו היא שעה רביעית ביום יד):

ונמס כיון שחמה זורחת עליו היה פושר והולך ונחלים היו מושכין ממנו ומוליכין לים הגדול ובאין אילים וצבאים ויחמורים וכל בהמה ושותין מהם ואחר כך באין האומות וצדין מהם ואוכלים אותן וטועמים בהם טעם מן שהיה יורד לישראל טו):

ויהי ביום הששי לקטו [לחם משנה] וגו' ר' יהושע אומר זה לחם (כפול) [משונה] שני העומר לאחד [זה לחם כפול] טז):

ויבאו כל נשיאי העדה אמרו לו משה רבינו מה נשתנה היום הזה מכל הימים יז):

ויאמר אליהם הוא אשר דבר יי' [וגו'] אמרו לו אימתי אמר להם מחר יח):

את אשר תאפו אפו ר' יהושע אומר מי שהוא רוצה אפוי היה מתאפה לו והרוצה מבושל היה מתבשל לו יט) ר' אליעזר המודעי אומר הרוצה דבר אפוי היה טועם כל אפויים שבעולם והרוצה (לבשל) [מבושל] היה טועם כל בשולים שבעולם כ) ר' אלעזר אומר על אפוי אפוי ועל מבושל מבושל הא כיצד יום טוב שחל להיות ערב שבת מנין שאין רשאין לא לאפות ולא לבשל אלא אם כן עירבו תלמוד לומר את אשר תאפו אפו על אפוי ובשלו על מבושל כא):

ואת כל העודף הניחו אותו למשמרת [וגו'] ויניחו אותו עד הבקר לענין שאמר כב):

ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום ליי' היום לא תמצאוהו בשדה רבי זריקא אומר מכאן שלש סעודות בשבת כג): לפי שהיו רגילין לצאת בשחרית אמרו לו משה רבינו נצא בשחרית אמר להם אכלוהו היום אמרו לו הואיל ולא יצאנו שחרית נצא בין הערבים אמר להם כי שבת היום ליי' ומה תלמוד לומר היום לא תמצאוהו בשדה אמרו כד) בקע לבן של אבותינו באותה שעה שהיו אומרים הואיל ולא מצאנוהו היום שמא

---

**מאיר עין** ט) הא"ל מוחק מלת אמרו וא"ל אלא כמו שפי' באות א': י) לאפוקי שלא תאמר אנשים חשובים ז"ל ועיין ברבה ובתרגום יונתן שדתן ואבירם היו וע"ז קאי מלת אמרו: יא) עיין ברא"ש פסוק י"ד וברש"י ורמב"ן וברבה: יב) לאפוקי שלא תאמר בבקרו של בקר ועיין בירושלמי ריש ברכות: יג) הא"ל מחק והגיה מכאן שירד להם אבנים טובות וכו' כדאיתא ביומא ע"ה ע"א בשם ר' יונתן עיי"ש ואין כאן להאריך כדין בלא ראיה: יד) עיין בב"ר פמ"ח ובברכות כ"ז ע"א והגיה הא"ל עפ"י הגמרא שם וא"כ ולא איתנייא ברייתא הכי בבי מדרשא אי נמי הסופרים תקנוה בתר הכי עפ"י הגמרא עיי"ש ועיין בתרגום יונתן: טו) עיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן מקיים והוו בני ישראל לדיין ואכלין יתהון ונראה שהוא תיקון איזה מגיה טועה ועיין במפרש לת"י שם: טז) כן הגיה הא"ל וכ"ה ברש"י עה"ת ועיין לעיל פ"ב ד"ה והיה משנה: יז) עיין ברש"י עה"ת וברבה: יח) ותשובתו לא היתה ברורה כאדם שבא לכלל טעות: יט) כלו' המן הזה יכולין היה לאפותו ולבשלו: כ) שלא היה צריך לא אפייה ולא בישול וכן שיטת הספרי במדבר פי' פ"ט ועיין יומא ע"ה ע"א: כא) הא' ברייתא קטיעה רישא ובירושלמי תפלה ריש פ"ב תני לה בפלוגתא דרבי אליעזר ור' יהושע דר"י אומר אופין ומבשלין על המבושל ור"א אומר אופין על האפוי ומבשלין על המבושל עיי"ש ונראה דדברי ר' יהושע חסירים לפנינו ברישא ועיין בבבלי שם ע"ו ע"ב ובהגהות הגליון שם ובמה שנרמז שם בתו' י"ז ע"ב וברא"ש שם: כב) כלו' הניחו אותו למשמרת כמו שאמר להם ועדיין לא ידעו לאיזה צורך. **אמר מאיר איש שלום** שיטת המכילתא נראה בעיקר פי' המקרא כפי' הרא"בע ולא כפרש"י והתרגומים והיה המן נאכל ג"כ אי כפי' הרשב"ם בפ' וטעמו כצפיחית וגו' וכמו שהעיר הרמב"ן עיי"ש: כג) ליתנא קטועה היא ואולי צ"ל מכאן סמכו וכו' ודעת ר"ז כדעת הת"ק דברייתא דשבת קי"ז ע"ב ור' חידקא הולך וס"ל ד' סעודות עיי"ש והא"ל מוחק זה המאמר וגרסו לקמן אחר דברי ר"א בן חסמא ויותר נראה שהיא תוספות ואינו מעיקר המכילתא וכן בילקוט ליתא ובזה"מ כתב ליישב הגי' שלפנינו שמזה שאמר להם משה ואת כל העדף וגו' לא ידעו שיש להם רשות לאכול שאולי כוונתו להראות להם הנס לכך א"ל אכלוהו היום שוב סברו שלא יאכלו ביום רק סעודה אחת והשנייה יאכלו בלילה כמו בשאר הימים וחשבו שבסעודת היום נאסר ללקוט משום נולד אבל בשביל סעודת הלילה מותר ללקוט ע"כ רצו לצאת בין הערבים ללקוט לצורך סעודת הלילה ע"ז אמר להם שבת היום לה' וצריכין לאכול סעודת הערב ביום ומזה הוכיח ר"ז שלש סעודות לשבת ע"כ והיא שלשלת זהב אבל רחוקה היא מפשוטת ואמתת הענין: כד) עיין לעיל אות א':

לא נמצאהו למחר אמר להם היום הזה אי אתם מוצאים אותו אבל אתם מוצאים אותו מחר כה) רבי אלעזר בן חסמא אומר בעולם הזה אי אתם מוצאים אותו אבל לעולם הבא אתם מוצאים אותו כו):

ויאמר משה אכלוהו היום כז) רבי יהושע אומר כח) אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקדוש ברוך הוא לתת לכם שלשה מועדות פסח ועצרת וסוכות לכך נאמר ויאמר משה אכלוהו היום כט) רבי אליעזר המודעי אומר אם תזכו לשמור את השבת עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל ועולם הבא ועולם חדש ל) ומלכות בית דוד וכהונה ולוייה לכך נאמר אכלוהו היום לא) רבי אלעזר אומר אם תזכו לשמור את השבת תנצלו משלשה פורעניות מיומו של גוג ומגוג ומחבלו של משיח ומיום דין הגדול לכך נאמר אכלוהו היום לב):

ששת ימים תלקטוהו רבי יהושע אומר למדנו שאין יורד בשבת ביום טוב מנין תלמוד לומר [שבת] לא יהיה בו לג) רבי אלעזר המודעי אומר למדנו שאינו יורד בשבת ביום טוב מנין תלמוד לומר (שבת) [לא יהיה בו] ביום הכפורים (שבות שבתון) מנין תלמוד לומר [שבת] לא יהיה בו לד):

ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו אלו מחוסרי אמנה שבישראל לה):

## פרשה ה

ויאמר יי׳ אל משה עד אנה מאנתם [וגו׳] רבי יהושע אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה אמור להם לישראל הוצאתי אתכם ממצרים וקרעתי לכם את הים והורדתי לכם המן והעליתי הבאר א) והגזתי לכם השליו ונלחמתי לכם מלחמת עמלק ב) ועשיתי לכם נסים וגבורות עד מתי מאנתם לשמור מצותי ותורותי שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם שבת (זה) [זו] הטלתי לכם ממרה לשמרה ולא שמרתם (אותם) [אותה] שמא תאמרו כל מי שמשמר השבת מה שכר נוטל עליו ת״ל אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע (ישעיה נו) הא למדנו שכל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה ג):

ראו כי יי׳ נתן לכם השבת אמר להם משה לישראל הזהרו כי יי׳ נתן לכם את השבת שתשמרוה ד):

על כן הוא נותן לכם [ביום הששי לחם יומים] זהו שהיה רבי יהושע אומר לכם כפול שני העומר לאחד ה):

---

**מאיר עין** כה) עיין ברש״י עה״ת ובמה שהאריך הרא״מ: כו) שהוא יום שכולו שבת ואעפ״כ ירד המן כענין שאמרו בחגיגה (י״ב ע״ב) שרקיע שחקים שבו רחיים טוחנות מן לצדיקים לע״ל והרמב״ן בפרשה בפ׳ הנני ממטיר האריך בדבר עיי״ש: כז) בילקוט ג׳ דבר אחר ויאמר משה וכו׳: כח) בא״א הגיה אמר להם אם תזכו וכ״ל וכן בילקוט ליתא ועיין לקמן פ״ה: כט) נראה דתלתא היום קדריש: ל) אפשר דהיינו שלאחר אלף השביעי יחזיר העולם ויתחדש ז״ר והז״ו פי׳ שהיא עולם התחייה שיחיו המתים ולולי דמסתפינא הייתי מגיה ובית המקדש ועיין לקמן יתרו בפ״א: לא) שאע״כ כתוב ששת ימים תלקטוהו ודריש ביום שתשמרו תזכו לששת ימים הללו ז״ר: לב) ותלתא היום קדריש ז״ר ועיין בשבת קי״ח ע״א ובילקוט המאמר קטוע עיי״ש ועיין לקמן פ״ה ד״ה וישבתו: לג) וכ״ה בילקוט וכן הובא באור זרוע ה׳ ברכת המוציא אות קנ״ג: לד) וכ״ה בילקוט וכן הובא בהגהה רבתא אות נ״ד וכ״ה ברא״מ ואנא כתוב שם כן על שם ר״י ונראה שהוא ט״ס ול״ל ר״א) וכ״ה בתוספות ביצה ב׳ ע״ב ד״ה והיה (אלא שהוא מסורס שם עיי״ש) והא״ל הגיה ר״א למדנו שאינו יורד בשבת ביה״כ מניין ת״ל שבת וגו׳ ר״א וכו׳ ביו״ט מניין ת״ל לא יהיה בו ונראה דס״ל דר״י ור״א ביו״ט פליגי דלר״י ירד ביו״ט וטעמיה משום קושית התוספות שם עיי״ש אך מאן כהל להחזיק כדין בלא ראיה. ועיין ברש״י עה״ת ולקמן פ״ה בד״ה והוא כזרע גד: לה) וכן תרגם יונתן נפקו מן רשיעי עמא וכלו׳ מזידים היו:

**(פרשה ה)** א) אפשר דכולא אגירת לישנא היא ואפשר דס״ל דמעשה הבאר קדים כדכתיב בתהלים ע״ח הן הכה צור וגו׳ הגם לחם יוכל תת וגו׳ ולא ס״ל להוציא ממשמעו דקאי על מים מתוקים שהוציא מתוך מים מלוחים וכפרש״י שם ועיי״ש ברא״ב״ע: ב) הא״ל מתקן דמלחמת עמלק מאוחר הוא והז״ר כתב וי״ל כדאיתא לעיל (ריש בשלח פ״א) ויוגד למלך מצרים עמלק הגיד לו וא״כ גם הוא בא עם פרעה והז״י כתב אפשר לומר שכבר בא עמלק מיד בצאתם ממצרים וכן נראה מהמכילתא ס״ע מהשירה (ד״ה בגדול זרועך) הרי שבא עמלק מיד אחר יציאתם מן הים אלא שלא היה יכול להם ע״כ: ג) עיין שבת קי״ח ע״ב: ד) וכלו׳ שמשה אמר כך לישראל ועיין ברש״י עה״ת וברנה: ה) עיין לעיל פ״ב בד״ה והיה ביום הששי:

שבו איש תחתיו אלו ארבעה אמות אל יצא איש ממקומו אלו אלפים אמה [ו] ומנין ששמעו דבר זה וקבלו עליהם שנאמר וישבתו העם ביום השביעי: דבר אחר וישבתו העם ביום השביעי רבי יהושע אומר אמר להם לישראל אם תשמרו שבת זו עתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכם שלשה מועדות חג ניסן וחג סיון וחג תשרי כיון ששמעו דבר זה קבלו עליהם ושבתו רבי אליעזר המודעי אומר אמר להם המקום אם תשמרו שבת זו עתיד אני ליתן לכם שש מדות טובות ארץ ישראל וכו' רבי אליעזר אומר אם תשמרו שבת זו תנצלו משלשת פורעניות מחבלו של משיח ומיומו של גוג [ומגוג] ומיום דין הגדול וכששמעו דבר זה קבלו ושבתו [ז]:

ויקראו בית ישראל את שמו מן דורשי רשומות אמרו בית ישראל קראו את שמו מן [ח]:

והוא כזרע גד לבן אינו יודע של מי דומה ר' יהושע אומר דומה לזרע פשתן (מה) [ומה] [ט] זרע פשתן אדום כך זה אדום תלמוד לומר לבן רבי אליעזר אומר דומה להגדה שהוא מושך לבו של אדם [י] אחרים אומרים הוא מעיד [יא] על עצמו שהוא מן שאינו יורד לא בשבת ולא ביום טוב ולא ביום הכפורים ר' יוסי אומר כשם שהנביא מגלה חדרים וסתרים כך היה המן מגיד לישראל חדרים וסתרים הא כיצד איש ואשה שבאו לפני משה [וכו'] וכן שנים שבאו לפני (נ"ד) [משה] זה אומר עבדי גנבת וכו' [יב]:

וטעמו כצפיחית בדבש רבי יהושע אומר כלפס וכעין אסקריטי [יג] רבי אליעזר אומר כסולת זו שצפה על (גס) [גבי] נפה וגלושה בדבש וחמאה [יד]:

זה הדבר וגו' (סיכול לומר) [יכול] [טו] לא הניחו אהרן אלא בשנת הארבעים [טז] תלמוד לומר ויניחהו אהרן [וגו'] אימתי נעשה הארון בשנה שניה כך [יז] לא הניחו אהרן אלא בשנה שניה: וזה אחד מעשרה דברים שנבראו בערב שבת בין השמשות הקשת והמן והמטה והכתב והשמיר והלוחות ופתיחת פי הארץ לבלוע הרשעים ופתיחת פי האתון וקברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו ויש אומרים אף בגדיו של אדם הראשון ומקלו של אהרן שקדיו ופרחיו [יח]: שבעה דברים מכוסין מבני אדם ואלו הן יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין ואין אדם יודע במה משתכר ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו ומלכות בית דוד אימתי תחזור למקומה ומלכות חייבת אימתי תעקר [יט]:

ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת איני יודע של מה היא אם של כסף היתה או של ברזל או של עופרת או של נחשת או של בדיל תלמוד לומר צנצנת לא אמרתי אלא דבר שהוא מציין מחברו אי אתה מוצא אלא כלי חרס [כ]:

---

**מאיר עין** ו) עיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן ובעירובין נ"א ע"א: ז) עיין לעיל פ"ד ובילקוט המאמר קטוע (ובדפוס ויניציא המאמר קטוע ומשובש בטעות המדפיסים) ומלת המקום ליתא בילקוט: ח) עיין לעיל פ"ג ובמ"ע שם אות מ"ג ומ"ד וכ"ל דר"ל שאין זה שמו העיקרי אלא שמו העיקרי הוא לחם שמים או דגן שמים ועיין בארוכות הרמב"ן בפרשה על ענין המן ואח"ר נדחק עיי"ש: ט) כצ"ל ובילקוט ג' יכול כשם בזרע פשתן וכו' והא"ל הגיה ר"א עגול כגד ודומה לזרע פשתן בגבעולין אי מה זרע גד וכו' וא"כ ועיין ברש"י עה"ת ויומא ע"ה ע"א וברש"י שם ד"ה כגידא (ועיקר הנוסחא שם תנ"ה וכן הוא בילקוט בפרשה וע"כ שגה בנוסחת רש"י היה כן לפי פירושו בד"ה כגידא ודלא כנדפס בגליון שם בצ"ל א"ר): י) והתם ביומא תני לה בשם אחרים אומרים והא דר"י תני לה התם סתמא: **אמר מאיר איש שלום** ראיתי כאן מקום להעיר שמצינו הרבה פעמים שברייתא אחת מובאת בכמה מקומות בשנים שונים וזה בא מפאת שהיו להם עוסקים וקיבולים שונים שנסדרו בהם הברייתות ובקובץ שממנו העתיקו שם ביומא זה המאמר לא הוזכרו זה שמות האומרים אלא נכתבו דברי ר"י סתמא ודברי ר"א החולק ג"כ סתמא בשם אחרים אומרים וצריך להזהר בכיוצא בעניינים אלו שלא לקפוץ ולהגיה: יא) הא"ל הגיה הוא מגיד וכו' וא"ל וכן בילקוט איתא מעיד. מלות ולא ביו"ט ליתא בילקוט: יב) והאי קיטעא ביומא שם ואשמיטוה הסופרים ועפ"י הגמרא הגהתי: יג) בילקוט ג' כאילפס וכו' וענינם אחד וכבר העיר ע"ז הערוך ערך אלפס וערך לפס וכלו' כיועשה אילפס וכעין אסקריטי ופי' כלפיתית דבר הנעשה בלפתת ובתוספתא מכשירין פ"ה מ"ט קורין ללפיתית לפתת לפי צ' הר"ם והרא"ש והערוך עיי"ש ולשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד ועיין ברש"י עה"ת: יד) ועיין בספרי במדבר פי' פ"ט ובמ"ע שם אות ט' ואולי יש לחבר לר"א מלת כלפיתית עם מלת ליטות תרגום של שאט עיין בערוך ערך לפת ושאט הוא נרדף עם בוע: טו) וכ"ה בילקוט והא"ל מחק מלת לומר: טז) הא"ל הגיה אלא בשנה ראשונה וא"ל: יז) הא"ל מחק מלת כך והגיה הוי: יח) עיין ספרי דברים פי' שנ"ה ובנסמן שם במ"ע אות י': יט) עיין פסחים נ"ד ע"ב ובב"ר פס"ה ד"ה ויאמר וגו' לא ידעתי יום מותי ובקהלת רבה בפ' כאשר אינך יודע וגו': כ) הא"ל הגיה שהיא מצין מתוכו וכו' אלא כלי זכוכית וכבר הביא הז"ע כן בשם י"א דכלי חרס היינו כלי זכוכית וכן כתב בעל עץ יוסף והביא ראיה משבת ע"ז ע"ב ופי' מלין מלשון הללה והבעה והז"ר כתב פי' בולט מחבירו כדאיתא בב"מ עיין שם ע"כ נ"ל שהמ"ם במלת מחברו הוא מ"ם היתרון וכלו' יותר מחברו ולשון רש"י עה"ת צלוחית של חרס כתרגומו ע"כ ובאונקלוס ליתא אבל היונתן תרגם שם צלוחית דפחר:

**ותן שמה מלא העומר מן והנח אותו לפני יי' למשמרת לדרותיכם** רבי יהושע אומר לאבות כח) רבי אלעזר המודעי אומר לדורות רבי אליעזר אומר לימות המשיח כג) ולימות ירמיה הנביא שבשעה שאמר ירמיה לישראל מפני מה אין אתם עוסקין בתורה אמרו לו במה נתפרנס הוציא להם צלוחית של מן ואמר להם הדור אתם ראו דבר יי' (ירמיה ב) אבותיכם שהיו עוסקין בתורה ראו במה נתפרנסו אף אתם אם תעסקו בתורה הקדוש ברוך הוא יפרנסכם מזה כג): וזה אחד משלשה דברים שאליהו עתיד להעמיד לישראל צלוחית המן וצלוחית של מי נדה וצלוחית של שמן המשחה ויש אומרים אף מקלו של אהרן שקדיו ופרחיו שנאמר השב את מטה אהרן [וגו'] (במדבר יז) כד):

**ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה** רבי יהושע אומר ארבעים יום אכלו את המן אחרי מות משה כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו ארבעה ועשרים יום של אדר (הראשון) כה) וששה עשר של ניסן הרי ארבעים שנאמר וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ (יהושע ה) ואומר ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח מצות וקלוי (שם) רבי אלעזר המודעי אומר שבעים יום אכלו את המן אחר מיתתו של משה הא כיצד משה מת בשבעה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה ימים של אדר הראשון ושלשים של אדר השני ששנת עבור היתה וששה עשר של ניסן הרי שבעים שנאמר וישבות המן ממחרת וגו' (ובני ישראל אכלו את המן וגו' רבי יהושע אומר ארבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מותו של משה כיצד משה מת בשמונה באדר ואכלו ממנו עשרים וארבעה ימים של אדר וששה עשר של ניסן שנאמר וישבות המן ממחרת רבי אליעזר המודעי אומר שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתת משה כיצד משה מת בששה באדר ואכלו את המן עשרים וארבעה באדר ושלשים של ואדר) [ר' אליעזר אומר שבעים יום אכלו ישראל את המן אחר מיתתו של משה כיצד משה מת בשבעה בשבט ואכלו הימנו כ"ד של שבט ול' של אדר] כו) ואותה שנה לא היתה מעוברת וששה עשר של ניסן שנאמר וישבות המן וגו' רבי יוסי אומר חמשים וארבעה שנה אכלו ישראל את המן ארבעים שנה בחיי משה וארבע עשרה אחר מיתתו שנאמר ובני ישראל אכלו את המן [ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת] שאין תלמוד לומר כז) את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען אלא אלו ארבעה עשר שנה שאכלוהו אחר מיתת משה ואלו הן שבע שכבשו ושבע שחלקו: מתה מרים נסתלק הבאר מת אהרן נסתלקו ענני כבוד מת משה נסתלק המן רבי יהושע אומר מתה מרים נסתלקה הבאר וחזר בזכות משה ואהרן מת אהרן נסתלק עמוד הענן וחזרו שניהם בזכות משה מת משה נסתלקו שלשתן ולא חזרו כח) והצרעה לא עברה עמהם את הירדן כט):

**והעומר** אינו ידוע כמה הוא תלמוד לומר **עשירית האיפה** הוא וכמה הוא עשירית האיפה אחד משבעה רביעים ועוד ל) (עומר) [ועוד] זה איני יודע כמה הוא אחד מחמשה ברביע לא):

---

**מאיר עין** כח) הז"ו ובבה"מ פי' כלו' לאותו הדור עצמו ולשון הז"ר אפשר לומר שבארבן בהמ"ק יתרעמו האבות על הקב"ה ויראה להם מה טובה הטיב להם ואעפ"כ חטאו א"כ להאיות המתים יתן להם המן ודייק מדלא כתיב אח"כ במעשה לדורותיכם ש"מ דקאי גם אאבות ע"כ: כג) בילקוט ליתא וכן מחקו הז"ו ואולי כשתרבב לכאן וצ"ל למטה ולימות המשיח וזה אחד וגו' דברים וכו' ובהגהותא המאמר משובש: כג) עיין ברש"י עה"ת: כד) עיין הוריות י"ב ע"א ובנקמן שם ובאליהו רבה פכ"ה: כה) וכן מחקו הא"א והז"ו ובילקוט ליתא: כו) הז"ו מחק עד ר"א ואחר שדבר על הגהתו כתב ובילקוט ג' כאן עוד רא"א ע' ימים וכו' ולבי נקפי אם גירסא זו נכונה דיתועלם לא שמענו שיש מחלוקת בזמן מיתת משה אלא דכ"ע מודה שבז' באדר מת וכדאיתא בקידושין ל"ח ובתענית ע' ובמגילה י"ג ובפסיקתא דהברכה וכן היא בסדר עולם פ"י ובתוספתא דסוטה פי"א עכ"ל וראיתי מי שבא אחריו ואמר בלא לב על נוסחת הילקוט שהיא טעות ואני תמה הלא היא שנויה בילקוט בפרשה ובילקוט יהושע ומאן כהל להוויה כדין בלא ראיה וכי מפני שלא שמענו נעשה מעשה ונמחוק בספרים ואדרבה המעיין ימצא שהיא עודנה גם לפנינו אלא שהיא קטועה ראשה וע"כ הגהתי עפ"י הילקוט ויונתן תרגם עפ"י דעת ר"י. וכתב בבה"מ דברייתא שלפנינו היא דלא כמו שפלגו למר עוקבא בר"ה י"ט ע"ב דאדר הסמוך לניסן לעולם חסר: כז) הא"ל הגיה שאין ת"ל את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת שכבר נאמר עד בואם אל קצה ארץ כנען ובלי ספק שזה משיבוש המעתיקים שהרי ליתא כן במקרא ואם הגיה כן הגיה שאין ת"ל עד בואם אל ארץ נושבת שכבר נאמר את המן אכלו עד בואם אל קצה וגו' וא"ל ועיין ברש"י: כה) עיין ספרי דברים פי' ש"ד ובנקמן שם במ"ע אות ה': כט) עיין סוטה ל"ו ע"א: ל) כלו' שיעור אחד שהוא מז' רביעים ועוד ועיין ברש"י ששיעור איפה ע"ב רביעים: לא) כלו' שיעור אחד שהוא מה' ברביע דהיינו העשירית ב' רביעים וכפי שהגהתי כן הגיה הז"ר. והא"ל מחק והגיה וכמה הוא עשירית האיפה שבעה רבעים ועוד שהם חמשה רבעים ירושלמית והוא עפ"י הגמרא דעירובין פ"ג ע"ב אלא שהעתיקוה בטעות וצ"ל ו' רבעים ירושלמית:

## פרשה ו

ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין [וגו' ויחנו ברפידים] לפי שפרשו ישראל מן התורה לכך בא שונא עליהם שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה א):

וירב העם עם משה עברו על שורת הדין דרך ארץ אדם כועס בביתו ואין נותן עינו אלא בבנו הקטן אבל אלו לא נתנו עיניהם אלא בגדול לכך נאמר וירב העם [עם משה] עברו על שורת הדין ב):

ויאמר להם משה מה תריבון וגו' אמר להם כל זמן שאתם מריבין עמי אתם מנסין המקום שנאמר מה תנסון את יי': דבר אחר כל זמן שאתם מדיינין עמי הקב"ה עושה לכם נסים ונפלאות ושמו מתגדל בעולם ג):

ויצמא שם העם למים וגו' (אבל) כאן נגע בהם צמאון (וגו') במקום אחר מה הוא אומר ויבאו מרתה [וגו'] (שמות טו) אבל כאן נגע בהם צמאון ד):

וילן העם על משה [וגו' להמית אותי וגו' ואת מקני בצמא] מכאן היה ר' הושעיא אומר ה) נפל ביתה אבל לכוותא ו) השוו בהמתן לגופן אמרין בהמתו של אדם היא חייו אדם המהלך בדרך אם אין בהמתו עמו מסתגף הוא:

ויצעק משה אל יי' להודיע שבחו של משה שלא אמר משה הואיל והם מדיינין עם איני מבקש עליהם רחמים אלא ויצעק משה אל יי':

לאמר מה אעשה לעם הזה אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בינך לבינם אני הרוג ואתה אומר לי אל תקפיד כנגדן כי תאמר אלי שאהו בחיקך (במדבר א) ז) והם רוצין להרגני כאן המקום ממיך ומשה מגביה ובמקום אחר המקום הגביה ומשה ממיך כענין שנאמר ואתה הניחה לי (שמות לב) ואחריו מה הוא אומר ויחל משה (שם) ח):

ויאמר יי' אל משה עבור וגו' עבור על דבריהם ט) רבי יהודה אומר עבור מהם שאתה מוצא להם את המים י) רבי נחמיה אומר עבור על חטא שלהם יא): דבר אחר עבור לפני העם ודגיישה ליה ימלל יב):

וקח אתך מזקני העם יג) לעדות שלא יאמרו מעיינות היו שם יד):

ומטך אשר הכית בו את היאור מפני התרעומת: וזה אחד משלשה דברים שישראל מתרעמין עליהם והיו אומרים מיני פורענות הן ואלו הן הקטורת הארון והמטה אמרו הקטורת הזו של פורענות היא הרגה נדב ואביהוא שנאמר ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא (ויקרא י) טו) לכך ידעו כל ישראל שהיא של כפרה שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם (במדבר יז) אמרו הארון הזה של פורענות הוא הכה עזא ואנשי בית שמש שנאמר ויך באנשי בית שמש (ש"א ו) הכה עזא שנאמר ויחר אף יי' בעזה (שמואל ב' ו) טז) לכך ידעו ישראל [שהוא] של ברכה (הי"א עתה) יז) שנאמר וישב ארון יי' בבית עובד אדום וגו' ויברך

---

**מאיר עין** (פרשה ו) א) המאמר הזה עיקרו לקמן בפ' ויבא עמלק והועתק לכאן והא"ל מחק מלות לפי שפירשו והגיה רפידים שריפו ישראל מן התורה וכו' ועיין לעיל פ"א: ב) ודריש כן מדכתיב אח"כ תנו לנו מים ז"ינ. בילקוט המאמר קטוע קצת ויש שם עוד מאמר אחר עם משה ולא עם אהרן שהיה אהרן חביב עליהם שהיה אוהב שלום ורודף שלום ואולי היה לפניו כן במכילתא והוא דבר אחר: ג) ודריש תנסון מלשון נס ז"ינ ועיין ברא"ב"ע וברמב"ן: ד) כ"כ להגיה ובילקוט גריס ויצמא וגו' ובמקום אחר הוא אומר וכו' על כן (והז"ר הגיה עד כאן) לא נגע בהן צמאון אבל כאן וכו' והא"ל מחק מילת אבל עד במקום ובמין שהוא בילקוט והא"א הגיה עפ"י הילקוט: ה) הא"א הגיה ר' יהושע וכ"ה בילקוט: ו) אבל מלשון אבלות וברבה פכ"ו ג' אבל ובילקוט ג' וי לה וכן הגיה הא"ל ויתכן שהיא מחילופי אל"ף חי"ת ודוגמתה הרבה עיין בערוך ערך חגלי או אולי היה כתוב אבוי. כוותא יש שפירשוהו חלון ויש פירשוהו קורה ועיין בערוך ערך כות ובלו' כיון שמקניטים אותו אף הם אתים וכדמקיים כן פי' הז"ר ובעל ידי משה (בפירושו על הרבה) והז"ר ובעל מתנות כהונה פי' כלו' הוי למשה ונסתייעו מנוסחת הרבה עיי"ש (ול"נ עיקר כנוסחתנו וכפי שהגהתי ונוסחת הרבה משובשת ומלות יש אומרים יש ג"כ למחוק ול"ל אמרו עיי"ש): ז) בילקוט ג' שנאמר כי תאמר וכו': ח) עיין בספרי במדבר פי' ג' וריש פי' ל"א ודע"ע שם אות א': ט) נראה שזהו כפי' הרא"ב"ע בשם י"א: י) נראה שזהו כפי' הרמב"ן: יא) וברבה שם תני בשם ר"י והאי ד"א תני לה בשם ר"נ והוסיף שם עוד שיטה אחת בשם ר"מ עיי"ש: יב) מי שמגיע לו לער ידבר וגי' הילקוט ודרגשה ליה וברבה איתא מי שיש בו גאוה יבא וידבר ועיין בערוך (הוצאת רמ"ג) ערך גש וערך רגש ונראה שזהו כפרש"י: יג) במקרא כתוב מזקני ישראל: יד) עיין ברבה ובפרש"י: טו) מלת שני ליתא במקרא: טז) גי' הילקוט הכה את עוזה ואנשי בית שמש שנ' ויחר וגו' וכתיב ויך וגו' והא"ל מחק והגיה הכה באנשי בית שמש שנ' וא"ל: יז) הגהתי עפ"י הילקוט והא"ל מחק מלת עתה ולא הגיה מידי:

יי׳ את עובד אדום וגו׳ ויגד למלך דוד [וגו׳] וילך דוד ויעל וגו׳ (שם יח) אמרו המטה של סנפירינון יט) הוא הביא עשר מכות על המצריים במצרים ועשרה על הים לפיכך ידעו שהוא של נסים שנאמר ומטך אשר הכית בו וגו׳ (מפני הטרעוניות) כ) :

הנני עומד לפניך שם [על הצור בחרב] אמר לו הקב״ה (מכל) [כל] כא) מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני לפניך כב) :

והכית בצור מכאן היה רבי יוסי בן זימרא אומר המטה של סנפירינון הוא והכית על הצור אינו אומר כאן אלא והכית בצור כג) :

ויצאו ממנו מים ושתה העם וגו׳ ויקרא שם המקום ההוא מסה ומריבה רבי יהושע אומר [משה קראו] כד) מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום וגו׳ רבי לעזר המודעי אומר המקום קראו מסה ומריבה שנאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה כה) מכאן לבית דין הגדול שהוא קרוי (מסה) [מקום] כו) :

על ריב בני ישראל [ועל נסתם את יי׳ וגו׳] רבי יהושע אומר אמרו ישראל אם (יש) כז) הוא רבון כל המעשים כשם שהוא רבון עלינו (נ״ט) [נעבדנו] ואם לאו לא (נ״ט) [נעבדנו] כח) רבי אליעזר אומר אמרו אם מספק לנו צרכנו נעבדנו ואם לאו לא נעבדנו לכך נאמר על ריב בני ישראל ועל נסותם את יי׳ לאמר היש יי׳ בקרבנו אם אין כט) :

# חסלת מסכתא ד

## ו נ ט ל

סימן

**מאיר עין** יח) במקרא כתוב ביה: יט) הא״א הז״ג והא״ל הגיהו של פורענות וכ״ה ברבה אבל בילקוט ובתנחומא הנוסחא כמו שהוא לפנינו ובאמת אין סברא להגיה: כ) וכן מחקו הא״ל. ועיין ברש״י ובמדבר רבה פ״ד: ובתנחומא המאמר קטוע ומשובש: כא) וכ״ה בילקוט ובתנחומא: כב) וכן תרגם יונתן הלא קאים קדמך תמן באתרא דתחמי רושם ריגלא בחורב ותמחי ביה בטינר חוטרך וגו׳ ופירשו על הצור על הרושם מלשון צורה וכיון דלא איתפרש איזה רושם פירשוהו רושם רגלי אדם ואולי כוונו בזה למה דאמרינן בברכות ל״א ע״א בארץ לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וגו׳ לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכו׳ עיי״ש ורושם רגלי אדם כלו׳ מקום שנגזר עליו לישוב וכמו שפירשו שם הא׳ דהני גויתא דבבל איתנהו מאדם הראשון עיי״ש ולע״ג דהוי במדבר אותו המקום היה מוכן לישוב: כג) וכמו שתרגם יונתן וכן פרש״י. בתנחומא איתא שמספירינון וכ״ה בערוך ועיין בקידושין ל׳ ע״ב בתו׳ ד״ה אם: כד) וכ״ה בילקוט ובתנחומא וכן הגיהו הא״א והז״ג ועיין ברשב״ע: כה) שרש המקרא ויקרא המקום שם וגו׳ ז״ר. בילקוט איתא הקב״ה קראו מסה וכו׳ ונראה שהוא ט״ס ובתנחומא איתא כנוסחתנו והאי המקום לאו אקב״ה קאמר אלא כדמסיק מכאן לב״ד וכו׳: כו) וכ״ה בילקוט ובתנחומא ופי׳ הז״ר דכתיב שהו וקמת ועלית אל המקום וכלו׳ הב״ד קראו מסה והא״ל מחק והגיה מכאן שהקב״ה קרוי מקום ולגירסתו המקום אקב״ה קאמר: כז) וכן בילקוט וברבה ליתא וכן מחקו הא״א ואולי צ״ל ישהו: כח) וכ״ה ברבה ובילקוט וכן הגיהו הא״א והז״ג: כט) וברבה תני לה אי פלוגתא בשם ר׳ יהודה ור׳ נחמיה ולשון הרבה אם מספיק לנו מזונותינו כמלך שהוא שרוי במדינה וכו׳ עיי״ש ועפ״י הרבה הוסיף הא״ל כמלך השרוי במדינה ואין המדינה חסירה כלום ואם יודע מחשבה שבקרבנו נעבדנו וכו׳ וא״ל: כל אלו הפרשיות הם מקוטעות בתנחומא ובסופו מאור מתחיל אחז״ל בא וראה שלא כמדת הקב״ה וכו׳ ועיקרו הוא מן המכילתא מסכתא דשירתא ואח״כ מאמר המתחיל ילמדנו וכתוב עליו **אז ישיר מספרא** ובזה רמזתי ע״ז בריש ספרא:

# פרשת ויבא עמלק.

## פרשה א

ויבא עמלק [וילחם עם ישראל ברפידים] ר' יהושע ור' אלעזר בן חסמא אומר המקרא הזה רשום א) ומפורש על ידי איוב שנאמר היגאה גומא בלא ביצה ישגא אחו בלי מים (איוב ח) וכי איפשר לגומא להתגדל בלא ביצה הישנא אחו בלי מים וכי איפשר לאחו בלי מים כך אי איפשר לישראל בלא תורה ולפי שפרשו מדברי תורה לכך בא עליהם השונא שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה לכך נאמר ויבא עמלק [וגו'] ב) רבי אלעזר המודעי אומר ויבא עמלק לפי שהיה עמלק נכנס תחת כנפי ענן וגונב נפשות מישראל והורגן שנאמר אשר קרך בדרך וגו' [ולא ירא אלהים] (דברים כה) ג) אחרים אומרים ולא ירא אלהים אלו ישראל שלא היו בידם מצות ר' אליעזר אומר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים לפי שכל הביאות שבא לא בא אלא במטמוניות שנאמר אשר קרך בדרך וגו' (שם) ד) אבל ביאה זו לא בא אלא בגילוי פנים לכך נאמר ויבא עמלק שבא בגלוי פנים רבי יוסי בן חלפתא אומר ויבא עמלק שבא בעצה מלמד שכנס כל אומות העולם ואמר להם בואו וסייעוני על ישראל אמרו לו לא נוכל לעמוד כנגדן פרעה לא עמד כנגדן שטבעו הקדוש ברוך הוא בים סוף שנאמר וניער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קלו) (אבל) ה) אנו היאך נוכל לעמוד כנגדן אמר להם בואו ואתן לכם עצה מה תעשו אם הם ינצחוני ברחו לכם ואם לאו בואו וסייעוני על ישראל לכך נאמר ויבא עמלק שבא בעצה רבי יהודה אומר ו) חמשה עממים פסע עמלק ובא ונלחם עם ישראל שנאמר עמלק יושב בארץ הנגב החתי והחוי והיבוסי והאמורי יושב בהר [והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן] (במדבר יג) ז) לפי שהיה לפנים מכולן ח) רבי נתן אומר לא בא אלא מהררי שעיר ארבע מאות פרסה פסע עמלק ובא ונלחם עם ישראל ט) אחרים אומרים יבא עמלק כפוי טובה י) ויפרע מן העם כפויי טובה (שנאמר) [וכן הוא אומר] יא) ואלה המתקשרים עליו וגו' (דה"י ב' כ"ד) יבאו אלו כפויי טובה יב) ויפרעו מן יואש כפוי טובה שנאמר ולא זכר יואש המלך החסד וגו' ובמותו אמר ירא אלהים וידרוש (שם) יג) מה ענשו ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם וגו' (שם) וכתיב ויי' נתן בידם חיל לרוב מאד (שם) מפני מה כי עזבו את יי' אלהים ואת יואש עשו שפטים (שם) יד) אל תקרי שפטים אלה שפוטים טו) ומה שפוטים עשו בו אמרו העמידו עליו בריונות קשים טז) אשר לא ידעו אשה מימיהם וענו

---

**מאיר עין (פרשה א)** א) בילקוט ג' ר"י ול' חסמא אומר המקרא הזה סתום וכו' וכן הגיה הא"א אבל בתנחומא איתא רשום וכבר רמזתי לעיל בפרשת ויסע מה שנ"ל בפירוש וענין זאת המלה ובאליהו רבה פכ"ד נמצא כיון שאמר לו רשומו של דבר וכו' ולפי הענין שם פירושו סודו ותוכן ענינו עיי"ש: ב) עיין לעיל מסכתא ד' ריש פ"ז. וכבר כתבתי במ"ע על ספרי במדבר סי' קל"ו אות י"ד שלדעת ר"י פרשה זו מוקדמת היא וראויה היתה להכתב אחר מתן תורה ועיין לקמן אות כ' ואות כ"ו ועוד אאריך בזה בריש פ' יתרו: ג) וכן הוסיף הא"ל ודרים ולא ירא אלהים שנכנס תחת הענן ועיין בספרי דברים סי' רל"ו ובסדר"א פמ"ד ומדרשות חלוקות הן: ד) עיין מ"ש בריש פ' יתרו: ה) וכן מחקו הא"א והא"ל ועיין בסגנון הילקוט: ו) בי' הילקוט ר"י הנשיא אומר ובא"א העיר נוסחא אחרינא ר"י הנשיא אומר: ז) במקרא ליתא למלת והחוי ולכך מחקו הא"ל ופי' הז"ר ובזה"מ דה' ארצות היינו עם ארצו וצ"ל דאם באנו למחוק מלת והחוי יותר נראה לפרש דקחשיב כנעני בתרתי דהיינו שעל הים ושעל יד הירדן: ח) הא"ל מחק מלת לפי עפ"י הילקוט ונוסחת התנחומא מכאן אתה למד שהיה עמלק לפנים מכולן (ועיי"ש בתנחומא שהוא משובש) ובס' הלא ג' והוא יושב לפנים מכולם (ושם המאמר קטוע ומעורב עיי"ש) וסי' הענין נ"ל כיון דקרא מסיים עם הכנעני שהוא יושב בתחומי א"י משמע ליה דקחשיב לפי סדר מושבן מאמצעותה של א"י וא"כ עמלק הוא לפנים מכולן וכתב הז"ר ול"ע דהא עמלק ישב בנגד הדרום ומצרים ג"כ בדרומית מערבית של א"י ונדחק לישב עיי"ש ולדעתי האמת שהיו ממשפחות העמלקי ג"כ באמצעותה של א"י וקרא מוכח שנאמר שופטים י"ב ויקבר בפרעתון בארץ אפרים בהר העמלקי ופי' עמלק יושב בארץ הנגב בארץ שהוא נגבה של א"י ולשון המקרא מוכח דאל"כ הול"ל יושב בנגב: ט) הלשון קטועה קצת ונוסחת התנחומא מהררי שעיר בא והלך ד' מאות פרסה עד שהגיע לרפידים ועשה עם ישראל מלחמה ויונתן תרגם עפ"י שיטת ר"נ ואתא עמלק מארע דרומא ושוור בליליא ההוא אלף ושית מאה מילין ומן בגלל מלותא דהוה ביני עשו וביני יעקב אתא ואגח קרבא וכו': י) לא איתפרש לי במאי הוה כפוי טובה והז"ו פי' שלא נלחמו עמו לפי שהוא בכלל ארץ אדום: יא) וכ"ה בתנחומא ובילקוט ג' כתיב וא"כ הוא מאמר בפ"ע: יב) פרש"י בדה"י שם לפי שהיו מעמון ומואב בני לוט קרי להו כפויי טובה עיי"ש: יג) במקרא כתוב את ה' אלהי אבותיהם: יד) לא איתפרש לי ובמעריך פי' ענין תאוה וחמדה ועיין שמות רבה פ"ח ובתנחומא ד"ה ראה נתתיך אלהים: טו) עיין

אותו במשכב זכור כענין שנאמר וענה גאון ישראל וגו' (הושע ה׳ ה׳) [וכתיב] יח) ובלכתם ממנו כי עזבו אותו בחלאים רבים התקשרו עליו עבדיו בדמי יהוידע הכהן ויהרגוהו על מטתו וימת (שם) יט):

וילחם עם ישראל ברפידים א"ר (חנניה) [חנינא] דבר זה שאלתי את רבי אלעזר במתיבתא רבא רפידים מהו אמר לי כמשמעו כ) ועוד אמר רבי חנינא שאלתי את רבי אלעזר מה ראו ישראל לפדות פטרי חמורים ולא פטרי סוסים וגמלים כא) אמר לי גזרת מלך היא [ועוד] כב) שלא היה בידן באותה שעה לא חמורים בלבד כג) שאין [לך] כד) כל אחד ואחד מישראל שלא העלה עמו תשעים חמורים טעונין כסף וזהב כה) אחרים אומר' אין רפידים אלא רפיון ידים לפי שרפו ישראל ידיהם מדברי תורה לכך בא שונא עליהם כו) לפי שאין השונא בא אלא על רפיון ידים מן התורה שנאמר ויהי במלכות (ירבעם) [רחבעם] ובחזקתו [עזב את תורת יי'] וגו' (ד"ה ב' יב) כז) מה היה ענשו של דבר עלה שישק מלך מצרים וגו' (מלכים א' יד): וזה אחד משלשה דברים שחזרו למקומן [כסף מצרים חזר למקומו] כח) גלות יהודה חזרה למקומה שנ' בעבר הנהר ישבו אבותיכם וגו' (יהושע כד) [וכתיב] כט) וביתא דנא סתריה [ועמה הגלי לבבל] (עזרא ה) כתב שמים חזר למקומו שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כג):

ויאמר משה אל יהושע [בחר לנו אנשים] מכאן שהיה עושהו כמותו (למדו) [ילמדו] ל) כל אדם דרך ארץ ממשה שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו אנשים (מכאן) לא) שהיה עושה אותו כמותו מכאן שיהא תלמיד חביב לפני רבו כמותו [ומנין שיהיה כבוד חברו חביב עליו כמורא רבו] לב) שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני (במדבר יב) והלא אהרן היה גדול ממנו מה ת"ל בי אדני עשאו כרבו לג) ומנין שמורא רבו כמורא שמים שנאמר ויען יהושע בן נון משרת משה מבחוריו אדני משה כלאם (שם יא) כשם שהמקום כלאם כך אתה כלאם לד) וכן אתה מוצא בנחזי בשעה שאמר לו אלישע חגור מתנך וקח משענתי בידך (מלכים ב' ד) התחיל לסמוך על מקלו ולילך אמרו לו להיכן אתה הולך נחזי אמר להם להחיות מת אמרו [לו] וכי אתה יכול להחיות מת והלא יי' ממית ומחיה אמר להם אף רבי ממית ומחיה לה):

בחר לנו אנשים רבי יהושע אומר בחר לנו אנשים גבורים לו) רבי אליעזר המודעי אומר בחר לנו יראי חטא לז):

וצא הלחם בעמלק ר' יהושע אומר אמר לו משה ליהושע צא מתחת הענן והלחם בעמלק לח) רבי אליעזר המודעי אומר אמר לו משה ליהושע למה אתה משמר את ראשך לא לכתר צא מתחת הענן והלחם בעמלק לט):

---

**מאיר עין** בערוך ערך בריונ"י: יז) ופירשוהו כמו ועיכ"ה ובא"א הוסיף הוי קורא בו ועיכ"ה ובו' ואיני יודע מניין לו ובילקוט ובתנחומא ליתא: יח) וכ"ה בתנחומא: יט) במקרא כתוב במחליים רבים וגו' בדמי בני יהוידע וגו'. בדפוס ווילנא השמיטו מן ואת יואש וכו' עד קושא: כ) בבכורות ה' ע"ב ג' א"ר חנינא שאלתי את ר' אליעזר בבית מותבא רבא וכו' ובילקוט ג' א"ר חנינא הדבר הזה שאלתי את ר' אליעזר שהיה יושב במתיבתא רבה וכו' ובגמרא שם גרסינן כתנאי ר' אליעזר אומר רפידים שמה ר' יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה וכן הוא אומר לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים וכבר פרשתיו במ"ע בספרי במדבר פי' קנ"ו אות י"ד דר"י ס"ל דמלחמת עמלק זו היתה אחר מתן תורה וע"כ הוציא מלת רפידים ממשמעו ור"א חולק עליו ולכך השיב רפידים כמשמעו: כא) הא"ל הגיה מה נשתנו פטרי חמורים עפ"י הגמרא שם וא"ל: כב) כן הגיה בא"א: כג) הא"ל מוחק מן שלא היה עד שאין והגיה ועוד שסייעו את ישראל בשעת יציאת מצרים שאין וכו' עפ"י הגמרא שם וא"ל: כד) וכ"ה בגמרא שם: כה) עיין לעיל בשלח פי"ד ובמ"ע שם אות י"ב וע"ע בגמרא שם: כו) עיין לעיל אות כ' ולעיל ריש פרשה: כז) במקרא כתוב ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו וגו': כח) כן הגיה הא"ל ועיין בילקוט בפרשה ובמשלי ר' תתק"ס ובפסחים פ"ז ע"ב: כט) וכ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א: ל) וכ"ה באדר"נ פכ"ז ובילקוט ג' ילמדו כל העולם וכו': לא) נ"ל למחוק ואולי ב' נוסחאות כאן בחדא תני לה בריש"א ובחדא תני לה בסיפא ולפ"ז הא' מיותרת ועיין באדר"נ שם ובתנחומא: לב) כן הגיהו הא"א והז"י וכ"ה בילקוט ובתנחומא וברש"י בפרשה ובמשנה דאבות פ"ד והא"ל הגיה כבוד חבירו כרבו והיא עפ"י אדר"נ ונראה דהיא היא: לג) גי' הילקוט והלא אחיו היה וגדול ממנו וכו': לד) הא"ל הגיה כשם שהיו חייבים על כבוד המקום כלייה כך אתה כלאם ובתנחומא ג' כשם שהקב"ה כלאם כך אתה יכול לכלאם ובאדר"נ איתא שנ' ויען וגו' שוקלו כנגד שכינה ולשון רש"י כלאם כלם מן העולם חייבין הן כלייה המורדים בך כאילו מרדו בהקב"ה ואלולי דמסתפינא הו"א שכולו הוא תוספות ממפרש אחוהי ועיקר הראיה היא שיהושע נענש ע"ז שפגע בכבוד רבו וכהא דא"ר לוי בעירובין ס"ג סוף ע"א עיי"ש ועפי"ז יובן המאמר וכן אתה מוצא בגחזי עיין לקמן: לה) פי' בבה"מ וכן מצינו בגחזי שהשוה כבוד רבו לכבוד שמים שאמר כך רבי ממית ומחיה והז"ר כתב צ"ע מה צריך להביא גחזי הל"ל בקיצור שאלישע היה מחיה מתים וכמדומה לי שסיים שם (ולא פי' היכא והוא בילקוט באותו ענין שם ועקרו בפדר"א פל"ג) שגחזי היה משחק בו ואומר וכי במטה זה יחיה מתים ע"כ ונ"ל דהפי' הזה עיקר ומייתי ראיה דיהושע וגחזי נענשו שפגעו בכבוד רבם: לו) וכן פי' הראב"ע: לז) ויונתן בתרגומו הרכיב את ב' הפירושים ועל פיו פרש"י עיי"ש ועיין ברבה פכ"ו: לח) וכן תרגמו יונתן ועיין ברבה: לט) לא איתפרש לי והז"ר כתב פי'

מחר אנכי נצב [וגו'] מחר נהיה עמכם (מעתדים) [מעתדים] ועומדים על ראש הגבעה [כמשמעו] מ) דברי רבי יהושע רבי אליעזר המודעי אומר מחר נגזור תענית ונהיה (מעתדים) [מעתדים] על מעשה אבות מח) ראש אלו מעשה אבות גבעה אלו מעשה אמהות מג):

ומטה האלהים בידי אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם במטה הזה הוצאת ישראל ממצרים במטה זה קרעת להם הים במטה זה עשית להם נסים וגבורות במטה זה תעשה להם נסים וגבורות. בשעה הזאת: איסי בן יהודה אומר חמשה דברים יש [בתורה] מג) שאין להם (בתורה) הכרע שאת. ארור. מחר. משוקדים. וקם: שאת (מכין) מד) הלא אם תיטיב שאת (בראשית ד') מה) או שאת ואם לא תיטיב: [ארור] ארור אפם כי עז (שם מט) או כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור ארור מו): [מחר] מחר אנכי נצב על ראש הגבעה או צא הלחם בעמלק מחר: [משוקדים] משוקדים כפתוריה ופרחיה (שמות כה) או ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים: [וקם] וקם העם הזה וזנה (דברים לא) או הנך שוכב עם אבותיך וקם מז) אלו חמשה דברים יש בתורה שאין להם הכרע מח):

ויעש יהושע כאשר אמר לו משה מה שנתפקד לא עבר על גזירת משה מט) (והכין נ):

ומשה ואהרן וחור [עלו ראש הגבעה] נא) לענין שאמרנו להזכיר מעשה אבות ומעשה אמהות שנאמר כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו (במדבר כג) נב):

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר [וגו'] וכי ידיו של משה מגברות ישראל או ידיו שוברות עמלק אלא כל זמן שמגביה ידו כלפי מעלה היו ישראל מסתכלין בו ומאמינין במי שפקד משה לעשות כן והקב"ה עשה להם נסים וגבורות: כיוצא בו ויאמר יי' אל משה עשה לך שרף (במדבר כא) וכי נחש ממית ומחיה אלא כל זמן שהיה עושה כן היו ישראל מסתכלין ומאמינין במי שפקד את משה לעשות והקב"ה עשה להם רפואות: כיוצא בו והיה הדם לכם לאות וגו' (שמות יב) וכי מה הדם מהנה למלאך או מה מהנה לישראל אלא כל זמן שהיו ישראל עושין כן וניתנין מן הדם על פתחיהם הקב"ה חס עליהם שנאמר ופסח יי' על הפסח (שם) נג) רבי אליעזר אומר מה ת"ל וגבר ישראל או וגבר עמלק אלא כל זמן שהיה משה מגביה ידיו כלפי מעלה נד) עתידין ישראל להגביר בדברי תורה שהם עתידין להנתן על ידיו וכשהוא ממיך ידיו עתידין ישראל להמיך בדברי תורה שהן עתידין להנתן על ידיו:

וידי משה כבדים מכאן שלא ישהה נה) אדם במצות: אלולי שאמר משה ליהושע

---

**מאיר עין** אין אתה צריך לפחד מהם שמזלך עוד אחד ואולי סבר רבי אליעזר המודעי שיהושע היה מקרהב בתחילה ולכך אמר לו משה כן וכעין ראיה לזה ממה שהכתיב משמיענו ויעש יהושע וגו' שלא הלך אלא בגזרת משה ועיין לקמן ד"ה ויעש יהושע: מ) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"ל כלו' כדרך עורכי מלחמה וכפי' הרשב"ס: מא) הא"ל הגיה על מעשה אבות ואמהות וא"ל וכן בילקוט ליתא: מב) וכן תרגם יונתן מחר אנא קאים בצומא מעתד בזכוות אבהתא רישי עמא וזכוות אימהתא דמתילן לגלימתא: **אמר מאיר איש שלום** כתב המתורגמן בערך גלס יחפרו בעמק מתפשין בגלימתא וזהו דבר תימא שבשני הפרשים דבר והשכו כי תרגום של גבעה ועמק שניהם גלימתא עכ"ל ולי נראה דלדעת חז"ל הפרש בין הר לגבעה שההר הוא תלול וגבוה והגבעה ברחשה מקועררת ומשוקעת כעין גביע ומין הלשון מוכיח ע"ז שהר מינו זכר והגבעה מינה נקבה ונמלא הרבה במדרשי חז"ל שההרים כינוי אל האבות והגבעות כינוי אל האמהות ואמרו על יסוד אלו המדרשים ורים מילין אמר כבר אמרו האבות הן הן המרכבה והמאמר הזה מיוסד בהבנת אמת ענין סיפורי האבות וכלעומת מרכבה דקדושה מרכבה דטומאה ומרכבה זו ר"ל מרכבה דטומאה ידועה ע"י סיפורי הבלי העמים והיא בבחינת ב' סטרין סיטרא דדכורא וסיטרא דנוקבא והעמים עבדו לאלהיהם על ההרים ועל הגבעות אינון שההרים הם מסיטרא דדכורא ואינון שבגבעות הן מסיטרא דנוקבא ולעומת זה יסוד דרשת חכז"ל ודי לחכימא ברמיזא: מג) וכ"ה בתנחומא ולקמן: מד) כ"ל למחוק: מה) עיין בב"ר שכ"ב: מו) ונחלק הסידור כדכייל בל"ב מדות דר"א בריה"ג: מז) עיין סנהדרין צ' ע"ב: מח) עיין יומא כ"ב ע"ב ובתו' שם ובגדשם שם על הגליון ובירושלמי דע"ז פ"ב ה"ז ובב"ר פ"פ. וזה המאמר הוא מסורס לפנינו וראוי להיות לעיל בד"ה מחר וכ"ה בתנחומא: מט) עיין לעיל אות ל"ט: נ) וכן מחקו הא"ל וכן בילקוט ליתא: נא) במקרא כתוב אהרן: נב) וכשיטת ר"א דלעיל: נג) עיין לעיל בא פ"ז ועיין במשנה דר"ה פ"ג ופדרו שם זה המאמר לבאר מהו ענין הזכרון ע"י השופר ונראה שלזה כיון הר"מ בפירושו ועיי"ש במפרשים: נד) גי' הילקוט הקב"ה זוכר ישראל שעתידין וכו' והגיה כן בא"ח: נה) הא"ל הגיה יתעצל ולשון רש"י בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו נתייקרו ידיו אבל יונתן תרגם וידוי דמשה הוו יקירין מן בגלל דעכב קרבא למחר ולא אזדרז ביומא ההוא וכו' ונראה לי עיקר ששני מאמרים לפנינו בחסרון מלות דבר אחר והא' הוא כתרגומו של יונתן והב' כפרש"י ואם באנו להשלימו צ"ל דבר אחר אלולי וכו' (וע"כ הפרדתים בב' נקודות) ועיין מ"ש במ"ע בא פי"ג אות א' והמפרשים נדחקו:

בחר לנו אנשים לא היה מצטער (נו) [כך] נו) : אמרו יקרו ידיו של משה באותה שעה כאדם שתלויין לו כדין של מים נז) :

ויקחו אבן וישימו תחתיו וכי לא היה לו למשה כר אחד או כסת אחת או קלוקרון נח) שיניח תחתיו אלא אמר משה וכו' נט) ואהרן וחור תמכו בידיו שהיה מעלן ומורידן ס) ויהי ידיו אמונה עד בא השמש מגיד שהיה בתענית דברי רבי יהושע סא) רבי אליעזר המודעי אומר יקר חטא סב) על ידיו של משה באותה שעה (לא) [ולא] סג) היה יכול לעמוד בו (משה) סד) מה עשה הפנה על מעשה אבות שנאמר ויקחו אבן וישימו תחתיו אלו מעשה אבות סה) וישב עליה אלו מעשה אמהות סו) ואהרן וחור [וגו'] מזה אחד ומזה אחד (ומה) [מה] סז) תלמוד לומר אחד אחד שהיה אהרן מזכיר מעשה (יהודה) [לוי] וחור מעשה (לוי) [יהודה] סח) מכאן אמרו אין פותחין משלשה בני אדם עוברין לפני התיבה בתענית צבור סט) ויהי ידיו אמונה בידו אחת שלא קבל בה מישראל כלום ע) ובידו אחת אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם על ידי הוצאת את ישראל ממצרים ועל ידי קרעת להם את הים ועל ידי עשית להם נסים וגבורות כך על ידי תעשה להם נסים וגבורות בשעה הזאת עד בא השמש לפי שלמדנו על כל המלכיות כלם שאין עושין מלחמה אלא עד שש שעות אבל מלכות חייבת זו עושה מלחמה משחרית לערבית :

ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו רבי יהושע אומר ירד וחתך ראשי גבורים שעמו עומדים בשורות המלחמה עא) רבי אלעזר אומר (בו) עב) לשון נוטריקון ויחל וישבר עג) (את) עד) עמלק כשמועו את אלו אשתו ובנו עמו אלו חיילות שעמו וכשהוא אומר את אלו חיילים שעם בניו :

לפי חרב רבי יהושע אומר לא נוולם אלא דנם ברחמים רבי אליעזר אומר לפי חרב למה נאמר למדנו שהמלחמה הזאת לא היתה אלא על פי הגבורה עה) אחרים אומרים נתקיים עליהם המקרא הזה לכן חי אני נאם יי' אלהים כי לדם אעשך ודם יראת אם לא דם שנאת ודם ירדפך (יחזקאל לה) עו) :

# פרשה ב

ויאמר יי' אל משה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע זקנים הראשונים אומרים כך מדה מהלכת על פני כל הדורות שוט שישראל לוקין בו סופו ללקות ילמדו כל

---

**מאיר עין** נו) וכ"ה בילקוט : נז) נוסחת הילקוט כאדם שתלוין בידיו שני כדי מים ונוסחת התנחומא באותה שעה יקרו ידיו של משה כאדם שתלוין בידו שלשה כדי מים. וכתב הז"ר כלו' החטא שעשו ישראל במריבה על המים וכו' ודרש כבדים נוטריקון כדין של מים ובגה"מ כתב כבדים כבד ים ואולי דרשו כן מדהול"ל כבדות : נח) הא"ל הגיה גלופקרין (עיין בערוך ערך גלפקרא) ואולי הוי"ו נראית ונתחלפו הגימ"ל בקו"ף והפ"א בוי"ו ובגה"מ פירשו עפ"י הערוך ערך קלקי ולפ"ז צ"ל קליקרון : נט) והסאר קיימא בתענית י"א ע"א : ס) ולא היה די במה שישב אלא אף ידיו היו צריכין תמיכה : סא) וכן תרגם יונתן והואה ידוי פריסן בהימנותא בצלו וצומא עד מעמוע שמשא : סב) כבד החטא ז"ר ופי' בגה"מ חטא של מריבה ופשוטו נראה דלשיטתיה אזיל דדריש לעיל וכשהיה ממיך ידיו עתידין ישראל להמיך בד"ת וכו' : סג) וכ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א : סד) וכן מחקו בא"ל וכן בילקוט ליתא : סה) כדכתיב משם רועה אבן ישראל ז"ר והא"ל הגיה אבן אלו מעשה אבות : סו) עליה לשון נקבה ז"ר : סז) וכ"ה בילקוט והא"ל הוסיף כאן מכאן אמרו אין פותחין וכו' ומחקו לקמן וספירות הנוסחא ומ"ה אבל בילקוט איתא כמו שהיא לפנינו : סח) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ופי' הז"ר וחור מעשה יהודה שהוא משבטו והביא הז"ר בשם הפסיקתא אהרן בזכות הכהונה וחור בזכות המלכות : סט) עיין בפדר"א פמ"ד וברש"י עה"ת דדרשוהו מקרא דלעיל ומשה אהרן וחור עלו וגו' : ע) מדלא כתיב ויהיו דריש ועיין ברא"ב"ע וברש"י עה"ת וברא"מ : עא) הא"ל מוחק מלות שעמו עומדים והגיה שעומדים וא"ל ובילקוט גי' שעמו העומדים וכן תרגם יונתן ותבר יהושע ית עמלק דקטע רישי גבריא דעמיה ולשון רש"י חתך ראשי גבוריו ולא השאיר אלא חלשים שבהם : עב) וכן מחקו הא"ל וגי' הילקוט ר"א המודעי אומר בו : עג) גי' הילקוט ויחל וישב וישבר וכתב הז"ר ויזע הוא פי' של ויחל שאחזתו חיל אבל ויזע אין לו שורש במקרא ע"כ ור"ל שלא נרמז במלת ויחלש : עד) וכן מחקו הא"א וכן בילקוט ליתא : עה) עיין בז"ר שפי' פלוגתא זו עפ"י מחלוקת דת"ק ור"י בסנהדרין כ"ב ע"ב והז"י דחה את פירושו עיי"ש ועיין ברש"י עה"ת שהעתיק מתנחומא והוא קטוע קצת וצ"ל לפי חרב מכאן אנו למדים וכו' : עו) במקרא כתוב לדם אעשך ודם ירדפך והגיה כן בא"א ואולי היה כתוב כאן עוד המקרא דיחזקאל י"א חרב יראתם וחרב אביא עליכם ונקטעו ונתערבו ב' המקראות ועיין בפי' הז"ר :

אדם דרך ארץ מעמלק שבא להזיק את ישראל ואבדו הקדוש ברוך הוא מחיי עולם הזה ומחיי עולם הבא שנאמר כי מחה אמחה וכן פרעה הרשע ששעבד את ישראל טבעו הקב"ה בים סוף שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף (תהלים קלו) וכן כל אומה ומלכות שבאו להזיק את ישראל בו בדין דנן לעולם א) אמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח) (ונאמר) ב):

כתוב זאת זכרון בספר וגו' זאת מה שכתוב בספר זה זכרון מה שכתוב בנביאים בספר מה שכתוב במגלה ג):

ושים באזני יהושע מגיד שאותו היום נמשח יהושע דברי רבי יהושע ד) רבי אליעזר המודעי אומר זה אחד מארבעה צדיקים שנתן להם רמז שנים חשו ושנים לא חשו משה נתן לו רמז ולא חש יעקב נתן לו רמז ולא חש דוד ומרדכי נתן להם רמז וחישו משה מנין ושים באזני יהושע אמר [לו] ה) יהושע מנחיל ישראל את הארץ ובסוף משה עומד ומתחנן שנאמר ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר (דברים ג) משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס עמו לפלטרין שלו נכנס פתח ראשון ישתקו לו בשני וישתקו לו בשלישי ונזפו (לו) [בו] ו) אמרו לו דייך עד כאן ז) כך כשכבש משה ארץ שני עממים סיחון ועוג ונתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה אמרו לו דומה שלא נגזרה גזרה אלא על תנאי אף אנו אין אנו נידונין אלא על תנאי ח) אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם שמא דרכיך כדרכי בשר ודם אפטרופוס גוזר גזירה קלידיקוס מבטל על ידו קלידיקוס גוזר גזירה דיקוריון מבטל על ידו דיקוריון גוזר גזירה הגמון מבטל על ידו הגמון גוזר גזירה איפיטיקוס מבטל על ידו ט) איפיטיקוס גוזר גזירה בא המושל הגדול ומבטל על ידי כלם מפני מה שהן ממינין זה למעלה מזה שנאמר כי גבוה מעל גבוה שומר וגו' (קהלת ה) שמא דרכיך כדרכיהם י) אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך (דברים ג) כמעשיך על הים וכגבורותיך על נחלי ארנון אעברה נא ואראה (ואין) [אין] נא אלא לשון בקשה את הארץ הטובה זו ארץ ישראל ההר הטוב הזה זה הר המלך והלבנון זה בית המקדש שנאמר פתח לבנון דלתיך (זכריה יא) וכתיב והלבנון באדיר יפול (ישעיה י) יא) ויתעבר יי' בי למענכם רבי אלעזר בן שמוע אומר בי דבר בקשה הוא מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן יב) שמא תאמרו בגיני תלמוד לומר למענכם בגינכם ולא בגיני אתם גרמתם לי שלא אכנס לארץ ויאמר ה'

**מאיר עין (פרשה ב)** א) עיין לעיל ריש בשלח סוף פ"ה וריש פ"ו: ב) וכן מחקו הא"ל וכן בילקוט ליתא: ג) סתמא כר"א המודעי דמגילה ז' ע"א ור"י חולק עליו עיי"ש ועיין בירושלמי מגילה פ"א ה"ה: ד) כבר פירשתיו במ"ע ספרי במדבר פי' קל"ו דר"י ס"ל דפרשה זו מוקדמת היא ומעשה דעמלק אחר שנגזרה מיתת משה היתה ור"א חולק עליו ואאריך עוד בזה בריש פ' יתרו ועיין בראב"ע שכתב דפרשת כתב זאת וגו' בשנת הארבעים נאמרה: ה) וכ"ה בילקוט וכלו' רמז לו ועיין ברש"י עה"ת: ו) וכ"ה בילקוט ואתחנן: ז) עיין בספרי במדבר פי' קל"ד ודברים פי' כ"ט: ח) כלו' שני השבטים וחצי המנשה אמרו לו שיתפלל שכשם שאין נידונין אלא על תנאי אם לא יעברו כך גזרתו לא נגזרה אלא על תנאי שהרי כבר נכנס לנחלת בני גד וראובן והא"ל מחק מלת לו ומלות אף אנו אין אנו נידונין אלא על תנאי אבל בילקוט ואתחנן איתנייהו (אלא ששם איתא אמר דומה שלא וכו' והוא שיבוש): ט) עיין בילקוט ואתחנן שנוסחא אחרת לו בשמות אלו הממונין ובמלות זרות כיוצא באילו שינוי ושיבושי הנוסחאות מצויין הרבה מאד (ובמלת קלידיקוס יש להקים הערוך ערך קלד וערך קעדיקוס וערך דקלוקוס ומלת דיקוריון פי' בעל אור אבתר שרי עשרות ובמלת אפיטיקוס יש להקים הערוך ערך אפוטיקון): י) הא"ל מוחק כולא מן שנאמר והוסיף אבל גזירת המושל אין באפשרי לבטל אבל אתה אינו כן אתה גוזר והצדיק מבטל ומאן יכול להחויה כדין בלא ראיה ובילקוט ואתחנן הגי' כמו שהיא לפנינו וכעין זה היא בספרי במדבר פי' קל"ד ובספרי דברים פי' כ"ז: יא) עיין כל זה בספרי שם ושם ופי' כ"ט ובמ"ע שם ובענין הר המלך שפירו בברכות מ"ד ע"א שבחו ושונו: יב) חיבור פעל התעבר הוא נמצא עם מלת על כמו מתעבר על ריב (משלי כ"ו) ועם מלת עם כמו התעברת עם משיחך (תהלים פ"ט) ונמצא ג"כ עם ב"ת כמו ובנחלתו התעבר (שם ע"ח) ומשמע להו לחז"ל שחיבורו עם ב"ת מורה שהענין ההוא בעצמו הוא סיבת העברה והוא קשה להו כיון דכתיב ויתעבר ה' בי משמע שמשה בעצמו היה סיבת העברה ואיך כתיב אח"כ למענכם וכבר התרו לפרשו ואמרו בספרי במדבר פי' קל"ה שאשגירת לישנא דבני אדם הוא ואמרו שם ויתעבר ה' בי כאדם שאומר נתעבר בי פלוני ונתמלא עלי חימה למענכם שאתם גרמתם וכו' ובספרי דברים פי' כ"ט פליגי ביה ר"א ור' ראב"ש [illegible] נתמלא עליו חימה ורי"א כאשה שאינה יכולה לשות מפני עוברה הנה דעת ר"א שאשגירת לשון בנ"א היא ורי"י סבר שאין הבי"ת מורה כלל על הקשה ועיי"ש ור"א בן שמוע פירש מלת בי שהיא דבר בקשה (כמו בי אדוני) כלו' בקש ממני שאתן לו רשות להתעבר עלי למענכם (דומיא ועתה הניחה לי ויחר אפי) וזה א"א לשום בו"ד לומר כן והא"א והז"ו הגיהו דבר קשה והא"ל הגיה ר"א ב"ש אומר דבר קשה לבו"ד לומר כן ופירשו הז"ו דבר קשה לבו"ד לומר שאין לו חטא ולא נענש אלא בשביל אחרים ובנה"מ פי' דבר קשה שהקב"ה מתפלל מבו"ד ולא השגיחו שראב"ש בא לפרש מלת בי:

לי רב לך אמר לו דייך עד כאן ר' יהושע אומר רב לך דייך העולם הבא יג) עדיין היה עומד ומבקש כל אותן הבקשות אמר משה לפניו רבונו של עולם כלום נגזרה גזרה שלא אכנס לה לכן לא תביאו את הקהל הזה (במדבר כ) במלכות יד) אכנס לה כהדיוט אמר לו אין המלך נכנס כהדיוט עדיין היה עומד ומבקש כל הבקשות ההם אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם הואיל ונגזרה גזרה שלא אכנס לארץ לא כמלך ולא כהדיוט אכנס לה במחילת קסריון שהוא מתחת (לפני לפנים) [לפמים] טו) אמר לו ושמה לא תעבור (דברים לד) אמר לפניו רבונו של עולם הואיל ונגזר עלי שלא אכנס לא מלך ולא הדיוט ולא במחילה של קיסריון שהוא מתחת (לפני) [לפמים] מעתה עצמותי יעברו את הירדן אמר לו כי לא תעבור את הירדן הזה ר' שמעון בן יוחאי אומר אינו צריך והלא כבר נאמר כי אנכי מת בארץ הזאת ואינני עובר את הירדן (שם ד) טז) וכי איפשר למת לעבור אלא שאמרו לו למשה אף עצמותיך לא יעברו את הירדן יז) ר' חנניא בן אידי אומר משה היה בוכה על עצמו שנאמר כי אנכי מת בארץ הזאת [וגו' ואתם עברים וגו'] ואומר כי אתם עוברים [וגו'] (שם יח) [אתם עוברים] ואני איני עובר אחרים אומרים [היה] יח) משה מוטה על רגליו של אלעזר ואומר לו אלעזר בן אחי בקש עלי רחמים כשם שבקשתי על אהרן אביך שנאמר ובאהרן התאנף יי' להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן (דברים ט) יט) אמר לפניו רבונו של עולם אם כן אראנה במראית העין ובדבר זה נאמר עלה ראש הפסגה: רבי חנניא בן עקביא אומר חביבה ראייתו של אברהם אבינו יותר מראייתו של משה שבאברהם לא לבטוהו ומשה לבטוהו באברהם מה הוא אומר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה (בראשית יג) ובמשה מה הוא אומר עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך (דברים ג) כ) עלה והביט וראה: ומנין לכל הבקשות כלן שבקש משה הראהו הקדוש ברוך הוא שנאמר ויראהו יי' את כל הארץ מן הגלעד עד דן (דברים לד) כא) [את כל הארץ זו] כב) ארץ ישראל: בקש לראות בית המקדש והראהו שנאמר (ואת כל) [את] הגלעד ואין גלעד אלא בית המקדש שנאמר גלעד אתה לי ראש הלבנון (ירמיה כב): מנין שהראהו אף שמשון בן מנוח שנאמר עד דן ולהלן הוא אומר ויהי איש מצרעה ממשפחות הדני ושמו מנוח (שופטים ג) כג): דבר אחר עד דן עדיין לא באו שבטים לארץ ולא נתחלקה ארץ ישראל לישראל ומה תלמוד לומר עד דן אלא שאמר לו לאברהם שנים עשר שבטים עתידין לצאת מחלציך וזה חלקו של אחד מהם: כיוצא בו וירדוף עד דן (בראשית יד) עדיין לא באו השבטים לארץ ולא נתחלקה ארץ ישראל מה תלמוד לומר עד דן אלא שאמר לו לאברהם אבינו במקום הזה עתידין בניך לעבוד עבודה זרה ותשש כחו מעליו כד): ומנין שהראהו לברק שנאמר ואת כל נפתלי ולהלן הוא אומר ותשלח ותקרא לברק בן אבינועם מקדש נפתלי (שופטים ד): ומנין שהראהו יהושע במלכותו שנאמר ואת ארץ אפרים ומנשה ולהלן הוא אומר למטה אפרים הושע בן נון (במדבר יג): ומנין שהראהו גדעון שנאמר ומנשה ולהלן הוא אומר הנה אלפי הדל במנשה (שופטים ו): ומנין שהראהו דוד במלכותו שנאמר ואת כל ארץ יהודה ולהלן הוא אומר ויבחר יי' בי מכל בית אבי להיות למלך על עמי כי ביהודה בחר לנגיד (ד"ה א כ"ח) כה): ומנין שהראהו את כל המערב כלו תלמוד לומר עד הים האחרון: ומנין שהראהו אף קברי אבות תלמוד לומר ואת הנגב למדנו על קברי אבות שהם בנגב שנאמר ויעלו בנגב ויבא עד חברון (במדבר יג): ומנין שהראהו מהפכת סדום ועמורה שנאמר ואת כל הככר כו) ולהלן כתיב ויהפוך את כל הערים האל ואת כל הככר (בראשית יט) כז): ומנין שהראהו גוג וכל המונו שנאמר בקעת ירחו ולמדנו כח) שעתידין גוג וכל המונו לעלות ולנפול

---

מאיר עין יג) עיין בספרי שם ושם: יד) הא"ל הגיה כלום נגזרה גזירה לכן וגו' שלא אכנוס לה כמלך וכו' וא"ל ועיין בספרי במדבר שם ובספרי דברים פי' שמ"א ושכ"ז: טו) כצ"ל וכ"ה בילקוט ואתחנן ר' תת"כ: טז) במקרא כתוב אנכי: יז) עיין בספרי במדבר פי' קל"ה ושם הוא קטוע וצריך תיקון: יח) כ"ה בילקוט שם, הא"א הגיה משה בשעת מיתתו וא"ל ובילקוט איתא מוטה: יט) במקרא כתוב התאנף יי' מאד: כ) עיין ספרי שם פי' קל"ו: כא) במקרא כתוב את הגלעד: כב) כצ"ל כהגיה ועיין בספרי דברים פי' שנ"ז: כג) במקרא כתוב איש אחד וגו' ממשפחת: כד) עיין בספרי שם ועיין בב"ר פמ"ג ובתנחומא שם ובסנהדרין צ"ו ע"א. הא"ל מחק והגיה אלא שאמר לו עשר שבטים עתידים לחלוק וכו' כיוצ"ב וכו' עדיין לא נולדו שבטים ולא נתחלקה וכו' אלא שאמר לו לא"א י"ב שבטים עתידים לצאת מחלציך וזה חלקו של אחד מהם ובמקום הזה וכו' וא"ל: כה) במקרא כתיב למלך על ישראל לעולם וגו': כו) במקרא כתוב ואת הככר: כז) במקרא כתוב את הערים: כח) לא איתפרש לי היכן והא"ל מוחק מלת ולמדנו וא"כ ועיין כל זה בספרי שם:

בבקעת יריחו: דבר אחר בקעת יריחו והלא ההדיוט רואה בקעת יריחו אלא מה בקעה זו מיישבת שדה מלאה חטים כל שהוא שדה מלאה שעורים כל שהוא כך הראהו כל ארץ ישראל כבקעת יריחו כט): ומנין שהראהו לדבורה שנאמר עיר התמרים עד צוער ולהלן הוא אומר והיא יושבת תחת תומר דבורה (שופטים ד'): ומנין שהראהו אשת לוט שנאמר עד צוער ולהלן אומר ולוט בא צוערה (בראשית יט) ל): יעקב נתן לו רמז ולא חש שנאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך (שם כח) והוא היה מפחד ויירא שנאמר ויירא יעקב מאד וייצר לו (שם לב) אדם שהקב"ה הבטיחו היה ירא ומפחד אלא שאמר יעקב אבינו אוי לי שמא יגרום החטא לא): דוד נתן לו רמז והיש שנאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך (ש"א יז) וכי מה אני ספון שהכתי חיות רעות אלו אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להינצל על ידי לב): מדרכי נתן לו רמז וחיש שנאמר ובכל יום ויום מרדכי מתהלך וגו' (אסתר ב) אלא אמר מרדכי איפשר חסידה זו תנשא לערל זה אלא שמא עתיד לאירע לישראל דבר והם עתידין להנצל על ידה לג):

כי מחה אמחה מחה בעולם הזה אמחה לעולם הבא את זכר זה המן עמלק כשמיעו: דבר אחר מחה לו ותולדותיו אמחה לו ולמשפחותיו דברי רבי יהושע לד) רבי אלעזר המודעי אומר זכר זה אגג עמלק כשמועו מחה לו ולכל תולדותיו לה) אמחה לו ולכל הדור ההוא:

מתחת השמים שלא יהא נין ונכד לעמלק תחת השמים לו): רבי יהושע אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקב"ה רבונו של עולם רשע זה בא לאבד בניך מתחת כנפיך ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו לז) רבי אלעזר המודעי אומר כשבא עמלק להזיק את ישראל מתחת כנפי אביהם שבשמים אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בניך שאתה עתיד לפזרן תחת רוחות השמים שנאמר כי בארבע רוחות השמים וגו' (זכריה ב) לח) רשע זה בא לכלן מתחת כנפיך (ספר תורה שנתת להם מי יקרא בו) לט): ר' אליעזר המודעי אומר אימתי יאבד שמן של אלו בשעה (שנעקר) [שתעקר] מ) עבודה זרה היא ועובדיה ויהא המקום יחידי בעולם ותהי מלכותו לעולם ולעולמי עולמים באותה שעה ויצא יי' ונלחם בגוים ההם [וגו'] והיה יי' למלך וגו' (שם יד) [ואומר] מא) תרדוף באף ותשמידם [מתחת שמי יי'] (איכה ג) רבי יהושע אומר מב) לא בא המן אלא זכר לדורות שנאמר וימי הפורים לא יעברו וגו' [וזכרם לא יסוף מזרעם] (אסתר ט) מג):

ויבן משה מזבח ויקרא וגו' אמר משה הנס הזה שעשה המקום בגיני עשאו מד): וכן אתה מוצא כל זמן שישראל בנס כביכול הנס לפניו שנאמר יי' נסי צרה לישראל כאלו צרה לפניו שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה סג) שמחה לישראל כאלו שמחה לפניו שנאמר שמחתי בישועתך (ש"א ב) מה):

ויאמר כי יד על כס יה מלחמה ליי' וגו' רבי יהושע אומר לכשישב הקדוש ברוך הוא על כסא מלכותו ותהיה ממלכתו באותה שעה מלחמה ליי' בעמלק מו) רבי אלעזר המודעי אומר נשבע הקדוש ברוך הוא בכסא הכבוד שלו אם אניח נין ונכד של עמלק

---

**מאיר עין** כט) עיין בספרי שם ובמ"ע שם אות כ"ג: ל) וע"ע כל זה ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן שם ועיין מ"ש במ"ע בספרי במדבר פי' קל"ז אות ו': לא) עיין בב"ר פע"ו ובברכות ד' ע"א: לב) עיין ברש"י שם: לג) עיין במדרש מגילת אסתר בפ' ויהי אומן: לד) בילקוט ג' מחה לו ולכל תולדותיו אמחה לו ולכל משפחתו דר"י: לה) בילקוט ג' לו ולכל דורותיו ועיין בב"מ: לו) הא"ל הוסיף כאן זכרון בספר וא"כ שאינו עפ"י סדר הכתובים: לז) הא"א הגיה ס"ת שנתן וכו' וכן הגיהו בגליון הילקוט באיזה הוצאות והאמת שר"י ס"ל דמעשה עמלק אחר מ"ת הוה ועיין מ"ש לעיל אות ד' ודריש לה דלהכי כתיב מתחת השמים לפי שפגע בכבוד שמים דהיינו בס"ת שנתנה משמים: לח) במקרא כתוב כארבע בכ"ף: לט) כנ"ל למחוק ונשתרבב מלעיל ור"א דריש דלכך כתיב מתחת השמים שפגע בכבוד ישראל שהם תחת כל השמים: מ) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: מא) וכ"ה בילקוט. הא"ל מוחק כל זה המאמר וגרסו לקמן: מב) ג' הילקוט ר' נתן אומר: מג) כלו' לכך אירע זה הדבר כדי שיזכרו לדורות במחייתו של עמלק: מד) וכן תרגמו יונתן: מה) עיין לעיל בא פי"ד ד"ה ויהי בעצם ובמדרש שמואל סוף פ"ד ובמדרש תהלים סוף סימן ל"א. ואולי דהאי וכן אתה מוצא וכו' הועתק לכאן ממקום אחר וחולק על מאמר הראשון והא"א הגיה בגיני עשאו למען שמו עשאו וא"כ שהרי יונתן מוכיח על הנוסחא שלפנינו אמנם הגהתו הוא עפ"י התנחומא וה"ג התם אמר להם משה לישראל הנס הזה שעשה לכם הקב"ה בשבילו עשה למען שמו עשה שלא היו ראוין באותו שעה לאותו הנס את מוצא כ"ז שישראל בנס וכו' ויותר נראה דהמאמר שלפנינו קטוע הוא ול"ל דבר אחר אמר משה וכו' וכמו שהיא בתנחומא. בתנחומא מקיים וכה"א וגלתי בירושלים וששתי בעמי ואומר כמשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך ונראה דכצ"ל: מו) בילקוט ג' ותהא הממשלה שלו באותה שעה וכו' וטעמו דר"י כפי' י"מ שהביא הרמב"ן. הא"ל הגיה כאן ר"א אימתי יאבד וכו' עד תרדוף באף עיין לעיל אות מ"א ועיין כל זה באיכה רבה סוף א"ב תליתאי:

תחת כל השמים שלא יאמרו גמל זה של עמלק (אם אינא כין ונכד לעמלק) [רחל זו של עמלק] מז) רבי אליעזר אומר נשבע המקום בכסא הכבוד שלו אם יבא [אחד] מכל האומות [להתגייר] מח) שיקבלו ולעמלק ולביתו לא יקבלוהו שנאמר ויאמר דוד אל הנער המגיד לו אי מזה אתה ויאמר בן איש גר עמלק אנכי (ש״ב א) נזכר לדוד מט) באותה שעה מה שנאמר למשה רבינו אם יבא [אחד] מכל האומות שבעולם להתגייר שיקבלוהו ומביתו (צלא) [לא] נ) יקבלוהו מיד ויאמר אליו דוד דמך על ראשך כי פיך ענה בך (שם) לכך נאמר מ ד ו ר ד ו ר: דבר אחר נא) מ ד ו ר ד ו ר רבי יהושע אומר מ ד ו ר אלו חיי העולם הזה ד ו ר אלו חיי העולם הבא ר׳ אליעזר המודעי אומר מדורו של משה ומדורו של שמואל ר׳ אליעזר אומר מדורו של משיח שהם ג׳ דורות ומנין לדורו של משיח שהן ג׳ דורות שנאמר ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים (תהלים עב) נב):

# סליקא פרשת ויהי בשלח

---

# פרשת וישמע יתרו

## פרשה א

**וישמע [יתרו] מה שמועה שמע ובא א) מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו ד״ר יהושע ב)**

---

**מאיר עין** מז) כן הגיה בא״א וכ״ה בילקוט ושם איתא נין ונכד לעמלק מפרים תחת כל השמים וכו׳: וטעמו דר״א כפי׳ התרגומים: מח) כן הגיה בא״א וכ״ה בילקוט: מט) הא״ל הגיה דוד וכ״ה בילקוט וא״ל. נ) וכ״ה בילקוט: נא) הא״ל מוחק מלות ד״א וא״כ: נב) ויונתן שתרגם וישיצי יתהון לתלתי דריא מדרא דעלמא דין ומדרא דמשיחא ומדרא דעלמא דאתי הרכיב את תרגומו עפ״י ר״י ור״א. הא״ל סרס מאמרו של ר׳ יהושע וסדרו באחרונה (ונדפס שם בשם ר״א והוא טעות המעתיק עיי״ש) ואיני יודע טעמו. ועיין בספרי דברים פי׳ ש״י ובנסמן שם במ״ע אות ד׳: ע״כ הועתק בתנחומא ממכילתא ורובו קטוע ומשובש ומכאן ואילך אינו מן המכילתא אלא שלא רמז ע״ז הסופר עיי״ש:

## סליקא פרשת ויהי בשלח.

(**פרשה א**) א) בזבחים קי״ו ע״א ג׳ ובא ונתגייר: ב) עיין באריכות הרא״ש והרמב״ן ורש״י עה״ת בפ׳ ויהי ממחרת וכבר קדמום רבנן בזבחים שם ובירושלמי מגילה פ״א הי״א ובשה״ש רבה בפ׳ עורי צפון ועוד בכמה מקומות ברבה ונסמנו שם בפירוש מ״כ וע״ע ברבה בפרשה בד״ה הה״ד לץ תכה: **אמר מאיר איש שלום** ראיתי כאן להאריך קצת ולבאר שיטת ר״י אף שכבר רמזתי על זה בכמה מקומות בקצרה ואומר הנה חייבה אותנו התורה לזכור מעשה עמלק ולהכריתו ונפשו של אדם סולדת על הציווי הזאת לעורר הנקימה והנטירה ומה חטא עמלק יותר מכל האומות שנלחמו עם ישראל וכבר האריכו בתשובת זאת השאלה בכמה מקומות במדרשים אמנם המשקיף בעומק המקראות בפ׳ בשלח ובפ׳ תצא ותרמי קראי אקראי ימצא שאמתת ענינו של עמלק כמו שבא הסיפור עליו במכילתא בכמה מקומות (עיין ריש בשלח ד״ה כי אמר אלהים ושם פ״א ד״א ויוגד ובמס׳ דשירתא פ״ט ד״ה בגדול זרועך ובריש מסכתא דעמלק רא״א ויבא עמלק שבא בגלוי פנים וכו׳) והוא כמו שאפרש דע כי עמלק זה הוא אחד מאלופי אדום וכשיצאו ישראל ממצרים לא שכחו המה ברית אחים ונלטוו שלא לבא בגבול אדום כי אם ברשותו ושלא לתעבו כי אחיהם הוא אמנם אלה בני אדום אף כי ידעו היטב כי אחי ישראל הם שכחו ברית אחים וכששלח משה אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל אתה ידעת את כל התלאה וגו׳ וירדו אבותינו מצרימה וגו׳ וישלח מלאך ויוצאנו וגו׳ נעברה נא בארצך וגו׳ (במדבר כ׳) השיב לו מלך אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך (שם) ויראה מענין הכתובים שעמלק זה היה את נפשע מאחיו כי בימי משה כבר התאחדו אלופי אדום והעמידו להם מלך אחד לכולם אבל עמלק זה היה אלוף לעצמו ונבדל משאר אחיו גם בענין זה שאילו בני עשו לא החזיקו יד ישראל ולא נתנום לעבור בגבולם אבל לא עוררו שנאה להרע להם והמשקיף בעומק המקראות ימצא כי רק המלך הפך לבו לשנוא את ישראל אבל עם בני עשו השבירו להם אוכל ומים כדכתוב כאשר עשו.

ר' אלעזר [המודעי] ג) אומר מתן תורה שמע ובא שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם ד) שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד (תהלים כט) באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע אמרו לו בלעם שמא המעשה זו עושה לנו כשעשה לדור המבול ה) שנאמר ו) יי' למבול ישב וישב יי' מלך לעולם (שם) אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקדוש ברוך הוא לנח שאינו מביא מבול לעולם שנאמר כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ (ישעיה נד) אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא מבול של אש מביא אמר להם אינו מביא לא מבול של אש ולא מבול של מים אלא תורה נותן הקדוש ברוך הוא לעמו ולידידיו שנאמר יי' עוז לעמו יתן (תהלים כט) כיון ששמעו כולם מפיו הדבר הזה ענו כולם ואמרו אחר כך יי' יברך את עמו בשלום (שם) ופנו והלכו איש למקומו ז) רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שבשעה שנקרע ים סוף נשמע מסוף העולם ועד סופו שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי [וגו'] (יהושע ה) וכן אמרה רחב הזונה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש יי' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם (שם ב): אמרו רחב הזונה בת עשר שנים היתה כשיצאו ישראל ממצרים וכל מ' שנה שהיו ישראל במדבר זנתה לסוף נ' שנה נתגיירה והיא אומרת רבונו של עולם בשלשה דברים חטאתי (נדה חלה הדלקה) ח) בשלשה דברים מחול לי בחבל בחלון בחומה שנאמר ותורידם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה ובחומה היא יושבת (שם) ט):

וישמע יתרו שבע שמות נקראו לו יתר. יתרו. חובב. רעואל. חבר. פוטיאל. קני. יתר (שמות ד) [שייתר] פרשה אחת בתורה יתרו (שמות יח) [שהותיר] במעשים טובים י) חובב שהיה חביב למקום יא) רעואל שהיה כריע למקום חבר שנעשה כחבר למקום פוטיאל שנפטר מעבודה זרה יב) קני שקנא לשמים וקנה לו תורה יג): דבר אחר וישמע יתרו מתחלה לא היו קוראין לו אלא יתר שנאמר וילך משה וישב אל יתר חותנו (שמות ד) וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת: וכן אתה מוצא באברהם שמתחלה לא היו קוראין אותו אלא אברם וכשעשה מעשים טובים הוסיפו לו אות אחת ונקרא שמו אברהם: וכן אתה מוצא בשרה שמתחלתה היו קוראין אותה שרי וכשעשתה מעשים טובים הוסיפו לה אות אחת גדולה יד) ונקראת שמה שרה: וכן אתה מוצא ביהושע שנאמר ויקרא משה

---

**מאיר עין** לי בני עשו וגו' (דברים ב') (או אולי שאילו בני עשו היושבים בשעיר ג"כ לא היו נכנסים תחת יד מלך אדום ונתנו את ישראל גם עבור בגבולם לא ודוק במקראות) לא כן העמלקי הזה כי הוא ערר שבאה לקראת ישראל כאשר אמר אביו הראשון אהרגה את יעקב אחי והחזיק ידי המצרים כנגד ישראל כאשר באה הקבלה ע"ז (כמוזכר בכמה מקומות במכילתא) גם נתחבר עם הכנענים כנגדם כדכתיב וירד העמלקי והכנעני וגו' (במדבר י"ד) (וכאשר הזכירו ג"כ במכילתא ריש מסכתא דעמלק) ולא פעם אחת ושתים נלחם בהם אלא השבית מנוחתם תמיד ובא במטמוניות וזנב את הנחשלים בדרך וזהו ענין הכתובים בפ' תצא אמנם המלחמה הזאת אשר הוזכרה בפ' בשלח היתה בגילוי פנים וע"כ נפרע ממנו מדה כנגד מדה ונלטוו ישראל ג"כ להיות עברתם שמרה נצח נגד האדומי הזה והנה דעת ר' יהושע שהמלחמה הזאת אשר נזכרה בפ' בשלח היתה בסוף הארבעים שנה ואין רפידים כמשמעו אלא קראו הכתוב ג"כ רפידים לפי שרפו ידיהם מן התורה כאשר הזכרתי זה בכמה מקומות במ"ע בפ' עמלק ובמ"ע בספרי פ' פנחס אמנם ספרה התורה (בפ' בשלח) דרך כלל כל המאורעות שאירעו להם במדבר מענין השליו והמן והבאר ומלחמת עמלק ומעתה אל תתמה אם אמר ר"י מלחמת עמלק שמע ובא שאין ר"ל מלחמת רפידים דווקא אלא שכבר נלחם עמלק עמם בנסעם מן הים ומ"ש בזבחים קי"ו ע"א כתנאי עיי"ש זהו אמת שלר"י ור"א אפשר שיתרו קודם מ"ת בא אבל לר"א המודעי ע"כ אחר מ"ת בא כנ"ל בענין זה: ג) כן הגיהו הא"א והא"ל וכ"ה בילקוט ובגמרא: ד) הא"ל הוסיף ואמרו שירה עפ"י הגמרא: ה) גי' הילקוט שמא המקום עושה לנו כשם שעשה לדור המבול: ו) הא"ל סים המאמר והגיה א"ל שוטים שבעולם וכו' שנ' ה' למבול וגו' ואומר כי מי נח וגו' ועיין בגמרא שם: ז) עיין בגמרא שם ולקמן בפ' אנכי ה' אלהיך ובספרי דברים פי' שמ"ג: ח) וכן מחקו הא"א והז"ו והא"ל וז"ל הא"א טעות הוא ופי' מצאתי שאומר בעין בירך ובטן ועיין ברש"י זבחים קי"ו ע"ב והז"ו כתב והגי' נדה וכו' טעות הוא דב"נ אינן מוזהרין על זה אבל מוזהרים הם על הזנות והטעות בא שהעתיק ראה שאמר בג' דברים חטאתי סבר לתקן וכתב הג' מלות שהאשה מוזהרת עליהן וקלקל הגירסא ובילקוט בפרשה ג' בג' דברים אלו חטאתי לפניך בג' דברים אלו מחול לי בחבל בחלון ובחומה ובגמרא שם ג' אחר נ' שנה נתגיירה אמרה יהא מחול לי בשכר חבל חלון ופשתים וכתב רש"י שם במכילתין בפ' יתרו אמרה רבש"ע בג' דברים חטאתי בג' ימחל בחבל ופשתים וחלון (ועיין בפרש"י שם ובפי' ליהושע) אבל ראה זה מצאתי בילקוט יהושע ר' ט' הנוסחא כמו שהיא לפנינו והגיה הז"ר שם בג' חטאתי בחבל בחלון ובחומה בג' מחול לי בנדה בחלה ובהדלקה ואולי כוון האמת: ט) ועיין בספרי במדבר פי' ע"ח ובמ"ע שם אות כ"ה: י) עיין ברש"י עה"ת ובילקוט שמות ר' קס"ט ורבה ותנחומא בפרשה ובספרי במדבר פי' ע"ב ועל פיהם הגהתי: יא) עיין בספרי שם ובנספין שם במ"ע אות ה': יב) עיין בערוך ערך פט ובב"ב ק"ט ע"ב ובתרגום יונתן שם (שמות ו'): יג) עיין בילקוט ובספרי שם: יד) פי' בבה"מ גדולה בכתב וכעין ראיה לפי' זה מב"ר פמ"ז ואולי צ"ל של גדולה ועיין בב"ר שם:

להושע בן נון יהושע (במדבר יג): ויש אחרים שפחתו מהם יש לך ללמד מעפרון שמתחלה היו קוראין אותו עפרון וכששקל הכסף מיד אברהם פחתו אות אחת משמו שנאמר וישמע אברהם לעפרון וישקול אברהם לעפרן את הכסף (בראשית כג) טו) עפרן כתיב טז): וכן אתה מוצא ביונדב יז) שמתחלה היו קוראין אותו יהונדב וכשבא לאותו מעשה פחתו לו אות אחת ונקרא יונדב יח) שנאמר בהתחברך לרשע (דה"י ב' כ') יט) מכאן אמרו חכמים אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לתורה כ):

כהן מדין רבי יהושע אומר כומר היה כענין שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ (שופטים יח) כא) רבי אלעזר המודעי אומר שר היה כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (ש"ב ח) כב):

חותן משה מתחלה היה משה מתכבד בחמיו שנאמר וילך משה וישב אל יתר חתנו (שמות ד) עכשיו חמיו (מכבדו) [מתכבד בו] כג) אומר לו מה טיבך אמר אני חותן משה כד):

את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו שקל משה כישראל וישראל כמשה שקל רב כתלמיד ותלמוד כרב כה):

כי הוציא יי' את ישראל ממצרים מגיד ששקולה יציאת מצרים כנגד כל הנסים וגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא לישראל כו):

ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה רבי יהושע אומר אחר שנפטרה ממנו בגט נאמר כאן שלוחה ונאמר להלן שלוח כז) מה שלוח האמור להלן גט אף כאן גט כח) רבי אלעזר המודעי אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקדוש ברוך הוא למשה לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים שנאמר לכה נא ואשלחך אל פרעה (שמות ג) באותה שעה נטל אשתו ושני בניו והיה מוליכם למצרים שנאמר ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור וישב ארצה מצרים (שם ד) באותה שעה אמר לאהרן לך לקראת משה (שם) יצא לקראת משה וחבקו ונשקו א"ל משה היכן היית כל השנים הללו אמר לו במדין א"ל מה טף ונשים אלו עמך אמר לו אשתי ובני ולאן אתה מוליכם [אמר לו] כט) למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ועכשיו נצטער גם באלו באותה שעה אמר לצפורה לכי לבית אביך ובאותה שעה הלכה לבית אביה ונטלה שני בניה ולכך נאמר אחר שלוחיה ל):

ואת שני בניה וגו' נכריה רבי יהושע אומר נכריה היתה לו ודאי לא) רבי אלעזר המודעי אומר בארץ נכריה אמר משה הואיל וכל העולם עובדי עבודה זרה אני אעבוד לפני מי שאמר והיה העולם לב) שבשעה שאמר משה ליתרו תן לי צפורה בתך לאשה אמר לו

---

**מאיר עין** טו) במקרא כתוב וישמע אברהם אל עפרון: טז) עיין ברש"י עה"ת ובב"ר שם: יז) פי' הא"א והז"ו ביונדב בן שמעה דשמואל ב' י"ג ומוכח כפירושם מן הילקוט שם ר' ק"מט ודלא כבהה"מ בפי' בשם משכיל אחד על יהונדב בן רכב: יח) שע"כ יהונדב היה שמו כדכתיב להלן ויאמר לו יהונדב וא"כ למה גרעו הכותב ואמר ושמו יונדב אלא ע"כ שפחתו אות אחת משמו והמפרשים נדחקו לכ"ל: יט) כתב הז"ו אין זה מקרא אלא הכי כתיב בהתחברך לאחזיה פרץ ה' את מעשיך (וגם זה אינו מקרא אלא הכי כתיב בהתחברך עם אחזיהו) וכו' ובילקוט לא ג' ליה ע"כ ובאמת שבילקוט יהושע רמז ג' גרס לה כמו שהוא לפנינו ועיין באדר"נ פ"ט: כ) באדר"נ שם ג' ואפילו לתורה: כא) במקרא כתוב הוא ובניו. עיין בשמות רבה פ"א. בד"ה ולכהן מדין: כב) וכן תרגמו אונקלוס ויונתן עיין בערוך ערך אנס ובהערת רמ"ל שם: כג) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט וברש"י עה"ת: כד) עיין ספרי במדבר פי' ע"ח ד"ה חתן משה: כה) עיין ברש"י עה"ת ולעיל ריש פ' השירה. הא"ל הוסיף את כל אשר עשה אלהים בנתן תורה לישראל ואיני יודע טעמו: כו) עיין ברש"י עה"ת: כז) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו (דברים כ"ד): כח) דבלא בפועל גירושין ותירוכין משמע וס"ל לר"י דבני נח יש להם גירושין ועיין בירושלמי ריש קידושין ובב"ר פי"ח: **אמר מאיר איש שלום** המעיין בעומק המקראות בדברים כ"ד שם יגלה בעין ספר כריתות היה נוהג בישראל מאז ומקדם ואינו מדברים שהדשתן התורה ויראה ממשמעות הלשון ומהקש המלילות שהקישורים והתחייבות הנעשים בכתב היה הכתב ההוא נקרא ספר הברית והוא ענין קידושין בשטר שהזכירו החכמים וביטול הקישורים והתחייבות שנעשה ע"י כתב היה הכתב ההוא נקרא ספר כריתות: כט) כ"ה בילקוט שמות ר' קע"ד: ל) עיין ברש"י עה"ת. לשון שנפטרה ממנו במאמר לא איתפרש לי והז"ו כתב במאמר עפ"י מאמרו ועצתו של אהרן וכדמסיק וא"כ ואולי ר"א נמי ס"ל דבלות גירושין ותירוכין משמע והולך על ר"י בזה דלר"י היו הגירושין בספר כריתות ולר"א ספר כריתות הוא מדברים שהדשתן התורה אמנם הגירושין בבני נח היו באמירה ועיין בתרגומים: לא) שמוש מלת ודאי הוא כמלת כמשמעו (ודוגמתו במשנה פסחים פ"ט) וכלו' שבארץ מצרים היה גר בארץ שמכירה ונולד בה אבל כאן הוא גר בארץ שנכריה היא לו לגמרי ואינה מכירה כלל ועיין בתרגום יונתן: לב) וארץ נכריה כלו' ארץ עובדי ע"ז ומקיף והולך מה שאירע לו למשה ע"י זה ועיין במפרשים:

· תרו קבל עליך דבר זה שאומר לך ואני נותנה לך לאשה אמר לו מהו אמר לו בן שיהיה [לך] לג) תחלה יהיה לעבודה זרה מכאן ואילך לשם שמים וקבל עליו אמר לו השבע [לי] לד) וישבע לו שנאמר ויואל משה (שמות ב) אין אלה אלא לשון שבועה שנאמר ויואל שאול את העם לאמר (ש"א יד) וכתיב ויאמר נעמן הואל וקח ככרים (מ"ב ה) לה) לפיכך הקדים המלאך להרוג את משה מיד ותקח צפורה צר ותכרות את ערלת בנה וגו' וירף וגו' (שמות ד): רבי אלעזר בן עזריה אומר מאוסה ערלה שנתגנו בה רשעים שנאמר כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב (ירמיה ט) רבי ישמעאל אומר גדולה מילה ששלש עשרה בריתות נכרתו עליה לו) רבי יוסי הגלילי אומר לז) גדולה מילה שדוחה את השבת החמורה שחייבין עליה כרת רבי יהושע בן קרחא אומר גדולה מילה שלא נתלה זכות למשה עליה מלא שעה רבי נחמיה אומר גדולה מילה שדוחה את הנגעים רבי אומר גדולה מילה [שכל המצות שעשה אברהם אבינו לא נקרא שלם עד שמל שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית יז) אמר ר"י בן קרחא בא וראה כמה גדולה מילה] לח) שכל זכיותיו של משה לא עמדו לו בשעת דחקו כשאמר לו המקום לך הוצא את עמי בני ישראל ממצרים ועל שנתעצל במילה שעה אחת בקש המלאך להרגו שנאמר ויהי בדרך במלון [וגו'] (שמות ד) רבי יוסי אומר חס ושלום לאותו צדיק שנתעצל במילה שעה אחת אלא דרש משה (קל וחומר) ימול ויצא הרי סכנת נפשות ישהה וימול המקום אמר לו לך והוצא את עמי ישראל ממצרים אלא שנתרשל לט) בלינה קודם המילה לכך בקש המקום להרגו שנאמר ויהי בדרך במלון וגו' רבי שמעון בן גמליאל אומר לא בקש המלאך להרוג את משה אלא לתינוק שנאמר כי חתן דמים אתה לי (שם) אמרת צא וראה מי קרוי חתן תינוק או משה הוי אומר תינוק מ):

שם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה רבי יהושע אומר אימתי הצילו המקום באותה שעה שאמר לו דתן מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו' וישמע פרעה את הדבר הזה (שמות ב) אמר תפשו את משה והעלוהו לבימה וכפתוהו והניחו הסייף על צוארו באותה שעה ירד מלאך ונדמה להם כדמותו של משה תפסו את המלאך והניחו את משה עשאן המקום כתים כתים אלמים חרשים וסומים והיו אומרים לאלמים היכן הוא משה ולא היו מדברים ולחרשים ולא היו שומעים ולסומים ולא היו רואין כענין שנאמר ויאמר יי' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם וגו' (שם ד) לכך נאמר כי אלהי אבי בעזרי מא):

ויבא יתרו חתן משה ובניו ואשתו אל משה והלא כבר נאמר ושני (בניו עמו) [בניה עמה] שומעני שהיו בניה ממקום אחר מב) תלמוד לומר ובניו ואשתו אל משה בניו של משה היו ולא היו בניה ממקום אחר:

אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים הרי הכתוב מתמיה עליו שהיה שרוי בתוך כבודו של עולם ובקש לצאת למדבר ציה ותוהו ואין בו כלום לכך נאמר אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים.

ויאמר [אל] משה אני חותנך יתרו [בא אליך] ואשתך ושני בניה עמה רבי יהושע אומר כתב לו באגרת רבי אלעזר המודעי אומר שלח לו ביד שליח ואמר לו עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני (בא) [עשה] מג) בגין אשתך ואם לאו עשה בגין בניה לכך נאמר ויאמר אל משה וגו' רבי אליעזר אומר נאמר למשה אני [אני] מד) הוא שאמרתי והיה העולם אני המקרב ולא המרחק שנאמר האלי מקרוב אני נאם יי' ולא אלי מרחוק (ירמיה כג) מה) אני שקרבתי את יתרו ולא רחקתיו אף אתה כשבא אדם אצלך להתגייר

---

מאיר עין לג) כ"ה בילקוט בפרשה ובילקוט שמות ר' קס"ט: לד) כ"ה בילקוט שמות: לה) במקרא כתוב הואל קח. ועיין ערכין ט"ז ע"א ונדפס שם בגליון ועי' נדרים ס"ה ע"א ובשמות רבה ובתנחומא בפ' ויואל משה: לו) וכ"ה הנוסחא במשנה שבירושלמי נדרים פ"ג: לז) וכ"ה במשנה שבירושלמי שם: לח) כן הגיה הא"ל עפ"י המשנה והגמרא דנדרים ל"א ע"ב עיי"ש: לט) הא"ל הגיה שנתעסק עפ"י הבבלי שם אבל בירושלמי שם ג' שנתעצל ופירושו שנתרשל ונתעצל ע"י עסקו בלינה ומלות ק"ו מתקן בא"א ועיין בגמרא ובירושלמי שם: מ) ועיין בבבלי ובירושלמי שם ובש"ר שם בפרשה: מא) עיין כל זה בשמות רבה פ"א ובנפתן שם בת"כ ד"ה סנקליטין ועיין ברש"י עה"ת. הא"ל הגיה (עפ"י המדרש שם) ויש אומרים עשאן המקום וכו' וא"ל: מב) כלו' וד' בניה היו עמה ב' של משה וב' שהיו לה אחר שנפטרה הימנו ובעין זה פי' בזה"ת: מג) וכ"ה בילקוט וברבה ובתנחומא ועיין ברש"י עה"ת וב' נוסחאות היו ועיין ברבה ובתנחומא שם שהנוסחא הפוכה דר"י לר"א ודר"א לר"י ועיין ברא"ב"ע ורמב"ן ותימה על הרמב"ן שלא נזכר על המכילתא עיי"ש: מד) וכ"ה בילקוט. והא"א והז"ו והא"ל הגיהו עפ"י הרבה והתנחומא רא"א הקב"ה אמר למשה וכו' וא"ל: מה) במקרא כתוב האלהי וגו' ולא אהי וגו':

אינו בא אלא לשום שמים אף אתה קרבהו ולא תרחיקהו (מו) מכאן אתה למד שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב ולא כשם שעשה אלישע לגחזי ודחפו לעולם (מז):

ויצא משה לקראת חתנו אמרו יצא אהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל ויש אומרים אף שכינה יצאת עמהם (מח):

וישתחו וישק לו איני יודע מי השתחוה למי כשהוא אומר וישאלו איש לרעהו מי קרוי איש הלא משה שנאמר והאיש משה (במדבר י״ב) הוי אומר לא השתחוה ולא נשק אלא משה לחמיו מכאן אמרו שיהא האדם מוכן לכבוד חמיו (מט):

ויבאו האהלה, זה בית המדרש (נ):

ויספר משה לחותנו למושכו ולקרבו לתורה (נא):

את כל אשר עשה יי׳ שנתן תורה לעמו ישראל (נב):

את כל התלאה אשר מצאתם בדרך אשר מצאתם על הים בדרך זו מלחמת עמלק ויצילם יי׳ הצילם המקום מן הכל (נג):

ויחד יתרו וגו׳ רבי יהושע אומר בטובת המן הכתוב מדבר אמרו לו המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם הפת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה רבי אלעזר המודעי אומר בטובת הבאר הכתוב מדבר אמרו לו הבאר שנתן לנו המקום אנו טועמין בו טעם יין ישן וטעם יין חדש וטעם חלב וטעם דבש טעם כל הממתקין שבעולם שנאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה רבי אליעזר אומר בטובת ארץ ישראל הכתוב מדבר אמרו לו עתיד המקום ליתן לנו שש מדות טובות ארץ ישראל והעולם הבא ומלכות בית דוד ועולם חדש וכהונה ולויה לכך נאמר טובה הטובה כל הטובה על כל הטובה (נד) (ולהלן) [מיד פתח ואמר ברוך יי׳] (נה):

ויאמר יתרו ברוך יי׳ וגו׳ אמר ר׳ פפים בגנות ישראל הכתוב מדבר שהרי יש שם ששים רבוא בני אדם ולא עמד אחד מהם לברך למקום עד שבא יתרו וברך למקום שנאמר ויאמר יתרו ברוך יי׳ (נו):

אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה מיד התנין הגדול [כענין שנאמר] (נז) התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו אשר אמר לי יאורי ואני עשיתיני (יחזקאל כ״ט):

מתחת יד מצרים מתחת שעבוד ההוא של מצרים (נח):

עתה ידעתי כי גדול יי׳ מכל האלהים עד עכשו לא הודה לו בדבר (נט):

כי גדול יי׳ (ס) אמרו מתחלה לא היה עבד יכול לברוח ממצרים שהיתה סוגרת ומסוגרת ועכשו הוציא ששים ריבוא בני אדם ממצרים לכך נאמר כי גדול יי׳:

---

**מאיר עין** מו) וכן תרגם יונתן אתי לוותך לאתגיירא: מז) גי׳ הילקוט ומקרב בימין וכו׳ שדחפו לעולם והא״ל מוחק מלת לעולם והגיה בשתי ידים עפ״י הגמרא דסוטה מ״ז ע״א וסנהדרין ק״ז ע״ב וצ״ל שעיקר המאמר הוא שיהא אדם דוחה בשמאל וימין מקרב לעולם ולענין קבלה גרים איתאמר כי הא דיבמות מ״ז ע״א וע״ב עיי״ש והשאר הוא תוספות מגליון מפרש טועה: מח) עיין ברש״י עה״ת: מט) עיין ברש״י ובראב״ע וגי׳ הילקוט שיהא אדם נוהג בכבוד חמיו ועיין בילקוט שמואל ר׳ קל״ג שמביא בשם שוחר טוב ואבי ראה גם ראה מכאן שחייב אדם בכבוד חמיו ככבוד אביו: (הטור בה׳ כבוד אב ואם סי׳ ר״מ פסק להלכה וחייב לכבד חמיו דכתיב אבי ראה גם ראה ועיי״ש בב״ח שהביא הא דשוחר טוב וכתב ומשמע שכל מה שמחוייב לעשות באביו מחוייב ג״כ לעשות בחמיו ותימא שלא כתב כן רבינו בפירוש גם שאר המחברים לא הביאו דין זה כלל עיקר ושייך דטעמייהו משום דרבנן פליגי ע״ז עיי״ש בשו״ע ולי נראה פשוט דדבר זה נדחה מהלכה עפ״י הגמרא דמועד קטן כ׳ ע״ב באשה נהוג אבילות וכו׳ עיי״ש ואי הוה חייב לנהוג בו כבוד כאביו יתאבל עמה אפי׳ שלא באפה ומזה הטעם לא כתב הטור ג״כ אלא שצריך לכבדו ואסמכה לה אמקרא דדוד שקראו לשאול אבי ושאר המחברים שלא הזכירו שצריך לכבדו עכ״פ לפי שזה ממילא נשמע מדנוהג אבילות באפה ק״ו שצריך לכבדו בחייו יותר משאר כל אדם): נ) וכן תרגם יונתן ואתו למשכן בית אולפנא ודרשו כן מדכתיב בה״א הידיעה וכן פי׳ הראב״ע ומפורש היא בפ׳ כי תשא ומשה יקח את האהל וגו׳ וקרא לו אהל מועד והיה כל מבקש ה׳ וגו׳: נא) עיין ברש״י עה״ת ולשון הרא״ם דאל״כ למה ספר לו הרי כבר שמע הכל: נב) הא״ל מחקו והגיה ביציאת מצרים אבל בילקוט איתא לה ופי׳ הזי״ו דרבותא דאת כל דריש וכמ״ד לאחר מ״ת בא: נג) וכן תרגם יונתן: נד) פי׳ בבה״מ דר״י ור״א המודעי דרשי טובה הטובה שנים כל הטובה מרבה עוד שנים על כל הטובה הרי חמש רומז לה׳ מיני טעמים ור״א דריש טובה הטובה כל הטובה הרי ג׳ על כל הטובה מרבה עוד ג׳ ועיין ברש״י עה״ת ובתרגום יונתן ועיין לעיל פ׳ ויסע פ״ד ובמ״ע שם אות ל׳: נה) כ״ה בילקוט: נו) עיין סנהדרין צ״ד ע״א ושם איתא ר׳ פפיים אבל בילקוט בפרשה מביא בשם הגמרא ר׳ פפוס: נז) כצ״ל להגיה וגי׳ הילקוט לא מיד פרעה אלא מיד התנין הגדול והשאר קטוע: נח) הא״ל מוחק מלת ההוא וכן בילקוט ליתא וא״כ וכלו׳ משעבוד קשה כזה גמ״כ נקיין שלא היה יכול עבד לברוח משם: נט) הא״ל מחקו והגיה מכירו הייתי לשעבר ועכשיו ביותר והוא עפ״י רש״י ול״נ אמנם רש״י לקח דבריו מסגנון המאמר דלעיל פ׳ בשלח פ״ו ועיין ברא״מ: ס) הא״ל הוסיף והגיה

**מכל האלהים** אמרו לא הניח יתרו עבודה זרה בכל העולם שלא עבר עליה ולא עבדה שנאמר מכל האלהים ונעמן יודע בדבר יותר ממנו סא) שנאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל (מ"ב ה) וכן רחב הזונה אומרת כי יי' אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת (יהושע ב) סב):

**כי בדבר אשר זדו עליהם** מכירו היה לשעבר ועכשיו ביותר שנתגדל שמו בעולם שבמה שחשבו מצרים לאבד את ישראל בו נפרע מהם המקום שנאמר כי בדבר אשר זדו עליהם סג):

**ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלהים** הכתוב מתמיה עליו אדם שהיה עובד עבודה זרה ומנסך ומשתחוה לעבודה זרה שלו עכשו הוא מביא עולה וזבחים לאלהים:

**ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חתן משה לפני האלהים** ומשה להיכן הלך והלא מתחלה יצא לקראתו שנאמר ויצא משה לקראת חותנו [ועכשיו] סד) להיכן הלך אלא מלמד שהיה עומד ומשמש עליהם סה) מהיכן למד מאברהם אבינו: אמרו הדבר הזה דרש רבי יצחק ואמר סו) כשעשה רבן גמליאל סעודה לחכמים היו כל חכמי ישראל מסובים אצלו עמד רבן גמליאל ושמשן אמרו אין אנו כדאין שישמשנו אמר להן רבי יהושע הניחו לו שישמש שמצינו שגדול מרבן גמליאל שמש את הבריות אמרו אי זה זה אמר להם אברהם אבינו גדול העולם ששימש מלאכי השרת שהיה סבור סז) שהם בני אדם ערביים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל שישמש חכמים לומדי תורה על אחת כמה וכמה אמר להן רבי יצחק מצינו גדול מרבן גמליאל ומאברהם ששימש את הבריות אמרו לו אי זה זה אמר להם שכינה שבכל שעה מספיק מזון לכל באי העולם כדי צרכן ומשביע לכל חי רצון ולא לבני אדם הכשרים והצדיקים בלבד אלא אף הרשעים עובדי עבודה זרה רבן גמליאל על אחת כמה וכמה שישמש חכמים ובני תורה:

**ויבא אהרן וכל זקני ישראל** [וגו'] מה תלמוד לומר לפני האלהים אלא מלמד כל המקבל פני חכמים כאלו מקבל פני שכינה סח):

## פרשה ב

**ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם** ממחרת יום הכפורים א):

**מן הבקר עד הערב** וכי מן הבקר עד הערב היה משה דן את ישראל והלא אין הדיינין דנין אלא עד זמן סעודה ומה תלמוד לומר מן הבקר עד הערב אלא מלמד שכל מי שמוציא דין אמת לאמתו מעלה עליו הכתוב כאלו היה ב) שותף עם הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית כתיב הכא מן הבקר עד הערב ובמעשה בראשית כתיב ויהי ערב ויהי בקר וגו' (בראשית א) ג):

**וירא חתן משה** מה ראה ראהו שהיה כמלך יושב על כסאו והכל עומדין עליו אמר לו מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך ד):

**ויאמר משה לחתנו וגו'** אמרו הדבר הזה שאל יהודה איש כפר עכו את רבן גמליאל מה ראה משה לומר כי יבא אלי העם אמר לו אם לאו מה יאמר כשהוא אומר לדרוש אלהים יפה אמר ה):

---

**מאיר עין** שנתגדל שמו בעולם אמרו וכו': סא) הא"ל הגיה הודה אותו ביותר וכ"ה בילקוט מלכים ר' רכ"ע ושם הגי' יתרו ורחב ונעמן הודה בדבר יותר מהם עיי"ש ועיין בתנחומא בפרשה וברבה פ' ואתחנן: סב) במקרא כתוב הוא אלהים: סג) עיין לעיל פ' בשלח פ"ו ונראה שעיקר המאמר לעיל שם והועתק לכאן אבל הא"ל הגיה לכך נאמר וכן מוחק מן מכירו עד בעולם ועיין לעיל אות נ"ע ואות ס': סד) וכ"ה בילקוט והא"ל מחק מלות להיכן הלך: סה) וכן תרגם יונתן ומשה הוה קאים ומשמש קדמיהון: סו) דיליף לה מסכינה וכדמסיק לקמן. הא"ל הגיה ר' צדוק וכן לקמן עפ"י הגמרא קידושין ל"ב ע"ב ועיין בספרי דברים פי' ל"ח ובמ"ע שם אות ז': סז) הא"ל הגיה והוא היה סבור וא"ל: סח) עיין ברש"י עה"ת:

**(פרשה ב)** א) עיין ברש"י וברא"מ ורמב"ן בפרשה: ב) הא"ל הגיה כעושה וכ"ה בילקוט ובגמרא שבת י' ע"א: ג) עיין בגמרא שם דלא איתנייא הכי בבי מדרשא: ד) עיין ברש"י ורא"בע: ה) פי' הז"ר שזהו לשון גאוה ועל זה השיב שהיה מוכרח להשיב כן ליתרו וכשמקיים לדרוש אלהים אלה הגדולה בהקב"ה והז"ו: פי' וכו'

כי יהיה להם דבר בא אלי בין טומאה לטהרה ושפטתי בין איש זה הדין שאין בו פשרה ובין רעהו זה הדין שיש בו פשרה מגיד ששניהם נפטרין זה מזה ברעים והודעתי את חוקי האלהים אלו מדרשות ותורותיו ו) אלו ההוראות דברי רבי יהושע ר' אלעזר המודעי אומר הקים אלו עריות שנאמר לבלתי עשות מחקות וגו' (ויקרא יח) והתורה אלו ההוריות ז):

ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר [וגו'] נבול תבול ר' יהושע אומר (ילאו ח) [ילאו] ט) אותך וינשרו אותך ט) ר' אליעזר המודעי אומר ינבלו אותך ויקנטרו אותך י) כתאנה זו שעליה נובלות שנאמר כאלה נובלת עליה (ישעיה א) [ואומר וכנבלת מתאנה] (שם לד) יא):

גם אתה אתה זה משה גם זה אהרן העם הזה זה שבעים זקנים דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר אתה זה משה גם זה אהרן נדב ואביהוא העם הזה אלו שבעים זקנים יב):

כי כבד ממך הדבר אמר לו הסתכל בקורה זו כשהיא לחה שנים שלשה נכנסין תחתיה ואין יכולין לעמוד בה ארבעה חמשה נכנסין תחתיה יכולין לעמוד בה כי כבד ממך הדבר לא תוכל עשוהו לבדך יג):

ועתה שמע בקולי איעצך יד) אם תשמעני ייטב לך:

איעצך ויהי אלהים עמך צא והמלך בגבורה טו):

היה אתה לעם וגו' היה להם ככלי מלא דברות טז):

והבאת אתה את הדברים דברים שאתה שומע תביא ותרצה בהם יז):

והזהרת אתהם את החוקים אלו מדרשות והתורות יח) אלו הוראות דברי רבי יהושע רבי אלעזר [המודעי] אומר חוקים אלו עריות שנאמר לבלתי עשות מחוקות התועבות (ויקרא יח) והתורות אלו ההוראות יט):

והודעת להם את הדרך זו תלמוד תורה ואת המעשה אשר יעשון זה מעשה הטוב דברי ר' יהושע ר' אלעזר המודעי אומר והודעת להם הודע להם בית חייהם את הדרך זו בקור חולים ילכו זה קבורת מתים בה זה גמילות חסדים ואת המעשה זה שורת הדין אשר יעשון לפנים משורת הדין כ):

ואתה תחזה מכל העם תחזה בנבואה אנשי חיל אלו עשירים ובעלי ממון

---

**מאיר עין** מה תשובה הוא זו לשאלת יתרו ששאל למה הוא מעריך את העם וע"ז השיב שתכלית ביאתם לא לכבודו כ"א לדרוש את האלהים ומן הדין שיעמדו לפניו כתלמיד לפני רבו (ונראה כי מקנגון המאמר שאלה ותשובה זו רומזות על איזה מאורע שאירע בעת נשיאותו של ר"ג אבל אין בידי לפרש ואולי יבואו אחרים וימלאוה): ו) במקרא כתוב ואת תורותיו: ז) עיין לעיל פ' ויסע פ"א ולקמן בד"ה והזהרת ובת"כ פ' אחרי פי"ג ופ' בחוקותי פ"ה ובספרי דברים פי' כ"ח וכ"ט וקנ"ג: ח) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א: ט) וזהו כתרגומו של אונקלוס ויונתן באונקלוס תרגם מלאה תלאה ויונתן תרגם מיהר תיכתר: י) כמו וינבל צור ישועתו (דברים ל"ב) והא"ל שרש המאמר והגיה רי"א ילאו (אולי היא טעות המעתיק וצ"ל י ל א ו) אותך ויקנטרו וכו' ר"א וכו' ינבלו אותך ויגברו וכו' וטעמו משום קיפא כתאנה זו וכו' וא"נ ואם באנו לפרשו צ"ל בדר"י ינבלו ויקנטרו ובדר"א ילאו ויגברו. בילקוט ג' לה בשם ר' יהודה ור' אלעזר ואולי הוא ע"ס: יא) ככ"ל להגיה וגי' הילקוט כתאנה זו שעליה נובלות שנאמר וכנובלת מתאנה. וקיפא זו אתאן לר' יהושע ככ"ל: יב) וכן תרגם יונתן אוף אנת אוף אהרן ובניו וסביא דעמך ודרשי הכי מדכתיב גם גם ב' פעמים והא"ל הגיה בדר"י וגם זה שבעים זקנים ומוחק מלות העם הזה ובדר"א הגיה גם זה אהרן וגם זה נדב ואביהוא וא"ל ועיין ברש"י ורא"מ: יג) הא' כי כבד וגו' אינו נתינת טעם וכלו' נבל תבל יען כבד ממך הדבר אלא הוא מאמר בפ"ע ונמשך אלא תוכל עשהו וגו' וכן פי' הרא"ב"ע וכן הטעימו בעל הטעמים כלו' ראה שכובד הדבר יותר מכחך שהקורה עדיין היא לחה והוא משל לעם שעדיין היא פרוע בלא סדרים ועיין במפרשי המכילתא: יד) במקרא כתוב עתה: טו) עיין ברש"י ורא"ב"ע ורא"מ ובז"ינ כתב ודייק זה מדהול"ל איעצך דהאי איעצך קאי אלמטה וה"ק אם תשמע בקולי ייטב לך ואם אין רצונך לסמוך עלי איעצך שתמלך בגבורה ע"ז: טז) גי' הילקוט מלא דיבורים: יז) הא"ל הגיה ותרצה אותם ומלת ותרצה הוא בהפעיל ופירושו ותפרוש ונמלא הרבה בתלמוד ומשתמשין בה על מי שפורש דבריו לפני מי שגדול ממנו עיין ערוך ערך ר ץ וערך ר צ ה ואולי ענינו משרש ר ב ץ ועיין בהגהת מוספיא בערך רץ ובאוצר השרשים ערך ר ו ץ וערך ר צ ץ ומזה הענין ר צ י כ ס ף שבתהלים ועיין במתורגמן שורש רצה תרגום היא תביאך היא תהוי רצייך וגי' הילקוט ת ר צ ה ותבין ל ה ם וא"כ צ"ל ד א ל ה א ל ה י ם הוא וכלו' אל הדיינים: יח) במקרא כתוב ואת התורות: יט) עיין לעיל אות ז': כ) וכן תרגם יונתן ותהודע להון ית צלותא דיצלון בבית כנשתהון וית אורחא דיבקרון למריעין ודיהכון למקבור מיתיא ולמיגמול בה חסדא וית עובדא שורת דינא ודיעבדון מלגו לשורתא לרשיעין והא"ל הגיה עפ"י הגמרא דב"ק צ"ט ע"א וב"מ ל' ע"ב את הדרך זו ג"ח ילכו זה ב"ח בה זו ק"מ אבל התרגום מוכיח על הנוסחא שלפנינו וגי' הילקוט ג"כ כנוסחתנו אלא שהוא ג' הודע להם את ח י י ה ם ובגמרא שם ל"ג הודע להם אלא ה"ג והודעת להם זה בית חייהם ופרש"י בב"ק תלמוד תורה ובב"מ פי' אומנות ולפי הגמרא דמועד קטן ה' ע"א משמע דבית

יראי אלהים אלו שהם יריאים מן המקום בדין אנשי אמת אלו בעלי אבטחה שונאי בצע אלו שהם שונאים לקבל ממון בדין דברי רבי יהושע ר' אלעזר המודעי אומר ואתה תחזה מכל העם באספקלריא במחזית זו שחוזין בה המלכים כא) אנשי חיל אלו בעלי אבטחה יראי אלהים אלו שעושין פשרה בדין אנשי אמת כגון ר' חנינא בן דוסא וחביריו שונאי בצע ששונאים ממון עצמם כב) ואם ממון עצמם שונאין קל וחומר ממון אחרים:

ושמת עליהם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות שרי אלפים שש מאות שרי מאות ששת אלפים שרי חמשים שנים עשר אלף שרי עשרות ששים אלף נמצאו כל שרי ישראל שבע רבוא ושמונה אלפים ושש מאות כג):

ושפטו את העם בכל עת רבי יהושע אומר בני אדם שהם בדלים ממלאכתם ועוסקים בתורה (וה״ו) [יהיו] כד) דנין את העם בכל עת:

והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך [וגו'] דברים גדולים אליך יביאו דברים קטנים ישפוטו הם אתה אומר כן או אינו אלא דברים של בני אדם הגדולים יביאו אליך ודברים של בני אדם הקטנים ישפוטו הם כשהוא אומר והדבר הקשה יביאון אל משה אינו מדבר בבני אדם אלא בדברים גדולים הכתוב מדבר כה):

ונשאו אתך והקל מעליך כו):

אם את הדבר הזה תעשה וגו' צא והמלך בגבורה וצוך אלהים ויכלת עמוד ואם לאו אי אתה יכול לעמוד:

וגם כל העם הזה וגו' אהרן נדב ואביהוא וע' איש מזקני ישראל כז) יבא לשלום כח):

וישמע משה לקול חותנו ודאי כט) ויעש כל אשר אמר כל אשר אמר לו חותנו דברי רבי יהושע רבי אלעזר המודעי אומר וישמע משה לקול חותנו ויעש ככל אשר אמר לו אלהים:

וישלח משה את חותנו רבי יהושע אומר שלחו בכבודו של עולם ל) רבי אלעזר המודעי אומר נתן לו מתנות רבות לא) שמתוך תשובה שנתן לו אתה למד לב) שנאמר אל נא תעזוב אותנו (במדבר י) אמר לו אתה נתת לנו עצה טובה ועצה יפה והמקום הודה לדבריך אל נא תעזוב אותנו אמר לו כלום הנר מהנה אלא במקום חושך וכי מהנר נהנין חמה ולבנה לג) אתה חמה ואהרן אחיך לבנה לד) מה יעשה הנר ביניכם אלא הריני הולך לארצי ואגייר לכל בני מדינתי ואביאם לתלמוד תורה ואקרבם תחת כנפי השכינה יכול שהלך ולא עשה תלמוד לומר ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים ואומר וילך וישב את העם (שופטים א) ואין עם אלא חכמה שנאמר אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה (איוב יב) אל תקרי תמות אלא תומת כל זמן שחכם מתקיים חכמתו מתקיימת מת חכם אבדה חכמתו עמו לה) וכן מצינו משמת רבי נתן אבדה חכמתו עמו לו) הלכו וישבו

**מאיר עין** היינו בית הקברות עיי"ש ועיין במפרש לת"י. ודרשי הכי משום דחוקים ותורות כבר כתיבי ברישא דקרא וכן פרש"י בב"מ שם: כא) פי' ביגהן אותם כדרך שהמלכים בוחנים ומנקים את הממונים והא"ל הגיה שחוזים בה החכמים ואיני יודע טעמו וגי' הילקוט שמחזין בה מלכים נראה שהוא ע"ס: כב) הא"ל הגיה ממון עלמן בדין והוא עפ"י התנהומא בפרשה ועיין ברמב"ן בפרשה וברא"מ. ועיין מ"ש במ"ע בספרי דברים פי' ע"ו אות ב': כג) עיין סנהדרין י"ח ע"א ובנימין שם על הגליון ובאריכות התוספות שם והרא"מ בפרשה ועיין בספרי דבריה פי' ע"ו ד"ה שרי אלפים ועיין ברא"ב"ע: כד) כן הגיהו הא"א והא"ל וכ"ה בילקוט: כה) עיין סנהדרין ע"ז ע"א וי"ח ע"ב: כו) כלו' פרש המקרא ואין והקל ליווי וכן פרש"י ועיין בתרגומים: כז) עיין ברש"י עה"ת וברא"מ: כח) בינו המקרא לומר דהאי יבא בשלום הוא כמו יבא לשלום משום זה דסוף מיעד קטן עיי"ש: כט) ודאי כמשמעו כלו' מפורש הוא שאל חותנו שמע ובילקוט ג' מלת ודאי בדר"א וזהו נכון יותר והמאמר קטוע שם עיי"ש: ל) בכבוד גדול ולווה אותו ואפשר שר"ל שגם השכינה הלכה עם משה ללוותו וכי"א דלעיל שאף השכינה הלכה לקבל פני יתרו ז"ל ובילקוט ג' מכבודו ופי' הז"ר שלא יהיה במ"ת ור"א חולק דס"ל דאחר מ"ת בא וכתב בבה"מ דר"י ור"א לטעמייהו אזלו דפליגי בהא לעיל בריש פרשה ועעמיה דר"י כהא דאיתא בילקוט שם וישלח משה וגו' ואח"כ בחודש הג' אחר שלמה לב יודע מרת נפשו וגו' עיי"ש והא"ל הפך המאמרים דר"י לר"א ודר"א לר"י ואיני יודע טעמו: לא) ופי' וישלח מלשון ויתנה שלוחים לבתו (מלכים א' ט') ותרגומו מתנן ועיין ברא"ב"ע בפ' אחר שלוחיה: לב) אתה למד שלא שלחו לגמרי אע"ב וישלח שנתן לו מתנות: לג) הא"ל הגיה וכי מהנה במקום חמה ולבנה וגי' הילקוט וכי מה הנר מהנה בין חמה ללבנה: לד) דוגמת מליצה זו בספרי דברים פי' במ"ג עיי"ש במ"ע אות ד': לה) בילקוט בפרשה ובריש שופטים ליתא להאי אל תקרי אבל בילקוט איוב איתא ליה ואולי הוא תוספות מגליון: לו) בילקוט בפרשה ובשופטים ליתא להאי וכן מצינו וכו' אבל בילקוט איוב איתא לה ואולי הוא תוספות מגליון והא"ל הגיה משמת ר' יונתן בן זכאי ואיני יודע טעמו:

להם אצל יושבי יעבץ וכי יושבי יעבץ היו והלא תלמידי יעבץ היו שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ (וגו') תרעתים שמעתים סוכתים המה הקנים הבאים מחמת אבי בית רכב (דה"א ב) לז) תרעתים שהיו מתריעים ונענים שמעתים ששמעו קול תרועת תורה בסיני סוכתים על שום שישבו בסוכות שנאמר ונשב באהלים ונשמע ונעשה וגו' (ירמיה לה) לח): מעשה באחד שהקריב קרבן מבני שותה מים ויצאת בת קול מקדשי הקדשים ואמרה מי שקבל קרבנותיהם במדבר הוא יקבל קרבנותיהם בשעה זו לט): רבי נתן אומר מ) גדול הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב מהברית שנכרתה עם דוד שהברית שנכרתה עם דוד לא נכרתה אלא על תנאי שנאמר אם ישמרו בניך בריתי (תהלים קלב) ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם (שם פט) אבל הברית שנכרתה עם יונדב בן רכב לא נכרתה עמו על תנאי שנאמר לכן כה אמר יי' צבאות [וגו'] לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים (ירמיה לה): שלשה דברים נתנו על תנאי ארץ ישראל ובית המקדש ומלכות בית דוד חוץ מספר תורה ובריתו של אהרן שלא נתנו על תנאי מא) ארץ ישראל מנין שנאמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף יי' בכם (דברים יא) ובית המקדש מנין שנאמר והבית אשר אתה בונה אם תלך בחקתי ואת משפטי תעשה ושמרת את כל מצותי ללכת בהם והקימותי את בריתי אתך אשר דברתי אל דוד אביך וגו' (מלכים א' ו) מב) ואם לאו והיתה הארץ לשמה על יושביה (מיכה ז) מג) ומלכות בית דוד מנין שאמר אם ישמרו בניך את בריתי וגו' (תהלים קלב) ואם לאו ופקדתי בשבט פשעם (שם פט) ומנין לספר תורה שלא ניתנה על תנאי שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה (דברים לג) ומנין לבריתו של אהרן שלא נתנה על תנאי שנאמר ברית מלח עולם היא (במדבר יח) [ואומר] והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (שם כה) מד): ומנין לבני יונדב בן רכב שהם מבני בניו של יתרו שנאמר המה הקנים הבאים מחמת אבי [בית] רכב הם בקשו את הרב ויעבץ בקש חכמה מה) שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל (דה"א ד) אם ברך תברכני בתלמוד תורה והרבית את גבולי בתלמידים והיתה ידך עמי שלא אשכח את משנתי ועשית לי מרעה מו) שתעשה לי רעים כמותי לבלתי עצבי שלא יעציבני מז) יצר הרע מלעסוק בתורה מח) ויבא אלהים את אשר שאל מלמד שנתן לו מה ששאל ולמה נתן לו מה ששאל שנאמר מט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם יי' (משלי כט) ואומר עשיר ורש נפגשו עושה כלם יי' (שם כב) הא כיצד תלמיד ששימש את הרב והרב רוצה להשנותו מאיר עיני שניהם יי' זה קונה חיי עולם וזה קונה חיי עולם אבל תלמיד ששימש את הרב והרב אינו רוצה להשנותו עושה (שניהם) [כלם] יי' מי שעשה זה הכם סוף יעשהו טפש ומי שעשה (תלמיד) [לזה] נ) טפש סוף יעשהו חכם: כיוצא בו אתה מוצא בנותני צדקה כיצד העני פושט ידו לבעל הבית לקבל צדקה ובעל הבית אינו רוצה ליתן לו כלום עושה כלם יי' מי שהעני זה סוף שיעשרנו ומי שהעשיר זה סוף שיעני אותו נא) רבי יהודה הנשיא אומר (רבי הוא אומר) נב) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגו' אם ברך תברכני בפריה ורביה והרבית את גבולי בבנים ובבנות והיתה ידך עמי במשא ובמתן ועשית מרעה חיים שנתת לי לא יהיה בהם לא חולי מעים ולא מיחוש עינים ולא מיחוש הראש לבלתי עצבי נג) הא אם אין אתה עושה לי כן הריני יורד כבן סיסי נד) לשאול ויבא אלהים [את]

---

מאיר עין לז) במקרא כתוב וגו' ומשפחות וגו' סוכתים: לח) במקרא כתוב ונשמע. ועיין כל זה בספרי במדבר פ' ע"ח ובנסחין שם במ"ע אות כ': לט) עיין בילקוט ירמיה ר' שכ"ג והוא משובש: מ) בילקוט ירמיה שם ג' ר' יונתן: מא) הא"ל הגיה אבל תורה ובריתו של אהרן לא ניתנו וכו': מב) במקרא כתוב הבית הזה וגו' והקמותי את דברי וגו': מג) במקרא כתוב לשמה. הא"א מוחק מקרא זה והגיה והבית הזה וגו' כל עובר עליו ישם ושרק (מלכים א' ט') וכ"ה בילקוט דברים ר' תתק"נ: מד) נ"ל שכל זה מן מעשה באחד וכו' הוא כולו תוספות: מה) הא"ל הגיה תלמידים וא"ל: מו) במקרא כתיב והרבית וגו' ועשית מרעה: מז) הא"ל הגיה יעצבני עפ"י הגמרא דתמורה ט"ז: ע"א וא"ל: מח) הא"ל הוסיף ואם אתה עושה כן מוטב ואם לאו הריני הולך בנקיי לשאול עפ"י הגמרא שם: מט) הא"ל מוחק מן ולמה וכו' והגיה כיוצא בו נאמר עפ"י הגמרא שם: נ) כן הגיה הא"א וכ"ה בגמרא שם: נא) הא"ל מוחק מן כיוצא בו וכו' וגרסו לקמן בדר"י עפ"י הגמרא שם. בגמרא שם מסיים זו משנת ר' נתן ר"י הנשיא אומר וכו': נב) נ"ל למחוק וכן בגמרא ליתא: נג) הא"ל הוסיף שלא יעליבני יצה"ר ועיין בגמרא שם: נד) הא"א והא"ל הגיהו בנכסים עפ"י הגמרא לפנינו שם ועיין במתורגמן ערך בנכס וערך נכס ובערוך ערך נכס ובהערת הרמ"ל ערך בנכס ובספרי דברים פ' ב"ה במ"ע אות י"ב (ולפ"ז צ"ל דשורש המלה הוא נכס ואל"כ היה צ"ל בנכסי) והדבר עדיין צריך תלמוד שהרי בגמרא שלפני הערוך הגי' בר קיסי

אשר שאל נתן לו מה ששאל נה) : רבי חנינא בן גמליאל אומר לא נאמרו כל שיעורים הללו נו) אלא בשנה שנייה בשעה שבקש משה להעמיד מכסיוטינו' נז) על ישראל שנאמר איש על דגלו באותות לבית אבותם (במדבר ב) :

# חסלת מסכתא דעמלק

## עמלק

סימן

---

# פרשת בחדש השלישי

## פרשה א

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים מגיד שמונים חדשים ליציאת מצרים אין לי אלא חדשים שנה מנין תלמוד לומר בשנה השנית [לצאתם מארץ מצרים] (במדבר א) אין לי אלא באותו פרק בפרק אחר מנין תלמוד לומר בשנת הארבעים וגו' (שם לג) כל אלו עד שלא נכנסו לארץ משנכנסו לארץ מנין תלמוד לומר ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים (מ"א ו) כל אלו עד שלא נבנה הבית משנבנה הבית (מנין ת"ל) [התחילו מונין לבנינו שנאמר] א) ויהי מקץ ארבעים שנה אשר בנה שלמה בית יי' (דה"י ב' ח) ב) לא רצו ג) למנות לבנינו ימנו לחורבנו שנאמר [בעשרים וחמש שנה וגו'] אחרי אשר הוכתה העיר (יחזקאל מ) ד) לא רצו למנות לעצמם ימנו לאחרים שנאמר בשנת שתים למלכות נבוכדנצר חלם נבוכדנצר חלומות (דניאל ב) ה) ואומר [ביום עשרים וארבעה לחדש] בשישי בשנת שתים לדריוש המלך (חגי א) ואומר אם לא תדעי לך היפה בנשים [וגו'] (שה"ש א) ואומר תחת אשר לא עבדת את יי' אלהיך [וגו'] ועבדת את אויביך (דברים כח) : כבר היה רבן יוחנן בן זכאי עולה למעון יהודה ראה ריבה אחת

---

**מאיר עין** עיין בערך ב ר וכן לפי גי' הערוך שם אין היו"ד בסוף יו"ד הכינוי למדבר בעדו שהרי נוסחתו בגמרא גם אם עושה לו כן מוטב ואם לאו הוא יורד בר קיקי לשאול וראיתי בערוך דפוס ויניציאה הנוסחא אם עושה לי כן מוטב ואם לאו הוא יורד וכו' ולפ"ז (אם לא יהיה מלת לי טעות הדפוס) אפשר שהוא כינוי למדבר בעדו אלא דנקט הוא יורד משום בי"ש גדא ועכ"פ הנחתי המלות כמו שהיו לפנינו ופי' הערוך שם בערך בר קיקי פי' זבוב ואח"כ ענין המלות כבן עולב: נה) הא"ל הוסיף כאן האי כיוצא בו וכו' דלעיל עפ"י הגמרא עיין לעיל אות כ"א: נו) פי' הא"א מגם ר' חנינא ז"ל השיעורים שנאמרו לעיל בד"ה ובמת שרי אלפים שם מאות וכו': נז) בג"כמ העיר שאינו לא בערוך ולא במתורגמן והא"א הביא כ"א טכס יוונית ולא פירש ור"ע מו"ה אה"ו במ"ק שלו חשב להגיה מגסטרכוס או אסטרטיגוס עיי"ש ואולי צ"ל טכסטסים עיין בערוך בזה הערך או אולי צ"ל מכסיוסטיכוס ועניינו בית דין הגדול:

## חסלת מסכתא דעמלק

**(פרשה א)** א)כן הגיה הא"ל וכ"ה בירושלמי ר"ה פ"א ה"א ובספרי במדבר פי' ק'ד: ב) במקרא כתוב עשרים שנה וגו' את בית יי': ג) הא"ל הגיה זכו וכן לקמן וכ"ה בירושלמי שם: ד) במקרא כתוב אחר: ה) במקרא כתוב ובשנת:

מלקטת שעורים מתחת גללי הסוס אמר להם רבן יוחנן בן זכאי ראיתם ריבה זו מה היא אמרו לו עברית סוס זה של מי הוא אמרו לו פרש ערבי אחד אמר להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו כל ימי הייתי מצטער על הפסוק הזה והייתי קורא אותו ולא הייתי יודע מה הוא אם לא תדעי לך היפה בנשים ו) לא רציתם להשתעבד לשמים הרי אתם משועבדים לפני גוים לא רציתם לשקול לשמים בקע לגולגולת הרי אתם שוקלים חמשה עשר שקלים במלכות אויביכם ז) לא רציתם לתקן הדרכים והרחובות לעולי רגלים הרי אתם מתקנין את הבורגסין ואת הבורגמין ח) לעולי לכרמי מלכים וכן הוא אומר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך באהבה-ועבדת את אויביך בשנאה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשובע ועבדת את אויביך ברעב ובצמא בעירום ובחוסר כל (דברים כח) מאי בחוסר כל שניטלה דעת מהם: דבר אחר מאי כל שיהו חסרים מתלמוד תורה:

ביום הזה באו במדבר סיני ראש חדש היה לכך נאמר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים [ביום הזה] ט):

ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני והלא כבר נאמר (בפרשת מסעות ויסעו מרפידים וכו' ומה תלמוד לומר) י) באו מדבר סיני [אלא] יא) הקיש נסיעתן מרפידים לביאתם למדבר סיני מה ביאתם למדבר סיני בתשובה אף נסיעתם מרפידים בתשובה: דבר אחר הקיש ביאתם מדבר סיני לנסיעתם מרפידים מה נסיעתם מרפידים מכעיסין למקום ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אף ביאתם מדבר סיני היו מכעיסין למקום יב) ולשעה קלה עשו תשובה ונתקבלו אמר רבי אלעזר ב"ר יוסי הגלילי הרי הוא אומר בצרה קראת ואחלצך אענך בסתר רעם אבחנך [על מי מריבה סלה] (תהלים פא) משעה שהייתי עונך ומגן עליך ומרפס יג) עליך את כל העולם מאותה שעה גלוי לפני מה שאתה עתיד לעשות במי מריבה אבא שאול אומר (הרי הוא אומר) יד) אענך אתה קורא בסתר ואני אענך בגלוי ומרעים את כל העולם רבי יהודה בן לקיש אומר טו) הרי הוא אומר וירא אלהים את בני ישראל (שמות ב) ראה בהם (שיעשו) [שעשו] טז) תשובה והם לא ראו זה את זה וידע אלהים (שם) ידע בהם שעשו תשובה ולא ידעו זה בזה יז) ר' אליעזר אומר משום אבא יוסי בן דורמסקות הרי הוא אומר וירא אלהים את בני ישראל [גלוי וידוע לפניו] יח) שהם עתידים להכעים שהם עתידים לנאץ וכל כך למה מכח התשובה (שם) יט) הקשה: כיוצא בו דרש רבי אליעזר בן יוסי בכל צרתם לו צר [וגו'] (ישעיה סג) ויאמר אך עמי המה [וגו'] (שם) כ) וכי לא היה גלוי לפניו שעתידין לשקר תלמוד לומר אך גלוי היה ומה תלמוד לומר ויהי להם למושיע (שם) כא) אלא לא הושיען כבני אדם שהם עתידין להכעיס אלא כבני אדם שאינם עתידין לבגוד בו עולמית וכן הוא אומר ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו

---

**מאיר עין** ו) עיין בספרי דברים פי' ב"ה ולקמן שם במ"ע אות ל'. הא"ל הוסיף אל תקרי גדיותיך אלא גויותיך ד"א לא רציתם וא"נ: ז) **אמר מאיר איש שלום** מכאן אתה למד שיעור כסף כרגא שהיו אבותינו נותנים לרומיים: ח) הא"ל הגיה ואת הבורגנין וגי' הילקוט הרי אתם מתקנין את הבורגנין העולין לבולאן מלכים (ונראה שהוא טעות באשגירת לישנא והא"ח הגיה במכילתא עפ"י הילקוט לבולאן וא"כ) ובילקוט מלכים ר' קפ"א ג' הרי אתם מתקנים את הבורגנים העולים לכרכי מלכים ועיין בערוך ערך ברגן ולא איתפרש לי ועכ"פ נראה עיקר דשתי דברים קחשיב כמו דקחשיב לעיל דרכים ורחובות: ט) וכן תרגמו יונתן ביומא הדין בחד לירחא ועיין בשבת פ"ו ע"ב. הא"ל מוחק והגיה לכך נאמר ביום הזה והוא עפ"י הגמרא שם וא"כ והא"ח הגיה לכך נאמר ביום הזה בחודש הג' ואיברא שכן הוא בילקוט וכלו' לכך כתיבין תרתי אבל אין הכרח להגהה זו ועיין ברא"ש"ע: י) הא"ח העיר בילקוט וברש"י אינו כן וכן מחקו הא"ל אבל הרמב"ן בפרשה מביאה ונדחק לפרשה ועכ"פ היתה נוסחתו מה"ל ויבאו מדבר סיני עיי"ש והרא"מ העיד שמצא נוסחאות משובשות במכילתא נוסחת הרמב"ן ונוסחת הילקוט והצריך לסתור נוסחת הרמב"ן עיי"ש והנוסחא שהיתה לפנינו עכ"פ היא משובשת אף לשיטת הרמב"ן: יא) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: יב) בחטא העגל בבה"מ: יג) מלשון מרפסן איגרי בתלמוד עיין בערוך ערך רפס ובילקוט תהלים ג' דרש רי"ה משעה שהייתי עמך (וכו' שהוא ט"ס ובילקוט בפרשה הגי' עונך וכן עיקר דמלת אענך דריש) ומגן עליך ומרעים עליך וכו' היה גלוי לפני מי שאמר והיה העולם (ד' מלות הם ט"ס באשגירת לישנא) שאתה עתיד לעשות על מי מריבה (ובדפוסי פולין איתא שאתה עתיד לעמוס והוא ט"ס) וכו' והילקוט בפרשה קטוע ומעורבב עיי"ש: יד) וכן בילקוט תהלים ליתא ועיין ברש"י תהלים שם: טו) גי' הילקוט ר' יהודה אומר ועיי"ש שהוא קטוע ומעורבב: טז) וכן הגיה הא"ל: יז) וכן התרגם יונתן וגלי קדמוי ית תיובתא דעבדו בטומרא דלא ידעו אינש בחבריה: יח) וכ"ה בילקוט והא"ל הוסיף והגיה למה נאמר וידע: יט) וכן מחקו הא"ח והז"ו ופירושו מכח הקשה של תשובה והא"ל מוחק והגיה מפני השבועה וכן הז"ו בדד להגיה מפני השבועה הקשה וא"ל גם א"כ. ועיין בשמות רבה ספ"א ופ"ג בד"ה הה"ד כי הוא ידע מתי שוא: כ) המקראות כאן מסורסות שבמקרא כתוב ויאמר וגו' בכל צרתם וגו': כא) במקרא כתוב ויהי. הא"ל הגיה יכול שלא היה גלוי לפניו וכו' ת"ל אך גלוי היה אעפ"כ ויהי להם למושיע לא הושיעם וכו':

ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו (תהלים עח) ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון (שם) ואומר השמן לב העם הזה וגו' (ישעיה ו) ושב לתשובה לעשות ושב ורפא לו כב):

ויחנו במדבר נתנה תורה דימוס כג) פרהסייא במקום הפקר שאילו נתנה בארץ ישראל היו אומרים לאומות העולם אין להם חלק בה לפיכך נתנה דימוס פרהסיא במקום הפקר וכל הרוצה לקבל יבא ויקבל כד) יכול נתנה בלילה תלמוד לומר ויהי ביום השלישי בהיות הבקר (שמות יט) יכול נתנה בשתיקה תלמוד לומר ויהי קולות וברקים (שם) יכול לא היו שומעין את הקולות תלמוד לומר וכל העם רואים את הקולות (שם כ) ואומר קול יי' בהדר וגו' (תהלים כט) אמר בלעם הרשע לכל העומדים עליו יי' עוז לעמו יתן ופתחו כלם ואמרו יי' יברך את עמו ישראל בשלום (שם) כה) רבי יוסי אומר הרי הוא אומר לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך וגו' (ישעיה מה) כשנתתיה אני בתחלה לא נתתי בסתר ולא במקום ארץ חושך ולא במקום אפלה ולא אמרתי לזרע יעקב לאלו אני נותנה כו) (אלא) [ולא] כז) תוהו בקשוני לא נתתיה פנגים כח) וכן הוא אומר אני יי' דובר צדק מגיד מישרים (שם) כבר עד שלא נתתי לכם המצות הקדמתי לכם מתן שכרן שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה (שמות טז) וכתיב וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית וגו' (ויקרא כה) יכול אלו בלבד תלמוד לומר ויתן להם ארצות גוים (תהלים קה) מפני מה בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו (שם) היה רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר הרי הוא אומר מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי (שם קמז) וכי מה עשו הגוים דווים האלו שלא (רלו) [רצה] ליתן להם את התורה [אלא] כט) משפטים בל ידעום (שם) שלא רצו לקבל ל) [שנאמר] לא) אלוה מתימן יבא וגו' ונוגה כאור תהיה וגו' לפניו ילך דבר וגו' עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים וגו' (חבקוק ג) לב):

ויחן שם ישראל כל מקום (שהוא) [הוא] לג) אומר ויסעו ויחנו נוסעים במחלוקת וחונים במחלוקת אבל כאן השוו לב אחד לכך נאמר ויחן שם ישראל נגד ההר לד):

[שם מגיד] לה) שאמר להם זמן הרבה אתם עושים שם וכן מצינו שהיו שנים עשר חדש פחות עשרת ימים לו):

נגד ההר לצד מזרחו של הר כל מקום שאתה מוצא נגד פנים למזרח לז):

## פרשה ב

ומשה עלה אל האלהים זה יום שני א):

ויקרא אליו יי' מגיד שהקריאה קדמה לדיבור ב):

---

**מאיר עין** כב) גי' הילקוט ושב הוא לעשות תשובה ורפא לו והא"ל מוחק מלות ושב לתשובה לעשות וא"כ: כג) כלו' להמון העם ולא ליחידי סגולה לכהנים וכדומה ועיין בערוך ערך דמס וג' דברים קחשיב שנתנה להמון העם וניתנה בגלוי לעין כל וניתנה במקום הפקר וקמפרש למה ניתנה במקום הפקר וא"כ מביא ראיה שניתנה בפרהסיא אבל שניתנה דימוס א"ל ראיה ועיין במפרשים. הא"ל הגיה היו אומרים אומות העולם אין להם חלק בה וכו' וא"כ: כד) עיין לקמן פ"ה: כה) עיין לקמן שם ולעיל ריש פ' יתרו. גי' הילקוט יכול לא היו שומעין את הקול ת"ל קול ה' בכח וגו': כו) גי' הילקוט ישעיה ר' שכ"ה לאלו אני נותנה ולא לאו"ה שנ' ה' מסיני בא וגו' ובילקוט בפרשה המאמר קטוע: כז) ככ"ל להגיה ובילקוט ישעיה שם ג' לא ודריש מלות לא אמרתי מוסב עלמו ואחר עמו לא אמרתי לזרע יעקב ולא אמרתי תוהו בקשוני: כח) הא"א העיר דלקמן בפ"ה כתוב פנגס אתכם ענין המלה לא נמלא בערוך והז"י פירשה לפי המשך המאמר לשון חנם ואולי ענינה כמו פנקס עיין בערוך ערך פנקס ופירושה לא נתתיה בהקפה שאשלם לעתיד וכ"נ מהמשך המאמר: כט) כ"ה בילקוט תהלים שם ובילקוט בפרשה המאמר משובש: ל) ופירשו כן מדלא כתיב בהפעיל: לא) וכ"ה בילקוט: לב) והוא כדרש להאי ענינא לקמן פ"ה ועוד בכמה מקומות עיין בילקוט חבקוק שם: לג) כן הגיה הא"ל ועיין ויקרא רבה פ"ט ובפדר"א פמ"א ושם איתא בחלקלקות ואולי הוא ע"ט ול"ל במחלוקת: לד) וכן תרגם יונתן ושרא תמן ישראל בלב מייחד ועיין ברש"י עה"ת וברא"ב"ע: לה) וכ"ה בילקוט והז"י כתב ג"כ דמלת שם דריש אבל האמת שהמאמר היה קטוע לפנינו: לו) שהרי בר"ח סיון באו לסיני ובכ' לחודש השני בשנה השנית נעלה הענן ז"י: לז) עיין ברש"י וברא"ב"ע וברא"מ:

**(פרשה ב)** א) וכן תרגם יונתן ומשה סליק ביומא תניינא ועיין ברש"י עה"ת ושבת פ"ח ע"א ובילקוט ג' זה יום ראשון ושני ועיין בז"ר ואולי הוא ע"ט: ב) עיין ברש תו"כ וביומא ד' ע"ב וברא"ב"ע ורמב"ן בפרשה ובתוספות תרגום ירושלמי:

כה בלשון הקדש כה כסדר הזה כה כענין הזה כה שלא תפחות ולא תוסיף ג):

כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגד לבני ישראל אלו האנשים: דבר אחר כה תאמר לבית יעקב בלשון רכה אמור ראשי דברים לנשים ותגד לבני ישראל תדקדק עמהם ואמור להם ד):

אתם ראיתם לא במסורת אני אומר לכם לא כתובים הם לכם לא כתבים אני משגר לכם לא עדים אני מעמיד אלא אתם ראיתם ראו על כמה הם חייבין על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים לשעבר (לא) [ולא] ה) נפרעתי מהם אלא על ידכם ו):

ואשא אתכם על כנפי נשרים רבי אליעזר אומר זה יום רעמסס לפי ז) שנתקבצו כלם ובאו לרעמסס לשעה קלה ח) ואביא אתכם אלי לפני הר סיני רבי עקיבא אומר זה יום מתן תורה לפי ט) שהיו ישראל נרתעין לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין י"ב מיל הרי עשרים וארבעה מילין על כל דיבור ודיבור י) ואביא אתכם אלי לבית הבחירה יא):

דבר אחר ואשא אתכם על כנפי נשרים מה נשתנה נשר זה מכל העופות כלם שכל העופות כלן נותנין את בניהם תחת רגליהם מפני שהן מתייראין מעוף אחר שהוא פורח על גביהם אבל הנשר הזה אינו מתירא אלא מאדם בלבד שלא יזרוק בו חץ [אומר] יב) מוטב שיכנס בו ולא בבנו משל לאחד שהיה מהלך בדרך והיה בנו מנהג יג) לפניו ובאו לסטים לשבותו מלפניו נטלו מלפניו ונתנו מלאחריו בא הזאב לטרפו מאחוריו נטלו מאחריו ונתנו לפניו ליסטים מלפניו וזאב מלאחריו נטלו ונתנו על כתיפו שנאמר ובמדבר אשר ראית אשר נשאך יי' אלהיך [כאשר ישא איש את בנו וגו'] (דברים א) יד):

ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ועתה קבלו עליכם שכל התחלות קשות טו):

אם שמוע תשמעו מכאן אמרו שמע מצוה אחת משמיעין לו מצות הרבה שנאמר אם שמוע תשמעו טז) שכח אדם מצוה אחת משכחין לו מצות הרבה שנאמר אם שכח תשכח (דברים ח) יז):

ושמרתם את בריתי רבי אליעזר אומר זה ברית שבת יח) ורבי עקיבא אומר זה ברית מילה ועבודה זרה יט):

והייתם לי שתהיו (קנויין) [פנויין] כ) לי ועוסקים בתורה ולא תהיו עוסקין בדברים אחרים:

סגלה מה סגולתו של אדם חביבה עליו כך תהיו חביבין עלי רבי יהושע בן קרחא אומר כדי כא) שתבקע אזן כשם שהאשה מסגלת אחר בעלה והבן מאחר אביו והעבד מאחר רבו והשפחה מאחר גבירתה (יכול) אף אתם מסגלין לי [יכול] כב) מאחרי תלמוד לומר כי לי כל הארץ:

ואתם תהיו לי כביכול איני מעמיד ואיני משליט עליכם אחרים אלא אני וכן הוא אומר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא) כג):

ממלכת איני ממליך מאומות העולם (אלא מכם) [עליכם] כד) וכן הוא אומר אחת היא

---

**מאיר עין** ג) עיין ברש"י עה"ת ולקמן פ"ע ובספרי במדבר פי' ל"ע ובכמון בס במ"ע אות ג': ד) וכן תרגמו יונתן ועיין ברש"י עה"ת ובפדר"א פמ"א וברא"ב"ע וברבה ובתוספות תרגום ירושלמי וע"ע בספרי במדבר פי' ל"ע ובשבת פ"ז ע"א. הא"ל מוחק מלות ואמור להם וכן בילקוט ליתא וא"ל דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. בילקוט ג' עוד קודם ד"א שלפנינו ד"א לבית יעקב בזכות יעקב ותגד לבני ישראל בזכות ישראל ונראה שכן היתה לפניו במכילתא והיא קטועה לפנינו: ה) כן הגיה בא"א. הא"א מחק מלות לא כתובים הם לכם וא"ל: ו) עיין ברש"י עה"ת וע"ע לעיל בסוף פתיחתא דבשלח: ז) הא"ל מחק והגיה זה יום יציאת מצרים שנתקבלו וכו' וא"ל: ח) עיין ברש"י עה"ת ולעיל פ' בא פי"ד ובמ"ע שם אות ב': ט) הא"ל מוחק מלת לפי וא"ל: י) עיין לקמן פ"ט: יא) וכן תרגם יונתן ועניה יתכון וגו' מן פלוסין ואוביליה יתכון לאתר בית מוקדשא למעבד תמן פסחא ובההוא ליליא אתיבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי. וכ"ל שדרשו כן כדי שלא ילמדו מפסח מצרים לאכול גדיים מקולסין בחוצה לארץ. ונראה דר"ע ס"ל דפסוק זה מוקדם הוא וזה הדיבור היה אל ישראל אחר י' הדברות: יב) כן הגיה בא"א ובילקוט ג' אמר מוטב שיכנס בי חץ ולא בבני ועיין ברש"י עה"ת בפרשה ובפ' האזינו בפ' כנשר יעיר קנו ובספרי שם פי' ש"ד ולעיל ריש בשלח פ"ד: יג) בילקוט ג' מהלך וג"ל דל"ל והיה מנהיג בנו: יד) עיין לעיל בשלח שם: טו) עיין ברש"י עה"ת: טז) הא"ל מחק מן שנאמר וכו' ואולי עיקר המאמר במקום אחר והועתק לכאן: יז) עיין לעיל בפ' ויסע פ"א: יח) הא"ל הגיה ברית תורה וזהו כפי' רש"י והרא"ב"ע וא"ל: יט) הא"ל מוחק מלות וע"ז וא"ל ועיין ברמב"ן. וכתב הז"ו הטעם שאילו המלות הם שקולים ככל התורה: כ) כ"ה בילקוט: כא) הא"ל מוחק מלת כדי וא"ל: כב) כן הגיה הא"ל וגי' הילקוט יכול כשם שהאשה וכו' יכול אף אתם מסגלין לי מאחורי ועיין בז"ר ובז"י. גי' הז"ר בילקוט כדי שתקבע אוזן וע"י"ש. בדפוס וויניציא השמיטו עד ר"א בנו של ריה"ג: כג) עיין ברמב"ן בפרשה: כד) וכ"ה בילקוט:

יונתי תמתי וגו' (שה"ש ו) רבי אליעזר בנו של רבי יוסי [הגלילי] כה) אומר מנין אתה אומר שכל אחד ואחד מישראל עתיד להיות לו בנים כיוצאי מצרים שנאמר תחת אבותיך יהיו בניך (תהלים מה) כו) אי בנים כז) יכול יהיו דווים וסגופים כח) תלמוד לומר תשיתמו שרים בכל הארץ (שם) כט) אי שרים יכול (פרגמטיוטין) [פרגמטוטין] ל) תלמוד לומר ממלכת אי מלך יכול יהא חוזר ומכבש תלמוד לומר כהנים יכול כהנים [מחזרין לא)] תלמוד לומר ממלכת כהנים] לב) מבטלים לג) כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו (שמואל ב' ח) לד) ; [דבר אחר כהנים] לה) מכאן אמרו ראוין היו כל ישראל לאכול בקדשים עד שלא עשו העגל לו) משעשו העגל נטלו מהם וניתנו לכהנים לז) שנאמר שה פזורה ישראל אריות וגו' נבוכדנצר מלך בבל (ירמיה נ) לח) המשילן לט) כשה מה שה זו כשהיא לוקה (מ"א) [באחת] מאבריה כל איבריה מרגישין [כך ישראל אחד מהם חוטא וכולן נענשין: דבר אחר מה שה זו כשהיא לוקה באחת מאבריה כל איבריה מרגישין] מ) כך ישראל אם נהרג אחד מהן כלן מרגישין ומצטערים אבל אומות העולם אינן כן אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו:

וגוי קדוש קראן גוי קדוש שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ וגו' (דה"א יז):

קדוש קדושים ומקודשים פרושים מאומות העולם ומשקוציהם מא):

אלה הדברים שלא תפחות ולא תוסיף אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה מב):

ויבא משה ויקרא לזקני העם מגיד שמשה חלק כבוד לזקנים מג):

וישם לפניהם האיר עיניהם מד): את כל הדברים ראשון ראשון אחרון אחרון: אשר צוה יי' מה) אף לנשים אמור מו):

ויענו כל העם יחדיו לא ענו בחניפה ולא קבלו זה מזה אלא השוו כלם לב אחד ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה:

וישב משה את דברי העם אל יי' וכי צריך היה משה להשיב אלא למדה תורה דרך ארץ בא משה והשיב מז) תשובה לשלחו שכן אמר משה אף על פי שהוא יודע ועד מח) אשיב תשובה לשולחני מט): דבר אחר כדי ליתן שכר למשה על כל עליה ועליה ועל כל ירידה וירידה:

ויאמר יי' אל משה הנני בא אליך בעב הענן בענן עבה ואי זה זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל (שמות כ) נ):

---

**מאיר עין** כה) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: כו) עיין במדרש תהלים שם: כז) הא"ל מותק מלות אי בנים וא"ל: כח) בילקוט בפרשה ג' וכפופים ובילקוט תהלים שם ג' וקפופים: כט) במקרא כתוב לשרים: ל) וכ"ה בילקוט ועיין במוסף לערוך ערך פרגמטיא ופירושו אנשים סוחרים. בדפוס ווילנא נשמט מכאן עד כהנים: לא) כלו' מחזרין בבתי הגרנות: לב) הגהתי עפ"י הילקוט תהלים שם והא"א והז"י מחקו מלות יכול כהנים והא"ל מחק מלת יכול עפ"י הילקוט בפרשה והעיקר כמו שהגהתי: לג) ג' הילקוט בטלנים, והגיה כן הא"א: לד) עיין ברש"י עה"ת ועיין לעיל ריש פ' יתרו ד"ה כהן מדין: **אמר מאיר איש שלום** נ"לפי דרכנו אתה למד שלא יהיו ישראל מלמדים ומפרקמטים דתם ואמונתם כפרגמטוטין כדי להתערב עם אומות אחרים בשביל פרקמטיא שלהם וכן לא יהיו מכריחין לדתם בחרב ובחנית ובכבוש מדינות וכן לא יהיו מלמדים אמונתם בפתותי לחם ככהנים המחזרים בבתי גרנות אלא יהיו כהנים שומרי דעת ותורה יבקשו מפיהם וכבר שגו בזה העמים מפרסמי הדתות וגרמו לחורבן העולם: לה) ככ"ל להגיה וכן הא"ל הוסיף מלות ד"א: לו) שהרי העבודה היתה בבכורות ועיין לעיל בפתיחתא דפ' בא: לז) הא"ל הוסיף כאן שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ קראם אחד ואיני יודע טעמו: לח) במקרא כתוב נבוכדראצר: לט) בילקוט ג' משולין והא"א הגיה נמשלים וא"ל: מ) כ"כ להגיה וכעין זה הגיה הז"י ובילקוט איתא כך הם ישראל אחד מהם חוטא וכולן נענשים אבל או"ה אינו כן אלא אם נהרג אחד מהם כולם שמחים במפלתו ובלי ספק שהיא קטועה ועיקר הנוסחא כמו שהגהתי. בילקוט בפרשה ג' לוקה באחד מאבריו וכו' ובילקוט ירמיה ר' של"ד ג' בא' מאבריו ובאיוב ר' תתק"כ ג' אחד מאברים לוקה וכתב הז"ר לפי הספרים דגרסי מאבריו קשה דבל בעלי חיים כן ויש לפרש דקאמר וכולן מרגישין מ"מ פירושו וכל הגוף מרגישין ולפי נוסחתנו הפי' הזה בודאי הוא והעיקר כמו שכתבו מפרשי המדרש רבה שם שהשה דקה וחלושה וכן עיקר וראיה מהלכות טריפה עיין חולין נ"ב ע"ב דאלת"ה למה לא דרשו כן אחר דאמרינן בכמה מקומות ישראל נמשלו [illegible]: מא) עיין בת"כ וברמב"ן ריש פ' קדושים: מב) הא"ל הגיה אלה שלא תפחות ולא תוסיף חסר וכו' הדברים חסר וכו' ואיני יודע טעמו: מג) שע"כ גם לכל העם דבר שבך נצטוה ועיין לעיל פ' בא ריש פי"א: מד) עיין ברא"ב"ע ורמב"ן ועיין לקמן ריש ואלה המשפטים: מה) במקרא כתוב אשר צוהו: מו) כלו' בכלל זה אמור שלכולם דבר ולא לנשים ובחסר נצטוה ועיין ברמב"ן בפ' ויענו כל העם: מז) הא"ל מוחק והגיה ד"א שישיב אדם וא"ל: מח) לשון מקרא הוא (ירמיה כט) יהיו מלת ועד וא"כ: מט) ועיין ברש"י עה"ת ונוסחת הילקוט כנוסחת רש"י עיי"ש ועיין לעיל בפתיחתא דפ' בא ב"ה לאמר: נ) עיין ברש"י עה"ת ולקמן פ"ט בד"ה ומשה נגש:

בעבור ישמע העם בדברי עמך [וגו'] רבי יהודה אומר מנין אתה אומר שאמר הקדוש ברוך הוא למשה הריני אומר לך דבר ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו המקום [שנאמר וגם בך יאמינו לעולם] נא) רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקדוש ברוך הוא שחזר בו ובדברו נב) אלא מלמד שאמר לו המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא יי' למשה אל ראש ההר ויעל משה וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך:

ויגד משה וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו לו ישראל [לאמר] למקום ר' יוסי הגלילי אומר מתוך נג) שנאמר והגבלת את העם סביב לאמר נד) רבי אליעזר בן פרטא אומר וכי מה אמר המקום לאמר לישראל או מה אמרו ישראל [לאמר] למקום (לאמר) אלא מתוך שנאמר ויבא משה ויספר לעם (שמות כד) אמר להם אם מקבלים אתם עליכם עונשים בשמחה הרי אתם מקבלים שכר ואם לאו הרי אתם מקבלים עליכם פורענות וקבלו עונשים בשמחה נה) רבי אומר וכי מה אמר המקום למשה לאמר לישראל או מה אמרו ישראל למשה לאמר למקום אמרו רצוננו לשמוע מפי מלכנו לא דומה שומע מפי פרגוד לשומע מפי המלך אמר המקום תן להם מה שבקשו בעבור ישמע העם: דבר אחר אמרו רצוננו לראות את מלכנו לא דומה שומע לרואה [א"ל המקום תן להם מה שבקשו] נו) כי ביום השלישי ירד יי' לעיני כל העם על הר סיני נז):

# פרשה ג

ויאמר יי' אל משה לך אל העם וקדשתם היום זה יום רביעי ומחר יום חמישי והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שנתנה בו תורה א) ומה עשה משה בחמישי השכים בבקר ובנה מזבח שנאמר וישכם בבקר ויבן מזבח תחת ההר (שמות כד) העמיד שנים עשרה מצבות לשנים עשר שבטי ישראל דברי רבי יהודה ב) וחכמים אומרים שתים עשרה מצבה על כל שבט ושבט בנה מזבח הקריב עליו עולה ושלמים נטל מדם העולה בשתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור נטל מדם השלמים בשתי כוסות חלק למקום וחלק לציבור שנאמר ויקח משה חצי הדם (שם) זה חלק למקום וחצי הדם זרק על המזבח (שם) זה חלק לציבור ג) ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם אבל לא שמענו מהיכן קרא באזניהם ד) רבי יוסי ברבי אסי אומר ה) מתחלת בראשית ועד כאן רבי אומר מצוות שנצטווה אדם הראשון ומצוות שנצטוו בני נח ומצוות שנצטוו במצרים ובמרה ושאר כל המצוות כלן ו) רבי ישמעאל אומר בתחלת העניין מה הוא אומר ז) ושבתה הארץ שבת ליי' שש שנים תזרע שדך וגו' (ויקרא כה) שמטים ויובלות ברכות וקללות בסוף העניין מה הוא אומר אלה החוקים והמשפטים והתורות [וגו'] (שם כו) ח) אמרו מקבלין אנו עלינו כיון שראה שקבלו עליהם נטל הדם וזרק על העם שנאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם (שמות כד) אמר להם הרי אתם קשורים ענובים ט) תפוסים מחר בואו וקבלו עליכם המצוות כולן רבי יוסי ברבי יהודה אומר בו ביום נעשו כל המעשים י):

---

מאיר עין נא) כן הגיה הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט אלא שחסר שם מלת שנאמר: נב) הא"ל הגיה מדברו וגי' הילקוט בדבורו וכלו' שהרי כבר שמו העם כל אשר דבר ה' נעשה על שליחות הראשונה ולא היה צורך כן ע"כ אתה צ"ל שחזר בו הקב"ה ולא חפץ מדין ליתן להם הדברות עד שיכירו גדולת משה ועיין ברמב"ם וברמב"ן ועיין לקמן פ"ד בד"ה ויאמר ה' לך רד: נג) הא"ל הגיה מה וא"ל: נד) וכ"ל דמקרא מוקדם הוא ועיין בגה פ"ו ע"א ועיין ברמב"ם: נה) עיין בשבת שם ובילקוט המאמר קטוע: נו) כן הגיהו הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט: נז) וכן פרש"י ע"ש ועיין ברכה פכ"ט ד"ה א"ר לוי:

פרשה ג) א) וכן תרגם יונתן וכרבנן דמסכת שבת פ"ו ע"ב דבששי נתנה תורה ע"ש: ב) עיין ברש"י שם וברש"י בפרשה: ג) ובעין זה הוא בויקרא רבה פ"ו (ובהגהות הז"ו) אבל הא"ל פרש והגיה ויקח משה חצי הדם זה חלק לציבור וחצי הדם זרק על המזבח זה חלק למקום וכ"ה בילקוט משפטים ר' שנ"א ובאבל נחמד משכילים הגיה ברבה שם עפ"י הילקוט ואין צורך להכריע: ד) דלמשמע כתיב ויכתב משה את כל דברי ה' וגו': ה) בילקוט ב' ר' ישמעאל ברבי יוסי אומר: ו) כלו' אבל לא ביאורי התורה וכל מה שמתחלת בראשית ועד כאן: ז) הא"ל הוסיף וידבר ה' אל משה בהר סיני לאמר: ח) וכן דעת הרמב"ם ריש פ' בהר ואין מוקדם ומאוחר בתורה והרמב"ן חולק עליו ע"ש ועיין ברמב"ן בסוף פ' משפטים ותמצא בספרו בעומק המקראות ופירש נחלק שהברכות והקללות שנאמרו שם הם הספר הברית אשר קרא משה באזני העם: ט) לשון קשירה עיין בערוך ערך ענב: י) כלו' אשר מתן תורה כן פי' הרמב"ן בסוף משפטים ע"ש:

וכבסו שמלותם ומנין שיטענו טבילה הריני דן ומה אם במקום שאין טעונין כיבוס בגדים טעונין טבילה וכאן שהוא טעון כיבוס בגדים אינו דין שיהא טעון טבילה אין כיבוס בגדים בתורה שאינו טעון טבילה יח):

והיו נכונים ליום השלישי זה יום ששי שבו נתנה תורה שנאמר כי ביום השלישי [וגו'] יט):

ירד יי' לעיני כל העם על הר סיני זה אחד מעשר ירידות שכתובות בתורה ינ):

לעיני כל העם מלמד שלא היה בהם סומים יד): דבר אחר לעיני כל העם מלמד שראו באותה שעה מה שלא ראה יחזקאל וישעיה שנאמר וביד הנביאים אדמה (הושע יב) טו): דבר אחר לעיני כל העם מלמד שאם היו חסרים עד אחד (אינו) [אינן] טז) כדאי לקבל ר' יוסי אומר אפילו יש שני אלפים ושני רבבות הם כדי לקבל שנאמר ובנחה יאמר שובה יי' רבבות אלפי ישראל (במדבר י) יז):

והגבלת את העם סביב יכול למזרחו יח) תלמוד לומר סביב:

לאמר מלמד שהתרו זה בזה יט): השמרו לכם בלא תעשה כ):

עלות בהר יכול לא (תעלה) [יעלה] כא) אבל יגע ת"ל ונגוע בקצהו יכול לא יעלה ולא יגע אבל (יכניס) [יכנס בגלונדקא] כב) תלמוד לומר עלות בהר ונגוע בקצהו:

[כל הנוגע בהר מות יומת] כג) הרי זה עונש:

לא תגע בו יד לא בשילה ולא באהל מועד ולא בבית עולמים כד):

כי סקול יסקל מניין שידחה תלמוד לומר ירה ומנין שאם מת בדחייה יצא וכו' (הגי' במס' סנהדרין בפ' נגמר הדין ת"ר מנין שבדחייה ת"ל ירה מניין שבסקילה ת"ל סקול ומניין שבסקילה ודחייה ת"ל או סקול יסקל או ירה יירה ומנין לכל הנסקלין כן ת"ל או סקול יסקל או ירה יירה) כה):

אם בהמה אין לי אלא בהמה היה מניין ת"ל [אם] בהמה כו) איש מניין ת"ל אם איש אשה מניין ת"ל אם איש כז):

לא יחיה רבי עקיבה אומר נאמר כאן לא יחיה ונאמר להלן מכשפה לא תחיה (שמות כב) מה כאן בסקילה אף להלן בסקילה כח):

במשוך היובל בשימשיך כט) היובל את קולו אתם רשאין לעלות בהר רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו מכאן אמרו כל זמן שהשכינה בהר כל הנוגע בהר יומת נתסלקה שכינה הכל רשאין לעלות בהר ל):

וירד משה מן ההר [אל העם] מלמד שלא היה משה פונה לעסקיו ולא היה יורד לביתו אלא מן ההר אל העם יכול לדיבור זה בלבד ושאר כל הדברות מניין ת"ל וירד יי' על הר סיני כבר זה אמור ומה ת"ל וירד משה מן ההר אל העם מלמד שלא היה

---

**מאיר עין** יח) וס"ל דוקדשתם הוא מלשון הזמנה וכמו שתרגמו המתרגמים ודלא כרא"ם ועיין ברמב"ן ועיין בספר"א פמ"א ונוסחת הרמב"ן במכילתא אין כבוס בגדים במה שאין טעון טבילה ועיין ביבמות מ"ו ע"ב והתם דקי לה דהאי כביסה לנקיות בעלמא היא וכן תרגמו המתרגמים ויחוורון לבושיהון אמנם בכל מקום שאמר כבס הוא מענין טבילה תרגמו יצבע דוק ותמצא כי כן ונעלם דבר זה מהמתורגמן עיי"ש (והתפלאתי על הרמב"ן שנעלם ממנו שדבר זה נראה מהלכה דא"כ כל גר יהא טעון כבוס בגדים ודבר זה לא אישתמע בשום מקום וכן תמה על הרמב"ם שכתב בפי"ג מה' איסורי ביאה וטבילה היתה במדבר קודם מתן תורה שנאמר וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם והנה תפס דרך הרא"ם שלא כפי' הגמרא יבמות מ' ע"א דגמרא יליף לה מן ויקח משה את הדם ויזרק על העם ואין הזאה בלא טבילה וכ"ש): יט) הא"א והא"ל מתקן תלת בג' אמר ועבדו בתחלת המאמר שלאחריו מן כי ביום וגו' וא"כ וכן בילקוט ליתא לה: יג) עיין ב"ר פמ"ח ופדר"א פי"ד וזה דמיון נתייסף על אלו הירידות אלא שהוא קשוע דוק ותמצא כי כן: יד) עיין ברש"י ולקמן פ"ט: טו) עיין לעיל מס' דשירתא פ"ג ד"ה זה אלי: טז) וכ"ה בילקוט: יז) עיין ספרי במדבר סוף פי' פ"ד ושם בנ"ש אות ל"ג: יח) בשם היה הגירסא ז"ל עיין לעיל סוף פ"א: יט) עיין ברש"י עה"ת וג"ל שדרשו מן מלמדנו והגבלת את העם ונאמר כתיב את ההר ועיין ברא"ם: כ) ספרי דברים פי' קי"ז ורע"ה: כא) וכ"ה בילקוט: כב) בילקוט ליתא יכנס בגלונקא והגיה כן הא"א וכתב הא"ל פי' שימשנו ליתר במרכבה וכ"ה לקמן פ"ד ע"ב שבע"ל יהא איתא בלופקא וגירסא בלדו פי' מין עגלות וע"כ הגהתי המלה כפי מה שהיא בערוך בלותו ערך גלודקא ובדפוס הדפוס יכנס ופי' בגה"מ בחור או במערה והעיקר כגי' הילקוט: כג) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה כל הנוגע בהר מות יומת ה"ז עונש השמרו ה"ז אזהרה לא תגע בו בו אתה מוזהר ואי אתה מוזהר בשילה ובית עולמים ואלו כתב לנכות כדין בלא ראיה: כד) אם אינו ענין לגופו שכבר נאמר תנהו ענין לשאר מקומות שהשכינה שם ז"ל ועיין ברא"ם: כה) לשון הז"ל אין זה מדברי המכילתא אלא המעתיק כתב זה משנתו והיא בסנהדרין מ"ה ע"א ועיי"ש ברש"י ותוספות עכ"ל: כו) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט ועיין ב"ק נ"ד ע"ב ועיין ברא"ם: כז) הא"ל גורס איש אשה מניין וכו' והשאר מוחק וגי' הילקוט אם איש אין לי אלא איש אשה מניין וכו' וא"ל להגיה שכן דרך הגירסות דוק ותמצא כי כן והנה מלאת שאינה צריכה משום יגדיל תורה: כח) עיקרה לקמן בפ' משפטים והועתק לכאן: כט) גי' הילקוט כשימשוך ונוסחת רש"י כשימשוך עיי"ש: ל) ליתא מכאן אמרו ועד והא"ל מתקן ובגמרא תענית כ"א ע"ב איתא שכן מצינו עיי"ש ואולי יש להגיה כן:

משה פונה לעסקיו ולא יורד לתוך בית אלא מן ההר אל העם לא) אין לי אלא דברות הר סיני דברות אוהל מועד מנין ת"ל ויצא ודבר אל (שמות לד) [בני ישראל] (שמות לד' לב) לב) ומנין שכל העליות שהיה עולה בבקר היה עולה ת"ל והיה נכון לבקר [וגו'] ואיש לא יעלה עמך [וגו'] ויפסיל שני לוחות אבנים [וגו'] (שם) שאין תלמוד לומר כאשר צוה יי' אותו (שם) אלא בניין אב כל זמן שהיה משה עולה בבקר היה עולה לג):

ויקדש את העם זמנן וכבסו בגדיהם והטהרו לד):

ויאמר אל העם היו נכונים [וגו'] אבל לא שמענו שאמר המקום לפרוש מן האשה אלא היו נכונים והיו נכונים לגזירה שוה מה נכונים כאן לפרוש מן האשה אף והיו נכונים האמור להלן לפרוש מן האשה רבי אומר ממקומו הוא מכריע לה) לך אל העם וקדשתם היום ומחר ואם על ענין טבילה יטבול בחמישי ויהי טהור כמו הערב שמש לו) [ומה] לז) תלמוד לומר לך אל העם [וגו'] אלא שאמר המקום למשה לפרוש מן האשה לח):

אל תגשו אל אשה מכאן אמרו הפולטת שכבת זרע ביום השלישי שהיא טהורה ראייה לדבר מסיני דברי רבי אלעזר בן עזריה רבי אליעזר אומר (לא) לט) פעמים שהם ארבע עוגות פעמים שהן חמש פעמים שהן שש רבי עקיבא אומר לעולם חמש מ):

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר מלמד (שהשכים) [שהשכים] מא) המקום על ידו מב) לקיים מה שנאמר עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו (שה"ש א) מג):

ויהי קולות קולי קולות [ומיני קולות] משונים זה מזה מד):

וברקים ברקי ברקים ומיני ברקים משונים זה מזה:

וענן כבד על ההר זה ערפל שנאמר ומשה נגש אל הערפל מה):

וקול שופר חזק מאד מנהג הדיוט כל זמן שהוא הולך קולו נמוך אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר ולמה כך מתחלה לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע מו):

ויחרד כל העם אשר במחנה מלמד שנזדעזעו מז):

ויוצא משה את העם [לקראת האלהים] אמר ר' יוסי יהודה היה דורש מח) ויאמר יי' מסיני בא (דברים לג) אל תקרא כן אלא לסיני בא ליתן תורה לישראל מט) או אינו נ) אומר כן אלא יי' מסיני בא לקבל את ישראל כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה נא):

ויתיצבו (נכספו) [נצפפו] מלמד שהיו מתיראים מפני הזיקין ומפני הזועות מפני הרעמים ומפני הברקים] נג):

---

**מאיר עין** לא) לא איתפרש לי ובילקוט המאמר קטוע מן מלת יכול וכו' והא"ל והז"י הגיהו ושאר כל הדברות מנין ת"ל וירד משה אל העם ויאמר אליהם ושאר מחקו ומאן דהוא כהבל להתויה כדין בלא ראיה ומן הילקוט אין ראיה שאף לפי מה שהגיהו ע"כ הוא קטוע: לב) כצ"ל ועיין לעיל בפתיחתא בא בד"ה לאמר: לג) עיין שבת פ"ו ע"א ובילקוט נחלק המאמר בטעות עיי"ש: לד) עיין לעיל בד"ה וכבסו שמלותם ובמ"ע שם ועיין בילקוט והוא משובש קצת והא"ל הגיה ויכבסו שמלותם ועשה מזה מאמר בפ"ע וא"כ: לה) גי' הילקוט דבר אחר ממקומו הוא מוכרע: לו) גי' הילקוט בהערב שמש וכן הגיה הא"ל וא"כ: לז) וכן הגיהו הא"א והז"י: לח) ועיין בספר"א פמ"א ועיין ברא"ע ורמב"ן בפ' וקדשתם היום ומחר וברא"ע בפ' והיו נכונים ולדעת הרא"ע ומחר כמו או מחר ועל כן האריך היונתן ותרגם יומא דין ויום מחרא אבל אונקלוס תרגם יומא דין ומחר: לט) וכן מחקו הא"א וכן בילקוט ליתא וגי' הילקוט ר' ישמעאל אומר וכן הגיה הא"ל עפ"י הגמרא דשבת: מ) עיין שבת פ"ו ע"א ובירושלמי שם ובנסמן בגליון הבבלי. הא"ל מוחק מלות ראייה לדבר מסיני אבל בילקוט איתנייהו ועיין בירושלמי שם: מא) כן הגיה הא"ל והוא עפ"י פרש"י עה"ת עיי"ש ועיין נדרים ס' ע"א ואלמלא הפעל הבכם על הש"ת ולדבר אליכם השכם ודבר (ירמיה ז') ובכר רמז זה הנביא על זה הענין (שם י"א) כי העד העדתי באבותיכם ביום העלותי אותם מארץ מצרים וגו' השכם והעד וגו' אמנם גי' הילקוט היא כמו שהיתה לפנינו והאריך בו הז"ר ונדחק עיי"ש: מב) הא"ל מוחק מלות ע"י וא"ל ואולי צ"ל על ידם ועיין ברש"י עה"ת: מג) והרשב"ם כן ר"פ בשם הוטעיא בשה"ש רבה שם: מד) הא"א והז"י הגיהו עפ"י הילקוט קול קולות ומיני קולות וכו' וכן לקמן הגיהו ברק ברקים ופי' הז"י דברים מהופכ"ל קול וברק וכתיב קולות וברקים מלמד שהיו הרבה ומינים וא"כ אלא כלו' שהיו קולות גדולות ומשונות זו מזו וברקים גדולים ומשונים זה מזה ועיין לעיל בא פ"ז במ"ע אות כ"א: מה) עיין לעיל פ"ב ד"ה ויאמר וגו' בעב הענן וגו': מו) הא"ל הוסיף כמו שנ' ויהי קול השופר הולך וחזק מאד וכו' וא"ל ועיין לקמן פ"ד וגי' הילקוט מנהג הדיוט כל שהוא הולך קולו עמה (מלשון גהלים עוממית) וכו' קולו מגביה וכו': מז) כלו' ואינה החרדה שנאמר עליה חרדת אדם יתן מוקש (משלי כט) ואונקלוס תרגם וזע כל עמא אבל ויחרד יצחק חרדה גדולה תרגם ותוה יצחק תווהא רבא: מח) בילקוט ג' רבי יהודה וכו': מט) עיין ברא"ע ורמב"ן שם: נ) הא"א מוחק מלות או אינו אומר כן ולא הועיל כלום והא"ל הגיה ואני איני אומר כן אבל גי' הילקוט היא כנוסחתינו וצ"ל פירושו אולי אינו אומר כן אלא הלא ר' יוסי להתפלא כנגד ר"י: נא) עיין ברש"י עה"ת בפרשה ובפ' הברכה ובספר"א פמ"א: נב) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט ופי' נצפפו שהיו עומדים צפופים ז"ר:

[בתחתית ההר] נג) מלמד שנתלש ההר ממקומו נד) וקרבו ועמדו תחת ההר שנאמר ותקרבון ותעמדון תחת ההר (דברים ד) עליה מפורש בקבלה יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראך נאוה (שה"ש ב) אלו שתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל נה) השמיעני את קולך אלו עשרת הדברות כי קולך ערב אלו לאחר הדברות נו) ומראך נאוה נז) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני יי' (ויקרא ט) נח) רבי אליעזר אומר על ים סוף הדבר אמור הראיני את מראיך התיצבו וראו את ישועת יי' (שמות ד) השמיעני את קולך וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל יי' (שם) כי קולך ערב ותעל שועתם (שם ג) ומראך נאוה ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם (שם ד) נט): דבר אחר כי קולך ערב על הים אשירה ליי' כי גאה גאה (שם טו) ומראך נאוה מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם (תהלים ח) ס):

# פרשה ד

והר סיני עשן כלו יכול מקום הכבוד תלמוד לומר כולו א):

מפני אשר ירד עליו יי' באש מגיד שהתורה אש ומאש נתנה ובאש נמשלה ומה דרכה של אש שאם קרב אדם אצלה נכוה רחק ממנו צנן אין לו לאדם [אלא] להתחמם (אלא) כנגד אורה ב):

ויעל עשנו כעשן הכבשן [יכול] ג) כעשן זה בלבד תלמוד לומר כבשן אי כבשן יכול כבשן זה בלבד תלמוד לומר וההר בוער באש (דברים ד) ומה תלמוד לומר כבשן לשכך האוזן מה שהיא יכולה לשמוע: כיוצא בו אריה שאג מי לא יירא [וגו'] (עמוס ג) מי נתן כח וגבורה בארי לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו לשכך את האוזן: כיוצא בו והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו' (יחזקאל מג) מי נתן כח וגבורה במים לא הוא אלא הרי אנו מכנין אותו מבריותיו לשכך האוזן ד):

---

**מאיר עין** נג) וכ"ה בילקוט אלא שהוא משובש קלת עי"ש: נד) הא"ל הוסיף ונכספה עליהם אבל בילקוט ליתא ועיין שבת פ"ח ע"א ובשה"ש רבה בפ' תחת התפוח עוררתיך וברש"י עה"ת: נה) הא"ל הגיה והוסיף הראיני את מראיך אלו י"ב וכו' ונראה שכן דעת הז"ו שפירש אלו י"ב וכו' ושם כתיב ויראו את אלהי ישראל וא"כ אלא בחגוי הסלע דרים על י"ב מלכות ובשה"ש רבה שם דרים לה ר"ע בחגוי הסלע שהיו חבוין בסתרו של סיני עי"ש: נו) פי' הז"ר אלו עשרת הדברות שהיו אומרים על לאו לאו ועל הן הן ועיין לקמן סוף פ"ד והא"ל הגיה השמיעיני את קולך זו שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה כי קולך ערב זו שאמרו קודם הדברות ולשון הא"א עיין כל זה במדרש חזית ומשם הגיה עכ"ל והנה בשה"ש רבה שם דרשה ר"ע הראיני וגו' שנאמר וכל העם רואים את הקולות השמיעיני את קולך זה קול שלפני הדברות שנאמר כל אשר דבר וגו' כי קולך ערב זה קול שלאחר הדברות שנאמר וישמע ה' את קול דבריכם ונראה שעפ"י זה המדרש הגיה הא"ל ג"כ אלא שהמעתיקים שבשוהו ואין הכרח לאלו ההגהות וגם מדרשות שונות הן כדמוכח מדרשת בחגוי הסלע. ויונתן תרגם ומן יד תלים מארי עלמא ית טוורא וזקפיה באוירא והוה זייג הי כאספקלריא וגו' ונראה שר"ל שהיו רואין את הכבוד ע"י ההר ולפ"ז אפשר שדרשו כלפי כנ"י שהיא לוחת מסתר המדרגה ואומרת אל השכינה הראיני את מראיך וגו' ועולה מדרשנו כפשוטו: נז) קטוע הוא ושם בשה"ש רבה דרשו ומראך נאוה שנאמר וירא העם וינועו וגו' ונוסחת הילקוט כי קולך ערב ומראך נאוה לאחר עשרת הדברות ונראה שהוא מתיקון הסופרים: נח) הא"ל מחקו והגיה ומראך נאוה ותקרבון ותעמדון תחת ההר ובילקוט ליתא כמו שהוא לפנינו וכתב עליו הז"ר מקרא זה אין כתוב באידך (נ"ל ואידך) מלינו בפ' ואתקרבון ותקרבון אלי כלכם עכ"ל והאמת שכל המאמר קטוע וחסר כאן מדרש שלם והוא בשה"ש רבה שם דרבי מאיר פתר קרייה באוהל מועד עי"ש וקיים שם ומראך נאוה התד"א ויקרבו כל העדה וגו' ונקטע לפנינו ממראך נאוה עד ומראך נאוה: נט) הא"ל הוסיף וגו' ויקדו וישתחוו ועיין בשה"ש רבה שם ולפנינו כאן תערובות של ב' מדרשים עי"ש ועיין לעיל בשלח פ"ג ד"ה התילבו: ס) כתב בזה"מ נעלם ממנו לכוין ענין מראה על מפי עוללים ולולי יראתי היה נ"ל להגיה דבר אחר כי קולך ערב מפי עוללים וכו' ולשון הא"א מפי עוללים עיין לעיל קודם פ' כי גאה גאה עכ"ל כוון בזה לעיל מסכתא דשירתא סוף פ"א אבל אכתי אין הדבר מפורש אמנם בשה"ש רבה שם איתא ומראך נאוה שהיו ישראל מראין באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו ומעתה לא ולמד ממסכת סוטה ל' ע"ב דשם איתא וכילד אמרו שירה עולל מוטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו כיון שראו את השכינה עולל הגביה צוארו ותינוק שמט דד מפיו ואמרו זה אלי ואנוהו שנאמר מפי עוללים ויונקים וגו' והמאמר שלפנינו אינו אלא קטוע:

**(פרשה ד)** א) גי' הילקוט יכול במקום אחד וכו' ונוסחת התנחומא כנוסחתינו: ב) וכ"ה בילקוט ועיין בספרי דברים פי' שמ"ג ד"ה אש דת ובמ"ע שם ועיין בתנחומא בפרשה: ג) כן הגיהו הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט: ד) עיין ברש"י עה"ת ובתנחומא המאור משובש קלת:

ויחרד כל ההר והלא בכלל כל ההרים היה שנאמר הרים נזלו מפני יי' זה סיני (שופטים ה) ואומר למה תרצדון הרים גבנונים (תהלים סח) [ואף על פי כן ההר חמד אלהים לשבתו] (שם) ה) אמר להם כלכם גבנונים אתם כמה דאת אמר או גבן או דק (ויקרא כא) ו) מפני מה שרתה רוח הקדש בחלקו של בנימן ז) שכל השבטים היו במכירתו של יוסף ובנימן לא היה עמהם [וכו'] ועוד שכל השבטים נולדו (וכו') בחוצה לארץ ובנימן נולד בארץ ישראל (ואף על פי כן ההר חמד אלהים לשבתו) ח) :

ויהי קול השופר הרי זה סימן יפה בכתובים כל מקום שנאמר שופר זה סימן יפה לישראל שנאמר עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר (תהלים מז) [ואומר] והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז) ואומר ויי' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן (זכריה ט):

הולך וחזק מאד מנהג ההדיוט כל זמן שהוא הולך [קולו] ט) מחליש ומעכה י) אבל כאן כל זמן שהוא הולך קולו מגביר ולמה כך מתחלה כדי לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע:

משה ידבר והאלהים יעננו בקול רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שאין הקב"ה מדבר עד שמשה אמר דבר שכבר קבלו עליהם בניך לכך נאמר משה ידבר אמר לו ר' עקיבא בודאי (כי) [כן] יא) הוא הדבר ומה ת"ל משה ידבר [וגו'] אלא מלמד שנתן הקב"ה כח וגבורה במשה והיה הקב"ה מסייעו בקולו ובנעימה שהיה משה שומע בו היה משמיע את ישראל לכך נאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול יב):

וירד יי' על הר סיני שומע אני על כלו ת"ל על ראש ההר יג) יכול ממש שירד הכבוד והציעו על הר סיני יד) ת"ל כי מן השמים [וגו'] (שמות כ) מלמד שהרכין הקב"ה שמים התחתונים ושמי שמים העליונים על ראש ההר וירד הכבוד והציען על הר סיני טו) כאדם שהוא מציע את הכר על ראש המטה וכאדם שהוא מדבר מעל הכר שנאמר כקדוח אש המסים מים תבעה אש (ישעיה סד) טז) וכן הוא אומר בעשותך נוראות [וגו'] (שם) רבי יוסי אומר השמים שמים ליי' [וגו'] (תהלים קטו) לא עלה (אליהו) [משה ואליהו] יז) למעלה ולא ירד הכבוד למטה אלא מלמד שאמר המקום למשה הריני קורא לך מראש ההר ואתה עולה שנאמר ויקרא יי' למשה [וגו'] יח):

ויאמר יי' אל משה לך רד העד בעם יט) [פן יהרסו] כ) שמא ידחקו לראות כא):

ונפל ממנו רב מלמד שנתנה רשות לשלוחים לחבל כב) (יחידי) [דבר אחר אפילו רב אחד] כג) שיפול מהם הרי הוא עלי ככולם מלמד שאף אחד ממעט על ידי כלן כד) יחידי שיוטל כה) מהם הרי היא עלי כנגד כל מעשה בראשית שנאמר כי ליי' עין אדם (זכריה ט) כו):

**מאיר עין** ה) כן הגיה הא"ל ומחקו לקמן: ו) וכן תרגמו התרגום שם וכן דרשיה בר קפרא במגילה כ"ט ע"א וריה"ג בב"ר פצ"ט ועיין סוטה ה' ע"א והא"א הגיה כולכם גבנים וא"ג גם העיר והלא בכלל כל ההרים וכו' הקרה התשובה כאן: ז) בלי ספק שהמאמר קטוע וחסר כאן דבר אחר שעל הר הבית קאי וכן דרשה ר' עקיבא בב"ר שם ר"ע פתר קרא בשבטים וכו' זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה א"ל הקב"ה שבטי למה תרצדון כולכם שבטים כולכם צדיקים אלא גבנונים אתו גבנונים גנבים כולכם הייתם שותפין במכירתו של יוסף וכו' עיי"ש וכן רש"י בתהילים פירשו על הר הבית והמפורשים נדחקו לל"ל: ח) עיין ספרי דברים פי' שנ"ב ומלת וכו' נדפס שלא במקומו וקיטעו המעתיק וסמך על הספרי שם (ועפ"י ביוב הספרי שם מיושבת קושית בעל ידי משה בב"ר פצ"ט עיי"ש): ט) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: י) כלו' קולו נתמעך וגי' הילקוט קולו עמה וכהה ולשון רש"י עה"ת קולו מחליף וכוהה והא"ל הגיה וממיך וא"ל ועיין לעיל בד"ה וקול שופר: יא) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט ולשון הז"ר פי' אמת כדבריך ומת"ל משה ידבר דהול"ל משה דבר אלא וכו' ובמכילתא גרים בוודאי כי הוא הדובר כלו' בוודאי שמשה המדבר ומת"ל משה ידבר ע"כ וא"ג דהול"ל בודאי כי הוא המדבר ועיקר דהאי ומת"ל אסיפא דקרא קאי ואמלת בקול דמיותר אלא דלא סיים המעתיק את המקרא ורא"ה לדבר ממש' ברכות מ"ה ע"א עיי"ש ובתו' שם ד"ה בקולו: יב) עיין לעיל בפתיחתא דבא ובמ"ע שם אות מ"א וע"ע בתרגום יונתן ובספרי במדבר פי' קט"ז ובנשמן במ"ע שם אות כ"ב: יג) במקרא כתוב אל ראש ההר ועיין בתרגומים: יד) הא"ל הגיה יכול שירד הכבוד ממש על הר סיני וא"ל ופי' הכבוד כסא הכבוד וכן מוכח מרש"י עה"ת עיי"ש: טו) הא"ל הגיה ושמי השמים העליונים והציען על ראש ההר וירד הכבוד כאדם וכו' ועיין ברש"י עה"ת ולקמן סוף פ"ט ובילקוט נתערבבו כאן אלו המאמרים ונשתבשו עיי"ש: טז) ופירושהו לענין זה בב"ר פ"ד עיי"ש: יז) כן הגיה בא"א והא"ל מחק מלת אליהו והגיה משה וא"ג ועיין סוכה ה' ע"א ואולי מחקו המעתיקים מלת משה מפני תרעומת המינין: יח) כלו' אלא שקול הקריאה היה מראש ההר ועיין בגמרא שם: יט) במקרא ליתא למלת לך: כ) וכ"ה בילקוט: כא) עיין בתרגומים: כב) לשון הז"ר כיון שיהרסו ב' וג' ויתן רשות למשחית יפול מהם רב ע"כ ומקרא כמשמעו וכן תרגמו אונקלוס והירושלמי: כג) כ"ה בילקוט וכן תרגם יונתן ויפיל מנהון רב דבהון והא"א הגיה ד"א יחידי והא"ל הגיה ממנו רב יחידי וכו' ועשה מזה מאמר בפ"ע וא"ג: כד) כדלעיל בפ"ג בד"ה לעיני כל העם ז"ר וכ"ל שהוא פי' אחר בספרון מלות ד"א. גי' הילקוט מעכב ע"י כולם וכן הגיה הא"א וא"ל: כה) הא"ל הגיה שיפול וכ"ה בילקוט וא"ל: כו) עיין ברש"י שם:

וגם הכהנים הנגשים אל יי' יכול הכהנים בכלל העם [תלמוד לומר לך אל העם וגו' כז) ואין הכהנים בכלל העם] כח) שנאמר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר (ויקרא טז) כט) אין כהנים בכלל העם ואלו הם הכהנים ר' יהושע בן קרחא אומר נדב ואביהוא אינו אומר הכהנים אלא הכהנים הנגשים ל) וגם לא) הזקנים עמהם:

ויאמר משה אל יי' וגו' העידותי בהם וקבעתי להם תחומין:

ויאמר יי' לך רד לב) יפה אמרת זהו שהיה ר' יהודה אומר מניין אתה אומר שאמר הקב"ה למשה דבר אומר לך לג) ואתה מחזירני ואני מודה לך שיהו ישראל אומרים גדול משה שהודה לו הקב"ה רבי אומר אין אנו צריכין לעשות למשה גדול אלא אם כן עשינו להקב"ה שחזר בו ובדברו אלא מזרזין לאדם בשעת תלמוד ומזרזין את האדם בשעת מעשה לד):

ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם יכול הכל יעלו ת"ל והעם אל יהרסו לעלות אל יי' פן יפרוץ בם יכול אף הכהנים יעלו עמך תלמוד לומר ועלית אתה אמור מעתה [מה] אתה עושה מחיצה לעצמך [אף הן מחיצה לעצמן] לה) והעם כל עיקר לו) אל יהרסו לראות שמא יתריעו לז):

וירד משה אל העם ויאמר אליהם וידבר אלהים ויאמר אליהם אמר להם מיד ולא עכב לח): ד"א ויאמר אליהם אמר להם היו אומרין על לאו לאו ועל הן הן לט):

וידבר אלהים אין אלהים אלא דיין ליפרע ונאמן (לקבל) [לשלם] מ) שכר:

את כל בדבור אחד מה שאי אפשר לבשר ודם לומר כן שנאמר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר מא) אם כן מה ת"ל אנכי יי' אלהיך לא יהיה לך מב) מלמד שאמר הקב"ה בדיבור אחד עשרת הדברות חזר ופירשן דיבור דיבור בפני עצמו שומע אני אף כל דברות שבתורה נאמרו כולם בדיבור אחד ת"ל את כל הדברים האלה [הדברים האלה] מג) נאמרו בדיבור אחד ושאר כל הדיברות דיבור דיבור בפני עצמו מד):

לאמר שהיו אומרים על הן הן ועל לאו לאו דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר על הן הן ועל לאו הן מה): ד"א לאמר צא ואמור אליהם והשיבני את דבריהם ומנין שהיה משיב דברים לפני הגבורה שנאמר וישב משה את דברי העם אל השם ומה היו דברי העם כל אשר דבר השם נעשה ונשמע (שמות כד) ומנין שהודה המקום לדבריהם שנאמר ויאמר יי' אלי [וגו'] הטיבו את אשר דברו (דברים ה) מו):

---

**מאיר עין** כז) והם נאמר וקדשתם וגו' ומדכתיב הכא וגם הכהנים וגו' יתקדשו ש"מ שאינן בכלל העם ז"ר: כח) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א והא"ל הגיה וגם הכהנים וגו' מלמד שאין הכהנים וכו' וכן הוא אומר על הכהנים וגו': כט) בילקוט ג' ואומר וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם (דברים יח) והגיה כן הא"א: ל) ובהם נאמר להלן עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל ועיין זבחים קט"ו ע"ב ובת"י וברא"ש"ע. הא"א הגיה ואי זה הם הכהנים עפ"י הילקוט וא"כ: לא) גי' הילקוט וכשהוא אומר וגם אף הזקנים עמהם וכן הגיה הא"א עוד הגיה הרי הוא אומר הכהנים אלו הכהנים הנגשים וא"ל: לב) במקרא כתוב ויאמר ה' אליו: לג) גי' הילקוט הריני אומר לך דבר: לד) עיין לעיל פ"ב בד"ה בעבור ישמע העם ועיין ברש"י עה"ת וברא"ש"ע: לה) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה אתה עושה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו וכ"ה ברש"י: לו) הא"א הגיה אל יעלו וכן לקמן הגיה אל יהרסו לעלות ועבה ממנו מאמר בס"ע וכ"ה בילקוט אבל לשון רש"י והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות ויונתן תרגם לא יכוונון למיקום במתכנא קדם ה' ע"כ נוסחתינו עיקר ועיין ברא"מ: במקרא כתוב פן יפרץ בם: לז) הוא לשון פרצה כדכתיב תרועם בשבט ברזל ז"ר והא"ל מחק אילו הב' מלות והגיה ההיתים פן יפרץ בם ומאן כתב להוויה כדין בלא ראיה והאמת שפרש פרץ וכרש נתק תרגומו תרע עיין במתורגמן ובערוך ערך תרע ואמר במה יתריעו בלשון רבים סמך אדלעיל שאמר שניתנה רשות לשלוהים להבל: לח) וזהו בפרש"י עה"ת וכדעת רבי דלעיל בד"ה ויאמר ה': לט) כלו' דהאי ויאמר אליהם נמשך על וידבר אלהים וגו' לאמר באמר להם לאמר על לאו לאו וכו' ועיין לקמן בד"ה לאמר וזהו עפ"י דעת ר' יהודה דלעיל וכן תרגם יונתן ואמר להון קרבו קבילו אורייתא עם עשרתי דיברייא והא"ל מחק מלות וידבר אלהים וכן מחק מן ד"א ולהלן וא"כ ובילקוט איתא לה אלא שגרס קודם האי ד"א דבר אחר ויאמר אליהם א"ל הוו מקבלין מלכות שמים בשמחה והאי ד"א יתפרש ג"כ על זה הדרך (ובהולאת הז"ל נחלק המאמר בטעות): מ) וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י עה"ת: מא) הא"ל מוחק מן מלת שנאמר ואולי עיקר המאמר היה במקום אחר והועתק לכאן: מב) שאילו הב' מלות נאמרו שיקבלו מלכותו ואח"כ יגזור עליהם גזירות כדתני לקמן ריש פ"ו ואם כולן נאמרו בדיבור אחד על כרחך לאו להכי נאמרו וא"כ למה ליה למימרינהו הלא כבר אמינו בה' וידעוהו והקריבו לו ושרו לפניו ומשני דאצ"ג דכללינהו בדיבור אחד חזר למפרטינהו ומשום דפרטינהו נאמרו אף הנהו ב' מלות וניחתי לקמן ועיין ברש"י ובמפרשיו: מג) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה אלו נאמרו וכו': מד) עיין לעיל בפ' השירה פ"ח ד"ה מי כמוך באדר ולקמן פ"ז ד"ה זכור ובספרי דברים ריש פי' רל"ג ובגמרא בס בג"ע לות ג': מה) כלו' בלאו נמי לקיים הגלות ז"י: מו) במקרא כתב היטיבו כל אשר דברו. עיין לעיל בפתיחתא בא ד"ה לאמר ועיין ברא"מ בפרשה:

# פרשה ה

אנכי יי' אלהיך מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנכנס במדינה אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו כלום עשית לנו שתמלוך עלינו מה עשה (להם) בנה להם את החומה הכנים להם את [אמת] המים עשה להם מלחמות אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן כך (המקום) הוציא [המקום את] ישראל ממצרים קרע להם הים הוריד להם המן העלה להם הבאר הגיז להם השלו עשה להם מלחמת עמלק אמר להם אמלוך עליכם אמרו לו הן והן א) רבי אומר להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כולן על הר סיני לקבל התורה השוו כלם לב אחד לקבל מלכות שמים בשמחה ב) ולא עוד אלא שממשכנין זה על זה ג) ולא על הנגלות בלבד נגלה הקב"ה עליהם לכרות ברית עמהם אלא אף על הסתרים (שנאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם) אמרו לו על הגלויין אנו כורתים ברית עמך ולא על הסתרים שלא יהא אחד ממנו חוטא בסתר ויהא הצבור מתמשכן ד) [שנאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם וגו'] (דברים כט) ה):

אנכי יי' אלהיך [אשר הוצאתיך מארץ מצרים] ו) למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמות שנאמר יי' איש מלחמה (שמות טו) נגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים שנאמר ויראו את אלהי ישראל [וגו' כמעשה לבנת הספיר] (שם כד) וכשנגאלו מה הוא אומר וכעצם השמים (שם) ואומר חזה הוית עד די כרסוון רמיו ואומר נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי וגו' (דניאל ז) ז) שלא יתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא אנכי יי' אלהיך אני על הים אני על היבשה אני לשעבר אני לעתיד לבא אני לעולם הזה אני לעה"ב שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא (דברים לב) עד זקנה אני הוא (ישעיה מו) ח) כה אמר יי' מלך ישראל וגואלו יי' צבאות אני ראשון ואני אחרון (שם מד) ואומר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני יי' ראשון וגו' (שם מא) ט) ר' נתן אומר מכאן תשובה למינין שאומרים שתי רשויות הן שכשעמד הקב"ה ואמר אנכי יי' אלהיך מי עמד ומיחה כנגדו אם תאמר במטמניות היה הדבר והלא כבר נאמר לא בסתר דברתי וגו' (שם מה) לאלו אני נותנה (תלמ"ה) לא אמרתי להם תוהו בקשוני ולא נתתיה פנגס וכן הוא אומר יי' דובר צדק מגיד מישרים (שם) י): ד"א אנכי יי' אלהיך כשעמד הקב"ה ואמר אנכי יי' אלהיך היו ההרים מתרעשים והגבעות מתמוטטות ובא תבור מבית אלהים יא) וכרמל מאספמיא יב) שנאמר חי אני נאם המלך יי' צבאות שמו כי כתבור בהרים וככרמל בים יבא (ירמיה מו) זה אומר אני נקראתי וזה אומר אני נקראתי וכיון ששמעו מפיו אשר הוצאתיך מארץ מצרים עמד כל אחד ואחד במקומו ואמרו לא עסק אלא עם מי שהוציא ממצרים: ד"א אנכי יי' אלהיך שכשעמד הקב"ה יאמר אנכי יי' אלהיך היתה הארץ חלה שנאמר יי' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה ואומר הרים נזלו מפני יי' (שופטים ה) ואומר קול יי' בכח קול יי' בהדר עד ובהיכלו כולו אומר כבוד (תהלים כט) עד שנתמלאו בתיהם מזיו השכינה יג) באותה שעה נכנסו כל

---

**מאיר עין (פרשה ה)** א) הגהתי עפ"י הרמב"ן בהשגות לסה"מ מצוה ה' ועיין בילקוט: ב) בתנחומא מקיים שנאמר ויענו כל העם יחדו ופי' המפרשים דרבי בא ליתן טעם למה נאמרו הדברות אל היחיד ועיין ברמב"ן בפרשה ואולי עיקר המאמר במקום אחר והועתק לכאן: ג) גי' התנחומא שהיו ממשכנין עצמן זה על זה ונוסחת הילקוט ולא עוד אלא שהיו מתערבין זה על זה ואח"כ מתחיל מאמר אחר כשנגלה הקב"ה לכרות ברית עמהן על הסתרים שנאמר הנסתרות וגו': ד) גי' התנחומא מתמשכן עליו וגי' הילקוט ויהא הציבור מתמשכן בו: ה) כן הגיה הא"ל עפ"י התנחומא ועיין סנהדרין מ"ג ע"ב: ו) כן הגיה הא"ל עפ"י רש"י עה"ת: ז) הא"ל הוסיף כאן ונאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר זו היתה קודם שנגאלו ולאחר שנגאלו וכעצם השמים לטהר שלא וכו' ואיני יודע טעמו: ח) במקרא כת ב ועד: ט) במקרא כתוב אני ה' ראשון. בילקוט המאמר קטוע ועיין ברש"י עה"ת ולעיל בפ' השירה פ"ד ולקמן במ"ע שם: י) עיין לעיל פ"א ובמ"ע שם אות כ"ז וכ"ח ובילקוט המאמר קטוע והא"ל מוחק כאן מלות לא אלו אני נותנה וא"ל: יא) לא איתפרש לי ובילקוט ג' ובא תבור וחרמון מבית אלים ועפ"י הילקוט הגיה הא"א מבית אלים ובב"ר ריש פל"ע כתוב בקלת נוסחאות מבית אלים ובקצת נוסחאות בית אלהים ובבה"מ כתב שצ"ל להגיה מבית אלון כדכתיב ובאת עד אלון תבור (שמואל א' י'): יב) עיין ספרי דברים פי' ל"ע ובמ"ע שם אות י"ב ומכאן אתה למד שהים סמוך לכרמל היה נקרא אספמיא ועיין בערך מלין לבהנא רבה ש"ר ז"ל ערך אספמיא וערך אפמיא ועיין מגילה כ"ע ע"א וברש"י שם ד"ה וככרמל ול"ע. ועיין בילקוט ישעיה ב' ד"ה ר"פ בשם ר' ראובן ובילקוט שופטים ר' מ"ז. ועיין לעיל פ"ד ד"ה ויחרד: יג) עיין לעיל ריש פ' יתרו ובזבחים קי"ו ע"א וכ"ל שהמאמר קטוע כאן ומלת עד מתפרשת כדלעיל עד ובהיכלו הגורת מלת וכו':

מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע וכו' יד) וכיון ששמעו מפיו הדבר פנו כלם והלכו איש איש למקומו ולפיכך נתבעו אומות העולם כדי שלא ליתן פתחון פה להם כלפי שכינה לומר אלו נתבענו כבר קיבלנו עלינו הרי שנתבעו ולא קבלו עליהם שנאמר ויאמר יי' מסיני בא [וגו'] (דברים לג) ונגלה על בני עשו הרשע ואומר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח אמרו זו היא ירושה שהורישנו אבינו שנאמר על חרבך תחיה (בראשית כז) נגלה על בני עמון ומואב אמר להם מקבלים אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תנאף אמרו לו כלנו מניאוף דכתיב ותהרין שתי בנות לוט מאביהם (שם יט) והיאך נקבלה נגלה על בני ישמעאל אמר להם מקבלין אתם את התורה אמרו לו מה כתוב בה אמר להם לא תגנוב אמרו לו בזו הברכה נתברך אבינו דכתיב הוא יהיה פרא אדם [ידו בכל] (שם טז) וכתיב כי גנוב גנבתי (שם מ) טו) וכשבא אצל ישראל מימינו אש דת למו (דברים לג) פתחו כלם פיהם ואמרו כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (שמות כד) וכן הוא אומר עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (חבקוק ג) טז) אמר רבי שמעון בן אלעזר אם בשבע מצות שנצטוו בני נח שקבלו עליהם אינן יכולין לעמוד בהן קל וחומר למצות שבתורה יז) משל למלך שמינה לו שני אפטרופסין אחד ממונה על אוצר של תבן ואחד ממונה על אוצר של כסף ושל זהב זה שהיה ממונה על התבן נחשד והיה מתרעם על שלא מנו אותו על אוצר של כסף ושל זהב וזה שהיה ממונה על הכסף ועל הזהב אמר לו ריקה בתבן כפרת בכסף וזהב על אחת כמה וכמה והלא דברים קל וחומר ומה בני נח בשבע מצות בלבד לא יכלו לעמוד בהם בשש מאות ושלש עשרה מצות על אחת כמה וכמה יח) (מפני) [ומפני] יט) מה לא ניתנה תורה בארץ ישראל שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר לפי שנתנה בארצו לפיכך לא קבלנו: דבר אחר שלא להטיל מחלוקת בין השבטים שלא יהא זה אומר בארצי נתנה וזה אומר בארצי נתנה לפיכך ניתנה במדבר דימוס פרהסיא במקום הפקר יט): בשלשה דברים ניתנה כ) תורה במדבר ובאש ובמים מה אלו חנם לכל באי העולם אף אלו חנם לכל באי העולם:

אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים עבדים למלכים היו אתה אומר עבדים למלכים היו או אינו אלא עבדים לעבדים כשאומר ויפדך מבית עבדים [מיד פרעה מלך מצרים] (דברים ז) עבדים למלכים היו ולא עבדים לעבדים כא): ד"א מבית העובדים עבודה זרה:

## פרשה ו

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני למה נאמר א) לפי שנאמר אנכי ה' אלהיך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה אמרו לו עבדיו גזור עליהם גזרות אמר להם כשיקבלו את מלכותי אגזור עליהם שאם מלכותי לא יקבלו גזרותי לא יקבלו ב) כך אמר המקום לישראל אנכי יי' אלהיך לא יהיה לך אני הוא שקבלתם מלכותי במצרים ג) אמרו לו כן ד) וכשם שקבלתם מלכותי קבלו גזרותי (לא יהיה לך אלהים אחרים על פני) רבי שמעון בן יוחאי אומר הוא שנאמר להלן אני יי' אלהיכם (ויקרא יח) שקבלתם מלכותי בסיני אמרו הן והן קבלתם מלכותי קבלו

**מאיר עין** יד) קיטעוהו הסופרים לפי שהובא לעיל ר"ש יתרו ובילקוט המאמר בשלימות: טו) שנגנב שתי פעמים שיבו ישמעאלים גנבוהו מיד הישמעאלים ז"ר ועיין בב"ר סוף פפ"ד ופפ"ה: טז) עיין לעיל פפ"א ובספרי דברים פי' שמ"ג ובריש מסכת ע"ז: יז) עיין ספרי שם וג' עאכו"כ בכל המצות שבתורה: יח) וכ"ה בילקוט: יט) עיין לעיל פ"א בד"ה ויחנו במדבר: כ) הא"א הגיה במשלש וכ"ה בילקוט וא"כ וברבה במדבר פ"א ובתנחומא ג' שמי ג"ה ג"ה ומפרש לה מקראי עיי"ש: כא) ואונקלוס תרגם מבית עבדותא ולא תרגם מבית עבדיא ויונתן תרגם מן בית שעבוד עבדיא ועיין ברש"י עה"ת:

**(פרשה ו)** א) כיון שאין עוד מלבדו ומפני שלא בא הכתוב אלא להורות על קבלת מלכותו ולהזהיר על זה בעבדה ולא תעשה ועיין לעיל פ"ד במ"ע אות מ"ב והא"ל מוחק מן ל"נ עד משל וא"כ והז"ר פירשו בלשון מקום לפי שנאמר אנכי למה נאמר לא יהיה וא"ל אלא ה"פ לפי שנאמר אנכי וגו' משום קבלת מלכות הוצרך ג"כ להזהיר בל"ת: ב) גי' הילקוט גזירותי היאך מקיימין וכ"ה גי' הרמב"ן בהשגות לספה"מ מ"ע א': ג) הא"ל מוחק מלת במצרים וא"כ: ד) גי' הילקוט א"ל הן הן:

גזרותי כמעשה ארץ מצרים וגו' (שם) הוא שנאמר כאן אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וקבלתם מלכותי [אמרו לו הן] והן קבלתם מלכותי באהבה קבלו גזרותי [לא יהיה לך אלהים אחרים על פני] ה):

לא יהיה לך (אלהים אחרים) ו) למה נאמר ז) לפי שנאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אין לי אלא שלא (תעשו) [יעשה] ח) העשוי כבר מנין שלא יקיים תלמוד לומר לא יהיה לך:

אלהים אחרים ט) וכי אלוהות הן והלא כבר נאמר ונתון את אלהיהם באש כי לא אלהים המה (ישעיה לז) ומה תלמוד לומר אלהים אחרים אלא שאחרים קוראין אותם אלוהות י): דבר אחר אלהים אחרים שהם מאחרין הטובה מלבא לעולם יא): דבר אחר אלהים אחרים שהם עושין את (אלהיהם אחרונים) [עובדיהם אחרים] יב): דבר אחר אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם וכן הוא אומר והן יצעק אליו ולא יענה ומצרתו לא יושיענו (שם מו) יג) רבי יוסי אומר אלהים אחרים למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר אלו נקראו בשמו כבר היה בהם צורך והרי נקראו בשמו ואין בהם צורך ואימתי נקראו בשמו בימי אנוש בן שת שנאמר אז הוחל לקרוא בשם יי' (בראשית ד) באותה שעה עלה אוקיאנוס והציף שלישו של עולם אמר להם המקום אתם עושים מעשה חדש וקראתם עצמכם אף אני אעשה מעשה חדש ואקרא עצמי שנאמר הקורא למי הים [וישפכם על פני הארץ ה' שמו] (עמוס ה) יד) רבי אליעזר אומר אלהים אחרים שהם מחדשים להם אלהות בכל יום הא כיצד היה לו של זהב נצרך לו עשאו של כסף ונצרך לו עשאו של נחשת היה לו של נחשת ונצרך לו עשאו של ברזל או מעופרת וכן הוא אומר חדשים מקרוב באו (דברים לב) טו) רבי יצחק אומר אלו נפרש להם טז) כל שם עבודה זרה לא היה מספיק כל העורות שבעולם יז) רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר בא וראה לשון שתפסה תורה למולך (ויקרא יח) כל שתמליכנו עליך אפילו קיסם אחד או חרס יח) ר' אומר אלהים אחרים שהם אחרונים למי שהוא אחרון במעשים ומי אחרון שבמעשים מי שקורא אותם אלוהות יט):

על פני למה נאמר שלא ליתן פתחון פה לישראל לומר לא נצטווה על עבודה זרה אלא מי שיצא (כמצרים) [ממצרים] לכך נאמר על פני לומר מה אני חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים אף אתה ובנך ובן בנך לא תעבוד עבודה זרה עד סוף כל הדורות:

לא תעשה לך פסל לא יעשה (לך) [לו] גלופה אבל יעשה לו אטומה ת"ל כל תמונה כ) לא יעשה לו אטומה אבל יטע לו מטע ת"ל לא תטע לך אשרה (דברים טז) כא) לא יטע לו מטע אבל יעשה לו של עץ תלמוד לומר כל עץ (שם) לא יעשה לו של עץ אבל יעשה לו של אבן תלמוד לומר ואבן משכית (ויקרא כו) לא יעשה לו של אבן אבל יעשה של כסף תלמוד לומר אלהי כסף (שמות כ) לא יעשה לו של כסף אבל יעשה לו של זהב ת"ל ואלהי זהב (שם) לא יעשה לו של זהב אבל יעשה לו של נחשת של בדיל של עופרת תלמוד לומר ואלהי מסכה לא תעשה (שם לד) כב) לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו כל סמל תלמוד לומר פן תשחיתון וגו' [תמונת כל סמל וגו'] (דברים ד) לא יעשה לו כל סמל אבל יעשה

---

**מאיר עין** ה) כצ"ל להגיה וראיה לדברי מת"כ פ' אחרי מות שם עיי"ש ופליג רשב"י וס"ל דלא יהיה הוא ג"כ מן הגזירות ובילקוט המאמר קטוע והא"ל מחק מלות והן קבלתם מלכותי באהבה וא"ל והעיקר כמו שהגהתי עפ"י הת"כ: ו) גי' הילקוט ד"א לא יהיה וכו': ז) גי' היראים אות ס"ג ל"נ והלא כבר נאמר אנכי ה' אלהיך לפי שנאמר וכו' שלא יעשה העשוי מנלן שלא יקיים: ח) וכ"ה בילקוט וברש"י עה"ת ובהשגות הרמב"ן וביראים שם ועיין ברמב"ן בפרשה: ט) בא"ל מחוקים כאן מלות אלהים אחרים והוא טעות המעתיק שכוונת הגאון היתה למחוק אילו הב' מלות במאמר שלעיל מזה לפי שאם עיקר הדרשה מלא יהיה לך והגיה הגאון עפ"י רש"י עה"ת ועפ"י הילקוט וגם אנכי הגהתי על פיהם: י) וכמו אלהי אחרים והמ"ם נוסף כמו טורים אבן רא"מ: יא) עיין לעיל בשלח פ"א במ"ע אות י"א: יב) כן הגיהו הא"א והז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט ובספרי דברים פ' מ"ג ד"ה ועבדתם אלהים אחרים: יג) במקרא כתוב אף יצעק וגו' מצרתו וגו': יד) עיין בספרי שם ובנסמן שם במ"ע ושם גרס וקראתם על שמי וכו' ואקרא על שמי וכו' וגי' הילקוט וקראתם עצמכם אלהות וכו' ואקרא עצמי ה' והגיה כן הא"א והא"ל הגיה וקראתם לע"ז וכו' ואקרא למי הים וכו' וא"ל לכל אלו ההגהות והמאמר מובן מעצמו: טו) עיין ספרי שם: טז) הא"א מוחק מלת להם וא"ל וגי' הילקוט אלו באנו לפרש כל שם ע"ז ובספרי שם ג' אלו נפרש שמה וכו': יז) כלו' ולפיכך קראם הכתוב אלהים שאם יקראם בשמם לא יספיקו כל עורות שבעולם: יח) עיין ספרי שם ובנסמן שם במ"ע: יט) עיין ספרי שם ובמ"ע שם אות כ"ד: כ) גלופה בולטת אטומה שוקעת ע"כ והז"ר פי' גלופה הקוקה בצורה (ר"ל שצורת האיברים נחקקין בה) אטומה בלא החוק אברים כמו גוף אטום ימסכת נדה וזה הפי' נראה עיקר ועיין בערוך ובמתורגמן ערך גלף ועיין ע"ז מ"ג ע"ב: כא) פי' אילן הנעבד: כב) במקרא כתוב אלהי ואולי צ"ל לא תעשו והוא בפ' קדושים:

לו דמות בהמה חיה ועוף ת"ל תבנית כל בהמה וגו' (שם) לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות דגים וחגבים שקצים ורמשים תלמוד לומר כל רמש האדמה [וגו'] (שם) כג) לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ת"ל ופן תשא עיניך השמים (שם) כד) לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות מלאכים כרובים ואופנים וחשמלים ת"ל אשר בשמים אי אשר בשמים יכול דמות חמה ולבנה וכוכבים תלמוד לומר ממעל לא דמות כרובים לא דמות אופנים כה) לא יעשה לו דמות כל אלה אבל יעשה לו דמות תהום וחשך תלמוד לומר [ואשר בארץ מתחת] כו) ואשר במים מתחת לארץ להביא את הבוביא דברי רבי עקיבא כז) ויש אומרים להביא את חשברירי' כח) כל כך רדף הקדוש ברוך הוא אחר יצר הרע שלא ליתן פתחון פה למצוא לו מקום (מהלא) היתר כט):

לא תשתחוה להם ולא תעבדם למה נאמר לפי שהוא אומר וילך ויעבוד אלהים אחרים [וישתחו להם] (דברים יז) לחייב על העבודה בפני עצמה ועל השתחואה בפני עצמה אתה אומר כן או אינו חייב עד שיעבוד וישתחוה ת"ל לא תשתחוה להם ולא תעבדם לחייב על כל אחד [ואחד] בפני עצמו ל): דבר אחר לא תשתחוה להם למה נאמר לפי שהוא אומר זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו (שמות כב) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל [לא תשתחוה] להם וכן הוא אומר לא תשתחוה לאל אחר (שם לד) לא):

כי אנכי יי' אלהיך אל קנא אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי לב) (שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל דבר אחר אני יי' אלהיך אל קנא אני שליט בקנאה ואין קנאה שולטת בי) לג) אני שליט בנומה ואין נומה שולטת בי שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא): דבר אחר אני יי' אלהיך אל קנא לד) בקנאה אני נפרע מן עבודה זרה אבל רחום וחנון אני בדברים אחרים לה): שאל פלוסופוס אחד את רבן גמליאל כתיב בתורתכם כי יי' אלהיך [וגו'] אל קנא (דברים ד) וכי יש כח בעבודה זרה להתקנות בה גבור מתקנא בגבור חכם מתקנא בחכם עשיר מתקנא בעשיר אלא יש כח בעבודה זרה להתקנות בה אמר לו אלו אדם קורא לכלבו בשם אביו וכשהוא נודר נודר בחיי כלב זה במי האב לו) מתקנא בבן או בכלב לז) אמר לו יש למקצתה צורך אמר לו מה ראית אמר לו הרי שנפלה דליקה במדינה פלונית [ונשרפה] חוץ (לבית) [מבית] לח) עבודה זרה שלהן לא שעמדה לעצמה אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיוצא למלחמה עם מי נלחם עם החיים או עם המתים אמר לו עם החיים אמר לו הואיל ואין למקצתה צורך מפני מה אינו מבטלה אמר לו וכי לדבר אחד אתם עובדין והרי אתם עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות להרים ולגבעות לאפיקים וגיאיות ואפילו לאדם יאבד עולמו מפני השוטים אסף אסף כל וגו' אסף אדם ובהמה וגו' (אמר לו הואיל והכשלו בה רשעים מפני מה אינו

---

**מאיר עין** כג) במקרא כתוב כל רמש באדמה ועיין בתרגומים: כד) במקרא כתוב השמימה: כה) עיין ע"ז מ"ג ע"ב ולקמן פ"י: כו) כן הגיה הא"ל: כז) עיין ברמב"ן בפרשה ועיין בערוך ערך בבואה וערך בביא וגי' הילקוט להביא את הבבואה: כח) עיין בערוך ערך ברר י וערך שברירי: כט) גי' הילקוט שלא ליתן מקום לאמתלאה של היתר וב' נוסחאות הן ונתערבבו לפנינו והא"ל מחק מלת היתר: ל) עיין בספרי דברים פי' קמ"ח ועיין בירושלמי סנהדרין פ"ז ה"ט ובבבלי ס"ג ע"א: לא) עיין לקמן בפ' משפטים פי"ז ובסנהדרין ס' ע"ב והא"ל מחק והגיה לפי שה"א וילך ויעבוד וגו' ת"ל לא תשתחוה להם והשאר מוחק ונראה בטעמו עפ"י הגמרא שם: לב) גי' הילקוט וכי אני אלוה של קנאה אני שליט וכו': לג) וכן ימחקו הא"א והז"י ונשתרבב לכאן מדלמטה וכן בילקוט ליתא והא"ל מחקו והגיה אני שליט בחימה ואין חימה שולט בי שנאמר נוקם ה' ובעל חימה וא"כ: לד) במקרא כתוב אנכי: לה) עיין ברש"י עה"ת ובת"י: **אמר מאיר איש שלום** ארמוז כאן על דבר ורים מלין אמר דע כי קנא הוא משמותיו של הקב"ה כדכתיב כי ה' קנא שמו (שמות ל"ד) וכן נקרא קנה וכבר נקראת ע"ז בשמו והיא סמל הקנאה המקנה (יחזקאל ח) וזהו הסמל הוא סמאל המוזכר בסדר"א סמ"ו (עיין בערוך ערך סמליון) ומשכנו בצפון ובואתאמן רבה מסופר שצורתו בת ארבע פנים והבן מה שדרשו לעיל בפ' השירה פ"ג ובספרי הנרמז שם במ"ע אות כ"ה ותבין מאמר הי"א משה הרגו לחימה בנדרים ל"ב ע"א והסתכל מה שדרשו לעיל פ"ה אנכי וגו' ל"כ לפי שנגלה על הים וכו' ועפ"ז תבין מה שדרשו תהלים סימן כ"ב ומובא בילקוט אלי אלי למה עזבתני אלי בים ואלי בסיני ועוד תמלא שהנוסחא שלפנינו בפ' השירה שם נכונה ודלא כהגהת הא"ל במ"ע שם אות כ"ו ודע כי השם אל שדי הוא דוגמת השם אל קנא אמנם השם שדי לבד רומו הוא בפי נביאי או"ה בלעם ואיוב ונמצא בתורה בפ' ויחי ואת שדי והוא נסמך אל מלת מאל שלפניו וכמו שכתב שם הראב"ע ומעתה תבין מאמר הכתוב וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם: לו) אולי ל"ל זה האב: לז) וכלו' שאינו מתקנא בה אלא בעובדיה. ובגמרא דע"ז כ"ד ע"ב וכ"ה ע"א מסופר זה בשני מעשיות עיי"ש והגיה הא"א כאן עפ"י הגמרא וא"כ ובאמת שב' המעשיות סותרות זו את זו אלא שלשיטת הגמרא ענה ר"ג לכל כסיל כאולתו עיי"ש: לח) כצ"ל להגיה ועיין בגמרא שם:

מעבירה מן העולם אמר לו מפני השוטים אמר לו אם כן אף לאדם עובדין) לט) והכרתי האדם מעל פני האדמה (צפניה א):

פוקד עון אבות על בנים בזמן שהם אינן מסרגין (או) [ולא] מ) בזמן שהן מסרגין הא כיצד רשע בן רשע בן רשע (רבי נתן אומר) מא) קוצץ בן קוצץ בן קוצץ כיון ששמע משה את הדבר הזה ויקד ארצה וישתחו אמר ח"ו אין בישראל רשע בן רשע [או] מב) כשם שמידת פורענות לארבעה דורות כך מדת הטוב לארבעה דורות תלמוד לומר [ועשה חסד] לאלפים אי לאלפים שומע אני מיעוט אלפים שנים תלמוד לומר לאלף דור (דברים ז) [דורי דורים] מג) לאין חקר ואין מספר:

לאוהבי ולשומרי מצותי לאוהבי זה אברהם אבינו וכיוצא בו מד) ולשומרי מצותי אלו הנביאים והזקנים רבי נתן אומר לאוהבי ולשומרי מצותי אלו ישראל שהם יושבין בארץ ישראל מה) ונותנין נפשם על מצות מה לך יוצא ליהרג על שמלתי את בני (ישראל) מו) מה לך יוצא לישרף על שקראתי בתורה מה לך יוצא ליצלב על שאכלתי המצה מה לך לוקה מאפרגל מז) על שנטלתי את הלולב ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי (זכריה יג) מכות אלו גרמו לי ליאהב מח) לאבי שבשמים:

# פרשה ז

לא תשא את שם יי אלהיך לשוא אף שבועת שוא היתה בכלל או נפש כי תשבע לבטא בשפתים (ויקרא ה) והרי הכתוב מוציאה מכללה א) ומחמיר עליה ופוטרה מן הקרבן [אני אומר] ב) כשם שהוא פטורה מן הקרבן כך תהא פטורה מן המכות תלמוד לומר [לא תשא] את שם יי' [וגו'] מכלל קרבן יצאת מכלל מכות לא יצאת ג):

לא תשא למה נאמר לפי שהוא אומר ולא תשבעו בשמי לשקר (ויקרא יט) אין לי אלא שלא ישבע מנין שלא יקבל עליו להשבע תלמוד לומר לא תשא את שם יי' אלהיך עד שלא קבלת עליך להשבע הריני לך (אלהים) [יי'] משקבלת עליך להשבע הריני לך [אלהים] ד) לדיין (שמות כב):

כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא אי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר ינקה ואי איפשר לומר ינקה שכבר נאמר לא ינקה מעתה מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינן שבים ו): מפני ארבעה דברים אלו הלך מתיא בן חרש ז) אצל רבי אלעזר הקפר ללודיא אמר לו רבי שמעת בארבע חלוקי כפרה שהיה רבי ישמעאל דורש ח)

---

**מאיר עין** לט) נוסחא אחרינא היא וקטועה ומשובשת היא קצת ועיין בגמרא שם: מ) כצ"ל להגיה והא"ל מוחק מלות או בזמן שהן מסרגין וא"ל והז"י כתב ה"ג בזמן שהם מסרגין ולא בזמן שאינם מסרגין זה אחר זה בלי הפסק לדיק בניהם ע"כ וקורא אני עליו לא הוה ידעי רבנן מאי סירוגין (מגילה י"ח) וכלו' שלא תאמר דהאי על שלשים הוא פירושא דעל בנים ונפרע מהם אפי' היו בניו לדיקים אלא בזמן שאינן מסרגין: מא) וכן מחקו הא"ל ונשתרבב לכאן מדלמטה: מב) וכן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט והא"א והז"י הגיהו יכול: מג) וכ"ה בילקוט: מד) שלא נלטווה מעיקרא ובא מאהבה ז"ר ועיין ברמב"ן בפרשה: מה) ואינן בורחין לחו"ל ז"ר: מו) וכן בילקוט וברמב"ן בפרשה ליתא: מז) גי' הילקוט בפרשה מאה פרגול ובילקוט זכריה ג' לוקה בפרגל וכ"ה בויקרא רבה פל"ב עיי"ש ועיין במדרש תהלים סימן י"ב ובערוך ערך פרגל: מח) ליאהב:

(**פרשה ז**) א) לשון הז"י והרי הוא דבר שהיה בכלל וילא לטעון טען אחר שלא כענינו ילא להקל ולהחמיר וכדאיתא בתוספתא (שבועות פ"ד) הומר בשבועת שוא שאין בשבועת בטוי והומר בשבועת בטוי וכו' שבועת בטוי נוהג בדבר שיש בו ממש ובדבר שאין בו ממש וחייבין על שגגתו קרבן עולה ויורד משא"כ בשבועת שוא שבועת שוא נוהגת ברשות ובמלוה וחייבין על כל אחד ואחד משא"כ בשבועת בטוי הרי יש בו להקל ולהחמיר ובשבועות ילפינן לה מקראי: ב) כ"ה בילקוט והא"א הגיה יכול וכו': ג) לשון הז"י ת"ל את שם ה' כי לא ינקה ב"ד של מעלה אין מנקין אבל ב"ד של מטה מלקין אותו ומנקין אותו עכ"ל ועיין שבועות כ"א ע"א ובירושלמי שם כ"ז ע"ב והא"ל מחק והגיה אף שבועת שוא היתה בכלל לא תשבעו בשמי לשקר והרי הכתוב מוליאה מכללה ופוטרה מן הקרבן שנאמר או נפש כי תשבע לבטא וגו' וכו' ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה: ד) כן צ"ל להגיה: ה) וכן מחקו בא"ל וכן בילקוט ליתא: ו) הא"ל הוסיף יכול אף כאן כן ת"ל כי לא ינקה ועיין שבועות ל"ט ע"א וביומא פ"ו ע"א ובתוספתא שם פ"ד: ז) הא"ל הגיה רבי מתיא: ח) בתוספתא יומא פ"ד גרים לה רבי ישמעאל אומר ד' חלוקי כפרה הן וכו' וביומא פ"ו ע"א גרים לה שאל ר' מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה ברומי שמעת ד' חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש אמר שלשה הן וכו' ובילקוט ירמיה ר' רס"ט ג' בגי' הגמרא

אמר לו כתוב אחד אומר שובו בנים שובבים (ירמיה ג) הא למדת שתשובה מכפרת וכתוב אחד אומר כי ביום הזה יכפר עליכם (ויקרא טז) הא למדנו שיום הכפורים מכפר וכתוב אחד אומר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון (ישעיה כב) הא למדת שמיתה מכפרת וכתוב אחד אומר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פט) הא למדנו שייסורין מכפרין כיצד יתקיימו ד' כתובים אלו העובר על מצות עשה ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו ועל זה נאמר שובו בנים שובבים והעובר על מצות לא תעשה ועשה תשובה אין כח בתשובה לכפר אלא התשובה תולה ויום הכפורים מכפר ועל זה נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם והמזיד ט) על כריתות ועל מיתת בית דין ועשה תשובה אין כח בתשובה לתלות ויום הכפורים לכפר אלא תשובה ויום הכפורים [מכפרין] י) מחצה וייסורין ממרקין ומכפרין מחצה ועל זה נאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם מי שמחלל שם שמים ועשה תשובה אין כח בתשובה לתלות ולא יום הכפורים מכפר ולא ייסורין בלבד ממרקין אלא התשובה ויום הכיפורים תולין ויום המיתה וייסורין ממרקין ועל זה נאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ואומר אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה (שמואל א' ג) בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא במיתה יא) רבי אומר שומע אני שלא יכפר יום מיתה כשהוא אומר בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לז) הא למדת שיום המיתה מכפר רבי אומר כל שהוא מלא תשא ולמעלה התשובה מכפרת מלא תשא ולמטה ולא תשא עמהם התשובה תולה ויום הכיפורים מכפר ואי זה הוא מלא תשא ולמעלה עשה ולא תעשה חוץ מלא תשא מלא תשא ולמטה דברים שחייבין עליהם מיתות בית דין מיתה בידי שמים כרת ומלקות ארבעים חטאות ואשמות ולא תשא עמהם יב):

[זכור את יום השבת] זכור ושמור שניהם נאמרו בדיבור אחד: מחלליה מות יומת (שמות לא) וביום השבת שני כבשים (במדבר כח) שניהם בדבור אחד נאמרו: ערות אשת אחיך (ויקרא יח) ויבמה יבא עליה (דברים כה) שניהם נאמרו בדיבור אחד: לא תלבש שעטנז (שם כב) וגדילים תעשה לך (שם) שניהם נאמרו בדיבור אחד מה שאי איפשר לאדם לומר כן שנאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמענו (תהלים סב) יג) הלא כה דברי כאש נאם יי' [וכפטיש יפוצץ סלע] (ירמיה כג) יד): זכור ושמור זכור מלפניו ושמור מלאחריו מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש טו) משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו טז) אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר יז) זכור את יום השבת לקדשו תהא זוכרו מאחד בשבת שאם יתמנה לך מנה יפה תהא מתקנו לשם שבת יח) רבי יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת יט):

לקדשו לקדשו בברכה מכאן אמרו מקדשין על היין בכניסתו אין לי אלא קדושה

---

**מאיר עין** אלא שהוא גורס שהיה ר' ישמעאל דורש ברומי ובירושלמי שבועות פ"א ג' שאל ר' מתיא בן חרש את ר' אלעזר בן עזריה שמעת וכו' ובפ' חלק ג' שאל וכו' את ראב"ע בישיבה וכן ג' לה בירושלמי יומא פ"ח ה"ז ובאדר"נ פכ"ט ג' על ארבע חלוקי כפרה הלך ר' מתיא בן חרש אצל ר' ישמעאל בן אלעזר הקפר ללודקיא לבקרו וכו' ועיין בסדר הדורות שהאריך להוכיח דתני ר"א הקפר הוא וברייתות חלוקות הן ואין לשבש האחת עפ"י האחרת: ט) הא"ל הגיה: העובר וא"ל: י) כן הגיה הא"ל: יא) ועיין כל זה כנרמז לעיל אות ח': יב) והמעלה והמטה הם בהדרגה מן הקל אל החמור דהיינו עשה ול"ת (ר"ל שאין בה מלקות) ומלקות ארבעים וכו' ובגמרא ותוספתא יומא שם הוא להיפך וקרי מעלה מה שהוא חמור משבועה ולמטה מה שהיא קל משבועה עיי"ש והגיה הא"ל כאן עפ"י הגמרא וא"ל ופי' לא תשא היינו היא וכל דדמי לה כדמשני התם בגמרא שהרי חשוב מלקות ארבעים בהדי חמורות ובילקוט המאמר משובש קצת עיי"ש: יג) במקרא כתוב זו שמעתי: יד) עיין ברש"י עה"ת וברמב"ן וברא"מ ועיין לעיל פס"ד ובספרי דברים פי' רל"ג ולקמן שם במ"ע אות ג' ובירושלמי שבועות פ"ג ה"ח: טו) עיין יומא פ"א ע"ב. בסמ"ג ה' שבת ג' מכאן שמוסיפין: טז) כתבו המפרשים שאינם יודעים טעם המשל ורמזו על המקובלים ואולי הוא תוספות מאן דהוא ועיין סוף מסכת סוכה: יז) גי' הילקוט בן חזקיה בן גרון: יח) גי' הילקוט שאם נתמנה לך חפץ יפה וכו' ועיין ברש"י עה"ת וברמב"ן וגי' הרמב"ן רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גריון אומר וכו' שאם נזדמן לך חלק יפה וכו' ועיין ביצה ט"ז ע"א ועיין ברא"מ והרמב"ן הביא כאן מכילתא אחרת וז"ל ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא שמירה משתבא ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו לקח חפץ טוב אומר זה לשבת כלי חדש אומר זה לשבת אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שהיה אומר כל מעשיך יהיו לשם שמים והלכה היא כדברי ב"ה: יט) לשון הרמב"ן שהגוים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמן יקראו לכל יום שם בפני עצמו או על שמות המשרתים ככוכבים או שמות אחרים שיקראו להם וישראל מונים כל הימים לשם שבת אחד בשבת שני בשבת ועיין ברא"ע פ' בשלח ריש סימן ט"ז בענין זה וכתב שם שאנשי הודו תחלת ימי שבוע להם הוא יום רביעי עיי"ש:

ליום קדושה ללילה מנין ת"ל ושמרתם את השבת [כי קדש הוא] (שמות לא) כ) אין לי אלא שבת ימים טובים מנין תלמוד לומר אלה מועדי יי' וגו' (ויקרא כג) כא):

ששת ימים תעבוד [ועשית כל מלאכתך] וכי איפשר לו לאדם לעשות [כל] כב) מלאכתו בששת ימים אלא שבות כאלו מלאכתך עשויה: דבר אחר שבות ממחשבת עבודה ואומר אם תשיב משבת רגליך ואומר אז תתענג על יי' (ישעיה נח) כג):

ויום השביעי למה נאמר לפי שהוא אומר כל העושה מלאכה ביום השבת מות יומת (שמות לא) עונש שמענו אזהרה מנין ת"ל ויום השביעי [וגו'] לא תעשה כל מלאכה אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין תלמוד לומר [ושמרתם את השבת כי קדש הוא לכם] מחלליה מות יומת (שם) עונש שמענו ואזהרה לא שמענו תלמוד לומר ויום השביעי שבת ליי' אלהיך שאין תלמוד לומר שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה [דברי] רבי אחאי בן יאשיה (אומר) כד):

אתה ובנך ובתך אלו הקטנים או אלו הגדולים כה) אמרת והלא כבר מוזהרים הם הא מה תלמוד לומר אתה ובנך ובתך אלו קטנים כו):

עבדך ואמתך אלו בני ברית אתה אומר אלו בני ברית או אינו אלא עבד ערל כשהוא אומר וינפש בן אמתך והגר (שמות כג) הרי עבד ערל אמור הא מה תלמוד לומר עבדך ואמתך אלו בני ברית כז):

וגרך זה גר צדק או אינו אלא גר תושב כשהוא אומר הגר כח) הרי גר תושב אמור הא מה תלמוד לומר וגרך זה גר צדק כט):

כי ששת ימים וגו' מגיד שהיום שקול כנגד כל מעשה בראשית ל):

וינח ביום השביעי וכי יש לפניו יגיעה והלא כבר נאמר לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ) ואומר נותן ליעף כח (שם) ואומר בדבר יי' שמים נעשו (תהלים לג) ומה תלמוד לומר וינח אלא כביכול הכתיב על עצמו שברא את עולמו בששה ימים ונח בשביעי והרי דברים קל וחומר מי שאין לפניו יגיעה הכתיב על עצמו שברא עולמו בששה ונח בשביעי אדם שנאמר בו אדם לעמל יולד (איוב ה) על אחת כמה וכמה לא):

על כן ברך יי' את יום השבת ויקדשהו ברכו במן וקדשו במן דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר ברכו במן וקדשו בברכה רבי יצחק אומר ברכו במן וקדשו במקושש לב) רבי שמעון בן יוחאי אומר ברכו במן וקדשו במאורות רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכו אומר משום רבי שמעון ברכו במן וקדשו במאור פניו של אדם הראשון לג):

# פרשה ח

על כן ברך יי' את יום השבת ויקדשהו א) כבד את אביך ואת אמך שומע

---

**מאיר עין** כ) ולא כתיב יום ועיין בפסחים ק"ו ע"א וברמב"ן בפרשה והא"ל הגיה אין לי אלא קדושה ללילה ליום מנין ת"ל זכור את יום וגו' עפ"י הגמרא שם והז"ו נדחק דהאי ללילה אהבדלה קאי (ועיין בר"מ ובנושאי כליו ריש פכ"ט מה' שבת) והאמת שהברייתא כפשוטה ודוגמתה לקמן בד"ה ויום השביעי ובפ' כי תשא בד"ה מחלליה מות יומת עיי"ש וכן לעיל בא פ"י עיי"ש במ"ע אות ה' וברייתא דגמרא שם דמפרשי לה עיקרא משום קושיא שנייה היא עיי"ש: כא) והקשו זה לזה: כב) וכ"ה בילקוט ונוסחת הרא"מ וכי אפשר לבו"ד לעשות כל מלאכתו וכו': כג) עיין ברש"י עה"ת וצ"ל דהכהו ב' דבורים הם ענין אחד בשינוי סגנון לשון: כד) כן הגיה ר"ע מו"ה אה"וו וכן נכון ונראה שכך היתה נוסחת הרא"מ עיי"ש בד"ה אלא לא בא ועיין לקמן בפ' כי תשא והא"ל מחק במאמר שלאחר זה מלת אתה והאמת שהוא התחלת מאמר אחר: כה) גי' הירא"ם אות ק"א אתה אומר קטנים או אינו אלא גדולים וכו' ומה ת"ל אתה וכו': כו) עיין ברש"י עה"ת ובר"א"מ: כז) לשון הירא"ם שם אעפ"י שהם בני ברית שהיה לנו לומר כיון שגדולין הן שביתתן על עצמן ת"ל עבדך ואמתך שאחרי שהן קנוין לך שביתתן עליך ועיין ברא"ב"ע ועיין לקמן משפטים פ"כ ד"ה וינפש ולעיל בפ' בא פט"ו ובנקמן במ"ע שם אות י"ג: כח) בן אמתך והגר (שמות כג): כט) עיין לקמן משפטים שם ועיין ברמב"ן בפרשה ואמנם דרשו כן לפי שכאן מפורש הטעם כי ששת וגו' ובפ' משפטים הטעם למען ינוח וינפש (ובזה סרה תמיהת הרמב"ן גם מה שכתב ולפיכך הוקש לבהמה וכו' הוא שגגה לפני השליט שהרי במקרא שלפנינו כתוב ג"כ ובהמתך): ל) לשון הז"ו ולכך כתיב ששת ולא בששת ולשון הבה"ע ולא נאמר בששת ללמד שיום השביעי שקול וכו' ונוסחת הילקוט מגיד שהיה והגיה כן הא"א ואיננו רואה טעם לנוסחא זו ול"נ שצ"ל שהיום שקול וכו' וקאי אסיפא דקרא את הים וגו': לא) עיין ברש"י עה"ת: לב) הא"ל מחק מלת במקושש והגיה במלאכה ואיני יודע טעמו: לג) הא"ל מחק מלת הראשון וכן בילקוט ליתא וא"ל ועיין כל זה בב"ר פי"א וברש"י עה"ת בפרשה ובפ' ויכלו:

**(פרשה ח)** א) בהוצאת המכילתא שקדמוני כתוב זה המקרא בסוף פרשה שלפני זו ולכך הגיה הא"ל והוסיף

אני בדברים תלמוד לומר כבד את יי' מהונך (משלי ג) במאכל ובמשתה ובכסות נקייה ג): דבר אחר כבד את אביך לפי שנאמר איש איש כי יקלל אביו ואמו (ויקרא כ) ג) אין לי אלא איש אשה מנין טומטום ואנדרוגינוס מנין תלמוד לומר כבד את אביך מכל מקום מה כבוד לא הלק בין אשה לאיש אף מורא לא חלקו בין איש לאשה דברי רבי ישמעאל רבי יהודה בן בתירא אומר הרי הוא אומר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו (ויקרא יט) מה שבת לא חלק בין איש לאשה וטומטום ואנדרוגינוס אף מורא לא תחלוק בין איש לאשה בין טומטום לאנדרוגינוס: רבי אומר חביב כבוד אב ואם לפני מי שאמר והיה העולם ששקל כבודן ומוראן לכבודו [ומוראו] וקללתן לקללתו כתיב כבד את אביך ואת אמך ובנגדו כתיב כבד את יי' מהונך (משלי ג) הקיש כבוד אב ואם לכבוד המקום כתיב איש אמו ואביו תיראו (ויקרא יט) וכנגדו כתיב את יי' אלהיך תירא (דברים ו) הקיש מוראת אב [ואם] למוראת המקום כתיב ומקלל אביו ואמו (שמות כא) וכנגדו כתיב איש כי יקלל אלהיו (ויקרא כד) הקיש קללת אב ואם לקללת המקום ד) בא וראה מתן שכרן נאמר כבד את יי' מהונך וכנגדו כתיב וימלאו אסמיך שבע (משלי שם) ואומר כבד את אביך ואת אמך וכנגדו למען יאריכון ימיך [נאמר] את יי' אלהיך תירא [וכנגדו כתיב] וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה (מלאכי ג) [ואומר] איש אמו ואביו תיראו [ואת שבתותי תשמרו] מה אמור בשבת אם תשיב משבת רגלך [וגו'] אז תתענג על יי' והרכבתיך על במתי ארץ (ישעיה נח) ה) רבי אליעזר אומר ו) גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדם מכבד אמו יותר מאביו לפי שהיא משדלתו בדברים לפיכך הקדים אב לאם לכיבוד וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאדם מתיירא מאביו יותר מאמו לפי שהוא מלמדו תורה לפיכך הקדים (אם לאם) [אם לאב] ז) במורא מקום שחסר השלים או כל הקודם במקרא קודם במעשה תלמוד לומר איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהן שקולין זה כזה:

כבד את אביך ואת אמך [למען יארכון ימיך] אם כבדתן למען יאריכון ימיך ואם לאו למען יקצרון שדברי תורה נוטריקון שכן דברי תורה נדרשין מכלל הן לאו מכלל לאו הן ח):

על האדמה [אשר ה' אלהיך נתן לך] ט) מכאן אמרו כל מצוה שמתן שכרה בצדה אין בית דין של מטה מוזהרין עליה י):

לא תרצח למה נאמר יא) לפי שנאמר שופך דם האדם [באדם דמו ישפך] (בראשית ט) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תרצח יב):

לא תנאף למה נאמר לפי שהוא אומר מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ) עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תנאף יג):

---

**מאיר עין** זה לכך נאמר על כן ברך וגו' והאמת שהסדר המכילתא שמוכין דרש וסמכו ענין לו ומפני שהקשו זה לזה כדלקמן: ב) עיין בת"כ ריש קדושים ובירושלמי ריש פאה ובבבלי קידושין ל' ע"ב ול"ב ע"א וכ"ל דדרשו כבד את ה' לכבוד שבת דכתיב ביה לקדוש ה' מכובד וכבדתו וגו' (ישעיה נ"ח) עיין שבת קי"ט ע"א ועיין לעיל בא פ"ט ובנמן שם במ"ע אות ג' ולכך נקט האי לישנא ולא נקט לישנא דברייתא דקידושין ל"ב ע"א מה להלן בחסרון כיס וכו' וסמוכין קדרים כמו שרמזתי באות א' והא"ל הגיה עפ"י הגמרא מה כבד האמור להלן בממון אף כאן וכו' וא"כ: ג) במקרא כתוב כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וכן הובא בילקוט וטעה הסופר באסגירת לישנא דויקרא כ"ד איש איש כי יקלל אלהיו וגו' ועיין לקמן משפטים פ"ה ד"ה ומקלל והז"ו והא"ל הגיהו איש אמו ואביו תיראו דריש קדושים ונראה שטעמם משום דקיי"ס אף מורא לא חילקו וכו' ואישתמיט להו הא דגרסינן בירושלמי סנהדרין פ"ז הי"א אזהרה למקלל אביו ואמו מניין איש אמו ואביו תיראו עיי"ש ועיין לקמן משפטים שם: ד) עיין בת"כ ובגמרות שם: ה) ואיתקוש כבוד אב ואם לשבת ז"ג. הגהתי כל המאמר עפ"י הכרח הענין: ו) הא"ל הגיה כבד את אביך יכול כל הקודם במקרא קודם למעשה ת"ל איש אמו ואביו תיראו מגיד ששניהם שקולים רבי אומר וכו' ומוחק לקמן מן או כל הקודם ולהלן ועיין לעיל בפתיחתא בא ובנמן שם במ"ע אות י': ז) כן הגיהו הא"א והז"ו: ח) כלו' וכיון שדברי תורה נדרשין מכלל לאו הן על כרחך שדברי תורה נוטריקון ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ ובספרי דברים פי' מ"ו ומכאן יש ללמוד שלא השתמשו חז"ל במדת נוטריקון בגרעון אותיות לבד אלא אף בגרעון מאמר שלם: ט) וכ"ה בילקוט: י) חולין ק"י ע"ב וכתב הז"ו ל"ע היכא מוכח מכאן ואחר שהאריך לפרש פ"ס וכן משמע מלשון רש"י בחולין עיי"ש והז"ו כתב ה"ג למען יאריכון ימיך על האדמה מכאן וכו' דהול"ל ותאריך ימים ומדכתיב למען משמע זה שכרו והא"ל מחק מלת מכאן והגיה ואין ב"ד מוזהרין עליה שכן אמרו וכו' ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה ול"נ דס"ל דהאי אשר ה' אלהיך נתן לך לאו אעל האדמה קאי רק אימיך קאי ופרש המקרא למען יאריכון ימיך אשר ה' אלהיך נותן לך על האדמה ולמה הוסיף הכתוב דיבור זה אלא לומר שדינו מסור לשמים ועיין ברא"ב"ע וברמב"ן ואם באנו להגיה הייתי מוחק מלות על האדמה וקאי אדלעיל ואם למען יקצרון וכו' וא"כ דינו מסור לשמים ומכאן אמרו בכל מצוה שמתן שכרה בצדה שנדרשת בנוטריקון גרעון מאמר ודינו מסור לשמים: יא) שכבר נצטוו בני נח עליה ז"ר והא"ב מחק ב' מלות אלו וא"כ: יב) לקמן משפטים פ"ד: יג) עיין

**לא תגנוב** למה נאמר לפי שהוא אומר וגונב איש ומכרו [ונמצא בידו מות יומת] (שמות כא) עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא תגנוב והרי זה אזהרה לגונב נפש אתה אומר לגונב נפש או אינו אלא לגונב ממון כשהוא אומר לא תגנובו (ויקרא יט) הרי אזהרה לגונב ממון הא מה תלמוד לומר לא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר או הרי זה אזהרה לגונב ממון (וכא) [והלא] יד) אזהרה לגונב נפש אמרת צא ולמד משלש עשרה מדות [וכו'] טו) ועוד אמרת טז) שלש מצות נאמרו בענין זה שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשת מה מפורשת מצוה שחייבין עליה מיתות בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון הרי זה אזהרה לגונב נפש והלא אזהרה לגונב ממון יז):

**לא תענה ברעך** וגו' למה נאמר לפי שהוא אומר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו (דברים יט) עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תענה ברעך וגו' יח):

**לא תחמד]** יט) כיצד נתנו עשרת הדברות ה' על לוח זה וה' על לוח זה כתיב אנכי יי' אלהיך וכנגדו לא תרצח מגיד הכתוב שכל מי ששופך דם מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך משל למלך בשר ודם שנכנס למדינה והעמיד לו איקונות ועשה לו צלמים (וטבעו) [וטבע] לו מטבעות לאחר זמן כפו לו (איקונית) [איקונותיו]. שברו לו צלמיו ובטלו לו מטבעותיו כ) ומיעטו בדמותו של מלך כך מי שהוא שופך דמים מעלה עליו הכתוב כאלו ממעט בדמות המלך שנאמר שופך דם האדם [וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם] (בראשית ט) כא): כתיב לא יהיה לך וכתיב כנגדו לא תנאף מגיד הכתוב שכל מי שעובד עבודה זרה מעלה עליו הכתוב כאלו מנאף אחר המקום שנאמר האשה המנאפת תחת אישה תקח זרים (יחזקאל טז) כב) וכתיב ויאמר יי' אלי עוד לך אהב אשה אהובת רע ומנאפת וגו' (הושע ג): כתיב לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא וכנגדו כתיב לא תגנוב מגיד שכל מי שהוא גונב לסוף בא לידי שבועת שוא שנאמר הגנוב רצוח ונאוף [והשבע לשקר] (ירמיה ז) וכתיב אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף (הושע ד): כתיב זכור את יום השבת לקדשו וכנגדו כתיב לא תענה מגיד הכתוב שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שלא ברא עולמו לששה ימים ולא נח בשביעי וכל מי שמשמר את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם שברא עולמו לששה ימים ונח בשביעי שנאמר ואתם עדי נאום יי' (ישעיה מג): כתיב כבד את אביך ואת אמך וכנגדו כתיב לא תחמוד מגיד הכתוב שכל מי שהוא חומד סוף מוליד בן שהוא מקלל את אביו ואת אמו ומכבד למי שאינו אביו לכך נתנו עשרת הדברות חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה דברי ר' חנינא בן גמליאל וחכמים אומרים עשרה על לוח זה ועשרה על לוח זה שנאמר את הדברים האלה דבר יי' [וגו'] ויכתבם על שני לוחות אבנים (דברים ה) ואומר שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה (שה"ש ד') ואומר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש (שם ה) כג):

**לא תחמוד** רבי אומר כתוב אחד אומר לא תחמוד וכתיב אחד אומר לא תתאוה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הרי זה אזהרה לעוקף אחר המנאף כד):

---

**מאיר עין** בת"כ בג' קדושים שם והוא קטוע וכבר הוגה בהגהות מהרי"ד וכתב הז"י והגה"מ דלע"ג דכתיב בס' אחרי ואל' אשת עמיתך וגו' אין זו אזהרה לאשה. הא"ל הוסיף שמעון בן ערפון אומר לא תנאף אזהרה לעוקף אחר המנאף והוא בשבועות מ"ז ע"ב ומחקו לקמן בד"ה לא תחמוד עיי"ש: יד) הא"ל מחק מלת או וגריס הכא והלא וא"כ: טו) וכ"ה בילקוט (ועיי"ש שהוא קטוע ומשובש) וקיטעו הכותב משום דתני לה בגמרא סנהדרין פ"ו ע"א אמרת לא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן דבר הלמד מענייננו במה הכתוב מדבר בנפשות אף כאן בנפשות כלו' דלא תרצח הוא הורג נפש וכן לא תנאף הוא נואף נפש (ולאפוקי מפי' הראב"ע) וה"נ לא תגנוב זה הגונב נפש (ודלא כפרש"י שם עיי"ש ודבר הלמד מענייננו הוא מתניא אידך דמייתי בתר הכא דמסיים במה הכתוב מדבר בממון וכו' ולא קאמר במה הכתוב מדבר במחוייבי לאוין ומוכח שאין פרש"י עיקר עיי"ש) והא"ל הגיה לא ולמד מי"ג מדות דבר הלמד מענייננו שלש מצות נאמרו וכו' ומוחק מלות ועוד אמרת וא"כ: טז) גי' הילקוט ועוד אמר רבי: יז) ועיין לקמן משפטים פ"ה: יח) עיין מכות ד' ע"ב ובספרי דברים פי' ק"כ: יט) ככ"ל להגיה וכתב הז"י כיצד נתנו וכו' איני יודע למה מביא זה קודם שסיים כל הדברות והא"ל סרס המאמרים וג' הכא הא דלקמן לא תחמד רבי אומר וכו' עד שעושה מעשה ואח"כ ג' כיצד נתנו וכו' אמנם כד דייקת תמצא שהסידור שלפנינו הוא הנכון שלפי מה דקיים שכבד את אביך הוא כנגד לא תחמד על כרחך דאלא תחמד דאשה קאי וכדכתיב בדברות דמשנה תורה ולא תחמד בית רעך דפרשה הוא כלל ואחריו פרטו לא תחמד אשת רעך וגו' אמנם המאמר שלאחריו אלא תחמד דממון קאי וזה אין לו שייכות עם כבד אביך וסדר המאמרים הוא עולה יפה על סדר הפסוקים: כ) גי' הילקוט ופסלו מטבעותיו: כא) עיין סנהדרין נ"ח ע"ב הסוטר לועו של ישראל וכו': כב) במקרא כתוב תקח את זרים: כג) עיין בירושלמי שקלים פ"ו ה"א ובשה"ש רבה שם: כד) גי' הילקוט כתוב

לא תחמוד בית רעך כלל ועבדו ואמתו ושורו וחמורו פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכשהוא אומר וכל אשר לרעך חזר וכלל אי כלל כלל הראשון הרי אמרת אלא חזר וכלל כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט [כלל ופרט וכלל] כה) אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בדבר שהוא קונה ומקנה אף כלל מפורש כו) בדבר שהוא קונה ומקנה אי מה הפרט מפורש בנכסים המטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא נכסים המטלטלין שאין להם אחריות וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו מה הפרט מפורש בדבר שהיא קונה ומקנה אף אין לי אלא בדבר כז) שהוא קונה ומקנה אי כח) מה הפרט מפורש בדבר שאינו בא ברשותך אלא ברצון בעלים אף אין לי אלא דבר שאי אפשר לבא ברשותך אלא ברצון בעלים יצא כט) שאתה חומד בתו לבנך או בנו לבתך (או):

[לא תחמד יכול] ל) אפילו חומד בדבור ת"ל לא תחמוד כסף וזהב עליהם [ולקחת לך] (דברים ז) לא) מה להלן עד שעושה מעשה או כאן עד שעושה מעשה:

## פרשה ט

וכל העם רואים את הקולות רואין הנראה ושומעין הנשמע דברי ר' ישמעאל רבי עקיבא אומר רואין [הנשמע] א) ושומעין הנראה ואין דבר שלא יצא מפי הגבורה ונחצב ב) על הלוחות שנאמר קול יי' חוצב להבות אש (תהלים כט):

---

**מאיר עין** א' אומר וכו' לא התאוה כיצד יתקיימו וכו' לעושק מאחר המגלף והאריך הז"י בזה המאמר וגמר אומר למחקו ולהוסיפו לעיל גבי לא תנאף (וכן הגיה הא"ל עיין לעיל אות י"ג) והכא גרס עפ"י סה"מ להר"מ מלוה רס"ו לא תחמד נאמר כאן לא תחמד ולהלן הוא אומר לא תתאוה לחייב על התאוה בפני עצמו ועל החימוד בפ"ע רבי אומר כתוב א' ובו' הללו לומר לך שאם התאוה סופו לחמוד שנאמר לא תתאוה ולא תחמוד מנין שאם חמד שסופו לאנוס ולגזול ת"ל וחמדו שדות וגזלו וסיים וכגי' זו איתא בהדיא בסה"מ להר"מ וה' גזילה ואבדה פ"א עכ"ל ובאמת שאף המגדול עוז והה"מ רמזו שם על מכילתא זו והביאו מקלתה והא"ל הגיה ג"כ כגי' הז"י אלא שהרכיב ב' המאמרים לאחד וגו' לא תחמד ר"א כתוב א"א וכו' כיצד וכו' לחייב על התאוה וכו' ולומר לך שאם יתאוה סופו וכו' (גם סדר המאמרים כמו שרמזתי לעיל אות י"ט) אמנם דעתי אינה נוחה בהגהות אלו לפי שנוסחת הילקוט ג"כ כנוסחתינו ועוד שאינני רואה מה שהטעה את הסופר ואיך ולמה נפל בו הטעות על כן לבי אומר לי שנוסחא שלפנינו עיקר ובריתא של הר"מ הוא ממכילתא אחרת ומה שכתב הז"י ונירפא זו קשה לישנה שאיך נלמוד מלא תתאוה אזהרה לעושק שהרי לא תתאוה גבי בית כתוב לדעתי יפה דרשו לא תתאוה אזהרה לעושק אחר שאפרש מהו עושק אחר מנאף והנה פרש"י בשבועות שם ופי' הערוך ערך עקב א' לא יספיקו לכל מעיין בדבר אמנם מ"ש הערוך בערך עקב ב' הוא נראה עיקר וז"ל מאי עקובה מדם אר"א שהיו עוקבין להרוג נפשות פי' מערימין ועוקב אחר מנאף נראה כענין זה עכ"ל פירוש לפירושו שגורם בעקבה ובערמה שינאף את אשתו כדי לבא עליו בעקיפין לקחת את ביתו ואת שדהו וכל אשר לו הסך מענין הכתוב לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד ומעתה דרשת חז"ל הכי היא שבדברות בפ' יתרו כתיב לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו וגו' א"כ קרא כמשמעו שהתורה לותה לראובן שלא יחמד כל מה שהוא לשמעון אמנם בדברות שבואתחנן שלקתם התורה ולא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך שדהו וגו' משמע להו דלשנים לותה תורה לאחד אמרה לא תחמד אשת רעך כלו' שראובן לא יחמד אשת שמעון ולשני אמרה ולא התאוה וגו' כלו' ולשמעון לותה שלא יתאוה לביתו ושדהו של ראובן ויעקוף עליו שיחמד את אשתו כדי שיקח את כל אלה ממנו ככ"ל בפי' הענין וגם סדור המאמרים עולה יפה עפ"י סדר המקראות ומה שהכריחם לדרשה זו נ"ל כדי שתהיה כל הדיבור לא תחמד ולא תתאוה כנגד כבד את אביך כנ"ל: כה) וכ"ה בילקוט אלא שהוא קטוע עיי"ש והא"ל הגיה אי כלל כלל הראשון אמרת לא אי אתה דן וכו' וא"ל: כו) כלו' אף הכלל מתפרש כן וגי' הילקוט אף כל דבר שהוא קונה ומקנה והגיה כן הא"ל: כז) גי' הילקוט אף כל דבר שהוא קונה ומקנה וכ"ה גי' הרמב"ן בפ' ואתחנן וכן הגיה הז"י והא"ל הגיה וכשהוא אומר במשנה תורה שדהו הא אינו יכול לומר כלל האחרון אלא כלל הראשון מה הפרט מפורש וכו' כגי' הילקוט וא"ל: כח) הז"י והא"ל הגיהו ומה אבל בילקוט איתא אי מה ובניהותא הוא ואינו אלא כנוסחא אחרינא וכל עיקר הדרשה לאפוקי שלא תאמר בית רעך אבל שבבית רעך ולשון הרמב"ם בפ"א מה' גזילה כל החומד עבדו וכו' או דבר שאפשר לו שיקנהו ממנו וכו': כט) בא"ל איתא יכול שאתה חומד וכו' ונראה שהוא טעות המעתיק: ל) וכ"ה בסה"מ להר"מ מלוה רס"ה ובסמ"ג אות קכ"ח וביראים אות רכ"ד ג' יכול החומד בדברים עובר וכו' ונוסחת הילקוט כנוסחא שהיתה לפנינו: לא) וכ"ה ברמב"ם ריש ה' גזילה ובסמ"ג שם:

**(פרשה ט)** א) כנ"ל להגיה והא"ל הגיה רואין ושומעין הנראה והנשמע ועיין באגדת שמואל פ"ט ובפדר"א פמ"א וברש"י עה"ת ובילקוט המאמר קטוע: ב) הא"ל הגיה שלא נחצב וא"ל והא"א כתב בדפוס קושטנטינא כתוב ואין דבר של אם יוצא מפי' הגבורה והרי"ב כ"ר מחק מלת ואין וכתב במקומה ראו שכ"ל וגי' הילקוט ראו דבר של אם יוצא מפי הגבורה ונחצב וכו' ועיין ספרי דברים פי' שמ"ג ובנסמן שם במ"ע אות ל"ד:

וכל העם רואין [את הקולת ואת הלפידם] קולי קולות ולפידי לפידים ג) וכמה קולות היו וכמה לפידים היו אלא שהיו משמיעים את האדם לפי כחו שנאמר קול יי' בכח (שם) ד): דבר אחר ה) להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כלן לפני הר סיני לקבל את התורה היו שומעין את הדיבור ומפרשים אותו שנאמר יסובבנהו יבוננהו (דברים לב) שכיון שהיו שומעין הדיבור מפרשים אותו ו) ר' אליעזר אומר ז) להודיע שבחן של ישראל שכשעמדו כלן לפני הר סיני לקבל את התורה לא היה בהם סומין שנאמר וכל העם רואין מגיד שלא היה בהם אלמים ויענו כל העם יחדיו (שמות יט) ח) ומלמד שלא היה בהן חרשין שנאמר כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע (שם כד) ומנין שלא היה בהם חגרים שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר (שם יט) ומלמד שלא היה בהם טפשים שנאמר אתה הראת לדעת (דברים ד) ט) רבי נתן אומר מניין אתה אומר שהראה המקום לאברהם אבינו גיהנם ומתן תורה וקריעת ים סוף שנאמר ויהי השמש לבא [וגו'] ועלטה היה [וגו'] (בראשית טו) והנה תנור זה גיהנם שנאמר ותנור לו בירושלם (ישעיה לא) י) ולפיד אש זה מתן תורה שנאמר וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים בין הגזרים האלה זה קריעת ים סוף שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו) יא) הראהו בית המקדש וסדר קרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת וגו' (בראשית שם) הראהו ארבע מלכיות שהן עתידין לשעבד את בניו שנאמר ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו (שם) אימה זו מלכות בבל חשכה זו מלכות מדי גדולה זו מלכות יון נופלת זו מלכות רביעית רומי חייבתא: ויש מחליפין בדבר נופלת זו מלכות בבל דכתיב נפלה בבל (ישעיה כא) גדולה זו מלכות מדי שנאמר גדל המלך אחשורוש (אסתר ג) חשכה זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל בתענית יב) אימה זו מלכות רביעית שנאמר [וארו חיוה רביעיא] דחילא ואמתני ותקיפא יתירא (דניאל ז):

וירא העם וינועו אין נוע אלא זיע שנאמר נוע תנוע הארץ (ישעיה כד) יג):

ויעמדו מרחוק חוץ משנים עשר מיל מגיד שהיו ישראל נרתעים לאחוריהם שנים עשר מיל וחוזרין לפניהם שנים עשר מיל הרי עשרים וארבעה מיל על כל דיבור ודיבור נמצאו מהלכים באותו היום מאתים וארבעים מיל באותה שעה אמר הקב"ה למלאכי השרת רדו וסייעו את אחיכם שנאמר מלכי צבאות ידודון ידודון (תהלים סח) ידודון בהליכה וידודון בחזרה ולא במלאכי השרת בלבד אלא אף הקב"ה שנאמר שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני (שה"ש ג) יד) ר' יהודה ברבי אלעאי אומר לפי שהיו משולהבין מחמה של מעלן טו) אמר הקדוש ברוך הוא לענני כבוד הזילו טל חיים על בני שנאמר ארץ רעשה גם שמים נטפו מפני אלהים וגו' (תהלים שם) טז) ואומר גשם נדבות תניף אלהים (שם) אימתי נעשה כל הכבוד הזה בשעה שהיתה נאה שבאומות ומכבדת את התורה ונות בית תחלק שלל (שם) ואין שלל אלא תורה שנאמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (תהלים קיט):

ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה מגיד שלא היה בהם כח לקבל יותר מעשרת הדברות יז) שנאמר אם יוספים אנחנו לשמוע את קול יי' אלהינו עוד ומתנו

---

**מאיר עין** ג) עיין לעיל פ"ג בד"ה ויהי קולות ובמ"ע שם אות מ"ג וגי' הילקוט קול קולי קולות ולפיד לפידי לפידים: ד) עיין שמות רבה פ"ה בד"ה סה"ד ירעם אל וגו' ובסוף פכ"ח וריש פכ"ט: ה) גי' הילקוט ר' אומר הא"ל הגיה ד"א וכל העם רואים: ו) עיין ספרי דברים פי' ש"ג: ז) בילקוט ליתא למלות רא"א וג' ולהודיע: ח) הא"ל מחק מלת מגיד וכן לקמן מלות מלמד והגיה מנין וא"ל ובילקוט איתא כמו שהיא לפנינו: ט) עיין לעיל פ"ג ד"ה לעיני כל העם וברבה במדבר ריש פ"ז: י) בילקוט ג' הנה יום בא בוער כתנור: יא) מכאן ואילך ליתא בילקוט ונראה שהוא כולו תוספות מגליון: יב) הא"ל מחק מלת בתענית והגיה בגזרות ועיין בפדר"א כ"ח ובב"ר פמ"ד ובשמות רבה פנ"א ובב"ר גרס בגזירותיה שהיתה אומרת לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל ועיין בב"ר פ"ב: **אמר מאיר איש שלום** ראיתי כמה דיות משתפכות וכמה קולמוסין משתברין לפרש ענין גזירה זו והאמת שהדבר כפשוטו שהיה מנהג דלת עמי הארץ להגן על עצמם וקנינס ע"י שמות והיו כותבים שם על בשרם כדי שלא יוזקו ועל כרעי המטה שלא יארעוס נזק בשינה ועל קרן הפרה והשור שלא יוזקו ויהיו מבורכים והכי תני לה במס' סופרים פ"ה הי"ב וי"ג הכותב את השם על בשרו וכו' על קרן הפרה ועל כרעי המטה וכו' על האבן וכו' עיי"ש וגזרה מלכות יון על האכרים שיהיו מוחקין את השמות ויכתבו אחזיהם שם ע"ז שלהם וע"ע מגילת תענית פ"ד: יג) עיין ברא"ע וברמב"ן: יד) עיין לעיל פ"ג ד"ה ואביא ולקמן בד"ה ויעמוד העם וברש"י עה"ת ובתרגום יונתן ועיין שבת פ"ח ע"ב ובספרי דברים פי' ש"ג ויומא ע"ה ע"ב: טו) מחומה במלאפ"ום ובילקוט ג' מחמת האש של מעלה ועיין בתוספתא דערכין פ"א (והוא משובשת קצת) ונראה דגי' הילקוט עיקר: טז) במקרא כתוב אף שמים וגו': יז) כתב בז"י גי' הילקוט נראה יותר וז"ל שלא היה בהם כח לקבל עשרה הדברות ועיין לעיל פ"ד בפ' את כל הדברים ובשה"ש רבה בפ' ישקני ע"כ אבל בהוצאות הילקוט שלפני הגי'

(דברים ה) אלא קרב אתה ושמע (שם) מאותה שעה זכו ישראל להעמיד מהם (המקום) יח) נביאים שנאמר נביא אקים להם (שם יח) נביא עתיד אני להעמיד מהם אלא שקדמו הם (בזכות) [בזכותן] יט) שנאמר ויאמר יי' אלי הטיבו אשר דברו (שם) כ) אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכן הוא אומר כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כו) כן מטה בני יוסף דוברים (שם לו) אשרי בני אדם שהמקום הודה לדבריהם וכן הוא אומר סלחתי כדבריך (שם יד)כא) מי יתן והיה לבבם זה [וגו' כל הימים וגו'] (דברים ה) אלו איפשר להעביר מלאך המות הייתי מעבירו אלא שכבר נגזרה גזירה רבי יוסי אומר על תנאי כך עמדו ישראל על הר סיני (על תנאי כך עמדו על הר סיני) כב) שלא ישלוט בהם מלאך המות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם (תהלים פב) [חבלתם מעשיכם] כג) אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו (שם):

ויאמר משה אל העם אל תיראו הרי משה (מזרז) [מזרזן] כד) להודיע חכמתו של משה היאך היה עומד ומפייס אותם האלפים והרבבות ועליו מפורש בקבלה החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים (קהלת ז):

כי לבעבור נסות אתכם בשביל לגדל אתכם בא האלהים כה):

ובעבור תהיה יראתו על פניכם יראתו זה בשת פנים סימן טוב באדם שהוא ביישן:

לבלתי תחטאו מגיד שהבשת מביאה לידי יראת חטא שנאמר הובישו כי תועבה עשו (ירמיה ו) כו):

ויעמדו העם מרחוק כז) אלו שנים עשר מיל כח) מגיד שהיה כט) מחנה של ישראל שנים עשר מיל ומנין שהיה מחנה ישראל שנים עשר מיל שנאמר ויחנו על הירדן מבית הישימות [עד אבל השטים (במדבר לג) ומבית הישימות עד אבל השטים] שנים עשר מיל ל):

ומשה נגש אל הערפל גרם לו ענותנותו שנאמר והאיש משה ענו מאד (במדבר יב) מגיד הכתוב שכל מי שהוא עניו סופו להשרות שכינה עם האדם בארץ שנאמר כה אמר יי' רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו וגו' [ואת דכא ושפל רוח וגו'] (ישעיה נז) לא) ואומר רוח יי' עלי [לבשר ענוים] (שם סא) ואומר ואת כל אלה ידי עשתה [וגו' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וגו'] (שם סו) ואומר זבחי אלהים רוח נשברה (תהלים נא) וכל שהוא גבוה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה שנאמר גבה עינים ורחב לב אותו לא אוכל (שם קא) לב) וכל גבהי לבב קרוים תועבה שנאמר תועבת יי' כל גבה לב (משלי טז) עבודה זרה קרויה תועבה שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (דברים ז) כשם שעבודה זרה מטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה [כך גבה לב גורם לטמא את הארץ ולסלק את השכינה] לג):

ומשה נגש אל הערפל [אשר שם האלהים] לפנים משלשה מחיצות חשך ענן וערפל חשך מבחוץ ענן מבפנים ערפל לפני לפנים שנאמר ומשה נגש אל הערפל [וגו'] לד):

ויאמר יי' אל משה כה תאמר בלשון שאני אומרה: כה תאמר אל בני ישראל בלשון הקודש כל מקום שנאמר כה ככה עניה ואמירה הרי זה בלשון קדש לה):

אתם ראיתם כי מן השמים הפרש בין שאדם רואה בין שאחרים משיחין לו כשאחרים משיחין לו פעמים לבו חלוק אבל כאן אתם ראיתם לו) ר' נתן אומר אתם ראיתם למה נאמר לפי שהוא אומר יודוך ה' כל מלכי ארץ [וגו'] (תהלים קלח) יכול כשם ששמעו כך ראו ת"ל אתם ראיתם אבל לא ראו אומות העולם לז):

כי מן השמים דברתי עמכם כתוב אחד אומר כי מן השמים [וגו'] וכתוב אחר

---

**מאיר עין** כמו שהיא לפנינו: יח) וכן בילקוט ליתא: יט) וכ"ה בילקוט: כ) עיין ספרי דברים פי' קע"ו: כא) עיין ספרי במדבר פי' קל"ד: כב) וכן מחקו הז"י: כג) כן הגיהו הא"א והא"ל וכ"ה בילקוט ובגמרא ע"ז ה' ע"א עיי"ש: כד) וכ"ה בילקוט והא"ל מחק ג' מלות אלו ואיני יודע טעמו ועיין לעיל בשלח מס' ג' פ"ב בסד"ה ויאמרו אל משה: כה) עיין ברש"י עה"ת וברמב"ן ובילקוט איתא לגדל אתכם בין האומות כנס הזה של ספינה ואולי היא תוספות מגליון מפרש: כו) עיין נדרים כ' ע"א: כז) במקרא כתוב ויעמד: כח) וכן תרגם יונתן: כט) הא"ל מחקו והגיה כנגד מחנה ישראל והאמת שב' נוסחאות נתערבו כאן וגי' הילקוט מוכחת שגורס מגיד שהיה מחנה ישראל י"ב מיל וכן הוא אומר ויחנו וגו': ל) וכן הגיה הא"א ועיין יומא ע"ה ע"ב ולעיל אות י"ד: לא) במקרא כתוב כה אמר רם וגו': לב) פי' הז"י אל תקרי אותו אלא אתו כדאיתא בערכין ט"ו ע"ב: לג) כן הגיהו הא"א והא"ל עפ"י הילקוט: לד) עיין לעיל פ"ג ד"ה ויאמר וגו' בעב הענן ופ"ג ד"ה וענן כבד וברש"י עה"ת: לה) עיין לעיל ריש פ"ב ובמ"ע שם אות ג': לו) עיין ברש"י עה"ת ועיין לעיל פ"ב ד"ה אתם ראיתם: לז) עיין ספרי דברים ריש פי' שמ"ג:

וירד יי׳ על הר סיני (שמות יט) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו הכריע השלישי מן השמים השמיעך את קולו ליסרך [ועל הארץ הראך את את אשו הגדולה וגו׳] (דברים ד) דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר מלמד שהרכין הקב״ה שמים העליונים על ראש ההר ודבר עמהן מן השמים שנאמר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו (תהלים יח) לח) רבי אומר וירד יי׳ על הר סיני [אל] ראש ההר ויקרא יי׳ למשה אל ראש ההר ויעל משה שומע אני כשמועו אמרת ומה אחד משמש שמשין הרי הוא בא במקומו ושלא במקומו לט) קל וחומר לכבודו של מי שאמר והיה העולם:

# פרשה י

**לא תעשון אתי** (אלהי כסף ואלהי זהב) רבי ישמעאל אומר דמות שמשיי המשמשין לפני במרום לא דמות מלאכים ולא דמות אופנים ולא דמות כרובים א) ר׳ נתן אומר לא תעשון אתי שלא תאמר עושה אני כמין דמות ואשתחוה לו ת״ל לא תעשון (לכם ונשמרתם מאד) [אתי וכן הוא אומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה] (דברים ד) ב) רבי עקיבא אומר לא תעשון אתי [שלא תנהגו בי] כדרך שאחרים (מנהגין במדינות) [נוהגין באלהיהן] ג) כשהטובה באה (אליהם) [עליהם] הם מכבדין את אלהיהם שנאמר על כן יזבח לחרמו (חבקוק א) וכשהפורענות באה עליהן הם מקללין את אלהיהם שנאמר וקלל במלכו וגו׳ (ישעיה ח) אבל [אתם] אם אביא (עליהם) [עליכם] הטובה תנו הודאה וכשאביא (עליהם) [עליכם] ד) יסורים תנו הודאה וכן דוד אומר כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא (תהלים קטז) [צרה ויגון אמצא ובשם יי׳ אקרא] (שם) ה) וכן איוב אומר יי׳ נתן ויי׳ לקח יהי שם יי׳ מבורך (איוב א) על מדה טובה ועל מדה פורענות מה אשתו אומרת לו עודך מחזיק בתומתך ברך אלהים ומת (שם ב) (וכן) [ומה] הוא משיב [לה] ו) כדבר אחת הנבלות תדברי (שם) [אנשי סדום] ז) ואנשי דור המבול שהיו כעוררין ח) בטובה וכשבאה עליהם פורענות קבלו אותה בעל כרחם ואנו שהיינו נאים בטובה לא נהיה [נאים] ט) בפורענות לפיכך אמר כדבר אחת הנבלות תדברי [גם את הטוב נקבל מאת האלהים ואת הרע לא נקבל] (שם) ועוד שיהא שמח אדם ביסורין יותר מהטובה שאפילו אדם עומד בטובה כל ימיו אינו נמחל לו העבירות שבידו ומי מוחל לו העבירות הוי אומר היסורין י) רבי אליעזר [בן יעקב] יא) אומר הרי הוא אומר מוסר יי׳ בני אל תמאס וגו׳ (משלי ג׳) מפני מה כי את אשר יאהב יי׳ יוכיח [וכאב את בן ירצה] (שם) אמרת בא וראה מי גרם לבן זה לרצות את האב הוי אומר ייסורין יב) רבי אומר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו וגו׳ (דברים ח׳) יג) רבי יונתן

---

**מאיר עין** לח) עיין ברש״י עה״ת ורמב״ן ורמב״ע ולעיל פ״ד ובמ״ע שם אות ט״ו ובמדות דר״י ברים ת״כ: לט) כלו׳ השמש הזאת שהיא אחד ממשמשי שמשיו והיא נתונה ברקיע ומאירה לארץ ק״ו וכו׳ וזהו כפי׳ הרמב״ע והא״ל מחק והגיה ומה אחד משמש שמשיו אי אפשר לבא למקומו ק״ו וכו׳ וא״כ קאי על ויעל משה ואינו נראה:

**(פרשה י)** א) עיין לעיל פ״ו בד״ה ל״ת לך פסל ובגמרא ע״ז מ״ב ע״ב ומ״ג ע״א וע״ב ואיתנייא בבי מדרשא בנוסחאות שונות ועיין בתרגום יונתן וכן דעת בעל הטעמים שהטעימו באתנח: ב) כן הגיה בא״א וכ״ה בילקוט (והא״ל מחק ג״כ מלת לכם והגיה אתי ואומר ונשמרתם וגו׳ וא״נ) ופירוש אתי כמו אותי ובילקוט גרס בהדיא רכ״א לא תעשון אותי וכו׳ ת״ל ל״ת אותי ועיין ע״ז מ״ג ע״ב ובספר החינוך מצוה ל״ט כתב ודרשו ז״ל ל״ת אותי כלו׳ ל״ת דמיון אותה צורה דהיינו גוף אדם שכתבתי עליה בתורתי נעשה אדם בצלמנו ולשון הז״ר כלו׳ ל״ת דמותי וגבי הקב״ה כתיב ועל הכסא דמות כמראה אדם (ואינו מלת דמות בדברי חז״ל הרבה פעמים על כוונה זאת עיין ב״ר פי״ז ופל״ד): ג) הגהתי עפ״י הילקוט והשתבש הכותב מדלקמן דסוף פרשה: ד) כן הגיהו הז״ך והא״ל וכן הוא בילקוט: ה) כן הגיהו הז״ך והא״ל וכ״ה בילקוט ועיין בבלי וירושלמי ברכות בפ׳ הרואה במשנה חייב אדם לברך על הרעה וכו׳: ו) כן הגיהו הז״ך והא״ל וגי׳ הילקוט וכן אשתו של איוב וכו׳ (כלו׳ אמרה כדרך שאחרים אומרין) ומה הוא אומר לה וכו׳ ועיין ספרי דברים פי׳ ל״ב: ז) כצ״ל להגיה והא״ל הגיה מה אנשי וכו׳ וגי׳ הילקוט אנשי דור המבול אנשי סדום וכו׳ ועיין בספרי שם: ח) הא״א הגיה כעורין וכ״ה בספרי שם וגי׳ הילקוט שגורין פי׳ כתנור בוערה עיין בערוך ערך שגר והז״ר נדחק: ט) כן הגיה הא״ל וכן נראה מגי׳ הילקוט אלא שהוא משובש קצת עיי״ש ועיין ב״ר סוף פי״ט: י) עיין בספרי שם: יא) וכ״ה בילקוט ובספרי: יב) עיין בספרי ובמ״ע שם: יג) והשאר קיטעה בספרי שם והשמיטוהו הסופרים ועיי״ש והא״א והא״ל תקנו והגיהו עפ״י הספרי והתנחומא בפרשה עיי״ש ובספרי שם ג׳ ר׳ מאיר אומר וכ״ה בילקוט:

אומר <sup></sup>יד) חביבין יסורין כשם שברית כרותה לארץ כך ברית כרותה ליסורין [שנאמר] יי' אלהיך מייסרך (שם) [ואומר] כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (שם) טו) רבי שמעון בן יוחאי אומר חביבין יסורים ששלש מתנות טובות נתנו לישראל ואומות העולם מתאוין להם ולא נתנו להם אלא בייסורין טז) ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא תורה דכתיב לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (משלי א) [ואומר] אשרי הגבר אשר תיסרנו יה (תהלים צד) ארץ ישראל מנין דכתיב יי' אלהיך מיסרך (דברים ח) ואומר כי יי' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (שם) העולם הבא מנין דכתיב כי נר מצוה ותורה אור וגו' [ודרך חיים תוכחות מוסר] (משלי ו) אמרת אי זה דרך שמביאה את האדם לחיי העולם הבא הוי אומר אלו יסורין ר' נחמיה אומר חביבין יסורין שכשם שהקרבנות מרצין כך יסורין מרצין בקרבנות מהו אומר ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א) בייסורין מה הוא אומר והם ירצו את עונם (שם כו) ולא עוד אלא שהייסורין מרצין יותר מן הקרבנות מפני שהקרבנות בממון והיסורין בגוף וכן הוא אומר עור בעד עור (איוב ב): כבר היה רבי אליעזר חולה ונכנסו ארבעה זקנים לבקרו ר' טרפון ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה נענה רבי טרפון ואמר טוב אתה לישראל מגלגל חמה [וכו'] יז) הא למדת שחביבין ייסורין:

אלהי כסף ואלהי זהב למה נאמר לפי שהוא אומר ועשית שנים כרובים זהב (שמות כה) אמר יח) הריני עושה ארבעה תלמוד לומר אלהי (כסף) [זהב] יט) אם הוספת על שנים הרי הם כאלהי זהב אלהי כסף למה נאמר והלא כבר נאמר אלהי זהב ומה תלמוד לומר אלהי כסף כ) לפי שמצינו כל כלי בית עולמים שאם אין להם של זהב עושים אותו של כסף כא) שומע אני אף כרובין כן תלמוד לומר אלהי כסף הא אם אינו נותן כב) של זהב הרי הם כאלהי כסף:

לא תעשו לכם שלא תאמר הואיל ונתנה תורה רשות לעשות בבית המקדש הריני עושה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות תלמוד לומר לא תעשו לכם כג): דבר אחר לא תעשו לכם (אלהי כסף) כד) שלא תאמרו הרי אנו עושין (לנו) [לנוי] כה) כדרך שאחרים עושים במדינות תלמוד לומר לא תעשו לכם כו):

# פרשה יא

מזבח אדמה תעשה לי מזבח מיוחד לי שלא תבנהו מתחלה לשום אחר א) ר' ישמעאל אומר מזבח אדמה תעשה לי [מזבח מחובר באדמה תעשה לי] ב) שלא תבנהו על גבי כיפים ולא על גבי עמודים ג) רבי נתן אומר [מזבח] חלול באדמה (נפסה) [תעשה לי] ד) שנאמר נבוב לוחות תעשה אותו (שמות כז) ה) איסי בן עקיבא אומר מזבח נחשת מלא אדמה תעשה לי שנאמר כי מזבח הנחשת אשר לפני יי' קטן מהכיל את העולה (מ"א ח') וכי קטן היה והלא כבר נאמר אלף עולות יעלה שלמה על המזבח ההוא (שם ג) ומה תלמוד לומר קטן אלא ביום שנבנה זה נגנז זה ו):

---

**מאיר עין** יד) גי' הספרי ר' נתן בר יוסף: טו) הגהתי עפ"י הספרי והילקוט: טז) עיין בספרי שם הא"ל הגיה תלא נתנו לישראל ומוחק תלת להם וא"ל: יז) והשאר קיטעה בספרי שם וקיטעוהו הסופרים ובילקוט ג' לה ועיין בנפמן במ"ע שם אות ע"ו וע"ז: יח) הא"ל הגיה שלא תאמר אבל בילקוט איתא כמו שהוא לפנינו: יט) וכן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י עה"ת: כ) הא"ל מוחק מן והלא כבר וכו' ובילקוט ג' לה והוסיף בה עוד והלא מה שהותרנו בו אסרנו בו ומה שאסרנו בו דין הוא שנאסרנו בו ומה"ל אלהי כסף לפי וכו': כא) עיין מנחות כ"ח ע"ב ולקמן פי"א בד"ה ואם מזבח אבנים: כב) הא"ל הגיה אם אינו עושה וגי' הילקוט הא אם שניהם משל זהב וכו' ועיין ברש"י עה"ת: כג) עיין ברש"י עה"ת: כד) וכן בילקוט ליתא: כה) גי' הר"מ בס' המצות מלוה ד' שלא תאמר הריני עושה לנוי כדרך וכו' וגי' הילקוט שלא תאמר הרי אני עושה לנוי או כדרך וכו' ועפ"ז הגהתי: כו) ועיין ברמב"ם ה' עכו"ם פ"ג ה"י:

**(פרשה יא)** א) עיין ברש"י עה"ת וגי' הילקוט לשם דבר אחר: ב) וכ"ה בילקוט ובעין זה הגיה הא"ל עפ"י הגמרא זבחים ס"א ע"א: ג) הא"ל הגיה ולא ע"ג מחילות עפ"י הגמרא שם אבל ברש"י עה"ת ובילקוט הגי' כמו שהוא לפנינו: ד) וכ"ה בילקוט: ה) וכן תרגם יונתן שם חליל לוחין מלי עפרא תעביד יתיה ועיין ברש"י עה"ת שם ובפרשה ועיין זבחים ס"א ע"ב וחגיגה כ"ז ע"א ועיין ברמב"ע: ו) לא איתפרש לי זה המאמר ועיין

וזבחת עליו כנגדו אתה אומר עליו כנגדו או אינו אלא עליו כמשמעו והדין נותן ומה אם צפון המזבח שאינו כשר לכפרה כשר לשחיטה ראש המזבח שהוא כשר לכפרה דין הוא שיוכשר לשחיטה והרי המזבח הפנימי יוכיח שהוא כשר לכפרה ואינו כשר לשחיטה והוא יוכיח על מזבח החיצון אף על פי שהוא כשר לכפרה לא יוכשר לשחיטה לא אם אמרת במזבח הפנימי שאינו לא מכשיר ולא מתיר ואינו גומר הכפרה לפיכך לא יוכשר לשחיטה תלמוד לומר ועשית עולותיך הבשר והדם [על מזבח יי' אלהיך] (דברים יב) הבשר והדם בראש המזבח ואין שחיטה בראש המזבח רבי אסי אומר ז) אף לשחוט בראש המזבח והכתוב מסייעו שנאמר מזבח אדמה תעשה לי [וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך] ח): כתוב אחד אומר את עולתיך ואת שלמיך וכתוב אחד אומר ועשית עולותיך הבשר והדם כיצד יתקיימו שני מקראות הללו אמר רבי יוסי ברבי יהודה מחצי המזבח לצפון כצפון ומחצי המזבח לדרום כדרום ט) ואין לי אלא צפון המזבח שיהא כשר לשחיטה שאר כל צפון העזרה מנין תלמוד לומר ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את [החטאת ואת] העולה [במקום הקדש וגו'] (ויקרא יד) שאין תלמוד לומר במקום הקדש אלא להכשיר בו כל (הקדשים) [הקדש] י) אין לי אלא חטאת ועולה ושלמים שאר כל קרבנות מנין תלמוד לומר את צאנך ואת בקרך יא) משמע מביא את הקדשים ואת החולין אמרת במי הענין מדבר בקדשים:

בכל המקום וגו' שאני נגלה עליך בבית הבחירה מכאן אמרו שם המפורש אסור להאמר בגבולין יב) ר' אליעזר בן יעקב אומר אם תבא לביתי אבא לביתך ואם לא תבא לביתי לא אבא לביתך מקום שלבי אוהב שם רגלי מוליכות אותי יג) מכאן אמרו כל עשרה בני אדם שנכנסין לבית הכנסת שכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פב) ומנין אפילו שלשה שדנין שנאמר בקרב אלהים ישפוט (שם) ומנין אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו (מלאכי ג) ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך יד):

ואם מזבח אבנים תעשה לי רבי ישמעאל אומר כל אם שבתורה רשות חוץ משלשה ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב את מנחת בכוריך (שם) חובה ולא רשות טו): כיוצא בו אם כסף תלוה את עמי וגו' (שמות כב) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר העבט תעביטנו (דברים טו) חובה ולא רשות טז): כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה (דברים כז) [חובה ולא רשות: מזבח אדמה תעשה לי] יז) רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל

---

**מאיר עין** זבחים כ"ט ע"ב וס' ע"א וס"א ע"ב וברד"ק במלכים שם והא"ל מוחק ומגיה איסי בן עקביה אומר אלול מלא באדמה שנאמר כתוב וגו' ר' יונתן אומר מזבח של שילה של נחושת מלא אבנים היה שנאמר כי מזבח וגו' וכתב עליו בזה"מ שהגיה כן עפ"י גמרא דזבחים וקיים בזה"ל ונעלם ממני לכוין המאמר בכאן דאין לו שייכות להכא אבל בילקוט בפרשה ובמלכים ר' קל"ג הגי' כמו שהוא לפנינו וצ"ע: ז) הא"א והא"ל הגיהו ר' יוסי עפ"י הגמרא זבחים כ"ח ע"א והילקוט: ח) עיין ברש"י עה"ת ובזבחים שם. לא מתיר שאינו מתיר שום קרבן באכילה ולא מכשיר אבל מזבח החיצון מכשיר מצורע לאכול בקדשים ואינו גומר את הכפרה שלאחר שהזה ממנו על מזבח הפנימי היה שופך שירי הדם על מזבח החיצון ז"ר: ט) עיין זבחים שם: י) כן הגיה הא"ל וגי' הילקוט אלא להכשיר בו כל רוח לפונית ובת"כ בפ' מצורע ג' להכשיר את כל הרוח: יא) הז"י הביא בשם לקח טוב גי' א"ל אלא חטאת עולה אשם ושלמים שאר כל קרבנות הצבור מנין וגי' הילקוט א"ל אלא עולה ושלמים שאר כל הקדשים מנין ת"ל כי כחטאת כאשם הוא לכהן קדש קדשים הוא שאין ת"ל קדש קדשים אלא להכשיר את כל הקדשים אין לי אלא חטאת עולה ושלמים שאר כל קרבנות הצבור מניין וכו' (ובסופו הוא קטוע ומשובש עיי"ש) ופי' הז"י מניין שצריך עזרה לשחיטתו והז"ר פי' מניין שמותר לשוחטן בראש המזבח לר"י ומלשון הילקוט מוכח כפי' הז"ר: יב) עיין ברש"י עה"ת ובילקוט המאמר משובש ומעורבב עם המאמר דלעיל ונדחק הז"ר לפרשו עיי"ש ונוסחת הילקוט היתה שאיני נגלה עליך אלא בבית הבחירה ועיין ספרי במדבר פי' ל"ט וסוטה ל"ח ע"א ועיין בתרגום יונתן: יג) עיין סוכה נ"ג ע"א ובאדר"נ פי"ב: יד) עיין אבות פ"ג וברכות ו' ע"א: טו) עיין בת"כ שם: טז) עיין לקמן במכילתא שם ומסגנון המאמר נראה בשם הוא עיקרו והועתק לכאן: יז) הז"י והא"ל הגיהו ת"ל אבנים שלמות תבנה חובה ומה"ל ואם מזבח וגו' אלא רלה וכו' והשאר מחקו והא"א הגיה תבנה חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות ת"ל מזבח אבנים תעשה לי חובה ולא רשות ומה"ל וכו' ולכל ההגהות האילו איננו רואה שום תרופה לזה המאמר דלא תקשי סיפא לרישא דברישא קפסיק ותני שהוא חובה ובסיפא מסיים שהוא רשות וכאשר הגהתי כן הוא בילקוט והוא מאמר אחר בחסרון מלות דבר אחר (וע"כ הפרדתיו בב' נקודות) וחולק אהא דר"י ועיין בכ"מ פ"א הי"ג מה' בית הבחירה ויותר נראה שהיא המאמר העקרי כאן ולא"כ הועתקו והוקדמו דברי ר"י לכאן ועיין ברש"י עה"ת:

מזבח אבנים תעשה לי רשות ולא חובה ומה תלמוד לומר ואם מזבח אבנים אלא [אם] רצה של אבנים יעשה של לבנים (עושה) [יעשה] יח) והרי דברים קל וחומר לשאר כל הכלים ומה אם מזבח החמור אם רצה לשנות ישנה קל וחומר לשאר כל הכלים יט):

לא תבנה אתהן גזית אין גזית אלא גזוזות שהונף עליהם ברזל רבי נתן אומר הרי שבנה שתי אבנים גזוזות שהניף עליהם ברזל שומע אני יהא המזבח כלו פסול ת"ל לא תבנה אתהן גזית הן פסולות ולא המזבח כלו פסול כ):

לא תבנה אתהן גזית כא) בו אי אתה בונה אבל אתה בונה בהיכל ובקדש הקדשים שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לבנות בו ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שלא יהו בונין בו גזית ת"ל לא תבנה אתהן גזית בו אי אתה בונה גזית אבל אתה בונה גזית בהיכל ובקדש הקדשים ומה אני מקיים ומקבות והגרזן כל כלי ברזל לא נשמע בבית בהבנותו (מ"א ו) בבית אינו נשמע אבל בחוץ נשמע כב):

כי חרבך הנפת עליה וגו' מכאן היה רבי שמעון בן אלעזר אומר המזבח נברא להאריך שנותיו של אדם והברזל לקצר שנותיו של אדם אינו רשאי להניף המקצר על המאריך כג) רבי יוחנן בן זכאי אומר הרי הוא אומר אבנים שלמות תבנה (דברים כז) אבנים שמטילות שלום והרי דברים ק"ו ומה אם אבני מזבח שאינם לא רואות ולא שומעות ולא מדברות על שמטילות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים אמר הקב"ה לא תניף עליהם ברזל המטיל שלום בין איש לאיש בין איש לאשתו בין עיר לעיר בין אומה לאומה בין ממשלה לממשלה בין משפחה למשפחה על אחת כמה וכמה שלא תבא עליו פורענות כד):

ולא תעלה במעלות על מזבחי מכאן אמרו עשה כבש למזבח אין לי אלא עלייה ירידה מניין ת"ל לא תגלה ערותך עליו הא לא עלייה ולא ירידה גרמה אלא כסוי גורם ר' ישמעאל אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ועשה להם מכנסי בד [לכסות בשר ערוה] (שמות כח) ומה ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו שלא ילך פסיעה גסה אלא גודל בצד עקב ועקב בצד גודל כה):

אשר לא תגלה ערותך עליו עליו אי אתה פוסע פסיעה (גסה) [יתירה] אבל אתה פוסע פסיעה (גסה) [יתירה] בהיכל ובקדש הקדשים שהיה בדין ומה אם מזבח הקל אסור לפסוע בו פסיעה [יתירה] ההיכל וקדש הקדשים החמורים דין הוא שאסור לפסוע פסיעה (גסה) [יתירה] כו) בהן לפי שהן חמורין ת"ל אשר לא תגלה ערותך עליו בו אי אתה פוסע פסיעה יתירה אבל אתה פוסע פסיעה יתירה בהיכל ובקדש הקדשים והרי דברים ק"ו ומה אם אבנים שאין בהם דעת לא לרעה ולא לטובה אמר הקדוש ברוך הוא לא תנהג בהן מנהג בזיון חברך שהוא בדמותו של מי שאמר והיה העולם דין הוא שלא תנהוג בו מנהג בזיון כז):

אשר לא תגלה ערותך עליו (חסלת פ' יתרו) כח) ואלה המשפטים אשר תשים נמצינו למדין שסנהדרין באין בצד מזבח אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר וינס יואב [וגו'] ויחזק בקרנות המזבח (מ"א ב) כט):

# חסלת מסכתא דבחודש

## וסליקא פרשת יתרו

---

**מאיר עין** יח) וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה של אדמה יעשה אבל גי' הילקוט ג"כ כנוסחתינו וסיפא מוכחת דתני אם רצה לשנות ישנה ועיין בכ"מ ה' בית הבחירה פ"א ה"ח שמסייע מכאן למ"ש הר"מ כשבונין ההיכל וכו' ואם לא מצאו אבנים בונין בלבנים: יט) עיין לעיל פ"י ובנכמן שם במ"ע אות כ"א: כ) עיין מדות פ"ג מ"ד ובילקוט המאמר קטוע עיי"ש: כא) הא"ל הגיה ד"א לא תבנה וכו' וא"ל וכן בילקוט ליתא: כב) עיין סוטה מ"ח ע"ב ובס"ק דתמיד כ"ו ע"ב וברמב"ם ה' בית הבחירה פ"א ה"ח והי"ד וברמב"ן בפרשה: כג) עיין מדות פ"ג מ"ד ובתוספתא דב"ק פ"ז ובת"כ ס' קדושים פ"ט: כד) עיין ברש"י עה"ת ובתנחומא בפרשה: כה) בסמ"ג סימן רל"א ג' אין לי אלא עלייה ירידה מניין ת"ל לא תגלה וגו' ר' ישמעאל אומר אינו צריך וכו' ול"ג הא לא עלייה וכו' ובסה"מ לסר"מ מלוה ס' כתב ולשון מכילתא מה ת"ל אשר לא תגלה וגו' שיעלה למזבח לא יהיה פוסע פסיעה גסה אלא מהלך עקב בצד גודל ובסמ"ג שם ג' שלא יפסיע פסיעה גסה אלא עקב בצד גודל וכתב הסמ"ג דלאו דווקא דתנן היו רצין ועולין בכבש ועיין בירושלמי ריש ברכות: כו) הגהתי עפ"י הילקוט: כז) עיין ברש"י עה"ת ובתנחומא בפרשה. הא"ל מחק מלות לפי שהן חמורין שהן יתור לשון: כח) כן הוא נחלק בהוצאת אמשטרדם והוא טעות דסמוכין קראים ובענין זה בשמות רבה ריש משפטים עיי"ש ובסנהדרין ז' ע"ב: כט) עיין לקמן מס' דנזיקין ספ"ד וגי' הילקוט שסנהדרין מסדרין דינהן בצד המזבח ועיין ברש"י עה"ת ר"פ משפטים ומכות י"ב ע"א:

## סליקא פרשת יתרו

# פרשת ואלה המשפטים

## פרשה א

**ואלה המשפטים** [אשר תשים לפניהם] ר' ישמעאל אומר אלו מוסיפין על העליונים מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני [ר' יהודה אומר ואלה המשפטים במרה נאמרו שנאמר שם שם לו חק ומשפט] (שמות טו) א) רבי עקיבא אומר ואלה המשפטים [וגו'] למה נאמר לפי שהוא אומר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם (ויקרא א) (אין לי אלא פעם אחת מנין שנה ושלש ורבע עד שילמדו (תלמוד לומר) [שנאמר] ב) ולמדה את בני ישראל (דברים לא) יכול למדין ולא שונין תלמוד לומר שימה בפיהם (שם) יכול שונין ולא יודעין תלמוד לומר ואלה המשפטים וגו' ערכם לפניהם כשלחן ערוך כענין שנאמר אתה הראית לדעת (שם ד) ג) (רבי יהודה אומר ואלה המשפטים במרה שנאמר שם שם לו חק ומשפט) רבי אלעזר בן עזריה אומר הרי הגוים שדנו כדיני ישראל שומע אני יהו קיימים תלמוד לומר ואלה המשפטים [וגו'] אתה דן את שלהם ד) והם אינן דנין את שלך מכאן אמרו גט המעושה בישראל כשר ובגוים פסול אבל גוים חובטין אותו ואומרין לו עשה מה שישראל אומר לך כשר ה) רבי שמעון אומר ו) מה ראו דינין לקדום לכל מצות שבתורה ז) שכשהדין בין אדם לחבירו תחרות ביניהם נפסק הדין נעשה שלום ביניהם וכן יתרו אומר אם את הדבר הזה תעשה וגו' [על מקמו יבא בשלום] (שמות יח):

**כי תקנה עבד עברי** בנמכר בבית דין [על גניבתו] ח) הכתוב מדבר שהוא עובדו ועובד הבן או אינו מדבר אלא במוכר עצמו כשהוא אומר וכי ימוך אחיך ונמכר לך (ויקרא כה) הרי מוכר עצמו אמור הא מה תלמוד לומר כי תקנה עבד עברי בנמכר בבית דין על גניבתו הכתוב מדבר שיהא עובדו ועובד את הבן ט):

**כי תקנה עבד עברי** בבן ישראל הכתוב מדבר או אינו אלא בעבדו של עברי ומה אני מקיים והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם וגו' (ויקרא שם) בנלקח מן הגוי אבל בנלקח מישראל שומע אני שיהא עובד שש ויצא בשביעית תלמוד לומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' (דברים טו) שאין תלמוד לומר העברי שהרי כבר נאמר אחיך ומה תלמוד לומר העברי מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן עברי ונאמר להלן עברי מה עברי האמור להלן בבן ישראל הכתוב מדבר אף עבד עברי האמור כאן בבן ישראל הכתוב מדבר ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר י) שנאמר ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו וגו' (שמות ה) [ואומר ויבא הפליט ויגד] לאברם העברי (בראשית יד):

---

**מאיר עין** (פרשה א) א) עיין לעיל במכילתא שם ובנכמן שם במ"ע אות מ"ע וכאשר הגהתי כן הגיה הא"ל אלא שהוא סרס את דברי ר"ע והעתיקן אחר ר"ש וא"כ ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ וכתב בזה"מ דר"י ה"א הידיעה דהמשפטים דרים וא"כ אלא ס"ל דפרשה זו מאוחרת היא ובמרה נאמרה מדכתיב הכא אשר תשים והתם כתוב אשר שם ועיין בתנחומא ומלת כאמרו הוסיף הא"א: ב) כן היא בילקוט וכך היתה במכילתא שלפני הרא"מ, וב' נוסחאות היו כאן ונתערבו ועיין ברא"מ: ג) עיין עירובין נ"ד ע"ב וברש"י עה"ת **אמר מאיר איש שלום** לימוד הוא לימוד הענין מתוך הכתב שינון הוא הסידור והחידוד בעל פה עיין ספרי דברים ריש פי' ל"ד ועל שם כך נקראו ההלכות שהיו שונין בע"פ משנה וכבר איפלגי ר"מ ור"י אם צריך לידע בע"פ ההלכות לבד או מדרשי ההלכות עיין קידושין מ"ט ע"א ידיעה היא ראיית פנים וידיעת טעם הענין: ד) לשון הז"ר בזמן שיד ישראל על העליונה היו דנין לגוים ועיין ספרי דברים פי' ט"ז ד"ה שמוע: ה) עיין במשנה גיטין פ"ח ע"ב ובמשנה שבירושלמי שם וגי' הילקוט כגי' המשנה בירושלמי ונראה שמלת אבל ומלת כשר הם תוספות מגליון מפרש והא"א הגיה אבל אם גוים: ו) גי' הילקוט רשב"י אומר: ז) פי' הז"י והזה"מ שנצטוו עליהם במרה וא"כ עמ"י המשך הענין אלא פירושו למה הוקדמו לפ' קדושים ועיין בילקוט בפרשה ריב ר' ש"ז ומלת לכל לאו דוקא ועיין ברבה ובתנחומא בפרשה: ח) וכ"ה לקמן וכעין זה הוא בילקוט וכן תרגם יונתן ארום תיזבון בגנבותיה לעבדא בר ישראל ולשון רש"י בקידושין י"ד ע"ב דכי תקנה ע"ע מיד אחרים משמע: ט) דסד"א בנמכר בעל כרחו שיוצא במיתת האדון כשם שיוצא הנרצע במיתת האדון ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ ואולי גי' אחרת היתה לפניו במכילתא ועיין קידושין י"ז ע"ב ובירושלמי שם פ"א ה"ב ובספרי דברים פי' קי"ח: י) שאין ראיה דעברי הוא ישראל דוקא שהרי יכול לפרשו על כל בני עבר זכר לדבר איכא זי"נ ועיין ברא"ב"ע וכן פי' בזה"מ והא"ל סרס המאמר והעתיקו לעיל קודם או.

עבד יכול תקראנו עבד לשום בזיון ת"ל כי תקנה עבד עברי התורה קראתו עבד בעל כרחה יא):

כי תקנה עבד עברי למה נאמר להביא הגר דברי רבי ישמעאל יב) רבי אליעזר אומר אינו צריך אם ישראל עובד שש שנים הגר יעבוד שתים עשרה יג) אמרת דיו לבא מן הדין להיות כנדון מה ישראל עובד שש אף הגר יעבוד שש:

[שש שנים] יד) לפי שהוא אומר אם אין לו ונמכר בגניבתו (שמות כב) שומע אני לעולם ת"ל שש שנים יעבוד מגיד הכתוב שהוא עובד שש ויוצא בשביעית טו):

שש שנים יעבוד שומע אני כל עבודה כמשמע תלמוד לומר לא תעבוד בו עבודת עבד (ויקרא כה) מכאן אמרו לא ירחוץ לו רגליו ולא ינעול לו מנעליו ולא יטול לו כלים

---

**מאיר עין** אינו וכו' ובתחילה מבאר שעברי הוא בן ישראל ואח"כ מבאר והולך שעבד עברי אינו עבדו של עברי אלא עבד שהוא עברי והוא נכון וכעין זה פי' בבה"מ אבל גי' הילקוט כגירסתנו: **אמר מאיר איש שלום** הראב"ע האריך כאן בשם עברי וכבר דברו האחרונים נכוחות בזה השם ואוסיפה עליהם שלכך השתמשו בזה השם בענין העבדים לפי ששם ישראל הגורה על המעלה גנאי הוא להיותו לעבד וגם חז"ל בחרו לומר מזה הטעם בבן ישראל הכתוב מדבר ולא אמרו בישראל הכתוב מדבר וראיתי לי כאן לכוין השקפת המעיינים על פנה אחת בקדמוניות אומתנו והוא כי הרבה מנהגים וסיפורים בקדמוניות אומתנו מסתוים ודומים לאלה של בני יפת אמנם שפת אומתנו היא הלשון שנכתבו בה כתבי הקדש היא נקראת שפת כנען (ישעיה י"ט) ומפורסם היא שבאותה הלשון השתמשו עם פיניקיא וכאשר יורו על זה שמות האנשים והמקומות בארץ כנען טרם בוא אברהם שמה ואותה הלשון ואותיותיה הם לשונות בני חם (ולא כאשר נתפשט הרגל לקרותן לשונות בני שם) ואמנם התהוות זה הענין היא לדעתי כתוב בכתב יושר מפורש בתורה שהרי בברכת נח כתוב ברוך ה' אלהי שם ויהי כנען עבד למו יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו (בראשית ט') וא"כ השמיענו הכתוב שנתרבו בני יפת ושכנו מקלתם באהלי שם ונתערבו עמהם (עיין בתרגום יונתן וברבה שם) ונהיה כנען עבד גם לבני יפת גם לבני שם ואח"ז כשפרט הכתוב את בני נח ובא לשם אמר ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול הוכרח לומר על שם שהוא אבי כל בני עבר לפי שאלה בני עבר הם הם אשר נתערבו בהם מבני יפת וזהו לדעתי טעם הכתוב ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלגה הארץ ושם אחיו יקטן כלומר שנחלקה ארץ עבר ונתערבו מקלתן עם בני יפת והם אלה אשר נאמר בהם שהם שוכנים באהלי שם ונקראו בני אלו התערובות פלג ולפי שלא תטעה לחשבן בין בני יפת הוכרח הכתוב לומר אבי כל בני עבר כי משפחות בני שם היו עיקר ובני יפת טפל וכבר העירו הראב"ע והרמב"ן שהשמות אשר הוזכרו בפרשה זו הם שמות משפחות ומדינות ולפ"ז עבר הוא ג"כ שם מדינה או משפחה ובאמת שהוזכרה בפרשת בלעם ול"ש מיד כתים וענו אשור וענו עבר וגו' שעל כרחך אין ישראל במשמע הכתוב ועוד הוזכרה בדברי יוסף כי גנב גנבתי מארץ העברים וגו' (בראשית מ') וכן נקרא יוסף בפי אשת פוטיפר איש עברי ובפי שר המשקים נער עברי ולא אישתמיט הכתוב לקרא ארץ כנען בשם ארץ העברים בשום מקום אלא טעם הענין שהישמעאלים אשר באו מגלעד הכירוהו שהיא עברי והוא גם הוא לא רצה להודיע שהוא מארץ כנען על כן אמר כי גנב גנבתי מארץ העברים ועל כן אמר אח"כ לפרעה אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי (שם מ"ו) הוכרח להוסיף ולומר אשר בארץ כנען כלו' אף שהם עברים הם גרים בארץ כנען והנה אלה העברים ר"ל ממשפחות אברהם הם מבני פלג דהיינו מתערובות בני שם ובני יפת וכשבאו לארץ כנען שנו את לשונם לשון עברית ובחרו בשפת כנען המדוברת באותה הארץ ועל כן לא אישתמיט הכתוב לקרא אותה הלשון לשון עבר או שפת עבר אבל היא נקראת שפת כנען ובנ"ר פמ"ב אמרו על מקרא ויגד לאברם העברי רבנן אמרי שהוא מעבר הנהר ושהוא משיח בלשון עברי ופי' היפ"ת וז"ל לאו היינו לשון הקודש אלא לשון של עבר הנהר תכלית המאמר שמקור אומתנו היא מתערובות בני שם ובני יפת ושהלשון הנקראת לשון הקודש אינה לשון עברית אבל אולי משוקעות בה מלות עבריות ולכך אחרו חז"ל לפרש המלות הזרות בה עפ"י לשונות של בני יפת וזכר לדבר בכמה מקומות באגדות שמזכירין תמיד שם ועבר לפי שהם שני קוטבים ביחוסה של אומתנו וכל זה לא כתבתי כמחליט הדבר בראיות ברורות ומחליטות אבל כוונתי לכוין השקפת המעיין על פנה זאת: יא) הא"ל הגיה לשום בזיון ת"ל אחיך נהוג בו אחוה יכול אף הוא ינהוג בעצמו אחוה ת"ל כי תקנה וגו' התורה קראתו עבד בעל כרחו וגי' זו היא עפ"י ת"כ פ' בהר ובילקוט גי' רבי אומר יכול תקראנו עבד לשון בזיון ת"ל כי תקנה ע"ע על כרחה התורה קראתו עבד ובא"א הגיה יכול תקראנו עבד או אל תקראנו עבד לשון בזיון וכו' (ונראה שהיה גורס בעל כרחו) ונראה שהגיה כן עפ"י הרא"מ עיי"ש שמוכח מלשונו שכך היתה גירסתו וכבר האריך עליו בדברים בעל לדה לדרך ויפה פירשו בז"י יכול שיהא מותר לקרותו עבד לשם בזיון ת"ל עבד עברי לומר לך אעפ"י שהוא עבד הרי הוא עברי אלא שהתורה קראתו עבד בע"כ מפני הלורך וכו': יב) גי' הילקוט דברי ר' אליעזר ר' ישמעאל אומר ובס"מג (הביאוהו הז"י והכ"מ הג"מ בריש ה' עבדים) ג' ר"י ור' עקיבא ועיי"ם שכתב מסוך רבו דהכא בגר שאמו ישראלית איירי משום דלא תקשי מג"מ ע"א ע"א דאין הגר נקנה בעבד עברי ואלולי דמסתפינא הו"א דהאי להביא ע"ס הוא ול"ל להוליא ומיושב ספיר לשון למה נאמר שהוא דחוק לפי הנוסחא שלפנינו אלא שצריך למחוק לקמן מלות אין לריך ג"כ: יג) הא"ל הגיה אם ישראל עובד שש שנים הגר לא יעבוד או אינו אלא ישראל עובד שש והגר יעבוד י"ב וכו' ובילקוט ג' א"ל אם ישראל עובד הגוי הגר לא יעבוד אם ישראל עובד שש הגר יעבוד י"ב וכו' ונדחק הז"ר לפרשו יז"ל בב"מ ע"א ע"א אומר דגר הנמכר לישראל דינו כנמכר לגוי ואינו עובד לא את הבן ולא את הבת והכא ה"ק וכו' אם ישראל עובד את הגוי הגר לא יעבוד בתמיה עכ"פ יעבוד לישראל ויהיה דינו כנמכר לגוי ושארי לי מארי דלא איתמר כן בגמרא שם אלא לענין גר שקנה ע"ע ועיין ברמב"ם ריש ה' עבדים והאמת דלא בסמ"ג ודלא כז"ר אלא ברייתות חלוקות הן ומלת הגוי הגר לא יעבוד כלו' הגוי שנתגייר והנוסחא שלפנינו היא קטועה עכ"פ. יד) ככ"ל להגיה: טו) לקמן פי"ג:

לבית המרחץ ולא יסמוך לו במתניו כיון שעולה במעלה ולא יטלנו לא בפוריון (טז) ולא בכסא ולא בלקטקא (יז) כדרך שעבדים עושין (תלמוד לומר) [שנאמר] (יח) ובאחיכם בני ישראל וגו' (שם) אבל בבנו ובתלמידו רשאי (יט):

שש שנים יעבוד שומע אני בין עבודה שיש בה בזיון בין עבודה שאין בה בזיון ת"ל כשכיר כתושב (שם) מה שכיר אי את רשאי לשנותו מאומנותו אף עבד עברי אי אתה רשאי לשנותו מאומנותו מכאן אמרו לא יושיבנו רבו באומנות שהיא משמשת לרבים כגון חייט בלן ספר טבח נחתום (כ) רבי יוסי אומר [אם] היתה מלאכתו מיוחדת לכך יעשה אבל רבו לא ישנה עליו (כא) כשכיר כתושב מה שכיר עובד ביום ואינו עובד בלילה אף עבד עברי עובד ביום ואינו עובד בלילה ר' יוסי אומר הכל לפי אומנותו (כב):

ובשביעית שביעית למכירה אתה אומר שביעית למכירה או אינו אומר אלא לשנים ת"ל שש שנים יעבוד (כג) שביעית למכירה ולא שביעית לשנים (כד):

יצא לחפשי [חנם] למה נאמר לפי שהוא אומר וכי תשלחנו חפשי (דברים טו) שומע אני שיכתוב לו גט שחרור ת"ל יצא לחפשי (כה) או יתן לו מעות ויצא תלמוד לומר יצא לחפשי חנם (כו):

אם בגפו [יבא בגפו יצא] למה נאמר לפי שהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה ת"ל אם בגפו יבא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל (כז) רבי עקיבא אומר אם בגפו יבא בגפו יצא אם בראשי איברים נכנס בראשי איברים יצא (כח): לפי שהוא אומר (כט) וכי ימכור איש את בתו לאמה לא תצא [כצאת העבדים] לא תצא בראשי איברים כדרך שהכנענים יוצאים אתה אומר לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כדרך שהכנענים יוצאים או לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעברים יוצאים ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה [ועבדך שש שנים] (דברים טו) מגיד שהיא יוצאה בשש ביובל מנין ת"ל כי עבדי הם [וגו' לא ימכרו ממכרת עבד] (ויקרא כה) (ל) מכל מקום הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כדרך שהכנענים יוצאים אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי איברים עברי מנין ת"ל העברי או העבריה הקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בראשי איברים אף עברי אינו יוצא בראשי איברים ועוד (לא) ק"ו ומה עבריה שהיא יוצאה בסימנין אינה יוצאה בראשי איברים עברי שאינו יוצא בסימנין דין הוא שלא יצא בראשי איברים לא אם אמרת בעבריה שאינה נמכרת על הגנבה לפיכך אינה יוצאה בראשי איברים תאמר בעברי שהוא נמכר על גנבתו לפיכך יוצא בראשי איברים ת"ל העברי או העבריה הקיש עברי לעבריה מה היא אינה יוצאה בראשי איברים אף הוא אינו יוצא בראשי איברים (לב):

אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר אתה אומר בבת ישראל הכתוב מדבר

---

**מאיר עין** טז) אפריון בתקרון אכ"ף ופי' בערוך ערך אפריון מטה ובילקוט איתא בפורין ונראה שהוא שיבוש: יז) בלא כעין עגלה עיין בערוך ערך גלוגדקא ובתוספתא ר"ב ובמ"ע בספרי דברים פי' ל"ז אות י"א ולעיל מס' דבחודש פ"ג אות כ"ב ועיין בת"כ פ' בהר: יח) וכן הגיה בא"א והז"ר הגיה ומ"כ והא"ל מחק והגיה ת"ל בו בו אי אתה עובד אבל בבנו וכו' והוא עפ"י ת"כ שם וא"ל: יט) עיין בת"כ שם ובכתובות ל"ו ע"א: כ) דאע"ג שאינו עבודה בזויה שדרך העבדים לעשותה בלא דברייתא מ"מ יש בה בזיון לפי שהיא משמשת לרבים והא"ל הוסיף והגיה קודם מכאן אמרו יעבוד עמך שלא ימסור אומנתו לאחר מכאן אמרו וכו' עפ"י ת"כ עיי"ש וא"ל: כא) עיין בת"כ שם: כב) עיין בספרי דברים פי' קכ"ג ובגכמן שם במ"ע אות א': כג) כלו' ואם אתה אומר שביעית לשנים והשמיטה מוציאתו א"כ אינו עובד שש שנים אלא בשש שנים והא"ל הגיה שש שנים יעבוד ובשביעית והוא עפ"י הגמרא דערכין י"א ע"ב ונדה ס"פ יוצא דופן והירושלמי דקידושין פ"א ה"ב וא"ל: כד) עיין ברא"ע וברמב"ן ובתרגום יונתן בפ' ונמכר בגנבתו: כה) עיין קידושין כ"ד ע"ב: כו) וגי' הילקוט שומע אני יכתוב לו גט שחרור או יתן לו מעות ויצא ת"ל יצא לחפשי חנם: כז) לקמן ריש פ"ב ופי' בגפו כמו שתרגמו המתרגמים בלחודוהי ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ ד"ה מכאן שהרשות ולר"י תרווייהו א"כ רשות ורש"י בקידושין כ' ע"א חולק ע"ז וס"ל דאם בגפו חובה וכן פירשה רבנ"י שם עיי"ש: כח) כלו' שיוצא כשם שהוא נכנס וכמו שבא בראשי איברים כלו' עם ראשי איבריו כך יוצא עם ראשי איבריו והנעל המזיקו משלם לו כמו שמשלם לשאר בן חורין ולאפוקי שלא תאמר שיוצא בראשי איברים כלו' על ידי ראשי איברים כעבד כנעני ושיטת ר"ע בשיטת הת"ק בקידושין שם וכמו שפירשה רבא שם עיי"ש: כט) הא"ל הגיה ר' ישמעאל אומר אינו צריך לפי שהוא אומר וכו' וטעמו דלר"ע לא איצטריך דנפקא ליה הא מאם בגפו אבל מאן כהל להוויה כדין בלא ראיה ובילקוט נמי ליתא וסגנון הלשון נמי מוכח דלא כהגהה זו אלא ית'אמר בפ"ע הוא ועיקרו לקמן בפ"ג והועתק לכאן משום הא דר"ע: ל) ולכתי לא אסיק אדעתיה למיעבד הקישא: לא) הא"ל מוחק מן ת"ל עד ק"ו והגיה אמרת ק"ו אבל בילקוט איתא והאמת שכך היא סגנון הברייתות: לב) ועיין ס"ג ד"ה לא תלא וברש"י עה"ת שם:

או אינו מדבר אלא בכנענית כשהוא אומר אם אדוניו יתן לו אשה [וגו'] הרי כנענית אמורה הא מה ת"ל אם בעל אשה הוא בבת ישראל הכתוב מדבר נג):

ויצאה אשתו עמו רבי יצחק אומר מי הביאה שהכתוב מוציאה מה ת"ל ויצאה אשתו עמו מגיד שהוא חייב במזונותיה ובמזונות בניו שנאמר ויצא מעמך הוא ובניו עמו (ויקרא כה) מכלל יציאה אתה למד על הכניסה יכול יהא חייב במזונות ארוסה ושומרת יבם ת"ל אשתו להוציא שומרת יבם שאינה אשתו עמו להוציא ארוסה שאינה עמו נד):

## פרשה ב

אם אדוניו יתן לו אשה רשות אתה אומר רשות או אינו אלא חובה כשהוא אומר אם בגפו יבא בגפו יצא רשות ולא חובה דברי רבי ישמעאל א) רבי עקיבא אומר [וכו'] ב):

אם אדוניו יתן לו אשה המיוחדת לו שלא תהא כשפחת הפקר ג):

אם אדוניו יתן לו אשה בכנענית הכתוב מדבר או אינו אלא בעברית כשהיא אומר האשה וילדיה תהיה לאדוניה הא בכנענית הכתוב מדבר ד):

וילדה לו בנים [או בנות] אין לי אלא בנים ובנות טומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל האשה וילדיה תהיה לאדוניה מכל מקום רבי נתן אומר אין ת"ל אלא האשה וילדיה וילדה לו להביא את הרב שבא על שפחתו (שילדה) [שילדיה] ה) עבדים ו):

האשה וילדיה מה ת"ל ז) מגיד שילדיה כמוה אין לי אלא שפחה שילדיה כמוה נכרית מנין היה רבי ישמעאל אומר (ק"ו) [דין הוא] ח) מה שפחה כנענית שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה אף כל שאין לה קידושין מכל אדם ילדיה כמוה ואי זה (זה) זה ולד נכרית ט):

והוא יצא בגפו שאינה צריכה ממנו גט אין לי אלא אמה שאינה צריכה גט מן העבד י) ישראלית מן העבד מנין ת"ל מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה) הקיש עבד לאמה

---

**מאיר עין** נג) וכן תרגם יונתן ואין מרי איתתא בת ישראל הוא ועיין ברא"מ ובמפרשי המכילתא והאמת שסגנון הברייתות כן הוא: נד) עיין ברש"י עה"ת ובקידושין כ"ב ע"א ובת"כ פ' בהר וגי' הילקוט ויצאה אשתו עמו מגיד שהוא חייב במזונותיה ובמזונות בניו שנאמר ויצא וגו' מכלל יציאה אתה למד כניסה וכו'. הא"ל הגיה ומזונות בניו מנין שנאמר וכו' וא"ל ועוד דהזל"ל ת"ל וע"ע ברא"ש וברמב"ן. כתב הרמב"ן ושוב מצאתי במכילתא אחריתי דרבי שמעון אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונותיו אף לאשתו ובניו חייב במזונותיהן. עדיין אני אומר אשה ובנים שהיו לו עד שלא לקחו רבו חייב במזונותיהן שמתחלה לא לקחו אלא על מנת כן אבל אשה ובנים שהיו לו משלקחו רבו לא יהא חייב במזונותיהן ת"ל אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו שתי נשים כאן אחת עד שלא לקחו רבו ואחת משלקחו רבו יכול אפילו היה לו ארוסה ושומרת יבם שהוא אינו חייב במזונותיהן רבו אינו חייב במזונותיהן אשתו ובניו יוכיחו שהוא אינו חייב במזונותיהן ורבו חייב במזונותיהן ת"ל ויצאה אשתו עמו אשה שהיא עמו חייב יצאה זו שאינה עמו יכול אפילו שאינה ראויה להקיים עמו כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ת"ל ויצאה אשתו עמו מי שראויה להקיים עמו יצאה זו וכו' יכול אפילו נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל הוא ומה הוא מדעת רבו אף אשתו מדעת רבו יכול יהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ודין הוא ומה עבד כנעני שאין רבו חייב במזונותיו מעשה בניו ובנותיו של רבו עבד עברי שרבו חייב במזונותיו אינו דין שיהא מעשה בניו ובנותיו של רבו ת"ל הוא הוא מעשה ידיו של רבו ואין מעשה בניו ובנותיו של רבו. ויצאה אשתו עמו אל תפרישנו מאשתו אל תפרישנו מבניו עד כאן הברייתא הזו עכ"ל הרמב"ן ועיי"ש מה שפירש בה ועיין ברמב"ם ריש פ"ג מה' עבדים שסדר הלכותיו שם עפ"י ברייתא זו והביאה שם בכ"מ עיי"ש:

(**פרשה ב**) א) עיין לעיל פ"א ד"ה אם בגפו: ב) הוא סיום ברייתא דלעיל פ"א וקיצעוה הסופרים וחסר מלת וכו' והא"ל מחק לג' מלות אלו ובילקוט ליתנייהו והכ"מ בפ"ג מה' עבדים העתיק רע"א אם אדוניו וכו' וא"כ: ג) שלא ימסור שפחה אחת לב' עבדים וממלא לו קדרים: ד) עיין לעיל פ"א בד"ה אם בעל וכו' ובמ"ע שם ועיין ברש"י עה"ת וברמב"ן ועיין ברא"ע: ה) כצ"ל וגי' הילקוט רנ"א אין ת"ל וילדה לו אלא להביא וכו' שילדיה עבדים: ו) עיין בת"כ פ' בהר פרשה ו' וברמב"ם ריש פ"ט מה' עבדים ובכ"מ שם והז"ר תמה על הרי"ף והרא"ש דיבמות פ"ב דפסקו דלא כר"נ ובאמת שאין כאן תימה דדברי ר"נ מתוקמי כגון שבא עליה שלא במתכוון א"נ ברשע שגמר בלבו שלא לשחררה אבל בשפחה וודאי אמרינן אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות וע"ע במ"מ פ"ד מה' נחלות: ז) הא"ל מוחק כל זה ולדעתו הוא מאמר אחד עם הא דר"נ דלעיל ובילקוט איתא לה ועיין במ"מ שם: ח) כ"ה בילקוט וכן הגיה בזה"מ והז"י כדחק ועיין יבמות כ"ג ע"א וקידושין ס"ח ע"א: ט) בילקוט מקיים ואיזה זה ולד שפחה ונכרית וכ"ל שכל המאמר קטוע וצ"ל מכאן אמרו כל מי שאין לה לא עליו ולא על אחרים קידושין הולד כמותה ואיזה זה ולד שפחה ונכרית והוא משנה בקידושין פ"ג: י) מן העבד העברי ובילקוט ג' שא"ל גט מבן ישרא והגיה כן הא"ל וא"ל:

ואמה לעבד יא) מה אמה אינה צריכה [מבן ישראל] יב) גט אף בת ישראל אינה צריכה מן העבד גט יג): ד"א והוא יצא בגפו למה נאמר לפי שהוא אומר שש שנים יעבוד אין לי אלא עובד שש שנוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע מנין ת"ל (שש שנים יעבוד) [והוא יצא בגפו] יד) להביא את הנרצע טו) ר' יצחק אומר אינו צריך ומה העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו טז) הרי הוא נוהג בו מנהג האמור בפרשה נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שינהוג בו מנהג האמור בפרשה (שש שנים יעבוד): [דבר אחר והוא יצא בגפו] להביא את החולה משמע מביא את החולה בריא מנין ת"ל שש שנים יעבוד אמרת במי הענין מדבר במי הראוי לעבוד יז):

ואם אמור יאמר העבד מגיד שאינו נרצע עד שיאמר וישנה יח):

אהבתי את אדוני [את אשתי ואת בני] אין לי אלא בזמן שיש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים (אין לרבו אשה ובנים יט) מנין ת"ל והיה כי יאמר אליך וגו' [כי אהבך ואת ביתך וגו'] (דברים טו) מכאן אמרו לעולם אינו נרצע אלא אם כן יש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים כ):

אהבתי את אדוני וגו' הוא אוהב את רבו ורבו אוהבו שנתברכו נכסים על ידיו לכך נאמר כא) והיה כי יאמר אליך וגו' כי טוב לו עמך (דברים שם) שתהא טובתו שוה לך כב) מכאן אמרו לא ישנה רבו עליו מאכלו ומשקהו והסבו משלו לכך נאמר כי טוב לו עמך כג): ד"א כי טוב לו עמך שתהיה שוה לו כד) אם היה חגר או סומא אינו נרצע:

והגישו אדוניו אל האלהים אצל הדיינין שימלך במוכריו כה) רבי אומר בנמכר בבית דין על גנבתו הכתוב מדבר כו) אבל כאן אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו:

---

**מאיר עין** יא) הא"ל מוחק מלות ואמה לעבד אבל בילקוט איתנייהו ואשגירת לישנא הוא: יב) כ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א: יג) עיין בת"כ שם: יד) וכן הגיהו הא"א הז"י והא"ל וכ"ה בילקוט: טו) כלו' שאף בנרצע האשה וילדיה תהיה לאדוניה: טז) הז"ר והז"י פי' שמועט זמן יציאתו בשש וריבה זמן יציאתו ביובל ועיין לקמן בד"ה ועבדו ובבה"ת לדד להגיה ומה העובד שש שריבה הכתוב יציאותיו שיוצא בה' דברים בשש ביובל ובגרעון כסף בשטר שחרור ובמיתת האדון ואפ"ה אינו יוצא בראשי איברים ק"ו לנרצע דאינו יוצא אלא במיתת האדון או כ"ש דאינו יוצא בראשי איברים וזה דחוק דלשון מנהג האמור בפרשה אינו מתפרש יפה לענין שאינו יוצא בראשי איברים דלא נפקא לן אלא מדרשא: יז) בילקוט ליתא להאי בבא כלל והז"י הגיהה ופירשה שש שנים יעבוד להביא את החולה תוך הזמן שעולין לו למנין השנים ברח מנין שצריך להשלים והא"ל מחק והגיה שש שנים יעבוד להביא את הבורח יכול אף החולה ת"ל ובשביעית יצא ומה ראית אמרת וכו' ופירושיהם והגהותיהם הם עפ"י הגמרא דקידושין ט"ז ע"ב וי"ז ע"א ולא השגיחו שלפי סדר הפרשה אין המאמר הזה במקומו ע"כ נ"ל עיקר שהילוף מקראות כאן כדלעיל אות י"ג וכל"ל כמו שהגהתי דלכך נכתב מקרא יתירא והוא יצא בגפו לומר שאין רבו יכול לעכבו אפי' הלה אצלו בתוך שש משמע מביא את החולה בריא מנין שאם בטל ממלאכתו שאינו יכול לעכבו מלאכה בסוף שש אלא יחזיר לו שכר בטלנותו אמרת וכו' במי הראוי לעבוד וזה היה ראוי לעבוד שהרי היה ברשותו ואינו יכול לעכבו ומנא אמינא להאי פרושא מהא דגרסינן בירושלמי דקידושין מניין אפי' חלה ת"ל ובשביעית יצא לחפשי חנם יכול אפי' ברח ת"ל שש שנים יעבוד מה ראית לרבות את זה ולהוציא את זה. אחר שריבה הכתוב ומיעט מרבה אני את זה שהוא ברשותו ומוציא את זה שאינו ברשותו ע"כ מוכח מזה שכל זמן שהיה ברשותו הוא יוצא בסוף שש ובספרי דברים פי' קי"ח ג' ברח וחזר מנין שמשלים לו שניו ת"ל שש שנים יעבוד חלה ונתרפא יכול יחזיר לו שכר בטלנותו ת"ל ובשביעית יצא לחפשי חנם ע"כ נקט בברח השלמת שנים ובחלה החזרת שכר בטלה לפי שהיה ברשותו. וע"כ אינו משלים שנים אלא דקס"ד דמחזיר לו שכר בטלה ונפק ליה מן חנם שאינו מחזיר ומזה אני אומר שאין הפרש בין חולה ובין בריא שבטל מלאכתו ששניהם יוצאים בסוף שש אלא שהבריא מחזיר לו שכר בטלנותו וכגון הברייתא עולה כהוגן ודריש לה הכי שש שנים יעבוד וכי עובד כל שש אתמהה הרי אינו עובד בלילה אלא ע"כ במי הראוי לעבוד מדבר דהיינו שיהיה ברשותו: יח) גי' הילקוט עד שיאמר שתי פעמים ועיין ספרי דברים פי' קכ"א ובנכמן שם במ"ע אות א' ויונתן תרגם ואין יתני ויימר עבדא: יט) ב' נוסחאות הן ולנוסחא קמא ה"פ מנין שצריך להיות לרבו אשה ובנים ולנוסחא הב' ה"פ מנין שאינו נרצע והא"ל מוחק ומגיה אהבתי וגו' עד שיהיה לו אשה ובנים לרבו אשה ובנים מנין ואם באנו לדחוקי ולאוקמי גירסא עתיקא אפשר לומר דס"ל כרשב"י דקידושין כ' ע"א דאין רבו מוסר לו שפחה כנענית אא"כ יש לו אשה ובנים וה"פ א"ל אלא בזמן שיש לו אשה ובנים ולרבו אשה ובנים כלו' אשה עברית ובניה שהם לו ואשה כנענית ובניה שהם לרבו אין לרבו אשה ובנים שהיא אשתו ובניו מנין וכו' ויצא לנו לפ"ז דבר חדש דאם מתו אשתו ובניו העברים אינו נרצע ועיין ברש"י עה"ת שכתב את אשתי השפחה ואתא לאפוקי שלא תפרש את אשתי העברית שרבו חייב לזון אותם ועיין ברא"ם: כ) ועיין בספרי דברים פי' קכ"א ובנכמן שם במ"ע אות ד': כא) גי' הילקוט מנין לכך נאמר והגיה כן בא"א והא"ל הגיה מנין ת"ל וא"ל: כב) ועיין בקידושין כ"ב ע"א ובירושלמי שם פ"א סוף ה"ב ועיין בספרי שם ובמ"ע אות ג': כג) עיין קידושין כ' ע"א ובת"כ פ' בהר ופי' והסבו מעתו וכן מוכח שם אבל בילקוט ג' והסיכו בכ"ף כלו' סיכה: כד) פי' בטובה ועיין ספרי שם ובגמרא שם כ"ב ע"א ובילקוט ליתנייהו לג' מלות אלו וכן מחקן הא"ל וא"ל ועיין ברמב"ם פ"ג מה' עבדים הי"א ובמשנה למלך שם: כה) ולא שיהא נרצע שם שרוצעין בדלת ומזוזה של כל אדם (ועיין ברמב"ם שם פ"ג ה"ט) אלא ליטול מהם רשות וס"ל דמוכר עצמו אינו נרצע ופי' שימלך שיטול רשות וכן בברכות ג' ע"ב ונמלכין בסנהדרין וכו' וכן תרגם יונתן ויסב מנהון רשותא: כו) כלו' האי

והגישו אל הדלת או אל המזוזה וגו' מקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד אתה אומר לכך בא או ירצענו במזוזה והדין נותן מה הדלת שאינו כשר למצוה כז) כשר לרציעה מזוזה שהיא כשרה למצוה אינו דין שתכשר לרציעה ת"ל ונתת באזנו ובדלת (דברים טו) בדלת אתה נותן אבל אי אתה נותן במזוזה או יעביר באזנו ובדלת כח) ת"ל ורצע אדוניו את אזנו במרצע באזנו אתה מעביר ואי אתה מעביר בדלת הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון הקיש דלת למזוזה מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד:

ורצע אדוניו את אזנו למה נאמר כט) לפי שמצינו בכל מקום ששלוחו של אדם כמותו אבל כאן הוא ולא שלוחו ל):

אזנו בשל ימין הכתוב מדבר אתה אומר בשל ימין הכתוב מדבר או אינו אלא בשל שמאל הרי אתה דן נאמר כאן אזנו ונאמר להלן אזנו לא) מה להלן בימין אף כאן בימין לב)

אזנו מן המלת דברי רבי יהודה רבי מאיר אומר אף לג) מן הסחוס שהיה ר' מאיר אומר אין כהן נרצע והן אומרים נרצע אין כהן נמכר והן אומרים נמכר לד) ומה ראתה אוזן שתרצע מכל איברים היה רבן יוחנן אומרה כמין חומר (חומר) אזן ששמעה לא תגנוב והלך וגנב היא תרצע מכל אבריו לה):

---

**מאיר עין** והגישו אדוניו אל האלהים הוא בנמכר בב"ד והוא נרצע בב"ד אבל כאן כלו' והגישו אל הדלת שהוא במוכר עצמו אינו נרצע אלא בינו לבין עצמו וס"ל דמוכר עצמו נרצע וכ"ה בירושלמי דקידושין פ"א ה"ב כתיב והגישו אדוניו אל האלהים והגישו אל הדלת הא כיצד זה שהוא נמכר בב"ד והגישו אדוניו אל האלהים וזה שהוא מוכר את עצמו והגישו אל הדלת ובגה"מ נדחק לכ"ל: כז) לקביעת מזוזה ז"ר: כח) כלו' דילמא אתא קרא לגלויי שאם רוצעו בדלת שצריך שיעביר בדלת אבל ה"ה דמזוזה כשרה לרציעה ובילקוט קטוע מן או אינו ולהלן והא"ל הגיה כל המאמר הכי והגישו וגו' והלא כבר נאמר ונתת באזנו ובדלת אלא להקיש דלת למזוזה וכו' אתה אומר לכך בא או שתהיה מזוזה כשרה לרציעה אמרת אינו צריך שהרי הדין נותן מה הדלת וכו' אינו דין שתכשר לרציעה או אינו באזנו ובדלת לתלמודו הוא בא שיעביר באזנו ובדלת ת"ל וכו' ובלי ספק שכוון הגאון בהגהתו להכשיר המזוזה לרציעה מפני קושית הרא"מ וכמשמעות הגמרא שהביאה הרא"מ (ובגה"מ לא ירד לכוונתו עיי"ש) אבל מאן כהל לאחויה כדין בלא ראיה ועיין ברמב"ם פ"ג ה"ט וביסוד הלחם משנה והמ"ל על קושית הרא"מ ובאמת שדברי הרמב"ם הם המצאה ליישב קושית הרא"מ אבל לפי פשוטה של ברייתא קושית הרא"מ במקומה עומדת דמלת או אל אין להם מובן ועוד שלא מצינו בכל התורה שתהיה שום מלה לצורך ההקש בלבד ולא לשום צורך עצמו ובתרגומו של אונקלוס ב' נוסחאות לפנינו נוסחא א' לות דשא או לות מזוזתא ונוסחא ב' לות דשא דילות מזוזתא ובתרגום יונתן איתא לות דשא דלות מזוזתא ויראה שהוא ע"פ ולכ"ל דלות מזוזתא ועיי"ש במפרש ואומר אני כיון שכבר מצינו מלת או נרדף עם מלת אם (וחכם אחד מחכמי הלשון כתב שעיקר ענין מלת או הוא כענין מלת אם) וכן מצינו מלת אל נרדף עם מלת על פירשוהו חז"ל מכח סתירת המקראות והגישו אל הדלת אם על המזוזה ואפשר כמו שכתבנו שמצינו שמלת או הוא נרדף עם מלת אם ועם וי"ו העטוף הוא נרדף ג"כ עם מלת אשר ומצינו לדבר בויקרא כ"ה או אז יכנע לבבם וגו' ועיין ברש"י שם ויהיה או אל המזוזה כמו אשר על המזוזה וזהו כוונת המתרגמים דלות מזוזתא ועיין בירושלמי קידושין פ"א ה"ב ובמ"ע בספרי דברים פי' קכ"ב אות ב': כט) ל"כ אדוניו ז"ר: ל) עיין בירושלמי קידושין ריש פ"ב וברמב"ם ובמ"ל פ"ג מה' עבדים ה"ע: לא) גבי מצורע רש"י עה"ת: לב) וכן תרגם יונתן ית אודניה ימינא ועיין ספרי דברים פי' קכ"ב ובמ"ע שם אות י' ובקידושין ט"ו ע"א: לג) הא"ל מוחק מלת אף ופי' בגה"מ דטעמיה דא"כ למה אין כהן נרצע הא יכול לרצעו מן המלת אבל בילקוט הגי' כמו שהוא לפנינו ואין הכרח להגהה זו שהרי הא דר"מ לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר לפי שאמר ר"מ אין כהן נרצע א"כ מוכח עכ"פ שרוצעין אף מן הסחוס אבל אינו מוכח שמן הסחוס דוקא דדילמא טעמיה דגזרינן שמא יצא לרצעו מן הסחוס דהכי פריך בירושלמי וירצע הסחוס פחות מן הכרשינה (שאינו נעשה בזה בעל מום) ומשני שמא יבוא לידי כרשינה עיי"ש ועיין בספרי שם ובנספחין שם במ"ע: לד) והא דאיצטריך למימר שאינו נרצע היינו במוכר עצמו ז"ר. הא"ל מוחק מן והן אומרים נרצע עד ומה ראתה והגיה וא"ת מן המלת הוא נרצע וכו' ואין הכרח להגהה זו ועיין בספרי ובב' הגמרות שם: לה) גי' הילקוט רבן יוחנן בן זכאי אומר אבר ששמע וכו' ועיין ברש"י עה"ת ובתוספתא דב"ק פ"ז ובקידושין כ"ב ע"ב וכתב הז"י דיש מגיהין לא תגנובו דלא תגנוב בגונב נפשות איירי וא"ל ובירושלמי דקידושין ג' שאלו התלמידים את ריב"ז מה ראה העבד הזה לירצע באזנו יותר מכל איבריו א"ל אזן ששמע מהר סיני לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ופירקה מעליה עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם וכו' וכתב בעל מראה הפנים דשינוי נוסחאות אילו תלוי אי לא מוכר עצמו נרצע אי לא ומפורש כן ברש"י עה"ת ועיין ברא"מ.

**אמר מאיר איש שלום** העתקתי דברי הירושלמי שמהם אתה לומד שכל המאבד חפשיותו הרי הוא עובד ע"ז והיא פנה גדולה להבנת כמה וכמה מאמרי חכז"ל וע"כ דרשו חרות על הלוחות ואמרו שפירוק שיעבוד מלכיות הוא ההבדל בין העוה"ז לימות המשיח וגינו אותן המתמכרים לעבדים עד שאמרו עליהם שאינם בכלל אדם ושהם דומים לחמור כי אמתת האדם הוא שיהיה בצלם אלהים ולדעתם החפשיות הוא מגדר האדם ועיין במה שרמזתי על ענין קבלת עול מלכות שמים במ"ע ספרי דברים פי' ל"א אות י"ז והדברים עתיקים:

במרצע בכל דבר והתורה אמרה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ואמרה בכל דבר לו) רבי אומר (כמין) [במין] לז) מתכת בלבד:

ועבדו לעולם עד היובל שהיה בדין ומה אם הכסף שיפה כחו וקונה הכל אינו קונה אלא שש רציעה שאינה קונה אלא עבדים אינו דין שלא תקנה אלא שש הא מה לח) ת"ל ועבדו לעולם עד היובל או ועבדו לעולם כמשמעו ת"ל ושבתם איש אל אחוזתו [ואיש אל משפחתו תשובו] (ויקרא כה) רבי אומר בא וראה שאין העולם אלא חמשים שנה שנ' ועבדו לעולם עד היובל לט) הא כיצד הגיע היובל יצא מת האדון יצא מ):

ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד הבן שהיה בדין מה אם העובד שש שמיעט הכתוב יציאתו הרי הוא עובדו ועובד הבן נרצע שריבה הכתוב יציאתו אינו דין שיהא עובדו ועובד הבן ת"ל ועבדו אותו הוא עובד ואינו עובד הבן מכאן אמרו עבד עברי עובד את הבן ואינו עובד את הבת נרצע והעבריה לא את הבן ולא את הבת מא):

## פרשה ג

וכי ימכור איש את בתו בקטנה הכתוב מדבר אתה אומר בקטנה הכתוב מדבר או אינו לא בגדולה אמרת הואיל ורשאי בהפרת נדריה (ר"פל) [ורשאי] א) במכירתה מה היפר נדריה קטנה ולא גדולה אף מכירתה קטנה ולא גדולה ממקום שבאת ב) מה להלן כשהיא נערה ג) אף כאן כשהיא נערה אמרת הואיל ומוציאין אותה הסימנים מרשות אביה שהוא רשאי בקידושיה כשהיא נערה ד) ק"ו עד שלא נמכרה:

וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואין האשה מוכרת בתה שהיה בדין ומה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא מוכר את בתו חבת שאביה רשאי למוכרה אינו דין שתמכור את בתה ת"ל וכי ימכור איש איש מוכר את בתו ואין אשה מוכרת את בתה ה):

וכי ימכור איש [וגו'] האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו שהיה בדין מה אם הבת שאינה נמכרת על הגניבה אביה רשאי למכרה הבן שהיא נמכר על הגניבה אינו דין

---

**מאיר עין** לו) והא דכתיב במרצע דבר הכתוב בלשון ההווה וגילתה לך התורה זאת במה ששינתה לשונה בפ' ראה והמרה ולקחת את המרצע ונתתה וגו' ולא אמרה ורצעת במרצע ועיין ספרי דברים פי' קכ"א ובמ"ע שם אות ב' ובנימן שם וגי' הילקוט במרצע התורה אמרה במרצע והלכה אמרה בכל דבר והא"א מוחק מלת ואמרה והגיה והלכה אמרה והא"ל מוחק כל המאמר והגיה תחתיו במרצע היה ר' ישמעאל אומר בג' מקומות הלכה עוקרת המקרא וכו' עפ"י הגמרא דסוטה ט"ז ע"א והעתיקה הילקוט עיי"ש ועיקר נראה שנשתנית הנוסחא כאן ובספרי שם מפני תרעומת המינין ואנכי לפרש עפ"י הנוסחא שלפנינו באתי וכעין זה פי' הז"י: לז) כצ"ל: לח) כלו' באיזה צד אנו דנין ת"ל וכו' ודוגמת סגנון זה בספרי במדבר פי' קט"ז עיי"ש במ"ע אות מ"ג ובמכילתא בכמה מקומות ובבה"מ לדר להגיה משום הכי ת"ל וגם זה אינו סגנון הרגיל: לט) גי' הילקוט שאין עולם וכו' וכלו' מכאן אתה למד שמלת עולם ענינו זמן ארוך של חמשים שנה שהרי כתוב כאן לעולם ועל כרחך אינו אלא עד היובל ולא איתפרש לענין מה אמרה רבי ונראה שעיקר דברי רבי נאמרו במקום אחר והועתקו לכאן ועיין ברש"י ובראב"ע וברמב"ן ותרגם יונתן עבד פלח עד יובלא: מ) סיומא דברייתא היא ולאו מדברי רבי הוא ועיין בספרי דברים פי' קכ"ב ובמ"ע שם אות י"ב והא"ל מוחק כל המאמר והגיה ר"א בא וראה שאין העולם אלא כ' שנה שנאמר וישב שם עד עולם ומאן כהל לאהוויה כדין בלא ראיה: מא) עיין קידושין י"ז ע"ב ובירושלמי שם ובספרי שם:

**(פרשה ג)** א) כן הגיה הז"י וכ"ה בילקוט: ב) גי' הילקוט ואימא ממקום וכו': ג) כתובות מ"ו ע"ב: ד) כלו' אעפ"י שיש לו בה רשות לקדשה והוא ליה בה קנין כסף אינו יכול למוכרה אלא עד זמן הבאת סימנין ומשהביאה סימנין יוצאת כדתני לקמן סוף פ"ג כ"ש שלא תמכר לכתחילה ועיין ברש"י ע"א ובערכין כ"ט ע"ב וה"ה דהוה מצי למתנייא בפשיטות כדתני לה התם בערכין אלא נקיט הכי משום יגדיל תורה ויאדיר והא"ל מוחק בה עפ"י הגמרא וג' הואיל ומוציאין אותה הסימנין ק"ו עד שלא נמכרה וא"ל ועוד הא ברישא נמי תני מילי בכדי ועיין ברמב"ם ריש פ"ד דה' עבדים: ה) הא' ק"ו ה"פ כיון שהתורה הקפידה על העבדות משום קבלת עול בשר ודם והוי כעובד ע"ז (עי' לעיל פ"ב אות ל"ד) א"כ מסתברא שיתאסר הדבר בין על המוכר עצמו ובין המוכר אחרים וכן מסתבר שלא נחלוק בין בן לבת וא"כ אם הבן שאינו נמכר התירתו התורה למכור בתו הבת שהיא נמכרת אינו דין שתתיר לה למכור בתה ובבה"מ כתב וז"ל ואף דיש נמי סברא להיפך דבן שיפה כוחו שאינו נמכר יפה נמי כוחו שיכול למכור משא"כ הבת וכו' מ"מ מלינו ק"ו כה"ג בהרבה מקומות עכ"ל ובאמת דלאו משום יפוי כח דנו בה אלא משום איסור העבדות וכדכתיבנא:

שיהא אביו רשאי למכרו ת"ל וכי ימכור איש את בתו האיש מוכר את בתו ואינו מוכר את בנו (וכי ימכור איש ו) האיש מוכר את עצמו ואין האשה מוכרת את עצמה שהיה בדין מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו מוכר את עצמו ז) הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכור את עצמה לא אם אמרת בבן שהוא נמכר בגניבתו לכך הוא מוכר את עצמו הבת שאינה נמכרת בגניבתה לפיכך לא תמכור את עצמה ותמכר על גניבתה והדין נותן מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נמכר על גניבתו הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתמכר על גניבתה לא אם אמרת בבן שהוא נרצע לכך הוא נמכר בגניבתו תאמר בבת שאינה נרצעת לפיכך לא תמכר על גניבתה ותרצע והדין נותן מה אם הבן שאין אביו רשאי למכרו הרי הוא נרצע הבת שאביה רשאי למכרה אינו דין שתרצע ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה וגו' (דברים טו ח) אמרת אם מוציאה הכתוב מיד מכר החמור קל וחומר מיד רציעה קלה ט):

וכי ימכור איש למדנו שהוא רשאי במכירתה ומנין שהוא רשאי בקדושיה אמרת אם מוציאה הוא מידי קדושיה לידי אמהות י) קל וחומר לידי קידושיה ומנין שתהא נקנית בכסף יא) היה רבי ישמעאל אומר ק"ו ומה אם שפחה כנענית שאינה נקנית בבעילה נקנית בכסף בת ישראל שהיא נקנית בבעילה אינו דין שתהא נקנית בכסף ומנין אף בשטר ת"ל והלכה והיתה (דברים כד) מקיש הוויה להליכה מה הליכתה בשטר אף הויתה בשטר ר' עקיבא אומר הרי הוא אומר אם אחרת יקח לו מקיש תחתונה לעליונה מה עליונה בכסף אף תחתונה בכסף יב):

לאמה לאמה הוא מוכרה ואינו מוכרה לשתי אמהות רבי יוסי הגלילי אומר נמצינו למדין שמקדשה קידוש אחר קידוש וקידוש אחר אמהות אבל לא אמהות אחר קידוש ואין צריך לומר אמהות אחר אמהות יג):

לא תצא כצאת העבדים לא תצא בראשי איברים כדרך שהכנענים יוצאים אתה אומר לא תצא בראשי אברים כדרך שהכנענים יוצאים או אינו אלא לא תצא בשנים וביובל כדרך שהעברים יוצאים ת"ל כי ימכר לך אחיך העברי וגו' (דברים טו) מגיד שהיא יוצאה בשנים וביובל [וכו'] אין לי אלא עבריה שאינה יוצאה בראשי איברים וכו' ועוד ק"ו ומה אם עבריה שיוצאה בסימנין [וכו'] לא אם אמרת עבריה שאינה נמכרת בגניבתה לפיכך אינה יוצאה בראשי איברים וכו' יד):

אם רעה בעיני אדוניה אין רעה אלא שלא נגמלה חסד לפניו טו):

אשר לא יעדה והפדה מכאן אמרו מצות ייעוד קודמת למצות פדייה טז): ד"א אשר לא יעדה אם לא יעדה אדון (זה יפדה) [והפדה] אב יז) לא ייעד לשנים כאחת יח) לא ימכור על מנת ליעד דברי ר' יוסי יט) רבי עקיבא אומר מוכר הוא אם רצה ליעד מיעד:

---

**מאיר עין** ו) וכן בילקוט ליתא והא"ל הגיה כי ימכור איש הוא מוכר אותה ואין היא מוכרת עצמה וא"כ ועיין בגה"מ: ז) ג' הילקוט הרי הוא מוכר א"ע: ח) כלו' לכך נאמר כי ימכר וגו' והולך הכתוב לומר עברי והולך הכתוב לומר עבריה לומר לך שאינן שוין במכירתן ועיין בספרי דברים פ' קי"ח וברש"י עה"ת שם וברא"מ דדריש לה בענין אחר ובילקוט המאמר קטוע וכן ת"ל עד אמרת והא"ל מוחק ומגיה ת"ל וכי ימכור הוא מוכר אותה ואין היא מוכרת את עצמה אם מוליאה וכו' ועיין לעיל אות ו' אמנם עפ"י המבחן בדרכי הטעיות נראה עיקר כמו שהגהתי: ט) מכר חמור שעובד את הבן רציעה קלה שאינו עובד את הבן ז"ר ועיין במפרשי המכילתא: י) שיוכל לעכבה מלקבל קידושין ולמכרה לאמהות ז"י: יא) שמתקדשת בכסף: יב) עיין ספרי דברים פי' רס"ח ובנסמן שם במ"ע אות ב': יג) עיין קידושין י"ח ע"א ובירושלמי שם פ"א ה"ב והא"ל מוחק ומגיה עפ"י הגמרא שם אבל לא אמהות אחר אמהות ולכ"ל אמהות אחר קידוש ונראה שכן עיקר דר"י אדרבא קמייתא קאי: יד) קיטעוה הסופרים לפי שנשנית לעיל בפ"א עיי"ש ועיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן: טו) וכן תרגם יונתן ולאפוקי מר"א שאמר רעה בנשואיה (קידושין י"ט ע"ב) כגון חייבי לאוין ז"ר ורא"מ: טז) משנה בפ"ק דבכורות וס"ל דוהפדה אאדון קאי כדעת רש"י והרא"ע ובילקוט ליתא להאי בבא והא"ל מסרס לה וגרסה לקמן ואיכני רואה טעם לדבר: יז) כל"ל וגי' הילקוט אשר לא יעדה אדון והפדה אב וכפי' הרמב"ן וכן תרגם יונתן ויפרוק יתה אבוהא: יח) גי' הילקוט לא ייעד לשנים כאחד ופי' הז"ר שירלה ליעדה לאב ולבנו פירוש לפירושו שאינו יכול לומר לה הרי את מקודשת אם לי או לבני ותהא מקודשת לכשיברור הדבר ובגה"מ כתב עליו וז"ל ולא יכולתי לכוין דבריו דזהו מילתא דפשיטא שכיון שיעדה אחד מהם הרי היא כאשת איש ואסורה לשני ויותר נראה לגרוס לא ייעד לשתים היינו לשתי אמהות כאחת ודריש לה מדכתיב יעדה במפיק משמע לה ולא לאחרת עמה וכ"כ ברמב"ם ז"ל עכ"ל ואמנם לשון הרמב"ם בפ"ד מה' עבדים ה"ז ואינו מייעד שתים כאחד שנאמר יעדה וגם זה אינו מדוייק דל"ל כאחת ואכני הנחתי הנוסחא שלפנינו שהוא מסובבת עכ"פ לפי שאין בידי להכריע בין נוסחת הילקוט ונוסחת הרמב"ם וקושית הגה"מ על הז"ר ליתא כמו שפרשתי: יט) גי' הילקוט דר"י הגלילי וס"ל שהאב אינו יכול למכור אלא לאמה והייעוד הוא תלוי ברשות האדון ור"ע ס"ל מוכר הוא

לעם נכרי [לא ימשל למכרה] הרי זה אזהרה לבית דין שלא ימכרנה לגוי כ):

בבגדו בה מאחר שבגד בה נהג בה מנהג בזיון ולא נהג בה כמשפט הבנות אף הוא אינו רשאי לקיימה דברי ר' יונתן בן אבטלמוס (אומר אין) [ואין] כא) בגידה אלא שקירה שנאמר בגדה יהודה (מלאכי ב) ואומר כי בגוד בגדו בית ישראל (ירמיה ה) כב) רבי ישמעאל אומר באדון הכתוב מדבר אשר לקחה על מנת לייעד ולא ייעד אף הוא אינו רשאי לקיימה רבי עקיבא אומר בבגדו בה מאחר שפירש בגדו עליה כג):

ואם לבנו ייעדנה לבנו ייעדנה ולא לאחיו שהיה בדין ומה הבן שאינו נכנס תחתיו ליבום הרי הוא ייעד אחיו שהוא בא תחתיו ליבום דין הוא שייעד לא אם אמרת בבן שהוא נכנס תחתיו לאחוזה תאמר באחיו שאינו נכנס תחתיו לאחוזה לפיכך לא ייעד כד) ת"ל אם לבנו ייעדנה לבנו ייעד ולא לאחיו:

כמשפט הבנות וכי מה למדנו על משפט הבנות אלא הרי הוא בא ללמד ונמצא למד כה) מה זו שארה כסותה ועונתה לא יגרע אף בת ישראל שארה כסותה ועונתה לא יגרע דברי רבי יאשיה כו) רבי יונתן אומר בעבריה הכתוב מדבר כז) אתה אומר כן או אינו אלא בבת ישראל כשהוא אומר אם אחרת יקח לו הרי בת ישראל אמור ומה ת"ל כמשפט הבנות בעבריה הכתוב מדבר כח):

אם אחרת יקח לו מכאן אמרו חייב אדם להשיא את בנו קטן כט) במקום אחר מהו אומר והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד) אימתי אתה זכאי לראות את בני בניך בזמן שאתה משיא בניך קטנים ל):

שארה אלו מזונותיה וכן הוא אומר ואשר אכלו שאר עמי (מיכה ג) וכתיב וימטר עליהם כעפר שאר (תהלים עח) כסותה כמשמעו ועונתה זו דרך ארץ שנאמר וישכב אותה ויענה (בראשית לד) דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר שארה [כסותה] כסות שהיא נופל לשארה אם היתה ילדה לא יתן לה של זקנה זקנה לא יתן לה של ילדה ועונתה שלא יתן של ימות החמה בימות הגשמים ולא של ימות הגשמים בימות החמה אלא נותן כל אחד ואחד בעונתה מזונה מנין אמרת ק"ו ומה דברים שאינן קיום נפש אי אתה

---

**מאיר עין** ע"מ כן ולפע"ד הדבר תלוי באדון ותנאו בעל כן פירשו הז"ר ובבה"מ אבל הז"י והא"ל הגיהו עפ"י הגמרא דקידושין י"ט ע"ב והירושלמי בקידושין פ"א ה"ב לא ימכור ע"מ שלא ליעד עיין בגמרא שם ואין בידי להכריע ע"כ הנחתי הנוסחא שלפנינו ובילקוט. הא"ל הגיה כאן והפדה מכאן אמרו וכו' ועיין לעיל אות ע"ז: כ) הא"ל מוחק מלות לב"ד והגיה לאב וא"כ ובילקוט ג"כ הנוסחא כמו שהוא לפנינו וכן הביאה הרמב"ן בפרשה וסגנון הלשון נמי מוכיח שכן נמצא הרבה פעמים בברייתות ונראה דס"ל להאי ברייתא דכל המאמר הזה הוא מוסגר והמשך המקרא הוא והפדה בבגדו בה וכן פי' הרמב"ן שהוא ליווי לב"ד שיזהירו שלא ימכור האב את בתו לעכו"ם כלל וכלפי שנאמר בע"ע ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר הוצרך לומר שלא יעשה כן באשה ועיין ברא"ם ובלח"ם משנה פ"ד מה' עבדים ה"י פירשה לדעת הרמב"ם דקאי אאדון ודלא כהרמב"ן ומוקמיה לקרא כפשוטיה עיי"ש: כא) כן הגיה הז"י וכ"ה בילקוט: כב) כלו' האי בבגדו בה פירושו מאחר שבגד בה וכאילו היתה המלה מנוקדת בקמ"ץ העוף ומהו הבגידה שנהג בה מנהג בזיון וכו' וע"כ אינו רשאי לקיימה אלא אלא והפדה כלו' שמגרע פדיונה ור' יונתן לא פליגי דלתרווייהו באדון הכתוב מדבר וסגנון לשון איכא בינייהו ומר אמר הכי ומר אמר הכי ולא פליגי וא"כ לר' ישמעאל האי בבגדו כדקרינן והוא שם בכינוי משם בגד בשב נקודות ופירשו על ידי בגידתו ומשמעות דורשין איכא בינייהו ולתרווייהו האי לעם נכרי וגו' הוא מאמר מוסגר: כג) ר"ע סבר דכולי קרא אאב קאי ושלא ימכרנה לשפחות אחר אישות וכן תרגם יונתן כל המקרא אאב וכר"ע ויפרוק יתה אבוהא לגבר אוחרן לית ליה רשו לזבונה הלף דמני מרה רשותיה עלה ואונקלוס שתרגם במשלטיה בה נראה ג"כ שתרגמו אליבא דר"ע ועיין קידושין י"ח ע"ב וברש"י ותוספות שם ובירושלמי קידושין פ"א ה"ב והא"ל מסרס ומוחק ומגיה הכי בבגדו בה אין בגידה אלא בקירה וכו' מאחר שבגד בה וכו' אינו רשאי למוכרה דר"י בן אבטולמוס ר' עקיבא אומר וכו' ר"א וכו' ולדעתו ר' יונתן ור"ע ס"ל דאאב קאי ור' יונתן בשפחות אחר שפחות מוקמי לה ור"ע בשפחות אחר אישות מוקמי לה ור' ישמעאל הולק אתרווייהו ומאן כהל להסוויה כדין בלא ראיה והגמרות אינן מוכיחות עיי"ש: כד) ומעתה הא מה וכאיזה לד אנו דנין לכך ת"ל ועיין בקידושין י"ז ע"ב ובירושלמי דקידושין פ"ק ודיבמות פ"י ה"ז והא"ל הוסיף והגיה ויכנס אחיו תחתיו לאחוזה מה הבן שאינו קם ליבום קם לאחוזה את שקם ליבום אינו דין שקם לאחוזה ת"ל וכו' והגיה כן מפום קושית המפרשים הא איפרוך ק"ו והאמת שסגנון הברייתות כך הוא כלו' כיון דאיכא למעטי ולדון בק"ו אף שהוא באמת ק"ו פריכא ערה וכתב לה קרא: כה) גי' הילקוט ונמצאת הלמד הרי זה בא וכו' ועיין לקמן בפ' אם במחתרת: כו) ולשיטתיה דלקמן ד"ה לא יגרע אזיל דס"ל דלא יגרע אעבריה קאי: כז) הא"ל הגיה ר"א כמשפט הבנות בעבריה אתה אומר כן וכו' וא"כ: כח) וכלו' שהבן אעפ"י שהוא לא קנה אותה מחויב לעשות לה כמשפט הבנות העבריות שייעדה לו אביה ור"י נמי לשיטתיה אזיל עיין לקמן שם והתרגומים תרגמו כר' יאשיה וכן פרש"י והראב"ע אבל הספורנו לדד לפרש כר' יונתן עיי"ש: כט) בילקוט גי' להשיא את בניו במקום וכו' וליתא קטן ועיין קידושין י"ט ע"א ובירושלמי שם דאיפלגי בה אי מיעדין לקטן או לא: ל) עיין לעיל פ' בא פי"ח ד"ה וכל בכור ובירושלמי קידושין פ"א ה"ז ובבלי שם ל' ע"ב וברש"י כתובות נ' ע"ב ד"ה בשלמא בנו בידו וביבמות ס"ב ע"ב ובתוספות שם ד"ה סמוך:

רשאי למנע ממנה דברים שהם קיום נפש דין הוא שלא תהא רשאי למנוע הימנה דרך ארץ מנין אמרת ק"ו ומה דברים שלא נשאת עליהם מתחלה אינו רשאי למנע הימנה דברים שנשאה עליהם מתחילה דין הוא שלא יהא רשאי למנע הימנה ר' אומר שארה זו דרך ארץ שנאמר אל כל שאר בשרו (ויקרא יח) וכתיב שאר אביך (שם) שאר אמך (שם) כסותה כמשמעו עונתה אלו מזונות שנאמר ויענך וירעיבך (דברים ח) לא):

לא יגרע רבי יאשיה אומר למה נאמר לב) לפי שנאמר אם אחרת יקח לו שומע אני בבת ישראל הכתוב מדבר ת"ל לא יגרע ממי גורעים מי שנתנו לו כבר לג) ר' נתן אומר בבת ישראל הכתוב מדבר אתה אומר בבת ישראל או אינו אלא בעבריה כשהוא אומר כמשפט הבנות יעשה לה הרי עבריה אמורה הא מה ת"ל ואם אחרת יקח לו בבת ישראל הכתוב מדבר לד):

ואם שלש אלה לא יעשה לה ייעד לך או לבנך או פדה אתה אומר יעד לך או לבנך או פדה או אינו אלא שארה כסותה ועונתה אמרת אין דבר אמור אלא בעבריה לה) [ומה ת"ל] ואם שלש אלה וגו' [ייעד לך או לבנך או פדה] לו):

[ויצאה חנם] לז) שומעני חנם מן הגט ומה אני מקיים וכתב לה ספר כריתות (דברים כד) בשאר הנשים חוץ מעבריה או בעבריה לח) ת"ל ואם שלש אלה וגו' חנם מהכסף ולא חנם מהגט לט):

ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים שהיה בדין הואיל ותצא מ) בימי הנעורים לא תצא בימי בגרות שאלו לא נאמר אלא אחת הייתי אומר הן הן ימי בגרות והדין נותן הואיל ויוצאה מרשות אב ויוצאה מרשות אדון מה יוצאה מרשות אב שנשתנת ממה שהיית אף יוצאה מרשות אדון שנשתנת ממה שהיית ואימת נשתנת ממה שהיית בשעה שהיית נערה ובגרה לכך נאמר שניהם שלא ליתן מקום לבעל דין לחלוק ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים רבי יונתן אומר ויצאה חנם בבגר אין כסף בנעורים מא) אבא חנן אומר משום רבי אליעזר ויצאה חנם בבגר אין כסף בסימנין מב) מגיד (שהוא יוצא) [שהיא יוצאה] מג) בגרעון כסף מד) רבי נתן אומר הואיל ואמרה תורה תן כסף ובל תתן כסף מה תן כסף עד שלא יבואו הסימנין אף בל תתן כסף משיבואו בה סימנין מה):

---

**מאיר עין** לא) עיין כתובות מ"ז ע"ב והתם תני לה בתנאי אחריני עיי"ש ועיין ברמב"ן בפרשה: לב) ל"צ לא יגרע לכתוב יתן לה ז"יכ: לג) וכלו' לא יגרע מהעבריה מה שנתן לה עד עתה ובת ישראל נמלא למד הימנה ממקרא דכמשפט הבנות כדלעיל: לד) ולמדך הכתוב כאן על משפט בת ישראל: לה) כלו' סוף המקרא מוכיח שבעבריה הכתוב מדבר ואי באמה כסותה ועונתה קאמר הא האי קרא אבת ישראל קאי וכר' יונתן והא"ל מוחק ומגיה אי אפשר שאין הדבר אמור אלא בבת ישראל וכלו' שאין המקרא שארה וגו' אמור אלא בבת ישראל וכר' יונתן וא"ל: לו) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א: לז) וכ"ה בילקוט וכן הגיה בא"א: לח) גי' הילקוט ובעבריה מניין ת"ל: לט) וכן תרגם יונתן ואין תלת מיליא האילין לא יעבד לה למזמנה יתה ליה או לבריה וכו' ותיפוק מגן בלא כסף ברם גט פטורין יהיב לה וקתנו כפשוטו דס"ל דמעות הראשונות אירוסין עושה וכל אמה היוצאת צריכה גט דמשעת מכירתה הוית ארוסה או לו או לבנו והוברר הדבר משעה הייעוד והמפרשים נדחקו בפי' זאת הברייתא ובפי' התרגום לפי שהלכו אחר הגמרות הירושלמי והבבלי בקידושין שם והאמת שברייתא זאת היא חולקת על הגמרות וג' פלוגתות בדבר הא' ברייתא סבירא לה דמיד אחר מכירה היא מאורסה וצריכה גט אף אם לא יעדה ות"ק דר"י בר"י ס"ל דמעות הראשונות הן הן קדושיה כשייעדה ור"י בר"י ס"ל דמעות הראשונות לאו לקידושין נתנו וכשמיעדה צריך לקדשה: מ) הא"ל מוחק ומגיה אם תצא בימי הנעורים וכו' וא"ל: מא) בילקוט ליתא להא דר' יונתן ומחקו הז"יכ והא"ל מגיה ויצאה חנם בנעורים אין כסף בבגר וא"ל אלא נוסחא אחרינא היא דתני לה להא מילתא בשם ר' יונתן וקיטעוה הסופרים ולא גרסי מינה אלא רישא וב' נוסחאות הן: מב) בבגר וכגון באיילונית שלא הביאה סימני נערות בסימנין אבל בימי נערות בלא סימנין אינה יוצאה ות"ק סבר שבימי הנעורים נמי יוצאה שהרי מעיקרא כשנמכרה לא נמכרה אלא עד שעה שתהא ראויה לנעורים ועיין ברש"י עה"ת ובקידושין ד' ע"א ובירושלמי שם פ"א ה"ב: מג) כצ"ל וכ"ה בילקוט: מד) כלו' אם הגיעה לימי נערות ולא הביאה סימנין יוצאת עכ"פ בגרעון כסף דהכי משמע קרא בסימנין אין כסף כלל אבל אם לא הביאה סימנין יש כסף קצת ובגרעון כסף עכ"פ יוצאת שלא תימא דמי שראויה ליעדה היא בכלל והפדה אבל איילונית לא קמ"ל ועיין בקידושין שם: מה) תן כסף והפדה ובל תתן כסף ויצאה חנם אין כסף וס"ל לר"נ דבימי בגרות נמי אינה יוצאה עד שתביא סימני בגרות והסימנין הן הן המוציאין אותה אם סימני נערות או סימני בגרות וכר"נ כך הוא סתמא דמתני' דקידושין י"ד ע"ב יתירה עליו אמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין כלו' אם סימני נערות או סימני בגרות ומעתה ג' מחלוקת בדבר ת"ק סבר דיוצאת בימי הנעורים ובימי בגרות ור"א סבר דיוצאת בסימני נערות ובימי בגרות ור"נ סבר דאינה יוצאה אלא או בסימני נערות או בסימני בגרות כנ"ל בפי' זאת הברייתא והמפרשים נדחקו בה עיין עליהם והא"ל מחק והגיה לכוללא הכי לפי שנאמר והפדה מגיד שהיא יוצאה בגרעון כסף הואיל ואמרה תורה תן כסף ובל תתן כסף האיך יתקיימו ב' מקראות הללו אלא תן כסף עד שלא יבואו סימנים בל תתן וכו' ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה: **אמר מאיר איש שלום** אחר הלעת הברייתות העיון בדברי המפורשים רש"י וראב"ע רשב"ם ורמב"ן אבל בפירושיהם נוטים במקצתם אחר הברייתות ובמקצתם

# פרשה ד

**מכה איש ומת מות יומת למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יכה כל נפש אדם [מות יומת]** (ויקרא כד) **שומעני אפילו סטרו סטירה ת"ל מכה איש ומת מגיד שאינו חייב עד שתצא כל נפשו** א)**:**

**מכה איש אין לי אלא שהכה את איש הכה את האשה ואת הקטן מנין ת"ל ואיש כי יכה כל נפש-אדם** (ויקרא כד) **להביא את שהכה את האשה ואת הקטן אין לי אלא איש ואשה שהרגו את האיש** ב) **והאיש שהרג את האשה ואת הקטן** ג) **האשה שהרגה את הקטן ואת חברתה מנין ת"ל רוצח הוא** (במדבר לה) **לתלמודו בא** ד)**:**

---

**מאיר עין** פריש מהם אחוה דעתי אך אני בפשט המקראות אחר שאקדים הקדמה אחת והיא כי כבר מצאנו בתורה שאיזה מצות שנתנו נתחדשו דברים בהם אח"כ ונתרחבו ונשתנו ד"מ מצות קרבן פסח נתרחבה ונשתנית ע"י המאורע של האנשים הטמאים וכן מצות קדש לי כל בכור שהיתה עיקר כוונתה שיהיו הבכורים מקודשים לכהונה נשתנית אחר שנבחרו הלוים ע"י מאורע העגל לפדיון בכור (ופ' והיה כי יביאך מוקדמת היא) וכן הוא בחוקים שבין אב לבתו והוא כי בתחלה קודם מתן תורה היתה הבת ברשות אביה והאשה ברשות בעלה לגמרי ככל שאר נכסים וקנין כספו ולא היתה הבת יורשת אלא נופלת לירושת היורש ראיה לזה דברי לאה ורחל ומשפט תמר ובשתשקיף בסידור הפרשיות שלפנינו תמצא שאילו המשפטים כוללים תחלה נזקי אדם באדם ופתח וסיים בדיני עבדים והם מפסוק א' עד פסוק כ"ח ואח"כ נזקי ממון באדם והם מפסוק כ"ח עד פסוק ל"ג ואח"כ נזקי ממון בממון והם מפסוק ל"ג עד פסוק ל"ז ואח"כ נזקי אדם בממון והם מפסוק ל"ז עד סימן כ"ב פסוק י"ז אבל מפסוק זה ולהלן אינו מדבר במשפטי הנזיקין אלא בענינים אחרים והנה כללה התורה משפט מפתה בתולה בין נזקי אדם בממון וחייבה המפתה לשלם קנס לאביה לפי שהבת היא מנכסי האב וממונו ומזה הטעם היה יכול האב למכור הבת אבל לא הבן שלא היה הבן ברשותו כנכסיו ובאתה התורה ופתחה רשות האב על הבת וקלבה משפט האמור בפרשה וכמו שאפרש וכי ימכור וגו' לא תצא כצאת העבדים כלל לא כעבד עברי ולא כעבד כנעני אלא תשאר ביד הקונה אותה וייעדנה לו לאשה אם רעה בעיני אדוניה אשר לו יעדה אחר אשר יעדה לא מצאה חן בעיניו והפדה בבגדו בה יגרום לה שתפדה בין ע"י עצמה או ע"י גואליה ואוי"ב בזה לפי שפירש עליו עליה כלו' שכבר יעדה לו א"כ לפי הכתיב אשר לא יעדה בא"כ יגרום פדיונה לפי שבגד ושיקר בה שהיא היתה מצפית שייעדנה ולא יעדה (ושינוי הקרי והכתיב הוא תלוי בפירוש מלת בבגדו וכן כתבו התו' בקידושין י"ח ע"ב בד"ה רבי והמתרגמים שתרגמו לפי הקרי כאונקלוס שתרגם דיקיימיה ליה וביונתן שתרגם דזמין יתה ובספר שלפני כתוב דזבין וזהו טעות וצ"ל דזמין תרגמו בבגדו מענין בגד וטלית) ואמנם המאמר לעם נכרי לא ימשל למכרה הוא מאמר מוסגר והוא אזהרה לאב וכלו' כל מה שאני מצוה הוא על האדון אבל לעם נכרי שאינו בכלל אילו הצווים לא ימשול האב כלל למכרה לו ואם לבנו ייעדנה האדון כמשפט הבנות בנות חורין יעשה לה ויתנהג עמה אם אחרת יקח לו האדון אחר שייעדה לעצמו לא יגרע לה שארה וכו' ואם יגרע לה שארה כסותה וכו' ויצאה חנם בלא שום פדיון אמנם לפי הכתיב ע"כ צ"ל דואם אחרת יקח לו אבנו קאי וכיון דלא מסתבר לומר ויצאה חנם מרשות הבן שהרי לא נמכרה לו ע"כ הוכרחו לפרש דאם שלש אלה הם ייעוד לו או לבנו ופדייה וזהו פירוש הכתובים עפ"י פשוטן וכך דינה של העברייה אבל אחר שקמו בנות צלפחד ובקשו להחשיבן כבן נתחדשה הלכה בענין בנות ישראל והרחיבה התורה הסיפור בהן ופרשה שמותיהן לפי מעלת הענין ויחוס ההלכה שבאה על ידן ומאז נתחדשה הלכה לאקדים הבת לכל שאר היורשין חוץ מן הבן ולהחשיבה כזרע האב ולא כנכסיו וכיון שנתחדשה זאת ההלכה וחזרו הבנות להיות במעלת כבנים הוכרחה התורה לחדש חוקים בין אב לבתו ובין איש לאשתו ונאמרו אלו החוקים אל ראשי המטות לבני ישראל (במדבר ל') שהם הפקידים על עניני המשפחות ותולדותם לאחוזתם (ועיין ברא"ע וברמב"ן שם) ותפסה התורה הנדר לבנין אב לכל אלה החוקים והוא כי רק הבן החורין יוכל לקיים על עצמו דבר לפי שהוא ברשות עצמו לא כן העב' שאינו תלוי בדעתו ואינו שולט על עצמו לפי שהוא ממון אחרים וקבעה התורה שהבת כל זמן שהיא בנעוריה בבית אביה הרי הוא ברשות אביה להפר נדריה אבל אם החריש לה שתיקה כהודאה דמיא והיא ברשות עצמה וכן ההלכה באשה שתהיה לאיש שנתארסה לו או שתהיה בבית אישה שכבר נשאה יכול להפר מקצת נדריה והם נדרי ענוי נפש אבל נדר אלמנה וגרושה אף שהיא בנעוריה כיון שאיננה עוד בבית אביה אינו יכול להפר אותם ולא נאמרו אלו ההלכות ללמד רק על עצמן אלא ללמד על הכלל כולו ר"ל על כל משפטי הבת והאשה ולכן מסיימת שם הפרשה אלה החקים אשר צוה ה' את משה בין איש לאשתו בין אב לבתו בנעוריה בית אביה ואין זו פרשת נדרים גרידא אלא פרשה כוללת כל החוקים שבין אב לבתו וכו' ואחר שנתחדשה זאת ההלכה ע"י בנות צלפחד נשתנה ג"כ דין מכירת הבת שתהא שהוא יוצאת מרשות האדון בסמ' שהוא יוצאה מרשות האב שהרי לא מכר לו אלא כל זכות שהבא לידו והוחזרה ג"כ להיות יוצאת בסימנים שלא תגרע משאר עבד עברי ולדעתי זהו יסוד לכל ההלכות שנשנו בענין זה ולא המדרשים הם העיקר אלא ההלכה המקובלת והמנהג שנהגו בו ישראל מימות עולם:

(**פרשה ד**) א) עיין בת"כ סוף פ' אמור ובסנהדרין ע"ח ע"א ופ"ד ע"ב וברש"י עה"ת: ב) שהמקרא מכה איש כלל מי שיכה משמע: ג) כדכתיב ואיש כי יכה כל נפש אדם: ד) כלו' מדכתיב רוצח הוא דמשמע מכל מקום האי איש לתלמודו בא ולא למעט את האשה והא"ל הגיה מכה איש וכו' ת"ל וכו' להביא את שהכה את האשה ואת הקטן ואיש כי יכה אין לי אלא איש שהכה אשה שהכתה את האיש מנין ת"ל מכה איש אין לי אלא איש ואשה וכו' ת"ל רוצח הוא א"כ למה נאמר איש לתלמודו בא וא"ל ובילקוט ת"ל ואיש כי יכה וגו' להביא את האיש שהכה את האשה ואת הקטן האשה שהרגה את חברתה מנין וכו':

מכה איש שומעני להוציא את הקטן ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם (ויקרא כד) להביא את הקטן שומע אני אף בן שמונה במשמע ת"ל מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא ה):

מכה איש אף הקטן במשמע ו) ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם (שם) להוציא את הקטן (שומעני אף בן שמונה במשמע ת"ל מכה איש מגיד שאינו חייב עד שיהרוג בן קיימא) ז):

מות יומת בהתריית עדים אתה אומר בהתריית עדים או אינו אלא שלא בהתריית עדים ת"ל על פי שנים עדים [וגו'] (דברים יז) הא מה ת"ל מות יומת בהתריית עדים ח):

מות יומת בבית דין אתה אומר בבית דין או אינו אלא שלא בבית דין ת"ל (יומת) [ולא ימות] הרוצח [עד עמדו לפני העדה למשפט] (במדבר לה ט) הא מה ת"ל מות יומת בב"ד:

מות יומת בסייף אתה אומר בסייף או אינו אלא בחנק הרי אתה דן נאמר כאן מות יומת ונאמר להלן בנואף מות יומת (ויקרא כ) מה להלן (בסייף) [בחנק] אף כאן (בסייף) [בחנק י) אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף נאמר כאן מות יומת ונאמר במגדף מות יומת (שם כד) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף ת"ל שופך דם האדם וגו' (בראשית ט) עדיין אנו אומרים יקיז לו דם משני איברים וימות ת"ל וערפו שם את העגלה בנחל [וגו'] ואתה תבער [וגו'] (דברים כא) הקיש שופכי דמים לעגלה ערופה מה עגלה ערופה בהתזת הראש אף כל שופכי דמים בהתזת הראש יא) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל לא תרצח (שמות כ) יב)

ואשר לא צדה [והאלהים אנה לידו] וגו' אחד שהרג נפש בשוגג ואחד שהרג נפש במזיד בא מזיד ונפל ביד שוגג הא כיצד היה מעגל במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה יורד בסולם (ונפלה) [ונפל] עליו והרגו היה משלשל בחבית ונפלה עליו והרגתו הרי זה גולה אבל היה מושך במעגלה ונפלה עליו והרגתו היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו היה דולה בחבית ונפסק החבל (ונפל) [ונפלה] עליו (והרגו) [והרגתו] יג) הרי זה אינו גולה בא מזיד ונפל ביד שוגג וכן הוא אומר כאשר יאמר משל הקדמוני וגו' (שמואל א' כד) והיכן אמור ואשר לא צדה והאלהים אנה וגו' יד):

[ושמתי לך מקום] טו) אבל לא שמענו היכן [הרי] אתה דן (הרי) טז) נאמר מנוס לשעה ונאמר מנוס לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלוים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנות הלוים קולטות יז) איסי בן עקיבא אומר יח) ושמתי לך מקום למה נאמר לפי שהוא אומר שבו איש תחתיו [אל יצא איש ממקומו] וגו' (שמות טז) אלו אלפים אמה אתה אומר אלו אלפים אמה או אינו אלא ד' אמות הרי אתה דן נאמר כאן מקום ונאמר להלן מקום מה מקום האמור להלן אלפים אמה אף מקום האמור כאן אלפים אמה יט) (ושמתי לך מקום וגו') כ):

וכי יזיד איש למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר ואיש כי יכה כל נפש אדם וגו' (ויקרא כד) יכול אף המזיד והשוגג כא) ואחרים כב) והמרפא שהמית כג) והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו במשמע ת"ל וכי יזיד [להוציא את השוגג] כד) איש להוציא את הקטן איש להביא את האחרים כה) רעהו להביא את הקטן רעהו להוציא את

---

**מאיר עין** ה) הא"ל מוחק זה המאמר וטעמו לפי שהוכפל ועיין לקמן אות ז' ועיין סנהדרין פ"ד ע"ב ונדה מ"ד ע"ב ובת"כ סוף פ' אמור: ו) הא"א הגיה אף הקטן שהכה במשמע וא"ל: ז) וכן הגיה בא"א וזה נראה יותר מהגהת הא"ל דלעיל אות ה' ובילקוט ליתא להאי בבא כלל אבל בבא דלעיל תני לה והכי גרס לה מכה איש אף הקטן או אינו אלא גדול כמשמעו ת"ל ואיש כי יכה כל נפש אדם שומע אני אף בן שמונה וכו' ועיין ברש"י עה"ת ואולי סידור לשון רש"י גרמה לו להא"ל להגהתו עיי"ש: ח) עיין ספ"ק דמכות: ט) וכ"ה בילקוט אלא שתופס בלשון המקרא ולא יומת וגו' ונראה שכן היה בנוסחא שלפנינו קודם שקיעטוה הסופרים אבל במקרא כתוב ולא ימות ועיין ספרי במדבר ריש פי' ק"ס וקס"א ומכות י"ב ע"א: י) כן הגיהו הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט ופי' בבה"מ הרי אתה דן כמו והרי ותרגם יונתן אתקטלא יתקטיל בסייפא ועיין בספר החינוך מצוה מ"ז ואולי שנוסחא מוטעת בברייתא הטעתו ועיין סנהדרין נ"ז ע"ב ונ"ט: יא) עיין סנהדרין נ"ב ע"א ובירושלמי שם פ"ז ה"ג: יב) עיין לעיל שם: יג) ככ"ל ועיין בר"ש פ"ב דמכות ובתוספות שם. הא"ל מחק כולא מן ה"ז גולה וג' והרגתו בא מזיד וכו' וא"כ: יד) עיין ברש"י עה"ת ומכות י' ע"ב: טו) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו הז"ו והא"ל אלא שהא"ל מוחק מלת אבל וא"ל: טז) הגהתי עפ"י הילקוט: יז) עיין ברש"י עה"ת ובסוף פ"ב דמכות: יח) גי' הילקוט איסי בן יעקב: יט) ועיין לעיל שם ובעירובין נ"א ע"א והא"ל מסרס מלות כאן ולהלן ומהסכן והאמת שעיקר המאמר אמקרא דלעיל נאמר והועתק לכאן: כ) וכן בילקוט ליתא: כא) כלו' אף כל אלו נכללים במקרא והא"ל מחק מלות המזיד והשוגג והגיה ההורג אחרים והחרש והשוטה שהמיתו וגי' הילקוט יכול בין המזיד וכו' וא"ל ועיין ברש"י עה"ת: כב) גוי שהוכה והסגנון מעורבב קצת ועיין ברש"י עה"ת: כג) גי' הילקוט ורש"י והרופא: כד) כן הגיהו הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט וברש"י עה"ת: כה) שהרגנו:

אחרים כו) איסי בן עקיבא אומר כז) קודם מתן תורה היינו מוזהרים על שפיכות דמים לאחר מתן תורה תחת שהוחמרו הוקלו באמת אמרו פטור מדיני בשר ודם ודינן מסור לשמים להרגו בערמה כח) להוציא חרש שוטה וקטן שאינן מערימין להרגו בערמה להוציא מרפא שהמית והמכה ברשות בית דין והרודה בבנו ובתלמידו ואף על פי שהיו כט) מזידין אינן מערימין ל):

מעם מזבחי וגו' מגיד שמבטלים העבודה מידו ויוצא ליהרג לא):

מעם מזבחי תקחנו לב) בא הכתוב ללמדך על רציחה שתדחה את העבודה שהיה בדין ומה אם שבת שעבודה דוחתה אין רציחה דוחתה עבודה שהיא דוחה את השבת אינו דין שלא תהא רציחה דוחתה ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמד על רציחה שתדחה את העבודה: אינו דוחה את השבת לג) שהיה בדין ומה אם עבודה שהיא דוחת את השבת הרי רציחה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא רציחה דוחתה לא אם אמרת בעבודה שקבורת מת מצוה דוחתה לפיכך רציחה דוחתה תאמר בשבת שאין קבורת מת מצוה דוחתה לפיכך לא תהא רציחה דוחתה לד): אמר תלמיד אחד מתלמידי ר' ישמעאל הרי הוא אומר לא תבערו אש וגו' (שמות לה) לה) שריפה היתה בכלל ויצאת ללמד מה שריפה מיוחדת שהיא אחת ממיתות ב"ד אינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות ב"ד לא ידחו את השבת לו): ותהא קבורת מת מצוה דוחה את השבת לז) והדין נותן ומה אם עבודה שהיא דוחה שבת קבורת מצוה דוחתה שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מצוה דוחתה לא אם אמרת בעבודה שרציחה דוחתה לפיכך קבורת מצוה דוחתה תאמר בשבת שאין רציחה דוחתה לפיכך לא תהא קבורת מצוה דוחתה לכך נאמר לא תלין נבלתו על העץ [כי קבור תקברנו ביום ההוא] וגו' (דברים כא) בו ביום שנהרג בו ביום יקבר לח): רציחה דוחה את העבודה ואין פקוח נפש דוחה את העבודה שהיה בדין ומה אם שבת שאין רציחה דוחה פקוח נפש דוחתה עבודה שרציחה דוחתה אינו דין שיהא פקוח נפש דוחה את העבודה [ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמד על העבודה שאין פיקוח נפש דוחה את העבודה] לט) ר' שמעון בן מנסיא

---

**מאיר עין** כו) שנהרגו. כתב הא"א אים להגיה את האחרים רעהו להביא את הקטן הכל יתר ע"כ ובאמת שבילקוט ליתא ואעפ"כ נראה שמעיקר הברייתא היא ודרך הברייתות כן וכד דייקת כל הנהו קטן דברייתא כדי נקטא אלא שגנון ברייתא הוא כך ועיין ברש"י עה"ת: כז) גי' הילקוט איסי בן יעקב: כח) הא"ל מוחק ומגיה כי יזיד להוציא חרש ושוטה להרגו בערמה להוציא מרפא וא"כ וכן בילקוט ליתא אלא שבילקוט כלבנהו בחדא וגו' ולהוציא מרפא וכו': כט) הא"ל הגיה שהן וכ"ה בילקוט וא"ל: ל) עיין ספרי במדבר פי' ק"ס ובמ"ע שם אות ו' ודברים פי' קפ"ב ובנספון במ"ע שם: לא) וכן תרגם יונתן אפילו כהנא הוא ומשמש על גבי מדבחי וגו'. ועיין במפרשי המכילתא שהאריכו להשוות הברייתא עם הא דיומא פ"ה ע"א מעם מזבחי ולא מעל מזבחי ומכות י"ב ע"א. והאמת שמחלוקת בדבר עיין בירושלמי דמכות פ"ב ה"ו ורש"י עה"ת פירש אליבא דגמרא: לב) הא"ל כלל הנהו ב' בבא בחדא ומחק והגיה מעם מזבחי וגו' שמבטלין וכו' ויוצא ליהרג בא הכתוב וכו' וא"כ: לג) אדלעיל קמהדר וכלו' קאמרת רציחה אינו דוחה את השבת שהיה בדין וכו' ובילקוט ג' ותהא רציחה דוחה את השבת מק"ו ומה אם עבודה והא"ל הגיה ומנין לרציחה שאינו דוחה וכו': לד) הא"ל הוסיף כאן ותהא קבורת מ"מ דוחה את השבת והדין נותן וכו' שבת שעבודה דוחתה דין הוא שתהא קבורת מ"מ דוחתה ומוחקה לקמן: לה) הא"ל הוסיף לפי שנאמר וכי יהיה באיש חטא וגו' שומע אני בין בחול בין בשבת וכו' עפ"י הגמרא סנהדרין ל"ה ע"ב עיי"ש: לו) וכלו' דהאי תלמיד יליף לרציחה שאינו דוחה שבת מהקישא ועיין לקמן בפ' ויקהל: לז) אדלעיל קמהדר דקאמרת דאין מת מצוה דוחה שבת ועיין לעיל אות ל"ד שהא"ל מגרס לה והעתיקה לעיל וכאן הגיה אף כל שאר מיתות ב"ד לא ידחו את השבת ועתה הזר הדין לא אם אמרת בעבודה שרציחה וכו': לח) דהאי ביום ההוא מיותר אלא מילתא אגב אורחא קמ"ל שלא הותרה הקבירה אלא ביום שמותר לדון ז"א וכיון שאין קבורת מ"מ דוחה שבת מרציחה שאינו דוחה שבת יליף לה אסמכתא לה אהאי קרא ובילקוט ל"ג מלת לכך וה"ג נאמר לא תלין וגו' ביום שנהרג בו יקבר ואולי הוא תוספות והא"ל לפי הגהותיו הגיה ונאמר והרציה הוא מאחר שאין קבורתו דוחה שבת ע"כ אין רציחה דוחתה: לט) וכ"ה בילקוט: **אמר מאיר איש שלום** תמהו על נוסחא זו כל מפרשי המכילתא שלפני והגיהו בה הא"ל הגיה רציחה דוחה את העבודה ק"ו לפיקוח נפש דוחה את העבודה ומה אם שבת וכו' והז"י הגיה רציחה דוחה את העבודה ופיקוח נפש דוחה עבודה שהיה בדין וכו' ור"ע מו"ס אה"ו הגיה וכן ש"כ דוחה את העבודה ודין הוא ומה אם שבת וכו' וכולם מחקו גי' הילקוט וטעם אלו המגיהים מבואר שתמיה היא בעיניהם שיהא דבר עומד בפני פיקוח נפש ואני תמה על דרך הנהתם בספרים וכי מפני שמאמר או ענין תמוה בעינינו ומתנגד אל מה שהורגלנו בו נזיל ונמחוק בספרים הרי כל ההגהה והמחיקה שרשאין אנו בה היא היכי דאיכא למתלי בטעות הסופר בחילוף חסרון ביתרון הן באותיות הן במלות והן במאמרים עפ"י הדרכים הידועים לכל הקורא הבקי בכתיבת הספרים אבל לשבש מאמר מחסרון הבנתנו מבלתי שנכיר באיזה מכשול נפל הסופר היתכן כזאת אתמהה אמנם נוסחת הילקוט היא עיקר ונוסחא שהיתה לפנינו קטועה לפי שטעה הסופר במלת העבודה המסיימת המאמר והלכה זאת עתיקה ודחויה וס"ל דאין פיקוח נפש דוחה עבודה ויש לנו ראיות שכך היתה משנה ראשונה שהרי מספר ביוסיפון העברי ס"ה פל"ע שכשבאו פומפיוס וחיילותיו לבהמ"ק

אומר מ) ויהא פקוח נפש דוחה את השבת והדין נותן אם רציחה דוחה את העבודה שהיא דוחה את השבת [פיקוח נפש שהוא דוחה את העבודה לא כל שכן] מח):

מעם מזבחי תקחנו למות ולא לדון ולא ללקות ולא לגלות מב):

מעם מזבחי תקחנו למות נמצינו למדין שסנהדרין בצד המזבח אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר וינס יואב אל אהל יי' ויחזק וגו' (מ"א ב) מג):

## פרשה ה

ומכה אביו ואמו מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר עין תחת עין וגו' והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא במיתה לכך נאמרה פרשה זו א):

ומכה אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו ואמו שלא אביו מנין הרי אתה דן הואיל והמכה חייב והמקלל חייב מה המקלל אחד אחד בפני עצמו אף המכה אחד אחד בפני עצמו לא אם אמרת במקלל שהוא חייב על המתים כחיים ב) לפיכך הוא חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו תאמר במכה שאינו חייב על המתים כחיים לפיכך אינו חייב על כל אחד ואחד בפני עצמו שאין ת"ל ומכה אביו ואמו ג) לא אפילו אחד מהן דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר משמע שניהם כאחת ומשמע אחד ואחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (לאחד) [באחד] ד) רבי יצחק אומר וכי לא באת אמו אלא להחמיר [עליו] ה) או להקל עליו לא מפני שהוחמר בו הוקל בו ת"ל ומכה אביו ואמו ו):

ומכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה אתה אומר מכה שיש בה חבורה או אינו אלא

---

**מאיר עין** לא בטלו כהנים עבודתם לעמוד על נפשם וז"ל ויאמרו הכהנים איש אל רעהו חזקו ויתחזקה כהני ה' ונהרג לפני מזבח ה' כי טוב לנו במשמרתו ולא נעזוב את משמרת ה' ולא כשליך את עבודתו מ... כי ויעשו כן וכו' והיה כנפול הבזן המקריב את זבחו יצא כהן אחר תחתיו ויקח מידו את הקרבן ויקריבהו ... עכ"ל וכי הכהנים הללו יעברו על שפיכות דמים הלא כבר אמרו לענין פ"נ בשבת הזריז משובח והנשאל מגונה והשואל ה"ז שופך דמים אתמהה אלא וודאי ס"ל שאין פ"נ דוחה עבודה ועוד ראיה מחסידים הראשונים במשנה דברכות ריש פ"ה ופי' המשנה לדעתי כך הוא חסידים הראשונים היו שוהין וכו' כדי שיכוונו לבם בתפלה עד שאם יהיה המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק דתפלה הוא ג"כ עבודה ואין פ"נ דוחה אותה ולא חילקו בגמרא שם בין נחש לעקרב אלא לפי שכבר הוקבע להלכה שאין לך דבר העומד בפני פיקוח נפש וא"כ למה שתם לן רבי מנהג חסידים הראשונים אע"כ דנ"מ אף לדידן והמעיין היטב בבבלי ובירושלמי שם ימצא כי דברי כנים ואמיתים ואסמכתא לה הכא אקרא דרליתה דוחה עבודה ואין פ"נ דוחה עבודה: מ) גי' הילקוט ר' ישמעאל בן מנסיא: מח) וכ"ה בילקוט וחולק על ת"ק וס"ל דפ"נ דוחה עבודה וק"ו זה איתאמר לקמן בפ' כי תשא בשם ר"ע ושם אפרש והא"ל מחק כאן כל זה המאמר ומאן יוכל להחויה כדין בלא ראיה ועיין כל זה לקמן בפ' תשא ובפ' ויקהל ובסנהדרין ל"ה ע"ב ויומא פ"ה ע"א: מב) שאין מבטלין עבודה אלא למזיד שנגמר דינו: מג) עיקר זה המאמר לעיל סוף פ' יתרו והועתק לכאן והכא הכי פירושו אחר שפירשנו דבכהן ועבודה בידו איירי קרא וא"כ אין המזבח קולט על כרחך אתה אומר כהא דאמרינן לעיל שהסנהדרין בצד המזבח והדבר מבואר בירושלמי דמכות פ"ב ה"ו דגרסינן התם ר' יוחנן שלח לרבנן דתמן תרתין מילין אתין אמרון בשם רב ולית אינון כן וכו' ואתון אמרון בשם רב סבור היה יואב שקרנות המזבח קולטות ואינו קולט אלא גגו של שילו קולט ושל בית העולמים אינו קולט ואני אומר לא מזבח קולט ולא גגו קולט ולא של שילה קולט ולא של בית העולמים קולט אין לך קולט אלא שש ערי מקלט בלבד ואפשר יואב וכו' היה טועה בדבר זה א"ר הנהוואת לסנהדרין ברח וכו' אמר יואב מוטב שאיהרג בב"ד ויירשוני בני ואל יהרגני המלך ויירשני וכו' ומנין שהיו סנהדרין גדולה אצל המזבח ולא תעלה במעלות וגו' ומה כתיב תמן ואלה המשפטים ע"כ ואעפ"כ אין ראיה לדבר דדילמא טעה יואב כביעתיה דרב וסבור שהמזבח קולט:

**(פרשה ה)** א) עיין ברש"י עה"ת: ב) עיין לקמן בד"ה ומקלל: ג) כלו' אם באת לשנותו מדין מקלל לא הוה מפיק ליה קרא בתותו לשון עצמו של דין ומקלל אלא הוה"א ומכה אביו את אמו אלא ע"כ לאקושי עם מקלל אתי ובבה"מ פי' דוי"ו דומכה דריש שבא ללמד דכשם דכי יזיד וגו' ביחיד איירי ה"נ ביחיד איירי והא"ל מוחק ומגיה ת"ל ומכה אדם יומת והוא עפ"י ברייתא דת"כ פ' אמור עיי"ש וכבר קדמו הז"ר וכתב ובר"א מסמע דגרסינן ת"ל ומכה אדם וגו' ואנכם המעיין ברא"מ יראה שדבר זה ליתא ואין הכרח להגהה זו ובריתות חלוקות הן: ד) כנ"ל להגיה ובילקוט ג' יחדיו וכן הגיה הא"ל ועיין לקמן בד"ה ומקלל: ה) וכ"ה בילקוט: ו) כלו' וכי לא הוסיפה התורה ואמו לאחד משני הצדדים אם להחמיר עליו או להקל עליו לא מפני שהוחמר בו הוקל בו בתמיה וכי אפשר לך לומר שהבאה זו שילאה מכללה להחמיר שתוסיף התורה מלת ואמו להקל עליו אלא ע"כ שבאת ואמו להחמיר עליו לחייבו על כל אחד ואחד מהם ועיין במפרשים שנדחקו והא"ל הוסיף בה והגיה או במכה שיש בה מיתה הכתוב מדבר כו"א וכי לא באת אביו ואמו אלא וכו' ואבצא דרים פרשה קמי' ומאן יוכל להחויה כדין בלא ראיה גם א"כ:

מכה שאין (עליה) [בה] חבורה אמרת ומה אם מדת נזיקין מרובה ז) אינו חייב עד שיעשה בה חבורה מדת עונשין מעוטה לא יהיה חייב עד שיעשה בהם חבורה הא מה ת"ל מכה אביו ואמו מכה שיש בה חבורה ח):

מות יומת בחנק אתה אומר בחנק או אינו אלא אחת מכל המיתות האמורות בתורה אמרת זו מדה בתורה כל מיתה האמורה [בתורה] אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה לא להקל דברי ר' יאשיה ט) ר' יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה האמורה סתם הרי זו בחנק ר' אומר כמיתה שנאמרה י) בידי שמים מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה כאן מיתה שאין בה רושם מכאן אמרו מצות חנק יא) היו משקעין אותו בזבל עד ארכובותיו ונותנין סודרין קשין ברכין וכורך על צוארו זה מושך להלן וזה מושך להלן עד שנפשו יוצאה זה סדר חנק יב) עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת"ל ארבעים יכנו לא יוסיף (דברים כה) הרי דברים ק"ו ומה מי שהוא מצוה להכות הרי הוא מוזהר שלא להכות מי שהוא מצוה שלא להכות דין הוא שיהא מוזהר שלא להכות יג):

וגונב איש ומכרו למה נאמר לפי שהוא אומר וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו וגו' (דברים כד) אין לי אלא עדים על גניבה עדים על מכירה מנין ת"ל וגונב איש ומכרו וגו' יד):

וגונב איש אין לי אלא איש טו) שגנב את האיש גנב את האשה ואת הקטן מנין ת"ל וכי ימצא איש גונב נפש מאחיו (שם טז) להביא את שגנב את האשה ואת הקטן יז) אין לי אלא איש ואשה שגנבו את האיש והאיש שגנב את האשה ואת הקטן האשה שגנבה חברתה ואת הקטן מנין ת"ל ומת הגנב ההוא (שם) מכל מקום:

וגונב איש להוציא את הקטן להביא את הקטן מנין ת"ל כי ימצא איש גונב נפש (שם) להביא את הקטן משמע מביא את הקטן ואת בן שמונה ת"ל וגונב איש מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בר קיימא יח):

וגונב איש אף הקטן במשמע יט) ת"ל כי ימצא איש גונב נפש מאחיו (שם) להוציא את הקטן: וכי ימצא איש גונב נפש שומעני אף בן שמנה במשמע ת"ל וגונב איש ומכרו (וכי יגנוב איש) מגיד שאינו חייב עד שיגנוב בן קיימא כ):

ומכרו ולא שמכר את חציו: ונמצא אין מציאה אלא בעדים:

בידו אין בידו בכל מקום אלא רשותו ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) ואומר ויקח העבד עשרה גמלים וגו' [וכל טוב אדניו בידו] (בראשית כד) הא אין בידו בכל מקום אלא רשותו כא):

מות יומת בחנק אתה אומר בחנק או אינו לא באחת מכל מיתות האמורות בתורה אמרת זו מדה בתורה כל מיתה האמורה בתורה סתם אין אתה רשאי למושכה להחמיר עליה לא להקל עליה דברי רבי יאשיה רבי יונתן אומר לא מפני שהיא קלה אלא מפני שנאמרה סתם וכל מיתה שנאמרה סתם הרי זו בחנק רבי אומר כמיתה שנאמרה בידי שמים מה מיתה שנאמרה בידי שמים מיתה שאין בה רושם אף מיתה שנאמרה כאן מיתה שאין בה רושם מכאן אמרו מצות חנק וכו' כב)

---

**מאיר עין** ז) שחייב בין בשוגג ובין במזיד משא"כ במיתה ז"ר: ח) ועיין סנהדרין פ"ד ע"ב וברש"י פ' אמור בפ' ומכה אדם: ט) גי' הילקוט כל מיתה שנאמרה בתורה סתם אין אתה רשאי לדורשה להחמיר וכו': י) בילקוט ג' בכל הני האמורה והא"ל מוחק ומגיה עפ"י הגמרא דסנהדרין נ"ב ע"ב ר"א נאמרה מיתה בידי שמים ונאמרה מיתה בידי אדם מה מיתה וכו' אף מיתה שנאמרה בידי אדם מיתה שאין בה וכו' וא"ל: יא) גי' הילקוט מיתת חנק: יב) ועיין בסנהדרין שם ובירושלמי שם פ"ז ה"א וה"ד ובת"כ פ' קדושים גבי אשת איש ונכפל לקמן גבי גונב נפשות ובספרי פ' שופטים גבי זקן ממרא וגבי נביא שקר ובפ' תצא גבי גונב נפש נקט סתמא כר' יונתן עיי"ש: יג) עיין סנהדרין פ"ה ע"א ובירושלמי ריש פ' הנחנקין וגי' הירושלמי והילקוט בתרווייהו מלוה: יד) עיין לקמן בד"ה ונמצא ובפ' י"ג בד"ה אם המצא ובספרי דברים פי' רע"ג וריש פי' קנ"א ועיין ברש"י עה"ת ואולי גי' אחרת היתה לפניו במכילתא ועיין ברא"מ: טו) הא"ל מחק מלת איש וא"ל דסתמא לגברים כתבה: טז) במקרא שלפנינו כתוב כי ימצא: יז) הא"ל הוסיף אין לי אלא איש שגנב אשה שגנבה מנין ת"ל וגונב איש עפ"י הגמרא דסנהדרין פ"ה ע"ב ובילקוט המאיר קטוע יותר עיי"ש: יח) וכלו' דוגונב איש הוה ממעטינן גונב קטן ת"ל נפש ואי מנפש הו"א אף באינו בר קיימא ת"ל איש: יט) קטן שגנב: כ) נוסחא אחרת היא ובילקוט ליתא לבבא קמייתא עיי"ש ועיין לעיל ריש פ"ד ואולי אף התם אינו אלא שינוי נוסחא וקטיעה היא עיי"ש אות ז' ועיין ספרי דברים פי' רע"ג והא"ל מחק לכולא והגיה ת"ל ומת הגנב ההוא מ"מ א"כ מת"ל איש גונב להוציא את הקטן וגונב איש מת"ל לפי שנאמר וכי ימצא איש גונב נפש שומעני אף בן ח' וכו' ומאן כתב להחויה כדין בלא ראיה: כא) עיין במשנה דסנהדרין פ"ה ע"ב וברש"י שם וכן תרגם יונתן ויסתכח ברשותיה ועיין לקמן פי"ג ובספרי במדבר פי' קנ"ז בד"ה והאלהות: כב) כדלעיל בפ' מכה אביו וקיטעוהו הסופרים:

עונש שמענו אזהרה לא שמענו ת״ל לא תגנוב (שמות כ) כג): לא תגנוב הרי זו אזהרה לגונב נפש אתה אומר אזהרה לגונב נפש או אינו אלא אזהרה לגונב ממון כשהוא אומר לא תגנובו ולא תכחשו וגו׳ (ויקרא יט) הרי (זו) אזהרה לגונב ממון אמור הא מה ת״ל לא תגנוב הרי זו אזהרה לגונב נפש או הרי זו אזהרה לגונב ממון והלא אזהרה לגונב נפש אמרת שלש מצות נאמרו בענין שתים מפורשות ואחת סתומה נלמד סתומה ממפורשות מה מפורשות מצות שחייבין עליה מיתת בית דין אף סתומה מצוה שחייבין עליה מיתת בית דין הא אין עליך לומר כלשון אחרון אלא כלשון ראשון זו אזהרה לגונב נפש והלא אזהרה לגונב ממון כד):

ומקלל אביו ואמו וגו׳ למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל את אביו וגו׳ (ויקרא כ) אין לי אלא איש אשה מנין ת״ל ומקלל אביו ואמו כה):

ומקלל אביו ואמו אין לי אלא אביו ואמו אביו שלא אמו ואמו שלא אביו מנין ת״ל אביו ואמו קלל (ויקרא שם) מכל מקום דברי ר׳ יאשיה ר׳ יונתן אומר משמע שניהם כאחד ומשמע אחד אחד בפני עצמו עד שיפרוט לך הכתוב (אחד) [כאחד] כו) ומה ת״ל ומקלל אביו ואמו לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה טומטום ואנדרוגינוס מנין ת״ל ומקלל אביו ואמו אין לי אלא בחיים במתים מנין ת״ל ומקלל אביו ואמו מכל מקום כז):

ומקלל אביו ואמו בשם המפורש או אינו אלא בכינוי שאין ת״ל בנקבו שם יומת (ויקרא כד) להביא המקלל אביו ואמו (אינו) [שאינו] חייב עד שיקללם בשם המפורש דברי ר׳ אחאי כח) רבי חנינא בן אידי אומר הואיל ואמרה תורה השבע אל תשבע קלל ואל תקלל מה השבע בשם אף אל תשבע בשם מה קלל בשם אף אל תקלל בשם כט):

מות יומת בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה הרי אתה דן נאמר כאן דמיו בו (ויקרא כ) ונאמר להלן דמיהם בם (שם) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה ל) עונש שמענו אזהרה מנין ת״ל אלהים לא תקלל (שמות כב) אם דיין הוא אביך הרי הוא בכלל אלהים לא תקלל ואם נשיא הוא הרי הוא בכלל ונשיא בעמך לא תאור אינו לא דיין ולא נשיא אלא בור הרי אתה דן בנין אב משניהם לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו אי מה הצד השוה שבהן שהם גדולים ובעמך (וגדולתך) [וגדולתן] גרם להן לפיכך אתה מוזהר עליהם על קללתם תאמר באביך ת״ל לא תקלל חרש (ויקרא יט) דבר הכתוב באמללים שבאדם הרי אתה דן בנין אב מבין שלשתן לא הרי דיין כהרי נשיא ולא הרי נשיא כהרי דיין ולא (כהרי) [הרי] זה וזה כהרי חרש

---

**מאיר עין** כג) במגדל עוז פ״ע מה׳ גנבה כתב וז״ל לשון מכילתא אזהרה לגונב נפש מניין ר׳ יאשיה אומר מלא תגנוב ר׳ יונתן אומר מלא ימכרו ממכרת עבד ע״כ ולפנינו ליתא והוזכרה פלוגתא זו בסנהדרין פ״ו ע״א אלא דג׳ התם ר׳ יוחנן במקום ר׳ יונתן והוא ט״ס: כד) עיין לעיל בפ׳ יתרו שם ובסנהדרין פ״ו ע״א ופי׳ מלת והלא הוא כמו והלא עיין בערוך ערך הלה וכ״ל שמלה זאת ענינה ממלת הלאה בעברית ושני הנוסחאות בא״ל וגה״א טובים כאחת והא״ל מהקו והגיה והלא והא״ל יכ״ל שעיקר המאמר הוא לעיל בפ׳ יתרו והועתק לכאן: כה) עיין ברש״י עה״ת: כו) עיין לעיל בפ׳ מכה אביו ובסנהדרין פ״ו ע״א ופ״ה ע״ב ובת״כ פ׳ קדושים וילקוט כל המאמר קטוע: כז) נוסחא אחריכא א״כ תוספות מגליון הוא ועיין בסנהדרין ובת״כ שם והא״ל מוחק ומגיה כל המאמר עפ״י הגמרא שם וה״ג ומקלל וגו׳ למה נאמר לפי שהוא אומר איש איש אשר יקלל וגו׳ אין לי אלא אביו ואמו וכו׳ ת״ל אביו ואמו קלל אין לי אלא בחיים במתים מניין ת״ל ומקלל אביו ואמו מ״מ דברי ר״י ר׳ יונתן אומר וכו׳ עד שיפרוט לך הכתוב יחדו לאחר מיתה מניין ת״ל אביו ואמו קלל מ״מ ומאן דהל להחויה כדין באלא רחיה ומרש״י עה״ת יש להביא ראיה על הגי׳ שלפנינו שהיא עיקר אלא שנראה שאף הגי׳ שלפניו היתה נוטה מהגי׳ שלפנינו ועיין ברא״מ בפ׳ וגונב איש: כח) גי׳ הילקוט ר׳ אחי בר׳ יאשיה וכ״ה בת״כ פ׳ קדושים: כט) עיין שבועות ל״ה ע״ב וברש״י שם ובסנהדרין ס״ו ע״א ובת״כ פ׳ קדושים וס׳ אמור ועיין לקמן פע״ז בד״ה שבועת ה׳ ור״א ור״מ בדרשות פליגי אבל תרוויהו מודו דבעינן שם המפורש ויונתן תרגם וילקוט וגו׳ בשמא מפרשא. ודע דשם המיוחד היינו שם המפורש עיין סנהדרין נ״ו ע״א ושבועות ל״ה ע״ב ושמות המיוחדין היינו כל השמות שאינן נמחקין עיין לעיל בא פי״א ובמ״ע שם אות ל״ב וברמב״ם ה׳ ק״ש פ״ג ה״ה אמנם דעת הרמב״ם דשם המפורש הוא יו״ד ה״א וי״ו ה״א ושם מיוחד כולל גם שם אל״ף דל״ת נו״ן יו״ד ואלו הב׳ שמות נקראו שמות מיוחדין בפרט ולשיטתו אפשר דר״א ור״מ פליגי דלר״א אינו חייב על אדני ולר״מ חייב ועיין בהלכותיו ה׳ ממרים פ״ה ה״ב וה׳ עכו״ם פ״ב ה״ז וה׳ יסודי התורה פ״ו ה״ב ועיין במורה נבוכים ח״א פס״א דאיהו מפרש שם המיוחד המיוחד שבשמות וכן בעו״כ שם וסוגיא דעלמא מפרשי שם המיוחד להקב״ה לבדו ואין זה רק השם המפורש לבדו אבל שמות מיוחדין בכלל פירושו מיוחדין שבכינויים שאינם נמחקים וכינוים נקראים כל שאר השמות אחד אלו שאינן נמחקין ואחד אלו שנמחקין ושם אדני נקרא כינוי כלו׳ של המפורש ועיין סוטה ל״ח ע״א וברש״י ותו׳ שם והדברים פשוטים ולא הארכתי אלא שמא יבואו התלמידים ויטעו וגואלא שם שמים מתחלל: ל) עיקרו בת״כ שם והועתק לכאן ועיין ברש״י עה״ת ובסנהדרין ס״ו ע״א:

ולא הרי חרש כהרי זה וזה הצד השוה שבהן שהם בעמך ואתה מוזהר על קללתם אף אביך שבעמך אתה מוזהר על קללתו לא):

## פרשה ו

וכי יריבון אנשים למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר עין תחת עין אבל שבת וריפוי לא שמענו ת"ל וכי יריבון אנשים [וגו'] אם יקום [וגו'] בא הכתוב ללמד דברים המחוסרים בו א):

וכי יריבון אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין היה רבי ישמעאל (יוצא ב) אומר הואיל ושכל הניזקים שבתורה סתם ופרט הכתוב באחד מהם ג) שעשה בו נשים כאנשים אף פורט אני לכל הניזקים שבתורה לעשות בהם נשים כאנשים רבי יאשיה אומר (והמית) איש (ואשה) [או אשה] (במדבר ה) למה נאמר אלא לפי שהוא אומר כי יפתח איש בור (שמות כא) אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל איש ואשה השוה הכתוב אשה לאיש לכל הניזקין שבתורה רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם (שם) [ואומר] שלם ישלם המבעיר את הבערה (שם) הא מה ת"ל איש ואשה לתלמודו הוא בא ד):

והכה איש את רעהו [באבן או באגרוף ה)] לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

באבן או באגרוף [מגיד שאבן ואגרוף סימני מיתה הן אתה אומר לכך בא או אינו בא אלא ללמד שאם הכהו באבן או באגרוף] ו) יהא חייב ובשאר כל דבר יהא פטור ת"ל אם באבן יד [וגו'] (במדבר לה) מגיד שאינו חייב עד שיכה בדבר שיש בו כדי להמית ומנין במקום שיש בו כדי להמית ת"ל וארב לו וקם עליו [והכהו נפש ומת] (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ובמקום [שיש בו] ז) כדי להמית ח) ורבי נתן אומר הקיש אבן לאגרוף ואגרוף לאבן מה האבן שיש בו כדי להמית אף אגרוף שיש בו כדי להמית ומה אגרוף בידוע אף אבן בידוע הא אם נתערבה באבנים אחרות פטור ט):

ולא ימות ונפל למשכב מגיד שהצהיבה מביאה לידי מיתה י):

ולא ימות ונפל למשכב הא אם הכהו מכה שיש בו כדי להמית פטור מהשבת והריפוי יא):

אם יקום והתהלך בחוץ שומע אני בתוך הבית ת"ל בחוץ שומע אני אף בישוקים יב) ת"ל [אם יקום] יג):

על משענתו על בוריו זה אחד משלשה דברים שהיה ר' ישמעאל יושב ודורש בתורה כמין משל כיוצא בו אם זרחה השמש עליו (שמות כב) וכי השמש בלבד עליו זרחה והלא על כל העולם זרחה אלא מה שמש זה שלום בעולם אף זה אם ידוע בו שבשלום נהרג יד) הרי זה חייב כיוצא בו ופרשו השמלה (דברים כב) דברים מחוורין כשמלה אף כאן אתה אומר על משענתו על בוריו טו):

---

מאיר עין לא) עיין כל זה בת"כ קדושים שם ובסנהדרין ס"ו ע"א ונראה שהמאמר שלפנינו קטוע קצת:
(פרשה ו) א) דהיינו שבת וריפוי ועיין ברש"י עה"ת: ב) וכן מתקן בא"א וכן בילקוט ליתא וב' נוסחאות הן: ג) גבי גזל הגר במדבר ה' דבר אל בנ"י איש או אשה וגו': ד) כלו' ללמד על עצמו בא ונמצית ברייתא זו במקומה בספרי במדבר פי' ב' עיי"ש ולאשר הגהתי כן עיקר וכן מחק הא"ל מלת והמית ובזה"ג לא ירד לסוף דעתו וכן בילקוט ליתא למלת והמית אלא גרס איש ואשה ל"ג וכ"ה לקמן פ"ז ופ"ט ובפ"ה הוא משובש בג' שם איש ל"ג וכו' ועל איש או אשה דפ' גזל הגר קאי וע"ע לקמן פ"י ופי"ד ועיין ב"ק ט"ו ע"א ומ"ב ע"ב ובירושלמי ב"ק פ"א ה"ג והמפרשים נדחקו לל"ל: ה) כל"ל וכן הגיה הא"ל: ו) כל"ל וכ"ה בילקוט והא"ל עשה כולו מאמר אחד והגיה ועל זה בפני עצמו או אינו אלא באבן או באגרוף יהא חייב וכו' אבל בלי ספק בכל המאמרים הקטועים הילקוט הוא המכריע ועוד הוסיף ת"ל אם באבן יד וגו' או בכלי עץ וגו' יכול אפי' אין בו כדי להמית ת"ל ואם באבן יד ואין הכרח: ז) וכן הגיה בא"א: ח) ועיין בספרי במדבר פי' קס"ב ובנזיקין שם במ"ע אות י"ב ולקמן פ"ז בד"ה בשבט: ט) הביאה הרמב"ן בפרשה ופירש שמשערין את הקלה שבהן ואם אין בה כדי להמית פוטרין אותו: י) כלו' לפי דרכך למדך הכתוב שהכעסים והמריבה גורמין לידי מיתה ועיין בערוך ערך לחב והא"ל מחק כל המאמר ועיין לקמן בד"ה וכי ינצו: יא) פטור מלשלם לרופאיו דקם ליה בדרבה מיניה והז"ר פי' אפילו לא מת ועיין סנהדרין ע"ה ע"ב ובירושלמי שם: יב) פי' הז"ר ישבה"מ שאינו מהלך בריא רק על משענות ונ"ל דלשון מקרא הוא במשלי כ"ו דליו שוקים מפסח ותרגמו המתרגם אין הלך מהלכתא לחגירא ובילקוט ג' שומע אני אפילו מתנודנד וכן הוא גי' הרמב"ן בפרשה: יג) כל"ל וכ"ה בילקוט וברמב"ן בפרשה ועיי"ש: יד) גי' הילקוט בשבילום הלך הימנו והרגו: טו) וכן תרגם אונקלוס על בורייה אבל יונתן תרגמו כמשמעו על מורניתיה

ונקה המכה שומע אני יתן ערבים ויטייל בשוק ת"ל אם יקום והתהלך בחוץ מגיד שחובשין אותו עד שמרפא טז)

ונקה המכה מן המיתה שומע אני מן השבת והריפוי ת"ל רק שבתו יתן ורפא ירפא חוץ ממה שנותנין לו דמי איבריו (ונותנין) [נותנין] לו דמי שבתו וריפויו יז):

רק שבתו יתן שומע אני לעולם יח) ת"ל ורפא ירפא מה ריפוי מחמת מכה אף שבת מחמת מכה או (לא) [כשם שלא] יט) חלק מכלל ריפוי (כך לא נחלוק מכלל השבת) שכשם שהוא זקוק לרפאת את זה כך הוא זקוק לרפאת את זה כ) [כך לא נחלוק מכלל השבת] כשם שנותנין לו שבת לזה כך נותנין שבת לזה ת"ל רק שבתו יתן מגיד שחלוק מכלל השבת כא):

ורפא ירפא שאם נתרפא וחזר ונתרפא וחזר אפילו ארבע פעמים וחמשה חייב לרפאתו ת"ל ורפא ירפא (ועלו) [עלו] בו צמחים (מחמת מכה) סביבות (מכה) [המכה אם מחמת המכה] כב) חייב לרפאתו שלא מחמת המכה פטור וכשאמרה תורה רק שבתו יתן ורפא ירפא מה שבת מהמת מכה אף רפואה מחמת מכה כג): ד"א בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה רק שבתו יתן ורפא ירפא כד):

# פרשה ז

וכי יכה איש את עבדו אף (את) עבדו ושפחתו בכלל שנאמר (והמית איש או אשה) [מכה איש ומת] א) והרי הכתוב מוציאו מכללו להקל עליו שיהא נדון ביום או יומים לכך נאמרה פרשה זו:

וכי יכה איש אין לי אלא איש אשה מנין ת"ל [וכו'] ב) היה רבי ישמעאל אומר הואיל ונאמרו כל הנזקין שבתורה סתם ופרט לך וכו' ר' יאשיה אומר איש ואשה למה נאמרו וכו' רבי נתן אומר אינו צריך וכו' כדכתיב לעיל ג):

את עבדו ואת אמתו ד) לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפ"ע ה) ר' אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר אתה אומר בכנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל מהם תקנו עבד ואמה (ויקרא כה) הקיש עבד לאמה ואמה לעבד מה עבד שגדלו וקטנו עבד אף אמה שגדלה וקטנה אמה יצא עבד עברי שאע"פ שגדלו עבד אין קטנו עבד ו) יצאת אמה העבריה שאע"פ שקטנה אמה אין גדלה אמה ז) אמר רבי יצחק שומע אני עבד של שני

---

**מאיר עין** ועיין לקמן פי"ג: טז) דמשמע אם יקום ונקה מכלל דעד השתא לא הוה נקי מגיד שחובשין וכו' ועיין כתובות ל"ג ע"ב: יז) וכן תרגם יונתן ויהי זכייה מחייא מדין קטול לחוד בוטלן עיבידתיה ואגריה וכו' יתן: יח) כלו' הרי אתה אומר שמשלם לו שבת ימי חליו כאילו הוא שומר קישואין חוץ מנזק דמי איבריו וא"כ אתה פוחת לו מדמי איבריו אחר חליו מה שהוא עדיין ראוי לשמירת קישואין או אינו אלא ישלם לו שבת ממלאכה לעולם לפי שאין שמירת קישואין מלאכתו: יט) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: כ) כדתני לקמן שאפי' ארבע וחמשה פעמים חייב לרפאתו: כא) דרק למעוטי אתי שאינו נותן שבת אלא פעם אחת וכו' יהודה ס"ל לברייתא זו עיין ב"ק פ"ה ע"א וגי' הילקוט או כשם שלא חלק מכלל ריפוי כך לא נחלק מכלל השבת כשם שהוא זקוק לרפאות את זה כך נותנין לזה ת"ל וכו' ונראה דב' נוסחאות היו ונתערבו אונס עפ"י סגנון נוסחא שלפנינו צריך להגיה כמו שהגהתי: כב) הגהתי עפ"י הילקוט ובבה"מ הגיה לעיל מנין שאם נתרפא וכו' וא"ל ובילקוט כמי ליתא: כג) כלו' מה שבת אינו נותן אלא מחמת המכה ואינו הראשונה אף מה שמרפא והוזר ומרפא הוא אם חזר או עלו בו צמחים מחמת המכה הראשונה ואתי רק למעט על ורפא ירפא לשלא מחמת המכה ועיין ב"ק שם ובתוספתא דב"ק פ"ט והא"ל מוחק ומגיה לכולא הכי רק שבתו יתן שומע אני לעולם ת"ל וכו' אף שבת מחמת מכה או כשם שחלק מכלל ריפוי כך נחלוק מכלל שבת שכשם שהוא זקוק לרפאות את זה כך נותנים שבת לזה ת"ל רק שבתו יתן מגיד שחלק מכלל ריפוי הא שבת אפי' מחמת מכה פטור וחב"א שבתו יתן ורפא ירפא מה רפואה מחמת מכה חייב אף שבת מחמת מכה חייב ורפא ירפא שאם נתרפא וחזר וכו' וכשאמרה תורה רק שבתו יתן דבר אחר בא הכתוב ללמדך ד"א מ"ה שנתנה רשות לרופא לרפאות ודרכי הגהה זו נסתרו ממני ועיין במפורשים: כד) שמי שהוא חולה ישבות ממלאכתו ויעסוק ברפואות וקרוב לזה פי' הז"ר והמפרשים פירשוהו עפ"י הא דתנא דבי ר"י בב"ק פ"ה ע"א ורפא ירפא מכאן שניתן רשות לרופא לרפאות והא"ל הגיה כן עיין לעיל אות כ"ג ואינו במשמעות הלשון ללמדך דרך ארץ ועיין לעיל בא ריש פ"ז:

(**פרשה ז**) א) כן הגיהו הז"ו והא"ל וכ"ה ברש"י עה"ת ובילקוט איתא והכה איש ומת וליתא כן במקרא ואולי צ"ל והכה איש את רעהו באבן וגו': ב) הא"א ובבה"מ מחקו מלות ת"ל וצ"ל דקטוע הכא קרא דגזל הגר: ג) ריש פ"ו וקיטעוהו הסופרים: ד) במקרא כתוב ואת אמתו: ה) עיין לעיל פ"ה פלוגתא דר' יאשיה ור"י: ו) שאינו נמכר: ז) שאינו מוכרת את עצמה וכתב הז"ר דעדיף ליה לאייתי קרא דהתם דהכא את ספקיה ולא יליף הקישא והא"ל

שותפין ועבד שחציו בן חורין במשמע ת"ל עבדו ואמתו מה עבדו שכלו שלו ח) אף אמה שכלה (שלה) [שלו] ט) יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין שאין כלו שלו י) רבי ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר או אינו אלא בעברי ת"ל לא יוקם כי כספו הוא מה כספו שקניינו קנין עולם ורשותו גמורה לו יצא עבד עברי אף על פי שרשותו קנוייה לו אבל אין קניינו קניין עולם יצא עבד של שני שותפין ועבד שחציו בן חורין אף על פי שקנינו קנין עולם אין רשותו גמורה לו יא):

**בשבט** שומע אני בין שיש בו כדי להמית ובין שאין בו כדי להמית ת"ל או בכלי עץ [וגו'] (במדבר לה) מגיד שאינו חייב עד שיש בו כדי להמית ומנין אל מקום שהוא כדי להמית תלמוד לומר וארב לו וקם עליו [וגו'] (דברים יט) מגיד שאינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית אל מקום שיש בו כדי להמית עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם ישראל שהחמיר בו שאין ביום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית ולמקום שיש בו כדי למות כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים דין הוא שלא יהא חייב עד שיהא בו כדי להמית ובמקום כדי להמית אם אמרת כן הבאת עונש מן הדין לכך נאמר בשבט ללמדך שאין עונשין מן הדין יב): דבר אחר יג) בשבט למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם ישראל שאין בו יום או יומים אינו חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית כנעני שהקל בו שהוא ביום או ביומים אינו דין שלא יהא חייב עד שיכנו בדבר שיש בו כדי להמית אל מקום שהוא כדי להמית (לא אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר בשבט) יד) ומה ת"ל בשבט אלא מופנה להקיש לדון גזרה שוה נאמר כאן בשבט ונאמר להלן בשבט טו) מה להלן להוציא הלקוח של שני שותפים אף כאן טז) להוציא הלקוח של שני שותפין יז):

**ומה תחת ידו** שתהא מכתו ומיתתו ברשותו יח) הא אם הכהו ומכרו לאחר ומת הרי זה פטור יט):

**נקם ינקם** מיתה אתה אומר מיתה או אינו אלא ממון ר' נתן אומר כ) נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקימה נוקמת נקם ברית (ויקרא כו) מה להלן חרב אף כאן חרב כא) [רבי עקיבא אומר נאמר כאן נקימה ונאמר להלן נקם נקמת בני ישראל (במדבר לא) מה להלן בחרב אף כאן בחרב] כב) מה כאן בב"ד אף להלן בב"ד כג):

---

**מאיר עין** מחקו והגיה את עבדו או את אמתו וכן מחק מלת מה ומלת אף ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה ובילקוט נמי איתיה וכן איתיה לקמן פ"ט ודע דבין שם אמה ובין שם שפחה יאמר בין על העברית ובין על הכנענית דוק במקראות והשכח ומשימוש אלו השמות במקרא נראה שהשפחה הוא מקורבת יותר מהאמה וזכר לדבר ותאמר שרי וגו' בא נא אל שפחתי (בראשית ט"ז) ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת (שם) ועוד ראיה לדבר הנה אמתך לשפחה (שמואל א' כ"ה) ואולי שורש שפחה ושורש משפחה נרדפים בענין והדברים פשוטים ולא הוצרכתי לכותבם אלא פן יבואו התלמידים לטעות: ח) דכתיב כי כספו הוא ואעבד קאי מדאפקיה בלשון זכר ז"ר והא"ל מחק מלת מה ומלת אף ועיין ב"ק ל' ע"א: ט) וכן הגיהו הא"א ובז"י: י) ואינו בדין יום או יומים ונהרג עליו כשאר העם: יא) עיין ברש"י עה"ת ובב"ק שם והא"ל מוחק ומגיה ר' ישמעאל אומר ת"ל לא יוקם וכו' וא"כ ועיין לקמן בד"ה לא יוקם: יב) והשתא דכתיב בשבט לא הוה הק"ו אלא גלוי מילתא בעלמא וילפינן מישראל שאינו חייב אלא בדבר שיש בו כדי להמית ובמקום כדי להמית וס"ל למכילתא דיין דאין למדין מן הדין לענין עונשין בין להקל ובין להחמיר ולכך נקט הבאת עונש מן הדין אבל באינך מקומות איתא א"כ ענשת מן הדין והמפורשים האריכו בדבר ועיין בז"י: יג) גי' הילקוט רבי אומר: יד) וכן מוחקו בבה"מ וכתב דרבי סבר דילפינן מן הדין להקל עיי"ש ובאמת ס"ל לרבי עונשין מן הדין עיין בריש ספרי במ"ע אות א' וכן כתב בס' הבריתות דרבי ס"ל עונשין מן הדין והא"ל מוחק ומגיה כולא ברייתא מוחק בלישנא קמא מאמר עד שלא יאמר יש לי בדין ומוחק כולא מן א"כ הבאת עונש מן הדין עד ומת"ל בשבט אלא מופנה ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה ואולי נסמך על רש"י עה"ת עיי"ש: טו) גבי מעשר בהמה בפ' בחוקותי: טז) הא"ל מהפך הגי' מה כאן אף להלן ועיין בבה"מ ועיין בכורות נ"ו ע"ב: יז) עיין לעיל אות י'. הא"ל מוחק מלת הלקוח ובאמת שאין זה כגנון לשון והז"י כתב ה"ג להוציא הלקוח ושל שני שותפים והגהה זו היא עפ"י הילקוט בילקוט ג' הלקוח ושל שותפין אמנם הז"ר כתב וז"ל ל"ע דכל עבד לקוח הוא ר"ל דלוקחא בעבד גוי שמכר עצמו או שנשבה במלחמה א"כ לוקח כשנולד בבית ישראל משפחתו אז ישנו בדין יום או יומים משא"כ כשלקחו מישראל או מגוי אחר ומ"מ נ"ל כגירסת המכילתא להוציא את הלקוח של שני שותפין פי' ששניהם לקחוהו בשותפות וכו' עיי"ש ונ"ל עיקר כגי' הילקוט וס"ל לברייתא דידן כתוספתא דבכורות פ"ז איזהו ליקוח כל שמכרו לו והוזי ולקחו הימנו או שנתנו לו במתנה וחוזר ולקחו הימנו אבל הלוקח עובר פרתו של חבירו אעפ"י שילדה אצל בעליה נכנסת לדיר להתעשר ובאותו ליקוח אמרו שאינו בדין יום או יומים ומ"מ הנחתי הנוסחא כמו שהיתה לפנינו: יח) עיין לעיל ב"ה ד"ה בידו: יט) וטעמא דאילו היה ברשותו הוה מבדר ליה שמא והוה חי יום או יומים והא"ל מחקו והגיה ה"ז אינו בדין יום או יומים והז"י נדחק לפרש פטור מדין יום או יומים ומדמה לה להא דב"ק ל' ע"א וירושלמי קידושין ריש פ"ג אמנם הביא התוספתא דב"ק דתנא נמי פטור ומשמע דלגמרי פטור עיי"ש: כ) גי' הילקוט היה רנ"א: כא) הא"ל הגיה מה להלן מיתה אף כאן מיתה ומה להלן חרב וכו' וא"ל: כב) כ"ה בילקוט וקטוע היתה לפנינו ועיין ברא"ב"ע בפרשה: כג) הא"ל מוחק זה לפי שלא מלא לו שום ענין ואמנם האמת כנוסחא.

אך או יום אם יומים שומע אני כשמעו ת"ל אם יום כד) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו יום שהוא כיומים ויומים שהן כיום הא כיצד מעת לעת כה) רבי יוסי הגלילי אומר אך אם יום [וגו'] שומע אני כשמועו ת"ל אך חלק כו):

לא יוקם [כי כספו הוא] זהו שהיה רבי ישמעאל אומר בכנעני הכתוב מדבר כז) רבי שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי כדין הואיל ושורו במיתה על עבדו ועל אמתו ושור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו הוא במיתה על עבדו ועל אמתו ואחר במיתה על עבדו ועל אמתו אם למדת שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו לא נחלק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו כח) ת"ל לא יוקם כי כספו הוא מגיד הכתוב שאף על פי שלא חלק בין שורו לשור אחר במיתה על עבדו ועל אמתו נחלוק בינו לבין אחר במיתה על עבדו ועל אמתו הא מה כט) ת"ל לא יוקם כי כספו הוא:

## פרשה ח

וכי ינצו אנשים למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר וכי יזיד איש [וגו'] לא שמענו אלא על המתכוין להכות שונאו והכה שונאו שהוא במיתה אבל המתכוין להכות שונאו והכה אוהבו לא שמענו ת"ל וכי ינצו אנשים [וגו'] ואם אסון יהיה [וגו'] בא הכתוב ללמדך על המתכוין להכות שונאו והכה אוהבו שהוא במיתה לכך נאמרה פרשה זו רבי אומר [אם] נתכוון להכות שונאו זה והכה אחר שהוא שונאו פטור (הגה' המתכוון (צ"ל א) להכות שונאו והכה אוהבו דין הוא ב) שיהא פטור אבל בא הכתוב ללמדך שחבל אשה לבעל ודמי וולדות לבעל וכל המתחייב מיתה פטור מן התשלומין ג) רבי יצחק אומר אף המתכוין להכות והכה פטור עד שיאמר לאיש פלוני אני מכה (ה"ג) [שנאמר] ד) וארב לו וקם עליו והכהו נפש (דברים יט) ומה ת"ל וכי ינצו (שמות) [אנשים] לפי שהוא אומר (ויק') [ואיש כי] יכה נפש אדם (ויקרא כד) שומע אני אף בן שמונה ת"ל וכי ינצו אנשים [וגו'] מגיד שאינו חייב עד שיהרג בן של קיימא ה):

וכי ינצו ו) אנשים אין לי אלא אנשים נשים מנין היה רבי ישמעאל וכו' כדלעיל רבי יאשיה אומר איש (ה"ג) [ואשה] למה נאמר וכו' רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל ז):

ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה אבא חנין משום ר' אליעזר [אומר] ונגפו אשה הרה למה נאמר לפי שנאמר ח) ויצאו ילדיה הא למדנו שהיא הרה ומה תלמוד לומר הרה שאם הכה על ראשה או על אחת מאיבריה שומע אני יהא חייב תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב עד שיכה במקום עוברה: דבר אחר ונגפו אשה הרה מה תלמוד לומר לפי שנאמר כאשר ישית עליו בעל האשה [שומע אני] ט) אף על פי שאין ההריון שלו י) תלמוד לומר הרה מגיד שאינו חייב אלא לבעל ההריון יא):

---

**מאיר עין** הילקוט ופי' הז"ר אף להלן בב"ד שדנו לבלעם וקטלוהו ועיין ספרי במדבר פי' קנ"ז ובנימן שם במ"ע אות כ"ה: כד) הא"ל הגיה אך אם יום שומע אני כשמועו ת"ל או יומים כילד וכו' וא"ל: כה) וכן תרגם יונתן אין יומא חד מעידן לעידן או תרין יומין קטיעין וכו' ועיין ברש"י עה"ת וברמב"ן: כו) ולפשיטיה אזיל דדרים כן בכמה מקומות עיין לעיל פ' בא פ"ח ופ"ט: כז) לעיל ועיי"ש אות י"א: כח) ואחר שהרגו נמי מיקל בו בדין יום או יומים: כט) כלו' כאיזה לד אני דן ת"ל וכו' וכ"ה בכמה מקומות והא"ל מחק והגיה לכך נאמר וא"ל ועיין ברש"י עה"ת:

**(פרשה ח)** א) כן הגיה הא"ל: ב) הא"ל הגיה אינו דין שיהא פטור וא"ל: ג) עיין לקמן ב"ה פאבר ישית וב"ה ונתת נפש. הא"ל מוחק מן וכל המתחייב וכו' וא"ל וילקוט מאמר קטוע עיי"ש: ד) כן הגיה הא"ל: ה) לומר דדמי וולדות משלם ואינו חייב מיתה ואע"ג דאימעיט לית לעיל פ"ד מדרשים חלוקים מן ז"ר וגי' מחלוקת בדבר ת"ק סבר נתכוון להרוג את זה והרג את זה חייב ורבי סבר דפטור וקרא ואם אסון יהיה לאיינו מתון קאתי ומודה רבי דאם אומר לאחד מינייהו קא מכוונא דחייב ור"י סבר דאף בכה"ג פטור ועיין בסנהדרין ע"ט ע"א ובנימן שם ובירושלמי שם: ו) הא"ל עשה מתנו ב' מאמרים והוסיף מכאן שהמריבה מביאה לידי מיתה ועיין לעיל פ"ו ד"ה ולא ימות ובמ"ע שם אות י' וא"ל: ז) ריש פ"ו עיי"ש: ח) הא"ל הגיה והלא כבר נאמר וגי' הילקוט אבא חנין משום ר"א אומר מת"ל לפי שהוא אומר ויצאו ילדיה וכו': ט) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ובירושלמי ב"ק פ"ה ה"ה: י) וכגון שנשאת מעוברת חבירו וכן איתא בתוספתא דב"ק פ"ט: יא) ועיין

ויצאו ילדיה יב) מיעוט הוולדות שנים ומנין אפי' אחר תלמוד לומר הרה מכל מקום:

ולא יהיה אסון באשה ענוש יענש בוולדות אתה אומר כן או אינו אלא אסון בוולדות וענוש באשה תלמוד לומר ואם אסון יהיה [וגו'] הא מה תלמוד לומר לא יהיה אסון באשה ענוש יענש בוולדות או לא יהיה אסון לא באשה ולא בוולדות אלא אם אמרת כן אף צריך ליתן שכר דמי היה יג) הא מה תלמוד לומר לא יהיה אסון באשה ענוש יענש בוולדות יד):

ענוש יענש ממון אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן ענוש ונאמר להלן וענשו אותו (דברים כב) מה להלן ממון אף כאן ממון טו):

כאשר ישית עליו בעל האשה בא ללמדך הכתוב שחבל אשה לבעל ודמי וולדות לבעל יז) וכל המחויב מיתה פטור מן התשלומים יח): דבר אחר יט) כאשר ישית עליו בעל האשה שומע אני כל שירצה ת"ל ונתן בפלילים מגיד שאינו משלם אלא על פי דיינין (סנהדרין) כ):

ונתן בפלילים אין פלילים אלא דיינין שנאמר ואויבינו פלילים (דברים לב) וכתיב כי יחטא איש לאיש ופללו אלהים (ש"א ב) כא):

ואם אסון יהיה אין אסון אלא מיתה ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר וקראהו אסון (בראשית מב) כב):

ונתת נפש תחת נפש נפש הוא משלם ואינו משלם ממון תחת נפש כג) רבי אומר נפש תחת נפש ממון אתה אומר ממון או אינו אלא מיתה הרי אתה דן נאמר כאן השיתה נאמר להלן השיתה כד) מה להלן ממון אף כאן ממון כה):

עין תחת עין ממון אתה אומר ממון או אינו אלא עין ממש היה רבי אלעזר אומר ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת (ויקרא כד) הקיש הכתוב נזקי אדם לנזקי בהמה ונזקי בהמה לנזקי אדם כו) ומה נזקי בהמה לתשלומין אף נזקי אדם לתשלומין רבי יצחק אומר הרי הוא אומר אם כופר יושת עליו (שמות כא) והרי דברים קל וחומר מה במקום שענש הכתוב מיתה כז) לא ענש אלא ממון כאן שלא ענש מיתה דין היא שלא ענש אלא ממון כח) רבי יצחק כט) אומר עין תחת עין שומע אני בין מתכוין בין שאינו מתכוין אינו משלם אלא ממון והרי הכתוב מוציא המתכוין לעשות בו מום שאינו משלם אלא ממון ל) שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו [וגו'] (ויקרא שם) כלל לא) עין תחת עין פרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט לב) וכשהוא אומר כאשר יתן מום באדם (שם) חזר וכלל או כלל (כלל) [בכלל] לג) הראשון אמרת לאו לא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש מומין הקבועין בו וראשי איברים בגלוי ובמתכוין שאינו משלם אלא ממון אף כל

---

**מאיר עין** ב"ק מ"ט ע"א ובירושלמי ובתוספתא שם: יב) הא"ל שגיה דבר אחר לפי שנאמר ויצאו ילדיה מיעוט וכו': יג) בתמיה וכי במה יענש וכי יתן לו דמיה היה כלו' הא לא אפסדיה כלום והז"ב ואחריו שאר המפורשים פירשו אדרבה הרי הרויח הבעל שכר היה וצריך ליתן להנוגף דמי היה שע"י נגיפתו הולידה לו ואומר אני דייני דסדום הכי דייניה וכהא דפ' חלק ק"ט ע"ב גם סגנון הלשון אינו עולה כפירושם: יד) וכן תרגם יונתן ולא יהא בה מותא מתקנסא יתקנס ולדא והוא משובש קצת ול"ל בולדא או בדמיה ולדא ובילקוט המאמר קטוע ומשובש: טו) כ"ל דה"ק או אינו אלא מיתה בידי שמים וכאשר ישית עליו בעל האשה כופר ונתן בפלילים ת"ל וכו' שאין עונש אלא ממון והז"ר האריך ונדחק ובגה"מ רוצה להגיה א"א אלא מלקות וא"ל ועיין בראב"ע: יז) עיין ב"ק מ"ב ע"ב: יח) שאם יהיה אסון פטור מן התשלומין וכדלקמן בד"ה ונתת נפש ולעיל תני לה באשגרת לישנא דלרבי לאו בגמלות שבמיתה הכתוב מדבר ולכך מחקו הא"ל שם עיין לעיל אות ג'. בילקוט גרים הכא דבר אחר כאשר ישית וגו' שומע אני אעפ"י שאין ההריון שלו ת"ל הרה ונראה שכן היה במכילתא וקיצעוה הסופרים: יט) הא"ל מוחק מלות ד"א ואיני יודע טעמו: כ) ככ"ל להגיה ולחלק המאמר וגי' הרמב"ן בפרשה שומע אני כל מה שירצה ת"ל ונתן בפלילים ואין בפלילי' אלא דיינים ואולי ב' נוסחאות הן ונתערבו: כא) במקרא כתוב אם יחטא: כב) וכן תרגמו התרגומים ואין ראיה לדבר דהתם בידי שמים איירי קרא: כג) אתאן לת"ק דריש רישא דגמלות שבמיתה הכתוב מדבר. בילקוט גרים כאן עוד דבר אחר נפש תחת נפש משלם ואינו משלם נפשו בממון תחת נפש: כד) אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו ובסנהדרין ע"ט ב' נאמרה נתינה למטה (ונתתה נפש) ונאמרה נתינה למעלה (ונתן בפלילים) עיי"ש: כה) ולשיטתיה דלעיל אזיל דגמלות שבממון איירי קרא שהרי לא נתכוין לה אבל תרווייהו ס"ל דאין אסון אלא מיתה ור' יצחק דלעיל אפשר דס"ל כתנא דבי חזקיה בסנהדרין שם דמפקא מדרבי ומפקא מדרבנן וס"ל דלאו באסון מיתה משתעי קרא אלא באסון אשה ולנזיקין וגמלות שבממון הכתוב מדבר ובזה מיושב קושית התו' בסנהדרין שם ד"ה ומפקא עיי"ש: כו) נראה דקטיעה הוא והא"ל מוחק ונזקי בהמה לנזקי אדם וגורס מה נזקי בהמה: כז) דכתיב וגם בעליו יומת: כח) עיין ב"ק פ"ג מ"ב ובת"כ סוף פ' אמור ובפ"ד דמגילת תענית: כט) בי' בילקוט ר' אליעזר אומר: ל) כלו' כיון דמוקמינן לקרא עין תחת עין בממון סד"א דמאי דאפסיד ליה קמשלם ושומע אני שלא בא הכתוב אלא להקל עליו ולהוציא המתכוין שאינו משלם אלא ממון כמי שאינו מתכוין לא) כל מום שהוא: לב) ואינו משלם ממון אלא על מומין אלו המפורשין: לג) וכ"ה בילקוט:

מומין הקבועין וראשי איברים ובגלוי ובמתכוון משלם ממון לז) תלמוד לומר כאשר יתן מום באדם עד שיתכוין לעשות בו מום לח):

כויה תחת כויה אם תאמר שפצעו והוציא את מוחו לו) והלא כבר נאמר פצע תחת פצע אם תאמר שעשה בו חבורה והלא כבר נאמר חבורה תחת חבורה ומה תלמוד לומר כויה תחת כויה אלא כוואו על ציפרנו ועל [כף] לז) רגלו ולא רשם בו טענו אבנים וציערו הטיל שלג על ראשו וצננו הרי זה נותן לו דמי צערו אבל אם לח) היה מרוכך מעודן מפונק כל שכן שכפול בו צערו זהו הצער האמור בתורה לט) כויה תחת כויה מ):

## פרשה ט

**וכי יכה איש את עין עבדו** למה נאמר לפי שהוא אומר לעולם בהם תעבודו (ויקרא כה) שומע אני אף הפיל את שנו וסימא את עינו תלמוד לומר וכי יכה איש את עין עבדו [וגו'] (ולהלן) [ואם] שן [וגו'] אמתו א) והרי (כתוב) [הכתוב] מוציא עבדו כנעני מכללו להחמיר עליו ב) שהוא יוצא בראשי איברים לכך נאמרה פרשה זו:

**וכי יכה איש** אשה מנין היה רבי ישמעאל אומר וכו' רבי יאשיה אומר איש ואשה למה נאמר וכו' רבי יונתן אומר והלא כבר נאמר בעל הבור ישלם וכו' כדלעיל ג):

**את עין עבדו** או את עין אמתו לחייב על זה בפני עצמו וע"ז בפ"ע רבי אליעזר אומר בכנעני הכתוב מדבר אתה אומר בכנעני או אינו אלא בעברי ת"ל מהם תקנו עבד ואמה ד):

**את עין עבדו** שומע אני אפילו העלת ירוד ה) תלמוד לומר ושחתה לא אמרתי אלא מכה שיש בה השחתה ו) מכאן אמרו טפח על אזנו וחרשו על עינו וסימא אותו הרי זה יוצא בן חורין כנגד עינו ואינו רואה כנגד אזנו ואינו שומע אינו יוצא בן חורין דברי רבי חנינא בן גמליאל שנאמר וכי יכה איש עד שיעשה מעשה ז) הפיל שתי שיניו כאחת סימא שני עיניו כאחת הרי זה יוצא בן חורין ואינו נוטל כלום תלמוד לומר עין תחת עין שן תחת שן ח) זו אחר זו יוצא על הראשונה ונוטל נזקו על השנייה תלמוד לומר תחת עינו תחת שינו ט):

---

**מאיר עין** לד) כלו' ובא הפרט להודיעך שאף שהן מומין קבועין וכו' אינו משלם אלא ממון וה"ה לכל המומים שמשלם ממון ומעתה אפשר לומר דבא הכתוב להוציא המתכוון להשוותו לשאין מתכוון שאינו משלם אלא ממון וקרא ה"ק ואיש כי יתן מום בעמיתו במתכוון כאשר עשה וגו' אף בלא נתכוון ת"ל כאשר יתן וכו': לה) הדר הכתוב ונקט כאשר יתן דמשמע במתכוון לומר דהאי כאשר עשה דבכלל הראשון במתכוון לעשות בו מום דוקא איירי ובמתכוון הוא דבעי לשלומי אבל שלא במתכוון לא ולאו משום דאפקיד ליה משלם אלא קנסא שקנסתו התורה היכי דנתכוון לחבלו הכין נראה לי פירושא להדין ברייתא אחר העיון ומסתבר הוא דהא נזק דחבלות באמת אינו אלא קנסא שבן חורין לית ליה דמי והוא כישום כעבד ולא מגבינן ליה בבבל עיין ב"ק פ"ד ע"א והמפורשים כלאו לפרשה עיין עליהם והא"ל מוחק בה והגיה הכי רי"א עין תחת עין למה נאמר לפי שנאמר ואיש כי יתן מום בעמיתו כלל וכו' אף כל מומין וכו' משלם ממון שומע אני עד שיתכוון לעשות בו מום שאינו מתכוון מניין ת"ל עין תחת עין הא בין מתכוון בין שאינו מתכוון משלם ממון ומאן כהא להתויה כדין בלא ראיה והאמת דר"י ס"ל דוכנפו אשה בנתכוון לאשה קאמר ולשיטתו דלעיל אזיל ועיין ס"פ כלל הרגל: לו) הא"א והז"י והא"ל הגיהו דמו עפ"י הילקוט ורש"י עה"ת והוא כפי' הי"א שהביא הראב"ע אבל לפירוש הגאון שהביא כי פלע שבירת עלם וחבורה מכת דם יש לקיים נוסחתינו: לז) וכ"ה בילקוט ובירושלמי ריש פ' החובל: לח) הא"ל מחק מלת אבל אם והגיה ואם ובילקוט איתנייהו: לט) הא"ל הגיה לכך נאמר כויה וכו' ול"נ דה"ק זהו הלער שאמרה עליו תורה כויה וגו' דלפום דידיה מטעריכן לפי מה שהוא מפונק: מ) וכן תרגם יונתן דמי לער מחרוך הלף מחרוך ועיין ב"ק פ"ד ע"ב ובירושלמי ר"פ החובל והוא קטוע קלת עיי"ש:

(**פרשה ט**) א) וכ"ה בילקוט: ב) עליו על הבעל שבע"כ מוליאו לחירות וגי' הילקוט להקל עליו כלו' על העבד ובבה"מ פי' להחמיר עליו דחוב הוא לעבד שיולא מרבו לחירות ולפ"ז באתה התורה להחמיר על העלוב הזה ולחוב לו אחר שהוזק אתמהה דייני דפסום הכי לידיינו: ג) ריש פ"ו: ד) וכו' כדלעיל ריש פ"ז וקיטעוה הסופרים: ה) עיין בערוך ערך ירוד וגי' הילקוט חוורוד וכתב הז"ר עיין רפ"ו בבכורות במשנה אבל לפנינו שם איתא חורוור ועיין ברש"י שבת ע"ח ע"א ד"ה ליארוד ובערוך ערך חור: ו) הא"ל הוסיף כאן יכול אפי' לא עשה בו מעשה ת"ל וכי יכה ומוחק לקמן מן דברי רחב"ג עד מעשה וטעמו עפ"י התוספתא דב"ק פ"ט עיי"ש ואין הכרח ונוסחת הילקוט כנוסחתינו: ז) עיין ב"ק ל"א ע"א ובגמרא שם: ח) סמוכין קדרים וכן דעת הראב"ע עיי"ש וה"ק הרי נאמר עין תחת עין וכדמוקמינן לה בממון ובא הכתוב לומר האיך ינקם זה אם הזיק לעבדו שהרי כל מה שקנה עבד קנה רבו (וכדכתיב לעיל לענין שבת וריפוי לא יוקם כי כספו הוא כלו' אי אפשר להנקם שהרי הוא כספו) ואמר שישלחנו לחפשי ובזה יקוים העונש עין תחת עין וא"כ גם אם סימא שתי עיניו אי אפשר לחייבו יותר אלא עין תחת עין שקלבה התורה דהיינו שישלחנו לחפשי והז"י והא"ל מחקו האי ת"ל וכו' והז"ר נדחק בו לל"ל עיי"ש: ט) דמיותר דסגי לן אם אמר ישלחנו לחפשי אלא בא הכתוב לומר שמיד

לחפשי ישלחנו שומע אני יכתוב לו גט שחרור תלמוד לומר תחת עינו רבי אליעזר אומר נאמר כאן שילוח ונאמר להלן שילוח י) מה להלן גט אף כאן גט אין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין יא) תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת (סינו) [עינו] יב) מכל מקום רבי ישמעאל אומר הואיל ואמרה תורה במשלח ואמרה במשתלח אם למדת על משלח שאינו משלח אלא מי שהוא גדול יג) יכול אף המשתלח לא יהא משתלח אלא גדול תלמוד לומר לחפשי ישלחנו תחת עינו מכל מקום:

[ואם שן עבדו וגו'] שומע אני אפילו הפיל שן של חלב תלמוד לומר עין מה העין שאינה יכולה להחזיר אף השן שאינה יכולה להחזיר אין לי אלא השן והעין מיוחדות שאר כל איברים מנין הרי אתה אומר ודן בנין אב מבין שניהם לא הרי השן כהרי העין ולא הרי העין כהרי השן הצד השוה שבהן שהם מומין קבועין וראשי איברים (ובגלוי ובמתכוין) שאינן יכולין לחזור [ובגלוי ובמתכוין] יד) יוצא עליהם בן חורין אף כל ראשי אברים שאינן יכולין לחזור יוצא עליהן בן חורין טו):

לחפשי ישלחנו [שומע אני] יכתוב לו גט שחרור ת"ל ישלחנו נאמר כאן שילוח ונאמר להלן [וכו'] ואין לי אלא שיכול להשתלח שאינו יכול להשתלח מנין תלמוד לומר לחפשי ישלחנו מכל מקום טז) רבי ישמעאל אומר יז) עבד כנעני אין לו פדיון לעולם ואינו יוצא אלא לרצון יח) שנאמר והתנחלתם אותם (ויקרא כה) ולפי דרכנו למדנו שעבד כנעני כשדה אחוזה לעולם יט) אבל אם היה רבו רודהו והפיל את שינו וסימא את עינו או אחד מאיבריו שהם ראשין וגלויים הרי זה קונה עצמו בייסורין והרי דברים קל וחומר מה אם מידי בשר ודם קנה עצמו בייסורין קל וחומר מידי שמים וכן הוא אומר יסור יסרני יה [וגו'] (תהלים קיח) כ):

## פרשה י

וכי יגח שור (א"ש) אף השור היה בכלל שנאמר והמית איש או אשה א) והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו שיהא בסקילה לכך נאמר בפרשה זו:

וכי יגח שור אין לי אלא שור מנין לעשות כל הבהמה כשור הריני דן נאמר כאן שור ונאמר להלן שור מה שור האמור בסיני עשה בו כל בהמה כשור אף שור האמור כאן דין הוא שנעשה כל בהמה כשור ב): ומנין לעשות כל המיתות כנגיחה הרי אתה דן הואיל

---

**מאיר עין** יצא לחירות תחת עינו וא"ל שיהרוג וכדלקמן ואם הזיקו ישלם לו כשאר בן חורין ועיין גיטין מ"ב ע"ב ובירושלמי שם פ"ד ה"ד. הא"ל הוסיף מכיין ת"ל תחת עינו וא"ל דמלות ת"ל הם כמו לזה כאמר וסגנון זה נמצא בברייתות: י) גבי אשה ועיין קידושין כ"ד ע"ב: יא) וכגון קטן ז"ר ועיין ספרי במדבר פי' א' ד"ה מזכר וגו' אין וכו': יב) וכ"ה בילקוט: יג) דהא כתיב וכי יכה איש ז"יג: יד) כצ"ל להגיה והא"ל מחק מלת ובמתכוון וא"כ: טו) ועיין קידושין כ"ד ע"ב ועיין בתוספות שם בד"ה הואיל ומדרש חכמים הוא וצ"ל דלא פסיקא להו הא' דרשא משום הא דר"י בר זבדי בב"ר פל"ו דבשן ועין דווקא יוצא לפי שנתכבר על קלקלתו של חם עיי"ש: טז) שתמה כר"א דלעיל וקיצעוה הסופרים שכבר איתה לה לעיל והא"ל מוחק כל זה המאמר והאמת כמו שהגהתי לעיל דקאי אקרא ואם שן עבדו וחוזר ודורש זה המקרא כשם שדרש המקרא דלעיל מיניה וסגנון זה הוא בכמה מקומות במדרשים ובברייתות אלא שאח"כ קיצעו הסופרים וקילרו מה שנכפל כבר דוק ותשכח כי כן והילקוט כולו קטוע עיי"ש: **אמר מאיר איש שלום** ראיתי כאן מקום להעיר על כלל אחד בהגהת הספרים והוא שבכל מקום שיש לדון אם הוסיף הסופר ענין שאין לו המשך עם המאמר הקודם לו או מאמר שאינו צריך או אם קיצע איזה מאמר קודם לזה הענין שהוא נראה לנו כתוספות תולין בקטועה ולא בתוספות ויש בידי להביא סברות וראיות על זה אלא שלא ראיתי להאריך: יז) בילקוט תהלים ר' תתע"ה ג' אמר ר' שמעון ועיי"ש: יח) בילקוט בפרשה ג' לרצון רבו אבל בתהלים ליתא: יט) עיין קידושין כ"ב ע"ב: כ) עיין ברכות ה' ע"א:

(**פרשה י**) א) כלו' שהרי לענין מיתת השור אין הפרש אם הועד אם לא הועד ולמה הוליאו הכתוב מכללו דוהמית וגו' הנאמר גבי מועד דמשמע דתלי ליה הכתוב בשור ולא הוה ליה למתלי אלא בבעלים ולומר כי יהיה לאיש שור נגח והועד בבעליו ולא ישמרנו והמית איש או אשה השור יסקל ולא יאכל את בשרו וגם בעליו יומת וגו' ומשני שלכך הוליאו מכללו להחמיר עליו וכו' כלו' שבא הכתוב ללמדך שאין הסקילה כדי להפסיד הבעלים ולעונשן אלא להחמיר על השור עצמו בא שיהא בסקילה אפי' בשאין לו בעלים ומשום הכי לא כתיב שור איש כדלהלן בפ' וכי יגף ועיין ב"ק מ"ד ע"ב וברמב"ן בפ' כח בפ' ומיד כל חיה וגו' והז"ג והא"ל מחקו והגיהו מכה איש ומת ואין להגהה זו טעם וברחו מן המתמיה אל המתמיה יותר דמהיכי תיסוק אדעתין לכלול שור שאינו בן דעת בכלל א"ם ובילקוט הנוסחא ג"כ כנוסחתינו והז"ר פירשו בדרך רחוק עיי"ש: ב) עיין ברש"י עה"ת וב"ק נ"ד ע"ב ובתוספתא דב"ק פ"ו ועיין סנהדרין ע"ו ע"ב:

ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על המועד שעשה בו כל המיתות כנגיחה ג) אף התם נעשה כל המיתות כנגיחה לא אם אמרת במועד שכן משלם את הכופר תאמר בתם שאינו משלם את הכופר שאין תלמוד לומר והמית איש או אשה לא להקיש ולדון גזרה שוה ד) נאמר כאן איש או אשה ונאמר להלן איש או אשה מה להלן עשה כל המיתות כנגיחה אף כאן דין הוא שנעשה כל המיתות כנגיחה: ומנין לעשות הקטנים כגדולים הריני דן הואיל ותם בסקילה ומועד בסקילה אם למדת על מועד שעשה בו קטנים כגדולים אף התם נעשה בו קטנים כגדולים לא אם אמרת במועד שמשלם את הכופר לפיכך עשה בו את הקטנים כגדולים תאמר בתם שאינו משלם את הכופר שנעשה בו קטנים כגדולים תלמוד לומר או בן יגח וגו' [שאין תלמוד לומר] ה) אלא מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח מה להלן עשה בו קטנים כגדולים אף כאן עשה בו קטנים כגדולים ר' שמעון בן יוחאי אומר למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין ומה אם במקום שלא עשה בו קטנים כגדולים בהורגין עשה קטנים כגדולים בנהרגין ו) מקום שעשה קטנים כגדולים בהורגין אינו דין שנעשה קטנים כגדולים בנהרגין לא אם אמרת להלן עשה שאינו מתכוין כמתכוין בנזוקין ז) לפיכך עשה בו קטנים כגדולים בנהרגין תאמר כאן שלא עשה בו שאינו מתכוין כמתכוין שנעשה בו קטנים כגדולים בנהרגין ח) תלמוד לומר או בן יגח או בת יגח מופנה להקיש ולדון גזרה שוה נאמר כאן יגח ונאמר להלן יגח כדכתיב לעיל ט):

**סקול יסקל השור** [וגו'] למה נאמר ממשמע שנאמר סקול יסקל השור איני יודע שבשרו אסור באכילה מה תלמוד לומר לא יאכל את בשרו אלא שור שיוצא ליסקל וקדמו בעלים ושחטוהו בשרו אסור באכילה לכך נאמר לא יאכל את בשרו י) אין לי אלא באכילה מנין שאף בהנאה אסור אמרת קל וחומר ומה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה או חילוף ומה שור הנסקל שהוא שופך דמים מותר בהנאה עגלה ערופה שהיא מכפרת על שפיכות דמים אינו דין שתהא מותרת בהנאה תלמוד לומר וערפו שם את העגלה בנחל (דברים כא) יא) דנתי וחלפתי ובטל החלוף וזכיתי בדין מתחלה מה עגלה ערופה שמכפרת על שפיכות דמים הרי הוא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא שופך דמים אינו דין שיהא אסור בהנאה ר' יצחק אומר אינו צריך מה עגלה ערופה שאינה מטמאה את הארץ ולא מסלקת את השכינה הרי היא אסורה בהנאה שור הנסקל שהוא מטמא את הארץ ומסלק את השכינה יב) אינו דין שיהא אסור בהנאה יג) רבי אומר מה פרים הנשרפים ושעירים הנשרפים שהן באין יד) לכפרה לעולם אסורין בהנאה שור הנסקל שאינו בא לכפרה לעולם אינו דין שיהא אסור בהנאה טו) אין לי אלא בשרו עורו מנין (פרי') היה רבי ישמעאל אומר קל וחומר ומה חטאת שבשרה מותר בשחיטה עורה אסור במיתתה שור הנסקל שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו אסור במיתתו נבלה תוכיח טז) אף על פי שבשרה אסור בשחיטתה עורה מותר במיתתה היא תוכיח על שור הנסקל שאף על פי שבשרו אסור בשחיטתו דין הוא שיהא עורו מותר במיתתו אמר אחד מתלמידי ר' ישמעאל לא אם אמרת בנבלה שהיא מותרת בהנאה לפיכך עורה מותרת במיתתה תאמר בשור הנסקל שהוא אסור בהנאה לפיכך יהא עורו אסור במיתתו יז):

**מאיר עין** ג) דלא כתיב ביה אלא והמית איש או אשה: ד) עיין לקמן ד"ה והמית והא"ל מוחק ומגיה ת"ל והמית איש וגו' שאין ת"ל איש או אשה אלא להקיש וא"ל וגי' הילקוט ת"ל איש או אשה שאין ת"ל אלא וכו': ה) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט ומיותר יגח דבת בבה"מ: ו) דקטן שהרג פטור והורגו חייב: ז) דאדם מועד לעולם: ח) עיין מ"ש הרמב"ן בפ' או בן יגח בד"ה ועל דרך הפשט וכו': ט) וקיטעו הסופר ועיין ב"ק מ"ג ע"ב: י) וכן תרגם יונתן ולא יתנכס למיכול ית בשריה: יא) עיין ספרי דברים פי' ר"ז ובנכמן במ"ע שם אות ד': יב) עיין ספרי במדבר פי' קס"א בד"ה ולא תטמא: יג) והשתא ליכא למימר או חילוף דמשופך דמים על מכפר על ש"ד איכא למילף בק"ו דאין כנגדו מוכיח אבל מטמא ומסלק את השכינה ליכא למילף ק"ו דכמה וכמה דברים יוכיחו שאינן מטמאין וכו' ומסלקין וכו' והם אסורין בהנאה כמו בשר בחלב והחמץ בפסח וכיוצ"ב והא"ל מחק את כל המאמר ונעלם ממני טעמו ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה: יד) גי' הילקוט שאין באין אלא לכפרה וכו': טו) כלו' פרים הנשרפים אינן באין לכפר על עצמן אלא לכפרה לעולם אסורין בהנאה שור הנסקל שאינו בא לכפרה של עולם אלא לכפר על שפיכות דמים של עצמו כדכתיב ולארץ לא יכפר לדם וגו' כי אם בדם שפכו (במדבר ל"ה) אינו דין שהוא אסור בהנאה והא"ל מוחק ומגיה ר"א ומה פרים וכו' שאין באין לכפרה לעולם אסורין בהנאה עגלה ערופה שבאה לכפרה לעולם וכו' ואיני רואה טעמו: טז) בנבלה מיירי שאין שחיטתה מתרת כלום והא"ל הגיה טמאה תוכיח וא"כ דטמאה אינה בכלל שחיטה: יז) ועיין ב"ק מ"א ע"א וע"ב ובתוספות נדה כ"ה

סקול יסקל השור לא יאכל את בשרו יח) (בזבזי) למה [נאמר] להביא דמו וחלבו ועורו יט):

ובעל השור נקי ר' יהודה אומר כ) נקי מידי שמים שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד [אעפ"י] כא) שיצאו בעליו מידי בית דין בשר ודם לא יצאו מידי שמים אף התם אף על פי שיצאו בעליו מידי בית דין של בשר ודם לא יצאו מידי ב"ד של שמים הא מה כב) תלמוד לומר ובעל השור נקי (כ"ד) [נקי מידי] כג) שמים שמעון בן עזאי אומר ובעל השור נקי נקי מחצי כופר שהיה בדין הואיל ושור שהמית את השור בתשלומין ושור שהמית את האדם בתשלומין מה להלן מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק אף כאן באדם כן ומה תלמוד לומר בעל השור נקי כד) [נקי] מחצי נזק רבן גמליאל אומר ובעל השור נקי נקי מדמי עבד שהיה בדין הואיל ומועד בסקילה ותם בסקילה אם למדת על מועד שהוא משלם דמי העבד יכול אף בתם כן ומה תלמוד לומר בעל השור נקי נקי מדמי עבד רבי עקיבא אומר בעל השור נקי מדמי וולדות שהיה בדין הואיל וחייב באדם וחייב בשור אם למדת על אדם שהוא מתכוין לחבירו והכה אשה ויצאו ילדיה משלם דמי וולדות אף שור המתכוין לחבירו והכה אשה ויצאו ילדיה משלם דמי ולדות (וכו') כה) הא מה תלמוד לומר ובעל השור נקי נקי מדמי ולדות:

ואם שור נגח הוא בא הכתוב להלוק בין שור תם למועד: [חמשה דברים בין שור תם למועד] כו) מועד צריך עדים ותם אין צריך עדים מועד משלם את הכופר ותם אינו משלם את הכופר מועד נותן שלשים סלע ותם אינו נותן שלשים סלע מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק מועד משלם מן העלייה ותם מגופו כז):

מתמול שלשום יום ואמש ושלפניו זהו שור תם כח) ואי זה הוא שור מועד מועד שהעידו בו שלשה פעמים כט) ותם שיחזור בו שלשה ימים (וזה) [זה] ל) אחר זה לא) ר' יוסי אומר אפילו העידו בו שלשה פעמים ביום אחד זה אחר זה חייב ומה תלמוד לומר מתמול שלשום אלא אם התרה בו שלשה ימים שלא בזה אחר זה אינו נידון אלא כתם לב):

והועד מגיד שאינו חייב עד שיתרו בו לג):

ולא ישמרנו להביא שומר חנם לד): ולא ישמרנו לה) כראוי לו מכאן אמרו שמרו כראוי פטור שלא כראוי חייב קשרו במוסרה ויצא והזיק תם פטור ומועד חייב שנאמר ולא ישמרנו בעליו ולא שמור הוא זה דברי רבי מאיר לו) רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנאמר ולא ישמרנו בעליו ושמור הוא זה (דברי רבי מאיר) לז) רבי אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין רבי אליעזר בן יעקב פוטר בזה וזה לח):

והמית איש או אשה מופנה להקיש ולדון גזרה שוה לט):

השור יסקל למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין אם התם בסקילה מועד לא יהא בסקילה לא אם אמרת בתם שאינו משלם את הכופר לפיכך בסקילה תאמר במועד שהוא

---

**מאיר עין** ע"א בד"ה שמא: יח) במקרא כתוב ולא יאכל: יט) הגהתי עפ"י הילקוט ופליג אברייתא דלעיל ועיין ב"ק שם: כ) גי' הילקוט ר"י בן בתירא אומר: כא) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: כב) כילד אדון ת"ל: כג) וכ"ה בילקוט: כד) כלו' ומה הכתוב משמיענו והא"ל מוחק מלת ומה הנה ולהלן ובילקוט ג"כ ליתא: כה) וכן מחקו הא"ל ואולי קטועה הוא ועיין ב"ק מ"א ע"ב ומ"ב ע"א וע"ב ובירושלמי שם פ"ד ה"ה ולא איתנייא הכי בבי מדרשא עיי"ש: כו) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: כז) ולא קחשיב אלא הני דמפורשין בקרא ולאלעיל קאי דקאמר בא הכתוב וכו' ועיין ב"ק ט"ו ע"א ופי' צריך עדים צריך התראה: כח) כלו' עדיין הוא תם: כט) הא"ל הגיה שלשה ימים וא"ל שהרי איימים קאי ועוד מדר"י נשמע לת"ק דר"י אמר שלשה פעמים ביום אחד מכלל דת"ק בג' פעמים בג' ימים איירי: ל) וכן הגיה הא"ל: לא) וכן תרגם יונתן ואין תור נגחן הוא מאיתמלי ומדקדמוי ואתסהד על אנפי מריה תלתי זמני ולא נטריה וכו' והוא כדעת ר' יהודה בב"ק כ"ג ע"ב ובתוספתא שם: לב) הא"ל הגיה ר' מאיר אומר וכו' כדי ליישב הברייתא עפ"י הגמרא שם עיי"ש ובילקוט ליתא עיי"ש וטעמא דר"י מדלא כתיב ואם שור נגח הוא והועד בבעליו מתמול שלשום וגו' ובירושלמי דב"ק פ"ב ה"ו תני שור שנגח ג"פ ביום אחד אינו מועד ומת"ל מתמול שלשום (כלומר גבי נגיחה לכתוב והועד בבעליו מתמול שלשום) אלא שאם חזר בו ג' ימים זה"ז אינו נידון אלא כתם וזהו כת"ק דברייתא דילן ועיי"ש: לג) גי' הילקוט עד שהתרו בו שלשה ימים ונראה דבל"ל וכן נראה מתרגום יונתן ואתאן כת"ק דוהועד אמתמול שלשום קאי אמנם לנוסחתינו אתאן כר"י: לד) ב"ק מ"ד ע"ב: לה) הא"ל הגיה ד"א ולא ישמרנו אבל בילקוט ליתא: לו) בב"ק מ"ה ע"ב בבבלי ג' קשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי (ובהעתקת הילקוט ג' שלא כראוי) ויצא והזיק אחד תם ואחד מועד חייב ובמשנה שבירושלמי גרס ויצא והזיק חייב והא"ל מחק והגיה עפ"י הבבלי אבל בתוספתא דב"ק פ"ה גרס לה כנוסחתינו: לז) וכן מחקו כל מפרשי המכילתא: לח) עיין ב"ק שם. הא"ל מסרס ומקדים דראב"י לדר"א וכן תני לה ג"כ בתוספתא שם ועיי"ש ובילקוט קטוע כל המאמר מן קשרו במוסרה וכו': לט) כלעיל בריש פרשה והא"ל הוסיף בה מלת כנ"ל לעיל ודעתו שהברייתא קטועה הוא ע"י הסופרים:

משלם את הכופר לפיכך לא יהא בסקילה תלמוד לומר **השור יסקל**: דבר אחר היה בכלל ויצא לידון בדבר חדש והחזירו הכתוב לכללו [מ] רבי עקיבא אומר **השור יסקל וגם בעליו** הקיש מיתת בעלים למיתת השור מה מיתת בעלים בעשרים ושלשה אף מיתת השור בעשרים ושלשה [מא]:

**וגם בעליו יומת** בידי שמים אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר **אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו** הא נותנין פדיון למומתין בידי שמים ומה תלמוד לומר מות יומת המכה רוצח הוא (במדבר לה) ועדיין אני אומר [מב]: **יומת** בידי שמים אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר ולא תקחו כופר לנפש רוצח אשר הוא רשע למות (שם) הא אין נותנים פדיון למומתין בידי אדם אבל נותנין פדיון למומתים בידי שמים [מג]:

**אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו** של מומת דברי רבי ישמעאל רבי עקיבא אומר פדיון נפשו של ממית [מד] וכן מצינו שאין נותנין פדיון מומתים בידי אדם [מה] בכל מקום חייבי מיתות בית דין אין להן פדיון שנאמר כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה מות יומת (ויקרא כז) אבל כאן ונתן פדיון נפשו [מו] רבי ישמעאל אומר בא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם על בשר ודם שאדם קונה את עצמו בממון מידי שמים שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם וגו' (שמות ל) ואומר איש כסף נפשות ערכו (מ"ב י"ב) ואומר כופר נפש איש עשרו (משלי יג) ואומר להן מלכא מלכי ישפר עלך וחטאך בצדקה פרוק (דניאל ד) ואומר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו (איוב לג) ויחוננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כופר (שם) נמצינו למדים קדשים יש להם פדיון [מז] וקדשים אין להם פדיון [מח] אסורין באכילה יש להם פדיון [מט] [אסורים באכילה אין להם פדיון [נ] אסורים בהנאה יש להם פדיון] [נא] אסורין בהנאה אין להם פדיון [נב] שדות וכרמים יש להם פדיון [נג] [שדות וכרמים אין להם פדיון [נד] עבדים ושפחות יש להם פדיון [נה] עבדים ושפחות אין להם פדיון [נו] חייבי מיתות יש להם פדיון [נז] חייבי מיתות אין להם פדיון] [נח] ויש שיש להן פדיון ויש שאין להם פדיון [נט] אומות אין להם פדיון ת"ל [ס] אח לא פדה יפדה איש ולא יתן לאלהים כפרו ויקר פדיון נפשם (תהלים מט) [סא] חביבין ישראל

---

**מאיר עין** מ) גרים ת"כ והא"ל הגיה שהיה בכלל וכו' החזירו וא"כ: מא) משנה גרים סנהדרין ועיין בירושלמי שם סוף ה"ב: מב) רבו הנוסחאות בברייתא זו הז"ו גרסה והגיה הכי או אינו אלא בידי אדם ת"ל מות יומת המכה וגו' ועדין אני אומר יומת בידי שמים כשהוא אומר אם כופר יושת עליו וגו' הא נותנין פדיון למומתין בידי שמים אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר לא תקחו כופר וכו' ונדחק לפרשה עיי"ש והא"ל מחק והוסיף בה וגרס כשהוא אומר אם כופר יושת עליו ונתן פדיון נפשו הא אתה אומר בידי שמים א"א אלא בידי אדם כשהוא אומר לא תקחו וכו' אבל נותנין פדיון למומתים בידי שמים וכן מצינו וכו' אבל כאן ונתן פדיון נפשו (ומחקו לקמן) ואם נפסק לומר ת"ל מות יומת המכה רוצח הוא על רציחתו אתה הרגו ואי אתה הרגו על רציחת שורו ומאן כהא להחויה כדין בלא ראיה אמנם גי' הילקוט הוא וגם בעליו יומת בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר אם כופר הוי נותנין פדיון למומתין בידי שמים או אינו אלא למומתין בידי אדם כשהוא אומר לא תקחו כפר לנפש רוצח הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם ובנוסחת המכילתא שלפני הרא"מ גרים הכי אתה אומר בידי שמים או אינו אלא בידי אדם כשהוא אומר אם כופר יושת עליו הא נותנין פדיון למומתין בידי אדם והתורה אמרו ולא תקחו כופר וגו' הא אין נותנין פדיון למומתין בידי אדם וכו' ונראה לי דשתי נוסחאות לפנינו כאן והראשונה קטועה ועל כן אין בידינו לפרשה ונוסחא הב' מתחלת יומת וכו' ולכך הפרדתים בשתי נקודות ועיין ספרי במדבר פי' קס"א בד"ה ולא תקחו וסנהדרין ע"ו ע"ב וכתובות ל"ז ע"ב: מג) וכן תרגם יונתן יתקטל במיתותא דמשתלחא עלוי מן שמיא ועיין ברמב"ן: מד) ולשון רש"י עה"ת ונתן פדיון נפשו דמי ניזק דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר דמי מזיק והוא עפ"י המכילתא (ומה שלפנינו בדפוס על הגמרא דב"ק הוא טעות) ועיין ב"ק מ' ע"א ובתוספתא דב"ק פ"ד ובירושלמי דב"ק פ"ד ה"ו ובכתובות פ"ג ה"י: מה) כ"ל דהאי וכן מצינו הוא כמו וכאן מצינו וגי' הילקוט וכן וכו' פדיון למומתין ביד אדם בכל מקום שהן חייבין מיתות ב"ד וכו': מו) הא"ל מחק להאי וכן מצינו וכו' והוסיפו לעיל עיין לעיל אות מ"ב: מז) קדשי בדק הבית: מח) קדשי מזבח ז"ר: מט) נטע רבעי ומעשר שני: נ) כל הטריפות ז"ר: נא) כגון ע"ז שתופסת דמיה דאם נתערב באחרים אמרינן יוליך הנאה לים המלח ר"א אומר אין פדיון לע"ז מכלל דרבנן ס"ל דיש פדיון לע"ז ז"ר ועיין ע"ז מ"ט ע"ב ושם איתא להיפך דר"א ס"ל יוליך הנאה וכו' וחכמים אמרו לו אין פדיון לע"ז: נב) כל שאר איסורי הנאה: נג) שדה מקנה ושדה אחוזה קודם היובל: נד) בשדה אחוזה שפגעה ביובל א"נ בחרמי כהן: נה) בעברי ועבריה: נו) בכנענים והז"ר נדחק עיי"ש: נז) במיתה בידי שמים ובילקוט איתא חייבי מיתות ב"ד יש להם פדיון חייבי מיתות ב"ד אין להם פדיון ונראה שהוא ע"פ באשגרת לישנא: נח) כל זה הגהתי עפ"י הילקוט והא"ל מוחק ומגיה קדשים יש להם פדיון וקדשים אין להם פדיון בעלי מומין יש להם פדיון ואין להם פדיון שדות וכרמים שיש להם פדיון ויש שאין להם פדיון אומות וכו' ופירשו בזה"מ וא"כ: נט) וכדמפרש ואזיל: ס) הא"א מחק מלות ת"ל והגיה שנאמר וא"ל ובא"ל מתקן ולא הגיה כלום וא"כ: סא) עיין בילקוט בפרשה ובילקוט תהלים שם נוסחא אחרת ולא ידעתי להולמה:

וגם את המת יחצון מכאן אמרו שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה או שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים נוטל הציו שור שוה (מאתים) [מנה] יג) שנגח שור שוה מאתים נוטל כולו שוה מאתים שנגח שוה מנה נוטל רבעו שוה מאתים שנגח שוה מאתים אמר רבי מאיר על זה נאמר ומכרו את השור החי וגו' יג) אמר לו רבי עקיבא יד) קרא את כל המקרא הזה וגם את המת יחצון ואי זה (זה) זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה מנה מוכרין את החי והמת חולקין בשוה ובעל הנבלה מטפל בנבלתו לכך נאמר וגם את המת יחצון:

או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום כבא הכתוב לחלק בין שור תם למועד וכו' טו):

מתמול שלשום [יום] ואמש ושל לפניו טז): ולא ישמרנו להביא שומר חנם וכו' יז):

שלם ישלם שור אין לי אלא בבהמה כסף מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בבהמה אף כאן בבהמה מה כאן כסף אף להלן כסף יח):

והמת יהיה לו [לניזק] אתה אומר לניזק וכו' או אתה אומר למזיק וכו' כדלעיל יט):

כי יגנוב איש וגו' אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו לשלם תשלומי ד' וה' לכך נאמרה פרשה זו:

שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

וטבחו אין לי אלא טובח מוכר מנין ת"ל או מכרו עד שלא יאמר יש לי בדין אם הטובח חייב מוכר לא יהא חייב כ) אם אמרת בן ענשת מן הדין לכך נאמר או מכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין כא): ד"א הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו כב) מה מכירה מותרת באכילה אף טביחה מותרת באכילה כג) מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה כד) מה טביחה שאינה יכולה לחזור אף מכירה שאינה יכולה לחזור כה) מה טביחה כולה אף מכירה כולה כו): ד"א וכי יגנוב איש אף מוקדשין היו בכלל שאם גנבן ושחטן בחוץ משלם תשלומי ארבעה וחמשה והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהם לזוקקן להכרת יכול שיהו חייבין בתשלומין (קל"ס כז) והדין נותן אם חייבין על כרת החמור לא יהא חייבין בתשלומין הקלים ת"ל זה הדבר אשר צוה יי' (ויקרא יז) (מכלל) [לכלל] כרת יצאו ולא יצאו (מכלל) [לכלל] כח) תשלומין כט):

חמשה בקר ישלם ארבעה והוא וארבע צאן שלשה והוא: אמר רבי מאיר ל) בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור שיש לו מלאכה משלם חמש שה שאין לו מלאכה משלם ארבע רבי יוחנן בן זכאי אומר הקב"ה חס על כבודן של בריות שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמשה שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה לא) רבי עקיבא אומר תחת שור תחת שה להוציא את החיה שהיה בדין הואיל והבהמה חייב בתשלומין והחיה חייב בתשלומין לב) אם למדת על בהמה שהוא משלם ארבעה וחמשה אף החיה ישלם ארבעה וחמשה לא אם אמרת בבהמה לפי שהיא קריבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאינה קריבה לגבי מזבח לפיכך אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה והרי בעלת מום תוכיח שאינה קריבה והייבין עליה תשלומין לג) והיא תוכיח על החיה שאף על פי שאינה קריבה ישלם ארבעה וחמשה לא אם אמרת בבעלת מום (שמינה) [שמינה] לד) קריבה

---

**מאיר עין** יב) כן הגיהו הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט: יג) עיין ב"ק ל"ד ע"א ובירושלמי שם פ"ג ה"ט ובתוספתא שם פ"ג: יד) הא"ל הגיה ר' יהודה עפ"י המשנה שם אבל בילקוט איתא ג"כ ר"ע: טו) כדלעיל פ"י וקיטעו הסופר וכן אינך דלקמן: טז) כדלעיל שם: יז) עיקרו לעיל פ"א בד"ה כסף ישיב והועתק לכאן ולשתבש באשגירת לישנא: יט) סוף פ"א: כ) שהוליאו מרשותו ז"ר: כא) הא"ל מחק כל זה מן עד שלא יאמר וכו' ואיני יודע טעמו: כב) אבל טבח ברשות בעלים פטור ז"ר ועיין ב"ק ע"ט ע"א: כג) לאפוקי שחיטה שאינה ראויה לאכילה ז"ר עיין בגמרא שם ע' ע"א וע"א ע"ב: כד) לאפוקי גנב שור הנסקל ז"ר ועיין בגמרא שם ע"א ע"א: כה) לאפוקי שלא מכרה לגמרי אלא הקנה לשלשים יום ז"ו עפ"י הגמרא דב"ק ס"ה ע"א עיי"ש: כו) לאפוקי מכר מקצתה ז"ר ועיין ב"ק ע"ח ע"ב ובתוספתא שם פ"ז: כז) וכן בילקוט ליתא ואיסתרבב מדלקמן והא"א הגיה תשלומי ד' וה' וא"ל והא"ל מחק כולא מן והרי הכתוב וכו' ואיני רואה טעמו: כח) כצ"ל כהגיה והא"ל הגיה לכלל כרת יצאו ולא לתשלומין והז"ו פירש מכלל לכרת יצאו וכו' (ואפשר שכוונתו להגיה כן עיי"ש) וזהו נגד סגנון הלשון: כט) ועיין גיטין נ"ה ע"ב ובכתובות ל"ד ע"ב: ל) גי' הילקוט היה ר' מאיר אומר: לא) ב"ק ע"ט ע"ב ובתוספתא שם פ"ז ויונתן תרגם אליבא דר"מ: לב) תשלומי כפל ועיין לקמן פי"ג ד"ה מבור: לג) ד' וה' עיין ב"ק ע"ח ע"ב: לד) כ"ה בילקוט והא"ל הגיה שישנה בשמינה וב' נוסחאות היו כאן ונשתבשו:

על גבי מזבח תאמר בחיה שאין (מין במינה) [מינה] לה) קרב על גבי המזבח לו) הא מה לז) ת"ל תהת שור תחת שה להוציא חיה:

# פרשה יג

אם במחתרת ימצא הגנב ומה א) זה ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג ב) אתה אומר ספק שהוא בא לגנוב וספק להרוג או אינו אלא ספק לגנוב וספק שלא לגנוב אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב ק"ו זה שספק בא לגנוב ספק לא בא לגנוב מכאן אתה דן על פקוח נפש ששפיכות דמים שמטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה (היה) [היא] ג) דוחה את הספק [קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את הספק] ד) הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג ה):

אם זרחה השמש עליו ו) וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם כלו זרחה אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב כיוצא בו ופרשו השמלה וגו' (דברים כב) מחוורין הדברים כשמלה כיוצא בו על משענתו (שמות כא) על בריו ואף כאן אתה אומר כן ז):

אם זרחה השמש רבי ישמעאל אומר ח) אתה אומר לכך בא [או אינו בא אלא] ט) לחלק בין יום ללילה לומר אם הרגו ביום חייב ובלילה יהא פטור תלמוד לומר ולנערה לא תעשה דבר [וגו'] (דברים כב) וכי מה למדנו לרוצח י) מעתה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן לא חלק בין יום ללילה אף כאן לא תחלוק בין יום ללילה יא) מה כאן אם קדמו והרגו פטור אף להלן אם קדמה והרגתו פטורה יב) ומה להלן היו (לו) [לה] מושיעין הימני והרגתו חייבת אף כאן היו לו מושיעין הימנו והרגו חייב יג):

---

**מאיר עין** לה) כ"ה בילקוט והא"ל מוחק מלת מין: לו) הא"ל הוסיף כאן או נאמר כאן שור ונאמר בסיני שור וכו' וא"ל ועיין ברש"י עה"ת ובז"ק ס"ז ע"ב: לז) כלו' הא כאיזה צד אתה דן ת"ל והא"ל מוחק מלות הא מה וא"ל וכבר העירותי על זה כמה פעמים:

**(פרשה יג)** א) הא"ל מוחק מלת ומה וכן בילקוט ליתא וא"ל והא"א הגיה ומה אם זה וא"ל ועיין ולקמן בפ' כי תשא ושם ג' ומה זה הוא ספק וכו': ב) ולא קיים למילתיה וקושיה עליו אתה אומר ודוגמתו בהרבה מקומות בש"ס ובילקוט ליתא להאי אתה אומר וכו' אלא ה"ג או אינו וכו': ג) וכ"ה בילקוט: ד) וכ"ה בילקוט ובירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ה (אלא שטעה שם הסופר באגירת ליטנא וכתב מה ע"ז ול"ל מה ש"ד) עיי"ש ואיתנייא ברייתא זו בבי מדרשא בנוסחאות שונות לקמן בפ' תשא תני לה הכי נענה ר' ישמעאל ואמר אם במחתרת וגו' ומה זה הוא שבא לגנוב וכו' והרי דברים ק"ו ומה ש"ד שמטמאה את הארץ וכו' הרי הוא דוחה שבת ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת וביומא פ"ה ע"א תני לה הכי אם במחתרת וכו' ומה זה שספק על ממון בא ספק על נפשות בא ושפיכות דמים מטמא וכו' ניתן להצילו בנפשו ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת וכל הני נוסחייתא בהדא מתתא מתני דודאי נפש פשיטא להו שדוחה שבת אלא שדנו על הספק וילפי לה הכי הרי אמרה תורה אין לו דמים בין בחול בין בשבת (סנהדרין ע"ב ע"ב) והתירה להמית את הבא במחתרת אפילו בשבת דגברא קטילא קטיל והרי הוא כמת מעיקרו (וכלשון רש"י עה"ת) ומעתה אם התרת שפיכות דמים בשבת על הספק כ"ש שתתיר לפקוח הגל בשבת על הספק. ולשון דוחה את הספק דנקט ספק איסור שבת קאמר שהרי על הודאי פשיטא שדוחה שבת וא"כ לא הוה אלא ספק איסור שבת ובמסכת יומא נמי ניתן להצילו בנפשו בשבת קאמר כצ"ל וכתב הא"א שפיכות דמים וכו' בדפוס קושטאנטינא הוא בסגנון אחר עיי"ש ושם העברתי הקולמוס על את השבת הקל דין הוא שתהא ספק דוחה אותו ודו"ק עכ"ל ואותו הדפוס אין לפני ולפי הנוסחאות שמצאתי פירשתי: ה) השתא הוזר ומקיים כלו' ומינה שעכ"פ בספק בא להרוג איירי וכן פי' הז"ו והא"ל מגרס לה ומוחק ומגיה בה וה"ג ק"ו זה שספק בא לגנוב וכו' הא אין עליך לומר כלשון וכו' מכאן אתה דן על פ"נ שספיקו דוחה שבת שפיכות דמים וכו' השכינה נדחה מפני הספק ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה: ו) הא"ל הוסיף כאן ר' ישמעאל אומר ומתקו לקמן וכתב עליו הזה"מ שהגיה כן עפ"י הילקוט וזה ליתא שהרי בילקוט כל המאמר קטוע והכי גריס התם רי"א אם זרחה השמש את אומר לכך בא וכו' והוא כנוסחא דלקמן שלפנינו ונ"ל שעיקר המאמר בכאן הוא דלקמן אם זרחה השמש ר' ישמעאל אומר וקיטעו הסופר לפי שכבר נכתב לעיל בפ"ו וחסר מלת וכו' וא"כ בא מעתיק אחר והוסיף כאן זה המאמר וסגנון הלשונות מוכיח כן ובהגהות מיימוניות סוף ה' גניבה העתיק המכילתא כנוסחא שלפנינו: ז) ועיין לעיל פ"ו ובמ"ע שם אות ע"ו ובספרי דברים פי' רל"ז ובנסמן במ"ע שם וסנהדרין ע"ב ע"א ובירושלמי שם פ"ח ה"ה ובתוספתא שם פי"א: ח) קטוע הוא ועיין לעיל אות ו': ט) וכן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: י) כלו' מה למדנו בענין רוצח שהקיש אליו נערה המאורסה ועיין סנהדרין ע"ג ע"א והתם ג' וכי מה למדנו מרוצח מעתה ה"ז בא וכו': יא) עיין בירושלמי ובתוספתא שם וברים פסחים ובהשגת הראב"ד על הרמב"ם סוף ה' גניבה וברמב"ן בפרשה: יב) עיין סנהדרין ע"ג ע"א ול"ע: יג) עיין סנהדרין ע"ד ע"א ואולי צריך למחוק מלת והרגתו עיין ספרי דברים פי' רמ"ג ועיין עוד בהשגת הראב"ד סוף ה' גניבה ובמ"מ שם וברש"י ורמב"ן בפרשה:

וגם את המת יחצון מכאן אמרו שור שוה מנה שנגח שור שוה מנה או שוה מאתים שנגח ישור שוה מאתים נוטל חציו שור שוה (מאתים) [מנה] יב) שנגח שור שוה מאתים נוטל כולו שיה מאתים שנגח שוה מנה נוטל רבעו שוה מאתים שנגח שוה מאתים אמר רבי מאיר על זה נאמר ומכרו את השור החי וגו' יג) אמר לו רבי עקיבא יד) קרא את כל המקרא הזה וגם את המת יחצון ואי זה (זה) זה שור שוה מאתים שנגח שור שוה מאתים והנבלה שוה מנה מוכרין את החי והמת חולקין בשוה ובעל הנבלה מטפל בנבלתו לכך נאמר וגם את המת יחצון:

או נודע בא הכתוב לחלק בין שור תם למועד וכו' טו):

מתמול שלשום [יום] ואמש ושל לפניו טז): ולא ישמרנו להביא שומר חנם וכו' יז):

שלם ישלם שור אין לי אלא בבהמה כסף מנין הרי אתה דן נאמר כאן והמת יהיה לו ונאמר להלן והמת יהיה לו מה להלן בבהמה אף כאן בבהמה מה כאן כסף אף להלן כסף יח):

והמת יהיה לו [לניזק] אתה אומר לניזק וכו' או אתה אומר למזיק וכו' כדלעיל יט):

כי יגנוב איש וגו' אף הטובח והמוכר היו בכלל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים והרי הכתוב מוציאו מכללו להחמיר עליו לשלם תשלומי ד' וה' לכך נאמרה פרשה זו:

שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

וטבחו אין לי אלא טובח מוכר מנין ת"ל או מכרו עד שלא יאמר יש לי בדין אם הטובח חייב מוכר לא יהא חייב כ) אם אמרת כן ענשת מן הדין לכך נאמר או מכרו ללמדך שאין עונשין מן הדין כא): ד"א הקיש טובח למוכר ומוכר לטובח מה מכירה חוץ לרשותו אף טביחה חוץ לרשותו כב) מה מכירה מותרת באכילה אף טביחה מותרת באכילה כג) מה מכירה מותרת בהנאה אף טביחה מותרת בהנאה כד) מה טביחה שאינה יכולה לחזור אף מכירה שאינה יכולה לחזור כה) מה טביחה כולה אף מכירה כולה כו): ד"א וכי יגנוב איש אף מוקדשין היו בכלל שאם גנבן ושחטן בחוץ משלם תשלומי ארבעה וחמשה והרי הכתוב מוציאן מכללן להחמיר עליהם לזוקקן להכרת יכול שיהו חייבין בתשלומין (קל"ס) כז) והדין נותן אם חייבין על כרת החמור לא יהא חייבין בתשלומין הקלים ת"ל זה הדבר אשר צוה יי' (ויקרא יז) (מכלל) [לכלל] כרת יצאו ולא יצאו (מכלל) [לכלל] כח) תשלומין כט):

חמשה בקר ישלם ארבעה והוא וארבע צאן שלשה והוא: אמר רבי מאיר ל) בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור שיש לו מלאכה משלם חמש שה שאין לו מלאכה משלם ארבע רבי יוחנן בן זכאי אומר הקב"ה חס על כבודן של בריות שור לפי שהוא הולך ברגליו משלם חמישה שה לפי שהוא טוענו על כתפו משלם ארבעה לא) רבי עקיבא אומר תחת שור תחת שה להוציא את החיה שהיה בדין הואיל והבהמה חייב בתשלומין והחיה חייב בתשלומין לב) אם למדת על בהמה שהוא משלם ארבעה וחמשה אף החיה ישלם ארבעה וחמשה לא אם אמרת בבהמה לפי שהיא קריבה על גבי מזבח תאמר בחיה שאינה קריבה לגבי מזבח לפיכך אינו משלם תשלומי ארבעה וחמשה והרי בעלת מום תוכיח שאינה קריבה וחייבין עליה תשלומין לג) והיא תוכיח על החיה שאף על פי שאינה קריבה ישלם ארבעה וחמשה לא אם אמרת בבעלת מום (שמין במינה) [שמינה] לד) קריבה

---

**מאיר עין** יב) כן הגיהו הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט: יג) עיין ב"ק ל"ד ע"א ובירושלמי שם פ"ג ה"ט ובתוספתא שם פ"ג: יד) הא"ל הגיה ר' יהודה עפ"י המשנה שם אבל בילקוט איתא ג"כ ר"ע: טו) כדלעיל פ"י וקיטעו הסופר וכן אינך דלקמן: טז) כדלעיל שם: יח) עיקרו לעיל פ"א בד"ה כסף ישיב והועתק לכאן ולהבהב באשגרת לישנא: יט) סוף פ"א: כ) שהוציאו תרבותו ז"ר: כא) הא"ל מחק כל זה מן עד שלא יאמר וכו' ואיני יודע טעמו: כב) אבל עתה ברשות בעלים פטור ז"ר ועיין ב"ק ע"ט ע"א: כג) לאפוקי שחיטה שאינה ראויה לאכילה ז"ר עיין בגמרא שם ע' ע"א וע"ה ע"ב: כד) לאפוקי גנב שור הנסקל ז"ר ועיין בגמרא שם ע"א ע"א: כה) לאפוקי שלא מכרה לגמרי אלא הקנה לשלשים יום ז"ו עפ"י הגמרא דב"ק ס"ח ע"א עיי"ש: כו) לאפוקי מכר מקצתה ז"ר ועיין ב"ק ע"ח ע"ב ובתוספתא שם פ"ז: כז) וכן בילקוט ליתא ואשתרבב מדלקמן והא"א הגיה תשלומי ד' וה' וא"ל והא"ל מחק כולא מן והרי הכתוב וכו' ואיני רואה טעמו: כח) כצ"ל להגיה והא"ל הגיה לכלל כרת יצאו ולא לתשלומין והז"ו פירש מכלל לכרת יצאו וכו' (ואפשר שכוונתו להגיה כן עיי"ש) והוא כעד מנין הלשון: כט) ועיין גיטין כ"ה ע"ב וכתובות ל"ד ע"ב: ל) גי' הילקוט היה ר' מאיר אומר: לא) ב"ק ע"ט ע"ב ובתוספתא שם פ"ז וירושלמי תרגם אליבא דר"מ: לב) תשלומי כפל ועיין לקמן פי"ג ד"ה תשלום: לג) ד' וה' עיין ב"ק ע"ה ע"ב: לד) כ"ה בילקוט והא"ל הגיה שמינה וב' נוסחאות היו כאן ונשתבשו:

על גבי מזבח תאמר בחיה שאין (אין במינה) [מינה] לה) קרב על גבי המזבח לו) הא מה לז) ת"ל תחת שור תחת שה להוציא חיה:

# פרשה יג

אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב) זה ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג. ב) אתה אומר ספק שהוא בא לגנוב וספק להרוג או אינו אלא ספק לגנוב וספק שלא לגנוב אמרת אם כשיגנוב ודאי והרגו הרי זה חייב ק"ו זה שספק בא לגנוב ספק לא בא לגנוב מכאן אתה דן על פקוח נפש ששפיכות דמים שמטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה (הוא) [היא] ג) דוחה את הספק [קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את הספק] ד) הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ספק בא לגנוב ספק בא להרוג ה):

אם זרחה השמש עליו ו) וכי השמש עליו בלבד זרחה והלא על כל העולם כלו זרחה אלא מה שמש שלום בעולם אף זה אם ידוע הוא שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב כיוצא בו ופרשו השמלה וגו' (דברים כב) מחוורין הדברים כשמלה כיוצא בו על משענתו (שמות כא) על בריו ואף כאן אתה אומר כן ז):

אם זרחה השמש רבי ישמעאל אומר ח) אתה אומר לכך בא [או אינו בא אלא] ט) לחלק בין יום ללילה לומר אם הרגו ביום חייב ובלילה יהא פטור תלמוד לומר ולנערה לא תעשה דבר [וגו'] (דברים כב) וכי מה למדנו לרוצח י) מנערה אלא הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן לא חלק בין יום ללילה אף כאן לא תחליק בין יום ללילה יא) מה כאן אם קדמו והרגו פטור אף להלן אם קדמה והרגתו פטורה יב) ומה להלן היו (לו) [לה] מושיעין הימנו והרגתו חייבת אף כאן היו לו מושיעין הימנו והרגו חייב יג):

---

**מאיר עין** [illegible]

**(פרשה יג)** [illegible]

דמים לו שלם ישלם רבי אליעזר בן יעקב אומר הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן ושברן [כשהוא חותר חייב לשלם] יד) (כל) [וכל] טו) זמן שהוא יודע שבשלום עמו והרגו הרי זה חייב לכך נאמר דמים לו שלם ישלם טז):

ואם אין לו ונמכר בגנבתו שומע אני לעולם תלמוד לומר שש שנים יעבוד וגו' מגיד שהוא עובד שש שנים ובשביעית יוצא יז):

ונמכר בגניבתו לא פחות ולא יתר יח) רבי יהודה אומר אם גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר יותר ממה ששוה הרשות ביד בעל הגניבה אם רצה למכור ימכור ואם לאו כותב לו שטר רבי אליעזר אומר גנב פחות ממה ששוה אינו נמכר יותר ממה ששוה דיו להשתכר מחצה ולהפסיד מחצה יט):

אם המצא תמצא אין מציאה אלא [בעדים] כ):

בידו אין בידו אלא רשותו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויקח את כל ארצו מידו (במדבר כא) וכתיב ויקח העבד עשרה גמלים וגו' (בראשית כד) הא אין ידו בכל מקום אלא רשותו כא): משור עד חמור [וגו'] שאין ת"ל חיים אלא להביא את החיה כב):

חיים שנים ישלם ולא מתים כג):

שנים ישלם נמצא אתה אומר שבעה גנבין הם הראשון שבגנבים גונב דעת הבריות והמסרב לחבירו לארחו ואין בלבו לקרותו והמרבה בתקרובת (יודע) [ויודע] שאינו מקבל והפותח חביותיו והן מכורות לחנוני כד) והמעוול במדות והמשקר במשקולת כה) והמערב את הגרדי בתלתן כו) והחול בפול כז) והחומץ בשמן כח) מפני שאמרו השמן אינו מקבל מכל לפיכך מושחין בו מלכים כט) ולא עוד אלא שמעלין עליו שאם היה יכול לגנוב דעת העליונה גונבה ל) [שכל הגונב דעת הבריות נקרא גנב] לא) וכן מצינו באבשלום שגנב שלש גניבות לב אביו ולב בית דין ולב בית ישראל לב) שנאמר ויגנוב אבשלום וגו' (ש"ב ט"ו) וכי (מה) [מי] גדול (הגנב) [הגונב] או הנגנב הוי אומר (זה) הנגנב שהוא יודע שהוא נגנב והוא מחריש לג) וכן מצינו באבותינו כשעמדו על הר סיני בקשו לגנוב דעת העליונה שנאמר כל אשר דבר

**מאיר עין** יד) כן הגיה הא"ח וכ"ה בילקוט והכי תני לה בתוספתא דסנהדרין שם יתר על כן אראב"י היו שם כדי יין וכדי שמן ושברן בשעה שהוא אותר חייב: טו) וכ"ה בילקוט: טז) נ"ל דה"ק דהאי דמים לו נדרש למעלה ולמטה אלמעלה אם זרחה עליו השמש דמים לו דהיינו כ"ז שהוא יודע שבשלום וכו' אלמטה דמים לו שלם ישלם דכל זמן שיש לו דמים ישלם ובשעה שהוא אותר עדיין יש לו דמים דאכתי אפשר שימלך בו ולא אמרה תורה אין לו דמים אלא א"כ כבר נמלא במחתרת וזהו לשון יתר על כן דנקט בתוספתא ונמשך אמתניתין דתני בה היה בא במחתרת ושבר את החבית אם יש לו דמים חייב ואם אין לו דמים פטור ותני עלה יתר ע"כ דדוקא בא אבל בשעה שהוא אותר חייב ובעל חסדי דוד בפירושו על התוספתא נדחק עיי"ש אמנם להרא"מ נוסחא אחרת במכילתא וה"ג ראב"י אומר הרי שהיו לפניו כדי יין וכדי שמן ושברם כשהוא אותר כ"ז שידוע שהוא בשלום עמו ה"ז חייב לכך נאמר וכו' ואתיא כפשטא דמשנה: יז) עיין לעיל פ"א בד"ה ובשביעית ויונתן תרגם ויזדבן ליה בית דינא מן גניבותא ועד שתא דשמיטתא וצ"ע: יח) אם שוה פחות או יותר מגניבתו אינו נמכר וגזירת הכתוב הוא זו"כ: יט) ותרווייהו ס"ל דאינו חוזר ונמכר ועיין קידושין י"ח ע"א ובהעתקת הילקוט בפרשה שני' אחרת לו עיי"ש: כ) כן הגיהו הא"ח והז"י וכ"ה בילקוט וכן תרגם יונתן אין בשדיא משתכחא ברשותיה והא"ל מחק כל זה המאמר וג' אם המצא תמצא בידו אין בידו וכו' וא"כ ועיין לעיל פ"ה בד"ה ונמצא וב"ק ס"ד ע"ב: כא) לעיל שם וכן תרגם יונתן: כב) גי' הילקוט ר"ע אומר שאין ת"ל וכו' וגי' זו נראית נכונה מהא דלעיל סוף פי"ב ועיין בבלי וירושלמי ריש פ' מרובה: כג) עיין ברש"י עה"ת וברא"מ ובירושלמי ב"ק פ"א סוף ה"א: כד) כולא ברייתא זו תני לה בתוספתא דב"ק פ"ז והנהו ג' תני להו בתוספתא דב"ב פ"ו ובחולין צ"ד ע"א ובדרך ארץ פ"ח וכולהו משום גניבת דעת וכתב הז"ר המסרב גרסינן וא"ל: כה) פירש בעל חסדי דוד בפירושו על התוספתא לאו דהסריה מידי אלא שדרך המקום לשקול עין בעין והוא נותן לו את גירוטיו ודרך המקום למדוד במדה מחוקה והוא נותן מדה גדושה והלוקח סבור שנתן לו לפנים משורת הדין וזה לא יהיב ליה מדיליה כלום שהיו מדותיו ומשקלותיו חסירים והנהו נמי משום גניבת דעת ניהו וא"ל ועיין לקמן אות מ"ג: כו) בנוסחת הז"י איתא הגרדא ובילקוט איתא הגירה ובדפוס ווילנא איתא הגרדן ובתוספתא איתא הגור' ועיין בערוך ערך גר וערך כר וערך תלתן: כז) בתוספתא שם ליתא: כח) עיין בסמוך לעיל אות כ"ד וכלו' שדומין במראה ושמן לף עליו והוא סבור שכולו שמן ובגמרא שם נקט יין: כט) מילתא באנפי נפשה הוא ואגב אורחא נקט לה וכלו' מפני שהשמן אינו מקבל תערובות מכל דבר לפיכך וכו' ובבה"מ פי' מכל משמן כליון וא"כ וגי' הילקוט אינו מקבל מעל פי' שיקור ומעילה ובתוספתא (דפוס ווין תק"סה) ג' אינו מקבל כלום ובעל חסדי דוד כתב שמלא בהגהת כת"י על המכילתא דלם ופי' דופי עיין בערוך ערך דלם ובהוצאת התוספתא עם פי' המג"א איתא דלים וגרס בתוספתא שם אף על פי שאמרו השמן וכו' והגיה כן הא"ל וכלו' אעפ"י שמושחין המלכים בשמן לפי שאינו מקבל תערובות מ"מ יכול לרמותו בשמן לף על פניה: ל) הא"ל מחק מן ולא עוד וכו' וגורסה לקמן קודם וכי מה גדול אבל בתוספתא ובילקוט הנוסחא כמו שהיא לפנינו: לא) כ"ה בתוספתא שם והא"ל הגיה שכן מצינו שכל הגונב וכו' ומותק מלות וכן מצינו ובתוספתא שם מסיים שנאמר ויגנוב אבשלום: לב) הא"ל הגיה שלש לבבות ועיין לעיל מסכתא דשירתא פ"ו ובמ"ע שם אות מ"ח ובתוספתא ליתא לכל זה: לג) הגהתי עפ"י הילקוט והתוספתא

**יי' נעשה ונשמע** (שמות כד) כביכול ונגנב לב בית דין בידן לד) **שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם [וגו']** (דברים ה) ואם נאמר שאין הכל גלוי וידוע לפניו תלמוד לומר ויפתוהו בפיהם [וגו'] ולבם לא נכון עמו (תהלים עח) ואף על פי כן והוא רחום יכפר עון (שם) לה) ואומר כסף סגים מצופה על חרש [שפתים דולקים ולב רע] (משלי כו) לו): למעלה מהן גנב אסורי הנאה פטור מלשלם לז) [עבדים ושפחות שטרות וקרקעות והקדשות אינו משלם אלא קרן] לח) כסות [פירות] לט) וכלים בהמה חיה ועוף משלם תשלומי (ארבעה וחמשה) [כפל] מ) (עבדים ושטרות שפחות וקרקעות והקדשות אינו משלם אלא קרן) הגונב פטר חמור ישלם תשלומי כפל אע"פ שהוא אסור עכשו יש לו התר לאחר זמן מא) תחת השור ישלם חמשה תחת השה ישלם ארבעה שנ' חמשה בקר וגו' מב): למעלה מהם גונב נפש בני אדם שהוא מתחייב בנפשו מג) רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו [אלה ישמע ולא יגיד] (שם כט) משלו משל למה הדבר דומה לאחר שהיה יוצא מביתו של חבירו טעון כלים מצאו חברו ואמר לו מה אתה עושה אמר לו טול חלקך ואל תגיד לאדם לאחר זמן בא בעל הגניבה ואמר לו משביעך אני שלא ראית לפלוני טעון כלים יוצא (מביתו) [מבית'] אמר לו שבועה שאיני יודע [מה אתה מדבר] מד) הרי זה מתחייב בנפשו ועליו הוא אומר חולק עם גנב שונא נפשו מה) אבל המתגנב (אחר) [מאחר] מו) חבירו והלך לשנות בדברי תורה אף על פי שנקרא גנב הרי זה זכה לעצמו ועליו הוא אומר לא יבוזו לגנב כי יגנוב (שם ו) לסוף נמצא מתמנה על הצבור וישלם שבעתים שנאמר [ונמצא ישלם שבעתים] את כל הון ביתו יתן (שם) ואין שבעתים אלא דברי תורה שנאמר אמרות יי אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים (תהלים יב):

# פרשה יד

**כי יבער איש שדה** למה נאמר עד שלא יאמר היה לי בדין הואיל והבאר ממונו וההבער ממונו א) אם למדת על הבאר שהוא חייב לא יהא חייב על הבערו אם זכיתי מן הדין מה תלמוד לומר כי יבער איש אלא בא הכתוב ללמדך שהשן מועדת לאכול הראוי לה והבהמה מועדת לשבר בדרך הילוכה ב) מכאן אמרו לעולם אינו חייב עד שיצא המזיק מרשותו

---

**מאיר עין** והא"ל הגיה וכי מה גדול כח הגונב וכו' וא"כ: לד) כב ב"ד שלמעלה קאמר והא"ל הגיה לב המקום ובא"א הגיה וכביכול נגנב בידן וא"ל ובילקוט איתא כנוסחא שלפנינו ובתוספתא ג' כביכול נגנב הוא להם: לה) עיין לעיל פ' יתרו בד"ה ויסעו מרפידים: לו) והכי מידרש בשמות רבה פמ"ב ובויקרא רבה פמ"ח: לז) דלא חסריה מידי ובעל חסדי דוד מוקי ליה באיסורי הנאה שאינן אסורים אלא לבעלים ושריין לאחריני כגון חמץ שעבר עליו הפסח ולובש אוזן בכור ומעשה שבת דלדידיה קנסי רבנן אבל לכולי עלמא שרי ועכ"פ לא מצי מפיק מיניה בב"ד והאריך בזה עיי"ש וא"ל: לח) כצ"ל וכ"ה בתוספתא אלא דלא חשיב התם עבדים ושפחות וכן הגיה הא"ל (אלא שהשמיט שפחות וקרקעות ואולי הוא טעות המעתיקים) ונוסחת הילקוט כנוסחא שהיתה לפנינו אלא שהשמיט הקדשות וכל הנהו אימעיטו מכפל בב"ק ריש פ' מרובה: לט) וכ"ה בילקוט ובתוספתא: מ) וכן הוא בתוספתא וכן הגיה הא"ל אלא שמחק מלת בהמה ואיני יודע טעמו והז"ר הגיה כלים חיה ועוף משלם תשלומי כפל בהמה משלם תשלומי ד' וה' וזה אינו נכון דאבהמה נמי אינו משלם אלא כפל אם לא בטבחה ומכרה ובא זו תני לה לקמן ועוד שסוג בהמה כולל נמי אחריני חוץ משור ושה אלא עיקר כנוסחת התוספתא: מא) בתוספתא ברייתא זו קטיעה רישא עיי"ש והתם ג' אעפ"י שאסור בהנאה וכו' ולא איתנייא הכי בבי מדרשא עיין בכורות י"א ע"א ואגב אורחא אשמועינן רבותא דאע"ג דהוה בכלל איסורי הנאה והקדש מ"מ משלם כפל: מב) ובתוספתא תני לה הכי הגונב את השור וטבחו ומכרו משלם ה' שה משלם ד' שב' וכו': מג) בתוספתא תני הגונב את בן חורין שנידון עליו בנפשו. והנהו ז' גנבים נחלקים לג' מעלות המעלה הראשונה היא גניבת דעת וכולל ב' מינים הא' היכא דלא אפסדיה מידי כגון המסרב וכו' הב' דאתא שמרמה אותו בממון כגון המעוול במדות וכו' המעלה השנייה היא גניבה כמשמעה וכוללת ד' מינים הא' מי שפטור מכלום הב' מי שמשלם קרן הג' מי שמשלם כפל הד' מי שמשלם ארבעה וחמשה המעלה השלישית הוא גניבת נפשות שנידון בנפשו והברייתא עולה יפה כסידורה וכפשוטה ומפרשיה נתבלבלו בה לכ"ל: מד) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט ובתוספתא ג' מה אתה שם: מה) בילקוט משלי שם מקיים שהגונב נתפס שותפו מתחייב עמו ונוטלים נפשו: מו) כ"ה בילקוט ובתוספתא וברש"י במשלי שם:

(**פרשה יד**) א) הא"ל מוחק כל הני באר והבער והגיה בור ומבעה כלשון המשנה דריש ב"ק וכדלקמן בד"ה שלם ישלם וגי' הילקוט בור והבערה ונראה עיקר כנוסחתינו דאי כגי' הא"ל קשיא אדרב בב"ק ג' ע"ב דמפרש מבעה זה אדם ובתוספתא דב"ק פ"ט דמפרש נזקי אדם בהדיא תני באמת השור והבור והמבעיר וההבער עיי"ש ובגמרא ב"ק ד' ע"ב ושמואל ס"ל מבעה זה שן דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד והנהו ברייתות תפסו לשון התורה ונקט באר להיותו לשון נופל על לשון: ב) דהאי קרא אשן ורגל מידרש עיין בריש ב"ק:

*

והזיק ג) ששמין נזקין בעדית וקל וחומר להקדש: דבר אחר ד) **כי יבער איש שדה או כרם** לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

**שדה או כרם** מה כרם יש בו פירות אף שדה יש בו פירות ה):
**ושלח את בעירה** מכאן אמרו מסר צאנו לבנו לשלוחו ולעבדו פטור לחרש שוטה וקטן חייב ו):

**ובער בשדה אחר** ר' נתן אומר הרי המגדיש בתוך שדה חבירו שלא ברשות ויצאת בהמתו של בעל הבית והזיקה קורא אני עליו ושלח את בעירה לכך נאמר ובער בשדה אחר אלא אחר הוא זה ז):

**מיטב שדהו ומיטב כרמו** מיטב שדהו של (מזיק) [ניזק] ח) ומיטב כרמו של ניזק דברי ר' ישמעאל ר"ע אומר לא בא הכתוב ללמדך אלא ששמין נזקין בעדית ק"ו להקדש ט)
**כי תצא אש** למה נאמר עד שלא יאמר יש לי בדין הואיל וחייב ע"י קוצי' י) לא יהא חייב על ידי עצמו אם זכיתי מן הדין למה נאמר כי תצא איש אלא בא הכתוב לעשות את האונס כרצון ושאינו מתכוין כמתכוין יא) ואת האשה כאיש לכל הנזקין שבתורה יב):
**ומצאה קוצים** הא לא באו קוצים אלא ליתן שיעור יג) אם יש קוצים יש שיעור יד) ואם אין קוצים אין שיעור טו) מכאן אמרו עברה הנהר והדרך והגדר שהוא גבוה י' טפחים והזיקה פטור מלשלם טז) כיצד עומדים על הדבר רואין אותו כאלו הוא עומד באמצע בית כור (ומזיק) [ומדליק] יז) דברי ר"א בן עזריה ר' אליעזר אומר שש עשרה אמה כדרך הרבים ר"ע אומר חמשים אמה רבי שמעון אומר שלם ישלם המבעיר את הבערה הכל לפי הדלקה יח) מעשה שעברה דליקה הירדן והזיקה מפני שהיא מרובה אימתי בזמן שקפצה אבל אם היתה מצפצפת ומהלכת אפילו עד מיל הרי זה חייב יט):
**ונאכל גדיש** הכל במשמע כ) וכן סואר של קנים ושל קורות כא) וכן מדבך של אבנים ושל צרורות שהתקינו לסיד כב): **או הקמה** אף האילן במשמע כג):

**או השדה** אפילו ליחכה את העפר כד) או אפילו היו לו כלים טמונים בגדישו (והזיקו) [והדליקן] כה) ת"ל **או הקמה או השדה** מה השדה בגלוי אף הקמה בגלוי כו):

**שלם ישלם המבעיר את הבערה** למה נאמר לפי שנאמר איש אין לי אלא איש אשה וטומטום ואנדרוגינוס מנין ת"ל שלם ישלם המבעיר את הבערה מכל מקום כז): אין לי אלא המבעה וההבער כח) שאר כל המזיקין שבתורה מנין הרי אתה דן בנין אב משניהם

---

**מאיר עין** ג) כלו' ומכאן אמרו וכו' ובא הכתוב ללמדך ע"ז וכדיליף לה לקמן בד"ה ובער וכן בא ללמדך ששמין נזקין וכו' וכדיליף לה לקמן בד"ה מיטב והא"ל מוחק מלות מכאן אמרו לעולם וא"צ: ד) הא"ל מוחק מלות ד"א וא"צ ובילקוט איתנייהו: ה) לאפוקי קלקלה כירו ז"ר וכ"כ דאתי לאפוקי אם אכלה דברים שאינם ראוין לה עיין ב"ק י"ט ע"ב: ו) עיין ב"ק ג' ע"א ונ"ה ע"ב ובירושלמי שם פ"ו ה"ג: ז) בתמיה והא"ל הגיה ולא אחר וכו' ומתפרש בניחותא וא"צ ועיין ב"ק נ"ט ע"ב. הא"ל הוסיף כאן מאמר ד' כללות וכו' ומוחקו לקמן בסוף הפרשה ואין לדבר ראיה: ח) כן הגיהו הז"ו והא"ל עפ"י הגמרא אבל גי' הילקוט מיטב שדהו ומיטב כרמו של מזיק דר"י רע"א בא הכתוב ללמדך ששמין וכו' ק"ו בהקדש ונראה שב' נוסחאות היו כאן ונתערבו: ט) עיין ב"ק ו' ע"ב ובסמוך שם: י) ב' שאלות כאן א' שאלה סתמית למה נאמרה פרשה זו כלו' שבא לבאר ענין הפרשה ודוגמתו בכמה מקומות ב' למה נאמר שלם ישלם המבעיר את הבערה דמשמע שהבעיר על ידי עצמו הא בריש' דקרא קאמר כי תצא אש ומצאה קוצים דמחייב אפילו יצאה מעצמה ע"י קוצים וע"ז משני שענין הפרשה בא לעשות את האונס וכו' ושלם ישלם המבעיר וגו' בא לעשות אשה כאיש וכדלקמן והכרה לפירוש זה מדמסיים ואת האשה כאיש וכו' אבל בילקוט ג' ע"י קנוין לו (ובז"ר כתב פ"א ע"י קוצין ואולי צ"ל ש"א) והא"א והז"ו הגיהו קנויו והא"ל הגיה קניינו ופירשוהו דנילף משור ובור ואחר העיון א"כ אלא אפילו לגי' הילקוט הוא כמו שפרשתי וע"י קנוין לו ע"י קוציו קאמר ועיין היטב בב"ק כ"א ע"א וע"ב: יא) דכי תצא מעצמה משמע: יב) כדלקמן בד"ה שלם: יג) כלו' כיון שאמרנו דלאו דווקא ע"י קוצים הוא חייב אלא כל שהבעיר אש ויצאה מעצמה ואפילו באונס א"כ לא הוזכרו קוצים אלא להגביל שיעור: יד) יש שיעור שתעבור הדליקה: טו) אין כאן שיעור שתעבור הדליקה ובאונס כזה פטור ז"ו והז"ר והא"ל הגיהו אם אין קוצים יש שיעור ואם יש קוצים אין שיעור וא"צ ובגמרא שם ס' ע"א ובירושלמי שם פ"ו ה"ה מצרכי להו לקוצים בענין אחר דמשמע להו שהקוצים הם בכלל הנזק עיי"ש אבל ברייתא דילן הוא כמשמעות המקרא דקוצים הם הגורמין להיזק ועיין לקמן ד"ה ונאכל: טז) ב"ק ס"א ע"א ושם ג' גדר שהיא גבוה ד' אמות וגי' הילקוט שהוא גבוה מעשרה טפחים: יז) כ"ה בילקוט: יח) עיין במשנה ב"ק פ"ו בבלי וירושלמי: יט) עיין ב"ק ס"א ע"א ובירושלמי שם פ"ו ה"ו ובתוספתא שם פ"ו: כ) דמלת גדיש ענינו כרי ותל וכל דבר שמקובץ בגודש במשמע וע"כ נקרא הקבר ג"כ גדיש באיוב כ"א: כא) עיין בערוך ערך סוור: כב) מדבך כמו נדבך: כג) וכן תרגם יונתן או מדעם דקאי ועיין ב"ק ס' ע"א וברש"י ותוספות ד"ה בעל קומה: כד) עיין ב"ק שם ובירושלמי שם ה"ה: כה) וכ"ה בילקוט: כו) עיין ב"ק ס' ע"א וס"א ע"ב: כז) עיין לעיל ריש פ"ו וס"א אות כ"ח: כח) גי' הילקוט הבער והבערה והא"ל הגיה הבור וההבער ועיין לעיל אות א':

לא הרי המבעה כהרי הבער ולא הרי הבער כהרי המבעה הצד השוה שבהן שדרכן להזיק (וממונן) [וממונך] כט) ושמירתן עליך וכשהזיק [חב] ל) המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ: ד' כללות היה רבי ישמעאל לא) אומר משום ר' מאיר בנזיקין כל מקום שיש רשות למזיק ולא לניזק פטור לב) לניזק ולא למזיק חייב בכל לג) לניזק ולמזיק אפילו מיוחדת כגון חצר של שותפין והפונדק לד) לא לניזק ולא למזיק כגון רשות אחרת על השן ועל הרגל חייב ועל השאר מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק לה) בכל מקום שיש רשות לניזק ולמזיק לו) והבקעה ורשות הרבים וכיוצא בהן על השן ועל הרגל פטור ועל השאר לז) מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק לח):

# פרשה טו

וכי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור א) רבי ישמעאל אומר עד שיפקיד אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור ב):
כסף או כלים מה כסף שדרכו להמנות אף כלים שדרכן להמנות מכאן אמרו כל טענה שאינה במדה במשקל ובמנין אינה טענה ג) רבי נתן אומר כסף להביא כסף מעשר ד) כלים להביא כלים ה) אין לי אלא כסף וכלים שאר כל דבר מנין ת"ל לשמור להביא כל דבר שצריך שמירה ו):

---

**מאיר עין** כט) כצ"ל ובילקוט ליתא כלל ועיין ב"ק ד' ע"א ו' ע"א: ל) כ"ה בילקוט ועיין ב"ק ו' ע"ב: לא) גי' הילקוט ר' שמעון בן אלעזר אומר וכ"ה בתוספתא פ"א ובגמרא י"ד ע"א ובירושלמי פ"א ה"ב והגיה כן הא"ל: לב) הא"ל הגיה פטור מכל וא"כ ובילקוט ליתא: לג) ונוסחת התוספתא חייב בנזק שלם ועיין בגמרא שם: לד) הא"א הגיה חייב וכ"ה בילקוט והוא ברייתא דתני רב יוסף שם בב"ק י"ד ע"א אלא דהאי אפילו מיוחדת לא איתנייא בבי מדרשא אבל כד מנית לכללי ולבבי דברייתא נראה דהאי בבא ודבתרה בחדא כללא מיחשב וע"כ לא תני בה חייב סתמא והא"ל מוחק לכולא בבא וטעמיה נ"ל משום דלא תניא לה בד' כללים בתוספתא ובגמרא ועוד משום דקשיא ליה האי אפילו מיוחדת עפ"י הגמרא שם ואין למחוק משום זה בספרים ואי קשיא אהדדי קשיא והכי גרים לה להאי בבא בתוספתא לזה ולזה כגון חצר השותפין והבקעה על השן ועל הרגל פטור על נגיחה וכו' מועד משלם נ"ש ותם משלם ח"נ ובעין זה הוא נוסחת הבבלי ובירושלמי ג' לה הני כל מקום שיש רשות לניזק ולמזיק כגון פונדקי וחצר השותפים וכיוצא בהן על השן ועל הרגל פטור על הנגיחה וכו': לה) פי' על השאר כדתני התם בתוספתא ובגמרא נגיחה נגיפה נשיכה רביצה בעיטה והאי בבא גרס לה בתוספתא ובבלי הכי לא לזה כגון חצר שאינו של שניהם וכו' והגיה כן הא"ל וא"כ ובירושלמי ליתא להאי בבא כלל: לו) הא"ל הוסיף כגון חצר השותפין להשוותה עם הגמרא ועפ"י מה שמחק לעיל בבא ג': לז) בילקוט איתא הכא הפטור אבל לעיל ג' אף בילקוט הפטור ואולי צ"ל התם והכא הפטור: לח) בתוספתא ובבבלי גרים בהאי בבא כמו שהגיה הא"ל לעיל אות ל"ו ובירושלמי גרס לה הכי והכל מודים שאין רשות לא לזה ולא לזה כגון בקעה ורה"ר וכיוצא בה על השן ועל הרגל פטור על הנגיחה וכו' תם משלם ח"נ וכו' ומאי דקרי הכא רשות לניזק ולמזיק לפי שרשאין בדברים שדרכן בכך כגון רה"ר קרי בירושלמי לא לזה ולא לזה לפי שאינן רשאין בדברים שאין דרכן בכך ולאו משום לשון לחוד איכא בנייהו אלא דינא איכא בנייהו ובדבתיבנא לקמן והנהו ד' כללי הם הא' פטור מכל. הב' חייב בכל בנזק שלם. הג' חייב על השן וכו' ותם ח"נ והוא לפנינו בב' בבי בבא דחצר של שותפין ובבא דרשות אחרת. הד' פטור על השן וכו' ותם משלם ח"נ ובהאי בבא דחצר אחרת פליגי ברייתא דירושלמי עם ברייתא דילן ומפורש הוא בירושלמי שם א"ת תניי תני חצר של שותפין חייבת וחצר שאינה לשניהם פטורה (וזהו ברייתא דירושלמי דבקעה לא לזה ולא לזה כגון בקעה ורה"ר וכיוצא בהן והיינו חצר שאינה לשניהם) א"ת תניי תני אפילו חצר שאינה לשניהם חייבת (וזהו ברייתא דילן דלא לזה ולא לזה הוא רשות אחרת ובקעה ורה"ר רשות לזה ולזה קרי לה) מאן דמר וכו' ומאן דמר וכו' חייבת דכתיב ובער בשדה אחר מכל מקום ע"ש (ועיין בנ"ר שנדחק ביישוב קושיא והא בעינן שדה אחר) וברייתות חלוקות הן ואין לשבש האחת מפני האחרת דא"ת תניי תני הכא וא"ת תניי תני הכי ושקלא וטריא דבבלי לא סליקא אליבייהו ותו לא מידי ועיין בתוספות ומראה הפנים על הירושלמי וכבר כתבתי לעיל אות ז' שהא"ל מוחקה לברייתא הכא וגרסה התם:

(**פרשה טו**) א) במקרא כתוב כי יתן: ב) לקמן פע"ז ופי' הז"ר עיניך בו פי' שלא משנו ועיין ב"מ פ"א ע"ב ול"ט ע"א ועיין בירושלמי שבועות ריש פ' ד' שומרין וברמב"ם פ"ב מה' שכירות: ג) עיין שבועות מ"ב ע"ב והעיר הגה"מ על התוספות שם מ"ג ע"א ד"ה אלא ובב"ק ס"ג ע"א ד"ה דבר דילפי לה ממשנה שלא כברייתא דילן: ד) כתב הז"ר נ"ל דס"ל דמעשר ממון גבוה הוא וקל"א שיש לו דין הקדש שאין בו דין שומרים קמ"ל וכו' ועיין שבועות מ"ג ע"א: ה) פי' דאיצטריך לגופיה ז"ר והז"י כתב ב' פירושים חדא להביא שיהא כלים דומיא דכסף מה כסף דבר חשוב אף כלים דבר חשוב לאפוקי כלים כל דהוא ועיין שבועות ל"ע ע"ב פירוש אחר להביא כלים אפילו כל דהוא ועיין שבועות מ' ע"ב וקרוב לשתי לשונות אלו איתא נמי בירושלמי דבפ"ק דקידושין גרסינן מה מקיימין ב"ש או כלים כהדא דתני ר' נתן אומר או כלים לרבות כלים הרבה ובירושלמי דשבועות ריש פ"ו גרסינן בדר"נ או כלים לרבות כלי חרס ועוד האריך בזה עיי"ש אמנם הרב בעל פני משה הגיה כבר בירושלמי דקידושין כלי חרס עפ"י הא דשבועות והמעיין שם יראה שהדין עמו והא"ל הגיה כאן עפ"י הגמרא להביא כלים כל שהוא: ו) ועיין ב"מ נ"ז ע"ב ובתוספות שם ד"ה כי יתן:

**וגונב מבית האיש** לפטור הגונב מאחר הגנב [או אינו אלא] ח) וגונב מבית האיש אם ימצא הגנב ישלם שנים אימתי בזמן שלא נמצא ברשותו אבל נמצא ברשותו שומע אני שישבע ויהא פטור ט) תלמוד לומר אם המצא תמצא בידו הגניבה מכל מקום הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון וגונב מבית האיש לפטור הגונב מאחר הגנב:

**אם** (המלא תמלא הגניבה שנים) [ימצא הגנב] **ישלם** [שנים] י) הגנב משלם תשלומי כפל יא) הגזלן אינו משל' תשלומי כפל ומה ראת תור' להחמיר על הגנב יותר מהגזלן ר' יוחנן אומר יב) הגזלן השוה כבוד העבד לקונו והגנב חלק כבוד לעבד יותר מקונו כביכול הגנב עשה את העין של מעלה יג) כאלו אינו רואה ואת האוזן כאלו אינו שומע כענין שנ' הוי המעמיקים ביי' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואהו ומי יודיענו (ישעיה כט) יד) וכתיב ויאמרו לא יראה יה [וגו'] (תהלים לד) וכתיב כי יאמרו כי עזב יי' את הארץ אין יי' רואה (יחזקאל ט) טו):

**ואם לא ימצא הגנב** למה נאמר ממשמע שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים שומע אני אם נמצא הגנב ויש לו בעל הבית פטור מכל דבר טז) מה תלמוד לומר אם לא ימצא הגנב שומע אני שאם נמצא גנב ואין לו לשלם לא יאמר לו בעל גנבה בא והשבע לי שלא היה בלבך למכרם יז) לכך נאמר אם לא ימצא הגנב שאם נמצא הגנב בעל הבית פטור מכל מקום:

**ונקרב בעל הבית** [אל האלהים] שומע אני לשאול באורים ותומים יח) תלמוד לומר אשר ירשיעון אלהים לא אמרתי אלא אלהים שהם מרשיעין:

**ונקרב בעל הבית אל האלהים** לשבועה אתה אומר לשבועה או אינו לא בשבועה ושלא בשבועה יט) הרי אתה דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד כ) מה להלן שבועה אף כאן שבועה מה להלן ביו"ד ה"א אף כאן ביו"ד ה"א מה כאן בבית דין אף להלן בבית דין מה (להלן לצרכה) [כאן לצרכו] אף (כאן לצרכה) [להלן לצרכו] כא) מה כאן על כל דבר פשע אף להלן על כל דבר פשע כב):

**אם לא שלח ידו במלאכת רעהו** לצרכו אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה כג) תלמוד לומר על כל דבר פשע כד) שבית שמאי אומרים מחייבין על מחשבת הלב בשליחות יד שנאמר על כל דבר פשע ובית הלל אומרין אין מחייבין לא משעה ששלח בה יד לכך נאמר אם לא שלח ידו [וגו'] (לצרכה) [לצרכו] כה):

---

**מאיר עין** ז) עיין ב"ק ס"ע ע"ב: ח) כצ"ל להגיה ובילקוט כולא רישא קטוע עיי"ש: ט) פי' שומע אני שאם נמצא ברשות השומר בטען טענת גנב יהא פטור מכפל אעפ"י שנשבע ז"ר ועיין ב"ק ס"ג ע"ב וק"ז ע"ב וכלו' דהאי וגונב מבית האיש לאפוקי אתי אם הוא עצמו גנבו ת"ל בפ' אם במחתרת אם המצא וכו' והא"ל מוחק ומגיה לפטור הגונב מאחר הגנב או אינו אלא כגנב מרשות השומר יהא חייב ומרשות הבעלים יהא פטור ת"ל אם המצא וכו' ואינו נראה אלא כמו שהגהתי עיקר ואפילו בלא הגהה נמי הכי פירושו ולישנא קטוע הוא: י) כצ"ל וכ"ה בילקוט: יא) הא"ל מוחק כל זה והגיה ישלם שנים ומה ראתה וכו' ואיני רואה טעם לדבר: יב) הא"ל הגיה ר"י בן זכאי וכ"ה בילקוט: יג) הא"ל הגיה כביכול הגזלן וכו' ומוחק מלת מעלה ונראה שהגיה מטה כדאיתא בגמרא ב"ק ע"ע ע"ב וא"כ ובתוספתא דב"ק פ"ז גרס לה נמי כנוסחא דילן ובגמרא נמי הכין פירושא אלא שכינו כלפי מעלה ואמרו מטה עיי"ש: יד) במקרא כתוב מי יי' וגו' מי ראנו ומי יודענו: טו) במקרא שם כתוב כי אמרו עזב וגו' ואין יי' ראה והא"ל הגיה כי עזב ה' את הארץ ואין ה' ראה ואתכן והוא שם ח' אלא שבמקרא כתוב כי אמרים אין ה' ראה אתנו עזב ה' את הארץ ונראה שהגיה כן עפ"י שהובא המקרא בגמרא שם עיי"ש שהוסיפו המגיהים מלת אמרו וסבר שמלת תיבת בד"ה אח"כ היא סיום מלת אותנו וכן מתקו מהרש"ל שם עיי"ש ועפ"ז הגיה: טז) בניחותא כלו' ממה שנאמר אם ימצא וגו' אני שומע וכו' שבעה"ב השומר פטור מכל דבר ומה"ל אם לא ימצא וגו' מה בא עוד להשמיענו ליכתוב ואם לא ונקרב וגו' ומשני אילו כתוב כן הו"א ואם לא ישלם ונקרב וגו' והכתוב בא להשמיען שמ"מ פטור: יז) בניחותא כלו' מזה אני שומע שלא יאמר לו בעל גנבה וכו' וס"ל לברייתא זו כב"ש דלקמן דעל מחשבת הלב חייב בשליחות יד ועיין ב"מ ו' ע"א ובתוספות שם ד"ה שבועה ובירושלמי שבועות ריש פ' ד' שומרים וברמב"ם פ"ג מה' שאלה ופקדון ה"ג והא"ל מחק והגיה שומע אני וכו' בעה"ב פטור מכל דבר מניין שאם נמצא גנב וכו' שלא היה בלבך למוכרם ת"ל אם לא ימצא וכו' וא"ל ועיין במפורשים: יח) כלו' ויהא נשאלין באורים ותומים אף ליחיד ת"ל וכו' ועיין יומא ע"ג ע"ב: יט) ויקרב לדין להתחייב בכפל כיון שטען טענת גנב אם באו עדים שהוא גנבו ז"יכ ועיין ב"מ מ"א ע"ב כ) לקמן גבי שומר שכיר ועיין לקמן פט"ז: כא) כן הגיהו הא"א הז"ר הז"ו ובבה"מ וע"כ צריך להגיה כן מדתני לקמן הפרש בין לצרכו ולצרכה אבל בגי' הילקוט תני בכולן לצורכה ולאו לצורך שלה קאמר אלא לצרוך אותה ועיי"ש ולפ"ז אפשר דב' נוסחאות הוי וע"ז נתהוה הבלבול בספרים: כב) ועיין לקמן פט"ז: כג) כלו' בין לצורך שלה ובין שלא לצרכה אלא לצורך שלו והא"ל הגיה או אינו אלא לצרכו ושלא לצרכו וא"ל וגי' הילקוט לצורכה אתה אומר לצורכה או לצורכה ושלא לצורכה וכו' ולצרוך אותה קאמר וכדפרשתי לעיל אות כ"א: כד) ונחלק המקרא שלא במקומו עיין בצ"ב מדות דר"א בריש"ג וה"ק אם לא שלח ידו במלאכת רעהו על כל דבר פשע והיינו לפשוע בה לצרכו: כה) כצ"ל לפי נוסחתינו וכלו' ועכ"פ בין לב"ש ובין לב"ה על כל דבר פשע

על כל דבר פשע כלל על שור ועל חמור על שה ועל שלמה פרט כו) כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט וכשהוא אומר על כל אבדה אשר יאמר חזר וכלל או כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש בנכסים מטלטלין שאין להם אחריות אף אין לי אלא הכלל מפורש נכסים מטלטלין שאין להם אחריות כז):

[על כל דבר פשע וגו'] כח) בין שומר לשומר [הכתוב מדבר] כט) או לא בא הכתוב אלא לחלוק בין כסף לכלים לבהמה ל) ת"ל שמלה לא) ושמלה בכלל היית ויצאת מן הכלל ללמד אלא מה שמלה מיוחדת בין שומר לשומר הכתוב מדבר אף כל בין שומר לשומר הכתוב מדבר הא לא בא הכתוב אלא לחלוק בין כסף לכלים ובהמה לב):

אשר יאמר כי הוא זה שוה אומר זה הוא וזה אומר אינו הוא מכאן אמרו עד שתהא הודאה במקצת הטענה לג):

[עד האלהים וגו'] לד) ונקרב בעל הבית אל האלהים הרי אחד עד האלהים יבא דבר שניהם הרי שנים אשר ירשיעון אלהים הרי שלשה מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה דברי ר' יאשיה רבי יונתן אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות עד האלהים יבא דבר שניהם הרי אחד אשר ירשיעון אלהים הרי שנים ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי שלשה לה) רבי אומר עד האלהים יבא דבר שניהם בשנים הכתוב מדבר אתה אומר כן או אינו אלא באחד כשהוא אומר אשר ירשיעון אלהים אין כתוב כאן אלא אשר ירשען לו) הא בשנים הכתוב

---

**מאיר עין** אשליחות יד קאי ושליחות יד בפשיעה דהיינו לצרכו קאמר ועיין ב"מ מ"ד ע"א והא"ל מוחק מגיה דבר אחר על כל דבר פשע שב"ש מחייבים וכו' וב"ה אין מחייבים וכו' שנאמר אם לא שלח ידו ומוחק השאר וא"כ נוסחת הילקוט כנוסחתינו אלא שמלות אומרים ליתנייהו אף בילקוט ועיין בגמרא שם ולקמן פט"ז: כו) במקרא כתוב על: כז) עיין ר"ס מרובה וב"מ נ"ז ע"ב: כח) וכ"ה בילקוט: כט) וכ"ה בילקוט וכן מוכח מלשון הברייתא דלקמן וכלו' בא הכתוב להשמיעך דבין השומר שקבל עליו שמירה ובין שומר אבדה דין אחד להם ולכך איכפל הכתוב לומר על כל דבר פשע על שור וגו' להשמיעך דין שומר אבדה ועיין ב"ק נ"ז ע"א' וק"ו ע"ב: ל) גי' הילקוט ולבהמה וכלו' או לא בא הכתוב לפרוט לך כל אלה אלא לחלוק וכו' לפי שאינן שוין בשמירתן: . לא) במקרא כתוב שלמה. וכלו' והרי שמלה בכלל כלים היתה אלא ע"כ נקט שמלה לפי שבשומר אבדה משתעי קרא ונקט שמלה מיוחדת בדיני אבדה וכהא דתנן בב"מ כ"ז ע"א אף השמלה היתה בכלל וכו' עיי"ש: לב) וכלו' ע"כ שלא בא הכתוב אלא בשביל לחלוק וכו' רק משום הכי איכפל לפי שמדבר בין שומר לשומר כנ"ל בפי' ברייתא זו ואין לתמוה על סגנון שאינו רגיל שכבר מלינו כיוצא בו בברייתות ואין למחוק מש"ה בספרים דאין כל הברייתות מדברים בסגנון אחד והמפרשים הגיהו ונדחקו הז"ו הגיה על כל דבר פשע לא בא הכתוב אלא לחלק בין שומר לשומר או לא בא וכו' בין כסף וכלים לבהמה ת"ל שמלה וכו' מה שמלה מיוחדת אף כל שהיא מיוחדת הא לא בא הכתוב לחלוק בין כסף וכו' אלא לחלוק בין שומר לשומר הכתוב מדבר ונדחק בפירושה עיי"ש והא"ל מוחק ומוסיף ומגיה ד"א שור או חמור ל"כ לפי שנאמר וכי יתן איש אל רעהו כסף וגו' וכי יתן איש אל רעהו חמור וגו' בא הכתוב לחלק בין שומר לשומר וכו' בין כסף וכלים לבהמה ת"ל שור או חמור בכלל היתה וכו' ללמד אלא מה מיוחדת בין שומר וכו' הא לא בא הכתוב לחלוק בין כסף וכו' ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה ואדרבה לקמן מוכח שלפי המכילתא אף פ' כי יתן וגו' חמור או שור וגו' בשומר חנם איירי ופ' ואם גנב יגנב וגו' בש"ש איירי עיין לקמן פט"ז אות י"ט ועפי"ז כל פירושי המפורשים והגהותיהם בטלים ונוסחת הילקוט כנוסחתינו ועפ"י נוסחא זו פירשתי: לג) כלו' שאינו נשבע עד שיודה במקצת וכן נראה תרגומו של יונתן שתרגם יומי כד יימר ארום הוא דין וכד משתכחא גניבותא בתר כן ביד גנבא קדם דייניא יועל דין תרוויהום דין מריה דביתא ודין גנבא וגו' ומקרא נמשך אלמעלה על ונקרב בעל הבית אל האלהים ותהיה ראוי להעמים מלת זה באתנחתא ונראה שדעת בעל הטעמים שהטעים האתנחתא במלת שניהם להסכים עם ההלכה דעירוב פרשיות כתוב כאן וכי כתיב כי הוא זה אמלוה הוא דכתיב ואשר יאמר כי הוא זה הוא מאמר מוסגר ועיין באריכות הסוגיא בב"ק ק"ז ע"א וע"ב וגי' הילקוט מכאן אמרו עד שתהא הודאה ממין הטענה ועיין שבועות פ"ו במשנה ובגמרא שם אמנם בסה"מ להר"מ מלוה רמ"ו כתב ולשון מכילתא כי הוא זה עד שיודה במקצת ורש"י עה"ת פי' ג"כ עפ"י המכילתא עיי"ש והרמב"ן השג עליו שפי' נגד ההלכה וכתב הרא"מ ביישובו אחר שהאריך להביא כמה מקומות שלא הקפיד רש"י לפרש עפ"י ההלכה ובגם הרמב"ן נוטה בפירושיו מן ההלכה וז"ל ולכך יהויב לומר שהמפרשים כולם לא יכוונו בפירוש התורה רק ליישב המקרא יהיה כהלכה או שלא כהלכה עכ"ל ובאמת שאף הרמב"ן מסכים על זה עם הרא"מ שלכך קיים ובאלה הדיכין מקרא מועט והלכות מרובות אין צורך לבאר מהם בכאן אלא בכדי יישוב המקראות והעתקתי אלו הדברים כלפי מזייפי זמננו המגבבים דברים ומתעקשים לעקם המקראות להסכימם עם ההלכה אשר לא עלתה על לב הראשונים מעולם: לד) כנ"ל להגיה לפי סדר הפרשה: לה) עיין סנהדרין ג' ע"ב וירושלמי ר"ס סנהדרין: לו) כלו' כיון דלא כתיב אשר ירשיע אלא ירשיען בתוספות נו"ן על כרחך ירשיעו קאמר בלשון רבים שדרך להוסיף בה הנ"ון והז"ו והא"ל הגיהו ירשיען אין כתיב כאן אלא אשר ירשיעון וכלו' דמקרא דריש דיש אם למקרא ונסתייע הז"ו מירושלמי דריש סנהדרין אמנם למדקדק שם בסגנון הלשון אין ראיה עיי"ש ועיין בסנהדרין בבלי ג' ע"ב דאליבא דרבנן דפליגי עליה דרבי אמרינן שם ורבנן ירשיען כתיב וכ"ל דה"פ כיון דלא כתיב מלא וי"ו א"כ אשר ירשיענו קאמר

מדבר לז) ואין בית דין שקול מוסיפין עליהם עוד אחד הרי כאן שלשה מכאן אמרו דיני ממונות בשלשה ר' (מאיר לח) אומר בחמשה כדי שיגמר בשלשה:

ישלם שנים לרעהו רבי שמעון אומר קורא אני עליו כאן ישלם שנים לרעהו וקורא אני להלן ושלם אותו בראשו (ויקרא ה) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו כל המשלם את הקרן חייב לשלם את החומש ושאינו משלם את הקרן לט) פטור מהחומש מ):

לרעהו ולא להקדש לרעהו ולא לאחרים מא):

## פרשה טז

וכי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה [וגו'] א) ר' ישמעאל אומר [עד] שיפקיד אצלו ויאמר לו הילך שמור לי זה אבל אם אמר לו עיניך בו הרי זה פטור ב):

חמור או שור או שה אין לי אלא חמור [או שור] או שה שאר כל בהמה מנין ת"ל וכל בהמה לשמור אקרא [אני] כל (אני) בהמה ומה תלמוד לומר חמור או שור או שה אם נאמר כך שומע אני לא יהיה חייב עד שיפקיד אצלו כל בהמה ת"ל חמור או שור או שה לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו ומה ת"ל כל בהמה אלא בא הכתוב ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על (הכלל) [הפרט] הכל בכללו ג):

ומת שתהא מיתתו בידי שמים ד) או נשבר ששברתו חיה ה) או נשבה ששבוהו לסטים עדיין אני אומר השבר והשבי בין שיכול להציל בין שאין יכול להציל תלמוד לומר ומת מה מיתה מיוחדת שאין אפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי אפשר לו להצילו פטור מלשלם דברי רבי אליעזר רבי עקיבא אומר הרי אתה דן (מי) [משאי אפישר] ו) שאין איפשר למיתה אלא להיות בידי שמים אבל השבר והשבי איפשר להיות בין בידי שמים בין בידי אדם חזר ודנן כמין גנבה ז) רבי שמעון אומר ח) הטרפה לא ישלם יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם ט):

אין רואה בעדים הכתוב מדבר י): אין רואה שבועת יי' תהיה בין שניהם הא יש רואה בעל הבית פטור מכל דבר יא):

שבועת יי' תהיה בין שניהם ביו"ד ה"א מכאן אתה דן כל השבועות שבתורה הואיל ונאמרו כל השבועות שבתורה סתם ופרט לך הכתוב באחת מהם שאינה אלא ביו"ד ה"א מכאן לכל שבועות שבתורה שאינן אלא ביו"ד ה"א יב):

בין שניהם להוציא את היורשין יג) בין שניהם להוצי' את שכנגדו חשוד על השבועה יד)

---

**מאיר עין** דלא ס"ל יש אם למקרא ועיי"ש ועיין באריכות בעל מנחת שי בשמואל בפ' אשר ישכבון : לז) כלו' שניהם הם המחייבין וכיון דהאי אלהים שניהם קאמר א"כ עד האלהים נמי שניהם קאמר ואין ב"ד שקול וכו' הרי כאן שלשה מחייבין דהיינו חמשה ונגמר בשלשה והא"ל הגיה הרי כאן חמשה ואין לזה הכרח ולדרבא מרים ירושלמי דסנהדרין רפ"א דנוסחתינו עיקר והתם נסתפקו בה אי שלשה בכולי דין קאמר ואי שלשה בגמר דין קאמר עיי"ש אמנם מסקנת הירושלמי שם דשלשה בגמר דין קאמר וכ"ה בבבלי שם עיי"ש : לח) וכן מוחקו הא"ל וכן בילקוט ליתא והוא ברייתא דסנהדרין ג' ע"ב עיי"ש ועיקרה בתוספתא דריש סנהדרין אלא שהוא משובשת וצריכה תיקון והכי תני התם דיני ממונות בשלשה רבי אומר בחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה דברי ר"מ וחכ"א ביחידי ע"כ והוא קטועה וצ"ל בילוע בשלשה דברי ר"מ וכו' והוא ברייתא בסנהדרין וי"ו ע"א אלא שקטע הסופר מתלת בשלשה עד מלת בשלשה והדברים ישרים ונכוחים ילכו בם : לט) אלא כפל והא"ל מוחק ומגיה והמשלם את הכפל וא"ל : מ) עיין ב"ק ס"ה ע"א וע"ב ות"כ ויקרא שם : מא) ב"מ נ"ז ע"ב ועיין ברמב"ם ה' שכירות פ"ב ה"ה :

(**פרשה טז**) א) במקרא כתוב כי יתן. הא"ל הוסיף כאן כל הברייתא דלקמן ד"ה ואם גנב וגו' זה שומר שכר וכו' ומחקה לקמן אמנם נוסחת הילקוט כנוסחתנו : ב) עיין לעיל ריש פט"ו : ג) וכן הגיהו הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט והא"ל מקרב ומוחק ומגיה שאר כל בהמה מנין ת"ל וכל בהמה ללמדך שכל הכלל שהוא מוסיף על הכלל הכל בכללו וטעמו עפ"י הגמרא דב"מ נ"ז ע"ב ועיין בברייתא דר"י בריש ת"כ : ד) הא"ל מוחק מלות שתהא מיתתו וא"ל : ה) וכן תרגם יונתן או איתביר מן חיוא : ו) כן הגיהו הא"א הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט : ז) כי היכי שחייב בגניבה ה"ה בשבייה שיכול להציל ז"ר. הא"ל הגיה ודן מן גניבה וא"ל ונוסחת הילקוט כנוסחתינו : ח) גי' הילקוט ר' ישמעאל אומר : ט) עיין לקמן שם : י) וכן תרגם יונתן ולית סהיד חמי ומסהיד ועיין ברש"י עה"ת : יא) בילקוט מסיים דברי רבי יוסי בן יהודה וכ"ה הוא בב"מ פ"ג ע"א עיי"ש : יב) עיין ספרי דברים פי' י"ד : יג) עיין שבועות מ"ז ע"א : יד) שאינו נשבע ופטור וכן פסק הרמב"ם בה' טוען ונטען פ"ג ה"ד וכתב עליו הה"מ שדין זה לא הוזכר בגמרא והמגדול עוז כתב שהוראת הגאונים הוא אמנם נראה עיקר שדבריו הם עפ"י המכילתא דילן והא"ל הגיה להביא את שכנגדו וכו' ופי' בגה"מ דהיינו בין שניהם שפעם נשבע זה ופעם נשבע שכנגדו וצ"ל דמוקמי לה כגון

בין שניהם להוציא את הדיין שלא ישביעו בעל כרחו טו) רבי נתן אומר בין שניהם מגיד ששבועה חלה על שניהם טז):

אם לא שלח ידו במלאכת רעהו לצרכו אתה אומר לצרכו או אינו אלא לצרכה ושלא לצרכה הריני דן נאמר כאן שליחות יד ונאמר להלן שליחות יד מה כאן שבועה ביו"ד ה"א אף להלן שבועה ביו"ד ה"א מה להלן בבית דין אף כאן בבית דין מה להלן (לצרכה) [לצרכו] אף כאן (לצרכה) [לצרכו] מה להלן על כל דבר פשע אף כאן על כל דבר פשע יז):

ולקח בעליו ולא ישלם מכאן אמרו כל הנשבעין נשבעין ולא משלמין יח): ולקח בעליו מכאן אמרו בעל הנבלה מטפל בנבילתו יט):

ואם גנוב יגנב מעמו זה שומר שכר והעליון שומר חנם אתה אומר כן או אינו אומר אלא זה שומר חנם והעליון שומר שכר הרי אתה דן הואיל והשומר חייב והשוכר חייב כ) מה שוכר שהוא נהנה אף שומר שכר שהוא נהנה יצא שומר חנם שאינו נהנה הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון זה שומר שכר והעליון שומר חנם:

ואם גנוב יגנב אין לי אלא גנבה אבדה מנין הרי אתה דן הואיל וגנבה חסרון שמירה ואבידה חסרון שמירה אם למדת על גנבה שהוא חייב עליה לשלם אף אבדה יהא חייב לשלם כא): ואם גנוב יגנב ר' יוסי אומר כב) להביא את (הגנבה) [האבדה] כג):

מעמו להביא את הצוער כד) ולהוציא את דמי הנוקד כה):

אם טרוף יטרף [יבאהו עד] זה עדר כו) דברי רבי יאשיה אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר כה אמר יי' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אוזן וגו' (עמוס ג) כו) רבי יוחנן בר יאשיה אומר כז) אם טרוף יטרף יבאהו עד יביא עדים שנטרפה ויהא פטור מלשלם כח) ר' יונתן אומר יביאהו עד הטרפה יוליך הבעלים אצל טרפה ויהא פטור מלשלם כט) או אעפ"כ יהא חייב והדין נותן הואיל והאבדה חסרון שמירה וטרפה חסרון שמירה אם למדת על אבדה שחייב לשלם אף טרפה חייב לשלם לא אמרת ל):

---

**מאיר עין** שטוען בעל הפקדון טענת וודאי בפני שלח יד בפקדוני או פשע אבל אמן כהא להחויה כדין בלא ראיה והרמב"ם שם כתב בכגון זה שהתובע נשבע בתקנת חכמים ונוטל ואפשר דס"ל דברייתא זו אינה אלא אסמכתא: טו) פי' אם התובע אינו מבקש שבועת לא ישביענו הדיין ז"ר כלו' לאפוקי שלא תאמר שאפי' בלא תביעת בעל הפקדון ישבע משום והייתם נקיים מה' ומישראל. ג' הילקוט בין שניהם שלא ישביענו הדיין בע"כ: טז) עיין שבועות ל"ט ע"ב ובילקוט ליתא ואולי הוא קטוע: יז) עיין לעיל פט"ו: יח) עיין שבועות רים כל הנשבעין בבלי וירושלמי ופי' ולקח בעליו השבועה וכן פרש"י וכן תרגמו המתרגמים: יט) ופי' ולקח בעליו על ומתה כשבר קאי שיקחו הנבלה ולא ישלם השומר ומינה דאם אינו נשבע ולקח בעליו וישלם השומר ומזה מוכח שבעל הנבלה וכו' והמפורשים נדחקו כצ"ל ועיין לעיל סוף פ"א ובב"ק י"ד ע"ב: כ) ג' הילקוט והשכיר חייב כלשון המקרא והא"ל מחקו והגיה והשואל חייב ועיין ב"מ צ"ד ע"ב ובשבועות פ' ד' שומרין בבלי וירושלמי ולקמן סוף פרשה ועיין לעיל אות א' שהא"ל מסרס זה המאמר וכתבו לעיל ברים פרשה אמנם המעיין בתרגום יונתן יראה שעיקר כנוסחתינו שיונתן תרגם ארום יתן וגו' וכל בעירא למנטור בלא אגר נטיר וגו' והכא תרגם ואין יתגנבא וגו' דהוה ליה עמיה אגר נטיר וגו' ועיין לעיל פט"ו ד"ה על כל דבר פשע: כא) עיין ב"מ שם וירושלמי שבועות שם: כב) ג' הילקוט ריה"ג. הא"ל מסרס המאמר רי"א אם גנב וכו' אבל בילקוט איתא כנוסחתינו ונראה שהוא דבר אחר בחסרון מלות ד"א: כג) כן הגיהו הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט ודרים כפל לשון וכדדרשי בב"מ שם אי נמי וי"ו לואם דרים וכדדרשה ר"ע בירושלמי שם עיי"ש: כד) שאם נגנב מן הצוער חשוב נמי כנגנב מעמו ופי' צוער הוא ברזיליה לרועה משרתו ונערו ועיין ב"ק נ"ו ע"ב וב"מ צ"ו ע"א ולשון מקרא הוא בזכריה י"ג חרב עורי על רעי וגו' והשבותי ידי על הצוערים והז"ו כתב דבילקוט גרס נוער אמנם בילקוט שלפני הז"ו ג' צוער ובילקוט שלפני איתא צועד והוא ט"ס בלי ספק: כה) כלו' שלכך אמר הכתוב מעמו לפי שמפסיד גם שכר שמירתו משעה שנגנב אע"ג שמשלם לבעלים ופי' דמי נוקד דמי הרועה ולשון מקרא הוא ככ"ל בפי' ברייתא זו והמפרשים נדחקו וגי' הילקוט מעמו להוציא את הצוער מעמו להביא את הנוקד והגיה כן הא"ל וא"כ ואם נפסק למחוק מלת דמי עולה פירושו יפה כנוסחתנו שמביא את הצוער לחיוב דשומר שמסר לשומר חייב ומוציא את הנוקד לבעה"ב גופא הוה מסר ליה ולא מצי למימר אנת מהימן לי איהו לא מהימן לי ועיין ברמב"ם ה' שכירות פ"א ה"ד: כו) כלו' שיביא לו ראיה שהשתדל להצילה דהיינו שיביא לו עורה וכפירוש הראב"ע והרשב"ם עיי"ש ופי' עדר עור וכ"ה במשנה דאהלות פ"א והביאה הערוך בערך אדר ועיין בפי' הר"ש שם והא"ל הגיה יביאהו עד תביא העדודה לב"ד והוא עפ"י הגמרא דב"ק י"א ע"א ואבא שאול תני לה התם עיי"ש והרבה נוסחאות ופירושים במלה זו עיי"ש ברש"י ותוספות ובערוך ערך אדר וערך עד (ונראה דנוסחת עדודה ונוסחת אדורה אינם עיקר אלא העיקר עדורה או אדורה וכנוסחתינו בחילוף האל"ף והעי"ן) והרמב"ן בפרשה הביא בשם מכילתא דרבי שמעון בן יוחאי אבא שאול אומר יביא עדים שנאמר כה אמר ה' כאשר יציל וגו' ופירשה כפי' הראב"ע עיי"ש: כז) ג' הילקוט ר' אחי בר יאשיה אומר: כח) יביא עדים שנטרפה באונס רש"י עה"ת ועיין ב"ק י"ד ע"א ובתוספות שם ד"ה יביא ולעיל ד"ה אין רואה ועיין ברמב"ן. הא"ל מסרס ומקדים דר' יונתן לדר' יוחנן ואיני יודע טעמו: כט) ועד כמו עד בפת"ח ובתרגום יונתן הרכיב ב' פירושים ותרגם מייתי ליה סהדין או ימטיניה עד גופא דתבר וכו' והירושלמי תרגם כר' יאשיה ייתי ליה מן איברוי סהד וכו': ל) המפורשים נדחקו לפרש ברייתא זו והא"ל מוחקה כולה ובלי ספק שהברייתא קטועה וצ"ל לא אם אמרת ואידך קטיעה וע"כ אי אפשר לפרשה ועכ"פ יש בידינו לעמוד על מה שלדה הברייתא והוא כי אפשר לפרש המקרא

[הטרפה לא ישלם] לא) ממשמע שנאמר והטרפה לא ישלם לב) יש טרפה שהוא משלם ויש טרפה שאינו משלם ואי זה טרפה שחייב לשלם כגון טרפת חתול שועל ונמייה ומתוך שאמרה תורה (תלמוד לומר לג) אם טרוף יטרף מה טרפה מיוחדת שאפשר לו להצילה חייב לשלם אף כל דבר שאפשר להצילו חייב לשלם לד) ואי זו היא טרפה שהוא פטור מלשלם כגון טרפת הזאב והארי והדוב והנמר והברדלס והנחש ומתוך שאמרה תורה ומת ומה מיתה מיוחדת שאי איפשר לו להצילה פטור מלשלם אף כל דבר שאי איפשר לו להצילה פטור מלשלם לה) (והטרפה לא ישלם) לו):

וכי ישאל איש מעם רעהו נתקו הכתוב השואל מכלל השומר ואמרו ענין בפני עצמו לז):
מעם רעהו מגיד שאינו חייב עד שיוציאנו חוץ לרשותו לח):
ונשבר או מת אין לי אלא שבורה ומתה שבויה מנין הרי אתה דן נאמר כאן מיתה ונאמר להלן מיתה מה מיתה האמורה להלן שבויה בכלל אף כאן כך גנבה ואבדה מנין אמרת קל וחומר מה במקום שלא חייב על מיתה חייב על הגניבה ואבידה כאן שחייב על המיתה דין הוא שנתחייב על הגניבה ועל האבידה לט):

בעליו אין עמו שלם ישלם אם בעליו עמו לא ישלם מגיד שכיון שיצאת מרשות הנשאל לרשות השואל אפילו שעה אחת בבעלים פטור שלא בבעלים חייב מ):

אם שכיר הוא בא בשכרו שומע אני ישבע ויהא פטור מא) הרי אתה דן הואיל ונושא שכר (מהנה) [נהנה] והשוכר (מהנה הא) [נהנה אם] מב) למדת על נושא שכר שנשבע על האונסין משלם הגניבה והאבדה אף שוכר ישלם הגנבה והאבדה מג) והרי שומר חנם יוכיח שהוא מהנה ופטור מלשלם הוא יוכיח על שוכר אע"פ שהוא [נהנה הוא] מד) מהנה [יהא] מה) פטור מלשלם אמרת הפרש הואיל ונושא שכר נהנה ומהנה והשכיר נהנה ומהנה אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה אף השכיר נשבע על האונסין ומשלם את הגנבה ואת האבדה ואל יוכיח שומר חנם שהוא מהנה אבל אינו נהנה והשוכר נהנה ומהנה מו) לכך נאמר אם שכיר הוא בא בשכרו מז):

---

**מאיר עין** יציאת עדים או ראיה שנטרפה ואז הטרפה לא ישלם אלא שהיה לנזק אבל איידך מה שהפסיד משלם ליה ופרשה ראשונה ומת או נשבר או נשבה דנשבע ונפטר בשומר חנם איירי כדאמרינן לעיל בד"ה ואם גנב יגנב ובאמת נראה שדעת ר' כהנא ואבא שאול לפרש המקרא כן עיין בב"ק י"ד ע"ב וברש"י ובתוספות שם אבל סיום הברייתא קטוע ובאמת אם נפרש או נשבר ששברתו חיה זה המקרא לווה ועומד פרשני שהרי למעלה אמר שישבע וכאן הוא חוזר ואומר שיביא עד וכבר נדחקו הרשב"ם והרמב"ן לפרשו עיי"ש ודעת הראב"ע דנשבר לאו ששברתו חיה קאמר אלא שנשברה רגלה וכדומה אונס בנטרפה חייב לשלם שעל זה קבל שכרו רק הטרפה עצמה לא ישלם אלא שמשלים הפסדה עיי"ש ונראה שמפני קושיא זאת סברה המכילתא לעיל והתרגום יונתן דכולא בשומר חנם איירי ומן ואם גנב יגנב ולהלן בשומר שכר איירי: לא) כצ"ל להגיה ונשתבש למטה לסוף הברייתא: לב) הוסיפו וי"ו לאפוקי שלא תהא קורא עד הטרפה וכלו' אם טרף יטרף יביאהו עד היכן היה הדבר אם היה יכול להציל או לא והטרפה שהיא טרפה ועומדת כבר לפי שלא היה יכול להצילה לא ישלם: לג) וכן מוחקן בז"ר וכן בילקוט ליתא: לד) כלו' כיון שאמרת באם טרוף יטרף פעמים שהוא חייב מעתה נלמד מטרפה לשאר אונסים מה טריפה שהיא מיוחדת שהיא אונס ואם אפשר לו להצילה וכו': לה) ועיין לעיל בד"ה ומת ובב"מ צ"ג ע"ב והא"ל מוחק מלות ממשמע שנאמר והגיה שומע אני כל טרפה פטור ת"ל הטרפה לא ישלם וכו' שועל ונמיה ואיזהו טרפה שהוא חייב וכו' והנחש ומי לחשך מתוך שאמרה תורה ומת וכו' והשאר מחק ונראה שהגיה כן עפ"י רש"י עה"ת עיי"ש: לו) וכן מחקו הז"ר והא"ל וכן בילקוט ליתא ועיין לעיל אות ל"א שדעתי נשתבש לכאן מלמעלה: לז) פי' הז"ר ענין בפ"ע מפני שדיניו חלוקים מש"ח וש"ש ובבה"מ פי' ענין בפ"ע לחייבו בפ"ע ולשון רש"י עה"ת בא ללמדך על השואל שחייב באונסין ועיין לקמן אות מ"ז: לח) עיין ב"מ צ"ט ע"א: לט) עיין ב"מ צ"ד ע"ב וצ"ה ע"א וירושלמי שבועות ריש פ' ד' שומרים: מ) הא"ל הגיה ממשמע שנ' בעליו אין עמו וגו' ומ"ל אם בעליו וכו' וטעמו עפ"י הגמרא דב"מ צ"ה ע"ב והירושלמי ריש פ' השואל עיי"ש וא"ל: מא) על הכל כשומר חנם והא"ל הגיה פטור על כל דבר וא"ל: מב) כצ"ל וכ"ה בילקוט פי' ש"ש נהנה שמקבל שכר שוכר נהנה שההנאת הבהמה שלו ועיין לקמן אות מ"ו: מג) כלו' כשם ששומר שכר אף שנשבע על האונסין כשומר חנם מ"מ משלם גניבה ואבידה ה"ה לשוכר והא"א והא"ל הגיהו עפ"י הילקוט אף שוכר נשבע על האונסין ומשלם הגנבה וכו' וא"כ אמנם הילקוט נמשך לגירסתו שגורס אם למדת על נושא שכר שהוא נשבע וכו': מד) כצ"ל להגיה ופי' מהנה ש"ח בשמירתו ושוכר בשכר שנותן לבעלים: מה) וכ"ה בילקוט: מו) הא"ל מוחק ומגיה והשואל נהנה ואינו מהנה וא"כ: מז) ועיין לעיל בד"ה ואם גנב וכתב הז"ר דברייתות חלוקות הן ועיין לקמן ובב"מ צ"ג ע"א איפלגי ר"מ ור"י אי הוה כש"ח או כש"ש עיי"ש ועיין ברש"י עה"ת **אמר מאיר איש שלום** בכל הני שוכר גי' הילקוט שכיר כלשון המקרא ובברייתא שלפנינו כתוב ב' פעמים השכיר ואידך השוכר ונ"ל שעיקר הנוסחא שכיר ולא כמו שפרש"י שהשכיר הוא שכור או כפי' הרשב"ם ששכר בהמת חבירו אלא פי' מלת שכיר ככל שכיר שבתורה וראיה לדבר שהמתרגמים שתרגמו אין אגירא הוא ככל שכיר בתורה דהיינו שהאדם מושכר וכפי' הראב"ע אלא שהראב"ע פי' דאבעל הבהמה קאי דהוי כשאילה בבעלים

# פרשה יז

וכי יפתה איש בתולה בא הכתוב ללמד על המפותה שישלם עליה קנס והדין נותן הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על תפוסה שמשלם עליה קנס אף מפותה משלם עליה קנס לא אם אמרת בתפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה לפיכך הוא משלם עליה קנס תאמר במפותה שלא עבר אלא על דעת אביה לפיכך לא ישלם עליה קנס הא לפי שלא זכיתי מן הדין צריך הכתוב להביאו א):

אשר לא אורסה להוציא את שנתארמלה ואת שנתגרשה מן (הנישואין) [האירוסין] ב) דברי ר' יוסי הגלילי ר' עקיבא אומר מנין ג) אפילו נתגרשה ונתארמלה והדין נותן הואיל ורשאי בהפרת נדרים ורשאי בכסף קנסה מה בהפרת נדרים אפילו נתארמלה או נתגרשה אף בכסף קנסה אפילו נתארמלה או נתגרשה ד) אם כן מה תלמוד לומר אשר לא אורסה אלא מופנה להקיש ולדון ממנו גזירה שוה נאמר כאן אשר לא אורשה ונאמר להלן אשר לא אורשה (דברים כב) מה להלן חמשים אף כאן חמשים (מה להלן בכסף אף כאן בכסף) ה):

מהור ימהרנה לו לאשה למה נאמר לפי שנאמר ונתן האיש השוכב עמה (דברים כב) יכול כשם שבתפוסה נותן מיד כך במפותה נותן מיד תלמוד לומר מהור ימהרנה לו לאשה מגיד שהוא עושה עליו מהר ואין מהר אלא כתובה ו) שנאמר הרבו עלי מאד מוהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו לי הנערה לאשה (בראשית לד) ז):

מהור ימהרנה לו לאשה בראויה לו לאשה הכתוב מדבר להוציא אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט ממזרת ונתינה לישראל בת ישראל לנתין וממזר ח):

מהור ימהרנה לו לאשה שימע אני בין שהאב רוצה ובין שאינו רוצה תלמוד לומר ואם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמוהר הבתולות ט) מגיד הכתוב שאם רצה האב יקיים ואם רצה יוציא ואין לי אלא מפותה תפוסה מנין הריני דן הואיל ותפוסה ברשות אביה ומפותה ברשות אביה אם למדת על מפותה שאם רצה האב יקיים אם רצה יוציא אף תפוסה כן ועוד קל וחומר ומה מפותה שלא עבר [אלא] י) על דעת אביה רצה האב יוציא רצה האב יקיים תפוסה שעבר על דעתה ועל דעת אביה דין הוא שאם לא יא) רצה האב יוציא רצה האב יקיים יב):

ואם מאן ימאן אביה אין לי אלא בזמן שיש לה אב בזמן שאין לה אב מנין תלמוד לומר ואם מאן ימאן מכל מקום דברי רבי יוסי הגלילי יג):

---

**מאיר עין** עיי"ש אמנם דעת המכילתא דה"ק אם שכיר הוא זה שמסר לו הבעל בהמתו הוא בא בשכרו להיות שומר אעפ"י שלא קיבל שמירה בפירוש ובזה הוא דומה לשואל שא"ל קבלת שמירה וזהו כוונת המכילתא לעיל נתקו הכתוב מכלל השומר וכו' כלו' שהוא ענין בפ"ע שאעפ"י שלא קבל שמירה הוא חייב בה ופי' והשכיר כהנה שמקבל שכר ומהנה שעובד לבעלים ומעתה נבין ג"כ תרגומו של יונתן אין אגירא הוא עאל באגריה כלו' קבל עליו הפסד הנזיקין בשכרו אבל לפי פירוש המפרש עיי"ש ל"ל דס"ל דשוכר כשומר חנם וזהו דבר רחוק לקבלו שיתרגם כנגד רובי ההלכות ובפרט שאם יהיה פי' המכילתא כדעת המפורשים יהיה כנגד המכילתא והרי אנו רואין שרוב תרגומו עפ"י הברייתות אלא ברור כמו שאמרתי וזוהי דינא דמתניתין ב"מ פ' ע"ב כל האומנין שומרי שכר הן ועיי"ש בגמרא ונראה דלכך איפלגי ר"מ ור"י בשוכר שהרי אינו מפורש בתורה אלא דבי מדרשא לא איתנייא לה לברייתא ומעתה קושית הז"ר דלעיל ליתא דבשכיר וודאי מפורש בתורה שהוא חייב וברייתא הכי קאמרה לפי שאפשר לדונו כש"ח וכש"ש לכך נאמר אם שכיר וגו' ונכתב בפירוש שהוא חייב ומעתה שפיר מדמינן לעיל ש"ש לשכיר והברייתא עולה כסגנון כל הברייתות כנ"ל:

**(פרשה יז)** א) מפותה אנוסה בפ' כי תצא ולשון מקרא נקט: ב) וכן הגיהו הז"ו והא"ל: ג) הא"ל מוחק מלת מנין אבל בילקוט נמי איתא: ד) ועיין כתובות ל"ח ע"א וירושלמי שם ובספרי דברים פי' רמ"ד ובמ"ע שם וכתב בבה"מ ואע"ג דממונא מאיסורא הוא ה"י דכולא מילתא לא ילפינן למילף לענין המשך כח רשות האב עליה ילפינן למילף וכעין שכתבו התו' שם ל"ע ד"ה הואיל: ה) וכן לקמן בד"ה כסף ישקול לא תני לה והז"ו והא"ל הגיהו עפ"י הגמרא שם ומה כאן שקלים אף להלן שקלים וא"כ מדלא תני לה לקמן ועיקר נראה דב' נוסחאות היו כאן והוה תני בה מה להלן נ' כסף וכו' ונשתבשו מלות נ' כסף למלת בכסף וראיה לזה שבילקוט גרס לקמן מה להלן חמשים כסף וכו' אבל זה המאמר הוא קטוע בילקוט: ו) עיין כתובות ל"ט במשנה ובגמרא שם ובירושלמי שם וכן תרגם יונתן מפרנא יפרן ליה לאתא וכן פרש"י עה"ת ומהתימא על הרמב"ן שתפס על רש"י ופירושו מיוסד במכילתא ועיין ברא"מ: ז) במקרא כתוב את הנערה: ח) עיין כתובות כ"ט ע"ב ול"ט ע"א ובספרי דברים פי' רמ"ה ובתרגום יונתן בפ' אם מאן וגו' ולגבי שיטפא נקט הבתולה: ט) במקרא כתוב אם: י) וכן הגיהו הא"א הז"ו והא"ל וכ"ה בילקוט: יא) הא"ל מוחק מלת לא וא"ל: יב) ועיין כתובות ל"ט ע"ב והאי ברייתא לא איתנייא בבי מדרשא: יג) עיין כתובות מ' ע"א ומ"ד ע"ב ובתוספות שם ד"ה המוליא והא"ל מוחק מלת דבר

*

כסף ישקול אבל לא שמענו כמה הריני דן נאמר כאן כסף ונאמר להלן כסף מה להלן חמשים אף כאן חמשים יד):

כמוהר הבתולות וכי מה למדנו מן מוהר הבתולות מעתה הרי זה בא ללמד ונמצא למד מה להלן חמשים כסף אף כאן חמשים כסף טו):

מכשפה לא תחיה אחד איש ואחד אשה טז) ר' ישמעאל אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן לא תחיה (דברים כ) מה להלן בסייף אף כאן בסייף יז) רבי עקיבא אומר נאמר כאן לא תחיה ונאמר להלן (לא תחיה) אם בהמה אם איש לא יחיה (שמות יט) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה יח) רבי ישמעאל אומר הריני דן לא תחיה מלא תחיה ואתה משיבני יט) מלא תחיה על לא יחיה רבי יוסי הגלילי אומר כ) נאמר כאן מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת וסמכו לומר מה זה בסקילה אף זה בסקילה רבי יהודה בן בתירה אומר כא) הרי הוא אומר ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב וידעוני (ויקרא כ) והלא אוב וידעוני בכלל מכשפים היו ולמה יצאו להקיש עליהם ולומר לך מה אלו בסקילה אף כל מכשפין בסקילה כב) עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף (דברים יח):

כל שוכב עם בהמה [מות יומת] למה נאמר לפי שהוא אומר ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה [וגו'] (ויקרא כ) בסקילה אתה אומר בסקילה או אינו אלא באחת מכל מיתות האמורות בתורה ת"ל ואת הבהמה תהרוגו (שם) נאמר כאן הריגה ונאמר להלן הריגה כג) מה להלן בסקילה אף כאן בסקילה עונש שמענו אזהרה מנין תלמוד לומר ובכל בהמה לא תתן שכבתך (שם יח) אין לי אלא עונש ואזהרה לשוכב עונש לנשכב מנין תלמוד לומר כל שוכב עם בהמה מות יומת כד) קרא הכתוב לנשכב כשוכב מה זה בסקילה אף זה בסקילה עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל (דברים כג) ואומר וגם קדש היה בארץ עשו מכל תועבות הגוים אשר הוריש יי' (מ"א יד) כה):

זובח לאלהים יחרם עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר לא תשתחוה להם ולא תעבדם זביחה בכלל היתה ויצאת ללמד מה זביחה מיוחדת שכיוצא בה עובדים לשמים חייבין עליה בין שהוא עובדה בכך בין שאינו עובדה בכך אף כל כיוצא בהן עובדין לשמים יהו חייבין עליהם בין שהוא עובדה בכך ובין שאינו עובדה בכך אלא כל שאין כיוצא בהן עובדין לשמים לשום עבודתו חייב שלא לשום עבודתו פטור כו):

בלתי ליי' לבדו לפי שאחרים אומרים כז) אלולי ששתפו ישראל שמו של הקדוש ברוך הוא בעבודה זרה כלים היו מן העולם [אלא כמו] שנאמר (זובח לאלהים יחרם בלתי להשם לבדו) [את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים וגו'] (מלכים ב' יז) כח) רבי שמעון בן יוחאי אומר והלא כל המשתף שמו של הקדוש ברוך הוא בעבודה זרה חייב כליה שנאמר (את יי' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים כמשפט הגוים אשר הגלו אותם משם) [זובח לאלהים יחרם בלתי ליי' לבדו] כט): יש אומרים באותיותיה נתנה תורה שלא יהו ישראל אומרים הואיל ואנו מצווין

---

**מאיר עין** והגיה ריה"ג אומר כסף ישקול לא שמענו וכו' ומוחק מלת אבל וכתב עליו בזה"מ שנעלם ממנו לכוון דעתו: יד) עיין לעיל אות ה' וכן תרגם יונתן כסף חמשין סלעין יתקנס הי כמפרוני בתולתא: טו) עיין כתובות ל"ח ע"ב ושם י"ד ע"א וברש"י שם והעיר בזה"מ דממשמעותא דמכילתא דילן הוא כנגד פרש"י שם אמנם המדקדק בגמרא שם יראה דליסנא דמכאן שמכו הכריחו לרש"י לפרש כן ועיין בתוספות סוטה כ"ז ע"א ד"ה איש ונוסחא דברייתא דילן לא איתנייא בבי מדרשא ורש"י עה"ת נמשך בפירושו עפ"י הגמרא אמנם יונתן תרגם עפ"י המכילתא: טז) הא"ל הוסיף והגיה אלא שדבר הכתוב בהווה ועיין ברש"י עה"ת ובסנהדרין ס"ז ע"א: יז) עיין ספרי דברים פי' ר"א: יח) עיין לעיל שם: יט) הא"ל הגיה ואתה דן וא"כ: כ) הא"ל הגיה ובן עזאי אומר עפ"י הגמרא שם: כא) הא"ל מוחק מלות בן בתירה עפ"י הגמרא שם: כב) ועיין בגמרא שם בירושלמי סנהדרין שם פ"ז ה"ג ואיתנייא בבי מדרשא בנוסחאות שונות: כג) גבי מסית: כד) הא"ל הוסיף והגיה עפ"י הגמרא אם אינו ענין לשוכב תנהו ענין לנשכב: כה) ועיין סנהדרין נ"ד ע"ב ובת"כ פ' קדושים: כו) הא"ל מסרס ומוסיף ומגיה זובח לאלהים יחרם למה נאמר והלא כבר נאמר וילך ויעבוד אלהים אחרים וגו' אלא זביחה בכלל היתה וכו' (ומוחק לקמן מלת אלא) שלא לשום עבודתו פטור עונש שמענו וכו' ועיין ברש"י עה"ת ולעיל מס' דבחודש פ"ו בד"ה לא תשתחוה להם ובנסמן במ"ע שם: כז) הא"ל הגיה למה נאמר לפי וכו' והז"ו מוחק מלת לפי והגיה אחרים אומרים וא"ל: כח) כצ"ל להגיה ומלות אלא כמו הוספתי עפ"י הילקוט אמנם שם המאמר ג"כ בשיבוש והא"א מחק מלת שנאמר והגיה כאמור והא"ל מחק והגיה שנאמר אשר העלוך עפ"י הגמרא דסנהדרין ס"ג ע"א עיי"ש: כט) הא"א והא"ל הניחו הנוסחא כמו שהוא אלא שהא"א הגיה אלא כמו שנאמר עפ"י הילקוט והז"ו והא"ל הגיהו כענין שנאמר ולכל הגהותיהם אין פי' למאמר הזה אלא עיקר כמו שהגהתי וכלו' כדי שלא תטעה לומר כאחרים דישראל לא חייבו כלייה בעגל לפי שלא עשו אלא כמו שעשו השמרונים

על עבודה זרה והן כבושין בבורות שיחין ומערות תלמוד לומר על ההרים הרמים ועל כל הגבעות הנשאות (ישעיה ב) ל) על הגלוים ועל הסתרים לא):

# פרשה יח

וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים לא תוננו בדברים ולא תלחצנו בממון שלא יאמר לו אמש היית עובד לבל קורס נבו והרי חזירים בין שיניך ואתה מדבר מילין כנגדי ומנין שאם הוניתו שהוא יכול להונך תלמוד לומר וגר לא תונה [וגו'] א) מכאן היה רבי נתן אומר מום שבך אל תאמר לחבירך ב): חביבין הגרים שבכל מקום הוא מזהיר עליהם וגר לא תונה ואהבתם את הגר (דברים י) ואתם ידעתם את נפש הגר (שמות כג) רבי אליעזר אומר גר לפי שסורו רע לפיכך מזהיר עליו הכתוב במקומות הרבה ג) רבי שמעון בן יוחאי אומר הרי הוא אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ה) וכי מי גדול מי שאוהב את המלך או מי שהמלך אוהבו הוי אומר מי שהמלך אוהבו שנ' ואוהב גר (דברים שם) ד): חביבין הגרים שבכל מקום שנקראו כישראל נקראו ה) בני ישראל עבדים שנ' כי לי בני ישראל עבדים (ויקרא כה) ונקראו גרים עברים שנאמר ולאהבה את שם יי ולהיות לו לעבדים (ישעיה נו) נקראו ישראל משרתים שנאמר ואתם כהני יי' תקראו משרתי אלהים יאמר לכם (שם סא) ו) ונקראו הגרים משרתים שנאמר ובני הנכר הגלוים על יי' לשרתו (שם נו) נקראו בני ישראל אוהבים שנאמר זרע אברהם אוהבי (שם מא) ונקראו הגרים אוהבים שנאמר ואוהב גר (דברים י) נאמר בישראל ברית שנאמר והיתה בריתי בבשרכם (בראשית יז) וכן בגרים שנאמר ומחזיקים בבריתי (ישעיה נו) נאמר בישראל רצון שנאמר לרצון לפני יי (שמות כח) ז) ונאמר בגרים רצון שנאמר עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי (ישעיה נו) נאמר בישראל שמירה שנאמר הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל (תהלים קכא) ונאמר בגרים שמירה שנאמר יי' שומר את גרים (שם קמו) ח) אברהם קרא עצמו גר שנאמר גר ותושב אנכי עמכם (בראשית כג) דוד קרא עצמו גר שנאמר גר אנכי בארץ (תהלים קיט) ואומר כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כי צל ימינו על האדמה ואין מקוה (דה"א כט) ט) ואומר כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי (תהלים לט): חביבין הגרים שלא מל אברהם אבינו אלא בן תשעים ותשע שנים שאלו מל בן עשרים שנה או בן שלשים לא היה גר יכול להתגייר אלא מפחות מבן שלשים י) לפיכך גלגל המקום עמו עד שהגיעו לתשעים ותשע

---

**מאיר עין** לכך כתיב בלתי לה' לבדו ועיין בגמרא שם: ל) במקרא כתוב ועל כל ההרים: לא) לפי הנוסחא שלפנינו י"ל דהכהו יש אומרים דרשו הא דכתיב בלתי לה' לבדו כענין שאמר ישעיה ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלוף ופי' באותיותיה כמו הגידו האותיות לאחור דישעיה מ"א פירוש העתידות ולפי שכתוב יחרם בהפעל ולא כתיב תחרם בליווי אמרו שהמקרא הזה מדבר על העתידות ונתנה התורה באותיותיה שלא יאמרו ישראל היאך אפשר לנו לבטל כל ע"ז והן כבושין וכו' הבטיח לך הכתוב שלעתיד כל זובח לאלהים יהיה מוחרם כי יום לה' צבאות וגו' על הגלוים ועל הסתרים ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והאלילים כליל יחלוף כצ"ל בפי' זה המאמר ובילקוט ג' י"א באותיותיה וכו' נ"א כבושים בבורות וכו' (כלו' לתפש אחריהם) ת"ל על ההרים הרמים וגו' (ולא סיים המקרא) על הגלויים ולא על הנסתרות ונראה שכוון על מקרא דדברים י"ב והז"נ הגיה עפ"י הילקוט ופי' באותיותיה שהתורה נתנה אות וסימן היאך אתה צריך לתפש אחריה אמנם כבר העיר הז"ר דמה ענין דרשה זו לכאן והז"נ נדחק ליישבה בדרך רחוק עיי"ש ועוד יש לשאול דהוה ל"ל באותותיה והא"ל הגיה שלא יהו ישראל אומרים שאין אנו מלווין וכו' שנאמר על ההרים וגו' ת"ל בלתי לה' לבדו על הגלוים וכו' ופי' באותיותיה כתב בזה"ג היינו אותיות המנוקדות א"כ משמעו לאלהים הידועים ולכך יהיו ישראל אומרים שאין אנו מלווין וכו' לכך כתיב בלתי לה' לבדו אך מאן כאל להשוות כדין בלא ראיה וכל הנהו המפורשים לא השגיחו על המקרא שלפנינו שאינו מקרא דדברים י"ב אלא מקרא דישעיה:

**(פרשה יח)** א) הא"ל מוחק ומגיה ת"ל כי גרים הייתם וא"ל וגי' הילקוט ועד עכשיו בשר חזיר בין שיניך ואתה עומד ומדבר כנגדי וכו' אף הוא יכול להונותך שנאמר כי גרים הייתם: ב) עיין ברש"י עה"ת ובתרגום יונתן ובת"כ פ' קדושים פ"ה ובב"מ נ"ח ע"ב ונ"ט ע"ב ובתוספתא שם פ"ג ובפ"ד ממסכת גרים: ג) עיין ב"מ נ"ט ע"ב ובמס' גרים שם ובבמדבר רבה פ"ח: ד) עיין ספרי דברים פי' מ"ז ובמ"ע שם אות ט' ובנחמן שם: ה) הא"ל מוחק ומגיה שבכל דבר שנקראו ישראל נקראו הגרים נקראו בני ישראל וכו' והא"א הגיה שבכ"מ נקראו כישראל וכו' וא"ל דמלת נקראו נמשך למעלה וגי' הילקוט שבכ"מ הוא מכנן בישראל נקראו ישראל וכו' ובמס' גרים ג' שבכ"מ הוא מכנה אותם כישראל: ו) במקרא כתוב משרתי אלהינו: ז) במקרא כתוב לרצון להם וגו': ח) ועיין כל זה במדבר רבה שם ובמס' גרים שם: ט) במקרא כתוב על הארץ: י) הא"ל הגיה אלא בפחות מבן עשרים או מבן ל' וא"ל וגי' הילקוט לא היה גר יכול להתגייר מבן ל' ולמעלה ובמס' גרים ג' מן כ' שנה ומעלה או בן ל' שנה ומעלה:

שנים שלא לנעול דלת בפני הגרים הבאים וליתן שכר ימים ושנים יא) לרבות שכר עושה רצונו שנאמר יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב) וכן אתה מוצא בארבע כתות שהן עונות ואומרות לפני מי שאמר והיה העולם ליי' אני יב) שנאמר זה יאמר ליי' אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתוב ידו ליי' ובשם ישראל יכנה (שם מד) ליי' אני ואל יתערב בי חטא יג) וזה יקרא בשם יעקב אלו גרי צדק יד) וזה יכתוב ידו ליי' אלו בעלי תשובה ובשם ישראל יכנה אלו יראי שמים טו):

כל אלמנה ויתום לא תענון אין לי אלא אלמנה ויתום שאר כל אדם מנין תלמוד לומר לא תענון דברי רבי ישמעאל טז) רבי עקיבא אומר אלמנה ויתים שדרכן לענות יז) בהן דבר הכתוב:

אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט: ד"א רבי אומר יח) אם ענה תענה מגיד שאינו חייב עד שיענה וישנה: כבר היה רבי ישמעאל ורבי שמעון יוצאין ליהרג אמר לו ר"ש לרבי ישמעאל רבי לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג אמר לו רבי ישמעאל לרבי שמעון מימיך בא אדם אצלך לדין או לשאלה ועכבתו עד ששתה כוסך ונוטל סנדלך יט) או עוטף טליתך אמרה תורה אם ענה תענה אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט אמר לו ניחמתני רבי וכשנהרגו רבי שמעון ורבי ישמעאל אמר להם ר"ע לתלמידיו התקינו עצמכם לפורענות שאלו טובה עתידה לבא בדורנו לא היו מקבלים אותה אלא רבי שמעון ורבי ישמעאל אלא גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבא בדורינו וסילק אלו מבינותינו שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין (ישעיה נז) כ) ואומר יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו (שם) ולבסוף ואתם קרבו הנה בני עוננה זרע מנאף ותזנה (שם) כא):

כי אם צעק יצעק אלי שמוע אשמע צעקתו כל זמן שהוא צועק אני שומע ואם אינו צועק איני שומע הא מה ת"ל שמוע אשמע אלא ממהר אני ליפרע על ידי שהוא צועק יותר ממי שאינו צועק כב) והלא דברים ק"ו אם כשהיחיד צועק על היחיד שמוע אשמע צעקתו כשהרבים צועקים עאכ"ו כג) ומה אם מדת פורענות מעוטה כשיחיד צועק על הרבים כך מדה טובה ורבים מתפללים על היחיד על אחת כמה וכמה כד):

וחרה אפי ר' ישמעאל אומר נאמר כאן חרון אף ונאמר להלן חרון אף וחרה אף יי' בכם (דברים יא) מה להלן עצירת גשמים וגלות אף כאן עצירת גשמים וגלות ומה (להלן) [כאן] חרב אף (כאן) [להלן] חרב כה):

והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ממשמע שנאמר והרגתי אתכם בחרב איני יודע שנשיכם אלמנות ומה תלמוד לומר והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים

---

**מאיר עין** יא) הא"ל מוחק וליתן שכר וכו' אבל בילקוט ליתא וכלו' ועוד כדי ליתן שכר על עמל עצמו בזקנתו ז"ר: יב) הא"ת והא"ל מחקו מלות לה' אני עפ"י הילקוט וא"כ: יג) הא"ל מוחק ומגיה אלו יראי שמים שלא נתערב בהם חטא ובמס' גרים ג' זה שכולו למקום ולא נתערב בו חטא וכעין זה הוא ברבה שם: יד) הא"ל הגיה אלו בני הרשעים ועשאו עפ"י אדר"נ פל"ו ואליהו רבה פי"ח אבל ברבה ובמס' גרים הוא כנוסחתינו ובריתות שונות הן: טו) הא"ל מוחק ומגיה אלו גירי אומות העולם עפ"י האדר"נ שם אבל ברבה ובמס' גרים הוא כנוסחתינו ומדרשות חלוקות הן ופי' יראי שמים חסידי אומות העולם ובמדרשים נחלקו בזה יש מי שדרשו יראי שמים על הגרים ויש מי שדרשוהו על חסידי אומות העולם ועיין במדרש תלים סימן קי"ח ובויקרא רבה איפלגי בה ירמי' ר' אריב"ל אלו יראי שמים ריב"ל אמר אלו גירי צדק: טז) פי' הז"ר מדלא כתיב לא תענו אלמנה ויתום דריש והז"י פי' מדלא כתיב לא תענה כדלהלן אם ענה תענה דריש ובבה"מ פי' דייתורא דנון דריש: יז) לה ענות בנפעל ובילקוט איתא לי ענות מלא יו"ד לסימן הנפעל והא"ל הגיה דבר הכתוב בהוה ונראה שהוא קורא לענות בהן ופי' כמו לענות אותן וא"כ ועיין ברש"י עה"ת: יח) בילקוט ליתא למלות רבי אומר ואולי שתי נוסחאות היו והניח הכותב את שתיהן: יט) גי' הילקוט גומר כוסך ונועל סנדלך והגיה הא"ל ונועל וא"ל: כ) במקרא כתוב באין מבין: כא) ועיין באדר"נ שמסופר ביוצא בזה מרשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע ובמס' שמחות פ"ח ספרו נ"כ מרשב"ג ור"י בן אלישע וספרו עוד שם וכשנהרגו ר' שמעון ור' ישמעאל באת השמועה אצל ר"ע וכו' וזהו הסיפור דמכילתא דילן וסיפור בפ"ע הוא שם ולא קאי אדלעיל מיניה עיי"ש: כב) כלו' מתשמע הכתוב שאמר כי אם צעק וגו' שומעני כל זמן שהוא צועק וכו' אלא אם אמרת כן הא מה ת"ל וכו' וגי' הילקוט יכול כ"ז שהוא צועק שומע אני וכו' ת"ל שמוע אשמע צעקתו מכל מקום הא מה ת"ל כ"א לצווח ילצעק אני ממהר אני וכו': כג) וגי' הילקוט ומה אם כשהיחיד צועק על הרבים המקום שומע צעקתו ק"ו כשהרבים צועקים על היחיד וכו' ופי' הז"ר דכתיב והרגתי אתכם: כד) וגי' הילקוט והרי דברים ק"ו אם מדת הפורענות מעוטה אם כשהיחיד צועק על הרבים המקום שומע לצעקתו ק"ו מדת הטובה מרובה כשהיו הרבים מתפללין על היחיד: כה) וכ"ה בילקוט וכן הגיהו הז"י והא"ל ועיין ספרי דברים פי' מ"ג:

כענין שנאמר ותהיין צרורות עד יום מותן אלמנות חיות (ש"ב כ) כו) ובניכם יתומים אין יתומין אלא שאין ב"ד מניחין אותם בנכסי אביהן מפני שהן בהזקת קיימים כז) והרי דברים ק"ו ומה אם כשלא תענון את הדין אין נשיכם אלמנות כשתעשון את הדין עאכ"ו כח) [כמו שכתב כט) משפט אמת שפטו (זכריה ז') [ואומר] אמת ושלום שפטו בשעריכם (שם ח) ל) ואומר כה אמר יי' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא (ישעיה נו) עאכ"ו] שאין נשיכם אלמנות ובניכם יתומים לא) וכן הוא אומר למען תירא את יי' אלהיך [וגו' אתה ובנך ובן בנך כל ימי חייך ולמען יארכן ימיך] (דברים ו) ואומר ולמדתם אותם את בניכם (שם יא) ואומר למען ירבו ימיכם [וגו'] (שם) ואומר כי ימי העץ ימי עמי (ישעיה סה) ואומר לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי יי' המה וצאצאיהם אתם (שם) לב) ואומר ויהי כחול זרעך וצאצאי מיעיך כמעותיו (שם מח) ואומר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו' [כן יעמוד זרעכם ושמכם] (שם סו) ואומר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי' (ולהלן) ואני זאת בריתי אותם אמר יי' רוחי אשר עליך וגו' (שם נט) על אחת כמה וכמה שתאריכון ימים בעולם הזה ותראו לכם בנים ותזכו לחיי העולם הבא:

# [חסלת מסכתא דנזיקין] לג)

## למידן

סימן

## [פרשת אם כסף]

## פרשה יט א)

אם כסף תלוה את עמי רבי ישמעאל אומר כל אם ואם שבתורה רשות חוץ מזה ועוד שנים ואם תקריב מנחת בכורים (ויקרא ב) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות תלמוד לומר תקריב [את] מנחת [בכוריך] (שם) חובה ולא רשות כיוצא בו ואם מזבח אבנים תעשה לי (שמות כ) חובה אתה אומר חובה או אינו אלא רשות כשהוא אומר אבנים שלמות תבנה (דברים כז) חובה ולא רשות אף כאן אתה אומר אם כסף תלוה חובה ולא רשות אתה אומר חובה או אינו אלא רשות כשהוא אומר העבט תעביטנו (שם טו) חובה ולא רשות ב):

אם כסף תלוה כסף בכסף אתה מלוהו ואי אתה מלוה פירות בפירות ג) דבר אחר ד) כסף בכסף אתה מלוה ואי אתה מלוהו כסף בפירות ה) ופירות בכסף וכסף בפירות ו):

---

**מאיר עין** כו) גי' הילקוט אלא אלמנות וכא אלמנות כענין שנ' וכו' והא"ל הגיה מלמד שנשותיהם מבקשות לינשא ואין מניחין אותן כענין שנאמר והגיה כן עפ"י הגמרא דב"מ ל"א ע"ב וא"ל ועיין באדר"נ פל"א: כז) הא"ל הגיה ובניכם יתומים שאין ב"ד וכו' והשאר מוחק וא"ל וגי' הילקוט ולא יתומים ממש אלא שאין ב"ד מניחין אותן למכור בנכסי וכו' והא"א הגיה לירד בנכסי וכו' ועיין באדר"נ שם ועיין ברמב"ן בפרשה: כח) הא"ל הוסיף כאן שאין נשיכם אלמנות ובניכם יתומים ועיין לקמן אות ל"א: כט) כ"ה בהולאת ווילנא וגי' הילקוט וכן הוא אומר: ל) במקרא כתוב אמת ומשפט שלום וגו': לא) הא"ל מוחק זה והגיה עאכו"כ שתאריכון ימים וכו' ותקנו לקמן בסוף הפרשה אבל גי' הילקוט הוא ג"כ כנוסחתינו ונראה עיקר שב' נוסחאות היו כאן וכתב הכותב את שתיהן: לב) במקרא כתוב כי כימי העץ וגו': לג) כצ"ל לפי הסימנים ועיין לקמן סוף פ' כי תשא:

## חסלת מסכתא דנזיקין

(**פרשה יט**) א) הנחתי סדר הפרשיות כמו שהיו אף שהיו ראוין להתחיל בפרשה א' מפני שכבר העתיקו כן: ב) עיין לעיל סוף יתרו פי"א ובמ"ע שם אות ע"ז: ג) וכהא דמתניתין בב"מ ע"ה ע"א עיי"ש: ד) בילקוט ליתא למלות ד"א: ה) וכהא דמתניתין שם ע"ב ע"ב: ו) היינו הלואת סאה בסאה דרך מכר שעושה אותן דמים ולאח"ז יתן לו בעד אותן הדמים פירות בבה"מ ובילקוט ליתא למלות וכסף בפירות והוא קטוע דפירות בכסף דהיינו שעושה אותן דמים שרי וכמתניתין שם ע"ה ע"א דאל"כ אי אתה מולא מלוה פירות ועיין בת"כ פ' בהר פ"ה:

את עמי [את העני עמך] ישראל וגוי עומדים לפניך ללוות עמי קודם עני ועשיר עני קודם ענייך ועניי עירך ענייך קודמין לעניי עירך עניי עירך ועניי עיר אחרת עניי עירך קודמין שנאמר את העני עמך ז):

לא תהיה לו כנושה שלא תראה לו בכל זמן ח):

לא תשימון עליו נשך מה ת"ל לפי שהוא אומר את כספך לו תתן לו בנשך (ויקרא כה) הרי זה אזהרה (למלוה) [ללוה] שלא ילוה לו בריבית אתה אומר (למלוה) [ללוה] או אינו אלא (ללוה) [למלוה] כשהוא אומר אל תקח מאתו (שם) הרי (ללוה) [למלוה] אמור ט) אין לי אלא אזהרה ללוה ולמלוה אזהרה לעדים ולערב ולבלר מניין ת"ל לא תשימון מכל מקום מכאן אמרו המלוה ברבית עובר על חמשה דברים משום בל תתן ובל תקח לא תשימון עליו נשך לא תהיה לו כנושה לפני עור לא תתן מכשול י) כשם שהמלוה והלוה עוברין בחמשה דברים יא) כך הערב והעדים והלבלר עוברים רבי מתיר ללבלר יב) רבי מאיר אומר המלוה ברבית ואומר לסופר בא כתוב ולעדים חתמו אין לו חלק במי שפקד על הרבית יג):

אם חבול תחבול רבי ישמעאל אומר בא הכתוב ללמדך שתהא עושה מצוה ותהא נוטל את שלך יד):

עד בא השמש תשיבנו לו זה כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום אין לי אלא כסות יום שאתה מחזיר לו כל היום כסות לילה שאתה מחזיר לו כל הלילה מנין ת"ל השב תשיב לו את העבוט כבא השמש (דברים כד) מכאן אמרו ממשכנים כסות יום בלילה וכסות לילה ביום ומחזירין כסות יום ביום וכסות לילה בלילה טו):

כי היא כסותה לבדה זו טלית היא שמלתו לעורו זו חלוק במה ישכב להביא עור מצע טז) והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני יז) ר' נתן אומר הרי שיצא חייב לחבירו מנה בבית דין ועליו כסות במאתים לא יאמר לו מכור כסותך והתכסה במנה

---

**מאיר עין** ז) עיין ב"מ ע"א ע"א וברש"י עה"ת: ח) עיין ב"מ ע"ה ע"ב. בילקוט' עוד בזה מקמי הא לא תהיה לו כנשה לעני שעמך לא תהיה לו כנשה ופי' הז"ר דקאי אקרא דלעיל מניה דכתיב את העני עמך אבל לעשיר מותר לנגוש: ט) כן הגיה הז"ר ועיין ב"מ ס"א ע"א וספרי דברים פי' רס"ג עיי"ש וכלו' לא תתן בכסף בעבור הנשך בשלמו והא"ל מוחק מן אתה אומר למלוה וכו' והגיה אין לי אלא אזהרה למלוה אזהרה ללוה מנין ת"ל לא תשיך וגו' והגהתו זאת הוא עפ"י הגמרא דב"מ ע"ה ע"ב אמנם הגהת הז"ר נראה עיקר: י) עיין במשנה דב"מ שם והתם לא תני מניחא ועיין ברמב"ם ה' מלוה ולוה פ"ד ה"ב דתני שם לאוין: יא) הא"ל מוחק מלות בחמשה דברים וטעמו עפ"י הגמרא שם עיי"ש ובילקוט כל המאמר קטוע: יב) הא"ל מגיה ר' מאיר מוציא את הלבלר וגי' הילקוט ר' יהודה מתיר בלבלר ועיין בתוספתא דב"מ פ"ו והתם תני ר' נחמיה ור"א בן יעקב פוטרין בלבלר ויונתן תרגם כר' עיי"ש: יג) הא"ל הגיה ר' יוסי אומר המלוה וכו' ועיין ב"מ ע"א ע"א ובתוספתא שם ובירושלמי סוף פרקין שם ובת"כ פ' בהר: יד) כלו' אף אם רשות הוא ולמדך הכתוב שמחויב אתה לעשות המלוה ויכול אתה ליטול את שלך: טו) עיין ברש"י עה"ת וספרי דברים פי' רע"ז ועיין בתרגומים ובב"מ קי"ג ע"א וקי"ד ע"ב ובירושלמי שם פ"ט ה"ב ובריי"תות שונות הן: **אמר מאיר איש שלום** גרסינן שם בירושלמי אמר ר' לא (שם הכא הוא ומוזכר הרבה בירושלמי) זימנין דאיתפתר הדין קרא ולא תבוא עליו השמש לא תדנח עלוי שמשא וזימנין דאיתפתר לה לא תטמעי עלוי שמשא דכתיב השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש עם מעלי שמשא עד בוא השמש תשיבנו לו עד מטמעי שמשא והכין פירושא הרי מלינו בדבר שחיובו בלילה כגון השבת כסות לילה שהכתוב אומר כבוא השמש דהיינו עם מעלי שמשא שמאותו זמן ואילך חייב בהשבה ובדבר שחיובו ביום כגון השבת כסות יום מלינו שהכתוב אומר עד בוא השמש עד מטמעי שמשא דהיינו כל היום עד שקיעת השמש ושינה לך הכתוב כאן לומר ולא תבוא עליו השמש ולא אמר ביומו כבוא השמש תתן לו שכרו או ביומו עד בא השמש וגו' על כרחך השמיענו הכתוב שתפרשהו לשני פנים אם הוא שכיר יום תשלם לו כל הלילה ולא תדנח עלוי שמשא ואם הוא שכיר לילה תשלם לו כל היום ולא תטמעי עלוי שמשא וכלו' לא תבא על שכרו השמש בין עם יציאתה בין עם שקיעתה ועיין בספרי שם פי' רע"ט ואמנם הוכרחתי לפרש כאן דברי הירושלמי לתועלת התלמידים לשמרם מטעות לפי שראיתי במפרש פני משה שכ' לא בא להביא ראיה דקרא דעד בא השמש בכסות יום איירי והבין שחילוק ענין בין לשון מעלי שמשא ובין מטמעי שמשא וכל זה הוא טעות דר' לא לענין שכיר איירי וכן אין חילוק בין לשון מעלי שמשא ומטמעי שמשא ששתיהן ענינן שקיעת השמש ואונקלוס תרגם הכא עד מעל שמשא ואידך כמעל שמשא ויונתן תרגם הכא עד לא יטמוע שמשא ואידך כד מטמע שמשא ובתוספות מן הירושלמי לא תרגם הכא כלום והתם תרגם כמעל שמשא כתרגומו של אונקלוס אמנם תרגומו של ר' לא נוטה מכל אלו התרגומים והוא פשוט ולא הארכתי רק לתועלת התלמידים: טז) וכן תרגם יונתן ארום הוא טלית דמתכסי בה בלחודיה הוא תותביה דנפלא למושכיה ואין תיקו מלא ערקיה במה ישכוב ולשון רש"י עה"ת לרבות את המצע: יז) כלו' בא הכתוב לרבות את המצע שהוא ג"כ בכלל והיה כי יצעק וגו' והז"ר והא"ל מחקו האי קרא הכא וא"נ דא"כ לענין מאי בא לרבות את המצע דלענין השבה כבר הוא מפורש במשנה תורה ובב"ה"מ כתב שמחקו עפ"י ילקוט וזה ליתא שנוסחת הילקוט היא כנוסחתינו ואף אם תאמ' לומר דבעור המצע דקאביל עלה איירי

תן לי מנה לכך נאמר כי הוא כסותה אי אתה רשאי למנוע ממנו כסות שהוא נופלת לשארו יח):

ושמעתי כי חנון אני שברחמים בראתי את עולמי:

אלהים לא תקלל למה נאמר לפי שהוא אומר ונוקב שם יי' מות יומת (ויקרא כד) עונש שמענו אזהרה לא שמענו לכך נאמר אלהים לא תקלל מכל מקום יט) דברי רבי (ישמעאל) [עקיבא] ר' (עקיבא) [ישמעאל] כ) אומר בדיינין הכתוב מדבר שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב):

אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין נשיא מנין ת"ל ונשיא בעמך לא תאור אני אקרא ונשיא בעמך לא תאור אחד נשיא ואחד דיין במשמע ומה ת"ל אלהים לא תקלל לחייב על זה בפני עצמו וע"ז בפני עצמו מכאן אמרו יש מדבר ד"א וחייב עליו משום ד' דברים בן נשיא שקלל את האב חייב בארבעה דברים משום נשיא ואב ודיין ומשום בעמך לא תאור כא) רבי יהודה בן בתירא אומר אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור שומע אני לא יהא חייב עד שיהא דיין ונשיא ת"ל אלהים לא תקלל לחייב עליו משום דיין ונשיא בעמך לחייב עליו משום נשיא ומה תלמוד לומר בעמך בזמן שהן עושין מנהג עמך כב):

אלהים לא תקלל אין לי אלא דיין ונשיא שאר כל אדם מנין תלמוד לומר בעמך לא תאור מכל מקום כג):

מלאתך ודמעך לא תאחר מלאתך אלו ביכורים הניטלין מהמלאה כד) [ודמעך זו תרומה] כה) לא תאחר שלא תקדים מעשר שני לראשון וראשון לתרומה ותרומה

---

**מאיר עין** עיין בב"מ שם קי"ג ע"ב מ"מ הכין פירושא דאף זו היא בכלל והיה כי יצעק וגו' אבל נראה עיקר דעל כסות לילה קאמר: יח) עיין ב"מ קי"ג ע"ב ועיין לעיל בד"ה שארה כסותה וכו': יט) פי' הרא"מ שאזהרה הזאת כוללת ברכת השם וקללת הדיינין ובילקוט איתא אלהים לא תקלל משמע קודש וחול ופי' כן הז"ר עיי"ש (ואף שיש לפרש הילקוט בענין אחר מ"מ פי' הרא"מ במכילתא נראה עיקר) והא"ל הוסיף והגיה ד"א אין לי אלא שם המיוחד בכינוי מנין ת"ל אלהים לא תקלל מ"מ ומאן כהא להחויה כדין בלא ראיה ועי' בשה"מ להר"מ מלוה ס' ובס' החינוך מלוה ס"ע שכתבו ובמכילתא אלהים לא תקלל ליתן ל"ת על ברכת השם ולפנינו ליתא הכי: כ) כן הגיה בבה"מ וכ"ה בילקוט ובסנהדרין ס"ו ע"א ובת"ס פ"ד ה"ה ובירושלמי דסנהדרין פ"ז ה"ח וכך היתה במכילתא שלפני הרא"מ (ותמיהא על הא"ל שדרכו להגיה תמיד עפ"י הגמרא שלא הגיה כאן) ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ ובסנהדרין נ"ו ע"א: כא) עיין לעיל סוף פ"ה ולא איתפרש לי היכן אמרו והרמב"ם בה' סנהדרין פכ"ו סדר הלכותיו עפ"י המכילתא עיי"ש: כב) ובילקוט ג' אי נשיא כאחאב והכיריו ת"ל בעמך לא אמרתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך ועיין ב"ב ד' ע"א: כג) עיין ת"כ קדושים בפ' לא תקלל חרש ושבועות ל"ו ע"א. הא"ל מסרס להאי ברייתא ומחקה כאן והעתיקה לעיל קודם מכאן אמרו וכתב בבה"מ דטעמיה משום דנקט לעיל ומשום בעמך לא תאור ואין זה הכרח ובילקוט וכן בס' החינוך מלוה רל"א ובמגדל עוז פכ"ו מה' סנהדרין העתיקו ג"כ כמו שהוא לפנינו: כד) גי' הילקוט הניטלין מן המלאה וכ"ה ברמב"ן בפרשה וגי' זו נראית עיקר וכלו' שעדיין לא ניטל ממנו שום דבר ובס' החינוך ג' מן המלאים ופירש ג"כ כמו שפרשתי ועיין ברש"י עה"ת והז"ר פי' עפ"י נוסחתינו הנטלין מהמלאה כשהתבואה מתמלאת בשביה: כה) כ"ה בילקוט וברש"י עה"ת וכן העתיקוה הרא"ת והר"מ בשה"מ מלוה קנ"ד והחינוך מלוה ע"ב והרמב"ן בפרשה וכתב רש"י עה"ת ואיני יודע מהו לשון דמע ועיין ברא"מ שהאריך בו וברמב"ן בפרשה וע"ע בתמורה ד' ע"א ברש"י ותוספות שם ד"ה מלאתך ובערוך ערך דמע ובהערת רמ"ל שם אמנם לפי מה שתרגם אונקלוס מלאתך ודמעך בכורך ודמעך וכן בפ' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה (ירמיה ב') תרגם יונתן כדמעא תרומות עללא נראה שמלת דמע הוא שם לתרומה ומה שתרגם אונקלוס מקרא לא תזרע כרמך פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם (דברים כב) לא תזרע כרמך ערובין דילמא תסתאב דמעת זרעא די תזרע ועללת כרמא וכן יונתן שתרגמו דילמא מתחייב יקידתא דמעת זרעא דתזרעון ועללת כרמא תרגמו כן עפ"י הספרי שם עיי"ש ובמשנה דכלאים פ"ז מ"ז ובפי' הר"ת והר"ש שם והוא כי זה הכתוב בא לאסור לזרוע בתוך הכרם הנטוע כבר ואמנם לא תאסר הזרע בכל אופן שיהיה אלא כמו ששנינו שם התבואה משתרשת (ולנ"א משתשלים) והענבים משיעשו כפול הלבן וכן אם אחד מהם נגמר כל צרכו אינו נאסר דבשיעור זה התבואה נקראת זרע ופירות הגפנים נקראו תבואת הכרם אבל לא קודם שיגיעו לשיעור זה או אחר שכבר נגמרו והנה לוך הכתוב לא תזרע כרמך ולא תאמר אזרע ואקצור הזרע קודם שיגיעו הענבים לשיעור כפול הלבן או אזרע ואבצור הענבים קודם שתשלים התבואה ואם תיאסר מאי איכפת שלי הוא הנאסר פן תקדש המלאה שמא תיאסר ע"י כך התרומה דהיינו המלאה של הזרע אשר תזרע והמלאה של תבואת הכרם וכן אמרו בספרי שם פן תקדש המלאה פן תאסר המלאה כדברי ר"י כלו' דהאי תקדש אינו נמשך רק על המלאה דהיינו מלאה של זרע ושל כרם והנה על כרחך לא הקפיד הכתוב על הביכורים הניטלים מן המלא דווקא על כן תרגמו דמעא שעניינו תרומה ויפול בין על הביכורים ובין על התרומה אמנם בעלי המשנה לא השתמשו במלה זאת אלא בתערובת תרומה ועשו ממנו פעל לצורך זה אבל לא שיהיה ענין פעל דמע כענין פעל ערב דלא אשתמיט בשום מקום בתערובות דברים אחרים לומר מדמע כדמעה ומה שאמרו בגיטין נ"ג ע"א מערב היינו מדמע היינו שדינן שוה וכ"כ דעת רש"י ויש עוד להעיר על התרגום יונתן שתרגם מלאתך ודמעך בכורי פירך ובכורי חמר נעווך וכו' וזה כנגד הגמרא והברייתא וע"ע לקמן

לבכורים כו) אבל איני יודע אי זה מהם יקדים אם תרומה לבכורים אם בכורים לתרומה אמרת יקדמו בכורים שהם קרויין ארבעה שמות ראשית בכורים תרומה (ודמע) [ומלאה] כז) לתרומה שאינה קרויה אלא שלשה שמות [תקדים תרומה שהוא קרויה שלשה שמות] כח) ראשית ותרומה (ומעשר) [ודמע] כט) למעשר ראשון שאינו קרוי אלא שני שמות ויקדים מעשר ראשון שהוא קרוי שני שמות תרומה ומעשר ל) למעשר שני שאינו קרוי אלא שם אחד בלבד מכאן אמרו המקדים תרומה לבכורים ומעשר ראשון לתרומה ומעשר שני לראשון אע"פ שהוא עובר בלא תעשה מה שעשה עשוי ת"ל מלאתך ודמעך לא תאחר לא) :

כן תעשה לשורך הקיש בכור בהמה לבכור אדם ובכור אדם לבכור בהמה מה בכור בהמה הנפלים פוטרין בה את הבכורה אף בכור אדם הנפלים פוטרין (בה) [בו] את הבכורה מה בכור אדם אתה רשאי ליתן פדיונו לכל כהן בכל מקום שירצה אף בכור בהמה אתה רשאי ליתן לכהן בכ"מ (שהרצה) [שירצה]: לפי שהוא אומר והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם (דברים יב) שומע אני יהיה חובה להביאו לבית הבחירה תלמוד לומר באדם ובבהמה (שמות יג) הקיש בכור בהמה לבכור אדם ובכור אדם לבכור בהמה [וכו] מה בכור אדם אתה מטפל בו שלשים יום אף בכור בהמה אתה מטפל בו שלשים יום לב) :

שבעת ימים יהיה עם אמו למה נאמר לפי שהוא אומר והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כב) עם אמו אתה אומר תחת אמו עם אמו או אינו אלא תחת אמו כמשמעו לג) תלמוד לומר יהיה עם אמו מה כאן עם אמו אף להלן עם אמו לד) רבי נתן אומר לא בא הכתוב תחת אלא להדרש תחת אמו אחר אמו לה) אתה אומר תחת אמו אחר אמו או אינו אלא תחת אמו ממש לו) הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה להלן בסמוך לו אף כאן בסמוך לו לז) (אמו) לח) :

שבעת ימים יהיה עם אמו מה בכור קדש אינו יונק אלא מן החולין אף כולן לא יניקו אלא מן החולין מכאן אמרו כל הקדשים לא יניקו את בניהם ומעושרת קלה לא תניק את בנה וכולן אין למדין אלא מן הבכור מה בכור הקדש אינו יונק אלא מן החולין אף כלן לא יניקו אלא מן החולין לט) כיצד עושין נוטלין מעות מן ההקדש ולוקחין בהמה מן החולין ומרחמת עליהן ומניקות אותן אף על פי שאמרו אחרים מתנדבין היו על מנת כן מ) :

ביום השמיני תתנו לי אין לי אלא שמיני משמיני ולהלן מנין הרי אתה דן נאמר כאן שמיני ונאמר להלן שמיני מא) מה להלן להכשיר בן שמיני ומשמיני להלן אף כאן להכשיר בן שמיני ומשמיני להלן מה כאן ביום השמיני שמיני אף להלן כמו כן מב) :

וביום השמיני תתנו לי להוציא מחוסר זמן מג) :

---

**מאיר עין** פ"ב ד"ה ראשית בכורי: כו) הא"ל מוחק כל זה והגיה את המאוחר לא תקדים ולא תאחר המוקדם וכתב בבה"מ דטעמו משום דבמעשר לא משתעי קרא ועוד נראה דלשון אבל איני יודע וכו' אם תרומה לבכורים קשיא ליה כיון שכבר אמר שלא תקדים וכו' ותרומה לבכורים ע"כ הגיה עפ"י לשון רש"י עה"ת ואין לזה הכרח וסגנון הברייתות כך הוא ונוסחת הילקוט ג"כ כנוסחתינו: כז) כן הגיהו הא"ת והזי"כ וכ"ה בילקוט וכן העתיקו רש"י והוספות בתמורה ד' ע"א: כח) כן הגיה בא"ת וכ"ה בילקוט: כט) כן הגיהו המפורשים וכן הועתק בסמוך אות כ"ז: ל) הא"ל הגיה ראשית ומעשר וכתב בבה"מ שלא ירד לסוף דעתו אמנם טעמו עפ"י לשון המשנה בתרומות פ"ג מ"ז עיי"ש ועיין ברש"י תמורה שם: לא) הא"ת מוחק מן ת"ל וכו' לפי שליתא בילקוט ועיין בתרומות שם מ"ו ובפי' הר"ש ומלשון רש"י דתמורה נראה דאדלעיל קאי עיי"ש ופי' ת"ל כלו' לכך נאמר: לב) עיין ברש"י עה"ת ותני לה כולא לעיל פ' בא פט"ז ועיין במ"ע שם אות ו"ו ובסמוך שם וכאן הוא קטוע קצת. והא"ל הגיה כן תעשה לשורך מה בכור בהמה הנפלים וכו' והשאר מוחק ואיני יודע טעמו: לג) כמשמעו שיהא יונק מאמו: לד) כלו' שתהא אמו קיימת פרט ליתום והא"ל מוחק ומסרס ומגיה מה כאן בסמוך לו אף להלן בסמוך לו ועיין לקמן: לה) כלו' חליפי אמו שתהא אמו והוא נשאר אחריה ועיין בת"כ פ' אמור שם וברש"י חולין ל"ח ע"ב ולעיל פ' בא פי"ח ובמ"ע שם אות ה' והתרגומים תרגמוה ג"כ בתר אמיה: לו) שיהא יונק מאמו: לז) הא"ל מוחק ומגיה רנ"ח וכו' אלא להדרש לפי שנאמר שבעת ימים יהיה עם אמו יכול עד שיהיה עם אמו כל שבעה ת"ל תחת אמו אחר אמו יכול אפי' יצא ממנה כשהיתה מתה הרי אתה דן נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו מה להלן עם אמו אף כאן עם אמו הא כיצד נתקיימה אמו שעה אחת דבר אחר אמו אמו גז"ש מה בכור קודש וכו' והגהתו זאת הוא עפ"י ת"כ עיי"ש ומאן כהא להתויה כדין בלא ראיה: לח) וכן בילקוט ליתא: לט) הא"ל מוחק מן מה בכור הקדש וכו' וא"ל: מ) ועיין מעילה י"ג ע"א ובמפורשים שם: מא) ומיום השמיני והלאה ירצה (ויקרא כ"ב): מב) עיין ברש"י עה"ת ובת"כ שם ובספרי במדבר פי' כ"ע והא"ל מוחק ומסרס ומגיה וביום השמיני להוציא מחוסר זמן אין לי וכו' מה להלן להכשיר משמיני ולהלן אף כאן להכשיר משמיני ולהלן מה כאן ביום השמיני להכשיר שמיני אף להלן וכו' והשאר מוחק וא"ל והא"ת מוחק מלת שמיני דבתרא וג' מה כאן ביום השמיני אף להלן וא"ל ובילקוט המאמר קטוע ועיקר הנוסחא היא כמו שהיא לפנינו: מג) במקרא כתוב ביום אבל יונתן תרגם וביומא ותולי

# פרשה כ

ואנשי קדש תהיון לי רבי ישמעאל אומר כשאתם קדושים הרי אתם שלי א) איסי בן יהודה אומר כשהמקום מחדש מצוה על ישראל הוא מוסיף להם קדושה ב) איסי בן גוריה אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה להלן אסורין באכילה אף כאן תהא אסורה באכילה ג):

ובשר בשדה טרפה אין לי אלא בשדה בבית מנין תלמוד לומר טרפה ונבלה ד) הקיש נבלה לטרפה ה) מה נבלה לא חלק (לא) [בה] ו) בין בבית בין בשדה אף טרפה לא נחלוק בה בין בבית בין בשדה הא מה תלמוד לומר ובשר בשדה טרפה דבר הכתוב בהווה ז) כיוצא בו כי בשדה מצאה (דברים כב) אין לי אלא בשדה בבית מנין דבר הכתוב בהווה ח) כיוצא בו מי האיש אשר נטע (שם כ) אין לי אלא כרם שאר אילנות מנין לא דבר הכתוב אלא בהווה ט) אף כאן בשדה טריפה דבר הכתוב בהווה מקום שדרך בהמות להטרף:

לכלב תשליכון אותו לכלב (ככלב) [וככלב] אתה אומר [לכלב וככלב] י) או אינו אלא לכלב כמשמעו תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה [לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי] (דברים יד) והלא דברים קל וחומר מה נבלה שהיא מטמאה במשא יא) הרי היא מותרת בהנאה טרפה שאינה מטמאה במשא אינו דין שתהא מותרת בהנאה הא מה תלמוד לומר לכלב תשליכון יב) ללמדך שהכלב מכובד מן (העבד) [הגוי] שהטרפה לכלב ונבלה (לעבד) [לנוי] יג) ללמדך שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה שנאמר ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות יא) אמר הקדוש ברוך הוא תן לו שכרו יד) והלא דברים ק"ו ומה אם חיה כך אדם לא כל שכן שאינו מקפח שכרו שנ' [ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו] קורא דגר ולא ילד עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו ובאחריתו יהיה נבל (ירמיה יז) ואומר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו (שם) טו):

לא תשא שמע שוא הרי אזהרה למקבל לשון הרע טז): דבר אחר אזהרה לדיין שלא ישמע מבעל דין עד שיהא בעל דינו עמו יז) שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם (שמות כב): דבר אחר אזהרה לבעל דין שלא ישמיע דבריו לדיין עד שיהא בעל דינו עמו שנאמר ועמדו שני האנשים (דברים יט) יח) אבא חנין משום רבי אלעזר [אומר] להביא שבועת הדיין שהוא באמן שאם אין עונה אמן אחריו עושה אותו שבועת שוא יט):

אל תשת ידך עם רשע אמר לו איש פלוני חייב לי מאתים דינרין ולי עד א' בא והצטרף עליו וטול אתה מנה ואני מנה לכך נאמר אל תשת ידך וגו' אמר לו רבו אתה יודע בי שאלו

מאיר עין הוסיפו וי"ו לומר שלא בא הכתוב לקבעו חובה לבו ביום אלא להוציא מחוסר זמן והא"ל מחק כאן זה המאמר כמ"ש לעיל וא"כ:

(פרשה כ) א) עיין ברש"י עה"ת וברא"מ ועיין בתרגום יונתן ונראה שרש"י ויונתן פירשו כן דברי ר"י ועיין ברמב"ן בפרשה: ב) בילקוט גרס לה בשם איסי בן עקיבא וכן הוא גי' הרמב"ן בס' המצות שורש ד' אבל גי' הר"א שם כנוסחתנו: ג) עיקרו לקמן בפ' לא תבשל והועתק לכאן ועיי"ש והא"ל שרש מלות כאן ולהלן וא"ל: ד) בכמה מקומות השוה הכתוב ויקרא ז' י"ז וכ"ב: ה) הא"ל הגיה הקיש טרפה לנבלה וגי' הילקוט ת"ל נבלה וטריפה הקיש טריפה לנבילה וא"ל להגיה דה"ק דבכמה מקומות השוה ומקישן וכיון שהקישן יליף טריפה מנבלה וברא"מ ג' ת"ל נבלה וטריפה הקיש זה לזה מה נבלה לא חלק בה בין בית לשדה אף טריפה כן: ו) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: ז) עיין ברש"י עה"ת ובתרגומים: ח) עיין ספרי שם וקטוע הוא והא"ל הגיה והוסיף בה ת"ל אין לה מושיע אלא שדבר וכו' וכתב עליו בזה"מ שהגיה כן עפ"י הפסיקתא: ט) עיין ספרי שם והיא ג"כ קטוע והא"ל הגיהה ת"ל אשר נטע אלא שדבר הכתוב בהוה וכבר קיטעו כאן הסופרים יותר מזה עיין ברש"י עה"ת ובילקוט שמנו עוד מקומות אחרים במקרא ובלי ספק שהייתה נוסחתם כן במכילתא: י) כן הוא בנוסחת הרא"מ ובילקוט אלא שהוא קטוע עיי"ש ונשתבש זה המאמר מפני הטעויות ובדפוס ווילנא בשוהו לגמרי וכלו' ולמי שהוא אוכל נבלות וטרפות ככלב: יא) עיין בספרי דברים סי' ק"ד: יב) בילקוט גרים לכלב וככלב ללמדך וכו': יג) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י פסחים כ"ב ע"א: יד) עיין בשמות רבה פל"א וכן תרגם יונתן לכלבא תירמון יתיה בקוטריה פי' בקוטריה בשכרו: טו) כן הגיה הא"ל ומחק סיום המקרא קורא דגר וגו' וא"ל ונדחקו המפורשים בסיום המקרא כאן כסא כבוד וגו' ורמז הא"א עיין בתנחומא פ' כי תצא (והזי"כ כתב כסא כבוד אינו שייך לכאן אלא כדי לסיים בטוב והוא כתוב אחר קורא דגר ואיהו בתנחומא פ' כי תצא גרסינן לה כמי ואפשר שהעתיקו מהמכילתא עכ"ל ולא הזכיר את בעל הא"א וכשל בדבר שאין מאמר התנחומא מענין המכילתא עיי"ש והבה"מ לא הזכיר את הזי"כ וכתב ולקיים גירסא הישנה נראה עפ"י מה דאיתא בתנחומא וכו') ואמנם מדרש התנחומא אין ענינו לכאן אלא בדרך רחוק אבל פשוטו של דבר כמו שתרגם יונתן שם פורענותא תתעבד מניה מן קדם דשכנתיה על כורסי יקרא בשמי מרומא וכו' כלו' השוכן על כסא כבוד מרום וגו' הוא נותן לאיש כדרכיו וגו' כשם שמשלם לדגר כדרכיו עיי"ש: טז) וכן תרגמו אונקלוס ויונתן ועיין פסחים קי"ח ע"א: יז) גי' הר"א בזה"מ מלוה רם"א בעל דינו בפניו: יח) עיין ספרי דברים סי' ק"ל ובגמן שם במ"ע אות ב' ובילקוט זה המאמר קטוע עיי"ש: יט)

נותנין [לי] כל ממון שבעולם אין אני מבדה מנה לי אצל פלוני ויש לי עד אחד בא והצטרף עמו כדי שאטול את שלי לכך נאמר אל תשת ידך וגו' עד חמס הוא זה כ): כך היו נקיי הדעת שבירושלים עושין לא היה אחד מהם הולך לבית המשתה עד שהוא יודע מי הולך עמו ולא היה חותם בגט עד שהוא יודע מי חותם עמו כא) רבי נתן אומר אל תשת ידך [אל תשת רשע עד] כב) אל תשת חמס עד להוציא את החמסנין ואת הגזלנין כג) שהן פסולין לעדות שנ' לא יקום [וגו'] (דברים יט) כד) עד חמס באיש [וגו'] מהו ועשיתם לו כאשר זמם (שם כה):

**לא תהיה אחרי רבים** [לרעות] ממשמע שאין אתה הווה עמהם לרעה אבל אתה הווה עמהם לטובה כיצד שנים עשר מזכין ואחד עשר מחייבין זכאי י"ג מחייבין ועשר מזכין חייב כו) או אחד עשר מזכין וי"ב מחייבין (אחד עשר מחייבין) כז) שומע אני יהא חייב כח) תלמוד לומר לא תענה על ריב כט) אמרה תורה הרוג על פי עדים הרוג על פי מטין מה עדים בשנים אף מטין בשנים אחד עשר מזכין ואחד עשר מחייבין ואחד אומר איני יודע הרי זו ל) אזהרה לדיין שלא ישה אלא לכף זכות שנאמר לא תענה על ריב [וגו'] לא):

**ודל לא תהדר בריבו** למה נאמר לפי שהוא אומר לא תשא פני דל וגו' (ויקרא יט) אין לי אלא אלו וחלופיהן מנין לב) תלמוד לומר ודל לא תהדר · אבא חנן [אומר] בשם רבי אלעזר בלקט ושכחה ופיאה הכתוב מדבר לג):

**כי תפגע** שומע אני כשמועו תלמוד לומר כי תראה לד) שומע אני אפילו בריחוק ממנו מלא מיל תלמוד לומר כי תפגע כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל הוי אומר ריס לה) נמצינו למדין שהוא עובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה לו):

---

**מאיר עין** לשבועת עדות קאי ז"ר וצ"ל דמשום שמיכות אל תשת ידך וגו' דריש הכי: כ) הא"ל מוחק בבא דא"ל רבו' וטעמו עפ"י הגמרא דשבועות ל"א ע"א וא"כ ועיין לקמן אות ע': כא) הא"ל עשה מזה מאמר בפ"ע והגיה אל תשת ידך וגו' כך היו וכו' וכתב בבה"מ שטעמו עפ"י מדרש איכה (בפ' בני ציון היקרים) עיי"ש וא"ל ועיין סנהדרין כ"ג ע"א: כב) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט וכלו' דקרא הכי מידרש אל תשת ידך עם רשע להיות עד ואל תשת ידך להיות עד חמס ועיין סנהדרין כ"ז ע"א: כג) הא"ל הוסיף את הרשעים: כד) ועיין בספרי שם פי' קפ"ע: כה) בילקוט ליתא מן מהו וכו' והא"א הגיה מהו אומר והא"ל הגיה מהו ענשו ואיכני רואה שום הרופה בהגהות אלו וצ"ל דה"ק מהו עד חמס זהו שנאמר עליו ועשיתם לו וגו' כלומר דעד זומם נפסל מכל עדיות שבתורה וכר"מ בסנהדרין שם עיי"ש: כו) להבין ברייתא זו צריך שאקדים לך הקדמות והם א' שלדעת חז"ל מקרא זה בדיני איירי ב' שדיני נפשות הם בכ"ד של כ"ג דהיינו שתהיה עדה מצלת ועדה מחייבת ועוד ג' דהיינו ב"ד שלם שעל ידיהם יוגמר הדין וה"ק ממשמעות זה המקרא אתה לומד שאין הולכין לרעה אחר הרוב אבל הולכין לטובה אחר הרוב כיצד י"ב מזכין וי"א מחייבין זכאי שהרי הולכין לטובה אחר הרוב י"ג מחייבין וי' מזכין חייב שהרי כל אותן הג' שעל פיהם יוגמר הדין הם מחייבין אותו: כז) וכן בילקוט ליתא וכן מחקו הא"ל: כח) וקרא לאו להכי אתי אלא לומר שלא תהיה אחרי רבים המעקשים ומטים את המשפט ת"ל וכו': כט) אמרה תורה לא תענה כשם שאמרה בעדות לא תענה כומר לך שאילו הנומרים דינו הם הם העדים על היותו מיתה ומעתה לפי המשפט לא ולמד אמרה תורה הרוג עפ"י עדים שהם מעידים על המעשה שמביאו לידי מיתה הרוג עפ"י מעין כלו' המטין הדין אם לזכות אם לחיוב שהם המעידים שדינו על מעשה זו במיתה מה עדים בשנים וכו' וכיון שאין ב"ד שקול מוסיפין עוד אחד וכיון שהוספת אחד אי אפשר לך לחייבו אלא בי"ג מחייבין וה"נ לה גרים ירושלמי דסנהדרין עיי"ש ועיין בספ"ק דסנהדרין במשנה ובגמרא בבלי וירושלמי שם ובתוספתא דסנהדרין פ"ג ועפ"י נוסחא שלפנינו שהוא נוסחת הילקוט נ"כ פירשתי והא"ל הגיה בה עפ"י סה"מ כהר"מ ואביאהו לקמן: ל) הא"ל מוחק מלות ה"ז אבל בילקוט איתנייהו: לא) ולא יוסיפו וכר"י ס"ל עיין סנהדרין מ"ב ע"א וקרא הכי דריש לא תענה על ריב לנטות אחרי רבים להטות לא תהיה נוטה שיהיו רבים כדי להכריע המשפט אלא פערהו מיד ובילקוט מסיים לקרא ובנוסחא שלפנינו קטעוהו הסופרים.

**אמר מאיר איש שלום** בסה"מ ל"ת רפ"ב ורפ"ג ובחינוך הביאו דברים על שם המכילתא באינם לפנינו ואעתיק אותם כאן. לשון החינוך ובמכילתא העייתך לטובה עפ"י אחד ולרעה עפ"י שניים והובא בסה"מ רפ"ג ג"כ. בסה"מ שם ולשון מכילתא י"א מזכים וי"ב מחייבין שומע אני יהא חייב ת"ל לא תהיה אחרי רבים לרעות ועפ"י נוסחא זו הגיה הא"ל. בסה"מ ל"ת רפ"ג ולשון מכילתא לא תענה שלא תאמר בשעת מנין דיי כשאהיה כאיש פלוני אלא אמור מה שלפניך יכול אף דיני ממונות כן ת"ל אחרי רבים להטות והובא בס' החינוך ג"כ ובמגדול עוז ריש פ"י מה' סנהדרין ועיין בתוספתא דסנהדרין פ"ג וע"ע במגדול עוז פ"ה מה' סנהדרין שרמז על מכילתא שאינה לפנינו ואולי כל זה הוא ממכילתא אחריתי וע"ע ברש"י עה"ת ובתרגומים: לב) שלא ישא פני גדול ולא יהדר פני דל ז"ר: לג) עיין לקמן ד"ה לא תטה: לד) הא"ל הגיה לא תראה וא"כ ועיין לקמן ד"ה כי תראה ובספרי דברים פי' רכ"ב: לה) הא"ל מוחק מלת אומר וא"כ: לו) עיין ספרי שם ובנימן שם במ"ע אות ג' ובילקוט גרים לה הכי כי תפגע יכול אפי' פגיעה ממש ת"ל כי תראה יכול אפי' מרחוק ת"ל כי תפגע הא כיצד ראייה שיש בה פגיעה ושיערו חכמים אחד מז' ומחצה במיל זהו ריס ומדדה עמו עד פרסה ונוטל שכר נמצינו למידין שהוא עובר וכו' ועיין ב"מ ל"ג ע"א ונראה שהערובות שתי ברייתות כאן ברייתא דילן וברייתא שבגמרא ועיי"ש:

שור אויבך זהו גוי עובד אלילים דברי רבי יאשיה (לז) מכאן מצינו שעובדי אלילים קרוים אויבים לישראל מכל מקום (לח) שנאמר כי תצא מחנה על אויביך (דברים כג) כי תצא למלחמה על אויביך (שם כב) (לט) רבי אליעזר אומר בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר (מ) רבי יצחק אומר בישראל משומד הכתוב מדבר (מא) ר' [נתן אומר בישראל עצמו] (מב) אלא מה תלמוד לומר (על) אויביך אלא אם (כן) הכה את בנך או שעשה עמך מריבה נעשה אויב לשעה (מג):

שור אויבך או חמורו לחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו:

תועה אין תועה בכל מקום אלא חוץ לתחום (מד) אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר וימצאהו איש והנה תועה בשדה (בראשית לז);

השב תשיבנו לו למה נאמר לפי שהוא אומר אם לא קרוב אחיך (דברים כב) אין לי אלא בזמן שהוא קרוב ורחוק אם אינו מכירו מנין תלמוד לומר ולא ידעתו (מה): ואספתו מציאה שדרכה להאסף להוציא השבורה (מו): והיה עמך ברשותך (מז): עד דרוש אחיך עד שתדרוש את אחיך (מח): עד דרוש אחיך עד שיצא עליו כרוזה (מט): עד דרוש אחיך אותו אתה צריך לבדוק (לו) [את] אחיך אם רמאי הוא אם אינו רמאי (נ): והשבותו לו מצינו (נא) מציאה שהוא עושה ואוכלת ולא מציאה שיש עמה הפסד (נב):

כי תראה שומע אני אפילו רחוק ממנו מלא מיל תלמוד לומר כי תפגע או כי תפגע שומע אני כשמועו תלמוד לומר כי תראה כיצד יתקיימו שני מקראות הללו שיערו חכמים אחד משבעה ומחצה במיל הוי אומר רים (נג): וחדלת מעזוב לו עזוב תעזוב עמו נמצינו למידין שהוא עובר על עשה ועל לא תעשה (נד):

רובץ ולא רבצן (נה):

תחת משאו ולא יתר על משאו (נו): דבר אחר תחת משאו [ולא] (נז) שיהא משאו בצדו:

---

**מאיר עין** לז) וס"ל דמצות השבת אבדה קאי אפי' לגבי עכו"ם וע' ב"ק קי"ג ע"ב וסנהדרין ע"ו ע"ב והא"ל מוחק כל זה ומגיה שור אויבך מצינו שעכו"ם וכו' ואיני רואה טעם להגהה זו: לח) שמתמן בין שהם במלחמה עם ישראל או לא הם נקראים אויבים: לט) ומייתי ראיה דשם אויבך לאו בישראל אויב איירי ועיין בספרי שם פי' רי"א ובמ"ע שם אות ב' וגי' הילקוט שור אויבך ר' יאשיה אומר אויבך זה (כותי) [גוי] וכן מצינו (שהכותים) [שהגוים] קוראים לישראל אויבים בכל מקום שנ' כי תצא למלחמה וגו' כי תצא מחנה וגו' ועיין בז"ר ועיין פסחים קי"ג ע"ב ובתוספתא דב"מ פ"ב ויונתן תרגם עפ"י הגמרא שם: מ) דאעפ"כ בכלל ישראל הוא ז"ר: מא) גי' הילקוט בישראל מומר ועיין ע"ז כ"ו ע"ב ועל הפרש שבין מלת מומר למלת משומד כבר רמזתי לעיל פ' בא פט"ו אות ה': מב) כן הגיהו הא"א והז"ר עפ"י הילקוט: מג) וגי' הילקוט בישראל עצמו מת"ל אויבך אלא שאם הכה את בנו או שעשה עמו מריבה ונעשה אויבו לפי שעה והא"ל מחק והגיה ר' יצחק אומר בישראל הכתוב מדבר אלא מת"ל וכו' וא"כ: מד) כלו' חוץ לתחום שדרך הבהמה להיות שם וכהא דתנן בב"מ ל' ע"ב ובספרי דברים פי' רכ"ב מצא חמור או פרה רועין בדרך אין זו אבדה וכו' פרה רצה בין הכרמים ה"ז אבידה ומייתי ראיה מיוסף דכתיב תועה בשדה כלו' לפי שהיה בשדה ולא בדרך היה תועה והז"ר כתב פי' ברפת שהוא חוץ לתחום ועיין ב"מ ל"ב ע"א עכ"ל וא"כ ועיין במ"ע בספרי דברים פי' רכ"ה אות ב' ובמ"ש שם בהקדמה פ"ב: מה) ולכך נקט קרא השב תשיבנו מכל מקום לכלול קרוב ורחוק ואין מכירו והא"ל מוחק ומגיה השב תשיבנו לו אין לי אלא קרוב רחוק מנין ת"ל אם לא קרוב וכו' וא"כ ונוסחת הילקוט ג"כ כנוסחתינו ועיין בספרי דברים פי' רכ"ג ובמ"ע שם אות א' ולתשלום הלכות אבידה הוסיף ודורש הכא קראי דמשנה תורה: מו) פי' שבורה שנטרפה ע"י חיה כדלעיל פע"ז שאינו מחויב להטפל עצמו בנבלתו והא"ל הגיה להביא את השבורה ואיני רואה טעם להגהה זו ובבה"מ כתב וז"ל משום דאצל אבידה נאמר לרוב לשון בקשה ע"ד שנ' תעיתי כשה אובד בקש עבדך וכדומה ואסיפה נאמר רק כשהאבידה היא שבורה ע"ד שנ' אוספה הצולעה וכאן נאמר ואספתו לכן דרים להביא השבורה שאינה הולכת מעצמה רק שאתה צריך לאספה בביתך עכ"ל והנה תחלת דבריו בטלין הם בעצמן ואין צורך ראיה על ביטולן וסוף דבריו מבוטלין ממקרא לא עת האסף המקנה וממקרא ולא יאסף הביתה וירד עליהם הברד: מז) עיין בספרי שם ובנרמז במ"ע שם: מח) בקרוב ורחוק ואתה יודע שזה אבידתו צריך שתדרוש אותו להשיבה לו: מט) באינך מכירו צריך אתה להשהות אצלך עד שיצא כרוזה וידרוש אחיך את אבידתו ובילקוט דבור זה קטוע עיי"ש: נ) עיין ספרי שם ובנחמן שם במ"ע אות ג' והא"ל הגיה עד דרוש אחיך עד שתדרוש את אחיך אם רמאי הוא או אינו רמאי עד דרוש אחיך עד שיצא עליו כרוז והשאר מוחק וא"כ דאינו אלא אסמכתא וכדכתבו בתוספות ב"מ כ"ז ע"ב ד"ה דרשהו וגי' הילקוט דבר אחר אתה צריך לבדוק אחיך וכו' וגי' זו נראית עיקר שהרי אינה אלא אסמכתא ובראשונה היו מחזירין בלא בדיקה כדאיתא שם כ"ח ע"ב: נא) אולי צ"ל נמצינו למידין ובילקוט ליתא למלת מצינו: נב) עיין ב"מ כ"ח ע"ב: נג) עיין לעיל ד"ה כי תפגע ובמ"ע שם ובתוספתא דב"מ פ"ב: נד) עיין לעיל שם ונראה שעיקר המאמר כאן והועתק לעיל: נה) עיין ב"מ ל"ג ע"א ובתוספתא שם פ"ב ובירושלמי שם ה"י: נו) עיין ב"מ ל"ב ע"א ובילקוט המאמר קטוע: נז) כן הגיהו הא"א

וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה חדל פעמים שאתה עוזב כיצד חמור של ישראל ומשאו של גוי עזוב תעזוב עמו חמור של גוי ומשאו של ישראל וחדלת מעזוב לו פעמים שאתה חדל ופעמים שאתה עוזב נח) היה בין הקברות אל יטמא אמר לו אביו הטמא יכול יטמא מפני שמצות עשה קודמת ללא תעשה לכך נאמר וחדלת מעזוב פעמים שאתה חדל ופעמים שאין אתה חדל אמר לו אביו אל תפרוק עמו אל תטעין עמו ואל תחזיר לו אבדתו הרי זה לא ישמע לו מפני שאביו ואמו חייבין במצות נט) :

עזוב תעזוב עמו (לכך) [למה] ס) נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו (דברים כב) אין לי אלא טעינה פריקה מנין תלמוד לומר עזוב תעזוב עמו סא) רבי יאשיה אומר אחד זה ואחד זה בפריקה הכתוב מדבר אין לי אלא פריקה טעינה מנין דין הוא מה אם פריקה שהוא יכול לפרוק בפני עצמו ה"ז מוזהר עליה טעינה שאינו יכול לטעון בפני עצמו אינו דין שיהא מוזהר עליה מפני שדבר הכתוב בהווה בקל ללמד ממנו את החמור סב) רבי יהודה בן בתירא אומר הקם תקים עמו טעינה עזוב תעזוב עמו פריקה סג) מכאן היה ר' ישמעאל אומר סד) כשם שפריקה מן התורה כך טעינה מן התורה: עזוב תעזוב עמו למה נאמר לפי שהוא אומר הקם תקים עמו סה) אין לי אלא פריקה וטעינה בהמה עצמה מנין תלמוד לומר הקם תקים עמו: הקם תקים [עמו] בזמן שאתה שוה לו סו) :

לא תטה משפט אביונך בריבו למה נאמר לפי שהוא אומר ודל לא תהדר בריבו אין לי אלא דל עני תאב מנין ת"ל לא תטה [וגו'] סז) אבא חנן אומר משום רבי אליעזר בלקט שכחה ופאה הכתוב מדבר סח) : רשע וכשר עומדין לפניך בדין שלא תאמר הואיל ורשע הוא אטה עליו את הדין תלמוד לומר לא תטה משפט אביונך בריבו אביון הוא במצוות סט) :

מדבר שקר תרחק וגו' כדכתיב ע) :

ונקי וצדיק אל תהרוג כי (אלו) וגו' עא) היה. אחד מעידו שעובר לחמה ואחד

---

**מאיר עין** ובבה"מ וכ"ה בילקוט ועיין בגמ' שם ל"ג ע"א והתם גרס תחת משאו ולא מפורק: נח) עיין לעיל בד"ה בור אויבך ובנספח שם ובב"מ ל"ב ע"ב ובדפוס ווילנא השמיטו בבא זו מפני התרעומת: נט) עיין בגמרא שם ל"ב ע"א ובספרי פ' כי תצא. הא"ל הגיה לכך נאמר וחדלת מעזוב א"ל אביו ומוחק מן פעמים שאתה חדל וכו' וא"ל ובילקוט איתא לה נמי: ס) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: סא) דע"כ לענין פריקה קאמר מדכתיב רובץ תחת משאו ועיין ברש"י עה"ת ובתרגומים: סב) כשיש לפניך ב' דברים שניהם שוים בהווה אז דבר הכתוב בקל ללמוד ממנו החמור ז"כ וגי' הילקוט לכך דבר הכתוב בקל וכו' והגיה כן הא"ל ויונתן תרגם עפ"י שיטת ר' יאשיה: סג) וש"ל כשתמא דלעיל: סד) גי' הילקוט רשב"י אומר וע' ב"מ ל"א ע"א ובירושלמי שם: סה) הוא דיבור אחר בחסרון מלת דבר אחר וקיטעו הסופר ול"ל כדלעיל אין לי אלא טעינה וכו' וכעין זה דעת ר"ע מו"ה א"וו במ"ס שלו עיי"ש והא"ל מוחק ומסרס ומגיה לכולא ברייתא הכי עזוב תעזוב עמו למה נאמר לפי שהוא אומר הקם וגו' א"ל אלא טעינה וכו' ת"ל עזוב תעזוב עמו מכאן היה ר"א כשם שפריקה מה"ת וכו' ר' יאשיה אומר וכו' אינו דין שיהא מוזהר עליה דבר הכתוב בקל ללמוד ממנו את החמור אין לי אלא פריקה וטעינה בהמה עצמה מנין וכו' והשאר מוחק ומאן כהל להחויה כדין בלא ראיה ועיין בספרי דברים ריש פי' רכ"ב שהועתקו שם ג"כ דברי ריב"ב ומוכח שלא כהגהת הא"ל ועיי"ש במ"ע אות ד' ועפ"י דרכי עיקר המאמר כאן והועתק לשם וקיטעוהו הסופרים: סו) עיין בספרי שם ובב"מ ל"ב ע"א ואפשר שעיקר המאמר הוא בפ' כי תצא והועתק לכאן ושינה אותו המסדר על סדר הפסוקים (ודוגמתו הרבה בילקוט ובמדרשים) והכי ל"ל הקים תקים עמו למה נאמר לפי שה"א עזוב תעזוב עמו אין לי אלא פריקה וכו' ויתפרש המאמר בלי שום דוחק ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר הוא דדרים הכא הקם וגו' לענין שיהא שוה לו שע"כ אין מקומו כאן ומעמו דפרשה דילן נמי הוה מלי למדרשיה וכ"כ ממשנה דב"מ שם דעמו דהאי פרשה דרים אלא ע"כ שעיקרו שם והועתק לכאן: סז) בבה"מ העיר שבסנהדרין ל"ו ע"ב פירשו בהטייה לרעה ושכן דעת התרגומים ובאמת שלדעת חז"ל הטייה היא בין לטובה ובין לרעה וכן פי' בכתובות ק"ה ע"א ובירושלמי דפאה ספ"ד איתפרש נמי בהטייה לטובה: סח) עיין לעיל ד"ה ודל והא"ל מחקו כאן והגיה אבא חנן אומר משום ר"א רשע וכשר וכו' ועיין בירושלמי דפאה שם: סט) וסדרה הרמב"ם בהלכות סנהדרין פ"כ ה"ה והוסיף בה דברים לפרשה עיי"ש ובבה"מ מלוה רע"א העתיקה וגרס בה אטה דינו ובחינוך העתיקה וג' בה שמא תאמר וכו' דככ"ל: ע) קיטע הסופר ורמז כדכתיב ונשמט היכא כתיב ובילקוט גרים לה וה"ג לה מדבר שקר תרחק הרי זו אזהרה למדבר לשון הרע. דבר אחר הרי זו אזהרה לדיין שלא יושיב אצלו דיין בור. דבר אחר שלא יעמיד אצלו סניגרון שנאמר עד האלהים יבא דבר שניהם רבי נתן אומר מדבר שקר תרחק הרי זה אזהרה לפרוש מן האפיקורסות וכן הוא אומר ומוצא אני מר ממות וגו' ואומר והמלך ישמח באלהים וגו' עכ"ל והנה מקצת ברייתא זו לעיל בד"ה לא תשא ומקצתה בשבועות ל' ע"ב והתם גרים ומניין לדיין שלא יעשה סניגרון לדבריו ורש"י נדחק לפרשו עיי"ש והרמב"ם בה' סנהדרין פכ"א ה"י העתיקו ופירשו הכי מניין לדיין שלא יעשה מליץ לדבריו של בעל דין וא"כ שתי הנוסחאות עולות כאחת ותו גרס התם ומניין לדיין שלא ישב תלמיד בור לפניו ת"ל מדבר שקר תרחק והא דר' נתן תני דכוותיה בספרי במדבר פי' קט"ו ועיי"ש במ"ע אות מ' ואות מ"א ונראה דכולא הני קראי הוי מידרשי אמינות וקיטעום הסופרים מפני תרעומת המינין והא"ל מחק למלת וגו' ולמלת כדכתיב והגיה א"ל רבו אתה יודע וכו' שימחקו לעיל בד"ה לא תשא עיי"ש אות כ' ואין לדבר ראיה: עא) הא"ל מוחק מלות כי אלו ובלי ספק

עובד ללבנה עב) שומע אני שיצטרפו זה עם זה ויהא חייב תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרוג עג) ראוהו רודף אחר חבירו להרגו והסייף בידו אמרו לו הוי יודע שהוא בן ברית והתורה אמרה ונקי וצדיק אל תהרוג עד) ואומר שופך דם האדם באדם דמו ישפך (בראשית ט) ואמר יודע אני על (מות) [מנת] עה) כן והעלימו עדים עיניהם (ואם כן מצאוהו) [ואחר כך מצאוהו] עו) הרוג מפרפר והסייף מנטף דם מיד ההורג שומע אני יהא חייב תלמוד לומר ונקי וצדיק אל תהרוג עז): כבר הרג שמעון בן שטח עד זומם אמר לו יהודה בן טבאי אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי ואמרה תורה עח) הרוג על פי עדים הרוג על פי זוממים מה עדים שנים אף זוממים שנים עט): וכבר היה יהודה בן טבאי נכנס לחורבה ומצא שם הרוג ומפרפר והסייף מנטף דם פ) מיד ההורג אמר לו יהודה בן טבאי תבא עלי אם לא אני או אתה הרגנוהו פא) אבל מה אעשה שהרי אמרה תורה על פי שנים עדים [וגו'] יקום דבר (דברים יט) אבל היודע ובעל מחשבות הוא יפרע מאותו האיש לא הספיק לומר פב) עד שנשכו נחש ומת פג):

ונקי וצדיק אל תהרוג פד) הרי שיצא מבית דין חייב ומצאו לו זכות לאחר מכאן שומע אני יהא חייב תלמוד לומר ונקי (וצדיק) פה) אל תהרוג כשם שיצא מבית דינך כך יצא מבית דיני תלמוד לומר כי לא אצדיק רשע פו): וצדיק אל תהרוג הרי שיצא מבית דין זכאי ואחר כך מצאו לו חובה שומע אני יהא חייב תלמוד לומר וצדיק אל תהרוג כשם שיצא מבית דינך כך יצא מבית דיני תלמוד לומר כי לא אצדיק רשע פז) והרי דברים ק"ו ומה אם מדת פורענות אמרה תורה כי לא אצדיק רשע קל וחומר למדה טובה מרובה פח):

ושוחד לא תקח שמא פט) תאמר הריני נוטל ממון ואיני נוטה את הדין תלמוד לומר כי השוחד יעור עיני חכמים (דברים טז) [והלא דברים ק"ו ומה אם הנוטל שלא להטות אמרה תורה כי השוחד יעור ק"ו הנוטל ע"מ להטות ל): כי השוחד יעור עיני חכמים] לא) בתורה אתה אומר לב) או אינו אלא [עיני] לג) חכמים כשמועו תלמוד לומר יעור עיני פקחים אלו פקחי הדעת שהן מטהרין ומטמאין מדעת עצמן לד) מכאן אמרו כל הנוטל ממון ומטה את הדין אינו יוצא מן העולם עד שיחסר מאור עיניו רבי נתן אומר עד שיהא בו אחד משלשה דברים הללו או טירוף דעת בתורה שיטהר טמא או שיטמא טהור לה) או יצטרך לבריות או שיחסר מאור עיניו (רבי נתן אומר) לו):

---

מאיר עין שמלת כ"א נשתבש למלת א כ ו וחסר מלת וגו': עב) הא"א הגיה ואחד מעידו שהוא עובד ללבנה וכ"ה בילקוט ונוסחת מגדל עוז ברים פ"כ מה' סנהדרין כנוסחתינו ועיין בהלכות הרמב"ם שם: עג) הא"ל מחק מלת ונקי וא"ל: עד) לאו דאזהרתיה מהכא אלא סגנון לשון בעלמא הוא והא"ל מחקו וכן בילקוט ליתא: עה) כן הגיה בא"א וכ"ה בילקוט: עו) כצ"ל וכן הא"א והא"ל מחקו מלות וא"כ והגיהו וא"כ וגי' הילקוט ולאחר זמן מצאוהו וכו' והסייף מזלף דם ובפה"מ מלוה ר"ל גרס לכולא הכי ראוהו וכו' להרגו והתרו בו ואמרו ישראל הוא בן ברית הוא אם הרגת אותו תהרג והעלימו עיניהם ומצאוהו הרוג ומפרפר וכו': עז) עיין סנהדרין ל"ז ע"ב ובירושלמי ותוספתא שם: עח) הא"ל הגיה אמרה תורה וא"ל: עט) עיין מכות ה' ע"ב ובתוספתא דסנהדרין פ"ו ושם איתא דיהודה בן טבאי הרגו וכ"ה בילקוט שלפנינו: פ) גי' הילקוט מזלף דם: פא) הא"ל הגיה א"ל שמעון בן שטח (וכן לעיל הגיה וכבר היה שמעון בן שטח נכנס) אני או אתה הרגו וגי' הילקוט א"ל יהודה בן טבאי תבא עלי אם לא אני אומר שאתה הרגתו אבל וכו': פב) גי' הילקוט לא הספיק לצאת משם עד וכו': פג) עיין סנהדרין ל"ז ע"ב ובתוספות שם ד"ה שאין ובירושלמי שם באותה הלכה ובתוספתא שם פ"ח: פד) הא"ל הגיה דבר אחר ונקי וכו' וא"ל: פה) וכן מחקו בא"א ובא"ל וכן בילקוט ליתא: פו) הא"ל מוחק מן כשם שיצא וכו' וגי' הילקוט יכול כשם שיצא מבית דינך זכאי כך וכו' וכתב הז"ו שצריך למחוק אנס לפי מה שתרגם יונתן ארום לא הוינא מזכי ליה אין הוא חייבא נראה שנוסחתינו עיקר ועיין ברש"י עה"ת ובירושלמי פ"ד ה"ג ועל פיהם יש ליישב ג"כ נוסחת הילקוט עיי"ש וע"ע בסנהדרין ל"ג ע"ב ובספרי דברים פי' קמ"ד בד"ה צדק צדק: פז) וכדמתרגם יונתן וגי' הילקוט יכול כשם וכו' זכאי כך יצא מב"ד של מעלה וכו' והגיה הא"א והא"ל כן ונוסחא זו היא כתרגומו של אונקלוס עיי"ש וברש"י עה"ת: פח) מאמר בפ"ע היא עפ"י פשוטו של מקרא: פט) גי' הילקוט שלא תאמר וכו' ואין מטה את הדין וכו': ל) הגהתי עפ"י הילקוט ועיין ברש"י עה"ת ובספרי שם ובכתובות ק"ה ע"א: לא) וכ"ה בילקוט: לב) כלו' דבר זה אמור בתורה וגי' הילקוט כי השוחד יעור עיני חכמים בתורה או עיני חכמים כמשמעו ת"ל כי השוחד יעור וגו' והז"ו הגיה אתה אומר בתורה או אינו אלא עיני חכמים כשמועו וכו': לג) וכן הגיהו הא"א והז"ו וכ"ה בילקוט: לד) דמלת פקחים מיותר וכי יעור הסומים אלא ע"כ עינים שהם פקחים קאמר וכלו' פקחי הדעת: לה) גי' הילקוט או דעתו מטורפת בתורה ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא: לו) וכן מחקו הא"ל וכן בילקוט ליתא ופי' מכאן אמרו כלו' דכל אלו נכללין במקרא בפשוטו ובמדרשו ויונתן תרגם ארום שוחדא מסמי עיני נסבוי ומטלטל חכימיא ממותבניהון פי' שיצטרך לבריות והמפרש נדחק עיי"ש ועיין בתרגומו בפ' שופטים והא"ל מוחק ומגיה כולא ברייתא הכי שמא תאמר וכו' ת"ל כי השוחד יעור עיני חכמים ומנין לסמיות עינים ת"ל יעור עיני פקחים או אינו אלא פקחי הדעת וכו' מדעת עצמם כשהוא אומר יעור עיני חכמים אמור מה"ת פקחים אלא כמשמעו מכאן אמרו וכו' מאור עיניו ויסלף דברי צדיקים אינו יוצא מן העולם עד שאינו יודע מה מדבר מכאן היה ר' נתן אומר וכו'

ויסלף דברי צדיקים (סוטה) [משנה] לז) דברים המצודקים הנאמרות בסיני לח):

שש שנים תזרע שדך רבי אליעזר אומר לט) כשישראל עושין רצונו של מקום הם עושין שמטה אחת בשבוע אחד שנ' שש שנים תזרע שדך וכשישראל אין עושין רצונו של מקום הם עושין ד' שמטין בשבוע אחד הא כיצד נרה שנה וזורעה שנה נרה [שנה] וזורעה שנה נמצאו שהן עושין ארבעה שמטין בשבוע אחד:

ואספת את תבואתה והשביעית להביא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית ק) אין לי אלא פירות ערב שביעית שנכנסו לשביעית קא) מנין לפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית קב) תלמוד לומר כן תעשה לכרמך לזיתך קג) הרי אתה דן מבין שניהם כאחד קד) לא הרי הזית כהרי הכרם קה) ולא הרי הכרם כהרי הזית הצד השוה שבהן שגדלים על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית אף כל שהוא גדל על מי שביעית הרי הן כפירות שביעית דברי ר' יאשיה קו) רבי יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר ויתרם תאכל חית השדה להביא פירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית הרי הן כפירות שביעית ומה ת"ל כן תעשה לכרמך לזיתך בא הכתוב ליתן ביעור לזית בפני עצמו קז) (סנהדר) קח):

והשביעית תשמטנה בעבודתה ונטשתה באכילתה קט) ואין לי אלא פירות עשבים מנין קי) תלמוד לומר ונטשתה מכל מקום: דבר אחר והשביעית וגו' מפני מה אמרה תורה קיא) לא שיאכלו אותה עניים הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים תלמוד לומר והשביעית [תשמטנה ונטשתה] מגיד שפורץ בה פרצות אלא שגדרו חכמים מפני תקון העולם קיב):

ואכלו אביוני עמך כתוב אחד אומר ואכלו אביוני עמך וכתוב אחד אומר לך ולעבדך ולאמתך (ויקרא כה) כיצד יתקיימו שני מקראות הללו כשהפירות מרובין הכל אוכלים קיג) כשהפירות מעוטין לך ולעבדך ולאמתך רבי יהודה בן בתירא אומר עד שלא הגיע שעת הביעור היו הכל מבערין אותה קיד) עניים ועשירים הגיעה שעת הביעור מבערין אותה עניים ולא עשירים קטו):

ויתרם תאכל חית השדה למה נאמר לפי שהוא אומר עשר תעשר (דברים יד) שומע אני אף פירות שביעית כשהו' אומר לך ולעבדך ולאמתך [ולבהמתך וגו'] (ויקרא כה) הקיש אדם לבהמה מה בהמה אוכלת מהראוי לה בשביעית שלא מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שלא מעושר אתה אומר לכך בא או לא בא אלא להקיש בהמה לאדם מה אדם אינו אוכל אלא מן המעושר כך בהמה לא תאכל אלא מן המעושר ת"ל ויתרם תאכל חית השדה אחר שלמדת שחיה אוכלת מן הראוי לה בשביעית שאינו מעושר אף אדם אוכל מן הראוי לו בשביעית שאינו מעושר קטז) הא מה תלמוד לומר קיז):

---

**מאיר עין** ומאן כהל לאחויה כדין בלא ראיה ועיין סוף פאה ובספרי שם: לז) כן העתיקה הרא"מ בפרשה וכצ"ל: לח) גי' הילקוט והרא"ם כאמרו מסיני: לט) במקרא כתוב ושם. גי' הילקוט ר' ישמעאל אומר וכו' וכן הביאה הרמב"ן בריש פ' בהר בשם מדרש אגדה: ק) שמותרין לאסוף בשביעית וכגון שהביאו שלים בשביעית וכעין דרשה זו בת"כ פ' בהר ועיין שביעית פ"ב מ"ז ובירושלמי שם וע"ע ברמב"ם ה' שמטה ויובל פ"ד ה"ט ובכ"מ שם ובילקוט התאמר קטוע קלת והז"ר נדחק והגיה לכ"ל ועיין במפרשי המכילתא: קא) שמותרין: קב) שאסורין: קג) ואעפ"י שנלקטין אחר ר"ה: קד) הא"ל הוסיף אין לי אלא כרם וזית שאר כל הפירות מנין הרי אתה דן וכו' וא"ל ובילקוט גמי ליתא: קה) דכל אחד יש לו זמן אחר ללקיטתו ז"ר ועיין פסחים נ"ג ע"א וברמב"ם ה' שמיטה ויובל פ"ד ה"א: קו) גי' הילקוט ולא הרי הכרם כהרי הזית מה להלד השוה שבהן שגדל על מולאי שביעית הרי הן כפירות שביעית דברי ר"י וקטוע הוא קלת ושתי הנוסחאות עולות כאחת וסגנון לשון אוכא ביניהו ועיין ר"ה י"ד ע"א ועיין בס' החינוך שהביא ברייתא מן המכילתא שאינה לפנינו וז"ל ולשון מכילתא והלא הכרם והזית בכלל היו כלו' שראש הפסוק שאמר תשמטנה ונטשתה יכלול כל מה שילמח בארץ בין פירות אילן בין פירות אדמה ולמה פרטן הכתוב שני אלה להקיש לכרם שאר מיני אילן ללמד כמו שיש בכרם עשה ול"ת שהרי בפירוש נכתב עליו ואת ענבי נזירך לא תבלר כמו כן כל שאר האילן יש בהן עשה ול"ת וכו' עכ"ל: קז) עיין פסחים נ"ג ע"א: קח) וכן מתקו הא"א והא"ל וכן בילקוט ליתא: קט) עיין ברש"י עה"ת וברמב"ן וכן תרגם יונתן: קי) הא"ל הגיה וא"ל אלא פירות האילן פירות הארץ מניין וגי' הילקוט וא"ל אלא כרמים וזתים פירות ועשבים מנין וכו' והגיה כן הא"א: קיא) קטועה היא והא"א והא"ל הגיהו שלא תאמר מפני מה וכו' והובא כן בבסק מסנה בס"ד הכ"ד מה' שמטה ויובל וגי' הילקוט ד"א והשביעית תשמטנה וגו' מגיד שהוא פורץ בה פרלות אלא שגזרו חכמים מפני תיקון העולם וכי מפני מה וכו' וכ"כ עיקר ועיין ברמב"ן פ' בהר שהביאה שם: קיב) עיין ברמב"ם ובכ"מ שם ועיין ברמב"ן שם ועיין סוכה ל"ט ע"ב: קיג) גי' הילקוט הכל אוכלים שנ' ואכלו אביוני עמך: קיד) מבערים באכילתן והא"ל מוחק ומגיה אוכלים וא"ל: קטו) עיין בת"כ פ' בהר ובמס' שביעית פ"ט מ"ח ובירושלמי שם ועיין ברמב"ן פ' בהר וברמב"ם פ"ג ה"ג מה' שמיטה ויובל ובהשגות שם: קטז) עיין ברש"י עה"ת וברא"מ ועיין בספרי במדבר סוף סי' ק"י ובנסמן בת"ע שם ובילה ל"ד ע"ב: קיז) בלי פסק

כן תעשה לכרמך לזיתיך כענין שאמרנו קיח) :

ששת ימים תעשה מעשיך נאמר כאן שבת בראשית לענין שביעית שלא תסתרס ענין שבת בראשית ממקומה קיט) :

למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל אתה אומר לכך בא או אינו אלא יחבשנו בתוך ביתו אמרת אין זה נייח אלא צער תלמוד לומר למען ינוח שורך וחמורך הוסיף לו הכתוב נייח אחר להיות תולש מן הקרקע ואוכל קכ) :

וינפש בן אמתך (והגר) קכא) זהו עבד ערל אתה אומר עבד ערל או אינו אלא בן ברית כשהוא אומר עבדך ואמתך (שמות כ) הרי בן ברית אמור הא מה תלמוד לומר וינפש בן אמתך זה עבד ערל קכב) :

והגר זה גר תושב אתה אומר זה גר תושב או אינו אלא גר צדיק כשהוא אומר וגרך אשר בשעריך (שם) הרי גר צדיק אמור הא מה ת"ל והגר זה גר תושב קכג) : [גר תושב] הרי (קד) [הוא] קכד) בשבת כישראל ביום טוב הלוקה עבדים ערלים מן הגוים הרי הן בשבת כישראל בחולו של מועד דברי רבי יאשיה קכה) רבי עקיבא מחליף קכו) אימתי עושין יין נסך בזמן שמזכירים עבודה זרה על פיהם ואימתי מזכירין עבודה זרה על פיהם בזמן שנודרין בהם קכז) :

ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו למה נאמר [לפי שהוא אומר וישמת את השלחן וגו' (שמות כו) אם שנה עובר בל"ת לכך נאמר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו ר' מאיר אומר לעשות דברי תורה חובה עליך ר' אליעזר אומר לעשות מצות עשה מצות לא תעשה ר"א בן יעקב אומר אין לי אלא מה שפרט הכתוב שאר דקדוקי פרשה מנין ת"ל ובכל אשר אמרתי אליכם: ד"א ובכל אשר אמרתי וגו' למה נאמר] קכח) לפי שהוא אומר לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה דברים שהן משום שבות מנין תלמוד לומר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו קכט) :

ובשם אלהים אחרים לא תזכירו קל) שלא תשבע לגוי ביראתו קלא) : ובשם אלהים אחרים לא תזכירו שלא תעשנו בית ועד לא יאמר לו היכן אתה שרוי במקום עבודה זרה פלונית אתה ממתין לי אצל עבודה זרה פלונית קלב) רבי נתן אומר הרי הוא אומר הבה נבנה לנו עיר [וגו' ונעשה לנו שם] (בראשית יא) (ונאמר) [נאמר] להלן שם ונאמר כאן שם מה להלן עבודה זרה אף כאן עבודה זרה קלג) רבי אומר ושם אלהים אחרים לא תזכירו לשבח אבל לגנאי תלמוד לומר שקץ תשקצנו (דברים ז) קלד) : ע"ז נקראת בלשון פגימה חרם שקץ תועבה פסל מסכה אלילים תרפים עצבים גילולים שיקוצים חמנים קלה)

---

**מאיר עין** בהוא קטוע ול"ל המ"ל כך ולעבדך והז"ר והגר"א שאר מפרשי המכילתא סיברוהו עפ"הא דכן תעשה וכו' ופי' דבלא זאת הו"א שבא להורות שיעשה כן לכרמו וזיתו שיעבד מקודם אבל עכשיו שאמרנו בפטור מתעשר קשה עכ"ל והדברים דחוקים והרבה תשובות עליהם ואין צורך להאריך : קיח) לעיל ד"ה ולקטת וגי' הילקוט לענין שאמרנו : קיט) ע' ברש"י עה"ת : קכ) ע' ברמב"ן עה"ת וברא"מ ופי' שבת קכ"ב ובתוס' שם ד"ה מעמיד שנוסחא אחרת להם עיי"ש : קכא) וכן מחקו בא"א : קכב) וכן תרגם יונתן וילקוט בר אמתך ערלאה ועיין לעיל יתרו פ"ז ובמ"ע שם אות כ"; ובגליון שם : קכג) עיין לעיל פ' יתרו שם ובמ"ע שם אות כ"ט וביבמות מ"ח ע"ב ועיין ברא"ש בפ' יתרו שם : קכד) וכ"ה בילקוט ובהא"מ בפרשה : קכה) גי' הילקוט דברי ר"י הגלילי וגי' הרא"מ והלוקח וכו' ד"ר יאשיה : קכו) עיין בזי"נ מה שכתב בשם ג"א : קכז) עיין בתוספתא דע"ז פ"ג ובגמרא שם כ"ז ע"א ובתוספות שם ד"ה עד שתקע ובתוספות יבמות מ"ח ע"ב ד"ה אין מקיימין ובירושלמי דע"ז פ"ד ה"ה והוא תשובה יגרם התם אשיך ר' יאשיה מכילתא א"ל הדא דאת אמר בלוקח עבדים מן הנכרי וכו' ול"ל בלוקח עבדים עיי"ש : קכח) הזי"ג רמז על אלו הדרשות בזה"ל בילקוט ג' כאן הרבה דרשות מה שאינו בגרסתינו עכ"ל והאמת שהנוסחא שהיתה לפנינו היא קטועה והוצאו אלו הדרשות ג"כ ברא"מ בפרשה ועיין ברש"י עה"ת וברמב"ן בפרשה ובהשגותיו לסה"מ הוס' מלוה ג' ובעל מגילת אסתר העתיקו כולה עיי"ש ובילקוט המאיר בל ר"א מסובב קלא והעתקתיו עפ"י הרא"מ : קכט) בילקוט ג' לה הכי אין לי אלא דברים שהן אבות מלאכות דברים וכו' ת"ל ובכל וגו' להביא דברים שהן משום שבות דבר אחר ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו להביא שביתת כלים ונראה שכן היתה במכילתא ולפנינו היא קטועה ועיין שבת י"ח ע"א ועיין לעיל בא פ"ט אות כ"ג ועיין לקמן ריש פ' כי תשא : קל) במקרא כתוב ובשם : קלא) עיין ברש"י עה"ת וברמב"ן ועיין סנהדרין ס"ג ע"ב ובתוספות שם ד"ה שלא וגי' הרא"מ בסה"מ ל"ת י"ד שלא תשביע וכו' : קלב) עיין סנהדרין שם ובתוספתא דע"ז פ"ו : קלג) עיקרו בפ' דור הפלגה שם והועתק לכאן והובא בסנהדרין ק"ט ע"א עיי"ש ועיין בצ"ר פל"ח והתם תני לה בשם ר' ישמעאל והא"א והזי"נ ובגה"ת קרקו מלות כאן ולהלן וא"נ : קלד) עיין סנהדרין ס"ג ע"ב וע"ז מ"ו ע"א ובירושלמי שם פ"ג ה"ו ובילקוט וילנא השמיטו כל המאמר : קלה) עיין באדר"נ פל"ד ובת"כ ריש קדושים ויעוין תהלה השמות הנמצאים בלשון יפיר ואח"כ השמות הנמצאים בלשון רבים ולכך נקט שקן [והוא שקוץ במלאפו"ם וכן הוא במקרא בלא וי"ו] ושקולים

אבל המקום קרוי לשון שבח אל אלהים שדי צבאות אהיה אשר אהיה חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת חסין להגיד כי ישר יי׳ צורי ולא עולתה בו (תהלים צב) קלו) :

שלש רגלים למה נאמר לפי שהוא אומר שלש פעמים [וגו׳] שומע אני בכל מקום קלז) ובכל עת שירצה תלמוד לומר [במקום אשר יבחר] בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסכות (דברים טז) [אי בחג המצות שלשה פעמים ובחג השבועות ג״פ ת״ל שלש רגלים תחוג לי בשנה] קלח) : [רגלים המהלכין ברגליהן] קלט) : יראה להוציא הסומין : זכורך להוציא הנשים : כל זכורך להוציא (את הגרים) קמ) טומטום ואנדרוגינוס : תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל (דברים לא) [להוציא את הגרים] קמא) : באזניהם (שם) להוציא חרשים קמב) : ושמחת (שם טז) להוציא חולה וקטן קמג) : לפני יי׳ אלהיך (שם) להוציא את הטמא מכאן אמרו הכל חייבין בראייה חוץ מחרש שוטה וקטן וטומטום ואנדרוגינוס קמד) החגר והסומא והחולה (והקטן) [והזקן] קמה) :

את חג המצות תשמור [וגו׳] מכאן היה רבי יהודה בן בתירא אומר (כל אשר) [כאשר צויתיך] כדי שלא תהא מביא אלא בחדש האביב קמו) :

לא יראו פני ריקם בזבחים אתה אומר בזבחים או אינו אלא בכספים קמז) הרי אתה דן נאמרה שמחה באדם קמח) ונאמרה שמחה בשלמים קמט) מה להלן בזבחים אף כאן בזבחים קנ) : דבר אחר לא יראו פני ריקם בעולות או אינו אלא בשלמים הרי אתה דן נאמרה שמחה באדם ונאמרה שמחה בשלמים מה שמחה אמורה באדם בדבר הראוי לבא בידי אדם אף שמחה אמורה בשלמים דבר הראוי לבא בידי שמים קנא) אינו דין שיהא שולחן שלך מלא ושולחן של רבך ריקם קנב) :

וחג הקציר ביכורי מעשיך [וגו׳] נאמר שלש רגלים בשביעית שלא יסתרסו שלשה רגלים ממקומן קנג) :

---

**מאיר עין** והא״ל מחק מלת המגינים וכן מחק לקמן מלת חסין ואיני רואה טעמו : קלו) בסה״מ להר״מ ובס׳ החינוך הביאו מן המכילתא לא ישמע על פיך אזהרה למדיח ורמז עליה בעל מגדול עוז ברים פ״ד מה׳ ע״ז ולפנינו ליתא אבל איתא לה בסנהדרין ס״ג ע״ב : קלז) הא״ח והא״ל מחקו מלות בכל מקום והגיהו בכל זמן וכן בילקוט ליתא וא״נ ובילקוט אינו אלא קטוע : קלח) וכ״ה בילקוט והא״ל הגיה יכול ג״פ בכל רגל ת״ל שלש רגלים וכלו׳ השמיענו הכתוב דהיינו פעמים היינו רגלים ועיין בספרי דברים ריש פי׳ קמ״ג : קלט) כ״ה בילקוט והא״ל הוסיף ג״כ והגיה דבר אחר רגלים להוציא את החיגרין ואיידי דדריש רגלים דריש נמי הכא לאינך קראי ועיין חגיגה ד׳ ע״א ובירושלמי ריש חגיגה : קמ) עיין לקמן : קמא) כן הגיה הא״ח ומלת הגרים דלעיל עכ״פ הוא טעות ול״ל הגרים וכ״ה בא״ח ובדפוס ווילנא ובילקוט וגי׳ הילקוט כל זכורך להוציא את הגרים טומטום ואנדרוגינוס תקרא את התורה הזאת להוציא גרים ועבדים באזניהם וכו׳ ובלי ספק שהוא משובש וכתב הז״ר וז״ל את הגרים בא״ח מחקו וגרס להוציא טומטום וכו׳ וכ״ה בגמרא דחגיגה אך י״ל דאיתא בפסחים (ח׳ ע״ב) דמי שאין לו קרקע פטור מן הראיה וגרים לא היה להם חלק בארץ וכהנים ולויים הו״ל עדי מגרם אך איתא במשנה ריש חגיגה דעבדים משוחררים חייבים א״כ ה״ה גר והרמב״ם השמיט הא דמי שאין לו קרקע ולא ידעתי למה עכ״ל ובלא כדין השיג על הא״ח דטעמיה דגרים מיעטו מכל ישראל וסגנון הלשון מוכח דהאי את הגרים דלעיל ע״ס היא דהא לא תני והטומטום והאנדרוגינוס והא״ל מחק לה נמי ואחר מלת ואנדרוגינוס הוסיף כל להוציא הקטנים ועיין חגיגה ד׳ ע״א ובספרי דברים פי׳ קמ״ג : קמב) חגיגה ג׳ ע״א : קמג) בדפוס ווילנא הגיהו וזקן אבל נוסחת הילקוט כנוסחתנו ועיין בגמרא שם ד׳ ע״א וע״ב ובירושלמי ריש חגיגה : קמד) במשנה דריש חגיגה תני הכא ונשים ועבדים שאינם משוחררים : קמה) כ״ה במשנה וכן הגיהו הא״ח והא״ל : קמו) גי׳ הילקוט היה ריב״ב אומר כאשר צויתך וכו׳ ומלת מכאן מיותר והא״ל מוחק ומגיה וכאן אמר ריב״ב שהעבר השנים כדי שלא תהא חוגג אלא וכו׳ וא״נ ועיין לעיל בא פ״ב ובספרי דברים פי׳ קכ״ז ובסמוך שם במ״ע אות א׳ ופי׳ הז״ר שלא עדיין לא נכרה התבואה עבר השנה ביצוא עומר בזמנו : קמז) שתהא נותן כסף לצדקה ועיין בספרי דברים פי׳ קמ״ג ובמ״ע שם אות י׳ ובילקוט גרס בנכסים והגיה כן הא״ח אבל הרא״מ הביא נוסחת המכילתא כמו שהיא לפנינו : קמח) ושמחת בחגך אתה ובנך וגו׳ בפ׳ ראה : קמט) וזבחת שלמים וגו׳ ושמחת לפני ה׳ אלהיך בפ׳ תבא והז״ר הגיה ונאמר שמחה לשמים וא״ל : קנ) הא״ל מחק והגיה עפ״י הגמרא דחגיגה ז׳ ע״א א״ח בזבחים או אינו אלא בעופות ומנחות נאמר שמחה לאדם ונאמר ראייה לגבוה מה להלן וכו׳ ואין כאל להוסיף כדין בלא ראיה ונוסחת הילקוט והרא״מ כנוסחתינו ועיין בכ״מ ריש ה׳ חגיגה ובהשגת המ״ל על החינוך במצוה זו וע״ע בספרי דברים פי׳ קמ״א ובסמוך במ״ע שם אות א׳ : קנא) דקודם האי מקרא דפ׳ כי תבא כתיב והעלית עליו עולת לה׳ אלהיך והדר כתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת לפני ה׳ אלהיך וילפינן שמחה דפרשת שלמים משמחה דאדם דהאי ושמחת אעולות נמי קאי וכלו׳ דהבאת עולת נמי אקרי שמחה והדר ילפינן שמחה דאדם משמחה דשלמים כדלעיל כנ״ל בפי׳ ברייתא זו והא״ל מוחק ומגיה עפ״י הגמרא שם נאמר שמחה לאדם ונאמר ראיה לגבוה מה שמחה האמורה לאדם בראוי לו אף ראייה האמור לגבוה בראוי לו אבל גי׳ הרא״מ ג״כ כנוסחתינו ובילקוט המאמר קטוע לגמרי : קנב) וכלו׳ וכיון דעולות נמי אקרי שמחה א״כ שמחה האמורה ברגל אינו דין וכו׳ ועיין בגמרא שם : קנג) עיין ברש״י ע״ה וברא״מ והא״ח הגיה למה נאמר כאן שנה שלש רגלים וגו׳ ואיני יודע

שלש פעמים בשנה [וגו'] והלא כבר נאמר קנד) את פני האדון יי' אלהיך קנה) ומה תלמוד לומר אלהי ישראל (שמות לד) קנו) אלא על ישראל ייחד שמו ביותר קנז): כיוצא בו שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד (דברים ו) והלא כבר נאמר יי' אלהינו ומה ת"ל יי' אחד קנח) אלא עלינו יחד שמו ביותר: כיוצא בו לכן כה אמר יי' אלהי ישראל (מלכים ב' כא) והלא כבר נאמר אלהי כל בשר (ירמיה לב) ומה ת"ל אלהי ישראל אלא על ישראל יחד שמו ביותר: כיוצא בו שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלהים אלהיך אנכי לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך נגדי תמיד (תהלים נ) קנט) אלהים אני לכל באי העולם אף על פי כן לא יחדתי שמי אלא על עמי ישראל קס):

לא תזבח על חמץ דם זבחי לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים דברי רבי ישמעאל קסא) רבי עקיבא אומר קסב): אין לי אלא זביחה זריקה מנין תלמוד לומר דם זבחיך (דברים יב) קסג) רבי יהודה אומר הזבח שכלו שלי ואי זה זה תמיד קסד):

לא ילין חלב חגי עד בקר בא הכתוב ללמדך על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה וזכיתי לדון על האיברים הואיל והחלבים מתנה על האשים ואיברים מתנה לאשים אם למדת על החלבים שהם נפסלין בלינה על גבי הרצפה [אף איברים נפסלין בלינה על גבי הרצפה] קסה) יכול איברים יהוא נפסלין בלינה על גבי המערכה תלמוד לומר (לא ילין חלב חגי עד בוקר) [על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר] (ויקרא ו') קסו) אחר שלמדת קסז) על האיברים שאין נפסלין בלינה על גבי המערכה וזכיתי קסח) לדון על החלבים הואיל ואיברים מתנה לאשים והחלבים מתנה לאשים אם למדת על איברים שאינם נפסלין בלינה על גבי המערכה (יכול) קסט) אף החלבים לא יהיו נפסלין בלינה על גבי (הרצפה) [המערכה הא מה] קע) תלמוד לומר לא ילין חלב חגי עד בקר לענין שאמרנו קעא):

ראשית ביכורי אדמתך [וגו'] למה נאמרה פרשה זו לפי שנא' ולקחת מראשית כל פרי האדמה (דברים כו) אין לי אלא פירות דרך ביכורים משקין מנין תלמוד לומר תביא בית יי' אלהיך מכל מקום ומה הפרש בין אלו לאלו אלא אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואין קורין קעב): אשר תביא מארצך (שם) להוציא אריסין וחכורות והגזלן והסקריקון קעג): אשר יי' אלהינו (שם) קעד) להוציא גרים ועבדים: נותן לנו (שם) קעה) להוציא נשים טומטום ואנדרוגינוס משמע מוציאן שלא יקראו ומוציאן שלא יביאו תלמוד לומר תביא מכל מקום ומה הפרש בין אלו לאלו אלו מביאין וקורין ואלו מביאין ואין קורין:

לא תבשל גדי בחלב אמו רבי שמעון אומר קעו) מפני מה נאמר בג' מקומות כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחת בחורב ואחת בערבות מואב ואחת בהר גריזים והר עיבל קעז)

---

**מאיר עין** טעם להגהה זו והעיקר שחסר לעיל בד"ה ג' רגלים מלת וגו' ואחר שהשלים המועדות דרים לה'. בילקוט ג' שלש ים הרו' וכו': קנד) הא"א הגיה ל"כ והלא וכו' וא"ל: קנה) במקרא שלפנינו כתוב אל פני האדון ה' ותו לא: קנו) הא"ל מוחק ומגיה פני האדון ה' ומת"ל אלהי ישראל וגי' הילקוט את פני האדון ה' אלהי ישראל למה נאמר והלא כבר נאמר את פני האדון ה' ומת"ל אלהי ישראל וכו' וגי' זו עיקר וכ"ה בספרי דברים סוף פי' ל"א ונראה שעיקר המאמר איתאמר בפ' כי תשא והועתק לכאן ובספרי שם: קנז) עיין ברא"ש שם: קנח) הא"ל הגיה והלא כבר נאמר ה' אחד ומת"ל ה' אלהינו וכ"ה בספרי שם אבל נוסחת הילקוט כנוסחתנו וכ"ל שנוסחא זו עתיקה ועיקרית היא ופי' ה' אחד כך הוא ה' לבדו הוא אלהינו וכן דעת הכז"ל שהשבטים השיבו כן לישראל סבא שה' אחד לנו וזה טעם המקרא ביום ההוא יהיה ה' אחד כלו' שאלוה אחד יהיה לכל העמים ועיין ברא"ש בפ' ואתחנן ולפי נוסחא זו נופל עליה יפה לשון יחד ובספרי שם נשתנה למלת הואל עיי"ש ובילקוט ג' עלינו לייחד שמו וכו' אבל באינך ג' נמי ייחד: קנט) במקרא כתוב לנגדי: קס) ועיין בספרי שם: קסא) ע' לעיל פ' בא פ"ח בד"ה אך ביום: קסב) בילקוט ליתא למלות רע"א וכ"ל דחסר כאן מלת וכו' וקטוע הוא שקטעוה הסופרים והוא הדרשה דלעיל שם ויפה הגיה שם הא"ל עיי"ש במ"ע אות א': קסג) ומהתם ילפינן זריקה לפסח עיין ספרי במדבר פי' קי"ח בד"ה לא תפדה וכיון דכתיב הכא דם איכלול ביה נמי זריקה ועיין בירושלמי פסחים פ"ה ה"ד והזי"ל והא"ל מחקו והגיהו דם זבחי עפ"י הילקוט ול"כ עיקר כנוסחתינו והילקוט משובש ועיין ברמב"ן בפרשה: קסד) עיין פסחים ס"ד ע"א: קסה) כן הגיהו הא"א והזי"ל והא"ל וכ"ה בילקוט: קסו) כן הגיהו הזי"ל והא"ל וכ"ה בילקוט ועיין ברש"י עה"ת וברא"מ: קסז) גי' הילקוט ת"ל כל הלילה עד הבקר ע"ג המערכה אם למדת וכו': קסח) הא"א הגיה זכיתי: קסט) וכן מחקו הא"א והא"ל עפ"י הילקוט: קע) וכן הגיהו הא"א והא"ל עפ"י הילקוט: קעא) ועיין בתרגומים: קעב) שאינו יכול לומר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה והא"ל מחק מן ומה הפרש וכו' אבל בילקוט נמי איתא לה וטעמא כדכתיבנא ועיין בספרי דברים פי' רל"ז ובנסמן במ"ע שם אות ע': קעג) עיין בספרי שם ובנרמז שם במ"ע אות י' והא"ל הגיה בכורי אדמתך להוציא אריסין וכו' אבל נוסחת הילקוט נ"כ כנוסחתינו: קעד) הא"א הגיה אלהיך שכן הוא במקרא שם וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה אשר נשבע ה' לאבותינו להוציא וכו' ועיין בספרי שם פי' רל"ט ובנרמז במ"ע שם אות צ': קעה) הא"א הגיה לך שכן הוא במקרא וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה לתת לנו ועיין בספרי שם ובפי' ס"א ובמ"ע שם אות כ' וכ"ז: קעו) גי' הילקוט ר' ישמעאל אומר: קעז) עיין בספרי סוף

רבי יאשיה אומר הראשון תחלה נאמר ואין דורשין תחלות קעח) שני לו מה דיי קעט) בהמה טהורה מטמאה במשא וטמאה[מטמאה במשא אם למדת על טהורה שבשרה אסור להתבשל בחלבה יכול אף טמאה אסור להתבשל בחלבה ת"ל בחלב אמו ולא בחלב טמאה [שלישית] קפ) ולא בחלב אדם רבי יונתן אומר מפני מה נאמרה בג' מקומות אחת לבהמה ואחת לחיה ואחת לעוף קפא) אבא חנן [אומר] משום רבי אלעזר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחת לבהמה גסה ואחת לעזים ואחת לרחלים קפב) רבי שמעון בן אלעזר אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות אחת לבהמה גסה ואחת לדקה ואחת לחיה: דבר אחר אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה ואחד איסור בישול: דבר אחר אחת בין בארץ בין בחוצה לארץ ואחת בפני הבית ואחת שלא בפני הבית קפג): לפי שהוא אומר ראשית בכורי אדמתך לא שמענו אלא בזמן שהביכורים נוהגים קפד) שם נוהג בשר בחלב מקום שאין הבכורים נוהגים ובזמן שאין הביכורים נוהגין לא שמענו תלמוד לומר לא תאכלו כל נבלה [וגו'] (דברים יד) ונאמר לא תבשל גדי (שם) מה נבלה נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ בין בפני הבית ושלא בפני הבית אף בשר בחלב יהא נוהג כן קפה) רבי עקיבא אומר מפני מה נאמר בשלשה מקומות פרט לחיה פרט לבהמה פרט לעוף רבי יוסי הגלילי אומר נאמר לא תאכל כל נבלה ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו את שאסור בנבלה אסור לבשל בחלב עוף שאסור משום נבלה [יכול] קפו) יהא אסור לבשל בחלב תלמוד לומר בחלב אמו יצא עוף שאין לו חלב אם יוצאת בהמה טמאה אחת בשחיטתה ואחת במיתתה קפז):

לא תבשל אין לי אלא שהוא אסור בבישול מנין שהוא אסור באכילה אמרת ק"ו מה הפסח שאין בו כל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל לא אם אמרת בפסח שאיסורו בכל דבר לכך הוא אסור באכילה תאמר בבשר בחלב שאין איסורו באכילה בכל דבר לכך לא יהא אסור באכילה קפח) רבי עקיבא אומר אינו צריך אם גיד הנשה שאין בו בל תבשל יש בו בל תאכל בשר בחלב שיש בו בל תבשל דין הוא שיש בו בל תאכל לא אם אמרת בגיד הנשה שאיסורו קודם מתן תורה לכך אסור באכילה תאמר בבשר בחלב שאין איסורו קודם מתן תורה לכך לא יהא אסור באכילה (תלמוד לומר לא תאכלנו) קפט) הרי נבלה תוכיח שאין אסורה קודם מתן תורה והיא אסורה באכילה [היא תוכיח על בשר בחלב שאעפ"י שאין איסורו קודם למתן תורה יהא אסור באכילה] קצ) לא אם אמרת בנבלה שהיא מטמאה במשא תאמר בבשר בחלב שאינו מטמא במשא חלב ודם יוכיחו שאין מטמאין במשא ואסורין באכילה הם יוכיחו על בשר בחלב אף על פי שאין מטמא במשא יהא אסור באכילה לא אם אמרת בחלב ודם שחייבין עליהם כרת תאמר בבשר בחלב שאין איסורו משום כרת ת"ל לא תאכלנו (דברים יב) קצא) להביא בשר בחלב שאסור באכילה איסי אומר לא תאכל הנפש עם הבשר (שם) להביא בשר בחלב שאסור באכילה איסי בן גוריא אומר נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה קצב): אין לי אלא אסור באכילה אסור בהנאה מנין אמרת קל וחומר ומה ערלה שלא נעבדה בה עבירה אסורה באכילה קצג) ובהנאה בשר בחלב שנעבדה בו עבירה אינו דין שיהא אסור באכילה ובהנאה לא אם אמרת בערלה שלא היה לה שעת היתר לפיכך אסורה בהנאה תאמר בבשר בחלב שהיה לה שעת היתר חמץ בפסח יוכיח שהיה לו שעת היתר ואסור בהנאה לא אם אמרת חמץ בפסח שחייבין עליו כרת תאמר בבשר בחלב שאין חייבין עליו כרת כלאי הכרם

---

**מאיר עין** סי' ק"ד ובמ"ע שם ובתרגום יונתן בפרשה: קעח) עיין לעיל פט"ו ול"ע: קעט) גי' הילקוט ובני' לו מפני הדין והא"ל הגיה שני למה נאמר שיכול בהמה וכו': קפ) כן הגיה הז"ו וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה שנים בחלב אמו וכו': קפא) וס"ל דאסורין מדאורייתא ובמתא יושבה כל הבשר אסור לבשל בחלב: קפב) בילקוט המאמר קטוע עיי"ש: קפג) הא"ל הוסיף והגיה ד"א בין בחולין ובין במוקדשין ר' אומר לפני הבה"א רחמים וכו' ולשני רואה טעמו: קפד) קטוע הוא קצת וצ"ל ובמקום שהביכורים נוהגים: קפה) עיין בתוספתא דחולין ריש פ"ח ובתוספות ריש פ' כל הבשר ובי"ב פ"ח ע"א ד"ה תהוא. הא"ל הוסיף הבא במוקדשין מנין אמרת אם נאסר בחולין לא נאסר במוקדשין לא א"א בחולין באסור מוליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסור מוליקה במוקדשין ת"ל בית ה' אלהיך לא תבשל וגו' ומחקו לקיון בסוף הפרשה: קפו) כן הגיה הא"ל וכ"ה בילקוט: קפז) בספרי דברים סי' ק"ד וחולין קי"ג ע"א: קפח) הא"ל הוסיף ת"ל לא תאכלנו וא"ל אלא דלקיון מפני לה אלינא דתרוייהו ובילקוט נמי ליתא וגי' ג בכל דבר בכל ימי מפסקה ו"ה: קפט) וכן מחקו הא"א הז"ו והא"ל וכן בילקוט ליתא: קצ) וכ"ה בילקוט: קצא) עיין בספרי דברים סוף סי' ע"ו ובנ"ע שם אות ח' וחולין קט"ו ע"א ועי"ב: קצב) עיין לעיל ריש פרשה ובחולין קט"ו ע"ב ושם הגי' איסי בן יהודה וגי' הילקוט איסי בן גור אריה: קצג) הא"ל

יוכיחו שאין חייבין עליו כרת ואסורין בהנאה קלד) רבי אומר או מכור לנכרי [וגו'] לא תבשל גדי (שם יד) אמרה תורה כשתמכרנו לא תבשלנו ותמכרנו מכאן למדת שאסור בהנאה קלה):

לא תבשל [גדי בחלב אמו] אין לי אלא חלב אמו וחלב אחותו גדולה מנין קל וחומר הוא ומה אמו שאינה נכנסת עמו לדיר להתעשר אסור לבשל בחלבה אחותו שהיא נכנסת עמו לדיר להתעשר דין הוא שיהא אסור לבשל בחלבה קלו): חלב עצמה בבשרה מנין אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי עם פרי בשחיטה אסר פרי עם האם כאן שאסר פרי עם פרי בבישול אינו דין שנאסור פרי עם האם קלז): חלב עזים ברחלים מנין אמרת קל וחומר ומה במקום שהתיר פרי אם פרי ברביעה אסר פרי עם האם כאן שנאסר פרי עם פרי ברביעה אינו דין שנאסר פרי עם האם קלח):

[לא תבשל גדי בחלב אמו] קלט) הוא הדין אף לבקר מפני מה דיבר הכתוב בגדי מפני שהחלב מרובה באמו רבי אומר נאמר כאן אמו ונאמר להלן אמו ר) מה להלן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר אף כאן בשור וכשב ועז הכתוב מדבר:

לא תבשל גדי בחלב אמו בשר בחלב את אסור לבשל ולא כל שאר האיסורין והדין נותן ומה בשר בחלב שזה מותר בפני עצמו וזה מותר בפני עצמו אסורים בבישול שאר אסורין שבתורה שזה אסור בפני עצמו וזה אסור בפני עצמו אינו דין שיהו אסורין בבשול ת"ל לא תבשל גדי בחלב אמו [בשר בחלב אתה אסור לבשל ולא כל שאר איסורין שבתורה] רא):

[לא תבשל גדי בחלב אמו] אין לי אלא בחולין במוקדשין מנין אמרת [קל וחומר] אם נאסר בחולין לא נאסר במוקדשין לא אם אמרת בחולין שכן אסר מליקה בחולין תאמר במוקדשין שלא אסר מליקה במוקדשין תלמוד לומר בית יי' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמו רב):

(עד כאן פרשת דינין)

## חסלת מסכתא דכספא

## וסליקא פרשת משפטים

## כ ס פ א

סימן

---

**מאיר עין** מוחק אלא בא כ״ל ה וכן בילקוט ליתא ואין הברא דנקט אגא אלא בבדי: קלד) עיין חולין שם וסגנון המאמר קטוע קלא ואסירין אליקא וכהא דלעיל אות קל וקיטעוה הסופרים ולא חשו להגדיל תורה ולהאדירה: קלה) עיין חולין שם והתם תני לה בשם דבי ר' אליעזר: קלו) שאמו מתמא כבר היא מעוברת אבל עם אחותו הוא נכנס למעשר ואעפ"י שזו גדולה וילדה וכבר נתעשרה על שמא קפיד דא"ס אינה נכנסת עמו ואחות נכנסת עמו והז"ר והזי"כ והא"ל מחקו והגיהו איפכא עפ"י הגמרא דחולין קי"ד ע"א עיי"ש אבל נוסחת הילקוט כנוסחתנו ובברייתא כפשטה עדיפא עפי ועיין ברש"י בגמרא שם: קלז) בגמרא שם ע"ב ופירשה רש"י שם: קלח) פרי עם פרי ברביעה שהוא מין אחר והוו כלאים ז"ר והא"ל הגיה ומה במקום שהתיר פרי עם האם ברביעה אסר פרי עם האם מקום שנאסר וכו' וא"ל וכעין בברייתא זו בגמרא שם קי"ד ע"א: קלט) ככ"ל להגיה: ר) שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (ויקרא כ"ב): רא) הגהתי עפ"י הילקוט: רב) הגהתי עפ"י הילקוט והא"ל מוחק כל זה כמ"ש לעיל אות קס"ה ועיין בהוספות ריש פ' דכל הבשר:

## חסלת מסכתא דכספא

## וסליקא פרשת משפטים

# פרשת כי תשא

## פרשה א

ויאמר יי' אל משה [וגו'] לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח א) :

אך את שבתותי תשמרו למה נאמר לפי שהוא אומר לא תעשו כל מלאכה (שמות כ) ב) אין לי אלא דברים שהם משום מלאכה משום שבות מנין תלמוד לומר את שבתותי להביא דברים שהן משום שבות ג) : כבר היה רבי ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא מהלכין בדרך ד) ולוי הסדר ה) ורבי ישמעאל בנו של רבי אלעזר בן עזריה מהלכין בדרך אחריהם ונשאלה שאלה זו בפניהם מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת נענה רבי ישמעאל ואמר אם במחתרת ימצא הגנב (שמות כב) ומה זה הוא ספק שבא לגנוב ספק שבא להרוג והרי דברים ק"ו ומה שפיכות דמים שמטמא את הארץ ומסלקת את השכינה הרי היא דוחה שבת קל וחומר לפקוח נפש שדוחה את השבת ו) נענה רבי אלעזר בן עזריה ואמר מה מילה שאינה אלא אחד מאיבריו של אדם דוחה שבת קל וחומר לשאר כל גופו אמרו לו ממקום שבאת מה להלן בודאי אף כאן בודאי ז) רבי עקיבא אומר אם דוחה רציחה את העבודה שהיא דוחה שבת קל וחומר לפיקוח נפש שדוחה השבת ח) רבי יוסי הגלילי אומר כשם שהוא אומר אך את שבתותי תשמרו אך חלק ויש שבתות שאתה דוחה ויש שבתות שאתה שובת ט) רבי שמעון בן מנסיא אומר הרי הוא אומר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם לכם שבת מסורה ואי אתם מסורין לשבת י) רבי נתן אומר ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם חלל שבת אחת כדי שתשמור שבתות הרבה יא) :

כי אות היא ביני וביניכם ולא ביני ובין אומות העולם יב) :

לדורותיכם שינהוג הדבר לדורות :

לדעת כי אני יי' מקדשכם למה נאמר לפי שהוא אומר ושמרו בני ישראל את השבת שומע אני אפילו חרש שוטה וקטן תלמוד לומר לדעת כי אני יי' לא אמרתי אלא במי שיש לו דעת יג) :

כי אני יי' מקדשכם לעולם הבא כגון קדושת שבת בעולם הזה נמצינו למדין שהוא מעין קדושת העולם הבא וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת (תהלים צב) לעולם שכלו שבת יד) :

---

**מאיר עין** (פרשה א) א) הז"ר פי' שאמר לו בעצמו והטעם שנתן לו בצנעה שלא ידעו שרי אוה"ע עכ"ל ולפום פשוטא הדין דאריסא דקרא קאי אפשר לומר דס"ל דמעשה אחר העגל הוה ואשמעינן דנתקבלה תפלת משה שה' בעצמו ילך עמהם ולא ע"י מלאך אמנם נראה עיקר כפי' הזו"ג דאפיסא דקרא ואתה דבר אל בני ישראל לאמר קאי וכן דעת הא"ל שהוסיף לא ע"י מתורגמן ולא ע"י מלאך וזה ראיה לגרסת הגר"א לעיל פ' בא פ"ג עיי"ש ובמ"ע אות ב' ובפנים העתקתי בתרגומים נמצא שאונקלוס תרגם ואת מלל ויונתן תרגם ואנת תמלל ולפ"ז א"ל לשום הגהה לעיל שם: ב) מקרא זה לא נמצא ובילקוט איתא לא תעשה והוא מקרא די' הדברות: ג) עיין לעיל סוף משפטים ובמ"ע שם אות קכ"ט: ד) יומא פ"ה ע"א ובילקוט משפטים ר' שכ"ז השיג נמי לריה"ג בהדייהו: ה) עיין ברש"י ובגליון בגמרא שם: ו) הא"ל מחק והגיה עפ"י הגמרא ספק שבא להרוג ומה שפיכות דמים וכו' השכינה הרי היא נתנה להצילה בנפשו ק"ו לפ"נ וכו' ועיין לעיל משפטים פ"ג ושם פירשתי וע"ע בתוספתא דשבת פט"ז: ז) עיין בגמרא ובתוספתא שם והא"ל מוחק מן אמרו לו וכו' עפ"י הגמרא שם אבל בתוספתא תני לה עיי"ש: ח) הא"ל מוחק מלת רציחה וגי' אם דוחה את העבודה ועיין לעיל משפטים פ"ד ובמ"ע שם אות מ"א והכי פירושא מעיקרא ילפינן דס"ל דוחה עבודה מרציחה שאם הורגו כבר דוחה עבודה כדי לענשו ק"ו שדוחה עבודה כדי להצילו והדר ילפינן אם פ"נ דוחה עבודה שהמותרה משבת שהרי דוחה אותה ק"ו שדוחה את השבת וכיו"ל הכתו תרתי ק"ו בחדא ואמר אם דוחה רציחה את העבודה שהיא דוחה שבת ק"ו לפ"נ שדוחה העבודה שדוחה השבת וכ"ה לעיל שם אלא דהתם מסיים בילוק קמייתא והכא מסיים בילוק בתרייתא ועיין בגמרא ובתוספתא שם ובמכילתא נוסחאות שונות ואין למחוק האחת מפני האחרת: ט) בגמרא שם תני לה בשם ר"י בר יהודה אבל גי' הילקוט שם ריה"ג ועיין בתוספתא שם והא"ל מחק מלות כששם שהוא אומר והגיה יכול לכל ת"ל אך חלק עפ"י הגמרא שם ול"נ וגירסת הגר"א כשהוא אומר: י) ובגמרא שם תני לה בשם ר' יונתן בר יוסף: יא) ובגמרא שם תני לה בשם ר"ש בן מנסיא ועיין לקמן ד"ה ושמרתם וגו' ישמרו ועיין בירושלמי יומא פ"ח ה"ה. הא"ל הוסיף כאן מה לשלוני חנותו נעולה וכו' דלקמן ד"ה כי קדש ומחקו שם ואיני רואה טעם להגהה זו: יב) עיין ברכה ואתחנן בד"ה הלכה אדם וכו' שהיה מהלך ע"ב וכו' ועיין סנהדרין נ"ח ע"ב ול"ע: יג) ועיין לעיל מס' דבחודש פ"ז ד"ה אתה וגנך: יד) עיין ר"ה ל"א וגי'

ושמרתם את השבת [כי קדש היא לכם] זה היא שהיה ר' שמעון בן מנסיא אומר לכם שבת מסורה ואי אתם מסורים לשבת טו) :

כי קדש היא לכם מגיד שהשבת מוספת קדושה על ישראל מה לפלוני חנותו נעולה שהוא משמר את השבת מה לפלוני בטל ממלאכתו שהוא משמר את השבת מעיד למי שאמר והיה העולם טז) שברא את עולמו בששה ימים ונח ביום השביעי וכן הוא אומר ואתם עדי נאם יי' ואני אל (ישעיה מג) יב :

מחלליה מות יומת למה נאמר לפי שהוא אומר כל העושה (יז) מלאכה ביום השבת [מות יומת] עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר ויום השביעי שבת ליי' אלהיך לא תעשה כל מלאכה (שמות כ) אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין תלמוד לומר מחלליה מות יומת עונש שמענו אזהרה לא שמענו תלמוד לומר ויום השביעי שבת ליי' אלהיך שאין תלמוד לומר שבת ומה תלמוד לומר שבת אלא להביא את הלילה בכלל אזהרה דברי רבי יוסי ברבי יאשיה יח) ר' יהודה בן בתירה אומר הרי הגוים שהקיפו את ארץ ישראל יט) וחללו ישראל את השבת שלא יהו ישראל אומרין הואיל וחללנו מקצתה נחלל את כולה תלמוד לומר מחלליה מות יומת אפילו כהרף עין (מחללי"ה) מות יומת כ) :

כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה הנפש ההיא כא) עד שיעשה מלאכה גמורה הרי שכתב אות אחת שחרית ואות אחת בין הערבים או שארג חוט אחד בשחרית וחוט אחד בין הערבים שומע אני יהא חייב תלמוד לומר ושמרתם את השבת כי קדש היא לכם מחלליה מות יומת כי כל העושה בו מלאכה ונכרתה הנפש ההיא עד שיעשה מלאכה גמורה כב) :

ונכרתה הנפש ההיא מעמיה כג) למה נאמר לפי שהוא אומר מחלליה מות יומת אין לי אלא המזיד בהתראת עדים המזיד בינו לבין עצמו מנין תלמוד לומר ונכרתה להביא המזיד בינו לבין עצמו :

ונכרתה אין הכרתה אלא הפסקה הנפש ההיא מזידה דברי רבי עקיבא: מקרב עמה ועמה בשלום כד) :

ששת ימים תעשה מלאכה כה) וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ) כיצד יתקיימו שני כתובים הללו אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים שנאמר תעשה מלאכה וכן הוא אומר ועמדו זרים ורעו צאנכם ובני נכר איכרכם וכרמיכם (ישעיה סא) וכשאין עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן שנאמר ועשית כל מלאכתך ולא עוד אלא ועבדת את אויביך אשר ישלחנו יי' בך (דברים כח) מו) : ויום השביעי שבת ליי' אלהיך (שמות כ) כו) למה נאמר לפי שהוא אומר אלה מועדי יי' מקראי קדש [אשר תקראו אתם במועדם] (ויקרא כג) יכול כשם שקדושת מועדות מסורה לבית דין כך תהא קדושת שבת מסורה לב"ד ת"ל ויום השביעי שבת שבתון קדש ליי' כח) לשם שבת מסורה ואינה מסורה לבית דין כט) וכן הוא אומר ושמרתם את השבת [וכתיב] ושמרו בני ישראל את השבת ל) :

[ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם] לא) זה הוא שהיה רבי נתן אומר חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה לב) רבי אליעזר אומר דבר שהברית כרותה לו ואי זו (לא) זו מילה לג) רבי אלעזר בן פרטא אומר כל המשמר את השבת

---

**מאיר עין** הילקוט לעוה"ב כגון קדושת שבת שהיא מעין העוה"ב וכה"א מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת: טו) לעיל בפרשה: טז) גי' הילקוט ולא עוד אלא כל מי שמשמר את השבת מעיד וכו': יז) הא"ל מותק כאן מן מה לפלוני וכו' עיין לעיל אות מ"א: יח) גי' הילקוט דברי ר' אחי בר יאשיה ועיין לעיל מס' דבחודש פ"ה ובמ"ע שם אות כ"ד: יט) גי' הילקוט את ערי ישראל: כ) וכ"ה בילקוט והא"ל מחק כולא מן מחלליה וכו': כא) במקרא כתוב בה: כב) הא"ל מותק לכל זה המאמר והעתיק כאן מאמר ולא בו ובחבירו וכו' ילקוט פ' ויקהל וכתב בשבת בטעמו שפ"י המגרא דשבת ק"ה ע"ש וא"נ ועיין בירושלמי ריש ברכות: כג) במקרא כתוב מקרב עמיה ועיין בתרגום יונתן: כד) דעל פנקסתרות אין הלבור נכנסים ז"ר ועיין לעיל פ' בא פ"ס ובמ"ע שם אות ע"ז וכ"מ בספרי במדבר פי' י"ד: כה) במקרא כתוב יעשה: כו) גי' הילקוט ולא עוד אלא במלאכת אחרים נעשית על ידן שנאמר וכו' ועיין בספרי דברים פי' מ"ג ונכתוב במ"ע שם אות ע"ו: כז) גי' הילקוט וביום השביעי שבת שבתון קדש לה' והוא המקרא שלפנינו בפרשה: כח) במקרא כתוב וביום: כט) עיין ב"ב קכ"א ע"א: ל) וכ"ה בילקוט והשבת המיוחד ובא מבשת יומי בראשית תמתוע: לא) כנ"ל להגיה: לב) לעיל וגי' הילקוט שקה עליו שבת אחד וכו': לג) גי' הילקוט רא"ח לעשות את השבת דבר שהברית וכו' ופי' הז"ר דורים לדרתם ברית עולם זו מילה שמותר לעשותה בשבת ול"נ דה"ק שברית מילה הוא כרותה לשבת וכל מי שמשמר את השבת ולא חלל שבת

כאלו עשה השבת שנאמר לעשות את השבת [לד] רבי אומר [לה] כל המשמר שבת אחת כתקנה מעלה עליו הכתוב כאלו שומר (בשבות) [כל השבתות] [לו] מיום שברא הקב"ה עולמו עד שיחיו מתים שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת [וגו'] [לז]:

ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם ולא ביני ובין אומות העולם [לח]:

אות היא לעולם מגיד שאין שבת בטלה מישראל ובן את מוצא שבכל דבר שנתנו ישראל נפשם עליו כגון שבת ומילה ותלמוד תורה וטבילה הרי אלו נתקיימו בידם ואין ניטלין וכל דבר שלא נתנו ישראל נפשם עליו כגון בית המקדש ושמטים ויובלות והדיינין [לט] לא נתקיימו בידם [מ]:

שבת וינפש וממה שבת מן העבודה או מן הדין [מא] תלמוד לומר וינפש מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם ובן הוא אומר צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך (תהלים פט) ואומר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט וגו' (דברים לב) [מב]:

(תשלם מסכת היקון והיא פרשה ותלה המשפטים) [מג]

סליקא פרשת כי תשא

# פרשת ויקהל

## פרשה א

ויקהל משה וגו' למה נאמרה פרשה זו לפי שהוא אומר ועשו לי מקדש (שמות כה) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה [מות יומת] (שם לא) בשאר כל מלאכות חוץ ממלאכת המשכן [או אף במלאכת המשכן] [א] ומה אני מקיים ועשו לי מקדש בשאר כל הימים חוץ מן השבת או אף בשבת והדין נותן ומה עבודה שאינה באה אלא מכח המכשירין הרי היא דוחה שבת מכשירי עבודה שאין [עבודה] [ב] באה אלא מכחן אינו דין שידחו את השבת כגון שנטל קרנו של מזבח או שנפגמה הסכין שומע אני יתקנם בשבת תלמוד לומר ויקהל משה [וגו'] בחול ולא בשבת [ג]:

ויאמר אליהם אלה הדברים וגו' רבי אומר להביא שלשים ותשע מלאכות שאמר להם משה על פה [ד]:

ששת ימים תעשה מלאכה וכתוב אחד אומר ששת ימים תעבוד (שמות כ) בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים ובשאינן עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן [ה]:

וביום השביעי [וגו'] שלא יהו ישראל אומרים הואיל ומותרים בעשיית מלאכה בבית המקדש נהא מותרין בגבולין ת"ל וביום השביעי יהיה לכם קדש ולמקום חול [ו]:

---

**מאיר עין** את המילה היינו מיתה כהא דמדרש ואתחנן ברמזתי עליו לעיל אות י"ג: לד) פי' בשה"מ בשביתה בשבת אף שהיא בשב ואל תעשה מעלה עליו הכתוב כאילו עשה את השבת וגו' הילקוט ראב"ש אומר מנין אתה אומר כל מי שמשמר את השבת מעלין עליו כאילו שמר שבתות הרבה שנאמר ושמרו וגו': לה) גי' הילקוט ר' נתן אומר ועיין בילקוט פ' ויקהל: לו) כ"ה בילקוט: לז) וכ"ה בילקוט ופי' הז"ר דברית עולם דרים ובשה"מ פי' דאות היא לעולם דרים: לח) עיין לעיל במ"ע אות י"ג: לט) גי' הילקוט והדינין: מ) עיין בספרי דברים פי' כ"ו ובנימן במ"ע שם אות ד': מא) גי' הילקוט שבת ממלאכת מחשבת עבודה או אף מן הדין: מב) עיין ב"ר סוף פ"א והגהותא בפרשה בד"ה ילמדנו רבינו הכותב שתי אותיות: מג) אין כאן מקומו כן העיר הא"א:

סליקא פרשת כי תשא

(**פרשה א**) א) וכן הגיה ר"ע א"וו והא"ל הגיה או אינו אפילו בעשיית המשכן: ב) כ"ה בילקוט וכן הגיה הא"א: ג) ועיין ברש"י עה"ת וברמב"ן: ד) עיין שבת ל"ו ע"ב וירושלמי שם פ"ו ה"ג: ה) עיין לעיל פ' כי תשא וקיטעי הספרים כאן: ו) דלא נילף מעבודה שיהא מקדש אוכל נפש דוחה שבת ז"ר ועיין לעיל פ' בא פ"ט בד"ה אך אשר יאכל. הילקוט בפרשה העתיק כאן הברייתות דלעיל פ' כי תשא ודוקא בה ברייתא אחת שאינה בפנינו וז"ל שבת שבתון בכל מקום שבו שבות מוסיפין מחול על הקודש ונראה שהיא בפניו כן

וכל העושה בו מלאכה יומת ולא בו ובחברו והרי שחל יום הכפורים להיות ערב שבת ועשה מלאכה בין השמשות שומע אני יהא חייב תלמוד לומר כי כל העושה בו מלאכה יומת ולא בו ובחברו ז):

לא תבערו אש וגו' ח) לפי שהוא אומר בחריש ובקציר תשבות (שמות לד) שבות מחריש בשעת הקציר שבות מערב שביעית לשביעית אין לי אלא שהוא שובת מערב שביעית לשביעית ט) יכול כן ישבות מערב שבת (לערב שבת) [לשבת י)] והדין נותן הואיל והשביעית לשם ה' ושבת לשם ה' אם למדתי שהוא שובת מערב שביעית לשביעית כן מערב שבת לשבת] יא) ועוד קל וחומר ומה שביעית שאין חייבין עליה לא כרת ולא מיתת בית דין הרי הוא שובת מערב שביעית לשביעית שבת שחייב עליו כרת ומיתת בית דין דין הוא שישבות מערב שבת לשבת או [לא] יב) יהיה רשאי להדליק לו נר או להטמין לו את החמין או לעשות לו מדורה ת"ל לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר מערב שבת לשבת: דבר אחר לא תבערו אש בכל מושבותיכם לפי שנאמר אש תמיד וגו' (ויקרא ו) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שמות לא) בשאר כל מלאכות חוץ מן המערכה [או אינו אלא אף המערכה] יג) ומה אני מקיים לא תכבה כל הימים חוץ מן שבת תלמוד לומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם [במושבות] יד) אי אתה מבער אבל אתה מבער בבית המקדש טו): אמר אחד מתלמידי רבי ישמעאל הרי הוא אומר טז) לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר וכי יהיה באיש חטא וגו' (דברים כא) שומע אני בין בחול בין בשבת ומה אני מקיים מחלליה מות יומת (שמות שם) בשאר כל המיתות יז) חוץ ממיתת בית דין או אינו אפילו במיתת בית דין ומה אני מקיים ותלית אותו על עץ יח) בשאר כל הימים חוץ מן השבת [או אף בשבת] יט) ת"ל לא תבערו אש וגו' שריפה בכלל היתה ויצאת ללמד מה שרפה שהיא אחת ממיתות בית דין אינה דוחה את השבת אף כל שאר מיתות בית דין לא ידחו את השבת כ): רבי יונתן אומר כא) לא תבערו אש למה נאמר לפי שנאמר ויקהל משה [וגו'] שומע אני לא יהא חייב עד שיעבור על שלשים ותשע אבות מלאכות תלמוד לומר בחריש ובקציר [תשבות (שמות לד) עדיין אני אומר] כב) עד שיעבור על שתים ואם לאו אינו חייב תלמוד לומר לא תבערו הבערה היתה בכלל ויצאת ללמד (אלא) כג) מה הבערה מיוחדת שהיא אחת משלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה כד) אף כל שאר שלשים ותשע אבות מלאכות חייב עליה בפני עצמה כה) רבי נתן אומר כו) לא תבערו אש למה נאמר לפי שהוא אומר ויקהל משה [וגו'] כז) שומע אני [לא] כח) יהא רשאי להדליק לו את הנר ולהטמין לו את החמין (לעשות

---

**מאיר עין** במכילתא ולפנינו ליתא ועיין ר"ה ע' ע"א: ז) הא"ל מחקו כאן והעתיקו לעיל בפ' כי תשא עיין במ"ע שם אות כ"ב. יהא חייב פי' בבה"מ בשם פנים יפות דבמעלתא קאמר ואם אינו ענין למזיד (דיוה"כ אינו במיתה) תניהו ענין לשוגג וכתב הז"ר ולא בו ובחבירו די"ל מקצת מלאכה עשה בי"ה ומקצת מלאכה בשבת ועיין רפ"ד דכריתות (י"ט ע"א) עכ"ל והאמת דלענין שאין השבתות מצטרפות מיתנייא הכא דהו"א שיצטרפו וכיון שגמרה באיסור מיתה יהא חייב מיתה קמ"ל דאין מצטרפות וכ"ה מפורש בירושלמי שבת פ"ב ה"א עיי"ש: ח) בילקוט ג' למה נאמר: ט) הא"ל מוחק מן שבות מערב שביעית וכו' אבל בילקוט איתא לה והאמת שאין סגנון לשון הברייתות שוות וסתמא כר"ע ועיין ר"ה ט' ע"א: י) כן הגיהו מפרשי המכילתא וכ"ה בילקוט: יא) כ"ה בילקוט: יב) וכ"ה בילקוט וכן הגיה הז"י והא"ל מחק מלת או והגיה לא וא"כ והכי פירושא יכול כן ישבות וכו' כלו' שיוסיף מחול על הקודש בשבת כעין שמוסיף בשביעית שהרי הדין נותן שיוסיף מחול על הקודש וכדיליף לה באמת בר"ה שם מהא דשביעית או אני אומר שלא יהא רשאי להדליק וכו' דומיא דשביעית לגמרי ת"ל וכו': יג) כן הגיהו הא"א והא"ל וכ"ה בילקוט: יד) וכ"ה בילקוט וברמב"ן פ' אמור כ"ג: טו) עיין שבת כ' ע"א: טז) בילקוט ליתא למלות הרי הוא אומר: יז) כלו' אם חלל שבת במלאכה זו בשאר כל המיתות והא"ל הגיה כל המלאכות עפ"י הגמרא דיבמות ו' ע"ב אבל גי' הילקוט כנוסחתינו: יח) הא"ל מוחק ומגיה ומה אני מקיים והומת והז"ר האריך בדבר עיי"ש והאמת שאינו אלא קטוע רישא דקרא: יט) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט והא"ל הגיה או אינו אלא אפי' בשבת: כ) ועיין לעיל משפטים פ"ד וביבמות שם וסנהדרין ל"ה ע"ב: כא) הא"ל הגיה עפ"י הגמרא דשבת ע' ע"א רבי נתן אבל בילקוט איתא נמי ר' יונתן והאמת שקיעטו שם יונתן לשם נתן בברייתות ובמדרשים דוק ותשכח: כב) כן הגיה הא"א וכ"ה בילקוט והז"י נדחק ועיין בגמרא שם: כג) וכן בילקוט ליתא: כד) גי' הילקוט וחייבין עליה בפני עצמה: כה) גי' הילקוט חייב על כל אחת ואחת בפני עצמה: כו) הא"ל הגיה ר' יונתן אומר: כז) הא"ל הגיה לפי שהוא אומר מועדי ה' וגו' שומע אני וכו' ומוחק מלות ולהטמין לו את החמין ומאן כתב להאי כדין בלא ראיה: כח) כן הגיה הא"א וגי' הילקוט שומע אני אינו רשאי וכו' והרמב"ן בפרשה הביא כנוסחא שהיתה לפנינו בשם מדרש וז"ל וכלשון הזה מצאתי במדרש רנ"א וכו' ופירשה עיי"ש ודחה הז"ר פירושו וכתב עליו שגי' משובשת נזדמנה לו והראיה היותר חזקה שהביא כנגדו הוא מלשון להטמין לו את החמין עיי"ש:

[ולעשות] לו מדורה תלמוד לומר לא תבערו אש כט):
ביום השבת ביום השבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב ל):

## חסלת מסכתא דשבתא וסליקא פרשת ויקהל

שבתא

סימן

## וחסלת כולא מדרש מכילתא

ואית בה מסכתות תשעה ואילן אינון סימניהון

ואמר פרעה למשה ונטל עמלק בירחא למידן כספא דשבתא

ואית בה פרשיות שמונים ושתים

למטע״ב מ״ט ספ״ם קצ״ח לא):

---

**מאיר עין** כט) כדלעיל בא״ד וקיטעו הסופר וחסר מלת וכו׳ ובילקוט איתא לה אלא שנכתבה שלא במקומה עיי״ש: ל) ברייתא זו הובאה בירושלמי בילה פ״ה ה״ב עיי״ש: לא) כתב בנה״מ בהקדמתו שסמע ממשכיל אחד שסוף שם חתום בחילוף אלב״ס ופתרונו אברהם בן דוד חזק:

## חסלת כולא מדרש מכילתא

חשלמתיה בשנת תרכ״ח ביום מולדתי בשלישי לחודש הרביעי ביום שנכפל בו כי טוב לסדר את והב בסופה:

# הוספה

**אמר מאיר איש שלום** אחר שהשלמתי את המכילתא וקיימתיה אירע הענין שקנה החכם הכולל הדרשן המפואר מוהר״א **יעללינעק** המכילתא עם פי׳ שבות יהודה לר׳ יהודה נגא״ר אחד מרבני תוגרמא הנדפסת בליוורנו ועפ״י מדתו מדת עושה צדקה בכל עת לקנות ספרים ולהשאילן העירני על מכילתא זו והשאילה לי. וכאשר שמתי עיני עליה מצאתי וראיתי שנוסחאות אחרות לה״י מתה שהן לפנינו עפ״י דפוס וויניציא לבית דומבורגי שנת הש״ה. ולמדתי מדבריו בהקדמתו כי הספר שהיה מונח לפניו הוא דפוס דומבורגי והוא כתב הגהותיו בפירושו ולא בפנים הספר אבל הכניס בפנים הספר הגהות מהור״ר סולימאן וכן הגיה מעצמו כל המקראות בפנים ומחק לגמרי הנוסחא הישנה ולא השאיר לה רושם. ונתתי לבי לתור אחרי אלו הנוסחאות שבפנים הספר אשר עפ״י הקדמת המחבר המה מידי מהר״ר סולימאן לדעת איזה מקורן ועפ״י מה הוגהו (וביותר העירתני ע״ז הנוסחא או אפי׳ **ביחל** אביב ובא ברים מכילתא פ״ג) דכולא האי לא עביד איניש מגרמיה ואמרתי בלבי אין זה אלא שאילו הנוסחאות הם עפ״י דפוס קונסטאנטינא ואיתרע בעיני עי״ז חזקתו של בעל אות אמת שלא הביא אלא ב׳ שינויים עפ״י אותו הדפוס (והעתקתים ממ׳ דבחודש פ״ע מ״ע אות ב׳ וממ׳ נזיקין פי״ג אות ד׳) וגברה עי״ז תשוקת לבבי למצא המכילתא דפוס קונסטאנטינא. ונדברתי על אודות הענין עם גברא רבה דבקי בספריא ודייק בשמהתא רעי ידיד לי החכם מוה׳ **זלמן ז׳ כוכב טוב** נ״י והוא הגיד לי כי נמצאת הוצאה זו ביד הרב החכם מוה׳ **שזח״ה** הנודע לתהלה וכי יכתוב אליו למעני. ובחסדם אשר הגדילו עלי המעשה והעושה מצאתי אשר אותה נפשי ואורו עיני וראיתי כי לא ממנה הוגהו אלו הנוסחאות אלא ודאי איזה כת״י היה לו למהר״ר סולימאן. אבל מצאתי וראיתי שהוצאה זו היא כוללת נוסחאות הרבה למאד משונות מנוסחאות שבדפוס וויניציא.

והנה שקדתי עליהם ובחנתים וראה זה מצאתי שדפוסת קינסטאנטינא שיצאה לאור שנת הרע״ה היא דומה ושוה בטעיותיה ובחלוקת המאמרים והפרשיות ברוב המקומות לדפוסת וויניציאה אך היא נפרדת ממנה גם כן בנוסחאות ושינויים שונים יתר על שלש מאות מקומות. ואין ספק אצלי כי בשבבר הימים נשתבש איזה כת״י מן המכילתא שהעתיקו ממנו הסופרים העתקה בתר העתקה ונתחלפו בשיבושיהן ונסחאותיתן ומהם נדפסו אלו השתי המכילתות וע״כ הם שוים מאד ומתחלפים מאד בשיווי ובחילוף לא מעט אבל בכלל דפוסת קונסטאנטינא הוא מקוטעת ומשובשת יותר מדפוסת וויניציא. ואחרי ראותי כל אלה הוכרחתי למיהדר אמכילתא ולסדר **מהדורא תניינא** לאסוף וללקט בה השינויים והנוסחאות אשר ראוים לעורר עליהם (אבל מה שראיתי שהוא שיבוש וטעות מוחלט לא העתקתי כי לא לתקן דפוסת קונסטאנטינא מגמתי)· וכיון שבאתי למלאכה זו ראיתי להעיר ג״כ על הפירושים שמצאתים בפי׳ שבות

יהודה אם שכוונתי להם או שלא כוונתי להם אבל הם ראוים להזכירם. וראיתי ג"כ לכונן השקפתי עוד על איזה ספרים שלא כללתי אותם במהדורא קמא ואלו הם: הפסיקתות ר"ל הפסיקתא הישנה הנדפסת מכבר והפסיקתא החדשה שהוציאה לאור ופירשה החכם הר"ש באבער נ"י. פי' בעלי התוספות ופי' מנחת יהודה עה"ת הנכללים בשם דעת זקנים. פי' החזקוני ופי' דון יצחק אברבנאל ופי' ר' בחיי עה"ת. ספר דרכה של תורה להרמ"צ פיניליש נ"י ושבע מסכתות קטנות לה"ר רב"ש קירכהיים ועוד איזה ספרים אחרים. ואין ספק אצלי שאף אחר מהדורא זו נשאר עוד הרבה לחפש ולבדוק וללקט כדי להיישיר הנוסחאות ובפרט שלא היה תחת ידי שום כת"י מן המכילתא אמנם אמרתי בלבי על היולא בזה אמרו לא עליך המלאכה לגמור ויבואו אחרים ויגמרוה ותקרא על שמם:

# מסכתא דפסחא פרשת בא.

## פתיחתא.

**אות א.** ובדפוס ליוורנו איתא הדבור: **אות ד.** ובשבות יהודה כתב שהרב קולימאן הביא נוסחא אחרינא שאי אפשר. ובאמת שחילוף מלות אילו נקל מאד לפי מה שמלינו בדפוסים הישנים מלה זו תמיד מלא יו"ד שאיפשר: **כל הקודם בדבר.** ובד"ל איתא במקרא: **אות ט.** וכ"ה בד"ל: **אות יא.** בד"ל איתא גלולים ושקוצים: **אות יב.** אמנם בפי' בעלי התוספות עה"ת כתבו ומיהו חוץ לכרך מותר לפי שעדיין לא נבחרה א"י וכו' ולפ"ז עולה יפה נוסחת ועד: **אות יד.** ובפי' בעה"ת עה"ת העתיקו הנוסחא שלפנינו. וראיתי להעתיק כאן לשון ר' בחיי בפי' עה"ת וז"ל ומה שהרתה שכינה בארץ מצרים דרשו רז"ל להודיעך שעד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לדבור משנבחרה וכו' עד שלא נבחרה ירושלים היתה כל א"י כשרה לדבור משנבחרה ירושלים נפסלה כל א"י לדבור עד שלא נבחר בית עולמים היתה ירושלים כשרה לדבור משנבחר בית עולמים יצתה ירושלים הוא שכתוב זאת מנוחתי וגו' וכו' ראוים לכהונה וכו' ראוים למלכות שנאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים משנבחר דוד יצאו כל ישראל ואף בחו"ל לא היה הדבור נדבק אלא במקום טהור או על הנהר שנאמר וכו'. ובלי ספק שכל זה הוא עפ"י המכילתא אף שלא הזכירה ונוסחא אחרת היתה לו. אבל כל נוסחא זו תמיהה שמעולם לא שמענו שיפסלו ירושלים וא"י לדבור וכי לכל הנביאים שעמדו לישראל נתייחד להם הדבור מבית העולמים אתמהה: **אות יז.** בדפוס קונסטאנטינא איתא דן אני את הנביאים: **א"א יונה אלך בחו"ל.** בד"ל איתא אלך לי: **אלך לי בחו"ל.** ושם איתא אלך לי לחו"ל וכ"נ עיקר הכא ולעיל: **נמצאת א"א ג' נביאים הם.** בד"ק איתא שלשה נביאים הן וכ"נ נכון ובפסיקתא הישנה פ' נחמו תנינה גרים ארבעה נביאים א' תבע כבוד האב ולא תבע כבוד הבן וכו' ושניים תבעו כבודו של בן וכבודו של אב וכו' והמאמר שם קטוע עיי"ש: **ומה נאמר ויאמר לך שוב.** בד"ל איתא ומה נאמר לו: **שנ' ויהי דבר.** ושם איתא מה נאמר לו ויהי דבר ה' אל יונה וגו' ועיין בתוספתא קמא סוף פ' בא: **אות כח.** וכ"ה שם: **אות לד.** ובד"ל שהגיה בעל ש"י המקראות שבפנים נקט קרא בתרא: [וכבוד]. וכ"ה שם: **יצאו אלו ועשו שליחותן.** ושם איתא יצאו אלו ואלו וכו' ומ"מ סגנון הלשון קשה שהרי מקיים וזה שנלטוה וכו': **שבזכותם הוא מדבר.** בד"ל איתא שבזכותכם ובד"ק איתא היה מדבר: **אות מה.** וכ"ה בד"ל: **מכל תלמידי.** בד"ק איתא מתלמידי: **שמש משה.** בד"ל איתא את משה: **אות מח.** ובד"ק ליתא למלת אמר וזה ג"כ נכון:

## פרשה א.

**אות ב.** וע"ע בב' הפסיקתות פ' החדש: **רשב"י אומר והלא.** בד"ל נדפס בפנים במחברות רשב"י (נ"א בן עזאי) אומר וכו' מדבר עמו ביום והלאהו החודש בלילה (נ"א ביום) רא"א וכו' והראהו החדש בחשכה (נ"א משחשיכה): **אות ה.** ולשון החזקוני עה"ת איזה חודש שיש בו חג האסיף ותקופת השנה שהשנה יוצאה בו והוא כמו שהגהתי: **אות יז.** ובחזקוני כתב על החדש הזה לכם ולא לגוים שהרי הם מונים לחמה ועל ראשון הוא לכם כתב מכאן ואילך הוא ראשון וכו' אבל מאדם הראשון עד עכשיו תשרי ראשון וכיון שביעי וכו' יראה מזה דנוסחא מסורסת היתה לפניו במכילתא ולכם קמא מידרש ולא לגוים ולכם בתרא ולא אדה"ר ואחר העיון נראית נוסחתו עיקר אמנם הרמב"ן בפ' נח בפ' והמים היו הלוך וחסור הביא נוסחת המכילתא כמו שהיא לפנינו:

## פרשה ב.

**שנה אחד ממנויה.** נ"ל **אחת: אות ח.** ובד"ל איתא אי מה שנה מי"ב בה אף חדש מי"ב בו: **ור' יצחק.** שם איתא ר"י: **אות יד.** שם איתא או אפי' בימל אביב ובא ת"ל ושמרת את החקה הזאת

למועדה מימים ימימה אתה מוסיף וכו' ופי' הש"י כדי שתהא חקה זו במועד האביב אתה מוסיף מימים ימימה ימים על ימי השנה וא"א גורע וביחל הוא לשון מבושל ואינו מבושל בטוב וכמ"ש בערוך ערך בשל וע"ש עכ"ל:

# פרשה ג.

**אות ב.** עיין מ"ש במ"ע ריש פ' כי תשא דלפי נוסחת הת"י אין צורך לשום הגהה וכל זה בדברי ר"א ב"י אבל רישא דהאי ברייתא וודאי משובשת היא וכמ"ש במ"ע וראיה לדבר מתרגום יונתן פ' וארא שתרגם ויהי ביום דבר ה' אל משה בא"מ והוה ביומא דמליל ה' עם משה בארעא דמצרים הוה אהרן מצית אודניה ושמע מה דמליל עמיה ותרגם אתה תדבר את כל אשר אצוך וגו' אנת תמלל לאהרן ית כל דאיפקדינך וכו' ונתערבו המאמרים והמקראות כנ"ל ברור: **אות ג.** ובד"ל אותה כאילו שניהם מדברים: **ואומר למדני.** שם איתא ואומר לו למדני: **[לומר].** וכ"ה שם: **ר' אחא.** ושם איתא ר' אחאי: **אות ז.** וכ"ה שם: **אות יג.** וכן מחקו בשבות יהודה עפ"י הילקוט וכן ליתא בדפוס קונסטאנטינא: **אות יד. וטו.** ולשון ר' בחיי עה"ת שה לבית אבות למשפחה אחת ואם היו בני המשפחה מרובין יכול שה אחד לכולם ת"ל שה לבית: **אות טז.** וכ"ה בד"ל: **אות יח.** וכן הגיה הש"י: **אות יט.** וכן פי' הש"י ובד"ק איתא לה הכי ולקח הוא ושכנו ר' ישמעאל אומר וכו' שנ' ולקח הוא ושכנו רע"א וכו' שנ' ולקח היא וזה נראה עיקר דבכ"מ מקדים דר"י לדר"ע והוא ג"כ כמו שהגהתי. **אות כא** בד"ק איתא שומע אני שכנו שכנגדו: **אות כב.** ובש"י והר"ר קולימאן הגיהו כהגהת הא"ל:

# פרשה ד.

**אות ד.** בד"ק איתא בן שנתו מניין: **בד"ה תקחו.** בד"ל איתא בכל הנהו לישני דההוא ברייתא א' זה וא' זה לפסח ומא"מ שת"ז בפסח מצרים: **אות ח.** ושם איתא ר' יונתן: **[בפסח].** וכ"ה שם:

# פרשה ה.

**אות ב.** וע"ע בפסיקתא למהרש"ב פ' ויהי בחצי הלילה. והאברבנאל בפי' עה"ת העתיקה בזה"ל היה רמב"ח אומר מ"מ לוה הקב"ה לקיחתו של פסח קודם שחיטתו ד' ימים הרי הוא אומר ואעבור וגו' הגיע השבועה שנשבעתי לאברהם לגאול את בניו ולא היו בידם מצות שיתעסקו בהם וכו' ערום מן המצות לכן נתן להם שתי מצות מצות פסח ומצות מילה שנ' ואעבור וגו' ונאמר גם וגו' לכך הקדים לקיחתו של פסח ד' ימים לשחיטתו כדי שיהיו נוטלים שכר על המעשה. ובד"ל איתא הגיע שבועה שנשבע וכו': **מפורש בקבלה גן.** בד"ק איתא שנאמר גן נעול: **[גל נעול].** וכ"ה בד"ל: **אות ד.** וע"ע בפסיקתא חדתא פ' ויהי בשלח: **יחד וכו' ענין בפ"ע.** בד"ק איתא ענין זה בפ"ע: **ומנין לעובר על כל מצות.** בד"ל איתא המצות: **הה"ד וידבר.** בד"ק ליתנייהו למלות הדא הוא דכתיב ומתחיל שם מאמר בפ"ע וידבר וכו' דנקט ופריש ליה הכא אגב אורחא א"כ תוספות הוא מגליון הספר ובאמת שסגנון לשון הה"ד הוא זר במכילתא וסגנון מאוחר הוא ואף שמצאנוהו ב' פעמים בפ"ב דריש בשלח התם נמי איכא לספוקי בהו דילמא תוספות מאוחרות נינהו: **אות יב.** הש"י כתב שהר"ר קולימאן הגיה ושמטהו בע"ו וכו' והאריך בפי' ועיקר נראה כגי' הז"ינ: **אות יד.** וכן ליתא בד"ק ובד"ל. **אות טז.** והש"י לדד ג"כ להגיה פסח שני: **להקיש ולדון גז"ש.** בד"ק ליתנייהו למלות גז"ש ובד"ל נדפס בפנים במחברת (נ"א מופנה לדון וממנו גז"ש) ונראה שנוסחת ד"ק היא עיקר ואינך מאוחרות נינהו: **אות יט.** בד"ל איתא מה להלן וכו' אף כאן וכו': **אות כג.** והש"י הגיה יכול עד שתחשך ופירשו כולא עפ"י סוגית הגמרא אמנם עיקר נראה כמ"ש במ"ע וראיתי בפי' ר' בחיי עה"ת בין הערבים בשעת אסיפת העם כשפועלים באין ממלאכתן וכו' שיסוד פירושו הוא ג"כ עפ"י המכילתא והיונתן וכמ"ש: **אות כט.** ובד"ק איתא להשוות ראשון אחרון ואחרון ראשון ואולי הכי פירושו בא הכתוב מועד צאתך וגו' להשוות הענין שהוא מסורס וכלו' המקרא מועד צאתך מלמדך לסרס המקרא ולהשוות הענינים שהרי ע"כ לא יצאו כבא השמש אלא סרס המקרא מועד צאתך וגו' כבוא השמש בערב ועשה הראשון שבמקרא אחרון ואחרון ראשון ולפי' זה יש לקיים ג"כ נוסחת להשית ונוסחאות נוסחאות נינהו אמנם בפנים הגהתי ופרשתי עפ"י הילקוט אמנם ביאור

המלה להשית הוא כמו ואיבה אשית דבראשית ומלת להשוות עפ"י הילקוט הוא כמו מה אשוה לך דאיכה ועפ"י מה שפירשתי עכשיו הוא כמו אם שוה פניה דישעיה א"נ כמו שויתי ה' לנגדי דתהלים ויהיה להשוות נרדף עם להשית: **אות לא.** הס"י פי' שמעהו בין ערב דאתמול ובין ערב דהאידנא וכו' וזהו אליבא דר"א פ"ק דזבחים י"א ע"ב והאריך בדבר עיי"ש אבל אין הסגנון משמע כפירושו:

## פרשה ו.

**שעוקר וחוקק,** בד"ל איתא שעוקה ועיין במ"ע לקמן פי"א אות י"ח ועתה ראיתי בערוך ערך סף שהעתיק המכילתא ונוסחתו שעוקה חוקק ופי' עוקה גומא עיין ערוך ערך עקה: **אות ח.** והס"י מחק ג"כ מלות עד בקר: **אות יג.** ובד"ל איתא מן המבושל: **אות טז.** במ"ע אישתמטו מלות ועיי"ש ובד"ק ליתא למלת מכה כלל: **[אם] למרת.** ובד"ק איתא הא למדת שאם וכו': **אות כה.** וכן פי' הר"ר סולימאן ולשון החזקוני עה"ת ד"א אל תאכלו ממנו מבושל במים אעפ"י שכבר בשלו באש שכן ובשל פירושו בלי אש כמו ויבשלו את הפסח ונראה שיסוד פירושו עפ"י מכילתא זו:

## פרשה ז.

**אות ט.** ובד"ל איתא שיהיו כל מעשיו והוא כגי' הא"א בהוספה סוף פ' בא: **אות יב.** והר"ר סולימאן כתב שיש ספרים דג' לקמן וה' הכה לפי שנאמר והכתי שומע אני ע"י מלאך ת"ל וה' הכה וכו' וגי' זו נראית עיקר ובד"ק איתא להלן הכי וה' הכה כל בכור שומעני לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח ת"ל והכתי וכו' ולפי זה הא' שומעני בניחותא כלו' מהכא שמעינן לא ע"י מלאך וא"כ ת"ל והכתי וגו' לא ע"י מלאך ואם שאין זה סגנון לשון ת"ל הרגיל טובא איכא דכוותה בברייתות ועכ"פ אין צריך לדחוק בפירושא שרמזתי עליו במ"ע: **אות טז.** הר"ר סולימאן גורס כאן עוד כיו"ב א"א ואת האנשים וגו' הכו בסנורים: **למדת טובה,** בד"ל איתא למדה טובה מרובה: **אות יח.** בד"ל איתא מלודה וכבר הוכחתי בהוספה סוף בא שנוסחתנו עיקר: **אות כא.** והס"י כתב ה"ג רנ"א שפטים שפטי שפטים וכ"ה בילקוט ול"נ נוסחתנו עיקר וכמו שפירשתי: **אות כה.** ובד"ל איתא כנוסחת הילקוט אבל מתרגומו של יונתן מוכח דנוסחתנו עיקר: **אין פסיחה** בד"ל איתא ואין: **אות לה.** בד"ק איתא כנוסחת הילקוט. ופי' הס"י כגון במחלוקת קרח ובמעשה זמרי וביומי דוד וא"נ: **אות לו.** וכן ליתא בד"ק ובד"ל: **ועוד ק"ו וכו'.** בד"ל כדפס בפנים (כ"א אם יוה"א שאין לפניהם ולאחריהם טעון חגיגה הרי הן טעונין חגיגה חוה"מ שלפניו ואחריו טעון חגיגה דין הוא שטעון חגיגה):

## פרשה ח.

**שומע אני וכו' במשמע,** בד"ק איתא כמשמעו: **אות ב.** וכ"ה בד"ק: **אות ג.** והר"ר סולימאן הגיה אוציא סמוך לעשרים ואחד ונדחק הס"י בפי' המאמר עיי"ש: **לעשות הא' חובה,** הר"ר סולימאן הגיה לעשות לילה הא' חובה: **לילה הראשונה** בד"ק איתא הראשון וכ"נ: **מוצא מן הכלל.** בד"ל איתא מוציא: **אות ה.** ובד"ק איתא אלא כלשון הא' מה ז' רשות וכו' ותו לא: **כי כל אוכל וכו' מחמשת.** ובד"ק איתא חמשת: **אות יז.** בד"ק איתא בכ"מ הוא רשותו: **אות יט.** וכן הגיה הס"י:

## פרשה ט.

**אות ז.** הס"י הביא בשם הר"ר סולימאן שהגיה או אינו אלא וכו' ולא יעשה גוי מלאכתו ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש וגו' הא למדת וכו' ולא יעשה גוי מלאכתך אבל יעשה גוי מלאכתו והאריך הס"י לפרש עפ"י גי' זו וז"ל א"א אלא שמוזהר גם לומר לגוי לעשות מלאכת הגוי עצמו ת"ל ששת ימים וגו' וביום השביעי יהיה לכם קדש כלו' דבר שיש בו הויה ומעשה לכם קדש היא וכו' דר"י ריו"א א"ל וכו' זכור את יום השבת וגו' מכלל דבז' אסור לעשות כל מלאכתך ואתי יו"ט ק"ו משבת ולפ"ז גרסינן אינו מוזהר על מלאכת הגוי כמלאכתך בב"ק ודקתני א"ל אלא יו"ט הקל ר' יונתן קאמר לה דכיון דבשבת כתיב מלאכתך א"כ נמעט אפי' מלאכת חבירו וכו' ולהכי מייתי לה בק"ו מיו"ט דכתיב לא יעשה בלר"י וכו' ועוד האריך בדבר ובהשמטות מביא בשם שיטה מקובצת פ' הפועלים דף כ' ע"א נוסחת הר"ן ופירושו והארכתי בדבר לפי חומר ברייתא זו ושינוי נוסחותיה אמנם עיקר כ"ל

כמו שהגהתי ופירשתי: **אות י.** ובד"ק איתא ת"ל כל מלאכה לא יעשה בהם אם יו"ט הקל אתה מוזהר על מלאכת חבירך במלאכתך שבת חמורה דין הוא שתהא מוזהר על מלאכת חברך כמלאכתך: **אות יב.** ובד"ק מקיים ת"ל אשר יאכל וגו' ותו לא מידי: **אות יט.** בא"ז ה' פסחים אות רמ"ט ג' אל תקרי כאן וכו':

# פרשה י.

**אות ב.** עיין בחזקוני עה"ת: **אות ז.** וכ"ה בד"ל: [יהו]. ובד"ל איתא יהיו וכן בכל הני יהו איתא יהיו: **אות ט.** ובד"ק איתא הוא רשותו וכדלעיל פ"ח: **אות י.** וכ"ה בד"ק ושם הגי' לפי שהוא עשה מעשה-בישראל וא"כ:

# פרשה יא.

**ומת"ל ויאמר אליהם אלא שמשה וכו'.** בד"ק ליתנייהו למלות ומת"ל ומתחיל ויאמר אליהם מאמר בפ"ע אמנם בהוצאת הזי"נ ובדפוס ווינציא מקיים ומת"ל ויאמר אליהם וגו' וא"כ מתחיל ויאמר אליהם מאמר בפ"ע ולכן תקנתיה הכי ומת"ל (ויאמר וגו') **ויאמר אליהם** אלא שנשמטה המסגרת עם המלות המוסגרות בדפוס ובד"ל איתא ומת"ל לאמר וגו' ומתחיל ג"כ מאמר ויאמר בפ"ע וכתב הש"י שהגיה הר"ר סולימאן ומת"ל לכל זקני ישראל אמנם כמו שסדרתי וערכתי נראה עיקר: **אות ו.** בד"ל איתא במלוות: **ומושכין** בד"ל איתא מושכין בלא וי"ו וא"כ אפשר לקיים הנוסחא העתיקה: **אות ז.** וכן הגיה הש"י. ראיתי בחזקוני עה"ת משכו את עצמכם למשפחותיכם וקחו לכם לאן דוגמא ומשכתי אליך אל כתב קיטון ע"כ והעתקתי דבריו לפי שעל פיהם יתפרשו היטב דברי ר' ישמעאל: **אות י.** והר"ר סולימאן הגיה ג"כ ת"ל ואמרתם זבח פסח הוא ודחאו הש"י מדלא איכפל לקמן לדרשו הכי כדרך המכילתא: **אות יא.** ובד"ל איתא כנוסחת המשנה והילקוט: **אות יג.** ובד"ק איתא מכאן אתה למד כל לקיחות שבתורה הואיל ונאמרו וכו': **אות יח.** ובד"ל איתא שעוקה וחוקק ועיין מ"ש לעיל פ"ו: **אות כג.** בד"ק איתא טבילה אחת לכולם: **אות כה.** והש"י מחקו ג"כ וכגי' הא"ל: **והלא אבות.** בד"ל איתא ומה אבות: **אות כט.** ושם איתא בשכר:

# פרשה יב.

**אות ז.** וכן הגיה הר"ר סולימאן: **אות יד.** במ"ע רמזתי על רש"י ורד"ק שהכוונה על הכהנים והלוים שנטמעו בין הגוים ואינם ידועים רק לה' וראיתי בחזקוני פ' נצבים שכתב וז"ל הנסתרות לה' אלהינו עליו נאמר וגם מהם אקח לכהנים וללוים וגו' עכ"ל ובדברים אלו שנראים כחידה כוון בלי ספק על המאמר שלפנינו ולמדתי מדבריו שפי' הענין כך הוא שהמקרא הזה רומז בטעם הגלות ואמר שהנגלה בדבר הוא כדי לקיים את כל דברי התורה הזאת אמנם הנסתרות שבו הוא לה' אלהינו וגילו חז"ל הענין הנסתר הזה שבגבר פירשו ישעיה והוא ע"ד שאמרו בפסחים פ"ז ע"ב לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים והענין עמוק ומרפא איגרי וכיון שהוא מהנסתרות ראיתי לקצר בו הפירוש: **אות טו.** והש"י הגיה כהגהת הז"נ. ומה שרמזתי על הילקוט ראיתי עתה ברש"י פ' כי תשא שהעתיקו ג"כ וז"ל כה אמר וגו' והיכן אמר זובח לאלהים יחרם כך שנויה במכילתא ובס' מופעים העתיק ג"כ הלא לוה ביד משה כי החרם תחרימם כך שנויה במכילתא וראיתי להרא"ב בספרו זכור לאברהם שהעיר על רש"י בכי תשא וז"ל כך שנויה במכילתא ליתא בכ"י ובאמת במכילתא שלפנינו ליתא המאמר עכ"ל אבל האמת שעיקרו מן המכילתא אלא שנשמט. במ"ע ולשון לרך להיות ולשום: **שנ' ויקוד העם.** הש"י מוחק מלת שנאמר ומן ויקוד מתחיל מאמר בפ"ע ול"נ כמו שהגהתי: **אות כא.** ובד"ל איתא ואומר: **אות כו.** והש"י כתב ונראה שכאשר התנא דורש סיום הפסיק קורהו ד"א כנראה אצל עין רוגל עכ"ל ואין דעתי נוחה בדבר:

# פרשה יג.

**אות א.** ועיין בפסיקתות עתיקא וחדתא בפ' ויהי בחצי הלילה: **אות ה.** עיין בב' הפסיקתות שם: **אות ח.** ובד"ל איתא כגי' הא"ל: **אות יב.** ועיין בב' הפסיקתות שם: **אות טז.** וכן הגיה הש"י: **אות יט.** עיין בב' הפסיקתות שם ובחזקוני העתיק רכ"א וכי וכו' שלא היו שם בכורות אלא שכיון שבכור

מת לאחד מהם היה עושה לו איקונין ומעמידה בתוך ביתו ואותו לילה נשחקת ונהדקת ונגזרת וכו' קשה בעיניהם כאותו יום שקברוהו ולא עוד אלא שמצרים קוברים אותם בבתיהם והיו הכלבים נכנסים דרך הכוכין ומוציאין את הבכורות מתוך שכיהן ומתעתעין בהם והיה קשה כאותו יום שקברוהו. ובעלי התוספות עה"ת העתיקו בזה"ל אמרינן בספרי וכי תעלה על דעתך שלא היה שם בית שאין שם בכור אלא כך היה מנהגם של מצרים כשהיה בכור שלהם מת היו עושין איקונין שלו בבתיהם ובאותו שעה היה נשבר ונתך ארצה והיה קשה בעיניהם כיום המות ועוד אמרינן התם שבמקום שהיו שם בכוריהם קבורים היו באים עכברים וחוטטין אחריהם ומוציאין אותן ומגררין אותן והיה קשה להם מיום המיתה: **לפי שהיה אומר לו פרעה**. בד"ל ליתא לפי שא"ל פרעה: **אות כב**. ובד"ק ליתא עתיד להיות בראשם אלא מלמד שמשה חלק כבוד למלכות שנאמר וירדו וכו': מרווקים [אחרים]. וכ"ה בד"ל: **אות לג**. וכן פי' הס"י: **אות לז**. ובד"ק ליתא ובכ"י עשו מה אמר להם משה במצרים מהו אומר דבר כא וכו': **אות מ**. ובד"ק ליתא כמי ועכשיו: **אות מד**. וכאשר הגהתי כ"ה בד"ל:

# פרשה יד.

**אות ז**. וכן פי' הס"י: **אות י**. וכ"ה בד"ל. במ"ע צ"ל מלת מאה: **אות יא**. והס"י הגיה כגי' הילקוט ופירש וז"ל ק"כ רבוא מוגם דריש לרבות שהיו יותר מישראל כפלים הרי ק"כ רבוא ור"ע דריש וי"ו דוגם לרבות ק"כ אחרים ור"י דורש מדכתיב רב לרבות ק"כ אחרים הרי ש"ס רבוא וכן פי' מהר"ש עכ"ל העתקתיו לתשלום הפירושים על המאמר הקשה הזה: **אות טו**. וכן הגיה הס"י: **אות כו**. **וכז**. ועיין בשבע מסכתות קטנות מס' ס"ת פ"א ובהערות שם: **אות כט**. **ולא**. עיין בזמ"ק שם: [חמר]. וכן הגיה הס"י: **אות לד**. ובזמ"ק שם ג' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים להאיר בהם תחת כל השמים: **אות לו**. **ולז**. עיין בזמ"ק שם: **אות מא**. וכן הגיה הר"ר קולימאן: **אות מח**. והר"ר קולימאן הגיה עתידין:

# פרשה טו.

**אות ג**. ובד"ל ליתא ג"כ עקביה: **אות ד**. וכן הגיה הס"י: **אות ו**. כתב הס"י וז"ל ובספרי למודי ה' סי' ר"א גי' אחרת היתה לי במכילתא שראיתי אז שאין כתוב בה קטן וע"ש עכ"ל: **אות ח**. **וט**. וכן הגיה הס"י ובד"ק ליתא הכי ומלתה אותו רבו ר' אומר מגיד שמילת וכו' ונראה דמעיקרא הוה כתוב רבי" י דהיינו ר' יהושע בר"ת וטעה הסופר והחליפו במלת רבי וכתבו בנוטריקון ר' אומר וראיתי לר"י בכור שור בפי' עה"ת שכתב אז יאכל בו האדון דברי ר' יהושע שמילת עבדיו מעכבין אותו ור' אליעזר אומר אז יאכל בו אעבד קאי דאין מילת עבדיו מעכבין אותו אבל מלת זכריו ד"ה מעכבין אותו דכתיב המול לו כל זכר ע"כ ובל"ס שמקורו מן המכילתא שלפנינו והאברבנאל בפי' עה"ת העתיק ג"כ פלוגתא זו דר' יהושע ור' אליעזר עיי"ש ובגליון שם נרשם פסחים ל"ו אבל שם ליתא אלא וודאי שמקורו ג"כ מן המכילתא: **אות י** ובד"ל ליתא כהגהת הז"ינ: **אות יא**. ושם ליתא אז יאכל בו ומליכו וכו' והגיה הס"י יאכל בו העבד ומליכו: **אות יח**. והחזקוני בפי' עה"ת העתיקה כמו שהיא לפנינו: **תושב**. בד"ק ליתא תושב זה הגר: **אות כ**. בד"ל ליתא מן אינו דין עד ת"ל והגיה הס"י לכך לא יפסול בה את הערל: **אות כב**. בד"ל ליתא ומופנה: **אות ל**. והס"י הגיה דברי רשב"י בב' מקומות כילד וכו'. בד"ק ליתא ובקעה הקורה עליהם יוצאים לחוץ: **אות לג**. וכן מחקו הס"י: **שחוצה לעצם**. בד"ל ליתא שחוץ: **אות לח**. שם ליתא והא מה אני מקיים וכו' והס"י וכן הר"ר קולימאן הגיהו ומה אני מקיים ועצם לא וגו' עצם שאין בו בשר ת"ל ועצם לא תשברו בו בין עצם שיש בו בשר ובין עצם שאין בו בשר: **אות מו**. וכן הגיה הס"י: **אות מז**. כתב הס"י וז"ל הר"ר קולימאן הגיה דברי ר"א ר' ישמעאל אומר ול"נ דגרסינן דברי ר' יהושע או ד"ר עקיבא ר' ישמעאל אומר ועוד האריך עיי"ש: **אות מט**. בד"ל ליתא יצא: **אות נ** וע"ע בז' מס' קטנות ומס' גרים פ"ב והתם ג' ומעשה בברוליה המלכה:

# פרשה טז.

**אות א**. ובד"ל ליתא בו אחת. בד"ק ליתא בכלל שהוא צריך לפורטו וכו' וכ"נ עיקר ובד"ל ליתא ופרט שהוא צריך לכלל: [הקדשתו]. וכ"ה בד"ל: **אות ח**. וכ"ה בד"ל: (**למה נאמר**). וכן ליתא

שם: **אתה נצבים**. צ"ל **אתם** וכו' והש"י הגיה ככל זה דרש הקהל את העם וגו' עפ"י הגמרא דחגיגה: **אות יג.** בד"ק ובד"ל איתא שרוי בתוכו: **יצחק מהו אומר**. בד"ק איתא ויצחק והאמת כ"ל שצ"ל ביצחק: **אות כא.** ובחזקוני בפ' לך ואספת העתיק בשם המכילתא מכאן שאומרים בא"י אלהינו ואלהי אברהם וכו' עיי"ש וראיתי בשבות יהודה שפי' מנין שאומרים אף לע"ל ונפקא ליה מקיפיה דקרא זה שמי לעולם ואידך תני להו איידי דהך אמנם ג"ז א"כ: **דכתיב כי לקח וגו'**. בד"ק איתא והכתוב אומר כי לקח טוב: **ב"י המבורך**. בד"ל איתא המבורך לעולם ועד: **אות לה.** ברש הגהה זו שהגהתי ושנמשכתי בה אחר הגהת הא"ל ואחר סיגנון הלשון והדוגמא מ"מ טעות היא בידי שנעלם ממני הירושלמי ריש פ' כל שעה עד שראיתי לבעל שבות יהודה שרמז עליו וז"ל הירושלמי מתניתא מסייעה לדין ומתניתא מסייעה לדין וכו' לא יאכל חמץ לעשות את המאכיל כאוכל ואתה אומר לעשות את המאכיל כאוכל או אינו אלא לאסרו בהנייה וכשהוא אומר לא תאכל עליו חמץ הא למדנו שהוא אסור בהנייה מת"ל וכו' רי"א א"ל ומה שרלים וכו' חמץ החמור איננו דין שנעשה בו את המאכיל וכו' עיי"ש: **אות לז.** וכאשר הגהתי כן הוא בד"ל ובד"ק איתא שנעשה בזאת בבי"ת ומהירושלמי שהעתקתי מוכח כאשר הגהתי: **שהקב"ה מתרומם**. הש"י לבד להגיה כשהקב"ה: **אות מ.** וכן הגיה הר"ר קולימאן: **אות מא.** אבל בד"ל איתא לעיל ר' יונתן: **אות מג.** ובד"ק איתא ר"א ברי"ש והוא כגי' הילקוט: **אות מה.** וכן הוא בד"ל:

# פרשה יז.

[כן] וכ"ה בד"ל: [הרי]. וכ"ה בד"ק ובד"ל ליתנייהו למלות אתה אומר כלל: **אות י.** בד"ל איתא דבר אחר כתוב א"א וכו' והגיה הש"י ושאר כל הימים רשות ד"א כתוב וכו' ומחק השאר: **אין לך אלא יו"ט**. בד"ל איתא אין לי: [טעון]. וכ"ה בד"ל: [שהוא]. וכ"ה שם: **אות יא.** וכן בד"ל איתא אם: (קדושה וכו'). וכן ליתא שם וה"ג התם שאין לפניהם ולאחריהם טעונין חגיגה וכו' תוס"מ שלפניו ולאחריו טעון חגיגה דין הוא שיטעון חגיגה: **אות יד. וטו.** והר"ר קולימאן פי' דלא ידעינן אלא שאור מאך ביום הא' תשביתו שאור אך חלק חמץ מנין ת"ל מצות וגו' ולא יראה לך וגו' ואיתקש חמץ לשאור ולפירושו יחובר שפיר זה המאמר עם המאמר דלקמן ואין הכרח לחלקו כמו שסדרתים: **אלא זה בן רשע**. בד"ל ליתא למלת אלא: **אות כג. כד. וכה.** ועיין בז' מס' קטנות מס' תפילין: **אינו יד בכ"מ**. בד"ל איתא כמו שהגהתי ובסוף מקיים שם זכר לדבר שנ' וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו: [שתפילין]. ושם איתא כ"ז של יד: [אחד] וכ"ה שם: **אות כז.** ועיין בזמ"ק שם: **אות כח.** וכן הגיה הר"ר קולימאן: **אות ל.** וע"ע בזמ"ק שם וע"ע בפסיקתא תנייתא די' הדברות: **אות לא.** הא"ז בה' תפילין אות תקל"ד כתב ותני במכילתא המניח תפילין פטור מת"ת שנ' למען תהיה וגו' לאו פטור ממש אלא מעלין עליו כאילו תורת ה' בפיו אפי' אינו קורא בהם כדדרשינן בזוה"ע וכו' ושם באות תקל"א כתב ומה שמפרשים שם רבותינו דאם עיסק בתורה כמניח דמי דאמר במכילתא העוסק בתורה פטור מן התפילין לא נהירא לי כולי האי דהא אמרינן בפ' ג' שאכלו איזהו ע"ה רי"א כל שאינו מניח תפילין ומאי מה שאומר המכילתא שהוא פטור דוקא בשעה שעוסק בתורה עכ"ל ואני אמיר איש שלום אומר דאי משום הא ל"ק דהיינו הוא דאהכי ליה שאינו הניח תפילין לא הוה ע"ה משום דהוה פטור מת"ת: **ל"נ** [ושמרת וכו']. בד"ל איתא ל"כ לפי שנאמר והיה לך לאות וגו' וכן עיקר: **אות לג.** בד"ל איתא אביו עושה לו וכו' ועיין בזמ"ק מס' תפילין: **אות לד.** וכ"ה בד"ל ובד"ק ליתנייהו למלות אתה אומר: **ר' יאשיה אומר מימים**. בד"ל איתא רי"א יש ימים שאתה נותן וכו' והשאר ליתא ולפ"ז נ' שמלות ד"א מימים ימימה נמחקים הם כמו נוסחא אחרינא בדברי ר' יאשיה והועתק מגליון בפנים הספר: **אות לו.** וכן הגיה הש"י עפ"י הילקוט אלא דאיהו ג' ר' אליעזר אומר הואיל ושבת וכו' וכנוסחת הז"כ: **אות לז.** נוסחת הא"ז בה"ת אות תקע"ב היא כנוסחתנו אבל החזקוני בפי' עה"ת העתיק פלוגתייהו דב"ש וב"ה כמו שהוא לפנינו ומסיים הלל הזקן אומר אלו תפילין וכו' ופי' אין פחות וכו' פי' הש"י שאינה כחלטת לקונה בפחות מי"ב חודש:

# פרשה יח.

**אות א** וראיתי בחזקוני שכתב אל ארץ הכנעני ע"י שבני חת כבדו את אברהם הזקן וכששמעו שנתן הקב"ה לאבותינו את הארץ עמד הוא ופנה מפניהם אמר הקב"ה אתה פנית מפני בני חייך הארץ תקרא על

שמך ואני נותן לך אגרת טובה ואיזו זו אפריקא ע"כ והעתקתיו שמוכח מזה שעכ"פ המאמר שלפנינו קטוע אבל עדיין איני רואה תועלת בפי' המאמר שלפנינו דמאי וכה"א וכנען ילד את צידון וגו' ולשכך הלב אומר אולי דרשו חז"ל מקרא ואחר נפוצו משפחות הכנעני למאוחר ופרש המקרא וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת ואחר נפוצו משפחות הכנעני יבוסי אמורי וכו' וא"כ עיקר תולדותיו של כנען הם צידון וחת וכיון שאר המשפחות נקראו שם ביו"ד היחס חוץ מחת קברו שהוא ירש שם אביו וסתם כנען הוא חת ויש לי שמוכין לדבר אלא שאיני רוצה להאריך בדבר שאין לי בו ראיה מוכחת: אפריקא בד"ק איתא אפורקיא: אות ה. ובד"ל איתא נאמר כאן העזרה ונאמר להלן העזרה מה כאן אין קדושה וכו' אף העזרה האמורה להלן אין קדושה אלא עליו אלא וכו': אות ז. וכ"ה בד"ל כמו שהגהתי ובד"ק איתא להוציא וכו' לגוי במשמע מוציא את המוכר וכו' ומביא את הלוקח וכו': אות ח. וכ"ה בד"ל: ופטר חמור. בד"ל איתא וכל פטר חמור וכו' ת"ל וכל פטר וכו' ולפ"ז קראי דהכא דריש אבל נראה שהוא מתקוני בעל שבות יהודה והגהותיו שדרכו לתקן ולהגיה כל המקראות בפנים בלי שום רמז על הנוסחא העתיקה: אות י. בד"ל איתא א"כ מת"ל אך פדה א"א ענין לשפודין בהמה טמאה תנהו ענין לשמקדישין וכו' מהקדש בדק הבית ובד"ק איתא דבר אחר כל פטר חמור תפדה בשה כל פטר חמור אתה פודה ואי אתה פודה כל בכור בהמה טמאה אלא בכסות וכלים דבר אחר פטר חמור תפדה בשה ושאר בהמה טמאה בכסות וכלים א"כ מת"ל פדה תפדה א"א ענין וכו' ועדיין צ"ע ואולי הלכה דחויה היא וס"ל דמקרא דחומש הפקודים הוא כמשמעו דכל בכור בהמה טמאה בעי פדיון אלא דלא בעי שה דוקא: (מקום) וכן ליתא בד"ל: אות יג. בד"ק מסיים לה ר' אומר מכאן אתה אומר והשאר קטיעה: [שהוא]. ובד"ק איתא אם לא פדאו הוא יפדה א"ע: [אם]. וכ"ה בד"ק ובד"ל: מה זאת הרי מחר. בד"ל איתא מחר לאמר מה זאת הרי וכו': אות כד. בד"ק איתא אף אתה אומר לו והקהה את שיניו ואמור לו וכו': [וכותבן]. וכ"ה בא"ז ה"ת אות תקל"ח:

---

# מסכתא ב' פרשת בשלח.

## פתיחתא.

אות ד. וכ"ה בד"ל: נכדו קיים. ועיין בפסיקתא חדתא פ' דבשלח: אות ו. וכן ליתא בד"ל: אות ט. ובד"ק איתא ולמה לא הביאן הכתוב דרך פשוטה (ומלת הכתוב וודאי ט"ס הוא) ובד"ל איתא לכך לא הביאן וכו' דבר אחר אמר הקב"ה וכו' אלא אקיפם וכו' וע"ע בפי' בעלי התוספות עה"ת: אות י. יא. ויב. ראיתי במנחת יהודה הנדפס עם התוספות עה"ת שכתב בזה"ל מפורש הענין בספרי וז"ל אמר הקב"ה אם אני מכניס ישראל עכשיו לארץ מיד יחזיקו איש בשדהו ואיש בכרמו ויהיו בטלין מן התורה אלא הריני מקיפן מ' שנה במדבר כדי שיהיו אוכלין מן ושליו ויהיו שותין מי באר ומתוך כך התורה נבללת (בכ"ף) בגופן דבר אחר כששמעו כנענים ישראל נכנסין לארץ וכו': אות יב. ובד"ל איתא ושניים: אות יד בד"ל איתא ולא הביאן המקום בפשוטה וכו' נכנסין לארץ: הבטחתים. בד"ל איתא הבטחתי: אות טז. וכן בד"ל ליתנייהו למלות ד"א: אות יט. בד"ל איתא שעברו על הקץ ופי' הש"י כמו שפירשתי ועיין בפסיקתא חדתא פ' דבשלח: אות כב. וכ"ה בד"ל: שנ' (וחמושים). וכן ליתא שם: אות כד. ועיין בפסיקתא שם ובפי' ר' בחיי עה"ת: וא"א א' מה' מאות עלו העבודה וכו'. בד"ל ליתא מן העבודה עד אלא: אות כז. ועיין בפסיקתא שם ובפי' ר' בחיי עה"ת ומסיים שם וי"א אחד מה' מאות מכאן ואילך לא וחשוב ושלישים על כולו וכו' כלו' ועפי"ז תחשוב ותפרש המקרא ושלישים על כולו ואעתיקיהו לקמן בפ"א אות כ"ה: אות כח. בד"ל איתא גאולתן: מעוכבים וכו'. שם איתא אם אתה מראה עצמך מוטב ואם לאו וכו': אות ל. בד"ל איתא מלכים ובד"ק איתא בקיפוטולין וכו' ועיין ספרי דברים פי' מ"ג בד"ה ואכלת ועיין בפסיקתא שם: אות לב. ועיין בפסיקתא שם ובפסיקתא עתיקא פי' תנייתא די' הדברות: אות לה. בד"ל איתא לא גנב לפרעה: השביעם שישביעו. ועיין בפסיקתא שם: [אבי]. וכ"ה בד"ל: אות לח. ובד"ק איתא כלשון המקרא: אות מ. ומא. ועיין בפסיקתא שם: ז' ענגים. בד"ל איתא ז' עננים הם וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וענן עומד וכו': מכבד ומרבץ. שם איתא ומכבד: אות מד. וע"ע בפסיקתא עתיקא בפ' פרה: גדולי מלכות קרובים וכו'. בד"ל איתא

קריצין וכו' וכן נכון: משונות זו מזו בד"ק איתא מזו לזו: אות מט. שם מקיים לה הכי איתתי וכו' ונקתי דמה כשינקם מהם: אות נא. וכן בד"ל ליתא מן ע"ש ולהלן כהגהת הא"ל:

# פרשה א.

אות ב. ובד"ל איתא המירות הללו וליתא מלת מה וכ"כ עיקר: אות ד. וכן פי' הר"ר קולימאן והביא ראיה מפ"ב דמדות: אות ו. ובד"ל איתא ועיניהם היו להם פותחות: אות ט. וכ"ה בד"ק: [כשיצאנו]. וכ"ה בד"ק ובד"ל: שם היה גדולתן של מצרים נ"ל עוד שם היה תפארתם ונשמט בדפוס: אות יט. הש"י הגיה כהגהת הא"א: אות כה. ובד"ק איתא עוד קיטעא וכן אבר שהתחילה ממנו וכו': אות כח. בד"ל איתא וכתיב נודע ביהודה וגו' ומלת ואומר קודם שמה שבר ליתא שם: אות לב. ובד"ק איתא דורבנות בצי"ת: אות לה. וכן מוחק הש"י מלת לא: משל למה"ד. עיין בפסיקתא חדתא פ' דבשלח והתם תני לה בשם ר' ישמעאל: אות לח. ובד"ל איתא הם כמו שהגהתי: אות מג. בד"ל איתא לא באלף: אות מה. עיין בפסיקתא שם: (בני) מלכים וכן ליתא בד"ל מלת בני: אות נא. וכ"ה בד"ק ובד"ל: אות נג. וכן פי' הש"י ורמז על הרד"ק דה"י ב' א' עיי"ש: אות נה. וכן העתיקו ר' בחיי בפי' עה"ת ופי' וז"ל וביאור הענין כי מי שאומר אחד מה' א"כ הוו ישראל תחלה ה' פעמים ס' רבוא שהם ג' מאות רבוא ודעתו כי ושלישים על כולו באורו ג' מאות מצריים על כל אחד ואחד מישראל ויעלו הענם תשעים אלף רבוא שיצאו המצריים עליהם וכן מצינו במדרש כשירד הקב"ה למצריים ירדו ל' אלף רבוא של מלאכי חבלה במחנה מצרים ומי שאמר אחד מחמשים היו ישראל תחלה ג' אלף רבוא ודעתו כי ושלישים באורו שלשים על כאו"א הרי ל' פעמים ג' אלף רבוא הם צ' אלף רבוא ומי שאומר אחד מה' מאות הוו ישראל תחלה שלשים אלף רבוא ודעתו כי ושלישים שלשה על כאו"א הם צ' אלף רבוא הרי חשבון כל החכמים מכוון שיצאו המצרים עליהם בצ' אלף רבוא וכו' עכ"ל ולפי פי' זה נ"ל שבאמת לא ידעו מצרים כמה מתו בימי אפילה ולפי הטועמין שהיו מקודם לכן הוסיף עליהם חיילים ולפ"ז אפשר לקיים הנוסחא הישנה הוסיף עליהם טועמין כלו' שבאמת הוסיף במספרן: אות נו. הש"י הגיה כהגהת הא"א:

# פרשה ב.

אות ד. ובד"ק מקיים לה הכי מגיד שלא נכשל א' מהם שלא ינמשו ויחזרו לאחריהם ע"כ והוא כפילת הענין לקיים בעיקר הדרש שהתחיל בו ודוגמתו בהרבה מקומות במדרשים ולפ"ז נראה שאיזה מגיה שינה המאמר והגיהו כמו שהוא לפנינו: אות ז. בד"ל איתא כמו שהגהתי ובד"ק איתא כיון שראה פרעה אמר ב"ל השפים וכו' אמנם סגנון לשון זה הוא עכ"פ קטוע: אין שיחה. בד"ל איתא ואין שיחה וכן לקמן ואין פגיעה: ובתפלה מהו אומר הש"י מוחק ג' מלות אלו: אות כא. הש"י הגיה כמו שהגהתי אלא שהוסיף להגיה אמרו להם וא"ל דאמלך קאי: מיד א"ל משה אל תיראו. בד"ק איתא מיד א"ל משה דכתיב ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו' הרי משה וכו' והוא עכ"פ קטוע קצת: אות כה. בד"ק איתא שרתה שכינה עליכם: [עליה]. וכ"ה בד"ל: נחש נושף בה. בד"ק איתא נושך: אות מ. ובד"ק איתא שגניות וכן הגיה הש"י: בימי יוחנן בן קרח וכו'. בד"ק מקיים לה הכי א"ל נביא לישראל יראתם מחרב נבוכדנאצר וברחתם לפרעה לעזרת שם תהא ממשלתכן ע"כ ומלת ממשלתכן הוא עכ"פ תמיהה ואולי נ"ל מפלתכן: אות מג. ובד"ל איתא טורכינום: אות מו. הש"י הגיה כהגהת הז"י ובד"ק הוא כמו שהוא לפנינו אלא דשם איתא אם כשתהיו עומדין וכו' ואם תהיו עומדין וכו': למשה רבינו. בד"ק איתא רבם:

# פרשה ג.

אות ב. הש"י הגיה רמ"א כהגהת הא"ל: אות ג. וכן ליתא בד"ל: אות ד. וכן הגיה הש"י: אות ו. וז. ופי' הש"י כמו שפרשתי אלא שמחק מקרא ובנ"י הלכו וגו'. בפנים כפל טעות ונ"ל וישם: נכנס אוהבו לבקשו הימנו. בד"ל איתא לבקש ממנו: אות יג. והש"י נדחק לפרש דהאי אמש דהכא לאו אתמול קאמר אלא ברמשא והביא ראיות שמלת אמש מתפרש ברמשא וא"כ: אות יז. בד"ק מחולקת המלה בב' שורות בר תוחא ובר בסוף שורה ותוחא בתחלת השורה השנית: אות כד. בד"ל איתא חנניא בן מלניפי: אות כה. וכ"ה בד"ל:

## פרשה ד.

**אות ד.** ובד״ק איתא כמין כולוס של נחושת ועיין בפי׳ ר׳ בחיי עה״ת ובפי׳ הרשב״ץ על אבות בפי׳ הי׳ נסים ועכבן: **אות יד.** בד״ק איתא א״ל משה לא מפניך ולא מפני בן עמרם אלא מפני אדון וכו׳: **ואין הפצה וכו׳.** בד״ק מסיים לה הכי ברוח קדיש אפילם מפני אויב שהם כפולים ומפוזרים: **אות יז.** דוגמת המדרש שלפנינו הביא ר׳ בחיי בפ׳ בא בפ׳ וס׳ נשב רוח קדים וג׳ התם בשני שבטים כתיב ברוח קדיש אפילם וגו׳ בי׳ שבטים כתיב יבא קדים רוח ה׳ וגו׳ בפורענות גוג ומגוג כתיב ברוח קדים תשבר וגו׳: **אות כ.** וכן מחקו הש״י והאריך לפרש כנגד הז״ר דאדרבה בא להשמיענו שנחרב לגמרי וכמין חרבה לשון חרבן הוא שלא היה ניכר שהיה שם מים כלל והאריך בדבר ולי נראה דר״ל שלא תאמר שנתייבשו המים ונאבדו אלא שנתהפכו למין חרבה (בנקוד לר״י) דבר שאינו טופח ומטפיח: **אות כא.** וכ״ה בפי׳ ר׳ בחיי עה״ת. **אות כה.** ובד״ל איתא ושנתמתוכים שנתהומות בלא וי״ו:

## פרשה ה.

**רי״א בלשון אחר.** בד״ל איתא אחר ועיין בפסיקתא עתיקא בפ׳ דויהי המקריב: **אות ה.** וכ״ה בד״ל: **[על הים].** וכ״ה שם: **של שובך.** בד״ק איתא בגלו בשובך: **אות יב.** בד״ק איתא ידיד האהוב עם הערביים: **אות טו.** בד״ל איתא ברוך חי העולמים: **למדנו רבינו.** שם איתא ילמדנו: **אות טז.** ובד״ק איתא א״כ בזכות מה שאמר ויכירה יהודה וכו׳ ולפ״ז מלת שאמר אקרא קאי וכן יש להגיה להלן א״כ בזכות מה שאמר ישב וגו׳ עוד יש להעיר שבמקרא שלפנינו כתוב ויכר: **אות יח.** בד״ל איתא איכי יורד וכן נכון: **לקראת שאול בבקר.** בד״ק איתא לקרא לשאול בבקר אמנם במקרא כתוב כמו שהוא לפנינו: **יוצ׳א לאור.** בד״ק איתא לאור בקר: **[ענן].** וכ״ה בד״ל אלא דשם איתא הענן: **רי״א מחמת האש.** עיין מס׳ דבחודש פ״ע במ״ע אות ע״ו: **רי״א וכו׳ מדד וכו׳.** בד״ק איתא מדדת:

## פרשה ו.

**ולא ישנה בדבורך.** בד״ל איתא מדבורך: **ויחזיר עליהם.** שם איתא ויחזור: **הים רץ כנגדו.** שם איתא כנגדן: (אחריה). שם איתא אחריו: **אות ח.** שם איתא התחתון שלה עולה למעלה: **אות י.** בד״ק איתא מקרס כאלו בידי מלאכים נערים כאלו בידי מלאכים וכו׳: **חוץ מפרעה עליו וכו׳.** בד״ל איתא ועליו. וטעם פלוגתתן דר״י ור״נ הוא אי עד ועד בכלל או עד ולא עד בכלל: **אות יד.** ועיין בפי׳ בעלי התוספות עה״ת ועכ״פ אף לנוסחתינו תפילין במשמע אלא דנקט לה בלשון יחיד: **[לו].** [א״ל]. וכ״ה בד״ל: **בישור.** שם איתא כשור בכ״ף: **אות כ.** וכ״ה בד״ק ובד״ל: **אות כד.** וכן מחקו הש״י: **ריה״ג א׳ מנין שלקו.** הש״י הגיה וירא ישראל את היד הגדולה ריה״ג א׳ וכו׳: [וכו׳]. וכ״ה בד״ל: **אות ל.** וכן מחקו הש״י ונוסחת האור זרוע ה׳ פסחים אות רל״ד כנוסחת המנהיג ושם ג׳ רכ״א כל המקיים מצוה אחת וכו׳ רוה״ק וכן אתה מוצא שלא ירש ולא ג׳ אלי שכן מצינו באבותינו וכו׳ וע״ע בנוסחת מנו״המ אות קע״ב: **אות לא.** וכן מחקו הש״י וכן ליתא באו״ז שם ועיי״ש: **אות לב.** ובד״ל איתא מזכירים אמונת אבות ובאמת שכל המאמר הזה קטוע ומשובש הכא והתם: (ויאמינו בה׳ וגו׳). וכן מחקו הש״י:

---

# מסכתא דשירתא פרשת השירה.

## פרשה א.

**אות א.** וכן הגיה הש״י ובד״ק איתא ויש אומרים לעתיד לבא ולפ״ז היה אפשר לקיים הנוסחא הישנה ושתי מדרשות הן אמנם ר׳ בחיי עה״ת והאברבנאל העתיקו כמו שהגהתי וכ״נ עיקר: **אות ב.** וכ״ה בד״ק וכן העתיק ר׳ בחיי אבל בהוצאת הזי״נ ובדפוס וויניציא ליוורנו ווילנא איתא אז אמר והוא ט״ס ועכ״פ לפי דרכי נפל טעות בפנים וצ״ל אז (אמר) [אמרה]: **אות י.** וכן הגיה הש״י: **אות יב.** וכ״ה בפסיקתא עתיקא דויהי כלות ושם חשיב דינים תורה מכאן עיי״ש: **(שבתורה).** הגהתי שבמקרא טעות היא בידי שהרבה פעמים מצינו דקרו לדברי קבלה תורה: **אות כ.** ובד״ק איתא

שכשם שנ' להלן ותצאנה כל הנשים לשיר וגו' והוא ג"כ אינו כלשון המקרא שלפנינו: **אות כא.** ור' בחיי העתיק כמו שהגהתי: **אות כג.** ובד"ק איתא כצ"א הקורין את ההלל והוא נכון: **אות כד.** עיין בפי' האברבנאל עה"ת: **אות כח.** ובד"ק איתא שהוא נאמן מכל המדות אלו הכל תאכיפין וכו' ולפי נוסחא זו כשנמחוק מלות ואין כאמן הוא ג"כ מתפרש יפה: **אות לב.** בד"ק איתא אתא הוא וכו': **אדיר שכך.** צ"ל מה אדיר שמך:

## פרשה ב.

**אות ד.** וכ"ה בד"ל: **אמרו הסדומיים וכו'.** בד"ק איתא אמרו הסדומים חסד אין אנו צריכים שיצא אצלנו: **אות יב.** בד"ק איתא כלשון המקרא: וכתיב (ואומר). ובד"ל ליתא למלת וכתיב: **אות טז.** וכן מחקו הס"י: **תחלת קלקולו בעזה הוא.** בד"ק איתא היה: וכ"כ (בא). ובד"ל ליתא: [אחריו]. וכ"ה בד"ק ובד"ל: [שנתנאו]. וכ"ה בד"ל ועדיין איני מבטל מ"ש במ"ע אות כ"ה שכבר חלו ידי המגיהים בהוצאה זו: **אעתיק כאן בראשי פרקים מפי' ר' בחיי עה"ת.** ד"א כי גאה וכו' שכל המתגאים לפניו במה שהם מתגאים נפרע מהם מצרים ופרעה נתגאו במים ולקו במים דור המבול נתגאה במים אמרו אין אנו צריכין לטפה של מים אלא ואד וכו' כל מעיינות תהום רבה תהום עליון ותהום תחתון אנשי סדום וכו' פרעה נתגאה במרכבות שנ' ויקח וכו' סיסרא נתגאה ברכבו שנ' ויזעק וכו' שמשון וכו' אבשלום וכו' סנחריב וכו' נבוכדנאצר וכו' אל שאול תורד א"ל הקב"ה אתה הפרשת עצמך מב"א לעשות עצמך אלוה אני אפריש אותך מב"א להיות מדורך עם הבהמות הוא שכתוב ולך טרדין מן אנשא וכו'. ומזה נראה דנוסחא אחרת הוות ליה: **אות לב.** ועיין בפי' ר' בחיי עה"ת: **אות לג.** הס"י הגיה ד"א למה שראו שרה של מצרים נופל וכן אתה אומר וכו':

## פרשה ג.

**אות ג.** בד"ל איתא אמרה: **אות ה.** והס"י כתב ג"כ להגיה כך: **אות ח.** ראיתי כי כאן מקום להעיר את הקורא על ספר שערי חכמה שב שמעתתא לר' אלעזר טריעסט מחובר על סוגיות ולשונות הש"ס והשער י"א הוא בלשונות אשר הוראתם היפך הכוונה הפשוטית (ר"ל המורגלת) ובו צ"ח סימנים. ובפי' ר' בחיי העתיק רא"א מניין א"א שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי שנ' זה אלי ואנוהו ביחזקאל כתיב ואראה וגו' ובשאר הנביאים כתיב וביד הנביאים וגו'. כתב הס"י שמעתי אומרים בשם הרב עשל דדייק ממ"ש אלי ובאב אמרו אלהי אבי אלא דזה אלי אמרו העבדים והשפחות שאינם יכולים לומר אלהי אבי: **אות י. ויא.** וכן הגיה הס"י: **אות טו.** ולשון ר' בחיי עה"ת ד"א ואנוהו אני והוא כביכול אדמה לו וכו': **אות כ. וכא.** ובאו"ז באלפא ביתא אות מ"ד העתיק רע"א אדבר לשמותיו ושבחותיו של מי שאמר והיה העולם בפני כל או"ה שהרי וכו' שכך אתם מתים עליו וכו' אהבנוך עד מות וכו' וכיון ששומעין או"ה שבחו של מי שאמר והיה העולם וכו' ולשון ר' בחיי עה"ת וע"ד המדרש זה אלי ואנוהו אנוה את שמו הנכבד בפני כל האומות שיאמרו אין כה' אלהינו וכן אמר שלמה מה דודך וכו' ועיין עוד בז' מסכתות קטנות מס' ס"ת פ"ג: [עמכם]. וכ"ה בד"ל: **אות כג.** וכן פי' הס"י: (עלה). וכן ליתא בד"ק אבל בד"ל איתא עלתה: **אות ל.** בד"ק איתא ואתה שאתה עושה וכו' ובל"ם שתערובות ב' נוסחאות הם:

## פרשה ד.

[זיין]. וכ"ה בד"ק ובד"ל: [בשריין]. וכ"ה בד"ל ובד"ק איתא בשריין וכובע כגבור צדיק וישר ולא איתפרש לי: **אות ז.** וכן הגיה הס"י: **אומר להן זעוף הוא וכו'.** בד"ק איתא והוא א"ל זעוף וכו' באין אותן ושואלין וכו' ולפ"ז יתפרש יפה נוסחת צריכין בלא הגהה אבל בד"ל איתא צריכים כמו שהגהתי: **אות כה.** ובד"ק מקיים ומספק אכסניות לכל באי העולם שנא' אף ידי כנו שמים:

## פרשה ה.

**אות ב.** בד"ק איתא כמו שהגהתי אמנם בד"ל ליתא להאי דבר אחר עד ומפה עליהם תרקיע והגיה הס"י עפ"י הילקוט ולפום נוסחא זו איכא למימר דהאי דבר אחר וכו' אינו אלא

נוסחא אחרינא והאי ומפה עליהם הרקיע וכו' לאו לפרושי תהומות יכסיומו קאתי אלא דמקראי אחריני יליף לה ולפ"ז אין להוסיף מלת כענין: **אות ד.** וכן הגיה הש"י ומחקו לבאי מקרא לקמן בד"ה ירדו: **אות ו.** וכן הגיה הש"י: [מצולות]. וכ"ה בד"ל: **אות ח.** וכן הגיה הש"י ובד"ק איתא שנפרם: **אות ט.** וכ"ה בד"ל ובד"ק איתא והיו המים בנין על מקום האבנים: **אות טו.** וכ"ה בד"ק:

# פרשה ו.

**ר"א בבבת עין וכו'.** בד"ק איתא רי"א בבבת עיני כתיב כביכול וכו' והפתחס אותי אלא שבינה וכו' וכן נראה נכון ולכך נקט אלא שכינה אמנם באינך דלהלן נקט כינה הכתוב אלא דלפ"ז לריך להגיה בהא דאשר ידע כי מקללים. ושם בד"ק מסיים לה הכי אף כאן א"א וכו' בבבת עינו רי"א בבבת עין אינו אומר אלא בבבת עינו כביכול וכו' ונראה שהוא ט"ס באשגירת לשון: **סוף בנ"א נפרשין וכו'.** בד"ל איתא שוב בנ"א וכו' והאי כולא מטא וכו' לקלת ירחין וכו' מוחק הש"י ג"כ: **אות יח.** לשון הש"י ל"ע דתרי קראי נינהו א' סימן כ"ח וא' סימן כ"ח ומה הלשון מפני מה אם לא שנגיה ואומר במקום מפני מה: **אות כג.** וכן ליתא בד"ל: **אות כו.** וכ"ה שם: **אבל הקש וכו'.** הש"י הגיה אבל הקש כשהוא דולק אין בו ממש כך המלריים וכו' והשאר מחק: **לאלכסנדריא.** בד"ק ובד' וויניליא איתא לאלכסנדריא: **אות לז.** ראיתי בחזקוני פ' עקב שכתב אשר הליף את מי ים סוף על פניהם ברדפם אחריהם ברדף המים אחרי המלריים והיינו דכתיב נערמו מים שתרגם אונקלוס חכימו מיא שחכמו והערימו לעשות רלון בוראם לרדוף אחרי המלריים עכ"ל והעתקתיו לפי שהוא פלא שהרי במקרא שלפנינו כתיב ברדפם אחריכם: **אות מה.** ראיתי בפי' בעלי התוספות עה"ת שכתבו קפאו תהומות בלב ים השני שלישי שלמטה קפאו והשלישי של מעלה נבקע שאלו נבקע למטה עד התהום לא היו יכולין ללאת ממנו (והים) [והיינו] דכתיב בלב ים כמו שהלב נתון בגוף האדם יש שני שלישים למטה ממנו ושליש למעלה ממנו עכ"ל וכ"ל שיסוד פירושם הוא עפ"י המכילתא ונוסחתם היתה כך קפא להם הים מב' חלקיו ולמעה: **אות מח.** בד"ל איתא ג' לבבות וע"ע בפ' משפטים בד"ה שנים ישלם:

# פרשה ז.

**אות ג.** בד"ק איתא אמר דייכו לרדוף: **אות יז.** וכן הגיה הש"י: **אות כ.** וכן הגיה הש"י: **אחריו מ"כ אתה יי' וכו'.** בד"ק איתא אחריו מה כתיב כן קהלם קהלך ואומר והיה ביום ההוא וכו' ובל"ם שהוא קטוע ומשובש ונשתבש מסוף המקרא שהוספתי שמסיים הלבז בז הקהלת קהלך וגו': **אות כג.** וכ"ה בד"ל ובד"ק איתא ללנו כעופרת בדבר אחר ד"א במים אדירים ד' דברים וכו' ואין בידי לפרש: **אות כה.** ובד"ק איתא והמה אדירים שנקראו אדירים במים אדירים שנ' ללנו וכו' ואם שהוא ג"כ קטוע מוכח עכ"פ שנוסחא אחרת היתה כאן:

# פרשה ח.

**אות ד.** ובד"ל איתא ואומר ויגער וכו' והוא נכון: **אות ז.** במ"ע נפל טעות בדפוס ולריך למחוק סימן ח' והוא שייך לקמן שנדפס בטעות ל"ו ע"י השתרבבות: **אות ט.** ופי' הש"י דדריש באלים באלמים: **אות יב.** והש"י הגיה עפ"י הילקוט: **אות יד.** וכ"ה בד"ל: **אות כ.** ובד"ל איתא בעלים ובעפר ובמים ונוסחא זו מתפרשת יפה:

# פרשה ט.

[עליכם] וכ"ה בד"ל: **אות ד.** וכ"ה בד"ק וכן הגיה הש"י: **אות טז.** והש"י לדד ג"כ להגיה מבן ס' ולמעלה: **אות כז.** והש"י מגיה ומפרש כגי' הבה"מ: **תפול אליהם אימתה וכו'.** בפי' ר' בחיי מה"ת איתא אימתה על הקרובים ופחד על הרחוקים וכו' וכ"כ נכון: **אות מד.** אמנם בפי' ר' בחיי עה"ת העתיק ד' דברים נקראו קנין ישראל וכו' התורה וכו' שמים וארץ וכו' ביהמ"ק וכו' יבואו ישראל שנקראו קנין ויקבלו התורה שנקראת קנין שבזכותה עומדים שמים וארץ שנקראים קנין ויבנו ביהמ"ק שנקרא קנין עכ"ל וכן נכון:

## פרשה י.

אות ה. ובד"ל איתא ולא יכתלו עוד ונראה שכן עיקר מדקאמר לעיל נטיעה שאין בה תילה: אות י. וכן הגיה הש"י: אות טז. וכן הגיה הש"י: אות יז. ובד"ל איתא והחריבו: ואח"כ נתודעה מלכותו. בד"ל איתא כתועדה וכן נכון: אות יט. וכ"ה שם: אות כד. ובד"ק איתא בית אב היתה של' ולכהן וכו' ולא איתפרש לי ולאוקמי נוסחא עתיקא אפ"ל דהכי פירושא שסבר היה אפשר לפרש שנקראת אחותם שנהגו עמה באחוות וע"ז אמר וכי אפשר לומר כן שהרי היתה בת רחם אומות בית אב ולא היה מנהג אנשי מדין לנהוג באחוות עם בנות נשיאהם של' ולכהן מדין שהוא רבא דמדין וכו' ויבאו הרועים ויגרשום: אות כו. וכ"ה בד"ל:

---

# מסכתא ד פרשת ויסע.

## פרשה א.

אות טז. והש"י הגיה מתחבר לללו ולאיבריו ובפנים נדפס בטעות על ללו וצ"ל אל: אות יח. בד"ק איתא שפעם אחת וכו': אות כ. שוב ראיתי בס' מלמד התלמידים פ' בשלח שכתב בזה"ל שהתורה נמשלה למים בדרך חידה ומשל ולפי הענין ראוי לחקור כל סתרי התורה והם רשומות ותמונות והוא הענין שנזכר בדבריהם ז"ל אמרו וילכו שלשת ימים וגו' דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה וכו' והאריך בפירושו: אות כח. וראיתי בחזקוני שכתב שלשת ימים במדבר שלש חניות איתם פי החירות מרה עכ"ל ונראה שיסוד דבריו הוא עפ"י המכילתא שלפנינו ולעפ"כ מה שפירשתי נ"ל עיקר: אות לב. וכן הגיה הש"י ובד"ק איתא מכאן שהצדיקים אין קשין לפי דרכך וכו': אות לח. ובפי' ר' בחיי עה"ת ובמנו"המ אות רכ"ג העתיקוה ג"כ בשם ר"נ. הש"י העיר על רש"י בפסחים דף נ"ה והאריך בדבר אי הרדוף והרדופני חד מילתא או תרי מילי עיין עליו: אות מו. והש"י הגיה עפ"י הילקוט כבן המתגורר לפני אביו ופי' מתגורר משתטח ואין דעתי נוחה בדבר: אות סג. ובד"ק איתא כגי' הילקוט: אות פ. עיין בא"ז ה' מו"ש אות פ"ט. בד"ק איתא כשתמלא לומר שלשה חדשים בששי בחודש וכו': אות פא. ובד"ק איתא ק"א ומה שנדחקתי להעמיד הנוסחא הישנה בדותא היא אפי' לר' אידקא והדרכי בי ועיין לקמן פ"ב אות ע"ז:

## פרשה ב.

אות א. בד"ל איתא מעכשו: אות ז. וח. וכן הגיה הש"י אלא שנדחק בפירושן עיי"ש: אות י. ור' בחיי העתיק ה"ז מקטני אמנה וכן העתיקה האברבנאל ובגליון שם נרמז לסוטה מ"ח ע"ב אבל שם איתא לה בסגנון אחר עיי"ש: אות יג. והאברבנאל העתיקה לא נתנה תורה לדרש אלא לאוכלי המן שניים להם לאוכלי תרומה ובגליון שם נרמז לסנהדרין כ' אבל שם ליתא: אות טז. ובחזקוני ראיתי לחם משנה משמע שנאמר לחם משנה איני יודע שהוא שני העומר ומת"ל שני העומר לאחד שני העמרים ליום המיוחד הוא שבת לכך הלמ"ד בקמ"ץ לאחד המבורר המיוחד עכ"ל ואפשר דלפ"ז יש לקיים נוסחת ע"א סעודות דלעיל פ"א דלחם כפול היה להם לשבת:

## פרשה ג.

אות ד. ובד"ק איתא בשביל ג' דברים וכו': אות ה. ור' בחיי כתב שעמד להם השליו מ' שנה כשם שעמד המן עיי"ש ולשון ר' יוסף בכור שור בפי' עה"ת כדומה אני שזה שליו של בהעלותך אלא שאגב שדבר במן דבר בשליו תדע דאי ראה משה שבא להם שליו פעם אחת והספיקם היאך יאמר הצאן ובקר ישחט להם: אות יב וכ"ה בד"ק ובד"ל: אות יג. ובד"ק איתא שלשה על שלשה ועל שלשה הרי תשעה ונוסחא זו מתפרשת ג"כ עפ"י מה שפירשתי: אות יט. וכן פי' הש"י אמנם הגי תנאי דלעיל פי' בדרך רחוקה ואין נ"ל ובד"ק איתא אלא שהיה למשכנות והוא קנוע: אות כא. ובד"ק ובד"ל איתא א"כ זמן: אות כד. ובד"ל איתא נסע הענן חלירות וכו': אות כו. והש"י פי' דדרים על פני על מקום הפנוי כדלעיל: אות כז. וכעין זה הגיה הש"י: דק שהיה יורד מן הרקיע. כתב הש"י וא"ת הא בהדיא כתיב לחם מן השמים ונדחק

לפרש אמנם אחרי השגתי דלר"א המודעי דק שם דבר הוא כלו' שהמן הוא נקרא דק לפי שהוא יורד מן הדוק והשמיענו הכתוב שהדק היה מחספס והיה ככפור וכן משמע מסגנון לשון המאמר: **אות לז.** בד"ל איתא וכי איזו מדה מרובה מדה טובה או מדה רעה הוי אומר וכו': **חמש עשרה אמה גברו.** צ"ל חמש עשרה אמה [מלמעלה] גברו: **אות מא.** וכן מחקו הש"י: **אות מו.** וכן מחקו הש"י: **אות נ.** וכ"ה בד"ק אבל לעיל איתא שם שכוטה והוא ודאי ט"ס:

## פרשה ד.

**אות א. ג.** והי. ולשון ר' בחיי בפי' עה"ת זה הדבר וגו' דרשו רז"ל אמר להם משה אל תאמרו שמא יצא נחשון וכל הגבורים וילקטו הרבה ויצא עני שבישראל וילקט קימעא לכך נאמר איש לפי אכלו וכמה הוא לפי אכלו עומר לגלגולת שאם יאכל כשיעור זה הוא בריא פחות מכאן ה"ז מקולקל במעיו יתר על כן ה"ז רעבתן עכ"ל ומוכח שנוסחא אחרת היתה לו ובד"ק איתא הרי הוא ברוך ומבורך: **אות ט.** וכן פי' הש"י: **אות כג.** בד"ל איתא מכאן לשלש וכו': **אות כט.** וכן פי' הש"י: **אות ל.** ובפסיקתא חדתא בפ' דויהי בשלח ראיתי א"ל הקב"ה אתה נתת לו שבע כבשות חייך שהן עתידין להחריב מבניך שבע עולמות ואלו הן אוהל מועד וגלגל ושילה ונוב וגבעון ובית עולמים שניים ע"כ ולפ"ז עולם חדש הוא ביהמ"ק בלא שום הגהה: **גוג ומגוג.** בד"ק ליתא למלת ומגוג וכ"כ נכון א"כ צ"ל גוג ממגוג:

## פרשה ה.

**אות ג.** בד"ק איתא שמא תאמרו מצות הרבה הטלתי לכם ממרה ולא שמרתם אותם וכו' שנאמר אשרי אנוש וכו' ולפום נוסחא זו צ"ל דהאי שמא תאמרו פירושו הכי תאמרו כלו' הכי תאמרו שהרביתי עליכם מצות ולכך לא שמרתם אותם ולאחר העיון נראה שנוסחא זו עיקר ומאמר שבת זה הטלתי לכם ממרה לשמרה הוא תוספות מאיזה מגיה ואיתקל שלא הגיה מלת אותם: **אות כ.** ובפי' בעלי התוספות עה"ת כתבו בזה"ל איני יודע של מה היה של כסף או של זהב או של חרס ת"ל צנצנת דבר המציץ מחבירו כלי חרס שהיה מאדמה שהזרעים מציצין וצומחין ממנה ור' בחיי עה"ת כתב בזה"ל וכשה"א צנצנת איני יודע ממה היתה אם של כסף אם של זהב או נחושת וברזל ועופרת ומעצמו אתה למד צנצנת דבר שהוא צונן ומצנן מה שבתוכו ומשמר מה שבתוכו והוא משתמר בארץ שהוא חרס וכו' ונראה שנוסחא אחרת היתה לו במכילתא: **אות כא** במ"ע צ"ל א"כ לתחיית המתים: **מ"מ אין אתם עוסקין.** בד"ק איתא מ"מ אתם אי עוסקין: **אות כה.** וכן מחקו הש"י: **הרי מ' שנאמר.** בד"ק איתא ומניין שני וכו': **אות כו.** וכן הגיה הש"י עפ"י הילקוט ואדאי כפשאי שראיתי כל נוסחא זו בד"ק אלא דאיתא לה באיזה שינוי נוסחא והכי תני לה רא"א שבעים אכלו וכו' כיצד משה מת בשבת בשבת ואכלו את המן כ"ד בשבט וכו' ולפום נוסחא זו שבט חסר הואי: **אות לא.** וכן הגיה הש"י:

## פרשה ו.

**אות ד.** ובילקוט שלפני הש"י היתה הנוסחא כהגהת הז"ר: **אות ו.** והש"י הגיה אבל עפ"י הרבה ובד"ק איתא אבל לכותא: **המקום הגביה.** בד"ל איתא מגביה וכן ליתא שם מלת ואחריו: **אות יב.** הש"י צדד להגיה ודגייסה ליה כלו' הגם לבי ובד"ק איתא ודרגשה ליה כנוסחת הילקוט ומצאתי דוגמתו בפסיקתא עתיקא בפ' החדש ודרגש לא (והוא ט"ס בל"ס ול"ל ליה) ימלל: **לכך ידעו ישראל** בד"ל איתא כל ישראל: **אות יט.** והש"י מחקו ולא הגיה כלום אבל ר' בחיי עה"ת העתיקה כמו שהיא לפנינו: **אות כד.** וכן הגיה הש"י: **אות כח.** וכן הגיה הש"י: **אות כט.** וכן בפסיקתא חדתא תני לה כמו שהיא ברבה וע"ע בפסיקתא עתיקא פ' דתני אפרים:

---

# מסכתא דעמלק פרשת ויבא עמלק.

## פרשה א.

**אות ב.** ועיין בפסיקתא חדתא ריש פ' זכור: **תחת כנפי ענן.** בד"ק איתא תחת ענפי כנפי ענן: **אחרים או' וכו'.** ולשון החזקוני בפ' תצא אחרים אומרים ולא ירא אלהים אלו ישראל

שהיו בהם מלות ולא קיימום ונוסחא זו עדיפא: **אות ח.** וכן פי' הש"י וז"ל שהיה לפנים מכולם ממ"ש בסיפיה דקרא והכנעני וגו' ועל יד הירדן אלמא מלפנים קחשיב עכ"ל: **אות ט.** והובא בפסיקתא שם: **אות טו.** צ"ל **אלא** שפוטים וכתב הש"י דדריש כן מדלא כתיב וביואש עשה שפטים דומיא דובאלהיהם עשה ה' שפטים: **אות יז.** ולא"ז מצאתי המקור להגהת הא"א בירושלמי דקידושין פ"א ה"ז ועתה אני רואה שהש"י בהשמטותיו רמז ג"כ על הירושלמי ועיי"ש: **אות כח.** וכן הגיה הש"י: **אות כט.** ורמז הש"י על התוספתא דב"ק פ"ז: **שנ' התעיף וכו'.** אמר מאיר איש שלום כ"ל שזהו יסוד למה שאמרו בריש ברכות אין עוף אלא תורה שנ' התעיף וגו' ודלא כרש"י שם: **אות לא.** וע"ע בפסיקתא עתיקא בפ' זכור: **אות לב.** וכן הגיה הש"י: **אות לז.** וע"ע בפסיקתא שם: **[מעתדים].** וכן הש"י היה קורא המלה בדל"ת אכן בפנים בספרו נדפס ברי"ש: **אות מב.** ועיין בפסיקתות בפ' זכור: **אות נ.** וכן מחקו הש"י: **אות נז.** ולקמן **אות סב.** עיין בפסיקתא עתיקא שם ונראה שנוסחתנו וכן נוסחת הפסיקתא הם משובשות: **אות נט.** ועיין בפסיקתא שם: **אות סז.** ובפסיקתא שם דריש מזה אחד ומזה אחד בזכות הדברות שכתוב מזה ומזה הם כתובים ולפ"ז נראה שהמאמר שלפנינו הוא קטוע ושפיר הוה הנוסחא ומה: **אות סט.** ובפסיקתא חדתא שם דריש לה כמי מקרא דלעיל עיי"ש: **אות עג.** ובד"ק איתא כנוסחת הילקוט אמנם לנוסחתנו פי' ויחל וישבר שהתחיל לשבר דוגמת ויחל וגו' ויטע כרם דנח:

## פרשה ב.

**שבאברהם לא לבטוהו וכו'.** בד"ק איתא לא בטוחו ומשה בטוחו ולא איתפרש לי: **אות כח.** והש"י כתב ג"כ וכעת לא ידעתי מנ"ל אבל בהשמטות כתב ועתה ראיתי להרב זית רענן פ' ואתחנן שכתב דנ"ל ממ"ש ביחזקאל אתן לגוג מקום קבר וגו' גי העוברים קדמת הים ופרש"י גיא שמשם עוברים ים כנרת להביא משם פירות גנוסר ע"ש וזה היה בגבול יריחו ע"ש תכות דעתו ז"ל עכ"ל ולי מאיר איש שלום עדיין אין הדבר מתפרש ומלת ולכפול גופא עדיין צריכה ביאור עיין בתרגום יונתן ברכה שם: **אות מד. ומה.** ועיין בפסיקתא עתיקא בפ' דזכור ושם מפורש ה' נסי בזכותי נעשו הניסים והש"י צדד ג"כ להגיה עפ"י התנחומא והדר ביה משום תרגומו של יונתן: **אות מו.** הש"י הגיה ותהא הממלכה שלו: **אות מז.** הש"י מוחק ג"כ הלי אם אניח וכו' והוא הגיה ושלא יאמרו גמל וכו' ואין הכרח: **אם יבא.** בד"ל איתא שאם יבא וכו' שיקבלוהו: **אות מט.** ועיין בפסיקתות שם ועפ"י הפסיקתא שם יש להגיה כאן ואף דוד עשה כן שנאמר ויאמר דוד וכו' עיי"ש: **אות נב.** ועיין בפסיקתא חדתא שם:

---

# פרשת וישמע יתרו.

## פרשה א.

**אות ג.** וכ"ה בד"ל: **אות ה.** שם איתא כשם שעשה: **א"ל אינו מביא וכו'.** בד"ק איתא א"ל לא מבול של אש מביא ולא מבול וכו': **שבע שמות וכו'.** בד"ק ליתא השם חבר לא הוא ולא פירושו: **אות יז.** ובמגן אבות להרשב"ץ כתב וכן אמרו במכילתא אל יתחבר אדם לרשע אפי' לקרבו לתורה שהרי יונדב כשנתחבר ליהוא פחתו אות אחת משמו וקראו אותו יונדב וכתב עליו הש"י וצ"ע דבמלכים ב' י' דמשמעי בהתחברו ליהוא ג' יונדב כתיבי וכונת בה"א ותו אדרבה נתחבר לו למלאות דבר ה' ביד אליהו ובהאי עובדא בבשרות היה גם מאדר"כ מוכח שגרסתנו עיקר: **אות כג.** וכ"ה בד"ל אבל בד"ק איתא גם בראשא היה משה מכבד אמיו: **אות לא.** וכן פי' הש"י וז"ל בארץ נכריה כפשוטו שאינה ארץ מולדתו: **אות לט.** ובד"ל איתא שנתעסק: **אות מא.** והש"י צדד להגיה רא"א עשאן המקום וכו' וכתב שכן הוא גי' הרא"ש: **אות מד.** וכ"ה בד"ק אלא דשם ליתא מלת הוא: **אינו בא אלא לש"יש.** הש"י הגיה ואינו בא: **מי השתחוה למי.** טעות נפל בפנים וצ"ל עוד **או מי נשק למי:** **אות נב.** במ"ע אות כ"ה לא עמדתי על טעם הוספת הא"ל ועתה עפ"י מחיקתו כאן עמדתי על הוספתו דלעיל דפשטיה דקרא קשיתיה אבל אין הכרח להגיה ובפרט בדרך רחוק כזו: **אות נה.** ובד"ל ליתא למלת ואומר: **אות נז.** בד"ל איתא שנאמר:

## פ ר ש ה ב.

אות ג. בד"ל איתא וכתיב במעשה בראשית: אות ה. וכן הגיה הש"י: אות יא. ול' בחיי עה"ת העתיק כגי' הילקוט: אות טו. בד"ק ליתנייהו למלות י י ע ב ל ך ולפ"ז יהיה חילוק המאמרים אם תשמעני איעצך: ויהי אלהים עמך וכו': אות כ. וראיתי להוסיף כאן שאולי ביהכ"נ נקרא בית חיים עפ"י הגמרא דברכות ח' ע"א: **אבטחה.** בד"ל איתא ה ב ט ח ה: אות כא. שם איתא כמחזית בכ"ף: אות כד. וכ"ה שם: אות כו. וכענין זה פי' הש"י: **ויכלת עמוד.** נ"ל ויכלת עמוד אם מודה לך ויכלת עמוד וכ"ה בד"ל ובד' וויניציאה: אות כח. איברא שבד"ל איתא ב ש ל ו ם אבל הוא מתיקוני הש"י שהגיה כל הפסוקים בפנים שהרי בד"ק ובד' וויניציאה איתא ל ש ל ו ם: אות כט. ובד"ק איתא ר"א המודעי אומר וישמע משה ו י ר א ה וכו' ובנ"ם שהוא ט"ס וכ"ל ו ד א י והוא כנוסחת הילקוט: אות לז. כתב הש"י הגי' שלפנינו א"א לי להולמה אם לא שנגיה כך הלכו וישבו להם אצל יעבץ שנ' וממשפחת וגו' וכי יושבי יעבץ היו אלא תלמידי יעבץ היו תרעתים וכו': **מבני שותה מים** הש"י הגיה ש ו ת י וא"ל דעל אביהם הראשון קאי: אות מה. בד"ק איתא ויעבץ בקש ת ל מ י ד י ם ח כ מ ה וכו' ושתי נוסחאות הן והניח הכותב את שתיהן: אות נד. ובד"ק איתא ב נ ק י ם:

---

# מסכתא דבחדש פרשת בחדש השלישי.

## פ ר ש ה א.

אות ו. וע"ע בפסיקתא עתיקא סוף בכה תבכה והוא שם בשינויים רבים: אות יג. והש"י מחק מלת ו מ ר פ ם והגיה ו מ ר ע י ם וא"כ. (במ"ע ד' מלות הם נ"ל ד' מלות א ל ו הם): אות טז. וכ"ה בד"ל: אות יט. והש"י מוחק מלות ב ה ה ק ש ה ובד"ק איתא ב א באל"ף: אות כג. האברבנאל עה"ת העתיקה בזה"ל ויחנו במדבר נתנה תורה בדימוס ובפרהסייא במקום הפקר כל הרוצה לקבל יבוא ויקבל יכול נתנה בלילה וכו' ת"ל ויהי קולות וברקים הה"ד לא מראש בסתר דברתי: אות כז. וכן הגיה ופי' הש"י: [רצה]. וכ"ה בד"ל ובד' וויניציאה: אות לג. וע"ע בפסיקתא חדתא בפ' בחודש השלישי: אות לה. הש"י צדד להגיה א מ ר להם שוב ראה נוסחת הילקוט והגיה ופי' כמו שכתבתי:

## פ ר ש ה ב.

אות ה. והש"י מחקן ג"כ עפ"י הילקוט והאמת שקטועה היא בילקוט: אות יט. בד"ק איתא זה שבת מילה וע"ז: אות כא. וכב. ועיין בסוף פסיקתא דיהודה וישראל רבים ועדיין צ"ע: אות לג. והש"י הגיה עפ"י הילקוט: אות לה. והש"י כתב נראה שהוא כמו דבר אחר: אות נא. וכן צדד הש"י להגיה א"כ למחוק מלת מ כ י י ן ולהגיה מ כ א ן: אות נב. בד"ל איתא ב ד ב ו ר ו כגי' הילקוט: אות נו. וכן הגיה הש"י:

## פ ר ש ה ג.

אות יא. וכבר הזכיר רש"י סוף פ' תזריע ההבדל שבין חוור ולבע: אות טז. וכ"ה בד"ל: אות כא. וכ"ה שם: אות כב. בד"ל איתא י כ נ ס והגיה הש"י כמו שהגהתי והעיר שתרגום הדוס רגליו גלוגדקא דרגלוי: אות כה. הא' תוספות איתא לה כמי בד"ק ומתחיל ת"ג במס' סנהדרין וכו' והש"י הגיה המכילתא עפ"י הגמרא שם: אות כו. וכן הגיה הש"י: אות כט. בד"ל איתא כנוסחת רש"י ובד"ק איתא ב מ א י ש י מ ש ו ך היובל את קולו מ ל ה ש מ ע אתם וכו' ולפ"ז יהיה פי' במשוך ב פ ס ו ק וכן ראיתי בחזקוני שכתב ד"א במשוך היובל בפסוק השופר כמו משך ידו את לוצצים עכ"ל וכן פי' הרשב"ם עה"ת: אות לא. והש"י כתב וז"ל צ"ע מאי קאמר אם לא שנגיה כך ת"ל וירד משה אל העם כבר זה אמור ומת"ל וירד משה אל העם וכו' וה"פ ת"ל וירד משה אל העם ולמ"ל אל העם והלא כבר זה אמור בפ' א' וירד משה מן ההר אל העם הרי שירידתו מן ההר היתה לצורך העם א"נ כבר זה אמור דמויאמר אליהם ידענו שירד אליהם ומת"ל אל העם אלא שבא ללמד שכל דבור מי' הדברות

שהיה שומע מפי הקב"ה היה יורד אל העם תכף לירידה אמירה עכ"ל: כ"ו **שהיה משה עולה.** צ"ל [עולה]: **אות לד.** בד"ק מסייס והחליפו שמלותיכם ועכ"פ נפל בו ט"ס שצ"ל שמלותיהם: **אות מא.** וכן הגיה הש"י (ונדפס שם בשבוש עיי"ש): **אות מד.** וכ"ה בד"ל כמו שהגהתי: **אות מז.** ולשון החזקוני איני לשון פחד אלא לשון שאון והנעה כמו וכל העם חרדו אחריו: **אות נ.** בד"ק איתא אינו אלא ה' מסיני בא ונוסחא זו תתפרש ג"כ כמו שפירשתי: **אות נב.** וכן הגיה הש"י בהשמטותיו עיי"ש: **עליה מפורש.** צ"ל עליהם: **אות נה.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל. בת"ע נפל טעות וצ"ל שכן דעת: **אות נז.** ונח. וכן פי' הש"י כמו שפירשתי: **אות ס.** וכן פי' הש"י:

## פרשה ד.

**אות ג.** וכן הגיה הש"י: **אות ז.** ובד"ק קטוע יותר דשם איתא ומ"מ שרתה רוה"ק בחלקו של בנימין שכל השבטים נולדו בחו"ל וכו' ובפנים נפל טעות בדפוס וצ"ל ומפני מה: **אות ט.** וי. והאברבנאל בפי' עה"ת העתיקה בזה"ל מנהג הדיוט כל שהוא הולך קולו מתמעט ואכן כל שהוא הולך קולו מגביה וכ"ז כדי לשכך את האוזן: **אות כג.** ובד"ק איתא יחידי שנפל מהם הרי הוא ככולם והש"י הגיה כהגהת הא"א: **אות כה.** בד"ק איתא שיעול מהם ה"ה עליו וכו' והוא ודאי משובשת: **אות כח.** והש"י הגיה יכול הכהנים בכלל העם ת"ל ועל הכהנים ופי' יכול אילו לא נאמר וגם הכהנים הו"א שהן בכלל העם וא"כ ל"ל וגם הכהנים ת"ל וכו' ומש"ה אילטריך וגם הכהנים עכ"ל וא"כ: **אות לא.** בד"ק איתא אינו אומר הכהנים הכהנים כשהוא אומר ואף הזקנים עמהם ואם שכל המאמר משובש מוכח שנוסחתו היתה כנוסחת הילקוט: **אות לה.** וכן הגיה הש"י: **אות לט.** והש"י מוחק מלות וידבר אלהים כהגהת הא"ל: **אות מ.** וכן הגיה הש"י: **אות מא.** ומב. ובפי' בעלי התוספות עה"ת העתיקו בזה"ל את כל הדברים האלה מלמד שאמר הקב"ה כל י' הדברות בדבור אחד מה שאין הפה יכולה לדבר א"כ מת"ל אנכי ולא יהיה לך מלמד שחזר משה על כל דבור ודבור בפ"ע הכי איתא בספרא עכ"ל ונראה שהוא מהמכילתא. דילן ונוסחא אחרת הוו להו וקרי להמכילתא ספרא והאברבנאל בפי' עה"ת כתב וז"ל ובמכילתא אמרו את הדברים האלה דבר ה' מלמד שאמר עשרת הדברות בדבור א' מה שא"א לבו"ד לעשות כן והקשו א"כ מת"ל אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלא מלמד שאמרם בדבור א' וחזר ופרט כל אחד ואחד דבור בפ"ע עכ"ל ולפ"ז אולי יש להגיה בנוסחא שלפנינו שנאמר את הדברים האלה דבר ה' א"כ מת"ל וכו':

## פרשה ה.

(להם). וכן ליתא בד"ל. הש"י הגיה כלום עשית לנו טובה שתמלוך וכו': **אות יא.** ורלאיתי בפי' ר' בחיי עה"ת שכתב בענין מתן תורה וחרד ההר עצמו וכו' וכן אמר הכתוב רקדו כאילים וגו' ואינו משל כאשר איננו משל הים ראה וגו' וכן אמר הנביא כי כתבור בהרים וגו' ודרשו רז"ל שבשעת מתן תורה נקבעו הרים הללו בא"י ועבר כרמל את הים עכ"ל: **אות טז.** וע"ע בפסיקתא עתיקא די' הדברות: **אות יח.** והאברבנאל בפי' עה"ת העתיקה בזה"ל מפני מה וכו' כדי שלא לתת פתחון פה לאו"ה שיאמרו לפי שלא נתנה בארצנו לכן לא קבלנוה עלינו וכו' לפיכך נתנה במדבר בפרהסייא וכו' לומר לך מה אלו בחנם וכו' אף התורה בחנם וכו':

## פרשה ו.

**אות א.** וד. והאברבנאל בפי' עה"ת העתיקה בזה"ל א"ל עבדיו גזור עלינו גזירות א"ל לא כשתקבלו וכו' עליכם וכו' אינכם מקבלים גזירותי איך תקיימו כך אמר הקב"ה וכו' אני הוא שקבלתם עליכם מלכותי כך קבלו גזירותי הוי לא יהיה לך וגו': **אות ו.** וח. וכ"ה בפי' האברבנאל כמו שהגהתי אלא שהוא גורס מניין שלא יקום שנאמר לא יהיה לך ואולי הוא ט"ס: **ד"א אלהים אחרים שהם אחרים לעובדיהם.** בד"ק איתא שהם אכזרים לעובדיהם: [ממצרים]. וכ"ה בד"ל: **אות כ.** הש"י רמז על התו' יומא כ"ד ע"ב שפי' כפי' הזי"כ וכתב על הז"ר שנעלמו ממנו דבריהם ולי נראה שכגאון

הלשון מוכח כפי' הז"ר: **לא יעשה לו אטומה אבל וכו'.** בד"ק ליתא למלת אטומה וכ"כ עיקר: **אות כב.** בד"ל איתא לא תעשו ולפשר שהיא מהגהת הש"י: **אות כז.** ועיין בתו' יומא שם: **אות כח.** ובתו' יומא שם גרסי הפורזירים וכתבו נראה שהוא מין של שבמים שקורין כינס' בלשון אשככז עכ"ל ולא איתפרים לי: **אות כט,** ובד"ק איתא מקום אמתלת התר: **אות לא.** בד"ל איתא כמו שהגהתי: **אות לג.** וכן מחקו הש"י: **אות לה.** עיין בז"ר ובספרי במדבר פי' קי"ב ובמ"ע שם אות ל"ו: ובענין מה שרמזתי במ"ע ראיתי להוסיף כאן ולרמז על מה שדרשו במדרש רבה סוף פ' שמות בפ' למה הרעות ואוסיף כאן עוד מה שאמרו בפסיקתא עתיקא בפ' די' הדברות א"ר חייא בר אבא אם יאמר לך ברא דזניתא תרין אלקים אינון אימר ליה אנא הוא דימא אנא היא דסיני והבקי בספרים החצונים יבין עומק דרשתם: **להתקנות.** בד"ל איתא להתקנאת: **אות לט.** ולשון הש"י הלשון מגומגם ויש להגיהו כלשון הברייתא דע"ז: **אות מ.** והש"י כתב ה"ג פוקד עוון וגו' בזמן שהן מסורגין הא כיצד רשע בן רשע וכו' וכ"ה בילקוט (ואמנם בילקוט שלפני הנוסחא כמו שהוא לפנינו אם לא דכימא דכוונתו על מלת מסורגין אבל אין מזה ראיה שהרי בקמא איתא מסרגין עיי"ש) ומסורגין פי' מורכבין ומחוברין דומיא דמסרגין את המטות וכו' עכ"ל ועל ראיה זו יש להשיב אמנם החזקוני בפי' על התורה ג' ג"כ בזמן שהם מסורגין הא כיצד רשע בן רשע ולפ"ז נ"ל שהוא מלשון ישתרגו עלו על צוארי ופי' מסורגין חבוקין ואדוקין אבל ראה זה מצאתי בפסיקתא חדתא להחכם מהר"ש **באבר** בסוף פ' דסליחות שנעתק שם המאמר בזה"ל בזמן שהן תופסין מעשה אבותם דור אחר דור הן נידונין על ידם אבל אם היו מסורגין דור אחד צדיק דור אחד רשע לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות באותה שעה שמח משה ואמר אין בישראל קולץ בן קולץ ע"כ ואף אני אשמח ואומר שישו מעי ואלולי דמסתפינא הו"א דצ"ל כמו שהיא בילקוט בזמן שהן אינן מסרגין או בזמן שהן מסורגין הא כיצד וכו' ושתי נוסחאות הן בקמייתא גרים בזמן שהן אינן מסרגין הא כיצד וכהגהת הא"ל ופירושו כמו שכתבתי ובנוסחא תנייתא גרים בזמן שהן מסורגין הא כיצד ופירושו כפי' הזי"כ והש"י והניח הכותב את שתיהן והוסיף מלת או לומר שהנוסחא כך או כך עוד מצאתי להעיר שעיקר זה המאמר בפסוק דפ' כי תשא דשם כתיב וימהר משה ויקד ארצה א"כ במה מלינו קדריש לה ועיין ברא"ב"ע שם: **אות מו.** וכן ליתא בד"ל ועיין בנוסחת מנו"המ סוף חתימת נר ג':

## פרשה ז.

**אות י.** וכ"ה בד"ל: **אות יב.** והש"י הגיה ג"כ כהגהת הא"ל עפ"י הגמרא: **אות טו.** ובמנו"המ אות קכ"ה העתיק כגי' הסמ"ג: **אות יח. ויט.** ועיין בפסיקתא פ' תליתאה די' הדברות ועיין במנו"המ וכ' שהעתיק מהרמב"ן: **אות כח.** בד"ל איתא והגר וכן נכון: **אות ל.** וכ"ה בד"ק ובד"ל ועתה ראיתי שאף בדפוס וויניציאה איתא שהיס שקול ופי' הש"י באריכות כמו שרמזתי בקיצור וע"ע בפסיקתא שם: **אות לג.** וע"ע בפסיקתא שם:

## פרשה ח.

**אות א.** והש"י כתב בשמעותיו כן דרך המדרשים לקיים בפ' שדרש אותו והביא דוגמאות לדבר ורמז על הנ"כ במדרש אסתר פ"ג אמנם לי נראה עיקר דסמוכין קדרים כאן: **אות ב.** וע"ע בפסיקתא עתיקא פ' רביעתא די' הדברות: **מוראת אב וכו'.** בד"ל איתא מוראה האב למוראה המקום אבל בד"ק ובד"וו איתא מוראת: **אות ז** ובד"ל ובד"וו איתא אב לאם וג"ז א"כ: **אות י.** וכעין זה לדד הש"י לפרש ולהגיה. במ"ע אדלריל נ"ל אדלעיל: **אות יד.** וכ"ה בד"ק אבל להלן שם איתא והלה בה"א; [וטבע]. וכ"ה בד"ל: **ד"ר חנניא בן גמליאל.** והאברבנאל העתיק ר' חנינא: **אות כד.** בד"ל איתא לעוקב אחר הכואף ובד"וו איתא לעוקף אחר הכואף. הש"י האריך בזה המאמר ולדד להגיה ולפרש המאמר כהגהת הא"ל: **אות כה. וכו'.** בד"ק איתא הרי אמרת לאו אלא חזר וכלל וכו' וכ"כ והש"י הגיה חזר וכלל או כלל ככלל הראשון אמרת לאו אלא כלל ופרט וכלל א"א דן וכו' אף כל בדבר שהוא קונה ומקנה: **אות כח. וכט.** ובפי' ר' בחיי עה"ת העתיק מה הפרט מפורש דבר שאי אפשר לו לבא ברשותך אלא ברצון ורשות אביה אף הכלל כן יצא בתו לבנך או בנו לבתך שהוא יכול לבא ברשותך שלא ברשות אביהם ע"כ ונוסחא זו מגומגמת קצת. בד"ק איתא בתי לבנך או בני לבתך:

## פרשה ט.

**אות ו.** לשון הש"י ורואים הוא לשון רואה אני את דברי אדמון: **אות ט.** וע"ע בפסיקתא חדתא פ' בחודש השלישי: **אות יב.** וע"ע שם בפסיקתא דפ' החודש: **אות יח.** וכן ליתא בהעתקת האברבנאל: **אות כא.** ובד"ק מסיים אומות העולם שואלים לאמר אשרי אדם שהמקום הודה לדבריו: **אות כב.** וכן מחקו הש"י ובד"ק איתא אלו בני אדם שאי אפשר מלאך המות להעבירו שכבר נגזרה וכו' רי"א על תנאי כך עמדו ישראל על הר סיני על תנאי שלא ישלוט וכו' וכן נכון אמנם רישא של נוסחא זו אין בידי לפרשה ואולי צ"ל אוי לבני אדם וכו': **אות כה.** והאברבנאל העתיק לגדל אתכם בין האומות ואולי היה כתוב בר"ת ומזה נעשו מלות בא האלהים: **אות לט.** בד"ל איתא משמשי שמשין ופי' הש"י כענין שפירשתי:

## פרשה י.

**אות ב.** וכן הגיה ופירש הש"י: **אות ד.** וכן הגיה הש"י: **אות ה.** והברבנאל העתיקה כולא הכי לא תעשון אתי רי"א וכו' שמשמשים וכו' מלאכים וכו' כרובים וכו' ולא דמות אופנים רע"א לא תעשון אתי כדרך שאחרים עושים בירלאותיהם כשטובה באה עליהם מכבדים אותם שנ' וכו' וכשפרענות באה עליהן מקללים אותם שנ' וכו' אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה וכו' הבאתי עליכם יסורין וכו' לרה ויגון [וגו'] ובשם ה' אקרא הוי לא תעשון אתי ע"כ ונראה שדרשת ר' נתן ושאר קיטעא וכן איוב אומר לא היו בנוסחתו ובאמת שהדברים מראין שאינן אלא תוספות: **אות ח.** בד"ק איתא כעירין: **אות יט. וכ.** הש"י הגיה כולא עפ"י הילקוט:

## פרשה יא.

**אות א.** בד"ק איתא שלא בנוי מתחלה וכו': **אות ב.** ולשון הר"מ בפה"מ מלות כ' והוא אמרם במכילתא דר"י בפ' זה הפסוק כשתכנס לארץ עשה לי מזבח מחובר באדמה: **איסי בן עקיבא.** בד"ל איתא בן עקביא: **אות ו.** לשון הש"י מייתי ראיה דלא תימא ב' מזבחות היו בימי משה מזבח נחושת ומזבח אדמה דכתיב כי מזבח הנחושת וגו' קטן מהכיל ואין לפרש על מזבח הנחושת שעשה שלמה שהיה קטן ולכן קדש את תוך החצר דבמזבח של משה שבגבעון כתיב אלף עולות יעלה שלמה ושל שלמה גדול משל משה לפי חשבון העולות ולמכין אמית שמחזיק ד' מאות אלף עולות כדאיתא בזבחים כ"ט וא"כ מת"ל קטן אלא ביום וכו' כלו' קטן שנפסל אותו של משה ומאי קדש להעמיד בה מזבח אבנים של שלמה וכדאיתא התם ובב"ר פ' נח איתא את אשר עשה לו בנו הקטן בנו הפסול הה"ד כי מזבח הנחושת קטן מהכיל וגו' ע"ש ולפ"ז צ"ל דהא דכתיב בדה"י ב' ז' כי מזבח הנחושת אשר עשה שלמה קטן וגו' ה"פ כי מזבח הנחושת של משה אשר עשה שלמה תחתיו מזבח אבנים לא יכול להכיל את העולה וגו' ומדלא הזכיר מזבח אבנים ש"מ שמזבח אדמה הוא כיהו מזבח הנחושת ושלמה גנזו ועשה תחתיו מזבח אבנים גדול ועמ"ש הרד"ק במלכים שם ועמ"ש התו' סוף חגיגה בד"ה מזבח עב"ל: **והוא יוכיח על מזבח החיצון אעפ"י.** בד"ל איתא שאעפ"י: **רא"א אף לשחוט.** בד"ק ליתא למלת אף: **אות י.** והחזקוני בפי' עה"ת העתיק שאין ת"ל במקום הקדש ומת"ל במקום הקדש להכשיר כל רוח לפונית: **אות יא.** לשון הש"י ה"ג שאר כל לפון עזרה מניין ת"ל ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את העולה שאין ת"ל במקום הקדש אלא להכשיר בו כל רוח לפונית. וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אין לי אלא חטאת ואשם ועולה שאר כל הקדשים מניין ת"ל כי כחטאת האשם הוא לכהן שאין ת"ל קדש קדשים אלא להכשיר את כל הקדשים. וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך אין לי אלא עולה ושלמים שאר כל קרבנות הלבור מניין ת"ל את לאנך ואת בקרך וכו' וה"פ אין לי אלא חטאת ואשם ועולה שנשחטין בכל רוח לפונית שבעזרה ממקום הקדש שאר כל הקדשים מנין ת"ל וכו' ודקתני אין לי אלא עולה ושלמים ר"ל שנשחטין בראש המזבח ולריב"י מחלי מזבח ולצפון שאר קרבנות מנין ת"ל וכו' ועיין בילקוט וגם שם אין הגי' מכוונת עכ"ל: **אות יז.** וכן הגיה הש"י: **אות כו.** ולשון החזקוני עליו אי אתה פוסע פסיעה

יתירה רק גודל בצד עקב ועקב בצד גודל אבל (אי) אתה [פוסע] פסיעה יתירה בהיכל ובקה"ק ע"כ ובצ"ש שאלת אי שהסגרתיו הוא ט"ס וכן צריך להוסיף מלת פוסע: אות כח. ובד"ל ליתא להאי קיומא:

---

# מסכתא דנזיקין פרשת ואלה המשפטים.

## פרשה א.

רי"א אלו מוסיפין. בד"ל ליתא ואלה מוסיפין: אות ט. עיין בחזקוני ובפי' בעלי התוספות עה"ת: אות י. ראיתי בפי' ר' בחיי עה"ת שכתב ג"כ דלכך לא אמר עבד ישראל לפי שהוא השם הנכבד והאריך בדבר: אות יא. בד"ק ליתא עבד או אל תקראנו לשום בזיון ת"ל וכו' בעל כרחו ומעתה הגהת הא"א היא עפ"י נוסחא זו: אות יג. ובד"ל ובד"וו ליתא רא"א א"ל את ישראל עובד הגר לא יעבוד את ישראל עובד שש שנים וכו' והוא כגי' הילקוט ועל הז"ר כבר השיג הש"י כמו שהשגתי: כיון שעולה במעלה. בד"ק ליתא כיון שעלה למעלה: אות יט. וכ. עיין בשבע מס' קטנות מס' עבדים פ"ב: [אם]. וכ"ה בד"ל ובד"וו: אות כב. עיין בז' מס' קטנות שם: אות לא. והש"י כתב וז"ל ומהר"מ"ע ז"ל כתב עמ"ש התו' (קידושין כ' ע"א) דס"ד דלא גרע מעו"ד וז"ל ואיתא במכילתא יכול האמה אינה יוצאה בראשי אברים אבל העברי יוצא שהיה בדין ומה עבד כנעני שאינו יוצא בשש וביובל יוצא בראשי אברים עבד עברי וכו' לכ"ש וכ"ת אמה תוכיח מה לאמה שכן אינה נמכרת בגנבתה לכך אינה יוצאה בראשי אברים ת"ל העברי או העבריה מקיש וכו' וגי' נכונה היא זו עכ"ל: שאינה נמכרת על הגניבה. סוטה כ"ג ע"ב: אות לד. ולשון החזקוני ויצאה אשתו עמו להוציא ארוסה ושומרת יבם שאינן עמו וגי' אחרת היתה לו:

## פרשה ב.

אות ג. והש"י כתב שוב ראיתי להמרינ"ע קידושין י"ד ע"ב בד"ה מוכר עצמו תי' דמאשה דריש הכא שהרי שפחה היא ולא תפסי בה קידושין וקראה אשה ללמד שתהא מיוחדת לו כאשה דאתתא לבי תרי לא חזיא ע"ש עכ"ל: אות ה. וכ"ה בד"ל: אות יד. וכן הגיה הש"י: אות טז. ובד"ל ליתא שמיעט הכתוב ביציאתו: אות יז. במ"ע כדלעיל אות י"ג צ"ל אות י"ד. כתב הש"י פי' בריא מכין פי' מכין שאינו מדבר אלא בבריא ולא בחולה וכו' ובהשמטותיו כתב ובאמת שהלשון דחוק ולולא יראתי הייתי אומר שצ"ל ובשביעית יצא להביא את הבורח משמע מביא את הבורח ומביא את החולה ת"ל שש שנים יעבוד וכו' עכ"ל ואמנם ג"ז א"כ ובד"ק ליתא מה תלמוד לומר שש שנים יעבוד להביא את החולה וכו' וע"ע בשבע מס' קטנות מס' עבדים פ"ב: אות יח. ועיין בזמ"ק שם פ"ג: אות כ. ועיין בזמ"ק שם דתני לה התם בפלוגתא דר"י ור"ע ור"ע סבר בין כך ובין כך ירצע וסתמא דברייתא דילן כר' ישמעאל: אות כו. ועיין בזמ"ק שם: אות כח. ועיין בזמ"ק שם ולשון החזקוני פרש"י הקיש דלת וכו' ותרגום ירושלמי מוכיח לות דשא דלות מזוזתא ואו במקום אשר כלו' והגישו אל הדלת שהיא קבוע אצל המזוזה והיינו מעומד וכן או נודע כי שור נגח הוא או יחזיק במעוזי עכ"ל והש"י כתב שוב ראיתי להר' מנחת יהודה שכתב בשם תרגום ירושלמי לות דשא די לות מזוזתא דאו במקום אשר וכו' עכ"ל וכוונתי לדבריהם: אות לב. ועיין בזמ"ק שם: מן המלת. בד"ל ליתא מן הדלת וכתב הש"י נ"ל דג' מן המלת והביא ראיות לזה: אות לג והש"י מוחק מלת אף כגי' הא"ל ועיין בזמ"ק שם ול"ע: והם אומרים נרצע. כתב הש"י נ"ל דגרסינן והוא אומר נרצע ולדר"י קאי וכו' ואם הגי' דוהן אומרים מעיקר נוסחי נ"ל דל"ג דברי ר"י אלא סתמא עכ"ל ולפי מה שפי' באות ל"ג אין לזה עיקר: ומה ראתה אוזן. בד"ק ליתא ומה ראית וכ"כ: אות לה. החזקוני הוא שהגיה לא תגנובו וכבר כתבתי שא"ל: אות לו. עיין בזמ"ק שם והש"י הגיה עפ"י הילקוט: אות לז. וכ"ה בד"ל: אות לט. לשון החזקוני פרש"י מגיד שאמשים וכו' וכן מצינו בשמואל הרמתי שאמרה אמו ברוה"ק וישב שם עד עולם וכשהביאתו היה בן ב' שנים וכל ימיו כ"ב שנה היו עכ"ל ועיין במדרש שמואל פ"ב ופ"ד ואולי דדברי רבי התם כאמרו:

## פרשה ג.

אות ה. עיין סוטה כ"ג ע"א: אות ז. עיין סוטה כ"ג ע"ב בתו' בד"ה בגניבתו ובתו' ב"מ י"ב ע"ב ד"ה מאי וברמב"ן עה"ת בפ' אם אדוניו והמשנה למלך בפ"א מה' עבדים והשגות יהודה האריכו בדבר עיי"ש: אות ח. בד"ק איתא ת"ל כי ימכור איש איש מוכר עצמו ואין אשה מוכרת עצמה אמרת אם מוציאה וכו' והוא כעין הגהת הא"ל אמנם סגנון זה הדרוש תמוה מאד ע"כ נ"ל נוסחתינו עיקר: אות יג. עיין בשבע מס' קטנות מס' עבדים: אות טז. עיין בזמ"ק שם: אות יח. אמנם בזמ"ק שם איתא אין מיעדין שתים כאחת ולפ"ז צ"ל לשתים: אות יט. והש"י הגיה כזי"כ והא"ל ועיין בזמ"ק שם: אות כא. ובד"ק נקדו נקודה המחלקת בין ר"י לבן וג' הבי דברי ר' יוחנן. בן אבטולמוס אומר וכו' ותרי גברי ניהו ומייתי ליה לבן אבטולמוס לראיה דהאי בבגדו מענין שקירה היא אבל בבבלי נמצא כמה פעמים ר' יוחנן בן אבטולמוס עיין בסה"ד: אות כד. עיין בזמ"ק שם: **שארה** [כסותה]. וכ"ה בד"ל: אות לט. ועיין בזמ"ק שם בד"ה הכותב שטר גירושין לשפחתו וכו' ונ"ל דבשפחה ישראלית איירי התם והוא דבר הלמד מענינו עיי"ש וטעמיה דרשב"ג משום דס"ל דכ"ז שלא יעדה אין הגט מוציאה אבל אי אמר לה הרי את בת חורין ה"ז בת חורין וחכמים דהתם ס"ל כסתמא דברייתא דילן: אות מה. בד"ק מסיימת הפרשה ר' יוסי הגלילי אומר כסף ואידך קטוע וחסר וראיתי בחינוך מצוה מ"ז שכתב וז"ל למדנו לחייבי מיתות שאינן בתשלומין שנ' אין כסף ומכה איש ומת וגו' מכילתא עכ"ל ודבר זה לא נמצא במכילתא שלפנינו ונ"ל דזו היא שחסירה כאן ואם אין ראיה לדבר זכר לדבר שמצינו לריה"ג דוגמת סגנון דרשה זו בספרי דברים פי' ק"ל: **אמר מאיר איש שלום** הלום ראיתי בספר דרכה של תורה אות קכ"א עד אות קכ"ה שני חכמים מחכמי הדור החכם הרב ר' **אברהם גייגער** והחכם **רמ"צ פינילעש** הי"ו מתווכחין בענין אמה העבריה ולא אכניס ראשי בין הרים גדולים להכריע ביניהם אבל ארמוז עמ"ש אות י"ט כ' כ"ב כ"ג ול"ט ולענ"ד נ"ל שלפי מ"ש ממילא רווחא שמעתתא:

## פרשה ד.

אות ה. בד"ק איתא להביא את הקטן משמע מביא את הקטן ואת בן שמונה משמע: אות ז. וכן הגיה הש"י: אות ט. וכן הגיה הש"י ובד"ק איתא ת"ל לא יומת הרוצח: אות י. וכן הגיה הש"י והוסיף להגיה והרי בו"ו. עיין במה שרמזתי על ספר החינוך והאברבנאל בפי' עה"ת נמשך אחריו והוא תמוה עיי"ש: **אתה מקישו וכו'**. בד"ק איתא אתה מקישו למנאף ואני מקישו למגדף אתה מקישו למגדף אני מקישו למנאף ת"ל שופך וכו' וכ"כ: **מעגל במעגלה**. בד"ל איתא במעגילה: אות יג. בד"ק איתא היה יורד עולה בסולם ונפלה וכו' ה"ז גולה וכו' היה יורד עולה בסולם ונפל וכו' ובל"ס שתערובות שתי נוסחאות כאן: אות יח. בד"ל איתא איסי בן עקביא: אות כא. והש"י הגיה כולא עפ"י הילקוט: אות לג. הש"י הגיה עפ"י הילקוט ובד"ק איתא רציחה שהיא דוחה את העבודה אינו דוחה את השבת שהיה בדין וכו' וזה נכון יותר וכמו שפירשתי: אות לט. בד"ק איתא לה הכי ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות בא הכתוב ללמדך על עבודה שיהא פקוח נפש דוחה את העבודה ונוסחא זו תמוה דקשיא סיפא לרישא ועכ"פ ראיה ממנה שלא למחוק נוסחת הילקוט ואולי מלת שיהא היא מהגהת איזה מגיה: אות מא. והש"י הגיה והדין נותן אם דוחה את העבודה שהיא דוחה את השבת לא ידחה את השבת ופירושו שם מקיים ואין לחוש אם מתחלפת שבת ר"ש בן מנסיא ממכילתין לגמרא דילן כי הרבה מזה יש ומלאת כי תדרשנו עכ"ל: אות מג. והר"מ בסה"מ שורש י"ד העתיק מנין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח שנאמר מעם מזבחי והמשך ענינו שם משמע שפי' שבא לאפוקי שלא ידונו דיני נפשות אלא בזמן שביהמ"ק קיים עיי"ש:

## פרשה ה.

אות ג. והש"י הגיה כז"ר וא"ל: אות ו. הש"י מוחק מלות ת"ל ומכה אביו ואמו ובפי' המאמר כתב וכי לא באת וכו' דכיון דלהחמיר בא הכתוב להוציאו מכלל עין תחת עין

ולדונו במיתה אם אתה אומר עד שיכה שניהם א"כ באת אמו להקל וזה אין סברא דלא מפני שהוחמר בו נקל בו: **אות ט.** והש"י הגיה כל מיתה האמורה בתורה סתם אין אתה וכו': **אות יג.** בד"ל איתא בתרווייהו מלווה וכ"ה בחזקוני ובסה"מ מלוה שי"ע נקט והרי דברים ק"ו מה אם מי שמלוה להכותו וכו' אביו ואמו שאינו מלווה להכותו דין הוא וכו': **אות יח.** בד"ק איתא אף הכא כדלהלן וכי יגנוב איש מגיד וכו': **אות כ.** הש"י מוחק מן וכי ימלא וגו' שומעני וכו': **אות כד.** בד"ק איתא בשתיהן והלכה בה"א: **אות כז.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: [הרי] זה וזה. וכ"ה בד"ל:

## פרשה ו.

**אות ב.** בחזקוני ג' היה ר' אליעזר אומר אבל להלן בפ' וכי יכה איש ג' ר"י כמו שהוא לפנינו: **אות ו.** וכן הגיה הש"י: **אות ט.** והש"י הביא ג"כ דברי הרמב"ן ובהשמטותיו כתב שכך היא שנויה בתוספתא דסנהדרין פי"ב ולמעיין בתוספתא שם משמע דבידוע לאפוקי כאבד קאמר עיי"ש ואולי ברייתא שלפנינו קטועה: **אות יב.** בד"ל איתא בשווקים והש"י מחקו והגיה כגי' הרמב"ן והילקוט ואולי נוסחא בשווקים עיקר וצ"ל ת"ל על משענתו וה"ק שומע אני אף בשווקים כלו' שילך בשוקים וברחובות כבריא ת"ל על משענתו: **אות טו.** בד"ק איתא מחוורין את הדברים כשמלה וכ"כ עיקר: **אות יט.** שם איתא או כשיש לו חלק וכו' ובנ"מ שהוא שיבוש ממלות כשם שלא:

## פרשה ז.

**אות א.** וכן הגיה הש"י: **אות ב.** בד"ל ליתא למלות ת"ל: **אות ד.** במ"ע צ"ל במקרא כתוב או את אמתו: **אות יד.** ובד"ק איתא על מקום שהוא כדי להמית לכך נאמר בשבט ומת"ל אלא מופנה וכו' ולפום נוסחא זו יתפרש לכך נאמר בשבט בתמיה ועב"פ ראיה למה שמחקתי: **אות יט.** והחזקוני העתיק ג"כ כמו שהוא לפנינו וראיתי בספר דרכה של תורה אות קמ"ג ויכוח בענין זה בין החכמים שהזכרתים לעיל הי"ו והנכון כמ"ש ומה שהשיב הח' רמנ"פ להח' רא"ג אינו אלא דיחוי בקנה דהא ומכרו סתם אמר ומנ"ל דדוקא במכרו על אבן הלקט איירי הא מן ומת תחת ידו יליף לה ופטור כל שהוא אינו תחת ידו ולא דוקא מכרו אלא אפי' נתנו לאחר במתנה נמי פטור: **אות כב. וכג.** וכן הגיה הש"י: **אך או יום וכו'.** צ"ל אך **אם** יום **או** יומים: **זהו שהיה רי"א בבנעני.** בד"ל איתא והוא והגיה הש"י זהו: **ושור אחר במיתה.** בד"ל איתא ושור אחר א' במיתה ומחקו הש"י:

## פרשה ח.

[אם] וכ"ה בד"ל: **אות א.** וכן הגיה הש"י: **אות ה.** וכן הגיה הש"י: **אות ז.** כל הנהו מלות כדלעיל ליתנייהו בד"ק: **משום ר"א [אומר].** וכ"ה בד"ל: **אות יב.** והש"י לדד ג"כ לומר שהוא ד"א ואיני רואה הכרח לדבר: **אות כח.** בד"ל איתא דין הוא שלא יענוש וכו': **אות ל.** בד"ק איתא הרי הכתוב מוליא וכו': **אות לו.** והש"י הגיה ג"כ עפ"י הילקוט:

## פרשה ט.

**אות ב.** והש"י הגיה להקל. בד"ל איתא והרי הכתוב וכמו שהגהתי: **אות ה.** והש"י הגיה חורוור וכתב שכן הוא בילקוט ומשנה דבכורות: **אות ו.** ולשון הש"י מכאן אמרו לא קאי אושתתה דהא לא שמעינן מינה אלא אוכי יכה איש עד שיעשה מעשה כדלקמיה וכו' ומכאן אמרו דקאמר ר"ל מפרשה זו וכו': **אות ט.** עיין בשבע מס' קטנות מס' עבדים: **אות י.** ועיין בזמ"ק שם ותני לה התם בפלוגתא דר"ט ור"ע: **אות יב.** ולשון הש"י ודקתני ת"ל תחת שנו נראה שט"ס הוא וצ"ל תחת עיני דשן חלב אינו יוצא בה. שאינו יכול להשתלח הוא הקטן שאין שלוחו שלוח שמשלחו וחוזר וכו' כדפרש"י בגיטין ס"ד ע"ב עיי"ש: **אף השן וכו' להחזיר.** בד"ל איתא לחזור: **אות טו.** עיין בזמ"ק שם: **אות טז.** והש"י מחק המאמר וכהגהת הא"ל: **אות יח.** לשון הש"י כלו' ברצון רבו וכ"ה הגי' בילקוט ור' ישמעאל לטעמיה

דאמר בריש סוטה לעולם בהם תעבודו רשות: **אות כ.** לשון החזקוני מה שעבד כנעני יוצא בראשי איברים היינו מקל וחומר אם מידי שמים קונה עצמו בייסורין כדכתיב יסור יסרני וגו' מידי אדם לא כל שכן עכ"ל וכ' שגירסא אחרת היתה לו במכילתא:

# פרשה י.

**אות א.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: **נאמר בפרשה זו.** בד"ל איתא כאמרה פרשה זו: **אות ו.** בד"ק איתא קטנים כגדולים אדם שהמית בהורגין וכו' ואולי הוא תוספות מגליון מפרש: **אות ז.** בד"ק איתא בנזקיו: (הרי) ובד"ל ליתא: **אות טז.** וכן פי' הש"י: **אות יט.** וכן הגיה הש"י: **אות ל.** וכ"ה בד"ל: **אות לו.** והש"י הגיה ג"כ עפ"י הבבלי: **אות לז.** וכן מוחק הש"י: **אות מב.** והש"י הגיה עפ"י גי' הרא"ש ולתשלום הנוסחאות אעתיק נוסחת ד"ק לף דלא תרווח לן בה מידי וה"ג כשה"א אם כופר וגו' הא נותנין פדיון למומתין בידי אדם ומת"ל וכו': **אות מב. ומד.** ראיתי בספר דרכה של תורה אות קס"ד אריכות ויכוח דברים בין החכמים שהזכרתים אמנם עפ"י מה שסדרתי וערכתי ופירשתי המאמרים ממילא איתברר שמועתא: ר"א וכו' רחמיו. בד"ל איתא רחמנותו: **אות נח.** והש"י הגיה עד שדות וכרמים אין להם פדיון כמו שהגהתי ותו לא ולא הזכיר את הילקוט:

# פרשה יא.

**אות ה.** והש"י פרש המאמר והגיה או בת יגח מכל מקום אין לי אלא ישראל וכו' ת"ל כמשפט וגו' ועיי"ש שנדחק ליישב גי' הילקוט אמנם העיקר כמ"ש באות ד' שהמאמר שם קטוע: **אות ח. וי.** ומחקן הש"י ג"כ: **אות יא. ויג.** וכן מוחק ומגיה הש"י: **אות טו.** הש"י מוחק בכל הנהו מאמרים מלות ד"א: **אות כ.** ובד"ק איתא בשמורו: **אות כו.** וכן פי' הש"י עפ"י הירושלמי ולדד למחוק מלות על הבהמה ולהגיה על המיתה וא"ל: **אות כח.** והש"י פי' לאתויי אפי' לקח וירש ורמז על הרמב"ם ה' נזקי ממון פי"ב ה"ג:

# פרשה יב.

**אות א. וג.** וכן הגיה הש"י: **אות ד.** והש"י הגיה עפ"י הילקוט ולשון החזקוני הלא דבריה ק"ו אם כששמרו ויצא והזיק חייב על שלא שמרו לכ"ש ומת"ל ולא ישמרנו אלא הוסיף הכתוב עוד שמירה אחרת על שמירתו וזו היא נסיכה: **אות ז.** ועיין בשבע מש' קנינות מס' כותים פ"ב: **אות ח.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: **אות י.** בד"ק איתא אם דרך הניזוקין וכו': **אות יב.** וכן הגיה הש"י: **אות טז.** וכן הגיה הש"י: **אות כא.** והחזקוני העתיק ברייתא זו: **אות כה.** והש"י פי' כלו' לכלל כרת יצאו ולכלל תשלומין לא יצאו ולא הגיה כלום וצ"ל דביאור המ"ס הוא כביאור לנ"ד דוגמת ה' מקני בא שהוא כמו לקני.

# פרשה יג.

**אות ד.** וה"ג בד"ק אמרת אם כשיגנוב ודאי יהרגנו ה"ז חייב ק"ו זה שספק בא לגנוב ספק בא להרוג מכאן אתה בא דן על פיקוח נפש שספיקו דוחה את השבת ומה שפיכות דמים שמטמאה את הארץ ומסלקת את השכינה ספיקו דוחה את השבת הקל דין הוא שתהא ספק דוחה אותו ק"ו לפיקוח נפש שדוחה ספיקו את השבת הא אין עליך לומר וכו' ע"כ ואיני רואה מה הועיל לו הא"ח בהעברת קולמסו דיבלא דהאי נוסחא ודאי משובשת ונוסחתנו עדיפא וכן צריך לגרס מלת חמור ולהגיה ומה ש"ד חמור ואם באנו להעביר הקולמוס נעביר אותו על דין הוא שתהא ספק דוחה אותו ויעלה פי' ניסחא זו כפי' נוסחא שלפנינו אמנם האמת כ"ל שאין להעביר הקולמוס כלל דשתי נוסחאות נינהו והגיה הכותב את שתיהן ופי' נוסחא קמייתא דין הוא כלו' ק"ו הוא שתהא ספק פיקוח נפש דוחה אותו את השבת: מחוורין. בד"ק איתא ומחוורין ועיין לעיל פ"ו: [לה]. וכ"ה בד"ל: **אות יד.** ובד"ק איתא ושבכן שהוא חותר ב"ז וכו' ואם שהיא ג"כ משובשת מ"מ איסתייע לן דברייתא קטיעה הוות: **אות טז.** והש"י

הגיה עפ"י נוסחת הרא"ס אלא שלא הזכירו: **אות יח. ויט.** ועיין בשבע מס' קטנות מס' עבדים: **אות כ.** וכן הגיה הש"י: **אות כד.** הש"י הגיה כגי' הז"ר: **אות כו.** הש"י הגיה הגירה עפ"י הילקוט ובד"ק איתא הגררה: **אות כט.** לשון הש"י אינו מקבל מכל אינו מקבל תערובות מכל דבר חוץ מחומץ: **אות לא.** וכן כתב הש"י להגיה כמו שהגהתי: **אות לד.** הש"י הגיה כגי' הא"א וכתב שכן הוא בילקוט אמנם בילקוט שלפני הגי' כמו שהיא לפנינו ובד"ק איתא ונגנבה בית דין בידן: **אות מ.** וכן הגיה הש"י: **אות מג.** בד"ק איתא למעלה מהן הגונב בן חורין שנידון בנפשו גונב נפש בב"א וכו' ושתי נוסחאות נינהו והניח הכותב את שתיהן ונוסחא קמייתא היא נוסחת התוספתא: **שנ' [ונמצא וגו']** וכן הגיה הש"י:

## פרשה יד.

**אות א.** ומפי' הש"י נראה דלהכי תפס הבער בלשון מקרא כדי לכלול בו שן ורגל: **אות ג.** והש"י לדד למחוק הכא הא' ששמין נזקין וכו': **אות ד.** וכן מחקן הש"י וכתב שכן ליתנייהו בילקוט אבל בילקוט שלפני איתנייהו וכמ"ש: **אות ו.** כתב הש"י שצ"ל להגיה מסר שורו וא"צ: **אות ז.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: **אות ח.** וכן הגיה הש"י: **אות ט.** בד"ל איתא וקל וחומר: **אות י.** הש"י הגיה כנוסחת הילקוט ובד"ק איתא ע"י כיניו והוא בל"ם ט"ס ול"ל קנויו: **אות טו.** והש"י הגיה כהגהת הז"ר והא"ל: **אות כו.** והש"י מסרס לה עפ"י הגמרא מה הקמה בגלוי וכו': **שאר כל המזיקין שבתורה מנין.** כתב הש"י כ"ל דל"ג שבתורה דהא בעי לאתוייכהו במה הלד ולא כתיבי בתורה עכ"ל ואין לזה הכרח: **אות כט.** וכ"ה בד"ל: **אות ל.** וכ"ה בד"ל ובד"ק: **אות לא.** והש"י הגיה כולה ברייתא עפ"י הבבלי:

## פרשה טו.

**אף כלים וכו'.** הש"י כתב להגיה אף כל: **ת"ל אם המצא תמצא וכו'.** בד"ק איתא הא מה ת"ל וכו' אמנס פירושו כמו שפירשתי סגנון זה בכמה מקומות: **אות י.** וכן הגיה הש"י: **אות יב.** והש"י הגיה ג"כ כהגהת הא"ל: **אות יג.** והש"י הגיה ג"כ שלמטה ובד"ק איתא של מטה. בד"ל איתא כאלו אינה רואה ואת האוזן כאלו אינה שומעת וכ"כ: **אות יז.** ובד"ק מקיים לה הכי שאם לא מלא הגנב בעה"ב פטור מ"מ והיא וודאי משובשת: **אות כא.** וכן הגיה הש"י: **אות כג.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: **אות כה.** והש"י הגיה כנוסחת הילקוט: **מאות כח עד אות לב.** לאומר ברייתא זו אעתיק הגהת הש"י ופירושו וז"ל ה"ג על כל דבר פשע בין שומר לשומר הכתוב מדבר וכו' בין כסף וכלים לבהמה וכו' הא לא בא הכתוב לחלוק בין כסף וכלים לבהמה והכי קאמר בין ש"ח לש"ש בא הכתוב לחלוק וכלו' שבמה שהן חלוקין ש"ח וש"ש דהיינו בגניבה ואבידה חלוק זה שוין בו בין דבר שיש בו רוח חיים ובין דבר שאין בו רוח חיים דבכל מידי יש חלוק בין שומר לשומר או אדרבה לא בא הכתוב אלא לחלק בש"ח גופיה בין כסף וכלים לבהמה דבכסף וכלים הוא דפטור מגניבה ואבידה ובבהמה חייב ואדרבה השוה הכתוב ש"ח לש"ש ת"ל שלמה וכו' ע"כ ובאמת שאף פי' זה דחוק: **אות לו. ולח.** והש"י הגיה כשה"א אשר ירשיעון אלהים אשר ירשיע אלהים אין כתוב כאן אלא אשר ירשיעון הא בשנים הכתוב מדבר וכו' מכאן אמרו וכו' רבי אומר בחמשה וכו': **רש"א קורא.** כתב הש"י ר' ישמעאל גרסינן ול"ג ר"ש וכ"ה בילקוט:

## פרשה טז.

**אקרא [אני].** וכ"ה בד"ל: **אות ג.** וכן הגיה הש"י: **אות ו.** והש"י הגיה הרי אתה דן איפשר ממי שאי איפשר למיתה: **אות יב.** ובד"ק איתא ופרט לך הכתוב באחת שאינה אלא ביו"ד ה"א פרט לך אף פורט שבועות לכולן שבתורה שאינן וכו': **אות יז.** כתב הש"י בכולהו גרסינן ללרכו: **אות כ.** ראיתי בספר דרכה של תורה אות קכ"ה וקכ"ו ויכוח בענין ד' שומרים בין החכמים שהזכרתים ולא אבא להכריע אבל ארמוז על מ"ש במ"ע אות ה' ואות י"ט ואות ל' ואות מ"ז וממילא רווחא שמעתתא: **אות כו.** לשון הש"י זה עדר בילקוט ג' זה ערך ע"ש וג"ל דג' זה עדותו דמדלא כתיב יביא עד וכתיב יביאהו עד משמע שהטרפה

עצמה עדות היא ליפטר עכ"ל אמנם בילקוט שלפני הנוסחא כמו שהיא לפנינו. ואעתיק כאן לשון החזקוני ז"ל ומצינו שהרועים דרכם לדחוק עצמם עד שימצאו מעט מן הטרפה להביא לפני הבעלים ופטורים וכן כתוב כאשר יציל וגו' שיש לתמוה מה יש לרועה להציל כל כך דבר מועט אלא וודאי בשביל כך הוא עכ"ל: **אות כז.** הש"י הגיה כגי' הילקוט: **אות כט.** וכן פי' הש"י. בד"ק איתא את יוליך הבעלים ובל"ם של"ל יוליך את הבעלים וכ"כ: **או אעפי"כ.** בד"ק איתא ואעפי"כ ונ"ל דהאי וי"ו מתפרשת כמו או: **אות ל.** והש"י פי' ג"כ כמו שפירשתי ורמז ג"כ על הא דר' כהנא דב"ק אלא שלא הגיה בברייתא ומקיים לה הכי הא לא סלקא אדעתיך אמרת ממשמע שנ' הטרפה בה"א הדעת אלמא יש טריפה שישלם ועכצ"ל דטריפה שאין יכול להציל לא ישלם וכו' אמנם הגהתי נ"ל עיקר וחדאי נפשאי דגברא רבא מסייע לי בפירושי: **אות לד.** בד"ק איתא מה טריפה מיוחדת שאי אפשר לו להצילה פטור חייב לשלם אף כל דבר שאי איפשר להצילו פטור חייב לשלם וכו' ובל"ם שתי נוסחאות היו כאן בחדא גרס שאי אפשר וכו' פטור מלשלם ובחדא גרס שאפשר וכו' חייב לשלם ועירבב הכותב את שתיהן ושבשן: **ומתוך שאמרה תורה ומת.** ובד"ק איתא ומתוך שאמרה תורה תלמוד לומר ומת כדלעיל עיי"ש במ"ע אות ל"ג ובל"ם דבין הכא ובין לעיל תרי נוסחאות הוו והכניס הכותב את שתיהן:

## פרשה יז.

**אות ב.** וכן הגיה הש"י: **אות ה.** והש"י הגיה כהגהת הזי"כ והא"ל: **אות ח.** במ"ע ואגב שיטפא וכו' עיין ספרי במדבר פי' קנ"ד אות ב' וספרי דברים פי' קל"ו בד"ה ולא לקחה וקל"ז אות ב' ועיין מכות י"ג ע"א ובתו' שם ד"ה גרושה והדבר צ"ע: **אות ט.** ועיין בארוכות שיטה המקובצת כתובות מ"ד ע"ב והש"י האריך עליה ובסוף דבריו כתב גם מ"ש דמואס מאן בוי"ו דריש לעכבא דידה צ"ע דבכל הספרים כתוב אם מאן בלא וי"ו: **אות י.** וכן הגיה הש"י: **אות יג.** עיין במה שרמזתי באות ט' ובמ"ע נפל ט"ס ול"ל מוחק מלת דברי: **אות כז.** והש"י הגיה כהגהת הא"ל: **אות כט.** ולשון החזקוני בלתי לה' לבדו מלמד שאם היה זובח להקב"ה ולאלהים אחרים כמו הכותים שכתוב בהם את ה' וגו' מאחר שהוא עובד בשותפות יחרם לכך נאמר לבדו עכ"ל ומזה ראיה להגהתי ופירושי: **אות לא.** והש"י פי' והגיה כפי' והגהת הזי"כ אלא שהוסיף להגיה באותותיה. בד"ק איתא ולא על המתרים וזהו כגי' הילקוט:

## פרשה יח.

**לבל קורם גבו.** מכאן משמע קצת דבל קורם גבו שם אחד הוא וכעין ראיה לזה מסנהדרין ס"ג ע"ב מדלא מייתי התם שם נבו הכתוב בתורה והשם קלנבו הוא נוטריקון של שם בל קורם גבו: **אות א. ב. ג.** עיין בז' מס' קטנות מס' גרים פ"ד: **אות ד.** בד"ק איתא הוי אומר מי שאוהב המלך וכ' שהוא ט"ס: **אות ה.** ובזמ"ק שם איתא כגי' הילקוט ועיי"ש דתני הנהו חביבין וכו' באיזה שינויים והש"י הגיה כגי' הילקוט אלא שבספרו היה כתוב מכנן כישראל בכ"ף: **אות יא.** ובזמ"ק שם ג' שלא לנעול דלת גרים ולתת ימים ושנים ולהרבות שכר ונראה שפירושו ולתת להם אריכות זמן ימים ושנים: **אות יב.** בזמ"ק שם ג' לכולא בענין אחר דלאחר שמסיים יגדיל תורה ויאדיר גרים כהא דלעיל אברהם אבינו קרא עצמו גר וכו' ואח"כ מתחיל מאמר שאינו לפנינו וז"ל חביבה א"י שהיא מכשרת גרים האומר בא"י גר אני מקבלין אותו מיד ובחו"ל אין מקבלין אותו אלא א"כ עדיו עמו חביבה א"י שהיא מכפרת על עונות ועל פשעים שנ' ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עוון וכן אתה אומר וכו' העומדים לפני המקום שנ' זה יאמר ונראה דליתא וכן אתה אומר שייך שפיר עפי' לנוסחא זו מלנוסחא דילן: **אות טו.** ובזמ"ק שם ג' לה כולא כבמס' גרים דילן ועיין עוד כל זה במדרש תהלים סימן י"ז: **אות יז.** וכן פי' הש"י כמו שפירשתי: **אות יט.** בד"ק איתא עד שתהא גומא בוסך וכו' ונראה שכך היתה נוסחת הילקוט ונשתבשה והוא מלשון הגמיאיני: **אות כב.** בד"ק איתא שמוע אשמע מהר אפרע ע"י וכו' ורמז הש"י כאן על התוס' דב"ק ל"א ע"א ד"ה אחד הצועק שהעתיקוה בשם הספרי עיי"ש: **אות כג.** והש"י הגיה עפ"י הילקוט: **בחזקת קיימים.** צ"ל בחזקת: **ותראו לכם בנים.** צ"ל בנים ובני בנים:

# מסכתא דכספא.

## פרשה יט.

אות ו. והש"י הגיה כולא עפ"י הילקוט: לו תתן. צ"ל לא: אות ט. והש"י צדד להגיה כהגהת הא"ל: אות יא. והש"י מוחק ג"כ מלות בה' דברים ואין הכרח דבלדדין קתני וכה"ג איכא טובא: והתכסה במנה תן לי מנה. צ"ל ותן: אות יט. וכ. ובז' מס' קטנות מס' ס"ת פ"ד איתא אלהים לא תקלל משמש קודש ·וחול ר' ישמעאל אומר קודש ועפי"ז יש להגיה במס' סופרים שרמזתי עליה ובילקוט ועדיין אין להחליט עפי"ז הגהה זו שהגהתי ועוד דבכ"מ מקדים דר"י לדר"ע ול"ע: אות כב. והש"י הגיה עפ"י הילקוט: אות כה. וז"ל המנחת יהודה שהעתיק דברי ר"מ ומפונטי' שדמע הוא לשון משקה שכ' ותשקימו במדעות שלים והתרומה רובה שהוא מן התורה שהוא תירוש ויצהר תלוי בדמע שכ' ראשית דגנך תירושך ויצהרך ולא כאמר עבניך וזיתך לכך קרויה דמע והאריך עוד עיי"ש ואולי ייסוד זה השם אל התרומה הוא שתרומה זו לא נתפרש שיעורה בתורה (עיין תרומות פ"ד במשנה ובירושלמי ה"ג וה"ו) ואולי עיקר נתינתה היתה שיעור משך הזרע של הזריעה ולכך נקראת דמע כענין שכ' הלך ילך ובכה נושא משך הזרע וראיתי להוסיף כאן שאף במשנה דאהלות פי"ו משנה ד' נקראת התרומה דמע ועיי"ש בר"ש ובר"ש: אות כז. בד"ל איתא ורבעי וג"ז א"כ: אות כט. וכן הגיה הש"י: לכל כהן בכ"מ שירצה. והש"י הגיה לכל כהן שירצה (ודבריו מסובסים שם קלת): אות מב. והש"י הגיה מה להלן להכשיר בן שמיני משמיני ולהלן אף כאן להכשיר בן שמיני משמיני ולהלן ומה כאן ביום השמיני אף להלן וכו' ואין הכרח להגהה זו דסגנון לשון הברייתות כך הוא:

## פרשה כ.

אות ג. והש"י הגיה כהגהת הא"ל: אות ד. והש"י הגיה ת"ל נבלה וטרפה וכו' וא"ל: אות י. ראיתי במכילתא של הח' מוהר"ר שזח"ה על לכלב ככלב מוגה בכת"י אם הוא ככלב ע"כ והוא כמו שפירשתי: אות טו. והש"י פי' נמי עפ"י הת"י כמו שפירשתי: אות יט. ועיין ספרי במדבר פי' ע"ו: אות כד. והש"י הגיה כי יקום וא"ל: אות כז. וכן מחקו הש"י ובד"ק איתא הבי או אחד מחייבין שומע אני וכו' ובנ"ם שקטועה היא וצ"ל או אחד עשר [מזכין וי"ב] מחייבין וכו' ומעתה לא ואמור שסתי נוסחאות לפנינו אחת קטועה ואחת מתוקנת והניח הכותב את שתיהן: אות כט. והש"י הגיה כולא כהגהת הא"ל עפ"י סה"מ: אות לא. והש"י מחקו כולא והגיה עפ"י סה"מ והחיכוך ואין זה אלא הוספת מאמר שלם ומדרש חדש: אות לב. בד"ק איתא א"ל א"א חילופיהן חילופי חילופיהן מכיין וכו' ואין בידי לפרשה: אות לד. הש"י צדד להגיה כהגהת הא"ל ובסוף האריך בראיות לקיים נוסחתנו עיי"ש: אות לט. ובד"ק איתא נמי וכן מליכו: אות מב. וכן הגיה הש"י ומחק ג"כ מלת על ומלת כן: אות נ. ונא. והש"י הגיה עפ"י הילקוט: אות נז. וכן הגיה הש"י: אות ס. וכן הגיה הש"י: אות סב. והש"י הגיה עפ"י הילקוט ועיקר נראה שסתי נוסחאות כאן והניח הכותב את שתיהן: אות סה. וסו. והש"י מוחק ומגיה עזוב תעזוב עמו נ"כ לשה"א וכו' ת"ל עזוב תעזוב עמו. עזוב תעזוב עמו בזמן וכו' ול"נ עיקר כמ"ש: אות ע. פי' הש"י כדכתיב לעיל בפ' לא תשא שמע שוא והעתיק ג"כ דברי הילקוט אמנם אם באנו להוסיף כאן נוסחת הילקוט כבר פירושו בטל: אות עא. והש"י הגיה כהגהת הא"ל: אות עב. בד"ק איתא א' מעידו עובד לחמה וכו': אות עו. וכן הגיה הש"י: אות עט. והש"י הגיה עפ"י הילקוט והגמרא: אות פא. בד"ק איתא אם לא אכי ואתה הרגותו אבל מה נעשה וכו' ואין בידי לפרש ואולי הוא ע"ד התול: אות פה. ופו. והש"י הגיה כולא עפ"י הילקוט: אות צה. בד"ק איתא או שיטהר טמא וכו': אות צז. וכן הגיה הש"י: אות צח. בד"ק איתא הנאמרו בסיני: אות קז. צ"ל לזית בפ"ע ולכרם בפ"ע: אות קח. וכן מחקו הש"י: אות קכג. וע"ע כריתות ט' ע"א ובתוספות שם: [א]ות קכח. וכן הגיה הש"י: אות קלג. והש"י הגיה כהגהת הבה"מ: אות קלז הש"י הגיה כהגהת הא"א והא"ל ובד"ק איתא שומע אני בכל מקום עת שירצה ת"ל בחג המצות וגו' ת"ל רגלים תחוג לי בשנה: אות קלח. וכן הגיה הש"י ומנוסחת הד"ק שהבאתי יש ראיה להגהה זו אלא שהנוסחא שם מקוטעת: אות קלט וכן הגיה הש"י: אות קמ. וקמא. ובד"ל איתא הגרים ולדד הש"י למחקו א"כ להגיה כל זכורך להביא את הגרים זכורך להוציא טומטום וכו' ובס' דרכה של תורה ראיתי אריכות ויכוח דברים בברייתא זו והחכם הרב ר' אברהם גייגער הניח בתימה שיהיו הגרים

פטורים מן הראיה והחכם רמ"ל פירלים מחקו ונעלם מהם דברי הז"ר שהעתקתיו במ"ע ועתה אני בא להוסיף שכבר כתבו הרמב"ן והרשב"ם ור' בחיי והמקראות מוכיחין כדבריהם שראיה זו היא נתינת תודה אל פני האדון אדון הארץ דוגמת מצות ביכורים ולא נתחייב בה אלא מי שיש לו חלק בארץ והלכה עתיקה דאידחית היא וע"כ הוסיפו במשנה אחרונה עבדים שאינם משוחררים (עיין במ"ע אות קמ"ד) ותמיהת הז"ר על הרמב"ם איננה תמיהה שהרי אידחית מהלכה. ובענין קטן כ"ל להכריע כהרמ"ל פירלים וכברייתא דספרי אתכם מה שמחק מלת וקטן (וכמו שמחקו בדפוס ווילנא עיין במ"ע אות קמ"ג) איננו כ"ל שהרי ע"כ היו הכל עולין לירושלים כדכתיב ושמחת לפני ה' אלהיך אתה ובנך ובתך ועבדך וגו' וע"כ הקטנים קאמר (וכדלעיל מס' דבחודש פ"ז בד"ה אתה ובנך) ולא דנו בדבר אלא לענין ראיה בהר הבית ואתכם ממעט מושמחת החולה וקטן היינו קטן לגמרי שעדיין איננו בכלל שמחה שאינן עולין לירושלים כלל וקטן דומיא דחולה קתני עיין חגיגה ו' ע"א וברייתות לא קשיין אהדדי ואגב אורחא אעיר כאן דמשמשי קטן כמשמשי חולה הם עיין חגיגה שם ונפקא מינה טובא לכמה ענינים: **אות קמה**. וכן הגיה הש"י: **אות קנ. וקנא**. והש"י הגיה כולא עפ"י נוסחת הגמרא שם אלא דמפיק מנוסחת הגמרא עופות ומנחות ומעייל כספים ונסתייע מהרמב"ם ריש ה' חגיגה עיי"ש: **אות קנח**. והש"י הגיה ג"כ עפ"י הספרי: **אות קסב**. והש"י מחק מלות רע"א וא"כ: **אות קסג**. בד"ק ליתא בהדיא ת"ל דם זבחיך ישפך והש"י הגיה עפ"י הילקוט וכתב וגם בפירש"י פסחים ס"ג סוף ע"א יש ט"ס וכ"כ רש"י שם ס"ד ע"א בד"ה תנאי הוא ע"ש עכ"ל והאמת דנוסחת רש"י נכונה ומה דנקט בתר הכי דם זבחי משום דדם זבחיך גילה על דם זבחי דבזריקה נמי קאמר: **אות קסה**. והש"י הגיה ג"כ כולא כברייתא כמו שהגהתי: **אות קסו**. ובד"ק ליתא ת"ל כל הלילה עד הבקר: **אות קע**. וכן בד"ק ליתא המת"ל: לפי שנ' ולקחת וגו'. כ"ל האדמה [וגו]. **אות קעד. וקעה**. והש"י הגיה אשר ה' אלהיכו נותן לכו להוליא גרים ועבדים נשים טומטום וכו': **אות קעט**. נתקלקלה הנו"ן בדפוס וכ"ל מה דין והש"י הגיה עפ"י הילקוט: **אות קפ**. וכן הגיה הש"י: **אות קפד**. ובד"ק ליתא מקום שהביכורים נוהגים שם נוהג וכו': **ר' עקיבא או'** מ"מ וכו'. הש"י הגיה פרט לבהמה טמאה אתכם כשנשקיף על הבדל שגגון לשון פרט ושגגון לשון להוליא אין להגהה זו הכרח ודוק היטב בנוסחת סידור המכילתא ונוסחת המשנה וסידורה ובנוסחת רש"י שם ותבין עומק פירושו ועומק לשונו ואין להאריך בדבר: **אות קפח**. והש"י הגיה כהגהת הא"ל וכן מוחק מלת באכילה קמא וא"ל: **אות קפט**. וכן מחקו הש"י: **אות קצב**. כל הנהו אישי איתנייהו בד"ק אשי בלא יו"ד: **אות קצו**. והש"י הגיה ג"כ עפ"י הגמרא: **מפני שהחלב מרובה באמו**. בד"ק ליתא מרובה עם אמו:

---

# מסכתא דשבתא פרשת כי תשא.

## פרשה א.

**אות א**. הש"י רמז על הרשב"ץ בס' מגן אבות וז"ל שם ואמר כי משה רבינו ע"ה קבל תורה מסיני ואמרו באדר"כ שקבלה מפי הגבורה ולא מפי מלאך וכן במכילתא אמרו וידבר ה' אל משה לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף עכ"ל ונסתייע הש"י מזה דארישא דקרא קאי ול"ע: **אות ה**. הש"י העתיק דברי רש"י וכתב ואני ראיתי להרשב"ץ בס' מגן אבות שגורס לוי הסייד (והוא שם בפ"ד במשנה ר"י הסנדלר) אמנם לפי מ"ש הוא ז"ל שם על הסנדלר וז"ל ואעפ"י שנוספה בו רי"ש באחרונה ואין בלשון הקודש תוספת רי"ש כי היא אות שרשית הרבה נמלא כן בלשון ארמית בשמות האומנות בירושלמי פ' לא יחפור ובמס' חלה יש חלוטר והוא מוכר חלוטין וכן שם נחתומר והוא הנחתום וכו' וכן פלטר שבגמרא בבלית עושה פת שנמכר בפלטיא עכ"ל ולפ"ז נוסחת הסדר ונוסחת הסייד אחת היא: **אות ט**. בד"ק ליתא אך חלק יש שבתות: **אות טז**. ובמנו"המ סי' קכ"ט ג' ומעיד לפני מי וכו': **אות מא**. והש"י הגיה עפ"י הילקוט:

---

# פרשת ויקהל.

## פרשה א.

**אות א.** וכן הגיה הש"י: **אות ב.** וכן הגיה הש"י ובד"ק איתא שאין להם אלא מכאן: **אות י.** וכן הגיה הש"י: **אות יא.** והש"י הגיה והדין נותן וכו' לשם ה' למדתי שיהא שובת מע"ש לשבת. כמערב שביעית לשביעית ועוד ק"ו וכו': **אות יב.** וכן הגיה הש"י: **אות יג.** וכן הגיה הש"י: **אות טו.** בד"ל איתא א"א מבעיר אבל אתה מבעיר וכו' וכ"ה ברמב"ן פ' אמור: **אות כח.** והש"י הצריך לדחות דברי הז"ר ולקיים דברי הרמב"ן אמנם העיקר כמו שהגהתי וערכתי:

סליקא מהדורא תנינא

# הוספה שניה.

**אמר מאיר איש שלום** בפנים הוספתי בכמה מקומות דברים שמצאתים שעיקרם מן המכילתא ונקטעו ובהרבה מקומות במאיר עין העתקתי דברים שמצאתים על שם המכילתא או רמזתי על דברים שנראים לי שהן מן המכילתא ואינם לפנינו ואלו הם: א) מס' דפסחא פ"ג אות ט"ו נמצא בילקוט עוד ד"א: ב) שם פ"י אות י"א העתקתי ממגדול עוז מה שהביא בשם המכילתא: ג) שם פי"ב אות ט"ו נמצא עוד בילקוט ועיין במהדורא תניינא עלה שנמצא אף ברש"י: ד) שם פט"ז אות ז' רמזתי שנ"ל שהיה לפני הילקוט עוד פלוגתא דר"ע ור"י: ה) שם אות כ"א רמזתי על בעל המנהיג והתניא רבתא שהגדת ליל פסח היתה כתובה לפניהם במכילתא ועתה אוסיף שגם בכלבו אות כ"א איתא פירוש ההגדה והיא במכילתא ובבר נשאל החכם הרב מוהר"ר שי"ר ז"ל מהחכם הזקן מוהרי"ט לונץ הי"ו על דברי הכלבו והשיב לו שאולי היתה ההגדה כתובה במכילתא או אולי שכוון על פ"י דפסחים (עיין מוהרי"ט בספרו על הדרשות לד מ"ח) אמנם הדברים מבוארים שהשערתו הראשונה היא אמתית: ו) שם פי"ח אות כ' העתקתי מסה"מ והמגדול עוז מה שהביאו בשם המכילתא: ז) בפתיחתא דבשלח אות כ"ז רמזתי על הילקוט מה שנ"ל שהוא מן המכילתא: ח) וכן שם אות מ': ט) במס' דשירתא פ"ג אות ו' נמצא בילקוט עוד ד"א: י) במס' ד' בפ' ויסע פ"א אות י"ט רמזתי על התנחומא שנ"ל שהוא מן המכילתא: יא) במס' דבחודש פ"א אות כ"ד העתקתי מסה"מ והמגדול עוז מה שהביאו בשם המכילתא: יב) במס' דנזיקין פ"ג אות מ"ה במהדורא תניינא העתקתי מן הערוך מה שהביא מן המכילתא ונשאר עוד קיטעא בד"ק: יג) שם פ"ה אות כ"ג העתקתי מהמגדול עוז מה שהביא בשם המכילתא: יד) שם פי"א אות כ"א רמזתי על הילקוט מה שנ"ל שהיתה כן במכילתא: טו) במס' דכספא פ"כ אות ל' העתקתי מסה"מ וס' הערוך מה שהביאו מן המכילתא: טז) שם אות ע' העתקתי מן הילקוט והוא חסר במכילתא: יז) שם אות ק"ו העתקתי מס' הערוך מה שהביא מן המכילתא: יח) שם אות קל"ו העתקתי מסה"מ והמגדול עוז מה שהביאו מן המכילתא: יט) במס' דשבתא פ' ויקהל פ"א אות ו' העתקתי מן הילקוט מה שנ"ל שהוא מן המכילתא: כ) במס' דבחודש פ"ז אות י"ח העתקתי מהרמב"ן מה שהביא בשם מכילתא אחרת: כא) במס' דפסחא פ' בא אות כ"ב העתקתי מהרמב"ן מה שהביא בשם מכילתא אחריתי דרבי שמעון בן יוחאי: כב) במס' נזיקין פ"א אות ל"ד העתקתי מהרמב"ן מה שהביא בשם מכילתא אחריתי דר' שמעון: כג) שם בפט"ז אות כ"ו העתקתי מהרמב"ן מה שהביא בשם מכילתא דר' שמעון בן יוחאי: כד) במס' ב' פ' בשלח פ"ד אות ו' העתקתי מהרמב"ן מה שהביא בשם מכילתא דר"ש בן יוחאי: כה) במס' דפסחא פ' בא פ"י אות ב' העתקתי לשון הרא"ש שכתב שכך מצא במכילתא דר' שמעון:

וראיתי עתה ללקט ולהוסיף כאן הוספת לקוטי דברים שמצאתים על שם המכילתא סתם או על שם מכילתא דרשב"י והם אינם לפנינו. ואיני אומר שגמרתי והשלמתי זה הענין כי כבר אפשר שימצאו עוד מאמרים על שם המכילתות ונעלמו ממני. אמנם על כיוצא בזה אמרו לא עליך המלאכה לגמור יבואו אחרים ויגמרוה ותקרא על שמם:

---

# הוספה שניה

## סימן א.

כתב ר' יצחק אליה לנדא בהקדמת פירושו אל המכילתא אשר קראום ברורי המדות ומלוי המדות שנתארח לו בבית הגאון מוהר"ר אליה מווילנא ובידו מכילתא כת"י מזקנו הגאון והעתיק ממנו דברי המכילתא על פרשת שמות ואלה המיוחסים להעתקת כתבי יד הגאון ר' אברהם הלחמי וסדרם בסוף מחברתו והעירה שם כתב שאולי מ"ש בחתימת המכילתא למ"ע ע"ב מ"ע ספ"ם קכ"ח שהוא לפי מה שמשמע לשון אלב"ס ופתרונו אברהם בן דוד חזק הוא הוא ר' אברהם הלחמי. ובסוף העתקתו כתוב ע"כ מצאתי כתב יד מר' אברהם הלחמי. וראיתי אני מאיר איש שלום לספח אלו המאמרים בלקוטי ולהעיר עליהם כדרכי. ולא אכחד שעלה בדעתי שאולי היא מכילתא דרשב"י שהזכירה הרמב"ן ושנקראת כן לפי שמתחלת רשב"י אומר אבל לא עלתה בידי ראיה על זה. ואעתיקה כאן כמו שהיא נדפסת בסוף המכילתא הוצאת ווילנא:

---

## פרשת שמות.

ומשה היה רעה וגו' וירא אליו מלאך ה' וגו' ר' שמעון בן יוחאי אומר א) מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עם משה מתוך הסנה אלא מה הסנה קשה מכל האילנות שבעולם שכל צפור שנכנסת בתוכה אינה יוצאת מתוכה בשלום עד שמתחתכת איברים איברים כך היה שעבודן של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם ומעולם לא יצא ממצרים לא עבד ולא שפחה אלא הגר בלבד שנאמר ויצו עליו פרעה וגו' (בראשית יב) ב) ומנין שהיה שעבודן של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם שנאמר ויאמר ראה ראיתי ג) את עני וגו' (שמות ג) ומה ת"ל ראה ראיתי שני פעמים מאחר שהיו משקיעין את בניהם במים היו חוזרין וכובשין אותן בבנין משלו משל למה הדבר דומה לאחד שנטל את המקל והכה בו שני בני אדם ונמצאו שניהם מקבלים את הפציעה מתחת יד המקל כך היה שעבוד של ישראל במצרים קשה מכל שעבוד שבעולם וגלוי וידוע לפני המקום לכך נאמר כי ידעתי את מכאביו (שם) ד) ר' אליעזר אומר מפני מה נגלה הקב"ה משמי מרום והיה מדבר עמו מהסנה אלא מה הסנה הזה שפל מכל אילנות שבעולם כך ירדו ישראל למדריגה התחתונה והקב"ה ירד עמהם וגאלם שנאמר וארד להצילו מיד מצרים (שם) ה) ר' יהושע אומר מפני מה וכו' והלא כשירדו ישראל למצרים שכינה ירדה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך וגו' (בראשית מו) כשיצאו נגלה שכינה עמהם שנאמר ובמדבר אשר ראית וגו' (דברים א) ו) ר' חייא ור' יהודה אומרים בא וראה רחמיו של מי שאמר והיה העולם עם [בני אדם] ז) שכל זמן שבני אדם נתונים בצער צרה כביכול לפניו ח) שנאמר בכל צרתם לו צר (ישעיה ס"ג) אין לי אלא צרת ציבור צרת יחיד מנין ת"ל יקראני וגו' עמו אנכי בצרה (תהלים צא) ט) וכן הוא אומר כי הנוגע בכם וגו' (זכריה ב) ר' יהודה אומר אין ת"ל ו' אלא יו"ד י) מלמד שכל מי שמזיק לאדם ישר יא) כאילו מזיק לפני מי שאמר והיה העולם וכ"ז שישרים יב) שרויים ברווחה הקב"ה שרוי ברווחה עמהם ובשמחה וכן הוא אומר ולראות בטובת בחיריך לשמוח בשמחת גויך וגו' (תהלים קו) ר' יוסי הגלילי אומר מפני מה וכו' מפני שהוא טהור שאין עכו"ם עושים אותו עבודה זרה ר' אלעזר בן ערך אומר מפני מה וכו' והלא היה לך מארזי לבנון ומראשי ההרים ומראשי הגבעות יג) אלא השפיל הקב"ה את שכינתו ועשה את שכינתו כדרך ארץ שלא יהיו עכו"ם אומרים מפני שהוא אלוה ובעל עולמו עשה דבריו שלא כדין יד) לפיכך

---

### פרשת שמות.

א) דוגמת מדרש זה בשמות רבה פ"ב והכי ג' ליה התם ר' יוסי אומר כשם שהסנה קשה מכל האילנות וכל עוף שנכנס לתוך הסנה אין יוצא בשלום כך היה שעבוד מצרים קשה לפני המקום מכל השעבודים שבעולם שנאמר ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי ומה ת"ל ראה ראיתי ב' פעמים אלא מאחר שהיו מטביעין אותן בנהר היו חוזרין וכובשין אותן בבנין משל לאחד שנטל את המקל והכה ב' בני אדם ושניהם קבלו את הרצועה (ויותר נכון לג' הפציעה) ויודעים לצרה כך היה לצרן ושעבודן של ישראל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר כי ידעתי את מכאוביו: ב) עיין במכילתא יתרו פ"א ד"ה כי גדול ה': ג) בכת"י היה כתוב כאן מלות שני פעמים ומחקן בגה"מ: ד) עיין בפי' המפורשים בש"ר שם: ה) כעין זה בפדר"א פ"מ עיי"ש: ו) נ"ל דמלות מפני מה וכו' ט"ס הם ור"י לחלוק בא על ר"א לומר שכבר ירד עמהם הקב"ה כשירדו למצרים: ז) נ"ל להגיה ויותר נ"ל שמלות בני אדם הם ממגיהי ספרים עפ"י המלכים שבווילנא ועיקר הנוסחא היא ישראל: ח) נ"ל דל"ל נתונים בצרה כביכול צער לפניו: ט) עיין במכילתא בא פי"ד ונרמז במ"ע בספרי במדבר פי' פ"ד אות כ"ה: י) פי' עינו אלא עיני ועיין בספרי שם ובנסמן במ"ע שם אות ע"ז ובתנחומא שי זכריה ב' ובערוך ערך כבד ובש"ר ריש פ' בא: יא. יב) בכ"ם שצ"ל ישראל והגיהו כן מגיהי מלכות שבווילנא: יג) סגנון הלשון צריך תיקון: יד) נ"ל לחלק המאמר כאן וקטוע הוא

בקש הקדוש ב"ה את משה ששה ימים ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח שנאמר ויאמר משה וגו' כי לא איש וגו' טו) מישלו משל למה"ר למלך שהיה לו עבד והיה אוהבו אהבה גמורה וביקש המלך לעשותו אפטרופוס שלו (להיות מפרנס בני פלטין של מלך) טז) מה עשה אותו המלך תפס את העבד בידו והכניסו לבית גנזיו והראהו כלי כסף וכלי זהב אבנים טובות ומרגליות וכל מה שיש לו בבית גנזיו ואח"כ הוציאו והראהו גנות ופרדסים וקרפיפות וכל מה שיש לו בשדות לאחר כך כבש העבד את ידו ואמר אינו יכול להעשות אפטרופוס (להיות מפרנס בני פלטין של מלך) א"ל המלך הואיל ולא היית יכול להעשות אפוטרופוס למה הטרחתני כל הטורח הזה וכעס עליו המלך וגזר עליו שלא יכנוס לפלטין שלו כך כבש הקב"ה למשה ששה ימים ובשביעי אמר לו שלח נא וגו' נשבע לו הקב"ה שלא יכנוס לא"י שנאמר לכן לא תביאו וגו' (במדבר כ) יז) השיב הקב"ה ואמר למשה אתה אומר לי שלח נא חייך יהושע גידולי ידך ורבויך הוא מכנים את ישראל לארץ אבל אין אתה נכנס עמהם שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן יען וגו' (שם) יח) ואמר לפני הקב"ה יט) רבש"ע אתה אמרת לי רד למצרים והוצא את בנ"י ממצרים בודאי אני שליח ובידו שליח ושליחותינו יפה באדם אחד בפעם (הלשון צריך תיקון) כ) והלא אין שליחות זאת יפה אלא בשני בני אדם שנאמר טובים השנים מן האחד (קהלת ד) ואומר עפ"י שנים עדים (דברים יט) כא) השיב הקב"ה ואמר למה כב) יודע אני על מי אתה עומד ומבקש רחמים הלא על אהרן אחיך אתה עומד ומבקש רחמים שתלך אתה והוא בשליחות זה כבר שרתה עליו רוה"ק והוא יושב ומשמרך בדרך של מצרים וכיון שרואה אותך הוא שמח שנאמר הנה הוא יוצא לקראתך וגו' (שמות ד) השיב הקב"ה לאמר כג) למה כשנגליתי עליך מתוך הסנה הסתרת פניך ממני שנאמר ויסתר משה פניו וגו' (שם ג) ועכשיו אימתי יהיה לך פתחון פה לדבר בפני כעבד בשר ודם שהוא מדבר לפני קונו משה דברן מדבר (צריך תיקון) כד) וכי אין לי שרפים גדודים אופנים ומלאכים גלגלי מרכבה שאשלחם למצרים ואוציא את בנ"י ממצרים בודאי אתה הוא ראוי לשטיפה מיד אבל מה אעשה לך ובעל עולם אני ובעל הרחמים:

# פרשת וארא.

**וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה'** ר' ישמעאל אומר א"ל הקב"ה למשה אני הוא שאמרתי והיה העולם שנאמר אל אלהים ה' דבר וגו' ואומר מציון מכלל יופי (תהלים נ) אני הוא שאמרתי לאברהם בין הבתרים ידוע תדע (בראשית טו) ועכשיו הרי שבועה מבוהלת לפני להוציא בנ"י ממצרים ואני מבקש להוציאם ואתה אומר שלח נא וגו' א) ר' יהושע אומר וידבר אלהים וגו' א"ל משה נאמן אני לשלם שכר ב) יצחק בן אברהם שיצא ממנו רביעית דם ע"ג המזבח ג) ואמרתי לו (חסר) ד) ועכשיו הרי השבועה מבוהלת לפני שלא כדרך הארץ ה) להוציא את בנ"י ממצרים ואתה אומר לי שלח נא וגו' ר' שמעון בן יוחי אומר וידבר וגו' א"ל הקב"ה למשה אני הוא שאמרתי ליעקב והיה זרעך וגו' (בראשית כח) ועכשיו הרי השבועה וכו' ואני מבקש להוציאם ואתה אומר שלח נא ר' יהודה אומר וידבר וגו' אמר הקב"ה למשה

---

ונ"ל שענין המאמר לומר שנגלה במקום הפקר שלא ליכנס ברשות אחר ועיין בש"ר פ"ב ד"ה ד"א ומשה היה רעה השי"ד כל אמרת וכו': טו) במקרא ליתא למלת כי ומזה המקרא נלמד שהיה מפתה אותו שבעה ימים עיין ברש"י עה"ת שם ועיין בש"ר באותו פסוק ויקרא רבה פי"א במדבר רבה פכ"א ובשה"ש רבה בפ' הגידה לי וסדר עולם רבה פ"ה ובמדרש תהלים פי"ח: טז) כן הוא מוסגר בנדפס ובאמת שאינו אלא הוספות פירוש למלת אפטרופוס: יז) נ"ל דהאי השיב הקב"ה וכו' נוסחא אחריתא היא וב' נוסחאות היו כאן ונתערבו: יח) ועיין ברש"י עה"ת ובסמוך לעיל אות ט"ו: יט) נ"ל דל"ל השיב משה ואמר וכו': כ) כן נרמז בנדפס: כא) כבר העיר המעתיק בנדפס שהלשון צריך תיקון וכענין המאמר אמרו ברבה בפרשה וז"ל ורבנין אמרו סבור אתה שהיה מעכב משה כ"לך אינו כן אלא כמכבד לאהרן שהיה משה אומר עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים פ' שנה וכו' עיי"ש: כב) נ"ל דל"ל למשה: כג) נ"ל דל"ל למשה וגם נ"ל דמכאן ואילך מוסב המאמר על תלונת משה למה הרעותה לעם הזה ועיין בפרשה דלקמן אות א'. כד) כן הוא בנדפס ובאמת שא"ל תיקון אלא לשון א י מ ת י יהיה:

## פרשת וארא.

א) נ"ל דס"ל דהפרשיות מסורסות הן ופרשת שלח נא ביד תשלח אחר מעשה דבילא משה ואהרן לפרעה הוה וכבר רמזתי על סירוס הפרשיות בספרי דבי רב ריש פ' בלק במ"ע שם אות ה' ועיין בשמות רבה סוף פ"ד ד"ה ד"א וילך משה לא היה נ"ל אלא וישב ופ"ה בד"ה וילאו נוגשי העם ושוטריו ובד"ה ויבאו שוטרי בנ"י ומשם סיוע לדברי עיי"ש: ב) עיין ברש"י עה"ת שם: ג) וכן אמרו בתנחומא בפ' עקדה ודוגמתו בפדר"א פל"א עיי"ש: ד) כן נרמז בנדפס: ה) לא ידעתי פירוש סגנון זה:

# הוספה שניה סימן א ב

אני אלוה דיין רחמן מלא רחמים ו) בני שרויין בצער ואני אומר להוציאן ואתה אומר שלח נא ר' נחמיה אומר וידבר וגו' אמר הקב"ה למשה גלוי וידוע לפני צער שעמי סובלין במצרים שנאמר וירא אלהים וגו' (שמות ג) (ואני שרוי ברוחה תיקון סופרים) ז) ואני מבקש להוציאן ואתה אומר שלח נא ריה"ג אומר וידבר וגו' אמר הקב"ה ראוים היו ישראל כלייה במצרים עד שגמר האחרון שבהן את פסחו שנאמר ואומר אליהם איש שקוצי עיניו וגו' (יחזקאל כ) והם לא עשו כן אלא וימרו בי בני ישראל שנאמר ואעש למען שמי וגו' (שם) ח) ר' יהושע בן קרחא אומר וידבר אלהים וגו' אמר הקב"ה למשה לא היו ראוי להם לישראל במדבר אלא רעב וצמא ערום ועריה ונאמן אני לשלם שכרו של אברהם הצדיק מה שעמד ועשה למלאכי השרת שנאמר והוא עומד עליהם (בראשית יח) ט) ר' טרפון אומר וידבר אלהים למשה וגו' א"ל הקב"ה למשה ראוין היו ישראל להנתן ביד עמון ומואב ועמלק אלא בשבועה שנשבעתי שלא ימסרו בידם שנאמר כי יד על כס יה (שמות יז) י) ר' עקיבא אומר אמר הקב"ה למשה כשבועה בגזירה באמירה נשבעתי שלא תכנס לא"י אר"ע וכל כעס זה למה כשביל שאמר ומאז באתי אל פרעה וגו' (שמות ה) יא) אר"א המודעי חלילה לאותו צדיק שיאמר בלשון הזה אלא כך אמר לפניו רבון העולמים לא מי שגואל הוא מציל (הוא רבון העולמים) יב) יודע אני שאתה עתיד להוציא את בניך ממצרים שמא ע"י אחר אתה עתיד להוציאם אני לא זכיתי שיצאו על ידי השיב לו הקב"ה ואמר למשה משה אתה זכית ועל ידך אני מוציאם תדע לך שכך שמתוך תשובה שאמר לו אתה למד שנאמר ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו' (שם ו) וחכמים אומרים מבית עמרם אביך עמדה לך שעמד ועשה דבר גדול בישראל והסכימה דעתו לדעת המקום אמרו מה אנו מועילים נושאים נשים ומולידים בנים ומייגעין עצמינו מאחר שמשקעין בנינו במים חוזרין וכובשין אותן בבנין עמד ועשה דבר גדול בישראל מה עשה גירש את אשתו בתוך שלשה חדשים שהיא היתה מעוברת והלכה לה לבית אביה ועמדו כל ישראל וגרשו את נשותיהם ואחר שלשה חדשים זרק לה את קדושיה לקיים מה שנאמר יג) וילך איש מבית לוי וגו' (שם ב') והיו מצרים משחקים לפניה כחתנים וכלות לקיים מה שנאמר אם הבנים שמחה הללויה (תהלים קיג) יד) והיו מצרים מונין לה שתלד לשלשה חדשים וילדה לה (חסר) טו) ומה צ"ל נטל עירם לא נטל אלא להודיע לכל באי עולם זכותו של עמרם הצדיק טז) השיב משה ואמר לפני הקב"ה רבון כל העולמים אתה אמרת לי רד למצרים והוצא את בני ישראל ממצרים מתירא אני מבני אדם שברחתי מהם א"ל אל תירא מהם שכולם מתו וגו' יז) השיב הקב"ה ואמר למשה בני אדם ששלח פרעה לתפסך מי עשאם אילמים חרשים וסומים לא אני שנאמר ויאמר ה' אל משה מי שם פה (שמות ד) יח) השיב משה ואמר לפני הקב"ה אתה אומר לי לך הוצא ששים רבוא בני אדם מתחת סבלות מצרים ומתחת שעבודן של מצרים אלו על מאה בני אדם או על מאתים אתה אומר לי הדבר אין קשה לי מאוד אלו חתרתי יט) בהם שנה ושתים לפני הדבר כבר היה הדבר עשוי אלא מאחר ששעבדו בהם ר"י שנים עכשיו ואמר לי פרעה כ):

---

ו) עיין בשמות רבה פ"ו: ז) כ"ה כרמז בנדפס ור"ל שהיה צ"ל ואני שרוי בצער אלא שהוא ט"ס: ח) עיין במכילתא בא פי"ב בד"ה ואמרתם ומכאן יש להביא ראיה לנוסחת הילקוט עיי"ש במ"ע אות י"ח: ט) עיין בפתיחתא דבשלח ובנכמן במ"ע שם אות מ"ד: י) כלו' כי יד על כס יה משכבר על כן מלחמה לה' וגו': יא) וכן דרשו בשמות רבה על פ' עתה תראה עיי"ש: יב) כ"ה בנדפס ול"נ שאין למחוק אלא מלת הוא: יג) סגנון קשה וזר הוא ואולי יש למחוק מלות לקיים מה ונשתרבב לכאן מדלקמן: יד) עיין במכילתא סוף שירה בד"ה ותקח מרים ובנכמן במ"ע שם אות כ"ג וכתב בגה"מ שנ"ל למחוק מלת מצרים ולהגיה מרים ול"נ דעיקר הנוסחא היא והיו משחקים לפניהם כחתנים וכלות ומלת מצרים נשתרבב לכאן מדלמטה ובשמות רבה פ"א איתא ומרים ואהרן מרקדין לפניהם ומלאכי השרת אומרים אם הבנים שמחה: טו) כן כרמז בנדפס ול"נ דצ"ל וילדה לה חסר לג' חדשים: טז) כתב בגה"מ לא ידעתי פירושו ואולי ט"ס הוא: יז) בלי ספק שהיא קטיעה וצ"ל שנ' כי מתו וגו': יח) במקרא כתוב ויאמר ה' אליו ועיין ברש"י עה"ת שם ובמכילתא יתרו פ"א ובנכמן במ"ע שם אות מ"א: יט) אפשר דצ"ל התריתי: כ) מכאן אילך קטיעה ומסיים ע"כ מצאתי כת"י מר' אברהם הלחמי:

---

## סימן ב.

כחזקוני פ' בא: ולא קמו איש מתחתיו הרי ו' ימים א"כ לא שמשה מכת החשך רביע החדש והכי נמי איתא ב מ כ י ל ת א אמר ר' לוי יום שביעי ממכת החשך היכן היה ומתרץ שגנזו הקב"ה למצרים שהיו על הים כדכתיב ויהי הענן והחשך דמתרגמינן והוה עננא וקבלא ל מ צ ר א י:

נמצא דוגמת מדרש זה בשמות רבה פי"ד ובתנחומא ריש פ' בא והועתק בילקוט שם אבל בכל אלו המקומות לא הוזכר ר' לוי אמנם במכילתא דילן ליתא:

## סימן ג.

בשבולי הלקט כלל ב' ה' שבת אות י"ט כתב: במכילתא פרשת בא אל פרעה שבעה דברים צוה (את) רבינו הגדול את בניו ג' של יראת חטא וד' של דרך ארץ ג' של יראת חטא אל תישן על מיטתך עד שתקרא את שמע ואל תכנס בבית הכנסת באחרונה ואל תאכל בשבת עד שתקרא את הפרשה וכו':

התניא רבתא העתיקה ג"כ באות י"ו וז"ל במכילתא פ' בא אל פרעה בפסוק והיה כי יאמרו אליכם בניכם שבעה דברים וכו'. אמנם התוספות ברכות ח' ע"ב כתבו במדרש ג' דברים צוה רבינו הקדוש וכן העתיקו בשם המדרש האו"ז ה' ק"ש אות י"ב והרא"ש והמרדכי והשלטי גבורים בברכות שם והגה"מ בפי"ג מה' תפלה. והב"י באו"ח סי' רפ"ה העתיק דברי התו' והרא"ש וכתב עליהם והמדרש הזה הוא במכילתא פ' בא אל פרעה והיה כי יאמרו אליכם וגו' ז' דברים צוה ר' את בניו וכו'. וכן רמז המעדני מלך בפי' על הרא"ש והאמת שבמכילתא דילן ליתא מזה כלום. וראיתי במרדכי סוף ה' מזוזה שכתב ומיהו עיקר המצוה לחזור קודם אכילה בשבת דהוה ליה מג' דברים שצוה רבי את בניו חזרו הפרשה קודם אכילה ואל תדורו בגובה של עיר כדאיתא בירושלמי עכ"ל. אמנם אחר העיון נ"ל שדברי המרדכי שם משובשים שהרי מקיים עיין במרדכי בגיטין סוף פ' הנזיקין ושם הארכתי עכ"ל ובגיטין שם ליתא מהא מילתא מידי אבל הארוך והביא שם את הירושלמי בענין קריאה בחומשין דתני לה בה' מזוזה בתר הכין וע"כ נ"ל דהאי דבורא כדאיתא בירושלמי עיין במרדכי גיטין וכו' נסתרס בט"ס ושייך לבתר הכי בעניינא דקריאה בחומשין. אבל ראה זה מצאתי תימא שהבלבו סימן ל"ז כתב אמנם מ"מ צריך לחזרה קודם אכילה כדאיתא בירושלמי ג' דברים צוה ר' את בניו וכו' והוא פלא בעיני אם לא דנימא דהבלבו בתר המרדכי גריר והנוסחא המוטעת אטעיתיה: ואגב אורחא ראיתי להעיר דהאי אל תישן וכו' תני לה דכוותיה בברכות שם לחד א"ד דאמר להו רבא הכי לבניה ובפסחים קי"ב ע"ב תני לה בהדי ד' דברים שצוה רבינו הקדוש לבניו. והאי אל תכנס בביהכ"נ וכו' לא מצאתי דכוותיה בגמרא דילן אבל הרמב"ם בפ"ו מה' ת"ת כתב ואין שבח לת"ח שיכנס לאחרונה ואולי שמקורו מהאי ברייתא. והאי דאל תאכל וכו' תני לה דכוותיה בברכות שם בדריב"ל דאמר הכי לבניה. אמנם הנהו ד' דדרך ארץ קיטעו הספרים ולא העתיקום ואולי מה שהביא המרדכי בה' מזוזה אל תדורו בגובה של עיר היא חדא מנייהו ודכוותיה תנא לה בפסחים קי"ב ע"א בהנהו ז' דברים שצוה ר"ע לר"י בנו אלא שקלת תימא על המרדכי דמני ליה בהדי ג': ובפסחים שם ע"ב תני ד' דברים צוה רבינו הקדוש את בניו אל תדור בשכנציב ואל תשב על מטה ארמית ואל תבריח עצמך מן המכס (והיינו בענין דלית ביה משום דינא דמלכותא) ואל תעמוד בפני השור וכו' והנהו ד' מילי דד"א נינהו וכד אפקת הא דאל תשב על מטה ארמית כהאי א"ד דלא תגנו בלא ק"ש קאמר עייל האי דאל תדורו בגובה של עיר והויין ד': ויש לי עוד להעיר דבברכות שם גרסינן הכי אמר להו רבא לבניה כשאתם חותכין בשר אל תחתכו על גב היד ואל תשבו על מטה ארמית ואל תעברו אחורי ביהכ"נ בשעה שהציבור מתפללין וכו' וקשה לי בגווה טובא חדא דגרס עלה התם כל הני ליכני דגרס להו בפסחים והוא דבר תימא שיאמר רבא מילתא דאמרה לה רבי ואיפלגי בכוונתו כמה דמיפלגי בכוונת רבי אתמהה ועוד דאילו רבא אמרוה בלשון ארמית הוה אמרוה דוק בתלמוד ותשכח כי כן ואם האמת כהנהו דעות דמני רבא בהדי כהני א"כ להנהו א"ד דלא תכשבו גירותא קאמר קשה דמילתא דלא נריכא קאמר להו (עיין בפה"ד ומהתימא שלא הביא מהך ראיה דרבא לאו כהן הוה) ועוד דאמרינן התם מסייע ליה לריב"ל וכו' וכי מייתינן סייעתא מרבא לריב"ל וכבר עמד ע"ז החכם הר"נ ראבינאוויטץ בדקדוקי סופרים שלו וגזר למחקו ומשום כל הלין קושייתא אלולי דמסתפינא הו"א דל"ל א"ל רבי לבניה:

## סימן ד.

בסה"מ שורש י"א כתב הר"מ: והנה היה אפשר לנו שנאמר שלבן ותכלת ימנו שתי מצות לולי מה שמצאנו להם לשון מבואר במכילתא דרבי ישמעאל נאמר שם יכול שהם שתי מצות מצות התכלת ומצות הציצית ת"ל והיה לכם לציצית מצוה אחת היא ואינה שתי מצות:

הנה במכילתא דילן לא נמצא מזה כלום ואמנם במלות עשה י"ד העתיקו הרב עצמו בשם ספרי וכן המגדול עוז ריש ה' ציצית העתיקו בשם ספרי אבל אף בספרי דילן לא נמצא מזה כלום וכן לא נמצא בילקוט. וביד החזקה ריש ה' ציצית ה"ה כתב אמרו חכמים הראשונים והיה לכם לציצית מלמד ששניהם מצוה אחת וכתב עליו הריב"ש בתשובותיו סי' קל"ז (העתיקו הקובץ) שכתב כן מפני שמצא כן במכילתא מבואר וכו' והובאו אלו הדברים ג"כ בתשב"ץ ח"ג קל"ז ועל שם המכילתא ואולי שמכו על סה"מ בשרשיו.

## סימן ה.

**שם בשורש י"ד כתב: ולשון מכילתא מנין שאין ממיתין אלא בפני הבית ת"ל מעם מזבחי תקחנו למות הא אם יש לך בית אתה ממית אם אין לך בית אי אתה ממית וישם נאמר ג"כ מנין שתהא סנהדרין סמוכה למזבח שנאמר מעם מזבחי:**

הנה הברייתא השנית שהביא נמצאת במכילתא בנוסחא אחרת וכבר רמזתי ע"ז במהדורא תניינא אבל ברייתא קמא ליתא במכילתא דילן וכן בילקוט ליתא וביד החזקה ה' סנהדרין פי"ד ה"א נראה מסגנון לשונו שסמך על ברייתא זו והכ"מ רמז על סנהדרין כ"ב ע"ב אמנם המעיין בסגנון לשונו יראה שסמך על ב' אלו המקומות:

## סימן ו.

**שם במ"ע כ"ב כתב: ובמכילתא אמרו ושמרו את משמרת אהל מועד אין לי אלא בעשה בלא תעשה מנין ת"ל ושמרתם את משמרת הקדש:**

וכפל הדבר במצוה ל"ת מצוה ס"ז וכתב ולשון מכילתא ושמרו וכו' ובס' בית הבחירה פ"ח פסק כן להלכה והכ"מ שם רמז על הספרי זוטי פ' קרח על פ' וזר לא יקרב והנה הילקוט העתיקו וז"ל וזר לא יקרב אין לי אלא בל"ת (בקריבת זר) בעשה מנין אמרת ושמרתם את משמרת הקדש גדולה למק"ש שיש עליו שומרין לא דומה פלטרין שאין עליו שומרין לפלטרין שיש עליו שומרין ע"כ ועל כרחך לא כיון הכ"מ אלא על מ"ש הר"מ שם אינו דומה פלטרין וכו' אבל בענין העשה ול"ת לא רמז על מקורו ובלי ספק שמקורו ממכילתא זו דליתא לא במכילתא דילן ולא בילקוט:

## סימן ז.

**שם מ"ע ל"א כתב: ולשון מכילתא צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה בעשה ומנין בל"ת ת"ל ולא יטמאו את מחניהם:**

והביא שם גם הספרי וכפל את הדבר במ' ל"ת ע"ז וז"ל ובמכילתא צו את בנ"י וישלחו בעשה ומנין בל"ת אמרת ולא יטמאו עוד ונראה שב' נוסחאות היו לפניו ובמ"ע העתיק מכת"י אחד ובמל"ת העתיק מכת"י אחר ועיקר הנוסחא כנוסחא קמא שהרי המקרא ולא יטמאו עוד הוא ביחזקאל מ"ג וא"כ קשה כיון דאמרה משה אמאי צריך לאתויי מיחזקאל ועוד וכי ילפינן ד"ת מדברי קבלה ועוד דהתם בטומאת ע"ז איירי וכן בה' ביאת המקדש העתיק עפ"י נוסחא קמא ורמז שם הכ"מ על סה"מ סימן ל"א אמנם לא נמצא דבר זה לא במכילתא דילן ולא בספרי ולא בילקוט:

## סימן ח.

**שם מצוה ע"ג כתב: ולשון מכילתא לפי שנאמר והתודה אשר חטא עליה על החטאת כשהיתה קיימת לא אחר שנשחטה אין כמשמע שיתודה היחיד אלא בביאת המקדש (שזה הכתוב כלו והתודה אשר חטא עליה אמנם כא בפ' ויקרא במטמא מקדש וקדשיו ומה שנזכיר עמו ממה שבארנו ונראה שם במכילתא שאנחנו לא נלמוד מן הכתוב אלא היוב הודוי למטמא מקדש) מנין אתה מרבה כל שאר המצות ת"ל דבר אל בנ"י והתודו ומנין אף כריתות ומיתות אמר חטאתם לרבות מצות ל"ת יעשה לרבות מצות עשה (ושם נאמר) מכל חטאת האדם מצות שבינו לבין חבירו על הגנבות ועל הגזלות ועל לשון הרע למעול מעל לרבות הנשבע לשקר והמקלל ואשמה לרבות כל חייבי מיתות יכול אף הנהרגין עפ"י זוממין לא אמרתי אלא ואשמה הנפש ההיא (ר"ל שלא יתחייב לו הוידוי כשידע שאין לו חטא וכו') יכול בזמן שהם מביאין הם מתודין ובזמן שאין מביאין אין מתודין ת"ל דבר אל בנ"י והתודו ועדיין אין משמע וידוי אלא בארץ מנין אף בגלות ת"ל והתודו את עונם ואת עון אבותם וכן דניאל אמר לך ה' הצדקה וגו':**

מה שהסגרתי במחברת הוא תוספות ביאור הר"מ והעתיק הר"מ אלו הדברים להלכה בפ"א מה' תשובה ורמז שם המגדול עוז שהיא מן המכילתא והכ"מ נדחק שם וכבר השיב עליו באריכות בעל סדר משנה ורמז שם ג"כ דאיתא לכל דרשה זו בילקוט פ' נשא ר' תש"א בשם ספרי זוטי ובאמת שנמצאת שם כל דרשה זו באיזו שינוים ושיבושים ויש לתקנם עפ"י סה"מ:

## סימן ט.

**שם מצוה צ"א כתב: ובביאור אמרו בכבש הפסח וכו' אמרו במכילתא בא ליתן עשה ול"ת:**

וכפל דבר זה במ׳ ל״ת קי״ז וכתב ובמכילתא אמרו והנותר ממנו בא הכתוב ליתן עשה על ל״ת לומר שאין לוקין עליו והעתיקה הר״מ להלכה בה׳ קרבן פסח פ״י הי״א עיי״ש בכ״מ ובמכילתא דילן ליתא:

## סימן י.

שם מצוה צ״ב כתב: ולשון מכילתא קדוש יהיה גדל בקדושה גדל פרע מ״ע ומנין בל״ת ת״ל תער לא יעבור על ראשו (ושם נאמר) הוא מה שנתתי בעשה החופף באדמה והנותן סמנין (כלו׳ שהנזיר שם בראשו להשיר השער וכו׳ ואמנם עבר על מ״ע והוא גדל פרע וזה לא גדל וכו׳):

והעתיקה הר״מ להלכה בה׳ נזירות פ״ה הי״ב והמדקדק בלשונו שם יראה שמקורו מברייתא זו ובמכילתא דילן לִיתא אבל נמצאת ברייתא זו בילקוט נשא בשם ספרי זוטא בשינויים רבים:

## סימן יא.

שם מצוה קל״ד כתב: ולשון מכילתא והלא הכרם והזית בכלל היו ולמה יצאו להקיש אליהם מה כרם מיוחד שהוא בעשה ועיברים עליו בל״ת אף כל שהוא בעשה עוברים עליו בל״ת:

ככר רמזתי על זה בפנים שהובאה בס׳ החינוך ובמכילתא דילן ליתא:

## סימן יב.

שם מצוה ל״ת ע״ב כתב: ובמכילתא כלי הקדש יכול אם נגעו יהיו חייבין ת״ל על עבודתו משום עבודה הם חייבין ולא משום נגיעה אין לי אלא הלוים ע״י כהנים כהנים ע״י הלוים מניין ת״ל גם אתם (ושם אמ־ו) הכהנים על ידי הלוים במלקות והלוים ע״י הכהנים במיתה:

והעתיקה הר״מ להלכה בפ״ג מה׳ כלי המקדש והכ״מ העתיק דבריו שם והאריך בו ובסוף כתב ומ״ש אבל ליגע מותרים בספרי זוטי פ׳ קרח דריש הכי מקרא (והעתיקו הילקוט שם) וכבר כתבתי בסמוך שכתב רבינו דאיתיה נמי במכילתא עכ״ל אמנם המעיין שם ימצא שהספרי זוטי חולקת על ברייתא זו שהרי מקיים שם בד״א בעבודת המשכן אבל בעבודת בית אלהים וכו׳ ואין הכהנים על הלוים אף לא בל״ת והר״ם פסק שהם בל״ת אף לדורות אלא הר״מ כי פסק עפ״י מכילתא דיליה פסק ובמכילתא דילן ליתא:

## סימן יג.

שם מצוה ל״ת ק״ה כתב: ובמכילתא לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה מגיד שהן שתי אזהרות:

וסדרה הר״מ בה׳ סוטה פ״ג הי״ג ורמז הכ״מ על משנה דמנחות כ״ט ע״ב והמגדול עוז רמז על הספרי נשא פי׳ ח׳ והעתיק המכילתא שהביאה הר״מ ואמנם במכילתא דילן וכן בילקוט ליתא:

## סימן יד.

שם מצוה ל״ת רצ״ב העתיק: ולישון מכילתא יכול יהרגו אותו משהרג או משנאף ת״ל עד עמדו לפני העדה וכו׳ ובמכילתא הרי עדה שראו בא׳ שהרג את הנפש יכול יהרגוהו קודם שיעמוד אצל ב״ד ת״ל עד עמדו לפני העדה:

והמגדול עוז ה׳ רוצח פ״א ה״ה העתיקה בזה״ל רוצח שהרג בזדון וכו׳ עד שיגמר דינו בב״ד בספרי פ׳ מסעי ובמכילתא יכול יהרגו אותו וכו׳ עוד שם הרי עדה שראתה אחד וכו׳ יכול יהרגו אותו עד שלא יעמוד אצל ב״ד וכו׳. ומשינוי סגנון לשונו מוכח שלא העתיק דבריו מסה״מ וכן מוכח שלא נתחלפה לו המכילתא בספרי שהרי הביא הספרי ג״כ ובאמת דליתנייהו הנהו דרשות בספרי דילן וכן לא הובאו בילקוט ובמכילתא דילן ליתא:

והנה אחרי שהעתקתי כל מה שמצאתי בסה״מ על שם המכילתא ראוי לי שאעתיק כאן מה שכתב מהר״ל חיות ז״ל באגרת בקורת שלו בענין זה ואדבר עליו. שם בדברו על הברייתות נתעורר על הר״מ שכתב כי ר״י חיבר מכילתא מהחודש הזה לכם עד סוף התורה ואמר בזה״ל ועתה נבא להמכילתא אשר היתה לפני רבינו הרמב״ם ונעלמת עד כה מאתנו הסכת ושמע דברי ותראה כי היה ה׳ בעוזרי לכוון למרכז האמת הנה חפשתי בסה״מ לרבינו ומצאתי כי במ״ע ל״א כ״ב ע״ב ל״ב ע״ג ל״ב וכן במצות ל״ת ע״ב ק״ה רל״ב בכל אלו המקומות מביא רבינו מכילתא על ספר במדבר (רצונו לומר שהזכיר הר״מ

# הוספה שניה סימן יד

המכילתא על מקראות שהם בספר במדבר והוכרחתי להעיר ע"ז לפי שראיתי להחכם הרב ר' זכריה פראנקל הי"ו במכתביו בכרך לשנה השלישית לד קנ"ה שהשיג על זה שם בלע"ז אמר (כפי מה שאתרגמנו) אמנם שוא הוא עכ"פ מה שאמר חיות בכל אלו המקומות מביא רבינו מכילתא על ס' במדבר כי במקומות המובאים לא אמר הר"מ רק במכילתא סתם ולא אמר שהיא מכילתא לספר במדבר אבל כוונת מהר"ל לא היתה אלא כמו שבארתיו) אשר לא נמצא היום אצלנו ואולם חפשתי ומצאתי כי ענין הדברים אשר הביא רבינו במ"ע כ"ב ומ"ע ע"ג ומל"ת ע"ב בשם מכילתא נמצא אצלנו בילקוט במדבר פ' נשא ופ' קרח בשם ספרי זוטי ועיין מרן כ"מ פ"א מה' תשובה ה"א וכו' תמה מאין הוציא רבינו זאת אולם במ"ע ע"ג הביא זאת בשם מכילתא ואצלנו בילקוט נשא בשם ספרי זוטי וכו' זכינו לדין שזה אשר מכנה רבינו מכילתא הוא הספרי זוטי אשר נאבד ג"כ אצלנו ונזכר קצת דבריו בילקוט במדבר וכו' וע"כ גם לפני רש"י היתה מכילתא על שמות בארוכות ובשלמות יותר מכפי אשר הוא אצלנו דהנה רש"י פ' תשא על קרא כה אמר ה' שימו איש חרבו וכו' ואצלנו לא נמצא מכילתא על פ' תשא וגם בכל מכילתא לא נמצא ענין זה ועיין ילקוט פ' תשא שמביא גם שני ענינים בשם המכילתא שלא נמצא אצלנו עכ"פ המכילתא שהיתה לפני הראשונים היתה גדולה בכמותה מכפי שהיא עתה למראה עינינו ויוכל להיות שלפני רבינו הרמב"ם היה ספרי זוטי על כל ארבע ספרים מן שמות עד סוף דברים אף שבספר המצות אינו מביא רק מכילתא במדבר מ"מ בא זה ולימד על דבריו בהקדמת ס' מ"ת עכ"ל: והנה מלבד שאלו הדברים סותרים זא"ז הנה כל דבריו הם מופרכים וכמו שאומר. אמנם הם סותרים זא"ז שהרי אתר להוכיח שכל מה שנאמר בשם המכילתא ואינו במכילתא דילן הוא לקוח מספרי זוטי ואח"כ אמר שע"כ המכילתא שלפני רש"י והילקוט היתה בארוכות ובשלמות יותר מכפי אשר היא אצלנו א"כ דון מינה ומינה ואמור שלא על פ' כי תשא לבד נאבדה אלא שנאבדה ג"כ מכל הספרים. אבל הם מופרכים כמו שאוכיח. מה שכתב על דברי רש"י שלא נמצא ענין זה בכל מכילתא כבר הוא נמצא בפ' בא פי"ב אלא שהוא קטוע לפנינו וכמו שרמזתי ע"ז במהדורא קמא ובמהדורא תניינא עיי"ש. ומ"ש שהילקוט פ' כי תשא מביא ב' ענינים בשם המכילתא שלא נמצאו אצלנו העבודה שחפשתי ובדקתי ולא מצאתי כדבריו וכל מה שהובא שם בילקוט בשם המכילתא הוא בשלימות לפנינו. ועתה אבא בעובי קורת דבריו ואשיב על ראשון ראשון ואחרון אחרון כתב כי חפשתי ומצאתי בד' מ"ע ובג' מל"ת שהביא הר"מ דברים שאינם לפנינו בשם המכילתא וכבר מניתי י"ד מקומות חוץ ממה שרמזתי עליהם בפנים במ"ע ואף את"ל שכוונתו רק על הענינים שהם על המקראות שבמדבר עדיין יש להוסיף עליהן מה שהבאתי בסי' ד' אבל אינו רואה לחלק בדבר ולומר שמקלתו מה שהביא הר"מ בשם המכילתא היא ממכילתא דילן ונקטעה ומקלתו הוא מספרי זוטי שנאבדו מאתנו. ומ"ש שאולם חפשתי ומצאתי שהובאו אלה הדברים בילקוט בשם הספרי זוטי. אם כי אלו הדברים אינם צריכים חפוש הנה לא יועילו אחר החיפוש והמציאה. כי על מ"ש במ"ע כ"ב כבר בארתי בסי' ו' שרמז הכ"מ על הספרי זוטי למקלת דברי הר"מ אבל ממה שהביא הר"מ על שם המכילתא ליתא שם כלום. ועל מ"ש במ"ע ע"ג כבר העיר בעל סדר משנה על הספרי זוטי ואמנם עדיין הדבר צריך ראיה בזו וכן במלוה ל"ב (שלא הזכירו מהר"ל במלאותיו בספרי זוטי ושיא נמלאת שם) לפי שהברייתות שם בשינוי וחילוף רב ממה שהביאם הר"מ. ועל מ"ש במל"ת ע"ב כבר כתבתי בסי' י"ב שהכ"מ רמז על הספרי זוטי ואמנם הברייתא דספרי חולקת על ברייתא שהביאה הר"מ. ולפ"ז לפי מה שכתבתי בסי' ו' ובסי' י"ב איכא ראיה להפך דמכילתא של הר"מ ע"כ אינה הספרי זוטי. אמנם ניהב ליה למר כל מה שחפש ומצא איננו רואה המרכז האמת שכוון לו בעזר ה' הנה עיקר מה שאנו דנין עליו הוא שאנו אין לנו רק מכילתא על ס' שמות והר"מ כתב שהיא עד סוף התורה ואנו מוצאים הרבה דברים שהוא מעתיק אותם על שם המכילתא מהם על מקראות שבס' שמות ומהם על מקראות שבס' במדבר והרוב מה שהביא על ס' שמות הוא נמצא במכילתא דילן אמנם הרבה מהם וכן מה שהביא על מקראות שבמדבר אינם במכילתא דילן ואתי מר ואמר שהם מהספרי זוטי לפי שד' דברים מהם נמצאים שם והספרי זוטי גופייהו אין אנו יודעים מה טיבם אם הם על ב' ספרים או ג' או ד' אתמהה וסוף סוף הוכרח לומר שהספרי זוטי כללו ד' ספרים ונאבדו א"כ הדרינן לדוכתא וגימא שהמכילתא היתה עד סוף התורה ונאבדה וגרס מכל דין איננו רואה מי הכריחו לומר שלפני רבינו הרמב"ם היו ספרי זוטי על כל ארבע ספרים אמאי שביק מכילתא דידן (שהביאה הר"מ כמה פעמים) ולא אמר שהספרי זוטי היו לפני הר"מ ספר אחד עם מכילתא דידן סוף סוף דרך הרב הזה נעלמה מעיני. ולהרב החכם מוהר"ז פראנקל ראיתי במכתביו שם אחר שהעיר שהוצאות המכילתא שלפנינו הם משובשות וקטועות אמר א"כ שרו תמיהות מהר"ל חיות על הר"מ שהביא ברייתות על שם המכילתא שאינם לפנינו שכבר אפשר שהם ממכילתא דילן ונקטעו. אמנם המעיין בענין ובגנון אלו הברייתות שהביאם הר"מ באמת לא יתקרר דעתו בתשובה כזו ועיין עוד לקמן אות ע"ו:

## סימן טו.

כתב הר"מ בה' סנהדרין פ"ג ה"ח: כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דיין שאינו הגון וכו' ה"ז שהעמידו עובר בל"ת שנ' לא תכירו פנים במשפט מפי השמועה למדו וכו' אמרו חכמים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין איש פלוני גבור וכו' לכך נאמר לא תכירו פנים במשפט וכו': וכתב עליו בעל מגדול עוז כל סנהדרין או מלך וכו' במכילתא פרשת אלה הדברים: אמרו חכמים שמא תאמר וכו' עד במשפט במכילתא פרשת אלה הדברים ובספרי פרשת שופטים: ובכ"מ כתב כתוב בסמ"ג מל"ת סימן קפ"ד תניא במכלתין לא תכירו פנים וכו':

וכבר רמז מוהרי"ט לונץ בספרו על הדרשות לד מ"ח על בעל מגדל עוז שהביא המכילתא לספר דברים אלא שלא ציין היכן ואולי כוון למה שהעתקתי והחכם מוהר"ז פראנקל במכתביו לשנה שנייה כתב ולא נזכרה המכילתא לשאר הספרים (ר"ל חוץ מספר שמות) מאחד הגדולים מאנשי השם ובהערה ע"ז כתב וזה ר' שם טוב במגדול עוז שהזכירו מוהרי"ט לונץ הוא מאוחר מאד ואינו בר סמכא עכ"ד (עיין בדבריהם) ולא אדע איזה דופי מצא בהרב מגדול עוז לפסול עדותו גם לא אדע ההפרש אם הוא מדורות המאוחרים או מדורות הקדומים סוף סוף חש ליה למר דלשוויה תורתו פלסתר ועל כרחך היתה בידו איזה מדרש כת"י על דברים שנקרא מכילתא ואלולי לא ידענו ממכילתא דר"ש אלא מרא"מ ולא מהרמב"ן כימא דליתא לה לפי שהרא"מ הוא מאוחר אתמהה. וראיתי בשם הגדולים חלק ועד לחכמים אות ס' בסדר תנאים ואמוראים סימן כ"ו הערה א' שהעתיק דברי הר"מ בהקדמתו לס' היד החזקה וכתב עליו הרי דהרמב"ם הו"ל מכילתא דר"י שהיא זו שבידנו עד סוף התורה וכן הסמ"ג לאוין קנ"ד כתב תניא במכילתא ובדין ההוא כתב הרב מגדול עוז דהכי תני במכילתא וספרי ע"ש והרב דינא דחיי שם כתב דהוא ט"ס בסמ"ג מ"ש במכילתא וצ"ל בספרי ובס' חשק שלמה חושן משפט סי' ח' על מ"ש מרן בב"י משם סמ"ג דאיתיה במכילתא כתב דט"ס הוא וצ"ל ספרי ומני בה משם הרב דינא דחיי ע"ש וזה העלם דבר דהם זכרונם לברכה הו"ל מכילתא עד סוף התורה וכן בדין זה הרב מגדול עוז כתב דהכי תני במכילתא וספרי ועל מרן ק"ק דהוצרך לומר שכ' סמ"ג דאיתיה במכילתא הן אמת דידע מרן דהם ז"ל הו"ל מכילתא ואינה בידינו אבל הוצ"ל דאיתיה בספרי עכ"ל. ובאמת שאף בכ"מ כתב כתוב בסמ"ג מל"ת סימן קפ"ד תניא במכילתין וכו' ומוכח מזה שאינה ט"ס בב"י שם אמנם סימן קפ"ד ודאי שהוא ט"ס שהרי הוא בסי' קנ"ד וכן מלת מכילתין זרה שדרכו של הסמ"ג לכתוב מכילתיה וכד מעיינת בסמ"ג שם תמצא שלא הביאו אלא על שם ספרי סוף סוף הדבר צ"ע:

## סימן טז.

כתב הרשב"א בחידושיו לב"ק נ' ע"א: ובמכילתא דר' ישמעאל בור בור שני פעמים בור למיתה בור לנזיקין וכתב עלה הראב"ד ז"ל וכגמרא דילן וכו':

והעיר ע"ז הרב בעל שבות יהודה בהקדמתו וז"ל וכתב הרשב"א בחי' פ"ק דב"ק וכו' ואותה ברייתא ליתא בנוסחא דילן וכו' ולשון הרשב"א משמע שהו"ל להראב"ד ביאור למכילתא כאשר הו"ל לספרא וספרי עכ"ל וכן בילקוט ליתא:

## סימן יז.

כתב רש"י בפ' כי תשא סימן ל"ד: אל אף זו מדת רחמים וכן הוא אומר אלי אלי למה עזבתני ואין לומר למה"ד למה עזבתני כך מצאתי במכילתא:

איברא דעיקרו של ענין הוא לפנינו במכילתא פ' השירה פ"ג עיי"ש בז"ע אות כ"ו ובמ"ע מס' דבחודש פ"ו אות ל"ה אמנם מלשון רש"י משמע דכולא הוא במכילתא כמו שהעתיקה ולפנינו ליתא והחכם מוהרא"ב בספרו זכור לאברהם העיר על מלות כך מצאתי במכילתא ליתא כת"י רעגענסבורג ונראה שהדין עם אותו כת"י חדא דהאי ואין לומר וכו' אינו שנגין לשון הברייתות ועוד דאין דרכו של רש"י לומר כך מצאתי אלא כך שנויה וכו' או מפורש וכו' ועוד דהרא"ם רמז עליו במכילתא משמע שלא היתה לפניו בנוסחת רש"י כך על כן כ"ל שהוא הערה מגליון שנכתבה בפנים:

## סימן יח.

כתב במגן אבות להרשב"ץ באבות פ"א במשנה ר' גמליאל אומר עשה לך רב וז"ל: ואחריו היה שמעון השני הנזכר כאן שמעון בנו אומר והוא היה מעשרה הרוגי מלכות כמו שנזכר במכילתא פרשת וגונב איש ומכרו ובמדרש קינות ובמדרש תהלים:

כבר יסד הפייטן באלה אזכרה דבר זה אבל במכילתא דידן ליתא אמנם נזכר במכילתא ממיתת ר' שמעון בפ' אם ענה תענה אולם הרשב"ץ הזכיר בפירוש פ' וגונב איש וגו' ועוד שהזכיר ג"כ מדרש קינות ומדרש תהלים ובתהלים שם סימן ט' בפ' כי דורש דמים מני לאינך הרוגי מלכות וכן במדרש איכה ב' בפ' בלע ה' חשיב להו לאינך משמע מזה דאף במכילתא חשיב להו לכולהו (ובפרט לדעת רעי החכם מוהר"ז ן' כוכב טוב שאמר לי פא"פ שהרשב"ץ כוון במדרש קינות על המדרש אלה אזכרה שמסופר שם הענין כך) עכ"פ ומשמע שהיה ענין מדרש אלה אזכרה לפני הרשב"ץ במכילתא ולפנינו ליתא:

## סימן יט.

שם פ"ה משנה ד' בענין עשירה על הים הביא הרשב"ץ דעות כמה מפרשים ובס"פ כתב ור' שלמה ז"ל כתבנו מהמכילתא שהם כנגד עשר נפילות שבפרשת שירה וכן הוא באדר"נ בחילוף מועט אחד רמה בים שני ירה בים ג' טבעו בים סוף ד' תהומות יכסיומו ה' ירדו במצולות ו' תרעץ אויב ז' תהרוס קמיך ח' יאכלמו כקש ט' כסמו ים יו"ד צללו כעופרת אבל נטית ימינך תבלעמו ארץ לא השיב בחשבון מפלתן שזו היא טובתן שזכו לקבורה וכן נערמו מים אין זה לשון נפילה אלא מגיד הכתוב שנעשו המים ערמה ועמדו כמו נד עכ"ל ר"ש ז"ל:

והנה דבר זה ליתא במכילתא דילן אמנם במכילתא שם פ"ז איתא חמשה דברים השיבתו רוח הקודש ולאומרת נשפת ברוחך וכו' ואם כוון למה דחשיב שם מפ"ד וכו' מה שנלקו מדה כנגד מדה הרי בפ"ו שם חשיב וברוח אפיך נערמו מים נמי ועוד לא והקש ולא יעלה בידך תלא נראה שהיה לפניו במכילתא מה דליתא במכילתא דילן:

## סימן כ.

כתב הרמב"ן בפ' ויחי סימן מ"ט פ' ל"א וז"ל: וראיתי במכילתא לר"ש בן יוחאי שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתרצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגו' ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק:

הנה ברייתא זו חולקת אסתמא דמכילתא דילן בפתיחתא דבשלח ד"ה כי השבע דמשמע מינה שצוה לקברו בשכם. ויש להעיר עוד דליכא למילף מהכא דמכילתא דרשב"י הוות נמי על ספר בראשית שאולי דבר זה הוא שנוי בפ' בשלח:

## סימן כא.

כתב מוהר"י אבוהב במנורת המאור סי' קמ"ו: וגרסינן במכילתא בחודש השביעי שהוא מושבע במצות שופר בתוכו כפור בתוכו לולב וערבה בתוכו סוכה בתוכו שמיני עצרת בתוכו: ובסימן רצ"ד כתב וכן מצינו במכילתא ובחדש השביעי באחד לחדש וגו' בחדש הדשו עצמיכם שופר שפרו מעשיכם אמר הקב"ה לישראל אם שפרתם את מעשיכם לפני הריני נעשה לכם כשופר מה שופר זו מכנים בזו מוציא בזו אף אני עומד מכסא דין ויושב בכסא רחמים ומרחם עליכם:

אמנם כבר אמר מאור עינינו בענין הפסיקתות מוהרי"ע לונץ הי"ו בספרו על הדרשות לד קל"ח שהם טעות וצ"ל בפסיקתא והעתיקו מהר"ש באבער בהקדמתו אל הפסיקתא לד כ' בהערה סי' י"ד ורמז שם שהם בפסקא דר"ה וכפל שם את דבריו באות ק"ב וק"ה. אמנם אני קושה בדבר דכיוצא דאיתרמי באותו מקרא לאחד בשני סימנים רחוקים זו מזו (אי למהר"י אבוהב גופיה או להמעתיק) אותו הטעות וצריך ביה והוא הביא את הפסיקתא לפי מה שמנה הר"ש בהקדמתו שם כ"א פעמים אתמהה:

## סימן כב.

בספר הרקמה שער ל"ד העתיק על ישם רז"ל: ואם שלש אלה וגו' ר' אליעזר אומר זו שארה כסותה ועונתה א"ל ר"ע מה צריך והלא כבר נאמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע מה ת"ל ואם שלש אלה יכול יעשה לה כל האמור בענין ת"ל ואם שלש וגו' אמור מעתה לא ייעדנה לא הוא ולא בנו ולא פדאנה:

כבר העיר הרב החכם מוהרא"ג על דבר זה ודבר עליו החכם מוהרל"מ פיניליש בס' דרכה של תורה ודעתם שהיא מן המכילתא אלא שהיא קטועה לפנינו ועיין משפטים פ"ג במ"ע אות ל"ה:

עוד אני חוזר על מה שרמזתי בהקדמת הוספה זו אות י"ב ואומר הנה בילקוט הובא ג"כ בסוף זה הדבור ריה"ג אומר ויצאה חנם אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ונרמז בגליון קידושין פ"א דף ג' ע"ב אמנם המעיין בגמרא שם יראה דליתא הכי שם אלא דר"י אמר רב תני לה התם ולפ"ז דברי הילקוט הם מן המכילתא והיא היא דקטיעה בד"ק (וסידור הילקוט הוא משובש וצריך להיות התחלת המאמר שלאחריו מן והאי ויצאה חנם עיי"ש) ולפ"ז יש למנות עוד מאמר שחסר לפנינו במכילתא:

סליק הוספה שניה

---

# הוספה שלישית

## מפתח לפסוקי תנ"ך.

**אמר מאיר איש שלום** שחרתי את רעי ידידי הבחור מו"ה יהושע גראָאַג נ"י להעמים על שכמו נטל עבודת הקודש לסדר מפתח לפסוקי תנ"ך אשר הוזכרו בספרי ובמכילתא ונענה לי בנפש חפצה לאהבתו אותי ויותר לאהבתו דברי חז"ל ושמחתו בתיקון מורשת אבותינו בשלמות היותר אפשרי. ואנכי היה בדעתי להוסיף כאן גם מפתח הפסוקים אל הספרי כדי שאשלים קצת ממה שיעדתי בהקדמתי אל הספרי אמנם אכפו עלי עניני ולא אוכל לבצע את אשר זמותי ואניח הדבר לעת כי תבא. והא לכם המפתחות ומכתב רעי אשר כתב אלי על סדר ענינם:

---

ב"ה

ברכת ד' עליך ידיד נפשי ה"ה החכם ........

ידידי היקר!

הנה זה רבות בשנים אשר גלית לפני חפצך ומאוויי לבך להוציא לאור מקורי התלמוד וההלכה, הלא המה מכילתא, ספרא, ספרי, ותוספתא אשר לדאבון נפשינו מעטים המה האנשים אשר שמו עין בקורתם על הספרים האלו, ולזאת הספרים הנ"ל הנמצאים בידינו המה מלאי טעיות ושבושים, לכן שמחתי אז כבעל כל הון לראות כי תוציא מחשבתך זאת אל הפועל בהסיר מהם כל עקוב ולהישיר דרך לפני כל קורא, אשר עם כוחך הרב והשכלתך העזה לעבודת שדי התלמוד ומקוריו תוכל להאיר בעיניך עין יפה על מחשכי מצפוני טמוני דעת חז"ל. ועתה אחי הנה מלאתי רצונך ועשיתי אחת מהמפתחות אשר יעדת להוסיף על הספרים האלו למען ימצאו המבקשים בנקל את אשר יחפוצו.

ועתה בתתי לך המפתחות של הספרי והמכילתא רצוני להגיד לך דרכי ואופני מלאכתי זאת אשר שמתים לי לקו ולמשקולת.

הנה טרם קרבתי אל המלאכה היה בדעתי לסמן התיבות במקרא אשר עליהן נוסדה דרשתם ז"ל, כי חשבתי בזה להקל עוד יותר על המחפש, וכאשר עשית גם אתה בהרבה מקומות בפנים הספר, ואולם יען כי הראיתני אשר הרבה דברים סתומים ומופלאים יעמדו לי לשטן על אם דרכי היכחתי מחשבתי זאת אף אם גם לא בחפץ לבבי, וציינתי רק את חלק המקרא אשר הדרש נוסד עליו אף אם בפנים הספר מאריך אותו או משלים אותו עם תיבת וגו'.

ואותן המקראות אשר מקורם חסר בפנים הספר ציינתים ג"כ אף שהם מענין הפרשה, לפי שאינם מאותו פסוק שנוסדה עליו הדרשה שהובאו בה ונתתי להם צורת כוכב קטן לסימן, ובזה סמנתי ג"כ המקראות שמקורם מוטעה בפנים הספר.

# הוספה שלישית

והמקראות המובאים בפנים הספר על איזו דרש ולפי דעתך במ"ע אינו אותו המקרא רק אחר ציינתי אותו המקרא שהוא במ"ע.

ועוד זאת אודיעך, כי כל המקראות אשר ציינתי בהמפתח הלז המה מדוייקים עפ"י המסורה עפ"י דפוס לייפציג תקצ"ח.

ואקוה כי כל אשר ידפוק על דלתי המפתחות ההמה זכור יזכרני לטובה.

דברי ידידך אוהבך ומכבדך כלא

בערב חג שמחתינו תר"ל


הק' יהושע זעליג

בן לאאמ"ו ורבי מו"ה יצחק גבריאל גראָאַג נ"י

ראש ב"ד דק"ק אובן ישן.

# מפתח הפסוקים.

| סימן | פסוק | ספר בראשית | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | א | בראשית ברא אלהים | בא | פסחא | יד |
| | = | ״ ״ ״ את השמים ואת הארץ | = | = | פתיחתא |
| | ה | ויהי ערב ויהי בקר יום אחד | יתרו | עמלק | ב |
| | ט | ויאמר אלהים יקוו המים וגו' ותראה היבשה | בשלח | ב | ג |
| | כו | נעשה אדם בצלמנו | בא | פסחא | יד |
| ב | ב | ויכל אלהים ביום השביעי | = | = | = |
| | ד | ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים | = | = | פתיחתא |
| | ו | ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה | בשלח | שירתא | ב |
| ג | יט | בזעת אפיך תאכל לחם | = | ד | ד |
| | כב | הן האדם היה כאחד ממנו | = | ב | ו |
| ד | ז | הלוא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב | = | עמלק | א |
| | יא | ארור אתה מן האדמה | = | שירתא | ט |
| | כו | אז הוחל לקרא בשם ה' | יתרו | בחדש | ו |
| ה | ב | זכר ונקבה בראם | בא | פסחא | יד |
| ו | ג | לא ידון רוחי באדם | בשלח | שירתא | ה |
| ז | יא | נבקעו כל מעינות תהום רבה וארבת השמים נפתחו | = | = | ב |
| | = | וארבת השמים נפתחו | = | ד | ג |
| | יב | ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום | = | שירתא | ב |
| | כ | חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים | = | ד | ג |
| | כג | וימח את כל היקום וגו' מאדם עד בהמה | בא | פסחא | ז |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | א |
| ט | ו | שפך דם האדם באדם דמו ישפך | יתרו | בחדש | ח |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | ד |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | = | כספא | כ |
| | = | ״ ״ ״ וגו' כי בצלם אלהים עשה את האדם | יתרו | בחדש | ח |
| | כה | ארור כנען עבד עבדים יהיה | בא | פסחא | יב |
| י' | טו | וכנען ילד את צידן בכרו ואת חת | = | = | יח |
| יא | ד | הבה נבנה לנו עיר וגו' פן נפוץ על פני כל הארץ | בשלח | שירתא | ב |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ונעשה לנו שם | משפטים | כספא | כ |
| | ו | ועתה לא יבצר מהם | בשלח | שירתא | ה |
| | ז | הבה נרדה ונבלה שם שפתם | בא | פסחא | יד |
| | ח | ויפץ ה' אתם משם | בשלח | שירתא | ב |
| | ט | ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ | = | ב | ד |
| יב | ח | ויבן שם מזבח לה' ויקרא בשם ה' | = | = | ב |
| יג | ז | ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט | = | שירתא | ט |
| | י | לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה כגן ה' | = | = | ב |
| | יד | וראה מן המקום אשר אתה שם צפנה ונגבה וקדמה וימה | = | עמלק | = |
| יד | ט | את כדרלעומר מלך עילם ותדעל וגו' | = | שירתא | ו |
| | יג | ויבא הפליט ויגד לאברם העברי | בשלח | פסחא | ה |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | א |
| | יד | וירדף עד דן | בשלח | עמלק | ב |
| | טו | ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם | = | שירתא | ו |
| | כב | קנה שמים וארץ | = | = | ט |
| טו | א | אל תירא אברם אנכי מגן לך | = | ב | ד |
| | ו | והאמן בה' ויחשבה לו צדקה | = | = | ג |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ (ב' פעמים) | = | = | ו |
| | ט | קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת וגו' | יתרו | בחדש | ט |
| | יב | ויהי השמש לבוא וגו' והנה אימה חשכה גדלה נפלת עליו | = | = | = |
| | יג | ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה (ב' פעמים) | בא | פסחא | יד |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר בראשית | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| טו | יד | ואחרי כן יצאו ברכוש גדול | בא | פסחא | יד |
| | טז | ודור רביעי ישובו הנה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | בשלח | ב | פתיחתא |
| | יז | *ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה | יתרו | בחדש | ט |
| | יח | ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת | בא | פסחא | יב |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יז |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יח |
| טז | ז | *וימצאה מלאך ה'. | בשלח | ב | ד |
| | ט | ויאמר לה מלאך ה' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יב | והוא יהיה פרא אדם ידו בכל. | יתרו | בחדש | ה |
| יז | א | התהלך לפני והיה תמים. | 〃 | עמלק | א |
| | ה | ולא יקרא עוד את שמך אברם. | בא | פסחא | טז |
| | יג | והיתה בריתי בבשרכם | משפטים | נזיקין | יח |
| | טו | שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי | בא | פסחא | טז |
| | יט | אבל שרה אשתך ילדת לך בן | 〃 | 〃 | יב |
| | 〃 | וקראת את שמו יצחק | 〃 | 〃 | טז |
| יח | ד | יקח נא מעט מים | בשלח | ב | פתיחתא |
| | 〃 | והשענו תחת העץ. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ה | ואקחה פת לחם. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ז | ואל הבקר רץ אברהם | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ח | והוא עמד עליהם. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יב | ותצחק שרה בקרבה | בא | פסחא | יד |
| | טז | ואברהם הלך עמם לשלחם | בשלח | ב | פתיחתא |
| | כ | זעקת סדום ועמורה כי רבה | 〃 | שירתא | ה |
| | כא | ארדה נא ואראה. | 〃 | 〃 | 〃 |
| יט | יא | ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול | 〃 | ב | א |
| | כג | ולוט בא צערה | 〃 | עמלק | ב |
| | כד | וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש | 〃 | שירתא | ה |
| | כה | ויהפך את הערים האל ואת כל הככר. | 〃 | עמלק | ב |
| | לג | ותשקין את אביהן יין בלילה הוא | 〃 | שירתא | 〃 |
| | לו | ותהרין שתי בנות לוט מאביהן. | יתרו | בחדש | ה |
| כא | א | וה' פקד את שרה כאשר אמר. | בא | פסחא | יב |
| | 〃 | ויעש ה' לשרה כאשר דבר. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | כג | השבעה לי באלהים הנה אם תשקר לי ולניני ולנכדי | בשלח | ב | פתיחתא |
| | לג | ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' | 〃 | 〃 | ב |
| כב | ג | וישכם אברהם בבקר | בא | פסחא | יא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 | בשלח | ב | ה |
| | 〃 | 〃 〃 ויחבש את חמרו | 〃 | 〃 | א |
| | 〃 | ויבקע עצי עלה | 〃 | 〃 | ג |
| | ו | וילכו שניהם יחדו. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | י | ויקח את המאכלת לשחט את בנו | 〃 | 〃 | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ג |
| | יד | ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה | בא | פסחא | ז |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יא |
| כג | ד | גר ותושב אנכי עמכם. | משפטים | נזיקין | יח |
| | ה | ויענו בני חת את אברהם | בא | פסחא | 〃 |
| | ו | שמענו אדני נשיא אלהים אתה בתוכנו. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | טז | וישמע אברהם אל עפרון וישקל אברהם לעפרן | יתרו | עמלק | א |
| כד | י' | וכל טוב אדניו בידו | משפטים | נזיקין | ה |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יג |
| | סב | ויצחק בא מבוא באר לחי ראי. | בשלח | ב | ב |
| | סג | ויצא יצחק לשוח בשדה. | 〃 | 〃 | 〃 |
| כו | ג | גור בארץ הזאת וגו' כי לך ולזרעך אתן את כל הארצת האל | בא | פסחא | יז |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יח |
| | לא | וישלחם יצחק | בשלח | ב | פתיחתא |
| כז | כב | הקל קול יעקב והידים ידי עשו. | 〃 | 〃 | ב |
| | מ | ועל חרבך תחיה. | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | ה |

| סימן | פסוק | ספר בראשית | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| כז | מא | וישטם עשו את יעקב | בשלח | שירתא | ט |
| כח | יא | ויפגע במקום וילן שם | = | ב | ב |
| | יג | הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך | בא | פסחא | יז |
| | = | * " " " " " " " | = | = | יח |
| | יד | והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה | בשלח | ב | ג |
| | טו | והנה אנכי עמך ושמרתיך | = | עמלק | ב |
| | יח | וישכם יעקב בבקר | בא | פסחא | יא |
| | = | " " " | בשלח | ב | ה |
| | יט | ויקרא את שם המקום ההוא בית אל | בא | פסחא | טז |
| לב | ח | ויירא יעקב מאד ויצר לו | בשלח | עמלק | ב |
| לג | יז | ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות | בא | פסחא | יד |
| לד | ב | וישכב אתה ויענה | משפטים | נזיקין | ג |
| | יב | הרבו עלי מאד מהר | = | = | יז |
| | כה | שמעון ולוי אחי דינה | בשלח | שירתא | י |
| לה | י | לא יקרא שמך עוד יעקב | בא | פסחא | טז |
| | יח | ויהי בצאת נפשה כי מתה | בשלח | ב | ו |
| לו | כט | אלוף לוטן אלוף שובל | = | = | = |
| | לא | ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבנ"י | = | שירתא | ט |
| לז | יג | הלוא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הנני | = | ב | פתיחתא |
| | טו | וימצאהו איש והנה תעה בשדה | משפטים | כספא | ב |
| | כה | וגמליהם נשאים נכאת וצרי ולט | בשלח | ב | ה |
| | כו | מה בצע כי נהרג את אחינו | = | = | = |
| לט | יב | ויעזב בגדו בידה וינס | = | = | ג |
| | כ | ויקח אדני יוסף אתו ויתנהו אל בית הסהר | בא | פסחא | יד |
| | כא | ויהי ה' את יוסף | = | = | = |
| מ | טו | כי גנב גנבתי | יתרו | בחדש | ה |
| מא | טז | אלהים יענה את שלום פרעה | בא | פסחא | יג |
| מב | = | חי פרעה כי מרגלים אתם | בשלח | ב | פתיחתא |
| | יח | את האלהים אני ירא | = | = | = |
| | לח | וקראהו אסון | משפטים | נזיקין | ח |
| מג | טז | וטבח טבח והכן | בשלח | ב | פתיחתא |
| מד | לג | ישב נא עבדך תחת הנער | = | = | ה |
| מה | יב | כי פי המדבר אליכם | בא | פסחא | = |
| מו | ד | אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה | בשלח | שירתא | ג |
| | כט | ויאסר יוסף מרכבתו | = | ב | א |
| מז | יב | ויכלכל יוסף את אביו | = | = | פתיחתא |
| | יד | וילקט יוסף את כל הכסף | = | = | א |
| | = | " " " " " וגו' ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה | = | = | פתיחתא |
| מח | ב | ויתחזק ישראל וישב על המטה | בא | פסחא | יג |
| | יד | *וישלח ישראל את ימינו | = | = | יז |
| | טז | ויקרא בהם שמי ושם אבתי | = | = | ה |
| | יז | *ויתמך יד אביו | = | = | יז |
| | כב | ואני נתתי לך שכם אחד וגו' אשר לקחתי וגו' בחרבי ובקשתי | בשלח | ב | ב |
| מט | ו | כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור | בא | פסחא | יד |
| | = | " " " " " " " | בשלח | עמלק | א |
| | ז | ארור אפם כי עז | = | = | = |
| | ט | גור אריה יהודה וגו' כאריה וכלביא מי יקימנו | = | ב | ב |
| | כז | בנימין זאב יטרף | = | = | ה |
| | ז | ויעל יוסף לקבר את אביו | = | = | פתיחתא |
| | ט | ויעל עמו גם רכב גם פרשים | = | = | = |
| | יט | כי התחת אלהים אני | = | = | |
| | כ | ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה | = | = | |
| | כא | וינחם אותם וידבר על לבם | = | = | |

## ספר שמות

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| א | ב | ראובן שמעון לוי ויהודה | בא | פסחא | ה |
| | = | " " " | = | = | יב |
| | ז | ובנ"י פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד | בשלח | ב | פתיחתא |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | י | הנה נתחכמה לו | בשלח | שירתא | ו |
| | יא | ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתום ואת רעמסס | = | ב | א |
| | יג | ויעבדו מצרים את בנ"י בפרך | = | שירתא | ו |
| | טז | *וראיתן על האבנים | = | = | ה |
| | כב | כל הבן הילוד היאורה תשליכהו | = | ב | א |
| | = | 〃 | = | שירתא | ד |
| ב | א | וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי | = | = | י |
| | ב | ותהר האשה ותלד בן וגו' ותצפנהו | = | = | = |
| | ג | ולא יכלה עוד הצפינו | = | = | = |
| | ד | ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו | = | = | = |
| | = | 〃 | = | ב | פתיחתא |
| | = | 〃 | = | = | ב |
| | יא | ויצא אל אחיו וגו' וירא איש מצרי מכה איש עברי | = | שירתא | א |
| | יב | ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי | = | = | = |
| | יג | ויאמר לרשע למה תכה רעך | = | = | = |
| | יד | ויאמר מי שמך לאיש שר וגו' הלהרגני אתה אמר | = | = | = |
| | = | 〃 | יתרו | עמלק | = |
| | טו | וישמע פרעה וגו' ויבקש להרג את משה | בשלח | שירתא | = |
| | = | 〃 | יתרו | עמלק | = |
| | טז | ולכהן מדין שבע בנות ותבאנה ותדלנה | בשלח | שירתא | = |
| | יז | ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה וישען | = | = | = |
| | כא | ויואל משה | יתרו | עמלק | = |
| | כג | ותעל שועתם אל האלהים | = | בחדש | ג |
| | כה | וירא אלהים את בנ"י וידע אלהים | = | = | א |
| ג | ב | וירא מלאך ה' | בשלח | ב | ד |
| | ו | אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב | בא | פסחא | פתיחתא |
| | י | לכה ואשלחך אל פרעה | יתרו | עמלק | א |
| | יב | בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה | בשלח | ב | פתיחתא |
| | טו | ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב | בא | פסחא | טז |
| | טז | לך ואספת את זקני ישראל | = | = | יא |
| | כב | ושאלה אשה משכנתה | = | = | ה |
| ד | יא | מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור | יתרו | עמלק | א |
| | יח | וילך משה וישב אל יתר חתנו | = | = | = |
| | כ | ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור | בא | פסחא | יד |
| | = | 〃 וגו' וישב ארצה מצרים | יתרו | עמלק | א |
| | כב | בני בכרי ישראל | בשלח | שירתא | ב |
| | כד | ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו | יתרו | עמלק | א |
| | כה | ותקח צפרה צר ותכרת את ערלת בנה | = | = | = |
| | = | כי חתן דמים אתה לי | = | = | = |
| | כו | וירף ממנו | = | = | = |
| | = | אז אמרה חתן דמים למולת | בשלח | שירתא | א |
| | כז | לך לקראת משה | יתרו | עמלק | = |
| | כט | ויאספו את כל זקני בני ישראל | בא | פסחא | יא |
| | ל | ויעש האתת לעיני העם | יתרו | בחדש | ג |
| | לא | ויאמן העם | בשלח | ב | = |
| | = | 〃 | = | = | ו |
| | = | 〃 | יתרו | בחדש | ג |
| ה | ב | מי ה' אשר אשמע בקולו | בשלח | ב | פתיחתא |
| | = | *〃 | = | שירתא | ד |
| | = | לא ידעתי את ה' | = | ב | פתיחתא |
| | = | וגם את ישראל לא אשלח | = | = | = |
| | ג | אלהי העברים נקרא עלינו | בא | פסחא | ה |
| | = | 〃 | משפטים | נזיקין | א |
| | ט | תכבד העבדה | בשלח | ב | ה |
| | כ | ויפגעו את משה ואת אהרן | = | = | ב |
| | כא | ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפט | = | = | = |
| | כג | ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם | = | = | ג |
| ו | ח | והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אתה לאברהם | בא | פסחא | יב |
| | = | 〃 | = | = | יח |

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| | ט | ולא שמעו אל משה מקצר רוח ומעבדה קשה | בא | פסחא | ה |
| | יג | ויצום אל בנ"י | „ | „ | „ |
| | „ | „ „ „ ואל פרעה מלך מצרים | „ | „ | יג |
| | כו | הוא אהרן ומשה | „ | „ | פתיחתא |
| | כח | ויהי ביום דבר ה' אל משה | „ | „ | „ |
| ז | א | ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלהים לפרעה | „ | „ | „ |
| ח | טו | אצבע אלהים הוא | בשלח | ב | ו |
| | יט | למחר יהיה האות הזה | בא | פסחא | יח |
| | כב | הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו | „ | „ | ה |
| | כג | דרך שלשת ימים נלך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | „ | „ „ „ „ | „ | „ | א |
| | כד | אנכי אשלח אתכם | „ | „ | פתיחתא |
| ט | ג | הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה | „ | „ | א |
| | ו | וימת כל מקנה מצרים | „ | „ | „ |
| | ח | קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה השמימה | בא | פסחא | יד |
| | ט | והיה לאבק על כל ארץ מצרים | „ | „ | „ |
| | יב | ויחזק ה' את לב פרעה | „ | „ | יח |
| | טז | בעבור זאת העמדתיך בעבור הראתך את כחי | „ | „ | יג |
| | „ | „ „ „ „ „ „ „ „ | בשלח | ב | א |
| | כ | הירא את דבר ה' | „ | „ | „ |
| | כז | ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים | „ | „ | פתיחתא |
| | „ | „ „ „ „ „ | „ | שירתא | ט |
| | כט | ויאמר אליו משה כצאתי את העיר | בא | פסחא | פתיחתא |
| י | ז | עד מתי יהיה זה לנו למוקש | בשלח | ב | א |
| | ח | מי ומי ההלכים | בא | פסחא | יג |
| | ט | בנערינו ובזקנינו נלך | „ | „ | „ |
| | יג | וה' נהג רוח קדים בארץ | בשלח | ב | ד |
| | כא | וימש חשך | „ | „ | „ |
| | כג | לא ראו איש את אחיו | בא | פסחא | יב |
| | „ | „ „ „ „ „ | בשלח | ב | פתיחתא |
| | „ | „ „ „ „ „ וגו' ולכל בנ"י היה אור | „ | „ | ד |
| | כד | רק צאנכם ובקרכם יצג | בא | פסחא | יג |
| | כה | גם אתה תתן בידנו זבחים ועלת | „ | „ | „ |
| | כו | וגם מקננו ילך עמנו | „ | „ | „ |
| | „ | „ „ „ „ לא תשאר פרסה | בשלח | ב | א |
| | כח | לך מעלי | בא | פסחא | יג |
| | כט | כן דברת לא אסף עוד ראות פניך | „ | „ | „ |
| יא | ב | דבר נא באזני העם וישאלו | „ | „ | „ |
| | ד | כחצת הלילה אני יוצא | „ | „ | „ |
| | ה | ומת כל בכור בארץ מצרים | „ | „ | „ |
| | „ | עד בכור השפחה | „ | „ | „ |
| | ו | והיתה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים | „ | „ | „ |
| | ז | ולכל בנ"י לא יחרץ כלב לשונו | „ | „ | ז |
| | „ | „ „ „ „ „ „ | משפטים | כספא | ב |
| יב | „ | *ולקחו מן הדם (ג' פעמים) | בא | פסחא | יא |
| | „ | *ונתנו על שתי המזוזת ועל המשקוף | „ | „ | „ |
| | „ | *על הבתים אשר יאכלו אתו בהם | „ | „ | ז |
| | „ | *„ „ „ „ „ „ | „ | „ | טו |
| | ח | *ואכלו את הבשר | „ | „ | „ |
| | י | *ולא תותירו ממנו וגו' והנתר ממנו וגו' באש תשרפו | „ | „ | יג |
| | יא | ואכלתם אתו בחפזון | „ | „ | טז |
| | יב | *ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה | „ | „ | ו |
| | „ | *„ „ „ „ „ | „ | „ | יג |
| | „ | *והכיתי כל בכור | „ | „ | „ |
| | יג | *והיה הדם לכם לאות | „ | „ | ו |
| | „ | *„ „ „ „ | „ | „ | יא |
| | „ | „ „ „ „ וגו' וראיתי את הדם | בשלח | עמלק | א |
| | „ | *על הבתים אשר אתם שם | בא | פסחא | ו |
| | „ | *וראיתי את הדם | „ | „ | „ |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| יב | יג | *וראיתי את הדם | בא | פסחא | יא |
| | יד | וחגותם אתו חג לה' | 〃 | 〃 | יז |
| | טו | *שבעת ימים מצות תאכלו. | 〃 | 〃 | י |
| | 〃 | *כי כל אוכל חמץ ונכרתה | 〃 | ב | 〃 |
| | טז | כל מלאכה לא יעשה בהם | 〃 | 〃 | ג |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ח |
| | יח | בראשון בארבעה עשר יום לחדש בערב תאכלו מצה (ג' פעמים) | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יז |
| | 〃 | *עד יום האחד ועשרים לחדש | 〃 | 〃 | ח |
| | יט | *שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם | 〃 | 〃 | יז |
| | כ | *כל מחמצת לא תאכלו | 〃 | 〃 | ח |
| | כא | משכו וקחו לכם צאן | 〃 | 〃 | ד |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 וגו' ושחטו הפסח | 〃 | 〃 | ח |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 למשפחותיכם | 〃 | 〃 | טו |
| | כב | *והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזת | 〃 | 〃 | ו |
| | 〃 | *ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר | 〃 | 〃 | יג |
| | כג | ופסח ה' על הפתח | בשלח | ב | פתיחתא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | עמלק | א |
| | כד | ושמרתם את הדבר הזה וגו' עד עולם. | בא | פסחא | ד |
| | כו | מה העבודה הזאת לכם | 〃 | 〃 | יז |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יח |
| | כט | *וה' הכה כל בכור | 〃 | 〃 | ז |
| | לח | *וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר | 〃 | 〃 | יג |
| | לט | ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת מצות | בשלח | ה | א |
| | 〃 | *כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה. | בא | פסחא | ז |
| | מא | ויהי בעצם היום הזה יצאו | 〃 | 〃 | ה |
| | 〃 | יצאו כל צבאות ה' | 〃 | 〃 | ט |
| יג | ג | זכור את היום הזה אשר יצאתם | 〃 | 〃 | ז |
| | ה | ועבדת את העבודה הזאת | 〃 | 〃 | ד |
| | ז | ולא יראה לך חמץ ולא יראה לך שאר | 〃 | 〃 | י |
| | 〃 | בכל גבלך | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ח | *והגדת לבנך ביום ההוא | 〃 | 〃 | יח |
| | 〃 | *בעבור זה עשה ה' לי | 〃 | 〃 | 〃 |
| | י | ושמרת את החקה הזאת למועדה | 〃 | 〃 | ב |
| | יח | וחמשים עלו בנ"י | 〃 | 〃 | יב |
| | כא | וה' הלך לפניהם יומם | בשלח | שירתא | ג |
| יד | ז | ויקח שש מאות רכב בחור (ג' פעמים) | 〃 | 〃 | ב |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ו |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 וכל רכב מצרים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 וגו' ושלשם על כלו | 〃 | 〃 | ד |
| | ט | *וירדפו מצרים אחריהם | 〃 | 〃 | ב |
| | י | *ופרעה הקריב | 〃 | ב | א |
| | 〃 | *ויצעקו בנ"י אל ה' | 〃 | 〃 | ג |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | 〃 |
| | יג | *התיצבו וראו את ישועת ה' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראתם עוד עד עולם. | בא | פסחא | יב |
| | יד | ה' ילחם לכם | בשלח | שירתא | ה |
| | טז | *ואתה הרם את מטך | 〃 | ב | ג |
| | 〃 | * 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ה |
| | יז | ואכבדה בפרעה ובכל חילו | בא | פסחא | ז |
| | יט | ויסע מלאך האלהים | בשלח | שירתא | ב |
| | יט | 〃 〃 〃 ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם | 〃 | 〃 | ג |
| | כא | *וישם את הים לחרבה ויבקעו המים | 〃 | ב | 〃 |
| | 〃 | *ויבקעו המים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | כה | אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים | 〃 | 〃 | פתיחתא |
| | כח | *וישבו המים | 〃 | 〃 | ד |
| | כט | *ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים | 〃 | 〃 | ג |
| | לא | *ויאמינו בה' | 〃 | 〃 | ו |
| טו | א | *אז ישיר משה ובני ישראל (ג' פעמים) | 〃 | 〃 | 〃 |

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| טו | א | *אז ישיר משה ובני ישראל (ג' פעמים) | בשלח | שירתא | ט |
| | ״ | *אשירה לה' כי גאה גאה | ״ | ב | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ג |
| | ג | ה' איש מלחמה | ״ | ״ | ה |
| | ד | *מרכבות פרעה וחילו ירה בים | בשלח | ב | ו |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ (ג' פעמים) | ״ | שירתא | ב |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ו |
| | ו | *ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב | ״ | ״ | ז |
| | ז | *וברב גאונך תהרס קמיך | ״ | ״ | ״ |
| | ח | *וברוח אפיך נערמו מים | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ נצבו כמו נד נוזלים קפאו תהמת בלב ים. | ״ | ב | ד |
| | ט | *אמר אויב ארדף | ״ | שירתא | ה |
| | ״ | *אחלק שלל | ״ | ב | א |
| | ״ | *אריק חרבי תורישמו ידי (ג' פעמים) | ״ | ״ | ״ |
| | י | *צללו כעופרת | ״ | שירתא | ו |
| | יא | *מי כמכה באלים ה' | ״ | ״ | ג |
| | יב | נטית ימינך תבלעמו ארץ | ״ | ב | פתיחתא |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ (ג' פעמים) | ״ | שירתא | ז |
| | יח | *ה' ימלך לעלם ועד | ״ | ב | ה |
| | יט | *כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים | ״ | ״ | ו |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ב |
| | כג | ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרה | ״ | ד | ו |
| | כה | שם שם לו חק ומשפט | משפטים | נזיקין | א |
| | כו | כי אני ה' רופאך | בשלח | ב | ה |
| טז | ד | הנני ממטיר לכם לחם מן השמים | ״ | ״ | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ד |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ד | א |
| | ה | והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו | בא | פסחא | יב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ והיה משנה | יתרו | בחדש | א |
| | יד | *ותעל שכבת הטל | בשלח | ד | ב |
| | כב | *שני העמר לאחד | ״ | ״ | ״ |
| | כג | הוא אשר דבר ה' שבתון וגו' לה' מחר | בא | פסחא | יב |
| | כד | ולא הבאיש ורמה לא היתה בו | בשלח | ד | ד |
| | כט | שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקמו ביום השביעי | משפטים | נזיקין | ״ |
| יז | ט | *מחר אנכי נצב על ראש הגבעה | בא | פסחא | יח |
| | יב | *ויהי ידיו אמונה | בשלח | ב | ו |
| יח | ח | *ויספר משה לחתנו את כל אשר ה' לפרעה | בא | פסחא | יב |
| | ט | *ויחד יתרו על כל הטובה | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | *ויאמר יתרו ברוך ה' | ״ | ״ | ״ |
| | יא | כי בדבר אשר זדו עליהם | בשלח | ב | ו |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | עמלק | ב |
| | כג | אם את הדבר הזה תעשה וגו' וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום | משפטים | נזיקין | א |
| יט | א | בחדש השלישי לצאת בנ״י מארץ מצרים | בשלח | ד | ״ |
| | ד | ואשא אתכם על כנפי נשרים ואבא אתכם אלי | בא | פסחא | יד |
| | ה | והייתם לי סגלה מכל העמים (ג' פעמים) | ״ | ״ | יב |
| | ו | ואתם תהיו לי ממלכת כהנים | ״ | ״ | טו |
| | ״ | אלה הדברים אשר תדבר | ״ | ״ | ״ |
| | ח | ויענו כל העם יחדיו | יתרו | בחדש | ט |
| | ״ | וישב משה את דברי העם | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ד |
| | י | *לך אל העם וקדשתם | ״ | ״ | ״ |
| | יא | *ירד ה' לעיני כל העם | ״ | ״ | ב |
| | יב | *והגבלת את העם סביב | ״ | ״ | ״ |
| | יג | אם בהמה אם איש לא יחיה | משפטים | נזיקין | יז |
| | טז | ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קלת וברקים | יתרו | בחדש | א |
| | יז | ויתיצבו בתחתית ההר | ״ | ״ | ט |
| | כ | וירד ה' על הר סיני | ״ | ״ | ג |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ (ג' פעמים) | ״ | ״ | ט |

# מפתח הפסוקים

## ספר שמות

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| יט | כ | ויקרא ה' למשה אל ראש ההר ויעל משה | יתרו | בחדש | ב |
| כ | א | וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר | בשלח | שירתא | ח |
| | ב | אנכי ה' אלהיך | " | ב | פתיחתא |
| | " | *" " " | יתרו | בחדש | ו |
| | ג | *לא יהיה לך אלהים אחרים | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ה | *לא תשתחוה להם ולא תעבדם | משפטים | נזיקין | יז |
| | ז | *לא תשא את שם ה' אלהיך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ח | *זכור את יום השבת לקדשו | בא | פסחא | ט |
| | " | *" " " " " | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ט | ששת ימים תעבד | ויקהל | שבתא | א |
| | " | " " " ועשית כל מלאכתך | כי תשא | " | " |
| | " | *ועשית כל מלאכתך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | י | ויום השביעי שבת לה' אלהיך | כי תשא | שבתא | א |
| | " | " " " " " לא תעשה כל מלאכה | " | " | " |
| | " | לא תעשה כל מלאכה | משפטים | כספא | כ |
| | " | " " " " | כי תשא | שבתא | א |
| | " | " " " " וגו' עבדך ואמתך וגרך | בא | פסחא | ט |
| | " | עבדך ואמתך | משפטים | כספא | כ |
| | " | וגרך אשר בשעריך | " | " | " |
| | יב | *כבד את אביך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | " | " " " ואת אמך | בא | פסחא | " |
| | יג | *לא תרצח | בשלח | ב | " |
| | " | " " | משפטים | נזיקין | ד |
| | יד | *לא תנאף | בשלח | ב | פתיחתא |
| | טו | *לא תגנב | " | " | " |
| | " | *" " | משפטים | נזיקין | ב |
| | " | " " | " | " | ה |
| | טז | *לא תענה ברעך עד שקר | בשלח | ב | פתיחתא |
| | יז | *לא תחמוד אשת רעך | " | " | " |
| | " | *" " " " וגו' ושורו | משפטים | נזיקין | י |
| | יח | וכל העם ראים את הקולת | יתרו | בחדש | א |
| | כא | ומשה נגש אל הערפל | " | " | ב |
| | " | *" " " " | " | " | ג |
| | כב | כי מן השמים דברתי עמכם | " | " | ד |
| | כג | לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב | " | " | ו |
| | כה | ואם מזבח אבנים תעשה לי | משפטים | כספא | יט |
| כא | ב | *שש שנים יעבד | " | נזיקין | ב |
| | " | *" " " ובשביעית יצא | " | " | יג |
| | ג | *אם בגפו יבא בגפו יצא | " | " | ב |
| | ד | *אם אדניו יתן לו אשה | " | " | א |
| | " | *" " " " " וגו' האשה וילדיה תהיה לאדניה | " | " | " |
| | ז | *לא תצא כצאת העבדים | " | " | " |
| | יב | *מכה איש ומת מות יומת | " | " | ז |
| | יד | *וכי יזד איש על רעהו | " | " | ח |
| | טז | וגנב איש ומכרו וגו' מות יומת | יתרו | בחדש | " |
| | יז | ומקלל אביו ואמו מות יומת | " | " | " |
| | יט | והתהלך בחוץ על משענתו | משפטים | נזיקין | יג |
| | כד | *עין תחת עין וגו' | " | " | ה |
| | " | *" " " " | " | " | ז |
| | " | *" " " " שן תחת שן | " | " | ט |
| | ל | *אם כפר יושת עליו ונתן פדיון נפשו | " | " | ח |
| | לא | *או בן יגח או בת יגח | " | " | י |
| | לג | וכי יפתח איש בור | " | " | ז |
| | לד | בעל הבור ישלם | " | " | " |
| | לו | והמת יהיה לו | " | " | יא |
| | לז | חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת השה | " | " | יג |
| כב | א | אם במחתרת ימצא הגנב | כי תשא | שבתא | א |
| | ב | אם זרחה השמש עליו | משפטים | נזיקין | ו |
| | " | אם אין לו ונמכר בגנבתו | " | " | א |

| סימן | פסוק | ספר שמות | סדרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| כב | ג | *אם המצא תמצא הגנבה | משפטים | נזיקין | טו |
| | ה | *שלם ישלם המבער את הבערה | ״ | ״ | ו |
| | ו | *אם ימצא הגנב ישלם שנים | ״ | ״ | יב |
| | ז | *אם לא שלח ידו | ״ | ״ | טז |
| | ח | עד האלהים יבא דבר שניהם | ״ | כספא | יט |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | כ |
| | י | *אם לא שלח ידו | ״ | נזיקין | טו |
| | יז | מכשפה לא תחיה | יתרו | בחדש | ג |
| | יט | זבח לאלהים יחרם | ״ | ״ | ו |
| | כד | אם כסף תלוה את עמי את העני | ״ | ״ | יא |
| | כה | אם חבל תחבל | בשלח | ד | א |
| | כז | אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאר | משפטים | נזיקין | ה |
| כג | ט | וגר לא תלחץ ואתם ידעתם את נפש הגר | ״ | ״ | יח |
| | יב | וינפש בן אמתך והגר | בא | פסחא | טו |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ז |
| | טו | את חג המצות תשמר שבעת ימים | בא | פסחא | ט |
| | טז | וחג האסף בצאת השנה | ״ | ״ | א |
| | כה | וברך את לחמך ואת מימיך | ״ | ״ | טז |
| | כז | את אימתי אשלח לפניך והמתי את כל העם | ״ | ״ | יב |
| | לא | ושתי את גבלך מים סוף ועד ים פלשתים | ״ | ״ | ״ |
| כד | ג | ויבא משה ויספר לעם | יתרו | בחדש | ב |
| | ד | וישכם בבקר ויבן מזבח | ״ | ״ | ג |
| | ו | ויקח משה חצי הדם וישם באגנת וחצי הדם זרק על המזבח | ״ | ״ | ״ |
| | ז | *ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע | ״ | ״ | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | יג |
| | ח | ויקח משה את הדם ויזרק על העם | יתרו | בחדש | ג |
| | י | ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר | בא | פסחא | יד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | בשלח | שירתא | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ה |
| כה | ח | ועשו לי מקדש | בא | פסחא | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ | ויקהל | שבתא | א |
| | יח | ועשית שנים כרבים זהב | יתרו | בחדש | י |
| | לד | *ובמנרה ארבעה גביעים משקדים כפתריה ופרחיה | בשלח | עמלק | א |
| כו | לה | *ושמת את השלחן מחוץ לפרכת | משפטים | כספא | כ |
| כז | ח | נבוב לחת תעשה אתו | יתרו | בחדש | יא |
| כח | לח | לרצון להם לפני ה' | משפטים | נזיקין | יח |
| | מב | ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה | יתרו | בחדש | יא |
| כט | לח | וזה אשר תעשה על המזבח | בא | פסחא | א |
| | מג | ונעדתי שמה לבנ"י ונקדש בכבדי | ״ | ״ | יב |
| ל | יב | ונתנו איש כפר נפשו לה' | משפטים | נזיקין | י |
| לא | יד | ושמרתם את השבת כי קדש הוא | יתרו | בחדש | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ וגו' מחלליה מות יומת | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | מחלליה מות יומת | בא | פסחא | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ | ויקהל | שבתא | א |
| | טו | כל העשה מלאכה ביום השבת מות יומת | יתרו | בחדש | ז |
| לב | ז | לך רד כי שחת עמך | בשלח | שירתא | א |
| | י | ועתה הניחה לי | ״ | ד | ו |
| | יא | ויחל משה | ״ | ״ | ״ |
| | לב | ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא | בא | פסחא | פתיחתא |
| לג | כב | והיה בעבר כבדי וגו' ושכתי כפי עליך | ״ | ״ | יא |
| לד | ב | ועלית בבקר | יתרו | בחדש | ג |
| | ד | וישכם משה בבקר | בא | פסחא | יא |
| | ״ | ״ ״ ״ | בשלח | ב | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ ויעל אל הר סיני | יתרו | בחדש | ג |
| | ו | ה' ה' אל רחום וחנון | בשלח | שירתא | א |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר שמות | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| לד | ו | ה' ה' אל רחום וחנון | בשלח | שירתא | ד |
| | יז | אלהי מסכה לא תעשה לך | יתרו | בחדש | ו |
| | יט | כל פטר רחם לי וכל מקנך תזכר | בא | פסחא | טז |
| | כ | ופטר חמור תפדה בשה | 〃 | 〃 | יח |
| | כא | בחרים ובקציר תשבת | ויקהל | שבתא | א |
| | כב | וחג האסיף תקופת השנה | בא | פסחא | א |
| | כג | את פני האדן ה' אלהי ישראל | משפטים | כספא | ב |
| | כד | והרחבתי את גבלך | בא | פסחא | יב |
| | כה | לא תשחט על חמץ דם זבחי | 〃 | 〃 | ח |
| | כח | ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' לחם לא אכל ומים לא שתה | בשלח | שירתא | א |
| | לד | ויצא ודבר | בא | פסחא | פתיחתא |
| | 〃 | 〃 〃 אל בנ"י | יתרו | בחדש | ג |
| לה | ג | לא תבערו אש בכל משבתיכם ביום השבת | משפטים | נזיקין | ד |
| מ | לו | *ובהעלות הענן | בשלח | ב | פתיחתא |
| | לז | *ואם לא יעלה הענן | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לח | כי ענן ה' על המשכן | 〃 | 〃 | 〃 |
| | | **ספר ויקרא** | | | |
| א | ב | דבר אל בנ"י ואמרת אליהם | משפטים | נזיקין | א |
| | ד | ונרצה לו לכפר עליו | יתרו | בחדש | ו |
| | י | מן הכשבים או מן העזים | בא | פסחא | ד |
| ב | יד | ואם תקריב מנחת בכורים וגו' תקריב את מנחת בכוריך | יתרו | בחדש | יא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | משפטים | כספא | יט |
| ה | ד | או נפש כי תשבע לבטא בשפתים | יתרו | בחדש | ז |
| | כד | ושלם אתו בראשו | משפטים | נזיקין | טו |
| ו | ב | על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר | 〃 | כספא | כ |
| | ה | ובער עליה הכהן | בא | פסחא | טז |
| | ו | אש תמיד תוקד על המזבח | ויקהל | שבתא | א |
| ז | כד | וחלב נבלה וחלב טרפה | משפטים | כספא | ב |
| ט | ה | ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' | יתרו | בחדש | ג |
| י | א | ויקחו בני אהרן נדב ואביהוא איש מחתתו וגו' וישימו עליה קטרת | בשלח | ד | ו |
| | ב | ותצא אש מלפני ה' ותאכל אתם | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ג | הוא אשר דבר ה' לאמר בקרבי אקדש | בא | פסחא | יב |
| | 〃 | בקרבי אקדש | בשלח | שירתא | ח |
| יא | כט | וזה לכם הטמא | בא | פסחא | א |
| יד | יג | ושחט את הכבש במקום אשר ישחט את החטאת ואת העלה במקום הקדש | יתרו | בחדש | יא |
| | יד | על תנוך אזן המטהר הימנית | משפטים | נזיקין | ב |
| טז | ב | כי בענן אראה על הכפרת | בא | פסחא | יב |
| | ל | כי ביום הזה יכפר עליכם | יתרו | בחדש | ז |
| | לג | ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר | 〃 | 〃 | ד |
| יז | ב | זה הדבר אשר צוה ה' | משפטים | נזיקין | יב |
| יח | 〃 | אני ה' אלהיכם | יתרו | בחדש | ו |
| | ג | כמעשה ארץ מצרים וגו' לא תעשו | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ו | אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה | משפטים | נזיקין | ג |
| | יב | שאר אביך הוא | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יג | ערות אמך הוא | 〃 | 〃 | 〃 |
| | טז | ערות אשת אחיך לא תגלה | יתרו | בחדש | ז |
| | יח | ואשה אל אחתה לא תקח לצרר | בשלח | ב | ג |
| | כג | ובכל בהמה לא תתן שכבתך | משפטים | נזיקין | יז |
| | ל | לבלתי עשות מחקות התועבת | בשלח | ד | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 (ג' פעמים) | יתרו | עמלק | ב |
| יט | ג | איש אמו ואביו תיראו | בא | פסחא | פתיחתא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | ח |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 ואת שבתתי תשמרו | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יא | לא תגנבו | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו | משפטים | נזיקין | ה |
| | יב | ולא תשבעו בשמי לשקר | יתרו | בחדש | ז |
| | יד | לא תקלל חרש | משפטים | נזיקין | ה |

| סימן | פסוק | ספר ויקרא | סידרא | מסכתא | פרישה |
|---|---|---|---|---|---|
| יט | יד | *ולפני עור לא תתן מכשל | משפטים | כספא | יט |
| | טו | לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול | ״ | ״ | כ |
| | יז | לא תשנא את אחיך בלבבך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | יח | לא תקם ולא תטר | ״ | ״ | ״ |
| כ | ב | *אשר יתן מזרעו למלך | יתרו | בחדש | ו |
| | ט | כי איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת | ״ | ״ | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | ה |
| | ״ | אביו ואמו קלל | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | דמיו בו | ״ | ״ | ״ |
| | י | מות יומת הנאף והנאפת | יתרו | בחדש | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | ד |
| | יא | דמיהם בם | ״ | ״ | ה |
| | טו | ואיש אשר יתן שכבתו בבהמה מות יומת ואת הבהמה תהרגו | ״ | ״ | יז |
| | כו | והייתם לי קדושים | בא | פסחא | יב |
| | כז | ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעני וגו' באבן ירגמו אתם | משפטים | נזיקין | יז |
| כא | כ | או גבן או דק | יתרו | בחדש | ד |
| כב | ג | ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני ה' | בא | פסחא | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ״ |
| | כז | והיה שבעת ימים תחת אמו | משפטים | כספא | יט |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | כ |
| | ״ | ומיום השמיני והלאה ירצה | ״ | ״ | יט |
| כג | ג | ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו' כל מלאכה לא תעשו | בא | פסחא | ט |
| | ד | אלה מועדי ה' מקראי קדש | יתרו | בחדש | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ אשר תקראו אתם במועדם | כי תשא | שבתא | א |
| | ה | ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות לה' | בא | פסחא | ב |
| | לז | אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש | ״ | ״ | ט |
| | לט | ביום הראשון שבתון | ״ | ״ | ״ |
| כד | י | ויצא בן אשה ישראלית | ״ | ״ | ה |
| | טו | איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו | יתרו | בחדש | ח |
| | טז | ונקב שם ה' מות יומת | משפטים | נזיקין | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | כספא | יט |
| | ״ | בנקבו שם יומת | ״ | נזיקין | ה |
| | יז | ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת (ה' פעמים) | ״ | ״ | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ח |
| | יט | ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו | ״ | ״ | ״ |
| | כ | כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו | ״ | ״ | ״ |
| | כא | ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת | ״ | ״ | ״ |
| כה | ב | ושבתה הארץ שבת לה' | יתרו | בחדש | ג |
| | ג | שש שנים תזרע שדך | ״ | ״ | ״ |
| | ד | ובשנה השביעית שנת שבתון יהיה לארץ | ״ | ״ | ״ |
| | ו | לך ולעבדך ולאמתך (ב' פעמים) | משפטים | כספא | ב |
| | ז | ולבהמתך | ״ | ״ | ״ |
| | י | ואיש אל משפחתו תשבו | ״ | נזיקין | ב |
| | כא | וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית | יתרו | בחדש | א |
| | לו | אל תקח מאתו נשך | משפטים | כספא | יט |
| | ״ | וחי אחיך עמך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | לז | את כספך לא תתן לו בנשך | משפטים | כספא | יט |
| | לט | וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך | ״ | נזיקין | א |
| | ״ | לא תעבד בו עבדת עבד | ״ | ״ | ״ |
| | מ | כשכיר כתושב יהיה עמך | ״ | ״ | ״ |
| | מא | ויצא מעמך הוא ובניו עמו | ״ | ״ | ״ |
| | מב | כי עבדי הם וגו' לא ימכרו ממכרת עבד | ״ | ״ | ״ |
| | מד | מהם תקנו עבד ואמה | ״ | ״ | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ז |
| | *״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| | מו | והתנחלתם אתם לבניכם | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ וגו' לעלם בהם תעבדו | ״ | ״ | א |
| | ״ | לעלם בהם תעבדו | ״ | ״ | ט |
| | ״ | ובאחיכם בני ישראל וגו' לא תרדה בו בפרך | ״ | ״ | א |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר ויקרא | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| כה | נה | כי לי בנ"י עבדים | משפטים | נזיקין | יח |
| כו | א | ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחות | יתרו | בחדש | ו |
| | | ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד | בא | פסחא | יב |
| | 〃 | והשבתי חיה רעה מן הארץ | 〃 | 〃 | 〃 |
| | כה | חרב נוקמת נקם ברית | משפטים | נזיקין | ז |
| | מב | וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם | בא | פסחא | פתיחתא |
| | מג | והם ירצו את עונם | יתרו | בחדש | י |
| | מו | אלה החקים והמשפטים והתורת אשר נתן ה' בינו ובין בנ"י | 〃 | 〃 | ג |
| כז | כט | כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה | משפטים | נזיקין | י |
| | לב | כל אשר יעבר תחת השבט | בא | פסחא | יח |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | משפטים | נזיקין | ז |

## ספר במדבר

| סימן | פסוק | ספר במדבר | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | א | בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים | יתרו | בחדש | א |
| | ב | למשפחתם לבית אבתם | בא | פסחא | ג |
| | יח | ויתילדו על משפחתם לבית אבתם | 〃 | 〃 | ה |
| ב | ב | איש על דגלו באתת לבית אבתם | יתרו | עמלק | ב |
| ד | כב | נשא את ראש בני גרשון | בשלח | ד. | א |
| ה | ו | איש או אשה | משפטים | נזיקין | ו |
| | כז | וצבתה בטנה ונפלה ירכה | בא | פסחא | ז |
| ח | ד | וזה מעשה המנרה | 〃 | 〃 | א |
| ט | ב | ויעשו בנ"י את הפסח במעדו | 〃 | 〃 | ה |
| | ג | *ככל חקתיו וככל משפטיו תעשו אתו | 〃 | 〃 | טו |
| | ה | בראשון בארבעה עשר יום | 〃 | 〃 | ה |
| | יח | על פי ה' יסעו בנ"י | בשלח | ד | א |
| | יט | ובהאריך הענן על המשכן | 〃 | ב | [פתיחתא |
| י | לא | אל נא תעזב אתנו | יתרו | עמלק | ב |
| | לו | ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל | 〃 | בחדש | ג |
| יא | ה | את הקשאים | בשלח | ד | א |
| | יב | *כי תאמר אלי שאהו בחיקך | 〃 | 〃 | ו |
| | טו | ואם ככה את עשה לי הרגני נא הרג | בא | פסחא | פתיחתא |
| | 〃 | ואל אראה ברעתי | בשלח | שירתא | ו |
| | כו | ותנח עליהם הרוח | בא | פסחא | פתיחתא |
| | כח | אדני משה כלאם | בשלח | עמלק | א |
| | לא | ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים | 〃 | ב | פתיחתא |
| | 〃 | ויטש על המחנה כדרך יום כה וכדרך יום כה | 〃 | ד | ג |
| | 〃 | וכאמתים על פני הארץ | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לג | הבשר עודנו בין שניהם | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לה | מקברות התאוה נסעו העם חצרות | 〃 | 〃 | 〃 |
| יב | ג | והאיש משה | יתרו | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 〃 ענו מאוד | 〃 | בחדש | ט |
| | ז | *בכל ביתי נאמן הוא | בשלח | ב | ג |
| | יא | ויאמר אהרן אל משה בי אדני | 〃 | עמלק | א |
| | יג | אל נא רפא נא לה | 〃 | ב | ג |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | שירתא | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | ד | א |
| | טז | ואחר נסעו העם מחצרות | 〃 | 〃 | ג |
| יג | ח | למטה אפרים הושע בן נון | 〃 | עמלק | ב |
| | טז | ויקרא משה להושע בן נון יהושע | יתרו | 〃 | א |
| | כב | ויעלו בנגב ויבא עד חברון | בשלח | 〃 | ב |
| | כט | עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמרי יושב בהר והכנעני יושב על הים ועל יד הירדן | 〃 | 〃 | א |
| יד | א | ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו | 〃 | ב | 〃 |
| | ד | נתנה ראש ונשובה מצרימה | 〃 | 〃 | פתיחתא |
| | י | ויאמרו כל העדה לרגום אתם באבנים וכבוד ה' נראה | 〃 | ד | ב |
| | יד | ועננך עמד עליהם | 〃 | ב | פתיחתא |
| | כ | סלחתי כדבריך | יתרו | בחדש | ט |
| | כט | במדבר הזה יפלו פגריכם | בשלח | ב | א |

| סימן | פסוק | ספר במדבר | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| יד | מה | וירד העמלקי וגו' ויכום | בשלח | ב | פתיחתא |
| טו | כב | וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה | בא | פסחא | ה |
| | כד | והיה אם מעיני העדה נעשתה בשגגה | 〃 | 〃 | 〃 |
| טז | טו | לא חמור אחד מהם נשאתי | 〃 | 〃 | יד |
| יז | יב | ויתן את הקטרת ויכפר על העם | בשלח | ד | ו |
| | כה | השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת | 〃 | 〃 | ה |
| יח | טו | ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה | בא | פסחא | יח |
| | טז | ופדויו מבן חדש תפדה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יט | ברית מלח עולם הוא | יתרו | עמלק | ב |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 לפני ה' לך ולזרעך | בא | פסחא | פתיחתא |
| יט | ב | זאת חקת התורה וגו' ויקחו אליך פרה אדמה | 〃 | 〃 | טו |
| כ | יב | לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ | בשלח | עמלק | ב |
| | יד | וישלח משה מלאכים אל אדום | 〃 | ב | 〃 |
| | טו | וירדו אבותינו מצרימה וגו' וירעו לנו מצרים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | טז | ונצעק אל ה' וישמע קלנו | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יח | *ויאמר אליו אדום לא תעבר בי פן בחרב אצא לקראתך | 〃 | 〃 | 〃 |
| כא | ה | וידבר העם באלהים ובמשה | 〃 | 〃 | ו |
| | ח | עשה לך שרף וגו' והיה כל הנשוך וראה אתו וחי | 〃 | עמלק | א |
| | יד | על כן יאמר בספר מלחמת ה' | בא | פסחא | יד |
| | יז | אז ישיר ישראל (ג' פעמים) | בשלח | שירתא | א |
| | 〃 | עלי באר ענו לה | 〃 | ב | פתיחתא |
| | יט | וממתנה נחליאל | 〃 | שירתא | י |
| | כו | ויקח את כל ארצו מידו | משפטים | נזיקין | ה |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | 〃 |
| כב | ז | וילכו זקני מואב וגו' וקסמים בידם | בשלח | ב | ב |
| | כא | ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו | 〃 | 〃 | א |
| כג | ט | כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו | 〃 | עמלק | א |
| כד | יט | וירד מיעקב והאביד שריד מעיר | בא | פסחא | יב |
| | כא | איתן מושבך | בשלח | ב | ו |
| כה | יג | והיתה לו ולזרעו וגו' כהנת עולם | בא | פסחא | פתיחתא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | יתרו | עמלק | ב |
| | טו | ראש אמות בית אב במדין הוא | בשלח | שירתא | י |
| | יח | כזבי בת נשיא מדין אחתם | 〃 | 〃 | 〃 |
| כו | ד | כאשר צוה ה' את משה ובנ"י | 〃 | 〃 | ט |
| כז | ז | *כן בנות צלפחד דוברת | יתרו | בחדש | 〃 |
| | ח | והעברתם את נחלתו לבתו | בא | פסחא | יח |
| כח | ב | להקריב לי במועדו | 〃 | 〃 | ה |
| | ט | וביום השבת שני כבשים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | ז |
| לא | ב | נקם נקמת בנ"י | משפטים | נזיקין | 〃 |
| | ח | ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב | בשלח | ב | ב |
| לג | ג | ממחרת הפסח יצאו בנ"י | בא | פסחא | ז |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | בשלח | ד | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 ביד רמה (ג' פעמים) | 〃 | ב | 〃 |
| | ד | ומצרים מקברים את אשר הכה ה' | בא | פסחא | טז |
| | 〃 | ובאלהיהם עשה ה' שפטים | 〃 | 〃 | ז |
| | ו | ויסעו מסכת ויחנו באתם | 〃 | 〃 | יד |
| | ח | ויסעו מפני החירת וגו' ויחנו במרה | בשלח | ד | א |
| | ט | ויסעו ממרה ויבאו אילמה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | י | ויסעו מאילם ויחנו על ים סוף | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לא | ויסעו ממסרות ויחנו בבני יעקן | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לב | ויסעו מבני יעקן ויחנו בחר הגדגד | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לג | ויסעו מחר הגדגד ויחנו ביטבתה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לד | ויסעו מיטבתה ויחנו בעברנה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לה | ויסעו מעברנה ויחנו בעציון גבר | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לו | ויסעו מעציון גבר ויחנו במדבר צן הוא קדש | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לז | ויסעו מקדש ויחנו בהר ההר | 〃 | 〃 | 〃 |
| | לח | ויעל אהרן וגו' אל הר ההר וגו' וימת שם | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | בשנת הארבעים לצאת בנ"י מארץ מצרים | יתרו | בחדש | 〃 |

# מפתח הפסוקים

## ספר במדבר

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| לג | מט | ויחנו על הירדן מבית הישמת עד אבל השטים | יתרו | בחדש | ט |
| לה | יב | ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה | משפטים | נזיקין | ד |
| | טז | רצח הוא | = | = | = |
| | יז | ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו | = | = | ו |
| | יח | או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו | = | = | ז |
| | כא | מות יומת המכה רצח הוא | = | = | י |
| | לא | ולא תקחו כפר לנפש רצח | = | = | = |
| לו | ה | כן מטה בני יוסף דברים. | יתרו | בחדש | ט |

## ספר דברים

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יז | כי המשפט לאלהים הוא | בשלח | שירתא | א |
| | לא | אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא איש את בנו | יתרו | בהדש | ב |
| ב | ה | אל תתגרו בם | בשלח | שירתא | ט |
| | ט | אל תצר את מואב. | = | = | = |
| | טז | ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות | בא | פסחא | פתיחתא |
| | יז | וידבר ה' אלי | = | = | = |
| | יט | אל תצרם ואל תתגר בם | בשלח | שירתא | ט |
| ג | כג | ואתחנן אל ה' בעת ההוא | = | עמלק | ב |
| | כד | אשר מי אל בשמים ובארץ | = | = | = |
| | כה | *אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו' ההר הטוב הזה והלבנון. | = | = | = |
| | = | ההר הטוב הזה והלבנון | בא | פסחא | טז |
| | כו | *ויתעבר ה' בי למענכם וגו' ויאמר ה' אלי רב לך. | בשלח | עמלק | ב |
| | כז | עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה ותימנה ומזרחה וראה בעיניך | = | = | = |
| | = | כי לא תעבר את הירדן הזה | = | = | = |
| ד | ז | כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו | = | שירתא | ג |
| | ט | והודעתם לבניך ולבני בניך | משפטים | נזיקין | = |
| | יא | ותקרבון ותעמדון תחת ההר | יתרו | בהדש | = |
| | = | וההר בער באש עד לב השמים | בשלח | שירתא | ו |
| | = | וההר בער באש | יתרו | בחדש | ד |
| | טו | כי לא ראיתם כל תמונה. | = | = | י |
| | = | פן תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל סמל | = | = | ז |
| | יז | תבנית כל בהמה וגו' תבנית כל צפור | = | = | = |
| | יח | תבנית כל רמש וגו' תבנית כל דגה | = | = | = |
| | יט | ופן תשא עיניך השמימה | = | = | = |
| | = | אשר חלק ה' אלהיכם אתם לכל העמים | בא | פסחא | יד |
| | כ | ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם | בשלח | ב | ו |
| | כב | כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את הירדן | = | עמלק | ב |
| | כד | כי ה' אלהיך וגו' אל קנא. | יתרו | בהדש | ו |
| | לב | כי אל רחום ה' אלהיך. | בשלח | שירתא | א |
| | לד | או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי | = | ב | ו |
| | לה | אתה הראת לדעת | יתרו | בהדש | ט |
| | = | | משפטים | נזיקין | א |
| | לו | מן השמים השמיעך את קלו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה ודבריו שמעת מתוך האש. | יתרו | בהדש | ט |
| ה | כא | ולא תתאוה בית רעך. | = | = | ח |
| | כב | את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתבם על שני לחות | = | = | = |
| | כה | אם יספים אנחנו לשמע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו | = | = | ט |
| | כז | קרב אתה ושמע. | = | = | = |
| | = | ואת תדבר אלינו. | בא | פסחא | ג |
| | כח | הטיבו כל אשר דברו | יתרו | בחרש | ד |
| | = | | = | = | ט |
| | כט | מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' כל הימים. | = | = | = |
| | = | | משפטים | נזיקין | יג |
| | לג | בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם | בשלח | ב | פתיחתא |
| ו | ב | למען תירא את ה' אלהיך, וגו' ולמען יארכן ימיך | משפטים | נזיקין | יח |
| | ד | שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד | בשלח | שירתא | ג |
| | = | | משפטים | כספא | כ |
| | ה | ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. | בשלח | שירתא | ו |

| סימן | פסוק | ספר דברים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ו | יא | ובתים מלאים כל טוב | בשלה | ב | פתיחתא |
| | יג | את ה' אלהיך תירא | יתרו | בחדש | ח |
| | כ | כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדת וגו' | בא | פסחא | יח |
| ז | ג | ולא תתחתן בם | ״ | ״ | יב |
| | ח | ויפדך מבית עבדים מיד פרעה מלך מצרים | יתרו | בחדש | ה |
| | ט | האל הנאמן שמר הברית | בשלח | שירתא | א |
| | ״ | שומר הברית וגו' לאלף דור | יתרו | בחדש | ו |
| | יד | ברוך תהיה מכל העמים | בא | פסחא | יב |
| | כג | והמם מהומה גדלה עד השמדם | בשלח | ב | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ה |
| | כה | לא תחמד כסף וזהב עליהם ולקחת לך | יתרו | בחדש | ח |
| | כו | ולא תביא תועבה אל ביתך | ״ | ״ | ט |
| | ״ | שקץ תשקצנו | משפטים | כספא | כ |
| ח | ג | ויענך וירעבך | ״ | נזיקין | ג |
| | ה | כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך (ג' פעמים) | יתרו | בחדש | י |
| | ז | כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה (ג' פעמים) | ״ | ״ | ״ |
| | י | ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטבה אשר נתן לך | בא | פסחא | טז |
| | טו | המוליכך במדבר הגדל והנורא | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ נחש שרף ועקרב | ״ | ד | א |
| | טז | המאכלך מן במדבר | ״ | ב | פתיחתא |
| | יט | אם שכח תשכח | ״ | ד | א |
| | ״ | ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ב |
| ט | ט | ואשב בהר ארבעים יום וגו' לחם לא אכלתי | בשלח | שירתא | א |
| | יח | ואתנפל לפני ה' וגו' ארבעים יום | ״ | ב | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ד | א |
| | כ | ובאהרן התאנף ה' וגו' ואתפלל גם בעד אהרן | ״ | עמלק | ב |
| | כט | והם עמך ונחלתך | ״ | שירתא | א |
| י | ו | ובנ"י נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם מת אהרן ויקבר שם | ״ | ד | ״ |
| | יב | ועתה ישראל מה ה' אלהיך שאל מעמך כי אם ליראה את ה' | ״ | שירתא | ה |
| | יד | הן לה' אלהיך השמים וגו' הארץ וכל אשר בה | ״ | ״ | א |
| | יז | האל הגדל הגבר | ״ | ״ | ״ |
| | יח | ואהב גר (ג' פעמים) | משפטים | נזיקין | יח |
| | יט | ואהבתם את הגר | ״ | ״ | ״ |
| יא | טז | השמרו לכם פן יפתה לבבכם | יתרו | עמלק | ב |
| | יז | וחרה אף ה' בכם | בשלח | שירתא | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | יח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ | יתרו | עמלק | ב |
| | יח | ושמתם את דברי אלה על לבבכם | בא | פסחא | יז |
| | ״ | *וקשרתם אתם | ״ | ״ | ״ |
| | יט | ולמדתם אתם את בניכם | משפטים | נזיקין | יח |
| | כ | *וכתבתם על מזוזות | בא | פסחא | יז |
| | כא | למען ירבו ימיכם וימי בניכם | משפטים | נזיקין | יח |
| | כה | פחדכם ומוראכם יתן ה' וגו' כאשר דבר לכם | בא | פסרא | יב |
| | לא | כי אתם עברים את הירדן | בשלח | עמלק | ב |
| יב | ו | והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם | בא | פסחא | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | משפטים | כספא | יט |
| | יג | השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום | בא | פסחא | פתיחתא |
| | יד | כי אם במקום אשר יבחר ה' | ״ | ״ | ״ |
| | כ | כי ירחיב ה' אלהיך את גבלך כאשר דבר לך | ״ | ״ | יב |
| | כג | ולא תאכל הנפש עם הבשר | משפטים | כספא | כ |
| | כה | לא תאכלנו | ״ | ״ | ״ |
| | כז | ודם זבחיך ישפך | ״ | ״ | ״ |
| יג | טז | הכה תכה את ישבי העיר וגו' ואת בהמתה | בא | פסחא | ז |
| | כז | ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך | יתרו | בחדש | יא |
| יד | א | *ולא תשימו קרחה בין עיניכם | בא | פסחא | יז |
| | ד | שה כשבים ושה עזים | ״ | ״ | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ד |
| | כא | לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה | משפטים | כספא | כ |
| | ״ | *״ ״ ״ ״ וגו' כי עם קדוש אתה | ״ | ״ | ״ |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר דברים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| יד | כא | ״ ״ ״ ״ לא תבשל גדי בחלב אמו . | משפטים | כספא | כ |
| | ״ | לגר אשר בשעריך תתננה וגו' לא תבשל גדי בחלב אמו . | ״ | ״ | ״ |
| | כב | עשר תעשר את כל תבואת זרעך | ״ | ״ | ״ |
| | כג | ואכלת לפני ה' אלהיך וגו' מעשר דגנך | בא | פסחא | ו |
| טו | ד | בארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה | בשלח | שירתא | י |
| | ו | *כי ה' אלהיך ברכך כאשר דבר לך | בא | פסחא | יב |
| | ח | והעבט תעבטנו | יתרו | בחדש | יא |
| | ״ | ״ ״ | משפטים | כספא | יט |
| | יב | כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים (ג' פעמים) | ״ | נזיקין | א |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ (ג' פעמים) | ״ | ״ | ג |
| | יג | וכי תשלחנו חפשי | ״ | ״ | א |
| | טז | *כי אהבך ואת ביתך | ״ | ״ | ב |
| | ״ | כי טוב לו עמך | ״ | ״ | ״ |
| | יז | ונתתה באזנו ובדלת | ״ | ״ | ״ |
| | יט | כל הבכור וגו' הזכר תקדיש לה' (ג' פעמים) | בא | פסחא | טז |
| | ״ | אשר יולד בבקרך ובצאנך . | ״ | ״ | יח |
| טז | א | *שמור את חדש האביב ועשית פסח וגו' כי בחדש האביב . | ״ | ״ | ב |
| | ב | *וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר (ג' פעמים) . | ״ | ״ | ד |
| | ג | לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות | ״ | ״ | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | יז |
| | ״ | *לחם עני . | ״ | ״ | ח |
| | ״ | * ״ ״ | ״ | ״ | י |
| | ״ | למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך | ״ | ״ | טז |
| | ד | ולא יראה לך שאר בכל גבלך שבעת ימים (ג' פעמים) . | ״ | ״ | י |
| | ו | שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים | ״ | ״ | ה |
| | ז | ובשלת ואכלת | ״ | ״ | ו |
| | ח | ששת ימים תאכל מצות | ״ | ״ | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | יז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ וגו' לא תעשה מלאכה | ״ | ״ | ט |
| | ״ | וביום השביעי עצרת לה' אלהיך . | ״ | ״ | ז |
| | יא | ושמחת לפני ה' אלהיך | משפטים | כספא | כ |
| | יד | ושמחת בחגך | ״ | ״ | ״ |
| | טו | שבעת ימים תחג לה' אלהיך | בא | פסחא | ז |
| | טז | בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות | ״ | ״ | א |
| | ״ | במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסכות . | משפטים | כספא | ב |
| | יח | שפטים ושטרים תתן לך . | בשלח | שירתא | א |
| | יט | כי השחד יעור עיני חכמים | משפטים | כספא | כ |
| | כא | לא תטע לך אשרה כל עץ | יתרו | בחדש | ו |
| יז | ב | לעבר בריתו | בא | פסחא | ה |
| | ג | וילך ויעבד אלהים אחרים וישתחו להם | יתרו | בחדש | ז |
| | ״ | אשר לא צויתי | בא | פסחא | יד |
| | ו | על פי שנים עדים וגו' יומת המת | משפטים | נזיקין | ד |
| | טז | וה' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד | בא | פסחא | יב |
| | ״ | לא תספון לשוב בדרך הזה עוד . | בשלח | ב | ב |
| יח | י | לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף | משפטים | נזיקין | יז |
| | יד | כי הגוים האלה וגו' אל מעננים ואל קסמים ישמעו | בשלח | ב | ב |
| | יז | ויאמר ה' אלי היטיבו אשר דברו . | יתרו | בחדש | ט |
| | ״ | נביא אקים להם מקרב אחיהם . | ״ | ״ | ״ |
| יט | יא | וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת | משפטים | נזיקין | ו |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ח |
| | טו | לא יקום עד אחד באיש . | ״ | כספא | כ |
| | ״ | על פי שני עדים וגו' יקום דבר | ״ | ״ | ״ |
| | טז | כי יקום עד חמס באיש . | ״ | ״ | ״ |
| | יז | ועמדו שני האנשים . | ״ | ״ | ״ |
| | יט | ועשיתם לו כאשר זמם | יתרו | בחדש | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | משפטים | כספא | כ |
| כ | א | כי תצא למלחמה על איבך וראית סוס ורכב . | בשלח | שירתא | ב |

| סימן | פסוק | ספר דברים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| כ | ו | ומי האיש אשר נטע כרם | משפטים | כספא | כ |
| | טז | רק מערי העמים האלה וגו' לא תחיה כל נשמה | בשלח | שירתא | ט |
| | 〃 | לא תחיה כל נשמה | משפטים | נזיקין | יז |
| | יז | כי החרם תחרימם | בשלח | שירתא | ט |
| כא | ד | *וערפו שם את העגלה | בא | פסחא | יח |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | משפטים | נזיקין | ד |
| | ט | ואתה תבער הדם הנקי | 〃 | 〃 | 〃 |
| | י | *כי תצא למלחמה על איביך | 〃 | כספא | כ |
| | כב | וכי יהיה באיש חטא משפט מות וגו' ותלית אתו | ויקהל | שבתא | א |
| | כג | כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלוי | משפטים | נזיקין | ד |
| כב | ב | ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל תוך ביתך והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשבתו לו | 〃 | כספא | כ |
| | ד | הקם תקים עמו | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יא | לא תלבש שעטנז | יתרו | בחדש | ז |
| | יב | גדלים תעשה לך | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יז | ופרשו השמלה לפני זקני העיר | משפטים | נזיקין | ו |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | יג |
| | יט | וענשו אתו מאה כסף | 〃 | 〃 | ח |
| | כו | ולנערה לא תעשה דבר וגו' כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו | 〃 | 〃 | יג |
| | כז | כי בשדה מצאה | 〃 | כספא | כ |
| | כח | אשר לא ארשה | 〃 | נזיקין | יז |
| | כט | ונתן האיש השכב עמה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 וגו' חמשים כסף | 〃 | 〃 | 〃 |
| כג | ח | לא תתעב מצרי | בשלח | ב | פתיחתא |
| | י | כי תצא מחנה על איביך | משפטים | כספא | כ |
| | יח | לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבנ"י | 〃 | נזיקין | יז |
| כד | א | וכתב לה ספר כריתת | 〃 | 〃 | ג |
| | 〃 | ושלחה מביתו | יתרו | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 〃 | משפטים | נזיקין | ט |
| | ב | והלכה והיתה לאיש אחר | 〃 | 〃 | ג |
| | ז | כי ימצא איש גנב נפש מאחיו וגו' ומת הגנב (ד' פעמים) | 〃 | 〃 | ה |
| כה | ג | ארבעים יכנו לא יוסיף | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ה | יבמה יבא עליה | יתרו | בחדש | ז |
| | יח | אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים | בשלח | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 וגו' ולא ירא אלהים | 〃 | 〃 | 〃 |
| כו | א | *והיה כי תבוא אל הארץ | בא | פסחא | יז |
| | ב | ולקחת מראשית כל פרי האדמה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 אשר תביא מארצך אשר ה' אלהיך נתן לך | משפטים | כספא | כ |
| | ג | אשר נשבע ה' לאבתינו לתת לנו | בא | פסחא | יז |
| | ט | ארץ זבת חלב ודבש | 〃 | 〃 | 〃 |
| | טו | השקיפה ממעון קדשך וגו' וברך את עמך | בשלח | ב | ה |
| | יז | את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים | בא | פסחא | יב |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | בשלח | שירתא | ג |
| | יח | וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 כאשר דבר | בא | פסחא | יב |
| | יט | ולתתך עליון על כל העמים וגו' כאשר דבר | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | ולהיתך עם קדש לה' אלהיך כאשר דבר | 〃 | 〃 | 〃 |
| כז | ו | אבנים שלמות תבנה (ב' פעמים) | יתרו | בחדש | יא |
| | 〃 | 〃 〃 〃 את מזבח ה' | משפטים | נזיקין | יט |
| | ז | וזבחת שלמים וגו' ושמחת לפני ה' אלהיך | 〃 | כספא | כ |
| כח | י | וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך | בא | פסחא | יב |
| | יב | יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים | בשלח | ד | ב |
| | יג | ונתנך ה' לראש ולא לזנב | בא | פסחא | יב |
| | מז | תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך | יתרו | בחדש | א |
| | מח | ועבדת את איביך | כי תשא | שבתא | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 וגו' ברעב ובצמא ובעירם ובחסר כל | יתרו | בחדש | 〃 |
| | סח | בדרך אשר אמרתי לך לא תסיף עוד לראתה | בשלח | ב | ב |
| | סט | אלה דברי הברית אשר צוה ה' | בא | פסחא | ה |
| כט | ט | אתם נצבים היום כלכם | 〃 | 〃 | טו |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ספר דברים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| כט | י | טפכם נשיכם | בא | פסחא | טז |
| | יא | לעברך בברית ה' אלהיך | = | = | ה |
| | כח | הנסתרות לה' אלהינו | = | = | יב |
| | = | ״ ״ ״ והנגלות לנו ולבנינו וגו' לעשות את כל דברי התורה | יתרו | בחדש | ה |
| ל | ג | ושב ה' אלהיך | בא | פסחא | יד |
| לא | י | מקץ שבע שנים במעד וגו' בחג הסכות | = | = | א |
| | יא | בבוא כל ישראל לראות את פני ה' | = | = | = |
| | = | תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם | משפטים | כספא | כ |
| | יד | התיצבו באהל מועד ואצונו | בשלח | ב | ב |
| | = | ״ | = | שירתא | י |
| | טז | הנך שכב עם אבתיך וקם העם הזה וזנה | = | עמלק | א |
| | יט | ולמדה את בנ"י שמה בפיהם | משפטים | נזיקין | = |
| לב | א | האזינו השמים ואדברה | בא | פסחא | יב |
| | ג | כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו | = | = | טז |
| | ד | כי כל דרכיו משפט | בשלח | שירתא | א |
| | = | ״ | כי תשא | שבתא | = |
| | = | צדיק וישר הוא | בשלח | שירתא | = |
| | י | יסבבנהו יבוננהו | יתרו | בחדש | ט |
| | יג | ירכבהו על במותי ארץ | בא | פסחא | יב |
| | יז | חדשים מקרב באו | יתרו | בחדש | ו |
| | לא | ואיבינו פלילים | משפטים | נזיקין | ח |
| | לט | ראו עתה כי אני אני הוא | בא | פסחא | יב |
| | = | ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא | בשלח | שירתא | ד |
| | = | ״ | יתרו | בחדש | ה |
| | = | אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא | בא | פסחא | יב |
| | מא | אם שנותי ברק חרבי ותאחז במשפט ידי וגו' | בשלח | שירתא | ד |
| | מב | אשכיר חצי מדם וגו' | בא | פסחא | יב |
| | מד | ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת | בשלח | שירתא | א |
| | מט | עלה אל הר העברים הזה הר נבו | = | ב | = |
| לג | ב | ה' מסיני בא | יתרו | בחדש | ג |
| | = | ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש | = | = | ה |
| | = | ואתה מרבבת קדש | בשלח | שירתא | א |
| | = | מימינו אש דת למו | = | ב | ו |
| | ד | תורה צוה לנו משה מורשה | יתרו | עמלק | ב |
| | ז | וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה | בשלח | ב | = |
| | יב | ידיד ה' ישכן לבטח עליו וגו' ובין כתפיו שכן | = | = | ה |
| | כא | צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל | = | שירתא | א |
| | כח | אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל | = | ד | ב |
| | כט | אשריך ישראל מי כמוך | = | שירתא | ג |
| לד | א | ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן | = | עמלק | ב |
| | ב | *את כל נפתלי ואת ארץ אפרים ומנשה ואת כל ארץ יהודה עד הים האחרון | = | = | = |
| | ג | *ואת הנגב ואת הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צער | = | = | = |
| | ד | ושמה לא תעבר | = | = | = |
| | ו | ויקבר אתו בגי | = | ב | פתיחתא |
| | י | ולא קם נביא עוד בישראל כמשה | = | שירתא | ט |

## יהושע

| סימן | פסוק | יהושע | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יד | ואתם תעברו חמשים | בשלח | ב | פתיחתא |
| ב | י | כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף | = | שירתא | ג |
| | = | ״ | = | = | ט |
| | = | ״ | יתרו | עמלק | א |
| | יא | ונשמע וימס לבבנו וגו' כי ה' אלהיכם הוא אלהים | בשלח | שירתא | ג |
| | = | ״ | = | = | ט |
| | = | ״ | יתרו | עמלק | א |
| | = | כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת | = | = | = |
| | טו | ותורדם בחבל בעד החלון כי ביתה בקיר החומה | = | = | = |
| ג | א | וישכם יהושע בבקר | בא | פסחא | יא |
| ד | יב | ויעברו בני ראובן וגו' חמשים | בשלח | ב | פתיחתא |

| סימן | פסוק | יהושע | סדרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ד | יג | כארבעים אלף חלוצי הצבא | בשלח | ב | פתיחתא |
| ה | א | ויהי כשמע כל מלכי האמרי | ״ | שירתא | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ וגו' את אשר הוביש ה' את מי הירדן | יתרו | עמלק | א |
| | יא | ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח | בשלח | ד | ה |
| | יב | וישבות המן ממחרת | ״ | ״ | ״ |
| ט | ב | ויתקבצו יחדו. | ״ | שירתא | ט |
| י | יב | אז ידבר יהושע (ג' פעמים) | ״ | - | א |
| יא | א | ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח אל יובב מלך מדון וגו' | ״ | ״ | ט |
| | ב | ואל המלכים אשר מצפון בהר וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ג | הכנעני ממזרח ומים וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ד | ויצאו הם וכל מחניהם וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ה | ויועדו כל המלכים האלה וגו' להלחם עם ישראל | ״ | ״ | ״ |
| כב | כד | מחר יאמרו בניכם לבנינו | בא | פסחא | יח |
| כד | ב | בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם | בשלח | עמלק | א |
| | לב | ואת עצמות יוסף וגו' קברו בשכם | ״ | ב | פתיחתא |
| | | **שופטים** | | | |
| א | טז | ובני קיני חתן משה עלו מעיר התמרים וגו' וילך וישב את העם | יתרו | עמלק | ב |
| ד | ה | והיא יושבת תחת תמר דבורה | בשלח | ״ | ״ |
| | ו | ותשלח ותקרא לברק בן אבינעם מקדש נפתלי | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ותאמר אליו וגו' ולקחת עמך וגו' מבני נפתלי ומבני זבלון | ״ | ב | ה |
| | ז | ומשכתי אליך אל נחל קישון | ״ | ״ | ״ |
| | יג | ויזעק סיסרא את כל רכבו | ״ | שירתא | ב |
| ה | א | ותשר דבורה וברק בן אבינעם | ״ | ״ | א |
| | ד | ה' בצאתך משעיר וגו' ארץ רעשה | יתרו | בחדש | ה |
| | ה | הרים נזלו מפני ה' זה סיני | ״ | ״ | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ח |
| | ״ | זבלון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה | בשלח | ב | ״ |
| | כ | מן שמים נלחמו | ״ | שירתא | ב |
| | ״ | * ״ ״ ״ | ״ | ״ | ו |
| | כב | אז הלמו עקבי סוס מדהרות דהרות אביריו | ״ | ב | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ב |
| | כג | אורו מרוז ישביה כי לא באו לעזרת ה' וגו' בגבורים | ״ | ״ | ו |
| | כד | תבורך מנשים יעל | ״ | ״ | ״ |
| | כו | ידה ליתד תשלחנה וימינה להלמות עמלים | בא | פסחא | יז |
| | לא | ואהביו כצאת השמש בגבורתו | משפטים | נזיקין | יח |
| ו | טו | הנה אלפי הדל במנשה | בשלח | עמלק | ב |
| יג | ב | *ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח | ״ | ״ | ״ |
| יד | ג | אותה קח לי כי היא ישרה בעיני | ״ | שירתא | ב |
| טז | כא | וינקרו את עיניו ויורידו אותו עזתה | ״ | ״ | ״ |
| יח | ל | ויהונתן בן גרשם בן מנשה הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני | יתרו | עמלק | א |
| | | **שמואל א** | | | |
| ב | א | כי שמחתי בישועתך | בשלח | עמלק | ב |
| | ב | ואין צור כאלהינו | ״ | שירתא | ח |
| | י | ויתן עז למלכו | ״ | ״ | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| | כה | אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים | משפטים | נזיקין | ח |
| | כז | הנגלה נגליתי אל בית אביך בהיותם במצרים | בא | פסחא | יד |
| ג | י | ויבא ה' ויתיצב | בשלח | ב | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ | ״ | שירתא | י |
| | יג | בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו | ״ | ״ | ו |
| | יד | אם יתכפר עון בית עלי בזבח ובמנחה | יתרו | בחדש | ז |
| ו | יט | *ויך אנשי בית שמש | בשלח | ד | ו |
| ט | יג | כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקראים | בא | פסחא | טז |
| יד | כד | ויואל שאול את העם | יתרו | עמלק | א |

# מפתח הפסוקים

## שמואל א

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| טו | יב | וישכם שמואל לקראת שאול בבקר | בא | פסחא | יא |
| | 〃 | 〃 | בשלח | ב | ה |
| יז | לו | גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך | 〃 | עמלק | ב |
| | מה | ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות | 〃 | ב | 〃 |
| | 〃 | 〃 | 〃 | שירתא | ד |
| | מז | כי לה' המלחמה ונתן אתכם בידינו | 〃 | 〃 | 〃 |
| יח | ו | ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל | 〃 | 〃 | א |
| | ז | ותענינה הנשים וגו' הכה שאול באלפיו ודוד ברבבתיו | 〃 | 〃 | 〃 |
| כד | יד | כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע | משפטים | נזיקין | ד |

## שמואל ב

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יג | ויאמר בן איש גר עמלקי אנכי | בשלח | עמלק | ב |
| | טז | ויאמר אליו דוד דמיך על ראשך כי פיך ענה בך | 〃 | 〃 | 〃 |
| ו | ז | ויחר אף ה' בעזה | 〃 | ד | ו |
| | יא | וישב ארון ה' בית עבד אדם וגו' ויברך ה' את עבד אדום | 〃 | 〃 | 〃 |
| ז | כג | מפני עמך אשר פדית לך ממצרים | בא | פסחא | יד |
| ח | יח | ובני דוד כהנים היו | יתרו | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 | 〃 | בחדש | ב |
| יד | כה | וכאבשלום לא היה איש יפה | בשלח | שירתא | 〃 |
| | כו | ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח | 〃 | 〃 | 〃 |
| טו | ו | ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל | 〃 | 〃 | ו |
| | 〃 | 〃 | משפטים | נזיקין | יג |
| | ז | ויהי מקץ ארבעים שנה ויאמר אבשלום וגו' אלכה נא ואשלם את נדרי | בשלח | שירתא | ב |
| יח | ט | ויחזק ראשו באלה | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יד | ועודנו חי בלב האלה | 〃 | 〃 | ו |
| כ | א | אין לנו חלק בדוד וגו' איש לאהליו ישראל | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ג | ותהיינה צררות עד יום מתן אלמנות חיות | משפטים | נזיקין | יח |
| כב | א | וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת | בשלח | שירתא | א |
| | ג | מגני וקרן ישעי וגו' מחמס השעני | 〃 | ב | ד |
| | טו | וישלח חצים ויפיצם | 〃 | שירתא | 〃 |
| | לא | מגן הוא לכל החוסים בו | 〃 | ב | 〃 |
| כג | א | נאם הגבר הקם על וגו' ונעים זמרות ישראל | 〃 | שירתא | ג |
| כד | יז | תהי נא ידך בי | בא | פסחא | פתיחתא |

## מלכים א

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | כח | וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח | יתרו | בחדש | יא |
| | 〃 | 〃 | משפטים | נזיקין | ד |
| ג | ד | אלף עלות יעלה שלמה על המזבח ההוא | יתרו | בחדש | א |
| ו | א | ויהי בשמונים שנה וגו' לצאת בנ"י מארץ מצרים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | בחדש זו הוא החדש השני למלך שלמה | בא | פסחא | 〃 |
| | ז | ומקבות והגרזן וגו' לא נשמע בבית | יתרו | בחדש | יא |
| | יב | הבית הזה אשר אתה בנה אם תלך בחקתי | 〃 | עמלק | ב |
| | יד | ויבן שלמה את הבית | בשלח | שירתא | א |
| ז | נ | והספות והמזמרות | בא | פסחא | ז |
| | 〃 | 〃 | 〃 | 〃 | יא |
| ח | יב | אז אמר שלמה | בשלח | שירתא | א |
| | 〃 | ה' אמר לשכן בערפל | בא | פסחא | יב |
| | יג | בנה בניתי בית זבל לך מכון לשבתך עולמים | בשלח | שירתא | י |
| | סד | כי מזבח הנחשת אשר לפני ה' קטן מהכיל | יתרו | בחדש | יא |
| יא | ב | מן הגוים אשר אמר ה' וגו' לא תבאו בהם | בא | פסחא | יב |
| יב | טז | ראה ביתך דוד | בשלח | שירתא | א |
| יג | ב | הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו | בא | פסחא | טז |
| יד | כד | וגם קדש היה בארץ עשו ככל התועבת הגוים | משפטים | נזיקין | יז |
| יז | יג | אך עשי לי משם עגה קטנה | בא | פסחא | יד |
| יח | מו | וישנס מתניו וירץ לפני אחאב | 〃 | 〃 | יג |
| יט | יד | קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בנ"י | 〃 | 〃 | פתיחתא |
| | טז | ואת אלישע בן שפט וגו' תמשח לנביא תחתיך | 〃 | 〃 | 〃 |

# מפתח הפסוקים

## מלכים ב

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | טו | נחה רוח אליהו על אלישע | בא | פסחא | פתיחתא |
| | כא | וישלך שם מלח ויאמר וגו' רפאתי למים האלה | בשלח | ד | א |
| ד | כט | חגר מתניך וקח משענתי בידך | = | עמלק | = |
| ה | טו | הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל | יתרו | = | = |
| | כג | ויאמר נעמן הואל קח ככרים | = | = | = |
| ו | ו | ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל | בשלח | ב | פתיחתא |
| | יז | ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה וגו' והנה ההר מלא סוסים ורכב אש | = | = | ב |
| ח | ד | ספרה נא לי את כל הגדלות אשר עשה אלישע | בא | פסחא | פתיחתא |
| יב | ה | איש כסף נפשות ערכו | משפטים | נזיקין | י |
| יז | לג | את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עבדים | = | = | יז |
| יח | כד | ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים | בשלח | שירתא | ב |
| | לה | מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי | = | = | ה |
| יט | כב | את מי חרפת וגדפת | = | = | ב |
| | כג | ותאמר ברכב רכבי אני עליתי מרום הרים | = | = | = |
| | לה | ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור | = | = | = |
| כא | יב | כה אמר ה' אלהי ישראל | משפטים | כספא | כ |
| כה | כז | נשא אויל מרדך וגו' את ראש יהויכין וגו' מבית כלא | בשלח | ד | א |

## ישעיה

| | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|
| א | ב | שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר | בא | פסחא | יב |
| | כ | ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר | = | = | = |
| | ל | כאלה נבלת עלה | יתרו | עמלק | ב |
| ב | יב | כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם וגו' | בשלח | שירתא | = |
| | יג | ועל כל ארזי הלבנון הרמים וגו' | = | = | = |
| | יד | ועל כל ההרים הרמים וגו' | = | = | = |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ | משפטים | נזיקין | יז |
| | טו | ועל כל מגדל גבה וגו' | בשלח | שירתא | ב |
| | טז | ועל כל אניות תרשיש וגו' | = | = | = |
| | יח | והאלילים כליל יחלף | = | = | = |
| | = | ״ ״ ״ | = | = | ח |
| | כ | ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו | = | = | = |
| | כא | לבוא בנקרות הצרים וגו' מפני פחד ה' | = | = | = |
| ד | ה | וברא ה' על כל מכון הר ציון וגו' ענן | בא | פסחא | יד |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ו | וסכה תהיה לצל יומם | בא | פסחא | יד |
| | = | ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | פתיחתא |
| ו | א | בשנת מות המלך עזיהו ואראה את אדני | = | שירתא | ז |
| | ג | מלא כל הארץ כבודו | = | ב | פתיחתא |
| | = | ״ ״ ״ ״ | = | שירתא | ד |
| | ד | וינעו אמות הספים | בא | פסחא | ו |
| | = | ״ ״ ״ | = | = | יא |
| | י | השמן לב העם הזה וגו' ושב ורפא לו | יתרו | בחדש | א |
| ח | כא | וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה | = | = | י |
| י | יד | ותמצא כקן ידי לחיל העמים וגו' כל הארץ אני אספתי | בשלח | ב | א |
| | לב | עוד היום בנב לעמוד | = | שירתא | ב |
| | לד | והלבנון באדיר יפול | = | עמלק | = |
| יא | ב | ונחה עליו רוח ה' | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ט | כי מלאה הארץ דעה את ה' | בשלח | שירתא | י |
| | יג | וסרה קנאת אפרים וצררי יהודה יכרתו | = | ב | ח |
| יג | ט | הנה יום ה' בא אכזרי ועברה וגו' לשום הארץ לשמה | בא | פסחא | ז |
| | י | כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו חשך השמש בצאתו | בשלח | שירתא | ה |
| | יא | ופקדתי על תבל רעה ועל רשעים עונם | = | = | = |
| יד | יב | איך נפלת משמים הילל בן שחר | = | = | ב |
| | יג | ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה | = | = | = |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ | = | = | ו |
| | יד | אעלה על במתי עב אדמה לעליון | = | = | ב |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | = | = | ו |
| | = | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | = | = | ח |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ישעיה | סדרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| יד | טו | אך אל שאול תורד | בשלח | שירתא | ב |
| | כה | לשבר אשור בארצי | 〃 | ב | ה |
| | כו | זאת העצה היעוצה על כל הארץ | 〃 | 〃 | 〃 |
| | כז | כי ה' צבאות יעץ ומי יפר | 〃 | 〃 | 〃 |
| יט | יט | ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים | 〃 | 〃 | פתיחתא |
| כא | א | משא מדבר ים וגו' מארץ נוראה | 〃 | ד | א |
| | ט | נפלה בבל | יתרו | בחדש | ט |
| כב | יד | אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון | 〃 | 〃 | ז |
| כד | כ | נוע תנוע ארץ כשכור | 〃 | 〃 | ט |
| | כא | והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום וגו' ועל מלכי האדמה | בשלח | שירתא | ב |
| כה | א | ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא | 〃 | ב | א |
| | 〃 | 〃 | 〃 | 〃 | ב |
| | ח | בלע המות לנצח וגו' כי ה' דבר | בא | פסחא | יב |
| כו | ב | פתחו שערים ויבא גוי צדיק שמר אמנים | בשלח | ב | ו |
| | כ | לך עמי בא בחדרך וגו' עד יעבור זעם | בא | פסחא | יא |
| כז | ד | חמה אין לי | בשלח | שירתא | ה |
| | ח | הגה ברוחו הקשה ביום קדים | 〃 | ב | ד |
| | יג | והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האבדים | יתרו | בחדש | 〃 |
| כח | כ | והמסכה צרה כהתכנס | בשלח | ב | ג |
| כט | טו | הוי המעמיקים מה' לסתר עצה וגו' ויאמרו מי ראנו | משפטים | נזיקין | טו |
| ל | ו | בארץ צרה וצוקה וגו' אפעה ושרף מעופף | בשלח | ד | א |
| | כט | השיר יהיה לכם כליל התקדש חג | 〃 | שירתא | 〃 |
| | 〃 | 〃 | 〃 | 〃 | ב |
| | לג | כי ערוך מאתמול תפתה | 〃 | ב | ד |
| לא | א | הוי הירדים מצרים לעזרה | 〃 | 〃 | ב |
| | ג | וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור ויחדו כלם יכליון | 〃 | 〃 | ט |
| | ה | כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות על ירושלים גנון והציל פסוח והמליט | בא | פסחא | ז |
| | 〃 | 〃 | 〃 | 〃 | יא |
| | ט | ותנור לו בירושלם | יתרו | בחדש | 〃 |
| לג | כ | עיניך תראינה ירושלם נוה שאנן | בשלח | שירתא | ג |
| | 〃 | 〃 | 〃 | 〃 | ט |
| לד | ד | וכנבלת מתאנה | יתרו | עמלק | ב |
| | ה | כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד | בשלח | שירתא | 〃 |
| לה | 〃 | אז תפקחנה עיני עורים | 〃 | 〃 | א |
| | ו | אז ידלג כאיל פסח | 〃 | 〃 | 〃 |
| | י | ושמחת עולם על ראשם | בא | פסחא | יד |
| | 〃 | 〃 | בשלח | ב | פתיחתא |
| לז | יט | כי לא אלהים המה | יתרו | בחדש | ו |
| | כד | ברב רכבי אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון | בשלח | שירתא | 〃 |
| לח | כא | ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי | 〃 | ד | א |
| מ | ד | כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו | 〃 | ב | פתיחתא |
| | ה | וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר | בא | פסחא | יב |
| | טז | ולבנון אין די בער | 〃 | 〃 | טז |
| | כב | הנוטה כדק שמים | בשלח | ד | ג |
| | כח | לא ייעף ולא ייגע | יתרו | בחדש | ז |
| | כט | נותן ליעף כח | 〃 | 〃 | 〃 |
| מא | ב | מי העיר ממזרח וגו' יתן לפניו גוים | בשלח | שירתא | ו |
| | ג | ירדפם יעבור שלום ארח ברגליו לא יבוא | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ד | אני ה' ראשון ואת אחרנים אני הוא | 〃 | 〃 | ד |
| | 〃 | 〃 | יתרו | בחדש | ה |
| | ח | זרע אברהם אהבי | משפטים | נזיקין | יח |
| | יד | אל תיראי תולעת יעקב | בשלח | ב | ב |
| מב | י | שירו לה' שיר חדש תהלתו מקצה הארץ | 〃 | שירתא | א |
| | יג | ה' כגבור יצא וגו' על איביו יתגבר | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יד | החשיתי מעולם אחרים | 〃 | 〃 | ח |
| | טו | אחריב הרים וגבעות וגו' ושמתי נהרות לאיים וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | טז | והולכתי עורים בדרך לא ידעו וגו' אשים מחשך לפניהם לאור וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | כא | ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר | בא | פסחא | טז |
| | 〃 | 〃 | משפטים | נזיקין | יח |

| סימן | פסוק | ישעיה | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| מג | ג | נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך | משפטים | נזיקין | י |
| | ד | מאשר יקרת בעיני וגו׳ ואתן אדם תחתיך ולאמים תחת נפשך | ״ | ״ | ״ |
| | י | אתם עדי נאם ה׳ וגו׳ כי אני הוא לפני לא נוצר אל | יתרו | בחדש | ח |
| | יב | ואתם עדי נאם ה׳ ואני אל | כי תשא | שבתא | א |
| | יד | למענכם שלחתי בבלה | בא | פסחא | יד |
| | יז | דעכו כפשתה כבו | בשלח | שירתא | ו |
| | כא | עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ג׳ פעמים) | ״ | ״ | ט |
| מד | ה | זה יאמר לה׳ אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו לה׳ ובשם ישראל יכנה | משפטים | נזיקין | יח |
| | ו | כה אמר ה׳ וגו׳ אני ראשון ואני אחרון | יתרו | בחדש | ה |
| | כג | רנו שמים וגו׳ כי גאל ה׳ יעקב | בשלח | שירתא | ו |
| מה | יא | על בני ועל פעל ידי תצוני | ״ | ב | ג |
| | יד | יגיע מצרים וגו׳ עליך יעברו וגו׳ | ״ | ״ | א |
| | טו | אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע | ״ | ״ | ״ |
| | יז | ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים לא תבשו ולא תכלמו עד עולמי עד | ״ | שירתא | ״ |
| | יט | לא בסתר דברתי במקום ארץ חשך לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני אני ה׳ דובר צדק מגיד מישרים | יתרו | בחדש | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ה |
| | כג | בי נשבעתי יצא מפי צדקה דבר ולא ישוב כי לי תכרע כל ברך | בשלח | שירתא | ״ |
| מו | ד | ועד זקנה אני הוא | יתרו | בחדש | ״ |
| | ז | אף יצעק אליו ולא יענה מצרתו לא יושיענו | ״ | ״ | ו |
| מח | יא | למעני למעני אעשה כי איך יחל | בשלח | ב | ג |
| | יג | אף ידי יסדה ארץ | ״ | שירתא | י |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ וימיני טפחה שמים | בא | פסחא | ז |
| | יט | ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך כמעותיו | משפטים | נזיקין | יח |
| | כ | אמרו גאל ה׳ עבדו יעקב | בשלח | שירתא | א |
| מט | ג | ישראל אשר בך אתפאר | ״ | ״ | ג |
| | יג | רנו שמים וגילי ארץ וגו׳ כי נחם ה׳ עמו | ״ | ״ | ו |
| נא | ט | עורי כימי קדם דורות עולמים וגו | ״ | ב | ג |
| | י | הלוא את היא המחרבת ים וגו׳ | ״ | ״ | ״ |
| נב | א | עורי עורי לבשי עזך ציון וגו׳ כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל וטמא | ״ | ״ | ״ |
| | ט | פצחו רננו יחדו וגו׳ כי נחם ה׳ עמו | ״ | שירתא | ו |
| | יב | כי לא בחפזון תצאו | בא | פסחא | ז |
| נד | ט | אשר נשבעתי מעבר מי נח עוד על הארץ | יתרו | עמלק | א |
| נה | א | הוי כל צמא לכו למים | בשלח | ד | ״ |
| נו | ״ | שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא | משפטים | נזיקין | יח |
| | ב | אשרי אנוש יעשה זאת וגו׳ שמר שבת מחללו ושמר ידו מעשות כל רע | בשלח | ד | ה |
| | ד | ומחזיקים בבריתי | משפטים | נזיקין | יח |
| | ו | ובני הנכר הנלוים על ה׳ לשרתו וגו׳ ולהיות לו לעבדים | ״ | ״ | ״ |
| | ז | עולותיהם וזבחיהם לרצון | ״ | ״ | ״ |
| נז | א | הצדיק אבד וגו׳ כי מפני הרעה נאסף הצדיק | ״ | ״ | ״ |
| | ב | יבוא שלום ינוחו על משכבותם | ״ | ״ | ״ |
| | ג | ואתם קרבו הנה בני עננה | ״ | ״ | ״ |
| | טו | כי כה אמר רם ונשא וגו׳ ואת דכא ושפל רוח וגו׳ | יתרו | בחדש | ט |
| נח | ח | אז יבקע כשחר אורך | בשלח | שירתא | א |
| | יג | אם תשיב משבת רגלך | יתרו | בחדש | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ח |
| | יד | אז תתענג על ה׳ | ״ | ״ | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ והרכבתיך על במותי ארץ | ״ | ״ | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ וגו׳ כי פי ה׳ דבר | בא | פסחא | יב |
| נט | ב | כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם | ״ | ״ | יא |
| | יז | וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו | בשלח | שירתא | ד |
| | יח | כעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו וגו׳ | ״ | ב | ו |
| | כ | ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב | משפטים | נזיקין | יח |
| | כא | ואני זאת בריתי אותם וגו׳ לא ימושו מפיך ומפי זרעך | ״ | ״ | ״ |
| ס | א | קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח | בשלח | ב | ד |
| | ב | כי הנה החשך יכסה ארץ וגו׳ ועליך יזרח ה׳ | ״ | ״ | ״ |
| | ה | אז תראי ונהרת | ״ | שירתא | א |
| | ח | מי אלה כעב תעופינה | ״ | ב | ה |
| סא | א | רוח אדני ה׳ עלי וגו׳ לבשר ענוים | יתרו | בחדש | ט |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | ישעיה | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| סא | ה | ועמדו זרים ורעו צאנכם . | כי תשא | שבתא | א |
| | ו | משרתי אלהינו יאמר לכם . | משפטים | נזיקין | יח |
| סב | ח | נשבע ה' בימינו | בשלח | שירתא | ט |
| סג | א | מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה . | בא | פסחא | יד |
| | ז | חסדי ה' אזכיר וגו' כעל כל אשר גמלנו ה' . | בשלח | שירתא | ט |
| | ח | אך עמי המה בנים לא ישקרו . | יתרו | בחדש | א |
| | ט | בכל צרתם לא (לו) צר . | בא | פסחא | יד |
| | = | " " " " " | יתרו | בחדש | א |
| | = | " " " " " " וגו' באהבתו ובחמלתו הוא גאלם | בשלח | עמלק | ב |
| | י | ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם | = | שירתא | ה |
| | יב | בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם | = | ב | ג |
| סד | א | כקדח אש המסים מים תבעה אש | יתרו | בחדש | ד |
| | ב | בעשותך נוראות לא נקוה | = | = | = |
| סה | כב | כי כימי העץ ימי עמי . | משפטים | נזיקין | יח |
| | כג | לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה . | = | = | = |
| | כה | זאב וטלה ירעו כאחד וגו' אמר ה' | בא | פסחא | יב |
| סו | ב | ואל זה אביט אל עני ונכה רוח | יתרו | בחדש | ט |
| | יט | ושמתי בהם אות וגו' והגידו את כבודי בגוים | בשלח | ב | א |
| | כא | וגם מהם אקח לכהנים ללוים אמר ה'. | בא | פסחא | יב |
| | כב | כי כאשר השמים החדשים וגו' יעמד זרעכם ושמכם . | משפטים | נזיקין | יח |
| | | **ירמיה** | | | |
| א | ה | בטרם אצורך בבטן ידעתיך | בא | פסחא | טז |
| ב | ב | הלוך וקראת באזני ירושלים . | בשלח | שירתא | ז |
| | = | זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר וגו'. | בא | פסחא | יד |
| | = | " " " " " " " " " " | בשלח | ב | ג |
| | = | " " " " " " " " " " " | = | ד | א |
| | ג | קדש ישראל לה' | בא | פסחא | יד |
| | = | " " " | בשלח | ב | ג |
| | = | " " " | = | ד | א |
| | ו | ולא אמרו איה ה' וגו' המוליך אתנו במדבר וגו' בארץ ציה וצלמות | = | = | = |
| | יא | ועמי המיר כבודו . | = | שירתא | ו |
| | לא | הדור אתם ראו דבר ה' . | = | ד | ה |
| ג | יד | שובו בנים שובבים . | יתרו | בחדש | ז |
| | כב | " " " ארפא משובתיכם | בשלח | ב | ה |
| ה | ג | עיניך הלא לאמונה | = | = | ו |
| | יא | כי בגוד בגדו בי בית ישראל . | משפטים | נזיקין | ג |
| | טו | הנני מביא עליכם גוי ממרחק וגו' גוי איתן הוא . | בשלח | ב | ו |
| ו | ד | קומו ונעלה בצהרים אוי לנו כי פנה היום . | בא | פסחא | ה |
| | טו | הובישו כי תועבה עשו . | יתרו | בחדש | ט |
| ז | ט | הגנב רצח ונאף והשבע לשקר . | = | = | ח |
| | טז | ואתה אל תתפלל בעד העם וגו' ואל תפגע בי | בשלח | ב | ב |
| ט | כ | להכרית עולל מחוץ . | = | שירתא | א |
| | כה | כי כל הגוים ערלים וכל בית ישראל ערלי לב | יתרו | עמלק | = |
| י | ב | אל דרך הגוים אל תלמדו ומאתות השמים אל תחתו . | בא | פסחא | = |
| | ו | גדול אתה וגדול שמך בגבורה . | בשלח | שירתא | = |
| | ז | מי לא ייראך מלך הגוים וגו' כי בכל חכמי הגוים וגו' מאין כמוך | = | = | = |
| | טז | כי יוצר הכל הוא . | = | = | ח |
| | כה | שפך חמתך על הגוים וגו' כי אכלו את יעקב | = | = | ו |
| | = | ואת נוהו השמו . | = | = | ט |
| יד | ג | ואדיריהם שלחו צעיריהם למים וגו' שבו כליהם ריקם . | = | = | א |
| טז | יד | הנה ימים באים וגו' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים (ג' פעמים) . | בא | פסחא | טז |
| | = | " " " " " " " " " " " " " " " " " " | בשלח | שירתא | ח |
| | טו | כי אם חי ה' אשר העלה את בנ"י מארץ צפון (ג' פעמים) . | בא | פסחא | טז |
| | = | " " " " " " " " " " " " " " | בשלח | שירתא | ח |
| | יט | ה' עזי ומעזי . | = | = | ג |
| | = | אליך גוים יבאו וגו' ויאמרו אך שקר נחלו אבותינו . | = | = | ח |

| סימן | פסוק | ירמיה | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| טז | כ | היעשה לו אדם אלהים | בשלח | שירתא | ח |
| יז | ה | ארור הגבר אשר יבטח באדם | ״ | ב | ב |
| | ז | ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ | ״ | ״ | ״ |
| | י | ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו | משפטים | כספא | כ |
| | יא | קורא דגר ולא ילד וגו׳ בחצי ימיו יעזבנו וגו׳ | ״ | ״ | ״ |
| | יב | כסא כבוד מרום מראשון | ״ | ״ | ״ |
| | יד | רפאני ה׳ וארפא | בשלח | ב | ה |
| יח | יז | כרוח קדים אפיצם | ״ | ״ | ד |
| כ | טו | ילד לך בן זכר שמח שמחהו | בא | פסחא | ״ |
| כב | ו | גלעד אתה לי ראש הלבנון | בשלח | עמלק | ב |
| כג | ח | כי אם חי ה׳ אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל | בא | פסחא | טז |
| | כג | האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק | יתרו | עמלק | א |
| | כד | הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה׳ | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ד |
| | כט | הלוא כה דברי כאש נאם ה׳ וכפטיש יפצץ סלע | ״ | ״ | ח |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ז |
| כד | ו | ובניתים ולא אהרס ונטעתים ולא אתוש | בשלח | שירתא | י |
| כה | ל | ה׳ ממרום ישאג וגו׳ על נוהו | ״ | ״ | ״ |
| כז | ח | והיה הגוי אשר לא יעבדו אתו את נבוכדנאצר וגו׳ בחרב וגו׳ אפקד על הגוי ההוא וגו׳ עד תמי אתו בידו | ״ | ב | א |
| | יח | יפגעו נא בה׳ לבלתי באו הכלים וגו׳ בבלה | ״ | ״ | ב |
| ל | ו | שאלו נא וראו אם ילד זכר | ״ | שירתא | א |
| לא | ג | מרחוק ה׳ נראה לי | ״ | ״ | י |
| | יג | אז תשמח בתולה | ״ | ״ | א |
| | טו | כה אמר ה׳ קול ברמה נשמע וגו׳ | בא | פסחא | פתיחתא |
| | טז | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ מנעי קולך מבכי וגו׳ | ״ | ״ | ״ |
| | יז | ויש תקוה לאחריתך | ״ | ״ | ״ |
| | לה | נתן שמש לאור יומם וגו׳ רגע הים ויהמו גליו | בשלח | ב | ג |
| | לו | אם ימשו החקים האלה מלפני נאם ה׳ גם זרע ישראל ישבתו (ג׳ פעמים) | ״ | ״ | ״ |
| לב | יט | אשר עיניך פקחות על כל דרכי בני אדם לתת לאיש כדרכיו | ״ | ״ | ו |
| | כז | הנה אני ה׳ אלהי כל בשר | משפטים | כספא | כ |
| לג | ג | קרא אלי ואענך ואגידה לך גדלות ובצרות | בא | פסחא | פתיחתא |
| | כה | אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי | בשלח | ב | ג |
| לה | י | ונשב באהלים | יתרו | עמלק | ב |
| | יט | *לא יכרת איש ליונדב בן רכב עמד לפני כל הימים. | ״ | ״ | ״ |
| לו | לב | ועוד נוסף עליהם דברים רבים | בא | פסחא | פתיחתא |
| לח | ו | ויטבע ירמיהו בטיט | בשלח | שירתא | ד |
| מב | ז | ויהי מקץ עשרת ימים ויהי דבר ה׳ אל ירמיהו | בא | פסחא | פתיחתא |
| | טז | והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם בארץ מצרים וגו׳ | בשלח | ב | ב |
| מה | ג | אוי נא לי כי יסף ה׳ יגון על מכאבי יגעתי באנחתי ומנוחה לא מצאתי | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ד | הנה אשר בניתי אני הרס וגו׳ | ״ | ״ | ״ |
| | ה | ואתה תבקש לך גדלות וגו׳ כי הנני מביא רעה על כל בשר | ״ | ״ | ״ |
| מו | יח | כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא | יתרו | בחדש | ה |
| מט | לח | ושמתי כסאי בעילם | בא | פסחא | יד |
| נ | יז | *שה פזורה ישראל | יתרו | בחדש | ב |
| | כט | השמיעו אל בבל רבים וגו׳ שלמו לה כפעלה ככל אשר עשתה עשו לה | בשלח | ב | ו |
| | | **יחזקאל** | | | |
| א | א | ואראה מראות אלהים | בשלח | שירתא | ג |
| | ג | היה היה דבר ה׳ אל יחזקאל וגו׳ על נהר כבר | בא | פסחא | פתיחתא |
| ב | א | בן אדם עמד על רגליך | בשלח | שירתא | ז |
| ג | טו | ואשב שם שבעת ימים משמים בתוכם | בא | פסחא | פתיחתא |
| | טז | ויהי מקצה שבעת ימים ויהי דבר ה׳ אלי | ״ | ״ | ״ |
| | יז | צפה נתתיך לבית ישראל | ״ | ״ | ״ |
| | כב | קום צא אל הבקעה ושם אדבר אתך | ״ | ״ | ״ |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | יחזקאל | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ד | יב | ועוגת שעורים תאכלנה | בא | פסחא | יד |
| ז | טז | ופלטו פליטיהם והיו אל ההרים כיוני הגאיות . | בשלח | ב | ה |
| ח | יז | והנם שולחים את הזמורה אל אפם | = | שירתא | ו |
| ט | ב | והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון וגו' | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ג | ויקרא אל האיש הלבוש הבדים וגו' (ג' פעמים) | = | = | = |
| | ד | ויאמר ה' אלו עבר בתוך העיר וגו' | = | = | = |
| | ה | ולאלה אמר באזני עברו בעיר אחריו והכו וגו' | = | = | = |
| | ו | זקן בחור ובתולה וגו' | = | = | = |
| | ז | ויאמר אליהם טמאו את הבית . | = | = | = |
| | ט | כי אמרו עזב ה' את הארץ ואין ה' רואה | משפטים | נזיקין | טו |
| | יא | והנה האיש לבוש הבדים וגו' משיב דבר (ב"פ) | בא | פסחא | פתיחתא |
| טז | ו | ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי | = | = | טז |
| | = | " " " " " " " ואמר לך בדמיך חיי | = | = | ה |
| | ז | *רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי (ב"פ) | = | = | יב |
| | = | " " " " " " | בשלח | ב | פתיחתא |
| | = | ותבאי בעדי עדיים | בא | פסחא | יג |
| | = | ואת ערום ועריה . | = | = | ה |
| | ח | ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים | = | = | = |
| | לב | האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים | יתרו | בחדש | ח |
| | מט | הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט | בשלח | שירתא | ב |
| | נ | ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן . | = | = | = |
| יז | ב | בן אדם חוד חידה . | = | = | ז |
| יח | ד | הן כל הנפשות לי הנה | = | = | א |
| כ | ז | ואמר אלהם איש שקוצי עיניו השליכו וגו' | בא | פסחא | ה |
| | = | " " " " " " " | = | = | טז |
| | ח | וימרו בי וגו' איש את שקוצי עיניהם לא השליכו וגו' | = | = | ה |
| | = | " " " " " " " " ואמר לשפך חמתי עליהם | = | = | טז |
| | ט | ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים . | = | = | = |
| | מ | בהר קדשי בהר מרום ישראל | בשלח | שירתא | י |
| כא | ח | והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע | בא | פסחא | יא |
| | יב | ונמס כל לב | בשלח | שירתא | ט |
| | כ | למען למוג לב | = | = | = |
| כג | כג | שלשים וקרואים רכבי סוסים כלם | = | ב | א |
| כה | יג | ונטיתי ידי על אדום והכרתי ממנה אדם | = | שירתא | ט |
| | טז | הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים | = | = | = |
| כו | ב | יען אשר אמרה צר על ירושלם האח וגו' | בא | פסחא | יג |
| | ג | הנני עליך צר | = | = | = |
| | = | " " " | בשלח | שירתא | ב |
| כז | ג | צור את אמרת אני כלילת יופי . | = | = | = |
| כח | ב | יען גבה לבך ותאמר אל אני . | = | = | ח |
| | = | ותתן לבך כלב אלהים | = | = | ב |
| | ז | והריקו חרבותם על יפי חכמתך וחללו יפעתך . | = | = | ז |
| | י | מותי ערלים תמות . | = | = | ב |
| | יז | גבה לבך ביפיך וגו' על ארץ השלכתיך לפני מלכים . | = | = | ז |
| כט | ג | התנים הגדול הרובץ בתוך יאריו . | יתרו | עמלק | א |
| | = | אשר אמר לי יארי ואני עשיתני | בשלח | שירתא | ח |
| | טו | מן הממלכות תהיה שפלה ולא תתנשא עוד על הגוים | = | = | ו |
| ל | יח | ובתחפנחס חשך היום וגו' היא ענן יכסנה . | = | = | ה |
| לא | ג | הנה אשור ארז בלבנון | = | = | ו |
| לב | ח | כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך ונתתי חשך על ארצך | = | = | ה |
| | יח | והורדהו אותה ובנות גוים אדירים אל ארץ תחתיות . | = | = | ז |
| | יט | ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים . | = | ב | א |
| לה | ו | כי לדם אעשך וגו' | = | עמלק | = |
| לו | ב | יען אמר האויב עליכם האח . | = | שירתא | ה |
| | כ | ויבוא אל הגוים וגו' ויחללו את שם קדשי באמר להם עם ה' אלה | = | = | ג |
| | = | באמר להם עם ה' אלה . | = | = | א |
| | כג | וקדשתי את שמי הגדול המחולל בגוים אשר חללתם בתוכם . | = | = | ג |
| לז | יג | בפתחי את קברותיכם | יתרו | בחדש | ז |
| לח | = | שבא ודדן וגו' יאמרו לך השולל שלל אתה בא | בשלח | שירתא | ז |

## יחזקאל

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| לח | יח | ביום בוא גוג על אדמת ישראל | בשלח | שירתא | ז |
| | כ | ורעשו מפני דגי הים | ״ | ״ | ״ |
| | כב | ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' | ״ | ב | א |
| | ״ | ״ | ״ | ״ | ו |
| | כג | והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים | ״ | ״ | ״ |
| לט | ח | הנה באה ונהיתה נאם אדני ה' הוא היום אשר דברתי | בא | פסחא | יב |
| מ | א | בעשרים וחמש שנה לגלותנו וגו' אחר אשר הכתה העיר | יתרו | בחדש | א |
| מג | ב | והנה כבוד אלהי ישראל בא מדרך הקדים וגו' והארץ האירה מכבדו | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ וקולו כקול מים רבים | יתרו | בחדש | ״ |
| | ח | בתתם ספם את ספי | בא | פסחא | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ומזוזתם אצל מזוזתי | ״ | ״ | ״ |
| מח | ז | ועל גבול ראובן מפאת קדים עד פאת ימה יהודה אחד | בשלח | שירתא | י |

## הושע

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | כב | וארשתיך לי באמונה | בשלח | ב | ו |
| ג | א | לך אהב אשה אהבת רע ומנאפת כאהבת ה' את בנ"י | יתרו | בחדש | ח |
| ד | ב | אלה וכחש ורצח וגנב | ״ | ״ | ״ |
| ה | ה | וענה גאון ישראל בפניו | בשלח | עמלק | א |
| ז | ד | כלם מנאפים כמו תנור בערה מאפה ישבות מעיר מלוש בצק עד חמצתו | בא | פסחא | יג |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | יד |
| | ה | *יום מלכנו החלו שרים חמת מיין | ״ | ״ | יג |
| | ״ | * ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | יד |
| | יא | ויהי אפרים כיונה פותה אין לב מצרים קראו אשור הלכו | בשלח | ב | ב |
| י | א | גפן בוקק ישראל | ״ | שירתא | ז |
| יא | ג | ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועתיו | ״ | ב | ד |
| | ט | כי אל אנכי ולא איש בקרבך קדוש | ״ | שירתא | ״ |
| יב | א | *סבבני בכחש אפרים וגו' ויהודה עד רד עם אל (ב"פ) | ״ | ב | ה |
| | יא | וביד הנביאים אדמה | ״ | שירתא | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ״ |
| יג | טו | כי הוא בין אחים יפריא יבוא קדים רוח ה' וגו' | בשלח | ב | ד |

## יואל

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יח | מה נאנחה בהמה נבכו עדרי בקר | ״ | ״ | א |
| ב | טז | אספו עוללים ויונקי שדים (ב"פ) | ״ | שירתא | ״ |
| ג | ה | והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט וגו' כאשר אמר ה' | בא | פסחא | יב |
| ד | ב | ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | עמי ונחלתי ישראל | ״ | שירתא | ו |
| | ח | ומכרתי את בניכם וגו' כי ה' דבר | בא | פסחא | יב |
| | יח | והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס | בשלח | שירתא | ב |
| | יט | מצרים לשממה תהיה וגו' מחמס בני יהודה | ״ | ב | פתיחתא |
| | כ | ויהודה לעולם תשב | ״ | ״ | ״ |
| | כא | ונקיתי דמים לא נקיתי | ״ | ״ | ״ |

## עמוס

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | ט | ואנכי השמדתי את האמרי מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו | ״ | שירתא | ו |
| ג | ז | כי לא יעשה אדני ה' דבר כי אם גלה סודו | ״ | ״ | י |
| | ח | אריה שאג מי לא יירא אדני ה' דבר | יתרו | בחדש | ד |
| | יב | *כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים | משפטים | נזיקין | טז |
| ה | ח | הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ | יתרו | בחדש | ו |
| ט | א | ראיתי את אדני נצב על המזבח | בשלח | ב | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | י |
| | ב | אם יחתרו בשאול משם ידי תקחם וגו' | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ג | ואם יחבאו בראש הכרמל משם אחפש וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ד | ואם ילכו בשבי לפני איביהם וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | טו | ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד | בשלח | שירתא | י |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | עובדיה | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| | יח | והיה בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש ודלקו בהם . | בשלח | שירתא | ו |
| | 〃 | ולא יהיה שריד לבית עשו כי ה' דבר . | בא | פסחא | יב |

## יונה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | ג | ויקם יונה לברח תרשישה לפני ה' | 〃 | פסחא | פתיחתא |
| | ד | וה' הטיל רוח גדולה אל הים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יב | שאוני והטילני אל הים . | 〃 | 〃 | 〃 |
| ב | ד | ותשליכני מצולה בלבב ימים | בשלח | שירתא | ה |
| | ו | תהום יסבבני | 〃 | 〃 | 〃 |
| ג | א | ויהי דבר ה' אל יונה שנית | בא | פסחא | פתיחתא |

## מיכה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ג | ג | ואשר אכלו שאר עמי | משפטים | נזיקין | ג |
| ד | ד | וישבו איש תחת גפנו וגו' ואין מחריד כי פי ה' צבאות דבר | בא | פסחא | ב |
| ז | י | ותרא איבתי ותכסה בושה . | בשלח | ב | ו |
| | יג | והיתה הארץ לשממה על ישביה . | יתרו | עמלק | ב |
| | טו | כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות | בשלח | שירתא | ח |

## חבקוק

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יב | הלוא אתה מקדם ה' אלהי קדשי לא נמות | 〃 | 〃 | ו |
| | טז | *על כן יזבח לחרמו וגו' . | יתרו | בחדש | י |
| ב | ד | וצדיק באמונתו יחיה | בשלח | ב | ו |
| | טו | הוי משקה רעהו מספח חמתך ואף שכר | 〃 | שירתא | 〃 |
| | טז | שבעת קלון מכבוד . | 〃 | 〃 | 〃 |
| ג | ג | אלוה מתימן יבוא וגו' | יתרו | בחדש | א |
| | ד | ונגה כאור תהיה וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ה | לפניו ילך דבר וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ו | עמד וימדד ארץ וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ה |
| | ט | עריה תעור קשתך . | בשלח | שירתא | ד |
| | י | נתן תהום קולו . | 〃 | ב | 〃 |
| | יא | לנגה ברק חניתך . | 〃 | שירתא | 〃 |
| | יב | בזעם תצעד ארץ וגו' | 〃 | 〃 | ח |
| | יד | נקבת במטיו ראש פרזו | 〃 | ב | ג |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ד |
| | טו | דרכת בים סוסיך . | 〃 | 〃 | ו |
| | 〃 | 〃 〃 〃 חמר מים רבים . | 〃 | 〃 | ד |

## צפניה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | ב | אסף אסף כל מעל פני האדמה . | יתרו | בחדש | ו |
| | ג | אסף אדם ובהמה וגו' והכרתי את האדם מעל פני האדמה . | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ד | ונטיתי ידי על יהודה וגו' והכרתי מן המקום הזה את שאר הבעל | בשלח | שירתא | ט |
| ב | יג | ויט ידו על צפון ויאבד את אשור וגו'. | 〃 | 〃 | 〃 |
| ג | ה | בבקר משפטו יתן לאור . | 〃 | ב | ה |

## חגי

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | טו | בשנת שתים לדריוש המלך. | יתרו | בחדש | א |
| ב | ח | לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות . | בשלח | שירתא | 〃 |

## זכריה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | י | כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם | 〃 | עמלק | י |
| | יב | כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו . | 〃 | שירתא | ו |
| ד | י | עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ | בא | פסחא | פתיחתא |

## זכריה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ז | ט | משפט אמת שפטו | משפטים | נזיקין | יח |
| ח | טז | אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם | ״ | ״ | ״ |
| ט | א | כי לה׳ עין אדם | יתרו | בחדש | ד |
| | יא | גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך | בא | פסחא | ה |
| | יד | ואדני ה׳ בשופר יתקע והלך בסערות תימן | יתרו | בחדש | ד |
| י | יא | ועבר בים צרה | בא | פסחא | יד |
| | ״ | ״ ״ ״ | בשלח | ב | ג |
| יא | א | פתח לבנון דלתיך | ״ | עמלק | ב |
| יב | ד | אכה כל סוס בתמהון | ״ | שירתא | ״ |
| | ו | ביום ההוא אשים את אלופי יהודה ככיור אש וגו׳ ואכלו על ימין ועל שמאל את כל העמים | ״ | ״ | ו |
| | י | ושפכתי על בית דויד ועל יושב ירושלים רוח חן | בא | פסחא | יג |
| יג | ו | *אשר הכיתי בית מאהבי | יתרו | בחדש | ו |
| יד | ג | ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם | ״ | עמלק | ב |
| | ט | והיה ה׳ למלך על כל הארץ | ״ | ״ | ״ |
| | יב | וזאת תהיה המגפה וגו׳ המק בשרו וגו׳ ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם. | בשלח | שירתא | ב |
| | טו | וכן תהיה מגפת הסוס | ״ | ״ | ״ |

## מלאכי

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | יג | ואמרתם הנה מתלאה והפחתם אותו | בשלח | שירתא | ו |
| ב | יא | בגדה יהודה. | משפטים | נזיקין | ג |
| ג | ו | כי אני ה׳ לא שניתי | בשלח | שירתא | ד |
| | טז | אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו | יתרו | בחדש | יא |
| | יז | והיו לי אמר ה׳ לגאות ליום אשר אני עשה סגלה. | בא | פסחא | יב |
| | כ | וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה | יתרו | בחדש | ח |
| | כב | זכרו תורת משה עבדי | בשלח | שירתא | א |

## תהלים

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | א | למה רגשו גוים | ״ | ״ | ז |
| | ד | יושב בשמים ישחק | ״ | ״ | ״ |
| ה | ״ | ה׳ בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה. | ״ | ב | ה |
| ז | טז | בור כרה ויחפרהו ויפל בשחת יפעל | ״ | ״ | ו |
| | יז | ישוב עמלו בראשו וגו׳ | ״ | ״ | ״ |
| ח | ב | ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. | ״ | שירתא | א |
| | ג | מפי עוללים ויונקים יסדת עז | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ג |
| יא | ד | ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו | בשלח | שירתא | י |
| יב | ז | אמרות ה׳ אמרות טהרות וגו׳ מזקק שבעתים. | משפטים | נזיקין | יג |
| טז | ג | *ואדירי כל חפצי בם | בשלח | שירתא | ז |
| יח | י | ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו | יתרו | בחדש | ט |
| | יא | וירכב על כרוב ויעף | בשלח | שירתא | ד |
| | יג | מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש | ״ | ב | ב |
| | יד | וירעם בשמים ה׳ ועליון יתן קלו. | ״ | ״ | ״ |
| | טו | וישלח חציו ויפיצם וברקים רב ויהמם. | ״ | ״ | ״ |
| | ל | מגן הוא לכל החוסים בו. | ״ | ״ | ד |
| יט | ח | תורת ה׳ תמימה | ״ | שירתא | א |
| כ | ״ | אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם ה׳ אלהינו | | ב | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ד |
| | ט | המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד | ״ | ב | ב |
| | י | ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו | ״ | ״ | ״ |
| כא | ב | ה׳ בעזך ישמח מלך | ״ | שירתא | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| כב | ״ | אלי אלי למה עזבתני | ״ | ״ | ג |
| כג | ה | תערך לפני שלחן נגד צררי (צ״פ) | ״ | ד | ״ |
| כד | א | לה׳ הארץ ומלואה. | ״ | שירתא | א |
| | ח | ה׳ עזוז וגבור | ״ | ״ | ״ |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | תהלים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| כה | ו | זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה | בשלח | שירתא | א |
| כח | ז | ה' עזי ומגני | 〃 | 〃 | ג |
| כט | ד | קול ה' בכח קול ה' בהדר | יתרו | בחדש | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ה |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ט |
| | ה | קול ה' שובר ארזים | 〃 | 〃 | ה |
| | ו | וירקידם כמו עגל וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ז | קול ה' חוצב להבות אש וגו' | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ט |
| | ח | קול ה' יחיל מדבר וגו' | 〃 | 〃 | ה |
| | ט | ובהיכלו כלו אומר כבוד | 〃 | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | בחדש | ה |
| | י | ה' למבול ישב | 〃 | עמלק | א |
| | יא | ה' עז לעמו יתן | בשלח | שירתא | ג |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ט |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 ה' יברך את עמו בשלום | יתרו | עמלק | א |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | בחדש | 〃 |
| ל | א | מזמור שיר חנכת הבית לדוד | בשלח | שירתא | 〃 |
| לא | ו | בידך אפקיד רוחי | 〃 | 〃 | ט |
| | כד | אמונים נוצר ה' | 〃 | ב | ו |
| לג | ו | בדבר ה' שמים נעשו | 〃 | שירתא | י |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | ז |
| לד | ד | גדלו לה' אתי | בא | פסחא | טז |
| לה | ב | החזק מגן וצנה | בשלח | שירתא | ד |
| | ג | *והרק חנית וסגור לקראת רדפי | 〃 | 〃 | 〃 |
| לט | יג | כי גר אנכי עמך | משפטים | נזיקין | יח |
| מ | ו | רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו | בשלח | שירתא | ח |
| מב | ח | תהום אל תהום קורא | 〃 | ב | ד |
| מד | ד | כי ימינך וזרועך ואור פניך | 〃 | שירתא | ה |
| | כג | כי עליך הורגנו כל היום | 〃 | 〃 | ג |
| מה | ד | חגור חרבך על ירך גבור | 〃 | 〃 | ד |
| | ז | *תחת אבותיך יהיו בניך | יתרו | בחדש | ב |
| מז | ו | עלה אלהים בתרועה | 〃 | 〃 | ד |
| מח | ח | ברוח קדים תשבר אניות תרשיש | בשלח | ב | 〃 |
| מט | י | אח לא פדה יפדה איש | משפטים | נזיקין | י |
| נ | ג | וסביביו נשערה מאד | בשלח | שירתא | ח |
| | ז | אלהים אלהיך אנכי | משפטים | כספא | כ |
| | כא | אוכיחך ואערכה לעיניך | בשלח | ב | ו |
| נא | יט | זבחי אלהים רוח נשברה וגו' | יתרו | בחדש | ט |
| נה | יח | ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי | בשלח | ב | ב |
| נז | ד | ישלח משמים ויושיעני חרף שאפי | 〃 | 〃 | א |
| | ה | בני אדם שניהם חנית וחצים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | ו | רומה על השמים אלהים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ב |
| נח | ד | זורו רשעים מרחם וגו' | בא | פסחא | טז |
| נט | ח | הנה יביעון בפיהם וגו' | בשלח | שירתא | ז |
| | ט | ואתה ה' תשחק למו | 〃 | 〃 | 〃 |
| סב | יב | אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי | 〃 | 〃 | ח |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | יתרו | בחדש | ז |
| סה | ג | שומע תפלה עדיך כל בשר יבאו | בשלח | שירתא | ד |
| | 〃 | 〃 〃 〃 〃 〃 〃 | 〃 | 〃 | ח |
| סח | ז | מוציא אסירים בכושרות | בא | פסחא | טז |
| | ט | ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלהים | יתרו | בחדש | ד |
| | י | גשם נדבות תניף אלהים | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יג | מלכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק שלל | 〃 | 〃 | 〃 |
| | יד | כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ | בא | פסחא | יב |
| | יז | למה תרצדון הרים גבננים ההר חמד אלהים לשבתו | יתרו | בחדש | ד |
| | כז | במקהלות ברכו אלהים אדני ממקור ישראל | בשלח | שירתא | א |
| | כח | שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם שרי זבלון שרי נפתלי | 〃 | ב | ח |

## תהלים

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | תהלים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| פט | ט | ה' אלהי צבאות מי כמוך | בשלח | שירתא | א |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ צ"ס | ״ | ״ | ח |
| | טו | צדק ומשפט מכון כסאך | כי תשא | שבתא | א |
| | יח | כי תפארת עזמו אתה | בשלח | שירתא | ג |
| | לג | ופקדתי בשבט פשעם וגו' (צ"ס) | יתרו | עמלק | ב |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | בחדש | ז |
| צא | ד | צנה וסחרה אמתו | בשלח | שירתא | ד |
| | טו | יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה | בא | פסחא | יג |
| צב | א | מזמור שיר ליום השבת | כי תשא | שבתא | א |
| | ב | טוב להודות לה' וגו' | בשלח | ב | ו |
| | ג | להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות | ״ | ״ | ״ |
| | ד | עלי עשור ועלי נבל וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ה | כי שמחתני ה' בפעלך | ״ | ״ | ״ |
| | טז | להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו | משפטים | כספא | ב |
| צג | ד | אדיר במרום ה' | בשלח | שירתא | ז |
| צד | ז | ויאמרו לא יראה יה | משפטים | נזיקין | טו |
| | יב | אשרי הגבר אשר תיסרנו יה | יתרו | בחדש | י |
| צה | ה | אשר לו הים והוא עשהו | בשלח | שירתא | א |
| צט | א | ה' מלך ירגזו עמים | ״ | ״ | ט |
| | ד | ועז מלך משפט אהב | ״ | ״ | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ט |
| קא | ה | גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל | יתרו | בחדש | ״ |
| | ח | לבקרים אצמית כל רשעי ארץ | בשלח | ב | ה |
| קב | ב | תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפך שיחו | ״ | ״ | ב |
| | כד | ענה בדרך כחי | ״ | ״ | פתיחתא |
| קד | ג | המקרה במים עליותיו | ״ | שירתא | ח |
| | כ | תשת חשך ויהי לילה וגו' | בא | פסחא | יא |
| | כא | הכפירים שואגים לטרף וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | כב | תזרח השמש יאספון וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | כג | יצא אדם לפעלו וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | כד | מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית | ״ | ״ | ״ |
| קה | כ | שלח מלך ויתירהו משל עמים ויפתחהו | בשלח | ב | א |
| | כא | שמו אדון לביתו וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | לט | פרש ענן למסך | ״ | ״ | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ד |
| | מב | כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו | בא | פסחא | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | ג |
| | מג | ויוצא עמו בששון וגו' | בא | פסחא | טז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | בשלח | ב | ג |
| | מד | ויתן להם ארצות גוים | יתרו | בחדש | א |
| | מה | בעבור ישמרו חקיו | ״ | ״ | ״ |
| קו | ז | אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ט | ויגער בים סוף ויחרב ויוליכם בתהומות כמדבר | ״ | ״ | ״ |
| | יב | ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו | ״ | ״ | ו |
| | כ | וימירו את כבודם בתבנית שור אכל עשב | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ״ |
| | כא | שכחו אל מושיעם | ״ | ב | פתיחתא |
| | כב | נוראות על ים סוף | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | שירתא | ח |
| | כג | ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו | ״ | ב | ג |
| קי | א | נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית איביך הדם לרגליך | ״ | שירתא | ו |
| | ב | מטה עזך ישלח ה' מציון וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ג | עמך נדבות ביום חילך וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ד | נשבע ה' ולא ינחם וגו' | ״ | ״ | ״ |
| | ה | אדני על ימינך וגו' | ״ | ״ | ״ |
| קיד | א | בצאת ישראל ממצרים וגו' | ״ | ב | ה |
| | ב | היתה יהודה לקדשו | ״ | ״ | ״ |
| | ג | הים ראה וינס | ״ | ״ | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ (כ"ס) | ״ | ״ | ד |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | תהלים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| קיד | ה | מה לך הים כי תנוס | בשלח | ב | ד |
| | ז | מלפני אדון חולי ארץ וגו' | " | " | " |
| | ח | ההפכי הצור אגם מים | " | " | " |
| קטו | ה | פה להם ולא ידברו וגו' | " | שירתא | ה |
| | טז | השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם | יתרו | בחדש | ד |
| קטז | ג | צרה ויגון אמצא | " | " | י |
| | ד | ובשם ה' אקרא | " | " | " |
| | ג | כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא | " | " | " |
| קיח | טו | קול רנה וישועה באהלי צדיקים | בא | פסחא | טז |
| | טז | ימין ה' רוממה. | " | " | " |
| | יח | יסר יסרני יה ולמות לא נתנני | משפטים | נזיקין | ט |
| | כ | זה השער לה' צדיקים יבאו בו | בשלח | ב | ו |
| | כז | אל ה' ויאר לנו | " | שירתא | ג |
| קיט | יט | גר אנכי בארץ | משפטים | נזיקין | יח |
| | קסב | שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב | יתרו | בהדש | ט |
| קכא | ד | הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל | בשלח | שירתא | ה |
| | " | " " " " " " " | יתרו | בחדש | ב |
| | " | " " " " " " " | " | " | ו |
| | " | " " " " " " " | משפטים | נזיקין | יח |
| קכב | ח | למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך | בשלח | ב | ג |
| קכד | ו | ברוך ה' שלא נתננו טרף לשניהם | " | " | ו |
| | ז | נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים | " | " | " |
| | ח | עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ | " | " | " |
| קכו | ב | אז ימלא שחוק פינו | " | שירתא | א |
| קכז | ג | הנה נחלת ה' בנים | " | " | ח |
| קלב | א | זכור ה' לדוד את כל ענותו | " | " | א |
| | ב | אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב | " | " | " |
| | ג | אם אבא באהל ביתי וגו' | " | " | " |
| | ד | אם אתן שנת לעיני וגו' | " | " | " |
| | ה | עד אמצא מקום לה' וגו' | " | " | " |
| | ו | הנה שמענוה באפרתה מצאנוה בשדי יער | " | " | " |
| | יב | אם ישמרו בניך בריתי וגו' גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (ב"פ) | יתרו | עמלק | ב |
| | יג | כי בחר ה' בציון וגו' | בא | פסחא | פתיחתא |
| | יד | זאת מנוחתי עדי עד וגו' | " | " | " |
| קלו | ד | לעשה נפלאות גדלות לבדו | בשלח | שירתא | ח |
| | ו | לרוקע הארץ על המים | " | ד | א |
| | י | למכה מצרים בבכוריהם | בא | פסחא | ז |
| | " | " " " | " | " | יג |
| | יג | לגוזר ים סוף לגזרים | בשלח | ב | ג |
| | " | " " " " | " | " | ד |
| | " | " " " " | " | שירתא | " |
| | " | " " " " | יתרו | בחדש | ט |
| | טו | ונער פרעה וחילו בים סוף | בשלח | עמלק | א |
| | " | " " " " " | " | " | ב |
| | כה | נותן לחם לכל בשר | " | שירתא | ד |
| קלז | ז | ערו ערו עד היסוד בה | " | " | י |
| קלח | ד | יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך | יתרו | בחדש | ט |
| קלט | ז | אנה אלך מרוחך וגו' | בא | פסחא | פתיחתא |
| | ח | אם אסק שמים שם אתה | " | " | " |
| | ט | אשא כנפי שחר וגו' | " | " | " |
| | י | גם שם ידך תנחני וגו' | " | " | " |
| | יב | גם חשך לא יחשיך ממך | " | " | ז |
| | " | " " " " " " | " | " | יא |
| | יד | אודך על כי נוראות נפליתי | בשלח | שירתא | ח |
| | טו | אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות ארץ | " | " | " |
| | כא | הלא משנאיך ה' אשנא וגו' | " | " | ו |
| | כב | תכלית שנאה שנאתים | " | " | " |
| קמב | ג | אשפך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד | " | ב | ב |
| קמד | א | המלמד ידי לקרב אצבעותי למלחמה | " | שירתא | ד |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | | סדרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| | | **תהלים** | | | |
| קמה | ט | ורחמיו על כל מעשיו | בשלח | שירתא | א |
| | יז | צדיק ה' בכל דרכיו | בא | פסחא | טז |
| | יח | קרוב ה' לכל קוראיו | בשלח | ב | ב |
| קמו | ט | ה' שומר את גרים | משפטים | נזיקין | יח |
| קמז | ט | נותן לבהמה לחמה וגו' | בשלח | שירתא | ד |
| | י | לא בגבורת הסוס יחפץ וגו' | = | = | = |
| | יט | מגיד דבריו ליעקב וגו' | יתרו | בחדש | א |
| | כ | לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום | = | = | = |
| קמט | ה | יעלזו חסידים בכבוד וגו' | בא | פסחא | יד |
| | ו | רוממות אל בגרונם וגו' | = | = | = |
| | = | = = = = | בשלח | ב | א |
| | = | = = = = | = | = | ב |
| | ח | לאסר מלכיהם בזקים וגו' | בא | פסחא | יד |
| | ט | לעשות בהם משפט כתוב | = | = | = |
| | | **משלי** | | | |
| א | ב | לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה | יתרו | בחדש | י |
| ב | ו | כי ה' יתן חכמה | בשלח | שירתא | א |
| | = | = = = = | = | = | ח |
| ג | ח | רפאות תהי לשרך וגו' | = | ד | א |
| | ט | כבד את ה' מהונך | יתרו | בחדש | ח |
| | י | וימלאו אסמיך שבע | = | = | = |
| | יא | מוסר ה' בני אל תמאס | = | = | י |
| | יב | כי את אשר יאהב ה' יוכיח | = | = | = |
| | יח | עץ חיים היא למחזיקים בה | בשלח | ד | א |
| | לד | אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן | = | = | = |
| ד | ב | כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו | בא | פסחא | טז |
| | ד | ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך | בשלח | ד | א |
| | כב | כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא | = | = | = |
| ה | טו | שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך | = | ב | ד |
| | = | = = = = | = | שירתא | ו |
| ו | כג | כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר | = | ב | פתיחתא |
| | = | = = = = | יתרו | בחדש | י |
| | ל | לא יבוזו לגנב כי יגנוב | משפטים | נזיקין | יג |
| | לא | ונמצא ישלם שבעתים את כל הון ביתו יתן | = | = | = |
| ח | כב | ה' קנני ראשית דרכו | בשלח | שירתא | ט |
| י | ז | זכר צדיק לברכה | בא | פסחא | טז |
| | ח | חכם לב יקח מצות ואויל שפתים ילבט | בשלח | ב | פתיחתא |
| | כה | וצדיק יסוד עולם | = | שירתא | א |
| יב | יד | מפרי פי איש תשבע טוב | = | ב | ו |
| יג | ח | כופר נפש איש עשרו | משפטים | נזיקין | י |
| טו | ג | בכל מקום עיני ה' | בא | פסחא | פתיחתא |
| טז | א | לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון | בשלח | שירתא | ז |
| | ה | תועבת ה' כל גבה לב | יתרו | בחדש | ט |
| יז | = | שמח לאיד לא ינקה | בא | פסחא | יג |
| | יא | ומלאך אכזרי ישלח בו | בשלח | ב | ו |
| | יז | ואח לצרה יולד | = | = | ג |
| כב | ב | עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' | יתרו | עמלק | ב |
| כג | ה | התעוף עיניך בו ואיננו וגו' כנשר יעוף השמים | בשלח | = | א |
| כד | יז | בנפול אויביך אל תשמח | בא | פסחא | יג |
| כו | כג | כסף סיגים מצופה על חרש שפתים דלקים ולב רע | משפטים | נזיקין | = |
| | כז | כורה שחת בה יפול | בשלח | ב | ו |
| כט | יג | רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' | יתרו | עמלק | ב |
| | כד | חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד | משפטים | נזיקין | יג |
| ל | כז | מלך אין לארבה ויצא חוצץ כלו | בשלח | ב | א |
| | | **איוב** | | | |
| א | כא | ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך | יתרו | בחדש | י |
| ב | ד | עור בעד עור | = | = | = |

| סימן | פסוק | איוב | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | ט | ותאמר לו אשתו עדך מחזיק בתמתך ברך אלהים ומות | יתרו | בחדש | י |
| | י | ויאמר אליה כדבר אחת הנבלות תדברי | " | " | " |
| ג | טז | כעללים לא ראו אור | בשלח | שירתא | א |
| ד | ט | מנשמת אלוה יאבדו | " | ב | ד |
| ה | ז | כי אדם לעמל יולד | יתרו | בחדש | ז |
| ז | כ | למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא | בשלח | שירתא | ו |
| ח | יא | היגאה גמא בלא בצה ישגה אחו בלי מים | " | עמלק | א |
| ט | יז | אשר בשערה ישופני | " | ב | ה |
| י | י | הלא כחלב תתיכני | " | שירתא | ח |
| יב | ב | אמנם כי אתם עם ועמכם תמות חכמה | יתרו | עמלק | ב |
| | ו | ישליו אהלים לשדדים וגו' לאשר הביא אלוה בידו | בשלח | שירתא | " |
| | י | אשר בידו נפש כל חי וגו' | " | " | ט |
| | כג | משגיא לגוים ויאבדם | בא | פסחא | יג |
| | " | " " " | בשלח | ב | א |
| כא | י | שורו עבר ולא יגעל וגו' | " | שירתא | ב |
| | יא | ישלחו כצאן עויליהם וגו' | " | " | " |
| | יב | ישאו בתוף וכנור וגו' | " | " | " |
| | טו | מה שדי כי נעבדנו וגו' | " | " | " |
| כג | יג | והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש | " | ב | ו |
| כח | ד | פרץ נחל מעם גר הנשכחים מני רגל דלו מאנוש נעו | " | שירתא | ב |
| | ה | ארץ ממנה יצא לחם וגו' | " | " | " |
| | ו | מקום ספיר אבניה וגו' | " | " | " |
| | ז | נתיב לא ידעו עיט ולא שזפתו עין איה | " | " | " |
| | ח | לא הדריכוהו בני שחץ לא עדה עליו שחל | " | " | " |
| לג | כג | אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד לאדם ישרו | משפטים | נזיקין | י |
| | כד | ויחננו ויאמר פדעהו מרדת שחת מצאתי כפר | בשלח | ד | ג |
| | " | " " " " | משפטים | נזיקין | י |
| לד | כב | אין חשך ואין צלמות להסתר שם פעלי און | בא | פסחא | פתיחתא |
| לו | יד | תמת בנער נפשם | בשלח | ב | ו |
| לז | ב | והגה מפיו יצא | " | שירתא | ה |
| לח | א | ויען ה' את איוב מן הסערה | " | ב | ח |
| | לה | התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו | בא | פסחא | פתיחתא |
| מא | כג | ירתיח כסיר מצולה ים ישים כמרקחה | בשלח | שירתא | ו |

## שיר השירים

| סימן | פסוק | שיר השירים | סידרא | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| א | ג | על כן עלמות אהבוך | " | " | ג |
| | ח | צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיתיך על משכנות הרעים | " | " | י |
| | " | " " " " " " " " | יתרו | בחדש | א |
| | ט | לססתי ברכבי פרעה | בשלח | ב | ו |
| | יא | תורי זהב נעשה לך עם נקדות הכסף | בא | פסחא | יג |
| | יב | עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו | יתרו | בחדש | ג |
| ב | ו | שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני | " | " | ט |
| | ח | קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים וגו' (ב"פ) | בא | פסחא | ז |
| | ט | הנה זה עומד אחר כתלנו (ב"פ) | " | " | " |
| | יד | יונתי בחגוי הסלע וגו' כי קולך ערב ומראיך נאוה | בשלח | ב | ב |
| | " | " " בסתר המדרגה השמיעני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה | יתרו | בחדש | ג |
| | טו | אחזו לנו שועלים | בשלח | שירתא | ו |
| | טז | דודי לי ואני לו | " | " | ג |
| ג | ד | כמעט שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי אחזתיו ולא ארפנו | | | |
| | | עד שהביאתיו אל בית אמי | " | " | " |
| | ז | הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל | בא | פסחא | יד |
| | ח | כלם אחזי חרב וגו' | " | " | " |
| ד | ה | שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה | יתרו | בחדש | ח |
| | ח | אתי מלבנון כלה | בא | פסחא | יד |
| | " | תשורי מראש אמנה | בשלח | ב | ו |
| | יב | גן נעול אחתי כלה גל נעול מעין חתום | בא | פסחא | ה |
| | יג | שלחיך פרדס רמונים | בשלח | ב | א |
| | טו | מעין גנים באר מים חיים ונזלים מן לבנון | " | " | ד |
| | " | " " " " " " " " | " | שירתא | ו |

# מפתח הפסוקים

## שיר השירים

| סימן | פסוק | שיר השירים | סדרה | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ד | טז | הפיחי גני יזלו בשמיו | בשלח | שירתא | ו |
| ה | ט | מה דודך מדוד שככה השבעתנו | ״ | ״ | ג |
| | י | דודי צח ואדום | ״ | ״ | א |
| | ״ | ״ ״ ״ | ״ | ״ | ג |
| | יא | ראשו כתם פז | ״ | ״ | א |
| | יב | עיניו כיונים על אפיקי מים | ״ | ״ | ״ |
| | יג | לחייו כערוגת הבשם | ״ | ״ | ״ |
| | יד | ידיו גלילי זהב | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ח |
| | טו | שוקיו עמודי שש | בשלח | שירתא | ג |
| ו | א | אנה הלך דודך וגו' ונבקשנו עמך | ״ | ״ | ״ |
| | ג | אני לדודי ודודי לי. | ״ | ״ | ״ |
| | ח | ששים המה מלכות ושמונים פלגשים | ״ | ״ | ט |
| | ט | אחת היא יונתי תמתי | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ב |

## איכה

| סימן | פסוק | איכה | סדרה | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | א | איכה יעיב באפו אדני את בת ציון | בשלח | צ | ח |
| | ג | השיב אחור ימינו | ״ | שירתא | ״ |
| | ה | היה אדני כאויב בלע ישראל | ״ | ״ | ״ |
| ג | כג | חדשים לבקרים רבה אמונתך | ״ | ב | ה |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | ו |
| | מב | נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת | בא | פסחא | פתיחתא |
| | סו | תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי ה' | בשלח | עמלק | ב |
| ד | ד | עוללים שאלו לחם | ״ | שירתא | א |
| | ט | טובים היו חללי חרב מחללי רעב | ״ | ד | ״ |

## קהלת

| סימן | פסוק | קהלת | סדרה | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ה | ז | כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם | בשלח | עמלק | ב |
| ז | יט | החכמה תעז לחכם מעשרה שליטים | ״ | ב | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | יתרו | בחדש | ט |
| י | ח | חופר גומץ בו יפל וגו' | בשלח | ב | ו |
| | ט | מסיע אבנים יעצב בהם וגו' | ״ | ״ | ״ |

## אסתר

| סימן | פסוק | אסתר | סדרה | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | יא | ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לפני חצר בית הנשים לדעת את שלום אסתר | ״ | עמלק | ב |
| ג | א | גדל המלך אחשורוש | יתרו | בחדש | ט |
| | ז | בחדש הראשון הוא חדש ניסן | בא | פסחא | א |
| | טו | והעיר שושן נבוכה | בשלח | ב | ״ |
| ט | כח | וימי הפורים האלה לא יעברו וגו' וזכרם לא יסוף מזרעם. | ״ | עמלק | ב |

## דניאל

| סימן | פסוק | דניאל | סדרה | מסכתא | פרשה |
|---|---|---|---|---|---|
| ב | א | בשנת שתים למלכות נבכדנצר | יתרו | בחדש | א |
| | כא | יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה | בשלח | שירתא | ״ |
| | כב | ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא. | בא | פסחא | ז |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ | ״ | ״ | יא |
| | לב | הוא צלמא ראשה די דהב טב וגו' | בשלח | שירתא | ו |
| ג | כו | באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו פוקו ואתו באדין נפקין | בא | פסחא | יג |
| ד | יז | אילנא די חזית די רבה ותקף וגו' | בשלח | שירתא | ו |
| | יט | אנתה הוא מלכא די רבות ותקפת | ״ | ״ | ״ |
| | כד | וחטיך בצדקה פרק | משפטים | נזיקין | י |
| | כה | כלא מטא על נבוכדנצר מלכא | בשלח | שירתא | ו |
| | כז | למקצת ירחין תרי עשר וגו' | ״ | ״ | י |
| | כז | ענה מלכא ואמר הלא דא היא בבל רבתא די אנה בניתה | ״ | ״ | ״ |

| סימן | פסוק | דניאל | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ד | כח | עוד מלתא בפם מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך . . . . . . . . | בשלח | שירתא | ז |
| | כט | ומן אנשא לך טרדין וגו' . . . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ל | בה שעתא מלתא ספת על נבוכדנצר . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| ה | א | בלשאצר מלכא עבד לחם רב . . . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ב | בלשאצר אמר בטעם חמרא להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא . . . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ג | באדין היתיו מאני דהבא וגו' . . . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ד | אשתיו חמרא ושבחו לאלהי דהבא וגו' . . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ה | בה שעתא נפקו אצבען די יד אנש וכתבן וגו' . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ו | אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונהי יבהלנה . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | כט | אמר בלשאצר והלבשו לדניאל ארגונא וגו' והכרזו עלוהי די להוא שליט תלתא במלכותא . . . . . . . | ״ | ב | ה |
| | ל | בה בליליא קטיל בלשאצר . . . . . . . . | ״ | שירתא | ד |
| ו | כא | וכמקרבה לגבא לדניאל בקל עציב זעק וגו' דניאל עבד אלהא חיא . | בא | פסחא | יג |
| | כב | אדין דניאל עם מלכא מלל מלכא לעלמין חיי . . . . | ״ | ״ | ״ |
| | כג | אלהי שלח מלאכה וסגר פם אריותא . . . . . . | בשלח | ב | א |
| | כו | באדין דריוש מלכא כתב לכל עממיא אמיא ולשניא די דארין בכל ארעא | ״ | ״ | ״ |
| ז | ג | וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא . . . . . . | ״ | שירתא | ו |
| | ו | וארו אחרי כנמר וגו' ושלטן יהיב לה . . . . . | ״ | ב | א |
| | ז | וארו חיוה רביעיה דחילה ואמתני ותקיפא יתירה . . . | ״ | ״ | ״ |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ . . . | יתרו | בחדש | ט |
| | ט | חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתב . . . | בשלח | שירתא | ד |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ ״ . . . | יתרו | בחדש | ה |
| | י | נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי . . . . . | בשלח | שירתא | ד |
| | ״ | . . . . | יתרו | בחדש | ה |
| ח | ב | ואני הייתי על אובל אולי . . . . . . | בא | פסחא | פתיחתא |
| ט | ט | לאדני אלהינו הרחמים והסליחות . . . . . | בשלח | שירתא | א |
| י | ד | ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל . . . . | בא | פסחא | פתיחתא |

## עזרא

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ה | יב | וביתה דנה סתרה ועמה הגלי לבבל . . . . . . | בשלח | עמלק | א |

## נחמיה

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ט | יא | ואת רודפיהם השלכת במצולת כמו אבן במים עזים . . . . | ״ | שירתא | ה |
| | יז | וימאנו לשמוע וגו' ויקשו את ערפם ויתנו ראש לשוב לעבדתם במרים | ״ | ד | א |
| | יח | אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך . . . | ״ | ״ | ״ |

## דה"י א'

| סימן | פסוק | | סידרא | מסכתא | פרשה |
| --- | --- | --- | --- | --- | --- |
| ב | נה | ומשפחות סופרים ישבי יעבץ תרעתים שמעתים שוכתים . . | יתרו | עמלק | ב |
| ד | י | ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתה ידך עמי לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל . . | ״ | ״ | ״ |
| ז | כ | ובני אפרים שותלח וגו . . . . . . . . | בשלח | ב | פתיחתא |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ . . . . . . . . | ״ | שירתא | ט |
| | כא | והרגום אנשי גת הנולדים בארץ . . . . . . . | ״ | ב | פתיחתא |
| טו | ב | אז אמר דויד . . . . . . . . | ״ | שירתא | א |
| יז | כא | ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . . . . . . | ״ | ״ | ג |
| | ״ | ״ ״ ״ ״ ״ ״ . . . . . . | יתרו | בחדש | ב |
| כא | טו | ובהשחית ראה ה' וינחם על הרעה . . . . . . | בא | פסחא | ז |
| כב | ט | כי שלמה יהיה שמו . . . . . . . . | ״ | ״ | טז |
| כח | ד | ויבחר ה' אלהי ישראל בי וגו' כי ביהודה בחר לנגיד וגו' ובבני אבי בי רצה | בשלח | עמלק | ב |
| כט | יא | לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת והנצח וההוד . . . | ״ | שירתא | א |
| | יב | והעשר והכבוד מלפניך . . . . . . . . | ״ | ״ | ח |
| | טו | כי גרים אנחנו לפניך . . . . . . . . | משפטים | נזיקין | יח |

# מפתח הפסוקים

| סימן | פסוק | דה"י ב' | סידרא | מסכתא | פרשו |
|---|---|---|---|---|---|
| ו | יז | ועתה ה' אלהי ישראל יאמן דברך . . . . . . | בשלח | שירתא | ד |
| | יח | כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ . . . . . | " | " | " |
| ח | א | ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה' . . . | יתרו | בחדש | א |
| יב | " | ויהי כהכין מלכות רחבעם וכחזקתו עזב את תורת ה' . . | בשלח | עמלק | " |
| יג | ה | הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדויד . . | בא | פסחא | פתיחו |
| יד | ח | ויצא אליהם זרח הכושי בחיל אלף אלפים ומרכבות שלש מאות . | בשלח | ב | א |
| | י | ויקרא אסא אל ה' אלהיו ויאמר אין עמך לעזור . . . . | " | " | ב |
| | " | " " " " " " " " . . . . . | " | שירתא | ד |
| כ | כ | ובצאתם עמד יהושפט ויאמר וגו' האמינו בה' אלהיכם ותאמנו . | " | ב | ו |
| | כא | ואומרים הודו לה' כי לעולם חסדו . . . . . . | " | שירתא | א |
| | לז | בהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך . . . . . | יתרו | עמלק | " |
| כד | כב | ולא זכר יואש המלך החסד אשר עשה יהוידע אביו עמו ויהרג את בנו ובמותו אמר ירא ה' וידרש . . . . . . | בשלח | " | " |
| | כג | ויהי לתקופת השנה עלה עליו חיל ארם . . . . . . | " | " | " |
| | כד | וה' נתן בידם חיל לרב מאד כי עזבו את ה' וגו' ואת יואש עשו שפטים . | " | " | " |
| | כה | *ויהרגהו על מטתו. . . . . . . . . | " | " | " |
| | כו | ואלה המתקשרים עליו וגו' . . . . . . . | " | " | " |
| לב | כא | וישלח ה' מלאך ויכחד כל גבור חיל . . . . . . | " | שירתא | ז |
| לה | יג | ויבשלו הפסח באש כמשפט . . . . . . . . | בא | פסחא | " |

ס ל י ק

## ברכת טוב

לראשי החברה הנוסדה מחדש פה ווינא בשם תומכי התורה והחכמה אשר הקרי ראשית ביכורי פרים לתמוך ידי לבצע את אשר החלותי יהי נועם ה' עליהם ויכונן א מעשה ידיהם ואחריתם ישגא מאד.